00079610

THE
ASIATIC SOCIETY OF BOMBAY
Town Hall, Bombay.

00079610

Digitized with financial assistance from

H T Parekh
FOUNDATION

An Initiative by
HDFC
WITH YOU, RIGHT THROUGH

on 28 December, 2018

T. LIVII PATAVINI HISTORIARUM AB VRBE CONDITA

TOMUS SECUNDUS.

P.e.12 79610

OF THE BOMBAY BRANCH OF THE ASIATIC

AMSTELODAMI,
Apud LUDOVICUM & DANIELEM ELSEVIRIOS,

cIɔ Iɔc lxiv.

Livy, T Vol. VI
Historiarum
7911
God
949.5
Livy His
79610

T. LIVII PATAVINI HISTORIARUM EPITOME

LIBRI XXI.

In Italiam [a] *belli Punici ſecundi ortus narratur: & Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum amnem tranſitus, à quo Saguntum ſociorum populi Romani civitas octavo menſe capta eſt. de quibus injuriis miſſi legati ad Carthaginienſes, qui quererentur; cum ſatiſfacere nollent, bellum iis indictum eſt. Annibal, ſuperato Pyrenæo ſaltu per Gallias fuſis Volcis, qui obſiſtere conati erant, ad Alpes venit: & laborioſo per eas tranſitu (quum montanos quoque Gallos obvios aliquot prœliis repuliſſet) deſcendit in Italiam, & ad Ticinum amnem Romanos equeſtri prælio fudit: in quo vulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius, qui Africani poſtea nomen accepit. iterumque exercitu Romano ad flumen Trebiam fuſo, Annibal Apenninum quoque, per maximam militum vexationem propter vim tempeſtatum, tranſiit. Cn. Cornelius Scipio in Hiſpania contra Pœnos proſpere pugnavit, duce hoſtium Magone capto.*

In

GRONOVII NOTÆ.

a *Belli Punici ſecundi acta.*] Acta hujus belli totis decem libris narrantur, non hoc primo ſolum. Commodius ergo quod erat in cod. Barberino: *Belli Punici ſecundi ortus.* Magontiaci natum, *in Italia.* Andreas, Tarv. duæ Ven. Aſcenſius: *In Italiam.*

1 In parte operis mei, licet mihi præfari, quod in principio ſummæ totius profeſſi plerique ſunt rerum ſcriptores, bellum maxime memorabile omnium, quæ unquam geſta ſint, me ſcripturum; quod Annibale duce Carthaginienſes cum populo Romano geſſere. Nam neque validiores opibus ullæ inter ſe civitates genteſque contulerunt arma, neque his ipſis tantum unquam virium aut roboris fuit: & haud ignotas belli artes inter ſe, ſed expertas primo Punico conſerebant bello. & adeo varia belli fortuna, ancepſque Mars fuit, ut propius periculo fuerint, qui vicêre. Odiis etiam prope majoribus certarunt, quam viribus: Romanis indignantibus, quod victoribus victi ultro inferrent arma; Pœnis, [1] quod ſuperbe avareque crederent imperitatum victis eſſe. Fama etiam eſt, Annibalem annorum ferme novem, pueriliter blandientem patri Amilcari ut duceretur in Hiſpaniam, quum [2] perfecto Africo bello exercitum eo trajecturus ſacrificaret, [3] altaribus admotum, [4] tactis ſacris [5] jurejurando adactum, ſe, quum primum poſſet, hoſtem fore populo Romano. Angebant ingentis ſpiritus virum [6] Sicilia Sardiniaque amiſſæ: nam & Siciliam

VARIORUM NOTÆ.

1 *Quod ſuperbè avareque crederent imperitatum victis eſſe.*] Attendite victores! niſi ita clementes, niſi ita benigni fueritis, ut id etiam ſentiat, cenſeatque victus, nihil egiſtis. animo oportet ſit tuus & opinione. ſi alterutro diſſidet, per eum non ſtat quin prima opportunitate jugum veſtrum excutiat. Vide & Curtium lib. 4. cap. 47. p. *Gruter.*

2 *Perfecto Africo bello.*] Hoc bellum cum mercenariis militibus per quinquennium in Africa Carthaginienſes geſſerunt poſt bellum primum Punicum, auctor Polyb. lib. 1.

3 *Altaribus admotum.*] Videlicet ut Deos hujus rei teſtes faceret. facta autem hæc ſunt eo tempore, quo in Hiſpaniam profectionem parabat Hamilcar. Vide Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 10. *Godelev.*

4 *Tactis ſacris.*] Nam veteri more à jurantibus & ſacrificantibus aræ tenebantur. Vnde Virgil. lib. 4. Æneid.

Talibus orantem dictis, araſque tenentem, &c.

Vide Macrob. lib. 3. cap. 2. *Godelev.*

5 *Iurejurando adactum.*] Hoc narrat Antiocho Hannibal apud Polyb. lib. 3.

6 *Sicilia, Sardiniaque amiſſæ.*] Sicilia amiſſa eſt primo Punico bello: Sardinia inter primum & ſecundum, auctor Polyb.

7 *Amil-*

Siciliam nimis celeri deſperatione rerum conceſſam; &
Sardiniam inter motum Africæ fraude Romanorum, ſti-
pendio etiam ſuperimpoſito, interceptam. His anxius 2
curis ita ſe Africo bello, quod fuit ſub recentem Rom.
pacem, per quinque annos, ita deinde novem annis in
Hiſpania augendo Punico imperio geſſit; ut appareret
majus eum, quam quod gereret, agitare in animo bel-
lum: &, ſi diutius vixiſſet, Amilcare duce Pœnos arma
Italiæ illaturos fuiſſe, quæ Annibalis ductu intulerunt:
Mors Amilcaris peropportuna, & pueritia Annibalis,
diſtulerunt bellum. Medius Aſdrubal inter patrem &
filium octo ferme annos imperium obtinuit; flore ætatis
(uti ferunt) primo [7] Amilcari conciliatus: gener inde
[a] ob altam indolem provecto annis aſcitus, & quia ge-
ner erat, factionis Barcinæ opibus, quæ apud milites
plebemque plus quam modicæ erant, haud ſane volun-
tate principum imperio potitus. Is plura conſilio quam
vi gerens, [8] hoſpitiis regulorum magis, conciliandiſque
per amicitiam principum novis gentibus, quam bello
aut armis rem Carthaginienſem auxit. Cæterum [b] ni-
hilo ei pax tutior fuit. barbarus eum quidam palam, ob
iram interfecti ab eo domini obtruncavit, comprehen-
ſuſque ab circumſtantibus, haud alio quam ſi evaſiſſet
vultu, tormentis quoque quum laceraretur, eo fuit ha-
bitu oris, ut ſuperante lætitia dolores, ridentis etiam
ſpeciem

7 *Amilcari.*] Cognomento *Barca.* Fuit vero is vir præſtantiſſimus & rei militaris peritiſſimus, cujus facta leges apud Corn. Nepotem in vita ejus, Val. Max. lib. 1. cap. 7. Frontin. lib. 3. cap. 16. *Godelev.*

8 *Auſpiciis regulorum.*] Legendum *hoſpitiis.* Nam *hoſpitium* apud antiquos arctiſſima neceſſitudinis lege homines devinciebat, & pro ſanctiſſimo fœdere inviolatoque cenſebatur. Turneb. 13. Adverſ. 18.

GRONOVII.

a *Ob altam indolem profectus animi.*] Duo poſtrema vocabula è margine in contextum ab librariis relata ſuſpicatur Gruterus. Scripti *profecto.* Si non ſcripſit Livius, debuit ſcribere, ut conjecit Lipſius: *gener inde ob altam indolem provecto annis adſcitus.* Sed ita ſcripſit: neque aliud quærendum.

b *Nihilo ei pax tutior fuit.*] Τὸ *ei* non videtur eſſe Livii, quia id facile intelligentium omiſerat.

ſpeciem præbuerit. [1] Cum hoc Aſdrubale, quia miræ
artis in ſollicitandis gentibus, imperioque jungendis ſuo
fuerat, fœdus renovaverat populus Romanus, ut finis
utriuſque imperii eſſet amnis Iberus, Saguntiniſque me-
diis inter imperia duorum populorum libertas ſervare-
3 tur. In Aſdrubalis locum haud dubia res fuit, quin præ-
rogativam militarem, qua extemplo juvenis Annibal in
prætorium delatus, imperatorque ingenti omnium cla-
more atque aſſenſu appellatus erat, favor etiam plebis
ſequeretur. [2] Hunc vix dum puberem Aſdrubal literis
ad ſe arceſſierat: actaque res etiam in ſenatu; Barcinis
nitentibus, ut aſſueſceret militiæ Annibal, atque in pa-
ternas ſuccederet opes. Hanno alterius factionis prin-
ceps, *Et æquum poſtulare videtur*, inquit, *Aſdrubal, & ego
tamen non cenſeo, quod petit, tribuendum.* Quum admira-
tione tam ancipitis ſententiæ in ſe omnes convertiſſet,
Florem ætatis, inquit, *Aſdrubal, quem ipſe patri Annibalis
fruendum præbuit, juſto jure eum à filio repeti cenſet. nos tamen
minime decet juventutem noſtram pro militari rudimento* [c] *aſ-
ſueſacere libidini prætorum. An hoc timemus, ne Amilcaris filius*

nimis

c *Adſueſacere libidini imperatorum.*] Sic in primo Iunta reperi: omnes Mſſ. Andreas, Beccar. Aſcenſ. Mog. Aldus, *prætorum.* Cicero lib. 1. de inven. *Epaminondas Thebanorum imperator ei, qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat, exercitum non tradidit.* Ad quem Marius Victorinus: *Deinde notare debemus omnes magiſtratus & prætores & imperatores appellatos: ut hic, Ei qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat: cum imperatori ſuccedere debeat imperator.*

VARIORUM.

1 *Cum hoc Aſdrubale &c. fœdus renovaverat pop. Romanus.*] Hoc ſextum fuit fœdus cum Pœnis ictum Aſdrubale duce. Itaque rectè Cato lib. 4. Orig. dixit: *Carthaginienſes ſextum de fœdere deceſſere.* Tertii fœderis meminit Liv. lib. 9. P. Cornelio Arvina, Q. Marcio Tremulo conſulibus. Quarti in Epitome lib. 13. dum cum Tarentinis & Pyrrho bellabatur. Quinti Polybius lib. 3. confecto primo Punico bello. Sexti cum Aſdrubale icti, & Polyb. lib. 3. & hoc libro ſæpius Livius. *Sigonius.*

2 *Hunc vix dum puberem Aſdrubal literis, &c.*] Vix dum puberem appellat juvenem natum annos ad XXII. Id ita eſſe apparet ex eo, quod Nepos tradit, imperium Annibali, mortuo Aſdrubale, eſſe delatum, cum eſſet minus XXV. annis natus; per triennium autem ante ſub Imperatore Aſdrubale militaſſe ſcribit hoc loco Livius. Tum Annibal anno ætatis nono cum patre Amilcare in Hiſpaniam venit, qui per annos novem in ea provincia fuit. His annis, qui XVII. eſſe concipiuntur, ſi VIII. quibus ſucceſſor Amilcaris Aſdrubal in Hiſpania rem geſſit, adjunxeris, annorum XXV. ſummam effeceris, ex quibus triennio detracto, relinquuntur anni XXII. quos

natus

nimis ſero imperia immodica, & regni paterni ſpeciem [3] *videat; & cujus regis genero hereditarii* [a] *ſint relicti exercitus noſtri, ejus filio parum mature ſerviamus? Ego iſtum juvenem domi tenendum ſub legibus, ſub magiſtratibus docendum vivere æquo jure cum cæteris cenſeo: ne quandoque parvus hic ignis incendium* 4
ingens exſuſcitet. Pauci, ac ferme optimus quiſque, Hannoni aſſentiebantur: ſed (ut plerumque fit) major pars meliorem vicit. Miſſus Annibal in Hiſpaniam, primo ſtatim adventu omnem exercitum in ſe convertit. Amilcarem viventem redditum ſibi veteres milites credere; eundem vigorem in vultu, vimque in oculis, habitum oris, lineamentaque intueri. deinde brevi effecit, [b] ut pater in ſe minimum momentum ad favorem conciliandum eſſet. Nunquam ingenium idem ad res diverſiſſimas, parendum atque imperandum, habilius fuit. itaque [c] haud facile decerneres, utrum imperatori, an exercitui carior eſſet: neque Aſdrubal alium quemquam præficere malle, ubi quid fortiter ac ſtrenue agendum eſſet: neque milites alio duce plus confidere, aut audere. Plurimum audaciæ ad pericula capeſſenda, plurimum conſilii inter ipſa pericula erat. nullo labore aut corpus fatigari, aut animus vinci poterat. Caloris ac frigoris patientia par: cibi potioniſque deſiderio naturali, non voluptate modus finitus: vigiliarum ſomnique nec die nec nocte diſcriminata tempora. Id quod gerendis rebus ſupereſſet, quieti datum: ea neque molli ſtrato, neque ſilentio arceſſita. Multi ſæpe militari ſagulo opertum humi jacentem inter cuſtodias, ſtationeſque militum con-

natus Annibal Carthagine in Hiſpaniam ad Aſdrubalem miles venit. *Sigonius.*

[3] *Speciem videat.*] Lego, *induat.* quamquam nil affirmo. *Tan. Faber.*

GRONOVII.

a *Sint relicti exercitus.*] Scribe: *ſunt relicti!*

b *Vt patri in ſe minimum momentum.*] In primo inveni Gryphio. Preſſi prius omnes, ut & ſcripti *pater:* de quo monuimus 1. Obſ. 6. Iuſtinus lib. 11. *qui ex continenti ad Darium profecti, non mediocre momentum Perſarum viribus acceſſere.* Lib. 13. Olympias mater Alexandri, *non mediocre momentum partium.*

c *Haud facile diſcerneres.*] Sic quidem libri, ſed ſcribendum: *decerneres.* Vide 3. Obſer. 13.

d *Prin-*

conſpexerunt. Veſtitus nihil inter æquales excellens: [1] arma atque equi conſpiciebantur. Equitum peditumque idem longe primus erat. [d] princeps in prælium ibat: ultimus conſerto prælio excedebat. Has tantas viri virtutes [2] ingentia vitia æquabant; inhumana crudelitas, perfidia plus quam Punica, nihil veri, nihil ſancti, nullus Deûm metus, nullum jusjurandum, nulla religio. Cùm hac indole virtutum ac vitiorum, triennio ſub Aſdrubale imperatore meruit; nulla re, [e] quæ agenda videnda-
5 que magno futuro duci eſſet, prætermiſſa. Cæterum ex
quo die dux eſt declaratus, velut Italia ei provincia decreta bellumque Romanum mandatum eſſet, nihil prolatandum ratus; ne ſe quoque, ut patrem Amilcarem, deinde Aſdrubalem, cunctantem caſus aliquis opprimeret; Saguntinis inferre bellum ſtatuit. quibus oppugnandis, quia haud dubie Romana arma movebantur, in Olcadum fines prius (ultra Iberum ea gens in parte magis quam in ditione Carthaginienſium erat) induxit exercitum, ut non petiſſe Saguntinos, ſed rerum ſerie, finitimis domitis gentibus, [f] [3] jungendoque, tractus ad id bellum videri poſſet. Carteiam urbem opulentam caput gentis ejus expugnat diripitque. Quo metu percul-

ſæ

d *Princeps prælium inibat.*] Pall. Voſſ. Men. *in prælium ibat.* Lib. 2. *Ne ad fugam quidem ſatis virium fuit, quia curſu in prælium ierant.*

e *Quæ agenda audendaque magno.*] Pet. Men. Voſſ. Pal. *Videndaque.* *Videre* eſt providere, comparare in futurum res utiles & inſtrumentum agendi. Cic. 3. de Orat. *Videndum ſibi aliud eſſe conſilium: illo ſenatu ſe rempublicam gerere non poſſe.* Lib. 14. ad Att. 21. *Nemo eſt iſtorum, qui otium non timeat. quare talaria videamus.* Nec ignoro lib. 35. noſtri: *Agenda res eſt, juvenes, audendaque.* Sed futuro duci plura videnda quam audenda: cujuſmodi ſunt illa quæ de Philopæmene Livius ex Polybio Lib. 35, 28.

f *Iungendoque tractus ad id.*] Sigonius *jungendiſque.* Forte: *finitimis domitis gentibus vincendoque.* Non quaſi hoc egerit, ſed dum fortunam ſequitur.

VARIORUM.

1 *Arma & equi conſpiciebantur.*] Conſpicua erant. Veſtitu non differebat à cæteris; armis & equis differebat. Sic alio loco, *conſpectum eſſe*, pro excellere dixit. *Sigonius.*

2 *Ingentia vitia æquabant.*] Vitia namque magna, ut virtutes à magna indole proferri conſuevere, prout Plato ſcriptum reliquit. Vnde & Seneca ſcripſit, *nullum eſſe magnum ingenium ſine mixtura dementiæ.* Godelev.

3 *Iungendoque.*] Legerem, *quandoque.* Tan. Faber.

4 Con-

ſæ minores civitates, ſtipendio impoſito imperium accepere. victor exercitus opulentuſque præda Carthaginem Novam in hiberna eſt deductus. Ibi large partiendo prædam, [a] ſtipendio præterito cum fide exſolvendo, cunctis civium ſociorumque animis in ſe firmatis, vere primo in Vaccæos promotum bellum. [b] Hermandica & Arbacala urbes vi captæ. Arbacala & virtute & multitudine oppidanorum diu defenſa. Ab Hermandica profugi exſulibus Olcadum, priore æſtate domitæ gentis, quum ſe junxiſſent, [4] concitant Carpetanos: adortique Annibalem regreſſum ex Vaccæis, haud procul Tago flumine agmen grave præda turbavere. Annibal prælio abſtinuit, caſtriſque ſuper ripam poſitis, quum prima quies ſilentiumque ab hoſtibus fuit, [c] amnem vado trajecit: valloque ita producto, ut locum ad tranſgrediendum hoſtes haberent, invadere eos tranſeuntes ſtatuit. Equitibus præcepit, ut quum ingreſſos aquam viderent, [d] adorirentur. Peditum agmen in ripa, elephantos ante quadraginta diſpoſuit. Carpetanorum cum appendicibus Olcadum Vaccæorumque centum millia fuêre: invicta acies, ſi æquo dimicaretur campo. Itaque & ingenio feroces, & multitudine freti, & quod metu ceſſiſſe credebant hoſtem; id morari victoriam rati quod interesset

4 *Concitant Carpetanos.*] Hos ubique Καρπησίους vocat Polybius. *Sig.*

GRONOVII.

a *Stipendia præterita.*] Men. & Voſſ. *Stipendio præterito cum fide exſolvendo.* Hoc idem elegantius. Vide lib. 2. Obſer. cap. 18. extremo.

b *Hermandica & Arbacala Carteiorum urbes.*] Immo Vaccæorum, ut ex Polybio monuit Sigonius. Primæ editiones & ſcripti *Carthorum.* Menardi & è Pal. unus exterminant dubiam vocem. Poſſis non incommode: *Hermandica & Arbacala horum urbes.* nempe Vaccæorum, de quibus ante ſermo. Quæ ſuperſunt literæ, ex cauda vocis præcedentis natæ.

c *Agmen vado trajecit.*] Scripti, *amnem.* Seneca de ira 3, 21. *Gynden late fuſum amnem vado tranſire tentavit.*

d *Adorirentur peditum agmen. In ripa elephantos.*] Diſtingue: *quum ingreſſos aquam viderent, adorirentur. Peditum agmen in ripa, elephantos ante quadraginta diſpoſuit.* Ut pedites Annibalis intelligantur, atque idipſum peditum agmen reſpiciat τὸ *ante.* Neque ſupponendum *ad*, quod voluit Sigonius. Polybius: τὸ μὲν πλεῖστον αὐτῶν μέρος διεφθάρη περὶ τὰς ἐκβάσεις, παραπορευομένων τῶν θηρίων παρὰ τὸ χεῖλος, καὶ τοὺς ἐκβαίνοντας ἀεὶ προκαταλαμβανόντων.

e *Intra*

eſſet amnis, clamore ſublato, paſſim ſine ullius imperio, qua cuique proximum eſt, in amnem ruunt. Et ex parte altera ripæ vis ingens equitum in flumen immiſſa, medioque alveo haudquaquam pari certamine concurſum; quippe ubi pedes inſtabilis, ac vix vado fidens, vel inermi equite, equo temere acto perverti poſſet: eques corpore armiſque liber, equo vel per medios gurgites ſtabili, cominus eminuſque rem gereret. Pars magna flumine abſumpta: quidam vorticoſo amni delati in hoſtes, ab elephantis obtriti ſunt: poſtremi, quibus regreſſus in ſuam ripam tutior fuit, ex varia trepidatione quum in unum colligerentur, prius quam tanto ex pavore reciperent animos, Annibal agmine quadrato amnem ingreſſus, fugam ex ripa fecit: vaſtatiſque agris, [e] intra paucos dies Carpetanos quoque in deditionem accepit. Et jam omnia trans Iberum, præter Saguntinos, Carthaginienſium erant.

6 Cum Saguntinis bellum nondum erat: cæterum jam belli cauſſa certamina cum finitimis ſerebantur, maxime Turdetanis, [1] quibus quum adeſſet idem, qui litis erat ſator, nec certamen juris, ſed vim quæri appareret, [2] legati à Saguntinis Romam miſſi, auxilium ad bellum jam haud dubie imminens orantes. Conſules tunc Romæ erant, P. Cornelius Scipio, & T. Sempronius Longus: qui quum, legatis in ſenatum introductis, de republ. retuliſſent, placuiſſetque mitti legatos in Hiſpaniam ad res ſociorum inſpiciendas; quibus ſi videretur digna cauſſa, & Annibali denunciarent, ut ab Saguntinis ſociis populi Rom. abſtineret, & Carthaginem in Africam trajicerent, ac ſociorum populi

Romani

e *Intra paucos dies.*] Voſſ. *inter.* Vide ad lib. 1, 10.

VARIORUM.

1 *Quibus cum adeſſet idem, qui litis erat ſator.*] Senſus eſt, Annibalem qui litem inter Turdetanos & Saguntinos ſerebat, Turdetanis affuiſſe contra Saguntinos. *Sigonius.*

2 *Legati à Saguntinis Romam miſſi, &c.*] Diſſentit Livius à Polybio, quem maximè tamen in hoc bello tradendo ſequitur, de rebus ab Annibale in Hiſpania geſtis, de anno quo Saguntus oppugnata eſt, &c. *Sigon.*

GRO-

Romani querimonias deferrent: hac legatione decreta,
nec dum miſſa, omnium ſpe celerius Saguntum oppu-
gnari allatum eſt. Tunc delata ex integro res ad ſena-
tum. Alii provincias conſulibus Hiſpaniam atque Afri-
cam decernentes, terra marique rem gerendam cenſe-
bant: alii, totum in Hiſpaniam Annibalemque intende-
bant bellum; Erant qui non temere movendam rem
tantam, exſpectandoſque ex Hiſpania legatos cenſe-
rent. Hæc ſententia, quæ tutiſſima videbatur, vicit:
legatique eo maturius miſſi P. Valerius Flaccus, & Q.
Bæbius Tamphilus, Saguntum ad Annibalem, atque
inde Carthaginem, ſi non abſiſteretur bello, ad ducem
ipſum in pœnam fœderis rupti depoſcendum. Dum ea 7
Romani parant conſultantque, jam Saguntum ſumma vi
oppugnabatur. Civitas ea longe opulentiſſima ultra
Iberum fuit, ſita paſſus mille ferme à mari. Oriundi à
Zacyntho inſula dicuntur, miſtique etiam ab Ardea Ru-
tulorum quidam generis. cæterum in tantas brevi cre-
verant opes, ſeu maritimis ſeu terreſtribus fructibus,
ſeu multitudinis incremento, ſeu ſanctitate diſciplinæ,
qua fidem ſocialem uſque ad perniciem ſuam coluerunt.
Annibal infeſto exercitu ingreſſus fines, pervaſtatis paſ-
ſim agris, urbem tripartito aggreditur. Angulus muri
erat in planiorem patentioremque, quam cætera circa,
vallem vergens. adverſus eum vineas agere inſtituit, per
quas aries mœnibus admoveri poſſet. Sed ut locus pro-
cul muro ſatis æquus agendis vineis fuit; ita haudqua-
quam proſpere, poſtquam ad effectum operis ventum
eſt, cœptis ſuccedebat. & turris ingens imminebat: &
murus, ut in ſuſpecto loco, ſupra cæteræ modum altitu-
dinis emunitus erat: & juventus delecta, [a] ubi plurimum
periculi ac laboris oſtendebatur, ibi vi majore obſiſte-
bant. Ac primo miſſilibus ſummovere hoſtem; nec
quic-

GRONOVII.

a *Vbi plurimum periculi ac laboris.*] In quatuor ſcriptis me reperiſſe memini: *ac timoris*. Et ſic Aldina.

b *Et*

quicquam ſatis tutum munientibus pati. deinde jam non pro mœnibus modo atque turri tela micare, ſed ad erumpendum etiam in ſtationes operaque hoſtium animus erat: quibus tumultuariis certaminibus haud ferme plures Saguntini cadebant, quam Pœni. Ut vero Annibal ipſe, dum murum incautius ſubit, adverſum femur tragula graviter ictus cecidit; tanta circa fuga atque trepidatio fuit, ut non multum abeſſet, quin opera ac vineæ
8 desererentur. Obſidio deinde per paucos dies magis quam oppugnatio fuit, dum vulnus ducis curaretur. per quod tempus ut quies certaminum erat, ita ab apparatu operum ac munitionum nihil ceſſatum. Itaque acrius de integro obortum eſt bellum, pluribuſque partibus, vix accipientibus quibuſdam opera locis, vineæ cœptæ agi, admoverique aries. Abundabat multitudine hominum Pœnus; ad centum enim quinquaginta millia habuiſſe in armis creditur. Oppidani ad omnia tuenda atque obeunda multimoda arte diſtineri cœpti ſunt: [b] & non ſufficiebant. jam enim feriebantur arietibus muri. Quaſſatæ quoque multæ partes erant. una continentibus ruinis nudaverat urbem: tres deinceps turres; quantumque inter eas muri erat, cum fragore ingenti prociderant: captumque oppidum ea ruina crediderant Pœni; qua, velut ſi pariter utroſque murus texiſſet, ita utrimque in pugnam procurſum eſt. Nihil tumultuariæ pugnæ ſimile erat, quales in oppugnationibus urbium per occaſionem [c] partis alterius conſeri ſolent: ſed juſtæ acies, velut patenti campo, inter ruinas muri tectaque urbis modico diſtantia intervallo conſtiterant. hinc ſpes, hinc

b *Et non ſufficiebant. jam enim.*] Aliquis hic nodus: non enim percuſſi ariete muri juſta cauſa, cur oppidani parum ſuffecerint. Præterea in tribus ſcriptis reperi, *quaſſataque*. Scribe: *& non ſufficiebant (jam enim feriebantur arietibus) muri, quaſſataque multæ partes erant.*

c *Partis alterius cenſeri ſolent.*] Quid eſt *cenſeri pugnas?* Immo *conſeri* ut editt. vetuſtæ: nam calamo exarati etiam corrupte habent, *conſciri*. Lib. 25. *Cum prohibentibus opus Romanis manum poſſe conſeri*. Lib. 25. *Et ſinguli binique, velut cum paribus, conſerere pugnam cogebantur.*

d Tam

hinc deſperatio animos irritat: Pœno cepiſſe jam ſe
urbem, ſi paululum adnitatur, credente; Saguntinis pro
nudata mœnibus patria corpora opponentibus, nec ullo
pedem referente, ne relicto à ſe loco hoſtem immitte-
ret. Itaque quo acrius & confertim magis utrimque
pugnabatur, eo plures vulnerabantur; nullo inter arma
corporaque vano intercidente telo. [1] Falarica erat Sa-
guntinis, miſſile telum haſtili oblongo, & cætera tereti;
præterquam ad extremum, unde ferrum extabat. id,
ſicut in pilo, quadratum ſtuppa circumligabant, line-
bantque pice. Ferrum autem tres in longum habebat
pedes, ut cum armis transfigere corpus poſſet. Sed id
maxime etiam ſi hæſiſſet in ſcuto, nec penetraſſet in cor-
pus, pavorem faciebat: quod quum medium accenſum
mitteretur, conceptumque ipſo motu multo majorem
ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumque militem
ad inſequentes ictus præbebat. Quum ergo diu anceps 9
fuiſſet certamen, & Saguntinis, quia præter ſpem reſi-
ſterent, creviſſent animi; Pœnus, quia non viciſſet, pro
victo eſſet; clamorem repente oppidani tollunt, ho-
ſtemque in ruinas muri expellunt, inde impeditum tre-
pidantemque exturbant: poſtremo fuſum fugatumque
in caſtra redigunt. Interim ab Roma legatos veniſſe
nunciatum eſt. quibus obviam ad mare miſſi ab Anniba-
le, qui dicerent, nec tuto eos adituros inter tot [d] tam
effrænatarum gentium arma: nec Annibali, tanto di-
ſcrimine rerum, operæ eſſe legationes audire. Appare-
bat, non admiſſos protinus Carthaginem ituros. literas
igitur nunciosque ad principes factionis Barcinæ præ-
mittit,

d *Tam effrenatarum gentium.*] Non mutant libri. Probabile tantum Vallæ, *efferatarum.* Lib. 8. *Cum Gallis, gente efferata, arma quondam conſociaſſent.* Lib. 10. *Accolas ſibi quiſque adjungere tam efferatæ gentis homines horrebat.* Lib. 37. *Maſſilienſes, quos, ſi natura inſita velut ingenio terra vinci poſſet, jamdudum efferaſſent tot indomitæ circumfuſæ gentes.*

VARIORUM.

1 *Falarica erat Saguntinis miſſile telum.*] Feſtus: *Falarica genus teli miſſile, quo utuntur ex falis, id eſt, locis exſtructis.* Vel, ut ait Nonius; *ex turribus ligneis dimicantes.*

mittit, ut præpararent ſuorum animos; ne quid pars altera gratificari pro Romanis poſſet. Itaque, præterquam quod admiſſi auditique ſunt; ea quoque vana atque irrita legatio fuit. Hanno unus adverſo ſenatu [a] cauſſam fœderis, magno ſilentio propter auctoritatem ſuam, [b] non aſſenſum audientium, egit. *Per Deos fœderum arbitros ac teſtes monuiſſe, prædixiſſe ſe, ne Amilcaris progeniem ad exercitum mitterent. non manes, non ſtirpem ejus conquieſcere viri: nec umquam, donec ſanguinis nominiſque Barcini quiſquam ſuperſit, quietura Romana fœdera. Juvenem flagrantem cupidine regni, viamque unam ad id cernentem, ſi ex bellis bella ſerendo ſuccinctus armis legionibuſque vivat; velut materiam igni præbentes, ad exercitus miſiſtis. aluiſtis ergo hoc incendium, quo nunc ardetis. Saguntum veſtri circumſident exercitus, unde arcentur fœdere: mox Carthaginem circumſidebunt Romanæ legiones; ducibus iiſdem Diis, per quos priore bello rupta fœdera ſunt ulti. Vtrum hoſtem, an vos, an fortunam utriuſque populi ignoratis? Legatos ab ſociis, & pro ſociis venientes, bonus imperator veſter in caſtra non admiſit, jus gentium ſuſtulit. hi tamen, unde ne hoſtium quidem legati arcentur, pulſi ad vos veniunt, res ex fœdere repetunt. publica fraus abſit: auctorem culpæ, & reum criminis depoſcunt. Quo lenius agunt, ſegnius incipiunt; eo, quum cœperint, vereor ne perſeverantius ſæviant. Ægates inſulas Erycemque ante oculos proponite, quæ terra marique per quatuor & viginti annos paſſi ſitis. Nec puer hic dux erat, ſed pater ipſe Amilcar; Mars alter, ut iſti volunt. ſed Tarento tum in Italia non abſtinueramus ex fœdere: ſicut nunc Sagunto non abſtinemus. Vicerunt ergo Dii homineſque, & id de quo verbis ambi-*

GRONOVII.

a *Cauſam fœderis rupti.*] Poſtrema vox exſulat o. ſcriptis.

b *Cum aſſenſu audientium egit.*] Placet Philippi Rubenii conjectura: *magno ſilentio propter auctoritatem ſuam, non adſenſum audientium, egit.* quam plumbeo pugione oppugnans vir doctus nihil agit. *Audientium* vult eſſe aliorum præter ſenatum. Quinam vero illi? Certe apud milites quoque & plebem factionis Barcinæ plus quam modicas opes fuiſſe teſtis ante Livius. Nec τὸ *cum adſenſu audientium* interpretatio ſunt τῶν *magno ſilentio*, ut credidit Gruterus. Lib. 3. *Quum Scaptium non ſilentio modo, ſed cum adſenſu audiri animadvertiſſent.*

c Ad

ambigebatur, uter populus fœdus rupiſſet; eventus belli, velut æquus judex, unde jus ſtabat, ei victoriam dedit. Carthagini nunc Annibal vineas turreſque admovet: Carthaginis mœnia quatit ariete. Sagunti ruinæ (falſus utinam vates ſim) noſtris capitibus incident: ſuſceptumque cum Saguntinis bellum, habendum cum Romanis eſt. Dedemus ergo Annibalem? dicet aliquis. [1] *Scio meam levem eſſe in eo auctoritatem, propter paternas inimicitias. Sed & Amilcarem eo periiſſe lætatus ſum. quodſi ille viveret, bellum jam cum Romanis haberemus: & hunc juvenem tamquam furiam facemque hujus belli odi ac deteſtor. Nec dedendum ſolum* [c] *id piaculum rupti fœderis, ſed, ſi nemo depoſcat, devehendum in ultimas maris terrarumque oras: ablegandumque eo,* [d] *unde nec ad nos nomen famaque ejus accedere, nec ſollicitare quietæ civitatis ſtatum poſſit. Ego autem ita cenſeo: legatos extemplo Romam mittendos, qui ſenatui ſatisfaciant: alios qui Annibali nuntient, ut exercitum ab Sagunto abducat, ipſumque Annibalem ex fœdere Romanis dedant: tertiam legationem ad res Saguntinis reddendas decerno.*

11 Quum Hanno peroraſſet, nemini omnium certare oratione cum eo neceſſe fuit; adeo prope omnis ſenatus Annibalis erat: infeſtius que locutum arguebant Hannonem, quam Flaccum Valerium legatum Romanum. Reſponſum inde lega-

tis

c *Ad piaculum rupti fœderis.*] Ab Aldo invaluit, nam Andreas, Tarviſ. Ven. Beccar. Aſc. Mog. *id piaculum.* hoc eſt, ipſum Hannibalem, ut ſit pro piaculo. Malunt namque veteres in talibus epexegeſi uti, quam præpoſitionem interponere, ut vulgo facimus. Lib. 6. *Auctores defectionis ab Romanis metu, ne ſoli crimini ſubjecti piacula iræ Romanorum dederentur.* Lib. 9. *Ipſum ſe cruciatibus & hoſtium iræ offerre piaculaque pro populo dare Romano.* Lib. 22. *Ibi obſides totius Hiſpaniæ fama erat cuſtodiri. Id unum pignus animos morabatur.*

d *Unde nec ad nos nomen famaque ejus accedere.*] An non potius *accidere?* Lib. 27. *Tam ſollicita ac ſuſpenſa civitati fama incerta primo accidit, duos Narnienſes* &c. Lib. 28. *Inde quum fama accidiſſet, Pruſiam Bithyniæ regem in fines regni ſui tranſgreſſum.* Lib. 32. *Poſteaquam fama accidit, alterum conſulem Bojorum urere agros.* Hoc ipſo libro inferius: *Priuſquam certa hujus cladis fama accideret.*

VARIORUM.

1 *Scio meam levem eſſe in eo auctoritatem propter pat. amicit.*] Rationem prompſimus infra Livii lib. 23. cap. 13. ubi totidem pene ſyllabis: *Haud multos movit Hannonis oratio. Nam & ſimultas cum familia Barcina leviorem auctorem faciebat.* Gruter.

GRO.

tis Romanis eſt, *Bellum ortum ab Saguntinis, non ab Annibale eſſe. populum Romanum injuſte facere, ſi Saguntinos vetuſtiſſimæ Carthaginienſium ſocietati præponat.* Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis, Annibal, quia feſſum militem præliis operibuſque habebat, paucorum iis dierum quietem dedit; ſtationibus ad cuſtodiam vinearum aliorumque operum diſpoſitis. interim animos eorum nunc ira in hoſtes ſtimulando, nunc ſpe præmiorum accendit. Ut vero pro concione prædam captæ urbis edixit militum fore, adeo accenſi omnes ſunt, ut ſi extemplo ſignum datum eſſet, nulla vi reſiſti videretur poſſe. Saguntini ut à præliis quietem habuerant, nec laceſſentes, nec laceſſiti per aliquot dies; ita non nocte, non die umquam ceſſaverant ab opere, ut novum murum ab ea parte, qua patefactum oppidum ruinis erat, reficerent. Inde oppugnatio eos aliquanto atrocior, quam ante, adorta eſt: nec qua primum, aut potiſſimum parte ferrent opem (quum omnia variis clamoribus ſtreperent) ſatis ſcire poterant. Ipſe Annibal, qua turris mobilis omnia munimenta urbis ſuperans altitudine agebatur, hortator aderat. quæ quum admota, catapultis baliſtiſque per omnia tabulata diſpoſitis, muros defenſoribus nudaſſet; tum Annibal occaſionem ratus, quingentos ferme Afros cum dolabris ad ſubruendum ab imo murum mittit. nec erat difficile opus, quod cæmenta non calce durata erant, ſed interlita luto, ſtructuræ antiquæ genere. [a] Itaque latius quam cæderetur, ruebat: perque patentia ruinis agmina armatorum in urbem vadebant. Locum quoque editum capiunt: collatiſque eo catapultis baliſtiſque, ut caſtellum in ipſa urbe velut arcem imminentem haberent, muro circumdant,

GRONOVII.

a *Itaque antequam cæderetur, ruebat.*] Ridiculum. Quanto verius tres Pall. *Itaque latius, quam cæderetur, ruebat.* Eadem nempe labes continentia diſſolvebat & trahebat in ſuam ruinam. Ammianus lib. 24. *Sternitur acior turris,*

dant: & Saguntini murum interiorem ab nondum capta urbis parte ducunt. Utrimque ſumma vi & muniunt, & pugnant: ſed interiora tuendo, minorem in dies urbem Saguntini faciunt. Simul creſcit inopia omnium longa obſidione, & minuitur exſpectatio externæ opis, quum tam procul Romani, unica ſpes, circa omnia hoſtium eſſent. Pauliſper tamen affectos animos recreavit repentina profectio Annibalis in Oretanos, Carpetanoſque. qui duo populi delectus acerbitate conſternati, retentis conquiſitoribus metum defectionis quum præbuiſſent, oppreſſi celeritate Annibalis, omiſerunt mota arma.
Nec Sagunti oppugnatio ſegnior erat, Maharbale, Hi- 12
milconis filio, quem præfecerat Annibal, ita impigre rem agente, ut ducem abeſſe nec cives nec hoſtes ſentirent. Is & prælia aliquot ſecunda fecit, & tribus arietibus aliquantulum muri diſcuſſit: ſtrataque omnia recentibus ruinis advenienti Annibali oſtendit. Itaque ad ipſam arcem extemplo ductus exercitus, atroxque prælium cum multorum utrimque cæde initum, & pars arcis capta eſt. tentata deinde per duos exigua pacis ſpes, Alconem Saguntinum, & Alorcum Hiſpanum. Alcon inſciis Saguntinis, precibus aliquid moturum ratus, quum ad Annibalem noctu tranſiſſet, poſtquam nihil lacrimæ movebant, conditioneſque triſtes, ut ab irato victore ferebantur, transfuga ex oratore factus, apud hoſtem manſit; moriturum affirmans, qui ſub conditionibus his de pace ageret. Poſtulabatur autem, redderent res Turdetanis: traditoque omni auro atque argento, egreſſi urbe cum ſingulis veſtimentis ibi habitarent, ubi Pœnus juſſiſſet. Has pacis leges abnuente Alcone accepturos Saguntinos; Alorcus, [b] vinci animos, ubi alia vincantur, affirmans, ſe pacis ejus interpretem fore pollicetur. Erat autem tum miles Annibalis: cæterum

turris, latere coctili firmiſſime ſtructa: cujus ruina muri contiguum latus ſecum immani fragore protraxit.

b *Vinci animos, ubi alia vincantur.*]

terum publice Saguntinis amicus atque hoſpes. Tradito palam telo cuſtodibus hoſtium, tranſgreſſus munimenta, ad prætorem Saguntinum (& ipſe ita jubebat) eſt deductus. quo quum extemplo concurſus omnis generis hominum eſſet factus, ſummota cætera multitudi-
13 ne, ſenatus Alorco datus eſt. cujus talis oratio fuit: *Si civis veſter Alcon, ſicut ad pacem petendam ad Annibalem venit, ita pacis conditiones ab Annibale ad vos retuliſſet, ſupervacaneum hoc mihi fuiſſet iter, quo nec orator Annibalis nec transfuga ad vos veniſſem. Quum vero ille, aut veſtra aut ſua culpa manſerit apud hoſtem; ſi metum ſimulavit, ſua; veſtra, ſi periculum eſt apud vos vera referentibus; ego, ne ignoraretis eſſe aliquas & ſalutis & pacis vobis conditiones, pro vetuſto hoſpitio, quod mihi vobiſcum eſt, ad vos veni. Veſtra autem cauſſa me, nec ullius alterius loqui, quæ loquor apud vos, vel ea fides ſit, quod neque dum veſtris viribus reſtitiſtis, neque dum auxilia ab Romanis ſperaſtis, pacis unquam apud vos mentionem feci. Poſtquam nec ab Romanis vobis ulla ſpes eſt, nec veſtra jam aut arma vos, aut mœnia ſatis defendunt, pacem affero ad vos magis neceſſariam quam æquam. cujus ita aliqua ſpes eſt, ſi eam quemadmodum ut victor fert Annibal,* [c] *ſic vos ut victi audiatis: ſi non id quod amittitur, in damno, (quum omnia victoris ſint) ſed quicquid relinquitur, pro munere habituri eſtis. Vrbem vobis, quam ex magna jam parte dirutam, captam fere totam habet, adimit, agros relinquit; locum aſſignaturus, in quo novum oppidum ædificetis: aurum argentumque omne, publicum privatumque ad ſe jubet deferri: conjugum veſtraque corpora ac liberorum veſtrorum ſervat inviolata, ſi inermes* [1] *cum binis veſtimentis velitis à Sagunto exire. Hæc victor hoſtis imperat. Hæc quanquam ſint gravia atque acerba, fortuna veſtra vobis ſuadet. Equidem haud deſpero, quum omnium poteſtas ei à vobis facta ſit, aliquid ex his rebus remiſſurum. Sed hæc patienda cenſeo potius, quam trucidari corpora veſtra, rapi trahique ante ora veſtra conjuges ac liberos*

Quæ *alia?* Forte, *ubi arma vincantur.*

c *Sic vos ut victi audiatis.*] Lege, *audietis.*

VARIORUM.

1 *Cum binis veſtimentis.*] Non dubio

beros belli jure ſinatis. Ad hæc audienda quum circumfuſa 14 paulatim multitudine, permiſtum ſenatui eſſet populi concilium; repente primores ſeceſſione facta (priuſquam reſponſum daretur) argentum aurumque omne ex publico privatoque in forum collatum, in ignem ad id raptim factum conjicientes, eodem plerique ſemetipſos præcipitaverunt. Quum ex eo pavor ac trepidatio totam urbem pervaſiſſet, alius inſuper tumultus ex arce auditur. Turris diu quaſſata prociderat: perque ruinam ejus cohors Pœnorum impetu facto quum ſignum imperatori dediſſet, nudatam ſtationibus cuſtodiiſque ſolitis hoſtium eſſe urbem; non cunctandum in tali occaſione ratus Annibal, totis viribus aggreſſus urbem, momento cepit; ſigno dato, ut omnes puberes interficerentur. quod imperium crudele, cæterum prope neceſſarium cognitum in ipſo eventu eſt. Cui enim parci potuit ex iis, qui aut incluſi cum conjugibus ac liberis domos ſuper ſeipſos concremaverunt, aut armati nullum ante finem pugnæ quam morientes fecerunt? Captum oppi- 15 dum eſt cum ingenti præda. Et quamquam pleraque ab dominis de induſtria corrupta erant; & in cædibus vix ullum diſcrimen ætatis ira fecerat, & captivi militum præda fuerant; tamen ex precio rerum venditarum aliquantum pecuniæ redactum eſſe conſtat, & multam precioſam ſupellectilem veſtemque miſſam Carthaginem. [2] Octavo menſe quam cœptum oppugnari, captum Saguntum, quidam ſcripſere. inde Carthaginem Novam in hiberna Annibalem conceſſiſſe: quinto deinde menſe, quam à Carthagine profectus ſit, in Italiam perveniſſe. Quæ ſi ita ſunt, fieri non potuit, ut P. Cornelius, & Tib. Sempronius conſules fuerint; ad quos & princi-

pio

to legere, *privis. Privum* ſingulum, *Lipſius.*

2 *Octavo menſe.*] Variant hic auctores: Plutarchus, Oroſius & Eutropius, Livio adſtipulantur. Florus lib. 2. cap. 6. nono demum menſe deditum Saguntum ſcribit. Auctor de viris illuſtrib, cap. 42. intra ſex menſes everſum ſcribit. Qua de re leges quoque Auguſtinum lib. 3. de Civ. Dei cap. 20. Val. Max. lib. 6. cap. 6. Et proverb. *Saguntina fames.* Godelev.

GRO-

pio oppugnationis legati Saguntini miſſi ſint: & qui in ſuo magiſtratu cum Annibale alter ad Ticinum amnem, ambo aliquanto poſt ad Trebiam pugnaverint. Aut omnia breviora aliquanto fuere: aut Saguntum principio anni, quo P. Cornelius & Tib. Sempronius conſules fuerunt, non cœptum oppugnari eſt, ſed captum. Nam exceſſiſſe pugna ad Trebiam in annum Cn. Servilii & Flaminii non poteſt: quia Flaminius Arimini conſulatum iniit; creatus ab Tib. Sempronio conſule: qui poſt pugnam ad Trebiam, ad creandos conſules Romam quum veniſſet, comitiis perfectis ad exercitum in hiberna rediit.
16 Sub idem fere tempus, & legati, qui redierant à Carthagine, Romam retulerunt, omnia hoſtilia eſſe, & Sagunti excidium nunciatum eſt: tantuſque ſimul mœror Patres miſericordiaque ſociorum peremptorum indigne, & pudor non lati auxilii, & ira in Carthaginienſes, metuſque de ſumma rerum cepit, velut ſi jam ad portas hoſtis eſſet: ut tot uno tempore motibus animi turbati, [a] trepidarent magis quam conſulerent. Nam neque hoſtem acriorem bellicoſioremque ſecum congreſſum; nec rem Romanam tam deſidem unquam fuiſſe atque imbellem. Sardos, Corſoſque, & Iſtros, atque Illyrios, laceſſiſſe magis quam exercuiſſe Romana arma: & cum Gallis tumultuatum magis quam belligeratum. Pœnum hoſtem, [b] veteranum trium & viginti annorum, militia duriſſima

GRONOVII.

a *Trepidarent magis quam conſultarent.*] Ab unico Sigonii libro: cæteri, ut olim editi, *conſulerent.* Quod non intellexit, qui mutavit. Eſt enim, quam rem bene gererent, conſulto agerent. Terentius: *Ubi te vidi eſſe animo omiſſo, & ſuavia in præſentia Quæ eſſent, habere, neque conſulere in longitudinem.* Salluſtius ad Cæſarem: *id evenit, quia plerique rerum potentes perverſe conſulunt.* Cato: *mihi magna curæ eſt, quod hæc res tam ſecundæ proceſſerit, ne quid in conſulendo adverſi eveniat.*

b *Veteranum trium & viginti annorum.*] Sigonius XVIII. vel *duodeviginti.* Amilcarem enim novem imperaſſe annis, Haſdrubalem octo, Hannibalē uno. Scilicet hæc imperia illorum ducum in Hiſpania ſunt. At Livius Pœnum militem veteranum tot annorum vocat, quot interſunt inter bellum Punicum primum & ſecundum. Vult enim nos cogitare, partim earundem legionum bellum Africum, quod pacem Romanam ſtatim ſecutum eſt, confeciſſe.

c *Semper*

duriſſima inter Hiſpanas gentes [c] ſemper victorem, primum Amilcare, deinde Aſdrubale, nunc Annibale duce acerrimo aſſuetum, recentem ab excidio opulentiſſimæ urbis Iberum tranſire: trahere ſecum tot excitos Hiſpanorum populos: conciturum avidas ſemper armorum Gallicas gentes. cum orbe terrarum bellum gerendum in Italia, ac pro mœnibus Romanis eſſe. Nominatæ 17
jam antea conſulibus provinciæ erant, [d] tum ſortiri juſſi: Cornelio Hiſpania, Sempronio Africa cum Sicilia evenit. Sex in eum annum decretæ legiones, & ſociûm quantum ipſis videretur, & claſſis quanta parari poſſet. Quatuor & viginti peditum Romanorum millia ſunt ſcripta, mille & octingenti equites: ſociorum quadraginta quatuor peditum, & quatuor equitum millia: naves ducentæ, viginti quinqueremes, celoces viginti deductæ. Latum inde ad populum, vellent, juberent, populo Carthaginienſi bellum indici. Ejuſque belli cauſſa ſupplicatio per urbem habita: atque adorati Dii, ut bene ac feliciter eveniret, quod bellum populus Romanus juſſiſſet. Inter conſules ita copiæ diviſæ. Sempronio datæ legiones duæ: [e] ea quaterna millia erant peditum, & trecenti equites: ſociorum ſexdecem millia peditum: equites mille octingenti; naves longæ CLX. celoces duodecim. Cum his terreſtribus maritimiſque copiis T. Sempronius miſſus in Siciliam; ita in Africam tranſmiſſurus, ſi ad arcendum Italia Pœnum conſul alter ſatis eſſet.

c *Semper victorem, primum Amilcare &c. duce acerrimo adſuetum.*] Vellem aliquis liber haberet, *vincere*. Lib. 4. *Mœſta civitas vinci inſueta*. Lib. 10. *Minus autem tetendere adſueti jam tali genere certaminum vinci*. Lib. 23. *Diu pugnam ancipitem Pœni, Sardis facile vinci adſuetis, fecerunt*. Lib. 27. *Nec videre ipſi advenam in ſua terra adſueti*.

d *Tum ſortiri juſſi: Cornelio.*] Et hic ſuſpicor feciſſe Livium: *erant: tum ſortiri juſſi, Cornelio Hiſpania, Sempronio Africa cum Sicilia evenit*.

e *Ea quaternà millia.*] Hic numerus unius eſt legionis, non duarum. Itaque ſcribendum: *ea* (puta ſingulæ) *quaterna millia habebant peditum & trecentos equites*. Aut, *ea octo erant millia peditum & ſexcenti equites*. Nam & infra L. Manlio in Gallia, cui duas item legiones, ſexcentos aſſignat equites: &

 24000.

eſſet. Cornelio minus copiarum datum, quia [1] L. Manlius prætor & ipſe cum haud invalido præſidio in Galliam mittebatur. Navium maxime Cornelio numerus deminutus. ſexaginta quinqueremes datæ (neque enim mari venturum, [f] aut ea parte belli dimicaturum hoſtem credebant) & duæ Romanæ legiones cum ſuo juſto equitatu, & quatuordecim millibus ſociorum peditum, equitibus mille ducentis. Duas legiones Romanas, & quatuordecim millia ſociorum peditum, mille equites ſocios, ſexcentos Romanos, [g] Gallia provincia eodem
18 anno verſa in Punicum bellum habuit. His ita comparatis, ut omnia juſta ante bellum fierent, legatos majores natu, Q. Fabium, M. Livium, L. Æmilium, C. Licinium, Q. Bæbium, in Africam mittunt ad percunctandos Carthaginienſes, Publicone conſilio Annibal Saguntum oppugnaſſet? & ſi, id quod facturi videbantur,

fateren-

24000. peditum, 1800. equites Romani ſic fuerunt deſcripti inter Sempronium, Cornelium, Manlium, ut ſinguli 8000. peditum, ſexcentos equites haberent.

f *Aut ea parte belli dimicaturum hoſtem credebant.*] Id eſt, eo genere belli. Sigonius notat aliquot libros veteres non habere, *belli*, nec neceſſariam eam vocem eſſe. Aliter judicavit Livius: à quo hoc ipſo libro habes: *claſſis præterea data eſt ad tuendam maritimam oram, quia qua parte belli vicerant, ea tum quoque rem geſturos Romanos credi poterat.* Iterumque: *Equeſtri prælio, qua parte copiarum conſerendi manum fortuna data eſt.* Lib. 22. *Navibus prope terram, exercitum in littore ducebat, paratus confligere quacumque parte copiarum hoſtis occurriſſet.* Rurſum: *Locis natis ad equeſtrem pugnam, qua parte virium invictus erat.* Lib. 23. Cum dixiſſet Cn. Scipionem terra, Publium navibus rem geſſiſſe: *Haſdrubal Pœnorum imperator, neutri parti virium ſatis fidens.* Iuſtinus lib. 6. *Inferioremque eum ea parte virium invenire, qua longe ſuperior ſit.* Tacitus in vita ſoceri: *claſſe qua ab Agricola primum aſſumpta in partem virium ſequebatur.*

g *Gallia provincia eodem anno verſa in Punicum bellum habuit.*] Omnes ſcripti deficiuntur τῷ *anno*: nec minus Andreas, Tarviſ. Ven. Aſcen. Beccarii. in prima invenio Moguntina. Sed ſuppleverunt, qui τὸ *eodem* leviter corruptum eſſe non animadverterunt. Scribendum: *Gallia provincia, nondum verſa in Punicum bellum habuit.* hoc eſt, priuſquam eo adducerent ambo conſules copias ſuas Hannibali opponendas: priuſquam ea ſedes & campus belli Punici fieret.

VARIORUM.

1. *L. Manlius prætor.*] Meminit hujus prætoris etiam Polybius; cæterum hoc anno L. Manlius, C. Terentius Varro, M. Æmilius, C. Atilius Serranus prætores à Livio memorantur: L. Manlius Galliam, C. Atilius Ligures, M. Æmilius Siciliam, C. Terentius urbanam juriſdictionem obtinere videtur. *Sigonius.*

b *Itaque*

faterentur, ac defenderent publico conſilio factum, ut indicerent populo Carthaginienſi bellum. Romani poſtquam Carthaginem venerunt, quum ſenatus datus eſſet, & Q. Fabius nihil ultra quam unum, quod mandatum erat, percunctatus eſſet; tum ex Carthaginienſibus unus princeps: *Vana, Romani*, inquit, *& prior legatio fuit, quum Annibalem tamquam ſuo conſilio Saguntum oppugnantem depoſcebatis: cæterum hæc legatio verbis adhuc lenior eſt, re aſperior. Tunc enim Annibal & inſimulabatur, & depoſcebatur. nunc à nobis & confeſſio culpæ exprimitur: & ut à confeſſis, res extemplo repetuntur. Ego autem, non, privato publicone conſilio Saguntum oppugnatum ſit, quærendum cenſeo: ſed utrum jure, an injuria. Noſtra enim hæc quæſtio atque animadverſio in civem noſtrum eſt; noſtro, an ſuo fecerit arbitrio. Vobiſcum una diſceptatio eſt; licueritne per fœdus fieri. Itaque, quoniam diſcerni placet, quid publico conſilio, quid ſua ſponte imperatores faciant; nobis vobiſcum fœdus eſt à Lutatio Conſule ictum: in quo cavetur utrorumque ſociis. nihil de Saguntinis (necdum enim erant ſocii veſtri) cautum eſt. At enim eo fœdere, quod cum Aſdrubale ictum eſt, Saguntini excipiuntur. adverſus quod nihil ego dicturus ſum, niſi quod à vobis didici. Vos enim quod C. Lutatius Conſul primo nobiſcum fœdus icit, quia neque auctoritate Patrum, nec populi juſſu ictum erat, negaſtis vos eo teneri. [2] itaque aliud de integro fœdus publico conſilio ictum eſt. Si vos non tenent veſtra fœdera, niſi ex auctoritate aut juſſu veſtro icta; ne nos quidem Aſdrubalis fœdus, quod nobis inſciis icit, obligare potuit. Proinde omittite Sagunti atque Iberi mentionem facere, & quod diu parturit animus veſter, aliquando pariat.* Tum Romanus ſinu ex toga facto, *Hic*, inquit, *vobis bellum & pacem portamus; utrum placet ſumite.* Sub hanc vocem haud minus ferociter, daret utrum vellet, ſuccIamatum eſt. & quum is iterum ſinu effuſo bellum dare dixiſſet, accipere ſe omnes

2 *Itaque aliud de integro fœdus pub. conſ.*] Senatus Rom. non ſtetit conditionibus iis pacis, de quibus inter Lutatium imperatorem, & Amilcarem convenerat; verum legatos x. in Siciliam miſit, ex quorum ſententia, auctoritateque aliud ictum fœdus ac confirmatum eſt, auctor Polybius. *Sigonius.*

omnes reſponderunt: & quibus acciperent animis, iiſ-
19 dem ſe geſturos. Hæc directa percunctatio ac denunciatio belli magis ex dignitate populi Romani viſa eſt, quam de fœderum jure verbis diſceptare; quum ante, tum maxime Sagunto exciſa. nam ſi verborum diſceptationis res eſſet; [a] quod fœdus Aſdrubalis cum Lutatii priore fœdere commutatum eſt, comparandum non erat; quum in Lutatii fœdere diſerte additum eſſet, ita id ratum fore, ſi populus cenſuiſſet; in Aſdrubalis fœdere, nec exceptum tale quicquam fuerit; & tot annorum ſilentio ita vivo eo comprobatum ſit fœdus, ut ne mortuo quidem auctore quicquam mutaretur. Quamquam etſi priore fœdere ſtaretur, ſatis cautum erat Saguntinis, ſociis utrorumque exceptis. nam neque additum erat, iis, qui tunc eſſent: nec, ne qui poſtea aſſumerentur. & quum aſſumere novos liceret ſocios, quis æquum cenſeret, aut ob nulla quemquam merita in amicitiam recipi? aut receptos in fidem non defendi? tantum, ne Carthaginienſium ſocii aut ſollicitarentur ad defectionem, aut ſua ſponte deſciſcentes reciperentur. Legati Romani ab Carthagine, ſicut his Romæ imperatum erat, in Hiſpaniam, ut adirent civitates, [b] ut in ſocietatem pellicerent,

GRONOVII.

a *Quod fœdus Aſdrubalis cum Lutatii.*] Hæc ſuſpecta ſunt. Non enim fœdus Aſdrubalis commutatum eſt cum Lutatii priore fœdere, quod irritum fuit, ſed ſucceſſit in locum poſterioris ab Lutatio cum Hamilcare icti, decem legatis cum auctoritate Roma miſſis ſuperſtitibus. Deinde Pet. Men. Voſſ. *comparandum erat*, abſque particula negandi. Fortaſſe: *nam, ſi verborum diſceptationis res eſſet, nec fœdus Haſdrubalis, cum Lutatii priore fœdere, quod mutatum eſt, comparandum erat.* Si verbis contendere voluiſſent Romani, ne ſic quidem cauſa Pœnorum erat æquior. Non enim, perinde ut Romani olim improbarant mutarantque prius C. Lutatii fœdus; ſic nunc Pœni poterant improbare aut non habuiſſe ratum ſe dicere fœdus Haſdrubalis. Nam in Lutatii fœdere expreſſum erat, id ita ratum fore, ſi Romæ placuiſſet, quale nihil in fœdere Aſdrubalis: & Romani ſtatim re recenti declararant ſententiam ſuam; at fœdus Haſdrubalis decem annorum ſilentio Pœni ſatis confirmarant. Quod autem ſequitur, *etſi priore fœdere ſtaretur*, accipies non de priore fœdere, quod mutatum eſt, ſed eo, quod validum fuit.

b *Ut in ſocietatem pellicerent.*] Videtur fuiſſe: *in Hiſpaniam, ut adirent civitates, & aut in ſocietatem pellicerent, aut averterent à Pœnis, trajecerunt.*

rent, aut averterent à Pœnis, trajecerunt. Ad Barguſios primum venerunt: à quibus benigne excepti, quia tædebat imperii Punici, multos trans Iberum populos ad cupidinem novæ fortunæ erexerunt. Ad Volſcianos inde eſt ventum: quorum celebre per Hiſpaniam reſponſum cæteros populos ab ſocietate Romana avertit. ita enim maximus natu ex iis in concilio reſpondit: *Quæ verecundia eſt vos, Romani, poſtulare, uti veſtram Carthaginienſium præponamus amicitiæ, quum, qui id fecerunt, Saguntinos, crudelius quam Pœnus hoſtis perdidit, vos ſocii prodideritis? ibi quæratis ſocios cenſeo, ubi Saguntina clades ignota eſt. Hiſpanis populis, ſicut lugubre, ita inſigne documentum Sagunti ruinæ erunt, ne quis fidei Romanæ aut ſocietati confidat.* Inde extemplo abire finibus Volſcianorum juſſi: ab nullo deinde concilio Hiſpaniæ benigniora verba tulere. itaque nequicquam peragrata Hiſpania, in Galliam tranſeunt. [c] In 20
his nova terribiliſque ſpecies viſa eſt: quod armati (ita mos gentis erat) in concilium venerunt. quum verbis extollentes virtutem gloriamque populi Romani ac magnitudinem imperii, petiſſent, ne Pœno bellum Italiæ inferenti, per agros urbeſque ſuas tranſitum darent; tantus cum fremitu riſus dicitur ortus, ut vix à magiſtratibus majoribuſque natu juventus ſedaretur. Adeo ſtolida impudenſque poſtulatio viſa eſt, cenſere, ne in Italiam tranſmittant Galli bellum, ipſos id avertere in ſe, [1] agroſque ſuos pro alienis populandos objicere. Sedato

c *In his nova terribiliſque.*] Glareanus & Sigonius excidiſſe nomen populi, quem primum adierunt Romani legati, exiſtimant. Lacunam ita agnoſcit Sigonius: *in Galliam ad * tranſeunt:* qui vero populi fuerint, negat poſſe divinare. Arvernos fuiſſe licet colligas ex lib. 27. cap. 39. *Haſdrubali & ſua & aliorum ſpe omnia celeriora atque expeditiora fuere: non enim receperunt modo Arverni eum, deincepſque aliæ Gallicæ atque Alpinæ gentes.* Num fuit ergo; *In Arvernis nova.*

VARIORUM.

1 *Agroſque ſuos pro alienis populandos objicere.*] Nititur oratio hæc ratione communi; qua obtinet, ut *Nemo non ſe ipſum ſuoſque diligat plus altero.* hinc dicitur: *Sic nemo amicus alteri eſt velut ſibi* &c. Euripides Medeæ verſ. 85. *Quis mortalium jam non novit hoc, Quod quiſque ſeipſum magis amet quam proximum?* Terent. Andr. ſc. 5. *Verum illud verbum vulgo quod dici ſolet: Omnes ſibi melius malle eſſe quam alteri.* Maſcu-

 lè

to tandem fremitu, reſponſum legatis eſt, *Neque Romanorum in ſe meritum eſſe, neque Carthaginienſium injuriam, ob quæ aut pro Romanis, aut adverſus Pœnos ſumant arma. Contra ea audire ſeſe, gentis ſuæ homines agris finibuſque Italiæ pelli à populo Romano, ſtipendiumque pendere, & cætera indigna pati.* Eadem ferme in cæteris Galliæ conciliis dicta auditaque: nec hoſpitale quicquam pacatumve ſatis prius auditum, quam Maſſiliam venerunt. [a] Ibi omnia ab ſociis inquiſita cum cura ac fide, cognita, *præoccupatos jam ab Annibale Gallorum animos eſſe. ſed ne illi quidem ipſi ſatis mitem gentem fore (adeo ferocia atque indomita ingenia eſſe) ni ſubinde auro, cujus avidiſſima gens eſt,* [b] *principum animi concilientur.* Ita peragratis Hiſpaniæ & Galliæ populis, legati Romam redeunt, haud ita multo poſt, quam conſules in provincias profecti erant. civitatem omnem in exſpectationem belli erectam invenerunt; ſatis conſtante
21 fama, [c] jam Iberum Pœnos tranſmiſiſſe. Annibal Sagunto capto, Carthaginem Novam in hiberna conceſſerat. ibique auditis, quæ Romæ, quæque Carthagine acta decretaque forent, ſeque non ducem ſolum, ſed etiam cauſſam eſſe belli; partitis divenditiſque reliquiis prædæ, nihil ultra differendum ratus, Hiſpani generis milites convocat: *Credo ego vos*, inquit, *ſocii, & ipſos cernere, pacatis omnibus Hiſpaniæ populis,* [d] *aut finiendam nobis militiam,*

tiam,

lè igitur Salvianus lib. 3. de gubern. Dei cap. 13. *Tantum abeſt ut aliorum commodis aliquid cum propriâ incommoditate præſtemus; ut omnes vel maximè noſtris commodis cum aliorum incommodo conſulamus.* Gruter.

GRONOVII.

a *Ibi omnia, ab ſociis inquiſita cum cura ac fide, cognita.*] Si ſic diſtinguas, poſſis hæc tolerare, ut ſit ſenſus intellexiſſe ibi omnia Romanos, quippe quæ ſocii Maſſilienſes diligenter & fideliter inquiſiviſſent. Et eſt genus ſermonis, quale notavimus lib. 2, 9. *Salis vendendi arbitrium in publicum omne ſumptum, ademptum privatis.* Etſi commodius, foret: *Ibi omni re ab ſociis inquiſita cum cura ac fide cognitum:*

b *Principum animi conciliarentur.*] A noviſſimis eſt Gruteri: nam priores editi: *concilientur:* ut & ſcripti, in quibus omnium optimus Puteanorum fratrum, qui à poſteriore ſyllaba ☧ *cujus* orditur.

c *Iam Iberum Pœnos tranſiſſe.*] Libet optimus: *tramiſiſſe.* Lib. 40. *Præter oram Etruſci maris Neapolim tranſmiſit.*

d *Aut finiendam vobis militiam.*] Put. *nobis.*

e *Si*

tiam, exercituſque dimittendos eſſe: aut in alias terras transferendum bellum: ita enim hæ gentes, non pacis ſolum, ſed etiam victoriæ bonis florebunt, ſi ex aliis gentibus prædam & gloriam quæremus. Itaque quum longinqua ab domo inſtet militia, incertumque ſit, quando domos veſtras & quæ cuique ibi cara ſint, viſuri ſitis; ſi quis veſtrum ſuos inviſere vult, commeatum do. Primo vere, edico, adſitis, ut, Diis bene juvantibus, bellum ingentis gloriæ prædæque futurum incipiamus. Omnibus fere viſendi domos oblata ultro poteſtas grata erat, & jam deſiderantibus ſuos, & longius in futurum providentibus deſiderium. Per totum tempus hiemis quies inter labores aut jam exhauſtos, aux mox exhauriendos, renovavit corpora animoſque ad omnia de integro patienda. Vere primo ad edictum convenere. Annibal quum recenſuiſſet omnium auxilia gentium, Gadeis profectus Herculi vota exſolvit: noviſque ſe obligat votis, [e] ſi cætera proſpera eveniſſent. Inde partiens curas [f] ſimul in inferendum atque arcendum bellum; ne, dum ipſe terreſtri per Hiſpaniam Galliaſque itinere Italiam peteret, nuda apertaque Romanis Africa ab Sicilia eſſet; [g] valido præſidio firmare & eam ſtatuit. Pro eo ſupplementum ipſe ex Africa, maxime jaculatorum, levium armis, petiit, ut Afri in Hiſpania, Hiſpani in Africa, melior procul ab domo futurus uterque miles, velut mutuis pignoribus obligati ſtipendia facerent. Tredecim millia

octin-

e *Si cætera proſpera eveniſſent.*] Sigonius, *proſpere*: ut alibi ſane Livius, & lib. 9. libroque 22. Sed noſtri plures tenent alterum, defenditque Salluſtius in Catil. *Quoniam quæ occulte tentaverat, aſpera fœdaque evenerant.*

f *Simul inferendi atque arcendi belli*] Magno conſenſu ſcripti: *inferendum atque arcendum bellum.* Lege: *Partiens curas ſimul in inferendum atque arcendum bellum.* Phædrus: *Dulcemque in ambos caritatem partiens.* Lib. 22. *Quot caſus exercitus victi fuerant, tot in curas diſpertiti eorum animi erant.* Tacitus 3. hiſtor. *Curam delectus in conſules partitur.*

g *Valido præſidio eam firmare ſtatuit.*] Put. *Præſidio firmaret eam ſtatuit.* Scribe: *firmare & eam.* Neque enim auſim, *firmare Metagoneam.* quod poſſet alicui in mentem venire ex Polybio: τῶν δὲ προειρημένων τοὺς μὲν πλείους εἰς τὰ Μεταγώνια τῆς Λιβύης, τινὰς δ᾽ εἰς αὐτὴν Καρχηδόνα κατέπεμψεν. Sed fruſtra opinor.

h *Atque*

octingentos quinquaginta pedites [1] cetratos miſit in Africam, & funditores Baleares octingentos ſeptuaginta: equites miſtos ex multis gentibus mille ducentos. Has copias partim Carthagini præſidio eſſe, partim diſtribui per Africam jubet. ſimul conquiſitoribus in civitates miſſis, quatuor millia conſcripta delectæ juventutis, præſidium eoſdem & obſides, duci Carthaginem jubet.
22 Neque Hiſpaniam negligendam ratus, ([h] atque ideo haud minus, quod haud ignarus erat, circuitam ab Romanis eam legatis ad ſollicitandos principum animos;) Aſdrubali fratri, viro impigro, eam provinciam deſtinat, firmatque eum Africis maxime præſidiis, peditum Afrorum undecim millibus octingentis quinquaginta, Liguribus trecentis, Balearibus quingentis. ad hæc peditum auxilia, additi [i] equites Libyphœnices (miſtum Punicum Afris genus) CCC. & Numidæ Maurique accolæ Oceani ad MDCCC. & parva Ilergetum manus, ex Hiſpania ducenti equites: & ne quod terreſtris deeſſet auxilii genus, elephanti quatuordecim. [k] claſſis præterea data eſt ad tuendam maritimam oram (quia qua parte belli vicerant, ea tum quoque rem geſturos Romanos credi poterat) quinquaginta quinqueremes, quadriremes duæ, triremes quinque; ſed aptæ inſtructæque re-
[illegible]gio:

h *Atque ideo haud minus, quod haud ignarus erat.*] Dele quantum poteſt prius *haud.* Integra enim ſententia eſt: *Neque Hiſpaniam negligendam ratus, (atque ideo minus, quod haud ignarus erat, circuitam ab Romanis legatis ad ſollicitandos principum animos) Haſdrubali fratri* &c.

i *Equites Libyphœnices (miſtum Punicum Afris genus) CCC.*] Quia totus hic locus à Polybio deſumptus, ſcribe: *CCCCL, Numidæ Maurique.* Sic enim ille: ἱππεῖς Λιβυφοινίκων μὲν καὶ Λιβύων τετρακοσίους πεντήκοντα. nec abſurdum eſt, *CL* tranſiiſſe in *CC.*

k *Data eſt ad tuendam maritimam oram.*] Voſſ. & Men. *Data ad tuendæ maritimæ oræ.* Sed in Voſſiano ſecunda manu factum *tuend*[illegible] voluit: *Claſſis præterea data ad tuenda maritima ora.* Ea ſcilicet, qua dabatur facilis appulſus navium. Quædam enim ipſo litorum ingenio, aut munitis urbibus caſtelliſque tuta erant. Niſi malis: *Claſſis præterea data eſt tuendæ maritimæ oræ.*

VARIORUM.

1 *Cetratos miſit in Africam.*] Livius infra lib. 28. *Peltam* cetræ haud diſſimilem eſſe ait. Et lib. 1. belli Macedonici *Cetratos, Peltiſtas* vocatos teſtatur. Eſt autem *cetra* parvum ſcutum. *Gadeleu.*

2 *Aqui-*

migio triginta duæ quinqueremes erant, & triremes quinque. Ab Gadibus Carthaginem ad hiberna exercitus rediit. atque inde profectus præter Etoviſſam, urbem ad Iberum, maritimamque oram ducit. Ibi fama eſt, in quiete viſum ab eo juvenem divina ſpecie, qui ſe ab Jove diceret ducem in Italiam Annibali miſſum. Proinde ſequeretur, neque uſquam à ſe deflecteret oculos. Pavidum primo, nuſquam circumſpicientem aut reſpicientem ſecutum, deinde, cura humani ingenii, quum quidnam id eſſet, quod reſpicere vetitus eſſet, agitaret animo, temperare oculis nequiviſſe: tum vidiſſe poſt ſe ſerpentem mira magnitudine cum ingenti arborum ac virgultorum ſtrage ferri, ac poſt inſequi cum fragore cœli nimbum: tum, quæ moles ea quidve prodigii eſſet quærentem, audiſſe: *Vaſtitatem Italiæ eſſe. pergeret porro ire, nec ultra inquireret, ſineretque fata in occulto eſſe.*
Hoc viſu lætus tripartito Iberum copias trajecit, præ- 23
miſſis, qui Gallorum animos, qua traducendus exercitus erat, donis conciliarent, Alpiumque tranſitus ſpecularentur. nonaginta millia peditum, duodecim millia equitum Iberum traduxit. Ilergetes inde Barguſioſque, & Auſetanos, & [2] Lacetaniam, quæ ſubjecta Pyrenæis montibus eſt, ſubegit: oræque huic omni præfecit Hannonem, ut fauces, quæ Hiſpanias Galliis jungunt, in poteſtate eſſent. Decem millia peditum Hannoni ad præſidium obtinendæ regionis data, & mille equites. Poſtquam per Pyrenæum ſaltum traduci exercitus cœptus eſt, rumorque per barbaros manavit certior de bello Romano, tria millia inde Carpetanorum peditum iter averterunt. conſtabat; non tam bello motos, quam longinquitate viæ, inſuperabilique Alpium tranſitu. Annibal,

2 *Aquitaniam, quæ ſubjecta Pyrenæis montib.*] Aquitania pars eſt Galliæ citra Pyrenæos montes. Hiſpaniæ autem oram Livius nominat, neque enim adhuc Hannibal in Galliam trajecerat. Vox autem corrupta eſt. Hanc oram Ptolemæus vocat *'Αχητανίαν*: Plutarchus *Λακκητανίαν*: Strabo, *Ιακκητανίαν*. *Sigonius.*

3 *Nuper*

bal, quia revocare aut vi retinere eos anceps erat; ne cæterorum etiam feroces animi irritarentur; ſupra ſeptem millia hominum domos remiſit, [a] quos & ipſe gravari militia ſenſerat; Carpetanos quoque ab ſe dimiſſos ſi-
24 mulans. Inde, ne mora atque ocium animos ſollicitarent, cum reliquis copiis Pyrenæum tranſgreditur, & ad oppidum Illiberim caſtra locat. Galli, quamquam Italiæ bellum inferri audiebant, tamen quia vi ſubactos trans Pyrenæum Hiſpanos fama erat, præſidiaque valida impoſita, metu ſervitutis ad arma conſternati, Ruſcinonem aliquot populi conveniunt. quod ubi Annibali nuntiatum eſt, moram magis quam bellum metuens, oratores ad regulos eorum miſit, *colloqui ſemetipſum velle cum his, & vel illi propius Illiberim accederent, vel ſe Ruſcinonem proceſſurum, ut ex propinquo congreſſus facilior eſſet: nam & accepturum eos in caſtra ſua ſe lætum, nec cunctanter ſeipſum ad eos venturum. Hoſpitem enim ſe Galliæ, non hoſtem adveniſſe: nec ſtricturum ante gladium, ſi per Gallos liceat, quam in Italiam veniſſet.* & per nuntios quidem hæc. Ut vero reguli Gallorum, caſtris ad Illiberim extemplo motis, haud gravate ad Pœnum venerunt; capti donis, cum bona pace exercitum per fines ſuos præter Ruſcinonem
25 oppidum tranſmiſerunt. In Italiam interim nihil ultra quam Iberum tranſiſſe Annibalem, à Maſſilienſium legatis Romam perlatum erat: quum perinde ac ſi Alpes jam tranſiſſet, Boii, ſollicitatis Inſubribus defecerunt, nec tam ob veteres in populum Romanum iras, quam quod [3] nuper circa Padum, Placentiam, Cremonamque Colonias in agrum Gallicum deductas ægre patiebantur. Itaque armis repente arreptis, in eum ipſum agrum impetu facto, tantum terroris ac tumultus fecerunt, ut non agreſtis

3 *Nuper circa Padum, Placentiam &c.*] Hæ coloniæ deductæ ſunt hoc anno P. Cornelio, Tib. Sempronio Coſſ. pridie K. Ianuarii, auctore Pædiano in Piſonian. nec diſſentit Polyb. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Quos & ipſe gravari militia ſenſerat.*] Lego *militiam*: quod genus paſſim corruptum, reſtituimus & Statio, pluribusque ad Senecæ Tragœdias.

b Præ-

agreſtis modo multitudo, ſed ipſi triumviri Romani, qui ad agrum venerant aſſignandum, diffiſi Placentiæ mœnibus, Mutinam confugerint, C. Lutatius, C. Servilius, T. Annius. Lutatii nomen haud dubium eſt. pro C. Servilio, & T. Annio, Q. Acilium, & C. Herennium habent quidam annales: alii P. Cornelium Aſinam, & C. Papirium Maſonem. Id quoque dubium eſt; legati ad expoſtulandum ad Bojos miſſi, violati ſint, an in triumviros agrum metanteis impetus ſit factus. Mutinæ quum obſiderentur, & gens ad oppugnandarum urbium arteis rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, ſegnis intactis aſſideret muris, ſimulari cœptum de pace agi. evocatique ab Gallorum principibus legati ad colloquium, non contra jus modo gentium, ſed violato etiam, quæ data in id tempus erat, fide, comprehenduntur; negantibus Gallis, niſi obſides ſibi redderentur, eos dimiſſuros. Quum hæc de legatis nunciata eſſent, & Mutina præſidiumque in periculo eſſet, L. Manlius prætor ira accenſus, effuſum agmen ad Mutinam ducit. Silvæ tunc circa viam erant, pleriſque incultis: ibi inexplorato profectus, in inſidias [b] præcipitatus, multaque cum cæde ſuorum ægre in apertos campos emerſit. ibi caſtra communita; & quia Gallis ad tentanda ea defuit ſpes, refecti ſunt militum animi, quamquam acciſas res ſatis conſtabat. Iter deinde de integro cœptum, nec, dum per patentia loca ducebatur agmen, [c] apparuit hoſtis; ubi rurſus ſilvæ intratæ, tum poſtremos adorti, cum magna trepidatione ac pavore omnium, octingentos milites occiderunt, ſex ſigna ademêre. Finis & Gallis territandi, & pavendi Romanis fuit, ut ex ſaltu invio atque impedito evaſere.

b *Præcipitatus multaque cum cæde.*] Dele copulativam, ut ſit: *ibi in explorato profectus, in inſidias præcipitatus, multa cum cæde ſuorum* &c. *ægre emerſit.* Sic Andreas, Tar. Ven. Bec. Aſcenſ. Moguntina. Iuſtinus lib. 32. *Dum ſuos in prælium revocat, in tranſitu foſſæ equo præcipitatus, à multitudine hoſtium oppreſſus eſt.* Niſi malis, *præcipitatur.*

c *Quum apparuit hoſtis.*] Recte Sigonius: *nec, dum per patentia loca ducebatur agmen, apparuit hoſtis:* quod & conjecerat Glareanus. Sed ille præter neceſſitatem è libro inſido particulam

inde

evaſere. inde apertis locis facile tutantes agmen Romani Tanetum, vicum propinquum Pado, contendere: ibi ſe munimento ad tempus, commeatibuſque fluminis, & Brixianorum Gallorum auxilio adverſus creſcentem in-
26 dies multitudinem hoſtium tutabantur. Qui tumultus repens poſtquam eſt Romam perlatus, & Punicum inſuper Gallico bello auctum Patres acceperunt, C. Atilium prætorem cum una legione Romana, & quinque millibus ſociorum delectu novo à Conſule conſcriptis, auxilium ferre Manlio jubent: qui ſine ullo certamine (abſceſſerant enim metu hoſtes) Tanetum pervenit. Et P. Cornelius in locum ejus, quæ miſſa cum prætore fuerat tranſcripta legione nova, profectus ab urbe ſexaginta longis navibus præter oram Etruriæ, Ligurumque, [d] & inde Salyum montes, pervenit Maſſiliam, & ad proximum oſtium Rhodani (pluribus enim diviſus amnis in mare decurrit) caſtra locat: vix dum ſatis credens Annibalem ſuperaſſe Pyrenæos montes: quem ut de Rhodani quoque tranſitu agitare animadvertit; incertus, quonam ei loco occurreret, nec dum ſatis refectis ab jactatione maritima militibus; trecentos interim delectos equites, ducibus Maſſilienſibus & auxiliaribus Gallis, ad exploranda omnia, viſendoſque ex tuto hoſtes, præmittit. Annibal, cæteris metu aut pretio pacatis, jam in Volcarum pervenerat agrum gentis validæ. Colunt autem circa utramque ripam Rhodani: ſed diffiſi citeriore agro arceri Pœnum poſſe, ut flumen pro munimento haberent, omnibus ferme ſuis trans Rhodanum trajectis, ulteriorem ripam amnis obtinebant. Cæteros accolas fluminis Annibal, [e] & eorum ipſorum qui ſedes

inde allinit hiſce: *Finis & Gallis territandi.*

d *Et inde Salyum, mox pervenit.*] Duo Pal. Men. Voſ. & primæ editiones pro *mox* habent *montis*. Scribe: *præter oram Etruriæ, Ligurumque & inde Salyum montes, pervenit Maſſiliam.* Sic lib. 34. *Prætervecti Liguſtinos montes ſinumque Gallicum.*

e *Et eos ipſos quorum ſedes tenuerat.*] Profectum ab Sigonio, cum eſſet olim: *& eos ipſos, qui ipſas ſedes tenuerant.* Quomodo & ſcripti fere, niſi quod τὸ *ipſas* plures ignorent. Pal. unus & Andegav.

ſedes tenuerant, ſimul perlicit donis ad naves undique contrahendas fabricandaſque: ſimul & ipſi trajici exercitum, levarique quam primum regionem ſuam tanta urgente hominum turba cupiebant. Itaque ingens coacta vis navium eſt, lintriumque temere ad vicinalem uſum paratarum: novaſque alias primum Galli inchoantes cavabant ex ſingulis arboribus: deinde & ipſi milites, ſimul copia materiæ, ſimul facilitate operis inducti, alveos informes (nihil dummodo innare aquæ & capere onera poſſent curantes) raptim faciebant, quibus ſe ſuaque
tranſveherent. Jamque omnibus ſatis comparatis ad 27
trajiciendum, terrebant ex adverſo hoſtes, [f] omnem ripam equites virique obtinentes: quos ut averteret, Hannonem Bomilcaris filium, vigilia prima noctis, cum parte copiarum, maxime Hiſpanis, adverſo flumine ire iter unius diei jubet: & ubi primo poſſet, quam occultiſſime trajecto amni, circumducere agmen. ut quum facto opus ſit, adoriatur ab tergo hoſtem. [g] Ad id dati duces

degav. *Et eorum ipſorum quas ſ.*]. Hinc forma verum: *Cæteros accolas fluminis Hannibal & eorum ipſorum quotquot ſedes tenuerant, ſimul perlicit donis. Quot eorum ipſorum*, nempe Volcarum, non deſeruerant citeriorem Rhodani ripam, neque trajecerant cum aliis ſuæ gentis. Cæteros, autem præter Volcas, & ex Volcis ipſis, qui eorum remanſerant. Lib. 23 *Neminem ipſi equitem atque eorum ipſorum primores id gerere inſigne.* Sed poteſt ſervari, *quos*: nam ipſæ ſedes tam tenuiſſe illos, quam hi tenuiſſe ſedes, qui non profugerunt, recte dicentur. Lib. 5. *Adeo nihil tenet ſolum patriæ? nec hac terra, quam matrem appellamus?* In optimo libro erat hiatus ab ultimis cap. 21. ad ultima cap. 29.

f *Omnem ripam equis viriſque obtinentes.*] Adeo uſitatum, ut in proverbium abierit, *equis, viris*: nec Livio uſquam adhibitum. Sed hic omnes ſcripti & Andreas cum Tarviſ. & Ven. & Aldina (nam aliæ jam mutant) *equites virique obtinentes*. Nec pejus videtur. Cæſar lib. 2. Civ. *Capti homines equiteſque producebantur.*

g *Ad id dati duces Galli educunt inde.*] Videt Glareanus hic eſſe aliquid & vitii & ex vitio obſcuritatis, idque fatetur ſe planum facere diffiſum. Oritur illud cum ex diſtinctione turbata, tum ex ſuperfluo verbo *educunt*, quod à mala manu eſt. Lege: *Ad id dati duces Galli, inde millia quinque & viginti ferme, ſupra parva inſula circumfuſum amnem latiorem, ubi dividebatur, eoque minus alto alveo, tranſitum oſtendere.* Duces, inquit, cum Hannone & parte copiarum profecti, loco à caſtris quinque & viginti millibus ferme diſtante, ſupra inſulam, (quum ubi diviſus circumfluere amnis incipit, manat latior, & propterea minus profundus neque abruptis it ripis,) oſtendere commodum ſatis tranſitum. Ovidius lib. 15. met. *Scinditur in geminas partes circumfluus amnis: Inſula nomen habet, laterumque à parte duorum Porrigit æquales media tellure lacertos.* Lib. 2. Faſt. *Hic ubi*

duces Galli educunt inde millia quinque & viginti, ferme ſupra parvæ inſulæ circumfuſum amnem; latiorem ubi dividebatur, eoque minus alto alveo, tranſitum oſtendere. ibi raptim cæſa materia, rateſque fabricatæ, in quibus equi virique & alia onera trajicerentur. Hiſpani, ſine ulla mole in utres veſtimentis conjectis, ipſi ceteris ſuppoſitis incubantes, flumen tranſnatavere. Et alius exercitus ratibus junctis trajectus, caſtris prope flumen poſitis, nocturno itinere atque operis labore feſſus, quiete unius diei reficitur; intento duce ad conſilium opportune exſequendum. Poſtero die [h] profecti ex loco, prodito fumo ſignificant ſe tranſiſſe, & haud procul abeſſe. quod ubi accepit Annibal, ne tempori deeſſet, dat ſignum ad trajiciendum. Jam paratas aptataſque habebat pedes lintres; [i] equites fere propter equos nantes navium agmen ad excipiendum adverſi impetum fluminis parte ſuperiore tranſmittens, tranquillitatem infra trajicientibus lintribus præbebat. Equorum pars magna nantes loris à puppibus trahebantur; præter eos, quos inſtructos frenatoſque, ut extemplo egreſſo in ripam

28 equiti uſui eſſent, impoſuerant in naves. [k] Galli occurſant in ripam cum variis ululatibus cantuque moris ſui; quatientes ſcuta ſupra capita, vibranteſque dextris tela: quamquam & ex adverſo terrebat tanta vis navium cum

ingenti

diſcretas inſula rumpit aquas. Cicero 2. de legibus: *Ventum in inſulam eſt. hac vero nihil eſt amœnius. Vt enim hoc quaſi roſtro finditur Fibrenus & diviſus æqualiter in duas partes latera hæc alluit.*

h *Profecti ex loco, prodito fumo ſignificant.*] Non videntur ſana. Quid enim hi magis *ex loco* profecti, quam quivis alii undecumque diſcedentes? Placeret ſatis ſi legeretur: *Poſtero die profecti, ex loco propinquo fumo ſignificant ſe tranſiſſe, & haud procul abeſſe.*

i *Eques fere præter equos nantes navium agmen.*] Sigonius è ſcripto correxit *equites*, quod habet etiam Pal. unus. Id deridet Glareanus, rogitans, quæ ſit conſtructio, *equites tranſmittens?* Sed ridiculus eſt hominis boni lapſus, qui non vidit τὸ *equites* quarta formâ plurativa ſeu accuſativo caſu poni, & agmen navium, quod tranſportabat equitem, præbuiſſe lintribus peditum tranquillitatem dici, fracto impetu fluminis. Tranſportabant autem equitem *fere propter equos nantes*, id eſt, prope magnam partem equorum, qui natabant, non vehebantur. Nam *propter* omnes ſcripti, non *præter*, quod voluit idem Sigonius.

k *Galli occurſant in ripam.*] *Ripæ*, opinor.

l *Et*

ingenti ſono fluminis & clamore vario nautarum & militum, qui nitebantur perrumpere impetum fluminis, & qui ex altera ripa trajicientes ſuos hortabantur. Jam ſatis paventes adverſo tumultu, terribilior ab tergo adortus clamor, caſtris ab Hannone captis. mox & ipſe aderat, ancepſque terror circumſtabat: & è navibus tanta vis armatorum in terram evadens, [l] & à tergo improviſa premebat acies. Galli, poſtquam vim facere conati, ultro pellebantur; qua patere viſum maxime iter, perrumpunt, trepidique in vicos paſſim ſuos diffugiunt. Annibal cæteris copiis per ocium trajectis, ſpernens jam Gallicos tumultus, caſtra locat. Elephantorum trajiciendorum varia conſilia fuiſſe credo: [m] certe variata memoria actæ rei. quidam congregatis ad ripam elephantis, tradunt ferociſſimum ex iis irritatum ab rectore ſuo, [n] quum refugientem in aquam nantem ſequeretur, traxiſſe gregem; ut quemque timentem altitudinem [o] deſtituerat vadum, impetu ipſo fluminis in alteram ripam rapiente. Cæterum magis conſtat, ratibus trajectos: id, ut tutius conſilium ante rem foret; ita acta re, ad fidem pronius eſt. Ratem unam ducentos longam pedes, quinquaginta latam, à terra in amnem porrexerunt:

l *Et à tergo improviſa premebat acies.*] Incredibile quantum accedet elegantiæ, ſi leges *premens* ut ſuperiore membro *evadens*: ut per epexegeſin τῷ *anceps terror* iſta dicantur. Vix aliter Livius.

m *Certe varia memoria eſt actæ rei.*] Sic male Sigonius, cum omnes ſcripti meliores & editi: *variata memoria actæ rei.* Cicero longa illa ad Quintum: *ſit ſumma in jure dicendo ſeveritas, dummodo ea ne varietur gratia, ſed conſervetur æquabilis.* Lib. 2. de finib. *cum omnis dolor detractus eſſet, variari non augeri voluptatem.* Vide ad lib. 35, 31.

n *Quum refugientem eum in aquam natantem.*] Tò *eum* ab Sigonio: *natantem* in primo video Aldo. Tres Pall. Men. Andreas & ex eo propagatæ: *quum refugientem in aquam nantem ſequeretur.* Et hoc nobis ſufficit.

o *Deſtituerat vadum.*] Duo Pal. Men. Voſ. Andreas: *deſtitueret vado.* Tarviſ. quoque & Venetæ, *vado*: ſed *deſtituerat.* Iuntas quod editur. Legendum videtur: *deſtituerant vada.*

VARIORUM.

1 *Ut quemque timentem altitudinem deſtituerat &c.*] Senſus eſt; Elephantem à rectore ſuo irritatum, cum eundem refugientem in aquam ſequeretur, traxiſſe gregem impetu ipſo fluminis in alteram ripam rapiente, prout quiſque eorum altitudinem aquæ timens, à vado deſtituebatur. *Sigonius.*

runt: quam, ne ſecunda aqua deferretur, pluribus retinaculis validis parte ſuperiore ripæ religatam, pontis in modum humo injecta conſtraverunt, ut belluæ audacter velut per ſolum ingrederentur. altera ratis æque lata, longa pedes centum, ad trajiciendum flumen apta, huic copulata eſt: & quum elephanti per ſtabilem ratem, tamquam viam, prægredientibus feminis, acti, in minorem applicatam tranſgreſſi ſunt; ea extemplo reſolutis, quibus leviter annexa erat, vinculis, ab actuariis aliquot navibus ad alteram ripam pertrahitur: ita primis expoſitis, alii deinde repetiti ac trajecti ſunt. Nihil ſane trepidabant, donec continenti velut ponte agerentur. primus erat pavor, quum ſoluta ab cæteris rate in altum raperentur. ibi urgentes inter ſe, cedentibus extremis ab aqua, [a] trepidationem aliquantum edebant; donec quietem ipſe timor circumſpicientibus aquam feciſſet. excidere etiam ſævientes quidam in flumen, ſed pondere ipſo ſtabiles, dejectis rectoribus, quærendis pedetentim vadis, in terram evaſere.

29 Dum elephanti trajiciuntur, interim Annibal Numidas equites quingentos ad caſtra Romana miſerat ſpeculatum, ubi & quantæ copiæ eſſent, & quid pararent. Huic alæ equitum miſſi, ut ante dictum eſt, ab oſtio Rhodani trecenti Romanorum equites occurrunt. prælium atrocius quam pro numero pugnantium editur. Nam præter multa vulnera, cædes etiam prope par utrimque fuit: fugaque & pavor Numidarum, Romanis jam admodum feſſis victoriam dedit. [b] victores ad centum ſexaginta; nec omnes Romani, ſed pars Gallorum: victi amplius ducentis ceciderunt. hoc principium, ſimulque omen belli, ut ſummæ rerum proſperum eventum, ita haud ſane incruentam ancipitiſque cer-

GRONOVII.

a *Trepidationem aliquantum edebant.*] Rectius Pal. & Iuntas: *trepidationis.*

b *Victores ad centum ſexaginta.*] Polybius: ὥστε τῶν Ῥωμαίων καὶ Κελτῶν εἰς ἑκατὸν καὶ τετταράκοντα διαφθαρῆναι, τῶν δὲ Νομάδων ὑπὲρ τοὺς διακοσίους. Scribe igitur: *ad centum quadraginta.* Facilis error in numeris.

c *Regu-*

certaminis victoriam Romanis portendit. Re ita geſta, ad utrumque ducem ſui redierunt. Nec Scipioni ſtare ſententia poterat, niſi ut ex conſiliis cœptiſque hoſtis & ipſe conatus caperet: & Annibalem incertum, utrum cœptum in Italiam intenderet iter, an cum eo, qui primus ſe obtuliſſet Romanus exercitus, manus conſereret, averterat à præſenti certamine, Bojorum legatorum [c] reguli que Magali adventus, qui ſe duces itinerum, ſocios periculi fore, affirmantes, integro bello, nuſquam ante libatis viribus, Italiam aggrediendam cenſent. Multitudo timebat quidem hoſtes; nondum obliterata memoria ſuperioris belli: ſed magis iter immenſum Alpeſque, rem fama utique inexpertis horrendam, metuebat. Ita- 30
que Annibal, poſtquam ipſi ſententia ſtetit pergere ire, atque Italiam petere, advocata concione, varie militum verſat animos caſtigando adhortandoque. *Mirari ſe, quinam pectora ſemper impavida repens terror invaſerit. per tot annos vincentes eos ſtipendia facere, neque ante Hiſpania exceſſiſſe, quam omnes* [d] *genteſque & terræ eæ, quas duo diverſa maria amplectantur, Carthaginienſium eſſent. Indignatos deinde, quod quicumque Saguntum obſediſſent, velut ob noxam ſibi dedi poſtularet populus Romanus, Iberum trajeciſſe ad delendum nomen Romanorum, liberandumque orbem terrarum. Tum nemini viſum id longum, quum ab occaſu ſolis ad ortum intenderent iter. Nunc poſtquam multo majorem partem itineris emenſam cernant, Pyrenæum ſaltum inter ferociſſimas gentes ſuperatum, Rhodanum tantum amnem, tot millibus Gallorum prohibentibus, domita etiam ipſius fluminis vi, trajectum, in conſpectu* [e] *Alpes habeant, quarum alterum latus* Italiæ *ſit; in ipſis por-*

c *Regulique Matali.*] Nomen hoc variat in ſcriptis: *Malcali*, *Machali*, *Macali.* Quare putem *Magali* ſcribendum. Polybius *Magilon* vocat. Cæterum hæ literæ commutantur ſæpe in barbaricis nominibus. Vt *Maſiniſſa* & *Maſaniſſa*, *Mithridates* & *Mithradates*, Ἀνδοβάλης & *Indibilis*, *Hampſicora* & *Hampſagoras*, Κεχπένη *Latina*.

d *Genteſque & terra ea quas.*] Hoc ab Laurentio Valla, quum in omnibus ſcriptis ſit, *terras eas* &c. *eſſe*; quod defenditur more obliquarum orationum. Poſſis tamen ſuſpicari: *genteſque & terras eas* &c. *Carthaginienſium feciſſent.*

e *Alpes habeant, quarum alterum latus Italia ſit.*] Non utique Italia ipſa latus eſt Alpium, ſed Alpium alterum

tis hoſtium fatigatos ſubſiſtere: quid aliud Alpes eſſe credentes, quam montium altitudines? [f] Fingerent altiores Pyrenæi jugis. nullas profecto terras cœlum contingere, nec inexſuperabiles humano generi eſſe. Alpes quidem habitari, coli, gignere atque alere animantes. pervias paucis eſſe. exercitibus invias? eos ipſos quos cernant, legatos non pennis ſublime elatos Alpes tranſgreſſos: ne majores quidem eorum indigenas, ſed advenas Italiæ cultores, [1] has ipſas Alpes ingentibus ſæpe agminibus cum liberis ac conjugibus, migrantium modo, tuto tranſmiſiſſe. Militi quidem armato, nihil ſecum præter inſtrumenta belli portanti, quid invium aut inexſuperabile eſſe? Saguntum ut caperetur, quid per octo menſes periculi, quid laboris exhauſtum eſſe? Romam orbis terrarum caput petentibus, quicquam adeo aſperum atque arduum videri, quod inceptum moretur? Cepiſſe quondam Gallos ea, quæ adiri poſſe Pœnus deſperet. proinde aut cederent animo atque virtute genti per eos dies toties ab ſe victæ: aut itineris finem

31 *ſperent campum interjacentem Tiberi ac mœnibus Romanis.* His adhortationibus incitatos corpora curare, atque ad iter ſe parare jubet. Poſtero die profectus adverſa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: non quia rectior ad Alpes via eſſet, ſed quantum à mari receſſiſſet, minus obviam fore Romanum credens: cum quo, priuſquam in Italiam ventum foret, non erat in animo, manus conſerere. Quartis caſtris ad Inſulam pervenit: ibi Arar Rhodanuſque amnes, [g] diverſi ex Alpibus decurrentes, agri

latus eſt *Italiæ* ſcilicet pars, & ad eam pertinet. Itaque recte Put. & ſcripti, nec non And. Tarv. Ven. Bec. Aſc. *Italiæ*: in Mag. prima video mutatum. Lib. 21. *Cognitum ex captivis, præter viginti naves, cujus ipſi claſſis eſſent, in Italiam miſſas, quinque & triginta alias quinqueremes Siciliam petere.*

f *Fingerent altiores Pyrenæis jugis.*] *Pyrenæi*, & alii & maxime Put. antiquiſſimus omnium tota Europa ad hoc uſque viſorum, à cujus contextu nunquam facile recedendum. Sed rurſus deſtituit nos à fine hujus ad ultima 41. capitis.

g *Diverſi ex Alpibus decurrentes.*] Hæc conjectura eſt Philippi Rubenii. Veteres omnes libri *diverſis.* An fuit *divortiis.* Curtius de Tigri & Euphrate Lib. 4. *Ipſi amnes ex Armenia montibus profluunt, ac magno deinde aquarum divortio iter, quod cœpere, procurrunt.* Cicero 3. de orat. *Ut ex Apennino fluminum, ſic ex communi ſapientium jugo ſunt doctrinarum facta divortia.*

VARIORUM.

1 *Has Alpes ingentibus ſæpe aginib.*] Quoties Galli Alpes ſuperaverint ante hoc

agri aliquantulum amplexi, confluunt in unum. Mediis campis inſulæ nomen inditum. [a] incolunt prope Allobroges, gens jam inde nulla Gallica gente opibus aut fama inferior: tum diſcors erat. Regni certamine ambigebant fratres. major, & qui prius imperitarat, Brancus nomine, minore à fratre & cœtu juniorum, qui jure minus, vi plus poterat, pellebatur. Hujus ſeditionis peropportuna diſceptatio quum ad Annibalem rejecta eſſet, arbiter regni factus, quod erat ſenatus principumque ſententia futurum, imperium majori reſtituit. ob id meritum commeatu [b] copiaque rerum omnium & veſtis eſt adjutus, quæ infames frigoribus Alpes præparare cogebant. Sedatis certaminibus Allobrogum, quum jam Alpes peteret, non recta regione iter inſtituit; ſed ad lævam in Tricaſtinos flexit: inde per extremam oram Vocontiorum agri tetendit in Tricorios: haud uſquam impedita via, priuſquam ad Druentiam flumen pervenit. Is & ipſe Alpinus amnis, longe omnium Galliæ fluminum difficillimus tranſitu eſt. nam quum aquæ vim vehat ingentem; non tamen navium patiens eſt: quia nullis coërcitus ripis, pluribus ſimul, neque iiſdem alveis fluens, nova ſemper vada novoſque gurgites faciens (& ob eadem pediti quoque incerta via eſt) [c] ad hæc ſaxa glareoſa volvens, nihil ſtabile, nec tutum ingredienti

hoc tempus, tradidit ſupra lib. 6. & Polyb. lib. 2. *Sig.*

GRONOVII.

a *Accolunt prope Allobroges.*] Tres Pall. Men. Voſſ. Aldina: *incolunt.* ut Cæſar lib. 1. de Gall, *Proximi ſunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuſcum continenter bellum gerunt.* Suetonius Iulio 25. *Germanos, qui trans Rhenum incolunt, primus Romanorum aggreſſus.* Noſter principio operis: *qui inter mare Alpeſque incolebant.*

b *Copiaque omnium rerum & veſtimentis.*] Scripti o. & Andr. Becc. Ven. Tarv. Ald, Iuntas: *& veſtis.* Aſcenſius & Mag. iam mutatum habent: ſed male. Cicero in Verrin. *Argenti veſtiſque ſtragulæ quod fuerit, curaſſe auferendum.* Iterum: *plurimam veſtem Melitenſem, plurimam ſtragulam.* Noſter lib. 31. *Aurum & argentum in forum deferri, veſtem pretioſam in naves.* Lib. 44. *Quanta omnium præparata cura regis copia multitudini foret, quibuſque muneribus principes advenientes, veſtis, argenti equorumque excepturus rex eſſet.*

c *Adhac ſaxa glomeroſa volvens, nihil ſtabilis nec tuti.*] Sic partim à Sigonio, partim ab Aldo. Scripti tamen fere ut Andreas: *glareoſa*; at *nihil ſtabile nec tutum.* Vnus è Pall. Tarviſ. Ven.

 Becc.

gredienti præbet; & tum fortè imbribus auctus, ingentem tranſgredientibus tumultum fecit, quum ſuper cætera trepidatione ipſi ſua atque incertis clamoribus turbarentur.
32 P. Cornelius conſul triduo forte, poſtquam Annibal ab ripa Rhodani movit, quadrato agmine ad caſtra hoſtium venerat; nullam dimicandi moram facturus. cæterum ubi deſerta munimenta, [d] nec facile ſe tantum prægreſſos aſſecuturum videt, [e] ad mare ac naves rediit; tutius faciliúſque ita deſcendenti ab Alpibus Annibali occurſurus. ne tamen nuda auxiliis Romanis Hiſpania eſſet, quam provinciam ſortitus erat, Cn. Scipionem fratrem cum maxima parte copiarum adverſus Aſdrubalem miſit: non [f] ad tutandos tantummodo veteres ſocios conciliandoſque novos, ſed etiam ad pellendum Hiſpania Aſdrubalem. ipſe cum admodum exiguis copiis Genuam repetit; eo, qui circa Padum erat, exercitu Italiam defenſurus. Annibal ab Druentia campeſtri maxime itinere cum bona pace ad Alpes incolentium ea loca Gallorum pervenit. Tum, [g] quamquam fama prius (qua quidem incerta in majus vero ferri ſolent) præcepta res erat; tamen ex propinquo viſa montium altitudo, niveſque cœlo prope immiſtæ, tecta informia impoſita rupibus, pecora jumentaque torrida frigore, homines intonſi & inculti, animalia inanimaq; omnia rigentia gelu,

Bec. Aſc. Aldus, Mogunt. etiam *globoſa*. Sic lib. 38. *Saxis globoſis, quibus ferme arena immiſtis ſtrata littora ſunt, funda mare apertum inceſſentes.* Plinio tamen *glareoſum ſolum* & Columellæ *glareoſa loca*. Sed *ſaxa glareoſa* parum bene. Scribe: *adhæc ſaxa glareaſve*. Vel *glareaſque*.

d *Nec facile ſe tantum progreſſos.*] Lege, *prægreſſos*. Voſſ. *præverſos*; ſed ad marginem *progreſſos*.

e *Ad mare ad naves rediit.*] Sic jam Mog. ſed priores & ſcripti: *ad mare ac naves*. Lib. 22. *Tumultuſque prius in terra quam ad mare & ad naves eſt ortus.* Lib. 25. *Atinio cum ſuis ad mare ac naves deducto.*

f *Ad tutandos tantummodo.*] Tres Pall. Men. *tuendos*. Voſ. *adjiciendos*, & in margine *alliciendos*.

g *Quamquam fama prius qua quidem.*] Tres Pall. & Voſ. ablegant τὸ *quidem*: dein Voſ. & Men. *præcepta*. Ego vero libens induxerim τὰ *res*: ut, *præcepta erat*, reſpiciat τὸ *altitudo*: aut etiam fecerim, *præcepta erant*. nempe omnia quæ mox exponit. Nam *prius præcepta* non magis me offendit, quam alibi *ante præcautum*; niſi τὸ *prius* delere mavis.

h Con-

gelu, cætera viſu quam dictu fœdiora, terrorem renovavere. Erigentibus in primos agmen clivos apparuerunt imminentes tumulos inſidentes montani: qui ſi valles occultiores inſediſſent, coorti in pugnam repente, ingentem fugam ſtragemque dediſſent. Annibal conſiſtere ſigna jubet: [1] Galliſque ad viſenda loca præmiſſis, poſtquam comperit tranſitum ea non eſſe, caſtra inter confragoſa omnia præruptaque, quam extenſiſſima poteſt valle locat. Tum per eoſdem Gallos, haud ſane multum lingua moribuſque abhorrentes, quum ſe immiſcuiſſent colloquiis montanorum, edoctus interdiu tantum obſideri ſaltum, nocte in ſua quemque dilabi tecta; luce prima ſubiit tumulos, ut ex aperto atque interdiu viam per anguſtias facturus. Die deinde, ſimulando aliud quam quod parabatur, conſumpto, quum eodem quo [h] conſtiterant loco caſtra communiſſent, ubi primum degreſſos tumulis montanos, laxataſque ſenſit cuſtodias, pluribus ignibus quam pro numero manentium in ſpeciem factis, impedimentiſque cum equite relictis, & maxima parte peditum; ipſe cum expeditis acerrimo quoque viro raptim anguſtias evadit: iiſque ipſis tumulis, quos hoſtes tenuerant, conſedit. Prima deinde 33
luce caſtra mota & agmen reliquum incedere cœpit. Jam montani ſigno dato ex caſtellis ad ſtationem ſolitam conveniebant; quum repente conſpiciunt alios arce occupata ſua ſuper caput imminentes, alios via tranſire hoſtes. Utraque ſimul objecta res oculis, animis immobiles parumper eos defixit. deinde ut trepidationem in anguſtiis, [i] ſuoque ipſum tumultu miſceri agmen videre,

equis

h *Conſtiterat loco caſtra communiſſet.*] Scripti: *eodem quo conſtiterant loco communiſſent.* ut intelligantur Pœni vel milites, non ſolus Hannibal, ut ad proxima verba.

i *Suoque ipſo tumultu Hannibalis.*] Lege: *ſuoque ipſum tumultu miſceri agmen videre.* Lib. I. *Alios ſua ipſos inſidia opportunos interemit.* nam τὸ *Annibalis* tres Pall. Men. Voſſ. refutant. Pall. quoque & Andreas, *decurrunt*, non *diſcurrunt*. Forte etiam: *per tranſverſæ rupis juxta invia ac devia.*

VARIORUM.

1 *Galliſque ad viſenda loca præmiſſis.*] Legatos Bojorum intelligit, qui ſe hujus

itineris

equis maxime conſternatis, quicquid adjeciſſent ipſi terroris, ſatis ad perniciem fore rati, perverſis rupibus, juxta invia ac devia aſſueti diſcurrunt. Tum vero ſimul ab hoſtibus, ſimul ab iniquitate locorum Pœni oppugnabantur; pluſque inter ipſos, (ſibi quoque tendente ut periculo prius evaderet) quam cum hoſtibus certaminis erat. Equi maxime infeſtum agmen faciebant, qui & clamoribus diſſonis, quos nemora etiam repercuſſæque valles augebant, territi trepidabant; & icti forte aut vulnerati adeo conſternati ſunt, ut ſtragem ingentem ſimul hominum ac ſarcinarum omnis generis facerent: multoſque turba, quum præcipites deruptæque utrimque anguſtiæ eſſent, in immenſum altitudinis dejecit; quoſdam & armatos.[2] inde ruinæ maximæ modo jumenta cum oneribus devolvebantur. Quæ quamquam fœda viſu erant, ſtetit parumper tamen Annibal ac ſuos continuit, ne tumultum ac trepidationem augeret. deinde poſtquam interrumpi agmen vidit, periculumque eſſe, ne exutum impedimentis exercitum nequicquam incolumem traduxiſſet, decurrit ex ſuperiore loco; & quum impetu ipſo fudiſſet hoſtem, ſuis quoque tumultum auxit. ſed is tumultus momento temporis, poſtquam liberata itinera fuga montanorum erant, ſedatur: nec per otium modo, ſed prope ſilentio mox omnes traducti. Caſtellum inde, quod caput ejus regionis erat, vicoſque circumjectos capit, [a] & captivorum pecoribus per triduum

itineris duces futuros eſſe profeſſi fuerant. *Sigon.*

2 *Inde, ruinæ maximæ modo, jumenta.*] Peſſimè iſthæc depravaverat Sigonius, arbitratus *modo* eſſe adverbium; cum ſit ſexti caſus nomen. Sic alibi dixit Liv. *agminis modo*, *grandinis modo*, quod notat *agminis more*, *grandinis more*. Idem ſemet explicat Liv. lib. 42. cap. 66. *ruinæ quoque propè ſimilem trepidationem fecit.* Gruter.

GRONOVII.

a *Et captivorum pecoribus per triduum.*] A Valla eſt, cum libri haberent: *captivo ac pecoribus.* Poſſet quidem *captivis pecoribus* vel *captivo pecore* legi: ſed altius ulcus ſediſſe videtur. Polybius in commodis hujus victoriolæ: Παραυτίκα μὲν γὰρ ἐκομίσατο πλῆθος ἵππων καὶ ὑποζυγίων καὶ τῶν ἅμα τούτοις ἑαλωκότων ἀνδρῶν· εἰς δὲ τὸ μέλλον ἔσχε μὲν καὶ σίτου καὶ θρεμμάτων ἐπὶ δυοῖν καὶ τρισὶν ἡμέραις εὐπορίαν. Ergo ſuſpicio eſt, poſt *captivo*, excidiſſe quædam, quibus idem expoſuerat Livius, recepiſſe illic Annibalem

duum exercitum aluit. & quia nec montanis primo perculſis, nec loco magnopere impediebantur; aliquantum eo triduo viæ confecit. Perventum inde ad frequentem 34
cultoribus alium, ut inter montana, populum. ibi non bello aperto, ſed ſuis artibus, fraude, deinde inſidiis eſt prope circumventus. Magno natu principes caſtellorum oratores ad Pœnum veniunt: *alienis malis, utili exemplo doctos*, memorantes, *amicitiam malle, quam vim experiri Pœnorum. itaque obedienter imperata facturos, commeatum itineriſque duces, & ad fidem promiſſorum obſides acciperet.* Annibal nec temere credendo, nec aſpernando, ne repudiati, aperte hoſtes fierent, benigne quum reſpondiſſet; obſidibus quos dabant acceptis, & commeatu, quem in viam ipſi detulerant, uſus; nequaquam ut inter pacatos, incompoſito agmine duces eorum ſequitur. Primum agmen elephanti & equites erant: ipſe poſt cum robore peditum circumſpectans ſollicitus omnia, incedebat. Ubi in anguſtiorem viam ex parte altera ſubjectam jugo inſuper imminenti ventum eſt, undique ex inſidiis barbari à fronte & à tergo coorti, cominus eminuſque petunt: ſaxa ingentia in agmen devolvunt: maxima ab tergo vis hominum urgebat. in eos verſa peditum acies haud dubium fecit, quin [b] niſi firmata extrema agminis fuiſſent, ingens in eo ſaltu accipienda clades fuerit. Tunc quoque ad extremum periculi, ac prope perniciem ventũ eſt: [c] nam cum cunctaretur Annibal demittere in angu-

ſtias

lem magnum numerum captivorum, equorum & jumentorum, à montanis abductorum.

b *Niſi firmata extrema agmina.*] Scripti & Iuntas, *agminis fuiſſent*, idque agnoſcit Laurentius. *Agmen* pro toto exercitu procedente. Lib. 22. *Sequi Gallos, ut id agminis medium eſſet.*

c *Dum cunctaretur.*] Rectius erit: *quum cunctaretur.* Si illud voluiſſet, ſcripſiſſet: *dum cunctatur.* Sed nec in ſcriptis inveni *τὸ agmen.* Elephanti, equites, impedimenta erant in primo agmine & anguſtias evaſerant. Quum pedes eodem tenderet, impetum fecere barbari & maximè à tergo. Subſtitit ergo Hannibal, qui in fronte peditum incedebat, ut præſentia ſua adderet infeſtatis ab tergo animos & regeret illorum virtutem: nec paſſus eſt illos, quibuſcum ipſe erat, continenter ſequi primum agmen. Hoc eſt, *quum cunctaretur demittere in anguſtias*, pati ex eodem loco, ubi conſtiterant, qui circa ipſum erant, intelligens quæ retro agerentur, excedere & progredi in fauces.

d *Per-*

ſtias agmen; quia non, ut ipſe equitibus præſidio erat, ita peditibus quicquam ab tergo auxilii reliquerat; occurſantes per obliqua montani [d] perrupto medio agmine viam inſedere: noxque una Annibali ſine equitibus
35 ac impedimentis acta eſt. Poſtero die jam ſegnius intercurſantibus barbaris, junctæ copiæ, ſaltuſque haud ſine clade (majore tamen jumentorum quam hominum pernicie) ſuperatus. inde montani, pauciores, jam & latrocinii magis quam belli more concurſabant: modo in primum, modo in noviſſimum agmen, [e] ut cuique aut locus opportunitatem daret, aut progreſſi morative aliquam occaſionem feciſſent. [f] Elephanti, ſicut præcipites per arctas vias magna mora agebantur, ita tutum ab hoſtibus quacumque incederent (quia inſuetis adeundi propius metus erat) agmen præbebant. Nono die in jugum Alpium perventum eſt per invia pleraque & errores, quos aut ducentium fraus, aut ubi fides iis non eſſet, temere initæ valles à conjectantibus iter, faciebant. Biduum in jugis ſtativa habita: feſſis labore ac pugnando quies data militibus: jumentaque aliquot, quæ prolapſa in rupibus erant, ſequendo veſtigia agminis in caſtra pervenere. Feſſis tædio tot malorum, nivis etiam caſus, occidente jam ſidere Virgiliarum, ingentem terrorem adjecit. Per omnia nive oppleta quum ſignis prima luce motis ſegniter agmen incederet, pigritiaque & deſperatio in omnium vultu emineret; prægreſſus ſigna Annibal, [1] in promuntorio quodam, unde longe ac late proſpectus

d *Perrupto medio agmine.*] Sic Sigonius: omnes ſcripti noſtri ut edebatur, *erupto.* Scribendum: *montani interrupto.* Illud *INT* hauſerunt præcedentis vocis poſtremæ literæ ut ſæpe.

e *Vt cuique aut locus.*] Meliores: *utcumque aut locus.* hoc eſt, prout. Plautus: *Vtcumque in alto ventus eſt, exin velum vortitur.*

f *Elephanti ſicut præcipites.*] Qui *præcipites* agebantur? niſi perierunt præcipitati. Scribe: *ſicut principes.* Habes enim capite superiore: *Primum agmen elephanti & equites erant.*

VARIORUM.

1 *In promuntorio quodam.*] Promuntorium hic eminens & editiſſimum in Alpibus jugum appellatur: cum alias *promuntoria* ſint prominentes in mare rupes. Turneb. lib. 13. adverſ. cap. 18.

GRO-

ſpectus erat, conſiſtere juſſis militibus, Italiam oſtentat; ſubjectoſque Alpinis montibus Circumpadanos campos: mœniaque eos tum tranſcendere, non Italiæ modo, ſed etiam urbis Romæ. cætera plana, proclivia fore: [a] uno, aut ſummum altero prælio arcem & caput Italiæ in manu ac poteſtate habituros. Procedere inde agmen cœpit; jam nihil ne hoſtibus quidem, præter parva furta per occaſionem tentantibus. Cæterum iter multo, quam in aſcenſu fuerat (ut pleraque Alpium ab Italia [b] ſicut breviora, ita arctiora ſunt) difficilius fuit. omnis enim ferme via præceps, anguſta, lubrica erat: ut neque ſuſtinere ſe à lapſu poſſent; nec, ſi qui paululum titubaſſent, hærere afflicti veſtigio ſuo; aliique ſuper alios & jumenta & homines occiderent. Ventum dein- 36
de ad multo anguſtiorem rupem, atque ita rectis ſaxis, ut ægre expeditus miles tentabundus, manibuſque retinens virgulta ac ſtirpes circa eminentes, demittere ſeſe poſſet. Natura locus jam ante præceps, recenti [c] terræ lapſu, in pedum mille admodum altitudinem, abruptus erat.

GRONOVII.

a *Vno aut ad ſummum altero prælio.*] Optimus Pal. Voſſ. Men. & Andreas Romæ: *uno aut ſummo.* Scribe: *uno aut ſummum altero.* Genus loquendi, quod ut in Cicerone, ita & in Livio non ſemel corruperunt. Lib. 31. *Binis terniſve ſummum ex manipulis aquandi cauſa miſſis.* Vbi reddidit Gelenius. Lib. 33. *Duo aut ſummum tres juvenes connixi arborem unam evellebant.* Lib. 34. *Duorum aut ſummum trium in ea re, non civitatis, culpam eſſe.* Lib. 35. *Tyrannus cum tribus ſummum equitibus ante ſigna vectabatur.* Lib. 44. *Exituri in aciem hodierno aut ſummum craſtino die.*

b *Sicut breviora, ita arctiora ſunt.*] Duo Pall. Voſſ. & Andreas: *ita adrectiora ſunt.* quod forte non ſpernendum. Sequitur enim: *ita rectis ſaxis.* Lib. 38. *Ad ſeptentrionem arctas & rectas prope rupes.*

c *Terræ lapſu in pedum mille admodum.*] À Laurentio Valla eſt hæc lectio, neque propius potuit ad vett. lib. in quibus: *impeditus dum ille.* Sigonius tamen eam rejicit, quia ex hac emendatione nihil de anguſtia loci poſſit elici. Neque debebat: ſatis præcedenti periodo monuiſſe de illa Livium. Quod autem oggerit ille, *impeditus in miram admodum*, à mala manu eſt, neque invenitur niſi in recentiſſimis & interpolatis codicibus. Auctor ejus in mente habuit Ciceronis 5. Verr. *Saxo in mirandam altitudinem depreſſo.* Ego vero amplector Vallæ reſtitutionem, cum præſertim Polybius eam firmet: σχεδὸν ἐπὶ τρία ἡμιστάδια τῆς γῆς ἀπορρῶγος, καὶ πρὸ τοῦ μὲν οὔσης, τότε δὲ καὶ μᾶλλον ἔτι προσφάτως ἀπερρωγυίας. Viri ſummi interpretatio: *in pedes fere centum nonaginta.* Atqui tot paſſus faciunt præterpropter tria ἡμιστάδια. Hoc credo voluit. Sunt autem iſta ſingula trecen-

erat. Ibi quum velut ad finem viæ equites conſtitiſſent, miranti Annibali quæ res moraretur agmen, nunciatur, rupem inviam eſſe. [d] digreſſus deinde ipſe ad locum viſendum. haud dubia res viſa, quin per invia circa, nec trita antea, quamvis longo ambitu circumduceret agmen. Ea vero via inſuperabilis fuit. nam quum ſuper veterem nivem intactam nova modicæ altitudinis eſſet: molli, nec præaltæ nivi facile pedes ingredientium inſiſtebant. ut vero tot hominum jumentorumque inceſſu dilapſa eſt, per nudam infra glaciem, [e] fluentemque tabem liqueſcentis nivis ingrediebantur. Tetra ibi luctatio erat ut à lubrica glacie, non recipiente veſtigium, [f] & in prono citius pede ſe fallente, & ſeu manibus in aſſurgendo ſeu genu ſe adjuviſſent, ipſis [g] adminiculis prolapſi, ſi iterum corruiſſent, nec ſtirpes circa radiceſve,

trecentenum pedum. Sic ergo jam olim nongentenum pedum altitudine fuiſſe illud abruptum, tunc autem recenti lapſu etiam plurium, ait Polybius; *mille admodum* Livius: quid proximius? Superius hoc libro cap. 28. ratis deſcribitur, qua Rhodanum tranſvecti elephanti, *ducentos longa pedes*, Polybio δύο πλέθρα quæ plane conveniunt, ſi πλέθρον eſt centum pedum, ſeu ſexta pars ſtadii, δίπλεθρον triens ejuſdem. At vir ſummus vertit, *jugera duo:* qua ratione, cum jugerum ſit minimum pedum ducentorum, quadringentos pedes voluerit Polybius: id quod veriſimile non eſt.

d *Digreſſus deinde ipſe.*] Fortaſſe: *digreſſo deinde ipſi ad locum viſendum haud dubia res viſa, quin per invia circa nec trita antea, quamvis longo ambitu, circumduceret agmen.* Senſum ait eſſe Sigonius advertiſſe Annibalem ſe per invia loca agmen ducere, nec quicquam profeciſſe, quod longo ambitu exercitum circumduxiſſet. Hic error inde, quod non vidit, *τὸ circumduceret*, poni ut ſignificet, circumducendum eſſet, circumducere deberet. Remedium enim difficultatis, in qua erant, exponitur. Sic Cic. lib. 2. de offic. *Cum conſuleretur, utrum bono viro pauperi an minus probato diviti filiam collocaret.*

e *Fluentemque labem.*] Omnino *tabem*. Cicero 2. de natura Deorum: *Aquilonibus reliquiſque frigoribus dureſcit humor, & idem viciſſim mollitur tepefactus & tabeſcit calore.* Seneca 3. nat. q. 27. *Congeſtæ ſeculis tabuerunt nives.* Lib. 4. 2. idem. *Tunc enim maxima integræque adhuc nives, ex molliſſimaque tabes eſt.* Et cap. 5. *Teneram & tabefactam nivem dicit.*

f *In prono citius pede ſe fallente.*] Niſi mavis, *pedem fallente.*

g *Adminiculis prolapſi, iterum.*] Scribo: *ipſis adminiculis prolapſi ſi iterum corruiſſent; (nec ſtirpes circa radiceſve, ad quas pede aut manu quiſquam eniti poſſet, erant) itaque in levi tantum glacie tabidaque nive volutabantur. Iumenta ſecabant interdum etiam tum infimam ingredientia nivem, & prolapſa.* Quum jungimus ſine interpunctione *prolapſa corruiſſent*, memineris nihil eſſe ſuperflui. Virgilius; *autumni frigore primo Lapſa cadunt folia.* Cicero 1. de offic. *De manibus audaciſſimorum civium delapſa arma ceciderunt.* Petronius

ve, ad quas pede aut manu quiſquam eniti poſſet, erant.
[1] Itaque in levi tantum glacie tabidaque nive volutabantur jumenta: ſecabant interdum, etiam tum infimam ingredientia nivem, & prolapſa jactandis gravius [2] in continendo ungulis, penitus perfringebant: ut pleraque velut pedica capta hærerent [h] in durata & alte concreta glacie. Tandem nequicquam jumentis atque homini- 37
bus fatigatis, caſtra in jugo poſita; ægerrime ad idipſum loco purgato: tantum nivis fodiendum atque egerendum fuit. [3] Inde ad rupem muniendam, per quam via una

nius: *Sera ſua ſponte delapſa cecidit.* Noſter lib. 5. de Camillo: *Convertentem ſe inter hanc venerationem prolapſum cecidiſſe.* Adeo illis offendi Glareanus non debuit. Poſt παρένϑεσιν τὸ *itaque* eleganter παρέλκει: ita enim cohæret oratio ut dicat, cum quis cecidiſſet, & manu genuve conatus erigere ſeſe, ipſam manum ipſumque genu, perinde ut ante pedes, fruſtrata glacie, rurſum porrectus eſſet, quia nihil erat ſtirpium, quod comprehenderent ad ſe ſuſtinendos, nihil niſi volutatos fuiſſe, quoad fortunæ libuiſſet. Particulam autem illam prorſus eodem modo interpoſitam videre licet lib. 2, 12. ubi, ut & hic, illuſtrandam nobis præbuit Sigonius. Adhuc de hominibus: nunc etiam aliquid proprium de jumentis. Illa vero non modo ut homines, volutabantur in tabe nivium ſuper glaciem, ſed interdum etiam *infimam* illam nivem, hoc eſt veterem, duram, molli primum & recenti nive, dein ejus liqueſcentis tabe obtectam, tum ingredientia pondere & mole corporum ac ſarcinarum gravatam ſecabant collidebantque, tum prolapſa contentius jactando ungulas ad firmandum veſtigium penitus perfringebant. In his, *tum ingredientia & prolapſa*, particulæ valent cum *tum* vel *&* duplicatum. Itaque non placet Turnebi, *etiam dum infirmam*, 13. adv. 18. multo minus Sigonii: *Necabantur interdum etiam, dum.*

h *Indurata & alta concreta.*] Lege: *hærerent in durata & alte concreta glacie.* Plerique etiam libri, *dura.* Multa hujus loci eleganter expreſſit Petronius in ſpecimine belli civilis, & tantum debet Livio, quantum Livius Polybio.

VARIORUM.

1 *Itaque in levi tantum glacie tabidaque nive volutabantur &c.*] Senſus eſt: In ſuperanda rupe duplex labor ſuſceptus eſt; unus propter recentem modicam; alter propter veterem intactam nivem. Nam cum ſuperior illa hominum jumentorumque inceſſu dilapſa eſſet, & per nudam infra glaciem, fluentemque labem liqueſcentis nivis ingrederentur, tetra ibi luctatio erat, ut ab lubrica glacie non recipiente veſtigium, & in prono citius pede ſe fallente. Et ſeu manibus in aſſurgendo, ſeu genu ſe adjuviſſent, ipſis adminiculis, prolapſi; ſi iterum corruiſſent, nec ſtirpes circa, radiceſve, ad quas pede aut manu quiſquam eniti poſſet, erant. *Atque hunc*, inquit, *in modum in levi glacie tabidaque nive jumenta volutabantur.* Sigonius.

2 *In continendo ungulis.*] Annon melius *connitendo*? Tan. Fab.

3 *Inde ad rupem muniendam.*] Sic enim Polybius, τὸν κρημνὸν ἐξῳκοδόμει, & mox οἰκοδομίαν vocat. Interpretor autem *munire* cum Turnebo, per rupem viam aperire, viamque in ea munire, & tanquam ſtruere, eam cædere, & in ea opere laboreque militari complanare, & æquare iter, aut deorſum deprimere & declive reddere molli anfractu.

una eſſe poterat, milites ducti, quum cædendum eſſet ſaxum, arboribus circa immanibus dejectis detruncatiſque, ſtruem ingentem lignorum faciunt: eamque (quum & vis venti apta faciendo igni coorta eſſet,) ſuccendunt, ardentiaque [4] ſaxa infuſo aceto putrefaciunt. Ita torridam incendio rupem ferro pandunt, molliuntque anfractibus modicis clivos, ut non jumenta ſolum, ſed elephanti etiam deduci poſſent. Quatriduum circa rupem conſumptum. jumenta prope fame abſumebantur: nuda enim fere cacumina ſunt; & ſi quid eſt pabuli, obruunt nives. Inferiores valles apricos quoſdam colles habent, rivoſque prope ſilvas; [a] etiam humano cultu digniora loca. Ibi jumenta in pabulum miſſa, & quies muniendo feſſis hominibus, data triduo. inde ad planum deſcenſum eſt, etiam locis mollioribus & accolarum in-
38 geniis. Hoc maxime modo perventum eſt in Italiam quinto menſe à Carthagine Nova, (ut quidam auctores ſunt) quinto decimo die Alpibus ſuperatis. Quantæ copiæ tranſgreſſo in Italiam Annibali fuerint, nequaquam inter auctores conſtat. qui plurimum, centum millia peditum, viginti equitum fuiſſe ſcribunt, qui minimum viginti millia peditum, ſex equitum. L. Cincius Alimentus, qui captum ſe ab Annibale ſcribit, [b] maxime auctor moveret me, niſi confunderet numerum; Gallis Liguribuſque additis: cum his ſcribit octoginta millia peditum,

anfractu. Itaque qui aggeres jaciunt, foſſas aperiunt, vias muniunt, *militiæ munitores vocantur.* Godelev.

4 *Saxa putrefaciunt.*] *Saxa putrefacere aceto*, eſt aceto ſaxa ſolvere & frangere. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Etiam humano cultu digniora.*] Bis hic in vicino dividenda particula: nimirum, *& jam humano cultu digniora loca*, tum, *& jam locis mollioribus & accolarum ingeniis.*

b *Maximus auctor moveret me.*] Immo *maxime*, ut ante Sigonium lectum fuit, & habent omnes noſtri: quod conjungendum adverbium cum verbo. L. 28. D. de rebus auct. jud. *Me illud maxime movet, quod præceptoribus tuis placet, unum eſſe teſtamentum.* Quin & valde ſuſpectum habeo illud iteratum *ſcribit*: volebat enim Livius ſignificare, ſe maxime moveri à Cincio, *auctore, tot millia fuiſſe adducta.* Auctor qui prodidit: atque adeo ea vox τὸ *ſcribit* ſenſu complectitur. Vide ad lib. 8. 30 Sed & ignorat id Voſſianus. Plerique etiam τὸ *me.*

c Ami-

tum, decem equitum, adducta in Italiam: (magis affluxiſſe veriſimile eſt, & ita quidam auctores ſunt.) ex ipſo autem audiſſe Annibale, poſtquam Rhodanum tranſierit, triginta ſex millia hominum, ingentemque numerum equorum, & aliorum jumentorum [c] amiſiſſe in Taurinis, quæ Gallis proxima gens erat, in Italiam digreſſo. Id quum inter omnes conſtet, eo magis miror ambigi, quanam Alpes tranſierit: [d] & vulgo credere, Pennino, atque inde nomen & jugo Alpium inditum, tranſgreſſum. Cœlius, per Cremonis jugum dicit tranſiſſe: qui ambo ſaltus eum, non in Taurinos, ſed [e] per Salaſſos montanos ad Libuos Gallos deduxiſſent. Nec veriſimile eſt, ea tum ad Galliam patuiſſe itinera; [f] utique quæ ad Penninum ferunt, obſepta gentibus ſemigermanis fuiſſent. neque hercule montibus his ([g] ſi quem forte id movit) ab tranſitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ jugi ejus, norunt

c *Amiſiſſe in Taurinis.*] Quæ hic Glareanum & Sigonium & Lipſium exercuerunt, ita formamus: *triginta ſex millia hominum ingentemque numerum equorum & aliorum jumentorum amiſſa, Taurinis, qua Gallis proxima gens erat, in Italiam degreſſo.* nempe Annibali. Duo autem hac brevitate ſermonis ſignificantur: & tantum hominum magnumque jumentorum numerum amiſſum, & per Taurinos in Italiam ventum: ne quis ita accipiat, quaſi dum tranſit per Taurinos, id damnum fecerit. Nec adverſum quod mox de Cremonis jugo: nam Cœlium ex ſuis ipſum quodammodo verbis refellit Livius.

d *Et vulgo credere.*] Lipſius, *vulgum.* Sed iſtud omnes libri: & fero, ut intelligatur ex præcedente membro, *omnes,* aut quod huic facile includitur *homines.* Mox forte: *nomen ei jugo Alpium.*

e *Per ſaltus montanos.*] *Salaſſos Montanos* recte quidem Cluverius, ſed anticipaverat Lipſius cent. 1. ad Bel. epiſt. 93.

f *Utique quum quæ ad Penninum ferant.*] Omnes MSſ. amandant τὸ *quum,* & pro *ferant* plures *fuerunt.* Scribe ergo: *utique quæ ad Penninum ferunt, obſepta gentibus ſemigermanis fuiſſent.*

g *Si quem forte id movit.*] Voſſ. *movet.* Quod ſequitur, apud primum invenio Frobenium. Omnes ab Tarviſina uſque ad Moguntinos: *ab tranſitu Pænorum nullo ſed ab uno vel acri incola.* Nec ſecus Lutetiæ Saveterius. Andreas, Aldus, Iuntas: *nullo ſed uno vel acri incola.* Scripti: *nullo ſed uno vel acri incola.* Hic latet aliquid. Habes enim apud Cæſarem lib. 3. de bello Gall. *In Nantuates, Veragros Sedunoſque miſit, qui à finibus Allobrogum & lacu Lemano & flumine Rhodano ad ſummas Alpes pertinent.* Habes apud Plinium lib. 3. cap. 20. inter gentes Alpinas: *Nantuates, Seduni, Veragri, Salaſſi.* Id nomen hic quoque Livio poſitum pro explorato habeo: ſive fuerit *Sedunoveragri,* ſive *Seduni Veragri* (potuerunt enim mixtæ in unum gentes nomen quoque miſcuiſſe, ut *Celtiberi, Tauroſcythæ*) ſive denique *Seduni & Veragri incolæ jugi ejus. Ab eo,* intellige vel Deo vel heroë.

runt nomen inditum: ſed ab eo, quem in ſummo ſacra-
39 tum vertice Penninum montani appellant. Peroppor-
tune ad principia rerum Taurinis proximæ genti adverſus Inſubres motum bellum erat. ſed armare exercitum Annibal, ut parti alteri auxilio eſſet (in reficiendo maxime ſentientem contracta ante mala) non poterat. otium etenim ex labore, copia ex inopia, cultus ex illuvie tabeque, ſqualida & prope efferata corpora varie movebant. Ea P. Cornelio Conſuli cauſſa fuit, quum Piſas navibus veniſſet, exercitu à Manlio Atilioque accepto tirone, & in novis ignominiis trepido, ad Padum feſtinandi: ut cum hoſte nondum refecto manum confereret. ſed quum Placentiam Conſul venit, jam ex ſtativis moverat Annibal: Taurinorumque unam urbem caput gentis ejus, h quia volentis in amicitiam non veniebat, vi expugnarat: junxiſſetque ſibi non metu ſolum, ſed etiam voluntate Gallos accolas Padi; ni eos circumſpectantes defectionis tempus ſubito adventus Conſulis oppreſſiſſet. Et Annibal movit ex Taurinis; incertos quæ pars ſequenda eſſet Gallos præſentem ſe ſecuturos ratus. Jam prope in conſpectu erant exercitus, convenerantque duces; ſicut uterque inter ſe nondum ſatis noti ita jam imbutus uterque quadam admiratione alterius. Nam Annibalis & apud Romanos jam ante Sagunti excidium celeberrimum nomen erat: & Scipionem Annibal eo ipſo, quod adverſus ſe dux potiſſimum lectus eſſet, præſtantem virum credebat. & auxerant inter ſe opinionem; Scipio, quod relictus in Gallia, obvius fuerat in Italiam tranſgreſſo Annibali; Annibal, conatu tam audaci trajiciendarum Alpium, & effectu. Occupavit tamen Scipio Padum

Denique Cluverius *Pennam.* lib. 1. Germ. cap. 26.

h *Quia volens in amicitiam non veniebat.*] Omnes ſcripti & Andreas: *volentis.* Scribe: *quia volentes in amicitiam non veniebant.* nempe oppidani. Cauſſa corrumpendi fuit, quod hæc putarent non convenire τοῦ *urbem.* Vide ad lib. 8, 11. Hoc libro cap. 50. *Quibuſdam volentibus res novas fore.* Ubi perperam delet τὸ *fore* Gruterus, non cogitans ſe corrumpere elegantiam τοῦ *volentibus.*

i Qui

Padum trajicere, & ad Ticinum amnem motis caſtris, prius quam educeret in aciem, adhortandorum militum cauſſa, talem orationem exorſus eſt: *Si eum exercitum,* 40
milites, educerem in aciem, quem in Gallia mecum habui, ſuperſediſſem loqui apud vos. quid enim adhortari referret, aut eos equites, qui equitatum hoſtium ad Rhodanum flumen egregie viciſſent, aut eas legiones, cum quibus fugientem hunc ipſum hoſtem ſecutus, confeſſionem cedentis ac detrectantis certamen pro victoria habui? Nunc quia ille exercitus Hiſpania provinciæ ſcriptus, ibi cum fratre Cn. Scipione meis auſpiciis rem gerit; ubi eum gerere ſenatus populuſque Romanus voluit; ego, ut Conſulem ducem adverſus Annibalem ac Pœnos haberetis, ipſe me huic voluntario certamini obtuli: novo imperatori apud novos milites pauca verba facienda ſunt. Ne genus belli, neve hoſtem ignoretis; cum iis eſt vobis, milites, pugnandum quos terra marique priore bello viciſtis: à quibus ſtipendium per viginti annos exegiſtis: à quibus capta belli præmia, Siciliam ac Sardiniam habetis. Erit igitur in hoc certamine is vobis illiſque animus, qui victoribus & victis eſſe ſolet. Nec nunc illi, quia audent, ſed quia neceſſe eſt, pugnaturi ſunt: niſi creditis, qui exercitu incolumi pugnam detrectavere, eos duabus partibus peditum equitumque in tranſitu Alpium amiſſis ([i] *quum plures pene perierint quam ſuperſunt) plus ſpei nactos eſſe. At enim pauci quidem ſunt, ſed vigentes animis corporibuſque, quorum robora ac vires vix ſuſtinere vis ulla poſſet. Effigies, imo umbræ hominum; fame, frigore, illuvie, ſqualore enecti, contuſi ac debilitati inter ſaxa rupeſque. ad hæc,* [k] *peruſti artus, nive rigentes nervi, membra torrida gelu, quaſſata fractaque arma: claudi ac debiles equi. Cum hoc equite,*

i *Qui plures pœne perierint quam ſuperſint.*] Totam hanc interpoſitionem pro aliena delet Gruterus. Sed habent omnes libri. Falſum utique *τὸ pœne:* duabus enim ex tribus partibus amiſſis non poſſunt non periiſſe plures. Itaque id ſaltem delet aut commutat in *plane* politiſſimus P. Rubenius. Quid ſi legamus: *eos duabus partibus peditum equitumque in tranſitu Alpium amiſſis, quod plures fœde perierint, quam ſuperſunt, plus ſpei nactos eſſe.* Lib. 23. *Multis hominibus jumentiſque fœde amiſſis, quum tandem ex paludibus emerſiſſet.* Iuſtinus lib. 2. *Tantaque fœditas morientium fuit.*

k *Peruſti artus.*] Voſſ. & tres Pall. *Prauſti artus.* Vt fere Silius eundem vocans *hoſtem fractum ambuſtumque nivoſis Cautibus.*

equite, cum hoc pedite pugnaturi eſtis. reliquias extremas hoſtium, non hoſtes habebitis. Ac nihil magis vereor, quam ne antequam vos cum hoſte pugnaveritis, Alpes viciſſe Annibalem videantur. Sed ita forſitan decuit, cum fœderum ruptore duce ac populo, Deos ipſos, ſine ulla humana ope, committere ac profligare bellum: nos autem, qui ſecundum Deos violati ſumus, com-
41 miſſum ac profligatum conficere. Non vereor, ne quis me hoc veſtri adhortandi cauſſa magnifice loqui exiſtimet; ipſum aliter animo affectum eſſe. Licuit in Hiſpaniam provinciam meam ire, quo jam profectus eram cum exercitu meo: ubi & fratrem conſilii participem ac periculi ſocium haberem, & Aſdrubalem potius quam Annibalem hoſtem, & minorem haud dubie molem belli: tamen, quum præterveherer navibus Galliæ oram ad famam hujus hoſtis in terram egreſſus, præmiſſo equitatu, ad Rhodanum movi caſtra. Equeſtri prælio, qua parte copiarum conſerendi manum fortuna data eſt, hoſtem fudi, peditum agmen, quod in modum fugientium raptim agebatur, quia aſſequi terra non poteram, regreſſus ad naves, quanta maxima celeritate potui tanto maris terrarumque circuitu, in radicibus Alpium obvius fui. Huic timendo hoſti utrum quum declinarem certamen, improviſus videor incidiſſe, [1] an occurrere in veſtigiis ejus? laceſſere ac trahere ad decernendum? Experiri juvat, utrum alios derepente Carthaginienſes per viginti annos terra ediderit: an iidem ſint, qui ad Ægates pugnavere inſulas, & quos ab Eryce duodevicenis denariis æſtimatos emiſiſtis: & utrum Annibal hic ſit æmulus itinerum Herculis, ut ipſe fert, an vectigalis ſtipendiariuſque & ſervus populi Romani a patre relictus: quem niſi Saguntinum ſcelus agitaret, reſpiceret profecto, ſi non patriam victam, [1] domum certe, patremque, & fœdera Amilcaris ſcripta manu. qui juſſus à Conſule noſtro, præſidium deduxit ab Eryce: qui graves impoſitas victis Carthaginienſibus leges fremens mœrenſque accepit: qui decedere Sicilia, qui ſtipendium populo Romano dare pactus eſt. Itaque, vos, ego, milites, non eo ſolum animo, quo adverſus

1 *Domum certe pacemque.*] Recte Sigonius, *patremque*. Sic Andreas pariter atque Aldus. Et ſignificant duo Pall. & Voſſ. *Partemque* exhibendo.

VARIORUM.

1 *An occurrere.*] Forte: *an occurrens in veſtigiis laceſſere.* Tan. Faber.

Gro-

verſus alios hoſtes ſoletis, pugnare velim: ſed cum indignatione quadam atque ira; velut ſi ſervos videatis veſtros arma repente contra vos ferentes. Licuit, ſi voluiſſemus, ad Erycem clauſos, ultimo ſupplicio humanorum, fame interficere: licuit claſſem victricem in Africam trajicere, atque intra paucos dies ſine ullo certamine Carthaginem delere. Veniam dedimus precantibus: emiſimus ex obſidione: pacem cum victis fecimus: [a] *tutelæ noſtræ deinde duximus, quum Africo bello urgerentur. Pro his impertitis furioſum juvenem ſequentes, oppugnatum patriam noſtram veniunt. Atque utinam pro decore nobis hoc tantum, & non pro ſalute eſſet certamen. non de poſſeſſione Siciliæ ac Sardiniæ, de quibus quondam agebatur; ſed pro Italia nobis eſt pugnandum: nec eſt alius ab tergo exercitus, qui, niſi nos vincimus, hoſti obſiſtat, nec Alpes aliæ ſunt, quas dum ſuperat, comparari nova poſſint præſidia. hic eſt obſtandum, milites, velut ſi ante Romana mœnia pugnemus. Vnuſquiſque ſe non corpus ſuum, ſed conjugem ac liberos parvos armis protegere putet: nec domeſticas ſolum agite curas, ſed identidem hoc animo reputet, noſtras nunc intueri manus ſenatum populumque Romanum. qualis noſtra vis virtuſque fuerit, talem deinde fortunam* [b] *illius urbis ac Romani imperii fore.* Hæc apud Romanos conſul. Annibal re- 42
bus prius, quam verbis adhortandos milites ratus, circumdato ad ſpectaculum exercitu, captivos montanos [c] vinctos in medio ſtatuit, armiſque Gallicis, ante eorum pedes projectis, interrogare interpretem [d] juſſit, ecquis, ſi vinculis levaretur, armaque & equum victor acciperet, decertare ferro vellet? Quum ad unum omnes

ferrum

GRONOVII.

a *Tutelæ noſtræ duximus.*] Perperam Sigonius: *tutelæ noſtræ addiximus.* Tutelam vim atque poteſtatem in capite libero definiunt Iuriſconſulti: *addicti* habet inſtar ſervitutis. *Tutelæ noſtræ duximus* eſt ad tutelam noſtram pertinere putavimus. Lib. 22. *Gratum ſibi Patres Romanos populumque facturum ſi omnes res Neapolitanorum ſuas duxiſſent.*

b *Illius urbis.*] Scribe *ipſius.* Tan. Faber vocem eam expungit.

c *Vinctos in medio conſtituit.*] Puteanorum codex; in quo ſuperiora præter admodum pauca damno noſtro & Livii deerant, dehinc nos juvabit. Is igitur: *in medio ſtatuit.* Lib. 9. *Et locum haud facilem ad circumveniendum cepit, & diverſa ſtatuit ſigna.* Lib. 23. *Duabus circa portis novos milites levemque armaturam ac ſociorum equites ſtatuit.*

d *Iuſſit, quis ſi vinculis.*] Put. cum uno Pal. *juſſit, & quis, ſi vinculis.* ſic librarii ſolent ἀντὶ τοῦ *ecquis.*

 e *Dejecta*

ferrum pugnamque poſcerent, & [e] dejecta in id ſors eſ-ſet, ſe quiſque eum optabat, quem fortuna in id certamen legeret. Ut cujuſque ſors exciderat, alacer, inter gratulantes gaudio exultans, cum ſui moris tripudiis arma raptim capiebat: ubi vero dimicarent, is habitus animorum non inter ejuſdem modo conditionis homines erat, ſed etiam inter ſpectantes vulgo, ut non vincentium magis, quam bene morientium fortuna laudaretur.

43 [f] Dum ſic aliquot ſpectatis paribus affectos dimiſiſſet; concione inde advocata, ita apud eos locutus fertur: *Si quem animum in alienæ ſortis exemplo paulo ante habuiſtis, eundem mox in æſtimanda fortuna veſtra, habueritis; vicimus, milites: neque enim ſpectaculum modo illud, ſed quædam velut imago veſtræ conditionis erat. Ac neſcio an majora vincula, majoreſque neceſſitates vobis quam captivis veſtris fortuna circumdederit. Dextra lævaque duo maria claudunt; nullam ne ad effugium quidem navem habentibus. circa Padus amnis, major ac violentior Rhodano, ab tergo Alpes urgent; vix integris vobis ac vigentibus tranſitæ.* [g] *Hic vincendum aut moriendum, milites, eſt, ubi primum hoſti occurriſtis; & eadem fortuna, quæ neceſſitatem pugnandi impoſuit, præmia vobis ea victoribus proponit, quibus ampliora homines ne ab Diis quidem immortalibus optare ſolent. Si Siciliam tantum ac Sardiniam parentibus noſtris ereptas noſtra virtute recuperaturi eſſemus: ſatis tamen ampla pretia eſſent. quicquid Romani tot triumphis partum congeſtumque poſſident;* [h] *id omne veſtrum cum ipſis dominis futurum eſt. In hanc tam opimam mercedem, agite, cum Diis bene juvantibus arma capite. Satis adhuc in vaſtis Luſitaniæ Celtiberiæque montibus pecora conſectando; nullum emolumentum tot laborum*

pericu-

e *Dejecta eſſet in id ſors.*] Liber optimus: *& dejecta in id ſors eſſet.* Statimque cum tribus Pall. Voſſianoque, *quem fortuna in id certamen legeret;* non *eligeret.* Nam, *ut cujuſque ſors ceciderat,* haud ſcio qua auctoritate Gruteri ultima. Omnes antea editi, ut ſcripti *exciderat.* Videtur cogitaſſe Mucii lib. 2. *Ut cuique ceciderit primo.* Sed & lib. 23. *Nominibus in urnam conjectis citari, quod primum ſorte nomen excidit, juſſit.*

f *Dum ſic aliquot ſpectatis paribus.*] Omnino, *Quum ſic aliquot.*

g *Hic vobis vincendum aut moriendum.*] Put. caret τῷ *vobis*: ut & Andreas, Bec. Aſc. Tarv. Ven. Mog. Savet.

h *Id omne noſtrum cum ipſis dominis.*] Put. *veſtrum.*

i *Exi-*

periculorumque veſtrorum vidiſtis. tempus eſt jam, opulenta vos ac ditia ſtipendia facere, & magna operæ pretia mereri: tantum itineris per tot montes fluminaque, & tot armatas gentes emenſos. Hic vobis terminum laborum fortuna dedit, hic dignam mercedem emeritis ſtipendiis dabit. Nec quam magni nominis bellum eſt, tam difficilem [i] *exiſtimaritis victoriam fore. ſæpe & contemptus hoſtis cruentum certamen edidit, & inclyti populi regeſque perlevi momento victi ſunt. Nam dempto hoc uno fulgore nominis Romani,* [k] *quid eſt, cur illi vobis comparandi ſint? Vt viginti annorum militiam veſtram cum illa virtute, cum illa fortuna taceam; ab Herculis columnis, ab Oceano terminiſque ultimis terrarum, per tot ferociſſimos Hiſpaniæ & Galliæ populos vincentes huc perveniſtis: pugnabitis cum exercitu tirone, hac ipſa æſtate cæſo, victo, circumſeſſo à Gallis, ignoto adhuc duci ſuo ignorantique ducem. An me, in prætorio patris, clariſſimi imperatoris,* [l] *prope natum, certe eductum, domitorem Hiſpaniæ Galliæque, victorem eundem, non Alpinarum modo gentium, ſed ipſarum, quod multo majus eſt, Alpium, cum ſemeſtri hoc conferam duce, deſertore exercitus ſui? Cui ſi quis demptis ſignis Pœnos Romanoſque hodie oſtendat, ignoraturum certum habeo, utrius exercitus ſit Conſul. Non ego illud parvi æſtimo, milites, quod nemo veſtrûm eſt, cujus non ante oculos ipſe ſæpe militare aliquod ediderim facinus, cui non idem ego virtutis ſpectator ac teſtis, notata temporibus lociſque referre ſua poſſim decora.* [m] *Cum laudatis à me millies donatiſque, alumnus prius omnium veſtrûm,*

i *Exiſtimaveritis victoriam.*] Put. *Difficilem exiſtimaritis victoriam.*

k *Quid eſt quo illi vobis comparandi.*] Put. *cur illi.* Cicero lib. 3. fam. 10 *Quid erat autem, cur ego in te tam implacabilis eſſem.* In hujuſmodi minutiis ſecuti eum merito paſſim & fere ſemper ſumus: neque tamen in reciſis his annotationibus id ubique monebimus, ne nimis excreſcant.

l *Prope natum, certe educatum.*] Put. *certe eductum.* Vt Terentio, *bene ac pudice doctum atque eductum.* Et *eduxi à parvulo.*

m *Tum laudaſtis me milites donaſtis.*] In libro optimo erat: *tum laudatis me miliens donatiſque.* Duo iſta verba perſæpe Livius conjungit in laude doniſque militaribus ab imperatoribus militi ob virtutem impertitis. Lib. 25. de Criſpino: *laudatuſque ibi magnifice & donis donatus* Lib. 38. *Laudati quoque pro concione omnes ſunt donatique pro merito quiſque.* Lib. 39. *Pro concione poſtero die laudati donatique equites phaleris.* Lib. 42. *Pro concione laudati duceſque eorum etiam virtutis cauſa donati.* Tale quid igitur hic quoque ſignificari cum crederem, Sigonii *collaudaſtis me*, Barthii *educaſtis*, nunquam ſum miratus. Ipſam

veſtrûm, quam imperator; procedam acie adverſus ignotos inter
44 *ſe, ignoranteſque. Quocumque circumtuli oculos, plena omnia video animorum ac roboris: veteranum peditem, generoſiſſimarum gentium equites frænatos & infrænatos, vos ſocios fideliſſimos fortiſſimoſque, vos Carthaginienſes, tum ob patriam, tum ob iram juſtiſſimam pugnaturos. Inferimus bellum, infeſtiſque ſignis deſcendimus in Italiam; tanto audacius* [a] *fortiuſque pugnaturi, quanto major ſpes, major eſt animus inferentis vim quam arcentis. Accendit præterea animos & ſtimulat dolor, injuria, indignitas. ad ſupplicium depopoſcerunt me ducem primum, deinde vos omnes, qui Saguntum oppugnaſſetis: deditos ultimis cruciatibus affecturi fuerunt. Crudeliſſima ac ſuperbiſſima gens, ſua omnia ſuique arbitrii facit. cum quibus bellum, cum quibus pacem habeamus, ſe modum imponere æquum cenſet: circumſcribit includitque nos terminis montium fluminumque, quos ne excedamus: neque eos, quos ſtatuit, terminos obſervat. Ne tranſieris Iberum: ne quid rei tibi ſit cum Saguntinis. Ad Iberum eſt Saguntum: nuſquam te veſtigio moveris. Parum eſt, quod veterrimas provincias meas Siciliam &* [b] *Sardiniam adimis. etiam Hiſpanias? & inde ceſſero, in Africam tranſcendes. Tranſcendes autem dico? duos Conſules hujus anni, unum in Africam, alterum in Hiſpaniam miſerunt. nihil uſquam nobis relictum eſt, niſi* [c] *quod armis vindicarimus.* [d] *Illis timidis &*

ignavis

autem veritatem ſagaciter ab ſe deprehenſam communicavit mecum Albertus Rubenius: *Cum laudatis à me millies donatiſque, alumnus prius omnium veſtrum quam imperator, procedam acie adverſus ignotos inter ſe ignorânteſque.* Vobiſcum, inquit, hoc eſt, cum illis militibus, quos toties pro concione te bene geſta laudibus & donis meritos ornavi, ego, quem vos prius, non modo tirocinia, ſed propemodum incunabula in caſtris ponentem, educaſtis quam imperatorem feciſtis, ibo prælîatum adverſus ducem ignotum exercitui ſuo & ignorantem copias ſuas.

a *Fortiuſque pugnaturi quanto major ſpes majorque.*] Lege cum primo ſcriptorum: *tanto audacius fortiuſque pugnaturi, quam hoſtis, quanto major ſpes, major eſt animus inferentis vim quam arcentis.* Etſi poſſis habere ſuſpectum τὸ *quam hoſtis.* Lib. 3. *In quæſtoribus novis major vis, major auctoritas erat.*

b *Sardiniam ademit, niſi adimat etiam Hiſpaniam.*] Legendum eſſe, uti edidimus, cum vulgo ſit etiam, *provincias noſtras, & Hiſpaniam, tum & ſi inde*, deinde *tranſcendet.* monuimus 4. Obſerv. 20. *Niſi adimat*, æque Andreas, Beccar. Tarv. Venet. Savet. ignorant. Aſcenſius & Mag. jam habent.

c *Quod armis vindicaverimus.*] Put. & Voſſ. *Vindicaremus.* Lege, *vindicarimus.*

d *Illis timidis & ignavis licet eſſe, qui receptum habent.*] Idem optimus codicum

*ignavis licet eſſe, qui reſpectum habent, quos ſuus ager, ſua terra,
per tuta ac pacata itinera fugientes accipient: vobis neceſſe eſt
fortibus viris eſſe, & omnibus inter victoriam mortemve certa
deſperatione abruptis; aut vincere, aut ſi fortuna dubitabit, in
prælio potius, quam in fuga, mortem oppetere. Si hoc bene fixum
omnibus deſtinatumque in animo eſt, iterum dicam, viciſtis:
e nullum momentum ad vincendum homini ab Diis immortalibus
acrius datum eſt.* His adhortationibus quum utrimque ad 45
certamen accenſi militum animi eſſent, Romani ponte
Ticinum jungunt, tutandique pontis cauſſa caſtellum
ſuperimponunt. Pœnus opere occupatis hoſtibus, Maharbalem cum ala Numidarum, equitibus quingentis,
ad depopulandos ſociorum populi Romani agros mittit.
Gallis parci quam maxime jubet, principumque animos
ſollicitari ad defectionem. Ponte perfecto traductus
Romanus exercitus in agrum Inſubrium, quinque millia
paſſuum à Victumviis conſedit. Ibi Annibal caſtra habebat, revocatoque propere Maharbale, atque equitibus,

dicum & Voſſianus plane: *qui reſpectum habent.* i.e. qui habent quo reſpiciant, & fiduciæ, & ſi res exigat, auxilii gratia. Lib. 4. *Subſidia, quæ reſpicerent in re trepida, præparata erant ab tribuno militum.* Lib. 27. *Hoſti jam undique pulſo, nec ubi conſiſteret, nec quid fidum reſpiceret, habenti.* Vtitur eodem genere loquendi Cicero Philipp. 11. *Ni Brutum colligaſſemus in Græcia, & ejus auxilium ad Italiam vergere quam ad Aſiam maluiſſemus, non ut ex acie eum reſpectum haberemus, ſed ut ipſa acies ſubſidium haberet etiam transmarinum.* Philip. 10. *Quod qui ab illo abducit exercitum, & reſpectum pulcherrimum & præſidium firmiſſimum adimit reipublicæ.* Philip. 5. de Cæſare: *Quum reſpectum ad ſenatum & bonos non haberet.* id eſt, quum de optimatium favore ipſe popularem levitatem ſemper ſectatus nihil ſibi ſpondere poſſet. Non vult enim nullam habitam à Cæſare ſenatus & reipublicæ ſtudioſorum rationem, hos ab eo contemptos, ut Schottus interpretatur. Porro Andreas quoque, Becc. Tarv. Ven. Saver. Aſc. *reſpectum*, non *receptum*, dudum ediderunt.

e *Nullum incitamentum ad vincendum.*] A Vallæ conjectura. Andreas *nullum contemtu ad vincendum h. a. d. i. acrius telum datum eſt.* Sed illud *telum* in Mſſ. nullum habet veſtigium ſui. Put. *contemptum.* neque aliter, ut quiſque melior, cæteri. Veritas eſt: *nullum momentum ad vincendum homini ab diis immortalibus acrius datum eſt.* Nam ſic quoque Put. non *à diis.* Eſt quidem ſermo haudquaquam inſolens, tamen frequentiſſimus noſtro. Lib. 29. *Haud parvum momentum ad opem ferendam ſociis.* Lib. 33. *Non magni momenti ad ſummam rempublicam populi Romani.* Lib. 35. *In quo plus ad omnia momenti quam in Magnetibus eſſet.* Lib. 42. *Rhodii maximi ad omnia momenti habebantur.* Lib. 43. *Vt impenſam in rem maximi ad omnia momenti faceret.*

bus, quum inſtare certamen cerneret, nihil unquam ſatis dictum præmonitumque ad cohortandos milites ratus; vocatis ad concionem, certa præmia pronunciat, in quorum ſpem pugnarent. Agrum ſeſe daturum eſſe in Italia, Africa, Hiſpania, ubi quiſque velit, immunem ipſi qui accepiſſet, liberiſque, qui pecuniam quam agrum maluiſſet, ei ſe argento ſatisfacturum: qui ſociorum cives Carthaginienſes fieri vellent, poteſtatem facturum: qui domos redire mallent, daturum ſe operam, ne cujus ſuorum popularium mutatam ſecum fortunam eſſe vellent. Servis quoque dominos proſecutis [f] libertatem proponit, binaque pro his mancipia dominis redditurum. Eaque ut rata ſcirent fore, [1] agnum læva manu, dextera ſilicem retinens, ſi falleret Jovem cæteroſque precatus Deos, ita ſe mactarent, quemadmodum ipſe agnum mactaſſet. ſecundum precationem caput pecudis ſaxo eliſit. Tum vero omnes, velut Diis auctoribus in ſpem ſuam quiſque acceptis, id moræ, quod nondum pugnarent, ad potienda ſperata rati, prælium uno animo

46 & voce una poſcunt. Apud Romanos haud quaquam tanta alacritas erat; ſuper cætera recentibus etiam territos prodigiis. nam & lupus intraverat caſtra, laniatiſque obviis, ipſe intactus evaſerat, & examen apum in arbore prætorio imminente conſederat. Quibus procuratis Scipio, cum equitatu jaculatoribuſque expeditis pro-

f *Libertatem promittit.*] Sic Sigonius, cum in libris eſſet, quod & nos ubique invenimus, *proponit:* cujus illam mihi liquet interpretationem eſſe. Eſt enim *proponere* ſæpe & polliceri atque oſtendere præmia, ut inducamur ad aliquid, & prædicere ac minari mala ad deterrendum. Sic & *proponere emolumentum, ſpem* & *proponere formidines, metum mortis.* Lib. 23. *Præmia atque honores, qui remanerent, propoſuit.* Cæſar 5. Gall. *Magna proponit iis, qui occiderint, præmia.* Eo facilius in mentem venit Livio, ut hoc verbo uteretur, quod in hac ipſa hiſtoriæ parte Polybius: *ἐφ' ᾧ τοῖς νικήσασι τὰ προκείμενα λαμβάνειν ἆθλα·* &c, *καὶ παραπλήσια τοῖς νῦν ἆθλα προτεθεικέναι.* Xenophon. 1. Κυρουπαιδ. *εἰσὶ δὲ καὶ δημόσιοι τούτων ἀγῶνες καὶ τὰ ἆθλα προτίθεται.*

VARIORUM.

1 *Agnum læva.*] De hac jurisjurandi formula ante dictum eſt. Vide tamen & ea quæ ſcribit Cælius lib. 21. cap. 9. ubi explicat quid ſit *Iovem lapidem jurare.* Godelev.

Gro-

profectus ad caſtra hoſtium, exque propinquo copias, quantæ, & cujus generis eſſent, ſpeculandas, obvius fit Annibali, & ipſi cum equitibus ad exploranda circa loca progreſſo. neutri alteros primo cernebant: denſior deinde inceſſu tot hominum equorumque oriens pulvis ſignum propinquantium hoſtium fuit. Conſtitit utrimque agmen, & prælio ſeſe expediebant. Scipio jaculatores & Gallos equites in fronte locat, Romanos, ſociorumque quod roboris fuit, in ſubſidiis. Annibal frænatos equites in medium accipit, cornua Numidis firmat. Vix dum clamore ſublato, jaculatores fugerunt inter ſubſidia ad ſecundam aciem: inde equitum certamen erat aliquamdiu anceps: deinde, quia turbabant equos pedites intermiſti, multis labentibus ex equis, aut deſilientibus, ubi ſuos premi circumventos vidiſſent, [a] jam magna ex parte ad pedes pugna ierat; donec Numidæ, qui in cornibus erant, circumvecti paululum, ab tergo ſe oſtenderunt. Is pavor perculit Romanos: auxitque pavorem conſulis vulnus; periculumque intercurſu tum primum pubeſcentis filii propulſatum. [b] Hic erit juvenis, penes quem perfecti hujuſce belli laus eſt, Africanus ob egregiam victoriam de Annibale Pœniſque appellatus. Fuga tamen effuſa jaculatorum maxime fuit, quos primos Numidæ invaſerunt. Alius confertus equitatus conſulem, in medium acceptum, non armis modo,

GRONOVII.

a *Iam magna ex parte anceps pugna erat.*] Put. *Ex parte addes pugna vierat.* Inde vulgatum ſtruxerunt acuti librarii, cum debuiſſent: *ad pedes pugna ierat*, vel *venerat*. Didicimus ex Polybio, unde tranſtulit hanc quoque partem Livius: ὁμοῦ γὰρ ἦν ἱππομαχία καὶ πεζομαχία διὰ τὸ πλῆθος τῶν παραβαινόντων ἀνδρῶν ἐν αὐτῇ τῇ μάχῃ. Noſter lib. 3. *Peditem ne ad pedes degreſſo equiti parem eſſe.* Lib. 4. *Tuo conſilio equitem ad pedes deduxeris.* Lib. 22. *Iuſsiſſe conſulem ad pedes deſcendere equites.* Lib. 29. *Itaque omiſſa pugna equeſtri ad pedes Hiſpani equites deſcenderunt.* Lib. 38. *Equitatum ad pedes deductum, decem millia hominum, ab dextro locaverunt cornu.* Cæſar 4. Gall. *Conſuetudine ſua ad pedes deſiluerunt.*

b *Hic erat juvenis, penes quem perfecti hujuſce belli laus eſt.*] Put. *erit.* Vividius & præſentius: erat enim futura pars narrationis, etſi rei geſtæ præterita. Sic Florus 2, 6. in eadem hiſtoria: *Hic erit Scipio, qui in exitium Africæ creſcit.* Noſter lib. 7. initio: *Annus hic*

erit

modo, ſed etiam corporibus ſuis protegens, in caſtra nuſquam trepide neque effuſe cedendo, reduxit. Servati conſulis decus Cœlius ad ſervum natione Ligurem delegat. malim equidem de filio verum eſſe, quod &[1] plu-
47 res tradidere auctores, & fama obtinuit. Hoc primum cum Annibale prælium fuit; quo facile apparuit, & equitatu meliorem Pœnum eſſe, & ob id campos patentes, quales ſunt inter Padum Alpeſque, bello gerendo Romanis aptos non eſſe. Itaque proxima nocte juſſis militibus vaſa ſilentio colligere, caſtra ab Ticino mota, feſtinatumque ad Padum eſt; ut ratibus, quibus junxerat flumen, nondum reſolutis, ſine tumultu atque inſectatione hoſtis, copias trajiceret. Prius Placentiam pervenere, quam ſatis ſciret Annibal ab Ticino profectos: [c] tamen ad ſexcentos moratorum in citeriore ripa, ſegniter ratem ſolventes, cepit. tranſire non potuit pontem; [d] ut extrema reſoluta erant, tota rate [e] in ſecundam aquam labente. Cœlius auctor eſt, Magonem cum equitatu, & Hiſpanis peditibus [f] flumen extemplo tranſnaſſe, ipſum Annibalem per ſuperiora Padi vada exercitum traduxiſſe; elephantis in ordinem ad ſuſtinendum impe-

erit inſignis novi hominis conſulatu. Vbi recentiſſimæ ſubjecerunt, *erat.* Ovidius 2 Faſtor. *Quid facis? ex iſtis Romulus alter erit.* Sic Mſſ. ubi etiam vulgo, *erat.*

c *Tamen aliquot moratorum in citeriore ripa.*] Put. *citeriore rapadi ſegniter.* Facile conjicias, *in citeriore ripa*, vel *ora Padi.* Vix tamen ad ſenſum τὸ *Padi* neceſſarium. Sed pro *aliquot* idem Put. ſed præterea Reg. Petav. Men. Voſſ. *adhac.* Qua in voce haud dubie latet numerus oppreſſorum. Polybius: τοὺς δὲ φυλάττοντας τὴν γέφυραν ἔτι περὶ τὸν ποταμὸν ὑπολειπομένους, τούτων μὲν ἐγκρατὴς ἐγένετο, σχεδὸν ἑξακοσίων ὄντων τὸν ἀριθμόν. Refinge: *Tamen ad ſexcentos moratorum in citeriore ripa ſegniter ratem ſolventes cepit.* Scriptus fuit numerus per notas *DC.* Niſi apud Polybium ἑξήκοντα legendum & LX. notavit Livius.

d *Vt extrema reſoluta erant.*] Intellige, poſtquam vel ſimul atque ſolutæ erant: ne auſcultes Sigonio *quod* reponenti.

e *In ſecundam aquam labente.*] Vix capio. Forte: *tota rate vi ſecunda aqua dilabente.*

f *Flumen extemplo tranataſſe.*] Put. *tranſnaſſe.*

VARIORUM.

1 *Plures tradidere auctores.*] Livio adſtipulatur Plutarch. itidem Oroſius lib. 4. cap. 14. Eutropius lib. 3. cap. 2. Plin. lib. 16. cap. 5. Valer. Max. lib. 5. cap. 4. Florus lib. 2. cap. 6. Sabell. lib. 2. Ennead. 5. *Godelev.*

GR

impetum fluminis oppoſitis. [a] Ea peritis amnis ejus vix
fidem fecerint. nam neque equites armis equiſque ſalvis
tantam vim fluminis ſuperaſſe, veriſimile eſt; ut jam
Hiſpanos omnes inflati tranſvexerint utres. & multo-
rum dierum circuitu Padi vada petenda fuerant; qua
exercitus gravis impedimentis traduci poſſet. Potiores
apud me auctores ſunt, qui biduo vix locum rate jun-
gendo flumini inventum tradunt; ea cum Magone equi-
tes Hiſpanorum expeditos præmiſſos. dum Annibal ci-
tra flumen legationibus Gallorum audiendis moratus,
trajicit gravius peditum agmen, interim Mago equiteſ-
que ab tranſitu fluminis diei unius itinere Placentiam ad
hoſtes contendunt. Annibal paucis poſt diebus, ſex
millia à Placentia caſtra communivit, & poſtero die in
conſpectu hoſtium acie directa, poteſtatem pugnæ fecit.
Inſequenti nocte cædes in caſtris Romanis, tumultu ta- 48
men quam re major, ab auxiliaribus Gallis facta eſt. ad
duo millia peditum, & ducenti equites vigilibus ad por-
tas trucidatis, ad Annibalem transfugiunt: quos Pœnus
benigne allocutus, & ſpe ingentium donorum accenſos,
in civitates quemque ſuas, ad ſollicitandos popularium
animos dimiſit. Scipio cædem eam ſignum defectionis
omnium Gallorum eſſe ratus, contactoſque eo ſcelere,
velut injecta rabie ad arma ituros, quamquam gravis ad-
huc vulnere erat, tamen quarta vigilia noctis inſequen-
tis tacito agmine profectus ad Trebiam fluvium, in loca
altiora colleſque impeditiores equiti caſtra movet. Mi-
nus quam ad Ticinum fefellit: miſſiſque Annibal pri-
mum Numidis, deinde omni equitatu, turbaſſet utique
noviſſimum agmen, ni aviditate prædæ in vacua Romana
caſtra Numidæ divertiſſent. Ibi dum perſcrutantes loca

omnia

GRONOVII.

[a] *Ea periti amnis vix fecerint.*] Quid tum? totum illud iter experiundo didicit Annibal. Lege cum eodem optimo: *Ea peritis amnis vix fidem fecerint.* i.e. vix ſe probaverint, vix poterunt perſuaderi. Curtius lib. 4. *Alexandro, qui numerum copiarum ejus, quantum procul conjectari poterat, æſtimabant, vix fecerunt fidem, tot millibus cæſis majores copias eſſe reparatas.* Voſſianus quoque *peritis.*

b *Vul-*

omnia caſtrorum, nullo ſatis digno moræ pretio tempi terunt; emiſſus hoſtis de manibus eſt: & quum jam transgreſſos Trebiam Romanos, metanteſque caſtra conſpexiſſent, paucos moratorum occiderunt, citra flumen interceptos. Scipio nec vexationem [b] vulneris in via jactanti ultra patiens, & collegam (jam enim & revocatum ex Sicilia audierat) ratus exſpectandum; locum, qui prope flumen tutiſſimus ſtativis eſt viſus, delectum communivit. Nec procul inde Annibal quum conſediſſet, quantum victoria equeſtri elatus, tantum anxius inopia, quæ per hoſtium agros euntem nuſquam præparatis commeatibus major indies excipiebat, ad Claſtidium vicum, quo magnum frumenti numerum congeſſerant Romani, mittit. ibi quum vim pararent, ſpes facta proditionis: nec ſane magno pretio [c] nummis aureis quadringentis Daſio Brunduſino præfecto præſidii corrupto, traditur Annibali Claſtidium. id horreum fuit Pœnis ſedentibus ad Trebiam. In captivos ex tradito præſidio, ut fama clementiæ in principio rerum colligeretur, nihil ſævitum eſt.
49 Quum ad Trebiam terreſtre conſtitiſſet bellum, interim circa Siciliam inſulaſque Italiæ imminentes, & à Sempronio conſule, & ante adventum ejus terra marique res geſtæ. viginti quinqueremes cum mille armatis ad populandam oram Italiæ à Carthaginienſibus miſſæ, novem Liparas, octo inſulam Vulcani tenuerunt, tres in fretum avertit æſtus. Ad eas conſpectas, à Meſſana duodecim naves ab Hierone rege Syracuſanorum miſſæ, qui tum forte Meſſanæ erat conſulem

Roma-

b *Vulneris in via jactantis.*] Eſt inter commentantes, qui *jactantis* explicat jactati, ut *tondenti* apud Virgilium, *lavanti regi* apud noſtrum. Sed melius Put. *jactanti*, ut cum *via* conjungatur. Lib. 29. *Ubi primum ducta cicatrix pati poſſe viſa jactationem.* Lib. 30. *Simul ſperans leviorem in navigatione, quam in via jactationem vulneris fore.* Curtius Lib. 6. *Iactationem vulnerum haud facile tolerantem.* Mox etiam plures codd. *jam enim & revocatum*, ubi vulgo copulativa deeſt.

c *Aureis nummis quadringentis datis P. Brunduſino.*] Otioſum eſt illud *datis.* Præterea inſolens hominis appellandi ratio, *P. Brunduſino.* eſt enim poſterius nomen patriæ, non familiæ. Ἀνδρα βρεντησινὸν vocat Polybius. ubi male in verſione *Publius* additur. Put. Qua-

Romanum opperiens, nullo repugnante captas naves Meſſanam in portum deduxerunt. Cognitum ex captivis, præter viginti naves, cujus ipſi claſſis eſſent, in Italiam miſſas, quinque & triginta alias quinqueremes Siciliam petere, ad ſollicitandos veteres ſocios. Lilybæi occupandi præcipuam curam eſſe credere: eadem tempeſtate, qua ipſi disjecti forent, eam quoque claſſem ad Ægateis inſulas dejectam. Hæc ſicut audita erant, rex [d] Meſſana M. Æmilio prætori, cujus Sicilia erat provincia, perſcribit; monetque, Lilybæum firmo teneret præſidio. [e] Extemplo & circa prætorem ad civitates miſſi legati tribunique, qui ſuos ad curam cuſtodiæ intenderent. ante omnia Lilybæum teneri ad apparatum belli: edicto propoſito, ut ſocii navales decem dierum cocta cibaria ad naves deferrent; ubi ſignum datum eſſet, ne quis moram conſcendendi faceret: [f] perque omnem oram[1] qui erant ex ſpeculis proſpicerent adventantem hoſtium claſſem. Simul itaque (quamquam de induſtria morati curſum navium erant Carthaginienſes, ut ante lucem accederent Lilybæum) præſenſum tamen eſt, quia & [2] luna pernox erat, & [3] ſublatis armamentis veniebant;

dringentis Daſiro Brunduſino. Scribe: *Daſio.* Quod nomen occurret & inferius.

d *Rex Meſſana Æmilio.*] Prænomen omiſſum, quod habet Put. ſcribendumque: *rex Meſſana M. Æmilio.*

e *Extemplo & circa prætorem ad civitates miſſi legati tribunique.*] Sic lib. 1. *Tarquinium moribundum quum qui circa erant excepiſſent.* Lib. 22. Flaminio ſuper caput equi effuſo: *Territis omnibus qui circa erant velut fœdo omine.* Rurſuſque: *incedentes ad dictatoris caſtra in admirationem & ipſum & omnes; qui circa erant, converterunt.* Nec recte Sigonius interpretatur à prætore, aut Turnebus reponit è *circa.* nam *legati tribunique circa prætorem* ſunt qui circa illum erant; & honoris cauſa aſſectabantur relictis præſidiis ſuis. Suetonius Iulio: *Omnibus vero circa eum atque etiam magna parte ſenatus, gratuito atque levi fœnore obſtrictis.*

f *Perque omnem oram qui erant ex ſpeculis conſpicerent.*] Videtur hoc brevius dixiſſe Livius. Verbum *erant* neque in Put. neque in aliis Mſſ. reperimus; dein fere omnes, *proſpicerent.* Scribe ergo: *perque omnem oram uti ex ſpeculis proſpicerent.* nempe homines cujuſque oræ vel cuſtodes ad id deſtinati.

VARIORUM.

1 *Qui erant ex ſpeculis.*] Lego, *quidam ex ſpeculis.*

2 *Luna pernox erat.*] De variis lunæ permutationibus quas *phaſes* vocant, Cælius lib. 20. cap. 7. Lect. antiq.

3 *Sublatis armamentis.*] *Sublatis*, intelligit in altum elatis, ut procul conſpici poſſent. *Sigon.*

GRO-

bant; extemplo datum è ſpeculis ſignum; & in oppido ad arma conclamatum eſt, & in naves conſcenſum: pars militum in muris portarumque ſtationibus, pars in navibus erant. Et Carthaginienſes, quia rem fore haud cum imparatis cernebant, uſque ad lucem portu ſe abſtinuerunt, demendis armamentis eo tempore, aptandaque ad pugnam claſſe abſumpto. Ubi illuxit, recepere claſſem in altum, ut ſpacium pugnæ eſſet, exitumque liberum è portu naves hoſtium haberent. Nec Romani detrectavere pugnam; & memoria circa ea ipſa loca geſtarum rerum freti, & militum multitudine, ac virtute.

50 Ubi in altum evecti ſunt, Romanus conſerere pugnam, & ex propinquo vires conferre velle: contra eludere Pœnus, & arte, non vi rem gerere, naviumque quam virorum [a] aut armorum malle certamen facere. nam ut ſociis navalibus affatim inſtructam claſſem, ita inopem milite habebat: & [b] ſicubi conſerta navis eſſet, haudquaquam par numerus armatorum ex ea pugnabat. Quod ubi animadverſum eſt; & Romanis multitudo ſua auxit animum, & paucitas illis minuit. Extemplo ſeptem naves Punicæ circumventæ, fugam cæteræ ceperunt: mille & ſeptingenti fuere in navibus capti, milites nautæque: in iis tres nobiles Carthaginienſium. Claſſis Romana incolumis, una tantum perforata nave, ſed ea quoque ipſa reduce, in portum rediit. [c] Secundum hanc pugnam, nondum gnaris ejus qui Meſſanæ erant, T. Sempronius conſul Meſſanam venit, & fretum intranti rex Hiero claſſem ornatam obviam duxit: tranſgreſſuſque ex regia in prætoriam navem, gratulatus ſoſpitem cum

GRONOVII.

a *Aut armorum malle certamen facere.*] Gruterus *facere* expunctum vellet; ego *malle*, ſi opus eſſet. Sed maneat utrumque. Quod ſequitur, ita Put. Petav. Reg. Men. duo Pall. Voſſ. *nam ut ſociis navalibus adfatim minus inſtructam.* De quo quid ſentiendum, probabiliter diximus in obſervationibus.

b *Sicubi conſerta manus eſſet.*] Omnes, *navis*. nempe ad pugnam. Curtius lib. 4. *Neque enim conſerta navigia ulla ope in turbido regi poterant.*

c *Secundum hanc pugnam, nondum gnaris eis.*] Put. *ejus*. recte, pugnæ nimirum ad Lilybæum.

d *Grande*

cum exercitu & navibus adveniſſe, precatuſque proſperum ac felicem in Siciliam tranſitum; ſtatum deinde inſulæ & Carthaginienſium conata expoſuit: pollicituſque eſt, quo animo priore bello populum Romanum juvenis adjuviſſet, eo ſenem adjuturum. Frumenta veſtimentaque ſe legionibus conſulis ſociiſque navalibus gratis præbiturum. [d] grande periculum Lilybæo maritimiſque civitatibus eſſe, & quibuſdam volentibus novas res fore. Ob hæc Conſuli nihil cunctandum viſum, quin Lilybæum claſſe peteret: & rex regiaque claſſis una profecti. navigantes inde, pugnatum ad Lilybæum, fuſaſque & captas hoſtium naves, accepere. A Lilybæo con- 51
ſul, Hierone cum claſſe regia dimiſſo, relictoque prætore ad tuendam Siciliæ oram, ipſe in inſulam Melitam, quæ à Carthaginienſibus tenebatur, trajecit. Advenienti Amilcar, Giſgonis filius, præfectus præſidii, cum paulo minus duobus millibus militum, oppidumque cum inſula traditur: inde poſt paucos dies reditum Lilybæum, captivique & à conſule & à prætore, præter inſignes nobilitate viros, ſub corona venierunt. Poſtquam ab ea parte ſatis tutam Siciliam cenſebat conſul; ad inſulas Vulcani, (quia fama erat ſtare ibi Punicam claſſem) trajecit. nec quiſquam hoſtium circa eas inſulas inventus. Jam forte tranſmiſerant ad vaſtandam Italiæ oram: depopulatoque Vibonenſi agro, urbem etiam terrebant. Repetenti Siciliam conſuli exſcenſio hoſtium in agrum Vibonenſem facta nunciatur: literæque à ſenatu de tranſitu in Italiam Annibalis, &, ut primo quoque tempore collegæ ferret auxilium, miſſæ traduntur. Multis ſimul anxius curis, exercitum extemplo in naves impoſitum, Ariminum ſupero mari miſit: Sex. Pomponio legato cum viginti quinque longis navibus Vibonenſem agrum maritimamque oram Italiæ tuen-

dam

d *Grande periculum Lilybæorum maritimiſque civitatibus.*] Meliores, *Lilybæo.* Illud ne quidem Latinum eſt, *Lilybætanos* dicunt. Iidem : *eſſe*, & *quibuſdam.* Tò & vulgo deeſt.

e *Equeſtri*

dam attribuit: M. Æmilio prætori quinquaginta navium claſſem explevit: ipſe compoſitis Siciliæ rebus, decem navibus oram Italiæ legens, Ariminum pervenit: inde cum exercitu ſuo profectus ad Trebiam flumen, collegæ
52 conjungitur. Jam ambo conſules, & quicquid Romanarum virium erat, Annibali oppoſitum, aut illis copiis defendi poſſe Romanum imperium, aut ſpem nullam aliam eſſe, ſatis declarabat. Tamen conſul alter [e] equeſtri prælio uno & vulnere ſuo minutus, trahi rem malebat: recentis animi alter, eoque ferocior, nullam dilationem patiebatur. Quod inter Trebiam Padumque agri eſt, Galli tum incolebant; in duorum præpotentium populorum certamine, per ambiguum favorem haud dubie gratiam victoris ſpectantes. Id Romani, ne quid modo moverent, æquo ſatis, Pœnus periniquo animo ferebat; à Gallis accitum ſe veniſſe [f] ad liberandos eos, dictitans. Ob eam iram, ſimul ut præda militem aleret, duo millia peditum & mille equites, Numidas pleroſque, miſtos quoſdam & Gallos, populari omnem deinceps agrum uſque ad Padi ripas juſſit. Egentes ope Galli, quum ad id dubios ſervaſſent animos, coacti ab auctoribus injuriæ, ad vindices futuros declinant: legatiſque ad conſulem miſſis, auxilium Romanorum, terræ ob nimiam cultorum fidem in Romanos laboranti, orant. Cornelio nec cauſſa, nec tempus agendæ rei placebat: ſuſpectaque ei gens erat, tum ob infida multa facinora; tum, ut alia vetuſtate obſolevisſent, ob recentem Bojorum perfidiam. Sempronius contra, continendis in fide ſociis maximum vinculum eſſe [g] primos, qui eguiſſent ope, defenſos cenſebat. Tum,

e *Equeſtri prælio uno.*] Sigonius conjicit *una*. Hoc ſi voluiſſet Livius, *ſimul*, non *una* poſuiſſet. Tamen ſuſpectum *τὸ uno*. Illud *minutus* accepit à Græcis. Homerus *ιλ. ρ'*. Ἠδ' ὁ πινας μινύθη τε, ϗ οὐκ ἐθέλησιν ἀμυνέειν. Apollonius lib. 1. Δμωῒς ὅπως μὲν ἑοῖσι λελειψομένη σὺν μεγάροισι Σεῖο πόθῳ μινύθεσκε δυσάμμορος. Et lib. 4. ἀμηχανίῃ μινύθοντας.

f *Ad liberandum eos dictitans.*] Scripti, *liberandos*.

g *Primos qui coiſſent, ope defenſos.*] Potius opprimendi quam defendendi ſunt

Tum, collega cunctante, equitatum ſuum, mille peditum, jaculatoribus ferme admiſtis, ad defendendum Gallicum agrum trans Trebiam mittit. Ii, ſparſos & [h] incompoſitos, adhæc graves præda pleroſque, quum inopinatos invaſiſſent, ingentem terrorem cædemque ac fugam uſque ad caſtra ſtationeſque hoſtium fecere: unde multitudine effuſa pulſi, rurſus ſubſidio ſuorum prælium reſtituere. Varia inde pugna ſequentes, quamquam ad extremum æquaſſent certamen, [i][1] major tamen hoſtium Romanis fama victoriæ fuit. Cæterum nemini 53
omnium major juſtiorque quam ipſi conſuli videri; gaudio efferri, qua parte copiarum alter conſul victus foret, ea ſe viciſſe. [k] reſtitutos ac refectos militibus animos. nec quemquam eſſe, præter collegam, qui dilatam dimicationem vellet: eum animo magis quam corpore ægrum, memoria vulneris aciem ac tela horrere. Sed non eſſe cum ægro ſeneſcendum. Quid enim ultra differri ac teri tempus? Quem tertium conſulem, quem alium exercitum exſpectari? Caſtra Carthaginienſium in Italia, ac prope in conſpectu urbis eſſe. non Siciliam ac

ſunt primi cœtus facientium. Put. Voſſ. Andreas & omnes aliæ vett. edd. præter Mogunt. *Primoſque qui coiſſent*: quemadmodum & advocat Salmaſius de re mil. p. 172. Sed non hic ſiſtendum. Scribe: *continendis in fide ſociis maximum vinculum eſſe primos, qui eguiſſent ope, defenſos.* Dixerat ſcilicet, *Egentes ope Galli.* Lib. 4. *Ubi præſenti ope res egebant.* Lib. 10. *Illiberali & ingrato, ſi eguerat ope, diſſimulantem.*

h *Incompoſitos oneratoſque præda pl. inopinantes.*] Auctor omnium, quos habemus, codicum: *incompoſitos ad hoc caravis pr. pl. q. inopinatos.* Nec deſunt, qui ſervarunt, recentiores. ex quibus recte Lipſius *gravis* vel *graves*: quod quidem totidem literis reg. & unus Pal. Lib. 27. *Palatos paſſim per agros graveſque præda, ut qui nihil tale metuerent, adortus.*

i *Major tamen hoſtium Romanis fama.*] Hæc menda non carere facile eſt animadvertere. Put. *Romanos.* Fortaſſe: *major tamen juſtiorque Romanæ fama victoriæ fuit.* Vel, *major tamen juſtiorque ad Romanos fama victoriam tulit.* Nam videtur voluiſſe ludere repetitione ſcita τῶν *major juſtiorque.* Infra hoc libro: *Sed major Romanis quam pro numero jactura fuit.* Illuſtrant iſta lib. 5. *Iuſtiore altero deinde prælio vincuntur.* Lib. 9. *Quum anceps cædes fuiſſet, adverſa tamen rei fama in Romanos vertit.* Lib. 28. *Aut victoria illa major clariorque quam hæc futura eſt.*

k *Reſtitutos ac refectos militum animos.*] Scripti, *militibus.* Lib. 25. *Reſtituit tamen his animos, & illis minuit audaciam parva una res.* Adde ad lib. 7, 7.

VARIORUM.

1 *Major tamen hoſtium.*] Vide an non legen-

ac Sardiniam victis ademptas, nec cis Iberum Hiſpaniam peti, ſed ſolo patrio terraque, in qua geniti forent, pelli Romanos. *Quantum ingemiſcant*, inquit, *patres noſtri circa mœnia Carthaginis bellare ſoliti, ſi videant nos, progeniem ſuam, duos conſules conſulareſque exercitus, in media Italia paventes intra caſtra? Pœnum quod inter Alpes Appenninumque agri ſit, ſuæ ditionis feciſſe?* Hæc aſſidens ægro collegæ, hæc in prætorio prope concionabundus agere. Stimulabat & tempus propinquum comitiorum, ne in novos conſules bellum differretur; & occaſio in ſe unum vertendæ gloriæ, dum æger collega erat. Itaque nequicquam diſſentiente Cornelio, parari ad propinquum certamen milites jubet. Annibal, quum, quid optimum foret hoſti, cerneret, vix ullam ſpem habebat, temere atque improvide quicquam conſules acturos. [a] quum alterius ingenium, fama prius, deinde re cognitum, percitum ac ferox ſciret eſſe; ferociuſque factum proſpero cum prædatoribus ſuis certamine crederet; adeſſe gerendæ rei fortunam haud diffidebat. cujus ne quod prætermitteret tempus, [b] ſollicitus intentuſque erat, dum tiro hoſtium eſſet miles, dum meliorem ex ducibus inutilem vulnus faceret, dum Gallorum animi vigerent: quorum ingentem multitudinem ſciebat ſegnius ſecuturam, quanto longius [c] ab domo traherentur. Quum ob hæc taliaque ſperaret propinquum certamen, & facere, ſi ceſſaretur, cuperet; ſpeculatoreſque Galli ad ea exploranda quæ vellet, tutiores, quia in utriſque caſtris militabant, paratos pugnæ eſſe Romanos retuliſſent; lo-
54 cum inſidiis circumſpectare Pœnus cœpit. Erat in medio rivus, præaltis utrimque clauſus ripis, & circa obſitus paluſtribus herbis, &, quibus inculta ferme veſtiuntur,

legendum fuerit: *major tamen quam hoſtibus*. Tan. Faber.

GRONOVII.

a *Sed quum alterius ingenium.*] Deeſt omnibus τὸ *ſed*, & quidem elegantius aliquanto. Iidem *factum proſpero*. non *ex proſpero*.

b *Sollicituſque & intentus.*] Put. *ſollicitus intentuſque*.

c *Ab domo traheretur.*] Put. tres Pall. Voſſ. *trahērentur*. Galli ſcilicet.

gar, virgultis vepribuſque. quem ubi [d] ad equites quoque tegendos ſatis latebroſum locum circumvectus ipſe oculis perluſtravit; *Hic erit locus,* Magoni fratri ait, *quem teneas. Delige centenos viros ex omni pedite atque equite; cum quibus ad me vigilia prima venias. Nunc corpora curare tempus eſt.* [e] Ita prætorium miſſum. mox cum delectis Mago aderat. *Robora virorum cerno,* inquit Annibal. *ſed ut & numero etiam, non animis modo valeatis, ſingulis vobis novenos ex turmis manipuliſque veſtri ſimiles eligite: Mago locum monſtrabit, quem inſideatis. Hoſtem cæcum ad has belli artes habebitis.* Ita mille equitibus Magoni, mille peditibus dimiſſis, Annibal prima luce Numidas equites tranſgreſſos Trebiam flumen, obequitare jubet hoſtium portis, jaculandoque in ſtationes elicere ad pugnam hoſtem; injecto deinde certamine, cedendo ſenſim citra flumen pertrahere. Hæc mandata Numidis. cæteris ducibus peditum equitumque præceptum, ut prandere omnes juberent: armatos deinde inſtratiſque equis, ſignum exſpectare. Sempronius, ad tumultum Numidarum primum omnem equitatum, ferox ea parte virium, deinde ſex millia peditum, poſtremo [f] omnes copias ad deſtinatum locum jam

d *Ad equites quoque tegendos ſatis.*] Quis non putet à correctoribus eſſe ſi comparetur cum lectione non ſpernendorum codicum Mſſ. *ubi equiti quoque tegendo ſatis latebroſum.* Put. tamen, & quos alios in Gallia contuli, niſi male oculis uſus ſum, vulgatum ſervant: eoque nihil auſim mutare.

e *Ita præconium miſſum.*] Scripti ut quiſque antiquior: *ita prætorium miſſum.* de quo monere præcepit Lipſius 4. de mil. dial. 2. *Mitti prætorium* dicebatur, cum legati, tribuni, centuriones, præfecti, & ſi qui alii circa imperatorem eſſe conſilii communicandi, aut imperiorum teſſerarumque excipiendarum ergo ſolerent, ſuprema tempeſtate plerumque, ad corpora curanda, aut ſi quæ reſtabant, munia adminiſtranda diſcedebant. Ut & *mitti principia,* cum frequentia, quæ ibi eſſe ſoleret, diffueret. Hic dicit eo ſenſu, quo libro 35. quamquam in alia re, *Ex conſilio ita diſceſſum eſt, ut bellum gereretur.* Tale Cæſaris lib. 1. Civil. *Illud extremum atque ultimum ſenatuſconſultum, quo niſi in ipſo urbis incendio atque deſperatione omnium ſalutis nunquam ante diſceſſum eſt.* Habet vernacula lingua ſimile, cum *Reichſabſcheide*, diſceſſus imperii, vocat, quæ in conventibus principum placuerunt: & in privatis quoque negotiis eadem voce, quæ *diſceſſum* ſignificat, pronuntiantur, quæ convenerunt.

f *Omnes copias ad deſtinatum locum.*] Retegunt omnes ſcripti τὸ *locum*: ut & Vallæ codex, qui cenſet *ad deſtinatum* dici, ut ante *ex propinquo.* Forſan recte: ſic *ad conſtitutum, ad condictum.* Lib. 38.

jam ante conſilio, avidus certaminis eduxit. Erat forte brumæ tempus, & nivalis dies in locis Alpibus Appenninoque interjectis; propinquitate etiam fluminum ac paludum prægelidis. ad hoc raptim eductis hominibus atque equis, non capto ante cibo, non ope ulla ad arcendum frigus adhibita, nihil caloris inerat: [r] & quicquid auræ fluminis appropinquabant, afflabat acrior frigoris vis. Ut vero refugientes Numidas inſequentes, aquam ingreſſi ſunt (& erat pectoribus tenus aucta nocturno imbri) tum utique egreſſis rigere omnibus corpora, ut vix armorum tenendorum [ſ] potentia eſſent, ſimul jejuni
55 procedente jam die, fame etiam deficere. Annibalis interim miles ignibus ante tentoria factis, oleoque per manipulos ut mollirent artus miſſo, & cibo per ocium capto, ubi tranſgreſſos flumen nunciatum eſt hoſtes; alacer animis corporibuſque arma capit, atque in aciem procedit. Baleares locat ante ſigna, levem armaturam, octo ferme millia hominum; deinde graviorem armis peditem,

Ab deſtinatum petentibus. Vide tamen an fuerit: *ad deſtinatum jam ante conſilio avidus certamen eduxit.*

r *Et quicquid auræ fluminis adpropinquabat.*] Liber optimus: *adpropinquabant.* Recte omnino: & eſt genus loquendi, quale lib. 7. *Quicquid ab urbe longius proferrent arma, magis magiſque in imbelles gentes eos prodire.*

ſ *Potentia eſſent, & ſimul procedente jam die.*] Ab ingenio Vallæ lectio, cum prius haberetur: *potentia eſſet & ſimilitudine procedente:* nec differunt Put. & melioris notæ libri. Dederat & aliam conjecturam Laurentius: *potentia eſſent & laſſitudine.* A quo parum diſcedunt regius: *etſi laſſitudine:* & Pal. unus: *ex laſſitudine.* Itaque olim ipſe conjeceram, ut ſchedis meis demonſtrare poſſum: *ſimul laſſitudine, & procedente:* quod poſtea ſe malle ſubmonuit Alb. Rubenius. Sed illa *laſſitudo* hic tota correctorum eſt, non ſcripturæ veteris. Polybius, quem Livius hic quoque vertit: μόλις ἕως τῶν μαστῶν οἱ πεζοὶ βαπτιζόμενοι διέβαινον· ἐξ ὧν ἐκακοπάθει τὸ στρατόπεδον ὑπό τε τοῦ ψύχους καὶ τῆς ἐνδείας, ὡς ἂν ἤδη τῆς ἡμέρας προβαινούσης. Quamvis famis meminit noſter, tamen aliquid latet in τῇ *ſimilitudine*, quo reddere illuſtrius voluit τὸ τῆς ἐνδείας, & explicandum videtur hoc modo: *ſimul jejuni.* Scriberem igitur; *Tum utique egreſſis rigere omnibus corpora, ut vix armorum tenendorum potentia eſſent, ſimul jejuni, procedente jam die, fame etiam deficere.* Infra: *contra jejuna feſſaque corpora Romanis & rigentia gelu torpebant.* Lib. 28. *Et procedente jam die, vires etiam deficere Aſdrubalis exercitum ceperant, oppreſſos matutino tumultu, coactoſque priuſquam cibo corpora firmarent, raptim in aciem exire.* De prælio eodem Frontinus Strateg. 2, 5, 23. *His conſul & adortus temere, & ſecutus, jejunum exercitum in maximo frigore tranſitu fluminis rigefecit.* Ita enim Mſ. non *rigere fecit.* Eſt autem elegans *rigefacere*, ut *adſuefacere.*

t Is

peditem, quod virium, quod roboris erat. in cornibus circumfudit decem millia equitum: & ab cornibus [t] in utramque partem diviſos elephantos ſtatuit. Conſul, effuſos ſequentes equites, quum ab reſiſtentibus ſubito Numidis incauti exciperentur, ſigno receptui dato, revocatos circumdedit peditibus. [v 1] Duodeviginti millia Romani erant, ſociûm nominiſque Latini viginti; auxilia præterea Cenomanorum: ea ſola in fide manſerat Gallica gens. his copiis concurſum eſt. Prælium à Balearibus ortum eſt, quibus quum majore robore legiones obſiſterent, deductæ propere in cornua leves armaturæ ſunt. quæ res effecit, ut equitatus Romanus extemplo urgeretur: nam quum vix jam per ſe reſiſterent decem millibus equitum quatuor millia, & [x] feſſi pleriſque integris, obruti ſunt inſuper velut nube jaculorum à Balearibus conjecta. ad hoc elephanti eminentes ab extremis cornibus (equis maxime non viſu modo, ſed odore inſolito territis) fugam late faciebant. Pedeſtris pugna par animis magis quam viribus erat, quas recentes Pœnus paulo ante curatis corporibus in prælium attulerat: contra, jejuna feſſaque corpora Romanis & rigentia gelu torpebant. reſtitiſſent tamen animis, ſi cum pedite ſolum foret pugnatum. Sed & Baleares pulſo equite jaculabantur in latera, & elephanti jam in mediam peditum aciem ſeſe tulerant: & Mago Numidæque, ſimul latebras eorum improvida præterlata acies eſt, exorti ab

tergo

t *In utramque partem diviſos elephantos.*] Omnes *diverſos*: nec aliter Andreas, Aſcen. Beccar. Tarv. Ven. Polybius tamen: τὰ δὲ θηρία μερίσας πρὸ τῶν κεράτων, δι' ἀμφοτέρων προεβάλετο. Et facile hæc duo confunduntur.

v *Duodeviginti millia Romanorum erant.*] Put. Andreas, Tarviſ. Savéter. *Romana.* Lege: *Romani erant*, ut fecerunt Aſcenſius, Beccar. Veneti.

x *Feſſi Romani pleriſque integris Pœnis.*] Obſecuti Sigonio ſumus, volentibus tamen omnibus vett. libb. & delevimus τὰ *Romani* & *Pœnis*. Satis vel ſic intelliguntur.

VARIORUM.

1 *Duodeviginti millia Romanorum erant.*] Polybius ait ſexdecim millia peditum Romanorum, ex ſociis verò Latini nominis ad viginti millia; id quod veriſimilius eſt, quando legiones quaternum millium erant, ut ipſe Livius ſuperius ſcriptum reliquit, non ita longè ab hujus libri initio. *Glarean.*

 GRO-

tergo ingentem tumultum ac terrorem fecere. Tamen in tot circumſtantibus malis, manſit aliquamdiu immota acies; maxime præter ſpem omnium adverſus elephantos. [a] eos velites, ad id ipſum locati, verutis conjectis & avertere, & inſecuti averſos ſub caudis, qua maxime
56 molli cute vulnera accipiunt, fodiebant. Trepidantes, propeque jam in ſuos conſternatos [b] media acie, in extremam, ad ſiniſtrum cornu, adverſus Gallos auxiliares agi juſſit Annibal. Extemplo haud dubiam fecere fugam. [c] additus quoque novus terror Romanis, ut fuſa auxilia ſua viderunt. Itaque quum jam in orbem utrimque pugnarent, decem millia ferme hominum [c] quum alia evadere nequiſſent, media Afrorum acie, quæ Gallicis auxiliis firmata erat, cum ingenti cæde hoſtium perrupere. & quum neque in caſtra reditus eſſet, flumine interclufis, neque præ imbri ſatis decernere poſſent, qua ſuis opem ferrent, Placentiam recto itinere perrexere. Plures deinde in omnes partes eruptiones factæ:

& qui

GRONOVII.

a *Eos pedites ad id ipſum locati.*] Præclare Put. *Eos velites ad id.* Propria horum cum elephantis pugna. Polybius lib. 1. de prælio M. Atilii Reguli & Xanthippi: καὶ πεφραγμένοι τὴν τῶν ἐλεφάντων ἔφοδον, προθέμενοι τοὺς γροσφομάχους. Eodemque libro: τινὰς μὲν τῶν ἀκινήτων περὶ τὸ τεῖχος καὶ τὴν τάφρον παρέβαλε, προστάξας ἂν ἐγγίζῃ τὰ θηρία πρὸς αὐτοὺς χρῆσθαι τοῖς βέλεσιν ἀφθόνως· quæ & mox πυκνοῖς τοῖς ὑσσοῖς καὶ τοῖς γρόσφοις ait confixa. Lib. 28. *Elephanti etiam tumultuoſo genere pugnæ equitum velitumque & levis armaturæ conſternati.* Lib. 30. *Paucæ tamen beſtiarum intrepidæ in hoſtem actæ inter velitum ordines cum multis ſuis vulneribus ingentem ſtragem edebant: reſilientes enim ad manipulos velites &c.* Vegetius lib. 3, 24. *Præcipue tamen velites antiqui adverſum elephantos ordinarunt.* Iſidorus 9. Orig. 3. *Ab his Velitibus elephanti quondam Annibalis retro acti, &c.*

b *Media acie in extremam.*] Videtur excidiſſe præpoſitio: *è media acie.*

c *Additus quoque novus.*] Malim: *fecere fugam: additusque novus terror.*

d *Quum alias evadere nequiviſſent.*] Put. Voſſ. Pall. *Quum alii ev. nequiſſent.* Andreas quoque & plerique veteres, *alii.* Scribe: *quum alia evadere nequiſſent.* Vt lib. 43. *Et tranſitus ea eſt in Labeates.* Lib. 44. *Alii alia in civitates ſuas dilapſi ſunt.* Statim fortaſſis: *mediam Afrorum aciem qua Gallicis.* Polybius: ἐκράτησαν τῶν Κελτῶν καὶ μέρους τινὸς τῶν Λιβύων· καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἀποκτείναντες, διέκοψαν τὴν τῶν Καρχηδονίων τάξιν. Non conſtabat autem media acies tantum ex Afris & Gallis, ſed & Hiſpani partem tenebant: quos ſignificat immotos ſtetiſſe. Polybius: τοὺς μὲν πεζοὺς ἐπὶ μίαν εὐθεῖαν παρενέβαλε, περὶ δισμυρίους ὄντας τὸν ἀριθμόν, Ἴβηρας, καὶ Κελτοὺς καὶ Λίβυας.

e *Satis diſcernere.*] Scripti & Andreas eumque ſecuti, ut vult ratio, *decernere.*

& qui flumen petiere, aut gurgitibus abſumpti ſunt, aut inter cunctationem ingrediendi ab hoſtibus oppreſſi. qui paſſim per agros fuga ſparſi erant, veſtigia cedentis ſequentes agminis, Placentiam contendere: aliis timor hoſtium audaciam ingrediendi flumen fecit, tranſgreſſique in caſtra pervenere. Imber nive miſtus, & intoleranda vis frigoris, & homines multos, & jumenta, & elephantos prope omnes, abſumpſit. Finis inſequendi hoſtis Pœnis flumen Trebia fuit: & ita torpentes gelu, in caſtra rediere, ut vix lætitiam victoriæ ſentirent. Itaque nocte inſequenti, quum [f] præſidium Romanorum caſtrorum, & quod reliquum ex magna parte militum erat, ratibus Trebiam trajicerent; aut nihil ſenſere Pœni, obſtrepente pluvia; aut quia jam moveri præ laſſitudine nequibant ac vulneribus, ſentire ſeſe diſſimulaverunt: quietiſque Pœnis, tacito agmine ab Scipione conſule exercitus Placentiam eſt perductus: inde Pado trajectus Cremonam; ne duorum exercituum hibernis una colonia premeretur. Romam tantus terror ex hac clade 57
perlatus eſt, [g] ut jam ad urbem crederent infeſtis ſignis hoſtem venturum; nec quicquam ſpei aut auxilii eſſe, quo portis mœnibuſque vim arcerent. [h] *Vno conſule ad Ticinum victo, altero ex Sicilia revocato, duobus conſulibus, duobus conſularibus exercitibus victis, quos alios duces, quas alias legiones eſſe quæ arceſſantur?* Ita territis Sempronius conſul advenit, ingenti periculo per effuſos paſſim ad prædandum hoſtium equites (audacia magis quam conſilio aut ſpe fallendi reſiſtendive, ſi non falleret) tranſgreſſus. Id quod unum maxime in præſentia deſiderabatur; comitiis

cernere. Pone enim hic vel *judicare* vel *ſeparare*: ſtatim apparebit, utrum commodius.

e *Elephantos prope omnes conſumpſit.*] Parum intereſt: ſed Put. & omnes, ut Sigonianus, *abſumpſit.*

f *Præſidium Romanorum caſtrorum.*] Put. & regius abjurant mediam vocem: & ſine damno aut ambiguitate ſenſus omittitur.

g *Vt jam ad urbem Romam crederent.*] Quædam veteres ed. *Romani.* Put. *Romanam*: ſed rectius ea vox deleatur.

h *Vno conſule ad.*] Sic omnes libri. Exſpectes tamen forſan: *Vno conſule ad Ticinum, altero ex Sicilia revocato ad Trebiam, cum duobus conſularibus exercitibus victis.* Sed *arceſſantur* Put. & reg. non

mitiis conſularibus habitis, in hiberna rediit. Creati conſules Cn. Servilius, & C. Flaminius. Cæterum ne hiberna quidem Romanis quieta erant, vagantibus paſſim Numidis equitibus, [i] & qua his impeditiora erant, Celtiberis, Luſitaniſque. Omnes igitur clauſi undique commeatus erant, niſi quod Pado naves ſubveherent. Emporium prope Placentiam fuit, [k] & opere magno munitum & valido firmatum præſidio. ejus caſtelli oppugnandi ſpe cum equitibus ac levi armatura profectus Annibal, quum plurimum in celando incœpto ad effectum ſpei habuiſſet; nocte adortus, non fefellit vigiles. Tantus repentè clamor eſt ſublatus, ut Placentiæ quoque audiretur. Itaque ſub lucem cum equitatu conſul aderat; juſſis quadrato agmine legionibus ſequi. Equeſtre prælium interim commiſſum: in quo, quia Annibal ſaucius pugna exceſſit, pavore hoſtibus injecto, defenſum egregie præſidium eſt. Paucorum inde dierum quiete ſumpta, & vix dum ſatis percurato vulnere, ad Victum-

vias

non *accerſerentur*. Forte & mox: *tranſgreſſus: &*, quod unum.

i *Et quæ his impeditiora erant, Celtiberis Luſitaniſque.*] Mirare, ſi lubet, doctiſſimos viros, Glareanum & Sigonium. Turnebus ſententiam vidit: quæ ut apertior ſit, lege *qua*. Ait enim paſſim vagatos fuiſſe Numidas, & ubi loca erant impeditiora Numidis, qua vagari Numidæ ob aſperitatem locorum non poſſent, ea vagatos Celtiberos Luſitanoſque. Cauſam habes lib. ſequenti de Hiſpanorum cohorte: *ea adſuetior montibus ad concurſandum inter ſaxa rupeſq; aptior ac levior, cum velocitate corporum, tum armorum habitu.* Plutarchus quaſi vertens Livium: ἕως παρ' Ἀννίβου τ' ὀρειβατεῖν δεινῶν Ἰβήρων ἄνδρες ἐλαφροὶ καὶ ποδώκεις, πεμφθέντες &c. de patria illorum lib. 28. *impediebant & aſperitates viarum & anguſtæ ſaltibus crebris, ut pleraque Hiſpaniæ ſunt, incluſa.*

k *Et opere magno munitum & valido firmatum præſidio.*] Non eſt illorum, quos Valla culpat, ſed ipſius Livii, probatum Sigoniano, Puteanorum ante illorum tritavos natos ſcripto, Reg. Pal. & optimo ac vetuſtiſſimo cuique. Sic lib. 22. *Vrbem Romanam muniant, ac priuſquam hoſtis victor adveniat, præſidiis firment.* Lib. 24. *Præſidiis firmat horrea publica locus ſaxo quadrato ſeptus atque arcis in modum emunitus.* Lib. 28. *Parte alia ab terra egregie munitum præſidioque valido firmatum.* Lib. 31. *Valida ea civitas & mœnibus & firmo erat præſidio.* Lib. 42. *Itaque & firmiore id præſidio tutum equitum peditumque, ad hoc foſſa triplici ac vallo munitum.* Lib. 44. *Ideo quum munimentis ea ſepſiſſent, præſidio quoque valido firmabant.* Toties & pluribus locis imitatur ſe Livius. Iuſtinus lib. 18. *Firmatis ſociorum civitatibus valido præſidio.* Valla inveniebat in libro ſuo: *& opere magno munitum & valido munitum præſidio:* ut nos in Voſſiano & Aldina. Corrigebat *munitum* poſterius in *militum*, & reprehendebat eos, qui ſubdidiſſent, *firmatum*.

Nullo

vias ire pergit oppugnandas. Id emporium à Romanis
Gallico bello fuerat munitum. inde locum frequentave-
rant accolæ miſti undique ex finitimis populis; & tum
terror populationum eo pleroſque ex agris compulerat.
Hujus generis multitudo, fama impigre defenſi ad Pla-
centiam præſidii accenſa, armis arreptis obviam Anni-
bali procedit. [k] Magis agmina quam acies in via con-
currerunt; & quum ex altera parte nihil, præter incon-
ditam turbam eſſet; in altera & dux militi, & duci fidens
miles; ad triginta quinque millia hominum à paucis fuſa.
Poſtero die deditione facta, præſidium intra mœnia ac-
cepere: juſſique arma tradere quum dicto paruiſſent,
ſignum repente victoribus datur, ut tamquam vi captam
urbem diriperent. neque ulla quæ in tali re memorabilis
ſcribentibus videri ſolet, prætermiſſa clades eſt: adeò
omnis libidinis, crudelitatiſque, & inhumanæ ſuperbiæ
editum in miſeros eſt exemplum. Hæ fuere hibernæ ex- 58
peditiones Annibalis. [l] Haud longis inde temporibus,
dum intolerabilia frigora erant, quies militi data eſt: &
ad prima ac dubia ſigna veris profectus ex hibernis, in
Etruriam ducit; eam quoque gentem, ſicut Gallos Li-
gureſque, aut vi aut voluntate adjuncturus. [m] Tranſeun-
tem Appenninum adeò atrox tempeſtas adorta eſt, ut
Alpium fœditatem prope ſuperaverit. Vento miſtus
imber quum ferretur in ipſa ora; primùm, quia aut arma
omit-

Nullo jure, uti diximus: ſed majore peccato fecit Andreas; *& opere valido & magno munitum præſidio*: quod ſequutæ ſunt vulgatæ. Oblitus fuerat, quid eſſet *opere magno munitum*. Cato apud Feſtum: *quibus villa atque ædes ædificatæ atque expolitæ maximo opere*. Seneca epiſt. 55. *Speluncæ ſunt duæ magni operis*. Noſter lib. 38. *Magni operis oppugnatio viſa eſt*. In contrarium lib. 26. *Quum tam parvi operis munitio eſſet*. Eodem libro: *nam neque opere ullo munitus erat, nec ulla armatorum ſtatio oppoſita*. Et rurſus lib. 28. *Partem neque opere ullo munitã & defenſoribus vacuam*.

k *Magis agmine quam acie in via concurrerunt.*] Put. *Agmina quam acies*. Recte: ſic lib. 25. *Agmina magis quam acies pugnabant: ſuperior tamen, ut in tumultuaria pugna, Romanus erat*. Etſi lib. 29. *Agminibus magis quam acie pugnatum eſt. Romani pulſi & tumultu verius quam pugna* &c.

l *Haud longis inde temporibus.*] Suſpicor, *Haud longi inde temporis*.

m *Tranſeuntem autem Appenninum.*] Particulam, Sigonii additamentũ, omnibus bonis libris ignoratam, reſecui.

n *Gelida*

omittenda erant, aut contra enitentes vortice intorti aſfligebantur; conſtitere: deinde, quum jam ſpiritum intercluderet, nec reciprocare animam ſineret, averſi à vento parumper conſedere. Tum verò ingenti ſono cœlum ſtrepere, & inter horrendos fragores micare ignes. capti auribus & oculis, metu omnes torpere. Tandem effuſo imbre, quum eo magis accenſa vis venti eſſet; ipſo illo, quo deprehenſi erant, loco caſtra ponere neceſſarium viſum eſt. Id verò laboris vel de integro initium fuit. nam nec explicare quicquam, nec ſtatuere poterant: nec quod ſtatutum eſſet, manebat; omnia perſcindente vento, & rapiente: & mox aqua levata vento, quum ſuper [n] gelida montium juga concreta eſſet, tantum nivoſæ grandinis dejecit, ut, omnibus omiſſis, procumberent homines; tegminibus ſuis magis obruti quam tecti. tantaque vis frigoris inſecuta eſt, ut ex illa miſerabili hominum jumentorumque ſtrage, quum [o] ſe quiſque attollere ac levare vellet, diu nequiret; quia torpentibus rigore nervis vix flectere artus poterant. deinde, ut tandem agitando ſeſe movere ac recepere animos, & raris locis ignis fieri eſt cœptus; ad alienam opem quiſque inops tendere. Biduum eo loco, velut obſeſſi, manſere, multi homines, multa jumenta; elephanti quoque ex his, qui prælio ad Trebiam facto ſuperfuerant, ſeptem ab-
59 ſumpti. Degreſſus Appennino retro ad Placentiam caſtra movit, & ad decem millia progreſſus conſedit. poſtero die duodecim millia peditum, quinque equitum adverſus hoſtem ducit. Nec Sempronius conſul (jam enim redierat ab Roma) detrectavit certamen: atque eo die tria millia paſſuum inter bina caſtra fuere. Poſtero die ingentibus animis, vario eventu pugnatum eſt. primo concurſu adeo res Romana ſuperior fuit, ut non acie vincerent ſolum, [p] ſed pulſos hoſtes in caſtra perſequerentur:

n *Gelida montium cacumina.*] Put. & reg. *Gelida montium juga.* cujus alterum haud dubie interpretamentum.

o *Se quiſque attollere & levare.*] Put. *Extollere.*

p *Sed perculſos hoſtes in caſtra.*] Sigonius.

reſtur: mox caſtra quoque oppugnarent. Annibal paucis propugnatoribus in vallo portiſque poſitis, cæteros confertos in media caſtra recepit: intentoſque ſignum ad erumpendum ſpectare jubet. Jam nona ferme diei hora erat, quum Romanus nequicquam fatigato milite, poſtquam nulla ſpes erat potiundi caſtris, ſignum receptui dedit. Quod ubi Annibal accepit, laxatamque pugnam [q] & receſſum à caſtris vidit; extemplo equitibus dextra lævaque emiſſis in hoſtem, ipſe cum peditum robore [r] medius caſtris erupit. pugna raro ulla magis ſæva, & cum utriuſque partis pernicie clarior fuiſſet, [ſ] ſi extendi eam dies in longum ſpatium ſiviſſet. Nox accenſum ingentibus animis prælium diremit. itaque acrior concurſus fuit quam cædes, & ſicut æquata ferme pugna erat, ita clade pari diſceſſum eſt. [t] ab neutra parte ſexcentis plus peditibus, & dimidium ejus equitum cecidit. Sed major Romanis quam pro numero jactura fuit: quia equeſtris ordinis aliquot, & tribuni militum quinque, & præfecti ſociorum tres, ſunt interfecti. Secundum eam pugnam Annibal in Ligures, Sempronius Lucam conceſſit. Venienti in Ligures Annibali, per inſidias intercepti duo quæſtores Romani, C. Fulvius & L. Lucretius, cum duobus tribunis militum, & quinque equeſtris ordinis ſenatorum ferme liberis, [1] quo magis ratam fore cum his pacem ſocietatemque crederet, traduntur. Dum 60
hæc

gonius, *pulſos*, & confirmant noſtri. Voſſ. *Sed ſolos hoſtes*, cujus in margine, *fuſos*.

q *Et receſſum à caſtris.*] Sic omnes: & non neceſſe eſt cum Lipſio *ire ceſſim à caſtris*.

r *De his caſtris erupit.*] Etſi habeant omnes ſcripti, niſi quod quidam *iis*, tamen certum eſt corruptum eſſe pro *mediis caſtris*, ut vidit Lipſius. Nam & Put. *Diis*. Malim tamen *medius*, ut referatur ad dextra lævaque emiſſos pariter caſtris equites, quorum ipſe cum peditibus erat medius.

ſ *Si extendi à die in longum ſpatium quiviſſet.*] Tolerabilius Valla, *ea dies*. Sed quia omnes boni libri: *ſi extendi eam dies:* non ceſſavi τὸ *quiviſſet* mutare in *ſiviſſet:* quod & veteres nonnulli habent, & voluerunt illi, quos Valla inceſſit, memor etiam id verbum ſæpe vitiatum in Livio. Put. *Spatium uiſſet*. Forte: *ſiſſet*.

t *Ab utraque parte ſexcentis plus peditibus.*] Omnes ſcripti, *ab neutra parte*.

VARIORUM.

1 *Quo magis ratam fore cum his pa-*
cem

hæc in Italia [a] geruntur, Cn. Cornelius Scipio in Hiſpaniam cum claſſe & exercitu miſſus, quum ab oſtio Rhodani profectus, Pyrenæoſque montes circumvectus, Emporiis appuliſſet claſſem, expoſito ibi exercitu, orſus à Lacetanis, [b] omnem oram uſque ad Iberum flumen, partim renovandis ſocietatibus, partim novis inſtituendis, Romanæ ditionis fecit. Inde conciliata clementiæ fama, non ad maritimos modo populos, ſed in mediterraneis quoque ac montanis ad ferociores jam gentes valuit: nec pax modo apud eos, ſed ſocietas etiam armorum parata eſt: validæque aliquot auxiliorum cohortes ex iis conſcriptæ ſunt. [c] Hannonis cis Iberum provincia erat: eum reliquerat Annibal ad regionis ejus præſidium. itaque priuſquam alienarentur omnia, obviam eundum ratus, caſtris in conſpectu hoſtium poſitis, in aciem eduxit. nec Romano differendum certamen viſum: quippe qui ſciret, cum Hannone & Aſdrubale ſibi dimicandum eſſe: malletque adverſus ſingulos ſeparatim, quam adverſus duos ſimul rem gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit: ſex millia hoſtium cæſa, duo capta cum præſidio caſtrorum. nam & caſtra expugnata ſunt, [d] atque ipſe dux cum aliquot principibus capiuntur:

cem ſoc. &c.] Senſus eſt: Venienti in Ligures Annibali quæſtores, tribunique Rom. intercepti à Liguribus traduntur, quo ipſe ratam magis ſocietatem cum Liguribus crederet contra Romanos, quos tanta injuria affeciſſent. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Geruntur, Cn. Scipio.*] Put. *Cn. Cornelius Scipio.*

b *Omnem oram.*] Addidit Sigonius; ego haud memini me uſquam reperiſſe. Nec neceſſario requirit oratio, ſi cogites τὸ *partim, partim*, poni eo ſenſu, quo *alia, alia*, vel *alios, alios.* Vide 3. Obſerv. cap. 2.

c *Hannoni cis Iberum provincia erat.*] Hic locus exemplo ſit, ut ſæpe in liquidis etiam & planis, quæ ſancta eſſe debebat, vetuſtas vexetur. Andreas dedit: *Hanno noniſcis Hiberum in provinciam erat.* Tarviſ. *Hanno noniſcis Iberum in provincia erat.* Duæ Venetæ: *Hanno Hannonis cis Iberum provincia erat.* Beccar. denique, Aldus, Iuntas, Aſcenſius, Saveter. *Hannonis cis Iberum provincia erat.* Sic exortam veritatem obnubilarant Moguntiaci inducentes: *Hanno non inſcius erat. eum reliquerat.* Quod expreſſerunt Frobenius, Gryphius, Curio & cæteri, etſi Sigonius interim tentaſſet: *Anno non inſcius in Iberi provincia erat*: donec Gruterus revocaret quod editur. Sed liber optimus & Voſſiani margo *Hannonis.*

d *Atque ipſe dux militum cum aliquot præſidiis capitur, & Sciſſum.*] Fa-

piuntur: & Sciſſis propinquum caſtris oppidum, expu-
gnatur. Cæterum præda oppidi parvi pretii rerum fuit;
ſupellex barbarica, ac vilium mancipiorum. caſtra mili-
tem ditavere, non ejus modo exercitus, qui victus erat,
ſed & ejus, qui cum Annibale in Italia militabat; omni-
bus fere caris rebus (ne gravia impedimenta ferentibus
eſſent) citra Pyrenæum relictis. Priuſquam certa hujus 61
cladis fama accideret, tranſgreſſus Iberum Aſdrubal
[e] cum octo millibus peditum, mille equitum, tanquam
ad primum adventum Romanorum occurſurus, [f] poſt-
quam perditas res ad Sciſſim amiſſaque caſtra accepit,
iter ad mare convertit. Haud procul Tarracone claſſi-
cos milites navaleſque ſocios, vagos palanteſque per
agros (quod ferme fit, ut ſecundæ res negligentiam
creent)

tuum hic, *dux militum*: nec *præſidia* occupantur acie, ſed obſidio vel oppugnatione. Put. *Atque ipſe dux cum aliquod principiis capiuntur, & Sciſſis*. Nec aliter optimus Etruſcorum. *Aliquod* pro *aliquot* & *principiis* pro *principibus* errores ſunt librarii. De iiſdem lib. 22. *Celtiberi, qui principes regionis ſuæ legatos miſerant obſideſque dederant*. Et lib. 39. *Quibus culpam in auctorem belli Indibilem cæteroſque principes conferentibus*. Regulos Hiſpaniæ intellige. nam Polybius: ζωγρεῖα δ᾽ τόν τε Καρχηδονίων Ἄννωνα καὶ τὸν τῶν Ἰβήρων Ἀνδοβάλην. Frequens autem illud genus mendi cum alibi, tum in optimo codice illo obſervavimus. Sic lib. 22, 30. *Exercituſque his tuis*, pro *exercitibuſque*. Lib. 24, 4. *Iam omnis concedentibus*. Eodem cap. 7. *Pacem cum eo conditionis fecerunt*. Lib. 25, 8. *Terroremque late agreſtis injeciſſe*. Lib. 27, 2. *Recentibus animis corporiſque*. Lib. 29, 2. *Iunctis & ipſi exercitus*. Et ſæpius. Salmaſius ad Trebellium Pollionem pag. 302. retinet *principiis*, & *principia* intelligit principales milites. Sed nec Livii ævo ſic loquebantur, nec Romani ſunt hi, verum Pœni & Hiſpani. Nec debuit attribuere codici *capitur*, quum in eo ſit *capiuntur*. *Dux cum principibus capiuntur*, ut *Remo cum fratre Quirinus Iura dabant*. Ovidius lib. 5. Faſt. *Conſul cum conſule illos Poſtumio Lenas perſoluere mihi*. Noſter lib. 10, 15. *L. Volumnius de plebe cum Ap. Claudio conſul eſt factus, priori item conſulatu inter ſe comparati*. Vbi etiam dubito, annon fecerit Livius; *conſules fiunt*. Vide ad M. Senecam. *Sciſſis*, quæ Polybio eſt Κίσσα, non eſt in Put. modo, ſed in Petav. reg. Men. Florentinis, duobus Pall. Voſſ. immo omnibus, quos adhibuimus. Et ſic finiebant pluſcula vocabula Hiſpaniæ urbium, *Anitorgis*, *Oringis*, *Meningis*, *Iliturgis*. Quare fruſtra eſt Sigonius, cum ad lib. 26. neceſſario vult *Iliturgi* ſcribi, quia Priſcianus id numeret inter nomina neutra, quæ deſinunt in *I* & ſunt ἄκλιτα. Nam eorundem nominum ſunt, quæ in *IS* quoque fœminino genere deſinunt, ut *Sinapi Sinapis*. Et omnes illic habent libri *Iliturgis*. Sic & lib. 24, 41. *Carthaginienſes Illityrgin oppugnare*, Put. & Petav. melior, ubi vulgo, *Illiturgum*.

e *Cum octo millibus peditum, mille equitibus.*] Put. Etruſ. Regius, Voſſ. cum duobus Pall. & Andrea: *mille equitum*.

f *Poſtquam perditas res amiſſaque.*] Omiſerunt mentionem oppidi, cui mo-

do

[1] creent) equite paſſim dimiſſo, cum magna cæde, majore
fuga ad naves compellit. nec diutius circa ea loca morari
auſus, ne à Scipione opprimeretur, trans Iberum ſeſe
recepit. Et Scipio, raptim ad famam novorum hoſtium
agmine acto, [g] quum in paucos præfectos navium
animadvertiſſet, præſidio Tarracone modico relicto,
Emporias cum claſſe rediit. Vix dum digreſſo eo, Aſ-
drubal aderat: & Illergetum populo, qui obſides Sci-
pioni dederat, ad defectionem impulſo, cum eorum ipſo-
rum juventute agros fidelium Romanis ſociorum va-
ſtat. Excito deinde Scipione hibernis, [2] toto cis Iberum
rurſum cedit agro. Scipio relictam ab auctore defectio-
nis Illergetum gentem, quum infeſto exercitu invaſiſ-
ſet, compulſis omnibus Athanagiam, urbem (quæ caput
ejus populi erat) circumſedit: intraque dies paucos plu-
ribus quam ante obſidibus imperatis, Illergetes, pecu-
nia etiam mulctatos, in jus ditionemque recepit. Inde
in Auſetanos prope Iberum, ſocios & ipſos Pœnorum,
procedit: atque urbe eorum obſeſſa, Lacetanos auxi-
lium finitimis ferentes nocte, haud procul jam urbe,
quum intrare vellent, excepit inſidiis. Cæſa ad duode-
cim millia, exuti pœne omnes armis, domos paſſim pa-
lantes per agros diffugere: nec obſeſſos alia ulla res,
quam iniqua oppugnantibus hiems tutabatur. triginta
dies obſidio fuit: per quos raro umquam nix minus qua-
tuor pedes alta jacuit: adeoque pluteos ac vineas Ro-
manorum operuerat, ut ea ſola, ignibus aliquoties con-
62 jectis ab hoſte, etiam tutamentum fuerit. Poſtremo
quum

do nomen reddidimus: *perditas res ad Sciſsim amiſſaque.* Ita enim Put. Flor. regius.

[g] *Quum in paucos præfectos paulu- lum animadvertiſſet.*] Lipſius, *palam.* Put. *PAVIVM.* hoc eſt, *navium.* nam de illis agitur. Lib. 23. *In ipſo impetu movendarum de integro rerum, perculit eum præfectorum navium tranſitio.*

VARIORUM.

1 *Negligentiam creent.*] Malim *creant.* Quaſi diceret, quia videlicet ſecundæ res negligentiam creant. *Tan. Fab.*

2 *Toto cis Iberum rurſus cedit agro.*] Rectè, quia paulo ante idem Aſdrubal trans Iberum ſe receperat: poſt autem digreſſo ab Tarracone Scipione reverſus

eſt

quum Amuſitus princeps eorum ad Aſdrubalem profugiſſet, viginti argenti valentis pacti deduntur. Tarraconem in hiberna reditum eſt. [a] Romæ aut circa urbem multa ea hieme prodigia facta: aut (quod evenire ſolet, motis ſemel in religionem animis) multa nunciata, & temere credita ſunt: in queis, ingenuum infantem ſemeſtrem in foro olitorio triumphum clamaſſe: & foro boario bovem in tertiam contignationem ſua ſponte eſcendiſſe, atque inde tumultu habitatorum territum, ſeſe dejeciſſe: & navium ſpeciem de cœlo affulſiſſe: & ædem Spei, quæ in foro olitorio eſt, fulmine ictam: &
3 Lanuvii haſtam ſe commoviſſe: & corvum in ædem Junonis devolaſſe, atque in ipſo pulvinario conſediſſe: & in agro Amiternino, multis locis hominum [b] ſpecie procul candida veſte viſos, nec cum ullo congreſſos: & in Piceno lapidibus pluiſſe: 4 & Cære ſortes extenuatas: & in

eſt: tum excito hybernis Scipione, toto rurſus ceſſit agro. Quia verò trans Iberum Aſdrubal ſe receperat, propterea ait: Ilergetum gentem, quam ad defectionem ſollicitaverat, ab auctore defectionis Aſdrubale relictam fuiſſe: nam Ilergetes cis Iberum ſunt. *Sigonius.*

3 *Lanuvii haſtam ſe commoviſſe.*] Haſtas motas prodigii loco habebatur, ut hic, & lib. 40. Vide Cælium lib. 21. cap. 16. lect. antiq. *Godelev.*

4 *Et Cære ſortes extenuatas.*] In oſtentis, ut & ſomniis, omnia majora & auctiora videre lætum ac proſperum judicant aruſpices & *ὀνειροκρίται*. Contra triſte oſtentum eſt, ſi qua res ſolito minor & tenuatior defectiorque apparet. Quadrigæ fictiles, præparatæ in faſtigium delubri Iovis Capitolini, quod in fornace creviſſent, felix fortunatumque omen rebus Romanis portenderunt. Plinius 28, 2. Sic Perdiccæ uni ex Temenidis, cum apud regem Macedoniæ ovibus paſcendis operam locaſſet, panis, qui ei coquebatur, in furno duplo major factus regnum Macedoniæ attulit. Eodem pertinent ſeptem opimæ vaccæ, & ſeptem macie defectæ, quas è flumine aſcendentes vidit rex Ægyptius. Inde igitur interpretandæ *ſortes attenuatæ* vel *extenuatæ*, quæ pro malo oſtento habitæ ſunt. *Salmaſius.*

GRONOVII.

a *Romæ autem & circa urbem.*] Put. Men. Voſſ. tres Pall. Andreas: *Romæ aut circa urbem.* Melius foret: *Romæ & circa.*

b *Species procul candida veſte viſas nec tamen cum.*] Omnes ante Gryphium: *multis locis hominum ſpecie candida veſte viſos, nec cum ullo congreſſos.* Neque mutandum fuit. Ita loquitur religionis & *εὐφημίας χάριν*, non auſus certo nomine, quicumque fuerint, ignarus appellare, ne peccet: cæterum intelligi poteſt *Dæmonas aërios*, genios vel *neſcio quos*. Notum eſt illud *ſi Deus, ſi Dea*. Sic lib. 1. de Ænea: *ſitus eſt, quemcumque eum dici jus faſque eſt, ſuper Numicium flumen: Iovem Indigetem appellant.* Alioquin & noſter lib.

 24. *Ha-*

& in Gallia lupum vigili gladium è vagina raptum abſtuliſſe. Ob cætera prodigia, libros adire decemviri juſſi. quod autem lapidibus pluiſſet in Piceno, novendiale ſacrum edictum, & ſubinde [1] aliis procurandis prope tota civitas operata fuit. Jam primum omnium urbs luſtrata eſt, [c] hoſtiæque majores, quibus editum eſt, Diis cæſæ, & [d] donum ex auri pondo quadraginta, Lanuvium ad Junonis portatum eſt, & ſignum æneum matronæ Junoni [e] in Aventino dedicaverunt, & lectiſternium Cære, [f] ubi ſortes attenuatæ erant, imperatum; & ſupplicatio Fortunæ in Algido: Romæ quoque, [g] & lectiſternium Juventati, & ſupplicatio ad ædem Herculis; nominatim deinde univerſo populo, circa omnia pulvinaria, indicta: & Genio majores hoſtiæ cæſæ quinque, & C. Atilius Serranus prætor vota ſuſcipere juſſus, ſi in decem annos reſpublica eodem ſtetiſſet ſtatu. Hæc procurata votaque ex libris Sibyllinis, magna ex parte [h] le-
63 vaverant animos religione. Conſulum deſignatorum alter

24. *Hadria aram in cœlo, ſpecieſque hominum circum eam cum candida veſte viſas eſſe.*

c *Hoſtiaque majores, quibus edictum eſt, diis caſa.*] Mſſ. *editum.* Vt lib. 41. *Editis ab aruſpicibus diis, quibus ſupplicaretur.* Lib. 42. *Editumque ab decemviris eſt & quibus diis quibuſque hoſtiis ſacrificaretur.*

d *Donum ex auri P. XL. Lanuvium Iunoni portatum eſt.*] Put. & vetuſtiores conſenſu: *Lanuvium & Iunoni.* Lege: *Lanuvium ad Iunonis portatum eſt.*

e *In Aventino adificaverunt.*] Recepimus conjecturam Phil. Rubenii: *dedicaverunt.* nam in Put. erat una litera minus: *edicaverunt.* in Voſſ. *hedificaverunt.*

f *Vbi ſortes extenuata erant.*] Put. *adtenuata.* ut & reg. Pet. Men. Meſſalla apud Plinium lib. 34. cap. 14. *Serviliorum familia habet trientem ſacrum, cui ſumma cum cura magnificentiaque ſacra quotannis faciunt, quem ferunt alias creviſſe, alias decreviſſe videri, & ex eo aut honorem aut deminutionem familia ſignificari.*

g *Et lectiſternium Iuventa.*] Put. reg. Pet. Men. *Iuventati.* ſic enim proprie appellabatur id numen, *Iuventas.* Priſcæ editiones alludunt, *Iuventuti.*

h *Levaverunt animum religione.*] Lipſius ex ſuo *animum religionis*, quod in Voſſ. notavimus. Cæteri non ſubſcribunt. Put. *religione animos.* Lib. 7. *Nec tamen ludorum primum initium procurandis religionibus datum, aut religione animos aut corpora morbis levavit.*

VARIORUM.

1 *Aliis procurandis.*] Solitos eſſe veteres plerumque prodigia & portenta ſic procurare, ut exurerent lignis infelicibus tradit Macrobius. vide & Turneb. lib. 18. Adverſ. cap. 11. Sacrificium itaque quod fit ad depulſionem & expiatio-

alter Flaminius, cui eæ legiones, quæ Placentiæ hibernabant, ſorte evenerant; edictum & literas ad conſulem miſit, ut is exercitus idibus Martiis [a] Arimini adeſſet in caſtris. Huic in provincia conſulatum inire conſilium erat; memori veterum certaminum cum Patribus: quæ tribunus plebis, & quæ poſtea conſul, prius de conſulatu, qui abrogabatur, dein de triumpho habuerat; [b] inviſus etiam Patribus ob novam legem, quam Q. Claudius tribunus plebis adverſus ſenatum, uno Patrum adjuvante C. Flaminio, tulerat; ne quis ſenator, quive ſenatoris pater fuiſſet, maritimam navem, quæ plus quam trecentarum amphorarum eſſet, haberet. Id ſatis habitum ad fructus ex agris vectandos. quæſtus omnis Patribus indecorus viſus eſt. Res per ſummam contentionem acta, invidiam apud nobilitatem ſuaſori legis Flaminio, favorem apud plebem, alterumque inde conſulatum peperit. Ob

piationem portentorum, *procuratio* dicitur, & ea gratia rem divinam facere, eſt monſtra procurare. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Arimini eſſet in caſtris.*] Put. Men. Voſſ. cum Sigoniano; *adeſſet*. Polybius & alii teſtantur Etruriam Flaminio, Ariminum Servilio eveniſſe provinciam: notiſſimumque eſt apud Traſimenum lacum in Etruria prope Arretium Flaminium eſſe ab Hannibale cæſum. Itaque mirabar eum Ariminum diem ad conveniendum edixiſſe exercitui, ibique conſulatum iniſſe dici ab Livio, cenſebamque pro Arretio illius urbis nomen ſuppoſitum. Sed repreſſit me Zonaras, è cujus comparata cum aliis narratione colligo, etſi diviſæ fuerint ita Coſſ. provinciæ, placuiſſe tamen ambos junctis viribus Hannibali opponi in Liguribus; ubi exſpectaturum Romanos ille ſe ſimulabat & pugnandi copiam facturum: ut vero necopinantibus eis, equitatu in caſtris relicto, noctu ſilenti agmine profectus, ſuperatis anguſtiis in Etruriam contendit, tum conſules γνόντας ἠπατημένους, Servilium αὐτοῦ ὑπομεῖναι, Flaminium perſecutum eo inſtantius, quod ſperaret ſe abſque ſocio laudis victoriam habiturum, Arretium perveniſſe.

b *Inviſus etiam ſenatui ob novam legem, quam inique Q. Claudius.*] Put. *Inviſus etiam Patribus.* Idemque ut & Voſſ. ac tres Pall. ignorant τὸ *inique*: & profecto magis impedit ſenſum quam juvat. Forte & quamvis mutis ſcriptis legendum: *adverſo ſenatu.* Lib. 33. *Q. Minucius, tentata tantum relatione, quum adverſum omnem ſenatum videret.* Lib. 42. *Ne cauſam diceret adverſo ſenatu, infeſtiore populo.* Lib. 6. *Comitia conſulum adverſa nobilitate habita.* Cur autem Put. plurimique noſtri; *atque uno*, non exputo. Niſi fuit, *tantumque uno.* Aut *Adverſante ſenatu, uno.* Potuit enim fieri, ut librarius exprimeret ADVERSSENATUANTE, emendaturus, quod peccarat neſcio qua feſtinatione parte poſteriore vocis prætetita: unde ſequentes *atque* fecerint.

Ob hæc ratus [c] auſpiciis ementiendis, Latinarumque feriarum mora, & conſularibus aliis impedimentis, retenturos ſe in urbe, ſimulato itinere privatus, clam in provinciam abiit. Ea res ubi palam facta eſt; novam inſuper iram infeſtis jam ante Patribus movit: *Non cum ſenatu modo, ſed cum Diis immortalibus C. Flaminium bellum gerere. conſulem ante inauſpicato factum, revocantibus ex ipſa acie Diis atque hominibus, non paruiſſe;* [d] *& nunc conſcientia ſpretorum, & Capitolium & ſolennem votorum nuncupationem fugiſſe: ne, die initi magiſtratus, Iovis optimi maximi templum adiret: ne ſenatum, inviſus ipſe, & ſibi uni inviſum, videret conſuleretque: ne Latinas indiceret,* [e] *Iovique Latiari ſolenne ſacrum in monte faceret: ne auſpicato profectus in Capitolium ad vota nuncupanda,* [f] *paludatus inde cum lictoribus ad provinciam iret. lixæ modo, ſine inſignibus, ſine lictoribus, profectum clam,*

c *Auſpiciis ementiendis.*] Sic MſI. optimi: ſic jam inter veteres editos, Becc. & Mog. Fruſtra infeſtus eſt Sigonius ſubjiciendo *repetendis.* Cicero lib. 1. de divin. *M. Craſſo quid acciderit, videmus, dirarum obnuntiatione neglecta. In quo Appius non ſatis ſcienter virum bonum & civem egregium P. Atejum notavit, quod ementitum auſpicia ſubſcripſerit.* Philipp. 2. *Magna, ut ſpero, tua potius, quam reipublicæ calamitate ementitus es auſpicia.* Et rurſum: *Audiebam quidem te paratum veniſſe, quod me de ementitis auſpiciis, quibus tamen parere neceſſe erat, putares eſſe dicturum.* Pro domo: *ementiri, fallere, abuti Deorum immortalium numine ad hominum timorem voluiſti. Et qui religiones omnes polluerit aut ementiendo aut ſtuprando.* Flaminius in priore conſulatu, ἐπαιρόμενος τῇ νίκῃ τήν τε αἵρεσιν αὐτῶν ἀπεδείκνυ δι' αὐτῆς ὀρθῶς ἔχουσαν, καὶ διὰ τὸν πρὸς αὐτὸν φθόνον ἐνέκειτο καὶ τοῦ θείου τοὺς δυνάστας καταψεύδεσθαι, ut ait Zonaras.

d *Et nunc conſcientia præteritorum.*] P. Manutii conjectura eſt laudata Sigonio, cum vulgo eſſet, *comitia prætorum*, quod preſſum invenio primum Moguntiæ. Scripti & Andreas, Aldus, Aſc. B. aliique priores, *conſcientias prætorum.* Vnde vere, puto, fecimus: *& nunc conſcientia ſpretorum* (Deorumque & hominum) *& Capitolium & ſolennem votorum nuncupationem fugiſſe.* Hanc nempe conſcientiam metum ei feciſſe, ne & dii contemtionem ſui adverſis ominibus vindicarent, & homines, præcipue Patres atque augures, quibus poſſent, impedimentis honorem ei extorquerent. Lib. 35. *Vt quum in Græciam Antiochus trajeciſſet, conſcientia violata per ſociorum injurias Romana amicitiæ conjungeret ſe cum Antiocho.*

e *Iovique Latiali ſolenne ſacrum in monte Albano faceret.*] Optimi, *Latiari.* nam *Albano* nuſquam ſcriptum invenimus. A Moguntinis eſt. Andreas, Becc. Aſc. Aldus Iuntas, Tarv. Ven. ignorant. Lib. 25. *Eo die perpetrato ſacro in monte in ſuas quiſque provincias proficiſcuntur.* Lib. 40. *Latinos mox ſubito coorta & intolerabilis tempeſtas in monte turbavit.*

f *Paludatus inde ad provinciam.*] Put. reg. & alii non niſi optimi: *paludatus*

clam, furtim, haud aliter quam ſi exilii cauſſa ſolum vertiſſet. magis pro majeſtate videlicet imperii Arimini, quam Romæ magiſtratum initurum, & in diverſorio hoſpitali quam apud penates ſuos prætextam ſumpturum. Revocandum univerſi retrahendumque cenſuerunt; & cogendum omnibus prius præſentem in Deos hominesque fungi officiis, quam ad exercitum & in provinciam iret. In eam legationem (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius & M. Antiſtius profecti, nihilo magis eum movere, quam priori conſulatu literæ moverant ab ſenatu miſſæ. Paucos poſt dies magiſtratum iniit, immolantique ei vitulus jam ictus, è manibus ſacrificantium ſeſe quum proripuiſſet; multos circumſtantes cruore reſperſit. Fuga procul etiam major, apud ignaros quid trepidaretur, & concurſatio fuit. id [g] à plerisque in omen magni terroris acceptum. Legionibus inde duabus à Sempronio prioris anni conſule; duabus à C. Atilio prætore acceptis, [h] in Etruriam per Appennini tramites exercitus duci eſt cœptus.

datus inde cum lictoribus in provinciam iret. Peſſimo facinore duas voces, *cum lictoribus*, omiſerunt.

g *A plerisque in omen.*] Fortaſſe rectius: *id à plerisque omen magni terroris acceptum.* Tacitus 1. Annal. *Id miles rationis ignarus omen præſentium accepit, ac ſuis laboribus defectionem ſideris adſimulans.*

h *In Etruriam jam per Appennini.*] Delevimus τὸ *jam*, quod abeſt à ſcriptis & ex præcedenti voce repetitum videtur. Ignorat & Andreas: Tarv. & Ven. jam adſciverunt.

EPITOME LIBRI XXII.

Annibal, per continuas vigilias in paludibus oculo amiſſo, venit in Etruriam: per quas paludes quatriduo, & tribus noctibus ſine ulla requie iter fecit. C. Flaminius, *conſul, homo temerarius, contra auſpicia profectus, ſignis militaribus effoſſis, quæ tolli non poterant, & ab equo quem conſcenderat, per caput devolutus, inſidiis ab Annibale circumventus, ad Thraſymenum lacum cum exercitu cæſus eſt. Sex millia quæ eruperant, fide ab* Mabarbale *data, perfidia Annibalis vincta ſunt. Quum ad nuncium cladis* Romæ *luctus eſſet, duæ matres inſperato receptis filiis gaudio mortuæ ſunt. Ob hanc cladem ex Sibyllinis libris ver ſacrum votum. Quum deinde Q. Fabius Maximus dictator, adverſus Annibalem miſſus, nollet acie cum eo confligere, ne contra ferocem tot victoriis hoſtem territum adverſis præliis militem pugnæ committeret, & opponendo ſe tantummodo, conatus Annibalis impediret: M. Minucius magiſter equitum, ferox & temerarius, criminando dictatorem, tanquam ſegnem, & timidum; effecit, ut populi juſſu ei imperium cum dictatore æquaretur, diviſoque exercitu, quum iniquo loco conflixiſſet, & in maximo diſcrimine legiones ejus eſſent; ſuperveniente cum exercitu* Fabio Maximo *diſcrimine liberatus eſt. quo beneficio victus caſtra cum eo junxit, & patrem eum ſalutavit: idemque facere milites juſſit. Annibal, vaſtata* Campania, *inter Caſilinum oppidum &* Calliculam *montem, à* Fabio *clauſus ſarmentis ad cornua boum ligatis & incenſis, præſidium* Romanorum, *quod* Calliculam *inſidebat, fugavit: & ſic tranſgreſſus eſt ſaltum. idemque* Fabii *Maximi dictatoris, quum circumpoſita ureret, agro pepercit, ut illum tanquam proditorem ſuſpectum faceret. Æmilio deinde* Paullo *&* Terentio *Varrone conſulibus & ducibus, cum maxima clade adverſus Annibalem ad* Cannas *pugnatum eſt: cæſaque eo prælio Romanorum quadraginta quinque millia, cum* Paullo *conſule & ſenatoribus octoginta;*

ginta; conſularibus atque prætoriis aut ædilitiis triginta. Poſt quam cladem quum à nobilibus adoleſcentibus propter deſperationem conſilium de relinquenda Italia iniretur, P. Cornelius Scipio tribunus militum, qui poſtea Africanus nuncupatus eſt, ſtricto ſuper capita deliberantium ferro, juravit ſe pro hoſte habiturum eum, qui in verba ſua non juraſſet: effecitque ut omnes minime relictum iri à ſe Italiam jurejurando aſtringerentur. Præterea trepidationem urbis & luctum, & res in Hiſpania meliore eventu geſtas continet. Opimia, & Floronia, Veſtales virgines, inceſti damnatæ. Propter paucitatem vero militum, ſervorum octo millia armata ſunt. captivi, quum poteſtas eſſet redimendi, redempti non ſunt. Varroni obviam itum eſt, & gratiæ actæ, quod de republ. non deſperaſſet.

Jam ver appetebat, [1] quum Annibal ex hibernis movit, & nequicquam ante conatus tranſcendere Appenninum, intolerandis frigoribus, & cum ingenti periculo moratus ac metu. Galli, quos prædæ populationumque conciverat ſpes, poſtquam pro eo, ut ipſi ex alieno agro raperent, agerentque, ſuas terras ſedem belli eſſe, premique utriuſque partis exercituum viderunt hibernis; verterunt retro ad Annibalem ab Romanis odia: petituſque ſæpe principum inſidiis, ipſorumque inter ſe fraude, eadem levitate qua conſenſerant, conſenſum indicantium, ſervatus erat; & mutando nunc veſtem, nunc tegumenta capitis, errore etiam ſeſe ab inſidiis munierat. Cæterum hic quoque ei timor cauſſa fuit maturius movendi ex hibernis. Per idem tempus [a] Cn. Servilius conſul Romæ Idibus Martiis magiſtratum iniit. Ibi quum de republica retuliſſet, redin- I

GRONOVII.

a *Cn. Servilius Romæ.*] Inſerit optimus codex: *Cn. Servilius Conſul Romæ.*

VARIORUM.

1 *Cum Annibal ex hybernis movit.*] Hannibalem in Gallia hybernaſſe tradit Polybius; itaque tacitè intelligendum eſt apud Livium, eundem ex Liguribus, in quos profectum eſſe ante dixit, in Galliam in hyberna ſe recepiſſe. *Sigonius.*

redintegrata in C. Flaminium invidia eſt. [2] *Duos ſe conſules creaſſe, unum habere. quod enim illi juſtum imperium, quod auſpicium eſſe? Magiſtratus id à domo, publicis privatiſque penatibus, Latinis feriis actis, ſacrificio in monte perfecto, votis rite in Capitolio nuncupatis, ſecum ferre: nec privatum auſpicia ſequi, nec ſine auſpiciis profectum, in externo ea ſolo nova atque integra concipere poſſe.* Augebant metum prodigia ex pluribus ſimul locis nunciata: in Sicilia militibus aliquot ſpicula, [a] in Sardinia autem in muro circumeunti vigilias equiti ſcipionem, quem manu tenuerat, arſiſſe, & littora crebris ignibus fulſiſſe, [3] & ſcuta duo ſanguinem ſudaſſe: & milites quoſdam ictos fulminibus, & Solis orbem minui viſum: & Præneſte ardentes lapides cœlo cecidiſſe: & [b] Arpis parmas in cœlo viſas, pugnantemque cum Luna Solem: & Capenæ duas interdiu lunas ortas, & [c] aquas Cæretes ſanguine miſtas fluxiſſe; fontemque ipſum Herculis cruentis manaſſe ſparſum

2 *Duos ſe conſules creaſſe, unum habere &c.*] Hoc Livius ait: Queſtum eſſe ſenatum, duos ſe conſules creaſſe, unum habere: conſulem enim eum demum eſſe, qui juſtum imperium & auſpicium habeat: Iuſtum autem imperium & auſpicium à domo, & à privatis publiciſque penatibus ſecum in provinciam ferri Latinis feriis actis, ſacrificio in monte Albano peracto, votis in Capitolio nuncupatis. Quæ quia non fecit Flaminius, propterea conſulem non eſſe habendum, ſed privatum. Auſpicia enim non ſequi privatum, qui autem ſine auſpiciis ſit profectus, ut Flaminius, ea in externo ſolo nova atque integra ipſum non poſſe concipere. *Sigonius.*

3 *Scuta duo ſanguinem ſudaſſe.*] Hæc eadem prodigia tradit Plutarch. in Fabio: θυρεοὺς τε ἀφ' αὐτῶν αἵματι γενέσθαι διαβρόχους. Et quod ait: *Ardentes lapides cœlo cecidiſſe*, ille vertit: καὶ λίθους ἐκ τοῦ αἰθέρος διαπύρους καὶ φλεγομένους φέρεσθαι, &c. *Sigon.*

GRONOVII.

a *In Sardinia autem in muro circumeunti equiti.*] Put. duo Medic. Barber. reg. Men. *In Sardinia audes in muro circumeunti vigilias eq.* Alii, *ſudes, rudes, cudes, audex.* Operarum credo erratum, quod in noviſſimis omiſſum τὸ *vigilias*. Lib. 28. *Probra in circumeuntes vigilias tribunos jacta.* Lib. 32. *Romæ vigiliæ per vicos ſervatæ, juſſique circumire eas minores magiſtratus.* Lib. 34. *Quanta, ſi hoſtis ad portas eſſet, ſervabant vigilias & circumibant cura.* Equitum vero id munus fuiſſe teſtis Polybius lib. 6. ἡ δὲ τῆς ἐφοδείας πίστις εἰς τοὺς ἱππεῖς ἀνατίθεται.

b *Arpis palmas in cœlo viſas.*] Put. *Arpis parmas.* atque ita legit Oroſius lib. 4, 15. *Et apud Arpos parmæ in cœlo viſæ.*

c *Aquas Cærete ſanguine miſtas.*] Put. *Cæretes.* idque probat Valerius Maximus lib. 1, 6. *Cærites aquas ſanguine fluxiſſe*

ſuiſ maculis. & [d] in Antiati metentibus cruentas in corbem ſpicas cecidiſſe: & [1] Faleriis cœlum findi viſum, velut magno hiatu; quaque patuerit, ingens lumen effulſiſſe: ſortes ſua ſponte attenuatas, unamque excidiſſe, ita ſcriptam: MAVORS TELUM SUUM CONCUTIT. & per idem tempus Romæ ſignum Martis [e] Appia via ad ſimulacra luporum ſudaſſe: & Capuæ ſpeciem cœli ardentis fuiſſe, [f] lunæque inter imbrem cadentis. Inde minoribus etiam dictu prodigiis fides habita: Capras lanatas quibuſdam factas, & gallinam in marem, gallum in fœminam ſeſe vertiſſe. His ſicut erant nunciata expoſitis, auctoribuſque in curiam introductis, conſul de religione Patres conſuluit. Decretum, ut ea prodigia, partim majoribus hoſtiis, partim lactentibus procurarentur: & uti ſupplicatio per triduum ad omnia pulvinaria haberetur. Cætera, quum decemviri libros inſpexiſſent, ut ita fierent, quemadmodum cordi eſſe Divi carminibus præfarentur. [g] Decemvirorum monitu decretum

Lib. 5. noſter: *cum Caretibus publice hoſpitium fieret.*

d *In Antii agro metentibus.*] Ab Sigonio eſt. Prius erat: *& Antii metentibus.* Omnibus certe quos vidimus, abeſt τὸ *agro*, quod Sigonius adjecit. Suſpicor ſcripſiſſe Livium: *& in Antiate metentibus.* Vt lib. 6. *Fundum in Vejenti, caput patrimonii, ſubjecit præconi.* Lib. 33. *Ædes Feroniæ in Capenate de cœlo tacta erat.* Lib. 41. *In Cruſtumino ſangualem avem ſacrum lapidem roſtro cecidiſſe.* Valerius & Oroſius, *apud Antium.*; Plutarchus, περὶ Ἄντιον. Livius lib. 28. ubi par prodigium narratur: *Ab Antio nuntiatum eſt, cruentas ſpicas metentibus viſas eſſe.*

e *Appia via ad ſimulacra.*] Put. *Appia via ac ſimulacra luporum.*

f *Lunæque inter imbrem candentis.*] Et hoc à Sigonio. Noſtri omnes *cadentis.* Iulius Obſequens: *C. Lælio L. Domitio Coſſ. Vulſiniis nova luna decidit, & non niſi poſtera die hora tertia comparuit.*

g *Id Decemvirorum monitu decretum eſt.*] Optimi: *Id virorum.* Scribe deleta prima voce: *Decemvirorum monitu.*

VARIORUM.

1 *Faleriis cœlum findi viſum, velut magno hiatu &c. ſortes ſuaſ.*] Sic libro vigeſimo primo, *Care ſua ſponte ſortes extenuatas.* Præneſtinæ autem quædam ſortes inter cæteras fuerunt, quæ perfracto quodam ſaxo erupiſſe dicuntur; id eſt, in robore inſculptæ priſcarum literarum notæ, auctor Cic. lib. 2. de Divin. Plutarchus autem ubi hoc prodigium tradit, tabulas quaſdam cœlo decidiſſe ait, quarum una has literas haberet; ſic enim ait: τὸ δ᾽ ὑπὲρ Φαλερίους οὐρανοῦ ῥαγῆναι δόξαντος, ἐκπίπτειν καὶ διασπείρεσθαι πολλὰ γραμματεῖα· καὶ τούτων ἐνὶ γεγραμμένον φανῆναι κατὰ λέξιν· Ἄρης τὰ ἑαυτοῦ ὅπλα σαλεύει. *Sigonius.*

cretum eſt: Jovi primum donum fulmen aureum pondo quinquaginta fieret; [a] Junoni Minervæque ex argento dona darentur, & Junoni Reginæ in Aventino, Junonique Soſpitæ Lanuvii majoribus hoſtiis ſacrificaretur, matronæque, [b] pecunia collata, quantum conferre cuique commodum eſſet, donum Junoni Reginæ in Aventinum ferrent, lectiſterniumque fieret: [c] quin & libertinæ ut ipſæ, unde Feroniæ donum daretur, pecuniam pro facultatibus ſuis conferrent. Hæc ubi facta, decemviri Ardeæ in foro majoribus hoſtiis ſacrificarunt. [d] poſtremo Decembri jam menſe ad ædem Saturni Romæ immolatum eſt, lectiſterniumque imperatum ([e] & eum lectum ſenatores ſtraverunt) & convivium publicum, ac per urbem [f] Saturnalia diem ac noctem clamatum, populuſque eum diem feſtum habere ac ſervare in perpetuum juſſus.

2 Dum conſul [g] placandis Romæ Diis, trahendoque delectu dat operam, Annibal profectus ex hibernis, quia jam Flaminium conſulem Arretium perveniſſe fama erat, quum aliud longius, cæterum commodius oſtenderetur iter, propiorem viam per paludem petit, qua fluvius Arnus per eos dies ſolito magis inundaverat,

GRONOVII.

a *Iunoni Minervaque ex argento daretur.*] Sic vulgatæ, niſi quod in ultimis neſcio quis poſtremam vocem expunxit. Non ſine cauſſa moratus hic eſt Glareanus, ſed tollimus mendum ex Put. Reg. optimis Med. & duob. Pall. ſcribendo: *ex argento dona darentur.*

b *Pecunia collata, quantum conferre cuique commodum eſſet.*] Excuſari poteſt, ſed ex more Livii ſcribe: *quantam.*

c *Quin & libertinæ & ipſæ.*] Put. Pet. reg. Men. Voſſ. *Qua & ut libertinæ.* Scribe: *quin & libertinæ ut ipſæ.*

d *Poſtremo ex libris Decembri jam menſe in ædem Saturni.*] Put. Pet. reg. optimi Florentini extrudunt τὸ *ex libris.* Voſſ. *poſtremo libri x. jam:* dein omnes, *ad ædem*, ut & prius vulgatæ.

e *Et eum lectum ſenatores ſtraverunt.*] Sic quidem veteres libri conſtanter: nihilominus ſuſpicor duas voces inſiticias eſſe & ſcripſiſſe Livium: *lectiſterniumque imperatum (lectum ſenatores ſtraverunt) & convivium publicum.*

f *Saturnalia die ac nocte.*] Optimi: *Saturnalia diem ac noctem clamatum.* Forte &, *clamata.* Vt lib. 21. *Infantem ſemeſtrem triumphum clamaſſe.* Ovid. I. am. 2. *populo clamante triumphum.*

g *Placandis Romæ diis habendoque delectu.*] Put. aliique Gall. & duo Pall. cum Voſſiano, Andrea Aldoque & omnibus ante Iuntam: *trahendoque delectu*, id eſt, producendo delectu, mo-

daverat. [h] Hiſpanos & Afros, (id omne veterani erat robur exercitus,) admiſtis ipſorum impedimentis, necubi conſiſtere coactis neceſſaria ad uſus deeſſent, primos ire juſſit: ſequi Gallos, ut id agminis medium eſſet; noviſſimos ire equites. Magonem inde cum expeditis Numidis cogere agmen; maxime Gallos, ſi tædio laboris longæque viæ (ut eſt mollis ad talia gens) dilaberentur aut ſubſiſterent, cohibentem. Primi, qua modò præirent duces, per præaltas fluvii ac profundas voragines hauſti penè limo immergenteſque ſe, tamen ſigna ſequebantur. [i] Galli qui neque ſuſtinere ſe prolapſi, neque aſſurgere ex voraginibus poterant; aut corpora animis aut animos ſpe ſuſtinebant; alii feſſa ægre trahentes membra; alii, ubi ſemel victis tædio animis procubuiſſent; inter jumenta & ipſa jacentia paſſim, morientes. maximeque omnium vigiliæ conficiebant, per quatriduum jam & tres noctes toleratæ. Quum omnia obtinentibus aquis, nihil, ubi in ſicco feſſa ſternerent corpora, inveniri poſſet; cumulatis in aquas ſarcinis inſuper incumbebant. jumentorum itinere toto proſtratorum paſſim acervi, tantum, quod extaret aqua, quærentibus ad quietem, parvi temporis neceſſarium cubile dabant. Ipſe Annibal, æger oculis, ex verna primum intemperie variante calores frigoraque, elephanto qui unus ſuperfuerat,

rando per delectum. Lib. 24. *Prætores diſſimulare primo, & trahenda re eſſe, poſtremo victi* &c.

h *Hiſpanos & Afros & omne quod veterani erat robur exercitus.*] Put. *Atſpanos.* Alii: *At Hiſpanos*, vel *ad Hiſpanos*. Dein omnibus deeſt τὸ *quod*. Emenda: *Ac Hiſpanos & Afros (id omne veterani erat robur exercitus) admiſtis ipſorum* &c. Sic lib. 28. *Hanc juſtam legionem (& id ferme roboris erat) in prima acie locat.* Polybius: εἰς μὲν τὴν πρωτοπορείαν ἔθηκε τοὺς Λίβυας καὶ Ἴβηρας καὶ πᾶν τὸ χρησιμώτερον μέρος τῆς σφετέρας δυνάμεως. Id recte reddidit Livius, ut reſtituimus: neque enim alii ſunt πᾶν χρησιμώτερον μέρος quam οἱ Λίβυες καὶ Ἴβηρες. Ideo paullo poſt de iiſdem Polybius: οἱ μὲν οὖν Ἴβηρες καὶ Λίβυες δι' ἀκεραίων &c. nullo adjecto tertio genere.

i *Galli qui neque ſuſtinere.*] Haud ſcio quis addiderit τὸ *qui*. Certe non modo ſcripti omnes, ſed & editi, etiam Gruteri ignorant. Videtur tamen animadvertiſſe ejus auctor hiare orationem. Quod vitium rectius curabimus deleto altero *aut*, hoc modo: *Galli neque ſu-*

ſtinere

fuerat, quod altius ab aqua extaret, vectus; vigiliis tandem & nocturno humore paluſtrique cœlo gravante caput, & quia medendi nec locus nec tempus erat, altero
3 oculo capitur. Multis hominibus jumentiſque fœde amiſſis, quum tandem de paludibus emerſiſſet; ubi primum in ſicco potuit, caſtra locat: certumque per præmiſſos exploratores habuit, [k] exercitum Romanum circa Arretii mœnia eſſe. conſulis deinde conſilia atque animum, & ſitum regionum, [l] itineraque & copias ad commeatus expediendos, & [m] cætera, quæ cognoſſe in rem erat, ſumma omnia cum cura inquirendo exſequebatur. Regio erat in primis Italiæ fertilis, Etruſci campi, qui Fæſulas inter Arretiumque jacent; frumenti ac pecoris, & omnium copia rerum opulenti. Conſul ferox ab conſulatu priore, & non modo legum ac Patrum majeſtatis, [1] ſed ne Deorum quidem ſatis metuens erat. Hanc inſitam ingenio ejus temeritatem fortuna proſpero civilibus bellicíſque rebus ſucceſſu aluerat. Itaque ſatis apparebat, nec Deos nec homines conſulentem, ferociter omnia ac præpropere acturum. quoque pronior eſſet in vitia ſua, agitare eum atque irritare Pœnus parat:

ſtinere ſe prolapſi, neque adſurgere ex voraginibus poterant; aut corpora animis, animos ſpe ſuſtinebant.

k *Exercitum Romanum circa Arretii mœnia eſſe.*] Put. *Romanum incirca Arretii.*

l *Itineraque & copias atque commeatus expediendos.*] Scribe ex Put. *ad commeatus.* Etſi illic eſt, *at commeatus.* Sed has duas literas innumeris locis confundit.

m *Cætera quæ cognoſcenda in re erant.*] Liber Optimus: *quæ cognoſſe in rem erat.* Et eodem alludunt Voſſ. & Pall. Sic lib. 44. *Cognitis mox, quæ noſci prius in rem eſſet.* Cicero 1. famil. 5. *Ea te & literis multorum & nuntiis cognoſſe arbitror.* Sic enim Victorius è Mſſ. quod nollem diſplicuiſſe Camerario. Valerius Maximus lib. 4, 6. *Quæ cum apud Philippos victum & interemtum virum tuum cognoſſes.* Lib. 6, 3. *Tamen externa ſummatim cognoſſe faſtidio non erit.* Ita invenimus in ſcriptis, ubi vulgatæ *cognoſceres* & *cognoſcere.*

VARIORUM.

1 *Sed nec Deorum ſatis metuens.*] More felicium, quippe *Quilibet rebus ſecundis utris inflatur modo;* & quidem mero arrogantiæ fumo, cujus odore ita inebriatur, ut ſe ipſum ignoret, ne dum Deum. quem ſi eſſe putat, arbitratur tamen æquè ſibi obnoxium, ac ſi emiſſet ære & libra. *Gruter.*

parat: & læva relicto hoſte, [a] Fæſulas petens, medio Etruriæ agro prædatum profectus, quantam maximam vaſtitatem poteſt, cædibus incendiiſque conſuli procul oſtendit. Flaminius, qui ne quieto quidem hoſte ipſe quieturus erat, tum vero, poſteaquam res ſociorum ante oculos prope ſuos ferri agique vidit; ſuum id dedecus ratus, per mediam jam Italiam vagari Pœnum, atque, obſiſtente nullo, ad ipſa Romana mœnia ire oppugnanda; cæteris omnibus in concilio ſalutaria magis quam ſpecioſa ſuadentibus, collegam exſpectandum, ut conjunctis exercitibus, communi animo conſilioque rem gererent; interim equitatu auxiliiſque levium armorum ab effuſa prædandi licentia hoſtem cohibendum; iratus ſe ex conſilio proripuit, ſignumque ſimul itineris pugnæque propoſuit. *Quinimo Arretii ante mœnia ſedeamus*, inquit. *hic enim patria & penates ſunt. Annibal emiſſus è manibus perpopuletur Italiam, vaſtandoque & urendo omnia, ad Romana mœnia perveniat; nec ante nos hinc moverimus, quam ſicut olim Camillum ab Veiis, C. Flaminium ab Arretio Patres acciverint.* Hæc ſimul increpans, quum ocius ſigna convelli juberet, & ipſe in equum inſiluiſſet; equus repente corruit, [2] conſulemque lapſum ſuper caput effudit. Territis omnibus qui circa erant, velut fœdo omine incipiendæ rei; inſuper nunciatur, ſignum omni vi moliente ſignifero convelli nequire. Converſus ad nuntium, *Num literas quoque*, inquit, *ab ſenatu affers, quæ me rem gerere vetent?*

2 *Conſulem ſuper caput lapſum effudit.*] Plutarchus in Fabio: Φλαμίνιος ἐξέπεσε κατενεχθεὶς εἰς κεφαλήν. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Fæſulas petens Etruriæ agros prædatum.*] Put. reg. Pal. Medic. *Fæſulas petens medio Etruriæ agro prædatum profectus.* Quid hic offendit inſubidos corruptores? quemadmodum & infra cap. 31. *Iuxta effuſi ac ſi inſulæ cultorum egentibus prædarentur.* Ita namque Put. Petavianus melior. Menardi: ubi *inſulas egentes* ſuppoſuerunt. Lib. 23. *Latronum modo percurſant totis finibus.* Lib. 24, 20. *Aliquot cohortes in agro hoſtium prædatum miſit.* iterum Put. & Petav. melior, non *agros.* Eodem libro: *per ſpeciem prædandi ex hoſtium agro.* Lib. 34. *Quam ſæpe in agro eorum impune perſultaſſent.* Cluverius refingit: *& à Fæſulis profectus à læva relicto hoſte Etruriæ agros prædatum petens, quantam maximam.* lib. 2. Ital. antiq. c. 3.

b *Ubi*

tent? Abi, nuncia, ſignum effodiant, ſi ad convellendum manus præ metu obtorpuerint. Incedere inde agmen cœpit; primoribus, ſuper quam quod diſſenſerant à conſilio, territis etiam duplici prodigio; milite in vulgus læto ferocia ducis, quum ſpem magis ipſam quam cauſſam ſpei intueretur.

4 [1] Annibal, quod agri eſt inter Cortonam urbem Thraſymenumque lacum, omni clade belli pervaſtat; quo magis iram hoſti ad vindicandas ſociorum injurias acuat. Et jam pervenerant ad loca inſidiis nata, [b] ubi maxime montes Cortonenſes Thraſymenus ſubit. via tantum intereſt perangusta, velut ad idipſum de induſtria relicto ſpatio: deinde paulo latior pateſcit campus, inde [c] colles aſſurgunt. Ibi caſtra in aperto locat, ubi ipſe cum Afris modo Hiſpaniſque conſideret. Baleares, cæteramque levem armaturam, poſt montes circumducit: equites ad ipſas fauces ſaltus, tumulis apte tegentibus, locat; ut, ubi intraſſent Romani, objecto equitatu, clauſa omnia lacu ac montibus eſſent. Flaminius quum pridie ſolis occaſu ad lacum perveniſſet, inexplorato, poſtero die, vix dum ſatis certa luce anguſtiis ſuperatis, poſtquam in patentiorem campum pandi agmen cœpit, id tantum hoſtium, quod ex adverſo erat, aſpexit: [d] ab tergo ac ſuper caput decepere inſidiæ.

Pœnus

b *Vbi maxime montes Cortonenſes Traſimenus ſubit.*] Put. & omnes omnino Mſſ. aliquanti ævi, conſenſu: *in Traſimenum.* Quod non temere eſt, & quid nobis videatur, 4. Obſervat. 16. dixi.

c *Inde colles adſurgunt.*] Put. & reg. *colles adinſurgunt.*

d *A tergo ac ſuper caput detectæ inſidiæ.*] Put. *Ab tergo ac ſuper caput deceptae inſidiæ.* ſed & reg. Pet. Men. Voſ. *decepte.* Hinc feliciter Lipſius, *decepere.* Cui obloquendum non erat. Vide 3. Obſerv. 20. Cluverius corruptis vulgatæ vocibus, *inexploratæ* & *detectæ*, inductus duas hic lacunas fruſtra ſtatuit: ſunt enim omnia integra. Jungendum, *inexplorato anguſtiis ſuperatis*, ex frequenti ſermone Livii, ſignificantis ſuperaſſe eum anguſtias non explorato per ſpeculatores præmiſſos itinere. Lib. 6. *Inexplorato pabulatum cohortes miſere.* Lib. 23. *Explorato cum firmiſque præſidiis, tuto receptu, prædatum ierat.* Lib. 27. *In quæ inexplorato euntes Romani quum incidiſſent.*

VARIORUM.

1 *Annibal quod agri eſt inter Cortonam urbem.*] Polybius Κυρτώνιον vocat, quam Livius Cortonam, neque eſſe in Polybio menda poteſt, cum Stephanus ſcribat, Κυρτώνιος πόλις Ἰταλίας.

Pœnus ubi id quod petierat, [a] clauſum lacu ac montibus & circumfuſum ſuis copiis habuit hoſtem, [b] ſignum omnibus dat ſimul invadendi. qui [c] ubi qua cuique proximum fuit, decucurrere; eo magis Romanis ſubita atque improviſa res fuit, quod orta ex lacu nebula, campo quam montibus denſior ſederat, agminaque hoſtium ex pluribus vallibus ipſa inter ſe ſatis conſpecta, eoque magis pariter decucurrerunt. Romanus, clamore prius undique orto, quam ſatis cerneret ſe circumventum eſſe, ſenſit; & ante in frontem lateraque pugnari cœptum eſt, quam ſatis inſtrueretur acies, aut expediri arma ſtringique gladii poſſent. Conſul, perculſis omni- 5 bus, ipſe ſatis, ut in trepida re, impavidus, turbatos ordines, [d] vertente ſe quoque ad diſſonos clamores, inſtruit, ut tempus locuſque patitur; & [e] quacunque adire audirique poteſt, adhortatur, ac ſtare & pugnare jubet: *nec enim inde votis, aut imploratione Deûm, ſed vi ac virtute evadendum eſſe. Per medias acies ferro viam fieri: & quo timoris minus ſit, eo minus ferme periculi eſſe.* Cæterum præ ſtrepitu ac tumultu, nec conſilium nec imperium accipi poterat. tantumque aberat, ut ſua ſigna atque ordinem & locum noſceret miles, ut vix ad arma capienda aptandaq; pugnę com-

λίας. τὸ ἐθνικὸν Κυρτωνῖνος, ὡς Σαβερνῖνος, Πολύβ. γ. Et alio loco ſcribat *Κορτόνα* urbem eſſe Etruriæ. *Thraſimenum*, Græci *Τρασιμένην λίμνην* appellant. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Clauſum lacu montibuſque.*] Optimus: *lacu ac montibus & circumfuſum.* Vt & Pal. In duobus aliis & Voſſ. *Lacu montibus &.*

b *Signum omnibus dat invadendi.*] Put. reg. Pal. *dat ſimul invadendi.*

c *Vbi qua cuique proximum fuit, decurrere.*] Put. reg. Voſ. *Vbi quaque proximum fuit.* Plautus Bacchid. 2, 3. *Heu cor meum & cerebrum, Nicobule, finditur, Iſtius hominis ubi ſit quaque mentio.* Sed vix eſt huic hic locus. Put. quoque ac non unus alius & hic & poſt quatuor verſus: *decucurrere, decucurrerunt*: non *decurr.*

d *Vertenteſque ſe quoque ad diſſonos clamores.*] Pal. *Vertentes ſe quoque.* Alter, *vertens.* Puto, & abſque his foret, licuiſſe mihi reponere de conjectura: *vertente ſe quoque.* Lib. 4 *Circumagenti ſe ad diſſonos clamores ac ſubitos tumultus hoſti.* Libro ſuperiore cap. 33. facile manum dedimus Freinshemio corrigenti: *ſibi quoque tendente, ut periculo prius evaderet.* Forte & *prior.*

e *Quacunque poteſt, adhortatur.*] Auctiores Put. & vetuſtiores: *quacunque adiri audirique poteſt*: quidam *adire*: quod commodius videtur, ut ad utrumque verbum eundem nominativum intelligas.

f In

competeret animus : opprimerenturque quidam, onerati magis his quam tecti : & erat in tanta caligine major uſus aurium quam oculorum. Ad gemitus vulnerum ictuſque corporum aut armorum, & miſtos ſtrepentium paventiumque clamores, circumferebant ora oculoſque. Alii fugientes, pugnantium globo illati hærebant : alios redeuntes in pugnam, avertebat fugientium agmen. Deinde, ubi [f] in omnes partes nequicquam impetus facti, & ab lateribus montes ac lacus, à fronte & ab tergo hoſtium acies claudebat, apparuitque nullam, niſi in dextra, ferroque ſalutis ſpem eſſe ; [g] tum ſibi quiſque dux adhortatorque captus ad rem gerendam, & nova de integro pugna exorta eſt ; non illa ordinata per principes haſtatoſque ac triarios, nec ut pro ſignis anteſignanus, poſt ſigna alia pugnaret acies ; ut in ſua legione miles, aut cohorte, aut manipulo eſſet. [h] Fors conglobat, & animus ſuus cuique ante & poſt pugnandi ordinem dabat: [i] tantuſque fuit ardor, adeo intentus pugnæ animus, ut eum terræ motum (qui multarum urbium Italiæ magnas partes proſtravit, avertitque curſu rapido amnes, [k] mare fluminibus invexit, montes lapſu ingenti pro-
6 ruit) nemo pugnantium ſenſerit. Tres ferme horas pugnatum eſt, & ubique atrociter. circa conſulem tamen acrior

f *In omnes partes nequidquam impetus facti.*] Optimi, *capti.* Vt lib. 2. extremo : *rurſus impetu capto enituntur.* Lib. 3. *Multis fruſtra conatibus captis.* Lib. 9. *Cum fruſtra multi conatus ad erumpendum capti eſſent.*

g *Tum ſibi unuſquiſque dux.*] Meliores ignorant τὸ *unus.*

h *Sors conglobabat.*] Scribe cum membranarum emendatiſſimis : *Fors conglobat, & animus ſuus cuique ante aut poſt pugnandi ordinem dat.* Salluſtius Iugurth. *Caterva tum, uti quoſque fors conglobaverat, in noſtros incurrunt.* Noſter lib. 26. *Poſtquam eos ex variis cauſſis fortuna ſimilis conglobaverat.* Sic & ſequenti cap. mutarunt inclinationem verbi : *acrior infeſtiorque pugna erat.* nam libri veteres : *pugna eſt.*

i *Tantuſque fuit ardor animorum, adeo intentus pugnæ animus.*] Pro inſiticio delemus *animorum.*

k *Mare fluminibus invexit.*] Sic omnes. Nimirum flumina decurrunt in mare. Plautus Curcul. *Quiſnam iſthic fluvius eſt, quem non recipiat mare?* Valerius Flaccus lib. 1. Argonaut. *Illius amnes, Ionium quicumque petunt.* Ita enim ſcribendum haud dubie, non *omnes.* Livius 27, 49. *Quantum mare abſcedebat, tanto altioribus coërcentibus amnem ripis.* Fit autem tremore terræ, ut mare interdum exundet, & aut retro agat flumina, quæ id refluxum ſentire

actior infeſtiorque pugna eſt. Eum & robora virorum ſequebantur, & ipſe, quacunque in parte premi ac laborare ſenſerat ſuos, impigre ferebat opem; [l] inſignemque armis, & hoſtes ſumma vi petebant, & tuebantur cives: donec Inſuber [1] eques (Ducario nomen erat) facie quoque noſcitans, [m] *Conſul en,* inquit, *hic eſt,* popularibus ſuis; *qui legiones noſtras cecidit, agroſque & urbem eſt depopulatus. Jam ego hanc victimam manibus peremptorum fœdè civium dabo:* ſubditiſque calcaribus equo, per confertiſſimam hoſtium turbam impetum facit: obtruncatoque prius armigero, qui ſe infeſto venienti obviam objecerat, conſulem lancea transfixit. ſpoliare cupientem, triarii objectis ſcutis arcuêre. Magnæ partis fuga inde primum cœpit: & jam nec lacus, nec montes obſtabant pavori: per omnia arcta præruptaque veluti cæci evadunt: armaque & viri ſuper alium alii præcipitantur. Pars magna, ubi locus fugæ deeſt, per prima vada paludis in aquam progreſſi, quoad capitibus humeriſque extare poſſunt, ſeſe immergunt. fuêre quos inconſultus pavor nando etiam capeſſere fugam impulerit. Quæ ubi immenſa ac ſine ſpe erat, aut deficientibus animis hauriebantur gurgitibus, [n] aut nequicquam feſſi vada retro ægerrime repetebant, atque

non ſolent, aut ubi acceſſus receſſuſque ejus, altius ſolito aſcendat. Silius in hac ipſa hiſtoria lib. 5. *Reſlui pugnarunt montibus amnes, Ac retro fluctus torſit mare.* Oroſius 4, 13. *Cum ita intentus pugnantium ardor exſtiterit, ut graviſſimum terræ motum, qui tunc forte tam vehemens factus eſt, ut urbes diruiſſe, montes tranſtuliſſe, diſcidiſſe rupes, & flumina retrorſum coëgiſſe referatur,* &c. Non igitur *culminibus*, quod excidit Phil. Rubenio.

l *Inſigniſque armis & hoſtem ſumma vi petebat.*] Scripti partim plane legunt, partim ſatis indicant legendum: *inſignemque armis & hoſtes ſumma vi petebant & tuebantur cives.*

m *Conſul, inquit, hic eſt.*] Put. *Conſulem, inquit, hic eſt.* Scribe: *Conſul en, inquit, hic eſt.*

n *Aut ubi nequidquam feſtinaverant, retro ægerrime terram repetebant.*] Put. Voſſ. Pall. & meliores ignorant τὸ *ubi.* Put. tres Pall. reg. Men. Voſſ. duo Petav. etiam τὸ *terram.* Optimus autem ille liber: *haud nequidquam feſti vadarentro ægerrime repetebant.* Scribe: *aut nequidquam feſſi vada retro ægerrime repetebant.* Lib. 9. *Aut eadem, qua inſinuaveris, retro via repetenda.*

VARIORUM.

1 *Eques (Ducario nomen erat) faciem quoque.*] Sic Mſſ. notus erat reliquis conſul ob cohortem ſuam prætoriam:

atque ibi ab ingreſſis aquam hoſtium equitibus paſſim trucidabantur. Sex millia ferme primi agminis per adverſos hoſtes eruptione impigre facta, ignari omnium quæ poſt ſe agerentur, ex ſaltu evaſere. & quum in tumulo quodam conſtitiſſent, clamorem modo ac ſonum armorum audientes; quæ fortuna pugnæ eſſet, neque ſcire, nec perſpicere præ caligine poterant. [a] Inclinata denique re, quum incaleſcente ſole diſpulſa nebula aperuiſſet diem, tum liquida jam luce montes campique perditas res, ſtratamque oſtendere fœde Romanam aciem. itaque ne in conſpectos procul immitteretur eques, ſublatis raptim ſignis, quam citatiſſimo poterant agmine, ſeſe abripuerunt. Poſtero die quum ſuper cætera, extrema fames etiam inſtaret; fidem dante Maharbale, qui cum omnibus equeſtribus copiis nocte conſecutus erat; ſi arma tradidiſſent, abire cum ſingulis veſtimentis paſſurum; ſeſe dediderunt. quæ Punica religione ſervata fides ab Annibale eſt, [b] atque in vincula omnes conjecit. Hæc eſt nobilis ad Traſimenum pugna, atque inter paucas memorata populi Romani clades. Quindecim millia Romanorum in acie cæſa ſunt; decem millia ſparſa fuga per omnem Etruriam, [c] diverſis itineribus urbem petiere. [d] Mille & quingenti hoſtium in acie, multi

at Ducario præterea notus erat de ipſo vultu. Nuperæ formaverunt nobis: *Inſuber equum (Ducario nomen rati) faciemque.* Gruterus.

GRONOVII.

a *Inclinata ad iniqua re cum caleſcente ſole depulſa nebula.*] Put. *Adinique re.* Lege, *Inclinata denique re.* Dein ex melioribus, *incaleſcente* & *diſpulſa.*

b *Atque in vincula omnes conjecti.*] Scripti, quicquid mediocriter etiam bonorum vidi, *conjecit.*

c *Diverſis itineribus Romam petiere.*] Put. Per. uterque reg. Men. Pal. Voſ. *Adverſis itineribus urbem petiere.* In poſteriorem mutationem conſentiunt omnes: ſed alter & melior Pall. *averſis*, idque probabile eſt, ut ſignificet averſa à via militari ac regia, devia & ſecretiore per circuitus, non *recta*, ut loquitur cap. 5. Cicero ad Atticum: *ut Trebonius itineribus deviis proficiſceretur in provinciam.* Noſter lib. 28. *Ea tum itineris tam longi ac tam devii cauſſa Scipioni fuit.* Lib. 27. *Noctu jugum ſuperare & in averſis vallibus conſidere jubet.* Plautus Perſa; *Abi iſthac averſis angiportis ad forum.* Ovid. l. 14. met. *Ferens laſſos averſo tramite paſſus.*

d *Mille & quingenti hoſtium in acie.*] Put. ∞ ∞ *D hoſtium.* Pal. omiſſo numero: *At hoſtium.*

e *Manius*

multi poſtea utrimque ex vulneribus periere. Multiplex cædes utrimque facta traditur ab aliis. Ego præterquam quod nihil hauſtum ex vano velim; quo nimis inclinant ferme ſcribentium animi; Fabium æqualem temporibus hujuſce belli potiſſimum auctorem habui. Annibal captivorum qui Latini nominis eſſent, ſine precio dimiſſis, Romanis in vincula datis, ſegregata ex hoſtium coacervatorum cumulis corpora ſuorum quum ſepeliri juſſiſſet, Flaminii quoque corpus funeris cauſſa magna cum cura inquiſitum, non invenit. Romæ ad primum nuncium cladis ejus, cum ingenti terrore ac tumultu concurſus in forum populi eſt factus. Matronæ vagæ per vias, quæ repens clades allata, quæve fortuna exercitus eſſet, obvios percunctantur. & quum frequentis concionis modo turba in comitium & curiam verſa magiſtratus vocaret; tandem haud multo ante ſolis occaſum [e] M. Pomponius Prætor, *Pugna*, inquit, *magna victi ſumus:* & quanquam nihil certius ex eo auditum eſt; tamen alius ab alio impleti rumoribus domos referunt. *Conſulem cum magna parte copiarum cæſum: ſupereſſe paucos, aut fuga paſſim per Etruriam ſparſos, aut captos ab hoſte.* Quot caſus exercitus victi fuerant, tot in curas diſpertiti eorum animi erant, quorum propinqui ſub C. Flaminio conſule meruerant; ignorantium quæ cujuſque ſuorum fortuna eſſet. nec quiſquam ſatis certum habet, quid aut ſperet, aut timeat. Poſtero, ac deinceps aliquot diebus, ad portas major prope mulierum quam virorum multitudo ſtetit; aut ſuorum aliquem, aut nuncios de his opperiens: circumfundebanturque obviis ſciſcitantes, neque avelli utique ab notis, prius quam ordine omnia inquiſiſſent, poterant. Inde varios vultus digredientium ab nunciis, cerneres, ut cuique aut læta aut triſtia nuntiabantur: gratulanteſque aut conſolantes, redeun-

tibus

e *Manius Pomponius Prætor.*] Recens ab ultima Gruteri vitium. Priores omnes recte *Marcus*. qui frater Manii Prætoris & magiſtri equitum anno ſequenti, cap. 35.

tibus domos circumfuſos. Fœminarum præcipue & gaudia inſignia erant, & luctus. Unam in ipſa porta, [f] ſoſpiti filio repente oblatam, in conſpectu ejus exſpiraſſe ferunt; alteram, cui mors filii falſo nunciata erat, mœſtam ſedentem domi, ad primum conſpectum redeuntis filii gaudio nimio exanimatam. Senatum prætores per dies aliquot ab orto uſque ad occidentem ſolem in curia retinent; conſultantes, quonam duce, aut qui-
8 bus copiis, reſiſti victoribus Pœnis poſſet. Priuſquam ſatis certa conſilia eſſent, repens alia nunciatur clades: quatuor millia equitum, cum C. Centenio proprætore miſſa ad collegam ab Servilio conſule in Umbria, quo poſt pugnam ad Traſimenum auditam averterant iter, ab Annibale circumventa. Ejus rei fama varie homines affecit. pars occupatis majore ægritudine animis, levem, ex comparatione priorum ducere recentem equitum jacturam: pars, non id quod acciderat, per ſe æſtimare, ſed, ut in affecto corpore quamvis levis cauſſa magis, quam valido gravior, ſentiretur; ita quum ægræ & affectæ civitati quodcunque adverſi inciderit, non rerum magnitudine, ſed viribus extenuatis, quæ nihil quod aggravaret, pati poſſent, æſtimandum eſſe. Itaque [g] ad remedium, jam diu neque deſideratum nec adhibitum, dictatorem dicendum civitas confugit: & quia & conſul aberat, à quo uno dici poſſe videbatur; nec per occupatam armis Punicis Italiam facile erat aut nuncium, aut literas mitti; nec dictatorem populus creare poterat, quod numquam ante eam diem factum erat: [1] Prodictatorem populus creavit Q. Fabium Maximum, & magi-
ſtrum

f *Soſpite filio repente oblato.*] *Soſpiti filio repente oblatam*, omnes meliores, niſi quod Put. *ſoſpitis*.

g *Ad remedium jam diu deſideratum.*] Vbi? quando? & cur non adhibitum, ſi deſideratum? Recte Put. & melior Pet. Voſ. *Iam diu neque deſideratum neque adhibitum*.

VARIORUM.

1 *Prodictatorem*] Propterea quod legitimè creatus non eſſet. Nam ejus dicendi poteſtas penes conſules, non autem penes populum erat. *Godelev.*

2 *M. Mi*

ſtrum equitum a M. Minucium Ruſum. Hiſque nego-
tium ab ſenatu datum, ut muros turreſque urbis firma-
rent,& præſidia diſponerent quibus locis videretur,pon-
teſque reſcinderent fluminum: a ad penates pro urbe
dimicandum eſſe; quando Italiam b tueri nequiſſent.
c Annibal recto itinere per Umbriam uſque ad Spoletum 9
venit. inde quum perpopulato agro urbem oppugnare
adortus eſſet, cum magna cæde ſuorum repulſus, conje-
ctans ex unius coloniæ haud nimis proſpere tentatæ vi-
ribus, quanta moles Romanæ urbis eſſet; in agrum Pice-
num avertit iter, non copia ſolum omnis generis frugum
abundantem, ſed refertum præda, quam effuſe avidi at-
que egentes rapiebant. Ibi per dies aliquot ſtativa ha-
bita: refectuſque miles hibernis itineribus ac paluſtri
via, prælioque magis ad eventum ſecundo quam levi aut
facili affectus. d Ubi ſatis quieti datum, præda ac popu-
lationibus magis quam ocio aut requie gaudentibus; pro-
fectus, Prætutianum Hadrianumque agrum, Marſos inde
Marrucinoſque & Pelignos devaſtat, circaque Arpos &
Luceriam proximam Apuliæ regionem. Cn. Servilius
conſul, levibus præliis cum Gallis actis, & uno oppido
ignobili expugnato, poſtquam de collegæ exercituſque
cæde audivit; jam mœnibus patriæ metuens, ne abeſſet
in diſcrimine extremo, ad urbem iter intendit. e Q. Fa-
bius

a *M. Minucium Rufum.*] Hominem ferocem, importunum, temerarium, lingua immodicum, ſtudium auramque exercitus ſemper quærentem, & Fabii dicta ſemper contemnentem, quem ſuis coloribus depingit Plutarch. in Fab. Max. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Cum Pænis pro urbe dimicandum eſſe.*] Ab Sigonio eſt. Pall. duo, Voſſ. Pet. Men. *Ac cum penatibus.* Reg. *Ac pro penatibus.* Put. & melior Petav. *ac paenatibus.* Scribendum *ad penatis* vel *penates*, docuimus 4. Obſervat. 6.

b *Tueri nequiviſſent*] *Nequiſſent*, Put. Pet. uterque, regius, Voſſianus.

c *Annibal interim recto itinere.*] *Interim* non agnoſcunt Put. & antiquiores.

d *Vbi ſatis quieti datum præda ac populationibus magis quam ocio aut requie gaudentibus.*] Potes intelligere, *datum* à militibus. Sed magis placet, *quietis*; ab duce ſcilicet militibus. Lib. 4. *Nec diuturnam quietem Æqui dederunt.* Lib. 25. *Duces Pæni fortuna uſi, vix neceſſaria quiete data militibus.*

e *Q. Fabius Maximus dictator quo.*] Conſentiunt Mſſ. in Sigonianum, *dictator iterum, quo.*

bius Maximus dictator iterum quo die magiſtratum iniit, vocato ſenatu ab Diis orſus; quum edocuiſſet Patres, plus negligentia cærimoniarum auſpiciorumque, quam temeritate atque inſcitia, peccatum à C. Flaminio conſule eſſe, quæque piacula iræ Deum eſſent, ipſos Deos conſulendos eſſe; pervicit, ut, quod non ferme decernitur, niſi quum tetra prodigia nunciata ſunt, [1] decemviri libros Sibyllinos adire juberentur. qui inſpectis [2] fatalibus libris, retulerunt Patribus, *quod ejus belli cauſſa votum Marti foret, id non rite factum, de integro atque amplius faciendum eſſe: & Iovi ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ ac* [3] *Menti vovendas eſſe, & ſupplicationem lectiſterniumque habendum, &* [4] *ver ſacrum vovendum, ſi bellatum proſpere eſſet, reſque publica in eodem, quo ante bellum fuiſſet, ſtatu permanſiſſet.* Senatus, quoniam Fabium belli cura occupatura eſſet, [f] M. Æmilium Prætorem ex collegii pontificum ſententia, omnia ea ut mature fiant, curare jubet. His ſena-

f *M. Æmilium prætorem ex collegii.*] Hoc loco ver ſacrum ab Æmilio votum tradi notat Sigonius; lib. 33. ab A. Cornelio Mammula, ut vitium ſit aut librarii aut auctoris. Sed non dicit Livius Æmilium feciſſe ver ſacrum: tantum, ut omnia ſuperiora fierent rite, curare juſſum. Quod ſi ea omnia fecit ipſe, cur mox Erycinæ Veneri vovet ædem Q. Fabius? cur Menti T. Otacilius? cur lectiſternium parant decemviri ſacris faciundis? Sic igitur partibus diviſis & iſta illi, & A. Cornelius vovit ver ſacrum: ipſe denique Æmilius ſuum penſum habuit ludos magnos. *Et* valde veriſimilis eſt opinio Pighii, non ſolum hæc eum curare juſſum, ſed & cæteros prætores, atque adeo ſcripſiſſe Livium: *M. Æmilium Pr. cum collegis ex pontificum ſententia*, vel, *M. Æmilium prætorem & collegas de pontificum ſententia.*

VARIORUM.

1 *Decemviri libros Sibyllinos adire juberentur.*] Decemviri ergo ex ſenatus decreto libros Sibyllinos adibant, & illis inſpectis renuntiabant quid facto eſſet opus. idque fieri jubebat ſenatus, ex ſententia aliquando Pontificum, ſi quid incideret, quod eorum ſententiam requirebat. præterea nunquam conſulebantur libri, niſi prodigiis nuntiatis, ad quæ procuranda jubebat Senatus libros inſpici. *Salmaſ.*

2 *Fatalibus libris.*] *Fatales libros* vocat *Sibyllinos.* Godelev.

3 *Menti vovendas.*] *Mens* à Romanis conſecrata, Cicerone quoque autore, ut mentem ea bonam concederet. Ovid.

Mens quoque numen habet, Menti delubra videmus
Vota, metu belli perfide Pœne tui.
Godelev.

4 *Ver ſacrum vovendum.*] Feſtus: *Ver ſacrum vovendi mos fuit Italis. magnis enim periculis adducti vovebant, quæcunque proximo vere nata eſſent apud ſe animalia, immolaturos. Sed cum crudele videretur, pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in adultam ætatem*

ſenatuſconſultis perfectis, [5] L. Cornelius Lentulus pontifex maximus [a] conſulente collegium prætore, omnium primum populum conſulendum de vere ſacro cenſet: injuſſu populi voveri non poſſe. Rogatus in hæc verba populus; *Velitis jubeatiſne hoc ſic fieri,* [b] *ſi res publica populi Romani Quiritium ad quinquennium proximum,* [c] *ſicut velim eam, ſalva ſervata erit hiſce duellis, datum donum duit populus Romanus Quiritium, (quod duellum populo Romano cum Carthaginienſi eſt, quaque duella cum Gallis ſunt, qui cis Alpes ſunt) quod ver attulerit ex ſuillo, ovillo, caprino, bovillo grege, quaque profana erunt, Iovi fieri, ex qua die ſenatus populuſque juſſerit. Qui faciet, quando volet, quaque lege volet, facito: quo modo faxit, probe factum eſto. Si id moritur, quod fieri oportebit, profanum eſto, neque ſcelus eſto. ſi quis rumpet occidetve inſciens, ne fraus eſto. ſi quis clepſit, ne populo ſcelus eſto, neve cui cleptum erit. ſi atro die faxit inſciens, probe factum eſto. ſi nocte ſive luce, ſive ſervus ſive liber faxit, probe factum eſto. ſi ante id ea ſenatus populuſque juſſerit fieri ac faxit, eo populus ſolutus, liber eſto.* Ejuſdem rei cauſſa ludi magni voti, æris trecentis triginta tribus millibus, trecentis triginta [d] tribus, triente: præterea bubus Jovi trecentis, multis aliis Divis bubus albis,

tem velabant, atque ita extra fines ſuos exigebant. Sigon.

5 *L. Cornelius Pont. Max.*] Hic eſt *L. Cornelius Lentulus Caudinus*, qui conſul cum *Q. Fulvio Flacco* fuit inter primum & ſecundum bellum Punicum: ante hunc fuerat *L. Cæcilius Metellus*, is qui Palladium ex incendio rapuit: ante Metellum *Ti. Coruncanius*, qui primus è plebe factus eſt. *Sigonius*.

GRONOVII.

a *Conſulente collegio pontificum.*] Omnis ſcripta lectio: *conſulente collegio prætorum.* Vnde Lipſius, *collegium prætore:* quaſi collegium nunquam ſoleret conſulere pontificem. At quod unius Lentuli pontificis maximi mentio fit, non ſolum conſultum putare debemus: ſed quod reſpondit, id accipimus reſpondiſſe de collegii ſententia, quod conſultum fuerat. Deinde ſi ſenatus juſſit agere collegium prætorum ex decreto pontificum, quid eſt abſurdi in eo, quod ab ipſo collegio prætorum conſultum collegium pontificum dicitur? Cicero 3. de officiis. *Cum prætor eſſet, collegiumque prætorum tribuni plebis adtribuiſſent.*

b *Si res populi Romani Quiritium.*] Quæ in hac formula mutata ſunt, aut mutanda, de iis diſſeruimus ſingulari capite libri quarti Obſervationum.

c *Sicut velim eam ſalva.*] Scripti: *ſic velim eamque ſalvam.* Forte: *ſicuti maxime quum ſalva eſt.*

d *Tribus millibus triente.*] Bene Scaliger: *æris trecentis triginta tribus millibus trecentis triginta tribus triente.* Vide de pecunia veteri lib. 4. cap. 2.

albis, atque cæteris hoſtiis. Votis rite nuncupatis, ſupplicatio edicta: [e] ſupplicatumque iere cum conjugibus ac liberis, non urbana multitudo tantum, ſed agreſtium etiam, quos in aliqua ſua fortuna publicæ quoque contingebat cura. [f] Tum lectiſternium per triduum habitum, decemviris ſacrorum curantibus. [g] ſex pulvinaria in conſpectu fuêre: Jovi & Junoni unum, alterum Neptuno ac Minervæ, tertium Marti & Veneri, quar Apollini ac Dianæ, quintum Vulcano ac Veſtæ, ſextum Mercurio ac Cereri. Tum ædes votæ. Veneri Erycinæ ædem Q. Fabius Max. dictator vovit; quia ita ex fatalibus libris editum erat, ut is voveret, cujus maximum imperium in civitate eſſet. [h] Menti ædem T. Otacilius
11 prætor vovit. Ita rebus divinis peractis, [i] tum de bello, reque de publica dictator retulit; quibus quotve legionibus victori hoſti obviam eundum eſſe Patres cenſerent. Decretum, *Ut ab Cn. Servilio conſule exercitum acciperet: ſcriberet præterea ex civibus ſociiſque, quantum equitum ac peditum videretur:* [1] *cætera omnia ageret faceretque, ut è republica duceret.* Fabius duas ſe legiones adjecturum ad Servilianum exercitum dixit. his per magiſtrum equitum ſcriptis, Tibur diem ad conveniendum edixit. edictoque pro-

e *Supplicatumque iit cum conjugibus.*] Voſ. & Men. *Supplicatum qui conjugibus regum ac liberis.* Petav. *Supplicatumque regum conjugibus.* Reg. *Supplicatum qui regnum conjugibus.* Optimus & Petav. melior: *Supplicatum qui regum conjugibus.* Unde faciendum: *ſupplicatumque iere cum conjugibus.* Vide de pecun. vet. 2, 4.

f *Curatum lectiſternium & per triduum.*] Copulativa nuſquam. Præterea valde inſuave, *curatum curantibus.* Scribe: *quos in aliqua ſua fortuna publica quoque contingebat cura. Tum lectiſternium per triduum habitum decemviris ſacrorum curantibus.*

g *Et pulvinaria in conſpectu fuere.*] Put. *ex pulvinaria.* Scribendum, *ſex pulvinaria.* quod jam Salmaſius monuit ad hiſt. auguſtam.

h *Menti ædem Otacilius.*] Put. addit prænomen: *T. Otacilius.*

i *Tum de bello reque publica dictator.*] Optimi: *reque de publica.*

VARIORUM.

1 *Cætera omnia ageret faceretve, ut è rep.*] Aliquando duces exibant ad bellum cum mandatis liberis; aliquando cum ſtrictis; ſed tamen & his & illis ſubeſſe intelligebatur ea exceptio, ut juſſa majorum fierent, ſi liceret fieri ex honore & uſu publico. ſi enim in ſolennibus legibus obtinebat, ut ſuprema lex cenſeretur ſalus patriæ; quid ni idem ſervandum in imperatis Senatus? *Gruter.*

GRO-

propoſito, ut quibus oppida caſtellaque imminuta eſſent; ut hi [a] in loca tuta commigrarent; ex agris quoque demigrarent omnes regionis ejus, qua iturus Annibal eſſet: tectis prius incenſis ac frugibus corruptis, ne cujus rei copia eſſet; ipſe via Flaminia profectus obviam conſuli exercituique, quum ad Tiberim circa Ocriculum proſpexiſſet agmen, conſulemque [b] cum equitibus ad ſe prodeuntem; viatorem miſit, qui conſuli nunciaret, ut ſine lictoribus ad dictatorem veniret. Qui quum dicto paruiſſet, congreſſuſque eorum ingentem ſpeciem dictaturæ apud cives ſocioſque, vetuſtate jam prope oblitos ejus imperii, feciſſet: literæ ab urbe allatæ ſunt; naves onerarias commeatum ab Oſtia in Hiſpaniam ad exercitum portantes, à claſſe Punica circa portum Coſſanum captas eſſe. Itaque extemplo conſul Oſtiam proficiſci juſſus, navibus quæ ad urbem Romanam aut Oſtiæ eſſent, completis milite ac navalibus ſociis, perſequi hoſtium claſſem, ac littora Italiæ tutari. Magna vis hominum conſcripta Romæ erat; libertini etiam, quibus liberi eſſent, & ætas militaris, in verba juraverant. Ex hoc urbano exercitu, qui minores quinque & triginta annis erant, in naves impoſiti: alii, ut urbi præſiderent, relicti.
Dictator exercitu conſulis accepto à Fulvio Flacco le- 12
gato, per agrum Sabinum Tibur, [c] quo die ad conveniendum edixerat novis militibus, venit: [d] inde Præneſte tranſverſis limitibus in viam Latinam eſt regreſſus, unde itineribus ſumma cum cura exploratis ad hoſtem ducit; nullo loco, niſi quantum neceſſitas cogeret, fortunæ

GRONOVII.

a *In loca tuta commigrarent.*] Put. & Pet. *Immunita eſſent, uti commigrarent in loca tuta: ex agris quoque demigrarent.* Vtique ſincerius: ſed vellem etiam: *ut hi*, vel *ii, commigrarent.* Vide ad lib. 28, 9.

b *Cum equitibus ad ſe progredientem.*] Et optimus & multi alii: *prodeuntem.*

c *Quo diem ad conveniendum edixerat.*] Omnes: *quo die ad.*

d *Inde Præneſte tranſverſis tramitibus.*] Eſt Laurentii Vallæ, cum reperiſſet, *tranſverſis militibus*: ut ſervant quoque pluſculi ſcripti. Sed Put. plane: *inde Præneſte, ac tranſverſis limitibus.* Sic lib. 31. *Profectus inde tranſverſis limitibus terrorem præbuit ſubitum hoſti.* Lib. 41. *Per tranſverſos limites ſuperatis* mon-

tunæ ſe commiſſurus. Quo primum die haud procul Arpis in conſpectu hoſtium poſuit caſtra: nulla mora facta, quin Pœnus educeret in aciem, copiamque pugnandi faceret: ſed ubi quieta omnia apud hoſtes, nec caſtra ullo tumultu mota videt; increpans quidem[e] victos tandem Martios animos Romanorum, debellatumque, & conceſſum eis propalam de virtute ac gloria eſſe, in caſtra rediit. cæterum tacita cura animum incesſit, quod cum duce, haudquaquam Flaminio Semproniòque ſimili, futura ſibi res eſſet, ac tum demum edocti malis Romani parem Annibali ducem quæſiſſent; & prudentiam quidem, non vim dictatoris extemplo timuit. [f] conſtantiam haud dum expertus, agitare ac tentare animum movendo crebro caſtra, populandoque in oculis ejus agros ſociorum, cœpit. & modo citato agmine è conſpectu abibat, modo repente in aliquo flexu viæ, ſi excipere degreſſum in æquum poſſet, occultus ſubſiſtebat. Fabius per loca alta agmen ducebat, modico ab hoſte intervallo, ut neque omitteret eum, neque congrederetur. Caſtris, niſi quantum uſus neceſſario cogeret, tenebatur miles. pabulum & ligna nec pauci petebant, nec paſſim. Equitum leviſque armaturæ ſtatio compoſita inſtructaque in ſubitos tumultus, & ſuo militi tuta omnia, & infeſta effuſis hoſtium populatoribus præbebat. neque univerſo periculo ſumma rerum committebatur: & parva momenta levium certaminum ex tuto cœptorum, finitimo

montibus in campos degreſſi. Iis opponuntur apud Feſtum *prorſi limites.*

e *Victos tandem Martios animos Romanorum debellatumque & conceſſum eis propalam.*] Put. duo, Pet. reg. Men. Voſ. *Tandem quos Martios animos.* Deinde Put. & melior Pet. & Voſ. *Romanis:* quorum & neuter habet τὸ *eis.* Tentabam: *increpans quidem, victos tandem quoque Martios animis Romanos, debellatumque & conceſſum propalam.* Lib. 9. *Tacere indolem illam Romanam, ablatoſque cum armis animos.* Lib. 21. *Alocus vinci animos, ubi arma vincantur, adfirmans.* Τὸ *quidem* reſpicit τὸ *cæterum*, quod ſequitur: ille quidem palam hæc jactans abibat: cæterum ſecreto angebatur.

f *Conſtantiamque ejus haud.*] Pet. Pet. reg. Men. Voſſ. *Conſtantiam haud dum*: ita ut deſint *que* & *ejus.* Nec ſatis commode interponuntur *non vim.* Velim: *Et prudentiam quidem novi ductoris extemplo timuit; conſtantiam haud*

to receptu, [g] aſſueſaciebant territum priſtinis cladibus militem, minus jam tandem aut virtutis, aut fortunæ pœnitere ſuæ. Sed non Annibalem magis infeſtum tam ſanis conſiliis habebat, quam magiſtrum equitum. qui nihil aliud, [h] quam quod parebat in imperio, moræ ad rempub. præcipitandam habebat, ferox rapiduſque in conſiliis, ac linguis immodicus; primo inter paucos, dein propalam in vulgus, pro cunctatore [i] ſegnem, & cauto timidum, affingens vicina virtutibus vitia, compellabat: [k] premendorumque ſuperiorum arte (quæ peſſima ars nimis proſperis multorum ſucceſſibus crevit) ſeſe extollebat. [l] Annibal ex Hirpinis in Samnium tranſit, Be- 13
neventanum depopulatur agrum, Teleſiam urbem capit: irritat etiam de induſtria ducem, ſi forte accenſum tot indignitatibus cladibuſque ſociorum, [m] detrahere ad

haud dum expertus agitare ac tentare animum &c. In fine hujus libri: *ſi Carthaginienſium ductor fuiſſet.*

g *Adſueſaciebant territum priſtinis cladibus militem.*] Pal. Men. Voſ. *Priſtinis in cladibus his.* Put. Pet. melior & ſimiles Florent. *Priſtinis in his cladibus.* Scribe: *priſtinis trinis cladibus.* nempe ad Ticinum, Trebiam, Traſimenum. Sic lib. 23, 49. *Inter hæc trina caſtra hoſtium: & triniſque caſtris eo die potiti ſunt*, Mſſ. non *terna terniſque* ut vulgatur. Lib. 25, 26. *Acradinam inde trinis caſtris*, itidem non optimi modo, ſed fere omnes calamo exarati.

h *Quam quod non imperabat, moræ.*] Put. & omnes ſcripti alicujus numeri: *quod imperabat imperio moræ.* Poteſt legi: *quam quod imperabat ſub imperio:* vel, *quod parebat in imperio.* ἀρχόμενος ἦρχε, ut Plutarchus loquitur in præceptis reip. ger. Nam & magiſter equitum imperator, ſed ſub alio imperatore dictatore. Noſter lib. 8, 30. *Cujus rei vitium non in belli eventum, quod proſpere geſtum eſt, ſed in rabiem atque iras imperatorum vertit.* L. Papirii Curſoris puta & Q. Fabii Maximi Rulliani: quorum ille dictator, hic magiſter equitum. Et rurſus cap. 33. *Papirium tanquam ex hoſtium ducibus, ſic ex Romano imperatore victoriam & triumphum petere.* Al. Rubenio placebat: *quod parebat imperio.*

i *Segnem, pro cauto.*] Scripti omnes: *pro cunctatore ſegnem & cauto timidum.*

k *Premendorumque ſuperiorum arte quæ.*] Vbique in membranis: *premendorum ſuperiorum quæ peſſima ars.* omiſſa particula & τῷ *arte.* Fuerit forte: *Premendoque ſuperiorem, quæ peſſima ars.*

l *Annibal ex Arpis in Samnium tranſit.*] Pall. tres, Pet. Men. *Arpenis.* Put. Pet. melior, reg. & optimus Florent. *Hirpinis.* Polybius: ὑπερέβαλον τὸν Ἀπεννῖνον ϗ καταίροντες εἰς τὴν Σαμνῖτιν χώραν. Noſter lib. 23. *crebras excurſiones in agrum Hirpinum & Samnites Caudinos fecit.* Fuerant quidem vicini & ad Arpos in Daunia, ſed crebro caſtris movendis jam pervenerant in Hirpinos, unde proximus tranſitus in Samnium. Denique præpoſitio gentem exigit, non oppidum.

m *Trahere ad æquum certamen poſſit.*] Optimi

ad æquum certamen poſſit. Inter multitudinem ſociorum Italici generis, qui ad Traſimenum capti ab Annibale dimiſſique fuerant, tres Campani equites erant; multis jam tum illecti donis promiſſiſque Annibalis, ad conciliandos popularium animos. hi nunciantes; ſi in Campaniam exercitum admoviſſet, Capuæ potiendæ copiam fore, quum res major quam auctores eſſet; dubium Annibalem, alterniſque fidentem ac diffiden[illegible] tamen ut Campanos ex Samnio peteret, moverunt; monitoſque [n] ut etiam atque etiam promiſſa rebus adfirmarent, [o] juſſoſque cum pluribus & aliquibus principum redire ad ſe, dimiſit. ipſe imperat duci, ut ſe in agrum Caſinatem ducat: edoctus à peritis regionum, ſi eum ſaltum occupaſſet, exitum Romano ad opem ferendam ſociis intercluſurum. [p] Sed Punicum abhorrens os ab Latinorum nominum prolatione, pro Caſino Caſilinum

dux

Optimi verius *detrahere*, nam per loca alta ducebat Fabius vitata ubique planitie.

n *Vt etiam atque etiam promiſſa rebus confirmarent.*] Fere omnes *adfirmarent.* Sic & apud Tacitum de moribus Germanorum cap. 3. ſcripti: *Quæ neque adfirmare argumentis neque refellere in animo eſt.* Vbi vulgo *confirmare.* Lib. 1. *Ea res utique Trojanis ſpem adfirmat finiendi erroris.* Lib. 8. *Sortes Dodonæi Iovis eventu adfirmaſſe.* Suſpicor autem quoque ſcribendum: *monitoſque etiam atque etiam, ut promiſſa rebus adfirmarent.*

o *Iuſſoſque cum popularibus.*] Membranæ non niſi, *cum pluribus.*

p *Sed Punicum abhorrens à Latina nomen.*] Quaſi vero tam celebre in Africa fuerit, ipſa in Italia non admodum nobile, Caſinum, ut aliam appellationem Punicam haberet. Longe aliter in Mſſ. Put. Petav. melior, duo Flor. duo Pall. *Sed Punicum abhorrens ab Latinorum nominum pro Caſino dux ut acciperet fecit.* Regius & Mediceus unus: *ſed Punicum abhorrens ab Latinorum nominum prolatione pro Caſino Caſilinum dux ut acciperet fecit.* Putes, ſi addatur *os*, nihil melius poſſe fingi. Sed nimis eſt ſupplementorum. Propius veterem ſcripturam foret: *ſed Punicum abhorrens os Latinorum nominum pro Caſino Caſilinum.* Neque enim *abhorrere alicujus*, durius videtur quam *faſtidire alicujus* aut *vereri.* Lib. 29. *Adſpernatus aliarum gentium. Dux ut acciperet, fecit.* ut lib. 25. *Hæc pervagata paſſim vox, ut & hoſtes pro victoribus & Romani pro victis eſſent, fecit.* Eſt autem os Punicum abhorrens Latinorum nominum ipſius Hannibalis jubentis Caſinum duci, eamque vocem ita pronuntiando trahentis, ut dux viarum Caſilinum nuncupari putaret. Eſt enim proprium vitium Afrorum in pronuntiatione *Labdaciſmus* teſte Iſidoro lib. 1. Orig. 20. quod belle huc facit. *Labdaciſmus eſt ſi pro una L. duo pronuntientur, ut Afri faciunt.* Sed definitio hæc nimis anguſta: immittitur enim & nonnullis naturali vitio, ubi prorſus non eſt.

q Aver-

dux ut acciperet, fecit; [q] averſuſque ab ſuo itinere, per
Alliſanum, Calatinumque, & Calenum agrum; in cam-
pum Stellatem deſcendit: ubi quum montibus flumini-
buſque clauſam regionem circumſpexiſſet, vocatum du-
cem percunctatur, ubi terrarum eſſet? quum is Caſilini
eo die manſurum eum dixiſſet, tum demum cognitus eſt
error, & Caſinum longe inde alia regione eſſe, virgiſque
[redacted] duce, & ad reliquorum terrorem in crucem ſubla-
to, caſtris communitis Maharbalem cum equitibus in
agrum Falernum prædatum dimiſit. Uſque ad aquas Si-
nueſſanas populatio ea pervenit. ingentem cladem, fu-
gam tamen terroremque latius, Numidæ fecerunt. Nec
tamen is terror, quum omnia bello flagrarent, fide ſo-
cios dimovit: videlicet quia juſto & moderato regeban-
tur imperio; nec abnuebant, quod unum vinculum fidei
eſt, melioribus parere. [r] Ut vero ad Vulturnum flumen 14
caſtra ſunt poſita, exurebaturque amœniſſimus Italiæ
ager, villæque paſſim incendiis fumabant, per juga Maſ-
ſici montis Fabio [ſ] ducente, tum prope de integro ſedi-
tio accenſa. quieverant enim per paucos dies: quia quum
celerius ſolito ductum agmen fuiſſet, feſtinari ad prohi-
bendam populationibus Campaniam crediderant. ut
vero in extrema juga [t] Maſſici montis ventum eſt, ho-
ſteſque ſub oculis erant, Falerni agri colonorumque Si-
nueſſæ tecta urentes, nec ulla erat mentio pugnæ, *Spe-
ctatumne huc*, inquit Minucius, [v] *ut rem fruendam oculis, ſo-
ciorum*

q *Averſuſque ab itinere.*] Put. aliique: *averſuſque ab ſuo itinere.*

r *Ut vero ad Vulturnum.*] Put. Pet. reg. *Ut vero quam ad V.* deinde, *exurebatur*, ſine τοῦ *que*. Scribe: *Ut vero, quum ad Vulturnum flumen caſtra ſunt poſita, exurebatur amœniſſimus Italiæ ager.*

ſ *Ducente tum prope de integro eſt orta ſeditio.*] Scripti omnes: *ducente tum prope de integro ſeditio ac de ſeditione accenſi, quidam fuerant enim.* Unde Lipſius reciſis *de ſeditione*, tanquam è margine admiſſis: *tum prope de integro ſeditio accenſa, quieti fuerant enim.* Sententiam utique deprehendit. De verbis poſſis cogitare: *tum prope de integro ſeditio ab duce altero eſt accenſa. quieverant enim per paucos dies.*

t *Maſſici montis ventum eſt, hoſteſque.*] In ſcriptis: *hoſtes ſub oculis*: iterum ſine τοῦ *que*. Scribe: *Ut vero in extrema juga Maſſici montis ventum, & hoſtes ſub oculis erant.*

v *Ad rem fruendam.*] Forte: *ut rem fruendam oculis*, id eſt, tanquam rem jucundam

ciorum cædes, & incendia venimus? nec ſi nullius alterius nos, ne civium quidem horum pudet, [x] quos Sinueſſam colonos patres noſtri miſerunt, ut ab Samnite hoſte tuta hæc ora eſſet: quam nunc non vicinus Samnis urit, ſed Pœnus advena; ab extremis orbis terrarum terminis, noſtra cunctatione & ſocordia jam huc progreſſus. [y] Tantum (pro!) degeneramus à parentibus noſtris, ut, præter quam oram illi Punicas vagari claſſes, dedecus eſſe imperii ſui duxerint, eam nos nunc [a] plenam hoſtium Numida[illegible]que, ac Maurorum jam factam videamus? Qui modo Saguntum oppugnari indignando, non homines tantum, ſed fœdera & deos ciebamus, tendentem ad mœnia Romanæ coloniæ Annibalem lenti ſpectamus. Fumus ex incendiis villarum agrorumque in oculos atque ora venit, ſtrepunt aures clamoribus plorantium ſociorum; ſæpius nos, quam Deorum invocantium opem. nos hic [b] pecorum modo per æſtivos ſaltus deviaſque calles exercitum ducimus; conditi nubibus, ſilviſque. Si hoc modo peragrando cacumina ſaltuſque M. Furius recipere à Gallis urbem voluiſſet, quo hic novus Camillus (nobis dictator unicus [c] in rebus affectis quæſitus) Italiam ab Annibale recuperare parat; Gallorum Roma eſſet: quam vereor, ne, ſic cunctantibus nobis, Annibali ac Pœnis toties ſervaverint majores noſtri. ſed vir, ac vere Romanus, quo die dictatorem eum ex auctoritate Patrum, juſſuque populi dictum, [d] Veios allatum eſt, quum eſſet ſatis altum Ianiculum, ubi ſedens proſpectaret hoſtem, deſcendit in æquum: atque illo ipſo die media in urbe, qua nunc buſta Gallica ſunt, & poſtero die, citra Gabios, cecidit Gallorum legiones. Quid? poſt multos annos, quum [e] ad

furculas

cundam viſu. Sic infra: *levi certamine ut tumultuariam manum fudere.*

x *Quos in Sinueſſam.*] Meliores: *quos Sinueſſam colonos.*

y *Tantum pro dolor.*] Iterum meliores: *Tantum pro! degeneramus à patribus noſtris:* omiſſo τῷ *dolor.* Plautus Caſina: *Pro, bonæ frugi hominem te jam pridem eſſe arbitror.*

a *Plenam Numidarum hoſtium ac Maurorum.*] Potiores: *plenam hoſtium Numidarumque ac Maurorum.*

b *Pecorum more per æſtivos ſaltus devioſque colles.*] Put. Pet. melior, reg. *modo* & *deviaſque callis:* quod utrumque & Grammaticus antiquus notavit, ut olim Lipſius.

c *In rebus afflictis.*] Non Sigonianus modo, ſed & omnes noſtri, *affectis.*

d *Vejos allatus eſt nuntius.*] Nuſquam τὸ *nuntius* reperimus: quidam etiam clare *adlatum* vel *allatum*, ut & legit Laurentius Valla.

e *Ad Furcas Caudinas.*] Put. Pet. tres Pall. Voſ. *Furculas.* Deinde Put. *Modo C. Lutatio.* id eſt *Cajo*, non *Conſuli.*

f Impe-

furculas Caudinas ab Samnite hoſte ſub jugum miſſi ſumus; utrum tandem Lucius Papirius Curſor juga Samnii perluſtrando, an Luceriam premendo obſidendoque, & laceſſendo victorem hoſtem, depulſum ab Romanis cervicibus jugum ſuperbo Samniti impoſuit? Modo C. Lutatio quæ alia res, quam celeritas, victoriam dedit? quod poſtero die quam hoſtem vidit, claſſem gravem commeatibus, [f] *impeditam ſuomet ipſam inſtrumento atque apparatu, oppreſſit. Stultitia eſt, ſedendo aut votis debellari credere poſſe.* [g] *armari copias oportet, deducendas in æquum, ut vir cum viro congrediaris.* [h] *Audendo atque agendo res Romana crevit, non his ſegnibus conſiliis, quæ timidi cauta vocant.* Hæc velut concionanti Minucio, circumfundebatur tribunorum equitumque Romanorum multitudo, & ad aures quoque militum dicta ferocia volvebantur: ac, ſi militaris ſuffragii res eſſet, haud dubie ferebant, Minucium Fabio duci prælaturos. Fabius [i] pariter in ſuos haud minus quam in hoſtes intentus, prius ab illis invictum animum præſtans, quamquam probe ſcit, non in caſtris modo ſuis, [k] ſed jam etiam Romæ infamem ſuam cunctationem eſſe, obſtinatus tamen, eodem conſiliorum tenore æſtatis reliquum extraxit: ut Annibal [l] deſtitutus ab ſpe ſummopere petiti certaminis, jam hibernis locum circumſpectaret: quia ea regio præſentis erat copiæ,

f *Impeditam ſuo ipſam inſtrumento.*] Alii *ſuo & ipſam*, unus è Pal. clare: *ſuometipſam*.

g *Armari copias oportet, deducendas in æquum.*] Put. Voſſ. & primæ editt. *& deducendas*. Lege: *& deducenda res in æquum*. Niſi malis: *Armes copias oportet, & deducas in æquum*.

h *Audendo agendoque.*] Omnes noſtri: *Audendo atque agendo res Romana crevit, non his ſenſibus conſiliiſque*. Quod Lipſius dedit, *ſegnibus conſiliis*, etſi verum puto, non inveni niſi in margine Voſſiani.

i *Pariter in ſuos.*] Locus æger: nam ſi τὸ *pariter* ſanum, non bene additur *haud minus quam:* hæc ſi integra, illud ſuperfluum eſt. Aut τὸ *pariter* ab his diſtinctione ſeparandum & ad aliam orationem referendum. Quid autem ibi *prius ab aliis?* Philip. Rubenius, *à fabulis*. Fortaſſe: *Fabius pariter, in ſuos haud minus quam in hoſtes intentus, ab utriſque invictum animum præſtat*. Sic enim etiam, non *præſtans*, omnes ſcripti codices.

k *Sed etiam Romæ ſuam cunctationem infamem*] Put. Pall. Voſſ. *Sed jam etiam Romæ infamem ſuam cunctationem eſſe*.

l *Deſtitutus ab ſpe ſumma appetiti certaminis.*] Falſum: nam dum Fabius imperator ad exercitum fuit, ſpem certaminis vix ullam Pœnus habuit. Pall. & Voſſ.

piæ, non perpetuæ; arbuſta vineæque, & conſita omnia magis amœnis quam neceſſariis fructibus. [m] Hæc per exploratores relata Fabio. Quum ſatis ſciret per eaſdem anguſtias, quibus intraverat Falernum agrum, rediturum; Calliculam montem & Caſilinum occupat modicis præſidiis, quæ urbs Vulturno flumine dirempta, [n] Falernum ac Campanum agros dividit: & ipſe jugis iiſdem exercitum reducit; miſſo exploratum cum [illegible]dringentis equitibus ſociorum L. Hoſtilio Mancino: qui ex turba juvenum audientium ſæpe ferociter concionantem magiſtrum equitum, progreſſus primo exploratoris modo, ut ex tuto ſpecularetur hoſtem; [o] ubi vagos paſſim per vicos Numidas vidit; per occaſionem etiam paucos occidit. extemplo occupatus certamine eſt animus, excideruntque præcepta dictatoris; [p] qui, quantum tuto poſſet, progreſſum prius recipere ſeſe juſſerat, quam in conſpectum hoſtium veniret. Numidæ alii atque alii occurſantes refugienteſque, ad caſtra prope ipſum cum fatigatione equorum atque hominum pertraxere. inde Cartalo, penes quem ſumma equeſtris imperii erat, concitatis equis invectus, quum, prius quam ad conjectum teli veniret, avertiſſet hoſtem, quinque millia ferme continenti curſu ſecutus eſt fugientes. Mancinus, poſtquam nec hoſtem deſiſtere ſequi, nec ſpem

& Voſſ. *oppetiti.* Put. *ab ſpe ſummoppetiti.* Significat: *ab ſpe ſummopere petiti.*

m *Hac per exploratores relata fama Fabio.*] Vox *fama* extorris eſt bonis libris, & additamentum haud dubie correctorum. Scribe: *Hac per exploratores relata Fabio. Quum ſatis ſciret, per eaſdem anguſtias.* Perinde eſt quaſi dixiſſet, *Qui quum ſatis ſciret*: vel, *Is cum ſatis ſciret.* Solere autem Livium compendifacere id pronomen cum aliunde, tum ex principio operæ noſtræ meminiſti. Lib. 23. *Hac (neque enim occulte gerebantur) quum relata Hannibali eſſent.*

n *Falernum à Campano agro dividit.*] Put. Petav. melior: *Campanum.* Scribe: *Falernum ac Campanum agros dividit.* Vt etiam Alb. Rubenio viſum.

o *Vbi vagos paſſim per vicos Numidas vidit.*] Deeſt vox ultima Put. Petav. utroque, reg. Men. immo & editis ante Moguntinum. Nec profecto deſideratur: ſenſus enim: ubi non modo hoc fecit, cujus ergo miſſus erat, ut ſpecularetur hoſtem ex tuto, ſed etiam paucos, per vicos paſſim vagantes, Numidas per occaſionem occidit.

p *Qui quam tuto poſſet.*] Put. *quem*: ſed tres Pall. & Voſſ. *quantum*, ut conjiceret quivis.

ſpem vidit effugiendi eſſe, cohortatus ſuos in prælium rediit, omni parte virium impar. Itaque ipſe, & delecti equitum, circumventi occiduntur. cæteri effuſo rurſus curſu Cales primum, inde, prope inviis callibus, ad dictatorem perfugerunt. Eo forte die Minucius ſe conjunxerat Fabio, miſſus ad firmandum præſidio ſaltum, qui ſuper Tarracinam, in arctas coactus fauces, imminet mari, [q] ne immunito Appiæ limite, Pœnus pervenire in agrum Romanum poſſet. Conjunctis exercitibus, dictator ac magiſter equitum caſtra in viam deferunt qua Annibal ducturus erat. duo inde millia hoſtes aberant.
Poſtero die Pœni, quod viæ inter bina caſtra erat, agmi- 16
ne complevere. Quum Romani ſub ipſo conſtitiſſent vallo, haud dubie æquiore loco, ſucceſſit tamen Pœnus cum expeditis equitibus, atque [r] ad laceſſendum hoſtem carptim & procurſando recipiendoque ſeſe, pugnavere. reſtitit ſuo loco Romana acies; lenta pugna & ex dictatoris magis, quam Annibalis fuit voluntate. ducenti ab Romanis, octingenti hoſtium cecidere. Incluſus inde videri Annibal, via [ſ] ad Caſilinum obſeſſa: quum Capua & Samnium, & tantum ab tergo divitum ſociorum, Romanis

manis

q *Ne immunito Appiæ limite Pœnus pervenire in agrum Romanum poſſet.*] Eſt novitium. Put. *Nae adminuiſſe Pœnus Appiæ limite.* Nec differunt antiquiores alii. Scribe: *ne ab Sinueſſa Pœnus Appiæ limite pervenire in agrum Romanum poſſet.* Sinueſſanum agrum circumcirca tenebat Pœnus. Ideo ſuperius: *hoſteſque ſub oculis erant, Falernum agrum colonorumque Sinueſſa tecta urentes.* Illuſtrat Strabo lib. 5. Ἑξῆς δ' ἑκατὸν σταδίοις τῷ Κιρκαίῳ Ταρρακίνη ἐστί. Ἐνταῦθα δὲ συνάπτεται τῇ θαλάττῃ πρῶτον ἡ Ἀππία ὁδὸς, ἐστρωμένη μὲν ἀπὸ τῆς Ῥώμης μέχρι Βρεντησίου, πλεῖστον δ' ὁδευομένη τῶν ἐπὶ θαλάττῃ πόλεων τούτων ἐφαπτομένων μόνον, τῆς τε Ταρακίνης, καὶ τῶν ἐφεξῆς Φορμιῶν, καὶ Μιντούρνης καὶ Σινυέσσης, καὶ τῶν ἐσχάτων Τάραντός τε καὶ Βρεντησίου. Et infra: ἡ μὲν Ἀππία τὰ πρὸς θάλατταν ἀφορίζουσα μέρη τῆς Λατίνης μέχρι Σινυέσσης.

r *Ad laceſſendum hoſtem raptim & procurſando.*] Put. & Pet. melior: *captim Pœni & procurando.* Voſſ. *Captim ex procurando.* Duo Pal. *Captim & procurando*: ex quibus alter *procurrendo.* Pet. alter, reg. tertius Pall. *Carptim Pœni & procurando.* Lib. 44. *Si carptim aggrediendo circumagere immobilem longitudine & gravitate haſtam cogas.* Aliud latet. Scribe: *atque ad laceſſendum hoſtem capti impetus, & procurrendo recipiendoque ſeſe certavere.* Vt ſupra cap. 5. Nuſquam reperi Sigonii: *equitibus ad laceſſendum hoſtem carptim.*

ſ *Et ad Caſilinum obſeſſus:*] Put. *uiad Caſilinum obſeſſa.* Vnde alii quoque boni: *ut ad Caſilinum obſeſſa.* Repone:

via

manis commeatus ſubveheret: Pœnus contra, infra Formiana ſaxa, ac Linterni arenas, ſtagnaque perhorrida ſitu, hibernaturus eſſet. Nec Annibalem feſellit, ſuis ſe artibus peti. itaque quum per Caſilinum evadere non poſſet, petendique montes & jugum Calliculæ ſuperandum eſſet, necubi Romanus incluſum vallibus agmen aggrederetur; ludibrium oculorum, ſpecie terribile, ad fruſtrandum hoſtem commentus, principio noctis furtim ſuccedere ad montes ſtatuit. Fallacis conſilii talis apparatus fuit. Faces undique ex agris collectæ, faſceſque virgarum, atque arida ſarmenta, præligantur cornibus boum, quos domitos indomitoſque multos inter cæteram agreſtem prædam agebat. ad duo millia ferme boum effecta: Aſdrubalique negotium datum, ut primis tenebris noctis id armentum accenſis cornibus ad montes ageret. maxime, ſi poſſet, ſuper ſaltus ab
17 hoſte inſeſſos. Primis tenebris ſilentio mota caſtra: boves aliquanto ante ſigna acti. ubi ad radices montium viaſque anguſtas ventum eſt; ſignum extemplo datur, ut accenſis cornibus armenta in adverſos concitentur montes: & metus ipſe relucentis flammæ ex capite, calorque jam [t] ad vivum ad imaque cornuum adveniens, velut ſtimulatos furore agebat boves. quo repente diſcurſu, haud ſecus quam ſilvis montibuſque accenſis, omnia circum virgulta ardere [v] capitumque irrita quaſſatio excitans flammam, hominum paſſim diſcurrentium ſpeciem præ-

via ad Caſilinum obſeſſa. Nam ſequitur mox: *quum per Caſilinum evadere non poſſet, petendique montes.* Ita Put. & quidquid tractavimus ſcriptorum præter Men. Voſ. & Pal. unum, in quibus *petendumque.* quod è ſuo propoſuit Lipſius.

t *Ad vivum ad imaque cornuum.*] Omnes veteres: *ad vivum divatimaque.* An, *ad vivum citimaque.*

v *Capitumque inquietatio excitans flammam.*] Petav. melior & optimus Florentinus. *captumquaeritaquaeratio.* Putean. *Captumque rita quaeſatio.* Cæterorum lectiones adſcribere piget: nihil eſt enim monſtroſius. Ex illa autem antiqua ſcriptura nihil exit commodius, quam *capitumque irrita quaſſatio.* Dum nempe fruſtra excutere ignem moliuntur. Silius in eadem parte hiſtoriæ: *& quaſſantibus ægra Armentis capita.* Livius lib. 8. *Quum equus prioribus pedibus erectus magna vi caput quateret.* Plinius 8, 18. *Irrita feritas ſævit in littore.*

præbebat. Qui [x] ad tranſitum ſaltus inſidendum locati erant, ubi in ſummis montibus ac ſuper ſe quoſdam ignes conſpexerunt, circumventos ſe eſſe rati præſidio exceſſere; [a] qua minime denſæ micabant flammæ, velut tutiſſimum iter, petentes ſumma montium juga. tamen [b] in quoſdam boves palatos ab ſuis gregibus inciderunt: & primo, quum procul cernerent, veluti flammas ſpirantium miraculo attoniti conſtiterunt: deinde, ut humana apparuit fraus, tum vero inſidias rati eſſe; [c] cum majore metu concitant ſe in fugam: levi quoque armaturæ hoſtium incurrere. cæterum nox æquato timore, neutros pugnam incipientes ad lucem tenuit. Interea toto agmine Annibal traducto per ſaltum, & quibuſdam in ipſo ſaltu hoſtium oppreſſis, in agro Alliſano poſuit caſtra. Hunc tumultum ſenſit Fabius. cæterum & inſi- 18
dias eſſe ratus, & ab nocturno utique abhorrens certamine, ſuos munimentis tenuit. Luce prima ſub jugo montis prælium fuit. quo intercluſam ab ſuis levem armaturam facile (etenim numero aliquantum præſtabant) Romani ſuperaſſent, niſi Hiſpanorum cohors ad idipſum remiſſa [d] ab Annibale perveniſſet. ea aſſuetior montibus,

x *Ad tranſitus ſaltus inſidendos.*] Put. *Ad tranſitum ſ. inſidendum.*

a *Qua ingens emicabat flamma.*] Scilicet, ſi Herculem Oetæum agere vellent. Omnes hic codices corrupti, leviſſime Put. cujus ſcripturam librarii adſequuti non ſunt. In eo erat à manu prima: *quamnim denſemicabant flamma.* Super ſecundum *M.* manu ſecunda poſitum erat *N G.* quod antiquiores alii ſunt ſequuti. nam Petavianus ille melior: *quam ingens micabant flammae.* Sed improbus iſte corrector fuit: faciendum enim fuerat: *qua minime denſæ micabant flammæ.* Sic lib. 31. *Vt quiſque minime multa ſtipendia haberet.* Cicero 1. Verr. *Quo quam minime multi ex illis de iſtius nefario ſcelere andire poſſent.* Cæſar 2. Gall. *Qua minime arduus ad noſtras munitiones aſcenſus videbatur.* Forſan &, *velut tutiſſimo itinere.*

b *Tum in quoſdam boves palantes à ſuis.*] Meliores: *tamen in quoſdam boves palatos ab ſuis.*

c *Cum multo maximoque ſtrepitu.*] Lipſius conjicit: *cum tumultu maximoque ſtrepitu.* Sed cum *ſtrepitus* ille nullus compareat in melioribus libris, cum Put. & Petav. *Cum majore multo concitant;* reponi viſum eſt: *cum majore metu concitant:* ut Regius reddiderat. Quia ergo *leviquoque* habent omnes libri, non *levique*, ut cohæreat oratio, ſic legi debet: *tum vero inſidias rati eſſe, dum majore metu concitant ſe in fugam, levi quoque armaturæ hoſtium incurrere.*

d *Ab Annibale perveniſſet.*] Forte, *ſuperveniſſet.*

bus, & ad concurſandum inter ſaxa rupeſque aptior ac levior, cum velocitate corporum, tum armorum habitu, campeſtrem hoſtem, gravem armis ſtatariumque, pugnæ genere facile eluſit. Ita haudquaquam pari certamine digreſſi, Hiſpani fere omnes incolumes, Romani aliquot ſuis amiſſis, in caſtra contenderunt. Fabius quoque movit caſtra: transgreſſuſque ſaltum ſuper Alliſas loco alto ac munito conſedit. Tum per Samnium Romam ſe petere ſimulans Annibal, uſque in Pelignos populabundus rediit. [e] Fabius mediis inter hoſtium agmen urbemque Romam jugis ducebat; nec abſiſtens nec congrediens. Ex Pelignis Pœnus flexit iter, retroque Apuliam repetens, [f] Gerònium pervenit; urbem metu, quia collapſa ruinis pars mœnium erat, ab ſuis deſertam. Dictator in Larinate agro caſtra communiit. inde ſacrorum cauſſa Romam revocatus, non imperio modo, ſed conſilio etiam, ac prope precibus agens cum magiſtro equitum, *ut plus conſilio quam fortunæ confidat: & ſe potius ducem, quam Sempronium Flaminiumque imitetur. ne nihil actum cenſeret,* [g] *exacta prope æſtate per ludificationem hoſtis. medicos quoque plus interdum quiete, quam movendo atque agendo proficere. Haud parvam rem eſſe, ab toties victore hoſte*
19 *vinci deſiſſe, & ab continuis cladibus reſpiraſſe.* Hæc nequicquam præmonito magiſtro equitum, Romam eſt profectus. Principio æſtatis, qua hæc gerebantur, in Hiſpania quoque terra marique cœptum bellum eſt. Aſdrubal ad eum navium numerum, quem à fratre inſtructum paratumque acceperat, decem adjecit: quadraginta navium claſſem Himilconi tradidit, atque ita Carthagine profectus navibus prope terram; exercitum in littore ducebat:

e *Fabius mediis inter hoſtium.*] Put. & Voſ. *medios.* Pet. *medius.* & id verum puto. Sufficit enim *jugis ducere*, per montes.

f *Gerionem pervenit.*] Put. *Gerionum.* Alii *Gleronum* aut *Gerenum.* Lege *Gerunium* ex Polybio, ut notavit Sigonius.

g *Exacta prope æſtate.*] Sic Sigonius, cum legeretur, *extracta.* Vt ſupra: *eodem tenore conſiliorum æſtatis reliquum extraxit.* Et lib. 32. *Ne ſine ullo effectu æſtas extraheretur.*

h. *Milite*

ducebat: paratus confligere quacumque parte copiarum hoſtis occurriſſet. Cn. Scipioni, poſtquam moviſſe ex hibernis hoſtem audivit, primo idem conſilii fuit: deinde minus terra propter ingentem famam novorum auxiliorum concurrere auſus, delecto [h] milite ad naves impoſito, quinque & triginta navium claſſe ire obviam hoſti pergit. Altero ab Tarracone die ad ſtationem decem millia paſſuum diſtantem ab oſtio Iberi amnis pervenit. inde duæ Maſſilienſium ſpeculatoriæ præmiſſæ retulerunt, claſſem Punicam ſtare in oſtio fluminis, caſtraque in ripa poſita. Itaque ut improvidos incautoſque univerſo ſimul effuſo terrore opprimeret, ſublatis ancoris ad hoſtem vadit. Multas & locis altis poſitas turres Hiſpania habet, quibus & ſpeculis & propugnaculis adverſus latrones utuntur. inde primo conſpectis hoſtium navibus, datum ſignum Aſdrubali eſt, tumultuſque prius in terra & caſtris, quam ad mare & ad naves eſt ortus; nondum aut pulſu remorum ſtrepituque alio nautico exaudito, aut aperientibus claſſem promontoriis; quum repente eques alius ſuper alium ab Aſdrubale miſſus, vagos in littore, quietoſque in tentoriis ſuis, nihil minus quam hoſtem aut prælium eo die exſpectantes, conſcendere naves propere atque arma capere jubet. [i] claſſem Romanam jam haud procul portu eſſe. Hæc equites dimiſſi paſſim imperabant. mox Aſdrubal ipſe cum omni exercitu aderat: varioque omnia tumultu ſtrepunt, ruentibus in naves ſimul remigibus militibuſque; [k] fugientium

h *Milite in naves impoſito.*] Ita quidem frequenter alibi. Sed Put. Petaviani, regius, Men. & quoſcumque vidi: *milite ad naves.* Quæ lectio vera eſt & elegans. τὸ *ad naves* non debent jungi participio *impoſito*, ſed nomini *milite.* *Miles ad naves* eſt claſſiarius miles, ut *ad limina cuſtos*, *ad lecticam homines.* Noſter lib. 34. *Servos ad remum, numero ex cenſu conſtituto, cum ſtipendio noſtro dabamus.* *Imponere* ſic apud Ciceronem lib. 2. de divin. *Cum M. Craſſus exercitum Brundiſii imponeret.* Polybius: λαβὼν ἐκ τοῦ πεζικοῦ στρατο-πέδου τοὺς ἐπιτηδειοτάτους ἄνδρας πρὸς τὴν ἐπιβατικὴν χρείαν.

i *Claſſem Romanam haud procul à portu eſſe.*] Parum intereſt, ſed tamen omnes libri deficiuntur τῷ *à.*

k *Fugientium magis à terra.*] Optimi: *è terra.*

tium magis à terra quam in pugnam euntium modo. Vixdum omnes conſcenderant, [l] quum alii reſolutis oris in ancoras evehuntur: alii, ne quid teneat, ancoralia incidunt: raptimque omnia præpropere agendo, militum apparatu nautica miniſteria impediuntur, trepidatione nautarum capere & aptare arma miles prohibetur. Et jam Romanus non appropinquabat modo, ſed [m] direxerat etiam in pugnam naves. itaque non ab hoſte & prælio magis Pœni, quam ſuomet ipſi [n] tumultu turbati, tentata verius pugna, quam inita, in fugam averterunt claſſem. & quum [o] adverſi amnis os lato agmine ac tam multis ſimul venientibus haud ſane intrabile eſſet, in littus paſſim naves egerunt: atque alii vadis, alii ſicco littore excepti, partim armati, partim inermes, ad inſtructam per littus aciem ſuorum perfugêre. Duæ tamen primo concurſu captæ erant Punicæ naves, quatuor ſuppreſſæ. Romani, quamquam terra hoſtium erat, armatamque aciem toto prætentam in littore cernebant, [p] haud cunctanter inſecuti trepidam hoſtium claſſem, naves omnes quæ non aut [q] perfregerant proras littore illiſas, aut carinas fixerant vadis, religatas puppibus in altum extraxere. ad quinque & viginti naves ex quadraginta cepere. Neque id pulcherrimum ejus victoriæ fuit, ſed quod una levi pugna toto ejus oræ mari potiti erant. [r] itaque ad Honoſcam claſſe provecti, exſcenſione

l *Quum alii reſolvunt oras, alii ancoram vellunt.*] Legendum, *quum alii reſolutis oris in ancoras evehuntur.* Diximus 4. Obſerv. 26.

m *Direxerat etiam in pugnam & naves.*] Neſciunt copulativam ſcripti.

n *Tumultu turbabantur. Tentata.*] Put. reg. Pet. melior & Pal. *turbati & tentata.* Sed, ut rotundior ſit oratio, delendum τὸ *&*.

o *Averſi ac diverſo late agmine* &c. *haud ſane impenetrabiles eſſent.*] Scribe: *Adverſi amnis os lato agmine ac tam multis ſimul venientibus haud ſane intrabile eſſet.* Diximus lib. 4. Obſ. 26.

p *Haud cunctanter tamen inſequuti.*] Deeſt vetuſtioribus *tamen.*

q *Perfregerant proras littore illiſas.*] Vetuſtiores *littoreis.*

r *Itaque ad Honoſcam claſſe profecti, exſcenſu è navibus in terram facto.*] Put. *adonuſam cl. provecti.* Promptum quidem, *Ophiuſam*, ni continentis oras ſe commemoraſſe hactenus ipſe teſtaretur Livius, ubi ad Ebuſum venit. Lege: *ad Oſcam.* Hanc enim inter Ilergetas non procul ab Ibero ſitam ſcribit Strabo lib. 3. etſi *Ileoſca* illic appelletur, ſed *Oſcam* legendum docet Lud. Nonius in Hiſpania ſua cap. 83. Quia autem & ſcripti,

ne ab navibus in terram facta, quum urbem vi cepiſſent, captamque diripuiſſent, Carthaginem inde petunt: atque omnem agrum circa depopulati, poſtremo [ſ] tecta quoque injuncta muro portiſque incenderunt. Inde jam præda gravis ad Longunticam pervenit claſſis: [t 1] ubi vis magna ſparti ad rem nauticam congeſta ab Aſdrubale. quod ſatis in uſum fuit, ſublato, cæterum omne incenſum eſt. Nec continentis modo projectas oras prætervecta, ſed in Ebuſum inſulam tranſmiſſum. ubi urbe, quæ caput inſulæ eſt, biduum nequicquam ſummo labore oppugnata, ubi in ſpem irritam fruſtra teri tempus animadverſum eſt, ad populationem agri verſi, direptis aliquot incenſiſque vicis, majore quam ex continenti præda parta, quum in naves ſeſe recepiſſent, ex Balearibus inſulis legati pacem petentes ad Scipionem venerunt. Inde flexa retro claſſis, reditumque in citeriora pro-

ſcripti, *exſcenſio ab n. i. t. facta*, lege: *exſcenſione ab navibus in terram facta.*

ſ *Tecta quoque conjuncta muro.*] Put. *inconcta.* Men. Pal. Voſſ. *inconjuncta.* Petaviani, regius: *incamta.* Vnus Pal. *injuncta.* Memini quæ de hoc verbo ſupra. Sed optima videtur Sigoniani & tertii Pal. lectio: *tecta quoque juncta.* Lib. 10. *Quorum erant ædificia juncta muro.* Ovidius 1. de Ponto el. 9. *Flaminiæ Claudia juncta via.* lib. 2. el. 4. *Nos fora viderunt pariter, nos porticus omnis, Nos via, nos junctis curva theatra locis.* Sic meliores ſcripti. Male vulgo: *cunctis*: & pejus ille conjector: *vinctis jocis. Iuncta loca* ſunt vicina. Mamertinus Genethliac. *ambo ſunt. pariter ſunt. quam junctim ſedent!* A. Gellius 12, 8. *Fors fuit, ut apud eandem menſam duo illi junctim locarentur.* Iterum Ovidius 6. faſtorum: *res eſt Romana. tuetur Veſta, quod adſiduo lumine juncta videt.* Vt olim emendabamus ad Statium. Quam correctionem firmat ipſe auctor lib. 3. ubi Cæſarem pontificem ait præeſſe Veſtæ: *imperii pignora juncta vides.* Hinc & Claudianum intelligo in conſulatu Olybrii & Probini: *Calido ſi quis conjunctus in axe Naſcentem te, Nile, bibit.* Vbi nimis æſtuant, qui emendant *compunctus*, aut explicant cognatus, aut huic loco ſanando pares ſe non eſſe fatentur. Nulla opus nova ſanitate ſano. *Conjunctus* eſt vicinus, propinquus, admotus ortui Nili.

t *Vbi vis magna ſparti fuit.*] Nuſquam comparet τὸ *fuit.*

VARIORUM.

1 *Vbi vis magna ſparti fuit, ad rem nauticam congeſta ab Aſdrubale.*] Geniſtam vinculi uſum præſtitiſſe antiquis lib. 24. cap. 9. ubi quoque ait ſe dubitare eam eſſe, quam Græci auctores *ſparton* appellavere. Vide & Plin. lib. 19. cap. 2. Hoc ergo loco per *ſparti magnam vim* intelligendum, vel herbam ipſam paratam in navium uſum; vel quod magis arridet, funes ex ſparto paratas; namque & Græcis Σπάρτον, funis & rudens eſt, & σπάρτη, filum. *Marcell. Donat.*

provinciæ: quo omnium [a] populorum, qui Iberum incolunt, multorum & ultimæ Hiſpaniæ legati concurrerunt. Sed qui verè ditionis imperiique Romani facti ſunt, obſidibus datis, populi amplius fuerunt centum viginti. Igitur terreſtribus quoque copiis ſatis fidens Romanus, uſque ad ſaltum Caſtulonenſem eſt progreſſus. Aſdrubal in Luſitaniam ac propius Oceanum conceſſit.
21 Quietum inde fore videbatur reliquum æſtatis tempus, [b] fuiſſetque per Pœnum hoſtem; ſed præterquam quod ipſorum Hiſpanorum inquieta avidaque in novas res ſunt ingenia, [c] Mandonius Indibiliſque, qui antea Illergetum regulus fuerat, poſtquam Romani ab ſaltu receſſere ad maritimam oram, concitis popularibus in [d] agrum pacatum ſociorum Romanorum ad populandum venerunt. [e] Adverſus eos tribunus militum cum expeditis auxiliis à Scipione miſſi, levi certamine, ut tumultua-

riam

GRONOVII.

a *Populorum qui Iberum incolunt.*] Lege: *qui cis Iberum incolunt.* ut lib. 10. præcedente. Vel, *qui Iberum accolunt.*

b *Fuiſſetque prope per Pœnum.*] *Prope*, quod addidit Sigonius, omnes boni libri ignorant.

c *Mandonius vir nobilis qui.*] Glareanus, cum legeret, *ad populandum venerunt*, ſollicitus erat, ut probaret haud invito Priſciano dici: *Mandonius concitis popularibus venerunt.* Poſtea neſcio quis audaculus ſuppoſuit, *venit*, contra omnes Mſſ. quos quidem vidimus: conſtanter enim illi, *venerunt.* Sed Put. *Mandonius Indebiliſque.* Quod non prius vidi, quam ſuccurrit hunc eſſe illum Polybio Ἀνδοβάλην, Livio *Indibilem* dictum, Hiſpaniæ & quidem Illergetum regulum. Lib. 26. *Mandonii uxor, qui frater Indibilis Illergetum reguli erat.* Idem poſtea in multis aliis codd. invenimus, etiam in excerptis unius Pall. Alii: *Mandonius inde nobilis.*

d *Agrum pacatum ſociorum Romanorum.*] Liber optimus: *pacatum ſocios Romanorum ad populandum venerunt.* Lege: *ſocios Romanorum depopulatum.* Sic Samnites ad Hannibalem lib. 23. *ita ſumus aliquoties hac æſtate devaſtati.* Aut ſi vulgatum mavis, accipe quaſi factum ex *Socii Romanorum*, non ex *Socii Romani*: neque enim ita loquuntur veteres. Eſtque ambiguitas eadem. Lib. 23. *Perculit eum præfectorum navium tranſitio.* Sic & poteſt intelligi *Sociorum Romanorum.*

e *Adverſus eos tribus millibus cum expeditis auxiliis à Scipione miſſis.*] Optimi codices: *tribus militibus*, & deinde, *miſſi.* Scribe: *Adverſus eos tribunus militum cum expeditis auxiliis à Scipione miſſi.* Genus loquendi, quale lib. 21, 60. obſervavimus: *dux cum aliquot principibus capiuntur.* De miniſterio autem tribunorum ſimili lib. 32. *quatuor millia inde lecta peditum & trecentos equites tribuno militum tradit.* Quintius puta ad Aoum amnem. Lib. 38. *Conſul tribuno militum miſſo cum modica manu, caſtellum vi receptum Alabandenſibus reddidit.* Lib. 42. Cn.

Sicinius

riam manum, [f] fudere omnes, occiſis quibuſdam captiſque, magnaque parte armis exuta. Hic tamen tumultus cedentem ad Oceanum Aſdrubalem, cis Iberum ad ſocios tutandos retraxit. Caſtra Punica in agro Ilercaonenſium, caſtra Romana ad novam claſſem erant; [g] quum fama repens alio vertit bellum. [h] Celtiberi, qui principes regionis ſuæ legatos miſerant obſideſque dederant Romanis, nuncio miſſo à Scipione exciti arma capiunt, provinciamque Carthaginienſium valido exercitu invadunt; tria oppida vi expugnant. inde cum ipſo Aſdrubale duobus præliis egregie pugnantes, quindecim millia hoſtium occiderunt: quatuor millia cum multis militaribus ſignis capiunt. Hoc ſtatu rerum in Hiſpania, P. 22
Scipio in provinciam venit, prorogato poſt conſulatum imperio, ab ſenatu miſſus cum triginta longis navibus, & octo millibus militum, magnoque commeatu advecto. Ea claſſis ingens agmine onerariarum procul viſa, cum magna lætitia civium ſociorumque, portum Tarraconis ex alto tenuit. ibi milite expoſito, profectus Scipio fratri conjungitur: ac deinde communi animo conſilioque gerebant bellum. Occupatis igitur Carthaginienſibus Celtiberico bello, haud cunctanter Iberum tranſgrediuntur: nec ullo viſo hoſte Saguntum pergunt ire, quod ibi obſides totius Hiſpaniæ cuſtodiæ traditos ab Annibale fama erat modico in arce cuſtodiri præſidio. id unum pignus, inclinatos ad Romanam ſocietatem omnium Hiſpaniæ populorum animos morabatur, [i] ne

ſanguine

Sicinius pr. *inde tribunos cum duobus millibus militum ad occupanda Daſſaretiorum & Illyriorum caſtella, ipſis arceſſentibus præſidia, ut tutiores à finitimorum impetu Macedonum eſſent, miſit.*

f *Fudere, multis occiſis, quibuſdam captis.*] Put. *Fudere omnis occiſis quibuſdam captiſque.* inter verſus monſtrabatur, *omnibus*, quod in duobus Pet. duobus Pall. reg. Men. Voſſ. inde viſitur. Sed ex principe lectione Salmaſius: *Fudere omnes, occiſis quibuſdam captiſque.*

g *Quum fama repens alio vertit bellum.*] Put. Pet. melior, *avertit.*

h *Celtiberi principes qui regionis ſuæ legatos obſideſque.*] Merito diſplicuit Ph Rubenio, qui *legarant.* Put. *Celtiberi qui principes regionis ſuæ legatos miſerant obſideſque dederant.*

i *Ne ſanguine liberorum.*] Put. manus

prior;

ſanguine liberûm ſuorum culpa defectionis lueretur. Eo vinculo Hiſpaniam vir unus [k] ſolerti magis quam fideli conſilio, exſolvit. [1] Abelox erat Sagunti nobilis Hiſpanus, fidus antè Pœnis; tum ([l] qualia pleraque ſunt barbarorum ingenia) cum fortuna mutaverat fidem. cæterum transfugam ſine magnæ rei proditione venientem ad hoſtes nihil aliud quam unum vile atque infame corpus eſſe ratus, id agebat ut quam maximum emolumentum novis ſociis eſſet. Circumſpectis igitur omnibus, quæ fortuna poteſtatis ejus poterat facere, obſidibus potiſſimum tradendis animum adjecit: eam unam rem maxime ratus conciliaturam Romanis principum Hiſpaniæ amicitiam. Sed quum injuſſu Boſtaris præfecti ſatis ſciret nihil obſidum cuſtodes facturos eſſe; Boſtarem ipſum arte aggreditur. Caſtra extra urbem in ipſo littore habebat Boſtar, ut aditum ex portu intercluderet Romanis. ibi eum in ſecretum abductum, velut ignorantem, [m] monet quo ſtatu ſit res. *Metum continuiſſe ad eam diem Hiſpanorum animos, quia procul Romani abeſſent: nunc cis Iberum caſtra Romana eſſe, arcem tutam, perfugiumque novas volentibus res. itaque quos metus non teneat, beneficio & gratia devinciendos eſſe.* Miranti Boſtari, percunctantique, quodnam id ſubitum tantæ rei donum poſſit eſſe? *Obſides*, inquit, *in civitates remitte. id privatim parentibus, quorum maximum nomen in civitatibus eſt ſuis*, [n] *& publice populis gratum*

prior: *liberum ſuorum.* Lib. 1. *Illas in ſocietate fortunarum omnium, & quo nihil carius humano generi ſit, liberum fore.* Et, *nepotum illi, liberum hi progeniem.* Et, *puerum liberum loco cœptum haberi.* Sic lib. 21, 17. ex noſtris dedimus: *& ſocium quantum ipſi videretur.*

k *Solerti magis quam fideli.*] Put. Pet. melior, duo Pall. Voſſ. *Solertia magis quam fideli conſilio.*

l *Qualia pleraque ſunt barbarorum.*] Omnes: *plerumque ſunt barbarorum ingenia.*

m *Monet in quo ſtatu ſit res.*] Optimi præpoſitionem ignorant. Cicero 15. fam. 20. *Vt exiſtimare poſſimus, quo ſtatu ſimus.* Reviſe ad 3, 68.

n *Et publice populis.*] Malim: *id privatum parentibus*, &c. *id publice populis gratum erit.*

VARIORUM.

1 *Abelox erat Sagunti nobilis Hiſp.*] Hic à Polybio dicitur Ἀβίλυξ, conſtantiſſima libri fide. *Sigon.*

gratum erit. Vult ſibi quiſque credi, & habita fides ipſam plerumque obligat fidem. Miniſterium reſtituendorum domos obſidum mihimet depoſco ipſe, ut opera quoque impenſa conſilium adjuvem meum, & rei ſuapte natura gratæ, quantam inſuper gratiam poſſim, adjiciam. Homini non ad cætera Punica ingenia callido ut perſuaſit, nocte clam progreſſus ad hoſtium ſtationes; conventis quibuſdam auxiliaribus Hiſpanis, & ab iis ad Scipionem perductus, quid afferret expromit. Fide accepta dataque, ac loco & tempore conſtituto ad obſides tradendos, Saguntum redit; diem inſequentem abſumpſit cum Boſtare, mandatis ad rem agendam accipiendis. dimiſſus, quum ſe nocte iturum, ut cuſtodias hoſtium falleret, conſtituiſſet, ad compoſitam cum iis horam excitatis cuſtodibus puerorum profectus, veluti ignarus in præparatas ſua fraude inſidias ducit. In caſtra Romana perducti. cætera omnia de reddendis obſidibus, ſicut cum Boſtare conſtitutum erat, acta per eundem ordinem, quaſi Carthaginienſium [a] nomine ſic ageretur. Major aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari, quam quanta futura Carthaginienſium fuerat. illos enim graves ſuperboſque in rebus ſecundis expertos, fortuna & timor mitigaſſe videri poterat. Romanus primo adventu, incognitus ante, ab re clementi liberalique initium fecerat: & Abelox vir prudens haud fruſtra videbatur ſocios mutaſſe. itaque ingenti conſenſu [b] defectionem omnes ſpectare: armaque extemplo mota forent, ni hiems, quæ Romanos quoque & Carthaginienſes concedere in tecta coëgit, interveniſſet.
Hæc in Hiſpania quoque ſecunda æſtate Punici 23
belli geſta, quum in Italia paululum intervalli cladibus Romanis

GRONOVII.

a *Nomine ſic agerentur.*] Put. Pet. Pal. Voſſ. aliique non malæ notæ, *nomine ſic ageretur.*

b *Ad defectionem omnes.*] Iidem, *conſenſu defectionem omnes ſpectare*, ſine præpoſitione. Lib. 3. *Iuventus quæ inter tales metus detrectationem militiæ telum acerrimum adverſus Patres habere ſolita erat, bellum & arma ſpectabat.* Lib. 10. *Samnites arma & rebellionem ſpectare*

Romanis ſolers cunctatio Fabii feciſſet: quæ ut Annibalem non mediocri ſollicitum cura habebat, tandem eum militiæ magiſtrum delegiſſe Romanos cernentem, qui bellum ratione, non fortuna gereret; ita contempta erat inter cives armatos pariter togatoſque; utique poſtquam abſente eo, temeritate magiſtri equitum, [c] læto, verius dixerim, quam proſpero eventu, pugnatum fuerat. Acceſſerant duæ res ad augendam invidiam dictatoris: una fraude ac dolo Annibalis, quod quum à perfugis ei monſtratus ager dictatoris eſſet, omnibus circa ſolo æquatis, ab uno eo ferrum ignemque & vim omnem hoſtium abſtineri juſſit, ut occulti alicujus pacti ea merces videri poſſet: altera ipſius facto, primo forſitan dubio, quia non expectata in eo ſenatus auctoritas eſt: ad extremum haud ambigue in maximam laudem verſo, in permutandis captivis: quod, ſicut primo Punico bello factum erat, convenerat inter duces Romanos Pœnumque, ut [d] quæ pars plus reciperet quam daret, argenti pondo bina & ſelibras in militem præſtaret. Ducentos quadraginta ſeptem quum plures Romanus quam Pœnus recepiſſet, argentumque pro eis debitum, ſæpe jactata in ſenatu re, quoniam non conſuluiſſet Patres, [e] tardius rogaretur: inviolatum ab hoſte agrum [f] miſſo Romam Quinto filio vendidit, fidemque publicam impendio

ſpectare. Hoc libro: *nobiles juvenes quoſdam, quorum principem L. Cæcilium Metellum, mare ac naves ſpectare.*

c *Læto ut verius dixerim quam proſpero.*] Elegantius *τὸ ut* omittit Put. cum ſocio Pet. Alluduntque alii, *læto ut prius*, aut *læto ne prius* exhibendo. Suetonius Caligula cap. 13. *Populum Romanum vel dicam hominum genus.* Vt ibi liber Pithœi. Cicero 9. ad Atticum ep. 7. *Vnum illud extimeſcebam, ne quid turpiter facerem, vel dicam, jam effeciſſem.* Alibi ne *dixerim* quidem addit noſter. Lib. 27. *Ab Romanis extra Italiam, in exilium verius quam in militiam ablegari.* Lib. 40 *Ab Liguribus latronibus verius quam hoſtibus juſtis.* Lib. 41. *Pecora in fanis trucidant verius paſſim quam rite ſacrificant.*

d *Quæ pars plus reciperet.*] Put. *Quæ pars prius rec.* An fuit *plures*, nempe captivos? Nec moverim tamen vulgatam, ad quam intelligis, *captivorum.*

e *Tardius rogaretur.*] Scribe omnino: *tardius erogaretur:* ut ſane & nonnulli habent libri. nam *rogare* veteres dixiſſe pro *erogare* non perſuadet Sigonius.

f *Miſſo Romam filio.*] Put. *Miſſo Romam qui filio.* Emenda: *Miſſo Romam Quinto filio.*

g *Pro*

pendio privato exſolvit. Annibal [g] pro Geronii mœnibus, cujus urbis captæ atque incenſæ ab ſe, in uſum horreorum [h] pauca reliquerat tecta, in ſtativis erat. inde frumentatum duas exercitus partes mittebat: cum tertia ipſe expedita in ſtatione erat, ſimul caſtris præſidio, & circumſpectans necunde impetus in frumentatores fieret. Romanus tunc exercitus in agro Larinati erat. 24
præerat Minucius magiſter equitum; profecto, ſicut ante dictum eſt, ad urbem dictatore. Cæterum caſtra, quæ in monte alto ac tuto loco poſita fuerant, jam in planum deferuntur: agitabanturque pro ingenio ducis conſilia calidiora, ut impetus aut in frumentatores [i] palatos, aut in caſtra relicta cum levi præſidio fieret. Nec Annibalem fefellit, cum duce mutatam eſſe belli rationem, & ferocius, quam conſultius, rem hoſtes geſturos. Ipſe autem (quod minime quis crederet) quum hoſtis propius eſſet, tertiam partem militum frumentatum, duabus in caſtris retentis, dimiſit: deinde caſtra ipſa propius hoſtem movit; duo ferme à Geronio millia, [k] in tumulum hoſti conſpectum: ut intentum ſciret eſſe ad frumentatores, ſi qua vis fieret, tutandos. Propior inde ei, atque ipſis imminens Romanorum caſtris tumulus apparuit: ad quem capiendum ſi luce palam iretur, quia haud dubie [l] hoſtis breviore via præventurus erat, nocte clam miſſi [m] Numidæ ceperunt. quos tenentes locum con-

g *Pro Gerionis mœnibus.*] Put. & alii: *Gerioni.* Lege *Gerunii* vel *Geronii.*

h *Pauca reliquerat tecta, ſtativa habebat.*] Put. *Caucalegiquatratecta inſtituiſeſerant.* Alii *inſtitui ſenſerant.* Valla, *reſtitui juſſerat.* Propius eſt: *pauca reliquerat tecta, in ſtativis erat.*

i *Palantes aut in caſtra.*] Meliores: *palatos aut in caſtra relicta cum levi præſidio fieret.* Tà *manu* & *que* exſulant.

k *In tumulum hoſti conſpectum.*] Reſtituimus veterem lectionem. Lipſius è codice ſuo notaverat: *hoſtium in conſpectu.* id continuo editores in contextum. Poterat utroſque prohibere, qui Titium docuit, quid eſſet *conſpectus locus*, lib. 9. anim. 1.

l *Hoſtibus breviore via præventus eſſet.*] Boni libri omnes, *præventurus erat.* Recte. ſed & finge, *hoſtis:* quod genus mendi non inſolens libris antiquis jam ante notavimus.

m *Numidæ ceperunt.*] Facile paterer ita finiri hoc colon: *nocte clam miſſi Numidæ.* & *τὸ ceperunt* abigi in malam crucem.

n *Poſtero*

contempta paucitate Romani [n] poſtero die quum ejeciſſent, ipſi eo transferunt caſtra. Tum itaque ut exiguum ſpatii vallum à vallo aberat, & id ipſum totum prope compleverat Romana acies, ſimul & [o] per averſa caſtra à caſtris Annibalis equitatus cum levi armatura emiſſus in frumentatores latè cædem fugamque hoſtium palatorum fecit. nec acie certare Annibal auſus: quia tanta paucitate vix caſtra, ſi oppugnarentur, tutari poterat. Jamque [p] artibus Fabii pars exercitus aberat, jam ferme ſedendo & cunctando bellum gerebat, receperatque ſuos in priora caſtra, quæ pro Geronii mœnibus erant. Juſta quoque acie & collatis ſignis dimicatum, quidam auctores ſunt. primo concurſu Pœnum uſque ad caſtra fuſum, inde eruptione facta repente verſum terrorem in Romanos: [q] Numerii Decimi Samnitis deinde interventu prælium reſtitutum. Hunc principem genere ac divitiis, non Boviani modo, unde erat, ſed toto Samnio, juſſu dictatoris octo millia peditum, & [r] equites ad quingentos ducentem in caſtra, ab tergo quum apparuiſſet Annibali, [ſ] ſpeciem parti utrique præbuiſſe novi ſubſidii, tanquam Fabio ab Roma veniente: Annibalem inſidiarum quoque aliquid timentem recepiſſe ſuos: Romanum inſecutum, adjuvante Samnite duo caſtella eo die expugnaſſe: ſex millia hoſtium cæſa, quinque

n *Poſtero die quam ejeciſſent.*] Lego: *dejeciſſent.* Vt Horatius: *Præſidium regale loco dejecit.* Sen. de prov. 4. *aut explorent iter, aut præſidium loco dejiciant.*

o *Per averſa caſtra à caſtris Hannibalis.*] Geſtio inducere τὰ *à caſtris Hannibalis*, tanquam ab interprete appoſita.

p *Artibus Fabii pars.*] Scribimus de conjectura: *Iamque artibus Fabii, dum pars exercitus aberat, ferme ſedendo & cunctando, bellum gerebat.* Schelius tamen noſter putabat ſalvum locum modo illa, *pars exercitus aberat*, virgulis includerentur.

q *Numerii Decimi Samnitis deinde adventu.*] Optimi libri, *deinde ventu.* Repone ut voluit Sigonius: *Decimii Samnitis deinde interventu.* Lib. 10. *Ibi interventu Gellii cohortiumque Sabellarum paulliſper recruduit pugna.*

r *Equites ducentos adducentem in caſtra.*] Neſciunt MSſ. τὸ *ducentos.* Lege: *& equites D. ducentem.*

ſ *Spem parti utrique præbuiſſe.*] Probi codices, *ſpeciem.* Lib. 26. *Erroris ſpeciem haud vanam mendacio præbuerant verberati ac ſecuri percuſſi transfugæ.* Sed & meliores: *novi præſidii.* non *ſubſidii.* Continua: *tum quaſi Fabio ab Roma*

quinque admodum Romanorum. tamen in tam pari pro-
pe clade famam egregiæ victoriæ cum vanioribus litteris
magiſtri equitum Romam perlatam. De his rebus per- 25
ſæpe & in ſenatu & in concione actum eſt. Quum læta
civitate dictator unus nihil nec famæ, nec litteris [t] cre-
deret, ut vera omnia eſſent, ſecunda ſe magis quam ad-
verſa timere diceret, tum [1] M. Metilius tribunus plebis,
[v] *id enim ferendum eſſe negat. Non præſentem ſolum dictato-
rem obſtitiſſe rei bene gerendæ, ſed abſentem etiam geſtæ obſtare:
& in ducendo bello ſedulo tempus terere, quo diutius in magi-
ſtratu ſit, ſoluſque & Romæ & in exercitu imperium habeat.
Quippe conſulum alterum in acie cecidiſſe, alterum ſpecie claſſis
Punicæ perſequendæ procul ab Italia ablegatum. [2] Duos præto-
res Sicilia atque Sardinia occupatos, quorum neutra hoc tempore
provincia prætore egeat. M. Minucium magiſtrum equitum, ne
hoſtem videret, ne quid rei bellicæ gereret, prope in cuſtodiam
habitum. Itaque hercule non Samnium modo, quo jam tanquam
trans Iberum agro Pœnis conceſſum ſit, ſed Campanum, Cale-
numque, & Falernum agrum pervaſtatos eſſe; ſedente Caſilini
dictatore, & legionibus populi Romani agrum ſuum tutante.
Exercitum cupientem pugnare, & magiſtrum equitum, clauſos
prope intra vallum retentos, tanquam hoſtibus captivis arma
adempta. tandem ut abſceſſerit inde dictator, ut obſidione libera-
tos, extra vallum egreſſos fudiſſe, ac fugaſſe hoſtes. Quas ob res,
ſi an-*

Roma veniente. non *tumque.* neque enim veniebat, ſed venire falſo Hannibali credebatur.

t *Crederet, ut ſi vera omnia.*] Sigonius, *& ut vera:* quod nos etiam forte alicubi, ſed in Put. Pet. reg. Men. Voſſ. duobus Pal. Andrea & ejus æmulis invenimus: *crederet; ut vera.* Aſyndeton eſt elegans. Tò *ut* autem pro quamvis. Vide 3. Obſer. 6.

v *Id unum enimvero ferendum eſſe negat.*] Optimi quique τὼ *unum* & *vero* non agnoſcunt, ſed ita: *id enim ferendum eſſe negat.* Puriſſime, & hic uſus particulæ tanquam adverſativæ Plauto frequens.

VARIORUM.

1. *M. Metellus tribunus pleb.*] Hic à Plutarcho Μετίλιος dicitur. Fuit autem etiam gens *Metilia*, è qua tribuni pleb. multi, atque ita puto legendum. Nam *M. Cæcilius Metellus* dixiſſet, ut infra *L. Cæcilium Metellum* deferendæ Italiæ auctorem nominabit. Hujus M. Metilii legati cum C. Lætorio meminit etiam lib. 25. *Sigonius.*

2. *Duos prætores Sicilia atque Sardinia occ.*] *T. Otacilius Craſſus* Siciliam, *A. Cornelius Mammula* Sardiniam obtinuiſſe videtur. *Cornelius* quidem ſequenti anno in ea proprætore fuit, &

Craſſus

ſi antiquus animus plebi Romanæ eſſet, [a] *audaciter ſe laturum fuiſſe de abrogando Q. Fabii imperio: nunc modicam rogationem promulgaturum de æquando magiſtri equitum & dictatoris jure: nec tamen, ne ita quidem* [b] *prius mittendum ad exercitum Q. Fabium, quam conſulem in locum C. Flaminii ſuffeciſſet.* Dictator concionibus ſe abſtinuit, in actione [c] minime popularis: ne in ſenatu quidem ſatis æquis auribus audiebatur, tunc quum hoſtem verbis extolleret, bienniique clades [d] per temeritatem atque inſcientiam ducum acceptas referret: *magiſtroque equitum,* [e] *quod contra dictum ſuum pugnaſſet, rationem* diceret *reddendam eſſe, ſi penes ſe ſumma imperii conſiliique ſit. Propediem effecturum, ut ſciant homines, bono imperatori haud magni fortunam momenti eſſe: mentem rationemque dominari.* [f] *Se in tempore, & ſine ignominia*

Craſſus claſſem hoc anno obtinuit. Reliqui duo prætores fuerunt, *M. Æmilius* qui urbanam, *M. Pomponius Matho*, qui peregrinam provinciam obtinuit. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Audacter ſe laturum.*] *Audaciter*, quod ex ſuo Lipſius, conſentientium fere omnium vett. lib. ſcriptura eſt. M. Seneca contr. 20. *Dic puer, quis patrem tuum occiderit: dic audaciter.* L. Seneca de prov. cap. 4. *Audaciter veteranus cruorem ſuum ſpectat.*

b *Prius dimittendum ad exercitum.*] Scripti *mittendum.* eadem ſententia.

c *Minime popularis.*] Malim, quamvis non faveant libri: *in actione minime populari.* plebs enim favebat temeritati magiſtri equitum.

d *Per temeritatem atque inſcitiam.*] Omnes & Andreas, *inſcientiam.* Atque illam vocem ubique fere apud Ciceronem, Cæſarem, Livium inepte curioſi homines deleverant. Reſtituenda eſt etiam Cæſari lib. 4. Gall. *factum eſt opportunitate loci, hoſtium inſcientia ac defatigatione, virtute militum* &c. Sic enim Andinæ membranæ. Naſcitur ſuſpicio & aliud vitium hujus loci eſſe dediſſeque Livium: *bienniique clades temeritati atque inſcientiæ ducum acceptas referret.* Cicero Philip. 2. *Omnia denique, quæ poſtea vidimus (quid autem mali non vidimus?) uni accepta referemus Antonio.* Valerius Maximus 1, 5. *Succeſſum ſuum omini acceptum referentes, & tunc Æanti ut Deo immolaverunt* &c. Sic enim vett. edd. & boni ſcripti: quæ peſſime Pighius mutavit. Vtitur idem proprie lib. 4, 4, 10. Livius lib. 5. *Quod retulere ſecum prædæ, nec duci nec ſenatui, ſed Liciniæ familiæ acceptum referebant.*

e *Quod contra edictum ſuum pugnaſſet.*] Boni omnes: *dictum.* Recte: nam & ſic *dicto audiens, dicto obediens, dicto parere.* Lib. 8. *Ei qui adverſus dictum ſuum turbatis religionibus ac dubiis auſpiciis pugnaſſet.*

f *Se ſævo tempore.*] *Se in tempore*, ut Sigonius, omnes boni noſtri: quibus etiam mox abeſt *τὸ ducere:* & cancellandum putamus. Put. *ſet in tempore.* Scribe, *ſe & in tempore & ſine ignominia ſervaſſe exercitum, quam multa millia hoſtium occidiſſe, majorem gloriam eſſe.* Senſus ecce integer eſt: quod ipſe tum, cum maxime opportunum & opus eſſet,

exer-

nimia ſervaſſe exercitum, quam multa millia hoſtium occidiſſe, ducere majorem gloriam eſſe. Hujus generis orationibus fruſtra habitis, & conſule creato M. Atilio Regulo, ne præſens de jure imperii dimicaret, pridie quam rogationis ferendæ dies adeſſet, nocte ad exercitum abiit. Luce orta, quum plebis concilium eſſet, magis tacita invidia dictatoris favorque magiſtri equitum animos verſabat, quam ſatis audebant homines ad ſuadendum, quod vulgo placebat, prodire: & favore ſuperante, auctoritas tamen rogationi deerat. Unus inventus eſt ſuaſor legis C. Terentius Varro, qui priore anno prætor fuerat; loco non humili ſolum, ſed etiam ſordido ortus. [1] patrem lanium fuiſſe ferunt, ipſum inſtitorem mercis, filioque hoc ipſo [g] in ſervilia ejus artis miniſteria uſum. [h] Is juve- 26
nis ubi ex eo genere quæſtus pecunia à patre relicta, animos ad ſpem liberalioris fortunæ fecit, togaque & forum placuere, proclamando pro ſordidis hominibus cauſſiſque adverſuſque rem & famam bonorum, primum in

exercitum & ſine dedecore, ſervarit; eam gloriam majorem eſſe, quam ſi multa millia hoſtium occidiſſet. Salluſtius 1. Hiſtor. *Ferocia regis Mithridatis in tempore bellaturi.*

g *In ſervili ejus artis miniſterio.*] Optimi, *ſervilia miniſteria.* Videtur autem locus omnis ita ſcribendus: *patrem lanium fuiſſe ferunt ipſum, inſtitore mercis filio hoc ipſo in ſervilia ejus artis miniſteria uſum.* Nec putes inane eſſe τὸ *ipſum.* Lib. 10. *Poſtumium auctor eſt Claudius in Apulia fuſum fugatumque, ſaucium ipſum cum paucis Luceriam compulſum.* Lib. 23. *L. Poſtumium conſulem deſignatum in Gallia ipſum atque exercitum deletos.*

h *Is juvenis ubi ex eo genere.*] Omnes fere codices: *Is juvenis utrum ex eo.* Deinde optimi *animos ad ſpem liberalioris fortunæ fecit:* à quibus hactenus diſcedunt citerioris ætatis membranæ, quod habent *animum:* cæterum non hæ modo, ſed etiam Andreas, Tarviſ. duæ Venetæ, *utrum* & *fecit.* In Aſcenſio reperi primo quod editur. Livii certe fuit, *animos fecit.* lib. 1. de L. Tarquinio: *cum divitiæ jam animos facerent.* Infra hoc libro: *tantum animorum fecerat proſpere ante paucos dies res geſta.* Lib. 24. *animoſque ad tentandum de integro certamen fecit.* Lib. 31. *Sed animos ei faciebat præter ferociam inſitam fœdus ictum cum Antiocho.* Duo autem Florentini optimæ quoque notæ, ſed tamen poſt Put. *Is juvenis utrum ex eo genere quæſtus an pecunia à patre relicta.* Vnde Alb. Rubenius: *Iuveni lucrum ex eo genere quæſtus, an pecunia à patre relicta animos ad ſpem liberalioris fortunæ fecit.*

VARIORUM.

1 *Patrem lanium fuiſſe ferunt.*] Indicat hic locus, etiam hos qui artes operoſas, ſordidas, humileſque tractarunt, cives Romanos fuiſſe. *Godelev.*

in notitiam populi, deinde [a] ad honores pervenit. quæſtura quoque & duabus ædilitatibus, plebeia & curuli, poſtremò & prætura perfunctus, jam ad conſulatus ſpem quum attolleret animos; haud parum callide auram [b] favoris popularis ex dictatoria invidia petiit, ſcitique plebis unus gratiam tulit. Omnes eam rogationem, quique Romæ, quique in exercitu erant, æqui atque iniqui, præter ipſum dictatorem, in contumeliam ejus latam acceperunt. ipſe, qua gravitate animi criminantes ſe ad multitudinem inimicos tulerat, eadem & populi in ſe ſævientis injuriam tulit: acceptiſque in ipſo itinere literis ſenatuſconſulti de æquato imperio; ſatis fidens, haudquaquam cum imperii jure artem imperandi æquatam, [c] cumque invicto à civibus hoſtibuſque animo ad

27 exercitum rediit. Minucius verò [d] quum jam ante vix tolerabilis fuiſſet, ſecundis rebus ac favore vulgi; tum utique immodice immodeſteque, non Annibale magis victo [e] ab ſe quam Q. Fabio gloriari, *Illum in rebus aſperis* [f] *unicum ducem ac parem quæſitum Annibali, majorem minori, dicta-*

GRONOVII.

a *Ad honorem pervenit.*] Latinius antiqui: *deinde ad honores pervenit.* Quibus etiam ita junxiſſe, quod ſequitur, Livium cenſeo: *quæſturaque & duabus ædilitatibus.* non *quæſtura quoque.*

b *Favorabilis populi ex dictatoria invidia petiit. ſicque plebis.*] Præclare optimi: *auram favoris popularis ex dictatoria invidia petiit, ſcitique plebis unus gratiam tulit.* Appellatur eodem vocabulo & infra: *itaque plebeiſcitum, quo oneratus magis quam honoratus ſum, primus antiquo abrogoque.* Neque eo tamen offendor ad illa: *acceptiſque in ipſo itinere literis ſenatuſconſulti de æquato imperio:* quæ ratio non incommodam conjecturam ſubjecit Lipſio: *literis ſenatus.* Nam poſt legem Horatiam ſive Hortenſiam plebeiſcitorum patres fiebant auctores, & ut plebis eluderent auctoritatem, eadem ſenatuſconſultis confirmabant. Sed hæc ipſa locutio, *literæ ſenatuſconſulti,* me offendit & propterea malim ſi liceat: *acceptiſque in ipſo itinere literis ſenatuſque conſulto.* Vt ante *ſcitique plebis.* Lib. 31. *Senatus inde conſulto.* Voſſ. *Senatuſconſulto.* Vnus è Pal. *Literis conſulis.* Cicero ad Plancum lib. 16. ad Atticum: *quin & SC. & lex & conſulum decretum ac literæ apud te plurimum auctoritatis haberent.*

c *Cumque invicto à civibus hoſtibuſque animo.*] Recide pro ſpurio & ſuperfluo prius *que.*

d *Quum jam ante vix tolerabilis fuiſſet.*] Poſtremum verbum ſi deleveris, nihil ſententiæ detraxeris.

e *Ab ſe quam Fabio gloriari.*] Meliores: *quam Q. Fabio.* Quod prænomen & ſupra cap. 23. reſtituendum eſſe monuimus & monebimus infra cap. 55.

f *Vnicum ac parem ducem.*] Iidem elegantius tranſponunt voces: *illum in rebus aſperis unicum ducem ac parem quæ-*

dictatorem magiſtro equitum, quod nulla memoria habeat annalium, juſſu populi æquatum in eadem civitate, in qua magiſtri equitum virgas ac ſecures dictatoris tremere atque horrere ſoliti ſint. in tantum ſuam felicitatem virtutemque enituiſſe. Ergo ſecuturum ſe fortunam ſuam, [g] ſi dictator in cunctatione ac ſegnitie, Deorum hominumque judicio damnata, perſtaret. Itaque quo die primum congreſſus eſt cum Fabio, *ſtatuendum omnium primum*, ait, *eſſe*, [h] *quemadmodum imperio æquato utantur. Se optimum ducere, aut diebus alternis, aut, ſi majora intervalla placerent*, [i] *partitis temporibus alterius ſummum jus imperiumque eſſe: ut par hoſti non ſolum conſilio, ſed viribus etiam eſſet, ſi quam occaſionem rei gerendæ habuiſſet.* Q. Fabio haudquaquam id placere: *omnia enim fortunam habituram, quæcumque temeritas collegæ habuiſſet. Sibi communicatum cum illo, non ademptum imperium eſſe. Itaque ſe numquam volentem parte qua poſſet, rerum conſilio gerendarum ceſſurum: nec ſe tempora, aut dies imperii cum eo, ſed exercitus diviſurum, ſuiſque conſiliis, quoniam omnia non liceret, quæ poſſet, ſervaturum.* Ita [k] obtinuit, uti legiones, ſicut conſulibus mos eſſet, inter ſe dividerent. [1] prima & quarta Minucio, ſecunda & tertia Fabio evenerunt. Item equites pari numero, ſociûmque & Latini nominis auxilia diviſerunt: caſtris ſe quoque ſeparari magiſter equitum voluit.
28 Duplex inde Annibali gaudium fuit: neque enim quicquam eorum, quæ apud hoſtes agerentur, eum fallebat; & perfugis multa indicantibus, & per ſuos explorantem. nam & li-

quæſitum Annibali. Parem intellige adverſarium. Vt lib. 9. *Ceßiſſet videlicet in acie oblatus par Manlius Torquatus.* Lib. 28. *Habebo parem, quem das, Hannibalem.*

g *Si dictatoris cunctatio in ſegnitie.*] Pút. uterque Pet. & alii: *cunctationi ac ſegnitiæ deorum.* Scribe: *ſi dictator in contatione ac ſegnitie deorum hominumque judicio damnata perſtaret.*

h *Quemadmodum imperio adæquato utantur.*] Optimus & alii: *æquato.*

i *Partitis temporibus alternis.*] Membranæ: *partitis temporibus alterius ſummum jus imperiumque eſſe.* Sic corrige: alioqui ſupervacuum eſſet τὸ *partitis.*

k *Obtinuit, ut legiones.*] Meliores: *uti legiones.*

VARIORUM.

1 *Prima & quarta Minucio, ſecunda & tertia Fabio.*] Plutarchus primam & quartam legionem Fabio, ſecundam & tertiam Minucio eveniſſe tradit. *Sigonius.*

& liberam Minucii temeritatem ſe ſuo modo captaturum, & ſolertiæ Fabii dimidium virium deceſſiſſe. Tumulus erat inter caſtra Minucii, Pœnorumque. eum qui occupaſſet, haud dubie iniquiorem erat hoſti locum facturus. eum non tam capere ſine certamine volebat Annibal, (quamquam id operæpretium erat) quam cauſſam certaminis cum Minucio, quem ſemper occurſurum ad obſiſtendum ſatis ſciebat, contrahere. Ager omnis medius erat, prima ſpecie inutilis inſidiatori, quia non modo ſilveſtre quicquam, ſed ne vepribus quidem veſtitum habebat: rè ipſa natus regendis inſidiis; eo magis quod in nuda valle nulla talis fraus timeri poterat, & erant in anfractibus cavæ rupes, ut quædam earum ducenos armatos poſſent capere. In has latebras, quot quemque locum aptè inſidere poterant, [a] quinque millia conduntur peditum equitumque. necubi tamen aut motus alicujus temere egreſſi, aut fulgor armorum fraudem in valle tam aperta detegeret, miſſis paucis prima luce ad capiendum, quem ante diximus tumulum, avertit oculos hoſtium. Primo ſtatim conſpectu contempta paucitas: ac ſibi quiſque depoſcere pellendos inde hoſtes. ad locum capiendum dux ipſe inter ſtolidiſſimos ferociſſimoſque ad arma vocat, & vanis animis & minis increpat hoſtem. [b] Principio levem armaturam demittit, deinde conferto agmine mittit equites: poſtremò, quum hoſtibus quoque ſubſidia mitti videret, inſtructis legionibus procedit. Et Annibal laborantibus ſuis, alia atque alia, creſcente certamine, mittens auxilia peditum equitumque, jam juſtam expleverat aciem, ac totis utrimque viribus certabatur. Prima levis armatura Romanorum præoccupatum inferiore loco ſuccedens tumulum, pulſa detru-

GRONOVII.

a *Quinque millia peditum equitumque.*] Polybius πεντακοσίους μὲν ἱππεῖς, ψιλοὺς δὲ πεζοὺς τοὺς πάντας εἰς πεντακισχιλίους. Numquid igitur & Livius: *equites quingentos.*

b *Principio levem armaturam dimittit.*] Scribe: *emittit*: aut potius totum illud verbum pro alieno dele.

detruſaque terrorem in ſuccedentem intulit equitem, &
ad ſigna legionum refugit. peditum acies inter perculſos
impavida ſola erat; videbaturque, ſi juſta aut ſi rectâ pu-
gna eſſet, haudquaquam impar futura. tantum animorum
fecerat proſpere ante paucos dies res geſta. Sed exorti
repente inſidiatores, eum tumultum terroremque in la-
tera utrimque ab tergoque incurſantes, fecerunt, ut ne-
que animus ad pugnam neque ad fugam ſpes cuiquam
ſupereſſet. Tunc Fabius primo clamore paventium au- 29
dito, dein conſpecta procul turbata acie, *Ita eſt*, inquit,
*non celerius quam timui, [1] deprehendit fortuna temeritatem.
Fabio æquatus imperio, Annibalem & virtute & fortuna ſupe-
riorem videt. Sed aliud jurgandi ſuccenſendique tempus erit.
nunc ſigna extra vallum proferte. Victoriam hoſti extorqueamus,
confeſſionem erroris civibus.* Jam magna ex parte cæſis aliis,
aliis circumſpectantibus fugam; Fabiana ſe acies repen-
te, velut cœlo demiſſa, ad auxilium oſtendit. Itaque
priuſquam ad conjectum teli veniret, aut manum conſe-
reret, & ſuos à fuga effuſa, & ab nimis feroci pugna ho-
ſtes continuit. qui ſolutis ordinibus vage diſſipati erant,
undique confugerunt ad integram aciem; qui plures ſi-
mul terga dederant, converſi in hoſtem, volventeſque
orbem, nunc ſenſim referre pedem, nunc conglobati
reſtare. ac jam prope una acies facta erat victi atque in-
tegri exercitus, inferebantque ſigna in hoſtem; quum
Pœnus receptui cecinit, palam ferente Annibale, ab ſe
Minucium, ſe à Fabio victum. Ita per variam fortunam
diei majore parte exacta, quum in caſtra reditum eſſet,
Minucius convocatis militibus: *Sæpe ego*, inquit, *audivi,
milites, eum primum eſſe virum, qui ipſe conſulat quid in rem
ſit, ſecundum eum, qui bene monenti obediat: qui nec ipſe conſu-
lere, nec alteri parêre ſciat, eum extremi ingenii eſſe. Nobis*
quoniam

c *Et à feroci pugna hoſtes.*] Put. Pet. melior Pal. *& ab animis feroci.* Pal. ſecundus: *& ab armis feroci.* Tertius: *& ab nimis feroci.* Ea vera lectio eſt.

VARIORUM.

1 *Deprehendit fortuna temeritatem.*] Hiſtoriam lege apud Frontinum lib. 2. cap. 5. Sabell. lib. 9. cap. 1. *Godelev.*

quoniam prima animi ingeniique negata ſors eſt, ſecundam ac mediam teneamus: & dum imperare diſcimus, parêre prudenti in animum inducamus. Caſtra cum Fabio jungamus: ad prætorium ejus ſigna quum tulerimus, ubi ego eum Parentem appellavero, quod beneficio ejus erga nos ac majeſtate ejus dignum eſt; vos, milites, eos, quorum vos modo arma dexteræque texerunt, Patronos ſalutabitis: & ſi nihil aliud, gratorum certe nobis animorum gloriam dies hæc dederit. Signo dato, conclamatur inde, ut colligantur vaſa: profecti & agmine incedentes ad dictatoris caſtra in admirationem & ipſum, & omnes, qui circa erant, converterunt. Ut conſtituta ſunt ante tribunal ſigna, progreſſus ante alios magiſter equitum, quum patrem Fabium appellaſſet, circumfuſoſque militum ejus totum agmen patronos conſalutaſſet, *Parentibus*, inquit, *meis dictator (quibus te modo nomine, quo fando poſſum, æquavi) vitam tantum debeo: tibi, quum meam ſalutem, tum omnium horum. Itaque plebeiſcitum, quo oneratus magis quam honoratus ſum, primus antiquo, abrogoque: & quod tibi mihique,* [a] *quod exercitibuſque his tuis ſervato ac conſervatori ſit felix, ſub imperium auſpiciumque tuum redeo, & ſigna hæc legioneſque reſtituo. Tu quæſo placatus* [b] *me magiſterium equitum, hos ordines ſuos quemque tenere jubeas.* Tum dextræ inter-

GRONOVII.

a *Quod meo exercitui tuoque.*] Modeſtius & ambitioſius Put. *quod exercitibuſque* (manus prima *exercituſque*) *his tuis ſervato ac conſervatori.* eoque omnes alii, etiam vitioſiſſimi, ſatis alludunt.

b *Me magiſtrum equitum hos ordinibus ſuis quemque teneri jubeas.*] Non poteſt cuiquam docto ſatisfacere. Pal. *Me magiſterio equitum, hos ordinibus ſuis quemque teneri.* Sed in omnium optimo eſt: *magiſtrum equitum hos ordinibus ſuis quemque tenere.* Quæ lectio per ſe menti Minucii eſt adverſaria, ſed ad veram tamen nobis viam aperuit. Quomodo enim peteret, ut ſibi magiſtro equitum liceat hos tenere quaſi ſeparatos? Immo ea de cauſſa reducit eas, quod tenendis indignum ſe fatetur: ideo dixit, *tuis his exercitibus*: ut emendavimus. Scribe: *Tu quæſo placatus me magiſterium equitum, hos ordines ſuos quemque tenere jubeas.* Diſciplina Romana poſcebat, ut hoc beneficium vitæ ſervatæ & magiſter equitum & exercitus cum ignominia aliqua in exemplum aliorum acciperent. Sic cum L. Minucius conſul ad Corbionem obſidione Æquorum ab L. Quinctio Capitolino liberatus eſſet, dictator prædam omnem ſuo tantum militi dedit; conſularem exercitum ipſumque conſulem increpans: *carebis parte prædæ, miles, ex eo hoſte, cui prope præda fuiſti: & tu L. Minuci,*

interjunctæ, militeſque concione dimiſſa, à notis ignotiſque benigne atque hoſpitaliter invitati: lætuſque dies, ex admodum triſti paullo ante ac prope execrabili, factus. Romæ, ut eſt perlata fama rei geſtæ, dein literis non magis ipſorum imperatorum, [c] quam vulgi militum ex utroque exercitu affirmata, pro ſe quiſque Maximum laudibus ad cœlum ferre. par gloria apud Annibalem, hoſteſque Pœnos erat: ac tum demum ſentire, cum Romanis atque in Italia bellum eſſe. Nam biennio antè adeò & duces Romanos & milites ſpreverant, ut vix cum eadem gente bellum eſſe crederent, cujus terribilem eam famam à patribus accepiſſent. Annibalem quoque ex acie redeuntem dixiſſe ferunt, *tandem eam* [d] *nubem, quæ ſedere in jugis montium ſolita ſit, cum procella imbrem dediſſe.* Dum hæc geruntur in Italia, Cn. Servilius Ge- 31
minus conſul cum claſſe CXX navium circumvectus Sardiniæ & Corſicæ oram, & obſidibus utrimque acceptis;

in

Minuci, donec conſularem animum incipias habere, legatus his legionibus præeris. Livius lib. 3. Sic de ſententia Appii Claudii ſenatus eos, qui à Pyrrho rege Epirotarum capti & poſtea remiſſi erant, equites ad pedes redegit, pedites ad levem armaturam, omnes extra vallum juſſit tendere, donec bina hoſtium ſpolia referrent. Frontinus 4. Strateg. 1. Hanc ignominiam à mitiſſimo imperatorum & ſibi & militibus ſuis deprecatur. *Ordinibus* factum ex *ordinis* eo genere mendi, quo ſupra cap. 8. idem codex: *ac paenatibus*, pro, *ad penatis*, & infra cap. 37. *adonibus fidelibuſque ſociis*, pro, *à bonis fidelibuſque*. Poſtea aliquis, ut omnia convenirent *ſuis* pro *ſuos* reſcripſit.

c *Quam vulgo militum ex utroque exercitu.*] Lege, *vulgi militum.*

d *Nubem ſollicitatam procella.*] Non ineleganter fictum eſt. Tamen Put. Petav. melior, Pal. *Eam nubem, quæ ſedere in jugis montium ſolita ſit, cum procella imbrem dediſſe.* Put. etiam *ſidere.* Plinius lib. 18, 35. *Cum in cacuminibus montium nubes conſident, hiemabit.* Plutarchus: καθημένην νεφέλην. Haud dubie verior ſcripta lectio. Lib. 6. *Ingentibus procellis fuſus imber certam magis victoriam quam prælium diremit.* Et iterum: *proſperæ ſpei pugnam imber ingentibus procellis fuſus diremit.* Lib. 23. *Ni ingentibus procellis effuſus imber diremiſſet pugnantes.* Trogus lib. 29. *Videre tonantem ac fulminantem ab occaſu procellam, quam in quaſcumque terrarum partes victoriæ tempeſtas detulerit, magno cruoris imbre omnia fœdaturam.* Curtius lib. 8. *Procella imbrem vix ſub tectis tolerabilem effudit.* Statius 10. Theb. *Qualiter aut Malean aut alta Ceraunia ſupra Ceſſantes in nube ſedent nigriſque leguntur Collibus, & ſubitæ ſaliunt in vela procellæ.* Credere poſſis ipſius Hannibalis dictum Homero deberi. Ιλ. ε. νεφέλῃσιν ἐοικότες, ἅς τε Κρονίων Νηνεμίης ἔστησεν ἐπ' ἀκροπόλοισιν ὄρεσσιν, Ἀτρέμας ὄφρ' εὕδῃσι μένος βορέαο καὶ ἄλλων Ζαχρειῶν ἀνέμων, οἵ τε νέφεα σκιόεντα Πνοιῇσιν λιγυρῇσι διασκιδνᾶσιν ἀέντες. Socrates

ad

in Africam tranſmiſit: & priuſquam in continentem exſcenſiones faceret, Meninge inſula vaſtata, & ab incolentibus Cercinam, ne & ipſorum ureretur diriperetur-que ager, decem talentis argenti acceptis, ad littora Africæ acceſſit, copiaſque expoſuit. Inde ad populandum agrum ducti milites; navaleſque ſocii juxta effuſi, [e] ac ſi inſulis cultorum egentibus prædarentur. itaque in inſidias temere illati, quum à frequentibus palantes, [f] ab locorum gnaris ignari circumvenirentur, cum multa cæde ac fœda fuga retro ad naves compulſi ſunt. Ad mille hominum, [g] cum his Sempronio Blæſo quæſtore, amiſſum: claſſis à littoribus hoſtium plenis trepide ſoluta in Siciliam curſum tenuit; traditaque Lilybæi T. Otacilio prætori, ut ab legato ejus P. Sura Romam reduceretur. ipſe per Siciliam pedibus profectus, freto in Italiam trajecit; literiſque Fabii accitus & ipſe, & collega ejus M. Atilius, [h] ut exercitum ab ſe exacto jam prope ſemeſtri imperio acciperent. Omnium prope annales Fabium dictatorem adverſus Annibalem rem geſſiſſe tradunt. [i] Cœlius etiam eum primum à populo creatum dictatorem ſcribit. Sed & Cœlium & cæteros fugit, uni conſuli Cn. Servilio, qui tum procul in Gallia provincia aberat, jus fuiſſe dicendi dictatoris: quam moram quia exſpectare territa jam clade civitas non poterat, eo decurſum eſſe, ut à populo crearetur qui prodictatore eſſet; res inde geſtas, gloriamque inſignem du-

cis,

ad Νεφέλας apud Ariſtophanem: *εἶτ' ἐπ' Ὀλύμπου κορυφαῖς ἱεραῖς χιονοβλήτοισι κάθησθε.*

e *Ac ſi inſulas cultorum egentes.*] Iam dictum in vett. libb. eſſe: *inſulis cultorum egentibus.*

f *Et locorum ignari circumvenirentur.*] Deeſt una pars antitheſeos. Put. Petav. melior. optimus Florent. *palantes ad locorum & ignari gnaris* (hanc vocem omittunt poſteriores) *circumvenirentur.* Repone: *à frequentibus palantes, ab locorum gnaris ignari circumv.*

g *Cum his Sempronio Blæſo quæſtore, amiſſo.*] Optimi: *amiſſum.* Illud ſuffecerunt, qui non videbant illa, *cum his Sempronio Blæſo quæſtore*, poni defectu participii verbi ſubſtantivi.

h *Vt exercitum ab ſe.*] Iidem: *exercitus ab ſe.* Fabianum nempe & Minucianum, uti mox appellantur.

i *Cœlius etiam eum à populo.*] Scripti: *Cœlius etiam eum primum à populo.*

k Et

ciſ, [k] & augentes titulum imaginis poſteros, [l] ut dictator Prodictatore diceretur, facile obtinuiſſe. Conſules, 32 M. Atilius Fabiano, Geminus Servilius Minuciano exercitu accepto, hibernaculis mature communitis ([m] tum enim autumni erat tempus) Fabii artibus cum ſumma inter ſe concordia bellum geſſerunt. Frumentatum exeunti Annibali, diverſis locis [n] opportuni aderant, carpentes agmen, palatoſque excipientes. in caſum univerſæ dimicationis, quam omnibus artibus petebat hoſtis, non veniebant. adeoque inopia eſt coactus Annibal, ut niſi tum fugæ ſpeciem abeundo timuiſſet, Galliam repetiturus fuerit: nulla relicta ſpe alendi exercitus in eis locis, ſi inſequentes conſules eiſdem artibus bellum gererent. Quum [o] ad Geronium jam hieme impediente conſtitiſſet bellum, Neapolitani legati Romam venêre. ab iis quadraginta pateræ aureæ magni ponderis in curiam illatæ, atque ita verba facta, ut dicerent: *Scire ſeſe Romani populi ærarium bello exhauriri: & quum juxta pro urbibus agriſque ſociorum, ac pro capite atque arce Italiæ urbe Romana atque imperio geratur, æquum cenſuiſſe Neapolitanos, quod auri*

k *Et augendæ titulum imaginis poſteris.*] Nihil hic ſani ſenſus. Petav. recentior & Men. *& in augendis titulum imagines poſteris.* Put. Petav. Voſſ. *& augendis titulum imagines poſteros.* Illud *augendis* pro *augentis* plurali accuſativo ſcriptum eſt, & *imagines* ἀντὶ τοῦ *imaginis.*

l *Vt dictator Prodictatore diceretur.*] Put. Petav. melior & Florent. *Vt qui prodictatore caderetur.* Tres Pall. *Vt qui pro dictatore:* ut & Men. & Pet. duo cum his, *diceretur*, tertius *crederetur.* Scribendum exiſtimo: *& augentes titulum imaginis poſteros, ut Prodictatore dictator crederetur, facile obtinuiſſe.* Accipe *Prodictatore* nominandi caſu per intellectum articuli ὁ. Vt ſolent in talibus. Sic Ovidius lib. 1. met. ait pugnare *ſine pondere habentia pondus.* Niſi forte verius ſimpliciſſimum, *pro Prodictatore:* ut quoſdam voluiſſe teſtis Glareanus. Lib. 8. extremo: *Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falſiſque imaginum titulis, dum familia ad ſe quæque famam rerum geſtarum honorumque fallente mendacio trahunt.*

m *Tum enim autumni erat tempus.*] Meliores codd. *tum autumni erat:* cætera deſunt. Scribe: *Hibernaculis mature communitis (medium autumni erat) Fabii artibus* &c. Sic lib. 38. *Ipſe (jam enim medium autumni erat.) locis gelidis excedere properans.*

n *Opportune aderant carpentes agmen palanteſque.*] Meliorum ſcriptura: *opportuni aderant carpentes agmen palatoſque excipientes.* Salluſtius Catilin. *Si paullulum modo vos languere viderint, jam omnes feroces aderunt.*

o *Ad Gerionem hieme impendente.*] Put. Pet. Men. Voſ. *Ad Gerionium hieme impediente.*

auri ſibi quum [p] *ad templorum ornatum, tum ad ſubſidium fortunæ à majoribus relictum foret, eo juvare populum Romanum. Si quam opem in ſeſe crederent, eodem ſtudio fuiſſe oblaturos. gratum ſibi Patres Romanos populumque facturum, ſi omnes res Neapolitanorum ſuas duxiſſent: dignoſque judicaverint, ab quibus* [1] *donum animo ac voluntate eorum, qui libentes darent, quam re majus ampliuſque, acciperent.* Legatis gratiæ actæ pro munificentia, curaque. [2] patera, quæ ponderis minimi
33 fuit, accepta. Per eoſdem dies ſpeculator Carthaginienſis, qui per biennium fefellerat, Romæ deprehenſus, præciſiſque manibus dimiſſus: & ſervi quinque & viginti in crucem acti, quod in campo Martio conjuraſſent. indici data libertas, & æris gravis viginti millia. Legati & ad Philippum Macedonum regem miſſi; [3] ad depoſcendum Demetrium Pharium, qui bello victus ad eum fugiſſet: & [q] alii in Ligures, ad expoſtulandum quod Pœnum opibus auxiliiſque ſuis juviſſent: ſimul ad viſendum ex propinquo, quæ in Boiis atque Inſubribus gererentur. [r] Ad Pineum quoque regem in Illyrios legati miſſi ad ſtipendium, cujus dies exierat, poſcendum; aut, ſi diem proferre vellet, obſides accipiendos. adeò, etſi bellum ingens in cervicibus erat, nullius uſquam ter-

p *Ad ipſorum ornatum.*] Immo *ad templorum.* Sic enim Petav. Pal. margo Voſſiani. Put. & alii omnes fere, *temporum.*

q *Alii in Ligures.*] Veteres: *& alii in Ligures.*

r *Ad Pineum quoque regem in Illyricos.*] Olim: *Illyrios.*

VARIORUM.

1 *Donum animo ac voluntate eorum majus &c.*] Et prima illa parte munus omne cenſendum; in tantum quidem, ut *Mens boni ſtudii ac pii voti, etiamſi effectum non invenerit cœpti operis, habeat tamen præmium voluntatis,* ut loquitur fine præfationis lib. 1. de gubern. Dei. Rationem promit Diodorus lib. XI. Bibl. cap. XI. *Non ex factorum eventu, ſed conſiliorum delectu de bonis viris judicandum eſt; illum namque fortuna in poteſtate habet: hic ex ratione cujuſque æſtimatur.* Gruter.

2 *Patera quæ ponderis minimi fuit accepta.*] Magnitudo animi verè Romana! de quadraginta pateris unam tantum retinent, obſidem ſcil. indicemque animorum Neapolitanorum. Sic infra cap. 36. *Legati à Pæſto pateras aureas Romam attulerunt. iis ſicut Neapolitanis, gratiæ actæ, aurum non acceptum.* Gruter.

3 *Ad depoſcendum Demetrium Pharium.*] Hic rex Illyriorum fuit paulò ante hoc bellum à Romanis bello ſuperatus: auctor Polybius lib. 3. qui item eundem ad Philippum ex acie confugiſſe ait. *Sigon.*

GRO-

terrarum rei cura Romanos, ne longinqua quidem, effugiebat. In religionem etiam venit, ædem Concordiæ, quam per ſeditionem militarem biennio ante L. Manlius prætor in Gallia voviſſet, locatam ad id tempus non eſſe: itaque duumviri ad eam rem creati [a] à M. Æmilio prætore urbis, Cn. Pupius & Cæſo Quintius Flamininus, ædem in arce faciendam locaverunt. Ab eodem prætore ex ſenatuſconſulto literæ ad conſules miſſæ: ut ſi iis videretur, alter eorum ad conſules creandos Romam veniret. ſe in [b] eam diem, quam juſſiſſent, comitia edicturum. Ad hæc à conſulibus reſcriptum, *Sine detrimento reipublicæ abſcedi non poſſe ab hoſte. itaque per interregem comitia habenda eſſe potius, quam conſulum alter à bello avocaretur.* Patribus rectius viſum eſt, dictatorem à Conſule dici comitiorum habendorum cauſſa. dictus L. Veturius Philo, Manium Pomponium Mathonem magiſtrum equitum dixit. His vitio creatis, juſſiſque die quartodecimo ſe magiſtratu abdicare, ad interregnum res rediit. Conſulibus prorogatum in annum im- 34
perium. interreges proditi à Patribus, Cn. Claudius, Appii filius, Cento: inde P. Cornelius Aſina. In ejus interregno comitia habita, magno certamine Patrum ac plebis. [c] C. Terentio Varroni, quem ſui generis hominem, plebi inſectatione principum popularibuſque artibus conciliatum, ab Q. Fabii opibus & dictatorio imperio concuſſis, aliena invidia ſplendentem, vulgus etiam extrahere ad conſulatum nitebatur, Patres ſumma ope obſtabant, ne ſe inſectando, ſibi æquari aſſueſcerent homi-

GRONOVII.

a *Ab Æmilio prætore.*] Put. *& M. Æmilio prætore.*

b *Eam diem, qua juſsiſſent.*] Meliores: *quam juſsiſſent.*

c *C. Terentium Varronem ſui generis hominem.*] Omnes: *C. Terentio Varrone, quem ſui generis*: vel *Varroni.* quam veram eſſe lectionem diſtinctio mutata prodit. Scribendum enim: *C. Terentio Varroni, quem ſui generis hominem &c. vulgus &* (nam & ſic optimi) *extrahere ad conſulatum nitebatur, Patres ſumma ope obſtabant.*

d *Bibius*

homines. d [1] Q. Bæbius Herennius tribunus plebis, cognatus C. Terentii, criminando, non ſenatum modo, ſed etiam augures, quod dictatorem prohibuiſſent comitia perficere, per invidiam eorum favorem candidato ſuo conciliabat. *Ab hominibus nobilibus, per multos annos bellum quærentibus Annibalem in Italiam adductum: ab iiſdem, quum debellari poßit, fraude id bellum trahi.* e *cum quatuor militum legionibus univerſis pugnari poſſe apparuiſſe eo, quod M. Minucius abſente Fabio proſpere pugnaſſet, duas legiones hoſti ad cædem objectas, deinde ex ipſa cæde ereptas; ut pater patronuſque appellaretur, qui prius vincere prohibuiſſet Romanos quam vinci. Conſules deinde Fabianis artibus, quum debellare poſſent, bellum traxiſſe. Id fœdus inter omnes nobiles ictum: nec finem ante belli habituros, quam conſulem verè plebeium, id eſt, hominem novum feciſſent. nam plebeios nobiles jam* [2] *eiſdem initiatos eſſe ſacris, & contemnere plebem, ex quo contemni deſierint à Patribus, cœpiſſe.* f *Cui non id apparere? id actum & quæſitum eſſe, ut interregnum iniretur: ut in Patrum poteſtate comitia eſſent. Id conſules ambos ad exercitum morando quæſiſſe: id poſtea, quia invitis iis dictator eſſet dictus comitiorum cauſſa,*

d *Bibius Herennius tribunus plebis.*] Sigonius facit *Vibum Terentium.* ſatis perſpicue in Put. & duobus poſt illum optimis habetur, *Q. Bæbius Herennius.* Eamque veram ſcripturam eſſe exiſtimo. Appellatur lib. 31. tribunus plebis *Quint. Bæbius* hujus fortaſſe filius. Herennium autem cognomen Bæbiis & & Octaviis fuiſſe obſervatum eſt viris doctis, qui de gentibus nominibuſque Romanorum ſcripſere.

e *Quum quatuor* &c. *apparuiſſet, ac eo.*] Scribendum ex Put. Men. Voſſ. *cum quatuor* &c. *pugnari poſſe apparuiſſe eo.* Solenne vitium mutandis orationibus obliquis.

f *Cui non id apparet?*] Quidam, *appareret.* Sed optimus & Pet. *apparere.* Videtur dediſſe Livius: *Cui non apparere, id actum & quæſitum eſſe, ut interregnum iniretur, ut in Patrum poteſtate comitia eſſent?* Nam interreges non erant niſi patricii. Lib. 1. *Cui enim non apparere, affectare eum imperium in Latinos?* Lib. 8. *Cui non apparere, quod plebejus dictator ſit, id vitium auguribus viſum.*

VARIORUM.

1 *Bæbius Herennius trib. pleb.*] *Herennius* hoc loco cognominis eſt, ut lib. 9. prænominis, in *Herennio Pontio* C. Pontii patre: alio loco pro nomine eſt, ut in *M. Herennio* conſule. Vereor tamen ne & in prænomine & in cognomine vitii aliquid ſit. *Sigon.*

2 *Iiſdem ſacris initiatos.*] Scitè admodum atque concinne *iiſdem ſacris initiati* dicuntur, qui unanimiter & conſpiranter ad ſcopum nituntur eundem: & ſic hoc loco Livii verba accipienda cenſet Cælius lib. 12. cap. 12. *Godelev.*

3 *Damna-*

cauſſa, expugnatum eſſe, ut vitioſus dictator per augures fieret. Habere igitur interregnum eos. conſulatum unum certe plebis Romanæ eſſe: [a] populum liberum habiturum, ac daturum ei, [b] qui magis vere vincere quam diu imperare malit. Quum his 35
orationibus accenſa plebs eſſet, tribus patriciis petentibus, P. Cornelio Merenda, L. Manlio Volſone, M. Æmilio Lepido, [c] duobus nobilibus jam familiarum plebei, C. Atilio Serrano, & Q. Ælio Pæto, quorum alter Pontifex, alter augur erat, C. Terentius conſul unus creatur, ut in manu ejus eſſent comitia rogando collegæ. Tum experta nobilitas, parum fuiſſe virium in competitoribus, L. Æmilium Paullum, qui cum M. Livio conſul fuerat, & [3] damnatione collegæ, & ſua prope ambuſtus evaſerat, infeſtum plebei, diu ac multum recuſantem, ad petitionem compellit. is proximo comitiali die, concedentibus omnibus qui cum Varrone certaverant, [d] par magis in adverſandum, quam collega, datur conſuli. Inde prætoria comitia habita. Creati Manius Pom-

3 *Damnatione collegæ.*] De M. Livio Salinatore agit, qui conſularis damnatus eſt à populo, quod prædam non æqualiter diviſerat militibus. Auctor Frontinus lib. 4. cap. 2. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Populum liberius habiturum.*] Phil. Rubenius, *liberum jus.* Put. Pet. Men. tres Pall. Andreas & aliquot priſcæ edit. *liberum habiturum.* Quidam etiam *Romanæ eſſet.* Scribe: *conſulatum unum certe plebis Romanæ eſſe, & populum liberum habiturum.* Nempe eum unum conſulatum. *Liberum habere* dicimur, quod in arbitrio & poteſtate noſtra eſt. Sic infra: *noctem ad erumpendum liberam habuiſſent.* Lib. 23. *eam nunc poteſtatem tutam habetis ac liberam.* Cicero 3. Verr. *Quid aut quantum præterea eſt, quod liberum poſſit habere ille arator.* Ovidius 1. faſt. *Verbaque honoratus libera prætor habet.*

b *Qui magis vincere.*] Put. & Pet. melior: *qui magis vere vincere.*

c *Duobus nobilibus, jam familiaribus plebi.*] Lipſii liber, *nobilibus ac familiarum plebei:* ubi *τὸ ac* ille mutat in *at.* Put. & Petav. *Duobus nobilibus jam familiarum plebei:* ut & duo Pall. niſi quod *familiarium*: unde Gruterus ſic videtur edidiſſe. Freinſhemius ad Taciti verſiones malit, *duobus nobilium jam familiarum plebejis.* Non tu: ſi memineris diſtinguere poſt *τὸ jam*, & hanc accipere ſententiam: tres patricios petiſſe & duos jam quidem nobiles, quod vel ipſi vel majores eorum ſella curuli ſediſſent, familiarum tamen plebei, ſive de plebe.

d *Parque magis in adverſando.*]Schottus *compar* è ſcripto laudat. Sed hoc neceſſe non eſt: nam *par*, ut ſupra cap. 28. Optimi vero & complures: *par magis in adverſandum quam collega.*

ponius Matho, & P. Furius Philus. [e] Romæ juri dicũn-
do urbana ſors Pomponio; inter cives Romanos & pe-
regrinos, P. Furio Philo evenit. Additi duo prætores,
M. Claudius Marcellus in Siciliam, L. Poſtumius Albi-
nus in Galliam. Omnes abſentes creati ſunt, nec cui-
quam eorum, præter Terentium conſulem, [f] erat man-
datus honos, quem jam non antea geſſiſſet; præteritis
aliquot fortibus ac ſtrenuis viris: quia [g] in tali tempore
36 nulli novus magiſtratus videbatur mandandus. Exerci-
tus quoque multiplicati ſunt. Quantæ autem peditum
equitumque additæ ſint copiæ, adeo & numero & gene-
re copiarum variant auctores, ut vix quicquam ſatis cer-
tum affirmare auſim. Decem millia novorum militum
alii ſcripta in ſupplementum; alii novas [k] quatuor legio-
nes, ut octo legionibus rem gererent. numero quoque
peditum equitumque legiones auctas, millibus peditum,
& centenis equitibus in ſingulas adjectis, ut quina millia
peditum, treceni equites eſſent; ſocii duplicem nume-
rum equitum darent, pedites æquarent. Septem & octo-
ginta

e *Roma juris dicundi.*] Lege ex fidiſſimis: *juri dicundo urbana ſors.* Vel potius, *jure dicundo.* Lib. 42. *His prætoribus provinciæ decretæ, duæ jure Romæ dicundo.* Suetonius Cæſare: *ubi quum mandatu prætoris jure dicundo conventus circumiret.* Vide indicem Inſcriptionum.

f *Erat mandatus honos.*] Expunge eiſdem auctoribus τὸ *erat.*

g *In tali tempore nullus novus.*] Put. *Nullis novos magiſtratus.* Scribe: *Nulli novus mag.*

h *Quatuor legiones quinque legionibus additas, ut novem legionibus.*] Recte obſervat Sigonius, quatuor fuiſſe veteres, non quinque, apparere ex eo, quod Fabio prima & quarta, Minutio ſecunda & tertia olim evenerint; Polybium etiam octo legionibus rem geſtam narrare. Itaque ſuſpicabar olim, & docuerunt poſtea me MSS. reſectis ineptorum hominum ſomniis legendum: *alii novas quatuor legiones,* (ſcil. ſcriptas auctores ſunt) *ut octo legionibus rem gererent.* Sic plane Put. & Pet. niſi quod hic: *&* VIII. Sic & Pall. tres, Voſſianuſque niſi quod hic (qui tamen in margine, *ut* VIII.) & Pall. duo, *& quinque,* tertius, *& ut octo:* nemo quiſquam alia voce auctior.

VARIORUM.

I *Numero quoque peditum, equitumque legiones auctas.*] Romulus primus legiones conſtituit ex *tribus millibus peditum* ſingulas, ut unaquæque tribus, tum cum tres erant, mille daret. Poſt *quatuor millium* facta eſt, unde *quadrata* dicta, *equitum ducentorum.* Hoc autem primum tempore, *quinque millium peditum* reddita eſt, & *trecentorum equitum,* Livio & Polybio auctoribus

ginta millia armatorum, & ducentos in caſtris Romanis, quum pugnatum ad Cannas eſt, quidam auctores ſunt. Illud haudquaquam diſcrepat, majore conatu atque impetu rem actam, quam prioribus annis; quia ſpem poſſe vinci hoſtem dictator præbuerat. Cæterum, prius quam ſigna ab urbe novæ legiones moverent, decemviri libros adire atque inſpicere juſſi, propter territos vulgo homines novis prodigiis. nam & Romæ in Aventino, & Ariciæ nunciatum erat, ſub idem tempus lapidibus pluiſſe: [a] & multo cruore ſigna in Sabinis cædis, aquas è fonte calidas manaſſe. [b] Id quidem etiam quod ſæpius acciderat, magis terrebat: & in via Fornicata, quæ ad Campum erat, aliquot homines de cœlo tacti exanimatique fuerant. Ea prodigia ex libris procurata. Legati à Pæſto pateras aureas Romam attulerunt. iis ſicut Neapolitanis, gratiæ actæ, aurum non acceptum. Per eoſdem 37
dies ab Hierone claſſis Oſtiam cum magno commeatu acceſſit. Legati Syracuſani in ſenatum introducti nunciarunt: *Cædem C. Flaminii conſulis exercituſque allatam, adeo ægre tuliſſe regem Hieronem,* [c] *ut nulla ſua propria regnique ſui clade moveri magis potuerit. Itaque, quamquam probe ſciat magnitudinem populi Romani admirabiliorem prope adverſis rebus, quam ſecundis* [d] *eſſe; tamen ſe omnia, quibus à bonis fidelibuſque ſociis bella juvari ſoleant, miſiſſe, quæ ne accipere abnuant,*

ribus. Poſtremo C. Marius *ſex millium* ut eſſet inſtituit, ut ait Feſtus. Itaque alius aliis temporibus fuit militum legionis numerus. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Et multo cruore ſigna in Sabinis cædis.*] Lipſius, fidenter ille quidem, 5. epiſt. q. 1. *Signia, in Sabinis, cædis.* Sed habes lib. 23. *Mare arſit eo anno: ad Sinueſſam bos equuleum peperit: ſigna Lanuvii ad Iunonis Soſpitæ cruore manavere.* Deinde forſan: *Signa in Sabinis, Cæretes aquas è fonte.* in quibus videlicet & prodigium cap. 1. hujus libri. Put. Pet. Men. *caedes.*

b *Id quidem & quod.*] Scripti, *Id quidem etiam quod ſæpius.*

c *Vt nulla ſui propria.*] Latinitas poſcebat *ſua.* idque optimi libri & vett. edd. ſervant.

d *Miſſa tamen à ſe omnia.*] Illi: *quam ſecundis eſſe menſe omnia quibus à bonis* (Put. *adonibus*, ut indicatum) *fidelibuſque ſociis bella juvari ſoleant, miſiſſe. quæ ne accipere* &c. Apparet vel cæco legendum: *eſſe: tamen ſe omnia* &c.

e *Magno-*

abnuant, [e] *magnopere ſe Patres Conſcriptos orare. Iam omnium primum, ominis cauſſa Victoriam auream pondo trecentum viginti afferre ſeſe. acciperent eam tenerentque & haberent propriam & perpetuam. Advexiſſe etiam trecenta millia modium tritici, ducenta hordei, ne commeatus deeſſent & quantum præterea* [f] *opus eſſet, quo juſſiſſent, ſubvecturos. Milite atque equite ſcire niſi Romano Latinique nominis non uti populum Romanum:* [g] *levium armatorum auxilia etiam externa vidiſſe in caſtris Romanis. Itaque miſiſſe mille ſagittariorum ac funditorum, aptam manum adverſus Baleares ac Mauros, pugnaceſque alias miſſili telo gentes.* Ad ea dona, conſilium quoque addebant, *Vt prætor, cui provincia Sicilia eveniſſet, claſſem in Africam trajiceret, ut & hoſtes in terra ſua bellum haberent, minuſque laxamenti daretur iis ad auxilia Annibali ſubmittenda.* Ab ſenatu ita reſponſum regi eſt: *Virum bonum egregiumque ſocium Hieronem eſſe, atque uno tenore, ex quo in amicitiam populi Romani venerit, fidem coluiſſe, ac rem Romanam omni tempore ac loco munifice adjuviſſe.* [h] *id perinde ac deberet, gratum populo Romano eſſe. Aurum & à civitatibus quibuſdam allatum, gratia rei accepta, non accepiſſe populum Romanum. Victoriam, omenque accipere: ſedemque ei ſe Divæ dare, dicare Capitolium, templum Iovis Optimi Maximi. in ea arce urbis Romæ ſacrata, volentem propitiamque, firmam ac ſtabilem, fore populo Romano.* Funditores, ſagittariique, & frumentum traditum conſulibus. [i] Quinqueremes ad navium claſſem, quæ cum T. Otacilio proprætore in Sicilia erant, quinque & viginti additæ, permiſſumque eſt, ut ſi è republ. cen-

e *Magnopere ſe Patres.*] Eximii: *magno opere.*

f *Opus eſſet, & quo.*] Iidem: *quantum præterea opus eſſet, quo juſſiſſent:* deleta copulativa, quam fruſtra inculcat Sigonius.

g *Levium armatorum auxilia.*] Legimus, *levium armorum*, quamvis deficientibus ſcriptis. Infra: *ex ceteris levium armorum auxiliis prima acies facta.*

h *Id perinde ac deberet, pergratum.*] Pur. alii: *deberet gratum eſſe.*

i *Quinqueremes ad navium claſſem, quæ cum T. Otacilio proprætore in Sicilia erant.*] Periculum erat ne claſſem populi intelligeremus, ni adjectum foret *navium.* Sed deeſt haud dubie numerus, ut & defuerat cap. 31. ante Lipſium. Si legatus Otacilii non deduxit Romam, quas ei reliquerat deducendas Servilius, fuerunt cxx: ſed nihil certi poteſt ſtatui;

cenſeret eſſe, in Africam trajiceret. Delectu perfecto, 38
conſules paucos morati dies, dum ſocii ab nomine Latino venirent. Milites tunc, quod numquam antea factum erat, jurejurando ab tribunis militum adacti, juſſu conſulum conventuros, neque injuſſu abituros. [1] nam ad eam diem nil præter ſacramentum fuerat, & ubi ad decuriatum aut centuriatum conveniſſent, ſua voluntate ipſi inter ſe equites decuriati, centuriati pedites conjurabant, ſeſe fugæ atque formidinis ergo non abituros, neque ex ordine receſſuros, niſi teli ſumendi aut petendi, aut hoſtis feriendi, aut civis ſervandi cauſſa. id ex voluntario inter ipſos fœdere à tribunis ad legitimam jurisjurandi adactionem tranſlatum. Conciones, [k] prius quam ab urbe ſigna moverentur, conſulis [2] Varronis multæ ac feroces fuêre, denunciantes, bellum arceſſitum in Italiam ab nobilibus, manſurumque in viſceribus reipublicæ, ſi plures Fabios imperatores haberet. [l] ſe quo die hoſtem vidiſſet, perfecturum. 3 Collegæ ejus Paulli una, pridie quam ex urbe proficiſcerentur, concio fuit verior quam gratior populo, qua nihil inclementer

tui. Scribo etiam, *erat*, ut & habet Andreas.

k *Priuſquam urbe ſigna moverentur.*] Mſſ. *ab urbe.*

l *Se quo die hoſtem vidiſſet, profligaturum.*] Put. Pet. Men. Voſſ. Pal. Andreas, Aldus & complures veteres edd. *Se quo die hoſtem vidiſſet, perfecturum.* Vulgatum in primo deprehendi Aſcenſio, ſecuta eſt Moguntina. Lipſius, *conflicturum.* Sed verum eſt vetus: ominando victoriam, quo die hoſtem vidiſſet, non pugnaturum ſe, quod ambigui eſſet eventus, ſed *bellum* (ea vox repetenda ex præcedentibus) eſſe perfecturum, ſeu debellaturum ait. Lib. 5. *Aut non ſuſcipi bellum oportuit, aut geri pro dignitate po. Romani, & perfici quam primum.* Lib. 21. *Hic erit juvenis, penes quem perfecti hujuſce belli laus eſt.* Lib. 45. *Ad hoc fecimus conſulem, ut bellum per quadriennium ingenti etiam pudore noſtro tractum perficeret.* Iuſtinus 6. *Indignum ait bella non perfici, ſed redimi.* Cenſeo etiam ſcribas, *denuntiantis.*

VARIORUM.

1 *Nam ad eam diem nihil præter ſacramentum &c.*] Cum ipſi qui convenerant, ſimul jurabant, *conjuratio;* cum ſinguli jurejurando adigebantur, *ſacramentum* erat, auctore Servio.

2 *Varronis multæ ac feroces voces.*] De C. Terentii Varronis moribus Plutarch. in Fabio Maximo & Hannibale. Valer. Max. lib. 4. cap. 5. lib. 8. cap. 7. Frontin. lib. 4. cap. 5. *Godelev.*

3 *Collegæ ejus Pauli.*] L. Æmilium Paulum conſulem intelligit, de cujus animi & corporis dotibus Plutarch. in

menter in Varronem dictum, niſi id modo; *Mirari ſe*, [a] *quomodo quis dux, prius quam aut ſuum, aut hoſtium exercitum, locorum ſitum, naturam regionis noſſet, jam nunc locatus in urbe ſciret, quæ ſibi agenda armato forent; & diem quoque prædicere poſſet, qua cum hoſte ſignis collatis eſſet dimicaturus. Se quæ* [4] *conſilia magis res dent hominibus, quam homines rebus, ea ante tempus immatura non præcepturum. optare, ut quæ cautè atque conſultè geſta eſſent, ſatis proſpere evenirent. Temeritatem præterquam quod ſtulta ſit, infelicem etiam ad id locorum fuiſſe.* [b] Id ſua ſponte apparebat, tuta celeribus conſiliis præpoſiturum: & quo id conſtantius perſeveraret, Q. Fabius Maximus ſic eum proficiſcentem allocutus fer-
39 tur: *Si aut collegam (id quod mallem) tui ſimilem, L. Æmili, haberes, aut tu collegæ tui ſimilis eſſes, ſupervacanea eſſet oratio mea. nam & duo boni conſules,* [c] *etiam me indicente, omnia è republica fide veſtra faceretis: & mali, nec mea verba auribus*

veſtris,

ejus vita. Val. Max. lib. 5. cap. 10. lib. 2. cap. 5. Frontin. lib. 4. cap. 5. &c. *Godelev.*

4 *Conſilia magis res dent hominib.*] Innuit è re nata capienda & mutanda conſilia & *tempori*, quod ajunt, *ſerviendum.* Godelev.

GRONOVII.

a *Quomodo quis dux.*] Put. Pet. melior, Men. Voſſ. *quod nequi dux.* Significant: *qui nunquam dux.* id eſt, quemadmodum qui nunquam exercitum rexiſſet. Vt nempe Varro. Hoc etiam auget indignationem.

b *Eum ſua ſponte apparebat.*] Scripti: *Id ſua ſponte apparebat, tuta eum.*

c *Etiam me tacente.*] Put. Pet. melior, Men. quatuor Florent. Barberin. tres Pall. Voſſ. *etiam me indigentes.* Pet. alter: *indignante.* An ceſſatem reſcribere: *etiam me indicente:* ut apud Comicum in Adelphis: *non me indicente hæc fiunt.* Pudet me nonnullius commentatorum ejus, qui auſus hanc duram dicere nimis compoſitionem. Ita eſt Midæ auribus: nam veteres quidem delicias in ea faciunt. Sic *inſperante atque invito* in Andria: ſic *intolerans, inopinans, inſciens.* Varroni *inſicientes* ἄεργοι lib. 3. de re ruſt. de apibus: *neque ipſæ ſunt inſicientes, nec non oderunt inertes.* Lib. 5. de L. L. *& facere verba dicimus, & qui aliquid agit, non eſſe inſicientem.* Sic *intritus ab labore* Cæſari pro non trito, lib. 3. de Gall. *eductis quatuor cohortibus, quæ præſidio caſtris relictæ intritæ ab labore erant.* Sic Andinæ membranæ, quibus multa debemus egregia: nec Florent. aliter, & alludunt alii, *interritæ*, exhibendo. Vulgo, *integræ*, obſidet. *Indelictum* Actius in Hellenibus: *qui niſi probum, omnia alia indelicta exiſtimant.* Sic *innotitiam* dixit A. Gellius, ſi licuiſſet per corruptores, lib. 16, 13. *ſimul quia obſcura obliterataque ſunt municipiorum jura, quibus uti jam per innotitiam non queunt.* Sic duo ſcripti Pataviani. Vulgo: *per ignorantiam.* Idem lib. 19, 9. *Labos hic vigiliarum & inquies.* Sed & Guidetus *indicente* judicat indignum Terentiana perſpicuitate, & ſubjicit

fatuum

veſtris, d nec conſilia animis acciperetis. nunc & collegam tuum & te talem virum intuenti mihi, tecum omnis oratio eſt: quem video nequicquam & virum bonum, & civem fore, e ſi altera parte claudicet reſpublica. malis conſiliis idem ac bonis juris & poteſtatis erit. Erras enim, L. Paulle, ſi tibi minus certaminis cum C. Terentio, quam cum Annibale futurum cenſes. neſcio an infeſtior hic adverſarius, quam ille hoſtis maneat: cum illo in acie tantum, cum hoc omnibus locis ac temporibus certaturus es: & adverſum Annibalem legioneſque ejus tuis equitibus ac peditibus pugnandum tibi eſt; Varro dux, tuis militibus te eſt oppugnaturus. Ominis etiam tibi cauſſa abſit C. Flaminii memoria. tamen ille conſul demum, & in provincia, & ad exercitum cœpit furere: hic prius quam peteret conſulatum, f deinde in petendo conſulatu: nunc quoque conſul, prius quam caſtra videat, aut hoſtem, inſanit. & qui tantas jam nunc procellas, prælia atque acies jactando inter togatos ciet, quid inter armatam juventutem cenſes facturum, & ubi extemplo verba res ſequitur? Atqui ſi hic, quod facturum ſe denuntiat, extemplo pugnaverit; aut ego rem militarem, belli hoc genus, hoſtem hunc ignoro, aut nobilior alius Traſimeno locus noſtris cladibus erit. g Nec gloriandi tempus adverſus unum eſt; ut ego contemnendo potius quam appetendo gloriam, modum exceſſerim. Sed ita res habet. una ratio belli gerendi adverſus Annibalem eſt, qua ego geſſi. nec eventus modo hoc docet; ſtultorum iſte magiſter eſt; ſed eadem ratio

fatuum *inticente.* Quaſi dicas *inſilente.* At ego ne Ciceronis quidem perſpicuitate indignum judico. Apud quem lib. 3. de finibus cap. 2. *Eam ſi varietatem diceres, intelligerem, ut etiam non dicente te intelligo.* Verſo cum maxime optimæ fidei membranas, in quibus eſt: *etiam dicente.* Itaque plane credo ſcripſiſſe Tullium: *ut etiam indicente te intelligo.* Neque *indicente* pro non dicente majus eſt monſtrum, quam *indictum* pro non dicto.

d *Nec conſilia animis reciperetis.*] Optimi: *acciperetis.* Virgilius: *Accipite ergo animis atque hæc mea figite dicta.*

e *Si altera parte claudicet.*] Non omittendum in optimo & antiquiſſimo legi: *ſi altera parte claudet reſpublica.* Videant eruditi. nam ego ſi probare illud me dixerim, vereor ne mihi veniat aliquis Seſquicaſtalio obſervator, qui omnia me clauda & manca reddidiſſe occentet. Quem tamen vix effugero.

f *Deinde in petendo conſulatu.*] Vox poſtrema eſtne additamentum interpretis?

g *Nec gloriandi tempus adverſus unum eſt; ut ego.*] Corruptum hoc, corruptum. Sed parum in me auxilii. An *Adverſis civium?* an *adverſus hunc?* Flaminium puta. Et tamen, credo, ſcripſit, non *ut.*

ratio quæ fuit, futuraque, donec eædem res manebunt, immutabilis eſt. In Italia bellum gerimus, in ſede ac ſolo noſtro. omnia circa plena civium ac ſociorum ſunt. armis, viris, equis, commeatibus juvant, juvabuntque. id jam fidei documentum in adverſis rebus noſtris dederunt. meliores, prudentiores, conſtantiores nos tempus dieſque facit. Annibal contra, in aliena, in hoſtili eſt terra, inter omnia inimica infeſtaque; procul ab domo, procul à patria. neque illi terra, neque mari eſt pax: nullæ eum urbes accipiunt, nulla mœnia: nihil uſquam ſui videt: in diem rapto vivit. Partem vix tertiam exercitus ejus habet, [h] quem Iberum amnem trajecit. plures fames, quam ferrum abſumpſit: nec his paucis jam victum ſuppeditat. Dubitas ergo, quin ſedendo ſuperaturi ſimus eum qui ſeneſcat indies, non commeatus, non ſupplementum, non pecuniam habeat? Quam diu pro Geronii, caſtelli Apuliæ inopis, [i] tamquam pro Carthaginis mœnibus? Sed ne adverſus te quidem ego gloriabor. Cn. Servilius, atque Atilius, proximi conſules, vide quemadmodum eum ludificati ſint. Hæc una ſalutis eſt via, L. Paulle, quam difficilem infeſtamque cives ſibi magis quam hoſtes facient. idem enim tui, quod hoſtium milites, volent: idem Varro conſul Romanus quod Annibal Pœnus imperator, cupiet. duobus ducibus unus reſiſtas oportet: reſiſtes autem, adverſus famam rumoreſque hominum ſi ſatis firmus ſteteris: ſi te neque collegæ vana gloria, neque tua falſa infamia moverit. Veritatem [k] laborare nimis ſæpe ajunt, extingui

h *Quo Iberum amnem trajecit.*] Scripti, *quem Iberum.* Et pervagatum eſt hoc noſtro.

i *Tanquam pro Carthaginis mœnibus pugnatum eſt?*] Poſttema, *pugnatum eſt*, à Petrarcha eſſe addita teſtis locuples Laurentius Valla: neque ego id uſquam in antiquioribus inveni. Ita autem intelligebam veterem ſcripturam, ut eſſet ἀποσιώπησις modeſta in mentione ejus rei, quæ ad laudem Fabii proprie pertinebat. Nempe ſilet: *eum tenui, maceravi.* Præſertim cum ſubſequatur: *ſed ne adverſus te quidem ego gloriabor.* Sic apud Silium lib. 7. v. 247. idem Fabius: *quin inter cætera noſtra Haud laude abfuerit, modo qui ſed parcere dictis Sit melius.* Niſi malis: *tanquam pro Carthaginis mœnibus ſedet? Ne adverſus.* Illud quoque notandum, hic omnes & alibi fere ſemper antiquiſſimos *Gerioni* & *Gerionum* vel *Gerionium*, non *Gerionis* & *Gerionem* præferre.

k *Laborare nimis jus ſæpe.*] Put. Pet. & quiſque antiquior, *Laborare nimiſſæpe.* Scribe: *Veritatem laborare nimis ſæpe ajunt, extingui nunquam. Gloriam qui ſpreverit, veram habebit.* Sic conjecit olim Muretus, idque poſtea in ſcripto reperit. ſic prorſus & unus è Pall. Sed *gloriam vanam* fruſtra Muretus 8. Var. 20. Hieronymus dial. adverſus Pelagianos:

extingui numquam. Gloriam qui ſpreverit, veram habebit. Sine timidum pro cauto, tardum pro conſiderato, imbellem pro perito belli vocent. malo te ſapiens hoſtis metuat, quam ſtulti cives laudent. Omnia audentem contemnet Annibal: nil temere agentem metuet. Nec ego, [l] *ut nihil agatur, moneo, ſed ut agentem te ratio ducat, non fortuna: tuæ poteſtatis ſemper, tuaque omnia ſint. armatus intentuſque ſis, neque occaſioni tuæ deſis, neque ſuam occaſionem hoſti des. Omnia non properanti clara, certaque erunt. feſtinatio improvida eſt, & cæca.* Adverſus ea oratio conſulis haud ſanè læta fuit: magis fatentis, ea quæ diceret, vera, quam facilia factu eſſe. *Dictatori magiſtrum equitum intolerabilem fuiſſe: quid conſuli adverſus collegam ſeditioſum ac temerarium virium atque auctoritatis fore? Se populare incendium priore conſulatu ſemiuſtum effugiſſe: optare ut omnia proſpere evenirent. at ſi quid adverſi caderet, hoſtium ſe telis potius, quam ſuffragiis iratorum civium caput objecturum.* Ab hoc ſermone profectum Paullum tradunt; proſequentibus primoribus Patrum. Plebeium conſulem ſua plebes proſecuta, turba quam dignitate conſpectior. Ut in caſtra venerunt, permiſto novo exercitu ac vetere, caſtris bifariam factis, [m] ut nova minora eſſent propius Annibalem, in veteribus major pars, & omne robur virium eſſet; [n] tum conſulum anni prioris M. Atilium, ætatem excuſantem, Romam miſerunt: Geminum Servilium, in minoribus caſtris, legioni Romanæ, & ſocium peditum equitumque duobus millibus præficiunt.

lagianos: *Cum dixeris, quæ volueris, audies quæ nequaquam velis. Veritas enim laborare poteſt, vinci non poteſt.*

l *Vt nihil agatur, moneo.*] Put. *nec ego, ut nihil agatur, ſed ut agentem te ratio ducat, non fortuna vae tuæ poteſtatis.* Sic plane ille excluſo τῷ *moneo*, quod nec Pet. Men. duo Pall. Voſ. aliique admittunt: immo nec editiones ante Sigonium. Recte, modo pergas, quo manuducit liber antiquiſſimus: *non fortuna, velim: tuæ poteſtatis.*

m *Vt nova minora eſſent propius Annibali.*] Put. & Pet. *Annibalem.* Probe. Vt lib. 4. *Propius eſt fidem, obſtringi Fidenatium populum conſcientia tanti ſceleris voluiſſe.* Lib. 23. *Quo propius ſpem belli perficiendi ſit.* Lib. 24. *Ceſſere inde Romani propius pacata loca.* Lib. 26. *Ipſæ quoque Hiſpaniæ quo propius ſpem venerant.* Lib. 33. *Media acies, quæ propior dextrum cornu erat.*

n *Tum anni prioris conſulem.*] Vterque idem: *tum conſultum anni prioris M. Atilium*, ſtatimque *Geminum Servilium*, non *Cnæum.* Scribe: *tum conſulum*

ciunt. Annibal quamquam parte dimidia auctas hoſtium copias cernebat, tamen adventu conſulum mire gaudere. non ſolum enim nihil ex raptis in diem commeatibus ſuperabat, ſed ne unde raperet quidem, quicquam reliqui erat; omni undique frumento, poſteaquam ager parum tutus erat, in urbes munitas convecto: ut vix decem dierum (quod compertum poſtea eſt) frumentum ſupereſſet, Hiſpanorumque ob inopiam tranſitio parata fuerit, ſi maturitas temporum exſpectata fo-
41 ret. Cæterum temeritati conſulis ac præpropero ingenio materiam etiam fortuna dedit: quod in prohibendis prædatoribus, tumultuario prælio, ac procurſu magis militum quam ex præparato aut juſſu imperatorum orto, haudquaquam par Pœnis dimicatio fuit. ad mille & ſeptingentos cæſi; non plus centum Romanorum ſociorumque occiſis. cæterum victoribus effuſe ſequentibus, metu inſidiarum obſtitit Paullus conſul: cujus eo die (nam alternis imperitabant) imperium erat: Varrone indignante ac vociferante, emiſſum hoſtem è manibus debellarique, ni ceſſatum foret, potuiſſe. Annibal id damnum haud ægerrime pati: quin potius credere, velut ineſcatam temeritatem ferocioris conſulis, ac novorum maxime militum eſſe: & omnia ei hoſtium haud ſecus quam ſua, nota erant: diſſimiles diſcordeſque imperitare; duas prope partes tironum militum in exercitu eſſe. Itaque locum & tempus inſidiis aptum ſe habere ratus nocte proxima nihil præter arma ferentes ſecum milites ducens, caſtra plena omnis fortunæ publicæ privatæque relinquit, tranſque proximos montes læva pedites inſtructos condit, dextra equites, ° impedimenta per convallem

ſulum anni prioris, M. Atilium ætatem excuſantem Romam miſerunt, Geminum Servilium in minoribus caſtris &c.

o *Impedimenta per cornua in medium.*] Hoc fecerunt ex prima ſcriptura: *per cornuallem medium.* ita enim Put. Cæterum hic nulli uſui iſta *cornua.* Scribe: *impedimenta per convallem, medium agmen, traducit.* Ipſa impedimenta per epexegeſin dicuntur *agmen medium.* Sic lib. 9. *Dextrum cornu, ſacratos more Samnitium milites.* Et, *dextrum*

vallem, medium agmen, traducit: ut diripiendis velut deſertis fuga dominorum caſtris occupatum impeditumque hoſtem opprimeret. Crebri relicti in caſtris ignes: ut fides fieret, p dum ipſe longius ſpatium fuga præciperet, falſa imagine caſtrorum (ſicut Fabium priore anno fruſtratus eſſet) tenere in locis conſules voluiſſe.

Ubi illuxit, ſubductæ primo ſtationes, deinde propius 42
adeuntibus, inſolitum ſilentium admirationem fecit. Jam ſatis comperta ſolitudine in caſtris concurſus fit ad prætoria Conſulum, nunciantium fugam hoſtium adeo trepidam, ut tabernaculis ſtantibus, caſtra reliquerint: quoque fuga obſcurior eſſet, crebros etiam relictos ignes. Clamor inde ortus, ut ſigna proferri juberent, ducerentque ad perſequendos hoſtes, ac protinus caſtra diripienda. Et Conſul alter velut unus turbæ militaris erat. Paullus etiam atque etiam dicere, providendum præcavendumque eſſe. poſtremo, quum aliter neque ſeditionem neque ducem ſeditionis ſuſtinere poſſet, q Marium Statilium præfectum cum turma Lucana exploratũ mittit. qui, ubi adequitavit portis, ſubſiſtere extra munimenta cæteris juſſis, ipſe cum duobus equitibus vallum intravit: ſpeculatuſque omnia cum cura; renunciat, inſidias profecto eſſe: ignes in parte caſtrorum, quæ vergat in hoſtem, relictos: tabernacula aperta, & omnia cara in promptu relicta: argentum quibuſdam locis temere per vias, velut objectum ad prædam, vidiſſe. Quæ ad

dextrum cornu, dictatoris acies, alienam pugnam ſequetur. Lib. 28. *Medias acies Romanum Pœnumque, quos inter cauſa belli eſſet.* Lib. 29. *Lævum cornu, totidem roſtratas.* Vbi etiam vulgo vitia tum. Lib. 39. *Acerrima media acies, duæ fortiſſimæ legiones dimicabant.* Lib. 42. *In dextrum cornu, Italicos equites, incurrerunt.*

p *Dum ipſe longius ſpatium fuga præriperet.*] Libri ſcripti: *præciperet.* Lib. 3. *Sedulo tempus terens, dum præciperent iter nuntii.* Lib. 30. *Aliquantum ad fugam temporis Syphax & Haſdrubal præceperunt.* Lib. 31. *Diei inſequentis pars ad præcipiendum iter Philippo data eſt.*

q *M. Statilium cum turma Lucanorum exploratum miſit.*] Scribe cum optimis: *Marium Statilium cum turma Lucana.* Aurelius Victor in Fabio: *Marium Statilium transfugere ad hoſtes volentem.* Sic enim Mſſ. non *Manlium.* Mox: *Quæ ad detinendos à cupiditate animos.* Liber optimus: *deterendos*: & ſupra

ad deterrendos à cupiditate animos nunciata erant, ea accenderunt: [1] & clamore orto à militibus, ni ſignum detur, ſine ducibus ituros, haudquaquam dux defuit. nam extemplo Varro ſignum dedit proficiſcendi. Paullus, quum ei ſua ſponte cunctanti pulli quoque auſpicio non addixiſſent, obnunciari jam efferenti porta ſigna collegæ juſſit, quod quamquam Varro ægre eſt paſſus, Flaminii tamen recens caſus, [1] Claudiique Conſulis primo Punico bello memorata navalis clades, religionem animo incuſſit. Dii prope ipſi eo die magis diſtulere quam prohibuere imminentem peſtem Romanis. nam forte ita evênit, ut quum referri ſigna in caſtra jubenti Conſuli milites non parerent, ſervi duo, Formiani unus, alter Sidicini equitis, qui Servilio atque Atilio Conſulibus inter pabulatores excepti à Numidis fuerant, profugerent eo die ad dominos: qui deducti ad Conſules denunciant, omnem exercitum Annibalis trans proximos montes ſedere in inſidiis. Horum opportunus adventus, Conſules imperii potentes fecit, quum ambitio alterius ſuam primum apud eos prava indulgentia maje-
43 ſtatem ſolviſſet. Annibal poſteaquam motos magis inconſulte Romanos quam ad ultimum temere evectos vidit; nequicquam detecta fraude in caſtra rediit. Ibi plures dies propter inopiam frumenti manere nequibat, novaque conſilia indies, non apud milites ſolum, miſtos ex colluvione omnium gentium, ſed etiam apud ipſum ducem oriebantur. nam quum initio fremitus, deinde aperta vociferatio fuiſſet expoſcentium ſtipendium debitum, querentiumque annonam primo, poſtremo famem, & mercenarios milites, maxime Hiſpani generis de

ſupra τὸ *R* pictum inter verſus *N*. Inde Petav. *detenendos*. & cæteri quod vulgatur. Sed verum eſt, *deterrendos*.

r *Et clamore ſublato à militibus, niſi ſignum.*] Optimi: *& clamore orto à militibus, ni ſignum detur.*

VARIORUM.

1 *Claudiique conſulis primo Punico bello &c.*] *P. Claudium Pulchrum* intelligit, qui pullos paſcere nolentes, in mare projici juſſit, ut biberent: auctor Cic. de Divinatione. *Sigon.*

2 Cannas

de tranſitione cepiſſe conſilium fama eſſet, ipſe etiam interdum Annibal de fuga in Galliam dicitur agitaſſe: ita ut relicto peditatu omni, [a] cum equitibus ſe proriperet. Quum hæc conſilia atque hic habitus animorum eſſet in caſtris, movere inde ſtatuit in calidiora atque eo maturiora meſſibus Apuliæ loca. ſimul ut quo longius ab hoſte receſſiſſet, transfugia impeditiora levibus ingeniis eſſent. Profectus eſt nocte, ignibus ſimiliter factis, tabernaculiſque paucis in ſpeciem relictis, ut inſidiarum par priori metus contineret Romanos. Sed per eundem Lucanum Statilium, omnibus ultra caſtra tranſque montes exploratis, quum relatum eſſet, viſum procul hoſtium agmen; tum de inſequendo eo conſilia agitari cœpta. Quum utriuſque conſulis eadem, quæ ſemper ante, fuiſſet ſententia; cæterum Varroni fere omnes, Paullo nemo, præter Servilium prioris anni conſulem, aſſentiretur; majoris partis ſententia, ad nobilitandas clade Romana [z] Cannas, urgente fato, profecti ſunt. Prope eum vicum Annibal caſtra poſuerat averſa Vulturno vento, qui campis torridis ſiccitate nubes pulveris vehit. id quum ipſis caſtris percommodum fuit; tum ſalutare præcipue futurum erat, quum aciem dirigerent, ipſi averſi, terga tantum afflante vento, in obcæcatum pulvere effuſo hoſtem pugnaturi. Conſules ſatis exploratis itineri- 44
bus ſequentes Pœnum, [b] ut ventum ad Cannas eſt, ubi in conſpectu Pœnum habebant, bina caſtra communiunt; eodem ferme intervallo, quo ad Geronium, ſicut ante, copiis diviſis. Aufidus amnis utriſque caſtris affluens, aditum aquatoribus ex ſua cujuſque opportunitate haud ſine certamine dabat. ex minoribus tamen caſtris,

z *Cannas urgente fato.*] Apuliæ vicum, hac una Romanorum clade ſatis nobilitatum. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Cum equitatu ſe proriperet.*] Quibus maxime fides, *cum equitibus.*

b *Vt ventum ad Cannas eſt, ubi in conſpectu Pœnum.*] Put. Pet. uterque reg. Men. Voſſ. *Vt ventum ad Cannas eſt, ut in conſpectu.* quod improbare non auſim ob conſenſum librorum. niſi quis malit, *& in conſpectu.*

ſtris, quæ poſita trans Aufidum erant, liberius aquabantur Romani, quia ripa ulterior nullum habebat hoſtium præſidium. Annibal ſpem nactus [c] locis natis ad equeſtrem pugnam, qua parte virium invictus erat, facturos copiam pugnandi conſules, dirigit aciem, laceſſitque Numidarum procurſatione hoſtes. Inde rurſus ſollicitari ſeditione militari ac diſcordia conſulum Romana caſtra: quum Paullus [d] Semproniique & Flaminii temeritatem Varroni, Varro ſpecioſum timidis ac ſegnibus ducibus exemplum Fabii objiceret: teſtareturque Deos homineſque hic; nullam penes ſe culpam eſſe, [e] quod Annibal jam velut uſucepiſſet Italiam. ſe conſtrictum à collega teneri. ferrum atque arma iratis & pugnare cupientibus adimi militibus: ille; ſi quid projectis ac proditis ad inconſultam atque improvidam pugnam legionibus accideret, ſe omnis culpæ exſortem, [f] omnis eventus participem fore diceret. videret, ut quibus lingua prompta [g] ac temeraria, æque in pugna vigerent manus.
45 Dum altercationibus magis quam conſiliis tempus teritur, Annibal ex acie, quam ad multum diei tenuerat inſtructam, quum in caſtra cæteras reciperet copias, Numidas ad invadendos ex minoribus caſtris Romanorum aquatores trans flumen mittit. quam inconditam turbam quum vix dum in ripam egreſſi, clamore ac tumultu fugaſſent, in ſtationem quoque pro vallo locatam, atque ipſas prope portas evecti ſunt. Id vero indignum viſum, ab tumultuario auxilio jam etiam caſtra Romana

c *Loci ad equeſtrem pugnam &c. facturus copiam pugnandi conſulibus.*] Put. *Spem nanctus locis natis ad equeſtrem pugnam, qua parte virium invictus erat, facturos copiam pugnandi conſules.* Vide 4. Obſerv. 16. Lib. 38. *Nicander prætor ſpem nactus ſolvendæ incepto forti obſidionis.*

d *Semproniique & Flaminii.*] Sic optimi. Item, *deos homineſque.*

e *Quod Hannibal jam velut ſuam cepiſſet Italiam.*] Put. *Iam vel uſucepiſſet Italiam.* Egregie, modo legas, *velut.* Lib. 6. *Nec hoc natura inſitum vobis eſt. Sed uſu poſſidemini.* Seneca epiſt. 12. *Qui Syriam uſu ſuum fecit.*

f *Omnis tamen eventus.*] Put. & magnus numerus reſecant τὸ *tamen.*

g *Ac temeraria eſſet, æque in pugnam.*] Illi: *quibus lingua tam prompta ac temeraria, æque in pugna vigerent manus.*

h *In-*

Romana terreri, ut ea modo una cauſſa, ne extemplo tranſirent flumen, dirigerentque aciem, tenuerit Romanos, quod ſumma imperii eo die penes Paullum fuerit. Itaque Varro, poſtero die, cui ſors ejus diei imperii erat, nihil conſulto collega, ſignum pugnæ propoſuit, [h] inſtructaſque copias flumen traduxit, ſequente Paullo: quia magis non probare, quam non adjuvare conſilium poterat. Tranſgreſſi flumen, eas quoque quas in caſtris minoribus habuerant copias, ſuis adjungunt: atque ita inſtructa acie, in dextro cornu (id erat flumini propius) [i] Romanos equites locant, deinde pedites: lævum cornu extremi equites ſociorum, intra pedites, ad medium juncti

h *Inſtructiſque copiis flumen tranſivit.*] Put. aliique, *inſtructaſque copias flumen traduxit.*

i *Romanos equites locant, deinde pedites.*] Salmaſius de re militari cap. 8. tametſi verbis Livii ſatis obſcure ſit expoſita illa ordinatio, hoc tamen eum voluiſſe putat conſtare, dextrum cornu ex equitibus Romanis & peditibus ſocialibus fuiſſe compoſitum; mediam aciem tenuiſſe Romanos; huic adjunctos in lævo cornu pedites ſociorum, quod etiam *extremi*, id eſt, poſt pedites poſiti tenuerint ſociorum equites. Ego, quantum Livius exponit, in dextro cornu nullos ſociorum pedites agnoſco. Neque enim ratio eſt, cur in tali ſermone, *in dextro cornu Romani equites, deinde pedites*, non Romanos, ſed ſociorum pedites intelligam. Tum nihil de his Polybius. Denique in prælii partibus commemoratis noſtro, video in dextro cornu equites Romanos primum ex equis, dein exemplo conſulis pedeſtres pugnare hos ipſos equites, nullos ſocios. Mirum tamen eſt nihil directe dici de media acie, quam tenuiſſe pedites Romanos certum eſt, non dextrum cornu, ut iſta verba velle videntur. Quid quæris? ſcribendum: *Romanos equites locant: medii pedites.* Sic & Polybius: τοὺς μὲν τῶν Ῥωμαίων ἱππεῖς παρ' αὐτὸν τὸν ποταμὸν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κέρατος κατέστησε· τοὺς δὲ πεζοὺς συνεχεῖς τούτοις ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας ἐξέτεινε, πυκνοτέρας ἢ πρόσθεν τὰς σπείρας καθιστάνων, καὶ ποιῶν πολλαπλάσιον τὸ βάθος ἐν ταῖς σπείραις τοῦ μετώπου· τοὺς δὲ συμμάχων ἱππεῖς εἰς τὸ λαιὸν κέρας παρενέβαλε. Vbi qui vertit τὰς πυκνοτέρας &c. *Signa magis conferta in extrema acie quam in prima ſtatuit, numero cohortium, in extremis ordinibus multiplicato:* virum doctiſſimum & rei militaris antiquæ ac Romanæ peritiſſimum, non ſecus Latine reddidiſſe Polybii verba, quam ſi utriuſque rei in ſumma verſaretur ignorantia, pronunciat ὁ πάνυ. Ipſe ſic tranſtulit: *magis confertis quam pro more ordinibus & multiplicata altitudine in iis manipulis; qui in fronte conſtituti erant.* Quod haud facile intelligeres, niſi ipſe, quam infeliciter hic rem geſſerit, explicuiſſet. Πρόσθεν ei eſt *pro more:* μέτωπον *media acies:* τὸ βάθος factum πολλαπλάσιον ἐν ταῖς σπείραις τοῦ μετώπου, *altitudo, vel ordines multiplicati in illis, qui à fronte conſtiterant:* idque de his vult narrari, tanquam aliud illo, quod in cornibus contigerat, ubi ſtarent pedites ſociorum; dicique, media in acie duplo plures ordines peditum fuiſſe, quam in ſingulis cor-

junƈti legionibus Romanis k tenuerunt jaculatores. ex cæteris levium armorum auxiliis prima acies facta. Conſules cornua tenuerunt: Terentius lævum, Æmilius dextrum. 1 Gemino Servilio media pugna tuenda data. Annibal

46

cornibus. Indagat etiam rationem hujus dicti: nempe tantundem in exercitu fuiſſe civium & ſociorum, & quia ſocii diviſi eſſent in cornua, non potuiſſe illorum ſingulis in cornibus eſſe tot ordines, quot erant civium in media acie conjunctorum. Horum ego ex Polybii loco nihil colligo. Vertendum autem cenſeo: *plures, quam ante, manipulos retro conſtituens, multiplicatis introrſus cujuſque manipuli ordinibus, ſic ut latera frontem vincerent.* Accipio enim, ποιῶν ἐν ταῖς σπείραις τὸ βάθος πολλαπλάσιον τοῦ μετώπου, & βάθος pro eo quod alias eſt πλάτος ἢ πάχος, *ſubſidia* Latinis, latitudinem aciei à primis ordinibus hoſti adverſis ad poſtremos à tergo; μέτωπον, quod & πρόσωπον, & μῆκος, *frontem*, longitudinemque aciei, ab equitatu, qui in dextro cornu eſt ad eum, qui in ſiniſtro: & πολλαπλάσιον quod πλεῖον, πυκνότερον. compararique cenſeo, non legiones & auxilia, vel mediam aciem cum cornibus, ſed frontem cum ſubſidiis, frontem & latera, latum & longum aciei, ut quidem ut plurimum loquuntur veteres. Adde ad lib. 2, 31. Lib. 25. *Prima legio, & ſiniſtra ala in primo inſtructa, & in longitudinem porrecta acies, clamantibus tribunis, nihil introrſus roboris ac virium eſſe, & quacumque impetum feciſſet hoſtis, perrupturos.* Lib. 28. *Ipſe omnia ſigna peditum in hoſtes vertit: quatuor cohortes in fronte ſtatuit, quia latius pandere aciem non poterat.* Lib. 32. *Conferti pluribus introrſus ordinibus acie firmata.* Lib. 33. *ſimul ne facile perrumperetur acies, dimidium de fronte demptum introrſus porrectis ordinibus duplicat, ut longa potius quam lata acies eſſet.* Quod Polybius: τοῖς δὲ πελτασταῖς καὶ τοῖς φαλαγγίταις παρήγγειλε διπλασιάζειν τὸ βάθος καὶ πυκνοῦν. Lib. 27. *Hæc media acies fuit in fronte in decem partes diviſa. partes eas interpoſitis binis elephantis diſtinguebat. à fronte introrſus in duos & triginta ordines armatorum acies patebat.* Polybius lib. 1. de acie Reguli: τὴν δὲ σύμπασαν τάξιν βραχυτέραν μὲν ἢ πρόσθεν, βαθυτέραν δὲ ποιήσαντες. ubi tamen τὸ πρόσθεν aliter accipitur. At in Xanthippi acie habes ibidem τὸ μέτωπον ſic acceptum: τοὺς μὲν ἐλέφαντας ἐξαγαγὼν ἐφ' ἕνα πρὸ πάσης τῆς δυνάμεως ἐν μετώπῳ κατέστησε.

k *Tenuerunt jaculatores. Ex cæteris.*] Scribe: *jaculatores & cætera levium armorum auxilia prima acies facta.* Polybius: πάσης δὲ δυνάμεως προέστησε τοὺς εὐζώνους ἐν ἀποστάσει. Sed & ſtatim Put. *tenererent.* Pet. melior, Voſſ. & alii: *tenerent:* ut videantur velle *tenuerunt*, pro *tenent:* iidem & plures *Gemino* vel *Geminio Servilio*, non *Cnæ.* Quia autem vix credibile eſt eandem vocem ita in propinquo ſine gratia repetitam, primo loco delendam cenſeo, ut fuerit hoc modo: *in dextro cornu (id erat flumini propius) Romanos equites locant: medii pedites: lævum cornu, extremi, equites ſociorum; intra, pedites, ad medium juncti legionibus Romanis. Jaculatores & cætera levium armorum auxilia, prima acies facta. Conſules cornua tenuerunt, Terentius lævum, Æmilius dextrum: Gemino Servilio media pugna tuenda data.* Sed &, ſi τὸ *pugna* abſit, non deſideres: ut Polybio τὰ μέσα.

VARIORUM.

1 *Cn. Servilio media pugna tuenda data.*] Polybius, Servilio M. etiam *Atilium* priore anno *Servilii* collegam addit;

nibal luce prima Balearibus levique alia armatura præmiſſa, tranſgreſſus flumen, ut quoſque traduxerat, ita in acie locabat. Gallos Hiſpanoſque equites prope ripam lævo in cornu adverſus Romanum equitatum: dextrum cornu Numidis equitibus datum; media acie peditibus firmata: ita, ut Afrorum utraque cornua eſſent, interponerentur his medii Galli atque Hiſpani. Afros Romanam magna ex parte crederes aciem: ita armati erant, armis & ad Trebiam, cæterum magna ex parte, ad Traſimenum captis. Gallis Hiſpaniſque ſcuta ejuſdem formæ fere erant: diſpares ac diſſimiles gladii: Gallis prælongi, ac ſine mucronibus: Hiſpano punctim magis quam cæſim aſſueto petere hoſtem, brevitate habiles, [a] & cum mucronibus. ante cæteros habitus gentium harum tum magnitudine corporum tum ſpecie terribilis erat. Galli ſuper umbilicum erant nudi: Hiſpani linteis prætextis purpura tunicis, candore miro fulgentibus, conſtiterant. [b] Numerus omnium peditum, qui tum ſteterunt in acie, millium fuit quadraginta, decem equitum. Duces cornibus præerant: [c] ſiniſtro Aſdrubal,

addit; quem tamen ætatem excuſantem Romam à conſulibus miſſum fuiſſe ante Livius ſcripſit. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Et cum mucronibus. ante cæteros habitus gentium.*] Tormenta & cruciatus eruditorum in re minimi negotii, ut tandem nobis apparuit. Quod editur, ab Grutero eſt: prius, ut & apud ipſum in ea, quam minore forma dedit: *Ante cæteros armati, is gentium harum habitus.* Put. *ante talius hannibatus gentium harum.* Manus ſecunda inducto *B* ſuperpoſuit *M.* Inde ergo Petav. *ante talias hannimatus.* Florent. optimus: *ante talius animatus.* Duodecim omnes codices membranaceos ſuper hoc loco conſuluimus cum ſimilibus ludibriis. Laur. Valla, *Ante alia habitus*: vel, *Inter alia ipſe habitus.* Lipſius: *Ante alia ornatus*, vel *aſpectus.* Tandem fiximus aciem in principe Put. & eruimus: *Sane & alius habitus gentium harum.*

b *Numerum omnium qui tum peditum equitumqae.*] Sigonius quod vulgo eſt, *illum ferunt*, reddit *L millia ferunt*, ſed aliter hic locus tractandus. Put. *Numerum omnium peditum equitum ſteterent in aciem illum fuit quadraginta decem equitum.* Neque aliter melior Pet. & optimus Florent. niſi quod *acies.* Hinc fecimus paucis literis ex ratione manifeſta mutatis: *Numerus omnium peditum, qui tum ſteterunt in acie, millium fuit quadraginta, decem equitum.* Quid pote mitius? Vide ad 10, 3.

c *Siniſtrum Aſdrubal, dextrum regebat.*] Nuſquam in libris vere antiquis τὸ regebat, ſed ſimpliciter: *Duces cornibus*

bal, dextro Maharbal: mediam aciem Annibal ipſe cum fratre Magone tenuit. Sol, ſeu de induſtria ita locatis, [d] ſeu quod forte ita ſtarent, peropportune utrique parti obliquus erat, Romanis in meridiem, Pœnis in ſeptentrionem verſis. ventus, quem Vulturnum incolæ regionis vocant, [e] adverſus Romanis coortus, multo pulvere
47 in ipſa ora volvendo proſpectum ademit. Clamore ſublato, procurſum ab auxiliis, & pugna levibus primum armis commiſſa: deinde equitum Gallorum Hiſpanorumque lævum cornu cum dextro Romano concurrit; minime equeſtris more pugnæ: frontibus enim adverſis concurrendum erat: quia nullo circa ad evagandum relicto ſpatio, hinc amnis, hinc peditum acies claudebant in directum utrimque nitentes. [f] Stantibus ac confertis poſtremo turba equis, vir virum amplexus detrahebat equo. pedeſtre magna jam ex parte certamen factum erat: acrius tamen quam diutius pugnatum eſt, pulſique Romani equites terga vertunt. Sub equeſtris finem certaminis coorta eſt peditum pugna. primo & viribus & animis pares conſtabant ordines Gallis, Hiſpaniſque: tandem Romani [g] diu ac ſæpe conniſi, æqua fronte

nibus præerant, ſiniſtro Haſdrubal, dextro Maharbal.

d *Seu forte ita ſtando.*] Plerique omnes; *ſeu quod forte ita ſtare*: ut indicavit ex ſuo Lipſius. Put. *ſtatere*. Subvereor, ne hæc additamentis ſint deformata, ſcripſeritque Livius, ut & Gruterus voluit: *Sol, ſeu de induſtria ita locatis, ſeu forte, peropportune utrique parti obliquus erat.* Vel, *ſeu de induſtria, ſeu forte ita ſtetere.*

e *Adverſus Romanos coortus.*] Optimi, *adverſis Romanis.* Ita lege. Niſi mavis: *adverſus Romanis.*

f *Stantibus ac confertis poſtremo turbatis equis.*] Scriptor Lipſiani codicis verba, *poſtremo turbatis*, quibus offendebatur, perinde ut ille ſubtiliſſimæ naris Lipſius, omiſit. Sed alia cura eſt opus: *ſtantibus ac confertis poſtremo turba equis, vir virum amplexus.* Sic Put. & Petav. melior. *Poſtremo*, id eſt, poſtquam concurriſſent, ſtantibus jam immobilibus & confertis ob nimiam turbam in anguſtiis loci equis.

g *Diu ac ſæpe conſilio agitabant qua fronte.*] Admiſimus, ut & Gruterus correctionem Lipſii, quam ipſe palmariam vocat, ducentibus eodem membranis: niſi quod *æqua*, non *obliqua*, & res ipſa requirit, & ingerit optimus liber, in quo eſt: *conſiliaeque fronte.* Et eſt hoc Polybii: ἐπὶ τῆς εὐθείας. Lib. 36. *& æqua fronte ad pugnam procedebat.* Lib. 37. *Eumenis tria millia ferme peditum æquata fronte inſtruxit.* Seneca de vita beata, cap. 4. *idem exercitus modo latius panditur, modo in anguſtum coarctatur,*

fronte acieque denſa impulere hoſtium cuneum nimis tenuem, eoque parum validum, à cætera prominentem acie. impulſis deinde ac trepide referentibus pedem inſiſtere: ac tenore uno [h] per præceps pavore fugientium agmen in mediam primum aciem illati; poſtremo nullo reſiſtente ad ſubſidia Afrorum pervenerunt: qui utrimq; reductis alis conſtiterant, media, qua Galli Hiſpanique ſteterunt, aliquantum prominente acie: qui cuneus, ut pulſus æquavit frontem primum, deinde nitendo etiam ſinum in medio dedit, Afri circa jam cornua fecerant, irruentibuſque incaute in medium Romanis, circumdedere alas: mox cornua extendendo, clauſere & ab tergo hoſtes. Hinc Romani defuncti nequicquam prælio uno, omiſſis Gallis Hiſpaniſque, quorum terga ceciderant, [i] etiam adverſus Afros integram pugnam ineunt; non tantum eo iniquam, quod incluſi adverſus circumfuſos, ſed etiam quod feſſi cum recentibus ac vegetis pugnabant. [k] Jam & in ſiniſtro cornu Romano, ubi ſociorum 48
equites adverſus Numidas ſteterant, conſertum prælium

ctatur, & aut in cornua ſinuata media parte curvatur, aut recta fronte explicatur. Mox etiam legam, *inſtitere*, etſi videam, ut alterum defendi poſſit.

h *Per præceps pavore fugientium agmine.*] Scripti fere, *agmine.* Sed recte, opinor, correxerunt *agmen.* eſt enim perculſum & inclinatum & præceps actum ſtatumque recuperandi neſcium ob nimium pavorem. Per illud, partim per locum, quem tenuerant, partim inter hos ſolutis ordinibus & disjectos, partim ſuper qui ex iiſdem ſternerentur ſubinde, inſequens avide Romanus continenter & quaſi protelo in mediam hoſtium aciem receptus eſt, ut loquitur Frontinus Strat. 2, 3, 7. *Poſtremo*, pergit, noſter, *nullo reſiſtente ad ſubſidia Afrorum pervenerunt, qui utrimque reductis alis conſtiterant, media, qua Galli Hiſpanique ſteterant, aliquantum prominente acie.* nam ita leg. non *mediique.* nec *mediaque*, ut Lipſius. Put. & Pet. *mediaquae.* Quod ſi quis elidendum cenſebit τὸ *ſteterunt*, adverſarium me non habebit. Polybius: *οὐ γὰρ ἅμα συνέβαινε τὰ κέρατα καὶ τὰ μέσα συνάπτειν, ἀλλὰ πρῶτα τὰ μέσα, διὰ τὸ τοὺς Κελτοὺς ἐν μηνοειδεῖ σχήματι τεταγμένους, πολὺ προπεπτωκέναι τῶν κεράτων, ἅτε τοῦ μηνίσκου, τὸ κύρτωμα πρὸς τοὺς πολεμίους ἔχοντος.* Frontinus: *reductis cornibus productaque media acie*: &, *conſerto prælio, paullatim invicem ſinuantibus procedentibuſque ad præceptum cornibus.*

i *Etiam adverſus Afros integram.*] Lipſio recidenti τὸ *integrum* ſubſerviunt optimi codices: ſed pro *etiam* volunt *&*.

k *Iam & in ſiniſtro cornu Romano.*] Optimi neſciunt præpoſitionem, habent autem *Romani.* Scribe: *Iam & ſiniſtro cornu Romanis.* ut & membranæ nonnullæ.

lium erat: ſegne primo, & à Punica cœptum fraude. Quingenti ferme [l] Numidæ, præter juſta arma telaque gladios occultos ſub loricis habentes, ſpecie transfugarum cum ab ſuis parmas poſt terga habentes, adequitaſſent; repente ex equis deſiliunt, parmiſque & jaculis ante pedes hoſtium projectis, in mediam aciem accepti, ductique ad ultimos, conſidere ab tergo jubentur, ac dum prælium ab omni parte conſeritur, quieti manſerunt. poſtquam omnium animos oculoſque occupaverat certamen; tum, arreptis ſcutis, quæ paſſim inter acervos cæſorum corporum ſtrata erant, averſam adoriuntur Romanam aciem, tergaque ferientes, ac poplites cædentes, [m] ſtragem ingentem, ac majorem aliquanto pavorem ac tumultum fecerunt. Quum alibi terror ac fuga, alibi pertinax in mala jam ſpe prælium eſſet; [n] Aſdrubal, qui ea parte præerat, ſubductos ex media acie Numidas, quia ſegnis eorum cum adverſis pugna erat, ad perſequendos paſſim fugientes mittit: Hiſpanos & Gallos pedites jam Afris prope feſſis cæde magis quam pugna,

l *Numidæ præter conſueta arma telaque.*] Put. & Pet. melior: *Numidæ præterita arma.* Scribe: *præter juſta arma.* Curtius lib. 4. *Alium funda ſaxa librare, paucis juſta arma eſſe.* Lib. 9. *Macedo juſta arma ſumſerat, areum clypeum, haſtam.* Silius lib. 12. *Millia bis ſeptem juſtis ducebat in armis Fulvius.*

m *Stragem ingentem dederunt, ac majorem.*] Ad Gemonias illud *dederunt.* neque enim ex vere vetuſtis pedem attulit.

n *Aſdrubal qui ea parte praerat.*] Sigonius: *qui læva parte praerat.* Ego quoque hæc corrupta credere malo quam Livium ſui oblitum in locis tam vicinis adeo repugnantia tradidiſſe. Haſdrubalem præfecit ſiniſtro cornui: Numidas collocavit in dextro: Gallos & Hiſpanos in prominenti cuneo mediæ aciei. Quemadmodum ergo nunc: *qui ea parte praerat, ſubductos ex media acie Numidas?* Quemadmodum *Hiſpanos & Gallos pedites adjungit Afris* in media acie, in quo ſemper fuerant? Res eſt, Aſdrubalem cum Gallis & Hiſpanis equitibus occidione occidiſſe equitatum Romanum in oppoſito dextro cornu; deinde cum iiſdem advectum ad ſiniſtrum cornu Romanum Numidas ſegnius pugnantes excitâſſe; & hoc quoque profligato Numidis mandaſſe perſequendos profugos; ipſum autem cum Hiſpanis & Gallis profectum ad mediam aciem conjunctumque cum Afris reliquum prælii confeciſſe. Sic Polybius. *Hiſpanos & Gallos. equites* facile eſt reſtituere, ſuperiora mutare arduum. Deſideratur tale quid: *Aſdrubal qua parte praerat, victor, lævum quoque Romanorum cornu adortus pari fortuna, Numidas quia ſegnis eorum cum adverſis pugna erat, ad perſequendos paſſim fugientes mittit: Hiſpanos & Gallos equites jam Afris, prope feſſis cæde magis quam pugna, adjungit.*

o *Emiſſis*

pugna, adjungit. Parte altera pugnæ Paullus, quamquam primo ſtatim prælio funda graviter ictus fuerat; 49
tamen & occurrit ſæpe cum confertis Annibali, & aliquot locis prælium reſtituit; protegentibus eum equitibus Romanis. [o] omiſſis poſtremo equis; quia conſulem & ad regendum equum vires deficiebant. Tum denuncianti cuidam, juſſiſſe conſulem ad pedes deſcendere equites; dixiſſe Annibalem ferunt: *Quam mallem vinctos mihi traderet!* Equitum pedeſtre prælium, quale jam haud dubia hoſtium victoria fuit, quum victi mori in veſtigio mallent, quam fugere; victores morantibus victoriam irati, trucidarent quos pellere non poterant. [p] pepulerunt tamen jam paucos ſuperantes, & labore ac vulneribus feſſos. Inde diſſipati omnes ſunt: equoſque ad fugam, qui poterant, repetebant. Cn. Lentulus tribunus militum, quum prætervehens equo, ſedentem in ſaxo cruore oppletum conſulem vidiſſet: *L. Æmili*, inquit, *quem* [q] *unum inſontem culpæ cladis hodiernæ Dii reſpicere debent; cape hunc equum, dum & tibi virium aliquid ſupereſt. comes ego te tollere poſſum ac protegere, ne funeſtam hanc pugnam morte conſulis feceris.* [r] *Etiam ſine hoc lacrimarum ſatis luctuſque eſt.* Ad ea Conſul: *Tu quidem, Cn. Corneli, macte virtute eſto! Sed cave fruſtra miſerando, exiguum tempus è manibus hoſtium evadendi abſumas. Abi, nuncia publice Patribus, urbem Romam muniant, ac prius quam hoſtis victor adveniat, præſidiis firment: privatimque Q. Fabio, L. Æmilium præceptorum ejus* [ſ] *memorem & vixiſſe, & adhuc mori. Tu me in hac*

o *Omiſſis poſtremo equis.*] Intellige, protegentibus eum equitibus Romanis, primum juſto militiæ ſuæ more in equis, deinde omiſſis equis. Poſt τὸ *conſulem* interponunt τὸ *&* meliores. Poſſes etiam: *Omiſſi poſtremo equi, quia & conſulem ad regendum.* Forte & melius, *renuntianti.*

p *Pepulerunt tamen jam paucos ſuperatos; & labore.*] Put. & Pet. *Superantiſiſet labore.* Lege: *Iam paucos ſuperantes & labore*, i. cum jam pauci, & hi labore vulneribuſque exhauſti ſupereſſent. Quod & Alb. Rubenius me monuit.

q *Vnum inſontem culpa cladis.*] Poteſt ferri: ſi bene tamen Livium novi, ſcripſit *inſontem culpa.* ut lib. 4 *Mælium jure cæſum pronuntiavit, etiamſi regni crimine inſons fuerit.*

r *Etiam ſine hoc.*] Annon *ſine hac* morte conſulis.

ſ *Memorem exſtitiſſe & vixiſſe.*]

 Dele

hac ſtrage militum meorum patere exſpirare, [t] *ne aut reus iterum è conſulatu ſim, aut accuſator collega exiſtam, ut alieno crimine innocentiam meam protegam.* Hæc exigentes, prius turba fugientium civium, deinde hoſtes, oppreſſere: conſulem, ignorantes quis eſſet, obruere telis; Lentulum inter tumultum abripuit equus. tum inde effuſe fugiunt. Septem millia hominum in minora caſtra, decem in majora, duo ferme in vicum ipſum Cannas perfugerunt: qui extemplo à Carthalone atque equitibus, nullo munimento tegente vicum, circumventi ſunt. Conſul alter, ſeu forte, ſeu conſilio, [v] nulli fugientium infeſtus agmini, cum ſeptuaginta fere equitibus Venuſiam profugit. Quadraginta millia peditum, duo millia ſeptingenti equites, & [x] tanta prope civium ſociorumque pars cæſi dicuntur; [y] in his ambo conſulum quæſtores L. Atilius, & L. Furius Bibaculus: [z] unus & viginti tribuni militum; conſulares quidam prætoriique, & ædilicii: inter eos [a] Cn. Servilium, & M. Minucium numerant, qui magiſter

Dele auctoribus optimis τὸ *exſtitiſſe*, ut faciendum conjecerat apud Sigonium Florebellus.

t *Vt reus intercam cauſaque conſulatus accuſator collegæ exiſtam.*] Mera mapalia. Lege: *ne aut reus iterum è conſulatu ſim, aut accuſator collegæ alieno.* Vide 4. Obſervat. 20.

v *Nihil fugientium infeſtus agmini.*] Put. Pet. melior, Men. tres Pall. & Andreas, *nulli.* Sed quid *infeſtus?* Vana quidem in tali tempore ducis ira. An *immiſtus?* ut nullum intelligas de tribus, quorum ante meminit. *Quinquaginta* equites bis hic cum Varrone manſiſſe dicuntur: at Polybio ἑβδομήκοντα, & eundem numerum lib. 25, 6. exprimunt omnes ſcripti, ut & hic LXX. poni debere videatur. Etiam tres priores: *Venuſiam perfugit*, non *profugit:* duo meliores unuſque de Pall. *xxxxv. millia peditum.* quod videtur confirmari lib. 25. *ubi plus quinquaginta millia hominum ceciderunt.*

x *Tanta prope civium ſociorumque pars.*] Verum, *tanta prope civium quanta ſociorum pars:* an, *& æqua prope civium ſociorumque pars.*

y *In his alter conſulum, quæſtores.*] Put. Pet. reg. Voſ. Men. Pal. *in his ambo conſulum quæſtores L. Atilius & L. Furius Bibaculus.* Nec opus erat hic de conſule memorare, quod proxime ante factum, nec ſcribere: *amborum conſulum quæſtores.* quod Schotto viſum eſt. Lib. 27. *Duo conſulum prioris anni exercitus.*

z *Vnus & viginti tribuni.*] Put. & antiquiſſimi: *Bibaculus: & viginti unudecemtr.* Videntur velle: *xxix. tribuni militum:* quum bonus homo librarius, notas *ix.* reddidiſſet *unus decem.*

a *C. Servilius & C. Minutius, qui mag. eq. priore anno aliquot diebus.*] Quum vulgo legeretur, *C. Minutius Numatius*, conjiciebat Sigonius, *Manius Matho*, quemadmodum & edidit. Modius revocavit alterum. Gruterus τὸ

Numatius

magiſter equitum priore anno, Conſul aliquot annis
ante fuerat: octoginta[1] præterea aut ſenatores, aut qui eos
magiſtratus geſſiſſent, unde in ſenatum legi deberent;
quum ſua voluntate milites in legionibus facti eſſent.
Capta eo prælio tria millia peditum, & equites trecenti 50
dicuntur. [b] Hæc eſt pugna Cannenſis Allienſi cladi nobilitate par: cæterum ut illis, quæ poſt pugnam accidere, levior, quia ab hoſte ceſſatum eſt; ſic ſtrage exercitus gravior fœdiorque. fuga namque ad Alliam ſicut urbem prodidit, ita exercitum ſervavit: ad Cannas fugientem conſulem vix ſeptuaginta ſecuti ſunt: [c] alterius morientis, prope totus exercitus fuit. Binis in caſtris quum mul-

Numatius delevit. longe aliter optimi codices: *inter eos Cn. Servilium Minimum & M. Minucium numerant qui Mag. equitum priore anno aliquod annis fuerat octoginta praterea aut ſenatores.* Ergo ſcribendum: *inter eos Cn. Servilium Geminum, & M. Minucium numerant, qui magiſter equitum priore, conſul aliquat annis ante fuerat: octoginta praterea aut ſenatores.* Nihil fere in his ſumus auſi, niſi quod adjecimus τὸ *conſul*, idque ratione evidentiſſima. Fuerat autem conſul ſexto ante anno ab V. C. 532. collega P. Cornelio Aſina, quicum bellum adverſus Iſtros adminiſtravit. Pighius conjecerat: *aliquotque diebus imperator fuerat.*

b *Hac eſt pugna Cannenſi clade nobilitata.*] Et hic nihilo modeſtiores fuerunt Livii tortores. Put. *haec ex pugna aliienſi clade nobilitate par caeterum utilis quae poſt pugnam* &c. *gravior fœdiorque fuga namque ad alliam ſicut urbem.* Manus ſecunda ad *aliienſi* adjecerat *S.* Prorſus eodem modo optimus Florent. nec differt Petav. niſi quod poſt lituram habet, *Cannenſi:* quemadmodum etiam Barbarinus. Inde eduximus & genuinum putamus: *Hac eſt pugna Cannenſis, Allienſi cladi nobilitate par: caterum ut illis, qua poſt pugnam accidere levior, quia ab hoſte ceſſatum eſt; ſic ſtrage exercitus gravior fœdiorque. Fuga namque ad Alliam ſicut urbem prodidit &c.* Vel, *cladis nobilitate.*

c *Alterius morientis prope totus exercitus fuit.*] Hoc à Lipſio: & ſane ſic optimi libri, non *fugit*, ut vulgo. Sed qua ſententia? Non aliud dicit, inquit, quam Æmilio morienti prope omnis exercitus commoritur. Ego vero hoc acumen me non aſſequi fateor, nec videre, ut *morientis eſſe* Latine ſit commori. Hoc ille fruſtra ſperavit nos ſine teſte credituros. Quin & ſic obſidet morbus: & niſi quis meliorem adferet, habe mecum: *alterius mortem prope totus exercitus luit.* Hoc eſt illud ipſum, quod exprimi debuiſſe recte ſentiebat Lipſius: ſed cum aliqua invidia ipſius exercitus, in quo unus Paullus, qui recta ſuaderet, à nemine audiebatur. Unde Lentulus: *quem unum inſontem cladis hujus.* Illi Paullum monentem, prædicentem, deterrentem, Varroni vano creduli, traxerunt in id periculum, quo ſimul perirent: itaque mortem ejus, crimen ſuum, morte conſimili luerunt.

VARIORUM.

1 *Praterea ſenatores, aut qui eos magiſtratus geſſiſſent.*] Eorum qui in ſe-

multitudo ſemiermis ſine ducibus eſſet; nuncium, [a] qui in majoribus erant, mittunt; dum prælio, deinde ex lætitia epulis fatigatos quies nocturna hoſtes premeret, ut ad ſe tranſirent: uno agmine Canuſium abituros eſſe. Eam ſententiam alii totam aſpernari. *Cur enim illos, qui ſe arceſſant, ipſos non venire, quum æque conjungi poſſent? quia videlicet plena hoſtium omnia in medio eſſent: & aliorum, quam ſua corpora tanto periculo mallent objicere.* Aliis non tam ſententia diſplicere, quam animus deeſſe. P. Sempronius Tuditanus tribunus militum, *Capi ergo mavultis*, inquit, *ab avariſſimo & crudeliſſimo hoſte, æſtimarique capita veſtra & exquiri pretia ab interrogantibus, Romanus civis ſis, an Latinus ſocius, ut ex tua contumelia & miſeria alteri honos quæratur?* [b] *Non tu: ſi quidem L. Æmilii Conſulis, qui ſe bene mori, quam turpiter vivere maluit, & tot fortiſſimorum virorum, qui circa eum cumulati jacent, cives eſtis. Sed antequam* [c] *opprimit lux, majoraque hoſtium agmina obſepiunt iter, per hos, qui inordinati atque incompoſiti obſtrepunt portis, erumpamus. Ferro atque audacia via fit, quamvis per confertos hoſtes. cuneo quidem hoc laxum atque ſolutum agmen, ut ſi nihil obſtet, tranſibimus. Itaque ite mecum, qui & voſmetipſos & rempublicam ſalvam vultis.* Hæc ubi dicta dedit, ſtringit gladium, cuneoque facto per medios vadit hoſtes. & quum in latus dextrum, quod patebat, Numidæ jacularentur; [d] tranſlatis in dextrum ſcutis, in majora caſtra ad ſexcentos evaſerunt: atque inde protinus, alio magno agmine adjuncto, Canu-

natum veniebant, alii ſenatores erant, quippe qui lecti à cenſoribus eſſent; alii jure magiſtratus, quem aut tum gerebant, aut ante geſſerant, jus quidem ſententiæ dicendæ habebant, verum ſententias non rogabantur, ſed quas ſenatores dixiſſent, in eas deſcendebant. Itaque de M. Livio dixit Livius lib. 27. *Sed tum quoque aut verbo aſſentiebatur, aut pedibus in ſententiam ibat.* Sigon.

GRONOVII.

a *Qui majoribus præerant.*] Edebatur: *qui in majoribus.* Sigonius τὸ *In* ſuſtulit. Meliores: *qui in majoribus erant.*

b *Non: ſiquidem vos L. Æmilii, qui.*] Scribendum: *Non tu: ſiquidem L. Æmilii conſulis, qui.* Docuimus 4. Obſerv. 20.

c *Opprimat lux, majoraque h. agm. obſepiant.*] Meliores: *opprimit lux, majoraque hoſtium agmina obſepiunt iter.*

d *Tranſlatis in dextram partem ſcutis.*] Iidem: *in dextrum ſcutis.*

f *Impetu*

Canuſium incolumes perveniunt. Hæc apud victos magis [f] impetu animorum, quod ingenium ſuum cuique aut ſors dabat, quam ex conſilio ipſorum, aut imperio cujuſquam agebantur. Annibali victori quum cæteri cir- 51
cumfuſi gratularentur, ſuaderentque, ut tanto perfunctus bello, diei quod reliquum eſſet, noctiſque inſequentis, quietem & ipſe ſibi ſumeret, & feſſis daret militibus; Maharbal præfectus equitum minime ceſſandum ratus, *Imo, ut quid hac pugna ſit actum ſcias; die quinto,* inquit, *victor in Capitolio* [g] *epulaberis: ſequere. Cum equite, ut prius veniſſe, quam venturum ſciant, præcedam.* Annibali nimis læta res eſt

f *Impetu animorum, quem ingenium.*] Mſſ. *quod.* Reſpicit enim relativum *τὸ hac:* quod nempe ex illis conſiliis. Schottus ex neſcio qua editione citat *apud ſtrictos*, corrigitque *victos.* Quos ego tractavi ſcriptos editoſque, omnes *victos.*

g *Epulaberis. Sequere cum equite.*] Corruptiſſimus ad hoc uſque locus. Quid turpius, quam attribuere Hannibali verba illa: *læta res eſt, ſed via major?* Quid? an via major erat à Cannis Romam, quam ex Africa per Hiſpaniam & Galliam in Italiam? Nihil hic de via Livius, nec ut Annibalis, ſed ſua hæc verba poſuerat. Scribe: *victor in Capitolio epulaberis: ſequere. Cum equite, ut prius veniſſe quam venturum ſciant, præcedam.* Hactenus Maharbal: ſequitur narratio ex perſona hiſtorici: *Hannibali nimis læta res eſt viſa, majorque quam ut eam ſtatim capere animo poſſet. Itaque voluntatem* &c. Diſtinctionem arbitratu noſtro mutavimus: in verbis pœne nihil niſi ex vett. codd. Oratio Maharbalis eſt, ut in ſubitis, artificioſe abrupta & turbatior. Vulgo, *te veniſſe;* ſed pronomen non eſt in Mſſ. Dein Put. & optimi: *praecedant Annibal inimicis laeta res & viſa major quae quam ut eam ſtatim capite animo poſſent.* Eoque cæteri alludunt omnes. Lib. 21. *Haud dubia res viſa, quin per invia* &c. Lib. 9. *Velut ſomnio lætiore, quam quod mentes eorum capere poſſent.* Lib. 27. *Quum vix gaudium animis caperent.* Lib. 33. *Majus gaudium fuit, quam quod univerſum homines caperent. Sequere*, inquit Maharbal, nempe cum exercitu: ipſe ad præcedendum cum equite & prævertendos ipſos adventus rumores ſe offert. Non Cælius aliter, non Cato, non Silius, rem narrant. Ille quidem: *Si vis, mihi equitatum date, & ipſe cum cætero exercitu me ſequi, die quinti Romæ in Capitolium curabo tibi cœna ſit cocta.* Alter autem: *Igitur dictatorem Carthaginienſium magiſter equitum monuit: mitte mecum Romam equitatum, die quinti in Capitolium tibi cœna cocta erit.* Quibus vulgata repugnat, quum ab iis hæc Livium mutuatum conſtet. Silius denique Livii diſcipulus: *Mecum exſultet eques, jura hoc caput, accipe muros Iliacos.* Sequitur auctoris judicium de Annibalis animo, quo hoc conſilium accepit. Nempe æſtimanti virtutem Romanam, ex rebus olim geſtis & proxime ſecum, cauto duci, & fortunam potius ex ipſius inconſtantia quam ex ſpe ſua conſideranti, viſa eſt res magis optanda quam præſtanda, neque ita facilis, ut temere concipienda vel aggredienda eſſet. Confirmat Silius lib. 10. apud quem nihil de majore via, ſed: *Vulnera & exhauſtas ſævo certamine vires Ac nimium lætis excuſat fidere rebus.*

eſt viſa, majorque, quam ut eam ſtatim capere animo poſſet. Itaque *voluntatem ſe laudare Maharbalis*, ait: [h] *ad conſilium penſandum, temporis opus eſſe.* Tum Maharbal, *Non omnia, nimirum, eidem Dii dedêre. vincere ſcis Annibal, victoria uti neſcis.* Mora ejus diei ſatis creditur ſaluti fuiſſe urbi atque imperio. Poſtero die ubi primum illuxit, ad ſpolia legenda, fœdamque etiam hoſtibus, ſpectandam ſtragem inſiſtunt. Jacebant tot Romanorum millia pedites paſſim equiteſque, ut quem cuique fors aut pugna junxerat, aut fuga. aſſurgentes quidam ex ſtrage media cruenti, quos ſtricta matutino frigore excitaverant vulnera, ab hoſte oppreſſi ſunt. Quoſdam & jacentes vivos ſuccìſis feminibus poplitibuſque invenerunt; nudantes cervicem jugulumque, & reliquum [i] ſanguinem jubentes haurire. Inventi ſunt quidam merſis in effoſſam terram capitibus, quas ſibi ipſos feciſſe foveas, obruenteſque [k] ora ſuperjecta humo, interclusiſſe ſpiritum apparebat. Præcipue convertit omnes ſubſtratus Numida mortuo [l] ſuperincubanti Romano vivus, naſo auribuſque laceratis: quum manibus ad capiendum telum inutilibus, [m] in rabiem ira verſus, laniando dentibus hoſtem
52 exſpiraſſet. Spoliis ad multum diei lectis, Annibal ad minora ducit caſtra oppugnanda: & omnium primum [n] brachio objecto flumine eos excludit. Cæterum ab omnibus, labore, vigiliis, vulneribus etiam feſſis, maturior ipſius ſpe deditio eſt facta. pacti, ut arma atque

equos

h *Ad conſilium penſandum tempus opus eſſe.*] Optimi: *temporis opus eſſe.* Plancus ad Ciceronem: *& magni laboris & multa impenſa opus fuit.* Alfenus l. 30. ϖ 3. Locati: *Quoad in opus lapidis opus erit.*

i *Sanguinem invitantes haurire.*] Put. Petav. melior: *libentes.* Pet. alter, reg. Men. tres Pall. Voſſ. *libantes.* Scribe: *jubentes.*

k *Ora ſubjecta ſuper humo injecta interclusiſſe.*] Quis non ſentit ſermonem eſſe nugacem? Put. Pet. Men. Pal. uno abeſt τὸ *injecta.* Scribe: *obruenteſque ora ſuperjecta humo, interclusiſſe.*

l *Superincumbenti Romano.*] Meliores, *incubanti.*

m *In rabiem ira verſus.*] Non male. Put. tamen, *verſas.* An, *verſa.*

n *Brachio fluminis objecto.*] *Flumine* optimi libri. Ergo duabus vocibus tranſpoſitis liquidam ſententiam redde: *primum*

equos traderent, in capita Romana trecenis [1] nummis quadrigatis, in ſocios ducenis, in ſervos centenis: & ut eo precio perſoluto, cum ſingulis abirent veſtimentis: in caſtra hoſtes acceperunt; traditique [o] in cuſtodiam omnes ſunt, ſed ſeorſum cives ſociique. Dum ibi tempus teritur, interea quum ex majoribus caſtris, quibus ſatis virium aut animi fuit, ad quatuor millia hominum, [p] & ducenti equites, alii agmine, alii palati paſſim per agros, quod haud minus tutum erat, Canuſium perfugiſſent; caſtra ipſa ab ſauciis timidiſque eadem conditione, qua altera, tradita hoſti. Præda ingens parta eſt: &, præter equos viroſque, [q] & ſi quid argenti, quod plurimum in phaleris equorum erat, (nam ad veſcendum facto perexiguo, utique militantes, utebantur) omnis cætera præda diripienda data eſt. Tum ſepeliendi cauſſa conferri in unum corpora ſuorum juſſit. Ad octo millia fuiſſe dicuntur fortiſſimorum virorum. Conſulem quoque Romanum conquiſitum ſepultumque, quidam auctores ſunt. Eos, qui Canuſium perfugerant, mulier Appula, nomine Buſa, genere clara ac divitiis, mœnibus tantum tectiſque à Canuſinis acceptos, frumento, veſte, viatico etiam juvit; pro qua ei munificentia poſtea bello perfecto ab ſenatu honores habiti ſunt. Cæterum, 53
quum

mum brachio objecto, flumine eos excludit. Vel, *primum flumine, brachio objecto, eos excludit.* Cæſar lib. 1. civil. *ſi hoſtem Ibero intercludere & frumento prohibere poſſet.* Et ibidem: *quod re frumentaria hoſtes interclusiſſet.* *Brachio,* ut noſter lib. 4. *Conſul muro Ardeæ brachium injunxerat.* Frontinus 3, 17. *Brachiis à latere ductis, foſſa in fronte percuſſa.* Suetonius Claudio: *Portum Oſtiæ extraxit, circumducto dextra ſiniſtraque brachio.* Forte &, *Pactos.*

o *In cuſtodiam omnes ſunt, ſed ſeorſum.*] Put. *ſunt ſecorum cives.* Voſſ. *ſunt ſe eorum.* Dele adverſativam, & ſcribe: *omnes ſunt, ſeorſum cives ſociique.*

p *Bis centum equites, alii agmine, alii palantes.*] Scribe: *ducenti equites, alii agmine, alii palati.* Sic optimi libri: ut & *perfugiſſent.* non *profugiſſent.* Illud *bis centum* neſcio quis in Gruteri editionem intulit: nam ſuperiores *cc.*

q *Et aliquid argenti.*] Et *ſi quid*, tum *ad veſcendum*, non *veſtiendum* legi oportere, diximus de pec. vet. 1, 7.

VARIORUM.

1 *Nummis quadrigatis.*] A notis quadrigarum ſic dictis, qui ante Victoriatos in uſu fuere, de quibus Plin. lib. 33. cap. 2. *Godelev.*

quum ibi tribuni militum quatuor eſſent, Fabius Maximus de legione prima, cujus pater priore anno dictator fuerat, & de legione ſecunda L. Publicius Bibulus, & P. Cornelius Scipio, & de legione tertia Appius Claudius Pulcher, qui proxime ædilis fuerat; omnium conſenſu ad P. Scipionem admodum adoleſcentem, & ad App. Claudium ſumma imperii delata eſt. quibus conſultantibus inter paucos de ſumma rerum, nunciat P. Furius Philus conſularis viri filius, [a] *Nequicquam eos perditam ſpem fovere: deſperatam comploratamque rem eſſe publicam. Nobiles juvenes quoſdam, quorum principem L. Cæcilium Metellum, mare ac naves ſpectare, ut deſerta Italia, ad regum aliquem transfugiant.* [b] Quod malum, præterquam atrox, ſuper tot clades etiam novum, cum ſtupore ac miraculo torpidos defixiſſet, & qui aderant, concilium advocandum de eo cenſerent; negat concilii rem eſſe Scipio, juvenis fatalis dux hujuſce belli. *Audendum atque agendum, non conſultandum*, ait, *in tanto malo eſſe. Irent ſecum extemplo armati, qui rempublicam ſalvam vellent.* [c] *nullo verius, quam ubi ea cogitentur, hoſtium caſtra eſſe.* [d] Pergit ire, ſequentibus paucis, in hoſpitium Metelli. & quum concilium ibi juvenum, de quibus allatum erat, inveniſſet; ſtricto ſuper capita conſultantium gladio, *Ex mei animi ſententia*, [e] inquit, *ut ego rempublicam populi Romani non deſeram, neque alium civem Romanum deſerere patiar. Si ſciens fallo, tum me Iupiter Opt. Max. domum, familiam, remque* meam

GRONOVII.

a *Nequidquam eos conſultare, perditam.*] Optimi: *nequidquam eos perditam ſpem fovere*: excluſo τοῦ *conſultare*.

b *Quod malum, præterquam quod atrox.*] Put. ignorat τὸ *quod*. Nec utique ſemper hæc particula poſt illam ponitur. Lib. 26. *Dum liber, dum mei potens ſum, effugere morte, præterquam honeſta, etiam leni poſſum.*

c *Nuſquam verius quam ubi.*] Et optimi & mediocres complures: *nullo verius*. Quorum conſenſu commotus *nullo* breviter dictum cenſeo pro nuſquam vel nullo loco.

d *Pergit deinde ire.*] Iidem cancellant τὸ *Deinde*.

e *Inquit, juro, ut ego rempublicam non deſeram.*] Cum optimis abolito τοῦ *juro*, leges elegantius: *rempublicam populi Romani non deſeram.* Vide 4. Obſervat. 14.

f *Semet-*

meam peſſimo leto afficias! In hæc verba, L. Cæcili, *jures po-
ſtulo, cæterique qui adeſtis: qui non juraverit, in ſe hunc gla-
dium ſtrictum eſſe ſciat.* Haud ſecus pavidi, quam ſi victo-
rem Annibalem cernerent, [1] jurant omnes: cuſtodien-
doſque [f] ſemetipſos Scipioni tradunt. Eo tempore, 54
quo hæc Canuſii agebantur, Venuſiam ad Conſulem ad
quatuor millia peditum equitumque, qui ſparſi fuga per
agros fuerant, pervenere. Eos omnes Venuſini per fa-
milias benigne accipiendos curandoſque quum diviſiſ-
ſent; in ſingulos equites togas & tunicas, & quadrigatos
nummos quinos vicenos, & peditibus denos, & arma
quibus deerant, dederunt. cæteraque publice ac priva-
tim hoſpitaliter facta; certatumque, ne à muliere Canu-
ſina populus Venuſinus officiis vinceretur. [g] Sed gra-
vius onus Buſæ, multitudo faciebat, & jam ad decem
millia hominum erant. Appiuſque & Scipio poſtquam
incolumem eſſe alterum Conſulem acceperunt, nun-
cium extemplo mittunt, quantæ ſecum peditum equi-
tumque copiæ eſſent: ſciſcitatumque ſimul, utrum Ve-
nuſiam adduci exercitum, an manere juberet Canuſii?
Varro ipſe Canuſium copias traduxit. & jam aliqua ſpe-
cies conſularis exercitus erat: mœnibuſque ſe certe, ſi
non armis, ab hoſte videbantur defenſuri. Romam ne
has quidem reliquias ſupereſſe civium ſociorumque,
[h] ſed occidione occiſos cum duobus exercitibus conſu-
les; deletaſque omnes copias, allatum fuerat. Num-
quam,

f *Semetipſos contra Annibalem Scipioni.*] Sigonius, *Annibalem contra*; ſic enim ſæpe præpoſitionem poſtponi. At tu ocius utrumque vocabulum juſſu non niſi optimorum dele: ſunt enim & fatua & falſa: neque contra Pœnum, ſed reipublicæ ſervabantur.

g *Sed Canuſii gravius onus Buſæ.*] Delent *Canuſii*, ut & Aldina, Iuntaſque, Andreas, Bec. Mog. *ſed in ſe gravius.* Vulgatum in primo invenio Frobenio; neutrius veſtigium in optimis.

h *Sed occidione occiſum cum duobus exercitibus conſulem.*] Sigonius de ſuſpicione: *occiſos conſules.* Put. Pet. melior, tres Pall. non habent τὸ *conſulem.* Scribe: *ſed occidione occiſum cum duobus conſulibus exercitum, deletaſque omnes copias.* Compendio ſcripta ea vox fuit: *Coſſ.* atque eo facilius deperdita.

VARIORUM.

1 *Iurant omnes.*] Idem Oroſius lib. 4. cap. 16. Valer. Max. lib. 5. cap. 6. Sabellic. lib. 1. cap. 4.

quam, ſalva urbe, tantum pavoris tumultuſque intra mœnia Romana fuit. itaque ſuccumbam oneri, neque aggrediar narrare, [a] quæ, ediſſertando minora vero fecero. Conſule exercituque ad Traſimenum priore anno amiſſo, [b] non vulnus ſuper vulnus, ſed multiplex clades, cum duobus conſulibus conſulares exercitus amiſſi nuntiabantur: nec ulla jam caſtra Romana, nec ducem, nec militem eſſe: Annibalis Apuliam, Samnium, ac jam prope totam Italiam factam. Nulla profecto alia gens tanta mole cladis non obruta eſſet. [c] Comparem cladem ad Ægateis inſulas Carthaginienſium prælio navali acceptam, qua fracti, Sicilia ac Sardinia ceſſêre, hinc vectigales ac ſtipendiarios fieri ſe paſſi ſunt: aut pugnam adverſam in Africa, cui poſtea hic ipſe Annibal ſuccubuit? nulla ex parte comparandæ ſunt: niſi quod minore

55 animo latæ ſunt. [2] P. Furius Philus, & M. Pomponius Prætores, ſenatum in curiam Hoſtiliam vocaverunt, ut de urbis cuſtodia conſulerent. neque enim dubitabant, deletis exercitibus, hoſtem ad oppugnandam Romam, quod unum opus belli reſtaret, venturum. Quum in malis ſicut ingentibus, ita ignotis, ne conſilium quidem ſatis expedirent, obſtreperetque clamor lamentantium mulierum, [d] & nondum palam facto vivi mortuique, per omnes penes domos promiſcue complorarentur; [e] tum Q. Fabius Maximus cenſuit, *equites expeditos & Appia & Latina*

2 *P. Furius Philus, & M. Pomponius prætores.*] Horum alter urbanam, alter peregrinam juriſdictionem habebat. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Qua diſſerendo minora vero facio.*] Put. Pet. melior *ediſſertando.* Repone: *quæ ediſſertando minora vero fecero.* Plautus Caſino: *Quid ſit denique, ediſſerta.* Et alibi.

b *Non vulnus ſuper vulnus.*] Etiam *vulnus*: niſi clades ad Traſimenum iſto nomine erat inferior. Quo deinde *ſed?* Scribe: *Conſule exercituque ad Traſimenum ſuperiore anno amiſſo, nunc vulnus ſuper vulnus & multiplex clades.*

c *Comparem cladem ad Ægates inſulas.*] Put. *Comparaſſet cladem.* Innuit: *Compares & cladem.* id eſt: comparare forſan velis.

d *Et nondum palam facti vivi mortuique.*] *Facto* legendum ex optimis ad lib. 1. monuimus.

e *Tum Fabius Maximus cenſuit.*] Put. *Tum que Fabius.* Nec aliter Pet. ante lituram. Lege: *tum Q. Fabius Maximus cenſuit.*

f Qui

Latina via mittendos, [f] *qui obvios percunctando aliquos profectos ex fuga, paſſim diſſipatos, forte referant, quæ fortuna conſulum atque exercituum ſit; & ſi quid Dii immortales* [g] *miſeriti imperii reliquum Romano nomini fecerint: ubi eæ copiæ ſint: quo ſe Annibal poſt prælium contulerit: quid paret, quid agat, acturuſque ſit. Hæc exploranda noſcendaque per impigros juvenes eſſe; illud per Patres ipſos agendum: quoniam magiſtratuum parum ſit, ut tumultum ac trepidationem in urbe tollant, matronas publico arceant, continerique intra ſuum quamque limen cogant; comploratus familiarum coërceant: ſilentium per urbem faciant: nuncios rerum omnium ad prætores deducendos curent: ſuæ quiſque fortunæ domi* [h] *auctorem exſpectent: cuſtodes præterea ad portas ponant, qui prohibeant quemquam egredi urbem; cogantque homines nullam, niſi urbe ac mœnibus ſalvis, ſalutem ſperare.* [i] *Vbi conticuerit tumultus, recte tum in curiam Patres revocandos, conſulendumque de urbis cuſtodia eſſe.* Quum in hanc 56
ſententiam pedibus omnes iſſent, ſummotaque [k] foro per magiſtratus turba, Patres diverſi ad ſedandos tumultus diſceſſiſſent; tum demum literæ à Terentio conſule allatæ ſunt: *L. Æmilium conſulem exercitumque cæſum;* [l] *ſeſe Canuſii eſſe, reliquias tantæ cladis velut ex naufragio colligentem. ad decem millia militum ferme eſſe incompoſitorum, inordinatorumque. Pœnum* [m] *ſedere ad Cannas, in captivorum pretiis prædaque alia nec victoris animo nec magni ducis more nundinantem.*

f *Qui obviam euntes percontarentur.*] Hæc & mire ſuſpecta Schotto. Optimi: *qui obvios percontando*: deinde ignorant τὸ *ſi* male invectum ab Sigonio. Scribe igitur & diſtingue: *qui obvios percontando, aliquos profectos ex fuga, paſſim diſſipatos, forte referant.*

g *Miſeri imperii reliquum.*] Enimvero οἰκτρὸν hoc *miſerum* imperium. Put. *miſeriti.* Scribe: *ſi quid dii immortales miſeriti, imperii reliquum Romano nomini fecerint.*

h *Auctorem exſpectet.*] Diximus ſupra legendum: *exſpectent.*

i *Vbi conticuerit tumultus, recte tum.*] Put. *Vbi conticuerit recte tumultus, tum in curiam.*

k *Foro per magiſtratus turba.*] Τὸ *per* non modo optimi ſcriptorum, ſed & Andreas, Beccar. & cæteri ante Aſcenſium ignorant. Pal. *Foro magiſtratibus:* Forte: *Summotaque foro magiſtratibus turba.* id eſt, à magiſtratibus lictorum miniſterio. Vel, *magiſtratus turba & Patres diverſi.*

l *Canuſiique ſed eſſe.*] Τὸ *que* pellit etiam Sigonius. Put. *Seſe Canuſii eſſe.*

m *Sed Annibalem nunc ſedere ad Cannas.*] Scribendum: *Pœnum ſedere ad Cannas, in captivorum pretiis prædaque*

alia

nantem. Tum privatæ quoque per domos clades vulgatæ ſunt: adeoque totam urbem opplevit luctus, ut ſacrum anniverſarium Cereris intermiſſum ſit; quia nec lugentibus id facere eſt fas, nec ulla in illa tempeſtate matrona expers luctus fuerat. Itaque ne ob eandem cauſſam alia quoque ſacra publica aut privata desererentur, ſenatuſconſulto diebus triginta luctus eſt finitus. Cæterum quum ſedato urbis tumultu, revocati in curiam Patres eſſent, aliæ inſuper ex Sicilia literæ allatæ ſunt ab T. Otacilio proprætore, *Regnum Hieronis claſſe Punica vaſtari: cui quum opem imploranti ferre vellet, nunciatum ſibi eſſe, aliam claſſem ad Ægateis inſulam ſtare paratam inſtructamque, ut ubi ſe verſum ad tuendam Syracuſanam oram Pœni ſenſiſſent, Lilybæum extemplo provinciamque aliam Romanam aggrederentur. itaque claſſe opus eſſe, ſi regem ſocium*
57 *Siciliamque tueri vellent.* [n] Literis conſulis proprætoriſque lectis, M. Claudium, qui claſſi ad Oſtiam ſtanti præeſſet, Canuſium ad exercitum mittendum, ſcribendumque conſuli, ut quum prætori exercitum tradidiſſet, primo quoque tempore, quantum per commodum reipubl. fieri poſſet, Romam veniret. Territi etiam ſuper tantas clades, quum cæteris prodigiis, tum quod duæ Veſtales eo anno Opimia atque Floronia, ſtupri compertæ; & altera ſub terram, ut mos eſt, ad portam Collinam necata fuerat; altera ſibimetipſa mortem conſciverat. L. Cantilius ſcriba pontificis, quos nunc minores pontifices appellant, qui cum Floronia ſtuprum fecerat, à Pontifice maximo eo uſque virgis in comitio

cæſus

alia nec victoris animo nec magni lucis more nundinantem. Vide 4. Obſervat. 11.

n *Literis conſulis proprætoriſque lectis.*] Locus fractus & depoſitus. Sigonius ſubaudienda notat verba, *cenſuerunt Patres*, vel *decreverunt.* Sed neque hæc ſic ſubaudiri ſolent, & gravius ulcus oſtendunt ſcripti. Put. *Literis conſulis praetoriſque marcium Claudium.* Pet. *Prætoris quem apium Claudium.* Pet. alter, Men. Voſſ. Pal. *Prætoris quem Appium Claudium.* Non multa tamen ad ſententiam requiruntur; & licet obſervare, in hujuſmodi ſcripturæ vitiis, non ſæpius deeſſe aliquid quam ſupereſſe. Quid ſi legas: *aliis inſuper ex Sicilia literis allatis ab T. Otacilio proprætore, regnum Hieronis &c. vellent: cenſuerunt, prætorem M. Claudium.*

o *Ibi*

cæſus erat, ut inter verbera exſpiraret. Hoc nefas quum inter tot, ut fit, clades, in prodigium verſum eſſet, decemviri libros adire juſſi ſunt. Et Q. Fabius Pictor, Delphos ad oraculum miſſus eſt, ſciſcitatum, quibus precibus ſuppliciiſque Deos poſſent placare. & quænam futura finis tantis cladibus foret. Interim ex fatalibus libris ſacrificia aliquot extraordinaria facta; inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca, in foro boario ſub terra vivi demiſſi ſunt in locum ſaxo conſeptum;[o] ibi ante hoſtiis humanis, minime Romano ſacro, imbutum. Placatis ſatis, ut rebantur, Deis, M. Claudius Marcellus, ab Oſtia mille & quingentos milites, quos in claſſem ſcriptos habebat, Romam, ut urbi præſidio eſſent, mittit; ipſe legione claſſis (ea tertia legio erat)[1] cum tribunis militum, Teanum Sidicinum præmiſſa, [p] claſſe tradita P. Furio Philo collegæ, paucos poſt dies Canuſium magnis itineribus contendit. Dictator ex auctoritate Patrum dictus M. Junius,[2] & Tib. Sempronius magiſter equitum, delectu edicto, juniores annis ſeptemdecim & quoſdam prætextatos ſcribunt. quatuor ex his legiones, & mille equites effecti. Item ad ſocios Latinumque nomen[3] ad milites ex formula accipiendos mittunt. arma, tela, alia parari jubent: & vetera hoſtium ſpolia detrahunt templis porticibuſque. Et aliam formam novi delectus

o *Ibi ante hoſtiis humanis.*] Luctatur hic And. Schottus, & certe ſubeſt aliquid vitii. Scripti quidam *ubi* pro *ibi*. Sed Put. ille unicus: *conſeptumuiam ante*. Manus ſecunda ſupra V. pinxerat *B*. inde iſta. Sed demenda erat ſuperflua litera *V*. ſcribendumque: *conſeptum, jam ante*. Factum initio proximi belli Gallici, teſtibus Plutarcho in Marcello, Oroſio 2, 13. Zonara.

p *Claſſe tradita P. Furio collegæ.*] Libri: *P. Furio Philo collegæ.* alii *Filo*.

VARIORUM.

1 *Cum tribunis mil. Teanum Sidicinum &c.*] Intellige partem militum tertiæ legionis Romam miſſam, partem Teanum, & deinde ſecutum Marcellum cum Canuſium peteret, claſſem autem P. Furio traditam, non ut puto, omnino militibus vacuam. *Glarean.*

2 *T. Sempronius magiſter equitum.*] Hic eſt, qui poſt ab Annibale occiſus eſt in Lucania, quem Valerius lib. 5. cap. 1. *Tiberium Gracchum* vocat. Quare *Tib. Sempronius* ſcribendum eſt. *Sigonius.*

3 *Ad milites ex formula accipiendos.*] De hac formula ſcribit lib. 8. ubi de fœdere cum Latinis icto agit. *Sigon.*

GRO-

delectus inopia liberorum capitum ac neceſſitas dedit: octo millia juvenum validorum ex ſervitiis, prius ſciſcitantes ſingulos, vellentne militare, empta publice armaverunt. Hic miles magis placuit, quum pretio minore
58 redimendi captivos copia fieret. Namque Annibal, ſecundum tam proſperam ad Cannas pugnam, victoris magis quam bellum gerentis intentus curis, quum captivis productis ſegregatiſque ſociis, eos, ſicut ante ad Trebiam Traſimenumque lacum, benigne allocutus, ſine pretio dimiſiſſet; Romanos quoque vocatos (quod nunquam alias antea) ſatis miti ſermone alloquitur: *Non interneeinum ſibi eſſe cum Romanis bellum: de dignitate atque imperio certare. Et patres virtuti Romanæ ceſſiſſe: & ſe id adniti, ut ſuæ invicem ſimul felicitati & virtuti cedatur. Itaque redimendi ſe captivis copiam facere. pretium fore in capita, equiti quingenos quadrigatos nummos, trecenos pediti, ſervo centum.* Quamquam aliquantum adjiciebatur equitibus [a] ad id pretium, quod pepigerant dedentes ſe; læti tamen quamcunque conditionem paciſcendi acceperunt. [b] Placuit ſuffragio ipſorum decem deligi, qui Romam ad ſenatum irent. nec pignus aliud fidei, quam ut jurarent ſe redituros, acceptum. Miſſus cum his Carthalo nobilis Carthaginienſis: qui, ſi forte ad pacem inclinarent animos, conditiones ferret. Quum egreſſi caſtris eſſent, unus ex iis minime Romani ingenii homo, [c] velut aliquid oblitus, jurisjurandi ſolvendi cauſſa quum in caſtra rediſſet, ante noctem comites aſſequitur. Ubi eos Romam venire nunciatum eſt; Carthaloni obviam lictor miſſus, qui dictatoris verbis nunciaret, ut ante noctem excederet
59 finibus Romanis. Legatis captivorum ſenatus ab dictatore datus eſt. Quorum princeps M. Junius, *Patres Conſcripti,*

GRONOVII.

a *Ad id pretium, quod pepigerant.*] Melior, *quo.*

b *Placuit ſuffragio eorum.*] Optimi, nec nihil intereſt, *ipſorum.*

c *Velut aliquid oblitus.*] Put. *Velut illut aliquid oblitus.* An *illic?*

d *Nemo*

ſcripti, inquit, [d] *nemo noſtrûm ignorat, nulli unquam civitati viliores fuiſſe captivos, quam noſtræ. Cæterum niſi nobis plus juſto noſtra placet cauſſa, non alii unquam minus negligendi vobis, quam nos, in hoſtium poteſtatem venerunt. non enim in acie per timorem arma tradidimus, ſed quum prope ad noctem ſuperſtantes cumulis cæſorum corporum prælium extraxiſſemus, in caſtra recepimus nos. Diei reliquum ac noctem inſequentem feſſi labore ac vulneribus vallum ſumus tutati. Poſtero die quum circumſeſſi ab exercitu victore aqua arceremur,* [e] *nec ulla jam per confertos hoſtes erumpendi ſpes eſſet, nec eſſe nefas duceremus, quinquaginta millibus hominum ex acie noſtra trucidatis, aliquem ex Cannenſi pugna Romanum militem reſtare; tum demum pacti ſumus pretium quo redempti dimitteremur: arma, in quibus nihil jam auxilii erat, hoſti tradidimus.* [f] *Majores quoque acceperamus ſe à Gallis auro redemiſſe: & patres veſtros, aſperrimos illos ad conditionem pacis, legatos tamen captivorum redimendorum gratia Tarentum miſiſſe.* [g] *atqui & ad Alliam cum Gallis, & ad Heracleam cum Pyrrho, utraque non tam clade infamis quam pavore ac fuga, pugna fuit. Cannenſes campos acervi Romanorum corporum tegunt: nec ſuperſumus pugnæ; niſi in quibus trucidandis & ferrum & vires hoſtem defecerunt. Sunt etiam de noſtris quidam, qui nec in acie quidem refugerunt: ſed præſidio caſtris relicti, quum caſtra traderentur, in poteſtatem hoſtium venerunt. Haud equidem ullius civis, aut commilitonis fortunæ aut conditioni invideo,* [h] *nec premendo alium me extuliſſe velim: ne illi quidem (niſi pernicitatis pedum & curſus ali-*

quod

d *Nemo veſtrum ignorat.*] Scribe: *nemo noſtrum ignorat.*

e *Nec ulla alia jam per confertos.*] Put. Pet. Men. tres Pall. Voſ. reſpuunt *τὸ alia.*

f *Majores noſtros quoque* &c. *& patres noſtros.*] Malunt etiam: *Majores quoque acceperamus ſe à Gallis redemiſſe, & patres veſtros.*

g *Atque in Italia cum Gallis & ad Heracleam.*] Mira deſcriptio pugnæ cum Gallis, *in Italia.* Ergo illa cum Pyrrho aut modo Cannenſis in Italia factæ non ſunt? Put. *Atqui & aliam* Scribe: *Atqui & ad Alliam cum Gallis & ad Heracleam cum Pyrrho.* Eſt aſſumtio argumenti, quo probat redemptos aliquando captivos, etſi pavore potius ac fuga, quam vi ac virtute hoſtium clades accepta eſſet.

h *Nec premendo alium me extuliſſe velim videri.*] Duo optimi reſecari jubent *videri.*

quod præmium eſt) qui plerique inermes ex acie fugientes, non prius quam Venuſiæ aut Canuſii conſtiterunt, ſe nobis merito prætulerint, gloriatique ſint, in ſe plus quam in nobis præſidii reipubl. eſſe. Sed [1] *illis & bonis ac fortibus militibus utemini : & nobis etiam promptioribus pro patria, quod beneficio veſtro redempti, atque in patriam reſtituti fuerimus. Delectum ex omni ætate & fortuna habetis : octo millia ſervorum audio armari. non minor numerus noſter eſt, nec majori precio redimi poſſumus, quam hi emuntur. nam ſi conferam nos cum illis, injuriam nomini Romano faciam. Illud etiam in tali conſilio animadvertendum vobis cenſeam, Patres Conſcripti, (ſi tamen duriores eſſe velitis, quod nullo noſtro merito faciatis) cui nos hoſti relicturi ſitis. Pyrrho videlicet, qui nos hoſpitum numero habuit captivos, an barbaro, ac Pœno; qui utrum avarior an crudelior ſit, vix exiſtimari poteſt. Si videatis catenas, ſqualorem deformitatemque civium veſtrorum, non minus profecto vos ea ſpecies moveat, quam ſi ex altera parte cernatis ſtratas Cannenſibus campis legiones veſtras. Intueri poteſtis ſollicitudinem & lacrimas in veſtibulo curiæ ſtantium cognatorum noſtrorum, exſpectantiumque reſponſum veſtrum. quum ii pro nobis proque iis qui abſunt, ita ſuſpenſi ac ſolliciti ſint; quem cenſetis animum ipſorum eſſe, quorum in diſcrimine vita libertaſque eſt? Si medius fidius ipſe in nos mitis Annibal contra naturam ſuam eſſe velit, nihil tamen nobis vita opus eſſe cenſeamus,* [1] *quum indigni ut à vobis redimeremur, viſi ſumus. Rediere Romam quondam remiſſi à Pyrrho ſine pretio capti : ſed rediere cum legatis, primoribus civitatis, ad redimendos ſeſe miſſis. Redeam ego in patriam, trecentis nummis non æſtimatus civis? Suum quiſque habet animum, Patres Conſcripti. Scio in diſcrimine eſſe vitam corpuſque meum. Magis me famæ periculum movet, ne à vobis damnati ac repulſi habeamur.*
60 *neque enim vos pretio peperciſſe homines credent.* Ubi is finem fecit, extemplo ab ea turba, quæ in comitio erat, clamor flebilis

1 *Illis ut bonis ac fortibus viris militibuſque.*]Scribe: *ſed illis & bonis ac fortibus militibus utemini, & nobis etiam promtioribus.* Sic optimi & ſenſus expoſcit.

VARIORUM.

1 *Cum indigni ut à vobis redimeremur viſi ſumus.*] Ea enim ſunt homines ſuperbia,

flebilis eſt ſublatus, manuſque ad curiam tendebant orantes, ut ſibi liberos, fratres, cognatos, redderent. Fœminas quoque metus ac neceſſitas in foro turbæ huic virorum immiſcuerat. Senatus, ſummotis arbitris, conſuli cœptus. Ibi quum ſententiis variaretur, & alii, redimendos de publico, alii, nullam publice impenſam faciendam, nec prohibendos ex privato redimi; ſi quibus argentum in præſentia deeſſet, dandam ex ærario pecuniam mutuam, prædibuſque ac prædiis cavendum populo, cenſerent; tum T. Manlius Torquatus priſcæ ac nimis duræ, ut pleriſque videbatur, ſeveritatis, interrogatus ſententiam, ita locutus fertur: *Si tantummodo poſtulaſſent legati pro iis qui in hoſtium poteſtate ſunt, ut redimerentur; ſine ullius inſectatione eorum, brevi ſententiam peregiſſem. Quid enim aliud quam admonendi eſſetis, ut morem traditum à Patribus neceſſario ad rem militarem exemplo ſervaretis? nunc autem cum prope gloriati ſint, quod ſe hoſtibus dediderint, præferrique non captis modo in acie ab hoſtibus, ſed etiam iis qui Venuſiam Canuſiumque pervenerunt, atque ipſi C. Terentio conſuli, æquum cenſuerint; nihil vos eorum, Patres Conſcripti, quæ illic acta ſunt, ignorare patiar. Atque utinam hæc, quæ apud vos acturus ſum, Canuſii apud ipſum exercitum agerem; optimum teſtem ignaviæ cujuſque & virtutis: aut unus hic ſaltem adeſſet P. Sempronius, quem ſi iſti ducem ſecuti eſſent milites, hodie in caſtris Romanis, non captivi in hoſtium poteſtate eſſent. Sed quum feſſis pugnando hoſtibus, tum victoria lætis, & ipſis pleriſque regreſſis in caſtra ſua, noctem ad erumpendum liberam habuiſſent, & [a] ſeptem armatorum hominum millia perrumpere etiam confertos hoſtes potuiſſent: neque per ſe ipſi id facere conati ſunt, neque*

alium

perbia, ut ſe dicant mori malle quavis morte, quam laborare communi civium ſuorum odio aut contemptu. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Septena armatorum hominum millia erumpere etiam inter confertos hoſtes potuiſſent.*] Libri optimi *ſeptem* & *poſſent*, tum carent τῷ *inter*: omnes omnino ſcripti etiam τῷ *enim* quod ſtatim ſequitur. Suſpicor: *non captivi in hoſtium poteſtate eſſent. Sed quum feſſis pugnando hoſtibus, tum victoria lætis & ipſis pleriſque regreſſis in caſtra ſua, noctem ad erumpendum liberam habuiſſent, & ſeptem armatorum hominum millia perrumpere etiam confertos hoſtes poſſent; neque per ſe ipſi id facere conati ſunt, neque alium ſequi voluerunt.* Schotni

tus

alium ſequi voluerunt. Nocte prope tota P. Sempronius Tuditanus [b] *non deſtitit monere adhortarique eos, dum paucitas hoſtium circa caſtra, dum quies ac ſilentium eſſet, dum nox incœptum tegeret, ſe ducem ſequerentur: ante lucem pervenire in tuta loca, in ſociorum urbes poſſe. Sicut avorum memoria, P. Decius Tribunus militum, in Samnio, ſicut, nobis adoleſcentibus, priori Punico bello, Calpurnius Flamma trecentis voluntariis, quum ad tumulum eos capiendum, ſitum inter medios hoſtes, duceret, dixit:* Moriamur milites, & morte noſtra eripiamus ex obſidione circumventas legiones. *Si hoc P. Sempronius diceret; nec viros quidem, nec Romanos vos duceret, ſi nemo tantæ* [c] *virtutis exſtitiſſet comes. Viam non ad gloriam magis quam ad ſalutem ferentem demonſtrat; reduces in patriam, ad parentes, ad conjuges ac liberos facit. Ut ſervemini, deeſt vobis animus? quid, ſi moriendum pro patria eſſet, faceretis? Quinquaginta millia civium ſociorumque circa vos eo ipſo die cæſa jacent: ſi tot exempla virtutis non movent, nihil umquam movebit.* [d] *ſi tanta clades vilem vitam non fecit, nulla faciet. Liberi atque incolumes deſiderate patriam: imo deſiderate, dum patria eſt, dum cives ejus eſtis. ſero nunc deſideratis,* [1] *deminuti capite, abalienati jure civium, ſervi Carthaginienſium facti. Pretio redituri eſtis eo, unde ignavia ac nequitia abiſtis? Publium Sempronium, civem veſtrum, non audiſtis, arma capere, ac* [e] *ſequi ſe*

tiis 2. Obſ. 6. *τὸ neque* abundare ait & abeſſe à Gelrico exemplari. Sed calamum ejus peccaſſe puto, cum in mente eſſet *τὸ enim:* quod nec in editis ante Aſcenſium reperio.

b *Non deſtitit admonere.*] Antiquiſſimi, *monere.* Dein forte, *perveniri.*

c *Virtutis exiſteret comes.*] Iidem, *exſtitiſſet.*

d *Si tanta clades vobis vilem.*] Abolent *τὸ vobis.*

e *Sequi ſe jubentem: Annibalem paullo poſt.*] Meliores: *ac ſequi ſe jubentem: Hannibalem poſt paullo audiſtis.* Gaudent eo ordine harum particularum. Salluſtius Iugurth. 106. *turpi fuga incerta ac forſitan poſt paullo morbo interituræ vitæ parceret.* Quod nollem mutaſſe Gruterum, multo minus teſtatum elegantius ad aures ſuas *paullo poſt* accidere. Qui non raſit igitur aures & cap. 71. *Nabdalſa poſt paullo experrectus.* Cæſar lib. 7. de Gall. *Ipſe poſt paullo ſilentio egreſſus cum tribus legionibus.* Et lib. 1. de Civ. *Poſt paullo tamen internuntiis ultro citroque miſſis, quæ ignorabant de L. Domitii fuga, cognoſcunt.* Noſter lib. 5. *Quod quum ſenatus poſt paullo de his rebus in curia Hoſtilia haberetur.* Lib. 33. *Torti poſt paullo inſontes quum ſcirent.* Quintilianus inſt. orat. lib. 2, 5. *Sed de ratione declamandi poſt paullo.*

VARIORUM.

1 *Deminuti capite.*] Hoc eſt, amiſſa civitate & libertate. *Sigon.*

2. Boni

ſe jubentem: Annibalem poſt paullo audiſtis, caſtra prodi, & arma tradi jubentem. Quam ego ignaviam iſtorum accuſo, quum ſcelus poſſim accuſare? non enim modo ſequi recuſarunt bene monentem, [a] ſed obſiſtere ac retinere conati ſunt, ni ſtrictis gladiis viri fortiſſimi inertes ſummoviſſent. prius, inquam, Publio Sempronio per civium agmen, quam per hoſtium fuit erumpendum. Hos cives patria deſideret? quorum ſi cæteri ſimiles fuiſſent, neminem hodie ex iis qui ad Cannas pugnaverunt, civem haberet. Ex millibus ſeptem armatorum, ſexcenti extiterunt qui erumpere auderent, qui in patriam liberi atque armati redirent: neque iis quadraginta millia hoſtium obſtitere. Quam tutum iter duarum prope legionum agmini futurum cenſetis fuiſſe? Haberetis hodie viginti millia armatorum Canuſii, fortia, fidelia, P. C. nunc autem quemadmodum hi [2] boni fideleſque (nam fortes ne ipſi quidem dixerint) cives eſſe poſſunt? [b] niſi quis credere poteſt fuiſſe, ut erumpentibus quin erumperent, obſiſtere conati ſunt: aut non invidere eos, quum incolumitati tum gloriæ illorum per virtutem partæ, quum ſibi timorem ignaviamque ſervitutis ignominioſæ cauſſam eſſe ſciant. Maluerunt in tentoriis latentes ſimul lucem atque hoſtem exſpectare, quum ſilentio noctis erumpendi occaſio eſſet. At enim, ad erumpendum è caſtris defuit animus: ad tutanda fortiter caſtra animum habuerunt. Dies nocteſque aliquot [c] obſeſſi, vallum

2 *Boni fideleſque cives eſſe poſſunt?*] Vt qui ſemel malus fuit, ſemper præſumitur malus futurus; ſic non videtur iterum ei committenda res publica qui eam ſemel deſeruit. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Sed ſubſiſtere ac retinere.*] Put. ac melior Pet. *Sed obſiſtere ac retinere*, etſi alibi hoc Livio uſitatum non diverſo ſenſu.

b *Niſi quis credere poteſt fuiſſe, qui erumpentibus.*] Non perceperunt viri laude digniſſimi Lipſius & Schottus. Optimi libri: *ut erumpentibus.* Membrum prius disjuncti præteritum tempus reſpicit, poſterius futurum. ſententia hæc. Niſi quis credere poteſt aut tum fuiſſe bonos fideleſque cives, cum viros fortes, ne fortes eſſent, impedire voluerunt, aut paſſuram in poſterum invidiam, ut fideles bonique cives ſint erga illos, quorum incolumitatem & gloriam ſibi vident eſſe ignominiæ & quotidie ignaviam exprobrare. Illam ipſam invidiam ſignificat effecturam, ut iis infidi ſint, & in diſcrimen ſecum deductos deſerant, atque ita aut mori miſere aut parem culpam captivitatis vel turpis fugæ contrahere cogant.

c *Obſeſſi, armati ſeipſi tutati vallo ſunt.*] Put. *Aliquot obſeſſi ballum arma ſe ipſi.* Hinc auream fecimus lectionem:

lum armis, ſe ipſi tutati vallo ſunt: tandem ultima auſi paſſi-
que, quum omnia ſubſidia vitæ abeſſent, affectiſque fame viribus,
arma jam ſuſtinere nequirent, neceſſitatibus magis humanis
quam armis victi ſunt. Orto ſole hoſtis ad vallum acceſſit: ante
ſecundam horam nullam fortunam certaminis experti, tradide-
runt arma ac ſeipſos. Hæc vobis ipſorum per biduum militia fuit.
quum in acie ſtare ac pugnare decuerat, tum in caſtra refuge-
runt: quum pro vallo pugnandum erat, caſtra tradiderunt, ne-
que in acie neque in caſtris utiles. Vos redimam? quum erum-
pere caſtris oportet, cunctamini, ac manetis: quum manere &
caſtra tutari armis neceſſe eſt; & caſtra & arma & vos ipſos tra-
ditis hoſti. Ego non magis iſtos redimendos P. C. cenſeo, quam
illos dedendos Annibali, qui per medios hoſtes è caſtris eruperunt,
61 *ac per ſummam virtutem ſe patriæ reſtituerunt.* Poſteaquam
Manlius dixit, quamquam Patrum quoque pleroſque
captivi cognatione attingebant, præter exemplum civi-
tatis minime in captivos jam inde antiquitus indulgen-
tis, pecuniæ quoque ſumma homines movit: [1] quia nec
ærarium exhaurire magna jam ſumma erogata in ſervos
ad militiam emendos armandoſque, nec Annibalem ma-
xime hujuſce rei, ut fama erat, egentem locupletari vo-
lebant. Quum triſte reſponſum, non redimi captivos,
redditum eſſet, novuſque ſuper veterem luctus tot jactu-
ra civium adjectus eſſet, cum magnis fletibus queſtibuſ-
que legatos ad portam proſecuti ſunt. Unus ex iis do-
mum

dies nocteſque aliquot obſeſſi, vallum armis, ſe ipſi tutati vallo ſunt. Sic Livius, ut videas non ignatum ſuæ ipſum elegantiæ fuiſſe, lib. 6. *tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat, ut vallo ſe ipſi, vallum congeſtis arboribus ſepirent.* Lib. 10. *Non enim muris magis ſe Samnites, quam armis ac viris mœnia tutabantur.* Lib. 28. *Exercitum omnem paſſim in civitates dimiſit, ut & muris ſe ipſi & armis muros tutarentur.* Lib. 33. *Prælia impigre inire, & armis magis muros, quam ſe ipſos mœnibus tutari.* Lib. 38. & Galli, *ne parum ſe munimenta ſua tegerent, armati pro vallo conſtiterant.* Alii membranacei, non quidem *τὸ vallum* ſed tamen *arma* habent, non *armati.*

d *Quum omnia ſubſidia vitæ abeſſent.*] Promiſcui libri, ut & Andreas atque Aldus: *deſunt.* Vulgo: *deeſſent.*

VARIORUM.

1 *Quia nec ærarium exhaurire.*] De conſilio Romanorum ob quam cauſam captivos minime redimendos eſſe cenſuerint, vide Polyb. lib. 6. *Godelev.*

2 *Eſt*

inumabiit, quod fallaci reditu in caſtra jurejurando ſe exſolviſſet. Quod ubi innotuit, relatum ad ſenatum eſt, omnes cenſuerunt, comprehendendum, & cuſtodibus publice datis deducendum ad Annibalem eſſe. [a] Eſt & alia de captivis fama, decem primos veniſſe. de eis quum dubitatum in ſenatu eſſet, admitterentur in urbem, necne, ita admiſſos eſſe, ne tamen iis ſenatus daretur. Morantibus deinde longius omnium ſpe, alios tres inſuper legatos veniſſe, L. Scribonium, & C. Calpurnium, & L. Manlium. tum demum ab cognato Scribonii Tribuno plebis de redimendis captivis relatum eſſe, nec cenſuiſſe redimendos ſenatum: & novos legatos tres ad Annibalem revertiſſe, decem veteres remanſiſſe; quod per cauſſam recognoſcendi nomina captivorum ad Annibalem ex itinere regreſſi religione ſeſe exſolviſſent. de iis dedendis magna contentione actũ in ſenatu eſſe: victoſque paucis ſententiis, qui dedendos cenſuerint. cæterum proximis cenſoribus adeo omnibus notis ignominiiſque confectos eſſe, ut quidam eorum mortem ſibi ipſi extemplo conſciverint: cæteri non foro ſolum, omni deinde vita, ſed prope luce ac publico caruerint. Mirari magis, adeò diſcrepare inter auctores, quam [a] quid veri ſit, diſcernere queas. Quanto autem major hæc clades ſuperioribus cladibus fuerit, [b] vel ea res indicio eſt, quod qui ſociorum ad eam diem firmi ſteterant, tum labare cœperunt, nulla profecto alia de re, quam quod deſperaverant

2 *Eſt & alia de captivis fama.*] Acilii hæc opinio fuit Cicerone teſte: Acilius autem ille, qui Græcè ſcripſit hiſtoriam, plures ait fuiſſe, qui in caſtra revertiſſent eadem fraude, ut jurejurando liberarentur. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Quid veri ſit, diſcernere queas.*] Lege, *decernere.*

b *Vel ea res indicio eſt, quod qui ſociorum.*] Manum correctorum arguunt optimi libri. Put. *Vel de ea res indicia*rum *quae eadem diem firma ſteterat, tum laborare cœpit, nulla p. a. d. re quam quod ſperaverant de imperio.* Probabilius certe videtur: *vel declaret fides ſociorum, quæ eam ad diem firma ſteterat, tum labare cœpit, nulla profecto alia de re, quam quod deſperaverunt de imperio.* Noſter lib. 2. *Poſtquam apparuit labare*

raverant de imperio. [1] Defecere autem ad Pœnos hi populi: Atellani, Calatini, Hirpini, Appulorum pars, Samnites præter Pentros, Bruttii omnes, Lucani. præter hos Surrentini, & Græcorum omnis ferme ora; Tarentini, Metapontini, Crotonienſes, Locrique, & Ciſalpini omnes Galli. Nec tamen hæ clades defectioneſque ſociorum moverunt, ut pacis umquam mentio apud Romanos fieret; [c] neque ante Conſulis Romam adventum, nec poſtquam is rediit renovavitque memoriam acceptæ cladis. quo in tempore ipſo, adeo magno animo civitas fuit, ut conſuli ex tanta clade, [d] cujus ipſe cauſſa maxima fuiſſet, redeunti, & obviam itum frequenter ab omnibus ordinibus ſit, & gratiæ actæ, quod de republica non deſperaſſet: cui, ſi Carthaginienſium ductor fuiſſet, [2] nihil recuſandum ſupplicii foret.

plebis animos. Lib. 32. *Suberat tamen quadam ſuſpicio animis, labare fidem ſociorum.* Tacitus 1. hiſt. *Poſtquam vulgatum erat labare Germanici exercitus fidem.* Petavianus melior prorſus, ut Put. Menardi, duo Pall. Voſſ. *Vel ea res indiciorumque eadem die firma ſteterat, eum labore.* Salmaſius: *vel fides indicat ſociorum, quæ ad eam diem firma ſteterat, tum laborare cœpit* &c.

c *Neque ante conſulis Romani adventum.*] Scribe cum optimis: *ante conſulis Romam adventum.* Vt apud Terentium *manſiones Lemni*, Ciceronem *domum reverſio*, *Mutina eruptio*, noſtrum lib. 25. *reditus domum.*

2 *Cujus ipſe magna cauſa.*] Put. Pet. melior, Men. tres Pall. Voſſ. *Cujus ipſe cauſa maxima fuiſſet.*

VARIORUM.

1 *Defecere autem ad Pœnos hi pop.*] Non ſubito defecere omnes quos hic enumerat, populi: ſed quidam ſtatim, quidam poſt annum, ut Croton ac Locri. Tarentum vero, Metapontus ac Thurium quarto poſt anno, App. Claudio Pulchro, Q. Fulvio Flacco III. Coſſ. Nec omnes Brutii defecere. Temere ergo hæc omnia mixta. *Glarean.*

2 *Nil recuſandum ſupplicii.*] Notanda hoc loco Carthaginienſium ſevera diſciplina, apud quos ſi quis Imperator, pravo conſilio, licet felici eventu pugnaſſet, fœdo ſupplicio in crucem elatus, morte pœnas dabat. *Godelev.*

EPI-

EPITOME LIBRI XXIII.

Campani ad Annibalem defecere. Nuncius Cannenſis victoriæ Mago Carthaginem miſſus, annulos aureos à digitis occiſorum Romanorum detractos, in veſtibulo curiæ effudit: quos exceſſiſſe modii menſuram traditur. Poſt quem nuncium Hanno, ex Pœnis nobiliſſimus, ſuadebat ſenatui Carthaginienſium, ut pacem à populo Romano peterent: nec tenuit, obſtrepente Barcina factione. Cl. Marcellus prætor ad Nolam, eruptione adverſus Annibalem ex oppido facta, proſpere pugnavit. Exercitus Annibalis per hiberna Capuæ ita luxuriatus eſt, ut corporum viribus atque animorum enervaretur. Caſilinum à Pœnis obſeſſum, ita fame vexatum eſt, ut lora & pelles ſcutis detractas, item mures eſſent; & nucibus per Vulturnum amnem à Romanis miſſis vixerint. Senatus ex equeſtri ordine hominibus centum nonaginta ſeptem ſuppletus eſt. L. Poſtumius prætor à Gallis cum exercitu cæſus eſt. Cn. & P. Scipiones in Hiſpania Aſdrubalem vicerunt, & Hiſpaniam ſuam fecerunt. Reliquiæ Cannenſis exercitus in Siciliam relegatæ ſunt: ne recederent inde, niſi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem & Annibalem ſocietas juncta eſt. Sempronius Gracchus conſul Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter à T. Manlio prætore adverſus Pœnos Sardoſque res geſtas continet: à quo Aſdrubal dux, & Mago & Hanno capti. Claudius Marcellus prætor, Annibalis exercitum ad Nolam prælio fudit, & vicit: primuſque tot cladibus feſſis Romanis meliorem ſpem belli dedit.

1 [a] Annibal poſt Cannenſem pugnam, caſtra capta ac direpta, confeſtim ex Apulia in Samnium moverat: [1] accitus in Hirpinos à Statio, pollicente ſe Compſam traditurum. Compſanus erat Trebius nobilis inter ſuos: [b] ſed premebat eum Mopſiorum factio; familiæ per gratiam Romanorum potentis. Poſt famam Cannenſis pugnæ, vulgatumque Trebii ſermonibus adventum Annibalis, quum Mopſiani urbe exceſſiſſent; ſine certamine tradita urbs Pœno, præſidiumque acceptum eſt. Ibi præda omni atque impedimentis relictis, exercitu partito, Magonem, regionis ejus urbes, aut deficientes ab Romanis, accipere, aut detrectantes, cogere ad defectionem jubet, ipſe, per agrum Campanum, mare inferum petit; oppugnaturus Neapolim, ut urbem maritimam haberet. Ubi fines Neapolitanorum intravit, Numidas partim in inſidiis, (& pleræque cavæ ſunt viæ, ſinuſque occulti), [c] quacunque apte poterat, diſpoſuit: alios præ ſe actam prædam ex agris oſtentantes obequitare portis juſſit. in quos,

GRONOVII.

a *Annibal poſt Cannenſem pugnam caſtra capta ac direpta.*] Scripta lectio: *Haec Hannibal poſt Cannenſem pugnam capta ac direpta confeſtim.* Sic Put. Per. Pal. Voſ. Sic invenit Laur. Valla & teſtatur ſuo demum ſeculo τὸ *caſtra* adjectum: ipſe autem recidit τὸ *Hac*, & legit: *caſtraque direpta.* Glareanus mallet: *Romanorum caſtris captis ac direptis.* Aliter Sigonius. Videtur ſcribendum: *Æcis Hannibal poſt Cannenſem pugnam captis ac direptis confeſtim.* Hoc enim Apuliæ iſta in vicinia oppidum, in quo cum præſidium reliquiſſet, poſtea id recuperavit vi conſul Q. Fabius Maximus, ut docebimus lib. 24, 20. Polybius lib. 3. Συμμίξας δὲ τοῖς ἀπ' Αἰμιλίου βοηθούσαις δυνάμεσι περὶ τὴν Δαυνίαν, ἀντεστρατοπέδευσε τοῖς Καρχηδονίοις περὶ τὰς Αἴκας καλουμένας. Ita ſcribendum, non Αἴγας. Sic incipit & librum tertium.

b *Sed premebat eum Compſanorum factio.*] Put. *Mopſiorum factio.* Alii *Compſinorum* aut *Compſmorum.* Sane pars utraque Compſani. Sed ſi placet illud, etiam mox ſcribendum erit: *Mopſii* vel *Mopſiani*: etſi illic & optimus & alii: *quam Compſam urbem exceſſiſſent.* Cluverius legit: *accitus in Hirpinos à Trebio*: deinde: *premebat eum Statianorum factio.* Ego priore loco malim: *in Hirpinos à Statio Trebio.* Eſt enim *Statius* prænomen Italicum.

c *Quacunque arte poterat.*] Meliores, *apte.*

VARIORUM.

1 *Accitus in Hirpinos.*] *Hirpini* Samnitium ſunt auctore Strabone lib. 5. dicti ἀπὸ τοῦ Ἵρπου, id eſt, *lupo*, qui dux eis in deducenda colonia fuit. *Sigon.*

GRO-

quos, quia nec multi & incompoſiti videbantur, quum
turma equitum erupiſſet, ab cedentibus conſulto tracta
in inſidias, circumventa eſt: nec evaſiſſet quiſquam, [a] ni
mare propinquum, & haud procul littore naves piſcatoriæ
pleræque conſpectæ, peritis nandi dediſſent effugium.
Aliquot tamen eo prælio [b] nobiles juvenes capti
cæſique ſunt: inter quos & Hegeas præfectus equitum,
intemperantius cedentes ſecutus, cecidit. Ab urbe oppugnanda
[c] Pœnum abſterruere conſpecta mœnia; haudquam
prompta oppugnanti. Inde Capuam flectit iter; 2
luxuriantem longa felicitate atque indulgentia fortunæ.
maxime tamen inter corrupta omnia, licentia plebis ſine
modo libertatem exercentis. Senatum & ſibi & plebi
obnoxium Pacuvius Calavius fecerat; nobilis idem ac
popularis homo, cæterum malis artibus nanctus opes.
is quum eo forte anno, quo res male geſta ad Traſimenum
eſt, in ſummo magiſtratu eſſet, jam diu infeſtam ſenatui
plebem, ratus, per occaſionem novandi res, magnum
auſuram facinus, ut ſi in ea loca Annibal cum victore
exercitu veniſſet, trucidato ſenatu traderet Capuam
Pœnis; improbus homo, ſed non ad extremum
perditus, quum mallet incolumi, quam everſa republica
dominari: nullam autem incolumem eſſe orbatam publico
conſilio crederet, rationem iniit, qua & ſenatum
ſervaret, & obnoxium ſibi ac plebi faceret. Vocato ſenatu,
quum ſibi defectionis ab Romanis conſilium placiturum
nullo modo, niſi neceſſarium fuiſſet, præfatus
eſſet; *Quippe qui liberos ex Appii Claudii filia haberet, filiamque
Romam nuptum Livio dediſſet; cæterum majorem multo
rem magiſque timendam inſtare. Non enim per defectionem ad
tollendum ex civitate ſenatum plebem ſpectare, ſed per cædem ſenatus
vacuam rempublicam tradere Annibali ac Pœnis velle.*

Eo

GRONOVII.

a *Niſi mare propinquum.*] Iidem, *ni mare.*

b *Nobiles juvenes cæſi ſunt.*] Put. & Pet. lectior: *capti cæſique ſunt.*

c *Pœnum abſtinuere.*] Optimi: *abſterruere*, Lib. 27. *Alii è turribus portæ muriſ-*

Eo ſe periculo poſſe liberare eos, ſi ſe permittant ſibi, & certaminum in republ. obliti, credant. Quum omnes victi metu permitterent; *Claudam in curia vos*, inquit, *& tamquam & ipſe cogitati facinoris particeps, approbando conſilia, quibus nequicquam adverſarer, viam ſaluti veſtræ inveniam. In hoc fidem, quam vultis ipſi, accipite.* Fide data egreſſus, claudi curiam jubet; præſidiumque in veſtibulo reliquit, ne quis adire curiam injuſſu ſuo, neve inde egredi poſſit.

3 Tunc vocato ad concionem populo, *Quod ſæpe*, inquit, *optaſtis, Campani, ut ſupplicii ſumendi vobis ex improbo ac deteſtabili ſenatu poteſtas eſſet; eam nunc, non per tumultum expugnantes domos ſingulorum, quas præſidiis clientium ſervorumque tuentur, cum ſummo veſtro periculo, ſed tutam habetis ac liberam. Clauſos omnes in curiam accipite, ſolos, inermes: nec quicquam raptim, aut fortè temere egeritis. de ſingulorum capite vobis jus ſententiæ dicendæ faciam, ut quas quiſque meritus eſt, pœnas pendat. Sed ante omnia ita vos iræ indulgere oportet, ut potiorem ira ſalutem atque utilitatem veſtram habeatis. etenim hos (ut opinor)* [d] *odiſtis ſenatores; non ſenatum omnino habere non vultis. quippe aut rex (quod abominandum) aut quod unum liberæ civitatis conſilium eſt, ſenatus habendus eſt. Itaque duæ res ſimul agendæ ſunt vobis, ut & veterem ſenatum tollatis & novum cooptetis. Citari ſingulos ſenatores jubebo, de quorum capite vos conſulam. quod de quoque cenſueritis, fiet. Sed prius in ejus locum virum fortem ac ſtrenuum novum ſenatorem cooptabitis, quam de noxio ſupplicium ſumatur.* Inde conſedit, & nominibus in urnam conjectis citari, quod primum ſorte nomen excidit, ipſumque è curia produci, juſſit. Ubi auditum eſt nomen; malum & improbum pro ſe quiſque clamare, & ſupplicio dignum. Tunc Pacuvius, *Video quæ ſententia de hoc ſit data.* [e] *Ejicitur pro malo atque improbo. Bonum ſenatorem & juſtum eligite.* Primo ſilen-

tium

muriſque, ſaxis, ſudibus, pilis abſterrerent hoſtem.

d *Odiſtis ſenatores. nam ſenatum omnino non habere.*] Put. Pet. Pal. *Odiſtis ſenatores. non ſenatum omnino habere non vultis.*

e *Ejicitur pro malo atque improbo. bonum ſenatorem atque juſtum eligite.*] Verbum

tium erat, inopia potioris ſubjiciundi; deinde quum ali-
quis omiſſa verecundia quempiam nominaſſet, multo
major extemplo clamor oriebatur, quum alii negarent
noſſe; alii nunc probra, nunc humilitatem ſordidamque
inopiam, & pudendæ artis aut quæſtus genus, objice-
rent. Hoc multò magis [f] in ſecundo ac tertio citato ſe-
natore factum eſt: ut ipſius pœnitere homines appare-
ret; quem autem in ejus ſubſtituerent locum, deeſſe.
quia nec eoſdem nominari attinebat, nihil aliud quam
ad audienda probra nominatos, & multo humiliores
obſcurioreſque cæteri erant eis, qui primi memoriæ oc-
currebant. Ita dilabi homines, notiſſimum quodque
malum maxime tolerabile, dicentes eſſe, jubenteſque
ſenatum ex cuſtodia dimitti. Hoc modo Pacuvius, 4
quum obnoxium vitæ beneficio ſenatum multo ſibi ma-
gis quam plebi feciſſet; ſine armis, jam omnibus conce-
dentibus, dominabatur. Hinc ſenatores, omiſſa digni-
tatis libertatiſque memoria, [g] plebem adulari, ſalutare,
benigne invitare: apparatis accipere epulis: eas cauſſas
ſuſcipere, ei ſemper parti adeſſe, [h] ſecundum eam litem
judices

Verbum poſtremum, ut & ſuccedaneum ejus, *ſubſtituite*, quod Lipſius protulit, nuſquam inveni. Numquid igitur ſermo correptus eſt & ita diſtinguendum: *Ejicitur. Pro malo atque improbo bonum ſenatorem & juſtum. Primo ſilentium* &c. Quomodo plane Barberinus codex. Sic Cicero Philipp. 6. *Populi Romani igitur eſt patronus L. Antonius. Malam quidem illi peſtem. clamori enim veſtro adſentior.* Philipp. 14. *Memoria tenet, meis ſententiis à Kal. Ianuar. nunquam legatos ad Antonium, ſemper illum hoſtem, ſemper hoc bellum.* Lib. 2. de natura Deorum. *Augures rem ad ſenatum: ſenatus, ut abdicarent: conſules abdicaverunt.* Plinius in epiſt. *Primo impudentiam hominis, qui venerit ad ægram, cujus marito inimiciſſimus, ipſi inviſiſſimus fuerat.* Niſi forte legendum: *ſit data. Eligite pro malo atque improbo bonum.* Aut quia in optimo codice eſt: *data cicitur:* & Sigonius quoque offenditur ad *τὸ data*, lege: *Video quæ ſententia de hoc ſit. Date igitur pro malo atque improbo* &c.

f *In ſecundo ac tertio ſenatore.*] *Citato*, quod interponit Sigonius, non MSſ. modo, ſed & antiquæ omnes editiones habent uſque ad Frobenium: hic primò omiſit: inde Gryphius & cæteri.

g *Plebem adfari.*] Put. *Plebem aduari.* Lege cum Salmaſio: *adulari.*

h *Secundum eam in litem judicem dare.*] Lipſius vidit ſenſum & orationem fecit Latiniorem refingendo: *ſecundum eum litem judices dare.* Sed vera lectio ſuppeditatur à Put. & Pet. meliore: *eas cauſſas ſuſcipere, ei ſemper parti adeſſe, ſecundum eam litem judices dare, quæ magis popularis.* Ita plane illi duo, niſi quod una abundante litera:

eami-

judices dare, quæ magis popularis aptiorque in vulgus favori conciliando eſſet. Jam vero nihil in ſenatu actum aliter, quam ſi plebis ibi eſſet concilium. Prona ſemper civitas in luxuriam, non ingeniorum modo vitio, ſed affluenti copia voluptatum, & illecebris omnis amœnitatis maritimæ terreſtriſque: tum vero ita obſequio principum & licentia plebis laſcivire; ut nec libidini nec ſumptibus modus eſſet. ad [i] contemptum legum, magiſtratuum, ſenatus, acceſſit tum, poſt Cannenſem cladem, ut cujus aliqua erat verecundia, Romanum quoque imperium ſpernerent. id modo erat in mora, [k] ne extemplo deficerent, quod connubium vetuſtum multas familias claras ac potentes Romanis miſcuerat: & quod, quum militarent aliquot apud Romanos, maximum vinculum erant, trecenti equites, nobiliſſimus quiſque Campanorum, in præſidia Sicularum urbium delecti ab Romanis ac miſſi.

5 Horum parentes cognatique ægre pervicerunt, ut legati ad conſulem Romanum mitterentur. Ii, nondum Canuſium profectum, ſed Venuſiæ cum paucis ac ſemiermibus conſulem invenerunt, quam poterat maxime miſerabilem bonis ſociis; ſuperbis atque infidelibus, ut erant Campani, ſpernendum. & auxit rerum ſuarum ſuique contemptum Conſul nimis detegendo cladem nudandoque. Nam quum legati, ægre ferre ſenatum populumque Campanum, adverſi quicquam eveniſſe Romanis nunciaſſent, pollicerenturque omnia, quæ ad bellum opus eſſent; *Morem*, inquit, *magis loquendi cum ſociis ſervaſtis, Campani; jubentes quæ opus eſſent, ad bellum, imperare, quam convenienter ad præſentem fortunæ noſtræ ſtatum locuti eſtis. Quid enim nobis ad Cannas relictum eſt, ut quaſi aliquid habeamus, id quod deeſt, expleri ab ſociis velimus? Pedites vobis imperemus, tamquam equites habeamus? pecu-*

niam

eam militem. Pronomen *eam* intelligit *partem* ex commate præcedente.

i *Contemptum legum, magiſtratuum ſenatuſque.*] Copulativam exeſſe jubent optimi.

k *Ne id extemplo efficerent.*] Pronomen

niam deeſſe dicamus, tamquam ea tantum deſit? Nihil, ne quod ſuppleremus quidem, nobis reliquit fortuna. legiones, equitatus, arma, ſigna, equi virique, pecunia, commeatus, aut in acie, [l] *aut binis poſtero die amiſſis caſtris perierunt. Itaque non juvetis nos in bello oportet, Campani,* [m] *ſed pœne bellum pro nobis ſuſcipiatis. Veniat in mentem, ut trepidos quondam majores veſtros intra mœnia compulſos, nec Samnitem modo hoſtem, ſed etiam Sidicinum paventes, receptos in fidem apud Saticulam defenderimus,* [1] *cœptumque propter vos cum Samnitibus bellum per centum prope annos, variante fortuna eventum, tulerimus. Adjicite ad hæc,* [n] *quod fœdus æquum deditis, quod leges veſtras, quod ad extremum, (id quod ante Cannenſem certe cladem maximum fuit) civitatem noſtram magnæ parti veſtrum dedimus, communicavimuſque vobiſcum. Itaque communem vos hanc cladem, quæ accepta eſt, credere, Campani, oportet, communem patriam tuendam arbitrari eſſe. Non cum Samnite aut Etruſco res eſt, ut quod à nobis ablatum ſit, in Italia tamen imperium maneat.* [2] *Pœnus hoſtis, ne Africæ quidem indigenam, ab ultimis terrarum oris, freto Oceani Herculiſque columnis, expertem omnis*

men in iiſdem deſideratur. Scribe: *ne extemplo deficerent.* quomodo & nonnulli veteres clare.

l *Aut in ruinis poſtero die amiſſis.*] Quas quæſo *ruinas* hic finxerunt ſibi? Solus eas fulcit Put. in quo: *autuinis poſtero.* Emenda: *aut in acie aut binis poſtero die amiſſis caſtris.* Vide libro præcedenti.

m *Sed cum Pœnis bellum.*] *Sed pœne bellum*, non Lipſiani modo eſt, ſed omnium meliorum librorum.

n *Quod fœdus æquum dedimus, quod leges noſtras.*] Optimi quique libri, *dediſtis*, & *veſtras.* Haud dubie verum eſt: *quod fœdus æquum deditis, quod leges veſtras.* Recurre ad lib. 7. *Noſtras* tolerari poſſet, ut reſpiceretur ad leges à L. Furio prætore datas, cum illi hoc pro remedio ægris rebus diſcordia inteſtina peterent: de quo lib. 9. Sed illud magis decet plenam libertatem deditis redditam. Lib. 45. *Liberos eſſe jubere Macedonas, habentes urbes eaſdem agroſque, utentes legibus ſuis, annuos creantes magiſtratus.*

VARIORUM.

1 *Cœptum propter vos cum Samnitib. bellum per* 100. *prope annos.*] Libro primo de bello Macedonico ait legatus Romanus in concilio Ætolorum, *per annos propè ſeptuaginta:* quod magis veriſimile eſt ex Catalogo Coſſ. & annalibus, ſed hic oratorie omnia auget. *Glarean.*

2 *Pœnus ne Africæ quidem indigena ab ult. &c.*] Vett. libb. habent, *indigenam.* quam lectionem probo, ut non Annibalem, ſed militem ejus Africæ indigenam eſſe neget; quippe quem ex ultimis terrarum oris extraxiſſet. *Sigonius.*

3 *Veſti*

omnis juris & conditionis, & lingua prope humanæ, militem trahit. Hunc natura & moribus immitem ferumque, inſuper dux ipſe efferavit; pontibus ac molibus ex humanorum corporum ſtrue faciendis, & (quod proloqui etiam piget) [3] *veſci humanis corporibus docendo.* [a] *Hos infandis paſtos epulis, quos contingere etiam nefas ſit, videre atque habere dominos, & ex Africa & à Carthagine jura petere & Italiam Numidarum ac Maurorum pati provinciam eſſe, cui non, genito modo in Italia, deteſtabile ſit? Pulchrum erit, Campani;* [b] *prolapſum clade Romanum imperium veſtra fide, veſtris viribus retentum ac recuperatum eſſe. Triginta millia peditum, quatuor equitum arbitror* [c] *ex Campania ſcribi poſſe. jam pecuniæ affatim eſt, frumentique;* [d] *ſi parem fortunæ veſtræ fidem habetis, nec Annibal ſe viciſſe ſentiet,*
6 *nec Romani victos eſſe.* [e] Hac oratione conſulis dimiſſis redeuntibuſque domum legatis, [f] unus ex iis, Vibius Virius, T*empus veniſſe*, ait, *quo Campani non agrum ſolum ab Romanis quondam per injuriam ademptum recuperare, ſed im-*

3 *Veſci humanis.*] De Hannibalis crudelitate loquitur, qui adeo efferaverat animos militum, ut eos etiam veſci carnibus humanis docuerit. Hoc autem falſum tradit Porphyrius lib. 2. *περὶ ἀποχῆς τῶν ἐμψύχων. Sigonius.*

GRONOVII.

a *Hos infandis paſtos.*] Put. & Pet. *His infandis paſtos epulis.* Conflat autem hanc invidiam Hannibali unus è comitibus ejus Hannibal Monomachus, qui deliberanti de annona & commeatibus exercitui per longum ex Hiſpania in Italiam iter inter barbaras nationes comparandis conſilium dedit, *διδάξαι τὰς δυνάμεις ἀνθρωποφαγεῖν καὶ τούτῳ ποιῆσαι συνήθεις*: à quo tamen ipſe abhorruit, ut eſt apud Polybium in excerptis lib. 9.

b *Prolapſum clade Romanum imperium.*] Non agnoſco hic damnum pulcri ſenſus, qui recuperetur ſcribendo, *Romana.* Nam & ſic apud ſocios loquuntur, lib. 27. *Tum quidem quæ temere agitaſſent, ea prodendi imperii Romani fore.* Et inferius hoc libro: *illum Romani finem imperii fore.*

c *Ex Campania vos ſcripſiſſe.*] Omnes ſcripti: *Arbitror ex Campania ſcripſiſſe.* itaque adſentimur Lipſio reponendum: *ſcribi poſſe.*

d *Qui ſi parem fortunæ veſtræ*] Scribe: *jam pecuniæ adfatim eſt frumentique: ſi parem fortunæ veſtræ fidem habetis, nec Hannibal ſe viciſſe ſentiet nec Romani victos eſſe.* delecis *τῷ qui* & *τῷ ſe* poſteriori. Ita enim volunt Put. & Pet. Alioqui, *quod ſi.*

e *Hac oratione conſul dimiſſis.*] Nihil mutant libri. Repone tamen: *Ab hac oratione conſulis dimiſſis redeuntibuſque domum legatis.* Ut ſequenti: *Ab hac concione legati miſſi ſunt.* Lib. 37. *Ab hac voce ad diripiendam urbem paſſim diſcurrerunt.* Lib. 44. *Ab his præceptis concionem dimiſit.*

f *Unus ex iis, Sabius Virius.*] Put. *Vbius Virrius.* non *Sabius*, non *Vibus.* At lib. 26. idem integrum eſt, *Vibius Virrius.*

perio etiam Italiæ potiri poſſint. Fœdus enim cum Annibale qui-
bus velint legibus facturos. neque controverſiam fore, [g] *quin cum*
ipſe confecto bello Annibal victor in Africam decedat, exercitum-
que [h] *deportet; Italiæ imperium Campanis relinquatur.* Hæc
Virio loquenti aſſenſi omnes, ita renuntiant legationem,
uti deletum omnibus videretur nomen Romanum. Ex-
templo plebes ad defectionem [i] ac pars major ſenatus,
ſpectare. extracta tamen auctoritatibus ſeniorum per
paucos dies eſt res: poſtremo vicit ſententia plurium,
ut iidem legati, qui ad conſulem Romanum ierant, ad
Annibalem mitterentur. Quo prius quam iretur, cer-
tumque defectionis conſilium eſſet, Romam legatos
miſſos à Campanis, in quibuſdam annalibus invenio;
poſtulantes, ut alter Conſul Campanus fieret, ſi rem
Romanam adjuvari vellent. indignatione orta, ſummo-
veri à curia juſſos eſſe: miſſumque lictorem, qui ex urbe
educeret eos, atque eo die manere extra fines Romanos
juberet. Quia nimis compar [k] Latinorum quondam po-
ſtulatio erat, Cœliuſque & alii id haud ſine cauſſa præ-
termiſerant ſcriptores, ponere pro certo ſum veritus.
Legati ad Annibalem venerunt, [l] pacemque cum eo 7
conditionibus fecerunt: *Ne quis imperator magiſtratuſve*
Pœnorum

g *Quin ipſe confecto bello.*] Put. Pet. Voſſ. tres Pall. *Quin quam ipſe confecto.* Put. etiam: *in Africa incedebat.* Lege: *in Africam decedat.* expuncto τῷ *hinc.*

h *Deportet, Italiæ.*] Tres priores modo nuncupati: *& Italiæ.* Poſſis cogitare: *deportet, & Italiæ imperium Campanis relinquat.*

i *Ac pars maxima ſenatus.*] Optimi, *pars major.*

k *Latinorum quondam poſtulationi erat.*] Put. Pet. unuſque Pal. cum Aldina *poſtulatio.* infra cap. 22. *Ipſorum quondam poſtulatum Latinorum.* Sed ibi ſubaudi, huic poſtulationi.

l *Pacemque cum eo his conditionibus fecerunt.*] Nec Put. neque ulli alii boni Gall. aut Pall. aut Voſſ. codices habent τὸ *his:* & jure deleri puto. Sed & optimi *conditionis:* hoc librarii erratum in principe, indeque propagatum, de quo ſupra. Scribe ergo: *pacemque cum eo conditionibus fecerunt.* Sic lib. 24. de Hannone: *Is conditionibus ad deditionem compellere Crotoniatas conatus, ut coloniam* &c. Cicero pro Quinctio: *annum & ſex menſes nihil petit, quieſcit, conditionibus hunc, quo ad poteſt, producit.* Salluſtius Iugurth. *Sibi per Debarem ex Sulla cognitum, poſſe conditionibus bellum poni.* Pomponius Mela: *ad dirimendum conditionibus bellum.* Noſter lib. 6. *Cum tamen per dictatorem conditionibus ſedatæ diſcordiæ ſunt.* Lib. 35. *Quas neque vi expugnare ad eam diem poterat, neque conditionibus in amicitiam*

Pœnorum jus ullum in civem Campanum haberet, neve civis Campanus invitus militaret, munuſve faceret. ut ſuæ leges, [m] *ſui magiſtratus Capuæ eſſent. ut* [n] *trecentos ex Romanis captivis Pœnus daret Campanis, quos ipſi elegiſſent; cum quibus equitum Campanorum, qui in Sicilia ſtipendia facerent, permutatio fieret.* [o] Hæc pacta: illa inſuper, quam quæ pacta erant, facinora Campani ediderunt. nam præfectos ſociûm civeſque Romanos alios, partim aliquo militiæ munere occupatos, partim privatis negociis implicitos, plebs repente omnes comprehenſos, [p] velut cuſtodiæ cauſſa, balneis includi juſſit: ubi fervore atque æſtu anima interclusa, fœdum in modum exſpirarent. Ea ne fierent, neu legatio mitteretur ad Pœnum, ſumma ope [1] Decius Magius, vir cui ad ſummam auctoritatem nihil præter ſanam civium mentem defuit, reſtiterat. ut vero præſidium mitti ab Annibale audivit, Pyrrhi ſuperbam dominationem, miſerabilemque Tarentinorum ſervitutem, exempla referens, primò ne reciperetur præſidium, palam vociferatus eſt: deinde, ut receptum aut ejiceretur, aut, ſi malum facinus, quod à vetuſtiſſimis ſociis conſanguineiſque defeciſſent, forti ac memorabili facinore purgare vellent, ut, interfecto Punico præſidio, reſtituerent ſe Romanis. Hæc (neque enim occulte agebantur) quum relata Annibali eſſent; primo miſit, qui vocarent Magium ad ſeſe in caſtra: deinde quum is ferociter negaſſet

tiam perlicere. Vellejus lib. 2. *Diſcordiæque civium antea conditionibus ſanari ſolitæ, ferro dijudicatæ.* Et de Maraboduo: *finitimos omnes aut bello domuit, aut conditionibus ſui juris fecit.*

m *Sui magiſtratus Campanis.*] Put. & Pet. melior: *ut ſuæ leges, ſui magiſtratus Capuæ eſſent.* quamquam parum interſit, ut infra ad lib. 27. videbimus. Men. Voſſ. & tres Pall. *Campanie.*

n *Trecentos ex Romanis captivos.*] Optimi, *captivis.* Lib. 8. *M. Fabius, captivus Romanus per negligentiam cuſtodum ruptis vinculis.*

o *Hæc pacta: alia inſuper.*] Omnes ſcripti & antiquitus editi: *Hæc pacta: illa inſuper.* Lib. 43. *Hæc miſſa: illa petentibus data, ut* &c.

p *Velut cuſtodiæ ſuæ cauſa.*] Deeſt in omnibus pronomen.

VARIORUM.

1 *Decius Magius.*] *Magios* gentem Campanam eſſe & hic Livius & Cicero contra Rullum oſtendit, cum inquit: *Magios, Bloſios, mihi videbar illos videre ac Iubelias.* Quare Decius, quod alias

gaſſet ſe iturum (nec enim Annibali jus eſſe in civem Campanum) concitatus ira Pœnus, comprehendi hominem, vinctumque attrahi ad ſe juſſit. veritus deinde, ne quid inter vim tumultus, atque ex concitatione animorum inconſulti certaminis oriretur, ipſe, præmiſſo nuncio ad [2] Marium Bloſium Prætorem Campanum, poſtero die ſe Capuæ futurum, proficiſcitur è caſtris cum modico præſidio. Marius concione advocata edicit, ut frequentes cum conjugibus ac liberis obviam irent Annibali. Ab univerſis, id non obedienter modo, ſed enixe, favore etiam vulgi, & ſtudio viſendi tot jam victoriis clarum imperatorem factum eſt. Decius Magius nec obviam egreſſus eſt, nec, quo timorem aliquem ex conſcientia ſignificare poſſet, [a] privatim ſe tenuit: in foro cum filio clientibuſque paucis ociose inambulavit, trepidante tota civitate ad excipiendum Pœnum, viſendumque. Annibal ingreſſus urbem, ſenatum extemplo poſtulat, precantibuſque inde primoribus Campanorum, [b] ne quid eo die ſeriæ rei gereret; diemque ut ipſe adventu ſuo feſtum lætus ac libens celebraret; quamquam præceps ingenio in iram erat, tamen ne quid in principio negaret; [c] viſenda urbe, magnam diei partem

alias nomen eſt gentis, in hoc viro prænomen eſt. *Sigonius.*

2 *Marium Bloſium.*] *Bloſios* pariter gentem eſſe Campanam idem Ciceronis locus docet. unde C. Bloſius genus traxit, is qui cum Ti. Graccho tribunus plebis fuit. de quo Cicero in Lælio & contra Rullum. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Nec privatim ſe tenuit.*] An non *privato?* Lib. 2. *Vndique tota urbe proripientium ſe ex privato.* Lib. 9. *Conſules in privato abditi nihil pro magiſtratu agere.* Lib. 32. *Vt & obſides in privato ſervarentur, neque in publicum prodeundi facultas daretur.* Lib. 39. de mulieribus: *ut ipſi in privato animadverterent in eas.*

b *Ne quid eo die fere gereret.*] *Ne quid eo die ſeria rei gereret:* Modii feliciſſima eſt conjectura, ſatis firmata vetuſtiſſimo Put. in quo *ſererei.* Eandem formulam aboleverant imperiti lib. 26, 17. *Illum diem religioſum Carthaginienſibus ad agendum quidquam rei ſeria eſſe.* Sic enim nos ex optimis libris. Illi *feriatum eſſe* Plautus Pœnulo: *Ita res divina mihi fuerit. res ſerias omnes extollo ex hoc die in alium diem.*

c *Viſendo urbem magnam partem.*] Alii *viſendam:* optimi, *viſenda urbe.* Sic lib. 2. *Plus dignitatis comitiis ipſis detractum eſt Patribus ex concilio ſummovendis, quam virium additum plebi.* Quod

8 tem conſumpſit. Diverſatus eſt apud [d] Minios Celeres Stenium, Pacuviumque, inclitos nobilitate ac divitiis. Eò Pacuvius Calavius, de quo ante dictum eſt, princeps factionis ejus, quæ traxerat rem ad Pœnos, filium juvenem adduxit; abſtractum abs Decii Magii latere, cum quo ferociſſime pro Romana ſocietate adverſus Punicum fœdus ſteterat, nec eum aut inclinata in partem alteram civitas, aut patria majeſtas ſententia depulerat. Huic tum pater juveni Annibalem deprecando magis quam purgando placavit, victuſque patris precibus lacrymiſque, etiam ad cœnam eum cum patre vocari juſſit: cui convivio neminem Campanum, præter quam hoſpites, Jubelliumque Tauream inſignem bello virum, adhibiturus erat. Cœperunt epulari de die, & convivium non ex more Punico, aut militari diſciplina eſſe: ſed ut in civitate, atque etiam domo luxurioſa omnibus voluptatium inlecebris inſtructum. Unus nec dominorum invitatione, nec ipſius interdum Annibalis, Calavii filius Perolla vinci potuit: ipſe valetudinem excuſans, patre animi quoque ejus haud mirabilem interturbationem cauſſante. Solis ferme occaſu patrem Calavium ex convivio egreſſum, ſecutus filius, ubi in ſecretum (hortus erat poſticis ædium partibus) pervenerunt: *Conſilium*, inquit, *affero, pater; quo non veniam ſolum* [e] *peccati, quo defecimus ad Annibalem, impetraturi ab Romanis, ſed in multo majore dignitate & gratia ſimus Campani, quam unquam fuimus.*

Quum

alius diceret, *Patres ſubmovendo*. Lib. 3. *Ne comitiorum militarium prærogativam urbana comitia iiſdem tribunis plebis creandis ſequerentur*. Lib. 21. de elephantis: *Excidere quidam in flumen, ſed pondere ipſo ſtabiles querendis vadis in terram evaſere*. Cicero: *gratiam quoque nos inire ab eo defendenda pace arbitrabamur*. Pro *defendendo pacem*. Vterque infinitis locis. Plautus Epidico: *Quum militabam, pugnis memorandis meis Eradicabam hominum aureis*, id eſt, pugnas memorando meas. Fruſtra alii *memorandus* conjiciunt.

d *Minios Celeres Stenium Pacullumque.*] Put. Pet. melior, Men. Pal. *Ninnios*. Cæterum hoc & ſequenti capite, non Livius ſed Lerna atque Hydra conſederant: domuimus tamen omnia fere monſtra adjuti à Put. aliiſque fidis libris, ut explicitum latius 4. Obſervat. 4. Veræ lectiones pleræque ſunt in contextu.

e *Peccati quo defecimus.*] Malim, *quod*.

Quum mirabundus pater, quidnam id eſſet conſilii, quæ-
reret; toga rejecta ab humero, latus ſuccinctum gladio
nudat: *Iam ego,* inquit, *ſanguine Annibalis ſanciam Romanum
fœdus. te id prius ſcire volui, ſi forte abeſſe, dum facinus patra-
tur, malles.* Quæ ubi vidit audivitque ſenex, velut ſi jam 9
agendis, quæ audiebat, intereſſet, amens metu: *Per ego
te,* inquit, *fili, quæcumque jura liberos jungunt parentibus,
precor quæſoque, ne ante oculos patris facere & pati omnia in-
fanda velis. Paucæ horæ ſunt, intra quas jurantes per quicquid
Deorum eſt, dextra dextras jungentes, fidem obſtrinximus* [f] *ut
ſacratis de menſis eſſemus: digreſſi à colloquio extemplo in eum
armaremur? Surgis ab hoſpitali menſa, ad quam tertius Cam-
panorum adhibitus ab Annibale es, ut eam ipſam menſam cruen-
tares hoſpitis ſanguine? Annibalem pater filio meo potui placare,
filium Annibali non poſſum?* [1] *Sed ſit nihil ſancti, non fides, non
religio, non pietas: audeantur infanda, ſi non perniciem nobis
cum ſcelere afferunt. Unus aggreſſurus es Annibalem? quid illa
turba tot liberorum, ſervorumque? quid in unum intenti omnium
oculi? quid tot dextræ? torpeſcentne* [g] *in amentia illa? Vultum
ipſius Annibalis, quem armati exercitus ſuſtinere nequeunt, quem
horret populus Romanus, tu ſuſtinebis? & alia auxilia deſint,
meipſum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Annibalis,
ſuſtinebis? Atqui per meum pectus petendus ille tibi, transfigen-
duſque eſt. deterreri hic ſine te potius, quam illic vinci. Valeant
preces apud te meæ, ſicut pro te hodie valuerunt.* Lacrimantem
inde juvenem cernens, medium complectitur, atque
oſculo hærens, non ante precibus abſtitit, quam pervi-
cit, ut gladium poneret, fidemque daret, nihil facturum
tale. Tum juvenis: *Ego quidem,* inquit, *quam patriæ de-
beo pietatem exſolvam patri. tuam doleo vicem, cui ter proditæ
patriæ ſuſtinendum eſt crimen; ſemel, quum defectionis ab Roma-
nis;*

f *Vt ſacratis de menſis eſſemus.*] Optimi: *dextra dextras jungentes fidem obſtrinximus, ut ſacratas fide menſis digreſſi.*

g *In amentia.*] Videtur delenda præpoſitio.

VARIORUM.

1 *Sed ſi nihil ſancti, non fides, non re-*

nis; iterum, quum pacis cum Annibale fuiſti auctor; [2] *tertio hodie, quum reſtituendæ Romanis Capuæ mora atque impedimentum es. Tu patria, ferrum, quo pro te armatus* [a] [3] *hanc arcem defendere volebam, hoſti minime parcens; quando parens extorquet, recipe.* Hæc quum dixiſſet, gladium in publicum trans maceriam horti abjecit: & quo minus res ſuſpecta eſſet, ſe ipſe convivio reddidit. Poſtero die ſenatus frequens datus Annibali. ubi prima ejus oratio perblanda ac benigna fuit, qua gratias egit Campanis, quod amicitiam ſuam Romanæ ſocietati præpoſuiſſent: & inter cætera magnifica promiſſa pollicitus, [b] brevi caput Italiæ omni Capuam fore: juraque inde [c] cum cæteris populis Romanum etiam petiturum. Unum eſſe exortem Punicæ amicitiæ fœderiſque ſecum facti, quem neque eſſe Campanum, neque dici debere, Magium Decium. eum poſtulare, ut ſibi dedatur, ac ſe præſente de eo referatur, ſenatuſque conſultum fiat. Omnes in eam ſententiam ierunt: quamquam magnæ parti, & vir indignus ea calamitate, & [4] haud parvo initio minui videbatur jus libertatis. Egreſſus curia, in templo magiſtratus conſedit: comprehendique Decium Magium, atque ante pedes deſtitutum, cauſſam dicere juſſit. Qui quum, manente

ligio &c.] Duo argumenta ſunt quibus deterret filium pater ab impetu in Annibalem faciendo: unum ἀπὸ τοῦ αἰσχροῦ: alterum ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου. *Sigonius.*

2 *Tertio hodie, quum.*] Lego: *tertium hodie.* Vides quamobrem. *Tan. Faber.*

3 *Hanc arcem defendere.*] Primum, *quam arcem*, quæ nulla erat? Deinde, *hoſti minime parcens*, mirum. Illud quidem *parcens* natum arbitror ἐκ τοῦ *parens*, quod mox ſequitur. Legendum auguror: *Tu patria ferrum, quo pro te armatus hoſtem ultum volebam, quando parens extorquet, recipe.* Cætera ex gloſſematis puto. *Tan. Faber.*

4 *Haud parvo initio.*] Sigonius videtur inclinare in *judicio*. malè. nam initium iſtud ſane non erat exile contra leges & mores liberorum. *Sic & Curtius* lib. 10. cap. 7. M. Alexander exules recipi ab omnibus Græcorum civitatibus queis pulſi erant, juſſit, &c. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Hanc arcem defendere volebam.*] Put. *Hanc arcem hoſtrimini quoniam parens.* Vnde Alb. Rubenius: *hanc arcem hoſtium inii.* Videtur enim commode domum, ubi Hannibal diverſabatur, *hoſtium arcem* appellare.

b *Brevi caput Italiæ omnis Capuam fore.*] Libri, *omni.* Plautus Aſinar. *Ego caput huic argento fui hodie reperiundo.*

c *Cum cæteris populum Romanum.*] Mſſ. *populis.*

nente ferocia animi, negaret lege fœderis id cogi poſſe, tum injectæ catenæ, ducique ante lictorem in caſtra eſt juſſus. Quoad capite aperto eſt ductus, concionabundus inceſſit, ad circumfuſam undique multitudinem, vociferans, [d] *Habetis libertatem, Campani, quam petiſtis; foro medio, luce clara, videntibus vobis, nulli Campanorum ſecundus, vinctus ad mortem rapior. Quid violentius Capua capta fieret? Ite obviam Annibali, exornate urbem, diemque adventus ejus conſecrate, ut hunc triumphum de cive veſtro ſpectetis.* [e] Hæc vociferanti, quum moveri vulgus videretur, obvolutum caput eſt, ociuſque rapi extra portam juſſus: ita in caſtra perducitur: extemploque impoſitus in navim, & Carthaginem miſſus, ne motu aliquo Capuæ ex indignitate rei orto, ſenatum quoque pœniteret dediti principis: & legatione miſſa ad repetendum eum, ne aut [f] negando rem, quam primum peterent, offendendi ſibi novi ſocii; aut tribuendo, habendus Capuæ eſſet ſeditionis ac turbarum auctor. Navem Cyrenas detulit tempeſtas, [g] quæ tum in ditione regum erant. ibi quum Magius ad ſtatuam Ptolemæi regis confugiſſet, deportatus à cuſtodibus Alexandriam ad Ptolomæum; cum eum docuiſſet, contra jus fœderis vinctum ſe ab Annibale eſſe, vinculis liberatur; permiſſumque ut rediret, ſeu Romam, ſeu Capuam mallet. *Nec* Magius *Capuam ſibi tutam dicere: & Romam eo tempore, quo inter Romanos Campanoſque bellum ſit, transfugæ magis quam hoſpitis fore domicilium. nuſquam malle, quam in regno ejus vivere, quem vindicem atque auctorem habeat libertatis.* Dum hæc geruntur, [h] Q. Fabius Pictor 11

legatus

d *Habetis eam libertatem.*] Sigonius: *Habetis en libertatem.* Sed noſtri omnes utravis voce carent.

e *Hæc eo vociferante.*] Scripti carent medio pronomine. Scribimus ergo: *Hæc vociferanti.*

f *Negando rem, quam primum peterent.*] Lege: *primam.*

g *Quæ tum in ditione Regum erant.*] Sic omnes. Nuſquam *Ægypti*, quod excidiſſe ſuſpicabatur Lipſius. Poſſumus tueri, ut tacuerit hoc Livius, quia modo eoſdem, quos Ægyptus, modo proprios habuere reges, ut Magam, Phyſconem, Apionem. Statim malo: *quum eum docuiſſet*, quam *dum.*

h *Q. Fabius Pictor à Delphis Romam rediit.*] Libri ſcripti: *Q. Fabius Pictor legatus à Delphis.*

i *Melio-*

legatus à Delphis Romam rediit, reſponſumque ex ſcripto recitavit: Divi quoque in eo erant, quibus quoque modo ſupplicaretur. *Tum ſi ita faxitis Romani, veſtræ res* [i] *meliores facilioreſque erunt: magiſque ex ſententia reſpubl. veſtra vobis procedet, victoriaque duelli populi Romani erit. Pythio Apollini, republ. veſtra bene geſta ſervataque,* [k] *lucris meritis donum mittitote, deque præda manubiis, ſpoliiſque,* [l] *honorem habetote, laſciviam à vobis prohibetote.* Hæc ubi ex Græco carmine interpretata recitavit, tum dixit, *ſe oraculo egreſſum extemplo his* [m] *omnibus Divis rem divinam thure ac vino feciſſe: juſſumque ab templi antiſtite, ſicut coronatus laurea corona & oraculum adiſſet, & rem divinam feciſſet; ita coronatum navim aſcendere, nec ante deponere eam, quam Romam perveniſſet. Se quæcumque imperata ſint, cum ſumma religione ac diligentia exſecutum; coronam Romæ* [n] *in ara Apollinis depoſuiſſe.* Senatus decrevit, ut eæ res divinæ ſupplicationeſque primo quoque tempore cum cura fierent. Dum hæc Romæ [o] atque

i *Meliores facilioreſque erunt.*] Omnes melioris notæ: *res veſtræ meliores facilioreſque erunt, magiſque ex ſententia.* Non ullus horum *feliciores*, quod intruſit Sigonius. Terentius Adelphis: *quam vos faciliime agitis, quam eſtis maxime potentes, dites, fortunati, nobiles.* Virgilius: *bello Egregiam & facilem victu per ſecula gentem.* Plautus Curcul. *Nugas garris. GV. ſoleo, nam propter eas vivo facilius.* Epidico: *Quam facile & quam fortunate evenit illi, obſecro, mulieri.* Cicero 6. famil. 5: *Res & fortunæ tuæ mihi maximæ curæ ſunt, quæ quidem quotidie faciliores mihi & meliores videntur.* Sic Tacitus in vita Agricolæ: *augeatque quotidie facilitatem imperii Nerva Trajanus.* Quod non debuit mutare Pichena. Theophraſtus charact. *περὶ ἀδολεσχ.* ὡς χαλεπὸν ἐστι τὸ ζῆν.

k *Lucris meritis donum mittitote.*] Scaliger ad Feſtum, *lucaris meriti:* quod vellem ipſe explicuiſſet. MSſ. nihil mutant. An vitium è notis ortum, quas non ceperint maleque interpretati ſint librarii, & voluit auctor: *lubentes merito donum mittitote?* An *diviſque meritis?* Plures enim Pythio *σύνναοι*: unde *univerſorum templorum antiſtites*; & non juvenis modo, ſed & duæ armatæ virgines Gallos infeſtos repellunt, apud Trogum 24, 8: & mox refert noſter: *his omnibus divis.* An ſervabimus potius vulgatam, & *lucris meritis* eſt, lucris perceptis, quæ deorum nutu & ſtrenua virtute promeriti eſtis? Lib. 45. in orat. Servilii: *victor in Capitolio, triumphans ad eoſdem deos, quibus vota nuncupavit, merita dona traducit.*

l *Honorem habetote.*] Adjiciunt Put. & non niſi optimi: *laſciviam à vobis prohibetote.* Denotat hic *laſcivia* irreligioſam exſultationem in rebus ſecundis, atque ex ea deum incuriam atque oblivionem.

m *Omnibus diis rem &c. juſſumque ab antiſtite.*] Scripti magno numero; *divis.* Put. etiam *ab tempi antiſtite.* ſic, ut B. & T. in unam contracta ſint figuram. Lege: *ab templi antiſtite.*

n *In ara Apollinis.*] Membranæ: *in aram.*

o *Quæ*

atque in Italia geruntur, nuncius victoriæ ad Cannas Carthaginem venerat Mago Amilcaris filius: non ex ipſa acie à fratre miſſus, ſed retentus aliquot dies in recipiendis civitatibus Bruttiorum, [o] quæque deficiebant. Is quum ei ſenatus datus eſſet, res geſtas in Italia [p] à fratre exponit, [1] *Cum ſex imperatoribus eum, quorum quatuor conſules, duo dictator ac magiſter equitum fuerint, cum ſex conſularibus exercitibus acie conflixiſſe: occidiſſe ſupra ducenta millia hoſtium: ſupra quinquaginta millia cepiſſe. Ex quatuor conſulibus duos occidiſſe; ex duobus ſaucium alterum, alterum toto exercitu amiſſo vix cum quinquaginta hominibus effugiſſe. Magiſtrum equitum, [q] quæ conſularis poteſtas ſit, fuſum fugatumque: dictatorem, quia ſe in aciem nunquam commiſerit, unicum haberi imperatorem. Bruttios Appuloſque, [r] partim Samnitium ac Lucanorum defeciſſe ad* Pœnos. *Capuam, quod caput, non Campaniæ modo, ſed poſt afflictam rem Romanam Cannenſi pugna, Italiæ ſit, Annibali ſe tradidiſſe. Pro his tantis totque victo-*

riis

o *Quæ deficiebant.*] Optimi & complures: *quæque deficiebant.*

p *A fratre expoſuit.*] Meliores, *exponit.*

q *Qui conſularis poteſtatis ſit.*] Egregie ſanctiores: *Magiſtrum equitum quæ conſularis poteſtas ſit.* Sic lib. 1. *Virgineſque Veſtæ legit, Alba oriundum ſacerdotium, & genti conditoris haud alienum.* Lib. 4. *Preces tribunorum plebis, poteſtatis ſacroſanctæ.* Lib. 8. *Pareantque ei conſules, regia poteſtas.* Lib. 24. *Puellis ut ſaltem parcerent, à qua ætate etiam hoſtes iratos abſtinere.* Lib. 30. *Suffetes, quod velut conſulare imperium apud eos erat.* Seneca in Contr. Sacerdos proſtituta: *ſummum imperium conſules cedent tibi.* Iuſtinus 18. *Sacerdoti Herculis, qui honos ſecundus à rege erat.*

r *Partem Samnitum.*] Put. Pet. Flor. *Partim Samnitium.* Vide 3. Obſerv. 2.

VARIORUM.

1 *Cum VI. Imperatorib. eum quorum IV. Coſſ.*] Nemini dubium, Magonem hæc qua potuerit magnificentia ſenatui Carthaginienſi retuliſſe cum ampliſſimo, ut decuit, fratris encomio. Quare miror hunc locum non ita legi: *cum ſeptem imperatoribus eum, quorum quinque Coſſ. &c.* Sunt autem hi, P. Scipio, Ti. Sempronius, C. Flaminius, L. Æmilius, C. Terentius, Q. Fabius, & M. Minucius. Præterea cum ſex ait conſularibus exercitibus, ubi etiam plures inveniet, qui pugnas ordine leget: & in repetitione imperatorum Sempronii oblitus videtur. *Glarean.*

Cum ſex imperatoribus eum.] Præteritus eſt *Ti. Sempronius*, quem Annibal ad Trebiam vicit, quod ex verbis ipſis intelligi perſpicuè poteſt. Nam Dictatorem & magiſtrum equitum nominat. Q. Fabium & M. Minucium & duos conſules occiſos, C. Flaminium, & L. Paulum: & duos, quorum alter ſaucius fuerit, P. Cornelius Scipio; alter vix cum L. hominibus evaſerit, C. Terentius Varro. *Sigon.*

 2 *Super*

12 *riis* [a] *verum eſſe grates deis immortalibus agi haberique.* Ad fidem deinde tam lætarum rerum, effundi in veſtibulo curiæ juſſit annulos aureos, qui tantus acervus fuit, ut metientibus, dimidium [2] ſuper treis modios expleſſe, ſint quidam auctores. Fama tenuit, quæ propior vero eſt, haud plus fuiſſe modio. Adjecit deinde verbis, quo majoris cladis indicium eſſet, neminem, niſi equitem atque eorum [3] ipſorum primores, id gerere inſigne. Summa fuit orationis, [b] *Quo propius ſpem belli perficiendi ſit, eo magis omni ope juvandum Annibalem eſſe. procul enim ab domo militiam eſſe, in media hoſtium terra. magnam vim* [c] *frumenti, pecuniæ, abſumi: & tot acies, ut hoſtium exercitus deleſſe, ita victoris etiam copias parte aliqua minuiſſe. Mittendum igitur ſupplementum eſſe, mittendam in ſtipendium pecuniam frumentumque tam bene meritis de nomine Punico militibus.* Secundum hæc dicta Magonis lætis omnibus, Himilco [d] vir factionis Barcinæ, locum Hannonis increpandi eſſe ratus: *Quid eſt Hanno?* inquit, [e] *etiam nunc pœnitet belli ſuſcepti adverſus Romanos? Iube dedi Annibalem: veta in tam proſperis rebus* [f] *grates Diis immortalibus agi. audiamus Romanum ſenatorem in Carthaginienſium curia.* Tum Hanno: *Tacuiſſem hodie, Patres Conſcripti, ne quid in communi omnium gaudio,*

2 *Super tres modios*] Plinius lib. 33. cap. 50. *Annulorum aureorum promiſcuus uſus fuit ſecundo bello Punico: neque enim aliter potuiſſent trimodia illa annulorum Carthaginem ab Hannibale mitti.* Sigonius.

3 *Ipſorum primores id inſigne gerere.*] *Primores* intellexit, qui equo publico militarent, ut Sigonius exiſtimat de jure civ. Rom. lib. 2. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Verum ſacrum diis immortalibus agi, haberi.*] Exercuit hoc Sigonium & Medium. Ille quia invenerat alicubi *rerum*, quod & Andreas habet, ſuſpicatur ſubſtituendum, *petere*; hic alterum tuetur. Sed vetuſtiſſimus: *victoriis utrum eſſe graes deis.* Vnde liquet ſcribendum: *Pro his tantis totque victoriis, verum eſſe, grates deis immortalibus agi haberique.* Vide ad lib. 2, 48.

b *Quo propius ſpes belli perficiendi.*] Libri, *ſpem*, ut diximus ad lib. 22, 40. *Sit*, nempe ipſe Hannibal.

c *Frumenti pecuniæque.*] Put. Pet. Men. duo Pall. Voſſ. *magnam vim frumenti, pecuniæ, abſumi.* extrita copulativa.

d *Vir factionis Barchinæ.*] Optimus, *Barcinæ*, & ſic fere ſemper.

e *Etiam nunc te pœnitet.*] Iidem ſpernunt pronomen ab Sigonio ingeſtum.

f *Gratias diis immortalibus*] Mſſ. *grates:* quod quia poëtis magis quam oratoribus grammaticorum tribuerunt editiones, ubique fere deleverunt.

g *Nunc*

dio, minus lætum quod eſſet vobis, loquerer. [g] *nunc interroganti ſenatori, pœniteatne me adhuc ſuſcepti adverſus Romanos belli, ſi reticeam, aut ſuperbus aut obnoxius videar: quorum alterum eſt hominis alienæ libertatis obliti; alterum ſuæ.* [h] *Reſpondeam igitur Himilconi, non deſiſſe pœnitere me belli, neque deſiturum ante invictum noſtrum imperatorem incuſare, quam finitum aliqua tolerabili conditione bellum videro: nec mihi pacis antiquæ deſiderium ulla alia res quam pax nova finiet. Itaque iſta quæ modo Mago jactavit,* [i] *Himilconi cæteriſque Annibalis ſatellitibus jam læta ſunt. mihi poſſunt læta eſſe, quia res bello bene geſtæ, ſi volumus fortuna uti, pacem nobis æquiorem dabunt. nam ſi prætermittimus hoc tempus, quo magis dare quam accipere poſſumus videri pacem, vereor ne hæc quoque lætitia luxuriet nobis, ac vana evadat. Quæ tamen nunc quoque qualis eſt? Occidi exercitus hoſtium: mittite milites mihi. quod aliud rogares, ſi eſſes victus? Hoſtium cepi bina caſtra, prædæ videlicet plena & commeatuum; frumentum, & pecuniam date.* [k] *quid aliud, ſi ſpoliatus, ſi exutus caſtris eſſes, peteres? Et ne omnia ipſe mirer; (mihi quoque enim, quoniam reſpondi Himilconi, interrogare jus faſque eſt) velim ſeu Himilco, ſeu Mago reſpondeat: quum ad internecionem Romani imperii pugnatum ad Cannas ſit, conſtetque in defectione totam Italiam eſſe; primum ecquis Latini nominis populus defecerit ad nos? deinde ecquis homo, ex quinque & triginta tribubus, ad Annibalem transfugerit?* Quum utrumque Mago negaſſet: *Hoſtium quidem ergo,* inquit, [l] *adhuc nimis multum ſupereſt. ſed multitudo ea quid animorum, quidve ſpei habeat, ſcire velim.* [m] Quum, id neſcire, Mago diceret: 13

Nihil

g *Nunc interroganti ſenatori.*] Sic omnes ſine variatione. Sigonius voluit, *interrogante ſenatore:* non recordatus ſermonis elegantis, *reticere alicui.* Lib. 3. *Et ad Valerium negantem ſe privato reticere, lictorem accedere juſſit.* Ovidius lib. 3. met. *Quæ nec reticere loquenti Nec prior ipſa loqui didicit.* Tacitus 14. annal. *Vitellius optimum quemq; jurgio laceſſens & reſpondenti reticens.*

h *Reſpondeam igitur Himilconi.*] Put. *Reſponde ad inquit Himilc.* Sed inter verſus ſuper *D.* poſterius poſitum erat *M.* Inde alii fere omnes ſcripti: *Reſpondeam inquit Him.* Vulgatū eſt ab Sigonio.

i *Himilconi cæteriſque.*] Fortaſſe: *jactavit, & Himilconi cæteriſque Hannibalis ſatellitibus tam læta ſunt, mihi poſſunt.*

k *Quid aliud inquam ſi ſpoliatus.*] Volentibus omnibus ſcriptis relegamus τὸ *inquam.*

l *Adhuc multum ſupereſt.*] Probi noſtri: *adhuc nimis multum.*

m *Quum id ſe neſcire.*] Put. Pet. Pal.

 Voſ.

Nihil facilius ſcitu eſt, inquit. *Ecquos legatos ad Annibalem Romani miſerunt de pace? ecquam denique mentionem pacis Romæ factam eſſe, allatum ad vos eſt?* Quum id quoque negaſſet: *Bellum igitur*, inquit, *tam integrum habemus, quam habuimus, qua die Annibal* [m] *in Italiam eſt tranſgreſſus. Quam varia victoria* [n] *priore Punico bello fuerit, plerique qui meminerimus, ſuperſumus: numquam terra marique magis proſperæ res noſtræ viſæ ſunt, quam ante conſules C. Lutatium & A. Poſtumium fuerunt. Lutatio & Poſtumio Conſulibus, devicti ad Ægateis inſulas ſumus. Quod ſi (id quod Dii omen avertant) nunc quoque fortuna aliquid variaverit; tum pacem ſperatis* [o] *quum vincemur, quam nunc, quum vincimus, dat nemo? Ego, ſi quis de pace conſulet, ſeu deferenda hoſtibus ſeu accipienda; habeo quid ſententiæ dicam: ſi de iis quæ Mago poſtulat, refertis; nec victoribus mitti attinere puto; & fruſtrantibus nos* [p] *falſa atque inani ſpe, multo minus cenſeo mittenda eſſe.* Haud multos movit Hannonis oratio. nam & [1] ſimultas cum familia Barcina leviorem auctorem faciebat. & occupati animi præſenti lætitia, nihil quo vanius fieret gaudium ſuum, auribus admittebant: debellatumque mox fore, ſi adniti paululum voluiſſent, rebantur. Itaque ingenti conſenſu fit SC. Ut Annibali quatuor Numidarum millia in ſupplementum mitterentur: & quadraginta elephanti, [a] & ar-

Voſ. *id neſcire Mago diceret*; omiſſo pronomine *ſe*.

m *In Italiam eſt ingreſſus.*] Meliores: *in Italiam eſt trangreſſus.*

n *Priore Punico bello.*] Ridicule, quum homo Pœnus loquatur: qui non potuit magis id *Punicum* bellum dicere, quam Romanus ſi loqueretur idem vocare poſſet Romanum. Dele igitur τὸ *Punico*, aut ſi vis ſubjice *Romano* vel *Italico* aut *pugnatum.*

o *Quum vincimur, quam nunc, cum vicimus.*] Optimi: *quum vincemur quam nunc cum vincimus, dat nemo.* Vellim ergo: *quum vincemur, quam nunc dum vincimus.*

p *Falſa atque inani victoria multo.*] Exterminant τὸ *victoria*, ejuſque vice Pet. *falſa atque inanis que multo.* Pet. & Men. *falſa atque inania que.* Voſ. *falſa atque inania multo.* Scribe: *falſa atque inani ſpe multo.* Nempe Mago ipſe dixerat: *quo propius ſpem belli perficiendi ſit.*

VARIORUM.

1 *Simultas leviorem auctorem.*] Neque enim unquam inimico crimina deſunt, ut loquitur Marcius Coriolanus apud Halicarnaſſ. lib. 8. Ant. Rom. cap. 33. *Nunquam caret prætextu inimicus criminis.* Culpæ ubi non ſunt, ibi fingit. *Gruter.*

2 *Dicta-*

[a] & argenti multa talenta. [2] Dictatorque cum Magone
in Hiſpaniam præmiſſus eſt ad conducenda viginti millia
peditum, quatuor equitum, quibus exercitus, qui in Ita-
3 lia quique in Hiſpania erant, ſupplerentur. Cæterum 14
hæc, ut in ſecundis rebus, ſegniter ocioſeque geſta ſunt.
Romanos præter inſitam induſtriam animis, fortuna
etiam cunctari prohibebat. nam nec conſul ulli rei, quæ
per eum agenda eſſet, deerat: [b] & dictator M. Junius
Pera, rebus divinis perfectis, latoque, ut ſolet, ad popu-
lum, [3] ut equum eſcendere liceret, præter duas urbanas le-
giones, quæ principio anni à conſulibus conſcriptæ fue-
rant, & ſervorum delectũ, cohorteſque ex agro Piceno &
Gallico collectas, ad ultimũ prope deſperatæ reipublicæ
auxi-

2 *Dictatorque cum Magone.*] Miratur Glareanus Livium Dictatoris Carthaginienſis meminiſſe. Iam nunc mirari deſinat. nam Gellius lib. 10. cap. 23. hæc verba profert ex Catonis Orig: *Dictatorem Carthaginienſium magiſter equitum monuit.* Sigonius.

3 *Vt equum eſcendere liceret.*] De hoc more, de quo ambigit Glareanus, agit etiam Plutarchus in Fabio: qui magiſtro equitum M. Minucio dicto primum à ſenatu poſtulat ἵππῳ χρῆσθαι παρὰ τὴν στρατείαν· *quod fas non erat, ſed lege quadam vetere interdixerant, vel quod maximum robur ponerent in pedite, & ob id duci cenſerent in acie apud eum permanendum, neque deſerendum hunc; vel quia nimia alioqui & ingens ejus imperii poteſtas foret, quod hac re certe vellent, ut populi eſſe indigens videretur.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Et argenti multa talenta.*] Put. & Pet. omittunt τὸ *multa*, ut credibile ſit numerum excidiſſe. M. Antonius Muretus acute legit *M. VC.ta* quod explicat, *mille quingenta talenta.* 16. Var. lect. 8. *Mille* forte ſufficient ex cap. 32. hujus libri. Pro *quadraginta* vero millibus Numidarum *quatuor millia* notis iiſdem liber optimus, quibus Lipſianus productus illi 2. Elect. 11.

b *Et dictator M Iunius rebus divinis perfectis.*] Put. meliorque Pet. & Voſſ. *Iunius per rebus.* Scribe omnino: *M. Iunius Pera rebus.* Nam id cognomen dictatoris fuiſſe conſtat. Quod etiam vereor ne corruptum ſit apud Valerium Maximũ lib. 7, 6. *Cannenſis autem clades adeo urbem noſtram confudit, ut M. Iunii opera dictatura rempublicã adminiſtrantis ſpolia hoſtium adfixa templis, deorum numini conſecrata, inſtrumento militiæ futura convellerentur.* Sic ex ſcriptis edidit Pighius, elegantius, ut putat, quam vulgo: *opera M. Iunii.* Non equidem admiror prædicatam elegantiam hujus tranſpoſitionis, ſed in ea propiora ad veritatem veſtigia deprehendo. Neque enim dubito, quin ſcripſerit Valerius: *ut M. Iunio Pera dictatura rempublicam adminiſtrante.* Apud eundem legendum ex vet. cod. lib. 2, 4. *Gladiatorium munus primum Romæ datum eſt in foro Boario Ap. Claudio M. Fulvio conſulibus. dederunt M. & D. Bruti Pera, funebri memoria patris cineres honorando.* Vtrumque eſt Iuniorum cognomen & habetur in Faſtis paucis annis ante hos conſules, cum N. Fabio Pictore D. Iunius Pera, poſt cenſor D. Iunius Pera cum L. Poſtumio Megello.

c *Aſcen-*

auxilium, [1] quum honeſta utilibus cedunt, [c] deſcendit edixitque: *Qui* [d] *capitalem fraudem auſi*, [e] *quique pecuniæ judicati in vinculis eſſent; qui eorum apud ſe milites fierent, eos noxa pecuniaque* [f] *ſeſe exſolvi juſſurum.* [2] ea ſex millia hominum Gallicis ſpoliis, quæ triumpho C. Flaminii tranſlata erant, armavit. itaque cum viginti quinque millibus armatorum ab urbe proficiſcitur. Annibal, Capua recepta, quum iterum Neapolitanorũ animos, partim ſpe, partim metu nequicquam tentaſſet, in agrum Nolanum [g] exercitum traducit: & ut non hoſtiliter ſtatim, quia non deſperabat voluntariam deditionem; ita ſi morarentur ſpem, nihil eorum quæ pati aut timere poſſent, prætermiſſurus. Senatus, ac maxime primores ejus in ſocietate Romana cum fide perſtare; plebs novarum, ut ſolet, rerum,

c *Aſcendit equo dixitque.*] Plane, ut voluit Lipſius, *deſcendit edixitque*, Put. & Pet. melior.

d *Capitalem fraudem auſi.*] *Capitalem fraudem frauſi* voluit Scaliger ad illud Feſti: *Frauſus erit fraudem, commiſerit.* Plautus: *metuo in commune ne quam fraudem frauſus ſiet.* Et ſolent in hujuſmodi formulis antiquitatem amare nitidiſſimi quoque ſcriptores. Sed omnes Mſſ. ut editur. Lib. 26. *Capitalia auſi plerique.* Lib. 27. *Auſi tantum nefas.*

e *Quique pecuniæ judicati.*] In optimis pleriſque *pecunia judicati.* At lib. 6. *Centurionem judicatum pecuniæ.* Lib. 26. *Quoad vel capitis vel pecuniæ judicaſſet privato.* Statimque iterum: *tum Sempronius perduellionis ſe judicare Cn. Fulvio dixit.* Ex quo loco, ſic in optimis Codd. integro, jam dudum ambigo, ſit ne eadem antiqua & exquiſita formula reſtituenda lib. 1, 26. *Duumviros, qui Horatio perduellionis judicent ſecundum legem, facio.* Et, *Duumviri perduellionis judicent.* iterumque: *P. Horati, tibi perduellionis judico.* Nec ſecus lib. 43, 16. *Et utrique cenſori perduellionis ſe judicare pronuntiavit.* Quibus omnibus locis vulgo habetur, *perduellionem.*

f *Se exſolvi juſſurum: & ſex millia.*] Duo optimi: *ſeſe exſolvi juſſurum. Ea ſex millia.* Alterum notavit & Sigonius, & paſſim in ſcriptis habetur.

g *Exercitum traducit & ut non hoſtiliter.*] Superfluum & delendum τὸ *Et.* Vide Freinshemium ad Taciti ann. 11, 7.

VARIORUM.

1 *Quum honeſta utilibus cedunt.*] Pauci ſunt tam fortis cervicis, ut virtutem ſequantur colantque quia virtus eſt: plures eam ſequuntur pudore quodã naturali, plurimi ſpe commodorum. Primi generis homines, ſemper ſui ſimiles manent: *ut fractus illabatur orbis: Impavidos ferient ruinæ.* cæteri, temporaria habent ingenia; quamdiu licet virtuti incumbere ſine damno, ſine periculo, ſine ſalutis exitio, eidem adhæreſcunt. at ubi arctæ illæ res ex tranſverſo in ipſos incurrunt, immemores dicti ſacramenti, projiciunt inſignia ſua, quibus inſcribebantur divinarum & humanarumque diſcrimina. *Gruter.*

2 *Et ſex millia hominum Gallicis ſpoliis.*] Eos intelligit, quos ſe noxa, pecuniaque exoluturum Dictator promiſerat. *Sigon.*

3 *Qui*

rerum, atque Annibalis tota eſſe: metumque agrorum populationis, & patienda in obſidione multa gravia indignaque proponere animo. neque auctores defectionis deerant. Itaque ubi ſenatum metus cepit, [a] ſi propalam tenderent, reſiſti multitudini concitatæ non poſſe; clam ſimulando dilationem mali inveniunt. placere enim ſibi defectionem ad Annibalem ſimulant: quibus autem conditionibus in fœdus amicitiamque novam tranſeant, parum conſtare. Ita ſpatio ſumpto, legatos propere ad prætorem Romanum Marcellum Claudium, [3] qui Caſilini cum exercitu erat, mittunt: docentque quanto in diſcrimine ſit Nolana res. agrum Annibalis eſſe, & Pœnorum urbem extemplo futuram, ni ſubveniatur: concedendo plebei ſenatum, ubi velint defecturos ſe, ne deficere præfeſtinarent, effeciſſe. Marcellus collaudatis Nolanis, eadem ſimulatione extrahi rem in ſuum adventum juſſit: interim celari quæ ſecum acta eſſent, ſpemque omnem auxilii Romani. Ipſe à Caſilino Calatiam petit: atque inde Vulturno amne trajecto, perque agrum Saticulanum Trebulanumque ſuper Sueſſulam per montes Nolam pervenit. Sub adventum prætoris Romani, Pœnus agro Nolano exceſſit: & ad mare proxime Neapolim deſcendit; cupidus maritimi oppidi potiundi, quo curſus navibus tutus ex Africa eſſet. Cæterum poſteaquam

3 *Qui Caſilini cum exercitu.*] Sic veteres libri habent, *Caſilini*, quam lectionem probat Glareanus. Ego contra probo magis *Canuſii*: quod & primo libro Marcellum magnis itineribus Canuſium contendiſſe dixerit, & Plutarchus in ejus vita, item Marcellum Canuſio ad tutandos ſocios eſſe profectúm, tradiderit. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Si palam tenderent, reſiſti multitudini concitatæ non poſſe, clam ſimulando.*] Optimi quique: *ſi prolatam tenderent.* Lege: *ſi propalam tenderent.* Lib. 4. *Interrex ac ſenatus, conſulum comitia; tr. plebis & plebs, tribunorum militum ut habeantur, tendunt.* Rurſum: *ne in parvis quoque rebus incommode adverſarentur, haud ſane tetendere.* Deinde Barberin. *Non poſſe ſed clam ſimulanda ſimulando dil.* Florentini: *non poſſe ſecū diſſimulanda ſimulando dil.* Put. Pet. & Flor. optimi: *poſſe ſecunda ſimulanda ſimulando.* Forte: *reſiſti multitudini concitatæ non poſſe, ſecunda ſimulando dilationem mali inveniunt.* Sic lib. 2. *Et eos ipſos ſedulo audientes ſecunda iræ verba.* id eſt, ſubſervientia, ſubſcribentia. Lib. 8. *Tres leges ſecundiſſimas plebei, adverſas nobilitati tulit.* Silius de Petilia: *Infelix fidei*

quam Neapolim à præfecto Romano teneri accepit ([b] M. Junius Silanus erat, ab ipſis Neapolitanis accitus) [c] Neapolim quoque ſicut Nolam non admiſſus, petit Nuceriam. eam quum aliquandiu circumſediſſet; ſæpe vi, ſæpe ſollicitandis nequicquam nunc plebe, nunc principibus, ſame demum in deditionem accepit: pactus ut inermes cum ſingulis abirent veſtimentis: deinde, ut qui à principio mitis omnibus Italicis, præter Romanos, videri vellet; præmia atque [d] honores qui remanerent, ac militare ſecum voluiſſent, propoſuit. Nec ea ſpe quemquam tenuit. dilapſi omnes, quocumque hoſpitia, aut fortuitus animi impetus tulit, per Campaniæ urbes, maxime Nolam Neapolimque. Quum ferme triginta ſenatores, ac forte primus quiſque Capuam petiſſent; excluſi inde, quod portas Annibali clauſiſſent, Cumas ſe contulerunt. Nuceriæ præda militi data eſt, urbs direpta atque incenſa. Nolam Marcellus non ſui magis fiducia præſidii, quam voluntate principum habebat. plebs timebatur, & ante omnes L. Bantius, quem conſenſus attentatæ defectionis, ac metus à prætore Romano, nunc ad proditionem patriæ, [e] nunc ſi ad id fortuna defuiſſet, ad transfugiendum ſtimulabat. Erat juvenis acer,

dei miſeraque ſecunda Saguntho. Toti loco ſimilis eſt lib. 3. *Propalam obviam ire cupiditati parum auſi, obſecundando mollire impetum aggrediuntur.* Quare hic quoque ſuadeo facias: *poſſe, obſecundando dilationem mali inveniunt?* Video ſatis frequenter in optimo & primo codice potius ſuperare aliquas literas quam deeſſe. Sufficit autem mox ſequi *ſimulant.*

b *M. Iunius Syllanus erat.*] Lege cum optimis: *Silanus.*

c *Neapolim quoque, ſicut Nolam, non admiſſus.*] Mſſ. *Neapoli quoque ſicut Nolano omiſſa.* Scribe cum Valla: *ſicut Nola omiſſa.* Niſi fuerit tamen: *Neapoli quoque, ſicut Nolæ, non admiſſus.*

d *Honores iis qui remanſiſſent ac militare vellent ſecum.*] Meliores: *honores qui remanſerant ac militare ſecum voluiſſent, propoſuit. nec ea ſpe.* non *ſpes.* Pro *remanſerant* lege *remanerent* vel *remanere.* Sed ſuave τὸ *iis* omiſſum. Plautus Trinummo: *Pater cum peregre veniet, in porta eſt locus.* Vbi Douza: *Patri.* Sed illo modo Mſſ. Menæchmis a. 5. ſc. 8. *Eripui, homines qui te ferebant ſublimem quatuor.* Vbi hærent interpretes. Sed ſententia eſt: Qui homines quatuor te ſublimem ferebant, iis te eripui. Noſter lib. 4. *Ex peregrinone patritius, deinde conſul fiat? civis Romanus, ſi ſit ex plebe, præciſa conſulatus ſpes erit.* Lib. 10, 25. *Hodierno & craſtino die, qui nomina dederitis, mecum ducam.* Vbi quid opus *dederint* Sigonii?

e *Nunc ſi ea die fortuna defuiſſet.*] Put. *Si à die fortuna.* Lege: *ſi ad id fortuna*

acer, & ſociorum [f] ea tempeſtate prope nobiliſſimus
eques. ſeminecem eum ad Cannas in acervo cæſorum
corporum inventum, curatumque benigne, etiam cum
donis Annibal domum remiſerat. ob ejus gratiam me-
riti rem Nolanam in jus ditionemque dare voluerat
Pœno: anxiumque eum, & ſollicitum cura novandi res,
prætor cernebat. Cæterum, quum aut pœna cohiben-
dus eſſet, aut beneficio conciliandus; ſibi aſſumpſiſſe,
quam hoſti ademiſſe fortem ac ſtrenuum maluit ſocium,
accitumque ad ſe benigne appellat: *Multos eum invidos in-
ter populares habere, inde exiſtimatu facile eſſe, quod nemo civis
Nolanus ſibi indicaverit, quam multa ejus egregia facinora mili-
taria eſſent. Sed qui in Romanis militaverit caſtris, non poſſe
obſcuram ejus virtutem eſſe. multos ſibi qui cum eo ſtipendia fece-
rint, referre, qui vir eſſet ille, quæque & quoties pericula pro ſalute
ac dignitate populi Romani adiſſet: utique* [g] *Cannenſi prælio non
prius pugna abſtiterit, quam prope exſanguis ruina ſuperinciden-
tium virorum, equorum, armorumque ſit oppreſſus. Itaque macte
virtute eſto*, inquit. *apud me tibi omnis honos atque omne præ-
mium erit: & quo frequentior mecum fueris, ſenties eam rem
tibi dignitati atque emolumento eſſe.* lætoque juveni promiſ-
ſis, equum eximium dono dat, bigatoſque quingentos
quæſtorem numerare jubet: lictoribus imperat, ut eum
ſe adire, quoties velit, patiantur. Hac comitate Mar- 16
celli ferocis juvenis animus adeo eſt mollitus, ut nemo
inde ſociorum rem Romanam fortius ac fidelius juverit.
Quum Annibal ad portas eſſet, (Nolam enim rurſus à
Nuceria moverat caſtra) plebeſque Nolana de integro
ad defectionem ſpectaret, Marcellus, ſub adventum ho-
ſtium, intra muros ſe recepit, non caſtris metuens, ſed
ne prodendæ urbis occaſionem nimis multis in eam im-
minentibus daret. Inſtrui deinde utrimque acies cœptæ;
Roma-

tuna defuiſſet. nempe ad prodendam pa-
triam.

f *Ea tempeſtate nobiliſſimus.*] Mode-
ratius ſcripti. *ea tempeſtate prope nobiliſ-
ſimus eques.* Forte &, *ſeminecem ad
Cannas*, deleto pronomine.

g *Cannenſi pugna non prius præ-
lio.*] Optimi: *Cannenſi prælio non
prius*

Romanorum pro mœnibus Nolæ; Pœnorum ante caſtra ſua. prælia hinc parva inter urbem caſtraque, & vario eventu fiebant: quia duces nec prohibere paucos temere roganteis, nec dare ſignum univerſæ pugnæ volebant. [h] In hac cotidiana duorum exercituum ſtatione, principes Nolanorum nunciant Marcello, *Nocturna colloquia inter plebem ac Pœnos fieri: ſtatutumque eſſe, ut quum Romana acies egreſſa portis foret, impedimenta eorum ac ſarcinas diriperent,* [i] *clauderent deinde portas, muroſque occuparent,* [k] *ut potentes rerum ſuarum atque urbis, Pœnum inde pro Romano acciperent.* Hæc ubi nunciata ſunt Marcello, collaudatis ſenatoribus Nolanis, priuſquam [l] aliquis motus intus oriretur, fortunam pugnæ experiri ſtatuit. Ad treis portas in hoſtes verſas tripartito exercitum inſtruxit: impedimenta ſubſequi juſſit: calones lixaſque & invalidos milites, vallum ferre. media porta robora legionum & Romanos equites; duabus circa portis novos milites, levemque armaturam ac ſociorum equites ſtatuit. Nolani muros portaſque adire vetiti; [m] ſubſidiaque deſtinata impedimentis data, ne occupatis prælio legionibus in ea impetus fieret. ita inſtructi intra portas ſtabant. Annibali

prius pugna: quamquam parum interſit.

h *In hac continua jam duorum.*] Eſt à Sigonio, cum omnes haberent editi, *comitiaria.* Sed in Put. eſt *coditia.* Manus ſecunda virgula transfixit τὸ *O* ac ſuperpoſuit *M.* inde *comitia*, mox *comitiaria.* Verum eſt: *In hac cotidiana duorum exercituum ſtatione.* Vel, *quotidiana.*

i *Clauderentque deinde portas.*] Meliores relegant copulam.

k *Vt potientes rerum ſuarum atque urbis.*] Scripti, *potentes.* Sic in contrarium lib. 9. *Vaniſſimam increpans gentem, quæ ſuarum impotens rerum.* Ovidius 2. Amor. 2. *Ille potens dominæ. cætera Turba jacet.* Ita notavimus in Mſſ. & verum videtur contra tot varietates. Sic *regum potens* Lucano, & Ceres *frugum potens* Senecæ, eidemque 1. nat. quæſt. 17. *Materiam excipiendarum imaginum potentem.*

l *Aliquis motus intus oriretur.*] Sic Sigonius, quum legeretur *in muris.* Voſſ. & Pal. *in viris.* Alius *in muneris.* Pet. *injuris.* Optimus: *injuriſe oreretur.* Scribe: *aliquis motus injuriave oreretur.* Terentius Adelphis: *tamen tibi à me nulla eſt orta injuria.* Solet autem idem codex *oreretur* ſcriptum habere pro *oriretur.* Sic cap. 7. hujus libri: *certaminis oreretur.* Et cap. 21. *In Sicilia oreretur.*

m *Subſidiaque deſtinata impedimentis data.*] Quæ ſunt *deſtinata ſubſidia?* Et tamen ſic omnes libri. An forte: *ſubſidiaque & ſtationes impedimentis data.* Adde lib. 23. 37.

n *Moxque*

bali ſub ſignis (id quod per aliquot dies fecerat) ad multum diei in acie ſtanti, primo miraculo eſſe, quod nec exercitus Romanus porta egrederetur, nec armatus quiſquam in muris eſſet. ratus deinde prodita colloquia eſſe, metuque reſides factos, partem militum in caſtra remittit, juſſos propere apparatum omnem oppugnandæ urbis in primam aciem afferre: ſatis fidens, ſi cunctantibus inſtaret, tumultum aliquem in urbe plebem moturam. [n] Dum in ſua quiſque miniſteria diſcurſu trepidat ad prima ſigna, ſucceditque ad muros acies, patefacta repente porta, Marcellus, ſigna canere, clamoremque tolli, ac pedites primum, deinde equites, quanto maximo poſſent impetu, in hoſtem erumpere jubet. Satis terroris tumultuſque in aciem mediam intulerant, quum duabus circa portis P. Valerius Flaccus & C. Aurelius legati in cornua hoſtium erupere. Addidere clamorem lixæ caloneſque, & alia turba cuſtodiæ impedimentorum appoſita, ut paucitatem maxime ſpernentibus Pœnis, ingentis repente exercitus ſpeciem fecerint. Vix equidem auſim affirmare, quod quidam auctores ſunt, [o] duo millia & trecentos hoſtium cæſos: non plus uno Romanos amiſiſſe. ſive tanta, ſive minor victoria fuit; [p] ingens eo die res, ac neſcio an maxima illo bello, geſta ſit. non vinci enim ab Annibale vincentibus difficilius fuit, quam poſtea vincere. Annibal ſpe potiundæ Nolæ 17
adempta, quum Acerras receſſiſſet: Marcellus extemplo clauſis portis, cuſtodibuſque diſpoſitis, ne quis egrederetur, quæſtionem in foro de iis qui clam in colloquiis hoſtium

n *Moxque dum in ſua quiſque miniſteria.*] Volentibus iiſdem exegi *moxque*: quod ceu ferrumen male ſibi hærentis orationis inſeruerant male ſeduli. At eodem prorſus modo lib. 27, 14. *Duodeviceſimam legionem in primam aciem inducit. Dum alii trepide cedunt, alii ſegniter ſubeunt, turbata tota acies eſt,* &c.

o *Duo millia & trecentos.*] Numerum hunc auget Put. habet enim *millia & DCCC.* Sic etiam de Romanis: *non plus D. Romanorum amiſiſſe.* ubi vulgo: *non plus uno Romanos amiſiſſe.* Lege: *Romanum.* Aliæ membranæ: *non plus Romanorum.* ſine τῷ *uno.* Numerum à vetuſtiſſimo editum confirmat Plutarchus in Marcello.

p *Ingens eo die res, ac neſcio an maxima illo bello geſta ſit.*] Vir doctus: *geſta, eſt.*

hoſtium fuerant, habuit: ſupra ſeptuaginta damnatos proditionis ſecuri percuſſit, [q] bonaque eorum juſſit publica populi Romani eſſe: & ſumma rerum ſenatui tradita, cum exercitu omni profectus ſupra Sueſſulam, caſtris poſitis conſedit. Pœnus Acerras primum ad voluntariam deditionem conatus perlicere, poſteaquam obſtinatos vidit, obſidere inde atque oppugnare parat. cæterum Acerranis plus animi quam virium erat. itaque deſperata tutela urbis, ut circumvallari mœnia viderunt, priuſquam continuarentur hoſtium opera, per intermiſſa munimenta neglectaſque cuſtodias, ſilentio noctis dilapſi, per vias inviaque, [r] qua quemque aut [r] conſilium, aut terror tulit, in urbes Campaniæ, quas ſatis certum erat non mutaſſe fidem, perfugerunt. Annibal Acerris direptis atque incenſis, quum à Caſilino dictatorem Romanum legioneſque eminus aſpici nunciaſſent, [ſ] ne quis tam propinquis hoſtium caſtris Capuam quoque recurrat, exercitum ad Caſilinum ducit. Caſilinum eo tempore quingenti Prænestini habebant, cum paucis Romanis Latinique nominis, quos eodem audita Cannenſis clades contulerat. hi non confecto Præneſte ad diem delectu, ſerius profecti domo, quum Caſilinum ante adverſæ pugnæ famam veniſſent, & aliis aggregarent ſeſe Romanis ſociiſque, profecti à Caſilino cum ſatis

At iſto modo Livius lib. 22. *Neſcio an infeſtior hic adverſarius quam ille hoſtis maneat.* Tò *eſt* intelligendum poſt *res.*

q *Bonaque eorum juſſit publica eſſe.*] Præclare Put. *Juſſit publica P. R. eſſe.* quod eſt, *populi Romani.*

r *Qua quemque aut conſilium aut terror tulit.*] Fortaſſis, *error.* nam *terror* quidem agitabat & eos, qui legerunt locum exilio. Alterum genus tenuerunt, ad quæ forte delati ſunt. Supra cap. 15. *Quocumque hoſpitia aut fortuitus animi impetus tulit.* Vbi forſan etiam legendum: *quo quemque.*

ſ *Ne quis tam propinquis hoſtium caſtris Capuam quoque recurrat.*] Quis non videt eſſe corruptum? Lipſius: *ne quid t. p. h. c. Capuæ quoque occurreret.* In Put. eſt: *Capuæ quoque orere currunt.* A manu ſecunda erat deletum *ore:* inde corruptius alii libri. & tandem exſtructa eſt vulgata. Sed videtur olim fuiſſe: *ne quid t. p. h. c. Capuæ quoque moveretur.*

VARIORUM.

r *Conſilium aut terror.*] Imo, *error.* Ita emend. Lucret. alibi, Sic & alibi Livius. *Tan. Faber.*

ſatis magno agmine irent; avertit eos retro Caſilinum
nuncius Cannenſis pugnæ. ibi quum dies aliquot ſuſpe-
cti Campanis, timenteſque cavendis ac ſtruendis invi-
cem inſidiis traduxiſſent, jamque de Capuæ defectione
agi accipique Annibalem ſatis pro certo habuere; inter-
fectis nocte oppidanis, [a] partem urbis quæ cis Vultur-
num eſt, (eo enim dividitur amni) occupavêre. idque
præſidium Caſilini habebant Romani. Additur & Pe-
ruſina cohors, homines quadringenti & ſexaginta, eo-
dem nuncio, quo Præneſtini paucos ante dies, Caſilinum
compulſi. & ſatis ferme armatorum ad tam exigua mœ-
nia, & flumine altera parte cincta, tuenda, erat. penuria
frumenti, nimium etiam ut videretur hominum, efficie-
bat. Annibal quum jam inde haud procul eſſet, Gætu- 18
los cum præfecto, nomine Iſalca, [b] præmittit: ac pri-
mo, ſi fiat colloquii copia, verbis benignis ad portas
aperiendas præſidiumque accipiendum perlicere jubet:
ſi in pertinacia perſtent, rem gerere ac tentare, ſi qua
parte invadere urbem poſſit. Ubi ad mœnia acceſſere,
quia ſilentium erat, ſolitudo viſa, metuque conceſſum
barbarus ratus, [c] moliri portas & clauſtra refringere pa-
rat. quum patefactis repente portis [d] cohortes duæ ad
ipſum inſtructæ intus, ingenti cum tumultu erumpunt,
ſtragemque hoſtium faciunt. Ita primis repulſis, Ma-
harbal cum majore robore virorum miſſus, nec ipſe eru-
ptionem cohortium ſuſtinuit. poſtremo Annibal, caſtris
ante ipſa mœnia oppoſitis, parvam urbem parvumque
præſidium ſumma vi atque omnibus copiis oppugnare
parat. ac dum inſtat laceſſitque, corona undique circum-
datis mœnibus, aliquot milites & promptiſſimum quem-
que

GRONOVII.

a *Partem urbis, quæ citra Vulturnum eſt.*] Put. à manu prima: *quæ civultur-num.* Lege: *quæ cis Vulturnum.*

b *Præmittit: primo ſi fiat.*] Optimi; *præmittit, ac primo.*

c *Moliri portas & feras clauſtraque effringere*] Illis eſt: *moliri portas & clauſtra refringere.*

d *Cohortes duæ ad ipſum inſtructæ intus.*] Malis forte: *ad id ipſum.* Et ſic membranæ quædam.

e *Socii*

que è muro turribuſque ictos amiſit. Semel ultro erumpentes agmine elephantorum oppoſito prope intercluſit, trepidoſque compulit in urbem: ſatis multis, ut ex tanta paucitate, interfectis. plures cecidiſſent, ni nox prælio interveniſſet. Poſtero die omnium animi ad oppugnandum accenduntur; utique poſteaquam corona aurea muralis propoſita eſt, atque ipſe dux, caſtelli plano loco poſiti ſegnem oppugnationem Sagunti expugnatoribus exprobrabat: Cannarum Traſimenique & Trebiæ ſingulos admonens, univerſoſque. Inde vineæ quoque cœptæ agi, cuniculique: nec ad varios conatus hoſtium aut vis ulla, aut ars deerat. [e] Socii Romanorum propugnacula adverſus vineas ſtatuere, tranſverſis cuniculis hoſtium cuniculos excipere, & palam & clam cœptis obviam ire; donec pudor etiam Annibalem ab incœpto avertit: caſtriſque communitis ac præſidio modico impoſito, ne omiſſa res videretur, in hiberna Capuam conceſſit. Ibi partem majorem hiemis exercitum in tectis habuit; adverſus omnia humana mala [f] ſæpe ac diu durantem, bonis inexpertum atque inſuetum. itaque quos nulla mali vicerat vis, perdidere nimia bona ac voluptates immodicæ: & eo impenſius, quo avidius, ex inſolentia [g] in eas ſe merſerant. Somnus enim, & vinum, & epulæ, & [h] ſcorta, balineaque, & ocium, conſuetudine indies blandius, ita enervaverunt corpora animoſque, ut magis deinde præteritæ eos victoriæ quam præſentes tutarentur vires: majuſque id peccatum ducis apud peritos artium militarium haberetur, quam quod non ex Cannenſi acie protinus ad urbem Romanam duxiſſet. illa enim cunctatio, diſtuliſſe modo victoriam videri potuit;

e *Socii Romani propugnacula.*] Scripti: *Socii Romanorum.*

f *Sape ac diu durantem.*] Put. & Pet. *duratam.* etſi τὸ *ſape* illud flagitare videatur. Lib. 7. *Fluentes luxu ab duratis uſu armorum in Sidicino pulſo agro.* Lib. 30. *Exercitum aqualem ſtipendiis ſuis, duratum omnium rerum patientia.*

g *In eas ſe immerſerant.*] Scripti, *merſerant.*

h *Scorta balneaque.*] Illi, *balineaque.*

tuit; hic error vires ademiſſe ad vincendum. Itaque,
hercule, velut ſi cum alio exercitu à Capua exiret, nihil
uſquam priſtinæ diſciplinæ tenuit. nam & redierunt ple-
rique ſcortis impliciti: & ubi primum ſub pellibus ha-
beri cœpti ſunt, viaque & alius militaris labor excepit,
tironum modo, corporibus animiſque deficiebant: &
deinde per omne æſtivorum tempus magna pars ſine
commeatibus ab ſignis dilabebantur: neque aliæ late-
bræ, quam Capua, deſertoribus erant. Cæterum, mi- 19
teſcente jam hieme, [i] educto ex hibernis milite, Caſili-
num redit. ubi quamquam ab oppugnatione ceſſatum
erat, obſidio tamen continuata oppidanos præſidiumque
ad ultimum inopiæ adduxerat. Caſtris Romanis Tib.
Sempronius præerat; dictatore auſpiciorum repetendo-
rum cauſſa profecto Romam. Marcellum & ipſum cu-
pientem ferre auxilium obſeſſis, Vulturnus amnis, in-
flatus aquis, & [k] preces Nolanorum atque Acerrano-
rum, tenebant; Campanos timentium, ſi præſidium Ro-
manum abſceſſiſſet. Gracchus aſſidens tantum Caſili-
no, [l] quia prædictum erat dictatoris, ne quid abſente eo
rei gereret, nihil movebat: quamquam quæ facile omnem
patientiam vincerent, nunciabantur à Caſilino. nam &
præcipitaſſe ſe quoſdam non tolerantes famem, conſta-
bat: & ſtare inermes in muris, nuda corpora ad miſſilium
telorum ictus præbentes. Ea ægre patiens Gracchus;
quum neque pugnam conſerere dictatoris injuſſu aude-
ret; (pugnandum autem eſſe, [m] ſi palam frumentum im-
portaret, videbat;) neque clam importandi ſpes eſſet;
farre, ex agris circa undique convecto, quum complura
dolia

i *Ducto ex hibernis milite.*] Libri: *educto.*

k *Preces Nolanorum atque Acerranorum.*] Atqui *Acerrani* jam nulli erant urbe capta, direpta, incenſa, oppidanis ſparſis per vicina loca, ut habes cap. 17. Vtrum igitur reſtituti fuere: an leg. *Avellanorum.* Iuſtinus 20, 1. *Iam Faliſci, Nolani, Avellani, nonne Chalcidenſium coloni ſunt.*

l. *Quia edictum erat dictatoris.*] Ab Sigonio, cum ſcripti & editi priores, *prædictum.* Tacitus 13. ann. *Ne pugnam priores auderent, prædicit.* Reſtituimus alibi Valerio.

m *Si palam frumentum importare vellet.*

dolia compleſſet, nuncium ad magiſtratum Caſilinum miſit, ut exciperent dolia, quæ amnis deferret. Inſequenti nocte intentis omnibus in flumen, ac ſpem ab nuncio Romano factam, dolia medio miſſa amni defluxerunt: æqualiter inter omnes frumentum diviſum. Id poſtero quoque die ac tertio factum eſt. nocte & mittebantur & perveniebant: eo cuſtodias hoſtium fallebant. Imbribus deinde continuis citatior ſolito amnis, tranſverſo vortice dolia impulit ad ripam quam hoſtes ſervabant. ibi hærentia inter obnata ripis ſalicta conſpiciuntur: nunciatumque Annibali eſt, & deinde intentiore cuſtodia cautum, ne quid falleret Vulturno ad urbem miſſum. [n] Nuces tamen fuſæ ab Romanis caſtris, quum medio amni ad Caſilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Poſtremo ad id ventum inopiæ eſt, ut lora detractaſque ſcutis pelles, ubi fervida molliſſent aqua, mandere conarentur, nec muribus aliove animali abſtinerent, & omne herbarum radicumque genus aggeribus infimis muri eruerent; & quum hoſtes obaraſſent quidquid herbidi terreni extra murum erat, [1] raporum ſemen injecerunt, ut Annibal, *Eone uſque dum ea naſcantur, ad Caſilinum ſeſſurus ſum*, exclamaret: & qui nullam antea pactionem auribus admiſerat, tum demum agi ſecum eſt paſſus de redemptione liberorum capitum: Septunces

auri

let, videret.] Scripti, *importaret, videbat.* Vide ad lib. 21, 31. & 37, 17.

n *Nuces inde fuſæ.*] Membranæ, *nuces tamen fuſæ.* Ponitur eleganter iſta particula, quaſi aliud membrum cum eo, cui reſpondere ſolet, *etſi*, præceſſiſſet. Plenus eſt ſenſus: Quamvis intendiſſent cuſtodias Pœni, tamen nuces fuſæ fefellere & excipiebantur. Sic Silius Italicus lib. 7. de Pallade: *atque adſuetum caſſide crinem Involvi tum comta tamen.* ut emendamus 1. Obſerv. 17. Integre eſt: atque adſuetum involvi caſſide crinem, quamvis rariſſime comat, tum tamen comtum habens.

VARIORUM.

1 *Raporum ſemen.*] Glareanus credit eam hoc loco fuiſſe Livii ſententiam, ut iidem Pœni, qui herbidum terrenum extra muros obaraſſent, raporum ſemen injecerint: quum id fecerint Caſilinates, ac fructum ex Pœnorum aratione illa ſe capturos eſſe indicaverint. Strabo lib. 5. Ὁ δὲ Ἀννίβας ἰδὼν αὐτοὺς πλησίον τοῦ τείχους σπείροντας γογγύλην ἐθαύμαζον. Quod autem ait Strabo, πλησίον τοῦ τείχους, Glareanus *intra muros* interpretatur: quaſi vero Pœni ad terrenum obarandum Caſilini accepti ſint. *Sigon.*

Gro-

auri in ſingulos pretium convenit. Fide accepta, ſeſe tradiderunt: donec omne aurum perſolutum eſt, in vinculis habiti: tum remiſſi Cumas cum fide. Id verius eſt, quam ab equite in abeuntes immiſſo interfectos. Præneſtini maxima pars fuêre. ex quingentis ſeptuaginta, qui in præſidio fuerunt, minus dimidium, ferrum fameſque abſumpſit: cæteri incolumes Præneſte cum prætore ſuo Manicio (ſcriba is antea fuerat) redierunt. Statua ejus indicio fuit, Præneſte in foro ſtatuta, loricata, amicta toga, velato capite: & tria ſigna cum [a] titulo lamnæ æneæ inſcripto, *Manicium pro militibus, qui Caſilini in præſidio fuerint, votum voviſſe.* Idem titulus tribus ſignis in æde Fortunæ poſitis fuit ſubjectus. Caſilinum oppidum 20
redditum Campanis eſt; firmatum ſeptingentorum militum de exercitu Annibalis præſidio: ne ubi Pœnus inde abſceſſiſſet, Romani oppugnarent. Præneſtinis militibus ſenatus Romanus, duplex ſtipendium & quinquennii militiæ vacationem decrevit. civitate quum donarentur ob virtutem, non mutaverunt. Peruſinorum caſus obſcurior fama eſt: quia nec ipſorum monumento ullo eſt illuſtratus, nec decreto Romanorum. Eodem tempore Petellinos, qui uni ex Bruttiis manſerant in amicitia Romana, non Carthaginienſes modo, qui regionem obtinebant, ſed Bruttii quoque cæteri ob ſeparata ab ſe conſilia oppugnabant. Quum obſiſtere malis nequirent Petellini, legatos Romam ad præſidium petendum miſerunt. quorum preces lacrimæque (in queſtus enim flebiles, quum ſibimetipſi conſulere juſſi ſunt, ſeſe in veſtibulo curiæ profuderunt) ingentem miſericordiam Patribus ac populo moverunt. conſultique iterum [1] à Manio Pomponio Prætore Patres, circumſpe-

ctis

GRONOVII.

a *Titulo lamina anea.*] Optimus, *lamna.*

VARIORUM.

1 *A M. Æmilio pratore Patres.*] Hoc anno M' Pomponius prætor urba-

nam,

ctis omnibus imperii viribus, fateri coacti, nihil jam longinquis ſociis in ſe præſidii eſſe; redire domum, fideque ad ultimum expleta, [a] conſulere ſibimetipſos in reliquum præſenti fortuna juſſerunt. Hæc poſteaquam renunciata legatio Petellinis eſt, tantus repente mœror pavorque ſenatum eorum cepit, ut pars profugiendi qua quiſque poſſet, ac deſerendæ urbis auctores eſſent: pars quando deſerti à veteribus ſociis eſſent, adjungendi ſe cæteris Bruttiis, ac per eos dedendi Annibali. Vicit tamen ea pars, quæ nihil raptim nec temere agendum conſulendumque de integro cenſuit. Re laxata poſtero die [b] per minorem trepidationem retinuerunt optimates, ut con-
21 vectis omnibus ex agris, urbem ac muros firmarent. Per idem fere tempus literæ ex Sicilia Sardiniaque Romam allatæ. [c] Priores ex Sicilia T. Otacilii Proprætoris in ſenatu recitatæ ſunt: L. Furium Prætorem cum claſſe ex Africa Lilybæum veniſſe: [d] ipſum graviter ſaucium in diſcrimine ultimo vitæ eſſe. militi & navalibus ſociis neque ſtipendium neque frumentum ad diem dari; neque unde detur, eſſe. Magnopere ſuadere, ut quam primum

ca

nam, P. Furius peregrinam ſortem, M. Marcellus Siciliam, L. Poſtumius Galliam ſortiti ſunt. Ergo mendoſe legitur hoc loco *M. Æmilio* pro *M' Pomponio*. Quod inde etiam intelligi poteſt, cum ait: *Conſulti iterum.* Tum enim conſulti ſunt primum, cum P. Furius & Man. Pomponius prætores ſenatum in curiam Hoſtiliam vocaverunt, lib. 22, 55. Sic etiam legendum cap. 22. *Man. Pomponius*, ubi vulgo *M. Æmilius.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Conſulere ſibimet ipſos in præſenti fortuna.*] Optimi: *conſulere ſibimetipſos in reliquum præſenti fortuna juſſerunt.* id eſt, in futurum, dum præſens fortuna duraret. Lib. 20. *In reliquum curæ ſenatui rem Syracuſanam fore.* Lib. 36. *Ad confirmandos in reliquum ſociorum animos.*

b *Per minorem trepidationem retinuerunt optimates.*] Scribe: *tenuerunt.* i. impetraverunt, obtinuerunt. Lib. 4. *In eo quoque plebs ſuperior fuit, quod tenuit, ne conſules in proximum annum crearentur.*

c *Priores ex Sicilia Otacilii proprætoris.*] Put. *Totacilii.* Lege: *Titi Otacilii.*

d *Ipſum graviter ſaucium.*] Ita Put. & Petav. ille melior. Lipſianus, Menardi, duo Pall. Voſſ. *Graviter ictum ſaucium.* immo & Andreas, Beccar. Aſc. Moguntina, & compluresaliæ editiones. Pal. tertius: *ictum ſauciumque.* Lipſius conjicit: *graviter relictum ſaucium.* Atqui niſi auctoritas duum vetuſtiſſimorum impediret; reciperem plane alterorum codd. ſcripturam ſine ulla præterea conjectura. Quid enim opus? *Graviter ictum ſaucium*, uti jam ante, *armatis dimicantibus, vagus errans*, & ſimilia notavimus.

VARIO-

ea mittantur: ſibique ſi ita videatur, ex novis prætoribus ſucceſſorem mittant. Eademque ferme de ſtipendio frumentoque ab A. Cornelio Mammula Proprætore ex Sardinia ſcripta. Reſponſum utriſque, non eſſe unde mitteretur. juſſique ipſi, claſſibus [a] atque exercitibus ſuis conſulere. T. Otacilius, ad unicum ſubſidium populi Romani Hieronem legatos quum miſiſſet, [b] in ſtipendium, quanti argenti opus fuit, & ſex menſium frumentum, accepit. Cornelio in Sardinia civitates ſociæ benigne contulerunt. Et Romæ quoque propter penuriam argenti, triumviri menſarii rogatione Minucii trib. pleb. facti, [c] L. Æmilius Papus qui conſul cenſorque fuerat: & [1] M. Atilius Regulus, qui bis conſul fuerat: & L. Scribonius Libo, qui tum tribunus pleb. erat. Et duumviri creati, M. & C. Atilii, ædem Concordiæ; quam L. Manlius Prætor voverat, dedicaverunt. Et tres pontifices creati, Q. Cæcilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & Q. Fulvius Flaccus; in locum P. Scantinii demortui, & L. Æmilii Paulli Conſulis, & Q. Ælii Pæti, [d] qui ceciderant pugna Cannenſi. 22

Quum cætera quæ continuis cladibus fortuna minuerat, quantum conſiliis humanis aſſequi poterant, Patres expleſſent; tandem ſe quoque & ſolitudinem curiæ, paucitatemque convenientium ad publicum concilium reſpexerunt. neque enim poſt L. Æmilium & C. Flaminium cenſores ſenatus lectus fuerat, quum tantum ſenatorum adverſæ pugnæ, ad hoc ſui quemque caſus per quinquennium abſum-

VARIORUM.

1 *M. Atilius Regulus, qui bis conſul fuerat.*] *M.* hic *Atilius Regulus* conſul primum fuit cum P. Valerio Flacco, iterum ſuffectus in locum C. Flaminii ad Traſimenum occiſi cum Cn. Servilio Gemino. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Atque exercitibus ſuis conſulerent.*] Scribendum ex genio ſtyli Liviani, *conſulere.* Nec tamenocioſas putes literas ſequentes: ultimam certe accipe pro prænomine ejus, cujus mentio ſtatim ſequitur, ſcribeque *conſulere. T. Otacilius ad unicum ſubſidium* &c.

b *In ſtipendium quantum argenti.*] Meliores: *quanti argenti.*

c *L. Æmilius, qui conſul.*] Optimi: *L. Æmilius Papus, qui conſul.* quem recte intellexerat Sigonius.

d *Qui ceciderunt in pugna.*] Omnes ſcripti: *qui ceciderunt pugna Cannenſi.*

ſumpſiſſent. Quum de ea re Manius Pomponius Prætor, dictatore poſt Caſilinum amiſſum profecto jam ad exercitum, expoſcentibus cunctis retuliſſet; tum Sp. Carvilius, quum longa oratione non ſolum inopiam, ſed paucitatem etiam civium, ex quibus in Patres legerentur, conqueſtus eſſet; explendi ſenatus cauſſa, & jungendi arctius Latini nominis, pro magna re ſuadere, dixit, ut ex ſingulis populis Latinorum, binis ſenatoribus, ſi Patres Romani cenſuiſſent, civitas daretur: atque in demortuorum locum in ſenatum legerentur. Eam ſententiam haud æquioribus animis, quam ipſorum quondam poſtulatum Latinorum Patres audierunt: & quum fremitus indignantium tota curia eſſet; & præcipue Manlius, eſſe etiam nunc ſtirpis ejus virum, diceret, ex qua quondam in Capitolio Conſul minatus eſſet, quem Latinum in curia vidiſſet, eum ſua manu ſe interfecturum; Q. Fabius Maximus, *Numquam rei ullius alieniore tempore mentionem factam in ſenatu*, dixit, *quam inter tam ſuſpenſos ſociorum animos*, [e] *incertamque fidem, id tactum, quod inſuper ſollicitaret eos, eam unius hominis temerariam vocem ſilentio omnium extinguendam eſſe: & ſi quid umquam arcani ſanctive ad ſilendum in curia fuerit, id omnium maxime tegendum, occulendum, obliviſcendum, pro non dicto habendum eſſe.* ita ejus rei oppreſſa mentio eſt. Dictatorem, qui cenſor ante fuiſſet, vetuſtiſſimuſque ex eis qui viverent cenſoriis eſſet, creari placuit, qui ſenatum legeret: accirique C. Terentium conſulem ad dictatorem dicendum juſſerunt, qui quum ex Apulia, relicto ibi præſidio, magnis itineribus Romam rediſſet; nocte proxima, ut mos erat, M. Fabium Buteonem ex SC. ſine magiſtro equitum
23 dictatorem in ſex menſes dixit. Is, ubi cum lictoribus in

e *Incertamque fidem, id tactum.*] Scribebam: *id jactum.* Lib. 5. *Quod primo velut temere jactum ſperni, agitari deinde ſermonibus.* Lib. 6. *Quum omiſſo diſcrimine, vera an vana jaceret, theſauros Gallici auri occultari à Patribus jecit.* Sed vetat Cicero lib. 2. de Orat. *Nam illud tertium, quod & à Craſſo tactum eſt, &, ut audio, ille ipſe Ariſtoteles, qui hæc maxime illuſtravit, adjunxit.*

f Vt

in Roſtra eſcendit, [1] *neque duos dictatores tempore uno, quod numquam antea factum eſſet, probare ſe,* dixit: *neque dictatorem ſe ſine magiſtro equitum: nec cenſoriam vim permiſſam uni & eidem iterum: nec dictatori, niſi rei gerendæ cauſſa creato, in ſex menſes datum imperium. Quæ immoderata fors, tempus ac neceſſitas fecerint, iis ſe modum impoſiturum. nam neque ſenatu quemquam moturum ex iis, quos C. Flaminius, L. Æmilius cenſores in ſenatum legiſſent: tranſcribi tantum recitarique eos juſſurum; ne penes unum hominem judicium arbitriumque de famâ ac moribus ſenatoris fuerit: &* [2] *ita in demortuorum locum ſublecturum, ut ordo ordini, non homo homini prælatus videretur.* Recitato vetere ſenatu, inde primum in demortuorum locum legit, qui poſt L. Æmilium & C. Flaminium cenſores curulem magiſtratum cepiſſent, necdum in ſenatum lecti eſſent; [f] ut quiſque eorum primus creatus erat; tum legit, qui ædiles, tribuni plebeii, quæſtoreſve fuerant; [g] tum ex iis qui magiſtratus non cepiſſent, qui ſpolia

f *Vt quiſque eorum ſenator primus.*] Hæc verba ſic interpretatur P. Manutius in libro de ſenatu Romano: ut quiſque curulem magiſtratum aſſecutus in ſenatum venerat, & dicendæ poſt magiſtratum ſententiæ jus acceperat: docetque ut animadverſione dignum, *ſenatorem creari* & *in ſenatum legi* non idem fuiſſe: fatetur tamen, ſi ad veteris conſularis edicti formulam reſpicias, non ſatis proprie Livium eſſe locutum. At Glareanus & Sigonius inducunt τὸ *ſenator*: ſed parum diligentem ſe oſtendit prior, quum Moguntinos hoc vocabulum addidiſſe ſcribit: quod omnes ab Andrea uſque tenuerunt. Sed tamen hic tolerari nequit: & qui magiſtratum curulem ceperit, eum dicere *ſenatorem creatum*, non eſt minus proprie loqui, ſed σολοικίζειν. In Mſſ. ſincerioribus eſt *ſenatus*: ſic Put. Pet. Pal. Men. Voſſ. & ſcribendum videtur: *ut quiſque eorum magiſtratus primus creatus erat.*

g *Tum ex iis, qui ſpolia ex Romano.*] Vt refert Sigonius: *tum ex his, qui magiſtratus cepiſſent, qui ſpolia*: omnes boni libri, nec quicquam vetius emendatione ejuſdem negativam interponentis, quæ & nobis ad conſpectum veteris ſcripturæ naſcebatur. Cæterum & optimus liber: *qui ſpolia ex hoſte fixa domi haberent aut civicam Romanam accepiſſent.* Bene *ex hoſte fixa*: nam *hoſtis Romanus* eſt Romanus hoſtis alteri; non hoſtis Romanorum.

VARIORUM.

1 *Neque duos dictatores tempore uno.*] Horum Dictatorum M. Iunii & Fabii Bruteonis, quorum alter rei regendæ cauſa creatus aberat, alter ſenatus legendi cauſa dictus erat, meminit quoque Plutarch. in Fabio. *Sigon.*

2 *Ita in demortuorum locum ſublect.*] Senſus eſt: Dictator, ne in legendo ſenatu ignominia quemquam afficeret, ex veteribus cenſoriis tabulis, ſenatores eo ordine, quo in illas relati erant, recitavit: in demortuorum autem locum, alios

lia ex hoſte fixa domi haberent, aut civicam coronam ac-
cepiſſent. Ita centum ſeptuaginta ſeptem [a] cum ingenti
approbatione hominum in ſenatum lectis, extemplo ſe
magiſtratu abdicavit, privatuſque de Roſtris deſcendit;
lictoribus abire juſſis. turbæque ſe immiſcuit privatas
agentium res, tempus hoc ſedulo terens, ne deducendi
ſui cauſſa populum de foro abduceret: neque tamen elan-
guit cura hominum ea mora, frequenteſque eum domum
deduxerunt. Conſul nocte inſequenti ad exercitum re-
diit; non facto certiore ſenatu, ne comitiorum cauſſa in
24 urbe retineretur. Poſtero die conſultus à Man. Pom-
ponio prætore ſenatus, decrevit dictatori ſcribendum,
uti, è ſi republica cenſeret eſſe, ad conſules ſubrogandos
veniret cum magiſtro equitum, & prætore M. Marcello,
ut ex iis præſentibus noſcere Patres poſſent, quo ſtatu
reſpublica eſſet, conſiliaque ex rebus caperent. Qui
acciti erant, omnes venerunt, relictis legatis qui legio-
nibus præeſſent. Dictator, [b] de ſe pauca ac modice lo-
cutus, in magiſtrum equitum, Tib. Sempronium Grac-
chum, magnam partem gloriæ vertit; comitiaque edixit,
quibus L. Poſtumius tertium abſens, qui tum Galliam
provinciam obtinebat, & Tib. Sempronius Gracchus,
qui tum magiſter [c] equitum eo accurrerat, conſules
crearentur. Prætores inde creati, M. Valerius Lævinus,
Ap. Claudius Pulcher, Q. Fulvius Flaccus, Q. Mucius
Scævola. Dictator, creatis magiſtratibus, Theanum in
hiberna

alios ita ſublegit, ut ſi quem alteri præ-
ferret, is eum ordinis, non hominis
dignitate adductus, prætuliſſe videri
poſſet. Nam primum legit eos, qui cu-
rulem magiſtratum, deinde qui tribu-
natum ædilitatemque plebis & quæſtu-
ram geſſiſſent; tum ex iis qui magiſtra-
tum non cepiſſent, qui ſpolia ex hoſte
fixa domi haberent, aut coronam civi-
cam accepiſſent. In legendis autem iis
qui magiſtratus geſſerant, quo quiſque
eorum ordine magiſtratum ceperant,
eos ita legebat ac recitabat. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Cum ingenti approbatione omnium.*] Put. Pet. Men. tres Pall. *Cum ingenti approbatione hominum.*

b *De ſe pauca ac modice loquutus.*] Optimi: *ac demodice.* An *permodice?*

c *Equitum eo accurrerat.*] Glareanus *cum eo*, ut intelligas dictatore. Nobis quoque in ſcriptis obvium fuit *& ea accurrerat*, ut Sigonio. Sed Andreas, Tarviſ. duo Venetæ edd. *& eo accurrerat.* Scribendum: *qui tum magiſter* equi-

hiberna ad exercitum rediit; relicto magiſtro equitum Romæ: qui quum poſt paucos dies magiſtratum initurus eſſet, de exercitibus ſcribendis comparandiſque in annum, Patres conſuleret. Quum eæ res maxime agerentur, [1] nova clades nunciata; [d] aliam ſuper aliam cumulante in eum annum fortuna; L. Poſtumium conſulem deſignatum, in Gallia ipſum atque exercitum deletos. Silva erat vaſta [e] [2] (Litanam Galli vocabant) qua exercitum traducturus erat. ejus ſilvæ dextra lævaque circa viam Galli arbores ita inciderant, ut immotæ ſtarent, [f] momento levi impulſæ occiderent. Legiones duas Romanas habebat Poſtumius, ſociûmque ab ſupero mari tantum conſcripſerat, ut viginti quinque millia armatorum [g] in agros hoſtium induxerit. Galli oras extremæ ſilvæ quum circumſediſſent, ubi intravit agmen ſaltum, tum extremas arborum ſucciſarum impellunt. quæ alia in aliam inſtabilem per ſe ac male hærentem, incidentes, ancipiti ſtrage, arma, viros, equos obruerunt, ut vix decem homines effugerent. Nam quum exanimati plerique eſſent arborum truncis fragmentiſque ramorum, cæteram quoque multitudinem inopinato malo trepidam, Galli, ſaltum omnem armati circumſidentes, interfecerunt; paucis è tanto numero captis, qui pontem fluminis petentes, obſeſſo ante ab hoſtibus ponte interclusi ſunt. Ibi Poſtumius, omni vi, [a] ne

equitum ad ea occurrerat. Nempe comitia. Livii eſt *occurrere ad concilium, occurrere ad comitia.* Dicemus infra.

d *Alia ſuper alia cumulante in eum annum fortuna.*] Plures: *alia ſuper aliam.* Sed unus è Pall. & Voſſ. clare, ut conjiciebam: *aliam ſuper aliam.* Referuntur enim ad *cladem* hæ voces.

e *Litanam Galli vocant.*] Optimi, *vocabant.*

f *Momento levi impulſa occiderent.*] Valde faveo huic etiam veterum librorum ſcripturæ, modo exemplum ſit. Secus poſſes, *conciderent.* Andreas: *ceciderent.*

g *In agros hoſtium induxiſſet.*] Et optimi & lex loquendi, *induxerit.*

VARIORUM.

1 *Nova clades nuntiata.*] Hujus Poſtumianæ cladis auctor eſt etiam Polyb. lib. 3. extremo. *Sigon.*

2 *Litanam Galli vocant.*] Hujus ſilvæ & harum inſidiarum meminit etiam Frontinus lib. 1. cap. 6. *Sigon.*

GRO-

[a] ne caperetur, dimicans occubuit. ſpolia corporis caputque ducis præciſum Boii ovantes, templo, quod ſanctiſſimum eſt apud eos, intulere: purgato inde capite, ut mos iis eſt, calvam auro cælavere. [b] idque ſacrum vas iis erat, quo ſolennibus libarent: poculumque idem ſacerdoti eſſe, ac templi antiſtitibus. Præda quoque haud minor Gallis quam victoria fuit. nam etſi magna pars animalium ſtrage ſilvæ oppreſſa erat, tamen cæteræ res, quia nihil diſſipatum fuga eſt, ſtratæ per omnem jacentis agminis ordinem inventæ ſunt.

25 Hac nunciata clade, quum per dies multos in tanto pavore fuiſſet civitas, ut, tabernis clauſis, velut nocturna ſolitudine per urbem acta, ſenatus ædilibus negotium daret, ut urbem circumirent, aperirique tabernas, & mœſtitiæ publicæ ſpeciem urbi demi juberent; tum Ti. Sempronius ſenatum habuit, conſolatuſque Patres eſt & adhortatus, *ne, qui Cannenſi ruinæ non ſuccubuiſſent, ad minores calamitates animos ſummitterent. quod ad Carthaginienſes hoſtes Annibalemque attinet,* [c] *proſpera modo eſſent, ſicut ſperaret, futura; Gallicum bellum & omitti tuto & differri poſſe; ultionemque eam fraudis in Deorum ac populi Romani poteſtate fore. De hoſte Pœno exercitibuſque, per quos id bellum gereretur, conſultandum atque agitandum.* Ipſe primum quid peditum equitumque, quid civium, quid ſociorum in exercitu eſſet dictatoris, diſſeruit. Tum Marcellus ſuarum copiarum ſummam expoſuit. Quid in Apulia cum C. Terentio conſule eſſet, à peritis quæſitum eſt: nec [d] unde conſulares exercitus ſatis firmi ad tantum bellum efficerentur, iniba-

GRONOVII.

a *Ne caperetur obnixus.*] Iam ſic Aſcenſius, Becharius, Iuntas. At Andreas, Tarviſ. Venet. cum promiſcuis codicibus, ignorant τὸ *obnixus.* Scribamus igitur cum Put. Petav. Pal. *omni vi, ne caperetur, dimicans occubuit.*

b *Idque ſacrum vas iis erat, quo ſolennibus libarent, poculumque idem ſacerdoti eſſe.*] Freinshemius ut ſuperfluum delet τὸ *eſſe*; ego potius τὸ *erat*, & hoc refero ad illa, de quibus ad lib. 6, 27.

c *Proſpera modo eſſet, ſicut ſperaret, fortuna.*] Optimi: *modo eſſent, ſicut ſperaret, futura.* Forte etiam, *attineret.*

d *Duone conſulares exercitus ſatis firmati tanto bello ſufficerent.*] Sic peſſime correctores, quum in Mſſ. & ante Vallam eſſet: *ne ſecundo conſ. exerc. ſat. firmi*

inibatur ratio. itaque Galliam, quamquam ſtimulabat juſta ira, omitti eo anno placuit. Exercitus dictatoris Conſuli decretus eſt. e *De exercitu Marcelli, qui eorum ex fuga Cannenſi eſſent, in Siciliam eos traduci, atque ibi militare, donec in Italia bellum eſſet, placuit. eodem ex dictatoris legionibus rejici militem minimi quemque roboris: nullo præſtituto militiæ tempore,* f *niſi qui ſtipendiorum legitimorum eſſet. Duæ legiones urbanæ alteri Conſuli, qui in locum L. Poſtumii ſuffectus eſſet, decretæ ſunt: eumque, quum primum ſalvis auſpiciis poſſet, creari placuit. legiones præterea duas primo quoque tempore ex Sicilia acciri: atque inde conſul, cui legiones urbanæ eveniſſent, militum ſumeret quantum opus eſſet.* g *C. Terentio Conſuli propagari in annum imperium: neque de eo exercitu quem ad*

præ-

mi ad tantum bellum efficerentur. Vnde Valla: *nec quomodo conſul.* Melius certe quam illi, judice quoque Sigonio. Put. *quaeſitum eſt necundo conſulares.* Manus ſecunda inter E & C adjecerat inter verſus ſyllabam *SE*. Inde ortum & propagatum in ſequiores omnes libros: *ne ſecundo.* Vera eſt autem quam edidimus: *nec, unde conſulares exercitus ſatis firmi ad tantum bellum efficerentur, inibatur ratio.* Ad phraſin illuſtrandam Cæſar 1. de Gall. *Regno occupato per tres potentiſſimos ac firmiſſimos populos.* Lib. 5. *Senones, quæ eſt civitas in primis firma & magnæ inter Gallos auctoritatis.* Lib. 7. *Cohortes, quas minime firmas ad dimicandum eſſe exiſtimabat.* Varro lib. 2. de ruſt. 10. *Mulieres eſſe oportet firmas, quæ in opere non cedant viris.* Ovidius lib. 3. Faſtor. *Inde datæ leges, ne firmior omnia poſſet.* Sic meliores Mſſ. ubi ſubſtituerunt *fortior:* lib. 7. metam. *Qui quamquam milite, quamquam claſſe valet, patria tamen eſt firmiſſimus ira.* Nam *fortiſſimus*, quod non male videntur habere libri quidam Berſmanno, alterius eſt explicatio. Columella quoque, ut ſemper eleganter lib. 6. *Major prægnantibus adhibenda cura eſt, largoque paſcuo firmanda.* Eodem: *& deſecto viridi pabulo & largo ordeo firmandus.* Iam Salluſtii, *exercitum argento fecit*, notum eſt ex crebra Arruntii imitatione Senecæ reprehenſa. Noſter lib. 25. *Summaque trium & viginti legionum eo anno effecta eſt.* Lib. 31. *Donec & ipſe quinque millia ſocium ac nominis Latini effeciſſet.*

e *De exercitu Marcelli qui ex fuga.*] Laudat Glareanus: *De exercitu eos qui ex fuga.* Plerique veteres: *De exercitu Marcelli, eorum qui:* aut eodem modo deleta voce *Marcelli.* Sed Put. & Pet. *De exercitu Marcelli, qui eorum ex fuga.*

f *Niſi quod ſtipendiorum.*] Mſſ. *qui.* Et puto rectius, *niſi qui legitimorum ſtipendiorum eſſent.* Miles dicitur *eſſe ſtipendiorum legitimorum*, qui ſtipendiorum legitimorum numerum confecit.

g *C. Terentio conſuli protogari in annum imperium.*] Put. Pal. Voſ. & plerique ſcripti *propagari*, nec non Andreas, Bec. Tarviſ. ambo Veneti. Mutatum in Aſcenſio video. Suetonius Auguſt. 23. *Præſidibus provinciarum propagavit imperium.* Caligula 29. *Propagari ſibi commeatum ſæpius deſiderantem.* Cicero ad Attic. 8, 3. *Ille provinciæ propagator.* Lib. 5. famil. 15. *Ea vita, in qua nihil inſit, niſi propagatio miſerrimi temporis.*

h *Publius*

26 *præſidium Apuliæ haberet, quicquam minui.* Dum hæc in Italia geruntur apparanturque, nihilo ſegnius in Hiſpania bellum erat: ſed ad eam diem magis proſperum Romanis, [h] P. & Cn. Scipionibus inter ſe partitis copias, ut Cnæus terra, Publius navibus rem gereret. Aſdrubal Pœnorum imperator, neutri parti virium ſatis fidens, [i] procul ab hoſte, intervallo ac locis tutus tenebat ſe: cui multum ac diu obteſtanti, quatuor millia peditum, & quingenti equites in ſupplementum miſſi ex Africa ſunt. Tum refecta tandem ſpe, caſtra propius hoſtem movit: claſſemque & ipſe inſtrui pararique jubet, ad inſulas maritimamque oram tutandam. In ipſo impetu movendarum de integro rerum, perculit eum præfectorum navium tranſitio: qui poſt claſſem ad Iberum per pavorem deſertam graviter increpiti, numquam deinde ſatis fidi aut duci aut Carthaginienſium rebus fuerant. Fecerant ii transfugæ motum [k] [1] in Carpeſiorum gente, deſciverantque iis auctoribus urbes aliquot:

una

h *Publius & Cnæus Scipiones inter ſe partiti.*] Sigonius in veteri ait eſſe *partitis*, ut legebat Glareanus: unde ſcribit ille: *partiti ſunt copias*, vel *partitis copiis*. Sed optimi noſtri Voſſ. & Pall. tres: *P. & Cn.* (intellige, *Publio & Cnæo*) *Scipionibus inter ſe partitis copias, ut Cnæus terra, Publius navibus rem gereret; Aſdrubal Pœnorum imperator.* Deeſt enim etiam τὸ *mari* cum copulativa.

i *Procul ab hoſte, intervallo ac locis tutis.*] Optimi, *tutus.* Lib. 27. *Concurſatorem hoſtem atque intervallo tutum.* Lib. 28. *Vrbem aut ſitu ac munimento tutam.* Lib. 31. *Tumulum quamvis levi munimento tutum.* Ovidius lib. 13. met. *Conſtitit hic, & tuta loco.* Tacit. 3. hiſtor. *Caſtra permuniit, tutus loco, quum terga flumine, latera objectu paludis tegerentur.*

k *In Carpeſiorum gente.*] Hoc natum Magontiaci: accepit primus inde Aldus in Erratis hujus tomi ſic corrigendum monens: deinde Iuntas, Frobenius & omnes. Andreas, Beccar. Aldus ipſe in corpore Livii: *Cartheſiorum.* Duæ Ven. Aſcen. Savet. *Tartheſiorum.* Hinc Glareanus *Tarteſſiorum* mavult, Sigonius *Carpeſiorum.* Sane Καρπήσιοι Polybio, qui Livio ſuperiore in hiſtoria *Carpetani*: & ad illum reſpexit Stephanus, cui Καρπήσιοι ἔθνος Ἰβηρικόν. Cæterum Mſſ. litem fere dant ſecundum Glareanum. Put. Petaviani, Men. Reg. Voſſ. Pal. *Tarteſſiorum.* aut *Tarteſiorum.* duo alii Pal. *Cartheſiorum.* Nuſquam *Carpeſiorum*: nec id ex membranis expreſſiſſe, ſed ex Polybio finxiſſe videntur.

VARIORUM.

1 *Tarteſiorum gentem.*] Alii *Carteſiorum.* Tarteſos oppidum ad Calpen, ita & Græcis dictum, alias Carteia, ut Plin. lib. 3. cap. 1. innuit. Nec diſtantia ab Ibero impedit, cum Haſdrubal alibi ad Oceanum uſque fugiſſe dicatur. *Glarean.*

GRO-

una etiam ab ipſis vi capta fuerat. In eam gentem ver-
ſum ab Romanis bellum eſt: infeſtoque exercitu Aſdru-
bal ingreſſus agrum hoſtium, pro captæ ante dies paucos
urbis mœnibus, [a] Galbum nobilem Carpeſiorum du-
cem, cum valido exercitu caſtris ſeſe tenentem, aggredi
ſtatuit. Præmiſſa igitur levi armatura, [b] quæ eliceret
hoſtes ad certamen, peditum partem ad depopulandum
per agros paſſim dimiſit, ut palantes exciperent. Simul
& ad caſtra tumultus erat, & per agros fugaque & cædes,
deinde undique diverſis itineribus quum in caſtra ſe re-
cepiſſent, adeo repente deceſſit animis pavor, ut non ad
munimenta modo defendenda ſatis animorum eſſet, ſed
etiam ad laceſſendum hoſtem prælio. Erumpunt igitur
agmine è caſtris; tripudiantes, more ſuo: repentinaque
eorum audacia terrorem hoſti paulo ante ultro laceſſen-
ti incuſſit. itaque & ipſe Aſdrubal, in collem ſatis ar-
duum, tutumque flumine etiam objecto, tum copias ſub-
ducit, & præmiſſam levem armaturam, equiteſque pala-
tos, eodem recipit: nec aut colli aut flumini ſatis fidens,
vallo caſtra permunit. In hoc alterno pavore, certami-
na aliquot ſunt contracta. nec Numida Hiſpano eques
par fuit: nec jaculator Maurus cetrato, velocitate pari,
robore animi viriumque, aliquantum præſtanti. Poſtea- 27
quam neque elicere Pœnum ad certamen obverſati ca-
ſtris poterant, neque caſtrorum oppugnatio facilis erat;
[c] urbem Aſenam, quo fines hoſtium ingrediens Aſdru-
bal frumentum commeatuſque alios convexerat, vi ca-
piunt, omnique circa agro potiuntur. nec jam aut in
agmine aut in caſtris, ullo imperio contineri. Quam
ubi negligentiam ex re (ut fit) bene geſta oriri ſenſerat
Aſdru-

GRONOVII.

a *Galbum nobilem Carpeſiorum &c. caſtris ſe detinentem.*] Optimi: *Chalbum nobilem Tarteſiorum ducem.* Tum *caſtris ſe tetenentem.* non *detinentem*, quod vix eſt hoc ſenſu Latinum. Corrige: *caſtris ſeſe tenentem.* Lib. 31. *Intra muros deinde tenentibus milites Athenienſibus.*

b *Quæ eliceret hoſtes ad pugnam.*] Meliores *certamen.*

c *Vrbem Aſenam, quo fines.*] Omnes, ut & Sigonianus, *Aſcuam.*

Aſdrubal, cohortatus milites, [d] ut palatos ſine ſignis hoſtes aggrederentur; degreſſus colle, pergit ire acie inſtructa ad caſtra. quem ut adeſſe tumultuoſe [e] nuncii refugientes ex ſpeculis ſtationibuſque attulere, ad arma conclamatum eſt. Ut quiſque arma ceperat, ſine imperio, ſine ſigno, incompoſiti, inordinati in prælium ruunt. Jam primi conſeruerant manus, quum alii catervatim currerent, alii nondum è caſtris exiſſent. [f] tamen primo ipſa audacia terruere hoſtem. deinde rari in confertos illati: quum paucitas parum tuta eſſet, reſpicere alii alios, & undique pulſi coire in orbem; & dum corporibus applicantur, armaque armis jungunt, in arctum compulſi, quum vix movendis armis ſatis ſpacii eſſet, corona hoſtium cincti, ad multum diei cæduntur. Exigua pars eruptione facta, ſilvas ac montes petit: parique terrore & caſtra ſunt deſerta, & univerſa gens poſtero die in deditionem venit. [g] Nec diu in pacato manſit. nam ſubinde ab Carthagine allatum eſt, ut Aſdrubal primo quoque tempore in Italiam exercitum duceret. quæ vulgata res per Hiſpaniam, omnium ferme animos ad Romanos avertit. Itaque Aſdrubal extemplo literas Carthaginem mittit; indicans, *quanto fama profectionis ſuæ damno fuiſſet. Si vero inde pergeret, priuſquam Iberum tranſiret, Romanorum Hiſpaniam fore. Nam præterquam quod nec præſidium nec ducem haberet, quem relinqueret* [h] *pro ſe; eos imperatores eſſe Romanos, quibus vix æquis viribus reſiſti poſſit. Itaque ſi ulla Hiſpa-*

nia

d *Vt palantes ſignis hoſtes.*] Scripti: *ut palatos ſine ſignis hoſtes.*

e *Nuntii refugientes ex ſpeculis ſtationibuſque attulere.*] Optimi: *adeſſe tumultuoſe nuntiares fugientes.* Poſſis ſuſpicari τὸ *attulere* à mala manu eſſe, & ſcribendum: *quem ut adeſſe tumultuoſe nuntiavere refugientes ex ſpeculis ſtationibuſque, ad arma conclamatum eſt.* Putaverunt fartores deeſſe ſubſtantivum, ideo fecerunt *nuntii*, & poſtmodum illud adjecerunt. Lib. 42 *Quum ex frumentatoribus refugientes quidam in caſtra nuntiaſſent conſuli circumſideri præſidium.*

f *Tum primo ipſa.*] Scripti: *tamen primo ipſa audacia.*

g *Nec diu in pacato manſit.*] Diſplicet genus dicendi Glareano. Poſſis intelligere, *ſtatu*: aut lege: *Nec diu pacata manſit.* nempe *gens.*

h *Pro ſe imperatores.*] Meliores: *quem relinqueret prope eos imperatores eſſe Romanos.* Ita plane Put. Scribe: *quem relinqueret pro ſe: eos imperatores eſſe Romanos.* Niſi malit: *quem relinqueret*

nia cura eſſet, ſucceſſorem ſibi cum valido exercitu mitterent:
[i] *cui ut omnia proſpere evenirent, non tamen ocioſam provinciam*
fore. Hæ literæ quamquam primo admodum moverunt 28
ſenatum; tamen quia Italiæ cura prior potiorque erat,
nihil de Aſdrubale, neque de copiis ejus mutatum. Hi-
milco, cum exercitu juſto, & aucta claſſe, ad retinendam
terra marique, ac tuendam Hiſpaniam eſt miſſus, qui ut
pedeſtres navaleſque copias trajecit; caſtris communi-
tis, navibuſque ſubductis, & vallo circumdatis, cum
equitibus delectis ipſe, quantum maximè accelerare po-
terat, per dubios infeſtoſque populos juxta intentus ad
Aſdrubalem pervenit. Quum decreta ſenatus manda-
taque expoſuiſſet, atque edidiciſſet ipſe invicem, quem-
admodum tractandum bellum in Hiſpania foret, retro in
ſua caſtra rediit; nulla re quam celeritate tutior, quod
undique abierat, [k] antequam conſentirent. Aſdru-
bal, priuſquam moveret caſtra, pecunias imperat popu-
lis omnibus ſuæ ditionis; ſatis gnarus, Annibalem tranſi-
tus quoſdam pretio mercatum: nec auxilia Gallica ali-
ter quam conducta habuiſſe; inopem tantum iter ingreſ-
ſum, vix penetraturum ad Alpes fuiſſe. pecuniis igitur
raptim exactis, ad Iberum deſcendit. Decreta Cartha-
ginienſium & Aſdrubalis iter ubi ad Romanos ſunt per-
lata, omnibus omiſſis rebus, ambo duces, junctis copiis,
ire obviam cœptis atque obſiſtere parant; rati ſi Anni-
bali, vix per ſe ipſi tolerando Italiæ hoſti, Aſdrubal dux

atque

queret prope eos imperatores Romanos, extrito τῷ *eſſe.*

i *Cui ſi omnia proſpere evenirent.*] Idem, Pet. Men. carent particula *ſi.* Nempe fuit: *cui ut omnia evenirent.* Tale vitium apud Cæſarem lib. 2. de bello Gall. in principio: *qui Germanos diutius in Gallia verſari nollent, ita populi Romani exercitum hiemare atque inveteraſcere in Gallia moleſte ferebant.* Nam & ſenſus & Græcus interpres volunt: *qui ut Germanos.* Vſus particulæ idem apud eundem lib. 3. de Gall. *Ac jam ut omnia contra opinionem acciderent, tamen ſe plurimum navibus poſſe.*

k *Antequam populi conſentirent.*] Sic quidem jam & Andreas. Scripti omnes: *antequam conſentirent.* Nec aliter invenit Valla: qui reprehendit æmulos ſuos corrigentes, *cum ſentirent:* ipſe ſubjecit: *conſules ſentirent.* Sed Publius & Cnæus jam deſierant eſſe conſules. Quin ſalva ſit vetus ſcriptura: nimirum Hiſpani ubique, qua tranſibat, ad eum obruendum. Non enim poterat fieri ſine cœtu & concurſu,

atque Hiſpanienſis exercitus eſſet junctus, [l] illum Romani finem imperii fore. His anxii curis, ad Iberum contrahunt copias, & tranſito amne, quum diu conſultaſſent, utrum caſtra caſtris conferrent, an ſatis haberent, ſociis Carthaginienſium oppugnandis, morari ab itinere propoſito hoſtem; urbem à propinquo flumine Iberam appellatam, opulentiſſimam ea tempeſtate regionis ejus, oppugnare parant. quod ubi ſenſit Aſdrubal, pro ope ferenda ſociis, pergit ipſe ire ad urbem, deditam nuper in fidem Romanam, oppugnandam. ita jam cœpta obſidio omiſſa ab Romanis eſt, & in ipſum Aſ-
29 drubalem verſum bellum. Quinque millium intervallo caſtra diſtantia habuere paucos dies: nec ſine levibus præliis, nec ut in aciem exirent. tandem uno eodemque die velut ex compoſito utrimque ſignum pugnæ propoſitum eſt, atque omnibus copiis in campum deſcenſum eſt. Triplex ſtetit Romana acies. [m] velitum pars inter anteſignanos locata, pars poſt ſigna accepta, equites
cornua

quum delectos equites præſidium ſecum traheret Himilco.

l *Illico Romani finem imperii fore.*] Tres Pall. Men. Voſſ. & editiones uſque ad Aſcenſium: *Illis Romani.* Pet. melior: *illus.* Put. vere & elegantiſſime: *Illum Romani.* Lib. 2. *Ita cæſi in medio prædatores, neque ad pugnam viribus pares, & ad fugam ſeptis omnibus viis: finiſque ille tam effuſe vagandi Etruſcis fuit.* Lib. 3. *Ille finis Appio alienæ perſonæ ferendæ fuit.* Iterumque: *Is finis pugnæ equeſtris fuit.* Lib. 6. extremo: *Et ne is quidem finis certaminis fuit.*

m *Peditum pars ante ſigna locata.*] Pet. Men. tres Pall. *Pars interante ſigna.* Put. *Velitum pars interanteſignalos locata.* Vnde ſcribendum haud dubie: *velitum pars inter anteſignanos locata.* Sic lib. 30. *Vias patentes inter manipulos anteſignanorum velitibus complevit.* Lib. 38. *Quod ubi Romani viderunt, expediunt ſeſe ad pugnam. ante ſigna modico intervallo velites eunt.* Sunt ergo de Livii ſententia non omnes anteſignani velites. Quod & indicat lib. 27. *In eas velites anteſignanique & qui primi agminis erant.* Et Vegetii lib. 2, 2. *Legio autem propriis cohortibus plena, cum gravem armaturam, hoc eſt, principes, haſtatos, triarios, anteſignanos, item levem armaturam, hoc eſt ferentarios, ſagittarios, funditores, balliſtarios, cum proprios & ſibi inſitos equites legionarius, iiſdem matriculis teneat.* Eſt autem hæc mens ejus: triplex ſtetit Romana acies, haſtatorum, principum, triariorum: hos intellige partim anteſignanos, partim ſub ſignis: extra hunc numerum velites, quorum alios intermiſtos anteſignanis, alios poſt ſigna locatos fuiſſe ait: tum equitem in duo cornua diviſum. *Velites* autem hic intellige, non illos eximios, quos lib. 26. demum in obſidione Capuæ inſtitutos narrat, conſentiente Valerio Maximo lib. 2, 3: ſed in genere levis armaturæ militem. Non aliter diſpoſuerat lib. 8.
nam

cornua cinxere. Aſdrubal mediam aciem Hiſpanis firmat: in cornibus, dextro Pœnos locat, [n] lævo Afros, mercenariorumque auxilia equitum, Numidas Pœnorum peditibus; cæteros Afris pro cornibus opponit. nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, ſed quibus deſultorum in modum, binos trahentibus equos inter acerrimam ſæpe pugnam in recentem equum ex feſſo armatis tranſultare mos erat: tanta velocitas ipſis, tamque docile equorum genus eſt. Quum hoc modo inſtructi ſtarent, imperatorum utriuſque partis haud ferme diſpares ſpes erant. nam ne multum quidem, aut numero, aut genere militum, hi aut illi præſtabant: militibus longe diſpar animus erat. Romanis enim, quamquam procul à patria pugnarent, facile perſuaſerant duces, pro Italia atque urbe Romana eos pugnare. itaque, velut quibus reditus in patriam eo diſcrimine pugnæ verteretur, obſtinaverant animis, vincere aut mori. Minus pertinaces viros habebat altera acies. nam maxima pars Hiſpani erant: qui vinci in Hiſpania, quam victores in Italiam trahi, malebant. Primo igitur concurſu quum vix pila conjecta eſſent, retulit pedem media acies, inferentibuſque ſeſe magno impetu Romanis terga vertit. Nihilo ſegnius in cornibus prælium fuit. hinc Pœnus, hinc Afer urget: & velut in circumventos prælio ancipiti pugnant. Sed quum in medium tota jam coiſſet Romana

na

nam ibi quoque haſtatos & principes *anteſignanos* facit; haſtatorum manipulis ſingulis addit vicenos leviter armatos. Eſt autem vox eadem corrupta vulgo apud Frontinum lib. 2, 3, 17. *tum poſtſignanis, qui in ſecunda acie erant, imperavit, ut denſos numeroſoſque palos firme in terram defigerent: intraque eos, appropinquantibus quadrigis, ante ſigna noſtram aciem recepit.* Lego: *anteſignanorum aciem recepit.*

n *Lævo Afros: mercenariorumque auxilia equitum.*] Alb. Rubenius monuit me ſcribendum & diſtinguendum: *lævo Afros mercenariorumque auxilia: equitum Numidas Pœnorum peditibus, cæteros Afris pro cornibus apponit.* Facile amplector, niſi quod τὸ *opponit* mutare nondum audeo. Auctor de bello Africano: *Sagittarios ante aciem conſtituit: equites dextro ſiniſtroque cornu opponit.* Livius lib. 34. *Non ſuſtinuit impetum eorum ſtatio, quæ portæ oppoſita erat.* Lib. 37. in acie Romana adverſus Antiochum: *ultra eos equitum minus tria millia oppoſuit.* Et mox: *quatuor tamen inde turmæ equitum oppoſitæ.* Et in acie Antiochi: *Ad latus dextrum phalangi-*

 tarum

na acies, ſatis virium ad dimovenda hoſtium cornua habuit. itaque duo diverſa prælia erant: utroque Romani, [o] ut qui pulſis tandem mediis, & numero & robore virorum præſtarent, haud dubie ſuperarunt. Magna vis hominum ibi occiſa. & niſi Hiſpani vix dum conſerto prælio tam effuſe fugiſſent, perpauci ex tota ſuperfuiſſent acie. Equeſtris pugna nulla admodum fuit. quia ſimul inclinatam mediam aciem Mauri Numidæque viderunt, extemplo fuga effuſa nuda cornua, elephantis quoque præ ſe actis, deſeruere. [p] Et Aſdrubal uſque ad ultimum eventum pugnæ moratus, è media cæde cum paucis effugit. [q] Caſtra Romani cepere, atque diripuere. Ea pugna, ſi qua dubia in Hiſpania erant, Romanis adjunxit: Aſdrubalique non modo in Italiam traducendi exercitus, ſed ne manendi quidem ſatis tuto [r] in Hiſpania, ſpem reliquit. Quæ poſteaquam literis Scipionum Romæ vulgata ſunt; non tam victoria, quam prohibito Aſdrubalis in Italiam tranſitu lætabantur. Dum hæc in Hiſpania geruntur, Petellia in Bruttiis aliquot poſt menſibus quam cœpta oppugnari erat, ab Himilcone, præfecto Annibalis, expugnata eſt; [ſ] multoque ſanguine ac vulneribus ea Pœnis victoria ſtetit: nec ulla magis vis obſeſſos, quam fames expugnavit. abſumptis enim frugum alimentis, carniſque omnis generis quadrupedum; [t] ſutrinæ poſtremo coriis, herbiſque & radicibus, & cor-

tarum mille & quingentos equites Gallogræcorum oppoſuit. Hæc propemodum exigunt: *equitum Numidas Pœnorum peditum, cæteros Afrorum pro cornibus opponit.* Et ſane Voſſianus manu ſecunda inter verſus *Afrorum.*

o *Vt qui pulſis tandem mediis & numero.*] Liber optimus: *pulſis tandantem medis.* Scribe: *ut qui pulſis jam tum mediis.* Vel, *jam ante.* Nam præcedit: *quum vix pila conjecta eſſent, retulit pedem media acies.*

p *Et Aſdrubal uſque ad ultimum eventum pugnæ.*] Nullum uſum video copulativæ: ideoque delendam cenſeo.

q *Caſtra Romani cepere, atque inde diripuere.*] Optimi jubent induci τὸ *inde.*

r *In Hiſpania ſpem reliquit.*] Put. Pet. Voſ. *Reliquerat.* Lege: *ſpes reliqua erat.*

ſ *Multorumque ſanguine ac vulneribus.*] Optimi: *Multo ſanguine.* Melius, ut hinc exordium capiat nova periodus. Etiam tres Pall. & Aldina: *multoque.*

t *Sutrinæ poſtremo coriis.*] Put. *Suetaeque poſtremo.* Eoque alludunt omnes

alii

corticibus teneris, ſtrictiſque rubis vixere: nec, antequam vires ad ſtandum in muris ferendaque arma deerant, expugnati ſunt. Recepta Petellia, Pœnus ad Conſentiam copias traducit: quam minus pertinaciter defenſam, intra paucos dies in deditionem accepit. Iiſdem ferme diebus, & Bruttiorum exercitus, Crotonem, Græcam urbem, circumſedit; opulentam quondam armis viriſque: tum jam adeo multis magniſque cladibus afflictam, ut omnis ætatis minus viginti millia civium ſupereſſent. itaque urbe defenſoribus vaſta, facile potiti ſunt hoſtes: arx tantum retenta, in quam inter tumultum captæ urbis è media cæde quidam effugere. Et Locrenſes deſcivere ad Bruttios Pœnoſque; prodita multitudine à principibus. Rhegini tantummodo regionis ejus, & in fide erga Romanos, & poteſtatis ſuæ ad ultimum manſerunt. In Siciliam quoque eadem inclinatio animorum pervenit: & ne domus quidem Hieronis tota ab defectione abſtinuit. namque Gelo maximus ſtirpis, contempta ſimul ſenectute patris, ſimul poſt Cannenſem cladem, Romana ſocietate, ad Pœnos defecit: moviſſetque in Sicilia res, niſi mors adeo opportuna, ut patrem quoque ſuſpicione adſpergeret, armantem eum multitudinem, ſollicitantemque ſocios abſumpſiſſet. Hæc eo anno in Italia, in Africa, in Sicilia, in Hiſpania vario eventu acta. Exitu anni Q. Fabius Maximus à ſenatu poſtulavit, ut ædem Veneris Erycinæ, quam dictator voviſſet, dedicare liceret. Senatus decrevit, ut Ti. Sempronius Conſul deſignatus, v quum primum magiſtratum

alii exhibendo *ſueteque* aut *ſuetemque*, ut & erat ante Vallam, qui conjecit, *ſcutorumque*. Vulgatum eſt ab Andrea. Salmaſius ita concinnabat: *abſumtis enim frugum alimentis, carniſque omnis generis quadrupedum, ſuetæque, poſtremo coriis.* Scribe etiam cum Put. *Armantem eum multitudinem ſollicitantemque ſocios.*

v *Quum primum magiſtratum iniſſet.*] Put. *Cumiboiniſſet.* Additum inter ordines verſuum: *No.* Vnde Pet. & Flor. meliores Pall. Barber. Voſſ. *cum ibono iniſſet.* Alter Pal. *cum primo iniſſet.* Men. *cum ibone iniſſet.* A peſſima manu alter Petav. *cum in bono augurio magiſtratum iniſſet.* Fortaſſis: *ut Tib. Sempronius conſul deſignatus, quam primum meminiſſet ad populum ferre.*

tum iniſſet, ad populum ferret, [x] ut Q. Fabium duumvirum eſſe juberent ædis dedicandæ cauſſa. Et [1] M. Æmilio Lepido, qui bis conſul augurque fuerat, filii tres, Lucius, Marcus, Quintus, ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & viginti per triduum in foro dederunt. Ædiles curules C. Lætorius, & Tib. Sempronius Gracchus, Conſul deſignatus, qui in ædilitate magiſter equitum fuerat, ludos Romanos fecerunt, qui per triduum inſtaurati ſunt. Plebeii [y] ludi ædilium M. Aurelii Cottæ, & M. Claudii Marcelli ter inſtaurati. Circumacto tertio anno Punici belli, Tib. Sempronius Conſul Idibus Martiis magiſtratum iniit. Prætores Q. Ful-

x *Vt duumviros eſſe juberent ædis dedicandæ cauſſa.*] A Valla & Sigonio eſt, qui poſterior quorum librorum vett. auctoritatem obtendit, illi ſacres ſinceri, ut ajebant antiqui, non ſunt. Put. *ut quae Fabium duumvirum eſſe juberent.* Pet. & Flor. *ut Fabium duumvirum.* quemadmodum & priſcæ editiones. Barber. Pall. Men. Voſſ. Pet. alter: *ut duumvirum.* Vera ſcriptura eſt: *ut Q. Fabium duumvirum eſſe juberent ædis dedicandæ cauſſa.* Sic ſæpe Livius. Lib. 2. de æde Caſtoris Latino bello à Poſtumio dictatore vota. *filius ejus duumvir ad id ipſum creatus dedicavit.* Lib. 6. *Eo anno ædes Martis Gallico bello vota, dedicata eſt à T. Quinctio duumviro ſacris faciundis.* Lib. 34. *Ædem Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali dedicavit Q. Martius Ralla, duumvir ad id ipſum creatus.* Lib. 36. *Juventatis ædem in Circo Maximo C. Licinius Lucullus dedicavit.* Sed ait Glareanus manere debere pluralem numerum, quod & T. Otacilius creatus ſit ædi Mentis dedicandæ: ideoque ſcribendum, *ædium dedicandarum cauſſa.* At prædixerat Livius, Fabium poſtulaſſe ab ſenatu, ut ædem Veneris Erycinæ, quam dictator voverat, dedicare liceret; non etiam Otacilium de æde Mentis. De quo ergo uno inſtituerat loqui, de eo ſolo pergit. Quod autem poſtea duarum ædium dedicandarum cauſſa duumviros creatos narrat, minime cum his pugnat. Hic enim mos hiſtoricorum eſt, cujus & alibi Glareanum Sigonius admonet, multa reticere, quæ ex conſequentibus narratis facta intelligantur. Cogitandum igitur occaſione hujus mentionis à Fabio illatæ, etiam Otacilium de æde ab ſe vota ſermonem moviſſe, & par decretum tuliſſe.

y *Ludi à M. Aurelio Cotta, & M. Claudio Marcello.*] Put. & Pet. melius *Plebeji ludi ædilium M. Aurelii Cottæ & M. Claudii Marcelli ter inſtaurati. Circumacto.* Nec aliter Voſſianus, niſi quod retinet τὸ *ſunt.*

VARIORUM.

1 *M. Æmilio Lepido, qui bis conſul augurque f.*] M. Æmilium Lepidum & M. Valerium Lævinum bis conſules nominat Livius, quos tamen, neque in Capitolinis tabulis, neque apud Caſſiodorum invenias niſi ſemel fuiſſe. Hinc ego ſuſpicor, ne ſuffecti fuerint L. Veturio, & C. Lutatio conſulibus, Lepidus II. Lævinus primum. Quoniam autem ea pars in Capitolinis conſularibus deſideratur, & Caſſiodorus eorum tantum conſulum, qui primum facti ſunt, qui ordinarii nominantur, meminit, in neutro horum monumentorum hæc nomina inveniri. *Sigonius.*

Q. Fulvius Flaccus, qui antea conſul cenſorque fuerat, urbanam; M. Valerius Lævinus peregrinam ſortem in juriſdictione habuit. Ap. Claudius Pulcher Siciliam, Q. Mucius Scævola Sardiniam ſortiti ſunt. [a] M. Marcello Proconſule imperium eſſe populus juſſit, quod poſt Cannenſem cladem unus Romanorum imperatorum in Italia proſpere rem geſſiſſet. Senatus quo die primum 31
eſt in Capitolio conſultus, decrevit, [b] ut, quo eo anno duplex tributum imperaretur; ſimplex confeſtim exigeretur, ex quo ſtipendium præſens omnibus militibus daretur, præterquam [c] qui milites ad Cannas fuiſſent. De exercitibus ita decreverunt, ut duabus legionibus urbanis Tib. Sempronius Conſul Cales ad conveniendum diem ediceret. Inde ſex legiones in caſtra Claudiana ſupra Sueſſulam deducerentur. quæ ibi legiones eſſent, (erant autem Cannenſis maxime exercitus) eas App. Claudius Pulcher Prætor in Siciliam trajiceret: quæque in Sicilia eſſent, Romam deportarentur. Ad exercitum, cui ad conveniendum Cales edicta dies erat, M. Claudius Marcellus miſſus: iſque juſſus in caſtra Claudiana deducere urbanas legiones. Ad veterem exercitum accipiendum, [d] deducendumque inde in Siciliam, T. Metilius Croto legatus ab Ap. Claudio eſt miſſus. Taciti primo exſpectaverant homines, uti conſul comitia collegæ creando haberet. deinde, ubi ablegatum, velut de induſtria, M. Marcellum viderunt, [e] quem maximè conſulem in eum annum ob egregie in prætura res geſtas creari volebant, fremitus in curia eſt ortus. Quod ubi ſenſit

GRONOVII.

a *Marcello proconſuli imperium eſſe.*] Put. & Pet. *proconſule.*

b *Vt eo anno duplex.*] Repone ex Put. Pet. Men. duob. Pall. Voſſ. *ut quo eo anno.* Ponitur pro conjunctione τὸ *quo.* Alludunt alii libri, qui fere omnes habent *quo* expuncto τῷ *eo.*

c *Qui milites ad Cannas fuiſſent. Inde de exercitibus ita decretum eſt.*] Put. *Cannas fuiſſe ide exercitibus ita decreverunt.* Cur autem, *decretum eſt*, ſubjecerunt? Nempe quia præcedenti periodo: *Senatus decrevit.* Hoc ſapere eſt.

d *Deducendumque in Siciliam.*] Optimi: *accipiendum deducendumque inde in Siciliam.*

e *Quemque maxime vultis.*] Scripti omnes: *quem maxime.*

ſenſit conſul; *Vtrumque*, inquit, *è republica fuit, Patres Conſcripti, & M. Claudium ad permutandos exercitus in Campaniam proficiſci, & comitia non prius edici, quam is inde, confecto, quod mandatum eſt, negotio, revertiſſet. Vt vos conſulem, quem tempus reipublicæ poſtularet, quem maxime vultis, haberetis.* Ita de comitiis, donec rediit Marcellus, ſilentium fuit. Interea duumviri creati ſunt Q. Fabius Maximus & T. Otacilius Craſſus, ædibus dedicandis: Menti Otacilius, Fabius Veneri Erycinæ. Utraque in Capitolio eſt; canali uno diſcretæ. Et de trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide ſtipendiis emeritis Romam venerant, dein latum ad populum, ut cives Romani eſſent: [f] item, uti municipes Cumani eſſent, pridie quam populus Campanus à populo Romano defeciſſet. Maximè ut hoc ferretur, moverat, quod, quorum hominum eſſent, ſcire ſe ipſi negabant; vetere patria relicta, in eam in quam redierant, nondum adſciti. Poſteaquam Marcellus ab exercitu rediit, comitia uni conſuli rogando in locum L. Poſtumii edicuntur. Creatur ingenti conſenſu Marcellus, qui extemplo magiſtratum occiperet. cui ineunti conſulatum quum tonuiſſet, vocati augures, vitio creatum videri pronunciaverunt; vulgoque Patres ita fama ferebant, quod tum primum duo plebeii conſules facti eſſent, id deis cordi non eſſe. In locum Marcelli, ubi is ſe magiſtratu abdicavit, ſuffectus [1] Fabius Maximus tertium. Mare arſit eo anno: ad Sinueſſam

f *Item uti municipes Cumani eſſent, pridie quam populus Cumanus à populo Romano defeciſſet.*] Cum dicimus *eſſe quid pridie diei illius* vel Kalendarum vel Nonarum vel Iduum, illum diem & non poſteriores deſignamus. Itaque pœne ineptum eſt dicere, *ut pridie illius diei cives eſſent:* quid enim poſt illum diem erant futuri? Sed voluit exprimere Livius, ex illo die in ſequentes omnes pro municipibus illos haberi. hoc non dicitur Latine, *illo die*, ſed *ex illo die.* Suſpicor igitur excidiſſe tres voculas, & ſcripſiſſe auctorem: *item uti municipes Cumani eſſent ex ante diem pridie, quum populus.* Scripta fuit per ſingulas literas *ex a. d.* eo facilius perire potuit hæc temporis deſignatio.

VARIORUM.

1 *Fabius Maximus tertium.*] Primum fuit cum M. Pomponio Mathone: iterum cum Sp. Carvilio Maximo. *Sigonius.*

ſam bos equuleum peperit: ſigna² Lanuvii ad Junonis
Soſpitæ cruore manavere, lapidibuſque circa id templum
pluit. ob quem imbrem novemdiale, ut aſſolet, ſacrum
fuit: cæteraque prodigia cum cura expiata. ᵃ Conſules 32
exercitus inter ſe diviſerunt. Fabio exercitus, cui M. Ju-
nius dictator præfuerat, evenit; Sempronio volones qui
fierent, & ſociorum viginti quinque millia; M. Valerio
prætori legiones quæ ex Sicilia rediſſent, decretæ:
M. Claudius proconſul, ad eum exercitum, qui ſupra
Sueſſulam Nolæ præſideret, miſſus. Prætores in Sici-
liam ac Sardiniam profecti. Conſules edixerunt, ᵇ quo-
ties in ſenatum vocaſſent, uti ſenatores, quibuſque in ſe-
natu dicere ſententiam liceret, ad portam Capenam
convenirent. Prætores quorum juriſdictio erat, tribu-
nalia ad Piſcinam publicam poſuerunt. eo vadimonia
fieri juſſerunt: ibique eo anno jus dictum eſt. Interim
Carthaginem, unde Mago frater Annibalis duodecim
millia peditum, & mille quingentos equites, viginti ele-
phantos, mille argenti talenta in Italiam tranſmiſſurus
erat, cum præſidio ſexaginta navium longarum; nuncius
affertur, in Hiſpania rem male geſtam, omneſque ferme
ejus

2 *Lanuvii ad Iunonis Soſpitæ.*] *Soſpita Iuno* inprimis celebratur Lanuvii magno cultu, cujus ſimulacrum fingebatur cum pelle caprina, & haſta, & ſcutulo, & cum calceolis repandis. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Conſules exercitus inter ſe diviſerunt.*] Locus miſere adfectus. Put. *Coſſ. exercitus inter ſeſet juſſerunt Favio exercitus trani cui M. Iunius dictator præterfuerat evenit Sempronier volones que fierent.* Eodemque modo Pet. niſi quod *intereſſe* & *tradi.* Cui conſentiunt Flor. Voſſ. Palatinuſque unus. Suſpicor duabus vocibus eraſis veram ſcripturam eſſe: *Conſules inter ſeſe juſſerunt, Fabio exercitum tradi, cui M. Iunius Pera dictator præfuerat, Tib. Sempronio Volones, qui fierent, & ſociorum viginti quinque millia. M. Valerio* &c. Dicit conſules ita inter ſe comparaviſſe, ut juberent &c. Illud *præterfuerat*, revocabat in mentem mihi propoſitam ſuperius conjecturam veriſſimam in cognomine dictatoris. Videtur enim illud *ter* abundans corruptum primo ex *Per*: ut & illic: *Iunius per rebus*· deinde cum in vicinia nullum aliud verbum eſſet, cui adjungi poſſet, interjecerunt librarii τὸ *præfuerat.* Ait etiam *volones, qui fierent*, quomodo & Andreas Aldinaque: nam qui antea lecti erant, in exercitu manebant Iunii dictatoris, uti conſtat ex prioribus.

b *Quoties ſenatum vocaſſent.*] Put. Pet. tres Pall. Voſſ. *Quoties in Senatum vocaſſent*: quemadmodum alibi, adve-

ejus provinciæ populos ad Romanos defeciſſe. Erant qui Magonem, cum claſſe ea, copiiſque, omiſſa Italia, in Hiſpaniam averterent; quum Sardiniæ recipiendæ repentina ſpes adfulſit. *Parvum ibi exercitum Romanum eſſe: veterem* [c] *prætorem inde A. Cornelium provinciæ peritum decedere, novum exſpectari. Ad hoc, feſſos jam animos Sardorum eſſe diuturnitate imperii: & proximo iis anno acerbe atque avare imperatum. Gravi tributo &* [d] *collatione iniqua frumenti preſſos. nihil deeſſe aliud quam auctorem, ad quem deficerent.* Hæc clandeſtina legatio per principes miſſa erat: maximè eam [e] rem moliente Hampſicora, qui tum auctoritate atque opibus longe primus erat. His nunciis prope uno tempore turbati erectique, Magonem cum claſſe ſua copiiſque in Hiſpaniam mittunt. in Sardiniam [f] Aſdrubalem, (cognomento Calvum) deligunt ducem: & tantum fermè copiarum, quantum Magoni, decernunt. Et Romæ conſules, tranſactis rebus quæ in urbe agendæ erant, movebant jam ſeſe ad bellum. [1] Ti. Sempronius, militibus Sinueſſam diem ad conveniendum edixit. & Q. Fabius, conſulto prius ſenatu, ut frumenta omnes ex agris, [g] ante Calendas Junias primas, in urbes munitas conveherent.

advocare ad concionem, advocare in conſilium. Lib. 9. *Ad conſules mœſtos, ne advocantes quidem in conſilium, ſua ſponte legati ac tribuni conveniunt.* Lib. 37. *Conſul poſteaquam detrectari certamen vidit, poſtero die in conſilium advocavit, quid ſibi faciendum eſſet.* Vide ad lib. 2, 55.

c *Prætorem inde Corneliam.*] Put. *Veterem prætorem inde A. Cornelium.*

d *Collatione iniqua frumenti oppreſſos.*] Put. Pet. duo Pall. Men. Voſſ. *Frumenti preſſos.*

e *Rem moliente Harſicora.*] Nomen hujus principis Sardi *Ampſicora* vel *Hampſicora* & hic & ubique faciunt optimi, id quod propius accedit ad Silii *Hampſagoras.* Apud Plautum Pœnulo *Ampſigora* Punicum mulieris nomen. Vtrumque poteſt videri deductum à flumine Africæ celeberrimo *Ampſaga.* Voſſianus: *auſpicor equitum auctoritate:* & in margine: vel, *anſicor.*

f *Aſdrubalem cognomento Calvum.*] Put. Pet. Men. Voſſ. duo Pal. ignorant duo poſteriora vocabula. Nec iis opus, cum idem dicatur cap. 34.

g *Ante Calendas Iulias primas.*] Omnes, *Iunias*, ut Sigonius.

VARIORUM.

1 *T. Sempronius militibus Sinueſſam diem &c.*] Idem Sempronius paulò ante diem duabus legionibus urbanis Cales ad conveniendum edixerat, ad quas accipiendas deinde M. Marcellus eſt miſſus: nunc Sinueſſam ad conveniendum diem edicit Volonibus, & ſociorum xxv. millibus, quæ ſibi ſorte evenerant. *Sigon.*

rent. [a] *Qui non invexiſſet, ejus ſe agrum populaturum: ſervos ſub haſta venditurum, villas incenſurum.* Ne prætoribus quidem, qui ad jus dicendum creati erant, vacatio ab belli adminiſtratione data eſt. Valerium prætorem in Apuliam ire placuit, ad exercitum à Terentio accipiendum. quum ex Sicilia legiones veniſſent; iis potiſſimum uti ad regionis ejus præſidium: [2] Terentianum mitti cum aliquo legatorum. Et viginti quinque naves M. Valerio datæ ſunt, quibus oram maritimam inter Brunduſium ac Tarentum tutari poſſet. Par navium numerus Q. Fulvio prætori urbano decretus ad ſuburbana littora tutanda. C. Terentio proconſuli negotium datum, ut in Piceno agro conquiſitionem militum haberet, lociſque iis præſidio eſſet. Et T. Otacilius Craſſus poſteaquam ædem Mentis in Capitolio dedicavit, in Siciliam cum imperio, qui claſſi præeſſet, miſſus. In hanc dimicationem 33
duorum opulentiſſimorum in terris populorum, omnes reges genteſque animos intenderant. inter quos Philippus Macedonum rex, eo magis, quod propior Italiæ ac mari tantum Ionio diſcretus erat. Is ubi primum fama accepit, Annibalem Alpes tranſgreſſum; ut bello inter Romanum Pœnumque orto lætatus erat: ita utrius populi mallet victoriam eſſe, incertis adhuc viribus, fluctuatus animo fuerat. Poſteaquam tertia jam pugna, tertia victoria [b] cum Pœnis erat; ad fortunam inclinavit, legatoſque ad Annibalem miſit: qui vitantes portus Brunduſinum Tarentinumque, quia cuſtodiis navium Romanarum tenebantur; [c] ad [3] Laciniæ Junonis in terram

2 *Terentianum mitti cum aliquo legatorum.*] Senſus eſt: Terentianum exercitum in Siciliam mitti, legiones ex Sicilia revocatas M. Valerio cum claſſe ad tutandam oram maritimam dari. *Sigon.*

3 *Laciniæ Iunonis templum.*] *Lacinia Juno* ſic cognominata ab Italiæ promontorio. Virgil. *attollit ſe diva Lacinia contra.* Vide ibi Servii notas. Meminit templi *Iunonis Laciniæ* infra lib. 4. & lib. 2. Decad. 3. ubi vide. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Qui non invexiſſent, eorum.*] Optimi, *invexiſſet, ejus.*

b *Cum Hannibale & Pœnis erat.*] In optimis nomen ducis cum copulativa non extant.

c *Ad Laciniæ Iunonis templum.*] Delevit

ram egreſſi ſunt. Inde per Apuliam petentes Capuam, media in præſidia Romana illati ſunt: deductique ad M. Valerium Lævinum prætorem, circa Nuceriam caſtra habentem. Ibi intrepidè Xenophanes legationis princeps à Philippo rege ſe miſſum, ait, ad amicitiam ſocietatemque jungendam cum populo Romano, mandata habere ad conſules, ac ſenatum populumque Romanum. Inter defectiones veterum ſociorum, Valerius nova ſocietate tam clari regis lætus admodum, [d] hoſtes pro hoſpitibus comiter accepit. dat qui proſequantur, [e] itinera cum cura demonſtrent, quæ loca, quoſque ſaltus, [f] aut Romanus, aut hoſtes teneant. Xenophanes per præſidia Romana in Campaniam, inde qua proximum fuit, in caſtra Annibalis pervenit, fœduſque cum eo atque amicitiam junxit [g] legibus his: *ut Philippus rex quam maxima claſſe (ducentas autem naves videbatur effecturus) in Italiam trajiceret, & vaſtaret maritimam oram: bellum pro parte ſua terra marique gereret. ubi debellatum eſſet, Italia omnis cum ipſa urbe Roma Carthaginienſium atque Annibalis eſſet, prædaque omnis Annibali cederet. Perdomita Italia, navigarent in Græciam, bellumque cum quibus regibus placeret, gererent. quæ civitates continentis, [h] quæ inſulæ ad Macedoniam*
34 *vergunt, eæ Philippi regnique ejus eſſent.* In has ferme leges, inter Pœnum ducem legatoſque Macedonum ictum fœdus, miſſique cum iis ad regis ipſius firmandam fidem legati, Giſgo, & Boſtar, & Mago, eodem ad Junonis Laciniæ, ubi navis occulta in ſtatione erat, perveniunt: inde profecti, quum jam altum tenerent, conſpecti à claſſe Romana ſunt, quæ præſidio erat Calabriæ littoribus.

levit *τὸ templum* Lipſius & ita Voſſ. & duo Pall. Put. tamen & Pet. retinent.

d *Hoſtem pro hoſpite comiter.*] Optimi: *hoſtem pro hoſpitibus.* Scribe ergo & *hoſtes.*

e *Itineraque cum cura demonſtrent.*] Abeſt omnibus copulativa, ut & Sigoniano.

f *Aut Romani aut hoſtes.*] Optimi, *Romanus.*

g *Legibus his, Philippus.*] Meliores, *legibus his, ut Philippus.*

h *Quæ inſulæ ad Macedoniam.*] Idem: *quæque inſulæ.* Scribe etiam: *cum quibus regi placeret.*

bus. [i] P. Valerius Flaccus cercuros ad perſequendam retrahendamque navem quum miſiſſet, primò fugere regii conati: deinde, [k] ubi celeritate vinci ſenſerunt, tradunt ſe Romanis: & ad præfectum claſſis adducti, quum quæreret, qui, & unde, & quo tenderent curſum; Xenophanes primò, ſatis jam ſemel felix mendacium ſtruere, à Philippo ſe ad Romanos miſſum, ad M. Valerium, ad quem unum iter tutum fuerit, perveniſſe. Campaniam ſuperare nequiſſe, ſeptam hoſtium præſidiis. deinde ut Punicus cultus, habituſque ſuſpectos legatos fecit Annibalis, interrogatoſque ſermo prodidit; tum, comitibus eorum ſeductis, ac metu territis, [l] literæ quoque ab Annibale ad Philippum inventæ, & pacta pacis inter regem Macedonum Pœnumque ducem. Quibus ſatis cognitis, optimum viſum eſt, captivos comiteſque eorum, Romam ad ſenatum, aut ad conſules, ubicumque eſſent, quam primum deportare. ad id celerrimæ quinque naves delectæ: ac L. Valerius Antias, qui præeſſet, miſſus: eique mandatum, ut in omnes naves [m] legatos ſeparatim cuſtodiendos divideret: daretque operam, ne quod iis colloquium inter ſe, neve quæ communicatio conſilii eſſet. Per idem tempus Romæ quum A. Cornelius Mam-

i *Q. Valerius Flaccus Corcyræos ad perſequendum.*] *P. Valerius* legendum eſſe recte monuerunt Glareanus & Sigonius ex cap. 16. & 38. ubi integrum hoc nomen omnibus in ſcriptis ſervatur. nam hic fere: *Valerius Q. Flaccus.* niſi malis *Valerius P. Flaccus.* Solet enim interdum prænomina poſtponere. Quomodo autem *Corcyræos?* quum ſtatim: *tradunt ſe Romanis.* Put. *cercyros.* Alii *corcyros.* Salmaſius ſubmonuit velle *cercuros. Cercurus* genus navis apud A. Gellium 10, 25. Plautum Mercatore & Sticho, Lucilium citante Nonio. Noſter lib. 33. *Cum claſſe centum tectarum navium, ad hoc levioribus navigiis cercuriſque ac lembis ducentis proficiſcitur.* Appianus Libycis, de Romanis tertium Punicum bellum molientibus: *ναυσὶ δ' ἐφέροντο πεντήκοντα μὲν πεντήρεσιν, ἑκατὸν δ' ἡμιολίαις, ἀφράκτοις τε καὶ κερκούροις καὶ στρογγύλοις πολλοῖς.*

k *Vbi celeritate victi ceſſerunt.*] Probi omnes: *vinci ſenſerant.* Recte quidem, nam intelligitur *τὸ ſe.*

l *Litera quoque ab Annibale ad Philippum inventa de pace.*] Put. *Inventa & pactae & pactis inter:* cum virgulis tamen, quæ *& pactis* cancellabant. Ita Pet. melior: *& pactae.* Lege: *inventa & pacta pacis inter regem Macedonum Pœnumque ducem.* Forte &, *Macedonem.*

m *Legatos ſeparatim cuſtodiendos.*] Boni fere omnes, *partim.* Sed & optimi: *neve qua communicatio.*

n Ad

Mammula, ex Sardinia provincia decedens, retuliſſet, qui ſtatus rerum in inſula eſſet, [n] bellum ac defectionem omnes ſpectare; Q. Mucium, qui ſucceſſiſſet ſibi, gravitate cœli aquarumque advenientem exceptum, non tam in periculoſum, quam longum morbum implicitum, diu ad belli vim ſuſtinendam inutilem fore, exercitumque ibi ut ſatis firmum pacatæ provinciæ præſidem eſſe, ita parum bello, quod motum iri videretur: decreverunt Patres, ut Q. Fulvius Flaccus quinque millia peditum, quadringentos equites ſcriberet, eamque legionem primo quoque tempore in Sardiniam trajiciendam curaret, mitteretque cum imperio quem ipſi videretur, qui rem gereret, quoad Mucius convaluiſſet. Ad eam rem miſſus eſt T. Manlius Torquatus, qui bis conſul cenſorque fuerat, ſubegeratque in conſulatu Sardos. Sub idem ferè tempus, & à Carthagine in Sardiniam claſſis miſſa duce Aſdrubale, cui Calvo cognomen erat, fœda tempeſtate vexata, [o] ad Baleares inſulas ejicitur, ibique (adeò non armamenta modo, ſed etiam alvei navium quaſſati erant) ſubductæ naves dum reficiuntur, aliquantum temporis triverunt.

35 In Italia quum poſt Cannenſem pugnam, fractis partis alterius viribus, alterius mollitis animis, ſegnius bellum eſſet: Campani per ſe adorti ſunt rem Cumanam ſuæ ditionis facere; primo ſollicitantes, ut ab Romanis deficerent. ubi id parum proceſſit, dolum ad capiendos eos comparant. Campanis omnibus ſtatum ſacrificium ad Hamas. eo ſenatum Campanum venturum certiores Cumanos fecerunt: petieruntque, ut & Cumanus eo ſenatus veniret ad conſultandum communiter, ut eoſdem uterque populus ſocios hoſteſque

n *Ad bellum & defectionem omnes ſpectare.*] In melioribus deeſt præpoſitio. Quia utroque modo Livius alibi, cur vetuſtiſſimis libris non obſequeremur?

o *Ad Baleares inſulas ejicitur.*] Scripti *dicitur*, factum ex *deicitur*, ut ſolent fere libri vett. pro *dejicitur*. Naufragi quidem *ejici* dicuntur (& notavimus ad M. Senecam) ſed naufragi. At qui ſumma re ſalva tempeſtate vertuntur à curſu vel à medio mari ad inferiorem partem,

que haberet: præſidium ibi armatum ſeſe habituros, [p] ne quid ab Romano Pœnove periculi eſſet. Cumani (quamquam ſuſpecta fraus erat) nihil abnuere; ita regi fallax conſilium poſſe rati. Interim Ti. Sempronius conſul Romanus Sinueſſæ, quo ad conveniendum diem edixerat, exercitu luſtrato, tranſgreſſus Vulturnum flumen, circa Liternum caſtra poſuit. Ibi, quia ocioſa ſtativa erant, crebro decurrere milites, cogebat, ut tirones ([q] ea maxima pars [1] volonum erat) aſſueſcerent ſigna ſequi, & in acie agnoſcere ordines ſuos. [r] inter quæ maxima inerat tum cura duci, itaque legatis tribuniſque præceperat, *ne qua exprobratio cuiquam veteris fortunæ diſcordiam inter ordines ſereret: vetus miles tironi, liber voloni ſeſe exæquari ſineret. omnes ſatis honeſtos, generoſoſque ducerent, quibus arma ſua ſignaque populus Romanus commiſiſſet.*

tem, *dejici* dicuntur. Vt apud Cæſarem lib. 4. Gall. *Tanta tempeſtas ſubito coorta eſt, ut nulla earum curſum tenere poſſet, ſed aliæ eodem, unde profectæ erant, referrentur naves, aliæ ad inferiorem partem magno ſui cum periculo dejicerentur.* Noſter infra: *quæ tempeſtate dejecta ad Baleares erat.*

p *Ne quid ab Romano novi periculi eſſet.*] Solus Put. hic nos adjuvit: *ab Romanouenove.* Verum eſt: *ab Romano Pœnove periculi.*

q *Ea maxima pars volonum erat.*] Sic Iuſtinus lib. 5. *Ex quibus major pars Athenienſium erat.* Tamen hic meliores fere: *erant.* Vt forſan auctores ſcripſerint: *volones erant:* &, *Athenienſes erant.*

r *Inter quæ concordiæ maxima erat.*] Put. *Inter quae maxemamerat curacura duci:* omiſſo τοῦ *concordiæ*, quod & Pet. & Men. & Voſ. prorſus ignorant. Scribe primum: *maxima inerat tum cura duci.* Salluſtius: *prorſus multæ facetiæ multuſque lepos inerat.* Noſter lib. 42. *Inerat cura inſita mortalibus videndi congredientes nobilem regem & populi principis terrarum legatos.* Curtius lib. 7. *Vna erat cura, ne inultus occideret.* Deinde iidem quatuor: *ne qua exprobratio.* Vix eſt, ut τὸ *concordia,* non adjecerit aliquis, qui neſciebat τὸ *itaque* non hic eſſe cauſſale, ſed poſitum pro *& ita.* Quid enim integrius? *Inter quæ maxima inerat tum cura duci, itaque legatis tribuniſque præceperat, ne qua exprobratio cuiquam veteris fortunæ diſcordiam inter ordines ſereret. Exprobratio cuiquam* verbali regente caſum verbi, eſt exprobratio cuiquam facta. Vt apud Plautum: *verbis velitationem fieri compendii volo.* Id eſt, velitationem, quæ fit verbis, fieri compendii volo. Et, *Opulento homini hoc ſervitus dura eſt.* Sic apud Ciceronem, quod jam notavimus: *eruptio Mutinæ*, pro eruptione Mutina facta.

VARIORUM.

1 *Volonum quod fuerat.*] Volones ſervi erant, in militiam admiſſi; inde ſic dicti, quod prius interrogarentur, vellentne militare. Cælius lib. 25. cap. 23, Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 11. *Godelev.*

2 *quæ fortuna coëgiſſet ita fieri, eandem cogere tueri factum.* Ea non majore cura præcepta ab ducibus ſunt quam à militibus obſervata, brevique tanta concordia coaluerant omnium animi, ut prope in oblivionem veniret, qua ex conditione quiſque eſſet miles factus. Hæc agenti Graccho, legati Cumani nunciarunt, quæ à Campanis legatio paucos ante dies veniſſet, & quid iis ipſi reſpondiſſent. Triduum poſt eum diem feſtum eſſe: non ſenatum ſolum omnem ibi futurum, ſed caſtra etiam & exercitum Campanum. Gracchus, juſſis Cumanis omnia ex agris in urbem convehere & manere intra muros, ipſe a pridie quam ſtatum ſacrificium Campanis eſſet; Cumas movet caſtra. Hamæ inde tria millia paſſuum abſunt. Jam Campani eo frequentes ex compoſito convenerant, nec procul inde in occulto b Marius Alfius Medixtuticus (ſummus magiſtratus erat Campanis) cum quatuordecim millibus armatorum habebat caſtra, in ſacrificio apparando, & inter id inſtruendæ fraudi aliquanto intentior, quam muniendis caſtris, aut ulli militari operi. Triduum ſacrificatum ad Hamas. Nocturnum erat ſacrum, ita ut ante mediam noctem compleretur. Huic Gracchus inſidiandum tempori ratus, custodibus

2 *Quæ fortuna coëgiſſet ita fieri, eand. cog. &c.*] Rectè hinc dictum: *Qui neceſſitati obedit, nullius culpæ eſt reus.* ratio eſt in promptu: *Neceſſitati id omne quod libet licet.* utique ſi *Eſt lege major qualibet neceſſitas:* nedum ultima illa, cui & Dii ipſi ultro cedunt. *Grut.*

GRONOVII.

a *Pridie quam ſtatutum.*] Put. Pet. *Pridie quam ſtatum ſacrificium.* ut legendum eſſe ſe apud Regem diſputaſſe Valla gloriatur.

b *Marius Alfius qui ſummus.*] *Nec procul inde in occulto Marius Alpius edixituticus ſummus magiſtratus erat Campanis cum XIIII. malorum habebat caſtra.* Sic Put. Pet. Men. Pall. duo, Florent. Voſſ. Barberin. paucis apicibus forte, quos annotaſſe nihil intereſt, differentes. Scribe: *nec procul inde in occulto Marius Alfius Medixtuticus (ſummus magiſtratus erat Campanis) cum quatuordecim millibus armatorum habebat caſtra; ſacrificio apparando & inter id fraudi inſtruendæ intentior quam muniendis caſtris aut ulli militari operi. Triduum* &c. Nam τὸ *in* vel *is* & *fuit*, quibus auctiores vulgatæ, optimi noſtri abjurant. Laurentius Valla præivit. Lipſius pro ſupervacuo delet; *ſummus magiſtratus erat Campanis.* Quid igitur fiet lib. 30. *Senatum itaque Suffetes, (quod velut conſulare imperium apud eos erat) vocaverunt.* Aut lib. 35. *per apocletos autem (id vocant ſanctius concilium ex delectis conſtat viris) id agitabant,*

dibus ad portas poſitis ; [c] ne quis enunciare poſſet cœ-
pta , & ab decima diei hora coactis militibus corpo-
ra curare , ſomnoque operam dare , ut primis tenebris
convenire ad ſignum poſſent , vigilia ferme prima tolli
juſſit ſigna , ſilentique profectus agmine , quum ad Ha-
mas media nocte perveniſſet, caſtra Campana, ut in per-
vigilio neglecta , ſimul omnibus portis invadit : alios
ſomno ſtratos , alios perpetrato ſacro inermes redeun-
tes , obtruncat. hominum eo tumultu nocturno cæſa
plus duo millia , cum ipſo duce Mario Alfio, capta ſunt
ſigna militaria quatuor & triginta. Gracchus minus cen- 36
tum militum jactura caſtris hoſtium potitus , Cumas ſe
propere recepit ; ab Annibale metuens , [d] qui ſuper Ca-
puam in Tifatis habebat caſtra. [e] Nec eum provida fu-
turi ſefellit opinio. nam ſimul Capuam ea clades eſt nun-
ciata , ratus Annibal , ab re bene geſta inſolenter lætum
exercitum tironum magna ex parte ſervorumque , ſpo-
liantem victos , prædaſque agentem , ad Hamas ſe in-
venturum; citatum agmen præter Capuam rapit: obvioſ-
que ex fuga [f] Campanorum dato præſidio Capuam duci,
ſaucios vehiculis portari jubet. [g] ipſe Hamis vacua ab
hoſtibus caſtra , nec quicquam præter recentis veſtigia
cædis,

bant, &c. Et lib. 38. *Damiurgis civitatum , qui ſummus eſt magiſtratus , Ægium evocantibus*. Cicero lib. 4. in Verr. *Dionyſiarchum ad ſe Proagorum, hoc eſt, ſummum magiſtratum, vocari jubet.*

c *Ne quis enuntiare poſſet , à ſexta ad decimam diei horam.*] Put. *Ne quis enuntiare poſſet cœpta & an decuma diei horā.* Sic Pet. uterque & Men. Voſſ. Barberin. & quatuor Flor. cum Aldina: niſi quod omnes, *ad decimam diei horam*. Quippe in vetuſtiſſimo libro τοῦ *an* poſteriori literæ tranſlitæ *D* ſupraſcriptum eſt. Me vero prima illa manus ambiguum relinquit, *ante decimam*, an *ad decimam* an *ab decima diei hora* , (quo maxime inclino) probare malim. *Enuntiate cœpta* , ut apud Silium *prodere cœpta.* Infra : *nocte , ne cujus interventus cœpta impediret, mortem ſibi conſcivit.*

d *Qui ſuper Capuam ac Tifata habebat caſtra.*] Put. Pet. Pal. Voſſ. *antifatis.* Scribe : *ſuper Capuam in Tifatis.* Infra : *caſtraque Annibalis , quæ in Tifatis erant.*

e *Nec eum provida viri.*] Put. *Provida fuituiri.* Scribe : *nec eum provida futuri ſefellit opinio.* Tacitus 6. ann. *Iactis tamen vocibus , per quas intelligeretur providus futurorum.*

f *Campanorum per duo præſidia.*] Put. Pet. Voſſ. tres Pal. *Campanorum duo præſidio.* unde recte Lipſius *dato.* Sed & optimi : *ſaucios vehiculis portari jubet.* ubi vulgo , *tolli portarique.* Vbi & alii codices ignorant τὸ *tolli.*

g *Ipſe ad Hamas vacua.*] Alii , *ad Hamis.* Optimus, *Ipſe Hamis.*

 h *Pe-*

cædis, ſtrataque paſſim corpora ſociorum invenit. Auctores erant quidam, ut protinus inde Cumas duceret, urbemque oppugnaret. Id quamquam haud modice Annibal cupiebat, ut quia Neapolim non potuerat, Cumas ſaltem, maritimam urbem, haberet; tamen, quia præter arma nihil ſecum miles raptim acto agmine extulerat, retro in caſtra ſupra Tifata ſe recepit. inde fatigatus Campanorum precibus, ſequenti die cum omni apparatu oppugnandæ urbis, Cumas redit: [h] perpopulatoque agro Cumano, mille paſſus ab urbe caſtra locat. Tum Gracchus, magis verecundia in tali neceſſitate deſerendi ſocios, implorantes fidem ſuam populique Romani ſubſtitit, quam ſatis fidens exercitui. Nec alter conſul Fabius, qui ad Cales caſtra habebat, [i] Vulturnum flumen traducere audebat exercitum: occupatus primo [k] [1] auſpiciis repetendis; dein prodigiis, quæ alia ſuper alia nunciabantur, expiantique ea haud facile litari aru-
37 ſpices reſpondebant. Hæ cauſſæ quum Fabium tenerent, Sempronius in obſidione erat; & jam operibus oppugnabatur. adverſus ligneam [l] ingentem admotam urbi, aliam turrem ex ipſo muro excitavit conſul Romanus, aliquanto altiorem: quia muro ſatis per ſe alto ſubjectis validis ſublicis pro ſolo uſus erat. inde primum ſaxis, ſudibuſque, & cæteris miſſilibus [m] propugnatores mœnia atque urbem tuebantur: poſtremo, ubi promovendo adjunctam muro viderunt turrem, facibus ardentibus plurimum ſimul ignem conjecerunt. quo incendio trepida armatorum multitudo quum de turri ſeſe præcipitaret,

h *Populatoque agro Cumano.*] Meliores: *perpopulatoque.*

i *Vulturnum traducere.*] Iidem, *Vulturnum flumen traducere.*

k *Auſpiciis repetendis Romæ.*] Vox ultima ſpernitur ab optimis libris.

l *Ingentem turrim admotam urbi.*] Abeſt τὸ *turrim.* & jure, cum ſtatim ſequatur: *aliam turrem.*

m *Propugnatores urbem ac mœnia.*] Omnes: *propugnatores mœnia atque urbem.*

VARIORUM.

1. *Auſpiciis repetendis Romæ.*] Latinitas aliud poſtulat, *Romæ*; aut delendum. *Tan. Faber.*

pitaret, [a] eruptio ex oppido ſimul duabus portis facta, ſtationes hoſtium fudit, fugavitque in caſtra; ut eo die obſeſſo, quam obſidenti ſimilior eſſet Pœnus. [b] Ad mille trecentos Carthaginienſium cæſi: & undeſexaginta vivi capti, qui circa muros & in ſtationibus ſolute ac negligenter agentes, quum nihil minus quam eruptionem timuiſſent, [c] ex improviſo oppreſſi fuerunt. Gracchus, priuſquam ſe hoſtes ab repentino pavore colligerent, receptui ſignum dedit, ac ſuos intra muros recepit. [d] Poſtero die Annibal elatum ſecunda re conſulem juſto prælio ratus certaturum, aciem inter caſtra atque urbem inſtruxit. cæterum poſteaquam neminem moveri ab ſolita cuſtodia urbis vidit, nec committi quicquam temerariæ ſpei, ad Tifata redit infecta re. Quibus diebus Cumæ liberatæ ſunt obſidione, iiſdem diebus, & in Lucanis ad Grumentum Ti. Sempronius, cui Longo cognomen erat, cum Hannone Pœno proſpere pugnat. Supra duo millia hominum occidit, & ducentos octoginta milites amiſit: ſigna militaria ad quadraginta unum cepit. Pulſus finibus Lucanis Hanno, retro in Bruttios ſeſe recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quæ à populo Romano defecerant, vi recepta per M. Valerium prætorem. [e] Vercellius Siciliuſque, auctores defectionis ſecuri percuſſi. ſupra mille captivorum ſub haſta venierunt:

GRONOVII.

a *Eruptio ex oppido ſimul duabus portis facta.*] Non comparet τὸ *facta* in Put. Pet. duobus Pall. Voſſ.

b *Quadringentos C. caſi, undequadraginta.*] Put. Pet. *Ad mille trecentos Carthaginienſium cæſi, & undeſexaginta vivi capti.* Poſteriorem numerum habet & Voſſianus & Pal. monueratque Valla.

c *Ex improviſo oppreſſi ſunt.*] Duo optimi: *oppreſſi fuerant.*

d *Poſtero die Annibal elatum ſecunda re conſulem.*] Tò *elatum* non habet auctores ſcriptos. Voſſ. *Hannibal cum ſecunda.* Duo Pall. *cum Hannibal ſecunda.* tertius, *Hannibal à ſecunda.* Put. & Petav. *Hannibaletum ſecunda.* Scribe: *Hannibal lætum ſecunda.* Lib. 22. *Feſſis pugnando hoſtibus, tum victoria lætis.*

e *Vercellius Siciliuſque auctores.*] Si fides optimis libris, ex oppidis tribus tres homines fecerunt editores. nam ita Put. & Pet. *Et ex Hirpinis oppida tria, quæ à populo Romano defecerant, vi recepta per M. Valerium pratorem, Vercellium, Veſcellium, Sicilinum & auctores defectionis ſecuri percuſſi.* Men. *Veſcellum, Vercellium, Sicilium & auctores.*

runt: præda alia militi conceſſa, [f] exercitus Luceriam
38 reductus. Dum hæc in Lucanis atque in Hirpinis geruntur, quinque naves, quæ Macedonum atque Pœnorum captos legatos Romam portabant, à ſupero mari ad inferum circumvectæ prope omnem Italiæ oram, quum præter Cumas velis ferrentur, neque hoſtium an ſociorum eſſent, ſatis ſciretur, Gracchus obviam ex claſſe ſua naves miſit. cum percunctando invicem cognitum eſſet, conſulem Cumis eſſe; naves Cumas appulſæ, captivique ad conſulem deducti, & literæ datæ. Conſul literis Philippi atque Annibalis perlectis, conſignata omnia ad ſenatum itinere terreſtri miſit: navibus devehi legatos juſſit. Quum eodem fere die literæ legatique Romam veniſſent, & percunctatione facta, dicta cum ſcriptis congruerent; primo gravis cura Patres inceſſit, cernentes, quanta vix tolerantibus Punicum bellum, Macedonici belli moles inſtaret, cui tamen adeo non ſuccubuerunt, ut extemplo agitaretur, quemadmodum ultro inferendo bello averterent ab Italia hoſtem. [g] Captivis in vincula condi juſſis, comitibuſque eorum ſub haſta venditis, ad naves viginti quinque, quibus P. Valerius Flaccus præfectus præerat, [h] viginti paratas alias decernunt. His comparatis deductiſque, & additis quinqne navibus, quæ advexerant captivos legatos, quinquaginta naves ab Oſtia Tarentum profectæ: [i] juſſuſque P. Valerius, militibus Varronianis, quibus L. Apuſtius legatus

res. Infra lib. 24, 44. mentio fit *Iovis Vicilini*, quod templum in Compſano agro ſit. Quis ſit ille aut cur ita dictus, non meminiſſe ait Glareanus. Etiam Caſſium illum Spurium, qui regnum Romæ adfectavit, *Viſcellinum* dictum fuiſſe notum eſt. Sed & *Sicilium* agnoſcit in Italia Dionyſius, etſi in Tiburtibus ponat. Voſ. *P.R. Vercellium Siciliumque & auctores.*

f *Exercituſque Cumas reductus.*] Voſſ. & Men. *Cumam.* Put. & Pet. *exercituſque curiam reductus.* non *Cumas.* Scribe: *exercitus Luceriam reductus.* Vide Sigonium.

g *Captivis in vincula conditis.*] Put. *conditus ſis.* Scribe: *condi juſſis.*

h *Viginti paratas alias decernunt.*] Optimi & Voſſ *paratis.* Scribe: *parati alias.* Niſi tamen id verbum omnino delendum.

i *Iuſſuſque Q. Fulvius militibus Varronianis.*] Ut Sigonius, omnes, *juſſuſque P. Valerius.* Nec aliter Andreas, Aſcenſius, Mog. aliique veteres editi ante Aldum.

k Ei

tus Tarenti præerat, in naves impoſitis, quinquaginta
navium claſſe non tueri modo Italiæ oram, ſed explorare
de Macedonico bello. ſi congruentia literis legatorum-
que indiciis Philippi conſilia eſſent, ut M. Valerium
prætorem literis certiorem faceret: iſque L. Apuſtio le-
gato exercitui præpoſito, Tarentum ad claſſem profe-
ctus primo quoque tempore in Macedoniam tranſmit-
teret: daretque operam, ut Philippum in regno conti-
neret. Pecunia ad claſſem tuendam bellumque Mace-
donicum [k] ea decreta eſt, quæ Ap. Claudio in Siciliam
miſſa erat, ut redderetur Hieroni regi: ea per L. Apu-
ſtium legatum Tarentum eſt devecta. ſimul ab Hierone
miſſa ducenta millia modiûm tritici, & hordei centum.
Dum hæc Romani parant, aguntque; ad Philippum ca- 39
ptiva navis, una ex iis, quæ Romam miſſæ erant, [l] ex
curſu refugit: inde ſcitum, legatos cum literis captos.
[m] itaque ignarus de iis quæ cum Annibale legatis ſuis
conveniſſent, quæque legati ejus ad ſe allaturi fuiſſent,
legationem aliam cum eiſdem mandatis mittit. Legati
ad Annibalem miſſi, Heraclitus, [n] cui Scotino cogno-
men erat, & Crito Berræus, & Soſitheus Magnes. Hi
proſpere tulerunt ac retulerunt mandata. ſed prius ſe
æſtas circumegit, quam movere ac moliri quicquam rex
poſſet: tantum navis una capta cum legatis momenti
fecit, ad dilationem imminentis Romanis belli. Et cir-

k *Ei decreta eſt, quæ* &c. *Hieroni regi: & per hæc.*] Scripti fere: *ea decreta eſt.* Deinde Put. *regiex per.* Lege: *ut redderetur Hieroni regi: ea per L. Apuſtium Tarentum eſt devecta.*

l *Ex curſu fugit.*] Scribe cum optimis: *ex curſu refugit.* nam & alii *excurſo refugit.* vel, *excuſſa refugit.* Lib. 44. *Brunduſii legatos jam eſſe, his ex curſu Dyrrachium rejectos.*

m *Itaque ignarus de iis quæ cum Annibale.*] Put. *ignarus ex quæ.* Adjecit manus altera inter verſus *hec.* Vnde Pet. *ex hace.* Men. *ex his ignarus.* Voſſ. *ex his.* Scribe: *itaque ignarus rex ecquæ cum Hannibale legatis ſuis conveniſſent.*

n *Cui Scotino cognomen erat.*] Ab aliena manu ſuſpicari additum poſſis. Nam vetus ille Σκοτεινὸς multis ætatibus ante Philippum Demetrii filium vixit: niſi homo ineptus æmulatione prioris hoc ſibi cognomen adſcivit. Alter legatorum Philippi dicitur vulgo: *Crito Berræus:* Put. *Boeuſotius & Soſitheus.* Ambiguum relinquit fueritne *Beroæus* an *Bœotius.* Illud malo. In aliis quoque libris mirifice contortum id nomen: nam Pal. & Voſſ. *Critobo Euſotis:*

ca Capuam, tranſgreſſo Vulturnum Fabio, poſt expiata tandem prodigia, ambo conſules rem gerebant. Combulteriam, & Trebulam, & Saticulam, urbes, quæ ad Pœnum defecerant, Fabius vi cepit; præſidiaque in iis Annibalis, [o] Campanique permulti capti. & Nolæ, ſicut priore anno, ſenatus Romanorum, plebs Annibalis erat: conſiliaque occulta de cæde principum & proditione urbis inibantur. Quibus ne incepta procederent, inter Capuam caſtraque Annibalis, quæ in Tifatis erant, traducto exercitu, [p] Fabius ſuper Veſuvium in caſtris Claudianis conſedit, inde M. Marcellum proconſulem, cum

40 iis copiis quas habebat, Nolam in præſidium miſit. Et in Sardinia res per T. Manlium prætorem adminiſtrari cœptæ, quæ omiſſæ erant, poſteaquam Q. Mucius prætor gravi morbo eſt implicitus. Manlius navibus longis ad Carales ſubductis, navalibuſque ſociis armatis, ut terra rem gereret, & à prætore exercitu accepto, duo & viginti millia peditum, mille & decentos equites confecit. Cum his equitum peditumque copiis profectus in agrum hoſtium, haud procul ab Hampſicoræ caſtris caſtra poſuit. Hampſicora tum forte profectus erat [q] in Pellidos Sardos ad juventutem armandam, qua copias augeret. Filius ejus, nomine Hioſtus, caſtris præerat: is adoleſcentia ferox, temere prælio inito fuſus, fugatuſque. ad tria millia Sardorum eo prælio cæſa, trecenti ferme vivi capti. Alius exercitus primò per agros ſilvaſque

ſotis: alter *Crito boeuſetis*. Tertius: *Cribetoeſis*. Andreas atque Aldus: *Crita Boreuſetis*.

o *Campani permulti capti.*] Meliores, *Campanique*.

p *Fabius ſuper Veſuvium.*] Cluverius ſatis bona ratione: *ſuper Sueſſulam in caſtris Claudianis*. 3. Ital. ant. 5.

q *In Pellidos Sardos*] Optimi, *Pellitos*: ut ſuſpicati ſunt olim viri docti, quum apud Ciceronem Sardi vocentur *maſtrucati latrunculi*. Ea vox reſtituenda Plinio lib. 33. cap. 12. *At Hercules Pompejum Paullinum, Arelatenſis equitis Romani filium, paternaque gente Pellitum, duodecim pondo argenti habuiſſe apud exercitum, ferociſſimis gentibus oppoſitum, ſcimus.* Sic optimus codex Voſſianus. Alter minoris pretii: *paternaque gente appellatum d. p. a. habuiſſe*. Vulgo: *pulſum, quod duodecim p. argenti habuiſſet*. Eſt tamen in iſto quoque illa litera correcta, & ſic formata, ut dubites *D* an *T* prius fuerit.

r Bel-

vaſque fuga palatus; dein, quo ducem fugiſſe fama erat, ad urbem nomine Cornum, caput ejus regionis, confugit. debellatúmque eo prælio in Sardinia eſſet, ni claſſis Punica cum duce Aſdrubale, quæ tempeſtate dejecta ad Baleares erat, in tempore ad ſpem rebellandi adveniſſet. Manlius poſt famam appulſæ Punicæ claſſis, Carales ſe recepit. ea occaſio Hampſicoræ data, Pœno ſe jungendi Aſdrubal copiis in terram expoſitis, & claſſe remiſſa Carthaginem, duce Hampſicora ad ſociorum populi Romani agrum populandum profectus, Carales perventurus erat, ni Manlius obvio exercitu ab effuſa eum populatione continuiſſet. Primò caſtra caſtris modico intervallo ſunt objecta, deinde procurſationes leviaque certamina vario eventu inita: poſtremo deſcenſum in aciem, ſigniſque collatis juſto prælio per quatuor horas pugnatum. Diu pugnam ancipitem Pœni, Sardis facile vinci aſſuetis, fecerunt: poſtremò & ipſi, quum omnia circa ſtrage ac fuga Sardorum repleta eſſent, fuſi. cæterum terga dantes, circumducto cornu, quo pepulerat Sardos, incluſit Romanus. cædes inde magis, quam pugna fuit. Duodecim millia hoſtium cæſa, Sardorum ſimul Pœnorumque ferme tria millia & ſexcenti capti, & ſigna militaria ſeptem & viginti. Ante omnia claram 41
& memorabilem pugnam fecit Aſdrubal imperator captus, & Hanno, & Mago, nobiles Carthaginienſes. Mago ex gente Barcina, propinqua cognatione Annibali junctus: Hanno auctor rebellionis Sardis; [r] bellique ejus haud dubie concitor. Nec Sardorum duces minus nobilem eam pugnam cladibus ſuis fecerunt. nam & filius Hampſicoræ Hioſtus in acie cecidit: & Hampſicora cum paucis equitibus fugiens, ut ſuper afflictas res necem quoque filii audivit, [ſ] nocte ne cujus interventus cœpta

r *Belliqu e ejus haud dubie concitator.*] Optimi, *concitor:* quam vocem & lib. 37, 45. ex Mſſ. reſtitutum ivimus: *Thoantem quoque Ætolum concitorem Ætolici belli.* Habent & Tacitus Juſtinuſque & Ammianus.

ſ *Ne cujuſquam interventus cœptum.*] Pet. & Voſſ. *Ne cujus interv. cœptam peteret.*

pta impediret, mortem ſibi conſcivit. Cæteris urbs Cornus eadem, quæ ante, fugæ receptaculum fuit. quam Manlius victore exercitu aggreſſus, intra paucos dies recepit. Deinde aliæ quoque civitates, quæ ad Hampſicoram Pœnoſque defecerant, obſidibus datis, dediderunt ſeſe. quibus ſtipendio frumentoque imperato pro cujuſque aut viribus aut delicto, Carales exercitum reduxit. Ibi navibus longis deductis, impoſitoque quem ſecum advexerat milite, Romam navigat, Sardiniamque perdomitam nunciat Patribus: & [t] ſtipendium quæſtoribus, frumentum ædilibus, captivoſque Fulvio prætori tradidit. Per idem tempus T. Otacilius prætor quinquaginta navium ab Lilybæo claſſe in Africam tranſvectus, depopulatuſque agrum Carthaginienſem, quum Sardiniam inde peteret, quo fama erat Aſdrubalem à Balearibus nuper trajeciſſe, claſſi Africam repetenti occurrit, [v] levique certamine in alto commiſſo, ſeptem inde naves cum ſociis navalibus cepit. cæteras metus haud ſecus, quam tempeſtas, paſſim disjecit. Per eoſdem forte dies & [x] Bomilcar cum militibus ad ſupplementum Carthagine miſſis, quadragintaque elephantis, & commeatu, Locros acceſſit. quem ut incautum opprimeret Ap. Claudius per ſimulationem provinciæ circumeundæ Meſſanam raptim exercitu ducto, [y] æſtu ſecundo

teret. Put. *Cujus interventus cœptampediret.* Scribe: *ne cujus interventus cœpta impediret*, non *cujuſquam* & *cœptum*, ut vulgo. Lib. 21. *Daturum ſe operam, ne cujus ſuorum popularium mutatam ſecum fortunam eſſe vellent.*

t *Stipendium queſtoribus, & frumentum ædilibus.*] Scripti abſque copula.

v *Levique armatura certamine in alto commiſſo.*] Deeſt optimis τὸ *armatura*, nec niſi ſtulte adjicitur.

x *Bomilcar cum militibus ad ſupplementum.*] Meliores: *Bomilcar cum militibus ad ſupplementum Carthagine miſſis, elephantiſque.* non habent *quadragintaque.* Corrige: *Bomilcar quatuor millibus ad ſupplementum Carthagine miſſis, elephantiſque & commeatu Locros acceſſit.* Numerum ſupplevimus ex cap. 13. ſupra: ubi etſi vulgo legitur: *quadraginta millia Numidarum:* tamen Put. perinde ut Lipſianus ∞ ∞ ∞ ∞. Neque offendat quemquam defectus præpoſitionis. Sic enim lib. 5. *Reſtat ut jam novis copiis veniant.* Lib. 10. *Etruſci omnibus copiis aderant.* Lib. 27. *Advenit Livius peditum omnibus copiis.*

y *Æſtu ſecundo Locros trajecit.*] Non eſt ſincerum hoc, etſi Salluſtius: *æſtu ſecundo*

ſecundo Locros trajecit. Jam inde Bomilcar ad Hannonem in Bruttios profectus erat, & Locrenſes portas Romanis clauſerunt. Appius magno conatu nulla re geſta, Meſſanam repetit. Eadem æſtate Marcellus ab Nola, quam præſidio obtinebat, crebras excurſiones in agrum Hirpinum, & Samnites Caudinos fecit. adeoque omnia ferro atque igni vaſtavit, ut antiquarum cladium Samnio memoriam renovaret. Itaque extemplo legati 42
ad Annibalem miſſi ſimul ex utraque gente, ita Pœnum allocuti ſunt: *Hoſtes populi Romani, Annibal, fuimus primum per nos ipſi, quoad noſtra arma, noſtræ vires nos tutari poterant. poſteaquam iis parum fidebamus,* [1] *Pyrrho regi nos adjunximus;* [2] *à quo relicti, pacem neceſſariam accepimus, fuimuſque in ea per annos prope quinquaginta, ad id tempus quo in Italiam veniſti. Tua nos non magis virtus fortunaque, quam unica comitas ac benignitas erga cives noſtros, quos captos nobis remiſiſti, ita conciliavit tibi, ut te ſalvo atque incolumi amico, non modo populum Romanum, ſed ne Deos quidem iratos (ſi dici fas eſt) timeremus. At, Hercule, non ſolum incolumi & victore, ſed præſente te, quum ploratum prope conjugum ac liberorum noſtrorum exaudire, & flagrantia tecta poſſes conſpicere; ita ſumus aliquoties hac æſtate devaſtati, ut M. Marcellus, non Annibal viciſſe ad*

Cannas

ſecundo furtim aut celeritate vitare prælium in tranſgreſſu conatus eſt. Cæſar 4. Gall. *Et ventum & æſtum uno tempore nactus ſecundum*. Iuſtinus 12. *Secundo æſtu oſtio fluminis Indi invehitur.* nam Put. & Pet. *aeſtuquaeſuo.* Tres etiam Pall. & Men. *æſtuque ſuo Locros.* Latet aliquid. Porte: *raptim exercitum duxit, æſtuque ſuo Locros trajecit.* Vt *æſtum* dixerit *ſuum*, quemadmodum *locos*, *deos*, *ventos ſuos* pro ſecundis dicunt: quod Al. Rubenio quoque videbatur. Horatius, *ventis ituris non ſuis.* Ovidius: *& vento naviget uſque ſuo.*

VARIORUM.

1 *Pyrrho regi nos adjunximus.*] Samnites loquuntur. Eſt autem illud bellum Pyrrhi, Tarentinorum, Samnitum, Lucanorum & Brutiorum copiis exercituque geſtum. Quod ex triumphis illorum annorum intelligi poteſt. M' quidem Curius, non tam de Pyrrho rege, quam de Samnitibus triumphaſſe traditur. *Sigonius.*

2 *A quo relicti pacem neceſſariam accepimuſque &c.*] Pax data Samnitibus eſt anno ab urbe cond. CDLXXIX. quo anno C. Claudius Canina conſul de iis triumphavit, cum per annos LXX. geſtum bellum eſſet, ut ait Liv. lib. 31. in oratione legati Rom. in concilio Ætolorum. Quod ita eſſe inde facile intelligi poteſt, quod cœptum erat bellum M. Valerio, A. Cornelio conſulibus anno CDXII. ſi igitur anno CDLXXIX. victis Samnitibus pax data eſt, in pace autem

fuerunt,

Cannas videatur: glorienturque Romani, te [a] ad unum modo ictum vigentem, velut aculeo emiſſo, torpere. Per centum prope annos cum populo Romano bellum geſſimus: nullo externo adjuti nec duce, nec exercitu: niſi quod per biennium Pyrrhus noſtro magis milite ſuas auxit vires, quam ſuis viribus nos defendit. [b] Non ego ſecundis rebus noſtris gloriabor: duos conſules, ac duos conſulares exercitus à nobis ſub jugum miſſos, & ſi qua alia aut læta aut glorioſa nobis evenerunt. quæ aſpera adverſaque tunc acciderunt, minore indignatione referre poſſumus, quam quæ hodie eveniunt. Magni dictatores cum magiſtris equitum, bini conſules cum binis conſularibus exercitibus ingrediebantur fines noſtros; ante explorato & ſubſidiis poſitis: & ſub ſignis ad populandum ducebant. nunc prope unius & parvi ad tuendam Nolam præſidii præda ſumus. Jam, ne manipulatim quidem, ſed latronum modo, percurſant totis finibus noſtris negligentius, quam ſi in Romano vagarentur agro. Cauſſa autem hæc eſt, quod neque tu defendis; & noſtra juventus, quæ ſi domi eſſet, tutaretur, omnis ſub ſignis militat tuis. Nec te, nec exercitum tuum norim: niſi à quo tot Romanas acies fuſas ſtrataſque eſſe ſciam, ei facile eſſe ducam opprimere populatores noſtros vagos, ſine ſignis, palatos, quo quemque trahit, quamvis vana, prædæ ſpes. Numidarum paucorum illi quidem præda erunt, præſidiumque [c] miſſum nobis erit, & Nolæ ademeris: ſi modo, quos ut ſocios haberes dignos duxiſti, haud indignos judicas, quos in fidem receptos tuearis.

fuerunt, uſque ad adventum Annibalis in Italiam, P. Scipione & Ti. Longo coſſ. anno DXXXII. id eſt, annis LIII. poſtquam pacem Samnites acceperant: ergo hoc loco legendum videtur, *In ea fuimus per annos prope* LX. Sigonius.

GRONOVII.

a *Ad unum modo ictum vigentem velut jaculo.*] Put. *velut aculeg emiſſo.* Scribe: *velut aculeo emiſſo.* Ut Freinſhemius quoque conjecit ex Curtii lib. 4. *ubi primum impetum effudit, velut quædam animalia, amiſſo aculeo, torpet.* Cicero pro Flacco: *mortuus eſt aculeo jam dimiſſo ac dicto teſtimonio.* Plutarchus Pericle: καθάπερ κέντρον εἰς τοῦτον ἅμα πληγῇ τὸν θυμὸν ἀφεικότων τῶν πολλῶν.

b *Non ergo ſecundis rebus noſtris gloriabimur.*] Put. duo Pall. aliique meliores: *Non ego ſecundis rebus noſtris gloriabor.* Et ſic reſtituendum.

c *Miſſum nobis erit & Nolæ ademeris.*] Τὸ *erit* Magontiaci natum. Scripti, quorum nobis copia, ſed & Andreas, Tarviſ. Ven. Bechar. Aſcenſ. abdicant. Utrumvis autem quid ſibi velit, haud facile adſequare. Sigonius, *& Nolam ademe-*

tuearis. Ad ea Annibal reſpondit: *Omnia ſimul facere Hirpinos Samniteſque: & indicare clades ſuas, & petere præſidium, & queri indefenſos ſe, neglectoſque. Indicandum autem fuiſſe primum, deinde petendum præſidium: poſtremò, ni impetraretur, tum denique querendum, fruſtra opem imploratam. Exercitum, ſe non in agrum Hirpinum Samnitemve, ne & ipſe oneri eſſet, ſed in proxima loca ſociorum populi Romani adducturum. iis populandis & militem ſuum repleturum ſe, & metu procul ab iis ſummoturum hoſteis. Quod ad bellum Romanum attineret, ſi Traſimeni quam Trebiæ, ſi Cannarum quam Traſimeni pugna nobilior eſſet; Cannarum ſe quoque memoriam obſcuram majore & clariore victoria facturum.* Cum hoc reſponſo, muneribuſque amplis, legatos dimiſit. ipſe præſidio modico relicto in Tifatis, profectus cum cætero exercitu, ire Nolam pergit. Eodem Hanno ex Bruttiis, cum ſupplemento Carthagine advecto atque elephantis, venit. [d] caſtris haud procul poſitis, longe alia omnia inquirenti comperta ſunt, quam quæ à legatis ſociorum audierat. nihil enim Marcellus ita gerebat, ut aut fortunæ, aut temere hoſti commiſſum dici poſſet. explorato, cum firmiſque præſidiis tuto receptu prædatum ierat; omniaque velut adverſus præſentem Annibalem cauta proviſaque fuerunt. Tum ubi ſenſit hoſtem adventare, copias intra mœnia tenuit: per muros inambulare ſenatores Nolanos juſſit, & omnia circa explorare, quæ apud hoſtes fierent. Ex iis Hanno, quum ad murum ſucceſſiſſet, Heren-

ademerit. Lipſius, *nobis & Nolæ idem erit:* & nobis, inquit, propugnandis & Nolanis premendis. Sed cui perſuadebit, *idem præſidium erit Nolæ,* Latine dici pro eo, quod eſt, Nolanos premet aut vexabit? Potius dixiſſet Nolæ, ut ſperabatur, Romano præſidio occiſo. Put. *Præſidiumque miſſum nobis & nolae ademdem erit.* Cogitabam: *ſimul nobis & Nolæ ademptum erit. Simul erit nobis,* id eſt, nos habebimus adverſus quamcumque vim; *& erit ademptum Nolæ* cæſis, nempe præſidiariis per Numidas. Aut etiam: *præſidiumque miſſum nobis, & Nolam redemerit.* Sic loquitur quaſi Nola parum libera, quia plebs Hannibali favebat & invita ab Romanis continebatur.

d *Ibi caſtris haud procul poſitis.*] Vox *ibi* ignoratur in optimis, & eſt eorum, qui multa hujuſmodi inſerſerunt, ubi oratio minus cohærere bonis hominibus viſa.

e *Heren-*

Herennium Baſſum, & [e] Herium Petrium, ad colloquium evocatos, permiſſuque Marcelli egreſſos, per interpretem alloquitur. Annibalis virtutem, fortunamque extollit: populi Romani obterit ſeneſcentem cum viribus majeſtatem, *quæ ſi paria eſſent, ut quondam fuiſſent, tamen expertis quam grave Romanum imperium ſociis, quanta indulgentia Annibalis etiam in captivos omnes Italici nominis fuiſſet; Punicam Romanæ ſocietatem atque amicitiam præoptandam eſſe. Si ambo conſules cum ſuis exercitibus ad Nolam eſſent, tamen non magis pares Annibali futuros, quam ad Cannas fuiſſent: nedum prætor unus cum paucis & novis militibus Nolam tutari poſſit.* [f] *ipſorum quam Annibalis intereſſe, capta an tradita Nola potiretur. potiturum enim, ut Capua Nuceriaque potitus eſſet: ſed quid inter Capuæ Nuceriæque fortunam intereſſet, ipſos prope in medio ſitos Nolanos ſcire. Nolle ominari quæ captæ urbi ceſſura forent: ſed potius ſpondere, ſi Marcellum cum præſidio ac Nolam tradidiſſent, neminem alium quam ipſos legem, qua in*

44 *ſocietatem amicitiamque Annibalis venirent, dicturum.* Ad ea Herennius Baſſus reſpondit: *Multos annos jam inter Romanum Nolanumque populum amicitiam eſſe,* [g] *cujus neutros ad eam diem pœnitere; & ſibi ſi cum fortuna mutanda fides fuerat, ſero jam eſſe mutare eam. dedituris ſe Annibali, non fuiſſe arceſſendum Romanum præſidium: cum iis qui ad ſe tuendos veniſſent, omnia ſibi & eſſe conſociata, & ad ultimum fore.* Hoc colloquium abſtulit ſpem Annibali per proditionem recipiendæ Nolæ. itaque oppidum corona circumdedit, ut ſimul ab omni parte mœnia aggrederetur. Quem ut succeſſiſſe muris Marcellus vidit, inſtructa intra portam acie, cum magno tumultu erupit. aliquot primo impetu perculſi, cæſique ſunt. [h] dein concurſu ad pugnantes facto, æqua-

e *Herennium Petrium.*] Et optimi & alii codices, *Herennium Pettium.*

f *Ipſorum magis quam Annibalis intereſſe.*] Spernunt omnes boni libri τὸ *magis*, ut jam diximus.

g *Cujus neutros ad eam diem pœniteret.*] Immo: *pœnitere*: ut & habet Andreas & Bec. & quicquid video ante Badianam editionum. Mox forſan: *fuerit, ſerum.*

h *Deinde concurſu ad pugnam facto.*] Put. Pet. melior, Mon. *dein* & *pugnanti*.

æquatiſque viribus, atrox cœpit eſſe pugna. memorabiliſque inter paucas fuiſſet, ni ingentibus procellis effuſus imber diremiſſet pugnantes. Eo die commiſſo modico certamine, atque irritatis animis, in urbem Romani, Pœni in caſtra ſeſe receperunt. tamen Pœnorum prima eruptione perculſi ceciderunt, haud plus quam triginta: [i] Romanorum nullus. Imber continens per noctem totam uſque ad horam tertiam diei inſequentis tenuit: itaque quamquam utraque [k] pars avidi certaminis erant, eo die tenuerunt ſeſe tamen munimentis. tertio die Annibal, partem copiarum prædatum in agrum Nolanum miſit. Quod ubi animadvertit Marcellus; extemplo in aciem copias eduxit: neque Annibal detrectavit. Mille fere paſſuum inter urbem erant, caſtraque. eo ſpacio (& ſunt omnia campi circa Nolam) concurrerunt. Clamor ex parte utraque ſublatus, proximos ex cohortibus iis, quæ in agros prædatum exierant, ad prælium jam commiſſum revocavit. Et Nolani aciem Romanam auxerunt: quos collaudatos Marcellus in ſubſidiis ſtare, & ſaucios ex acie efferre juſſit. [l] pugna abſtinere, ni ab ſe
ſignum accepiſſent. Prælium erat anceps: ſumma vi 45
[m] & duces hortabantur, & milites pugnabant. Marcellus victis ante diem tertium, fugatis ante paucos dies a Cumis, pulſis priore anno ab Nola ab eodem ſe duce, milite alio, inſtare jubet. *Non omnes eſſe in acie: prædantes vagari in agro, ſed* [n] *qui pugnent, marcere Campana luxuria, vino & ſcortis, omnibuſque luſtris per totam hiemem confectos.*

Abiſſe

ti. Scribe: *dein concurſu ad pugnantes facto*. Antiqua ſcriptura fuit *pugnantis* pro *pugnanteis*.

i *Romanorum nullus. Imber continens.*] Put. *Romani liber continens.* Lege: *Romani quinquaginta. Imber continens.* Fuerat per notas, *Romani L.* Lib. 24. *Plus tamen duo millia hoſtium eo die caſa traduntur: Romani minus quadringentis.* Falſus etiam numerus *triginta.* Forte *trecenti.*

k *Pars avida certaminis erat.*] Put. Pet. *Avidi certaminis erant, eo die tenuerunt ſe tamen munimentis.*

l *Pugna abſtinerent niſi ab ſe.*] Put. Pet. Voſ. ignorant τὸ *niſi.* Scribe: *pugna abſtinere, ni ab ſe ſignum.* Repetendum ἀπὸ κοινοῦ τὸ *juſſit.*

m *Et duces adhortabantur.*] Put. Pet. Men. Voſ. *& duces hortabantur.* Nec ſecus Andreas atque Aldina.

n *Qui pugnant.*] Libri: *pugnent.* Tum, *vino & ſcortis.*

o *Ex-*

Abiſſe illam vim, vigoremque: dilapſa eſſe robora corporum ani-
morumque, quibus Pyrenæi, Alpiumque ſuperata ſint juga. reli-
quias illorum virorum, vix arma membraque ſuſtinentes pugna-
re. Capuam Annibali Cannas fuiſſe. ibi virtutem bellicam, ibi
militarem diſciplinam, ibi præteriti temporis famam, ibi ſpem
futuri extinctam. Quum hæc [o] exprobrando hoſti Mar-
cellus, ſuorum militum animos erigeret, Annibal multo
gravioribus probris increpabat: [p] *Arma ſignaque eadem ſe*
noſcere, quæ ad Trebiam Traſimenumque, poſtremò ad Cannas
viderit, habueritque. militem alium profectò ſe in hiberna Ca-
puam duxiſſe, alium inde eduxiſſe. Legatumne Romanum, &
legionis unius atque alæ, magno certamine vix toleratis pugnam,
quos binæ acies conſulares nunquam ſuſtinuerunt? Marcellus, ti-
rone milite ac Nolanis [q] *ſubſidiis, inultus nos jam iterum laceſſit?*
Vbi ille meus miles eſt, qui erepto ex equo C. Flaminio conſuli ca-
put abſtulit? ubi, qui L. Paullum ad Cannas occidit? [r] *Ferrum*
nunc hebet? an dextræ torpent? an quid prodigii eſt aliud? Qui
pauci plures vincere ſoliti eſtis, nunc paucis plures [x] *vix reſtatis.*
Romam vox expugnaturos, ſi quis duceret, fortes lingua jacta-
batis. [ſ] *En nunc minor eſt res. hîc experiri vim, virtutemque*
volo. Expugnate Nolam: campeſtrem urbem, non flumine non
mari ſeptam. hinc vos ex tam opulenta urbe præda ſpoliiſque onu-
46 *ſtos, vel ducam quo voletis, vel ſequar.* Nec bene, nec male
dicta profuerunt ad confirmandos animos. Quum omni
parte pellerentur, Romaniſque creſcerent animi non
duce ſolum adhortante, ſed Nolanis etiam per clamo-
rem favoris indicem [t] accendentibus ardorem pugnæ,
terga

o *Exprobrando hoſti.*] Put. & Pet. *Exprobrandam hoſti Marcellus.* Forte: *exprobrando in hoſtem Marcellus.*

p *Arma ſignaque eadem ſe ajebat noſcere.*] Expunge voluntate optimorum τὸ *ajebat.*

q *Subſidiis fultus.*] Put. Pet. Men. tres Pall. Voſſ. & Aldina: *tirone milite ac Nolanis ſubſidiis inultus nos jam iterum laceſſit.* quod & Sigonius vult.

r *Ferrumne hebet.*] Scripti: *ferrum nunc hebet.* Andreas: *ferrum non habet.* Aldina: *ferrum nunc habet.*

ſ *En nunc minor eſt res.*] Optimi: *enim minor eſt res*: ut fuit ante Vallam.

t *Accedentibus ad ardorem pugnæ.*] Repone cum optimis: *accendentibus ardorem pugnæ.*

VARIORUM.

x *Vix reſtatis.*] Videtur hærere Sigonius.

terga Pœni dederunt, atque in caſtra compulſi ſunt, quæ oppugnare cupientes milites Romanos, Marcellus Nolam reducit cum magno gaudio, & gratulatione etiam plebis, quæ ante inclinatior ad Pœnos fuerat. [a] Hoſtium plus quinque millia cæſa eo die, vivi capti ſexcenti, & ſigna militaria undeviginti, & duo elephanti. quatuor in acie occiſi. Romanorum minus mille interfecti. poſterum diem, induciis tacitis, ſepeliendo utrimque cæſos in acie, conſumpſerunt. Spolia hoſtium Marcellus, Vulcano votum, cremavit. Tertio poſt die (ob iram credo aliquam, aut ſpem liberalioris militiæ) mille ducenti ſeptuaginta duo equites, miſti Numidæ Hiſpanique, ad Marcellum transfugerunt. eorum forti fidelique opera in eo bello uſi ſunt ſæpe Romani. [b] Ager Hiſpanis in Hiſpania, Numidis in Africa poſt bellum virtutis cauſſa latus, datus eſt. Annibal ab Nola remiſſo in Bruttios Hannone, cum quibus venerat copiis, ipſe Apuliæ hiberna petit, circaque Arpos conſedit. Q. Fabius ut profectum in Apuliam Annibalem audivit, frumento ab Nola Neapolique in ea caſtra convecto, quæ ſuper Sueſſulam erant, munimentiſque firmatis, & præſidio,

nius. non eſt neceſſe. nam *reſtare* idem eſſe cum *reſiſtere*, ſciri poterat ex Cicerone, Salluſtio, Poëtis. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Hoſtium plus mille cæſi eo die, capti mille ſexcenti.*] Sigonius: *Hoſtium plus vel cæſi eo die vel vivi capti quinque millia.* Et eundem ſane numerum edidit Plutarchus, qui vertiſſe Livium videtur. Put. *Hoſtium plus vel cauſa eo die vivi capti de & ſigna.* Scribe: *Hoſtium plus* VCIↃ. *cæſa eo die, vivi capti ſexcenti & ſigna.* Hoc verum eſt, nam repetitum *vel* non niſi in admodum recenti libro in. enimus, eſtque fartorum, non Livii.

b *Ager Hiſpanis in Hiſpania, Numidis in Africa poſt bellum virtutis cauſa latus datus eſt.*] Τὸ *latus* non habet Put. à manu prima: poſtea adſcriptum eſt *locus*, ut fere habent ſcripti poſt illum antiquiores: quidam ut magis aptum redderent, fabricarunt: *& locus datus eſt.* Inde vulgata propagata videtur. Nec me præterit in lege Thoria: *quemve. agrum. locum. de eo agro. loco. qui. publicus. po. Romani. &c. adſignatum. eſſe. fuiſſeve. judicaverit.* & ſimiliter in eadem centies. Neque oblitus ſum *latifundia*, aut Ciceronis 3. Verr. *magni & navi aratores agros latos & fertiles deſererent:* ſimiliaque apud agrimenſores. Nimirum non, quid non male dictum ſit, ſed primam fidiſſimamque ſcripturam quærimus.

ſidio, [c] quod per hiberna ad tutandum locum ſatis eſſet, relicto, ipſe Capuam propius movit caſtra, agrumque Campanum ferro igniqué eſt depopulatus. donec coacti ſunt Campani, nihil admodũ viribus ſuis fidentes, egredi portis, & caſtra ante urbem in aperto communire. Sex millia armatorum habebant, peditem imbellem: equitatu plus poterant. itaque equeſtribus præliis laceſſerant hoſtem. [d] Inter multos nobiles equites Campanos, Cerrinus Jubellius erat; cognomine Taurea. civis indidem erat, longe omnium Campanorũ fortiſſimus eques: adeo, ut quum apud Romanos militaret, unus eum Romanus, Claudius Aſellus, gloria equeſtri æquaret. Hunc Taurea quum diu perluſtrans oculis obequitaſſet hoſtium turmis; tandem facto ſilentio, ubi eſſet Claudius Aſellus? quæſivit. *& quoniam verbis ſecum de virtute ambigere ſolitus eſſet, cur non ferro decerneret;* [1] *daretque opima ſpolia victus, aut*
47 *victor caperet?* Hæc ubi Aſello nunciata ſunt in caſtra; id modo moratus, ut conſulem percunctaretur, liceretne extra ordinem in provocantem hoſtem pugnare? permiſſu ejus arma extemplo cepit: provectuſque ante ſtationes equo, Tauream nomine compellavit, congredique ubi vellet, juſſit. Jam Romani ad ſpectaculum pugnæ ejus frequentes exierant: & Campani, non vallum modo caſtrorum, ſed mœnia etiam urbis proſpectantes repleverant. Quum jam ante ferocibus dictis rem nobilitaſſent, infeſtis haſtis concitarunt equos. dein libero ſpatio inter ſe ludificantes, ſine vulnere pugnam extrahebant.

c *Quod per hiberna ad tutandum locum ſatis eſſet.*] Put. Pet. Men. Voſſ. *Ad petendum locum.* An fuit *tenendum?* Libro ſequenti: *ad tentandas urbes, quæ præſidiis tenebantur Romanis.*

d *Inter multos nobiles equites acerrimus erat.*] Omnes libri alicujus meriti: *Inter multos nobiles equites Campanos Cerrinus Iubellius erat, cognomine Taurea.* Eam gentem nobilem Capuæ fuiſſe apparet ex lib. 39. *nam & viros eam primam ſuos filios initiaſſe, Minium & Herennium Cerrinios.* Ibidemque Minius ille *Cerrinus* vel *Cerrinius* (etenim variant ſcripti) bis appellatur.

VARIORUM.

1 *Daretque opima ſpolia victus.*] *Opima* proprie dici ſpolia non potuerunt, ſi quidem ea *Opima* ſunt, quæ dux duci detraxerit. *Sigon.*

2 *Can-*

hebant. Tum Campanus Romano, *Equorum,* inquit, *hoc, non equitum erit certamen, niſi è campo in cavam hanc viam demittimus equos. ibi nullo ad evagandum ſpatio cominus conſerentur manus.* Dicto prope citius, [a] equum in viam Claudius dejecit. Taurea verbis ferocior quam re, *Minime ſis*, inquit, [2] *cantherium in foſſa.* quæ vox in ruſticum inde proverbium prodita. Claudius quum ex via longe perequitaſſet, nullo obvio hoſte in campum rurſum evectus, increpans ignaviam hoſtis, cum magno gaudio & gratulatione, victor in caſtra redit. Huic pugnæ equeſtri rem ([b] quam ſatis certam, communis exiſtimatio eſt) mirabilem certe, adjiciunt quidam annales. quum refugientem ad urbem Tauream Claudius ſequeretur, patenti hoſtium portæ invectum, per alteram ſtupentibus miraculo hoſtibus intactum evaſiſſe. Quieta inde ſtativa 48
fuere, ac retro etiam conſul movit caſtra, ut ſementem Campani facerent: nec ante violavit agrum Campanum, quam jam altæ in ſegetibus herbæ pabulum præbere poterant. id convexit in Claudiana caſtra ſuper Sueſſulam; ibique hiberna ædificavit. M. Claudio proconſuli imperavit, ut retento Nolæ neceſſario ad tuendam urbem præſidio, cæteros milites dimitteret Romam; ne oneri ſociis, & ſumptui reipublicæ eſſent. Et Ti.

2 *Canthèrium in foſſa.*] De *cantherio*, ejuſque notione multiplici, Cælius lib. 8. cap. 4. Cæterum ad proverbium quod attinet, licebit eo uti, quoties quis ad id negotii trahitur, in quo nequaquam valet; aut ubi res vehementer eſt impedita periculoſaque. Eraſm. in Chiliad. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Equum in viam Claudius egit.*] Put. Pet. Men. Pal. Voſ. *delegit.* Scribe, *dejecit*, ut reliqui duo habent Pall. Cæſar 1. Civil. *Lucretius & Altius de muro ſe dejecerunt.* pro demiſerunt. Statius 7. Thebaid. *Magno cum fragmine ripæ Contantem dejecit equum.* Sic Lucanus lib. 4, 762. de Curione: *medios aciem dejecit in agros.* Quod & nos in duobus ſcriptis invenimus, & habuerunt ſive Pulmanni ſive Berſmanni codices.

b *Quam ſatis certam communis exiſtimatio eſt.*] Vallæ hæc conjectura. Men. Voſſ. tres Pall. *Quam etatis communis certe exiſtim.* Put. Pet. *Quam vetatis communis certe.* Suſpicari queas ſcripſiſſe auctorem: *rem (quam vera ſit, communis exiſtimatio eſt) mirabilem certe adjiciunt.* Lib. 3. de ſpoliis opimis Coſſi: *qui ſi in ea re ſit error, quod tam veteres annales, quodque magiſtratuum*

Ti. Gracchus à Cumis Luceriam in Apuliam [c] legiones dum duxiſſet, M. Valerium inde prætorem Brunduſium, cum eo, quem Luceriæ habuerat, exercitu miſit, tuerique oram agri Salentini, & providere quod ad Philippum bellumque Macedonicum attineret, juſſit. Exitu æſtatis ejus, qua hæc geſta perſcripſimus, literæ à P. & Cn. Scipionibus venerunt, quantas, quamque proſperas in Hiſpania res geſſiſſent. ſed pecuniam in ſtipendium, veſtimentaque, & frumentum exercitui, & ſociis navalibus, omnia deeſſe. Quod ad ſtipendium attineat, ſi ærarium inops eſſet, ſe aliquam rationem inituros, quo modo ab Hiſpanis ſumant. cætera utique ab Roma mittenda eſſe: nec aliter, [d] aut exercitum, aut provinciam, retineri poſſe. Literis recitatis, nemo omnium erat, quin & vera ſcribi & poſtulari æqua fateretur: ſed occurrebat animis, quantos exercitus terreſtres navaleſque tuerentur, quantaque nova claſſis mox paranda eſſet; ſi bellum Macedonicum moveretur. *Siciliam & Sardiniam, quæ ante bellum vectigales fuiſſent, vix præſides provinciarum exercitus alere:* [f] [1] *Tributo ſumptus ſuppeditari. quum*

libri &c. habeant, exiſtimatio communis omnibus eſt. Tò *certe* præpoſtere interpoſitum videtur.

c *Legiones dum duxiſſet.*] Scribe: *quum duxiſſet.*

d *Aut exercitum aut provinciam retineri poſſe.*] Quidam libri: *teneri.* Put. *ateneri.* adjecto ſuperius ab altera manu novo T. Petav. *atteneri.* Pal. & Voſſ. *attineri.* Et illo vel hoc modo ſcribendum.

e *Nemo omnium erat, qui non & vera.*] Pall. & Voſſ. *Qui nec vera.* Optimi: *quin & vera.* ut vidit Valla.

f *Tributo ſumptus ſuppeditari. Verum quum ipſum.*] Poſſis, *ſuppeditare.* Vt lib. 26. *Vis magna ex ingenti copia congeſta telorum ſuppeditabat.* Et paſſim Cicero. Sed non eſt neceſſe. Dein ignorant *τὸ verum* ſcripti. Tò *quum* accipiendum eſt non ἀντὶ τοῦ &, nec ut ei reſpondeat *τὸ tum*, quod ſequitur, ſed quaſi eſſet, *quum interim* vel *quum tamen.* Sic in eadem vicinia, *τὸ tum,* nullo reſpectu ad præcedens *quum* poſitum lib. 6. extremo: *Quum commoditas juvaret* &c. lib. 22, 6. *Sed quum feſſis pugnando hoſtibus, tum victoria lætis. Sumptus* hic accipe pro pecunia in ſumptus, & *ſumptus ſuppeditari* eſt Iuſtino lib. 6. *reſici impenſas. Tributum* vero, non quod populi, qui proprie *tributarii, ſtipendiarii, vectigales* dicuntur, dant, ſed quod cives & Italici conferunt. Id ex eo colligas licet, quod ait numerum id conferentium tantis ſtragibus ad Traſimenum & Cannas imminutum. Cicero ad Atticum 6. ep. 1. de rege Ariobarzane: *nullum enim ærarium, nullum vectigal habet. Appii inſtituto tributa imperat.*

VARIORUM.

a *Tributo ſumptus ſuppeditari.*] Lego,

quum ipſum tributum conferentium numerum tantis exercituum ſtragibus, & ad Traſimenum lacum, & ad Cannas, imminutum; tum qui ſupereſſent pauci, ſi multiplici gravarentur ſtipendio, alia perituros peſte. Itaque [2] *niſi fide ſtaret reſpublica, opibus non ſtaturam. Prodeundum in concionem Fulvio prætori eſſe,* [a] *indicandas populo publicas neceſſitates,* [3] *cohortandoſque, qui redempturis auxiſſent patrimonia, ut reipublicæ ex qua creviſſent, ad tempus commodarent: conducerentque ea lege præbenda, quæ ad exercitum Hiſpanienſem opus eſſent, ut quum pecunia in ærario eſſet, iis primis ſolveretur.* Hæc prætor [b] in concione edixit, qua die veſtimenta, frumentum Hiſpanienſi exercitui præbenda, quæque alia opus eſſent navalibus ſociis, eſſet locaturus. Ubi ea dies venit, ad conducen- 49
dum tres ſocietates aderant hominum undeviginti, quorum duo poſtulata fuere: [c] unum, ut militia vacarent, dum in eo publico eſſent: alterum, ut quæ in naves impoſuiſſent, [d] ab hoſtium tempeſtatiſque vi, publico periculo eſſent. Utroque impetrato, conduxerunt: privataque

go, *tributum ſumptibus ſuperari. Tan. Faber.*

2 *Niſi fide ſtaret reſpub. opibus non ſtaturam.*] Ita Salluſt. in Epiſt. Pompeji, voce, *Fide*, utitur. *Ego non rem familiarem modo, ſed etiam fidem conſumpſi.* Senſus eſt: Niſi reſpub. pecunia mutua ſumpta ſublevetur, præſenti ærarii penuria ſe ſuſtinere non poſſe. *Sigon.*

3 *Qui redempturis auxiſſent patrimonia.*] Publicani dicebantur vectigalia *redimere* ſeu conducere: & *redemptores* vocabantur: ita redemptor ſilvæ, portus, venalium rerum, & aliorum conſimilium pop. Rom. redituum: & magis propriè, qui etiam aliquod opus publicum faciendum pacta pecunia in ſe recipiebant. *Redemptores*, inquit Feſtus, *propriè & antiqua conſuetudine dicebantur, qui quum quid publice faciendum aut præbendum conduxerant effecerantque, tum demum pecunias accipiebant.* A redemptore dicta *redemptura*, quæ eſt redemptio ſeu conductio publicorum operum. Publicanorum autem ordo potentiſſimus Romæ erat, qui redempturas exercebat, plurimumque auctoritate valebat. *Marcell. Donat.*

GRONOVII.

a *Indicandaſque populo publicas neceſſitates, exhortandoſque.*] Scripti: *indicandas populo publicas neceſſitates, cohortandoſque.*

b *In concione edixit qua die.*] Cenſeo legas: *Hæc prætor in concione: edixitque qua die.*

c *Vnum ne alii triennio eo publicani eſſent.*] Auream hujus loci correctionem adſtruximus 4. Obſervationum 23. *unum, ut militia vacarent, dum in eo publico eſſent.* Put. *Vnum militia vacarent tumineo publico eſſent.* Vulgatum eſt à Valla.

d *Ab hoſtium tempeſtatiſque vi publico periculo eſſent.*] Sermonem vitiat Sigonius inſerendo *tuta.* Noſter lib. 25.

taque pecunia reſpublica adminiſtrata eſt. Hi mores, eaque caritas patriæ per omnes ordines velut tenore uno pertinebat. Quemadmodum conducta omnia magno animo ſunt, ſic ſumma fide præbita: [e] nec ſecus quam ſi ex opulento ærario, ut quondam, alerentur. Quum hi commeatus venerunt, Illiturgi oppidum ab Aſdrubale [f] ac Magone, & Amilcare Bomilcaris filio, ob defectionem ad Romanos oppugnabatur. [g] Inter hæc trina caſtra hoſtium Scipiones, quum in urbem ſociorum, magno certamine ac ſtrage obſiſtentium, perveniſſent; frumentum, cujus inopia erat, advexerunt: cohortatique oppidanos, ut eodem animo mœnia tutarentur, quo pro ſe pugnantem Romanum exercitum vidiſſent; ad caſtra maxima oppugnanda, quibus Aſdrubal præerat, ducunt. Eodem & duo duces, & duo exercitus Carthaginienſium, ibi rem ſummam agi cernentes, convenerunt. Itaque eruptione è caſtris pugnatum eſt. ſexaginta hoſtium millia eo die in pugna fuerunt, ſexdecim circiter Romanis. tamen adeo haud dubia victoria fuit, ut plures numero, quam ipſi erant, Romani hoſtium occiderint: ceperint amplius tria millia hominum, paulo minus mille equorum, [h] undeſexaginta militaria ſigna; elephantis quinque in prælio occiſis. triniſque caſtris eo die potiti ſunt.

Quia publicum periculum erat à vi tempeſtatis in iis, quæ portarentur ad exercitus. Cic. 1. fam. 4. *Ego tibi à vi, hac præſertim imbecillitate magiſtratuum, præſtare nihil poſſum.* lib. 6. ad Attic. 1. *Impingit mihi epiſtolam Scaptius Bruti, rem illam ſuo periculo eſſe.* Pro Flacco: *Facis injuſte, Læli, ſi putas periculo noſtro vivere tuos contubernales.*

e *Nec quidquam deſideratum, ac ſi ex opulento ærario.*] Put. *Nec quicquam ſi ex op.* Vox autem *deſideratum* in omnibus ſcriptis deſideratur, neque eam Valla invenit: quod ſane antequam vidi, in adſpectu vetuſtiſſimarum membranarum eadem prope conjectura naſcebatur mihi, quæ & illi nata eſt. Nos enim: *nec ſequius quam ſi ex op. ærar.* Ille autem: *nec ſecus ac ſi ex op.* Intelligitur, conducta & præbita ſunt. Habet autem Vallæ lectionem Mediolanenſis.

f. *Et Magone & Amilcare Bomilcaris filio.*] In melioribus eſt: *Hannibale Bomilcaris filio.*

g *Inter hæc terna caſtra.*] Scripti, *trina*: & inferius, *triniſque caſtris.* Sic Cicero, Cæſar, Ovidius, alii.

h *Vndeſexaginta militaria ſigna, elephantis quinque.*] Voſſ. *Signavit elephantis.* Put. *Signa VIR elephantis.* Lege: *militaria ſigna, VII elephantos, quinque in prælio occiſis.*

i *Et*

ſunt. Illiturgi obſidione liberata, ad Intibili oppugnandum Punici exercitus traducti; ſuppletis copiis ex provincia, ut quæ maxime omnium belli avida, modò præda aut merces eſſet; [i] & tum juventute abundante. Iterum ſignis collatis eadem fortuna utriuſque partis pugnatum. [k] ſupra tredecim millia hoſtium cæſa, ſupra duo capta; cum ſignis duobus & quadraginta, & novem elephantis. Tum verò omnes prope Hiſpaniæ populi ad Romanos defecerunt: multoque majores ea æſtate in Hiſpania quam in Italia res geſtæ.

i *Et tum juventute abundante.*] Put. & Pet. eſt *juvente.* Voſſ. & Pall. *juventa.*

k *Supra tredecim millia hoſtium cæſa, ſupraque tria capta.*] Pet. melior: *ſupra capta,* Voſſ. *ſupraque capta.* Put. *ſuprati capta.* Lege: *ſupra duo capta.* Siglis fuerat perſcriptus numerus.

EPITOME

LIBRI XXIV.

Hieronymus, Syracuſanorum rex, cujus avus Hiero amicus populo Romano fuerat, ad Carthaginienſes defecit: & propter crudelitatem ſuperbiamque, à ſuis interfectus eſt. Ti. Sempronius Gracchus, proconſul proſpere adverſus Pœnos & Hannonem ducem ad Beneventum pugnavit; ſervorum maxime opera, quos liberos eſſe juſſit. Claudius Marcellus, conſul, in Sicilia, quæ prope tota ad Pœnos defecerat, Syracuſas obſedit. Philippo Macedonum regi bellum indictum eſt; qui ad Apolloniam nocturno prælio oppreſſus, fugatuſque, in Macedoniam cum prope inermi exercitu perfugit. ad id bellum gerendum Valerius prætor miſſus. Res præterea in Hiſpania à P. & Cn. Scipionibus adverſus Carthaginienſes geſtas continet. Syphax rex Numidarum, in amicitiam aſcitus, & à Maſaniſſa, rege Maſſyliorum, pro Carthaginienſibus pugnante, victus, in Mauruſios cum maxima manu tranſit contra Gades. ubi anguſto freto Africa &

Hiſpania dirimuntur. Celtiberi quoque in amicitiam recepti. quorum auxiliis aſcitis, tunc primum mercenarium militem Romana caſtra habuerunt.

1 Ut ex Campania in Bruttios reditum eſt, Hanno adjutoribus & [1] ducibus Bruttiis Græcas urbes tentavit: eo facilius in ſocietate manentes Romana, quod Bruttios, quos & oderant, & metuebant, Carthaginienſium partis factos cernebant. Rhegium primum tentatum eſt, dieſque aliquot ibi nequicquam abſumpti. [2] Interim Locrenſes frumentum, lignaque, & cætera neceſſaria uſibus ex agris in urbem rapere; etiam ne quid relictum prædæ hoſtibus eſſet: & in dies major omnibus portis multitudo effundi. poſtremo ii modo relicti in urbe erant, qui reficere muros ac portas, telaque in propugnacula congerere cogebantur. In permiſtam omnium ætatum ordinumque multitudinem, & vagantem in agris magna ex parte inermem. Amilcar Pœnus equites emiſit, qui violare quemquam vetiti, tantum ut excluderent ab urbe fuga diſſipatos, turmas objecere. Dux ipſe [a] loco ſuperiore capto, unde agros urbemque poſſet conſpicere, Bruttiorum cohortem adire

GRONOVII.

a *Loco ſuperiore caſtra ponit, unde agros.*] Put. & Pet. *Superiore caſto unde agros urbem poſſet.* Etiam tres Pall. & Voſſ. ignorant τὸ *ponit* & ſervant ἀσύνδετον. Lege & diſtingue: *Dux ipſe loco ſuperiore capto, unde agros, urbem, poſſet conſpicere, Bruttiorum cohortem adire muros atque evocare principes Locrenſium ad colloquium juſſit.*

VARIORUM.

1 *Ducibus Bruttiis Græcas urbes tentavit.*] Polybius lib. 3, omnem fere magnam Græciam ad Hannibalem poſt Cannenſem cladem defeciſſe ait. Sunt autem Græcæ urbes Rhegium, Locri & Croto, quas à Bruttiis ſeparare videtur & hoc loco, & ſupra, cum unos ex Bruttiis Petellinos in fide Romana manſiſſe dixit: alioquin & Rhegini & Locrenſes & Crotoniatæ etiam permanſerunt. *Sigonius.*

2. *Interim Locrenſes.*] Hoc loco Locrenſes à Pœnis oppugnantur, cum tamen priore libro, antequam Hanno in Bruttios rediret, eos & ad Pœnos deſciviſſe ſcripſerit, & portas Romanis clauſiſſe. Sed priore libro rem ſtrictim ἐν παρέργῳ demonſtravit, hic autem pluribus verbis & conſulto expoſuit. Idem de Crotone judicandum, quod oppidum & priore libro captum eſſe à Bruttiis excepta arce dixit, & hoc loco repetit: verum ibi breviter, hic vero pluribus verbis. *Sigonius.*

adire muros, atque evocare principes Locrenſium ad colloquium juſſit, & pollicentes amicitiam Annibalis, adhortari ad urbem tradendam. Bruttiis in colloquio nullius rei primo fides: deinde ut Pœnus apparuit in collibus, & refugientes pauci aliam omnem multitudinem in poteſtate hoſtium eſſe afferebant; tum, metu victi, conſulturos ſe populum reſponderunt. advocataque extemplo concione, quum & leviſſimus quiſque novas res novamq; ſocietatem mallent, & quorum propinqui extra urbem intercluſi ab hoſtibus erant, velut obſidibus datis, pigneratos haberent animos; pauci magis taciti probarent conſtantem fidem, quam probatam tueri auderent; haud dubio in ſpeciem conſenſu fit ad Pœnos deditio: L. Atilio præfecto præſidii, quique cum eo milites Romani erant, clam in portum deductis, atque impoſitis in naves, ut Rhegium deveherentur; Amilcarem Pœnoſque ea conditione, ut fœdus extemplo æquis legibus fieret, in urbem acceperunt. cujus rei prope non ſervata fides deditis eſt, quum Pœnus, dolo dimiſſum Romanum incuſaret: Locrenſes, profugiſſe ipſum cauſſarentur. Inſecuti etiam equites ſunt, ſi quo caſu in freto æſtus morari aut deferre naves in terram poſſet. & eos quidem, quos ſequebantur, non ſunt adepti: alias à Meſſana trajicientes freto Rhegium naves conſpexerunt. Milites erant Romani à Claudio prætore miſſi ad obtinendam urbem præſidio. itaque Rhegio extemplo abſceſſum eſt. Locrenſibus juſſu Annibalis data pax, *ut liberi ſuis legibus viverent:* [a] *urbs pateret Pœnis, portus in poteſtate Locrenſium eſſet: ſocietas eo jure ſtaret, ut Pœnus Locrenſem, Locrenſiſque Pœnum pace ac bello juvaret.* Sic à freto 2
Pœni reducti, frementibus Bruttiis, quod Rhegium ac Locros,

GRONOVII.

a *Vrbs pariter & portus in poteſtate Locrenſium eſſet.*] Plerique libri: *urbs pariter & Pœnis portus.* Sed præclare Put. *urbs pateret Pœnis, portus in poteſtatem Locrenſium eſſet.* Manus ſecunda ſupra *PAT* ad poſuerat *RI.* Inde omnes libri vitiati. Etiam melior Pet. Men. Voſſ. duo Pall. habent *poteſtatem.*

Locros, quas urbes direpturos ſe deſtinaverant, intactas reliquiſſent. Itaque per ſe ipſi conſcriptis armatiſque juventutis ſuæ quindecim millibus, ad Crotonem oppugnandum pergunt ire; Græcam & ipſam urbem, & maritimam: plurimum acceſſurum opibus, ſi in ora maris portum ac urbem mœnibus validam tenuiſſent, credentes. Ea cura angebat, quod neque non arceſſere ad auxilium Pœnos ſatis audebant, ne quid non pro ſociis egiſſe viderentur: & ſi Pœnus rurſus magis arbiter pacis quam adjutor belli fuiſſet, ne in libertatem Crotonis, ſicut ante Locrorum, fruſtra pugnaretur. Itaque optimum viſum eſt, ad Annibalem mitti legatos: caverique ab eo, ut receptus Croto Bruttiorum eſſet. Annibal quum, præſentium eam conſultationem eſſe, reſpondiſſet, & ad Hannonem eos rejeciſſet; ab Hannone nihil certi allatum. Nec enim diripi volebant nobilem atque opulentam urbem: & ſperabant quum Bruttius oppugnaret, Pœnos nec probare, nec juvare eam oppugnationem appareret, eo maturius ad ſe defecturos. Crotone nec conſilium unum inter populares nec voluntas erat. unus velut morbus invaſerat omnes Italiæ civitates, ut plebes ab optimatibus diſſentiret: ſenatus Romanis faveret, plebs ad Pœnos rem traheret. Eam diſſenſionem in urbe perfuga nunciat Bruttiis, Ariſtomachum eſſe principem plebis, tradendæque auctorem urbis: & in vaſta urbe [b] lateque omnibus disjectis mœnibus partitas ſtationes cuſtodiaſque ſenatorum ac plebis eſſe. quacumque cuſtodiant plebis homines, ea patere aditum.

b *Lateque omnibus disjectis mœnibus partitas ſtationes.*] Memini ex lib. 4. *Partita ducibus multitudinis miniſteria eſſe.* Hic tamen ea vox non integra: nam liber optimus, *paraſet*: manus ſecunda aliud *s* ſuperius adjecit: unde complures ſcripti, *paraſſet*: unus, *paſſim.* Sed & Put. *lataque;* prorſus autem ignorant *τὸ ac plebis*: quas duas voces & neſcit Voſſianus. Videtur fuiſſe: *& in vaſta urbe laxaque omnibus disjectas mœnibus raras ſtationes cuſtodiaſque ſenatorum eſſe.* Satis enim intelligitur, ubi deficiant ſenatores, ibi plebem excubias egiſſe, præſertim quum ſubjungatur: *quacumque cuſtodiant plebis homines.* Belli Gall. lib. 8. *Quum raris disjectiſque ex ædificiis pabulum conquireretur.*

aditum. Auctore ac duce perſuga, Bruttii corona cin-
xerunt urbem: [c] acceptique à plebe, primo impetu lo-
cos omnes, præter arcem, cepere. Arcem optimates
tenebant; præparato jam ante ad talem caſum perfugio.
Eodem Ariſtomachus perfugit; tamquam Pœnis, non
Bruttiis, auctor urbis tradendæ fuiſſet. Urbs Croto 3
murum in circuitu patentem duodecim millia paſſuum
habuit ante Pyrrhi in Italiam adventum. poſt vaſtitatem
eo bello factam, vix pars dimidia habitabatur: flumen,
quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis
loca [d] præterfluebat: & arx procul iis, quæ habitaban-
tur. Sex millia aberat ab urbe nobile templum, ipſa urbe
nobilius, Laciniæ Junonis; ſanctum omnibus circa po-
pulis. Lucus ibi frequenti ſilva, & proceris abietis ar-
boribus

reretur. Noſter infra: *vaſtam disjectamque ſpatio urbem parte aliqua ſe invaſur*[illegible]

c *Acceptique à plebe primo impetu locos omnes præter arcem cepere.*] Neſcit liber optimus *locos.* Neſciunt & Voſſ. treſque Pal. Sed ex his unus, *omnia.* Voſſianus inter verſus ſupraſcriptum habet, *omnem.* quod videtur verum, ut intelligas, urbem.

d *Præterfluebat muros, procul iis quæ inhabitabantur.*] Laurentii Vallæ eſt, quum antea legeretur: *præterfluebat & agros:* quomodo fere in ſcriptis reperimus. Put. *Præterfluebat etaros, procul iis, quæ habitabantur.* Superius addidit manus altera τὸ *G.* inde manavit in alios. Conjiciebam: *flumen, quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis loca præterfluebat Æſaros:* omiſſis τοῖς *procul iis quæ habitabantur,* quæ videbantur explicatio τῶν *extra frequentia tectis loca.* Strabo: πρώτη δ᾽ ἐστὶ, Κρότων ἐν ἑκατὸν καὶ ν΄ σταδίοις ἀπὸ τοῦ Λακινίου, καὶ ποταμὸς Αἴσαρος καὶ λιμήν. Ovidius lib. 15. *I, pete diverſi lapidoſas Æſaris undas.* Et poſt ibidem: *Invenit Æſarei fatalia fluminis ora.* Eſt tamen Livii lib. 2. *Vicorum, quibus frequenter habitabatur.* Et lib. 36. *Arcem extra muros quæ frequentius prope quam urbs habitabatur.* Ideo diſplicet hæc ſectio & veriſſimam judico Salmaſii conjecturam: *extra frequentia tectis loca præterfluebat; & arx procul iis, quæ habitabantur.* Scriptum fuit: *etarcs.* inde factum *etaros.* Sic infra hoc capite: *Et arx Crotonis:* Idem Put. *etaros Crotonis.* Porro ſtatim optimus liber hanc lectionem ſuggerere videtur: *& arx procul iis, quæ habitabantur, ſex millia aberat. In urbe nobili templum ipſa urbe erat nobilius.* Sed ea tolerari non poteſt: non enim Laciniæ Junonis templum Crotone fuit, ſed in promontorio Lacinio, quod tot ſtadiis ab ea urbe locat Strabo. Hoc potius largiamur optimo libro, ut reponamus: *& arx procul iis quæ habitabantur. Sex millia aberat inde urbe nobili templũ ipſa urbe nobilius Laciniæ Junonis* &c. Cæterum & Caſaubono pro miro adnotatum, centum quinquaginta ſtadiis, hoc eſt, prope novendecim millibus, ſeparare Strabonem, quæ ſex millibus, hoc eſt, ſtadiis quadraginta & octo, diſtare ait Livius. An aliquid corrigendum? ut aut Strabo ſcripſerit: ἐν πεντήκοντα καὶ α΄ σταδίοις, quæ ſex millia trecentos ſeptuaginta quinque faciunt: aut Livius: XVIII. *millia aberat?*

boribus ſeptus. læta in medio paſcua habuit, ubi omnis generis ſacrum Deæ paſcebatur pecus ſine ullo paſtore: [c] ſeparatimque egreſſi cujuſque generis greges, nocte remeabant ad ſtabula; numquam inſidiis ferarum, non fraude violati hominum. Magni igitur fructus ex eo pecore capti, columnaque inde aurea ſolida facta, & ſacrata eſt: inclitumque templum, divitiis etiam, non tantum ſanctitate, fuit. Ac miracula aliqua affinguntur plerumque tam inſignibus locis. Fama eſt, aram eſſe in veſtibulo templi, cujus cinerem [f] nullo unquam moveri vento. Sed arx Crotonis [g] una parte imminet mari, altera vergente in agrum, ſitu tantum naturali quondam munita, poſtea & muro cincta eſt, qua per averſas rupes ab Dionyſio Siciliæ tyranno per dolum fuerat capta. [h] Eam tum arcem ſatis, ut videbatur, tutam, Crotoniatum optimates tenebant; circumſedente cum Bruttiis eos etiam plebe ſua. Poſtremo Bruttii, quum ſuis viribus inexpugnabilem viderent arcem, coacti neceſſitate, Hannonis auxilium implorant. Is conditionibus ad deditionem compellere Crotoniatas conatus, ut coloniam Bruttiorum eo deduci, antiquamque [i] frequentiam eorum recipere vaſtam ac deſertam bellis urbem paterentur;

aberat? An potius ita conciliabimus, ut Strabonem maritimum iter, quod circumvectio reddit longius, Livium terreſtre deſignaſſe dicamus?

c *Separatimque egreſſi cujuſque generis greges.*] Liber optimus ignorat *greges*, ut & qui bonitate illi proximi: ſic autem illi: *ſeparatimque egreſſui cujuſque generis nocte.* Scribe: *ſeparatique greges ſui quique generis nocte remeabant.*

f *Nullus unquam moveat ventus. Et arx.*] Plerique *movet*. Petav. *movet ventos*. Sed optimus: *nullo unquam move ventos.* Vnde faciendum: *nullo unquam moveri vento. Sed arx Crotonis.* Plinius lib. 2, 107. *In Lacinia Iunonis ara, ſub divo ſita cinerem immobilem eſſe, perflantibus undique procellis.*

g *Vna parte imminet mari.*] Plerique *imminens*: optimi quoque, *cincta eſt.*

h *Eam tum arcem ſatis, ut videbatur, tutam.*] Voſſ. *Eo tum arte ſatis, ut videbatur, tuta.* Put. Pet. Men. *Ea* (Put. *Eo*) *tum arce ſatis, ut videbatur, tuta optimates tenebant.* Nam Livio *tenere alicubi* eſt idem, quod tenere locum alicubi, ut infra pluribus. Sic lib. 31. *Inde Caſſandream petentes, primo ad Mendiu, maritimum civitatis ejus vicum, tenuere.* Vbi perperam præpoſitionem delet Glareanus. Lib. 32. *Qua abſciſa rupes erant, ſtatio paucorum armatorum tenebat.* Lib. 44. *Ipſi obſcura nocte ſimplici ordine, quum poterant, proxime litus tenentes intrarunt urbem.*

i *Frequentiam eorum recipere.*] Nihil ad

tur; omnium neminem præter Ariſtomachum movit. morituros ſe affirmabant citius, quam, immiſti Bruttiis, in alienos ritus, mores, legeſque, ac mox linguam etiam verterentur. Ariſtomachus unus, quando nec ſuadendo ad deditionem ſatis valebat, nec, ſicut urbem prodiderat, locum prodendæ arcis inveniebat; transfugit ad Hannonem. Locrenſes brevi poſt legati quum permiſſu Hannonis arcem intraſſent, perſuadent, ut traduci ſe in Locros paterentur, nec ultima experiri vellent. Jam hoc ut ſibi liceret, impetraverant & ab Annibale, [k] miſſis ad ipſum legatis. [l] ita Crotone exceſſum eſt: deductique Crotoniatæ ad mare, naves conſcendunt. Locros omnis multitudo abeunt. In Apulia ne hiems quidem quieta inter Romanos atque Annibalem erat. Luceriæ Sempronius conſul, Annibal haud procul Arpis hibernabat. Inter eos levia prælia ex occaſione, aut opportunitate hujus aut illius partis oriebantur: meliorque eis Romanus, & indies cautior tutiorque ab inſidiis fiebat. In Sicilia Romanis omnia mutaverat mors Hiero- 4
nis, regnumque ad Hieronymum nepotem ejus tranſlatum: puerum, vixdum libertatem, nedum dominationem, modice laturum. [m] Lætè id ingenium tutores atque amici ad præcipitandum in omnia vitia acceperunt: quæ ita futura cernens Hiero, ultima ſenecta voluiſſe dicitur, liberas Syracuſas relinquere, ne ſub dominatu puerili, per ludibrium, bonis artibus partum firmatumque

ad rem facit τὸ *eorum*. Scripti: *eo recipere*. Forte: *frequentiam ſuam recipere*.

k *Miſsis ad id ipſum tum legatis.*] Put. *attipeum legatis*. Et ſane ſufficit: *impetraverant & ab Annibale, miſsis ad ipſum legatis.*

l *Ita Crotone exceſſum eſt.*] Libri optimi: *Ita Crotonem exceſſum eſt.*

m *Late id ingenium.*] Iam ſic in Tarviſina invenio. Andreas, *laturum ætatis. Id ingenium*: ut etiam Men. Buſlid. Voſ. tres Pal. Laur. Valla conjecerat, *Lætati*. Optimus vero: *laturum aeetas it ingenium & tutores*. Manus ſecunda inter *A* & *S*, immittendum ſupra poſuerat *TE*. unde Pet. melior, *ætates*. Salmaſio videbatur: *Ea ætas, id ingenium, & tutores*. Alb. Rubenio: *Hac ætate id ingenium*. Nobis: *puerum vixdum libertatem, nedum dominationem, modice laturæ ætatis. Id ingenium & tutores atque amici*. Iuſtinus lib. 10. *Puero immaturæ ætatis*.

n Ob-

que interiret regnum. Huic conſilio ejus ſumma ope n obſtitere filiæ: nomen regium penes puerum futurum ratæ, regimen rerum omnium penes ſe, o viroſque ſuos, Andranodorum, & Zoippum: nam ii tutorum primi relinquebantur. Non facile erat nonageſimum jam agenti annum, circumſeſſo dies noctesque muliebribus blanditiis liberare animum, & convertere p ad publicam privata curam. Itaque q tutores numero quindecim puero reliquit. quos precatus eſt moriens, ut 1 fidem erga populum Romanum, quinquaginta annos ab ſe cultam inviolatam ſervarent, juvenemque ſuis potiſſimum veſtigiis inſiſtere vellent, r diſciplinæque, 2 in qua edoctus eſſet. ſ Poſt hæc mandata quum exſpiraſſet, tutores pro-

n *Obſiſtere filiæ.*] Sic & Modiana: ſed ſcripti omnes & prius editi, *obſtitere.*

o *Viroſque ſuos Andronodorum & Zoilum.*] Scribe: *Andranodorum & Zoippum.* Illud eſt à Put. qui ſemper ita, confirmatque Polybius; hoc à Polybio hic quidem, ſed in aliis locis ſatis confirmat Put. ut monebimus. Tranſtulit autem Polybium Livius in hac parte quoque hiſtoriæ, Ἐκχωρήσαντος τοῦ Θεώστωνος, οἱ περὶ τὸν Ζώιππον καὶ Ἀνδρανόδωρον. Sic utrumque nomen apud noſtrum reconcinna. Nam ne putes ab Ἀνδρων Ἀνδρωνος, quod ipſum nomen eſt, alterum originem capere, Adranus erat ἐπιχώριος δαίμων cognominis Adranitarum in Sicilia oppidi, teſte Æliano περὶ ζώων 11, 20 Sic ergo verum eſt ab Ἀδρανὸς Ἀδρανόδωρος, ut ab aliorum deum nominibus Διόδωρος, Ἑρμόδωρος, Ἀθηνόδωρος, Ἀπολλόδωρος. Atque ita potius apud Polybium Liviumque reſtituendum. etſi literam *N* ſolitos interdum δι᾽ εὐφωνίας χάριν interjicere non ignorem.

p *Ad publicam privatamque curam.*] Optimi: *liberare animum & convertere ad publicam privata curam.* hoc eſt, ita ſtatuere de domo ſua ut præcipue reipublicæ conſuleret, & illius ſtatum hujus commodo attemperaret.

q *Tutores numero quindecim puero relinquit.*] Put. *pueri.*

r *Diſciplinæque, in qua edoctus eſſet.*] *Diſciplina* hic non pertinet ad ſtudia atq; doctrinam, ſed ad ſectam rationemque interioris vitæ, cultum domeſticum, moderationem in illis, quæ ad victum, cultum, voluptates adhibentur. Itaque melius forſan *eductus*, quod & vetus quædam editio occupavit. Sic lib. 21. *In prætorio patris, clariſſimi imperatoris, prope natum, certe eductum.*

ſ *Poſt hæc mandata quum exſpiraſſet, tutores prodeunt.*] Primam & ultimam vocem fidiſſimi quique libri aſpernantur. Fortaſſe: *His mandatis*, vel, *Hæc mandans quum exſpiraſſet, tutores teſtamento prolato* &c. *funus faciunt regium.*

VARIORUM.

1 *Fidem erga pop. Romanum L. annos ab ſe c.*] De Hierone Rege loquitur, qui ſecundo anno primi belli Punici in ſocietatem venit Romanam M' Valerio Maximo, M' Otacilio Craſſo conſulibus, ut ſcribit Polybius, à quo anno ad hunc numerantur anni XLIX. *Sigonius.*

2 *In qua edoctus.*] Mallem *eductus.* ſed

prodeunt. teſtamento prolato, pueroque in concionem producto, (erat autem quindecim tunc ferme annorum) paucis, qui per concionem ad excitandos clamores diſpoſiti erant, approbantibus teſtamentum, cæteris velut patre amiſſo in orba civitate omnia timentibus; funus fit regium, magis amore civium & caritate, quam cura ſuorum celebre. Deinde cæteros tutores ſummovet Andranodorus: juvenem jam eſſe dictitans Hieronymum, ac regni potentem: [a] deponendoque tutelam, quæ ipſi cum pluribus communis erat, in ſe unum omnium vires convertit. Vix quidem ulli bono, moderatoque regi facilis erat favor apud Syracuſanos, [b] ſuccedenti tantæ caritati Hieronis. verum enim vero Hieronymus, velut ſuis vitiis deſiderabilem efficere vellet avum, primo ſtatim conſpectu omnia quam diſparia eſſent, oſtendit. nam qui per tot annos Hieronem, filiumque ejus Gelonem, nec veſtis habitu, nec alio ullo inſigni differentes à cæteris [redacted]ſſent, [3] conſpexere purpuram, ac diadema, ac ſatellites armatos: quadrigiſque etiam alborum equorum interdum ex regia procedentem, more Dionyſii tyranni. Hunc tam ſuperbum apparatum habitumque, [c] convenientes ſequebantur, contemptus omnium homi-

ſed fortaſſe non eſt tanti. Tamen mallem. *Tan. Faber.*

3 *Conſpexere purpuram ac diadema.*] Nulla re magis quam veſtitus mutatione ſubditi offenduntur; plerunque enim veſtitus mutatio, mutationem regni portendere ſolet. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Deponendoque tutelam, quæ ipſi cum pluribus.*] Plerique libri ſcripti, *deponendamque tutelam*, vel *deponendaque tutelam*: ut verum putem, quod & Valla, *deponendaque tutela.* Vt præcedento libro, *viſenda urbe.* Deinde omnes: *ipſe quæcum. Convertit in ſe*, ut lib. 21. *omnem exercitum in ſe convertit.* Suetonius Veſpaſiano: *ut primum provinciam attigit, proximas quoque convertit in ſe.*

b *Succedendi tanta caritate Hieronis.*] Olim hic legebatur *ſuccedenti*, ut & in Pet. Pall. Voſſ. in quo cum hæreret Glareanus, Sigonius fecit quod editur. Optimus: *ſuccedenti tantæ.* Bene, ſed totum ſit: *ſuccedenti tantæ caritati Hieronis.* id eſt, qui ſuccederet tam caro Hieroni. Lib. 1. *Regnavit ita, ut bono moderatoque ſuccedenti regi difficilis æmulatio eſſet.* Lib. 4. *Fabius & Æbutius Coſſ. quo majori gloria rerum domi foriſque geſtarum ſuccedere ſe cernebant.* Iuſtinus lib. 3. *Vt non numero tantum amiſſorum civium, ſed & dignitati ſuccederent.* Lib. 22. *Agathocles qui magnitudini prioris Dionyſii ſucceſſit.*

c *Convenientes ſequebantur mores.*] Noſtrorum vetuſtiorum nemo τὸ *mores* habet, neque invenit Valla, qui conje-

ctat

hominum, ſuperbæ aures, contumelioſa dicta: rari aditus non alienis modo, ſed [d] tutoribus etiam: libidines novæ, inhumana crudelitas. Itaque tantus omnes terror invaſerat, ut quidam ex tutoribus, aut morte voluntaria aut fuga præverterent metum ſuppliciorum. Tres ex iis, quibus ſolis aditus in domum familiarior erat, Andranodorus & Zoippus, generi Hieronis, & Thraſo quidam, de aliis quidem rebus haud magnopere audiebantur: tendendo autem duo ad Carthaginienſes, Thraſo ad ſocietatem Romanam, certamine ac ſtudiis interdum in ſe convertebant [e] animum adoleſcentis: cum conjuratio in tyranni caput facta, indicatur per calonem quendam æqualem Hieronymi, & jam inde à puero in omnia familiaria jura aſſuetum. Index unum [f] ex conjuratis Theodotum, à quo ipſe appellatus erat, nominare potuit. qui comprehenſus extemplo, traditusque Andranodoro torquendus, de ſe ipſe haud cunctanter faſſus, conſcios celabat. poſtremo, quum omnibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur, victum malis ſe ſimulans, avertit ab conſciis in inſontes indicium ([g] Thraſonem eſſe auctorem conſilii mentitus. nec niſi tam potenti duce confiſos, rem tantam auſuros) [h] ab latere

ctat *convenientia.* Sed opus non eſt: quum enim hoc adjectivum numero reſpondeat omnibus, quæ ſequuntur, tyrannidos notis, in genere poſitum eſt proximæ, nempe *contemptus.* Adde notata ad lib. 30, 34. Niſi malis *convenienter.*

d *Tutoribus etiam difficiles.*] Poſtremum vocabulum fatetur addere quoſdam Valla, ſeque illis adſentiri. Boni libri omnes vocem illam reſpuunt. Deeſt tamen alia, cujus veſtigia deprehendimus in Put. *Contumelioſa dictari aditus non alienis.* Scribe: *contumelioſa dicta, rari aditus non alienis modo, ſed tutoribus etiam: libidines novæ.* Sic lib. 3. de decemviris: *jam haud diſſimulando ſuperbiam, rari aditus, colloquentibus difficiles.*

e *Animum adoleſcentis: Conjuratio.*] Put. Pet. Voſſ. *Convertebant animum adoleſcentium conjuratio.* Refinge: *interdum in ſe convertebant animum adoleſcentis: cum conjuratio.*

f *Ex conjuratis Theodorum.*] Iidem ubique *Theodotum.* Et ſic Valerio Maximo 3, 3. reddendum hoc nomen.

g *Thraſonem eſſe auctorem.*] Hiccine eſt, quem Athenæus lib. 6. ſcribit Hieronymi κόλακα γενέσθαι Θράσωνα τὸν Κάρχαρον ἐπικαλούμενον. Et addit: τοῦτον δ' ἐποίησεν ἀναιρεθῆναι ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου ἕτερος κόλαξ, Ωσις ὄνομα. Opinor Σῶσις, ille ipſeſt qui Livio nominatur inter conjuratos, qui poſteo tyrannum occiderunt.

h *Ab latere inde eos nominat tyranni.*] Verba *inde eos nominat* à Put. Pet. reg. Voſſ.

tere tyranni, quorum capita viliſſima fingenti inter dolores gemituſque occurrere. Maximè animo tyranni credibile indicium Thraſo nominatus fecit. Itaque extemplo traditur ad ſupplicium. adjectique pœnæ cæteri juxta inſontes. Conſciorum nemo, quum diu ſocius conſilii torqueretur, aut latuit, aut fugit. tantum illis in virtute ac fide Theodoti fiduciæ fuit: tantumque ipſi Theodoto virium ad arcana occultanda. [i] Itaque quod omne vinculum cum Romanis ſocietatis erat, Thraſone ſublato è medio, extemplo haud dubie ad defectionem res ſpectabat. [k] legatique ad Annibalem miſſi, ac remiſſi ab eo cum Annibale nobili adoleſcente Hippocrates & Epicydes nati Carthagine; ſed oriundi ab Syracuſis, exſule avo, Pœni ipſi materno genere. Per hos juncta ſocietas Annibali ac Syracuſano tyranno: nec invito Annibale apud tyrannum manſerunt. Appius Claudius prætor, cujus Sicilia provincia erat, ubi ea accepit, extemplo legatos ad Hieronymum miſit: qui quum ſeſe ad renovandam ſocietatem, quæ cum avo fuiſſet, veniſſe dicerent, per ludibrium auditi dimiſſique ſunt, ab quærente per jocum Hieronymo, *quæ fortuna eis pugna ad Cannas fuiſſet? vix credibilia enim legatos Annibalis narrare. Velle quid veri ſit ſcire, ut ex eo utram ſpem ſequatur, conſilium capiat.* Romani, quum ſerio legationes audire cœpiſſet, redi-

Voſſ. tribus Pall. pluribus Florent. & fido quoque abſunt. *Ab latere* ſunt ipſa latera, ut alioqui Latinis vocantur, familiares, domeſtici, ſatellites, tyranni plurimum latera tegentes. Curtius lib. 3. *Inexperta remedia haud injuria ipſis eſſe ſuſpecta, quum ad perniciem ejus etiam à latere ipſius pecunia ſollicitaret hoſtis.* Diſtingue: *avertit ab conſciis in inſontes indicium* (*Thraſonem eſſe auctorem conſilii mentitus, nec niſi tam potenti duce confiſos rem tantam auſuros*) *ab latere tyranni quorum capita viliſſima fingenti inter dolores gemituſque occurrere.* id eſt, in inſontes quoſdam eorum, qui eſſent ab latere tyranni: Vel, in inſontes, quorum ab latere tyranni, ex proximis ejus, capita. Valerius: *ſatellitem, in quo totius dominationis ſumma, quaſi quodam cardine, verſabatur, falſa criminatione inquinando, fidum lateri ejus cuſtodem eripuit.*

i *Itaque quod unum vinculum.*] Scribe cum Put. multo elegantius: *Ita quod omne vinculum cum Romanis ſocietatis erat.*

k *Legatique ad Hannibalem miſſi.*] Πολύκλειτος ὁ Κυρηναῖος καὶ Φιλόδημος ὁ Ἀργεῖος, quorum meminit Livius alio loco, nempe lib. 25.

redituros ſe ad eum dicentes eſſe; monito magis eo, quam rogato, ne fidem temere mutaret, proficiſcuntur. Hieronymus legatos Carthaginem miſit; ad fœdus ex ſocietate cum Annibale faciendum. Pacto convenit, ut quum Romanos Sicilia expuliſſent (id autem brevi fore, ſi naves atque exercitum miſiſſent) Himera amnis, qui ferme inſulam dividit, finis regni Syracuſani ac Punici imperii eſſet. Aliam deinde inflatus aſſentationibus eorum, qui eum non Hieronis tantum, ſed Pyrrhi etiam regis materni avi jubebant meminiſſe, legationem miſit: quia æquum cenſebat, [1] Sicilia ſibi omni cedi: Italiæ imperium proprium quæri Carthaginienſi populo. Hanc levitatem ac jactationem animi neque mirabantur in juvene furioſo, neque arguebant; dummodo averterent
7 eum ab Romanis. Sed omnia in eo præcipitia ad exitium fuerunt. nam quum præmiſſis Hippocrate atque Epicyde cum binis millibus armatorum ad tentandas urbes, quæ præſidiis tenebantur Romanis; & ipſe in Leontinos cum cætero omni exercitu (erant autem ad quindecim millia

cap. 25. & 28. Non enim Hippoctates & *Epicydes*, (ſic ſcribendum: nam Græci Ἐπικύδης, Polybius & Pauſanias, etſi poſterior in alia perſona) ut Glareanus & Sigonius cenſuerunt: nam hi adhuc conſuerant στρατεύεσθαι μετ' Ἀννίβου, πολιτευόμενοι παρὰ Καρχηδονίοις· & hi ſunt, quos mutuo honore legatos miſit ad Hieronymum Hannibal una cum tertio Hannibale nobili *adoleſcente* (ſic Mſſ.) quem non ignorat Polybius, Ἀπέπεμψε τοὺς πρέσβεις Hieronymi Hannibal, inquit: σὺν δὲ τούτοις Ἀννίβαν τὸν Καρχηδόνιον, ὄντα τότε τριήραρχον, καὶ τοὺς Συρακοσίους Ἱπποκράτη καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν νεώτερον Ἐπικύδην. Fruſtra igitur viri illi doctiſſimi, quem alibi apud Livium non inveniunt, hic quoque abolent. Nam Hannibal ille trierarchus legationem ad Senatum Carthaginienſem, & ut credibile eſt, ad imperatorem Hannibalem poſtea renuntiavit, & ſic abiit ex hac ſcena poſt ſiparium: at Hippocrates & Epicydes non invito imperatore Hannibale apud Hieronymum manſerunt, more aſſiduorum legatorum, quibus nunc utuntur: & deinde magnas etiam partes in hac tragœdia ſuſtinuerunt. Ergo & male corrigunt: *ac remiſſi ab eodem Hannibale nobiles adoleſcentuli Hippocrates atque Epicydes.* Quod etſi olim improbaverit Fulvius Urſinus, hactenus tamen valuit, ut in exemplaria veniret τὸ *eodem:* quum in ſcriptis omnibus priuſque editis ſit: *remiſſique ab eo cum Hannibale.* Leve eſt, inquies: ſed id leve cur obtruderetur auctori, cauſa non erat: & talia levia accumulata graves fecerunt errores.

1 *Siciliam ſibi omnem cedi.*] Optimi: *Sicilia ſibi omni cedi.* Lib. 32. *Achais non Argis modo, ſed etiam Corintho*

millia peditum equitumque) profectus eſſet; liberas ædes conjurati (& omnes forte militabant) imminentes viæ anguſtæ, qua deſcendere ad forum rex ſolebat, ſumpſerunt. ibi, quum inſtructi armatique cæteri tranſitum exſpectantes ſtarent, [m] uni ex eis (Dinomeni fuit nomen) quia cuſtos corporis erat, partes datæ ſunt, ut quum appropinquaret januæ rex, per cauſſam aliquam in anguſtiis ſuſtineret ab tergo agmen. Ita ut convenerat, factum eſt. tanquam laxaret elatum pedem ab ſtricto nodo, moratus turbam Dinomenes, tantum intervalli fecit, ut quum in prætereuntem ſine armatis regem impetus fieret, confoderetur aliquot prius vulneribus quam ſuccurri poſſet. Clamore & tumultu audito, in Dinomenem jam haud dubie obſtantem [n] tela conjiciuntur: per quæ tamen duobus acceptis vulneribus, evaſit. Fuga ſatellitum, ut jacentem videre regem, facta eſt. interfectores pars in forum ad multitudinem lætam libertate, [redacted] pergunt, ad præoccupanda Andranodori, regiorumque aliorum conſilia. Incerto rerum ſtatu, Ap. Claudius bellum oriens ex propinquo quum cerneret, ſenatum literis certiorem fecit; Siciliam Carthaginienſi populo & Annibali conciliari: ipſe adverſus Syracuſana conſilia, [o] provinciam, regnique fines omnia convertit præſidia. Exitu anni ejus Q. Fabius ex auctoritate ſenatus Puteolos, per bellum cœptum frequentari emporium, communiit, præſidiumque impoſuit. inde Romam comitiorum cauſſa veniens, in eum quem prirem

tho ceſſurum. Martialis 12. epig. 98. *Cede ſuam pueris, utere parte tua.* Mſſ. bonæ notæ: *Cede ſua pueris.*

m *Uni ex iis, Indigemini fuit nomen.*] Memineris, ubicumque hoc nomen in præſente hiſtoria occurrit, ſcribere cum antiquiſſimo librorum, quem pleriſque locis ſequuntur melior Petav. duo optimi Etruſci, Voſſianuſque, *Dinomeni*, *Dinomenem*, *Dinomene*. Eſt enim Græcum Δεινομένης, & manſit integrum in vulgatis cap. 30. mitius corruptum cap. 23. ubi *Deomenem* expreſſerunt. Sed Put. & Pet. *Dinomenem*. non *Dionem*, ut Sigonianus.

n *Tela conjiciuntur, per qua tamen.*] Put. Pet. Voſſ. *in qua tamen.* Scribe: *inter qua tamen.*

o *Provinciam regnique fines.*] Non incommode Pighius: *ad provincia regnique fines omnia convertit præſidia.*

mum diem comitialem habuit, comitia edixit; atque ex itinere præter urbem in campum deſcendit. Eo die quum [o] ſors prærogativæ Anienſi juniorum exiſſet, eaque T. Otacilium, & M. Æmilium Regillum conſules diceret; tum Q. Fabius ſilentio facto, tali oratione eſt uſus: *Si aut pacem in Italia [p] aut bellum cum eo hoſte haberemus, [q] in quo negligentiæ laxior locus eſſet, qui veſtris ſtudiis, quæ in campum ad mandandos, quibus velitis, honores affertis,*
8 *moram ullam offerret, is mihi parum meminiſſe videretur veſtræ libertatis. ſed quum in hoc bello, in hoc hoſte, numquam ab ullo duce ſine ingenti noſtra clade erratum ſit, eadem vos cura, qua in aciem armati deſcenditis, inire ſuffragium ad creandos conſules decet, & ſibi ſic quemque dicere; Annibali imperatori parem conſulem nomino. Hoc anno ad* Capuam *Iubellio* Taureæ Campa*no ſummo equiti provocanti, ſummus* Romanus eques *Aſellus* [r] Claudius *eſt oppoſitus. Adverſus* Gallum quondam [ſ] *provocantem in ponte Anienis*, T. *Manlium, ſidentem & animo & viribus, miſere majores noſtri. Ob eandem cauſſam haud multis annis poſt fuiſſe non negaverim, cur M. Valerio non diſſideretur, adverſus ſimiliter provocantem arma capienti* Gallum *ad certamen. Quemadmodum pedites equiteſque optamus, ut validiores, ſi minus, ut pares hoſti, habeamus; ita duci hoſtium parem imperatorem quæramus. Quum qui eſt ſummus in civitate dux, eum legerimus; [t] tamen repente lectus, in annum creatus adver-*

ſus

o *Sors prærogativæ ante juniorum exiſſet.*] Quia Mſſ. omnes: *anteſiludiorum*, ſcripſimus: *Anienſi juniorum.* Quemadmodum & capite ſequenti præclare reſtitutum eſt: *Præco Anienſem juniorum in ſuffragium revoca.* Vbi edebatur antea: *Prærogativa juniorum in ſuffragium revocata*: Mſſ. autem habebant: *Praeconienſem juniorum in ſuf. revoca.* De quibus late diximus in 4. Obſervat. cap. 1.

p *Aut bellum cum eo hoſte haberemus.*] Put. & Pet. *Bellum cumque hoſtem.* Alii: *bellum cumquo hoſte.* Scribe: *aut bellum eumque hoſtem.*

q *In quo negligentiæ aut errori locus eſſet.*] Put. *neclegentia laxior locus.* Pet. recentior: *negligentiæ laxior.* Pet. melior, & Pal. *neglegentiæ anxior.* Men. *neglegentia aptior.* & in margine: *anxior.* ut & Buſl. & Voſſ. Vide ad Senecæ Conſol. ad Helviam cap. 6.

r *Claudius oppoſitus.*] Optimi: *Claudius eſt oppoſitus.*

ſ *Provocantem in ponte Anienis Manlium.*] Put. *anienet Manlium.* Alii, *Anienem Manlium.* Scribe: *Anienis T. Manlium.*

t *Tum repente lectus.*] Melius boni libri: *tamen repente lectus.*

v *In*

ſus veterem ac perpetuum imperatorem comparabitur, nullis neque temporis, neque juris incluſum anguſtiis, quo minus ita omnia gerat adminiſtretque, ut tempora poſtulabunt belli. nobis autem [v] in apparatu ipſo, ac tantum inchoantibus res, annus circumagitur. Quoniam quales viros creare vos conſules deceat, ſatis eſt dictum; reſtat ut pauca de eis, in quos prærogativæ favor inclinavit, dicam. M. Æmilius Regillus flamen eſt Quirinalis, quem neque mittere à ſacris, neque retinere poſſumus, ut non Deûm aut belli deſeramus curam. [x] Otacilius, ſororis meæ filiam uxorem, atque ex ea liberos habet. cæterum non ea veſtra in me majoreſque meos merita ſunt, ut non potiorem privatis neceſſitudinibus rempublic. habeam. Quilibet nautarum vectorumque tranquillo mari gubernare poteſt: ubi ſæva orta tempeſtas eſt, ac turbato mari rapitur vento navis, tum viro & gubernatore opus eſt. Non tranquillo navigamus, ſed jam aliquot procellis ſubmerſi penè ſumus. itaque quis ad gubernacula ſedeat, ſumma cura providendum ac præcavendum vobis eſt. [y] In minore te experti, T. Otacil[redacted] haud ſane, cur ad majora tibi fidamus, documenti quicquam dediſti. Claſſem hoc anno, cui tu præfuiſti, trium rerum cauſſa paravimus: ut Africæ oram popularetur, ut tuta nobis Italiæ littora eſſent, ante omnia, ne ſupplementum cum ſtipendio commeatuque ab Carthagine Annibali tranſportaretur. Create conſulem T. Otacilium, non dico ſi omnia hæc, ſed ſi aliquid eorum reipublicæ præſtitit. Sin autem, te claſſem obtinente, etiam velut pacato mari quælibet Annibali tuta atque integra ab domo venerunt; ſi ora Italiæ infeſtior hoc anno, quam Africæ fuit; quid dicere potes, [z] cur te potiſſimum ducem Annibali hoſti opponamus? Si conſul eſſes, dictatorem dicendum [a] exemplo majorum

v *In apparatu ipſo ac tantum inchoantibus res.*] Suſpicor fuiſſe: *ac tantum non inchoantibus.* etſi poteſt illud ferri.

x *Otacilius ſororis meæ filiam uxorem.*] Pighius corrigit, *Otacili*, & *habes*: quia, inquit, ex una voce *veſtra* cognoſcere eſt ad Otacilium orationem illam dirigi. Ridiculo errore, nam ad Patres & ſenatum pertinet illud *veſtra*. Itaque & mox, *providendum ac præcavendum vobis* meliores, non *nobis*.

y *In minore experti, T. Otacili, operam tuam ſumus.*] Put. *In minore te experti, T. Otacili, reſumus.*

z *Cur te potiſſimum ducem Hannibali hoſti opponant.*] Put. *oppugnabant.* Scribe cum Salmaſio: *opponamus.*

a *Exemplo majorum noſtrorum cenſeremus.*] Malim, *cenſerent.*

majorum noſtrorum cenſerêmus. nec tu id indignari poſſes, aliquem in civitate Romana meliorem bello haberi, quam te. Magis nullius intereſt, quam tua, T. Otacili, non imponi cervicibus tuis onus, ſub quo concidas. Ego magnopere ſuadeo, eodem animo, quo, ſi ſtantibus vobis in aciem armatis repentè delegendi duo imperatores eſſent, quorum ductu atque auſpicio dimicaretis, hodie quoque conſules creetis: [b] *quibus ſacramento liberi veſtri dicant, ad quorum edictum conveniant, ſub quorum tutela atque cura militent. Lacus Traſimenus & Cannæ, triſtia ad recordationem exempla, ſed ad præcavendum ſimile, utiles documento ſunt. Præco Anienſem juniorum in ſuffragium revoca.*

9 Quum T. Otacilius ferociter, eum continuare conſulatum velle, vociferaretur atque obſtreperet, lictores ad eum accedere conſul juſſit. & quia in urbem non inierat, protinus in campum ex itinere profectus, [1] admonuit, cum ſecuribus ſibi faſces præferri. Iterum prærogativa ſuffragium init; creatique in ea conſules Q. Fabius Maximus quartum, M. Marcellus tertium. Eoſdem conſules cæteræ centuriæ ſine variatione ulla dixerunt. Et prætor unus refectus, Q. Fulvius Flaccus: [c] novi tres alii creati, T. Otacilius Craſſus iterum, Q. Fabius conſulis filius, qui tum ædilis curulis erat, P. Cornelius Lentulus. Comitiis prætorum perfectis, ſenatuſconſultum factum eſt, *ut Q. Fulvio extra ordinem urbana provincia eſſet: iſque potiſſimum conſulibus ad bellum profectis, urbi præeſſet.* [d] Aquæ magnæ bis eo anno fuerunt: Tiberiſque agros inun-

b *Quibus ſacramenta liberi noſtri.*] Optimi: *quibus ſacramento liberi veſtri, dicant.* Notæ phraſes: *ſacramento rogari, adigi, dicere.* Noſter lib. 41. *exauctorati qui ſacramento dixerant.*

c *Novi alii creati.*] Sic bene Sigonius, quum vulgo eſſet: *Fulvius Flaccus nonum alii creati.* Noſtri ſcripti: *Flaccus noneſati creauit:* item, *noveſali:* denique, *novi & alii.* Margo Voſſiani: *novi tres creati.* Scribendum igitur: *Et prætor unus refectus, Q. Fulvius Flaccus; novi tres alii creati.*

d *Aquæ magnæ & nives eo anno.*] Put. clare: *Aquæ magnæ bis eo anno.* Manus ſecunda adjecit ſuperius *NI*, inde Pet. *Aquæ magnæ nivis:* & omnes fere ſcripti: *Atque magnæ nives.* Adjecerunt poſtea, ut vara vibiam ſequitur, copulam.

VARIORUM.

1 *Admonuit cum ſecurib. ſibi faſces præferri.*] Val. Poplicola in urbe faſcibus abſtulerat ſecures; extra urbem autem

eas

inundavit cum magna ſtrage tectorum, pecorumque & hominum pernicie. Quinto anno ſecundi Punici belli, Q. Fabius Maximus quartum, M. Claudius Marcellus tertium, conſulatum ineuntes, plus ſolito converterant in ſe civitatis animos. multis enim annis tale conſulum par non fuerat. Referebant ſenes, ſic [2] Maximum Rullum cum P. Decio ad bellum Gallicum, [3] ſic poſtea Papirium & Carvilium adverſus Samnites, Bruttioſque, & Lucanum cum Tarentino populum, conſules declaratos. Abſens Marcellus conſul creatus, quum ad exercitum eſſet; præſenti Fabio, atque ipſo comitia habente, conſulatus continuatus. Tempus ac neceſſitas belli, ac diſcrimen ſummæ rerum faciebant, ne quis aut in exemplum exquireret, aut ſuſpectum cupiditatis imperii conſulem haberet. quin laudabant potius magnitudinem animi, quod quum ſummo imperatore eſſe opus reipublicæ ſciret, ſeque eum haud dubie eſſe; [4] minoris invidi[redacted] qua ex re oriretur, quam utilitatem reipublicæ feciſſet. Quo die magiſtratum inierunt conſules, 10
ſenatus in Capitolio eſt habitus: decretumque omnium primum, ut conſules ſortirentur, compararentve inter ſe, uter cenſoribus creandis comitia haberet, priuſquam ad exercitum proficiſceretur. Prorogatum deinde imperium omnibus, qui ad exercitus erant; juſſique in provinciis manere. Ti. Gracchus Luceriæ, ubi cum volonum exercitu erat, C. Terentius Varro in agro Piceno,

eas præferebant coſſ. ut Dionyſ. Halicar. lib. 5. ſcribit. Admonet igitur hoc loco Otacilium Fabius, ut ſileat: nam ſecures adeſſe & faſces, quibus occidere eum poſſit, ſi jus ineundi ſuffragia populo impedire conetur. *Admonuit* igitur, minitantis eſt. *Glarean.*

2 *Maximum Rullum cum P. Decio ad bellum Gall.*] Hi conſules fuerunt anno CDLVII. Q. Fabius Maximus Rullianus V. P. Decius Mus IIII. lib. 10. *Sigonius.*

3 *Sic poſtea Papirium & Carvilium adverſus Samnites.*] L. Papirius Curſor II. Sp. Carvilius Maximus II. conſules fuerunt anno CDLXXX. atque ambo in magiſtratu de his populis triumpharunt, ut extat in Fragmentis Capitolinis. *Sigonius.*

4 *Minoris invidiam ſuam, quam utilitatem reipub.*] Nimirum ſalus imperii regit omnes undique leges, non ab ipſis regitur Tali hominum generi dictum putes illud Horatii: *Nec ſumit aut po-*

Manius Pomponius in Gallico. ex prætoribus prioris anni proprætore Q. Mucius obtineret Sardiniam, M. Valerius ad Brunduſium oræ maritimæ, intentus adverſus omnes motus Philippi Macedonum regis præeſſet. P. Cornelio Lentulo prætori Sicilia decreta provincia. T. Otacilio claſſis eadem, quam adverſus Carthaginienſes priore anno habuiſſet. Prodigia eo anno multa nunciata ſunt. quæ quo magis credebant ſimplices ac religioſi homines, eo etiam plura nunciabantur: [a] Lanuvii in æde intus Soſpitæ Junonis corvos nidum feciſſe. In Apulia palmam viridem arſiſſe. Mantuæ ſtagnum effuſum Mincio amni, cruentum viſum. Et Calibus creta, & Romæ [b] in foro boario ſanguine pluiſſe. [c] Et in vico Iſtrico fontem ſub terra tanta vi aquarum fluxiſſe, [5] ut ſerias doliaque quæ in eo loco erant, provoluta [d] velut impetus torrentis tulerit. Tacta de cœlo, atrium publicum in Capitolio, ædem in campo Vulcani, nucem in Sabinis, publicamque viam, murum ac portam Gabiis. Jam alia vulgata miracula erant: haſtam Martis Præneſte ſua ſponte promotam: bovem in Sicilia locutum: infantem in utero matris in Marrucinis, Io triumphe! clamaſſe; ex muliere Spoleti virum factum; Hadriæ aram in

nit ſecures, Arbitrio popularis auræ. Appoſitè igitur Quintilianus Senior Declamatione CCCXLVIII. *Equidem intelligo hanc eſſe conditionem omnium qui adminiſtrationem reipub. aggrediuntur, ut ea quæ maximè pertinent ad ſalutem communem, cum quadam ſua invidia efficere cogantur.* Gruterus.

5 *Ut ſerias, doliaque.*] Magnum vas ſeriam fuiſſe, non dubitamus. Adhæc Columella lib. 13. docet, ex ſeriis in minora vaſa vinum diffundi ad vetuſtatem ſervandam, nempe in cados & amphoras. Alciatus ait, Seriam vas fuiſſe majus, & capacitatis majoris quam culleum, quod vicenas amphoras continebat. Et fictile vas fuiſſe ſeriam, ex Perſio & Donato affirmare poſſemus. Seriarum oleariarum, (quod erat ad oleum ſeu olivas conditas ſervandas deſtinatum vas) meminit Varro lib. 3. de re ruſt. cap. 2. *Marcell. Donat.*

GRONOVII.

a *Lanuvii in æde intus Iunonis Soſpitæ.*] Put. *Iani in æde intus Soſpitæ Iunonis.* Omnino ſcribi placet Salmaſio: *Lanuvii æde intus Soſpitæ Iunonis.* Sic in vett. inſcriptionibus; *intus ædibus.*

b *In foro boario ſanguine pluiſſe.*] Put. *in foro bovario ſanguine pluviſſe.* Et ſic ſemper. Quorum alterum ab ipſo Livio eſſe confirmat auctoritas Priſciani.

c *Et in vico Iſtrico.*] Put. Pet. Men. Voſſ. *Et in vico Inſteio.*

d *Velut impetus torrentis.*] Nec male, opinor, foret, *in petu.*

e *Secun-*

in cœlo, ſpecieſque hominum circum eam, cum candida
veſte, viſas eſſe. Quin Romæ quoque in ipſa urbe [e] ſe-
cundum apum examen in foro viſum. Affirmantes qui-
dam legiones ſe armatas in Janiculo videre, concitave-
runt civitatem ad arma: [f] qui tum in Janiculo eſſent, ne-
garunt quemquam ibi, præter aſſuetos collis ejus culto-
res, apparuiſſe. Hæc prodigia hoſtiis majoribus procu-
rata ſunt, ex aruſpicum reſponſo: & ſupplicatio omni-
bus diis, [g] quorum pulvinaria Romæ eſſent, indicta eſt.
Perpetratis, quæ ad pacem Deûm pertinebant, de re- 11
publ. belloque gerendo, & quantum copiarum, & ubi
quæque eſſent, conſules ad ſenatum retulerunt. Duo-
deviginti legionibus bellum geri placuit: binas conſu-
les ſibi ſumere. binis Galliam Siciliamque ac Sardiniam
obtineri: duabuſque Q. Fabium prætorem Apuliæ, dua-
bus volonum Ti. Gracchum circa Luceriam præeſſe.
ſingulas C. Terentio procoſ. ad Picenum, & M. Vale-
rio ad claſſem circa Brunduſium relinqui, & duas urbi
præſidio eſſe. Hic ut numerus legionum expleretur, ſex
novæ legiones erant ſcribendæ. eas primo quoque tem-
pore conſules ſcribere juſſi, & claſſem parare: ut cum
eis navibus, quæ pro Calabriæ littoribus in ſtatione eſ-
ſent, centum quinquaginta longarum navium claſſis eo
anno expleretur. Delectu habito, & navibus novis de-
ductis, Q. Fabius comitia cenſoribus creandis habuit.
creati M. Atilius Regulus, & P. Furius Philus. Quum
increbeſceret rumor, bellum in Sicilia eſſe; T. Otaci-
lius

e *Secundum apum examen.*] Defectum putat Lipſius, ſed diſtinguendum modo & explicandum me monuit Alb. Rubenius: *Quin Romæ quoque in ipſa urbe, ſecundum apum examen in foro viſum, affirmantes quidam* &c. Tò *ſecundum* eſt *poſt* ut ſæpe Livio. poſtquam apum examen in foro viſum eſſet.

f *Qui quum in Ianiculum iviſſent.*] Vt monuit Lipſius, optimi quique libri: *qui tum in Ianiculo eſſent.*

g *Quorum pulvinaria Romæ ſint.*] Put. & Pet. *Romae exſint.* Alii, *Romæ ea ſint.* Scribe: *Romæ eſſent.*

h *Ad claſſem circa Brunduſium & duas urbi præſidium relinqui.*] Put. *Brundiſium relinquidbas urbi præſidium relinquidbas urbi præſidio eſſe.* Scribe reſectis ſuperfluis & una litera mutata: *ad claſſem circa Brundiſium relinqui, duas urbi præſidio eſſe.* Pet. & Voſſ. *Brundiſium & duas urbi praeſidium relinqui duas H c.*

lius eo cum claſſe proficiſci juſſus eſt. Quum deeſſent nautæ, conſules ex ſenatuſconſulto edixerunt, *ut qui L. Æmilio, C. Flaminio cenſoribus, millibus æris quinquaginta ipſe aut pater ejus cenſus fuiſſet uſque ad centum millia; aut cui poſtea res tanta eſſet facta, nautam unum cum ſex menſium ſtipendio daret. qui ſupra centum millia uſque ad trecenta millia, tres nautas cum ſtipendio annuo: qui ſupra trecenta millia uſque ad decies æris, quinque nautas: qui ſupra decies, ſeptem: ſenatores octo nautas cum annuo ſtipendio darent.* Ex hoc edicto dati nautæ armati inſtructique ab dominis, cum triginta dierum coctis cibariis naves conſcenderunt. Tum primum eſt factum, ut claſſis Romana ſociis navalibus pri-
12 vata impenſa paratis compleretur. Hic major ſolito apparatus præcipuè conterruit Campanos, ne ab obſidione Capuæ bellum ejus anni Romani inciperent. itaque legatos ad Annibalem oratum miſerunt, ut Capuam exercitum admoveret. ad eam oppugnandam novos exercitus ſcribi Romæ; nec ullius urbis defectionem magis infenſos eorum animos eſſe. Id quia tam trepidi nunciabant, maturandum Annibal ratus, ne prævenirent Romani, profectus Arpis ad Tifata, in veteribus caſtris ſuper Capuam conſedit. inde Numidis Hiſpaniſque, ad præſidium ſimul caſtrorum ſimul Capuæ relictis, cum cætero exercitu ad lacum Averni, (per ſpeciem ſacrificandi; re ipſa, ut tentaret [i] Puteolos, quodque ibi præſidii erat) deſcendit. Maximus, poſtquam Annibalem Arpis profectum, & regredi in Campaniam, allatum eſt; nec die nec nocte intermiſſo itinere, ad exercitum redit: & Ti. Gracchum ab Luceria Beneventum copias admovere, Q. Fabium Prætorem (is filius conſulis erat) Luceriam Graccho ſuccedere jubet. In Siciliam [k] eodem

i *Puteolos quique ibi præſidio erant.*] Elegantius Put. *quodque ibi præſidii erat.* Sic voluit enim, nam revera *præſidi* eſt. Eodem alludunt alii, in quibus: *quoque ibi præſidio erat.*

k *Eodem tempore duo prætores profecti.*] Vox ultima ex margine irrepſit. Scripſerat enim Livius: *In Siciliam eodem tempore duo prætores, P. Cornelius ad exercitum, Otacilius qui maritima*

era

dem tempore duo prætores profecti; P. Cornelius ad
exercitum; Otacilius, qui maritimæ oræ reique navali
præeſſet; & cæteri in ſuas quiſque provincias profecti.
& quibus prorogatum imperium erat, eaſdem quas prio-
re anno regiones obtinuerunt. Ad Annibalem, quum 13
ad lacum Averni eſſet, quinque nobiles juvenes ab Ta-
rento venerunt; partim ad Traſimenum lacum, partim
ad Cannas capti: dimiſſique domos cum eadem comita-
te, qua uſus adverſus omnes Romanorum ſocios Pœnus
fuerat. Ii memores beneficiorum ejus, *Perpuliſſe magnam
partem ſe juventutis Tarentinæ*, referunt, *ut Annibalis amici-
tiam ac ſocietatem, quam populi Romani mallent.* [1] *legatoſque
ab ſuis miſſos rogare Annibalem, ut exercitum propius Tarentum
admoveat. Si ſigna ejus, ſi caſtra conſpecta à Tarento ſint, haud
ullam interceſſuram moram, quin urbs dedatur. In poteſtate ju-
niorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam eſſe.* Annibal
collaudatos eos, oneratoſque ingentibus promiſſis, do-
mum ad incepta maturanda redire jubet: ſe in tempore
affuturum eſſe. Hac cum ſpe dimiſſi Tarentini. Ipſum
ingens cupido inceſſerat [2] Tarenti potiundi. Urbem
eſſe videbat, quum opulentam nobilemque, tum mari-
timam, & in Macedoniam opportunè verſam: regem-
que Philippum hunc portum, ſi tranſiret in Italiam,
quum Brunduſium Romani haberent, petiturum. Sacro
inde perpetrato, ad quod venerat, & dum ibi moratur,
pervaſtato agro Cumano uſque ad Miſeni promonto-
rium, Puteolos repente agmen convertit; ad opprimen-
dum præſidium Romanum. Sex millia hominum erant;
& locus munimento quoque, non natura modo tutus.
Triduum ibi moratus Pœnus, ab omni parte tentato
præſidio, deinde ut nihil procedebat, ad populandum
agrum Neapolitanum, magis ira quam potiundæ urbis
ſpe

oræ reique navali præeſſet; & cæteri in ſuas quiſque provincias profecti.

VARIORUM.

1 *Legatoſque ab ſuis miſſos.*] Legendum, *legatos ſe ab ſuis miſſos* &c. certum arbitror. *Tan. Faber.*

2 *Tarenti potiundi.*] De hujus urbis origine & potentia ex Ephoro leges apud Strabonem lib. 6. Item Plin. lib. 3.
cap.

ſpe proceſſit. Adventu ejus in propinquum agrum Nolana mota eſt plebs, jamdiu averſa ab Romanis, & infeſta ſenatui ſuo. itaque legati ad arceſſendum Annibalem cum haud dubio promiſſo tradendæ urbis venerunt. Prævenit incœptum eorum Marcellus conſul à primoribus accitus. Die uno Sueſſulam à Calibus, quum Vulturnus amnis trajicientem moratus eſſet, contenderat. inde proxima nocte ſex millia peditum, equiteſque trecentos, qui præſidio ſenatui eſſent, Nolam intromiſit: & uti à conſule omnia impigre facta ſunt ad præoccupandam Nolam; ita Annibal tempus terebat; bis jam ante nequicquam tentata re, ſegnior ad credendum No-
14 lanis factus. Iiſdem diebus & Q. Fabius conſul ad Caſilinum tentandum, quod præſidio Punico tenebatur, venit. Et ad Beneventum, velut ex compoſito, parte altera Hanno ex Bruttiis cum magna peditum equitumque manu, altera Ti. Gracchus ab Luceria acceſſit. qui primo oppidum intravit. Deinde, ut Hannonem tria millia ferme ab urbe ad Calorem fluvium caſtra poſuiſſe, & inde agrum populari audivit; & ipſe egreſſus mœnibus, mille ferme paſſus ab hoſte caſtra locat: ibique concionem militum habuit. Legiones magna ex parte volonum habebat: qui jam alterum annum libertatem tacite mereri, quam poſtulare palam maluerant. Senſerat tamen hibernis egrediens murmur in agmine eſſe [a] quærentium, *en umquam liberi militaturi eſſent?* Scripſeratque ſenatui, non tam quid deſiderarent; quam quid meruiſſent, bona fortique opera eorum ſe ad eam diem uſum: neque ad exemplum juſti militis quicquam eis, præter libertatem, deeſſe. De eo permiſſum ipſi erat, faceret quod è republica duceret eſſe. Itaque prius quam cum hoſte manum ſereret, pronunciat; *tempus veniſſe ejus liber-*

cap. 20. Florum lib. 1. cap. 18. Melam lib. 2. cap. 4. &c. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Quærentium, numquamne liberi militaturi eſſent.*] Put. *enunquam liberi.* Scribe: *quærentium, en unquam liberi.* Scitiſſimum loquendi genus, de quo viſe ad lib. 30, 22.

b *Qui*

libertatis, quam diu ſperaſſent, potiundæ. poſtero die ſignis collatis dimicaturum puro ac patenti campo; ubi ſine ullo inſidiarum metu vera virtute geri res poſſet. Qui caput hoſtis retuliſſet, eum ſe extemplo liberum juſſurum eſſe: qui loco ceſſiſſet, in eum ſervili ſupplicio animadverſurum. Suam cuique fortunam in manu eſſe: libertatis auctorem eis non ſe fore ſolum, ſed conſulem M. Marcellum, ſed univerſos Patres, [b] *quos conſultos ab ſe de libertate eorum, ſibi permiſiſſe.* Literas inde conſulis ac ſenatuſconſultum recitavit. Ad quæ clamor cum ingenti aſſenſu eſt ſublatus. pugnam poſcebant, ſignumque ut daret extemplo, ferociter inſtabant. Gracchus prælio in poſterum diem pronunciato, concionem dimiſit. Milites læti, præcipue [c] quibus merces navatæ in unum diem operæ libertas futura erat, [d] armis expediendis diei reliquum conſumunt. Poſtero die ubi ſigna cœperunt canere, primi omnium parati inſtructique ad prætorium conveniunt. Sole orto, [e] Gracchus in aciem copias educit. nec hoſtes moram dimicandi fecerunt. [f] Decem & ſeptem millia peditum erant; maxima ex parte Bruttii ac Lucani. Equites mille ducenti: inter quos pauci admodum Italici, cæteri Numidæ ferè omnes Maurique. Pugnatum eſt & acriter, & diu. quatuor horis neutro inclinata eſt pugna: nec alia magis Romanum impediebat res, quam capita hoſtium pretia libertati facta. Nam [g] ut quiſque hoſtem impigre occiderat, primum

b *Qui conſulti &c. permiſiſſent.*] Put. Pet. Men. Voſ. *quos conſultos &c. ſibi permiſiſſe.*

c *Quibus merces navatæ in unum diem operæ libertas futura eſſet.*] Scripti magno conſenſu, *libertatis.* Lege: *quibus merces navatæ in unum diem operæ libertatis futura eſſet.* Hoc eſt, quibus operæ in unum diem navatæ eſſet, futura merces vel pro mercede libertatis.

d *Armis expediendis quod reliquum diei fuit, conſumſerunt.*] Put. Petav. Men. Voſſ. *que relicum* (vel *reliquum*) *communi poſtero.* Scribe: *armis expediendis diei reliquum conſumunt. Poſtero.*

e *Gracchus in aciem copias eduxit.*] Meliores, *educit.*

f *Decem & ſeptem millia.*] Iidem: *Decem ſeptem millia peditum*, reciſa copulativa.

g *Vt quiſque hoſtem impigre occiderat, primum capita.*] Optimus quiſque: *Vt quique hoſtem impigre occiderat, primum capite ægre inter turbam tumultumque abſcidendo*, non *capita abſcindendo.*

mum capite ægre inter turbam tumultumque abſcindendo tempus terebat: deinde, occupata dextra tenendo caput, fortiſſimus quiſque pugnator eſſe deſierat: ſegnibus ac timidis tradita pugna erat. Quod ubi tribuni militum Graccho nunciaverunt, neminem ſtantem jam vulnerari hoſtem: carnificari jacentes, & in dextris militum pro gladiis humana capita eſſe: ſignum dare propere juſſit: projicerent capita, invaderentque hoſtem. Claram ſatis & inſignem virtutem eſſe: nec dubiam libertatem futuram ſtrenuis viris. Tum redintegrata pugna eſt, & eques etiam in hoſtem emiſſus. Quibus quum impigre Numidæ concurriſſent, nec ſegnior equitum quam peditum pugna eſſet: iterum in dubium adducta res: quum utrimque duces Romanus Bruttium Lucanumque, toties à majoribus ſuis victos ſubactoſque; Pœnus mancipia Romana, & ex ergaſtulo militem, verbis obtereret. Poſtremo pronuntiat Gracchus, eſſe nihil quod de libertate ſperarent, niſi eo die fuſi fugatique
16 hoſtes eſſent. Ea demum vox [h] ita animos accendit, atque, renovato clamore, velut alii repente facti, tanta vi ſe in hoſtem intulerunt, ut ſuſtineri ultra non poſſent. Primo anteſignani Pœnorum, deinde ſigna perturbata, poſtremo tota impulſa acies: inde haud dubiè terga data, ruuntque fugientes in caſtra: adeo pavidi trepidique, ut ne in portis quidem aut vallo quiſquam reſtiterit, ac propè continenti agmine Romani inſecuti, novum de integro prælium incluſi hoſtium vallo ediderint. Ibi [i] ſicut

dendo. Senſu eodem, ſed genere loquendi exquiſitiore, de quo & ſupra. Cicero Bruto: *Antonius conjectura movenda, aut ſedanda ſuſpicione aut excitanda, incredibilem vim habebat.* Pro Milone: *gloria quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis.* Livius lib. 31. *Quum priorem populationem ſepulchris circa urbem diruendis exercuiſſet.* Sed & τὸ quique antiquum. Cicero: *ſi qui familiam meam de fundo dejecerit: ſi qui mihi præſto fuerit cum armatis.*

h *Ita animos accendit atque renovato.*] Sigonius è ſuis: *accendit ut renovato* &c. *intulerint.* Noſtri meliores neque *Atque* neque *Ut* agnoſcunt: quidam, *&* *renovato*: omnes autem *intulerunt*, vel *intulere.* Scribe: *Ea demum vox ita animos accendit. Renovato clamore, velut alii repente facti, tanta vi ſe*

in

[i] ſicut pugna impeditior in anguſtiis, ita cædes atrocior fuit: & adjuvere captivi, qui rapto inter tumultum ferro conglobati, & ab tergo ceciderunt Pœnos, & fugam impedierunt. Itaque minus duo millia hominum ex tanto exercitu, [k] & ea major pars equitum, cum ipſo duce effugerunt: alii omnes cæſi aut capti. capta & ſigna duodequadraginta. Ex victoribus duo millia ferme cecidere. præda omnis (præterquam hominum captorum) militi conceſſa eſt: & pecus exceptum eſt, quod intra dies triginta domini cognoviſſent. Quum præda onuſti in caſtra rediſſent, quatuor millia ferme volonum militum, qui pugnaverant ſegnius, nec in caſtra irruperant ſimul; metu pœnæ collem haud procul caſtris ceperunt. poſtero die per Tribunum militum inde deducti, [l] concione militum advocata à Graccho, ſuperveniunt. Ubi quum proconſul veteres milites primum, prout cujuſque virtus atque opera in ea pugna fuerat, militaribus donis donaſſet, tum quod ad volones attineret, *omnes*, ait, *malle laudatos à ſe, dignos indignoſque, quam quemquam eo die caſtigatum eſſe. Quod bonum, fauſtum, felixque reipublicæ ipſiſque eſſet, omnes eos liberos eſſe jubere.* Ad quam vocem quum clamor ingenti alacritate ſublatus eſſet; ac nunc complexi inter ſe gratulanteſque, nunc manus ad cœlum tollentes, bona omnia populo Romano Gracchoque ipſi precarentur; tum Gracchus: *Prius quam omnes jure libertatis æquaſſem*, inquit, *neminem nota ſtrenui aut ignavi militis notaſſe volui. Nunc exſoluta jam fide publica, ne diſcrimen omne virtutis ignaviæque pereat, nomina eorum, qui detrectatæ pugnæ memores ſeceſſionem paulo ante fecerunt, referri ad me jubebo: citatoſque ſingulos jurejurando adigam,* [m] *niſi queis morbus cauſſa erit,*

in hoſtem intulerunt, ut ſuſtineri ultra non poſſent.

i *Sicut pugna impeditior.*] Put. Petav. Men. Voſſ. duo Pall, *inexpeditior.*

k *Et ea major pars equitum.*] Vtram *equites*: an ut lib. 23, 35. *ea maxima pars volonum.*

l *Concione militum advocata à Graccho.*] Poſterius *militum* abundare videtur, nec agnoſcunt ſcripti quidam.

m *Niſi quibus morbus cauſa erit.*] Put. & Pet. *niſi que morbus.* Scribe: *niſi queis.* Duæ literæ interciderunt.

n *Stan-*

erit, non aliter, quam [n] [1] *ſtantes cibum potionemque, quoad ſtipendia facient, capturos eſſe. Hanc mulctam ita æquo animo feretis, ſi reputabitis, nulla ignaviæ nota leviore vos deſignari potuiſſe.* Signum deinde colligendi vaſa dedit: militeſque prædam portantes agenteſque, per laſciviam ac jocum ita ludibundi Beneventum rediere, ut ab epulis per celebrem feſtumque diem actis, non ex acie reverti viderentur. Beneventani omnes turba effuſa quum obviam ad portas exiſſent, complecti milites, gratulari, vocare in hoſpitium. Apparata convivia omnibus in propatulo ædium fuerant: ad ea invitabant, Gracchumque orabant, ut epulari permitteret militibus. Et Gracchus ita permiſit, in publico epularentur omnes. Ante ſuas quibuſque fores prolata omnia. pileati, aut lana alba velatis capitibus volones epulati ſunt; alii accubantes, alii ſtantes: qui ſimul miniſtrabant, veſcebanturque. Digna res viſa, ut ſimulacrum celebrati ejus diei Gracchus, poſtquam Romam rediit, pingi juberet in æde Libertatis, quam pater ejus in Aventino ex multaticia pecunia faciendam

17 curavit dedicavitque. Dum hæc ad Beneventum geruntur, Annibal depopulatus agrum Neapolitanum, ad Nolam caſtra movet. quem ubi adventare conſul ſenſit, [2] Pomponio proprætore cum eo exercitu, qui ſuper Sueſſulam in caſtris erat, accito, ire obviam [o] hoſti parat, nec moram dimicandi facere. Claudium Neronem cum robore equitum, ſilentio noctis per averſam maximè ab hoſte portam emittit: circumvectumque occultè ſubſequi

n *Stantes cibum potumque.*] Optimus, *potionemque.* Et hoc ſæpe malunt veteres. Cicero de fin. 2. *cibi condimentum eſſe famem, potionis ſitim.* Tuſc. 3. *demus ſcutellam dulciculæ potionis, aliquid provideamus & cibi.* De nat. deor. 2. *nec iis eſcis aut potionibus veſcuntur.*

o *Hoſti parat, ne moram dimicandi faceret.*] Put. & aliquot boni: *parat, nec moram dimicandi facere.* Ita refinge.

VARIORUM.

1 *Stantes cibum potumque.*] De variis animadverſionum militarium ſpeciebus, præter alios Sigonius de antiquo jure civium Romanor. lib. 1. cap. 15. *Godelev.*

2 *Pomponio proprætore cum eo exerc.*] Ab initio hujus anni Pomponius in agro Gallico erat, nec interea ejus ulla mentio. Oportet ergo hic intelligere

Romam

qui ſenſim agmen hoſtium jubet. & quum coortum præ-
lium videret, ab tergo ſe objicere. Id errore viarum, an
exiguitate temporis, Nero exſequi non potuerit, incer-
tum eſt. Abſente eo quum prælium commiſſum eſſet,
ſuperior quidem haud dubie Romanus erat: ſed quia
equites non affuere in tempore, ratio compoſitæ rei tur-
bata eſt. non auſus inſequi cedentes Marcellus, vincen-
tibus ſuis ſignum receptui dedit. Plus tamen duo millia
hoſtium eo die cæſa traduntur: [a] Romani minus qua-
dringentis. Solis ferè occaſu Nero diem noctemque
nequicquam fatigatis equis hominibuſque, ne viſo qui-
dem hoſte rediens, adeo graviter eſt [b] ab conſule incre-
pitus, ut per eum ſtetiſſe diceret, quo minus accepta ad
Cannas redderetur hoſti clades. Poſtero die Romanus
in aciem deſcendit: Pœnus, tacita etiam confeſſione vi-
ctus, caſtris ſe tenuit. Tertio die ſilentio noctis, omiſſa
ſpe Nolæ potiundæ, rei numquam proſperè tentatæ,
Tarentum ad certiorem ſpem proditionis proficiſcitur.
Nec minore animo [c] res Romana domi quam militiæ 18
gerebatur. Cenſores vacui ab operum locandorum cu-
ra, propter inopiam ærarii, ad mores hominum regen-
dos animum adverterunt, caſtigandaque vitia; quæ velut
diutinis morbis ægra corpora [d] ex ſe gignunt, nata bello
erant. Primum eos citaverunt, qui poſt Cannenſem pu-
gnam rempublicam deſeruiſſe Italiaque exceſſiſſe velle
dicebantur. princeps eorum L. Cæcilius Metellus, qui
quæſtor tum fortè erat. Juſſo deinde eo, cæteriſque
ejuſdem noxæ reis cauſſam dicere, quum purgari nequiſ-
ſent, pronuntiarunt, verba orationemque eos adverſus
rempublicam habuiſſe, quo conjuratio deſerendæ Italiæ
cauſſa

Romam accitum, ac deinde cum con-
ſule Marcello in Campaniam conceſſiſ-
ſe. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Romanorum minus quadringentis.*]
Put. Pet. Men. *Romanis.* Significant,
ut videre facile: *Romani minus qua-
dringentis.*

b *Ab conſule increpatus.*] Optimus
& alii: *increpitus*, ut Sigonius.

c *Res Romana domi quam militia
gerebantur.*] Put. *Romana* & *gerebatur.*

d *Ex ſe gignunt, nata bello erant.*] Put.

cauſſa fieret. Secundum eos citati nimis callidi exſolvendi jurisjurandi interpretes: qui captivorum ex itinere regreſſi clam in caſtra Annibalis, ſolutum quod juraverant redituros, rebantur. His ſuperioribuſque illis equi adempti, qui publicum equum habebant: [1] tribuque moti, ærarii omnes facti. Neque ſenatu modo, aut equeſtri ordine regendo cura ſe cenſorum tenuit. nomina omnium ex juniorum tabulis excerpſerunt, qui quadriennio non militaſſent; quibus neque vacatio juſta militiæ, neque morbus cauſſa fuiſſet. Et ea ſupra duo millia nominum in ærarios relata, tribuque omnes moti. [e] Additumque inerti cenſoriæ notæ triſte ſenatuſconſultum: ut ii omnes, quos cenſores notaſſent, pedibus mererent, mitterenturque in Siciliam ad Cannenſis exercitus reliquias, cui militum generi non prius [f] quam pulſus Italia hoſtis eſſet, finitum ſtipendiorum tempus erat. Quum cenſores, ob inopiam ærarii ſe jam locationibus abſtinerent ædium ſacrarum tuendarum, curuliumque equorum præbendorum, ac ſimilium his rerum; convenere ad eos frequentes, qui haſtæ hujus generis aſſueverant: hortatique cenſores, ut omnia perinde [g] agerent locarent, ac ſi pecunia in ærario eſſet. Neminem niſi bello confecto, pecuniam ab ærario petiturum eſſe. Convenere deinde domini eorum, quos T. Sem-

ſignunt, acanata bello erant. An forte: *tunc enata.*

e *Additumque inerti cenſoriæ notæ.*] Put. *additumque tamerici cenſoriæ* Omnes alii meliores eam vocem corruptam habent. Pet. Men. Voſſ. Aldina: *meri.* Andreas: *mercique.* Forte: *additumque tam amaræ cenſoriæ notæ.* Vel, *acerbæ.* Lib. 4. *Exemplo acerbitatis cenſoriæ offenſos.* Lib. 27. *Addiderunt acerbitati etiam tempus, ne præterita ſtipendia procederent.* Loquitur de cenſoribus. Iuſtino Antipater *amarus miniſter regni.* Deſ. Heraldus: *additumque inertiæ notæ.* Rubenius: *tam tetricæ*, vel *atroci.*

f *Quum pulſus Italia hoſtis eſſet.*] Tres Pall. Voſſ. & Andreas: *Italia omnis hoſtis.* Clamant ſcilicet: *quum pulſus Italia omni hoſtis eſſet.* Non tamen hoc in Gallicis notavi.

g *Agerent locarentque.*] Put. Pet. Voſſ. aſyndeto: *omnia perinde agerent locarent, ac ſi.*

VARIORUM.

1 *Tribuque moti, ærarii omnes facti.*] *Ærarium facere* vel *relinquere*; vel *referre in ærarios*, nil aliud, quam redigere eum vel eos in numerum capite cenſorum, ut ſcil. pro capite ſtatutam pecuniam

T. Sempronius ad Beneventum manu emiſerat: arceſſitoſque ſe ab triumviris menſariis eſſe dixerunt, ut pretia ſervorum acciperent. ceterum non ante quam bello confecto accepturos eſſe. Quum hæc inclinatio animorum plebis ad ſuſtinendam inopiam ærarii fieret; pecuniæ quoque pupillares primo, deinde viduarum cœptæ conferri: nuſquam eas tutius ſanctiuſque deponere credentibus, qui deferebant, quam in publica fide. inde ſi quid emptum paratumque pupillis ac viduis foret, à quæſtore perſcribebatur. Manavit ea privatorum benignitas ex urbe etiam in caſtra, ut non eques, non centurio ſtipendium acciperent, mercenariumque increpantes vocarent, qui accepiſſet. Q. Fabius Conſul ad Caſilinum 19
caſtra habebat, quod duûm millium Campanorum, & ſeptingentorum militum Annibalis tenebatur præſidio. Præerat Statius Metius, miſſus ab Cn. Magio Atellano: qui eo anno Medixtuticus erat; ſervitiaque & plebem promiſcue armabat, ut caſtra Romana invaderet; intento conſule ad Caſilinum oppugnandum. Nihil eorum Fabium feſellit. Itaque Nolam ad collegam mittit, altero exercitu, dum Caſilinum oppugnatur, opus eſſe, qui Campanis opponatur. Vel ipſe relicto Nolæ præſidio modico veniret: vel ſi eum Nola teneret, & necdum ſecuræ res ab Annibale eſſent, ſe Ti. Gracchum proconſulem à Benevento acciturum. Hoc nuncio Marcellus duobus militum millibus Nolæ in præſidio relictis, cum cætero

cuniam penderent, nec militiæ adſcribi poſſent, quod ignominioſum fuiſſe conſtat. Cenſores enim, quos nota afficiebant, triplici pœna plectere ſolebant: nempe vel *ærarios faciebant*, vel *tribu movebant*, vel *in Cæritum tabulas referebant*. Gravior erat nota, ærarium fieri, nam & idem ſuffragio privabatur, quum ex albo centuriæ ſuæ obliteraretur, & per conſequens, in Cæritum tabulas relatus eſſet. Minor nota erat, referri in tabulas Cæritum, nam nulla alia pœna hi afficiebantur, quam quod ſuffragandi munere privabantur: ut Gellius teſtatur l. 16. c. 13. Tertia adhuc minor nota erat, tribu moveri; movebantur tribu, qui ex honeſtiori, in minus honeſtam migrare jubebantur ob ignominiam, & reatus alicujus pœnam, quod clarè docet Liv. lib. 25. Id autem præſertim fiebat, quum ex ruſtica tribu in urbanam tribum motus pertranſire cogebatur. Vide Plin. l. 18. c. 3. *Marc. Donatus.*

cætero exercitu Caſilinum venit, adventuque ejus Campani jam moventes ſeſe quieverunt. Ita à duobus conſulibus Caſilinum oppugnari cœptum. ubi quum multa ſuccedentes temere mœnibus Romani milites acciperent vulnera, [a] neque ſatis inceptis ſuccederet, Fabius, omittendam rem parvam ac juxta magnis difficilem, abſcedendumque inde cenſebat, quum res majores inſtarent. Marcellus, multa magnis ducibus ſicut non aggredienda, ita ſemel aggreſſis non dimittenda eſſe, dicendo, quia magna famæ momenta in utramque partem fierent, [b] tenuit, ne irrito incepto abiretur. Vineæ inde omniaque alia operum machinationumque genera quum admoverentur, Campanique Fabium orarent, ut abire Capuam tuto liceret; paucis egreſſis, Marcellus portam, qua egrediebantur, occupavit, cædeſque promiſcue omnium circa portam primò, deinde, irruptione facta, etiam in urbe fieri cœpta eſt. Quinquaginta ferè primo egreſſi Campanorum, quum ad Fabium confugiſſent, præſidio ejus Capuam pervenerunt. Caſilinum, inter colloquia cunctationemque petentium fidem, per occaſionem captum eſt. captivi, quique Campanorum, quique Annibalis militum erant, Romam miſſi, atque ibi in carcere incluſi ſunt: oppidanorum turba per finitimos
20 populos in cuſtodiam diviſa. Quibus diebus à Caſilino re bene geſta receſſum eſt, eis Gracchus in Lucanis aliquot cohortes in ea regione conſcriptas cum præfecto ſocio-

GRONOVII.

a *Neque ſatis inceptis ſuccederet.*] Sic & lib. 40. *Si facinori eorum ſucceſſerit, mortem meam idem tu perſequi non poteris.* Lib. 45. *Militiamque ſi talibus ſuccedat ducibus, horridiorem aſperioremque bellantibus futuram.* Tamen in Put. & Pet. eſt *inceptu.* Delibera maliſne hoc accipere pro *inceptui* (nam in præfatione totius operis, *fædum inceptu*) an ſcribere *inceptum.*

b *Tenuit, ne incepto abiretur.*] Put. & Petav. *ne immerito incepto.* Duo Pall. & Voſſ. *ne in memento incepto.* Tertius evidenter: *ne irrito incepto abiretur.* Hoc verum. Fuerat in primævis, *inrito:* inde iſta moſtella. Silius Italicus: *Irritus incepti.* Noſter lib. 31. *Cum multis vulneribus repulſi, irrito incepto regreſſi.* Lib. 26. *Abſcedere irrito incepto, & movere à Capua ſtatuit caſtra.* Lib. 29. *Cum nequidquam omnia experiens obſediſſet Vticam, abſcederet inde irrito incepto.*

ſociorum in agros hoſtium prædatum miſit. eos effuſe palatos Hanno adortus, haud multo minorem [c] quam ad Beneventum acceperat, reddidit hoſti cladem, atque in Bruttios raptim, ne Gracchus aſſequeretur, conceſſit. [d] Conſules, Marcellus retro, unde venerat, Nolam redit; Fabius in Samnium ad populandos agros, recipiendaſque armis, quæ defecerant, urbes, proceſſit. Caudinus Samnis gravius devaſtatus; [e] peruſti latè agri, prædæ pecudum hominumque actæ. oppida vi capta, Compulteria, Theleſia, Compſa, Melæ, Fulfulæ & Orbitanium. ex Lucanis Blandæ. [f] Apulorum Æcæ oppugnatæ. Millia hoſtium in his urbibus viginti quinque capta aut occiſa: & recepti perfugæ trecenti ſeptuaginta; quos quum Romam miſiſſet conſul, virgis in comitio cæſi omnes, ac de ſaxo dejecti. Hæc à Q. Fabio intra paucos dies geſta. Marcellum ab gerundis rebus valetudo adverſa Nolæ tenuit. Et à prætore Q. Fabio, cui circa Luceriam provincia erat, Accua oppidum per eos dies vi captum: ſtativaque ad Ardoneas communita. Dum hæc aliis locis ab Romanis geruntur, jam Tarentum pervenerat Annibal, cum maxima omnium, quacunque ierat, clade. In Tarentino demum agro pacatū incedere agmen cœpit. nihil ibi violatum, [g] neque uſquam via exceſſum eſt:

c *Quam à Benevento acceperat.*] Put. Petav. *ab Beneventum.* Scribe cum Sigonio: *ad Beneventum.*

d *Conſul Marcellus retro.*] Fac ex melioribus mutata ſimul diſtinctione: *Conſules, Marcellus retro, unde venerat, Nolam rediit; Fabius in Samnium.*

e *Peruſti populatique late agri.*] Deeſt Put. Pet. Voſſ. Men. & Pall. *populatique.*

f *Apulorum Ancæ oppugnatæ.*] Fruſtra Geographi Ancas in Apulia quærunt. Malè Ortelius cum Callipoli confundit, nec melius Cluverius cum *Anxia* Lucanorum, corrigitque: *Ex Lucanis Blanda atque Ancæ.* Mſſ. *ece.* Put. & Petav. *aecae.* Hoc germanum oppidi nomen, *Æcæ.* Tabula Peutingeri: *Foro novo* x. *Equo Tutico* XII. *Æcas* XVIII. Hinc Plinio *Æcani.* Et Frontino de Coloniis *Ager Æcanenſis.* Videtur etiam *occupatæ* vel *expugnatæ* legendum. Id oppidum poſt cladem Cannenſem ceperat Hannibal, ut initio lib. 23. narravit Livius, eique præſidium impoſuerat: ideo nunc vi recuperandum fuit. Cæterum hoc de loco ſic reſtituendo etiam me monuit Albertus Rubenius.

g *Neque uſquam via exceſſum eſt.*]

Put.

eſt: apparebatque non id modeſtia militum aut ducis, [h] niſi ad conciliandos Tarentinorum animos, fieri. [i] Cæterum quum propemodo muris acceſſiſſet, nullo ad conſpectum primi agminis, ut rebatur, motu facto, caſtra ab urbe ferme paſſus mille locat. [k] Tarenti triduo antequam Annibal ad mœnia accederet, à M. Valerio proprætore, qui claſſi ad Brunduſium præerat, miſſus M. Livius, primore juventute conſcripta, diſpoſitiſque ad omnes portas, circaque muros, qua res poſtulabat, ſtationibus; die ac nocte plurimum intentus, neque hoſtibus, neque dubiis ſociis loci quicquam [l] præbuit ad tentandum. Quare diebus aliquot fruſtra ibi abſumptis, Annibal, quum eorum nemo qui ad lucum Averni adiſſent, aut ipſi venirent aut nuncium literaſve mitterent, vana promiſſa ſe temere ſecutum cernens, caſtra inde movit. Tum quoque, intacto agro Tarentino (quamquam ſimulata lenitas [m] nihildum profuerat, tamen ſpe labefactandæ fidei haud abſiſtens) [n] Salapiam ut venit, fru-

Put. Pet. Men. Voſſ. *Vſque jam vim exceſſum.* Videntur voluiſſe: *neque uſquam viam exceſſum eſt.* Vt ſuperius lib. 3, 1. *urbem exceſſiſſent.* Lib. 2, 37. *Factoque ſenatuſconſulto, ut urbem excederent Volſci.* Lib. 25. *Ne diverti quemquam aut excedere ordinem agminis paterentur.*

h *Niſi ad conciliandos Tarentinorum animos fieri.*] Put. *uſi.* Illi codices, ex quibus *ſed ad* probat Sigonius, haud dubie vitiari: nam ea notione particula *niſi* apud Plautum, Terentium, Ciceronem, noſtrum, frequens.

i *Cæterum quum prope jam mœnibus acceſſiſſet.*] Put. Pet. Men. duo Pall. Voſſ. *Quum propemodo quis acceſſiſſet.* Si nihil aliud, arcent *τὸ jam.* Pal. tertius: *prope muros.* Niſi malis: *quum propemodo muris ſucceſſiſſet.* Nam *propemodo* & Plauti eſt, ut ad eum notamus.

k *Tarentum triduo &c. T. Valerius legatus miſſus. Is primorum juventute conſcripta.*] Hic primum Put. Pet. Voſſ. Men. *Tarenti:* dein ablegant illa, *T Valerius legatus*, quæ & abſunt omnibus editis ante Curionem & Gryphium, non modo libro Sigonii recte ſuſpicantis, ſi quid judico, M. Livium potius nominari debuiſſe: porro omnes, *Priore*, non *primorum*: & ita quidem Put. *praeerat miſſus ibi ſin priore conſcribta juventute.* Repone igitur: *Tarenti triduo antequam Hannibal ad mœnia accederet, à M. Valerio proprætore, qui claſſi ad Brunduſium præerat, miſſus M. Livius, primore conſcripta juventute, diſpoſitiſque ad omnes &c.* Patet ergo locum non habere, quod conjiciebat vir doctus: *Is Tarentinorum.*

l *Præbuit ad tentandum. Sicque diebus aliquot.*] Put. *adtentandumque diebus.* deleta particula media. Scribe: *ad tentandum. Quare diebus aliquot.*

m *Nondum profuerat.*] Optimi: *ſimulata lenitas nihildum profuerat.*

n *Salapiam tendit, eoque frumentum.*]

frumentum ex agris Metapontino atque Heraclienſi (jam media æſtas exacta erat, & hibernis placebat locus) comportat. Prædatum inde Numidæ Maurique per Salentinum agrum proximoſque Apuliæ ſaltus dimiſſi. unde cæteræ prædæ haud multum, equorum greges maxime abacti: è quibus ad quatuor millia domanda equitibus diviſa. Romani, quum bellum nequaquam 21
contemnendum in Sicilia oriretur, morſque tyranni duces magis impigros dediſſet Syracuſanis, quam cauſſam aut animos mutaſſet; M. Marcello alteri conſulum eam provinciam decernunt. Secundum Hieronymi cædem primo tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat, vociferatumque ferociter, parentandum regi ſanguine conjuratorum eſſe. Deinde libertatis reſtitutæ [o] dulce auditu nomen crebro uſurpatum, [p] ſpes facta ex pecunia regia largitionis, militiæque fungendæ potioris ducibus, & relata tyranni fœda ſcelera, fœdioreſque libidines; adeò mutavere animos, ut inſepultum jacere corpus paulo ante deſiderati regis paterentur. Quum cæteri ex conjuratis ad exercitum obtinendum remanſiſſent, Theodotus & Soſis regiis equis quanto maximo curſu poterant, ut ignaros omnium regios opprimerent, Syracuſas contendunt. cæterum prævenerat, non fama ſolum, (qua nihil in talibus rebus eſt celerius,) ſed nuncius

etiam

tum.] Put. *Salapiam viventi frumentum.* Pet *Salapiam ut venti frum.* Men. Voſſ. *Salapiam ut vendi frum.* deeſt autem omnibus *τὸ eoque.* Scribe: *Salapiam ut venit, frumentum.* Nec vero optimus: *jam media æſtas:* ſed', *jameni aeſtas.* Totum ergo locum ſic reconcinna: *Tum quoque intacto agro Tarentino, quamquam ſimulata lenitas nihildum profuerat, tamen ſpe labefactandæ fidei haud abſiſtens, Salapiam ut venit, frumentum ex agris Metapontino atque Heraclienſi (jam enim æſtas exacta erat, & hibernis placebat locus) comportat.* Nam, *haud aſſiſtens*, quod ingerit Sigonius, nec in ſcriptis eſt, & ſenſus refutat.

o *Dulce auditum nomen.*] Ab conjectura noſtra eſt *auditu.*

p *Spe facta &c. militi, atque fungendi potioribus.*] Mſſ. optimi: *ſpes facta ex pec. regia largitionis militi atque fungendae potioribus ducibus.* Vnde exſtruxi: *Deinde libertatis reſtitutæ dulce auditu nomen crebro uſurpatum, ſpes facta ex pecunia regia largitionis, militiæque fungendæ potioris ducibus.* Vulgatum ſenſu caret. Livius lib. 26. *Quod in oppidis hibernare vetiti erant, ſegni fungebantur militia.* Tacitus 2. hiſt. *Legionum legati,*

ti,

etiam ex regiis ſervis. Itaque Andranodorus, [1] & Inſulam & arcem, & alia quæ poterat, quæque opportuna erant, præſidiis firmarat. Hexapylo [q] Theodotus ac Soſis poſt ſolis occaſum jam obſcura luce invecti, quum cruentam regiam veſtem atque inſigne capitis oſtentarent, [r] [2] travecti per Tycham, ſimul ad libertatem, ſimul ad arma vocantes, in Achradinam convenire jubent. Multitudo pars procurrit in vias, pars in ædium veſtibulis ſtat: pars ex tectis feneſtriſque proſpectant, & quid rei ſit, rogitant. Omnia luminibus collucent, ſtrepituque vario complentur. armati locis patentibus congregantur. inermes ex Olympii Jovis templo ſpolia Gallorum Illyriorumque, dono data Hieroni à populo Romano fixaque ab eo, detrahunt; precantes Jovem, ut volens propitius præbeat ſacra arma, pro patria, pro Deûm delubris, pro libertate ſeſe armantibus. Hæc quoque multitudo ſtationibus per principes regionum urbis diſpoſitis adjungitur. In Inſula inter cætera Andranodorus præſidiis firmat horrea publica. Locus ſaxo quadrato ſeptus, atque arcis in modum emunitus, capitur ab juventute quæ præſidio ejus loci attributa erat: mittuntque nuncios in Achradinam; horrea frumentumque
22 in ſenatus poteſtate eſſe. Luce prima populus omnis armatus inermiſque in Achradinam ad curiam convenit. ibi pro Concordiæ ara, quæ in eo ſita loco erat, [ſ] ex principibus unus nomine Polyænus concionem & liberam

ti, qui ante præturam ea militia fungebantur. Idem lib. 1. hiſt. *Facta & ſpes honoratioris in poſterum militiæ.* Lib. 4. *Manentibus honorata militia, digredientibus ſpolia Romanorum offerebantur.* Ammianus lib. 18. *Et poſt ejus exceſſum nobilioris militiæ faſtu elatus.*

q *Theodorus ac Soſis.*] Rurſus ſcripti, *Theodotus.*

r *Tranſvecti per Tycham.*] Iidem etiam optimi: *travecti per Tycham.*

ſ *Ex principibus unus nomine Polyneus.*] Scribe: *Polyænus.* Πολύαινος. Etenim hoc capite: *ex qua pridie Polyneus:* Put. clare, *Poltanus.*

VARIORUM.

1 *Et inſulam & arcem, & alia quæ poterat &c.*] Inſulam Syracuſarum, quarum partem intelligit, non totam Siciliam. *Sigonius.*

2 *Tranſvecti per Tycham.*] Pars una & hæc Syracuſarum fuit, quod ibi templum

ram & moderatam habuit: [a] *Servitudinis indignitatiſque homines expertos, adverſus notum malum irritatos eſſe. Diſcordia civilis quas importet clades, audiſſe magis à patribus Syracuſanos, quam ipſos vidiſſe. Arma quod impigre ceperint, laudare: magis laudaturum, ſi non utantur, niſi ultima neceſſitate coacti. In præſentia legatos ad Andranodorum mitti placere, qui denuncient, ut in poteſtate ſenatus ac populi ſit:* [b] *portæ Inſulæ pateant, recedat præſidium. Si tutelam alieni regni ſuum regnum velit facere, eundem ſe cenſere: multo acrius ab Andranodoro, quam ab Hieronymo repeti libertatem.* Ab hac concione legati miſſi ſunt. Senatus inde haberi cœptus eſt. quod ſicut regnante Hierone manſerat publicum conſilium, ita poſt mortem ejus ante eam diem nulla de re neque convocati neque conſulti fuerant. Ut ventum ad Andranodorum eſt, ipſum quidem movebat & civium conſenſus & quum aliæ occupatæ urbis partes, [c] tum pars Inſulæ, velut munitiſſima prodita atque alienata: ſed evocatum eum ab legatis Demarata uxor, filia Hieronis, inflata adhuc regiis animis ac muliebri ſpiritu, admonet ſæpe uſurpatæ Dionyſii tyranni vocis: *qua, pedibus tractum, non inſidentem equo relinquere tyrannidem dixerit debere. Facile eſſe momento quo quis velit, cedere poſſeſſione magnæ fortunæ: facere & parare eam, difficile atque arduum eſſe.* [d] *Paullulum ſumeret ſpatii ad conſultandum ab legatis. eo uteretur ad arceſſendos*

plum fortunæ eſſet, ita appellata: auctor Cicero in Verrem. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Servitudinis indignitatiſque homines expertos*] Sic Mſſ. ut & vulgati. Lipſius conjicit: *Servitii tædium.* Poſſis &, ut credo, propius: *Servitii pœnas indignitateſque.* Vox tamen eſt apud Feſtum: *Ecitudo, ſervitudo.*

b *Portæ inſulæ pateant, reddat præſidium.*] Liber optimus: *portas inſulæ apeat.* Quaſi ſignificet *aperiat.* Satis tamen placet vulgatum, dummodo ſcribas deinceps: *recedat præſidium.*

c *Tum pars inſulæ, velut munitiſſima, prodita atque alienata.*] Deletis duabus literis ſcribe: *vel munitiſſima.* Cicero pro Roſcio: *L. Cornelius Chryſogonus, vel potentiſſimus hoc tempore civitatis.* Lib. 2. de orat. *Ego me hercule ex omnibus Latinis verbis, hujus verbi vim vel maximam ſemper putavi.*

d *Paullulum ſumeret ſpatii ad conſultandum ab legatis.*] Put. Pet. optimuſque Flor. *Paullum*, dein omittunt τὸ *ſpatii*, ut & Men. Voſſianuſque: quod inſeruerunt, qui ſenſum, non ſcripturam veterem, conſiderabant. Alioquin pronum fuiſſet: *paullum ſumeret moræ ad conſultandum.* Nempe τὸ *moræ* hauſit vox præcedens.

dos ex Leontinis milites: quibus ſi pecuniam regiam pollicitus eſſet, omnia in poteſtate ejus futura. Hæc muliebria conſilia Andranodorus neque tota aſpernatus eſt, neque extemplo accepit: tutiorem ad opes affectandas ratus eſſe viam, ſi in præſentia tempori ceſſiſſet. Itaque legatos renunciare juſſit, futurum ſe in ſenatus ac populi poteſtate. Poſtero die luce prima patefactis Inſulæ portis, in forum Achradinæ venit. ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyænus concionatus erat, eſcendit: orationemque eam orſus eſt, qua primum cunctationis ſuæ veniam petivit. *Se enim clauſas habuiſſe portas; non ſeparantem ſuas res à publicis, ſed ſtrictis ſemel gladiis timentem, qui finis cædibus eſſet futurus: utrum, quod ſatis libertati foret, contenti nece tyranni eſſent, an quicumque aut propinquitate, aut affinitate, aut aliquibus miniſteriis regiam contigiſſent, alienæ culpæ rei trucidarentur.* [e] *Poſtquam animadvertit, eos qui liberaſſent patriam, ſervare etiam liberatam velle, atque undique conſuli in medium; non dubitaſſe, quin & corpus ſuum, & cætera omnia, quæ ſuæ fidei tutelæque eſſent, quoniam eum, qui mandaſſet, ſuus furor abſumpſiſſet, patriæ reſtitueret.* Converſus deinde ad interfectores tyranni, ac nomine appellans [f] Theodotum ac Soſim: *Facinus*, inquit, *memorabile feciſtis. Sed mihi credite, incboata veſtra gloria, nondum perfecta eſt: periculumque ingens manet,* [g] *niſi paci & concordiæ conſu-*
23 *litis, ne libera efferatur reſpublica.* Poſt hanc orationem claves portarum pecuniæque regiæ ante pedes eorum poſuit. atque illo quidem die dimiſſi ex concione læti, circa omnia fana Deûm ſupplicaverunt cum conjugibus

ac

e *Poſtquam animadvertit eos.*] Scribe, *animadverterit.*

f *Theodorum & Soſim.*] Rurſus ſcripti: *Theodotum.*

g *Niſi communi concordiæ conſulitis.*] A Valla eſt, cujus ex pluribus conjecturis alieniſſimam ab antiquis apicibus editores ſunt ſequuti. Put. & Petav. *faciet concordiæ.* Alii *faciem.* Verum eſt igitur, quod idem Valla conjecerat: *niſi paci & concordiæ conſulitis.* Sic lib. 37. *Vinci ſuam temperantiam Romana cupiditate pacis & concordiæ cauſſa regem paſſurum.* Quod ſequitur: *ne libera efferatur reſpublica:* & ſervant omnes libri (niſi quod plerique *res*) & probare tamen non poſſum; etſi norim allegare Sigonium è lib. 28. *Meo unius funere elata populi Romani eſſet reſpublica.* Alius hoc generis eſt. Senſu alio ver-

bum

ac liberis: [h] poſtero die comitia Prætoribus creandis habita. Creatus in primis Andranodorus, cæteri magna ex parte interfectores tyranni. duos etiam abſentes, Sopatrum ac Dinomenen fecerunt. [i] Qui auditis quæ Syracuſis acta erant, pecuniam regiam, quæ in Leontinis erat, Syracuſas devectam, quæſtoribus ad idipſum creatis tradiderunt: & ea quæ in Inſula erat & Achradina, tradita eſt, murique ea pars, quæ ab cætera urbe nimis firmo munimento interſepiebat Inſulam, conſenſu omnium dejecta eſt. ſecutæ & cæteræ res hanc inclinationem animorum ad libertatem. Hippocrates atque Epicydes audita morte tyranni, quam Hippocrates etiam nuncio interfecto celare voluerat; deſerti à militibus, quia id tutiſſimum ex præſentibus videbatur, Syracuſas rediere. [k] ubi ne ſuſpecti obſervarentur, tamquam novandi res aliquam occaſionem quærentes, prætores primum, deinde per eos ſenatum adeunt: Ab Annibale ſe miſſos prædicant ad Hieronymum; tamquam amicum ac ſocium. [l] paruiſſe imperio ejus, cujus imperator ſuus voluerit. velle ad Annibalem redire. cæterum quum iter tutum non ſit, vagantibus paſſim per totam Siciliam Romanis armis, petere ut præſidii dent aliquid, quo Locros in Italiam perducantur. gratiam magnam eos parva opera

ra

bum hoc tuebatur Rubenius ex Seneca de tranquill. *Deſciſcat oportet à ſolito & efferatur & mordeat frenos & rectorem rapiat ſuum.* Nondum acquieſco. Vellem, *ne luxuriet effera res.* Vel *ne libertas ſit effrenis reipublicæ.* Sed nimis audemus.

h *Poſtero die comitia prætoribus creandis habita.*] Put. Pet. Voſſ. *prætorum.* Vnde non abſurde ſuſpicatur Salmaſius: *Comitia prætorum creandi.* Quale apud Comicum Captivis: *Nominandi tibi iſtorum erit magis quam edundi copia.* Noſque reſtituimus apud Servium ad principium lib. 9. Æneidos: *Pilumnus & Picumnus fratres fuerunt dii. Horum Picumnus uſum ſtercorandi adinvenit agrorum, unde & Sterculinus dictus.* Ita membranæ apud Andes, non *Stercorandorum.*

i *Qui auditis iis, quæ Syracuſis acta erant.*] Non habent *iis* optimi.

k *Vbi ne ſuſpecti obſervarentur.*] Immo *obverſarentur.* i. ne illic obverſando & oculis hominum ſe ingerendo ſuſpecti fierent. Sequenti cap. *dum regiis ſtipendiis paſtus obverſaretur miles.* Lib. 31. *Magnam partem eorum palam Carthagini obverſari.* Lib. 35. *Legatuſque Romanus, ne alieno tempore incommodus obverſaretur, Pergamum conceſſit.*

l *Paruiſſe imperio ejus, cujus imperator ſuus voluerit.*] Aut τὸ *ejus* deleverim, aut ſcripſerim, *cui.*

m *Opti-*

ra apud Annibalem inituros. Facile res impetrata: abire enim duces regios, quum peritos militiæ, tum egentes eoſdem atque audaces cupiebant: ſed quod volebant, non quam maturato opus erat, naviter expediebant. Interim juvenes militares, & aſſueti militibus, nunc apud eos ipſos, nunc apud transfugas, quorum maxima pars ex navalibus ſociis Romanorum erat, nunc etiam apud infimæ plebis homines crimina ſerebant in ſenatum [m] optimateſque: id moliri clam eos atque ſtruere, ut Syracuſæ per ſpeciem reconciliatæ ſocietatis in ditione Romanorum ſint; dein factio, & pauci auctores
24 fœderis renovati dominentur. His audiendis credendiſque opportuna multitudo major indies Syracuſas confluebat: nec Hippocrati & Epicydi ſolum ſpem novandarum rerum, ſed Andranodoro etiam præbebat. Qui feſſus tandem uxoris vocibus monentis, Nunc illud eſſe tempus occupandi res, dum [n] turbata omnia nova atque incondita libertate eſſent, dum regiis ſtipendiis paſtus obverſaretur miles: dum ab Annibale miſſi duces aſſueti militibus juvare poſſent incepta; cum [o] Themiſto, cui Gelonis filia nupta erat, rem conſociatam paucos poſt dies Ariſtoni cuidam tragico actori, [p] cui & alia arcana committere aſſuerat, incaute aperit. Huic & genus & fortuna honeſta erant, nec ars, quia nihil tale apud Græcos pudori eſt, ea deformabat. itaque fidem potiorem ratus, quam patriæ debebat, indicium ad Prætores

m *Optimateſque: moliri clam eos atque ſtruere.*] Put. Pet. Voſſ. *ut moliri.* Tres Pall. *& moliri.* Scribe: *id moliri clam eos atque ſtruere.* Deinde cum duobus primis: *Vt Syracuſæ per ſpeciem reconciliatæ ſocietatis in ditione Romanorum ſint.* non *reconciliandæ & deditione,* ut vulgo.

n *Turbata omnia nova atque incognita libertate eſſent.*] Egregie Put. Pet. Pal. *atque incondita.* Sic lib. 15. *Inconditam inermemque aliam turbam adveniſſe.* Lib. 26. *Potiſſimum ratus Syracuſanis, nova pace inconditas componere res.* Lib. 30. *Exercitu omni prope novo atque incondito.* Sic *libertas incondita* incompoſita, nondum legibus certoque ſtatu civitatis formata ac firmata.

o *Cum Themiſtio, cui Gelonis.*] In libro optimo ſemper aut *Themiſtus*, aut quod rectum puto, *Themiſtus* vocatur.

p *Cui & alia arcana committere adſueverat.*] Meliores: *adſuerat.*

q In

tores defert. Qui ubi rem haud vanam eſſe certis indi-
ciis compererunt, conſultis ſenioribus, & auctoritate
eorum præſidio ad fores poſito, ingreſſos curiam The-
miſtum atque Andranodorum interfecerunt: & quum
tumultus ab re in ſpeciem atrociore, cauſſam aliis igno-
rantibus, ortus eſſet; ſilentio tandem facto, indicem in
curiam introduxerunt. Qui quum ordine omnia edo-
cuiſſet, & principium conjurationis factum ab Harmo-
niæ Gelonis filiæ nuptiis, quibus Themiſto juncta eſſet;
Afrorum Hiſpanorumque auxiliares inſtructos ad cæ-
dem Prætorum principumque aliorum; bonaque eorum
prædæ futura interfectoribus pronunciatum; jam mer-
cenariorum manum aſſuetam imperiis Andranodori pa-
ratam fuiſſe ad Inſulam rurſus occupandam; ſingula
deinde, quæ per quoſque agerentur, totamque viris ar-
miſque inſtructam conjurationem ante oculos poſuiſſet;
ſenatui quidem tam jure cæſi, quam Hieronymus, vide-
bantur. Ante curiam variæ atque incertæ rerum multi-
tudinis clamor erat. quam ferociter minitantem [q] in ve-
ſtibulo curię, corpora conjuratorum eo metu compreſſe-
runt, ut ſilentes integram plebem in concionem ſeque-
rentur. Sopatro mandatum ab ſenatu & ab collegis, ut
verba faceret. Is tamquam reos agebat. ab anteacta vita 25
orſus, quæcumque poſt Hieronis mortem ſceleſte atque
impie facta eſſent, Andranodorum ac Themiſtum arguit
feciſſe. [r] *Quid enim ſua ſponte feciſſe Hieronymum puerum, ac
vix dum pubeſcentem facere potuiſſe?* [s] *Tutores ac magiſtros ejus
ſub aliena invidia regnaſſe. itaque aut ante Hieronymum, aut
certe cum Hieronymo perire eos debuiſſe. At illos debitos jam
morti deſtinatoſque, alia nova ſcelera poſt mortem tyranni moli-
tos:*

q *In veſtibulo curiæ corpora.*] Diſtingue: *quam ferociter minitantem in veſtibulo curiæ, corpora conjuratorum eo metu compreſſerunt.* Intellige projecta vel expoſita.

r *Quid enim ſua ſponte feciſſe Hieronymum.*] Videtur inſititium τὸ *feciſſe.*

ſ *Tutores ac magiſtratus ejus ſub aliena invidia regnaſſe.*] Qui *magiſtratus ejus?* an quos ipſe creavit, aut quibus munera mandaverit? Non placet. Scribatur: *Tutores ac magiſtros ejus.* Reve-

reos

tos: palam primo, cum clauſis Andranodorus Inſulæ portis hæreditatem regni creverit, quæque procurator tenuerat, pro domino poſſederit; proditus deinde ab eis, qui in Inſula erant, circumſiſſus ab univerſa civitate, quæ Achradinam tenuerit, nequicquam palam atque aperte petitum regnum, clam & dolo affectare conatus ſit, & ne beneficio quidem atque honore potuerit vinci, quum inter liberatores patriæ inſidiator ipſe libertatis creatus eſſet Prætor. Sed animos eis regios regias conjuges feciſſe: alteri Hieronis, alteri Gelonis, filias nuptas.' Sub hanc vocem ex omnibus partibus concionis clamor oritur, 'nullam earum vivere debere, nec quemquam ſupereſſe tyrannorum ſtirpis. Hæc natura multitudinis eſt, aut ſervit humiliter aut ſuperbe

reor ſane veteres libros: at illorum ſcripturam nunquam prævertam ei, quam ipſos auctores reliquiſſe credibile eſt. Lib. 22, 15. Put. exhibet: *ferociter concionantem magiſtratum equitum.* Quod ſi quis ab ipſo Patavino profectum exiſtimet, is me, jam nunc prædico, ſentire ſecum ne poſtulet. Idem fidiſſimus omnium liber hic *magiſtratos.* quod mihi quidem certum indicium eſt Livium ſcripſiſſe *magiſtros,* & duas literas vacare. Nam & *magiſtratum* pro magiſtro vel *magiſtratos* pro magiſtratibus ut dixiſſe noſtrum utique credam, aliis quam adhuc factum eſt, doceri me oportet. Parum etiam evincit apud me doctiſſimus Gruterus, quod pleriſque jam perſuaſit, auctores attentius loquutos promiſcuo *magiſterium* & *magiſtratum* uſurpaſſe. *Magiſtri* ſunt, ut ait Feſtus, pagorum, ſocietatum, vicorum, collegiorum, equitum: ludorum præterea & conviviorum: denique doctores artium: eorundem ergo dignitas *magiſterium,* non *magiſtratus.* Fruſtra oſtentat ex Suetonii Caligula, *magiſteria ſacerdotii:* etenim ſacerdotum collegia ſunt, non magiſtratus. Fruſtra ex ejuſdem Domitiano: *Minervæ, cui collegium inſtituerat, ex quo ſorte ducti magiſterio fungerentur.* Diſerte enim id *collegium* vocat, cujus ſodales nemo vocaret *magiſtratus.* Nec juvat ex Symmacho lib. 4. epiſt. 45. de cenſura: *Nolo mireris graviſſimum ordinem magiſterium reſpuiſſe.* Etenim cenſor dicebatur & *magiſter morum:* eoque reſpectu Cenſura *magiſterium morum:* etſi in hoc *magiſtratus* & *magiſterium* concurrant, quemadmodum & in magiſtro equitum. Illius magiſterium morum & hujus magiſterium equitum facit ſane ambos magiſtratus populi Romani: non tamen illum *magiſtratum morum,* hunc *magiſtratum equitum* geſſiſſe dices. At vero ad Plautum Bacchidibus: *Iam exceſſit mihi ætas ex magiſterio tuo:* quod opus vel meminiſſe ſemibarbarorum corruptorum, *ex magiſtratu,* niſi ut exſibiletur, quum illud conſtanter habeant libri antiquiſſimi. Nihilo potior apud me duorum Senecæ codicum auctoritas, qui epiſt. 15. *Accedunt peſſimæ notæ mancipia in magiſtratum recepta.* Nam duo alii Gruteri cum membranis, quas ipſi inſpeximus, & longe pluribus, quas alii conſuluerunt: *in magiſterium,* ut omnis vulgata. Appulejus ſane *ædilis magiſterium* dixit lib. 1. metamorph. (nam quæ alia ex illo adnotant in hunc uſum vocis male ſeduli, ipſo adſpectu refutes licet) ſed loquitur, ut de municipiorum decurionibus Romani ſolebant. Suetonius Octavio cap. 2. *Avus municipalibus magiſteriis contentus.*

perbe dominatur: [t] libertatem, quæ media eſt, nec ſper-
nere modice, nec habere ſciunt: & non ferme deſunt
irarum indulgentes miniſtri, qui avidos atque intempe-
rantes plebeiorum animos, ad ſanguinem & cædes irri-
tent. Sicut tum extemplo Prætores rogationem pro-
mulgarunt: acceptaque pene prius quam promulgata
eſt, ut [v] omnis regia ſtirps interficerentur. miſſique à
Prætoribus Demaratam Hieronis, & Harmoniam Ge-
lonis filias, conjuges Andranodori & Themiſti, interfe-
cerunt. [x] Heraclea erat filia Hieronis, uxor Zoippi, qui 26
legatus ab Hieronymo ad regem Ptolemæum miſſus,
voluntarium conſciverat exilium. [y] Ea quum ad ſe quo-
que venire præſciſſet, in ſacrarium ad penates confugit
cum duabus filiabus virginibus, reſolutis crinibus, miſe-
rabilique alio habitu: & ad ea addidit preces, *nunc per me-
moriam Hieronis patris, Geloniſque fratris, ne ſe innoxiam in-
vidia Hieronymi conflagrare ſinerent. Nihil ſe ex regno illius,
præter exilium viri, habere: neque fortunam ſuam eandem
vivo Hieronymo fuiſſe quam ſororis, neque interfecto eo cauſſam
eandem eſſe. Quid? quod ſi Andranodoro conſilia proceſſiſſent,
illa cum viro fuerit regnatura: ſibi cum cæteris ſerviendum. Si
quis Zoippo nunciet, interfectum Hieronymum, ac liberatas Sy-
racuſas; cui dubium eſſe, quin extemplo conſcenſurus ſit navim,
atque*

t *Libertatem, quæ media eſt, nec ſpernere modice, nec habere ſciunt.*] Libertatem *ſpernunt modice*, qui ſic ſunt obnoxii, ut non verniliter adulentur, neque omnem libertatem amittant: qui aliquid etiam in ſerviendo libertatis retinent, admittunt, audent, neque ſe deprimunt in extremum ſervitutis. *Immodice*, qui ſerviunt humiliter & abjiciunt ſe. Hoc eo monui, quia homo doctus apud me fatebatur ſe non capere hanc ſententiolam, & tentabat: *ſperare*.

v *Omnis regia ſtirps.*] Non moveo: tamen ut voluit Sigonius, optimi codices: *ut omnes regiæ ſtirpis interficerentur.*

x *Heraclea erat filia Hieronis, uxor Soſippi.*] Put. *Zoipſi.* Ibidemque plane: *ſi quis Zoippo nuntiet.* Hic eſt ille *Zoippus*, qui ſupra male *Zoilus* appellatur. Atque hinc confirmatur noſtra ſententia ex Polybio hoc nomen corrigendum & ubique ſcribendum *Zoippus*, variato tamen caſu. Paterque error Sigonii facientis in ſtirpe Hieronis regis, præter Demaratam & Heracleam, tertiam ei filiam ſine nomine, uxorem Zoili. Nam nec maritus nec uxor in rerum natura fuerunt.

y *Ea quum ad ſe quoque venire præſciſſet.*] Lege, *veniri.*

z *Quan-*

atque in patriam rediturus? [z] *Quantum ſpes hominum fallit! In liberata patria conjugem ejus, ac liberos de vita dimicare; quid obſtantes libertati, aut legibus?* [a] *Quod ab ſe cuiquam periculum, à ſola ac prope vidua, & puellis in orbitate degentibus eſſe? At enim periculi quidem nihil ab ſe timeri:* [b] *inviſam tamen regiam ſtirpem eſſe. Ablegarent ergo procul ab Syracuſis Siciliaque, & aſportari Alexandriam juberent, ad virum uxorem, ad patrem filias.* [c] Averſis auribus animiſque, caſſe ne tempus tereretur, (ferrum enim quoſdam expedientes cernebat) tum omiſſis pro ſe precibus, puellis ut ſaltem parcerent, orare inſtitit: à qua ætate etiam [d] hoſtes iratos abſtinere, ne tyrannos ulciſcendo, quæ odiſſent ſcelera, ipſi imitarentur. Inter hæc abſtractam à penetralibus jugulant: in virgines deinde reſperſas matris cruore impetum faciunt. quæ alienata mente ſimul luctu metuque, velut captæ furore, eo curſu ſe ex ſacrario proripuerunt; ut ſi effugium patuiſſet in publicum, impleturæ urbem tumultu fuerint. Tum quoque haud magno ædium ſpatio inter medios tot armatos aliquoties integro corpore evaſerunt: tenentibuſque quum tot ac tam validæ eluctandæ manus eſſent, ſeſe eripuerunt: tandem vulneribus confectæ, quum omnia repleſſent ſanguine, exani-

z *Quantum ſpes hominum fallit.*] Immo, *falli.* nam tota oratio obliqua eſt.

a *Quod ab ſe cuiquam periculum, à ſola ac prope vidua.*] Deleo præpoſitionem, *à.*

b *Inviſam tantum ſtirpem regiam eſſe.*] Scribe ex Put. Pet. Voſ. *inviſam tamen.*

c *Averſis auribus animiſque caſſe ne tempus tereretur (ferrum enim.*] Qui hiſce ſanitatem conſtare adfirmet, ei nos mentem & judicium in literis conſtare negabimus. Lib. 38. *Quum averſis auribus pauca loquuti eſſent.* Lib. 41. *Quum concione advocata fugam è caſtris A. Manlii averſis auribus militum jactaſſet.* Tale quid & hic deeſſe putes. At ego τὸ *caſſe* abſque vitio eſſe non facile concedam: nec facit huc illud ex lib. 2. *incaſſum miſſæ preces.* Libri juvant hactenus, ut Put. Pet. Voſſ. tres Pall. immo fere quicquid meliorum, cum Andrea Aldinaque careant τῷ *enim.* Vide an ſit melius: *Averſis auribus animiſque (nam ne tempus tereretur, ferrum quoſdam expedientes cernebat) tum omiſſis pro ſe precibus.* Primam vocem plane ut participium, non tantum ut adjectivum nomen, poſitam intellige, quaſi foret expreſſum: *Quum omnium aures animique averſi eſſent.* Rubenius: *animiſque à ſe (ne tempus tereretur.*

d *Hoſtes irati abſtinerent.*] Legendum ex Pet. Men. Pall. Voſſ. *à qua ætate etiam hoſtes iratos abſtinere.*

e *Sta-*

exanimes corruerunt. Cædemque per ſe miſerabilem
miſerabiliorem caſus fecit: quod paullo poſt nuncius ve-
nit, mutatis repente ad miſericordiam animis, ne in-
terficerentur. Ira deinde ex miſericordia orta, quod
adeo feſtinatum ad ſupplicium, neque locus pœnitendi,
aut regreſſus ab ira relictus eſſet. itaque fremere multi-
tudo, & in locum Andranodori ac Themiſti (nam ambo
prætores fuerant) comitia poſcere: quæ nequaquam ex
ſententia prætorum futura eſſent. [e] Statutus eſt comi- 27
tiis dies: quo nec opinantibus omnibus unus ex ultima
turba Epicydem nominavit, tum inde alius Hippocra-
tem. crebriores deinde eæ voces, & cum haud dubio aſ-
ſenſu multitudinis eſſe. Et erat confuſa concio: [f] non
populari modo, ſed militari quoque turba, magna ex
parte etiam perſugis, qui omnia novare cupiebant, per-
miſtis. [g] Prætores diſſimulare primo, & trahenda re
eſſe, poſtremò victi conſenſu, & ſeditionem metuentes,
pronunciant eos prætores. Nec illi primo ſtatim creati
nudare quid vellent: quamquam ægre ferebant, & de
induciis dierum decem legatos iſſe ad Appium Clau-
dium, & impetratis eis alios, qui de fœdere antiquo re-
novando agerent, miſſos. Ad Murgantiam tum claſſem
navium centum Romanus habebat, [h] quonam evade-
rent motus ex cædibus tyrannorum orti Syracuſis, quo-
ve eos ageret nova atque inſolita libertas, opperiens.
Per eoſdem dies quum ad Marcellum venientem in Si-
ciliam, legati Syracuſani miſſi ab Appio eſſent, auditis
conditionibus pacis; Marcellus poſſe rem convenire ra-
tus, & ipſe legatos Syracuſas, qui coram cum prætori-
bus

e *Statutus eſt comitiis dies.*] Put. & Pet. *eſſent.* Forte: *Statutus eſt inde comitiis dies.*

f *Non populari modo, ſed militari quoque turba.*] Optimus: *turbus.* Scribe: *turbis.*

g *Prætores diſſimulare primo & trahendam rem eſſe.*] Put. & Pet. *& trahenda re eſſe.* Recte, ut puto. Senſus eſt; in eo eſſe, id agere, ut extraherent rem. Lib. 7. *His conſiliis dictator bellum trahebat.*

h *Quo evaderent motus ex cædibus tyrannorum orti.*] Put. Pet. Voſſ. *quoniam evaderent.* Men. *quam evad.* Lege, ut Pal. unus: *quonam evaderent.*

i Prodi

bus de renovando fœdere agerent, miſit. Et jam ibi nequaquam eadem quies & tranquillitas erat. poſtquam Punicam claſſem acceſſiſſe Pachynum allatum eſt, demto timore Hippocrates & Epicydes, nunc apud mercenarios milites, nunc apud transfugas, [i] prodi Romano Syracuſas, criminabantur. [k] Ut vero Appius naves ad oſtium portus, quo aliæ partis hominibus animus accederet, in ſtatione habere cœpit, ingens in ſpeciem criminibus vanis acceſſerat fides: ac primo etiam tumultuoſe decurrerat multitudo ad prohibendos, ſi in terram

28 egrederentur. In hac turbatione rerum, in concionem vocari placuit. [l] ubi quum alii alio tenderent, nec procul ſeditione res eſſet, Apollonides principum unus orationem ſalutarem, ut in tali tempore, habuit: *nec ſpem ſalutis, nec perniciem propiorem unquam civitati ulli fuiſſe. Si enim uno animo omnes, vel ad Romanos vel ad Carthaginienſes inclinent,* [m] *nullius civitatis ſtatum fortunatiorem beatioremve fore.* [n] *ſi alii alio trahant res, non inter Pœnos Romanoſque bellum atrocius fore, quam inter ipſos Syracuſanos; quum intra eoſdem*

muros

i *Prodi Romanis Syracuſas.*] Alii *Romanos:* Optimi: *prodi Romano Syracuſas.* De quo genere ad priores libros dictum eſt. Sic & ante: *Ad Murgantiam tum claſſem navium centum Romanus habebat.*

k *At vero Appius ad oſtium portus, quid aliæ partis hominibus animi accederet opperiens.*] Put. à manu prima & Pet. alter: *quo aliæ partis hominibus animus accederet, in ſtatione.* Nam in optimo correctrix manus *quid* pro *quo* fecit. *Opperiens* nuſquam, uti nec in Pet. meliore, nec Men. nec Voſſ. qui pariter *animus.* Palat. *quidem aliæ partis hominibus animus.* Nec dubito illud *opperiens* in iiſdem non repertum, etſi ſileat excerptor. Enimvero re diligenter expenſa deprehendimus veram lectionem diſtinctione & unica præterea litera mutata: *Ut vero Appius naves ad oſtium portus, quo aliæ partis hominibus animus accederet, in ſtatione habere cœpit; ingens in ſpeciem criminibus vanis acceſſerat fides.*

l *Ubi quum alii alio tenderent, nec procul à ſeditione.*] Omnes Gallici & Voſſ. *tenerent:* iidemque cum tribus Pall. præpoſitionem *à* cancellant.

m *Nullius civitatis ſtatum fortunatiorem gratioremve fore.*] Sive *gratior* ſive *gravior* (nam utrumvis habent vulgatæ) ſtatus non poteſt eſſe ad guſtum ſapidi palati. Put. *creatiorem.* Sine τὸ *ve:* quod & alii omnes libri ignorant. Scribe cum Salmaſio: *fortunatiorem ac beatiorem fore.* Suetonius Domitiano: *beatiorem poſt ſe lætioremque portendi reipubl. ſtatum.* Seneca epiſt. 81. *Res magna & ex beatiſſimo animi ſtatu profecta.*

n *Si alia alio trahat res.*] Quæ res trahat, & quid tandem trahat? Eximius ille Put. iterum: *ſi alialio trahant.* Quod ſane eſt: *ſi alii alio trahant res.*

Q *Pati*

muros [o] *pars utraque ſuos exercitus, ſua arma, ſuos habitura ſit duces. Itaque ut omnes idem ſentiant, ſumma vi agendum eſſe: utra ſocietas ſit utilior, eam* [p] *longe minorem ac levioris momenti conſultationem eſſe. ſed tamen Hieronis potius quam Hieronymi auctoritatem ſequendam in ſociis legendis,* [q] *vel quinquaginta annis feliciter expertam amicitiam nunc incognitæ, quondam infideli, præferendam. Eſſe etiam momenti aliquid ad conſilium, quod Carthaginienſibus ita pax negari poſſit; ut non utique in præſentia bellum cum eis geratur: cum Romanis extemplo aut pacem, aut bellum habendum.* Quo minus cupiditatis ac ſtudii viſa eſt oratio habere; eo plus auctoritatis habuit. Adjectum eſt prætoribus ac delectis ſenatorum militare etiam conſilium. juſſi & duces ordinum præfectique auxiliorum ſimul conſulere. [r] Quum ſæpe acta res eſſet magnis certaminibus, poſtremo quia belli cum Romanis gerendi ratio nulla apparebat, pacem fieri placuit. [ſ] mittique cum eis legatos ad rem confirmandam. [t] Dies 29
haud ita multi interceſſerunt, quum ex Leontinis legati præſidium finibus ſuis orantes venerunt. Quæ legatio peropportuna viſa ad multitudinem inconditam ac tumultuoſam exonerandam, duceſque ejus ablegandos. Hippocrates prætor ducere eo transfugas juſſus; ſecuti multi

o *Pars unaquaque ſuos exercitus.*] Optimus: *pars utraque.*

p *Longe minoris adeo rem momenti conſultatione eſſe: tamen Hieronis.*] Sigonius: *ad conſultationem.* Voſſ. Pet. Men. unuſque ex Pall. *longe minorem adeo res momenti conſultationem eſſe, ſed tamen.* Put. & Pet. melior: *eam longe minorem adeo res momenti conſultationem eſſe ſet tamen.* Quis dubitet veram eſſe lectionem: *utilior, eam longe minorem ac levioris momenti conſultationem eſſe: ſed tamen Hieronis.* Vti plane integreque unus è Pall. Lib. 9. *Ea modo, qua inirent, conſultatio fuit.*

q *Vel quinquaginta annis.*] Glareano videtur deſiderari verbum *oſtendere*, ut ſit ſenſus Hieronis potius auctoritatem ſequendã; id oſtendere amicitiam L. annis fideliter expertam. Sigonius, ſi recte attendas, nihil huic ſententiæ deeſſe repertum iri: hoc tantum. Sed certe aliquid infuſcatum eſt. Scribe: *ſequendam in ſociis legendis, & quinquaginta annis feliciter expertam.*

r *Quum ſæpe acta res eſſet mediis certaminibus.*] Put. *maenis certaminibus.* Scribe: *magnis certaminibus.*

ſ *Mittique cum eis legatos.*] Forte: *mittique legatos ad rem cum eis confirmandam.*

t *Dies haud ita multi interceſſerant.*] Noſtri & præcipue Put. *interceſſerunt.* Addunt etiam pronomen: *Quæ legatio peropportuna viſa.* Opportune, exiſtimo.

multi ex auxiliis mercenariis, quatuor millia armatorum effecerunt. Et mittentibus & miſſis ea læta expeditio fuit. nam & illis, quod jam diu cupiebant, novandi res occaſio data eſt, & hi ſentinam quandam urbis rati exhauſtam, lætabantur. cæterum levaverunt modo in præſentia velut corpus ægrum, quo mox in graviorem morbum recideret. Hippocrates enim finitima provinciæ Romanæ primò furtivis excurſionibus vaſtare cœpit: deinde, quum ad tuendos ſociorum agros miſſum ab Appio præſidium eſſet, omnibus copiis impetum in oppoſitam ſtationem cum cæde multorum fecit. Quæ quum eſſent nunciata Marcello, legatos extemplo Syracuſas miſit, qui pacis fidem ruptam eſſe dicerent: nec belli defuturam unquam cauſſam, niſi Hippocrates atque Epicydes, non ab Syracuſis modo, ſed tota procul Sicilia ablegarentur. Epicydes ne aut reus criminis abſentis fratris præſens eſſet, aut deeſſet pro parte ſua concitando bello; profectus & ipſe in Leontinos, quia ſatis eos adverſus populum Romanum concitatos cernebat, avertere etiam ab Syracuſis cœpit. *Nam ita eos pacem pepigiſſe cum Romanis, ut quicumque populi ſub regibus fuiſſent, & ſuæ ditionis eſſent; nec jam libertate contentos eſſe, niſi etiam regant ac dominentur. Renunciandum igitur eis eſſe, Leontinos quoque æquum cenſere liberos eſſe: vel quod in ſolo urbis ſuæ tyrannus ceciderit, vel quod ibi primum conclamatum ad libertatem, relictiſque regiis ducibus Syracuſas ſit concurſum. Itaque aut eximendum id de fœdere eſſe, aut legem eam fœderis non accipiendam.* Facile multitudini perſuaſum: legatiſque Syracuſanorum & de cæde ſtationis Romanæ querentibus, & Hippocratem atque Epicydem abire, ſeu Locros, ſeu quo alio mallent, dummodo Sicilia cederent, jubentibus; ferociter reſponſum eſt, Neque mandaſſe ſeſe Syracuſanis, ut pacem pro ſe cum Romanis facerent: neque teneri alienis fœderibus. Hæc ad Romanos Syracuſani detulerunt: abnuentes Leontinos in ſua poteſtate eſſe. itaque integro ſecum fœdere bellum Romanos cum iis geſtu-

ros.

ros. neque ſeſe defuturos ei bello : ita, ut in poteſtatem redacti, ſuæ rurſus ditionis eſſent, ſicut pax conveniſſet.
Marcellus cum omni exercitu profectus in Leontinos, 30
Appio quoque accito, ut altera parte aggrederetur, tanto ardore militum eſt uſus [v] ab ira inter conditiones pacis interfectæ ſtationis, ut primo impetu urbem expugnarent. Hippocrates atque Epicydes, poſteaquam capi muros refringique portas viderunt, in arcem ſeſe cum paucis recepere. inde clam nocte Herbeſum perfugiunt. Syracuſanis octo millium armatorum agmine profectis domo, ad Mylam flumen nuncius occurrit, captam urbem eſſe; cætera falſa miſta veris ferens : cædem promiſcuam militum atque oppidanorum factam, [x] nec quemquam puberem arbitrari ſupereſſe. direptam urbem : bona locupletum donata. Ad nuncium tam atrocem conſtitit agmen : concitatiſque omnibus, duces (erant autem Soſis ac Dinomenes) quid agerent conſultabant. [y] Terroris ſpeciem haud vanam mendacio præbuerant verberati ac ſecuri percuſſi transfugæ ad duo millia hominum. cæterum Leontinorum militumque aliorum nemo poſt captam urbem violatus fuerat : ſuaque omnia eis, niſi quæ primus tumultus captæ urbis abſumpſerat, reſtituebantur. [z] Nec ut Leontinos irent, proditos ad cædem commilitones querentes, perpelli potuere,

v *Ab ira inter conditiones pacis interectæ.*] Lectio à Lipſio introducta auctores habet omnes noſtros. Vulgo: *ob iram.* Malim etiam *conditionem*, dum pax conditur, dum de pace paciſcenda agitur.

x *Nec quemquam puberem arbitrari ſupereſſe.*] Put. Pet. melior, Men. Voſſ. *quicquam.* Scribe : *nec quicquam puberum.*

y *Erroris ſpeciem haud vanam mendacio præbuerant.*] Quid eſt *ſpeciem erroris præbere mendacio.* Si velimus defendere, non poteſt explicari aliter quam ut ſit extenuare mendacium & fficere, ut pro errore habeatur. Placet potius : *Terroris ſpeciem haud vanam mendacio præbuerant.* Id eſt ; ut hoc mendacium vim terrendi haberet, fecerunt verberati illi. Petav. clare : *Terrori.* Mendum contrarium ſuperius ſuſtulimus. Schelius malebat : *Rumoris ſpeciem haud vani.*

z *Nec ut in Leontinos irent.*] Put. & alii ſcripti editique neſciunt præpoſitionem, quam adlevit Sigonius, immemor *Leontinos* & urbis & populi nomen eſſe, ut *Oeniadæ, Pariſii, Andes.* Cicero 2. Verr. *Leontinis, miſera in civitate atque inani, tamen iſtius in gymnaſio ſtatua disjecta eſt.* Lib. 3. *C. Matrinium, Leontinis, in foro biduum tenuit.* Statimque:

potuere, nec ut eodem loco certiorem nuncium exſpe-
ctarent. Quum ad defectionem inclinatos animos cer-
nerent Prætores, ſed eum motum haud diuturnum fore,
ſi duces amentiæ ſublati eſſent; exercitum ducunt Mega- c
ram, ipſi cum paucis equitibus Herbeſſum proficiſcuntur;
ſpe territis omnibus per proditionem urbis potiundæ,
quod ubi fruſtra eis fuit inceptum, vi agendum rati, po- 7
ſtero die Megaris caſtra movent, ut Herbeſum omnibus
copiis oppugnarent. Hippocrates & Epicydes, non
tam tutum prima ſpecie, quam unum ſpe undique abſciſ-
ſa conſilium eſſe rati, ut ſe militibus permitterent, & aſ-
ſuetis magna ex parte ſibi, & tum fama cædis commili-
tonum accenſis, obviam agmini procedunt. Prima forte
ſigna ſexcentorum Cretenſium erant, qui apud Hiero-
nymum meruerant ſub eis, & Annibalis beneficium ha-
bebant; [a] capti ad Traſimenum inter Romanorum auxi-
lia, dimiſſique. quos ubi ex ſignis armorumque habitu
cognovere Hippocrates atque Epicydes, ramos oleæ ac
velamenta alia ſupplicum porrigentes, orare, ut recipe-
rent ſeſe, receptoſque tutarentur, neu proderent Syra-
cuſanis; à quibus mox ipſi trucidandi populo Romano
31 dederentur. Enimvero conclamant, bonum ut animum
haberent. omnem ſe cum illis fortunam ſubituros. Inter
hoc colloquium ſigna conſtiterant, tenebaturque agmen;
nec dum quæ moræ cauſſa foret, pervenerat ad duces,
[b] poſtquam Hippocraten atque Epicyden adeſſe perva-
ſit rumor, fremituſque toto agmine erat, haud dubie ap-
probantium adventum eorum; extemplo Prætores citatis
equis ad prima ſigna perrexerunt, Qui mos ille, quæ li-
centia Cretenſium eſſet; rogitantes, colloquia ſerendi cũ
hoſte,

que: *biduum Leontinis, in foro, cuſtodiis Apronii retentum.* Noſter infra: *ſicut Leontinos terrore ac primo impetu ceperant.*

a *Capti ad Traſimenum inter Romana auxilia.*] Omnes Gallici, Pall. Voſſ. *Romanorum.* Statim: *ex ſignis armatorumque habitu.*] Scripti: *armatorum habituque.* Lege igitur: *ex ſignis armorum habituque.*

b *Poſtquam Hippocratem atque Epicydem adeſſe.*] Optimus: *Hippocraten*

atque

hoſte, injuſſuque prætorum miſcendi eos agmini ſuo. c Comprendi injicique catenas juſſerunt Hippocrati. ad quam vocem tantus extemplo primum d à Cretibus clamor eſt ortus, deinde exceptus ab aliis, ut facile, ſi ultra tenderent, appareret eis timendum eſſe. Sollíciti incertique rerum ſuarum, Megaram, unde profecti erant, referri ſigna jubent, nunciosque de ſtatu præſenti Syracuſas mittunt. Fraudem quoque Hippocrates addit, inclinatis ad omnem ſuſpicionem animis: & Cretenſium quibuſdam ad itinera inſidenda miſſis, velut interceptas literas, quas ipſe compoſuerat, recitat: e *Prætores Syracuſani Coſ. Marcello.* ſecundum ſalutem, ut aſſolet, ſcriptum erat: ***Recte eum atque ordine feciſſe, quod in Leontinis nulli pepercíſſet. Sed omnium mercenariorum militum eandem eſſe cauſſam, nec umquam Syracuſas quieturas, donec quicquam externorum auxiliorum, aut in urbe aut in exercitu ſuo eſſet. itaque daret operam, ut eos qui cum ſuis prætoribus caſtra ad Megaram haberent, in ſuam poteſtatem redigeret, ac ſupplicio eorum liberaret tandem Syracuſas.*** Hæc quum f recitata eſſent; cum tanto clamore ad arma diſcurſum eſt, ut prætores inter tumultum pavidi adequitaverint Syracuſas: & ne fuga quidem eorum ſeditio compreſſa eſt, impetuſque in Syracuſanos milites fiebant. nec ab ullo temperatum foret, ni

atque Epicyden. Deinde nuſquam τὸ *adeſſe.* Recte: intelligitur enim, *cauſas moræ eſſe.*

c *Comprendi vincirique catenis juſſerunt Hippocratem.*] Omnis ſcripta bonorum librorum lectio: *injicique* (vel *inicique*) *catenas juſſerunt Hippocrati.* Nimirum delendum eſt, τὸ *Hippocrati*, neque enim ratio eſt, cur huic potius, quam & alteri. Imitatur Livius breve imperium, quod fuerat: *Comprendite. injicite catenas.* Et forte fuit: *comprenderent, injicerentque catenas. Ad quam vocem.*

d *A Cretenſibus clamor eſt ortus.*] Quia in optimo eſt *Crentibus*, veriſimile eſt *Cretibus* ſcripſiſſe Livium. Cicero 2. Tuſc. *Cretum quidem leges, quas ſive Iupiter ſive Minos ſanxit, de Iovis quidem ſententia.* Lib. 1. de legib. *Vt ille cum Crete Clinia & cum Lacedæmonio Megillo.* Cæſar 2. Gal. *Numidas & Cretas ſagittarios & funditores Baleares.*

e *Prætores Syracuſani Marcello ſuo ſalutem.*] Duæ poſtremæ voces veteres libros nullos habent fundos, & ſane quod ſequitur: *Secundum ſalutem;* ſpuriam arguit alteram. Put. & Pet. *Syracuſanos.* Verum eſt ergo: *Prætores Syracuſani Coſ. Marcello. Secundum ſalutem* &c.

f *Recitata eſſent, tanto.*] Scripti: *cum tanto clamore ad arma diſcurſum eſt:* Item, *adequitaverint Syracuſas*, non

ni Epicydes atque Hippocrates iræ multitudinis obviam iſſent: non à miſericordia aut humano conſilio, ſed ne ſpem reditus præciderent ſibi, & quum ipſos ſimul milites fidos haberent, ſimul obſides; tum cognatos quoque eorum atque amicos tanto merito primum, dein pignore ſibi conciliarent: expertique quam vana aut levi aura mobile vulgus eſſet, militem nancti ex eo numero, qui in Leontinis circumſeſſi erant, ſubornant; ut Syracuſas perferret nuncium convenientem eis, quæ ad Mylam falſo nunciata erant: auctoremqne ſe exhibendo, ac velut viſa quæ dubia erant, narrando, concitaret iras homi-
32 num. Huic non apud vulgum modo fides fuit, ſed ſenatum quoque [g] in curiam introductus movit. haud vani quidam homines palam ferre, perbene detectam in Leontinis eſſe avaritiam & crudelitatem Romanorum. eadem ſi intraſſent Syracuſas, aut fœdiora etiam, quo majus ibi avaritiæ præmium eſſet, facturos fuiſſe. Itaque claudendas cuncti portas, & cuſtodiendam urbem cenſere. ſed non ab eiſdem omnes timere, nec eoſdem odiſſe. [h] ad militare genus omne, partemque magnam plebis inviſum eſſe nomen Romanum. Prætores optimatumque pauci [i] quamquam inflati vano nuncio erant, tamen ad propius præſentiuſque malum cautiores eſſe. Et jam ad Hexapylum erant Hippocrates atque Epicydes: ſereban-

non *obequitaverint*, & *impetuſque in Syracuſanos milites fiebant*, non *fiebat*. ut alibi monitum.

g *In curiam introductus movit.*] Placet τὸ *movit*, etſi Pet. *monuit*. Pal. Men. *ammonuit*. Put. *monuit haud vani quiddam homines palam ferre perbene*. Pet. quoque & Men. *ferre*, non *ferrent*: ut & Voſſianus, cui *haud* etiam, non *ut*. Poſſis: *movit. Haud vani quidam homines palam ferre, perbene detectam* &c. Quidam etiam prudentium palam ferebant.

h *Apud militares pœne omnes partemque magnam plebis.*] Plurimi: *ad militares ſenes omnes*. Quidam: *ad militares ſerius omnem*. Put. *ad militare ſenus omnem*. Scribendum: *ad militare genus omne partemque magnam plebis*. Sic lib. 44. *Agrianes & Peneſtæ Illyrii vocantur, bellicoſum utrumque genus*. Eodemque libro: *Thraces navibus ſe committere non auſi, domos dilapſi, & aliæ militaris generis turba*. Cicero lib. 4. fam. 7. *neque te conſilium civilis belli ita gerendi, neque copias Cnæi Pompeii, nec genus exercitus probare*.

i *Quamquam inflati.*] Hoc verbum pertinet ad inſoleſcentes fortuna, quæ his adfectio procul. Verum igitur *adflati*, id eſt, icti: *Fulminis adflavit ventis*: an *inflammati*; ut Cicero pro Flacco:

rebanturque colloquia per propinquos popularium, qui
in exercitu erant, ut portas aperirent, ſinerentque com-
munem patriam defendi ab impetu Romanorum. Jam,
unis foribus Hexapyli apertis, cœpti erant recipi, quum
Prætores intervenerunt. & primo imperio miniſque,
deinde auctoritate, deterrendo, poſtremo, ut omnia
vana erant, obliti majeſtatis precibus agebant, ne pro-
derent patriam, tyranni ante ſatellitibus, & tum corru-
ptoribus exercitus. k Sed ſurdæ ad hæc omnia aures con-
citatæ multitudinis erant, nec minore intus vi quam fo-
ris portæ effringebantur: effractiſque omnibus tuto in
Hexapylo agmen receptum eſt. Prætores in Achradi-
nam cum juventute popularium confugiunt. mercenarii
milites perfugæque, & quicquid regiorum militum Sy-
racuſis erat, agmen hoſtium augent. Ita Achradina quo-
que primo impetu capitur, prætoreſque (niſi qui inter
tumultum effugerunt) omnes interficiuntur. nox cædi-
bus finem fecit. Poſtero die ſervi ad pileum vocati,
& carcere vincti emiſſi: confuſaque omnis multitudo
Hippocratem atque Epicydem creant prætores, Syra-
cuſæque, quum breve tempus libertas affulſiſſet, in anti-
quam ſervitutem reciderunt. Hæc nunciata quum eſ- 33
ſent Romanis, ex Leontinis mota ſunt extemplo caſtra
ad Syracuſas. Et ab Appio legati per portum miſſi forte
in quinqueremi erant. præmiſſa quadriremis, quum in-
traſſet fauces portus, capitur: legati ægre effugerunt.
Et jam non modo pacis, ſed ne belli quidem jura relicta
erant: quum Romanus exercitus l ad Olympium (Jovis
id

co: *Habetis cauſam inimicitiarum, qua cauſa inflammatus Decianus.* Niſi *inflatus*, ut *turgens ira, in fermento.*

k *Sed ſurda adeo omnium aures concitata multitudinis erant, quod non minore.*] Put. *ſed ſurda ad homnium aures.* Manus ſecunda *aec* adpoſuerat. Non male, ut puto. Scribendum enim: *Sed ſurdæ ad hec omnia aures concitatæ multitudinis erant, nec minore intus vi quam foris portæ effringebantur, effractiſque* &c. Nam ſic quoque concinnat cætera Put. habetque conſentientem meliorem Petavianum. Denique Put. *tuto Hexapylo agmen receptum eſt.* ſine τῷ in.

VARIORUM.

l *Ad Olympium (Iovis id templum eſt.*] Thucydides Ολυμπίειον vocat lib.

id templum eſt) mille & quingentis paſſibus ab urbe caſtra poſuit. Inde quoque legatos præmitti placuit: quibus ne intrarent urbem, extra portam Hippocrates atque Epicydes obviam cum ſuis proceſſerunt. Romanus orator *non bellum ſe Syracuſanis, ſed opem auxiliumque afferre*, ait: *& iis qui ex media cæde elapſi perfugerint ad ſe, & eis, qui metu oppreſſi, fœdiorem, non exilio ſolum, ſed etiam morte, ſervitutem patiantur. Nec cædem nefandam ſociorum inultam Romanos paſſuros. Itaque ſi eis qui ad ſe perfugerunt, tutus in patriam reditus pateret, ac cædis auctores dedantur, & libertas legeſque Syracuſanis reſtituantur, nihil armis opus eſſe. ſi ea non fiant, quicumque in mora ſit, bello perſecuturos.* Ad ea Epicydes, *ſi qua ad ſe mandata haberent, reſponſum eis*, ait, *ſe daturos fuiſſe: quum in eorum ad quos venerint manu, res Syracuſana eſſet, tum reverterentur. Si bello laceſſant, ipſa re intellecturos, nequaquam idem eſſe Syracuſas ac Leontinos oppugnare.* Ita legatis relictis portas clauſit. Inde terra mariq; ſimul cœptæ oppugnari Syracuſæ; terra ab Hexapylo, mari ab Achradina, cujus murus fluctu alluitur. & quia ſicut Leontinos terrore ac primo impetu cœperant, non diffidebant vaſtam disjectamque ſpatio urbem parte aliqua ſe invaſuros; omnem apparatum oppugnandarum urbium muris admoverunt.

34 Et habuiſſet tanto impetu cœpta res fortunam, niſi unus homo Syracuſis ea tempeſtate fuiſſet. [a] Archimedes is erat; unicus ſpectator cœli ſiderumque: mirabilior tamen inventor ac machinator bellicorum tormentorum, operumque, quibus ea quæ hoſtes ingenti mole agerent, ipſe perlevi momento ludificaretur. Murum per inæquales ductum colles, pleraque alta & difficilia aditu, ſummiſſa quædam, & quæ planis vallibus

lib. 7. Hujus templi Iovis Olympii Syracuſis meminit lib. 16. Diodorus, ita: *κατέστησε δὲ τὴν κατ' ἐνιαυτὸν ἐντιμοτάτην ἀρχὴν, ἣν Ἀμφιπολίαν Διὸς Ὀλυμπίου οἱ Συρακούσιοι καλοῦσι. Sigonius.*

GRONOVII.

a *Archimedes is erat.*] Supervacaneum *τὸ is*. Sic enim loquebantur. Cap. 37. *L. Pinarius erat, vir acer.* Lib. 7. *M. erat Valerius, tribunus militum.* Lib.

vallibus adire poſſent, ut cuique aptum viſum eſt loco, ita omni genere tormentorum inſtruxit. Achradinæ murum, qui ut ante dictum eſt, mari alluitur, ex quinqueremibus Marcellus oppugnabat. Ex cæteris navibus ſagittarii funditoreſque, & velites etiam, quorum telum inhabile ad remittendum imperitis eſt, vix quemquam ſine vulnere conſiſtere in muro patiebantur. Hi, quia ſpacio miſſilibus opus eſt, procul muro tenebant naves. [1] junctæ aliæ binæ ad quinqueremes, demptis interioribus remis, ut latus lateri applicaretur: quum exteriore ordine remorum velut naves agerentur, turres contabulatas, machinamentaque alia quatiendis muris portabant. Adverſus hunc navalem apparatum Archimedes variæ magnitudinis tormenta in muris diſpoſuit. in eas quæ procul erant naves ſaxa ingenti pondere emittebat: propiores levioribus, eoque magis crebris petebat telis: poſtremò ut ſui vulnere intacti tela in hoſtem ingererent, murum ab imo ad ſummum crebris cubitalibus fere cavis aperuit: per quæ cava pars ſagittis, pars ſcorpionibus modicis ex occulto petebant hoſtem. [b] Quæ propius quædam ſubibant naves, quo interiores ictibus tormen-

Lib. 25. *Maſiniſſa erat juvenis, eo tempore ſocius Carthaginienſium.* Cicero pro Quinctio: *C. Quinctius fuit, P. Quinctii hujus frater.* Vbi vide Manucium.

b *Quæ propius quidem ſubibant naves, quo interiores ictibus tormentorum eſſent.*] Put. Pet. Men. *quaedam.* non *quidem.* Forte: *propius mœnia.* Nec placet τὸ *quo.* non enim ideo ſubibant mœnia, ut miſſilia, quibus opus eſſet ſpatio, eluderent, ſed ut de propinquo ea convellerent. Eſt igitur hæc ratio, cur Archimedes adverſum eas alia fuerit arte uſus, & ſcribendum, *quod interiores.*

VARIORUM.

1 *Iunctæ aliæ binæ ad quinqueremes.*] Plutarchus in Marcello: ὑπὲρ δὲ μεγάλου ζεύγματος νεῶν ὀκτὼ πρὸς ἀλλήλας συνδεδεμένων μηχανὴν ἄρας ἐπέπλει πρὸς τὸ τεῖχος. Vterque horum à Polybio ſumpſit, qui lib. 8. ita ſcribit: Ἅμα δὲ τούτοις ὀκτὼ πεντήρεσι, παραλελειμμέναις τοὺς ταρσοὺς, τοὺς μὲν δεξιοὺς, ταῖς δὲ τοὺς εὐωνύμους, καὶ συνεζευγμέναις πρὸς ἀλλήλας κατὰ τοὺς ἐψιλωμένους τοίχους, προσῆγον πρὸς τὰ τεῖχος, διὰ τῆς τῶν ἐκτὸς τοίχων εἰρεσίας, τὰς λεγομένας Σαμβύκας. Quas Polybius Σαμβύκας dixit, *turres contabulatas* vertit Livius. Porro cum uterque Græcus octo quinqueremes nominet, quæ binæ conjunctæ fuerint exemptis remis interioribus, vereor ne quid vitii ſit apud Livium, præſertim vero, cum Polybii hunc locum ad verbum verterit, ſitque legendum: *Iunctæ aliæ binæ ad octo quinqueremes.* Sigonius.

GRO-

tormentorum eſſent; [a] in eas tollenone ſuper murum eminente ferrea manus firmæ catenæ illigata quum injecta proræ eſſet; gravi libramento plumbi recellente ad ſolum, ſuſpenſa prora, navim in puppim ſtatuebat; dein remiſſa ſubito, velut ex muro cadentem navim cum ingenti

GRONOVII.

a *In eas tollendas deſuper murum eminentem ferrea manus.*] Suum cuique: Sigonius (à quo, prope dixerim, jejune laudem eam avertit Fulvius) hic egregiam operam Livio præſtitit. Nam Put. *tolenno eſuper murum eminente.* Super poſterum *N* apparet manu ſecunda picta *D.* inde Pet. melior: *tolendo è ſuper:* & inter verſus adjecta eſt altera *L.* Sic Pet. ſequior, Men. Voſſ. tres Pall. *tollendo è ſuper.* Quæ eo diligentius notavi, ne quem turbet, quod ὁ πάνυ fallente memoria tradit ad Solinum p. 589. Græca voce *celones* legiſſe ſe ſcriptum in antiquiſſimo Livii exemplari. Vides autem trajiciendam eſſe literam, alteram addendam veterrimæ ſcripturæ ad veram lectionem conſtituendam: *in eas tollenone ſuper murum eminente ferrea manus.* Eſt autem *tolleno* machinæ genus, ut deſcripſit Vegetius, quoties trabi in terram præalte defixæ in ſummo vertice alia tranſverſa longior dimenſa medietate connectitur eo libramento, ut ſi unum caput depreſſeris, alterum erigatur: idque ad onera levanda, ſive ſit aqua è puteo, ſive quidvis aliud. Plinius 19, 4. *Hortos villæ jungendos non eſt dubium, riguoſque maxime habendos; ſi contingat, profluo amne; ſi minus è puteo rota organiſve pneumaticis vel tollenonum hauſtu.* Nam quod vulgo adjicitur *rigandos*, inſiticium puto: etſi Salmaſius conjiciat, *rigatos. Tellenones, telones, tollones*, voces ſunt barbaræ & nihili. Fruſtra ex Plauti Rudente citant ſive *telones* ſive *tollones.* Eſt enim error Hermolai, qui in depravatum codicem inciderat: *ſi Ptolemæo gratia eſt, hanc urnam cape mulier:* & corrigebat infeliciter, *tolloni.* Nunc enim recte legitur: *Heus ſis, Ptolemocratia, cape urnam hanc tibi. Muliercula hanc neſcio qua huc ad me detulit.* act. 2. ſc. 5. Nec felicius in Columellæ loco: *Aut fons illacrimet putei non ſede profunda, Ne gravis hauſturis tollentibus ilia vellat.* Ptolomæus Flavius, *tollonibus.* Petrus Pithæus conjecit: *Ne labor hauſturis tendentibus.* Vel, *latus.* Omnia fruſtra. Scribe mecum: *Ne gravis hauſturo tolleno tibi ilia vellat.* Reſtat autem mendum in illis Livii, *gravique libramento plumbi recelleret ad ſolum:* etſi nihil ſcripti juvent. Non poteſt verbum *recelleret* referri, niſi ad nominativum priorem *ferrea manus.* Atqui ea ineptiſſime dicitur *recellere ad ſolum:* levatur namque in altum, poſtquam proram navis comprehendit, ipſum autem illud libramentum, ut pondere depreſſum trahat furſum ferream manum una cum præda prehenſa, recellit ad ſolum. Vides neceſſario ſcribendum eſſe: *quum injecta proræ eſſet, gravi libramento plumbi recellente ad ſolum ſuſpenſa prora navim in puppem ſtatuebat.* Aut: *graveque libramentum plumbi recelleret.* Corvus ille vel manus ferrea tollenone ſuper murum eminente, cui firma catena eſt alligata, demiſſa injicitur proræ: quo facto πτέρυξ τῆς μηχανῆς ſeu grave libramentum plumbi, machina vel tormento elevatum dum manus illa deſcendit, relinquitur naturali ſuo motui (qui eſt deorſum tendere) & recellit ad ſolum: hoc cadente viciſſim adſcendit manus ferrea, proramque prehenſam attrahit, ſuſpenditque, atque ita navim in puppem ſtatuit. Tum remittitur manus διά τινος χαλαστηρίας, ut ait Polybius. Feſtus, *Recellere, reclinare, & excellere, in altum extollere.*

b *Adſti-*

ingenti trepidatione nautarum ita undæ [b] affligebat, ut etiamſi recta reciderat, aliquantum aquæ acciperet. ita maritima oppugnatio eſt eluſa, [c] omniſque vis eſt eo verſa, ut totis viribus terra aggrederentur. Sed ea quoque pars eodem omni apparatu tormentorum inſtructa erat, Hieronis impenſis curaque per multos annos, Archimedis unica arte. natura etiam adjuvabat loci: quod ſaxum, cui impoſita muri fundamenta ſunt, magna ex parte ita proclive eſt, ut [d] non ſolum miſſa tormento, ſed etiam quæ pondere ſuo provoluta eſſent, graviter in hoſtem inciderent. eadem cauſſa ad ſubeundum arduum aditum inſtabilemque ingreſſum præbebat. Ita conſilio habito, quum omnis conatus ludibrio eſſet, abſiſtere oppugnatione atque obſidendo, tantum arcere terra marique commeatibus hoſtem placuit. Interim Marcellus 35
cum tertia fere parte exercitus ad recipiendas urbes profectus, quæ in motu rerum ad Carthaginienſes defecerant, [e] Helorum atque Herbeſſum [f] dedentibus ipſis recipit.

b *Adfligebant, ut etiamſi recta recideret.*] Scribendum cum libris optimis: *ita unda adfligebat, ut etiamſi recta reciderat, aliquantum aquæ acciperet.* Illud enim verbum, ut & Sigonius vidit, pendet à voce *manus*, non ab *unda*, ut putarunt, qui fecerunt *adfligebant.* Implicatior ſermo eſt per crebros ablativos: ſic igitur accipe: manus ferrea per libramentum plumbi, quod ad ſolum recellit, ſurſum levata quum ſuſpendit proram, navim ſtatuit in puppim: dein remiſſa eadem manus ferrea navim cadentem ita adfligebat undæ &c. Propria notione τοῦ *adfligere*, ut cum diximus *adfligere terræ, ſolo.* de qua non ſine commodo ſummi ſcriptoris nos etiam aliquid 4. Obſervat. 8.

c *Omniſque vis eſt averſa.*] Lege: *omniſque vis eſt eo verſa, ut totis viribus.* Hoc ſignificant libri, quamvis omnes vitiati, & ipſe Put. qui habet: *omniſquae ipſe ſe adverſa.* Libro ſequenti: *& exercitum ejus ſe acciturum totumque eo verſuros bellum.* Lib. 26. *Inter hæc vis omnis belli verſa in Capuam erat.*

d *Non ſolum miſſa tormenta.*] Put. *magna parte ita proclive eſt, ut non ſolum miſſa tormento.* Tò *ex* etiam ignorat Pet. Veriſſime *tormento.* Curtius lib. 4. *Validis aſſeribus corvos & ferreas manus cum uncis & falcibus illigaverant, ut quum tormento aſſeres promoviſſent, ſubito laxatis funibus injicerent.* Auctor lib. 8. de bell. Gall. *Vnde tormento miſſa tela in hoſtium cuneos conjici poſſent.* Noſter lib. 44. *Vbi propius ripam hoſtium ſubiſſent, tormentis miſſa etiam ad ultimos, perveniebant.* Et eodem libro: *qui in navibus erant, ſaxis tormento emicantibus percutiebantur.* Appulejus lib. 8. *& velut quodam tormento inquieta quiete excuſſa.*

e *Pelorum atque Herbeſſum.*] Optimus *Helorum.* nam & urbs Siciliæ ἕλωρος. Plinius lib. 32, 2. *Sed quæ veteres prodidere in ſtagnis, nos in piſcinis admirati in Eloro Siciliæ caſtello non procul Syracuſis.* Diodorus lib. 13. διὰ τοῦ Ἐλωρίνου πεδίου.

f *Dedentibus ipſis recepit.*] Put. uterque, Pet. Men. *recipit,*

recipit. [g] Megara vi capta diruit ac diripuit: ad reliquorum, ac maxime Syracuſanorum, terrorem. Per idem fere tempus & Himilco, qui ad Pachyni promontorium claſſem diu tenuerat, ad Heracleam, quam vocant Minoam, quinque & viginti millia peditum, tria equitum, duodecim elephantos expoſuit. Nequaquam [h] cum quantis copiis ante tenuerat ad Pachynum claſſem: ſed, poſtquam ab Hippocrate occupatæ Syracuſæ erant, [i] profectus Carthaginem, adjutuſque ibi & ab legatis Hippocratis, & literis Annibalis, qui veniſſe tempus ajebat Siciliæ per ſummum decus repetendæ, & ipſe haud vanus præſens monitor facile perpulerat, ut quantæ maximæ poſſent, peditum equitumque copiæ in Siciliam trajicerentur. Adveniens Heracleam, intra paucos dies inde Agrigentum recipit: aliarumque civitatum, quæ partis Carthaginienſium erant, adeo accenſæ ſunt ſpes ad pellendos Sicilia Romanos, ut poſtremo etiam qui obſidebantur Syracuſis, animos ſuſtulerint: & parte copiarum ſatis defendi urbem poſſe rati, ita inter ſe munera belli partiti ſint, ut Epicydes præeſſet cuſtodiæ urbis, Hippocrates Himilconi conjunctus, bellum adverſus Conſulem Romanum gereret. Cum decem millibus peditum, quingentis equitibus nocte per intermiſſa cuſtodiis loca profectus, caſtra circa Acrillas urbem ponebat. Munientibus ſupervenit Marcellus, ab Agrigento jam occupato; quum fruſtra eo prævenire hoſtem feſtinans tetendiſſet. rediens, nihil minus ratus, quam illo tempore ac loco Syracuſanum ſibi exercitum obviam fore; ſed tamen metu Himilconis Pœnorumque

(ut

g *Megaram vi captam.*] Put. & Pet. melior, *Megara vi capta diruit*. Atque ita repone. Noſter ſupra: *Megaris caſtra movent*.

h *Cum tantis copiis.*] Optimi: *Nequaquam cum quantis copiis ante tenuerat*.

i *Profectus Carthaginem, adjutuſque ibi.*] Quod conjecerat Lipſius, plane Put. immo & minoris dignitatis libri. Sigonius, *aditurque ibi & ab legatis Hippocratis & alteris Hannibalis*: fruſtra. Quod vulgo eſt, *accituſque ibi*, recte ſolœciſmi appellant Valla, Sigonius, & Lipſius; recte etiam Villiomarus *ubique ire*: Velleji ævo ubique, fru-

ſtra

(ut quibus nequaquam eis copiis quas habebat, par eſſet)
quam poterat maxime intentus, atque agmine ad omnes
caſus compoſito ibat. Forte ea cura, quæ erat adverſus 36
Pœnos præparata, adverſus Siculos uſui fuit. Caſtris
ponendis incompoſitos ac diſperſos nanctus eos & ple-
roſque inermes, quod peditum fuit, circumvenit: eques
levi certamine inito, cum Hippocrate Acras perfugit.
Ea pugna deficientes ab Romanis quum cohibuiſſet Si-
culos, Marcellus Syracuſas rediit: & poſt paucos dies
Himilco adjuncto Hippocrate [k] ad flumen Anapum,
octo ferme inde millia caſtra poſuit. Sub idem fere tem-
pus & naves longæ quinque & quinquaginta Carthagi-
nienſium cum Bomilcare claſſis præfecto in magnum
portum Syracuſas ex alto decurrêre, & Romana item
claſſis, triginta quinqueremes, legionem primam Pa-
normi expoſuere, verſumque ab Italia bellum: adeo
uterque populus in Siciliam intentus fuiſſe videri pote-
rat. Legionem Romanam, quæ expoſita Panormi erat,
venientem Syracuſas prædæ haud dubie ſibi futuram Hi-
milco ratus, via decipitur. mediterraneo namque Pœ-
nus itinere duxit: legio, maritimis locis claſſe proſe-
quente, ad Appium Claudium Pachynum cum parte co-
piarum obviam progreſſum, pervenit. [l] Nec diutius
Pœni ad Syracuſas morati ſunt, & Bomilcar ſimul pa-
rum fidens navibus ſuis, [m] duplici facile numero claſſem
habentibus Romanis, ſimul inutili mora cernens nihil
aliud ab ſuis quam inopia aggravari ſocios, velis in al-
tum datis in Africam tranſmiſit. Et Himilco ſecutus
nequicquam Marcellum Syracuſas, ſi qua priuſquam
majoribus copiis jungeretur, occaſio pugnandi eſſet;
poſt-

ſtra obnitente malæ cauſſæ Titianæ patrono Alberico Gentile lib. 2. de nuptiis.

k *Ad flumen Anatim.*] *Anatis* fluvius eſt Africæ, ut Siciliæ *Anapus.* Sic ergo ſcribe.

l *Nec diutius Pœni Syracuſis morati ſunt.*] Put. & Pet. *ad Syracuſis.* Forte: *ad Syracuſas.* Vt *ad urbem, ad exercitum eſſe.*

m *Duplici facile numero claſſe adventantibus Romanis.*] Cur mutarunt quod per-

poſtquam ea nulla contigerat, tutumque ad Syracuſas & munimento & viribus hoſtem cernebat; ne fruſtra aſſidendo ſpectandoque obſidionem ſociorum tempus tereret, caſtra inde movit: ut quocumque vocaſſet defectionis ab Romanis ſpes, admoveret exercitum, ac præſens ſuas res foventibus adderet animos. [1] Murgantiam primum, prodito ab ipſis præſidio Romano, recepit: [2] ubi frumenti magna vis commeatuſque omnis generis
37 [n] convecti erant à Romanis. Ad hanc defectionem erecti ſunt & aliarum civitatum animi: præſidiaque Romana aut pellebantur arcibus, aut prodita per fraudem opprimebantur. Enna in excelſo loco ac prærupto undique ſita, quum loco inexpugnabilis erat, tum præſidium in arce validum; præfectumque præſidii haud ſane opportunum inſidiantibus habebat. L. Pinarius erat vir acer, & qui plus in eo, ne poſſet decipi, quam in fide Siculorum reponeret. [o] & tum intenderant eum ad cavendi omnia curam tot auditæ proditiones defectioneſque urbium, & clades præſidiorum. Itaque nocte dieque juxta parata inſtructaque omnia cuſtodiis ac vigiliis erant: nec ab armis, aut loco ſuo miles abſcedebat. Quod ubi Ennenſium principes, jam pacti cum Himilcone de proditione præſidii, animadverterent, nulli occaſioni fraudis [p] Romanum patere; palam erat agendum.

Vrbem

perſpicue codex antiquiſſimus: *claſſem habentibus*.

n *Convecti erant à Romanis.*] Put. ambo Pett. Men. ignorant præpoſitionem. Voſſ. & duo Pall. *convecti erant Romani.* Tertius: *convectaverant Romani.* Quod placet, ut & ſcribas, *frumenti magnam vim.* Virgilius 4. Æn. *prædamque per herbas Convectant calle anguſto.* Lib. 7. & 9. *Convectare juvat prædas. Vbi convectaverant*, ubi depoſuerant; ubi erat, quod convectaverant; ubi convectam habebant.

o *Et tum intenderant eum ad cavendum omni cura tot auditæ proditiones.*] Multo ſcitius Put. *Ad cavendi omnia curam.*

p *Romanum patere; aperte ac propalam placuerat agendum.*] Put. *patere patuerat agendum*, reciſis tribus vocibus, quæ & aliis omnibus, quos conſuluimus, abſunt. Nihil ergo propius conjectura Lipſii: *palam erat agendum.* In margine tamen Voſſiani video antiqua manu: *palam rentur.* Salmaſius, *per vim erat agendum.*

VARIORUM.

1 *Murgantiam primum.*] Strabo Μοργάντιον urbem in Sicilia nominat: Stephanus etiam *Μοργαντίαν* dici ſcribit. *Sigonius.*

2 *Vbi frumenti magna pars.*] Non poſſum

Vrbem arcemque ſuæ poteſtatis, ajunt, *debere eſſe, ſi liberi in ſocietatem, non ſervi in cuſtodiam traditi eſſent Romanis. itaque claves portarum reddi ſibi æquum cenſent. Bonis ſociis fidem ſuam maximum vinculum eſſe. & ita ſibi populum Romanum ſenatumque gratias habiturum, ſi volentes, ac non coacti manſiſſent in amicitia.* Ad ea Romanus, *Se in præſidio impoſitum eſſe*, dicere, *ab imperatore ſuo: claveſque portarum & cuſtodiam arcis ab eo accepiſſe, quæ nec ſuo nec Ennenſium arbitrio haberet, ſed ejus qui commiſiſſet.* [3] *præſidio decedere* [a] *apud Romanos capital eſſe: & nece liberorum etiam ſuorum* [b] *eam legem parentes ſanxiſſe. Conſulem Marcellum haud procul eſſe: ad eum mitterent legatos, cujus juris atque arbitrii eſſet.* Se verò negare illi miſſuros: teſtarique, ſi verbis nihil agerent, vindictam aliquam libertatis ſuæ quæſituros. [c] Tum Pinarius: *at illi, ſi ad conſulem gravarentur mittere, ſibi ſaltem*

poſſum concoquere illud *Vbi*. Lego, *quo*. Tan. Faber.

3 *Præſidio decedere capital eſſe.*] Quid ni? vel ſtatio deſerta capite expiabatur. Videatur Polyb. lib. 1. cap. 17. item lib. 6. cap. 35. Sueton. in vita Auguſti cap. 24. Modeſtinus lege 3. §. 1. ff. de re militari. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Apud Romanos capitale.*] Put. & Pet. *Præſidio decedere apud Romànos capital eſſe:* idque è noſtro imitatus Silius: *Prævetitum namque & capital.*

b *Eam legem parentes ſanxiſſe.*] Legebatur vulgo, *ſuorum cauſa parentes:* quum Sigonius notavit in ſcriptis, *ſuorum eam p.* idque probavit, ut cum ait *eam*, legem intelligamus. Sed hoc quia durum erat, recentiores & vocem *legem* addiderunt. Scripti omnes: *& nec liberorum etiam ſuorum eam petentes ſanxiſſe.* Put. *patentes.* Voſſiani margo pro *petentes* apponit aliam lectionem *pœnam.* Sed fuerit forſan: *& nece liberorum eam ſuorum legem parentes ſanxiſſe.* Niſi malis: *& nece liberorum etiam ſuorum id parentes ſanxiſſe.*

c *Tum Pinarius ait illis, ſi ad conſulem.*] Put. *Tum Pinarius adilliſi ad.* Sic vere antiqua manus: nam ſecunda I & S adjecit inter verſus, unde ortum vulgatum. Sed Livius ſcripſit: *Tum Pinarius: at illi, ſi ad conſulem gravarentur mittere, ſibi ſaltem darent populi concilium.* Formula elegans frequenſque Livio. Lib. 1. *Si tua re ſubita conſilia torpent, at tu mea ſequere.* Lib. 3. *Si vos urbis, Quirites, ſi veſtri nulla cura tangit, at vos veremini Deos patrios.* Eodem: *Si plebejæ leges diſplicerent, at illi communiter legumlatores ſinerent creari.* Lib. 9. *Si nihil cum potentiore juris humani relinquitur inopi, at ego ad deos vindices confugiam.* Lib. 10 *Sin collega quid aliud velit, at ſibi L. Volumnium darent adjutorem.* Plautus Captivis: *Si ego hic peribo, atque ille, ut dixit, non redit; At erit mihi hoc factum mortuo memorabile.* Curtius lib. 4. *Si id conſilium damnaret, at ille divideret ſaltem copias.* Valet particula *At* idem quod *tum.* Neque aliter lib. 10, 19. *Bellona ſi hodie nobis victoriam duis, aſt ego templum tibi voveo.* Vbi neſcio quid cornicatur Fulvius Vrſinus, monens legendum eſſe, *aſti.* Virgilius 1. Æneidos: *Si*

tem darent populi concilium: ut ſciretur, [d] *utrum paucorum ea denunciata, an univerſæ civitatis eſſent.* Conſenſu in poſterum diem concio edicitur. Poſtquam ab eo colloquio in arcem ſeſe recepit, [e] convocatis militibus: *Credo ego vos audiſſe, milites,* inquit, *quemadmodum præſidia Romana ab Siculis circumventa & oppreſſa ſint per hos dies. Eam vos fraudem, Deûm primo benignitate, dein veſtra ipſi virtute dies nocteſque perſtando ac pervigilando in armis, vitaſtis. utinam reliquum tempus nec patiendo infanda, nec faciendo, traduci poſſit.* [f] *Hæc occulta in fraude cautio eſt, qua uſi adhuc ſumus: cui quoniam parum ſuccedit, aperte ac propalam claves portarum repoſcunt; quas ſimul tradiderimus, Carthaginienſium extemplo Enna erit, fœdiuſque hic trucidabimur, quam Murgantiæ præſidium interfectum eſt. Noctem unam ægre ad conſultandum ſumpſi, qua vos certiores periculi inſtantis facerem. Orta luce concionem habituri ſunt ad criminandum me concitandumque in vos populum. itaque craſtino die, aut veſtro, aut Ennenſium ſanguine Enna inundabitur. nec præoccupati, peculii, nec occupantes, periculi quicquam habebitis. qui prior ſtrinxerit ferrum, ejus victoria erit. Intenti ergo omnes, armatique ſignum exſpectabitis. ego in concione ero: & tempus quoad omnia inſtructa ſint, loquendo altercandoque traham. Quum toga ſignum dedero, tum mihi undique clamore ſublato turbam invadite, ac ſter-*

38

nite

genus humanum & mortalia temnitis arma, At ſperate deos memores fandi atque nefandi.

d *Vtrum paucorum ea denunciata, an univerſæ civitatis eſſent.*] Put. & Pet. *denuntia*, deinde *eſſet*. Videntur flagitare: *denuntiatio eſſet*. Subjungitur: *Conſenſu in poſterum diem concio edicitur.* Verbum ultimum optimi non habent. Scribe: *Conſenſa in poſterum diem concio. Poſtquam* &c. Aut certe: *Conſenſa in poſterum diem concione, poſtquam ab eo colloquio* &c. Niſi malis *conceſſa*.

e *Convocatis militibus: Credo ego.*] Put. Petav. Men. Voſſ. *Convocatio quibus credo ego.* Scribe: *Conceſſa in poſterum diem concione, poſtquam ab eo colloquio in arcem ſeſe recepit, convocatis ſuis, credo ego vos audiſſe, milites, inquit.*

f *Hæc occulta fraude cautio eſt: qua quia adhuc minus cuiquam ſucceſſit.*] Put. *Haec occultam fraude cautio eſt quam ſi adhuc ſumus cui quoniam parum ſuccedit.* Eodem fere modo Petav. & Men. Voſſ. & tres Pall. Scribe ſecure: *Hac occulta in fraude cautio eſt, qua uſi adhuc ſumus, cui quoniam parum ſuccedit, aperte ac propalam.* Vnus ex Pall. clare, *qua uſi.* Vide ad hujus libri cap. 19. quo minus dubites de phraſi Liviana. Lib. 10. *Ne quam occultam in fraudem incautus rueret.*

g Et

nite omnia ferro: [g] & cavete, quiſquam ſuperſit, à quibus aut vis aut fraus timeri poſſit. Vos, Ceres mater ac Proſerpina, precor, cæteri [h] ſuperi infernique Dii, qui hanc urbem, hos ſacratos lacus lucoſque colitis, ut ita nobis volentes propitii adſitis, ſi [i] vitandæ, non ferendæ, fraudis cauſſa hoc conſilii capimus. Pluribus, vos, milites, hortarer, ſi cum armatis dimicatio futura eſſet. inermes, incautos ad ſatietatem trucidabitis. Et conſulis caſtra in propinquo ſunt, ne quid ab Himilcone & Carthaginienſibus timeri poſſit. Ab hac adhortatione dimiſſi, corpora curant. Poſtero die alii aliis locis [k] ad obſidenda itinera 39
claudendoſque oppidanis exitus, pars maxima ſuper theatrum circaque, aſſueti & ante ſpectaculis concionum, conſiſtunt. Productus ad populum à magiſtratibus præfectus Romanus, quum conſulis ea de re jus ac poteſtatem eſſe non ſuam, & [l] pleraque eadem, quæ pridie dixiſſet; primò ſenſim ac plures, reddere claves, dein jam una voce id omnes juberent, cunctantique ac differenti ferociter minitarentur, nec viderentur ultra vim ultimam dilaturi; tum præfectus toga ſignum, ut convenerat, dedit. militeſque intenti dudum ac parati, alii

a ſuperne

g *Et cavete ne quiſquam ex iis ſuperſit.*] Et hic de ſuo liberales fuerunt fartores. Scribendum: *Et cavete quiſquam ſuperſit, à quibus aut vis aut fraus timeri poſſit.* Sic Put. Petav. Men. duoque Pall. niſi quod nonnulli *quicquam*: Subauditur *eorum*, quam ellipſin adeo uſitatam Livio concoquere non potuerunt.

h *Superni infernique.*] Meliores: *Superi infernique dii.* non *ſuperni.*

i *Vitandæ, non inferendæ fraudis.*] Sic Sigonius. Sed ſcripti meliores, ut vett. ed. *ferendæ.* Virgilius lib. 11. *Iam noſces, ventoſa ferat cui gloria fraudem.* Vbi Servius: *Hæc eſt vera & antiqua lectio, ut fraudem, non laudem legas: ut ſit ſententia: jam agnoſces, cui inanis jactantia afferat pœnam. Nam Fraudem veteres pœnam vocabant.* Cicero ad Atticum lib. 7. epiſt. ult. *Quod multo rectius videtur, id mihi fraudem tulit.*

k *Ad obſidenda itinera claudendoſque oppidanis exitus.*] Alii: *Claudendoſque oppoſiti exitus.* Virgilius 2. Æn. *Obſedere alii telis anguſta viarum Oppoſiti.* Noſter lib. 29. *Faucibus utrimque oppoſitus incluſit.* Pet. melior: *opſiti.* Pal. *obſiti.* Put. *oppinitis.*

l *Pleraque eadem, quæ pridie prius dixiſſet.*] Relegant boni libri τὸ *prius.*

VARIORUM.

1 *Vitandæ non inferendæ.*] Ita eſt: *Ne quidem pati ac patrare cuncta pro vita decet.* Sed tamen ita nati ſumus educatique; tenerius omnes eam amamus quam eſt neceſſe. Ejus igitur ſervandæ cauſa mentiri, frangere fidem &c. vulgatiſſimum eſt. Vnde Apuleius Apolog. 1. cap. 40. *Nihil quod ſalutis ferenda gratia ſit, criminoſum eſt.* Gruterus.

 2 Quod

[a] ſuperne in averſam concionem clamore ſublato decurrunt, alii ad exitus theatri conferti obſiſtunt. Cæduntur Ennenſes cavea incluſi: coacervanturque, non cæde ſolum, ſed etiam fuga; quum alii ſuper aliorum capita ruerent, atque integri ſauciis, vivi mortuis incidentes, cumularentur. Inde paſſim diſcurritur, & urbis captæ modo fugaque & cædes omnia tenet: nihilo remiſſiore militum ira, [b] [2] quod turbam inermem cædebant, quam ſi periculum par & ardor certaminis eos irritaret. [3] Ita Enna, aut malo, aut neceſſario facinore retenta. Marcellus nec factum improbavit, & prædam Ennenſium militibus conceſſit: ratus, timore deterritos, temperaturos proditionibus præſidiorum Siculos. Atque ea clades, ut urbis in media Sicilia ſitæ, claræque vel ob inſignem munimento naturali locum, vel ob ſacrata omnia veſtigiis raptæ quondam Proſerpinæ, prope uno die omnem Siciliam pervaſit. Et quia cæde infanda rebantur, non hominum tantum, ſed etiam Deorum ſedem violatam eſſe, tum vero qui etiam ante dubii fuerant, defecere ad Pœnos. Hippocrates inde Murgantiam, Himilco Agrigentum ſeſe recepit: quum acciti à proditoribus nequicquam ad Ennam exercitum admoviſſent. Marcellus retro in Leontinos redit: frumentoque & commeatibus aliis in caſtra convectis, præſidio modico ibi relicto, ad Syracuſas obſidendas venit, inde Ap. Claudio Romam ad conſulatum petendum miſſo, T. Quin-

2 *Quod jure turbam.*] Legendum neceſſario arbitror: *quod tuto turbam.* Tan. Faber.

3 *Ita Enna, aut malo, aut neceſſario facinore.*] Dubitat Livius, perfidiamne impingere debeat, an vero neceſſitatem præfecto. Erat enim malum omnino facinus, ſi eo abſtinere poterat ſine ſuo ſuorumve exitio: ſi non poterat, erat neceſſarium. Heic valent illa Taciti lib. 1. Annal. cap. 38. *Juſſerat id ſupplicium Mennius caſtrorum præfectus, bono magis exemplo, quam conceſſo jure.* Gruterus.

GRONOVII.

a *Superne in adverſam concionem.*] Scribimus, *averſam*: ut erat ſane à militibus in concionantem præfectum Romanum verſa concio.

b *Quod jure turbam inermem cædebant.*] Put. *quod jure eam inermem.* Apparet abundare τὸ *jure* in vulgatis: nam

jure eam

Quintium Criſpinum in ejus locum [c] claſſi caſtriſque præfecit veteribus. ipſe hibernacula quinque millia paſſuum ab Hexapylo [d] (Leonta vocant locum) communiit, ædificavitque. Hæc in Sicilia uſque ad principium hiemis geſta. Eadem æſtate & cum Philippo rege, quod jam ante ſuſpectum fuerat, motum bellum eſt. Legati ab Orico ad M. Valerium prætorem venerunt, præſidentem claſſi Brundiſio Calabriæque circa littoribus, nunciantes, Philippum primum Apolloniam tentaſſe, [e] lembis biremibus centum viginti flumine adverſo ſubvectum: deinde, ut ea res tardior ſpe fuerit, ad Oricum clam nocte exercitum admoviſſe: eamque urbem ſitam in plano, [f] neque mœnibus, neque viris, atque armis validam, primo impetu oppreſſam eſſe. Hæc nunciantes orabant, ut opem ferret, [g] hoſtemque haud dubium Romanis, terra aut maritimis viribus arceret, qui ob nullam aliam cauſam, niſi quod imminerent Italiæ, peterentur. [h] M. Valerius præſidio loci ejus relicto T. Valerio legato, cum claſſe inſtructa parataque, & quot longæ naves militum capere non poterant, in onerarias impoſitis, altera die Oricum pervenit: urbemque eam levi tenente

jureeam corruptum eſt ex unica voce *turbam*.

c *Claſſi caſtriſque præfecit.*] Put. Pet. aliique probi: *claſſi caſtriſque præficit veteribus.*

d *Leontiam vocant locum.*] Recte ſenſit Cluverius vocabulum loci corruptum eſſe. Put. plane: *Leonta vocant locum.* Voluerat autem ille: *mille & quingentis paſſibus ab Hexapylo (Leontem vocant locum.)* Sicil. ant. lib. 1. cap. 12. p. 171. ſed & ſcripti refutant *τὸ ab.*

e *Levibus biremibus centum viginti.*] Scripti omnes Gallici, Italici, duo Pall. *lembis biremibus.*

f *Neque mœnibus neque viris neque armis validam.*] Illi: *neque viris atque armis.*

g *Hoſtemque haud dubium Romanis terra aut maritimis viribus arceret.*] Fulvius Vrſinus ſine dubio legendum ait ex V. C. *maritimis urbibus.* Vt & unus Pal. Put. *Romanis maeactgrra maeacterra ac maritimis.* Rubenius: *Romanis mari ac terra, à maritimis urbibus arceret, quæ.* Forte: *Romanis Macedonem Epiri maritimis urbibus.*

h *M. Valerius præſidio loci ejus relicto T. Valerio legato, cum claſſe inſtructa.*] Vetuſtiſſimus cum Pet. *M. Valerius ∞ ∞. præſidioque eis T. Valerio legato cum claſſe.* Etiam Men. Voſſ. & Pet. alter *τοῦ loci* & *relicto* ignorant, habent autem: *M. Valerius præſidioque eis T. Valerio.* Forte ſcribendum: *M. Valerius duobus millibus, præſidioque eis T. Valerio, relictis, cum claſſe.* Sic Cæſar lib. 5. de bello Gall. *Vt præſidio navibus Q. Arrium præfecit.*

 i *Quod*

nente præſidio, [i] quod recedens inde reliquerat Philippus, haud magno certamine recepit. Legati eo ab Apollonia venerunt, nunciantes, in obſidione ſeſe, quod deficere ab Romanis nollent, eſſe; neque ſuſtinere ultra vim Macedonum poſſe, niſi præſidium mittatur Romanum. Facturum ſe, quæ vellent, [k] pollicitus, duo millia delectorum militum navibus longis mittit ad oſtium fluminis, [l] cum præfecto ſociûm, Q. Nævio Criſta, viro impigro & perito militiæ. Is expoſitis in terram militibus, navibuſque Oricum retro unde venerat ad cæteram claſſem remiſſis, milites procul à flumine per viam minime ab regiis obſeſſam duxit: [m] & nocte ita, ut nemo hoſtium ſentiret, urbem ingreſſus. Die inſequenti quiêvere, dum præfectus [n] juventutem Apolloniatium, armaque & urbis vires inſpiceret. ubi ea viſa inſpectaque ſatis animorum fecere, ſimulque ab exploratoribus comperit, quanta ſocordia ac negligentia apud hoſtes eſſet; ſilentio noctis ab urbe ſine ullo tumultu egreſſus, caſtra hoſtium adeo neglecta atque aperta intravit, ut ſatis conſtaret, [o] prius mille hominum vallum intraſſe, quam quiſquam ſentiret: ac ſi cæde abſtinuiſſent, pervenire ad tabernaculum regium potuiſſe. Cædes proximorum portæ excitavit hoſtes. inde tantus terror pavorque omnes occupavit, ut non modo alius quiſquam arma caperet; aut caſtris pellere hoſtem conaretur: ſed etiam ipſe rex, ſicut ſomno excitus erat, prope ſeminudus fugiens, mi-

liti

i *Quod recedens inde reliquerat Philippus.*] Vocem ultimam ubique deſidero. Forſan excidit vocula *rex*, fuitque: *quod recedens inde rex reliquerat.* Mox ſcripti: *Legati eo Apollonia.*

k *Pollicitus mille delectorum.*] Voſſ. & Men. *Pollicitos conſ. delectorum.* Et ſimilia alii. Put. *Pollicitus c Iɔ c Iɔ delectorum militum.*

l *Cum præfecto ſociûm Nævio Criſpo.*] Put. Pet. Pal. *Q. Nævio Criſta.* In cognomen fere omnes conſentiunt. Video etiam in compluribus abeſſe *τὸ ſocium.* qui acceperunt pro præfecto hujus copiæ, quocumque gradu militiæ in caſtris fuerit.

m *Et nocte.*] Poteſt *τὸ ingreſſus* accipi, ut ſit, *ingreſſus eſt*: malim tamen delere *τὸ &*, quo habeas: *duxit, nocte ita, ut nemo hoſtium ſentiret, urbem ingreſſus.*

n *Iuventutem Appolloniatum.*] Et optimi, & alii, *Apolloniatium.* nam & alibi hac forma vocem inclinat.

o *Prius plus mille hominum.*] Scripti ablegant *τὸ plus.*

p *Plus*

liti quoque, nedum regi vix decoro habitu, ad flumen naveſque perfugerit. eodem & alia turba effuſa eſt. Paulò minus tria millia militum in caſtris aut capta, aut occiſa. [p] plus tamen hominum aliquanto captum, quam cæſum eſt. Caſtris direptis, Apolloniatæ catapultas, baliſtas, tormentaque alia, quæ oppugnandæ urbi comparata erant, ad tuenda mœnia, ſi quando ſimilis fortuna veniſſet, Apolloniam devexere. cætera omnis præda caſtrorum Romanis conceſſa eſt. Hæc quum Oricum eſſent nunciata, M. Valerius claſſem extemplo ad oſtium fluminis duxit, ne navibus capeſſere fugam rex poſſet. Itaque Philippus, neque terreſtri neque navali certamine ſatis fore parem ſe fidens, ſubductis aut incenſis navibus, terra Macedoniam petiit; magna ex parte inermi exercitu, ſpoliatoque. Romana claſſis cum M. Valerio Orici hibernavit. Eodem anno in Hiſpania variè res geſtæ. 41
nam prius quam Romani amnem Iberum tranſirent, ingentes copias Hiſpanorum Mago & Aſdrubal fuderunt. defeciſſetque ab Romanis ulterior Hiſpania, ni P. Cornelius raptim traducto exercitu Iberum, dubiis ſociorum animis in tempore adveniſſet. Primo ad caſtrum Altum (locus eſt inſignis cæde magni Amilcaris) caſtra Romani habuere. Arx erat munita, & convexerant ante frumentum. tamen quia omnia circa hoſtium plena erant, [q] agmenque Romanum impune incurſatum ab equitibus hoſtium fuerat, & ad duo millia, aut moratorum aut palantium per agros, interfecta; [r] ceſſere inde Romani propius pacata loca, & ad montem Victoriæ caſtra communivere. Eo Cn. Scipio cum omnibus copiis, & Aſdrubal Giſgonis filius tertius Carthaginienſium

p *Plus tamen hoſtium aliquantum.*] Iidem, *hominum aliquanto captum.*

q *Agmenque Romanum impune incurſatum.*] Fulvius: *importune vexatum.* Quod certo ſcio Livii non eſſe. Put. *impune inverſatum*: neque aliter duo Pet. Voſſ. duo Pall. & Men. Aut vera eſt vulgata, aut ſcribendum: *impune divexatum.*

r *Ceſſere indè Romani propius pacata loca.*] Sigoniani codicis lectio: *per prius pacata*: eſt à correctore, qui genus loquendi

ſium dux, cum exercitu juſto advenit: contraque caſtra Romana trans fluvium omnes conſedere. P. Scipio cum expeditis clam profectus ad loca circa viſenda, haud fefellit hoſtes: oppreſſiſſentque eum in patentibus campis, ni tumulum in propinquo cepiſſet. ibi quoque circumſeſſus adventu fratris obſidione eximitur. Caſtulo urbs Hiſpaniæ valida ac nobilis, & adeo conjuncta ſocietate Pœnis, [1] ut uxor inde Annibali eſſet, ad Romanos defecit. Carthaginienſes Illiturgim oppugnare adorti, quia præſidium ibi Romanum erat: videbanturque inopia eum locum maximè expugnaturi. Cn. Scipio, ut ſociis præſidioque ferret opem, cum legione expedita profectus, [f] intra bina caſtra cum magna cæde hoſtium urbem eſt ingreſſus; & poſtero die eruptione æquè felici pugnavit. Supra duodecim millia hominum cæſa duobus præliis: [t] plus decem millibus captum, cum ſex & triginta militaribus ſignis. [v] ita ab Illiturgi receſſum eſt. Bigerra inde urbs (ſocia & hæc Romanorum erat) à Carthaginienſibus oppugnari cœpta eſt. Eam obſidionem ſine certamine adveniens Cn. Scipio ſolvit.

42 Ad Mundam exinde caſtra Punica mota: & Romani eo confeſtim ſecuti ſunt. Ibi ſignis collatis pugnatum per quatuor ferme horas. egregieque vincentibus Romanis ſignum receptui eſt datum, quod Cn. Scipionis femur tragula confixum erat: pavorque circa eum ceperat milites, ne mortiferum eſſet vulnus. Cæterum haud dubium fuit, quin, niſi ea mora interveniſſet, caſtra eo die

Punica

quendi non intelligebat. Noſtri omnes illud ſervant.

f *Intra bina caſtra cum magna.*] Lege, *inter*, ut etiam ſcripti quidam.

t *Plus decem millia capta, cum ſex.*] Put. & Pet. *Plus cIↄ hominum captum.* Voſſ. *plus x capta.* Videtur ſcribendum: *plus mille captum.* nam τὸ *hominum* ex ſuperioribus repetitum.

v *Ita ab Illiturgi receſſum eſt obſidione.*] Put. Pet. Voſſ. duo Pall. ignorant τὸ *obſidione.* Interjectum eſt ab illis, qui τὸ *Illiturgi*, quod eſt ab *Illiturgis*, accipiebant quaſi ab *Illiturgum.* Optimi paullo ante: *Carthaginienſes Illityrgim oppugnare adorti.*

VARIORUM.

1 *Vt uxor inde Annibali eſſet.*] Fœdere publico ſatis utrinque amici tenentur: arctius tamen adhuc quaſi vadantur

tur

Punica capi potuerint. [a] jam non milites ſolum, ſed elephanti etiam uſque ad vallum acti erant, ſuperque ipſo novem & triginta elephanti pilis confixi. Hoc quoque prælio ad duodecim millia hominum dicuntur cæſa, [b] prope tria capta, cum ſignis militaribus ſeptem & quinquaginta. Ad Auringen inde urbem Pœni receſſere: & ut territis inſtaret, ſecutus Romanus. Ibi iterum Scipio lecticula in aciem illatus conflixit, nec dubia victoria fuit: minus tamen dimidio hoſtium, quam antea, quia pauciores ſuperfuerant, qui pugnarent, occiſum. Sed gens nata inſtaurandis reparandiſque bellis, [c] Magone [2] ad conquiſitionem militum fratre miſſo, brevi replevit exercitum, animoſque ad tentandum de integro certamen fecit. [d] Alii plerique milites, ſicut pro parte toties intra paucos dies victa, [e] eiſdem animis quibus prius, eodemque eventu pugnavere. plus octo millia hominum cæſa: haud multo minus quam mille capta, [f] & ſpolia plurima Gallica fuere: annuli aurei, torques armil-

tur privata illa nuptiarum copula. Hinc de Decemviris Dionyſius lib. 10. cap. 69. *Inter eas leges & hac erat, ne patriciis cum plebeiis licita eſſent connubia; non ob aliam, ut ego interpretor, cauſam, quam ne per mutua familiarum conjugia atque affinitates, coaleſceret inter ordines concordia.* Gruter.

2 *Ad conquiſitionem fratre miſſo.*] Quid hoc? *gens miſit fratrem?* Itaque vel delendum τὸ *fratre*, quod à gloſſemate eſt; vel aliquid hinc excidit. *Tan. Faber.*

GRONOVII.

a *Iam enim non milites ſolum.*] Abſolvunt omnes τὸ *enim.*

b *Prope tria millia capta.*] Τὸ *millia* intelligi voluit Livius ex præcedentibus. Neque apparebat in Put. & Pet.

c *Magone ad conquiſitionem militum fratre miſſo.*] Hic ſubeſt ulcus. Cujus enim fratre? Aut quis eſt Mago frater? Hannibalis, ni fallor, appellat alterum fratrem Magonem Livius. Sed cur ille κατ' ἐξοχὴν *frater?* Neque de illo *gens nata* recte enuntiatur *animos fecit*, ſi obſervaveris, ut alibi Livius ea phraſi utatur. Vide ad lib. 22, 26. De vitio certus ſum; medicinæ admodum incertus. An placet, *Sed (gens nata inſtaurandis reparandiſque bellis!) Mago ad conquiſitionem militum a fratre miſſus.* Vt lib. 23. *Mago Hamilcaris ex ipſa acie a fratre miſſus.* Hic autem frater intelligendus Haſdrubal Hamilcaris.

d *Alii plerique milites.*] Valla: *Galli plerique.* Mſſ. tamen nihil mutant. Forte: *At hi plerique.*

e *Iiſdem animis quibus prius.*] Put. *iiſdem animis quibus pr. orta eodemque,* Pet. *prius orta.* Men. Voſſ. & unus Pal. *quibus P. R. orta.* Alii: *quibus orta.* An. *iiſdem animis quibus priores eodemque eventu.*

f *Et ſpolia plurima Gallica fuere: annuli aurei.*] Put. *fuere aurei torques* armil-

armillæque magnus numerus. duo etiam inſignes reguli Gallorum ([g] Mœnicapto & Civiſmaro nomina erant) eo prælio ceciderunt. octo elephanti capti, tres occiſi. Quum jam res proſperæ in Hiſpania eſſent, verecundia Romanos tandem cepit, Saguntum oppidum, quod cauſſa belli eſſet, [1] octavum jam annum ſub hoſtium poteſtate eſſe. Itaque id oppidum vi pulſo præſidio Punico receperunt: cultoribuſque antiquis, [h] quos vis reliquerat belli, reſtituerunt: & Turdetanos qui contraxerant eis cum Carthaginienſibus bellum, in poteſtatem redactos ſub corona vendiderunt, urbemque eorum delevere.

43 Hæc in Hiſpania, Q. Fabio, M. Claudio Conſulibus geſta. Romæ quum tribuni plebis novi magiſtratum iniſſent, extemplo cenſoribus P. Furio & M. Atilio, à L. Metello tribuno plebis dies dicta ad populum eſt. quæſtorem eum proximo anno adempto equo tribu moverant, atque ærarium fecerant, [i] propter conjurationem deſerendæ Italiæ ad Cannas factam. ſed novem tribunorum auxilio vetiti cauſſam in magiſtratu dicere, dimiſſique fuerant. Ne luſtrum perficerent, mors prohibuit P. Furii. M. Atilius magiſtratu ſe abdicavit. Conſularia comitia habita à Q. Fabio Maximo conſule. creati conſules ambo abſentes, Q. Fabius Maximus conſulis filius, & Ti. Sempronius Gracchus iterum. Prætores fiunt M. Atilius, & qui tum ædiles curules erant, P. Sempronius

armillæque. Forte vacat τὸ *annuli*, quod Pet. melior & Men. ignorant, & fuit: *fuere: aurei torques armillæque.*

g *Mœnicapto & Civiſmaro.*] Put. *Mœnicœpta & Viſmaro.*

h *Quos vis reliquerat belli.*] Put. & Pet. *quos & ſuis.* Alii: *quos & vis*, vel *jus.* Forte: *quos ex iis vis reliquerat belli.* Lib. 25. *quaſdam ex iis damnatas in exilium egerant.* Vel, *quos ex iis reliquerat bellum.*

i *Propter conjurationem deſerendæ Italiæ ad Cannas factam.*] Put. *deſered-dactus italiæat cannas.* Pet. *deſerte actus Italiæ ad Cannas.* Voſſ. *deferte actus Italiæ.* Aliquid latet. Forte ſcribendum: *deſerendæ metu Italiæ Cannuſii factam.* Aut. *deſerendæ terræ Italiæ.* Vide ſupra lib. 22, 52, & 53.

VARIORUM.

1 *Octavum jam annum ſub hoſtium pot.*] Hic eſt annus quintus hujus belli: quapropter ſi Saguntum primo hujus belli anno captum eſt, ut lib. 1. docet Livius, non *octavum*, ſed *quintum* legendum. Sin priore anno captum Saguntum,

pronius Tuditanus, & Cn. Fulvius Centumalus, & M. Æmilius Lepidus. Ludos ſcenicos per quatriduum eo anno primum factos ab curulibus ædilibus, memoriæ proditur. Ædilis Tuditanus hic erat, qui ad Cannas, pavore aliis in tanta clade torpentibus, [a] per medios hoſtes evaſit. [b] Comitiis perfectis auctore Q. Fabio conſule deſignati conſules Romam arceſſiti magiſtratum inierunt: ſenatumque de bello ac provinciis ſuis prætorumque, & de exercitibus quibus quique præeſſent, conſuluerunt. Itaque provinciæ atque exercitus diviſi. 44
[c] Bellum cum Annibale conſulibus mandatum, & exercituum unus, quem ipſe Sempronius habuerat, alter quem Fabius Conſul. eæ binæ erant legiones. M. Æmilius Prætor cujus peregrina ſors erat, [d] juriſdictione M. Atilio collegæ prætori urbano mandata, Luceriam provinciam haberet, legioneſque duas, quibus Q. Fabius,

guntum, quam hoc cepit bellum, quod Polybius ſcribit, *ſextum* legendum eſt. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Per medios hoſtes erupit. Comitiis perfectis.*] Put. Voſſ. & Pet. *Per medios hoſtes auxiliis comitiis perfectis.* Pal. *hoſtes auxiliis erupit. Comitiis.* Hæc vox, *erupit*, ſine dubio eſt malorum correctorum. Iſto autem moſtello *auxiliis* res parva dictu abſconditur: quippe Livius ſcripſerat: *per medios hoſtes evaſit.* Ea vox corrupta in *evaxit;* dein omiſſo primo elemento *auxit*, poſt mutato ultimo *auxil;* generavit tandem *auxiliis.* Vnus Pal. ſimul cum hoc portento neſcio unde verum hauſit: eſt enim ibi *auxiliis evaſit.*

b *Comitiis perfectis ab Q. Fabio conſule deſignati.*] Put. *Comitiis perfectis authere Q. Fabio.* Men. & Voſſ. *auſtere.* Pet. & Pall. *auctore.* Atque hæc vera ſcriptura eſt. Significat conſulem principem id conſilium dediſſe, quod deinde relatione facta dictiſque ſententiis in ſenatuſconſultum tranſiit. Sic lib. 7. *Conſul Popilius auctor Patribus ſcribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli eventus ſubſidium eſſet.* Lib. 26. *Magna pars ſenatus, principe ejus ſententiæ T. Manlio Torquato, cenſerent.* Epitome lib. 48. *Quum locatum a Cenſoribus theatrum exſtrueretur, P. Cornelio Naſica auctore, tanquam inutile & nociturum publicis moribus, ex S. C. deſtructum eſt.* Cicero fam. 15, 4. *Regem Ariobarzanem, cujus ſalutem a ſenatu, te auctore, commendatam habebam.*

c *Bellum undecumque cum Annibale.*] Vacat *undecumque*, quod Put. Petav. regius, Voſſ. Men. tres Pall. non agnoſcunt. Statim Put. Petav. Men. *exercitum unus eumque ipſe.* Pall. *exercitum undecunque.* Ex qua vitioſa ſcriptura illud enatum. Scribendum vero fuerat: *& exercituum, unus quem ipſe Sempronius habuerat, alter quem Fabius conſul.* Intellige, *conſulibus mandati.*

d *Iuriſdictionem Atilio collegæ prætori urbano mandarat, ut Luceriam provinciam.*] Put. Pet. Men. Pal. *mandata Luceriam.* Pal. alter: *mandatam Luceriam.* Integrum ſcilicet eſſe: *M. Æmilius*

bius, qui tum conſul erat, prætor præfuerat. Prætori Sempronio provincia Ariminum, Cn. Fulvio Sueſſula, cum binis item legionibus evenerunt: ut Fulvius urbanas legiones duceret, Tuditanus à M. Pomponio acciperet. Prorogata imperia provinciæque, M. Claudio Sicilia, finibus eis quibus regnum Hieronis fuiſſet. Lentulo Proprætori provincia vetus: T. Otacilio claſſis; exercitus nulli additi novi: M. Valerio Græcia Macedoniaque, cum legione & claſſe, quam haberet: Q. Mucio cum vetere exercitu (duæ autem legiones erant) Sardinia: [e] C. Terentio legio una cui jam præerat, & Picenum. Scribi præterea duæ legiones urbanæ juſſæ, & viginti millia ſociorum. His ducibus, his copiis, adverſus multa ſimul, aut mota aut ſuſpecta bella, munierunt Romanum imperium. Conſules duabus urbanis legionibus ſcriptis, ſupplementoque in alias lecto, priuſquam ab urbe moverent, prodigia procurarunt, quæ nunciata erant. [f] Murus ac portæ tactæ, & Ariciæ etiam Jovis ædes de cœlo tacta fuerat. Et alia ludibria oculorum auriumque credita pro veris. navium longarum ſpecies [g] in Jovis Vicilini templo, quod in Compſano agro eſt, arma concrepuiſſe: & flumen Amiterni cruentum fluxiſſe. His procuratis ex decreto pontificum, profecti conſules, Sempronius in Lucanos, in Apuliam Fabius, Pater filio legatus ad Sueſſulam in caſtra venit. quum obviam filius progrederetur, lictoreſque verecundia maje-

milius prætor, cujus peregrina ſors erat, juriſdictione M. Atilio collegæ prætori urbano mandata, Luceriam provinciam haberet. Subaudi hic quoque è præcedentibus, *mandatum*.

e *C. Terentio cum legione una, cui jam diu præerat.*] Put. & omnes Gall. Pall. Voſſ. *τὸ cum* & *diu* relegant: iidemque conſenſu *legio* non *legione*. Emenda: *C. Terentio legio una, cui jam præerat, & Picenum.*

f *Murus ac portæ tactæ, & Ariciæ etiam Iovis ædes de cœlo tacta fuerat.*] Put. Voſſ. & Gall. omnes *fuerant*. Dele *τὸ tactæ* & ſcribe: *Murus ac portæ* (nempe Vrbis) *& Ariciæ etiam Iovis ædes de cœlo tacta fuerant.*

g *In Iovis Vicilini templo, quod in Compſano agro eſt.*] Pet. *Compſino*. Alter: *Compcino*. Put. *Comptino*. An forſan; *Pomptino*. Vterque etiam optimus: *Viſilini*.

h *Non*

majeſtatis ejus taciti anteirent; [h] præter undecim faſces equo prævectus ſenex, ut conſul animadvertere proximum lictorem juſſit, & is, ut deſcenderet ex equo, inclamavit; tum demum deſiliens, *Experiri* (inquit) *volui, fili, ſatin' ſcires conſulem te eſſe.* In ea caſtra [i] Daſius Altinius 45
Arpinus clam nocte cum tribus ſervis venit, promittens, ſi ſibi præmio foret, ſe Arpos proditurum eſſe. Quum eam tunc rem ad conſilium retuliſſet Fabius, aliis *pro transfuga verberandus necanduſque videri, ancipitis animi communis hoſtis. qui poſt Cannenſem cladem, tamquam cum fortuna fidem ſtare oporteret, ad Annibalem diſceſſiſſet, traxiſſetque ad defectionem Arpos: tum poſteaquam res Romana contra ſpem votaque ejus velut reſurgeret, turpius videatur novam referre proditionem proditis olim: qui aliunde ſtet ſemper, aliunde ſentiat, infidus ſocius, vanus hoſtis,* [1] *ad Faleriorum, Pyrrhive proditorem tertium transfugis documentum eſſet.* Contra ea conſulis pater Fabius, *temporum oblitos homines, in medio ardore belli tamquam in pace libera de quoque arbitria agere,* ajebat: *Quum illud potius agendum atque eis cogitandum ſit, ſi quo modo fieri poſſit, ne qui ſocii à populo Romano deſciſcant, & non vocitent. documentum autem ducant ſtatui oportere, ſiquis reſipiſcat, & antiquam ſocietatem reſpiciat. Quodſi abire ab Romanis liceat, redire ad eos non liceat; cui dubium eſſe, quin brevi deſerta ab ſociis Romana res fœderibus Punicis omnia in Italia juncta viſura ſit? Se tamen non eum eſſe, qui Altinio fidei quicquam cenſeat habendum, ſed mediam conſecuturum conſilii viam. neque eum*

h *Non ſubmoventes patrem.*] Suſtulimus hoc auctore Lipſio, & quod nulli codices ſcripti ullius numeri id agnoſcerent.

i *Caſſius Altinius Arpinas.*] Scribe: *Daſius Altinius Arpinus.* quemadmodum infra: *primum de fuga Altinii:* cujus mutationis aliarumque hoc capite (imprimis inſignis iſtius: *novam referre proditionem proditis olim; qui aliunde ſtet ſemper, aliunde ſentiat, infidus:* quod repoſuimus auctoribus vetuſtis pro illo fatuo: *ut proditio pro ſeptemvirali judicio eſſet ſemperque aliud ſentiret, infidus*) accurate copioſeque rationes reddidimus 4. Obſervat. 11.

VARIORUM.

1 *Ad Faleriorum, Pyrrhive proditorem.*] Faleriis ludimagiſter principum liberos Camillo tradidit; Nicias vel Timochares ſe veneno ſublaturum eſſe Pyrrhum Fabricio pollicitus eſt, in utrumque animadverſum eſt. Liv. lib. 5. Gellius lib. 3. cap. 8. *Sigonius.*

GRO-

eum pro hoſte, neque pro ſocio in præſentia habitum, libera cuſtodia haud procul à caſtris placere in aliqua fida civitate ſervari per belli tempus: perpetrato bello, tum conſultandum, utrum defectio prior plus merita ſit pœnæ, an hic reditus veniæ. Fabio aſſenſum eſt. cateniſque ligatus, traditur & ipſe & comites: & auri ſatis magnum pondus, quod ſecum tum attulerat, ei ſervari juſſum. Calibus eum interdiu ſolutum cuſtodes ſequebantur: nocte clauſum aſſervabant. Arpis domi primum deſiderari quærique eſt cœptus: dein fama per totam urbem vulgata, tumultum ut principe amiſſo fecit: metuque rerum novarum extemplo nuncii ad Annibalem miſſi. Quibus nequaquam offenſus Pœnus, quia & ipſum, ut ambiguæ fidei virum ſuſpectum jam pridem habebat, & cauſſam nactus erat tam ditis hominis bona poſſidendi vendendique; cæterum ut iræ magis quam avaritiæ datum crederent homines, crudelitati quoque gravitatem addidit: conjugemque ejus ac liberos in caſtra accitos, quæſtione prius habita, primum de fuga Altini, dein quantum auri argentique domi relictum eſſet, ſatis cognitis omnibus, vivos combuſſit.

46 Fabius ab Sueſſula profectus, Arpos primum inſtitit oppugnare. [a] ubi quum à quingentis ferè paſſibus caſtra poſuiſſet, contemplatus ex propinquo ſitum urbis mœniaque; quæ pars tutiſſima mœnibus erat, qua maximè neglectam cuſtodia vidit, ea potiſſimum aggredi ſtatuit. Comparatis omnibus, quæ ad urbes oppugnandas uſui ſunt, centurionum robora ex toto exercitu delegit, tribunoſque viros fortes eis præfecit: & milites ſexcentos, quantum ſatis viſum eſt, attribuit. eoſque, ubi quartæ vigiliæ ſignum ceciniſſet, ad eum locum ſcalas juſſit ferre. Porta ibi humilis & anguſta erat; via infrequenti per deſertam partem urbis: eam portam ſcalis prius tranſgreſſos,

greſſos,

GRONOVII.

a *Vbi quum à mille fere paſſibus.*] Put. *ad fere paſſibus.* expuncto τῷ *mille.* ut & plane Pet. melior. Scribe: *à quingentis fere paſſibus.* Numerus litera *D.* ſignificabatur.

b *Ex*

greſſos, ad murum pergere, & [b] ex interiore parte vi
clauſtra refringere jubet, & tenentes partem urbis, cor-
nu ſignum dare, ut cæteræ copiæ admoverentur. parata
omnia atque inſtructa ſeſe habiturum. Ea impigre fa-
cta: & quod impedimentum agentibus fore videbatur,
id maximè [c] ad fallendum adjuvit. imber ab nocte media
coortus, cuſtodes vigileſque, dilapſos è ſtationibus, ſuf-
fugere in tecta coëgit: ſonituque primo largioris pro-
cellæ [d] ſtrepitum molientium portam, exaudiri prohi-
buit: lentior deinde æqualiorque accidens auribus, ma-
gnam partem hominum ſopivit. [e] Poſtquam portam
tenuerunt, cornicines in via paribus intervallis diſpoſi-
tos canere jubent, ut conſulem excirent. Id ubi factum
ex compoſito eſt; [1] ſigna efferri conſul jubet, ac paulò
ante lucem per effractam portam urbem ingreditur.
Tum demum hoſtes excitati ſunt; jam & imbre conquie- 47
ſcente, & propinqua luce. Præſidium in urbe erat An-
nibalis, quinque millia ferme armatorum: & ipſi Arpini
tria millia hominum armabant. eos primos Pœni, ne
quid ab tergo fraudis eſſet, hoſti oppoſuerunt. Pugna-
tum primò in tenebris anguſtiſque viis eſt: quum Ro-
mani non vias tantum, ſed tecta etiam proxima portæ
occupaſſent, ne peti ſuperne ac vulnerari poſſent. Co-
gniti

b *Ex interiore parte clauſtra.*] Iidem pluresque boni: *ex interiore parte aut clauſtra refringere jubet.* Scribe: *vi clauſtra refringere jubet & tenentes.*

c *Ad fallendum juvit. imber à nocte.*] Put. *Ad fallendum adjuvit. imber ab nocte.* Alii: *imber ea nocte.*

d *Strepitum demolientium.*] Scripti: *ſtrepitum molientium portam exaudiri prohibuit.* Lib. 6. *Non contentus agrariis legibus fidem moliri cœpit.* id eſt, labefactare. Lib. 9. *Num montes moliri ſede ſua paramus.* Lib. 25. *Neque tranſilire, neque moliri objecta onera facile erat.* Tacitus 1. annali: *concurſuque ad januam facto moliuntur fores.* Lib. 2. *Curſant per urbem, moliuntur templorum fores.*

e *Poſteaquam partem.*] Omnes: *poſtquam portam tenuerunt.*

VARIORUM.

1 *Signa efferri conſul jubet.*] Veget. lib. 2. de re milit. dicit, tria Romani in exercitu ſignorum genera habebant, *Aquilam*, *Dracones* & *Vexilla*. *Aquila* totius legionis ſignum eſt, quam portat Aquilifer: *Dracones* ſunt ſingularium cohortium: Legio enim in decem cohortes dividitur, quos qui ferunt *Draconarii* dicuntur: Cohortes vero in centurias dividebantur, ſingulis centuriis ſuum erat vexillum; in vexillis ſingulis notatum erat ex quota cohorte, quota cen-

gniti inter ſe quidam Arpinique & Romani, atque inde colloquia cœpta fieri: percunctantibus Romanis, quid ſibi vellent Arpini, [a] quam ob noxam Romanorum, quod aut meritum Pœnorum, pro alienigenis ac barbaris, Italici adverſus veteres ſocios Romanos bellum gererent, & vectigalem ac ſtipendiariam Italiam Africæ facerent; Arpinis purgantibus, ignaros omnium ſe venum à principibus [b] datos Pœno, captos oppreſſoſque à paucis eſſe; initio orto, plures cum pluribus colloqui. poſtremo prætor Arpinus ab ſuis ad conſulem deductus; fideque data inter ſigna acieſque Arpini repente pro Romanis adverſus Carthaginienſes arma verterunt. Hiſpani quoque paulò minus mille homines nihil præterea cum conſule pacti, quam ut ſine fraude Punicum emitteretur præſidium; ad conſulem tranſtulerunt ſigna. Carthaginienſibus portæ patefactæ, emiſſique cum fide incolumes ad Annibalem, Salapiam venerunt. [c] Arpi ſine clade ullius, præterquam unius veteris proditoris, novi perfugæ, reſtituti ad Romanos. Hiſpanis duplicia cibaria dari juſſa: operaque eorum forti ac fideli perſæpe reſpublica uſa eſt. Quum conſulum alter in Apulia, alter in Lucanis eſſet; equites centum ac duodecim nobiles Campani, per ſpeciem prædandi ex hoſtium agro; permiſſu magiſtratuum ab Capua profecti, ad caſtra Romana, quæ ſuper Sueſſulam erant, venerunt. ſtationi militum qui eſſent, dixerunt, colloqui ſe cum prætore velle. Cn. Fulvius caſtris præerat: cui ubi nunciatum eſt, decem ex eo numero juſſis inermibus deduci ad ſe; ubi

quæ

centuria eſſet, ne qui milites à ſigno aberrarent, quod & Dion lib. 41. declatat. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Quam ob noxam Romanorum, quod ob meritum Pœnorum.*] Refinge cum Put. & Pet. *Quod aut meritum.* Quo & cæteri alludunt.

b *Datos pœne captos.*] Optimi: *ignaros omnium ſe venum à principibus datos Pœno, captos oppreſſoſque a paucis eſſe.*

c *Arpi ſine clade ullius* &c. *reſtituti Romanis.*] Put. *ab Romanos.* Voſſ. & Pall. *ab Romanis.* Lege: *reſtituti ad Romanos.* Vt lib. 2. *Soſpites brevi in patriam ad parentes reſtituant.* Lib. 27. *Iiſdem ferme diebus & ad Q. Fulvium Coſ. Hirpini & Lucani dediderunt ſeſe.*

d *Matri*

quæ poſtularent, audivit, (nihil autem aliud petebant, quam ut Capua recepta bona ſibi reſtituerentur) in fidem omnes accepti. Et ab altero prætore Sempronio Tuditano oppidum Aternum expugnatum. amplius ſeptem millia hominum capta, & æris argentique ſignati aliquantum. Romæ fœdum incendium per duas noctes ac diem unum tenuit: ſolo æquata omnia inter Salinas ac portam Carmentalem, cum Æquimelio Jugarioque vico. in templis Fortunæ ac [d] matris Matutæ & Spei extra portam, latè vagatus ignis ſacra profanaque multa abſumpſit. Eodem anno P. & Cn. Cornelii, quum in 48
Hiſpania res proſperæ eſſent, multoſque & veteres reciperent ſocios, & novos adjicerent, in Africam quoque ſpem extenderunt. [1] Syphax erat rex Numidarum; ſubito Carthaginienſibus hoſtis factus: ad eum centuriones tres legatos miſerunt, qui cum eo amicitiam ſocietatemque facerent: & pollicerentur, ſi perſeveraret urgere bello Carthaginienſes; gratam eam rem fore ſenatui populoque Romano, & adnixuros, ut in tempore, & bene cumulatam gratiam referant. Grata ea legatio barbaro fuit: collocutuſque cum legatis [e] de ratione belli gerundi; ut veterum militum verba audivit, quam multarum rerum ipſe ignarus eſſet, ex comparatione

a tam-

d *Matris Matutæ & Spei extra portam.*] Put. uterque Pet. Voſſ. abolent τὸ *Spei*.

e *De ratione belli gerendi.*] Optimi: *gerundi*.

VARIORUM.

1 *Syphax erat rex Numidarum.*] Hunc *Maſæſulorum* regem fuiſſe ſcribit lib. 28. & 29. Egregie: erant enim *Maſæſuli* & *Maſſyli*, Numidiæ populi. Dionyſius de ſitu orbis: Ἔνθα Μασαισύλιοί τε καὶ ἀγρονόμοι Μασυλῆες. At Maſiniſſæ patrem in *Maſſylis* regnaſſe hoc libro ait Livius. Et Appianus: Μασσυλίων δ' αὖ γένους Ἀλκύμακος ἦν τοῦ βασιλέως Μασσανάσης. De Maſæſulis ſic Stephanus: Μασαισυλία χώρα Λιβύης προσεχὴς τῇ τῶν Μαυρουσίων· τὸ ἐθνικὸν Μασαισύλιοι καὶ Μασαισυλιεῖς καὶ Μασαισυλῖται. De *Maſſylis* autem ſic: Μάσσυλοι, Λιβυκὸν γένος. Πολύβιος ἐν ἑβδόμῳ Μασσυλεῖς αὐτοὺς φησί. Quod & confirmat Euſtathius in Dionyſium. Sed & veteres libri Liviani & Epitomarum *Maſæſulos* Syphaci, *Maſſylos* Maſiniſſæ diſerte attribuunt. Cujus rei nodum implicuit magis quam ſolvit Glareanus. *Sigonius*.

[a] tam ordinatæ diſciplinæ, animum advertit. Tum primum, ut pro bonis ac fidelibus ſociis facerent, [b] oravit, *ut duo legationem referrent ad imperatores ſuos: unus apud ſeſe* [c] *magiſter rei militaris remaneret. rudem ad pedeſtria bella Numidarum gentem eſſe, equis tantum habilem. Ita jam inde à principiis gentis majores ſuos bella geſſiſſe: ita ſe à pueris inſuetos: ſed habere hoſtem pedeſtri fidentem Marte. cui ſi æquari robore virium velit, & ſibi pedites comparandos eſſe, & ad id multitudine hominum regnum abundare: ſed armandi,* [d] *ornandique & inſtruendi eos, artem ignorare.* [e] *omnia, velut forte congregata*

GRONOVII.

a *Tam ordinatæ diſciplinæ animadvertit.*] Iidem: *animum advertit.* Dolabella ad Ciceronem lib. 9. fam. 9. *Quamobrem quid aut ille ſperare poſſit aut tu, animum adverte pro tua prudentia.* Cæſar lib. 1. de bello Gall. *Poſtquam id animum advertit, copias ſuas Cæſar in proximum collem ſubducit.* Eodemque propius finem: *eam partem minime firmam hoſtium eſſe animum adverteret.* Lib. 4. *Atque id frater, qui jam prælio exceſſerat, procul animum advertiſſet.* Iterumque: *quod ubi Cæſar animum advertit, naves longas* &c. Et poſtea: *ex omnibus partibus tela conjici animum advertit.* Lib. 7. *Nec facile adiri apertos ad auxiliandum animum advertebant.* Sic conſtanter omnibus his locis membranæ Menardi. Salluſtius Iugurth. c. 69. *Vaccenſes ubi animum advertere ad ſe verſum exercitum pergere.* Eodem cap. 93. *Animum advertit inter ſaxa repentes cochleas.* Nam & ſic utrobique meliores libri.

b *Oravit ut duo legationem.*] Videtur τὸ *Vt* ſupereſſe. Sufficit enim: *Tum primum ut pro bonis ac fidelibus ſociis agerent, oravit; duo legationem referrent.*

c *Magiſter rei militaris remaneret.*] Put. *retieret.* Petav. Men. Pal. *rediret.* Petav. & Pal. alteri: *reſideret.* quod an genuinum ſit, conſidera.

d *Ordinandique & inſtruendi.*] Sic primus apud me Aldus. Priores ab Andrea ad Mogunt. cum ſcriptis Put. Pet. utroque, reg. Men. *Armandi ornandique & inſtruendi eos artem ignorare.* Non temere eſt. Lib. 27. *Poſtero die armati ornatique ad edictum aderant.* Lib. 40. *Tribuniſque militum imperat, ut ornari omnes copias peditum equitumque & decurrere jubeant armatas.* Tacitus 3. hiſtor. *Flavianus exercitus, ut ad prælium intentus ornatuſque.* Sic contra *deforme agmen* lib. 9. de exarmatis & ſub jugum miſſis ad furculas Caudinas: *ipſa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte triſtior fuit.* Et lib. 41. *Vix mille & ducenti ex tanta multitudine, qui arma haberent, perpauci equites, qui equos ſecum eduxiſſent, inventi ſunt; cætera deformis turba, velut lixarum calonumque.*

e *Omnis, velut forte congregata turba ſua inſcia.*] Pet. Flor. Voſſ. *Omnia velut f. c. turba ſua iſca,* Put. *Omnia velut forte congregata turba ſuaſca ac temeraria eſſe.* Vnde Salmaſius: *Omnia, velut forte congregata turba, vaſca ac temeraria eſſe.* Ego accipiebam, *veſca.* Eſt enim *veſcus* ſive à *ve* & *eſca* copulatum, ut placet A. Gellio lib. 16, 5. ſive à *veſcor,* ut ſit quaſi adeſus, idem quod infirmus, gracilis, tenuis, vietus, ſubtilis. Lucilius: *faſtidioſum & veſcum vivere.* id eſt, infirmum, corpore male ſano. Afranius: *puer eſt veſcis imbecillus viribus.* Virg. 3. Georg. *Veſcas ſalicum frondes,* id

gata[1] *turba, vaſta ac temeraria eſſe.* Facturos ſe in præſentia quod vellet, legati reſponderunt: fide accepta, ut remitteret extemplo eum, ſi imperatores ſui non comprobaſſent factum. Q. Statorio nomen fuit, [f] qui ad regem remanſit. Cum duobus Romanis [g] relata; Numidaſque legatos in Hiſpaniam miſit ad accipiendam fidem ab imperatoribus Romanis. iiſdem mandavit, ut protinus Numidas, [h] qui intra præſidia Carthaginienſium auxiliares eſſent, ad tranſitionem perlicerent. Et Statorius ex

id eſt, *vietas & teneras: nam veſcum hoc eſt proprie, unde & telæ aranearum veſca vocantur.* Sic puto ſcripſiſſe Servium, non *ſiccas & teneras.* Telæ autem *veſca* quid aliud quam ſubtiles? Eidem Virgilio 4. Georg. *Veſcum papaver*: non quod eſui eſt, ut interpretatur Servius frigido epitheto & contra proprietatem vocis; ſed quod Plinius lib. 20, 19. de una ſpecie cæteris comparata effert, & de omni verum eſt, ſi cum aliis ſeminibus compares, exile. Prorſus ita Lucretius lib. 1. *Mare quæ impendet veſco ſale ſaxa pereſa.* Non ob edendi intenſionem, ut cenſet Gellius, ſed vel ſubtili, vel molli, quale eſt ſal ſive ſalum maris. Ovidio *veſca farra*, quæ opponuntur grandibus. Haud repugno tamen doctiſſimo Rubenio *vaſta* reponenti.

f *Qui apud regem remanſit.*] Sic prima in muſéo meo Modiana. Scripti omnes editique prius: *ad regem.* Vide ad lib. 7, 7.

g *Relata Numidaſque legatos.*] Sic Sigonius è vetere libro: & ſic jam Bechar. duo Veneti, Aſcenſius, Savetetius ediderant. Andreas & alii ſcriptique complures: *relata Numida legatoſque*, aut, *relata Numida legatos.* An, *relata* ſunt reſponſa vel narrata? Ovidius lib. 5. met. *Adjectura preces erat his Latona relatis.* Put. *Cum duobus Romanis relata Numidis legatos.* Notabile, quod habet Juntas: *Cum duobus Romanis legatis Numida legatos.* Sic lege: vel potius totum illud *relata* dele.

h *Qui intra portas ſeu præſidia.*] Put. & Pet. antiquior non agnoſcunt *τὸ portas ſeu.*

VARIORUM.

1 *Turba ſua inſcia.*] *Vaſca*, quam vocem Salmaſius gloriatur ex ducentis eſſe à ſe Latino ſolo redonatis, per me licet exſulet: ſi *vaſcas* tibias excipias. Gloſſarium quidem Mſ. ex quo profert: *Vaſcum, inane, leve:* corruptum eſſe non dubito, & *Vaſtum, inane*, ſcribendum. Servius ſane, *Vaſto rex Æolus antro*, explicat *concavo.*, & ex Clodio adducit: *Vaſta, inania, magna.* Nec in Gellio quidquam mutandum eſſe exiſtimo. Lib. 29. cap. 9. *Sed ne nos, id eſt, nomen Latinum, tamquam profecto vaſtos quoſdam & inſubidos ἀναφροδισίας condemnetis.* Et alibi, *vaſto inſubidoque ingenio.* Vbi Salmaſius *vaſcos* & *vaſco* ſubſtituit, cui non adſentior. *Vaſtum* enim idem quod agreſte, ruſticum, incompoſitum, inconditum. Cicero de oratore lib. 1. *Sed ſunt quidam aut ita lingua hæſitantes aut ita voce abſoni, aut ita vultu motuque corporis vaſti atque agreſtes.* Et ne hic quoque *Vaſci* reſcribamus, obſtat Nonius, qui hunc locum Ciceronis citat in voce *Vaſtum.* Iterum Cicero paullo poſt: *Quis veſtrum æqualem meum Q. Varium, vaſtum hominem atque fædum, non intelligit* &c. Rurſus lib. 3. de Orat. *Ex quo ſic locutum eſſe ejus patrem judico, ſic majores, non aſpere, ut ille, quem dixi, non vaſte, non ruſtice, non hiulce, ſed preſſe, & æquabiliter, & leniter.* Et ibidem:

ex multa juventute regi pedites conſcripſit: ordinatoſ-
que proximè morem Romanum, inſtruendo & decur-
rendo ſigna ſequi, & ſervare ordines docuit: & [a] operi,
aliiſque juſtis militaribus ita aſſuefecit; ut brevi rex non
equiti magis fideret, quam pediti: collatiſque æquo cam-
po ſignis, juſto prælio Carthaginienſem hoſtem ſupera-
ret. Romanis quoque in Hiſpania legatorum regis ad-
ventus magno emolumento fuit. namque ad famam eo-
rum [b] tranſitiones crebræ ab Numidis cœptæ fieri. Ita
cum Syphace Romanis juncta amicitia eſt. Quod ubi
Carthaginienſes acceperunt, extemplo ad Galam in par-
te altera Numidiæ (Maſſyla ea gens vocatur) regnan-
49 tem, legatos mittunt. Filium Gala Maſaniſſam habe-
bat; [c] ſeptem & decem annos natum. cæterum juvenem
ea indole, ut jam tum appareret, [d] latius regnum opu-
lentiuſque quam accepiſſet, facturum. Legati, quoniam
Syphax ſe Romanis junxiſſet, ut potentior ſocietate eo-
rum adverſus reges populoſque Africæ eſſet, docent:
melius fore Galæ quoque Carthaginienſibus jungi quam-
primum, antequam Syphax in Hiſpaniam, aut Romani
in Africam tranſeant; opprimi Syphacem, nihil dum
præter nomen ex fœdere Romano habentem, poſſe. Fa-
cilé perſuaſum Galæ, filio depoſcente id bellum, ut exer-
citum

ibidem: *Id aſſequemini ſi verba extrema cum conſequentibus primis ita jungetis, ut ne aſpere concurrant, neu vaſtius diducantur.* Auctor ad Herennium lib. 4. *Ea conſervabitur, ſi fugiemus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam atque hiantem orationem reddunt.* Denuo Cicero lib. 5. Tuſculan. *Quæ barbaria Indiâ vaſtior atque agreſtior?* Exiſtimo itaque & Livium ſcripſiſſe: *Omnia, velut congregata forte turba, vaſta ac temeraria eſſe.* Buſlid. præfert *ſua iſta ac temeraria.* Alb. Rubenius.

GRONOVII.

a *Operi aliiſque inſtitutis militaribus.*] Omnis manus *juſtis*, de quo 4. Obſerv. 6. Habet & Andreas Romæ, ſed non Tarv. aut Venet. expreſſus: adeo doctius fuit, quam ut diu ferrent.

b *Tranſitiones crebræ ab Numidis cœptæ fieri.*] Sequitur: *Ita cum Syphace Romanis juncta amicitia eſt.* Optimi *cœpta* pro *juncta.* Quæ res facit, ut præcedenti membro τὸ *cœptæ* ſuppoſiticium credam.

c *Septem & decem annos natum.*] Optimi cancellant τὸ *&*.

d *Ejus regnum opulentius, quam quod accepiſſet.*] Iidem: *laius opulentiuſque regnum quam accepiſſet.* Quod una defectum litera, cætera verum eſt. Scribendum namque: *ut jam tum appareret, latius regnum opulentiuſque, quam acce-*

citum mitteret: qui Carthaginienſium legionibus conjunctis, magno prælio Syphacem devicit. Triginta millia eo prælio hominum cæſa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Mauruſios ex acie Numidas (extremi prope Oceanum adverſus Gadeis colunt) refugit: affluentibuſque ad famam ejus undique barbaris, ingentes brevi copias armavit. cum quibus antequam in Hiſpaniam anguſto diremptam freto trajiceret; Maſaniſſa cum victore exercitu advenit. iſque ibi cum Syphace ingenti gloria per ſe, ſine ullis Carthaginienſium opibus, geſſit bellum. In Hiſpania nihil memorabile geſtum, præterquam quod Celtiberum juventutem [e] eadem mercede, qua pacta cum Carthaginienſibus erat, Imperatores Romani ad ſe perduxerunt: & nobiliſſimos Hiſpanos [f] ſupra trecentos in Italiam ad ſollicitandos populares, qui inter auxilia Annibalis erant, miſerunt. Id modo ejus anni in Hiſpania ad memoriam inſigne eſt, quod mercenarium militem in caſtris neminem ante, quam tum Celtiberos, Romani habuerunt.

accepiſſet, facturum. Virg. lib. 1. Æn. *Populum late regem.* Lib. 4. *Templa Iovi centum latis immania regnis.* Horatius 2. od. 2. *Latius regnes avidum domando Spiritum.* Quintilianus decl. 268. *Atheníenſium civitatem quondam late principem.* Poſſis alioquin & *majus.*

e *Eadem mercede, qua pacta.*] Vt Horatius: *deſtituit deos Mercede pacta Laomedon.* Sed Put. & Pet. *qua.* Alii *quam.* Forte: *quam pacti cum Carthaginienſibus erant.* Iuſtinus lib. 2. *Proditionis præmium cum Xerxe nuptias filiæ ejus paciſcitur.* Noſter lib. ſequente: *paciſcitur magna mercede cum Celtiberorum principibus, ut copias inde abducant.*

f *Supra trecentos inde in Italiam.*] Tò *inde* relegant omnes fere boni libri.

EPITOME
LIBRI XXV.

P. Cornelius Scipio, poſtea Africanus, ante annos ædilis factus eſt. Annibal urbem Tarentum, præter arcem, per Tarentinos juvenes, qui ſe noctu venatum ire ſimulaverant, cepit. Ludi Apollinares ex Marcii carminibus, quibus Cannenſis clades prædicta fuerat, inſtituti ſunt. A Q. Fulvio & Ap. Claudio conſulibus, adverſus Hannonem Pœnorum ducem proſpere pugnatum eſt. Ti. Sempronius Gracchus proconſul ab hoſpite ſuo Lucano in inſidias deductus, à Magone interemptus eſt. Centenius Penula, qui centurio militaverat, quum petiſſet à ſenatu, ut ſibi exercitus daretur, pollicituſque eſſet, ſi hoc impetraſſet, de Annibale victoriam; octo millibus acceptis, militum dux factus, conflixit acie cum Annibale, & cum exercitu cæſus eſt. Cn. Fulvius prætor male adverſus Annibalem pugnavit. in quo prælio hominum ſexdecim millia ceciderunt: ipſe cum equitibus ducentis effugit. Capua obſeſſa eſt à Q. Fulvio, & Ap. Claudio Conſulibus. Claudius Marcellus Syracuſas expugnavit anno tertio, & ingentem ſe virum geſſit. in eo tumultu urbis captæ, Archimedes intentus formis, quas in pulvere deſcripſerat, interfectus eſt. P. & Cn. Scipiones in Hiſpania tot tantarumque rerum feliciter geſtarum triſtem exitum tulerunt: prope cum totis exercitibus cæſi, anno octavo, quam in Hiſpaniam iverant. amiſſaque provinciæ poſſeſſio foret, niſi L. Marcii equitis Romani virtute, & induſtria, contractis exercituum reliquiis, ejuſdem hortatu, bina caſtra hoſtium expugnata eſſent. Ad triginta ſeptem millia cæſi, ad mille octingentos triginta capti. præda ingens parta. Dux Marcius appellatus eſt.

DUm hæc in Africa atque in Hiſpania geruntur, Annibal in agro Tarentino æſtatem conſumpſit; ſpe per proditionem urbis Tarentinorum potiundæ. [a] ipſorum interim Sallentinorum ignobiles urbes ad eum defecerunt. Eodem tempore in Bruttiis ex duodecim populis, qui anno priore ad Pœnos deſciverant, [1] Conſentini & Thurini in fidem populi Romani redierunt. & plures rediiſſent, ni [b] L. Pomponius Veientanus præfectus ſociûm, proſperis aliquot populationibus in agro Bruttio juſti ducis ſpeciem nactus, [c] tumultuario exercitu coacto, cum Hannone conflixiſſet. Magna ibi vis hominum, ſed inconditæ turbæ agreſtium ſervorumque cæſa aut capta eſt: minimumque jacturæ fuit, quod præfectus inter cæteros eſt captus, & tum temerariæ pugnæ auctor, & ante publicanus, omnibus malis artibus & reipubl. & ſocietatibus infidus, damnoſuſque. Sempronius Conſul in Lucanis multa prælia parva, haud ullum dignum memoratu fecit: & ignobilia oppida Lucanorum aliquot expugnavit. Quo diutius trahebatur bellum, & variabant ſecundæ adverſæque res, non fortunam magis quam animos hominum; tanta religio, & ea magna ex parte externa, civitatem inceſſit, ut aut homines, aut Dii repente alii viderentur facti. I

GRONOVII.

a *Ipſorum interim Sallentinorum.*] Lege cum Rubenio: *Ipſorum interim & Sallentinorum.* *Ipſos* intellige Tarentinos.

b *L. Pomponius Vejentanus.*] Magontiaci natum prænomen. Ab Andrea ad Aſcenſium fuerat *Cajus* vel *Gajus*. At Mſſ. Gallici, Pall. Voſſ. *T. Pomponius.*

c *Tumultuario exercitu coacto.*] Put. Pet. *Exercitu actu coacto.* Forte: *exercitu ad id coacto.*

VARIORUM.

1 *Conſentini & Thurini.*] Anno ſequente demum, ut tradit cap. 15. deficiunt Thurini ad Pœnos. Nam quod anno 524. poſt Cannenſem cladem acceptam, Græcorum fere omnem oram, Tarentinos, Metapontinos, &c. defeciſſe ſcripſit lib. 22. ita intelligendum, ut non ſtatim defecerint, ſed ſequentibus deinceps annis, ut cuique populo facultas oblata eſt. Hic igitur legendum, *Terinæi.* Nam & Strabo & Plinius Conſentiæ Terinam adnectunt. De Terina autem Bruttiorum urbe ab Hannibale hoc bello everſa, quod ſe eam tueri poſſe deſperaret, Strabo lib. 6. *Sigonius.*

facti. nec jam in ſecreto modo atque [a] intra parietes abo-
lebantur Romani ritus; ſed in publico etiam ac foro Ca-
pitolioque mulierum turba erat, nec ſacrificantium nec
precantium Deos patrio more. Sacrificuli ac vates ce-
perant hominum mentes: quorum numerum auxit ruſti-
ca plebs, ex incultis diutino bello infeſtiſque agris ege-
ſtate & metu in urbem compulſa: & [2] quæſtus ex alieno
errore facilis, quem velut ex conceſſæ artis uſu exerce-
bant. Primò ſecretæ bonorum indignationes exaudie-
bantur, deinde ad Patres etiam, & ad publicam queri-
moniam, exceſſit res. Incuſati graviter ab ſenatu ædiles
triumvirique capitales, quod non prohiberent, quum
emovere eam multitudinem è foro, ac disjicere appara-
tus ſacrorum conati eſſent, haud procul afuit quin viola-
rentur. Ubi potentius jam eſſe id malum apparuit, quam
ut minores per magiſtratus ſedaretur; M. Atilio Prætori
urbis negotium ab ſenatu datum eſt, ut his religionibus
populum liberaret. Is & in concione ſenatuſconſultum
recitavit, & edixit, *Ut quicumque libros vaticinos precationeſ-
ve, aut artem ſacrificandi conſcriptam haberet, eos libros omnes
literaſque ad ſe ante Calendas Apriles deferret: neu quis in pu-*
2 *blico ſacrove loco, novo aut externo ritu ſacrificaret.* Et aliquot
publici ſacerdotes mortui eo anno ſunt: L. Cornelius
Lentulus pontifex maximus, & C. Papirius C. F. Maſſo
pontifex, & P. Furius Philus augur, & C. Papirius, Lu-
cii filius Maſſo decemvir ſacrorum. In Lentuli locum
Marcus Cornelius Cethegus, in Papirii Cn. Servilius
Cæpio,

2 *Quæſtus ex alieno errore facilis.*] Argutè. tanquam ſi jus fas foret fallere eos qui tantum non falli deſiderant. Quid enim aliud ſunt arioli iſti, ac vates, quam agyrtæ, crumenimulga ſcil. natio? Vide Valer. Max. lib. 2. cap. 6. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Intra parietes ac poſtes contemnebantur.*] In primo ſic invenio Frobenio. Nam Pall. tres, Pet. recentior, Men. Voſſ. *Parietes ab hoſte tenebantur*: Romana & Aldina atque earum traduces, *parietes ab hoſteque temnebantur*: Pet. melior, *parietes aboſtenebantur.* Quæ orta ſunt ex eo, quod non intelligeretur ſcriptura vetuſtiſſima codicis Put. *parietes abotetebantur.* Scribendum autem: *atque intra parietes abolebantur Romani ritus.* Eleganter dicit *aboleri* pro non coli, omitti. Ut apud Tacitum,

quum

Cæpio, pontifices ſuffecti ſunt. augur creatus L. Quintius Flamininus. decemvir ſacrorum L. Cornelius Lentulus. Comitiorum conſularium jam appetebat tempus; ſed quia conſules à bello intentos avocare non placebat, Ti. Sempronius conſul comitiorum cauſſa dictatorem dixit C. Claudium Centonem. ab eo magiſter equitum eſt dictus Q. Fulvius Flaccus. Dictator primo comitiali die creavit conſules, Q. Fulvium Flaccum magiſtrum equitum, & Ap. Claudium Pulchrum, cui Sicilia provincia in prætura fuerat. Tum prætores creati Cn. Fulvius Flaccus, C. Claudius Nero, M. Junius Silanus, P. Cornelius Sulla. Comitiis perfectis, dictator magiſtratu abiit. [1] Ædilis curulis fuit eo anno cum M. Cornelio Cethego, P. Cornelius Scipio, cui poſt Africano fuit cognomen. huic petenti ædilitatem quum obſiſterent tribuni plebis, negantes rationem ejus habendam eſſe, quod nondum ad petendum legitima ætas eſſet; *Si me*, inquit, *omnes Quirites ædilem facere volunt, ſatis annorum habeo*. Tanto inde favore ad ſuffragium ferendum in tribus diſcurſum eſt, ut tribuni repente incepto deſtiterint. Ædilitia largitio hæc fuit. Ludi Romani pro temporis illius copiis magnifice facti, & diem unum inſtaurati, & congii olei in vicos ſingulos dati. L. Villius Tappulus & M. Fundanius Fundulus, ædiles plebeii, aliquot matronas apud populum probri accuſarunt: quaſdam ex eis damnatas in exilium egerunt. Ludi plebeii

quum Nero Britannicum, Britannicus Domitium ſalutaviſſent, queritur Agrippina: *ſperni adoptionem, quæque cenſuerint Patres, juſſerit populus, intra penates abrogari*. Sunt autem duo hæc verba communis ſæpe ſignificationis. Vnde *abolere magiſtratum alicui* dixit noſter lib. 3. *tentationemque eam fore abolendi ſibi magiſtratus*. Pro quo lib. 27. *& jam de imperio abrogando ejus agebat*. Lib. 29. *Omnem diſciplinam ſacrificandi, præterquam more Romano, abolerent*.

VARIORUM.

1 *Ædilis curulis fuit eo anno cum M. Cornelio Cethego P. Corn. Scipio.*] Placuit hoc loco adſcribere Polybium lib. 10. auctorem eſſe, P. Scipionem cum L. Scipione fratre ædilem fuiſſe. Quod innuit etiam Velleius lib. 2. cum ait: *Nam cenſura Metellorum, patruelium, non germanorum fratrum fuit, quod ſolis contigerat Scipionibus*. Commemorat enim fratres, collegas in aliquo magiſtratu. *Sigonius*.

beii per biduum inſtaurati, & Jovis epulum fuit ludorum
3 cauſſa. Q. Fulvius Flaccus tertium, Ap. Claudius conſulatum ineunt. Et prætores provincias ſortiti ſunt; P. Cornelius Sulla urbanam & peregrinam, quæ duorum ante ſors fuerat: Cn. Fulvius Flaccus Apuliam, C. Claudius Nero Sueſſulam, M. Junius Silanus Tuſcos. Conſulibus bellum cum Annibale & binæ legiones decretæ: alter à Q. Fabio ſuperioris anni conſule, alter à Fulvio Centumalo acciperet. Prætorum, Fulvii Flacci, quæ Luceriæ ſub Æmilio prætore; Neronis Claudii, quæ in Piceno ſub C. Terentio fuiſſent, legiones eſſent. ſupplementum in eas quiſque ſcriberet ſibi. M. Junio in Tuſcos legiones urbanæ prioris anni datæ. Ti. Sempronio Graccho & P. Sempronio Tuditano imperium provinciæque Lucani & Galliæ cum ſuis exercitibus prorogatæ: item Publio Lentulo, qua vetus provincia in Sicilia eſſet; M. Marcello Syracuſæ, & qua Hieronis regnum fuiſſet: T. Otacilio claſſis: Græcia M. Valerio: Sardinia Q. Mucio Scævolæ: Hiſpaniæ P. & Cn. Corneliis. Ad veteres exercitus duæ urbanæ legiones à conſulibus ſcriptæ, ſummaque trium & viginti legionum, eo anno effecta eſt. Delectum conſulum M. Poſtumii Pyrgenſis cum magno prope motu rerum factum impediit. Publicanus erat Poſtumius, qui multis annis parem fraude avaritiaque neminem in civitate habuerat, præter L. Pomponium Vejentanum, quem populantem temere agros in Lucanis, ductu Hannonis priore anno ceperant Carthaginienſes. Hi, quia publicum periculum erat à vi tempeſtatis in iis quæ portarentur ad exercitus, & [a] ementiti erant falſa naufragia, & ea ipſa quæ vera renunciaverant, fraude ipſorum facta erant, non caſu; [b] in veteres quaſſaſque naves paucis & parvi pretii rebus

GRONOVII.

a *Ementiti erant facta naufragia.*] Put. Pet. uterque, Reg. duo Pall. *falſa naufragia:* quod cur ſpernam, cauſſæ nihil video, nec me offendit ille, ſi quis eſt, pleonaſmus: *ementiti falſa.*

b *In veteres quaſſataſque naves.*] Put. & Pet. *quaſſaſque.* L. 7. D. de act. empti: *veluti*

rebus impoſitis, quum merſiſſent eas in alto, exceptis in præparatas ſcaphas nautis; multiplices fuiſſe merces, ementiebantur. Ea fraus indicata M. Atilio Prætori priore anno fuerat, ac per eum ad ſenatum delata; nec tamen ullo ſenatuſconſulto notata: quia Patres ordinem publicanorum in tali tempore offenſum nolebant. [1] Populus ſeverior vindex fraudis erat; excitatique tandem duo tribuni plebis Sp. & L. Carvilii, quum rem inviſam infamemque cernerent, ducentûm millium æris [2] multam M. Poſtumio dixerunt. [c] cui certandæ quum dies adveniſſet; conciliumque tam frequens plebis adeſſet, ut multitudinem area Capitolii vix caperet; perorata cauſſa; ſpes una videbatur eſſe, ſi C. Servilius Caſca tribunus plebis, qui propinquus cognatuſque Poſtumio erat, prius quam ad ſuffragium tribus vocarentur, interceſſiſſet. [d] [3] Teſtibus datis, tribuni populum ſummoverunt;

veluti fundo dolia acceſſura dixiſſet, non quaſſa, ſed integra dare debet. Seneca ad Marciam: *quid eſt homo? quodlibet quaſſum vas.* Horatius: *mox reficit rates Quaſſas.*

c *Cujus certandæ quum dies.*] Scripti omnes: *cui certandæ.*

d *Teſtibus datis.*] Sic ſcripti: ſic Andreas & omnes uſque ad Magont. quæ *Teſtulis datis.* Cicero 2. de finib. *cum, datis teſtibus, alii tamen citarentur.* Livius lib. 3. *jamque editis teſtibus, cum tribus vocari & po. inire ſuffragium oporteret.* Quod ſequitur, Andreas & cæteri: *ſuper re illa quæ lata eſt.* Scripti: *ſi te illaque lata eſt.* Vnde Valla: *ſitellaque lata eſt:* auctoritate Ciceronis lib. 1. de nat. Deor. & Plauti in Caſina: ſed revocatus ab auctore ad Herennium *ciſtula* vel *ciſtella* maluit. Magontiaci primum dederunt: *ſitellaque allata eſt:* inde ſic corrigendum in Erratis monuit Aldus: & acceperunt Iuntas, Frobenius, Saveterius, Gryphius. Curioni placuit: *ciſtellaque allata eſt.* Sic Sigonio utrumque reſtituendi occaſio nata. Put. clare: *ſitellaque lata eſt.* Cicero pro Cornelio apud Aſconium: *dum privati dicunt, dum ſitella defertur.* Et rurſum: *ſitellam cum ipſo interceſſore deferre.* Itaque forſan & Livius: *ſitellaque delata eſt.*

VARIORUM.

1 *Populus ſeverior vindex fuit.*] Miratur Glareanus quid ſit, quod cum *populum fraudis vindicem* vocet Livius, paullo poſt *plebis concilium* habitum eſſe hac de re dicat. neque intelligit, cum de tributis comitiis agitur, ut hoc loco, *populum* pro plebe accipi, cum ab his comitiis patres eſſent exempti. Livius lib. 2. Gellius 15, 27. *Sigonius.*

2 *Multam M. Poſtumio dixerunt.*] Magiſtratus multare non poterant, ſed multam pronunciare, quam deinde populus aut irrogaret aut remitteret. Illud erat *multam dicere*, hoc *multam certare.* Cicero 3. de Leg. *Magiſtratus nec obedientem & nocuum civem multa, vinculis, verberibus, coërcento; ni par majorve poteſtas prohibeſſit, ad quos provocatio eſto. Cum magiſtratus judicaſſit irrogaſſitve, multa, pœna certatio eſto.* Philip. 11. *Craſſus Coſ. Pont. max. Flacco collegæ Flamini Martiali multam dixit, ſi a ſacris deceſſiſſet, quam multā populus Ro. remiſit.* Sic Livius paullo poſt. *Sigon.*

3 *Teſtulis datis.*] Vett. lib. omnes: *Teſtibus*

runt; [4] ſitellaque allata eſt, [a] ut ſortirentur, ubi Latini ſuffragium ferrent. Interim publicani Caſcæ inſtare, ut [5] concilio diem eximeret. populus reclamare: & forte in cornu primus ſedebat Caſca, cui ſimul metus pudorque animum verſabat. Quum in eo parum præſidii eſſet turbandæ rei cauſſa [b] publicani per vacuum, in ſummoto, locum cuneo irruperunt; jurgantes ſimul cum populo tribuniſque. Nec procul dimicatione res erat, quum Fulvius conſul tribunis, *Nonne videtis*, inquit, [6] *vos in ordinem coactos eſſe, & rem ad ſeditionem ſpectare, ni properè dimittitis*

Teſtibus datis. Quæ lectio neglecta eſt ſine cauſa. Cicero in prætura urbana: *teſtibus editis ita mittam in conſilium.* Livius lib. 26. *Bis eſt accuſatus, pecuniaque anquiſitum: tertio teſtibus datis.* Tribuni, qui diem dixerant, datis teſtibus ſummovent populum, ut tribus ad ſuffragandum intro vocent. Quod eſt æque atque judices in conſilium mittere. *Sigonius.*

4 *Ciſtellaque allata eſt.*] Vet. lib. *ſi te illaque lata eſt.* ut *ſitella* magis probem. Sic Cic. lib. 1. de nat. deor. *Ti. Gracchum cum videor concionantem in Capitolio videre. De M. Octavio, deferentem ſitellam.* Idem tamen eſt *ciſtula*. Vt ad Herenn. lib. 1. *Ille nihilominus ciſtulam detulit.* Et paullo poſt: *pontes diſturbat, ciſtas dejicit.* Has vocat ὑδρίας Plutarchus in Tiberio. *Sigonius.*

Sitellaque allata eſt.] Cum enim comitia haberentur, erat qui ſitellam ad ciſtam deferebat colligendis per tribus ſuffragiis, iſque *rogator* dicebatur. Ex multis verò locis apertum eſt ciſtam deferre ſolitum eum ipſum qui habebat tributa comitia, prout oſtendit Grucchius lib. 2. de comitiis Rom. In ciſtas autem populus tabellas ſui ſuffragii mittebat per pontes tranſiens. Vide & Turneb. lib. 13. Adverſ. cap. 13. *Godelev.*

5 *Concilio diem eximeret.*] Nota forma dicendi aliorum interpretatione facta eſt. Cic. de legib. 3. *Diem tollere* dixit. Idemque ſæpius *eximere*. Quod eſt, ne quid eo die conficiatur in populo, vel in ſenatu de re aliqua, vel dicendo, vel alia ratione impedire. *Sigonius.*

6 *Vos in ordinem coactos eſſe.*] Idem eſt, *in ordinem redactos*: quo de genere dicendi ſic Priſcianus lib. 18. *In ordinem redactus eſt, id eſt, inter viles & abjectos connumeratus eſt.* Liv. lib. 30. *Tribuni plebis in ordinem redacti, pro contemptiſſimis habiti ſunt.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Vt ſortirentur, ubi Latini ſuffragium ferrent.*] Vitium horum verborum multis coarguere poſſem, ſi pateretur locus. Sed ſcribendum exiſtimo: *ſitellaque allata eſt, ut ſortirentur tribus, ac dein ſuffragium ferrent.* Sortitos intellige quæ eſſet prærogativa. Cap. ſequenti: *tribus in ſuffragia vocari prohiberet.* Sic inculcarunt Latinos lib. 44, 33. *Quidam Latini, qui è fuga*: pro vero, *Qui palati è fuga.*

b *Publicani per vacuum vi ſumma occupato loco, in eos irruperunt.*] Iam quidem Andreas τὸ *occupato* & *in eos* exhibuit. At Valla invenit: *vi ſummo loco irruperant*: conjecit autem: *vi ſummoto eo*, vel *vi ſummoto inde cuncto irruperunt*. Pall. & Voſſ. *in ſummoto loco in eo* aut *eos*. Pet. *in ſummoto loco irrup.* Sed optimus Put. *in ſummo toloco cuneo inrup.* *Summoto incedere* vel *agere* dicebantur magiſtratus Romani, quum inter frequen-

titis plebis concilium? Plebe dimiſſa, ſenatus vocatur, & 4
conſules referunt de concilio plebis turbato, vi atque audacia publicanorum. *M. Furium Camillum, cujus exilium ruina urbis ſecuta fuerit, [c] damnari ſe ab iratis civibus paſſum eſſe. Decemviros ante eum, quorum legibus ad eam diem viverent, multos poſtea principes civitatis judicium de ſe populi paſſos. Poſtumium Pyrgenſem ſuffragium [d] populo per vim extorſiſſe, concilium plebis ſuſtuliſſe, tribunos in ordinem coëgiſſe, [e] contra populum Romanum aciem introduxiſſe, locum occupaſſe, ut tribunos à plebe intercluderet, tribus in ſuffragium vocari prohiberet. Nihil aliud à cæde ac dimicatione continuiſſe homines, [f] niſi patientiam magiſtratuum, quod ceſſerint in præſentia furori atque audaciæ paucorum, vincique ſe ac populum Romanum paſſi ſint: & comitia, quæ reus vi atque armis prohibiturus erat, ne*

quentiam hominum, lictorum miniſterio & animadverſione cedere locumque dare juſſam, progrediebantur vel agebant. Ita hic vacuus *ſummoto* locus, qui per viatores tribunicios diſcedere juſſa plebe, inter ipſam & tribunos interlucebat, & intervallum faciebat. Tribuni ſubmovendi jus non habebant, tamen in conciliis ſummoto conſidebant. Livius lib. 2. *Neque illum ipſum ſummovere pro imperio poſſe more majorum, quia ita dicatur; ſi vobis videtur, diſcedite Quirites.* Et paullo ante: *ſummoveri Laterius jubet, præterquam qui ſuffragium ineant.* Et hic: *Teſtibus datis tribuni populum ſummoverunt.* Relinquebatur igitur ſummoto populo vacuus inter tribunos & plebem locus. In hoc vacuum & intermiſſum ſpatium irrupiſſe tunc publicanos, & tribunos à plebe interclusiſſe, cum utriſque jurgantes, liquet ex relatione conſulum, quæ mox interponitur. Atque ita ſcribendum: *publicani per vacuum ſummoto locum, cuneo irruperunt.* Vel *in ſummoto.* in ea parte unde populus ſubmotus erat. Hanc inſignem hujus loci reſtitutionem & ſententiam accepi ab Alberto Rubenio. Alterum genus loquendi Livio frequentiſſimum. Lib. 2. *Eo nixi corporibus armiſque rupere cuneo viam.* Lib. 7. *Cuneis deinde in medium agmen perrumpunt.* Lib. 34. *Hoſtes acri impetu velut cuneo perculerunt.* Vegetius illuſtrat lib. 1, 26. *Quo facto in trigonum (quem cuneum vocant) acies ipſa mutanda eſt.*

c *Damnari ſe ab ingratis civibus paſſum eſſe.*] Put. Pett. Men. Pal. *Se arbitratis.* Lege: *Se ab iratis:* quod plane exhibet unus è Pall. & Buſlid. Credibilius eſt utique immoderato adfectui, quam pravo animo dedecus id conſules delegaſſe. Lib. 22. *Hoſtium ſe telis potius quam ſuffragiis iratorum civium caput objecturum.* Lib. 2. de Coriolano: *ipſe quum die dicta non adeſſet, perſeveratum in ira eſt. Damnatus abſens.*

d *Populo per vim extorſiſſe.*] Media duo vocabula ſunt recentioris ingenii. Put. & Pet. *Populo R. extorſiſſe.* Quidam: *populorum extorſiſſe.*

d *Contra po. R. aciem introduxiſſe.*] Optimi, *intruxiſſe.* An *inſtruxiſſe.* Lib. 23. *Aciem inter caſtra atque urbem inſtruxit.*

f *Niſi patientiam magiſtratuum quod ceſſerint.*] Lego: *qui ceſſerint in præſentia furori atque audaciæ.*

ne cauſſa quærentibus dimicationem daretur, voluntate ipſius ſuſtulerint. [g] Hæc quum ab optimo quoque pro atrocitate rei jacta eſſent, [h] vimque eam contra rempublicam & pernicioſo exemplo factam, ſenatus decreſſet; confeſtim Carvilii tribuni plebis, omiſſa multæ certatione, rei capitalis diem Poſtumio dixerunt: ac, ni vades daret, prehendi à viatore, atque in carcerem duci juſſerunt. Poſtumius vadibus datis non affuit. [i] [1] Tribuni plebem rogaverunt, plebeſque ita ſcivit, *Si M. Poſtumius ante Calendas Majas non prodiſſet, citatuſque eo die non reſpondiſſet, neque excuſatus eſſet; videri eum in exilio eſſe, bonaque ejus venire: ipſi aqua & igni placere interdici.* Singulis deinde eorum, qui turbæ ac tumultus concitatores fuerant, rei capitalis diem dicere ac vades poſcere cœperunt. Primò non dantes, deinde etiam eos qui dare poſſent, in carcerem conjiciebant: cujus rei periculum vitantes, plerique in exilium abierunt. Hunc fraus publicanorum,
5 deinde fraudem audacia protegens, exitum habuit. • Comitia inde pontifici maximo creando ſunt habita. [2] Ea comitia novus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Tres ingenti certamine petierunt: Q. Fulvius Flaccus conſul, qui & ante bis conſul & cenſor fuerat: & T. Manlius Torquatus, & ipſe duobus conſulatibus & cenſura inſignis: & P. Licinius Craſſus, qui & ædilitatem curulem

g *Hæc quum ab optimo quoque pro atrocitate rei acta eſſent.*] Scribo omnino, *jacta*, quamvis ſilentibus libris. Reviſe ad lib. 23, 22. Quintilianus lib. 9, 2. *Eſt & jactus ſine perſona ſermo.* Vidit hoc quoque Fulvius.

h *Vimque eam contra rempublicam pernicioſo.*] Meliores: *contra rempublicam & pernicioſo exemplo factam; ſenatus decreſſet.*

i *Tribuni vocaverunt plebem, quæ ita.*] Put. *Tribuni pl. locaverunt, plebeſque ita ſcivit.* Sincerum eſt: *Tribuni plebem rogaverunt, plebeſque ita ſcivit.* Adde Sigonium.

VARIORUM.

1 *Tribuni pl. vocaverunt plebem, quæ ita ſcivit.*] Germanam lectionem eſſe cenſemus: *Tribuni plebis plebem rogarunt, plebeſque ſcivit.* Sic enim lib. 3, *M. Duillius trib. pl. plebem rogavit, plebeſque ſcivit.* Cicero Phil. 1. *Hoc accepimus à majoribus jus rogandi: Conſules populum jure rogaverunt, populuſque jure ſcivit.* Sigonius.

2 *Ea comitia novus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit.*] In L. Lentuli locum, qui Pontifex maximus fuerat, hic Cornelius Cethegus ſuffectus quidem

lem petiturus erat, hic ſenes honoratoſque [a] juvenis in eo certamine devicit. Ante hunc, intra centum annos & viginti, nemo [b] præter P. Cornelium Caluſſam pontifex maximus creatus fuerat, qui ſella curuli non ſediſſet. Conſules quum ægre delectum conficerent, quod inopia juniorum non facile in utrumque, ut & novæ urbanæ legiones, & ſupplementum veteribus ſcriberetur, ſufficiebat; ſenatus abſiſtere eos incepto vetuit, *& triumviros binos creari juſſit; alteros, qui citra, alteros qui ultra quinquageſimum lapidem* [c] *in pagis* [3] *foriſque, & conciliabulis omnem copiam ingenuorum inſpicerent: & ſi qui roboris ſatis ad ferenda arma habere viderentur, etiamſi nondum militari ætate eſſent, milites facerent. Tribuni plebis, ſi iis videretur, ad populum ferrent: ut qui minores* [d] *ſeptem & decem annis ſacramento dixiſſent, iis perinde ſtipendia procederent, ac ſi ſeptem & decem annorum, aut majores, milites facti eſſent.* Ex hoc ſenatuſconſulto creati triumviri bini, conquiſitionem ingenuorum per agros habuerunt. Eodem tempore ex Sicilia literæ M. Marcelli de poſtulatis militum, [4] qui cum P. Lentulo militabant, in ſenatu recitatæ ſunt. Cannenſis [e] reliquiæ cladis hic exercitus erat, relegatus in Siciliam, ſicut ante dictum eſt, ne ante Punici belli finem

dem erat Pontifex, ſed non maximus Pontifex, quare non eſt contradictio. *Glarean.*

3 *Foris conciliabuliſque.*] Livius per *fora & conciliabula*, omnia quæ extra urbem erant, majora & minora oppida, & loca intellexiſſe videtur, in quibus eſſent conventus aliqui juridici, prout annotat Turneb. lib. 1. Adverſ. cap. 11. Alias *forum* locus erat nundinationis & negotiationis, ubi etiam jus dicebatur, ut *forum Flaminii, Iulii* &c. *Conciliabula* verò cum loca eſſent, in quibus jus diceretur & in concilium conveniretur, tamen foris inferiora erant, interdum tamen in municipii *jus* aſcendebant. *Godelev.*

4 *Qui cum P. Lentulo militabant.*] Hic anno DXXXVI. Siciliam provinciam in prætura habuit, eandemque biennio poſt prorogato imperio obtinuit. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Iuvenis in eo certamine devicit.*] Put. & Pet. *Certamine vicit.*

b *Præter P. Cornelium Caluſſam.*] Sigonius non incommode *Scapulam.* Quid ſi *Caſullam?* ex Feſto: *Ravilia à ravis oculis, quemadmodum à caſiis Caſulla.*

c *In plateis foriſque & conciliabulis.*] Put. & Pet. *In pacis.* Lege: *in pagis foriſque.*

d *Septem & decem annis.*] Optimi & hic & mox: *ſeptemdecim.*

e *Reliquiæ cladis is exercitus.*] Meliores; *hic exercitus.*

f Et

6 finem in Italiam reportaretur. Hi permiſſu Lentuli primores equitum centurionumque, & robora ex legionibus peditum legatos in hiberna ad M. Marcellum miſerunt, è quibus unus poteſtate dicendi facta; *Conſulem*, inquit, *te, M. Marcelle, in Italiam adiſſemus, quum primum de nobis, etſi non iniquum, certe triſte ſenatuſconſultum factum eſt: niſi hoc ſperaſſemus, in provinciam nos morte regum turbatam ad grave bellum adverſus Siculos ſimul Pœnoſque mitti:* [f] *& ſanguine noſtro vulneribuſque nos patriæ ſatisfacturos eſſe: ſicut patrum memoria* [1] *qui capti à Pyrrho ad Heracleam erant, adverſus Pyrrhum ipſum pugnantes ſatisfecerunt. Quamquam quod* [g] *ob meritum noſtrum ſuccenſuiſtis, Patres Conſcripti, nobis aut ſuccenſetis?* [h] *Ambo mihi conſules, & univerſum ſenatum intueri videor, quum te, M. Marcelle, intueor: quem ſi ad Cannas conſulem habuiſſemus; melior & reipubl. & noſtra fortuna eſſet. Sine, quæſo, priuſquam de conditione noſtra queror, noxam, cujus arguimur, nos purgare. Si non Deûm ira nec fato, cujus lege immobilis rerum humanarum ordo ſeritur, ſed culpa periimus ad Cannas, cujus tandem ea culpa fuit? militum, an imperatorum? Equidem miles nihil unquam dicam* [i] *de imperatore meo, cui præſertim gratias ſciam ab ſenatu actas, quod non deſpe-*

f *Et ſanguine noſtro vulneribuſque magiſtratibus ſatisfacturos eſſe.*] Quem non offendat illud *magiſtratibus*, aures veterum lectione ſubactas habentem? Poſſe legi ſuſpicatur Lipſius: *magiſtratibus & ſenatui.* Atqui hoc nihilo melius. Dein tale quid ſubſtituendum hariolatur: *ſanguine noſtro vulneribuſque magis quam precibus noſtris ſenatui.* At infeliciſſime, ut fere ſemper, ille cogitavit ad Tacitum: *magis reatibus.* Put. Petav. Men. Pall. *Vulneribuſque noſtratui.* Forſan: *& ſanguine noſtro vulneribuſque, nos patriæ ſatisfacturos eſſe.* Cujus rei judicium eſt penes ſenatum: atque hactenus Patres pro tota patria. Illuſtrat quod Appius eorum nomine ait lib. 5. *At nos tanquam cum civibus agere volumus, agique tamquam cum patria nobiſcum æquum cenſemus.* Tiberius in ſenatu apud Tacitum 4. hiſtor. *Preces ad vos converto, diiſque & patria coram obteſtor.*

g *Ob meritum noſtrum ſuccenſuiſtis.*] Put. & Pet. *Suſcenſuiſtis*, & ſtatim, *ſuſcenſetis.*

h *Ambos mihi conſules.*] Put. & Pet. *ambo.*

i *De imperatore eo.*] Optimus: *meo.*

VARIORUM.

1 *Qui capti à Pyrrho ad Heracleam erant.*] Hæc pugna pugnata eſt P. Valerio Lævino conſule duce. De qua Plutarchus in Pyrrho, Florus, Oroſius &c. *Sigon.*

2 *Vt*

deſperaverit de republica; [a] *cui poſt fugam ab Cannis per omnes annos prorogatum imperium. Cæteros item ex reliquiis cladis ejus, quos tribunos militum habuimus, honores petere & gerere, provincias obtinere audivimus. An vobis veſtriſque liberis ignoſcitis facile, Patres Conſcripti,* [b] *in hæc vilia capita ſævi? & conſuli primoribuſque aliis civitatis fugere, quum ſpes alia nulla eſſet, turpe non fuit; milites utique morituros in aciem miſiſtis? Ad Alliam prope omnis exercitus fugit:* [c] *ad Furculas Caudinas, ne expertus quidem certamen, arma tradidit hoſti, (ut alias pudendas clades exercituum taceam:) tamen tantum afuit ab eo,* [1] *ut ulla* [d] *ignominia iis exercitibus quæreretur, ut & urbs Roma per eum exercitum, qui ab Allia Veios transfugerat, reciperaretur, & Caudinæ legiones, quæ ſine armis redierant Romam, armatæ remiſſæ in Samnium, eumdem illum hoſtem ſub jugum miſerint, qui hac ſua ignominia lætatus fuerat. Cannenſem vero quiſquam exercitum fugæ aut pavoris inſimulare poteſt, ubi plus quinquaginta millia hominum ceciderunt?* [e] *unde conſul cum equitibus ſeptuaginta fugit? unde nemo ſupereſt, niſi quem hoſtis cædendo feſſus*

1 *Vt ulla ignominia iis exercitibus inureretur.*] A Valla eſt: nam vett. libri *quæreretur.* Sic Cicero Philipp. 9. *Vellem dii immortales feciſſent, ut vivo potius Ser. Sulpicio gratias ageremus, quam mortuo honores quæreremus.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Cui poſt fugam actam ſit per omnes.*] Quid eſt quæſo *agere* fugam? Put. *Poſt fugam actannis per omnes.* Sed manu ſecunda prius *N* mutatum in *M*, & poſt *S* ſuprascriptum *I*: unde libri alii ſcripti: *poſt fugam actam niſi per.* Quomodo & Laurentius Valla citat, & culpat vulgatæ architectos. Sed ipſe nihilo felicius: *non deſperavit de republica conſul poſt fugam actam.* vel, *profligata acie.* Repone: *cui poſt fugam ab Cannis per omnes annos prorogatum imperium.* An potius: *poſt fugam ad Cannas.* Nam & ſic loquitur lib. 22. *Fuga namque ad Alliam ſicut urbem prodidit, ita exercitum ſervavit.*

b *In hæc vilia capita ſævitis.*] Put. Per. Men. Voſſ. *In hæc vilia capita ſæviret conſuli.* Redundat una litera & ſcribendum: *in hæc vilia capita ſævi? & conſuli primoribuſque* &c. Sic Horatius: *Inachiam ter nocte potes, mihi ſemper ad unum Mollis opus?*

c *Ad Furcas Caudinas*] Rurſum omnes meliores: *ad Furculas Caudinas.*

d *Ignominia iis exercitibus quæreretur.*] Lib. 4. *Nec tum agrum plebi, ſed ſibi invidiam quæri.* Cicero pro Rabirio repetundarum reo: *nam in eum, cui miſericordia opitulari debeat, invidia quæſita eſt.*

e *Vnde conſul cum equitibus quinquaginta fugit.*] Omnis fere ſcripta lectio LXX: quod reſtitui & hic & libri 23, 49. & 50. capitibus jubet Polybius: τῶν μὲν γὰρ ἑξακισχιλίων ἱππέων ἑβδομήκοντα μὲν εἰς Οὐενουσίαν μετὰ Γαΐου διέφυγον.

feſſus reliquit? Quum captivis redemtio negabatur, nos vulgo homines laudabant, quod reipublicæ [f] *nos reſervaſſemus: quod ad Conſulem Venuſiam rediſſemus, & ſpeciem juſti exercitus feciſſemus. Nunc deteriore conditione ſumus, quam apud patres noſtros fuerant captivi. quippe illis arma tantum atque ordo militandi, locuſque in quo tenderent, in caſtris eſt mutatus: quæ tamen, ſemel navata reipublicæ opera, & uno felici prælio, recuperarunt. Nemo eorum relegatus in exilium eſt: nemini ſpes emerendi ſtipendia adempta: hoſtis denique eſt datus, cum quo dimicantes, aut vitam ſemel aut ignominiam finirent. Nos, quibus (niſi quod commiſimus, ut quiſquam ex Cannenſi acie miles Romanus ſupereſſet) nihil objici poteſt; non ſolum à patria procul Italiaque, ſed ab hoſte etiam relegati ſumus. ubi ſeneſcamus in exilio, ne qua ſpes, ne qua occaſio abolendæ ignominiæ, ne qua placandæ civium iræ, ne qua denique bene moriendi ſit. Neque ignominiæ finem, nec virtutis præmium petimus; modo experiri animum, & virtutem exercere liceat, laborem & periculum petimus, ut virorum, ut militum officio fungamur. Bellum in Sicilia jam alterum annum ingenti dimicatione geritur: urbes alias Pœnus, alias Romanus expugnat: peditum & equitum acies concurrunt: ad Syracuſas terra marique res geritur: clamorem pugnantium crepitumque armorum exaudimus reſides ipſi ac ſegnes; tanquam nec manus nec arma habeamus. Servorum legionibus Ti. Sempronius Conſul toties jam cum hoſte ſignis collatis pugnavit. Operæ pretium habent, libertatem, civitatemque. Pro ſervis ſaltem ad hoc bellum emptis vobis* [1] *ſimus.* [g] *congredi cum hoſte liceat, & pugnando quærere libertatem. Vis tu mari,*

vis

f *Nos ſervaſſemus.*] Put. & alii plures: *quod reipublicæ nos reſervaſſemus.* Iuſtinus lib. 2. *Recedant & ſe ad meliora patriæ tempora reſervent.* Noſter lib. 1. *Alios concitat populos, ſuis per ſpeciem ſocietatis proditionem reſervat.* Cicero 5. in Verr. *At eſt bonus imperator, & felix, & ad dubia reipublicæ tempora reſervandus.* Pro Fonteio: *nonne & hominem ipſum ad dubia reipubl. tempora reſervandum putatis.*

g *Congredi cum hoſte liceat, & oppugnando.*] Veteres, *pugnando.* Sed etiam de ſententia Salmaſii diſtingue & ſcribe: *Operæ pretium habent libertatem civitatemque. Pro ſervis ſaltem ad hoc bellum emptis vobis ſimus. Congredi cum hoſte liceat, & pugnando quærere libertatem.*

VARIORUM.

1 *Simul congredi cum hoſte.*] Immo, & certum eſt, *ſemel*, non *ſimul.* Tan. Faber.

Dum

vis terra, vis acie, vis urbibus oppugnandis experiri virtutem? aſperrima quæque ad laborem periculumque depoſcimus; ut quod ad Cannas faciendum fuit, quam primum fiat. quoniam quicquid poſtea viximus, id omne deſtinatum ignominiæ eſt. Sub hæc 7
dicta ad genua Marcelli procubuerunt. Marcellus, id nec juris, nec poteſtatis ſuæ eſſe dixit. ſenatui ſcripturum ſe, omniaque de ſententia Patrum facturum eſſe. Hæ literæ ad novos conſules allatæ, ac per eos in ſenatu recitatæ ſunt: conſultuſque de his literis ita decrevit ſenatus: *Militibus, qui ad Cannas commilitones ſuos pugnantes deſeruiſſent,* [a] *ſenatum nihil videre, cur reſpubl committenda ſit. Si M. Claudio proconſuli aliter videretur, faceret quod è republica fideque ſua duceret:* [2] *dum ne quis eorum munere vacaret, neu dono militari virtutis ergo donaretur, neu in Italiam reportaretur,* [b] *donec hoſtis in terra Italia eſſet.* Comitia deinde à prætore urbano [c] de ſenatus ſententia plebiſque ſcitu ſunt habita: quibus creati ſunt quinqueviri muris turribuſque reficiendis: & triumviri bini; [d] uni ſacris conquirendis, doniſque perſignandis; alteri reficiendis ædibus Fortunæ & matris Matutæ intra portam Carmentalem. ſed & Spei extra portam, quæ priore anno incendio conſumptæ fuerant. Tempeſtates fœdæ fuêre. In Albano monte biduum continenter lapidibus pluit. tacta de cœlo multa: duæ in Capitolio ædes: vallum in caſtris multis locis ſupra Sueſſulam, & duo vigiles exanimati.

2 *Dum ne quis eorum munere vacaret.*] Id eſt, dum ne quis excuſatus vacationem haberet militiæ. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Senatui nihil videri rempublicam committendam eſſe.*] Longe rectius ſubindicant Put. & Pet. exhibendo: *ſenatum nihil videretur reſpublica committenda ſit.* Scribe uno elemento mutato: *ſenatum nihil videre, cur reſpublica committenda ſit.* Frontinus 4. ſtrateg. *Senatus negavit ſibi placere committi his rempublicam, quam deſeruiſſent.* Iulius Exuperantius de bellis civilibus: *Hos igitur Marius, quibus non fuerat reſpublica committenda, duxit ad bellum.* Macrobius lib. I. Saturn. *Maluit ſe reſp. ſervis in tanta tempeſtate committere.* Voſſianus quoque: *Senatui nihil videretur reſp.*

b *Donec hoſtis intra Italiam.*] Put. Pet. Pal. & Andreas: *Donec hoſtis in terra Italia eſſet.*

c *De ſenatus ſententia plebiſque ſcito.*] Optimi: *plebiſque ſcitu.* Quod nec Cicero refugit.

d *Vni ſacris conquirendis doniſque*

mati. murus turreſque quædam Cumis non ictæ modo fulminibus, ſed etiam decuſſæ. Reate ſaxum ingens viſum volitare: ſol rubere ſolito magis, ſanguineoque ſimilis. Horum prodigiorum cauſa diem unum ſupplicatio fuit, & per aliquot dies conſules rebus divinis operam dederunt: & per eoſdem dies ſacrum novendiale fuit. Quum Tarentinorum defectio jam diu & in ſpe Annibali & in ſuſpicione Romanis eſſet; cauſſa forte extrin-

perſignandis.] Sic omnes ſcripti: eaque lectio firmatur infra hoc libro: *Vates hic Marcius illuſtris fuerat, & cum conquiſitio priore anno ex SC. talium librorum fieret.* Lib. 7. *Quum piaculorum magis conquiſitio animos quam corpora morbi adficerent.* Lib. 40. *C. Servilius pontifex maximus piacula iræ Deum conquirere juſſus, decemviri libros inſpicere, Conſul Apollini, Æſculapio, Saluti dona vovere.* Tacitus in vita Agricolæ: *electus à Galba ad dona templorum recognoſcenda, diligentiſſima conquiſitione fecit, ne cujus alterius ſacrilegium reſpublica quam Neronis ſentiret.* Gutherius, *coinquiendis*: quod probare non poſſumus. Ab eadem origine *inquino* & *coinquino* & *coinquo*, vel *coinquio*, cujus ſimplex eſt apud Varronem. Ergo utrumque proprie eſt violare & contaminare. Sed uſus obtinuit, ut maxime diceretur tum de profana ſilva tum de luco, quum ſilveſcentes nimium & incommode rami amputabantur, atque ita contactu ferri arbores violabantur. Alfenus IC. l. 29. Locati: *In lege locationis ſcriptum erat: redemtor ſilvam ne cadito, ne coinquito, ne deurito, neve quem coinquere, cædere, urere ſinito.* Paulus l. 5. Arborum furtim cæſarum: *Cadere eſt non ſolum ſuccidere, ſed etiam ferire cadendi cauſſa: coinquere eſt deglabrare.* Ita ſcribendum, non *cingere* vel *ſtringere*; adeo non contamur adſentiri Salmaſio, ut ante viſa ab illo doctiſſime, ut ſemper, diſputata nobis eadem ſuſpicio mota fuerit. Neque ultimum verbum faciendum *deglubere*, quod Budæo placuit, aut *declavare*, quod Turnebo: neque interpretandum, corticem undique eximere. Neque enim hoc eſt *coinquere*, ſed deputare & coërcere luxuriantem frondem, quod in ſacris proprie arboribus *conlucare*, *ſublucare*, *interlucare*. Glabri ſunt qui pilis carent, quod & fit ſtrictim atque ad cutem tondendo. Sic *deglabrata arbor*, cui comæ & frondes detonſæ. Vnde Horatio ilex *tonſa bipennibus*. Inſcriptio vetus: *earumque. arborum. adolefactarum. &. coinquendarum.* Alia: *luci. coinquiendi. &. operis. faciundi.* Ex quibus apparet non dici niſi de lucis & arboribus, nec poſſe tolerari hoc genus loquendi *ſacra coinquere*: niſi illa ſacra ſint luci: unde apud Catonem probabili admodum ratione vir ſummus: *illiuſce ſacri coinquendi ergo.* Nam quod Soſipater *Quinquatrus à quinquendo*, ſeu coinquendo, *id eſt*, *luſtrando*, ut ait, deductas cenſet; neque hoc ἔτυμον verum judico, neque aliter *coinquere* eſt luſtrare, quam quod detonſis frondibus ramiſque officientibus lumini amputatis curatur, purgatur & ſubluſtris fit ſilva: ſacras autem arbores non licebat ferro tangere niſi piaculo velut luſtrali ante cæſo. Atque ideo ut *luſtrare urbem*, *exercitum*, *arma*, *ita & coinquere urbem*, *exercitum*, *arma*, dici haudquaquam patitur Latini ſermonis ratio. Sed & idem Gutherius *præfigendis* aut *refigendis* pro *perſignandis*. Male. lib. 1. *Pontificem deinde Numam Marcium M. F. ex Patribus legit, eique ſacra omnia exſcripta exſignataque attribuit.* Cicero 4. Acad. *Vt literis conſignamus, quæ monumentis mandare volumus.*

extrinſecus maturandæ ejus intervenit. Phileas Tarentinus, diu jam per ſpeciem legationis Romæ quum eſſet, vir inquieti animi & minime [e] ocium, quo tum diutino ſeneſcere videbatur, patientis, aditum ſibi ad obſides Tarentinos invenit. Cuſtodiebantur in atrio Libertatis minore cura: quia nec ipſis, nec civitati eorum fallere Romanos expediebat. Hos crebris colloquiis ſollicitatos, corruptis æditui duobus, quum primis tenebris cuſtodia eduxiſſet; ipſe comes occulti itineris factus profugit. Luce prima vulgata per urbem fuga eſt [f]: miſſique, qui ſequerentur, ab Tarracina comprehenſos omnes retraxerunt. [1] deducti in comitio, virgiſque approbante populo cæſi, de ſaxo dejiciuntur. Hujus atro- 8
citas pœnæ duarum nobiliſſimarum in Italia Græcarum civitatum animos irritavit: [g] tum publice, tum etiam ſingulos privatim; ut quiſque tam fœde interemptos aut propinquitate aut amicitia contingebat. Ex iis [h] tredecim fere nobiles juvenes Tarentini conjuraverunt, quorum [i] principes Nico & Philemenus erant. Hi prius quam aliquid moverent, colloquendum cum Annibale rati, [2] nocte per ſpeciem venandi urbe egreſſi, ad eum proficiſcuntur. & quum haud procul caſtris abeſſent; cæteri ſilva prope viam ſeſe occuluerunt: Nico & Philemenus progreſſi ad ſtationes, comprehenſique, ultro id

e *Ocium, quo tum diuturno ſeneſcere videbatur.*] Omnes libri *diutino* præter Gruterum eumque ſequutæ editiones, quod miror.

f *Emiſſique qui ſequerentur à Tarracina.*] Scripti: *miſſique qui ſequerentur, ab Tarracina comprehenſos omnes retraxerunt.* Itaque diſtinguendum. Continenter lego: *reducti, in comitio virgis approbante populo cæſi, de ſaxo dejiciuntur.* non *deducti virgiſque.*

g *Tum publice tum etiam ſingulos.*] Put. Pet. Men. *cum publice.* Ejuſmodi levia complura & alibi ſine mentione arbitratu veterum correximus.

h *Tredecim fere nobiles juvenes Tarentini.*] Sic omnes veteres, ut Sigonius monuerat.

i *Principes Nico & Philomenes.*] Put. & quilibet antiquiores faciunt *Philemenus* aut *Philomenus.* Polybius vocat Φιλήμενον. Ita refingamus, *Philemenus*, cenſeo apud Livium, quem à Polybio hic non diſceſſiſſe certus ſum.

VARIORUM.

1 *Deducti in comitio.*] Lego & diſtinguo: *Deducti, virgiſque in comitio, approbante populo, cæſi.* Tan. Faber.

2 *Nocte per ſpeciem venandi urbe egreſſi* &c.] Ex hoc loco incipit fragmen-

id petentes, ad Annibalem deducti ſunt. Qui quum & cauſſas conſilii ſui, & quid pararent, expoſuiſſent; collaudati, oneratique promiſſis, jubentur, ut fidem popularibus facerent, prædandi cauſſa ſe urbe egreſſos: pecora Carthaginienſium, quæ paſtum propulſa eſſent, ad urbem agere. tuto ac ſine certamine id facturos, promiſſum eſt. Conſpecta ea præda juvenum eſt: minuſque iterum ac ſæpius id eos audere, miraculo fuit. Congreſſi cum Annibale, rurſus fide ſanxerunt, liberos Tarentinos leges ſuaque omnia habituros, neque ullum vectigal Pœno penſuros, præſidiumve invitos recepturos: prodita præſidia Carthaginienſium fore. Hæc ubi convenerunt, tunc vero Philemenus conſuetudinem nocte egrediundi redeundique in urbem frequentiorem facere (& erat venandi ſtudio inſignis) caneſque & alius apparatus ſequebatur; captumque ferme aliquid, aut ab hoſte ex præparato ablatum reportando, donabat aut præfecto, aut cuſtodibus portarum. nocte maxime commeare, propter metum hoſtium credebant. Ubi jam eo conſuetudinis adducta res eſt, ut quocumque noctis tempore ſibilo dediſſet ſignum, porta aperiretur; tempus agendæ rei Annibali viſum eſt. [a] Tridui viam aberat: ubi, quo minus mirum eſſet uno eodemque loco ſtativa eum tamdiu habere, ægrum ſimulabat. Romanis quoque, qui in præſidio Tarenti erant, ſuſpecta eſſe jam ſegnis mora

9 ejus deſierat. Cæterum poſtquam Tarentum ire conſtituit, decem millibus peditum atque equitum, quos in expeditione velocitate corporum, ac levitate armorum aptiſſimos eſſe ratus eſt, electis, quarta vigilia noctis ſigna movit. præmiſſiſque octoginta fere Numidis equitibus præcepit, ut diſcurrerent circa vias, perluſtrarentque omnia oculis, ne quis agreſtium procul ſpectator agminis

gmentum hujus hiſtoriæ apud Polyb. lib. 8. unde hæc ad verbum ſumpſit Liv. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Tridui via aberat.*] Put. & Pet. *Tridui viam aberat.*

b *Pre-*

agminis falleret; [b] prægreſſos retraherent, obvios occiderent, ut prædonum magis quam exercitus accolis ſpecies eſſet. ipſe [c] raptim agmine acto quindecim ferme millium ſpatio caſtra ab Tarento poſuit, & ne ibi quidem nunciato quo pergerent; tantum convocatos milites monuit, via omnes irent: ne diverti quemquam aut excedere ordinem agminis paterentur, & in primis intenti ad imperia accipienda eſſent: neu quid niſi ducum juſſu facerent. ſe in tempore editurum, quæ vellet agi. Eadem ferme hora Tarentum fama pervenerat, Numidas equites paucos populari agros, terroremque late agreſtibus injeciſſe. Ad quem nuncium nihil ultra motus, præfectus Romanus, quam ut partem equitum poſtero die luce prima juberet exire ad arcendum populationibus hoſtem. [d] in cætera adeò nihil ob id intenta cura eſt, ut contra pro argumento fuerit illa procurſatio Numidarum, Annibalem exercitumque caſtris non moviſſe. Annibal[1] concubia nocte movit. dux Philemenus erat cum ſolito captæ venationis onere. cæteri proditores ea quæ compoſita erant, exſpectabant. Convenerat autem, ut Philemenus portula aſſueta venationem inferens, armatos induceret: parte alia portam Temenida adiret

b *Progreſſos retraherent.*] Scripti, *prægreſſos.*

c *Raptim agmine facto.*] Vere Sigonius: *raptim agmine acto.* Lib. 7. *Relictiſque impedimentis caſtrorum valido præſidio, raptim agitur agmen.* Lib. 21. *Scipio raptim ad famam novorum hoſtium agmine acto.*

d *Interea adeo nihil obedienter curatum eſt.*] Partim ex Put. & Pet. partim ex Lipſii ſagace conjectura præclare reſtituimus. Eſt enim illic: *in cætera adeo nihil obedienter cura eſt.* Poſteriorem varietatem habent & Men. duo Pall. Voſſ. ſcribe ergo: *in cætera adeo nihil ob id intenta cura eſt.* Sic lib. 5. *Ab urbe commeatus intentiore quam antea ſubvehi cura.* Et ibidem: *dum cura omnium in Vejens bellum intenta eſt.* Fruſtra interpretatur vulgatum Sigonius. Nam & Livium apparet de præfecto loqui, non de equitibus, & id Polybius ſatis ſignificat: τῆς γε μὴν ὅλης πράξεως διὰ τοῦτο καὶ μᾶλλον ἀνύποπτος ἦν ὁ Λίβιος.

VARIORUM.

1 *Concubia nocte movit.*] *Concubiam noctem* hic vocat Livius cum contenebravit; ſecus atque Varro in lib. 6. de Ling. Lat. qui *concubiam* vocat noctem *intempeſtam*, cum tempus agendi nullum eſt. Victorius lib. 8. Var. lect. cap. 7. *Godelev.*

adiret Annibal. Ea [a] mediterranea regione orientem ſpectabat. aliquantum [2] intra mœnia includitur. Quum portæ appropinquaret, editus ex compoſito ignis ab Annibale eſt, refulſitque. idem redditum ab Nicone ſignum: extinctæ deinde utrimque flammæ ſunt. Annibal ſilentio ducebat ad portam. [b] Nico ex improviſo adortus ſopitos vigiles in cubilibus ſuis obtruncat, portamque aperit. Annibal cum peditum agmine ingreditur, equites ſubſiſtere jubet: ut quo res poſtulet, occurrere libero campo poſſent. Et Philemenus portulæ parte alia qua commeare aſſuerat, appropinquabat. nota vox ejus, & familiare jam ſignum quum excitaſſet vigilem, dicentis, vix ſuſtinere grandis beſtiæ onus, portula aperitur. inferentes aprum duos juvenes ſecutus ipſe cum expedito venatore, vigilem incautius miraculo magnitudinis in eos qui ferebant verſum, venabulo trajicit. ingreſſi deinde triginta fere armati, cæteros vigiles obtruncant, [c] refringuntque portam proximam: & agmen ſub ſignis confeſtim irrupit. inde cum ſilentio in forum ducti, Annibali ſeſe conjunxerunt. Cum duobus millibus Gallorum Pœnus in tres diviſis partes, per urbem dimittit [d] Tarentinos, & itinera quam maxime frequentia

2 *Intra mœnia includitur.*] Nihil ejuſmodi de porta Polybius: ſed de ſepulcris quibuſdam ad quæ Nico & ſocii ejus venerunt, & unde ignem excitarunt. Hæc autem ſepulcra intra mœnia atque intra portas fuiſſe ſcribit Polybius. In vett. lib. *includuntur*: ut videatur locus ita ſupplendus: *Convenerat autem, ut Philemenus portula aſſueta venationem inferens, armatos induceret, parte alia portam Temenida adiret Hannibal. Ea mediterranea regione Orientem ſpectabat. Nico cum ſociis ad monumenta eſſet. Ea aliquantum intra mœnia includuntur.* Nam niſi ita ſuppleas, vanum erit, quod ſequitur: *redditum ab Nicone* &c. neq; enim, quid cum Nicone conveniſſet, præceſſit. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Mediterranea regione.*] Put. Pet. Men. *Ea mediterranea regio eſt orientem ſpectabeſt aliquantum intra mœnia includuntur.* vel *ſpectabat.* Certe omnes *includuntur.* Lege: *Ea mediterranea regione Orientem ſpectat, ad monumenta, quæ intra mœnia includuntur.* Vide Sigonium. Nam de Nicone neceſſe non eſt hic interponi: ſatis intelligitur ex ſequentibus.

b *Nico ex improviſo ad portas ſopitos vigiles.*] Put. *adportus.* Lege: *adortus ſopitos.*

c *Refringuntque portam maximam.*] Antiquiſſimi, *proximam.*

d *Tarentinos & infra quam maxime.*]

tia occupare jubet: tumultu orto, Romanos paſſim cædi, oppidanis parci. ſed ut fieri id poſſet, præcipit juvenibus Tarentinis, ut ubi quem ſuorum procul vidiſſent, quieſcere & ſilere, ac bono animo eſſe juberent. Jam tumultus erat clamorque, qualis eſſe in capta urbe ſolet: ſed quid rei eſſet, nemo ſatis pro certo ſcire. Tarentini Romanos ad diripiendam urbem credere coortos: Romanis ſeditio aliqua cum fraude videri ab oppidanis mota. [1] Præfectus primo excitatus tumultu, [e] in portum effugit: inde acceptus ſcapha, in arcem circumvehitur. Terrorem & tuba audita ex theatro faciebat. nam & Romana erat à proditoribus ad hoc ipſum præparata: & inſcienter à Græco inflata, quis aut quibus ſignum daret, incertum efficiebat. Ubi illuxit, & Romanis Punica & Gallica

me.] Stare non poteſt commentum Vallæ: *Tarentinos & Afros:* ob rationes quas reddit Sigonius. Sed quod hic doctus vir contra Laurentium præfatur ſæpe fieri, ut qui ſe locum emendare exiſtimet, is non ſolum non emendet, ſed magis etiam depravet, ac cujuſdam ſenſus ſpecie facultatem cognoſcendæ labis omnem eripiat, id ad ſe primum quoque pertinere (adeo ſumus homines) non animadvertit. Mſſ. quod initio poſuimus. Hinc ille: *& ferentes vias in fora:* teſtatur enim Polybius miſſos Gallos & juſſos occupare τῶν εἰς ἀγορὰν φερουσῶν ὁδῶν τὰς διαχαραγμένας. Sed addit idem Polybius Gallis duces datos Tarentinos: τούτοις συνέστησαν τῶν νεανίσκων δύο πρὸς ἕκαστον μέρος. Hoc expreſſit, ſi quid video, Livius. Put. etiam & Voſſ. *In tres diviſas partis.* Scribe: *Cum duobus millibus Gallorum Pœnus in tres diviſis partes per urbem dimittit Tarentinos, & itinera quam maxime frequentia occupare jubet.* Numerus cum ſignificatus eſſet notis, *duo millia* reddiderunt pro *duobus millibus:* & ex *cum* fecerunt *tum,* quibus non ſatis connexa videbatur oratio, de quibus ſæpe querimur. Sic lib. 4, 9. ubi vulgo, *tria millia paſſuum,* Pall. *tribus millibus;* at lib. 6, 32. iidem cum Thu. *Duo millia inde aberat:* cum edatur, *duobus millibus.* Τὰς εἰς τὴν ἀγορὰν φερούσας ὁδοὺς contentus fuit reddere *itinera quam maxime frequentia,* & alioqui τὴν ἀγορὰν agnoſcit modo Polybius, non ἀγοράς. Priſca editio: *Tarentinos & interiora, quam maxime frequentia.* Aurigatur, quo nos perveniſſe putamus.

e *In portum effugit; inde acceptus ſcapha in arcem confugit.*] Scilicet placuiſſe ſibi rhetoriſcos correctores in *effugit* & *confugit.* At quis dedit illis poteſtatem ſpernendi, quod habet unicus ille Put. neque ab eo diſcedentes melior Petav. duoque Florentini: *inde acceptus ſcapha in arcem circumvehitur.* Lib. 8. *Sineret ſe claſſe circumvehi ad Romanum agrum.* Lib. 37. *Circumvecti ab urbe ad adverſa inſulæ.* Eſt ipſum Polybii verbum: ἐμβὰς, μετὰ τῶν οἰκετῶν εἰς ἄκραν παρεκομίσθη.

VARIORUM.

1 *Præfectus primo excitatus tumultu.*] Polybius *C. Livium* præfectum ad portam, atque inde in aciem perveniſſe, item ſcribit. Livius nomen præfecti omittit,

Gallica arma cognita, tum dubitationem exemerunt; & Græci Romanos paſſim cæde ſtratos cernentes, ab Annibale captam urbem ſenſerunt. Poſtquam lux certior erat, & Romani qui cædibus ſuperfuerant, in arcem confugerant, conticeſcebatque paulatim tumultus; tum Annibal Tarentinos ſine armis convocare jubet. Convenêre omnes, præterquam qui cedentes in arcem Romanos ad omnem adeundam ſimul fortunam proſecuti fuerant. Ibi Annibal benigne allocutus Tarentinos, teſtatuſque, quæ præſtitiſſet civibus eorum, quos ad Traſimenum aut ad Cannas cepiſſet: ſimul in dominationem ſuperbam Romanorum invectus, recipere ſe in domos ſuas quemque juſſit, & foribus nomen ſuum inſcribere: ſe domos eas quæ inſcriptæ non eſſent, ſigno extemplo dato, diripi juſſurum. Si quis in hoſpitio civis Romani ([2] vacuas autem tenebant domos) nomen inſcripſiſſet, eum ſe pro hoſte habiturum. Concione dimiſſa, quum titulis notatæ fores diſcrimen pacatæ ab hoſtili domo feciſſent, ſigno dato, ad diripienda hoſpitia Romana paſſim diſcurſum eſt. & fuit prædæ aliquantum.

11 Poſtero die ad oppugnandam arcem ducit: quam quum & mari, quo in peninſulæ modum pars major [a] circumluitur, præaltis rupibus, & ab ipſa urbe muro & foſſa ingenti ſeptam videret; eoque nec vi, nec operibus expugnabilem eſſe, ne aut ſeipſum cura tuendi Tarentinos à majoribus rebus moraretur; aut in relictos ſine valido præſidio Tarentinos impetum ex arce quum vellent, Romani facerent; vallo urbem ab arce interſepire ſtatuit.

omittit, ne notam familiæ ſuæ nomini aliquam inureret, ſiquidem *C. Livii præfecti* culpa, quem ebrium etiam tum fuiſſe ait Polybius, Tarentum amiſſum eſſe conſtat. *Sigonius.*

2 *Vacuas autem cernebat domos.*] Omnis lectio vetus *tenebat*. Scribe, *tenebant*. Ait quum Romani proprias & vacuas ædes haberent, non permixtim cum civibus diverſarentur, facile fuiſſe ſeparare milites à civibus ſola inſcriptione ædium. *Lipſius.*

GRONOVII.

a *Circumluitur, & præaltis rupibus.*] Supereſt particula *&*: nam hoc vult, qua mare arcem alluit, præaltis eam rupibus impoſitam eoque ſitu ipſo munitam fuiſſe. Prævertit hoc monere Sigonius,

tuit. non ſine illa etiam ſpe, cum prohibentibus opus Romanis manum poſſe conſeri; & ſi ferocius procucurriſſent, magna cæde ita attenuari præſidii vires, ut facile per ſe ipſi Tarentini urbem ab iis tueri poſſent. Ubi cœptum opus eſt, patefacta repente porta, in munientes impetum fecerunt Romani: pellique ſe ſtatio paſſa eſt quæ pro opere erat; ut ſucceſſu creſceret audacia, pluresque & longius pulſos proſequerentur. Tum ſigno dato coorti undique Pœni ſunt, quos inſtructos ad hoc Annibal tenuerat: nec ſuſtinuere impetum Romani, ſed ab effuſa fuga loci anguſtiæ eos, [b] impeditaque alia opere jam cœpto, alia apparatu operis, morabantur. [c] plurimi in foſſam præcipitavere, occiſique ſunt plures in fuga quam in pugna. Inde & opus nullo prohibente fieri cœptum. Foſſa ingens ducta, & vallum intra eam erigitur: modicoque poſt intervallo murum etiam eadem regione addere parat: ut vel ſine præſidio tueri ſe adverſus Romanos poſſent. Reliquit tamen [d] modicum præſidium, ut ſimul in faciendo muro adjuvaret. ipſe profectus cum cæteris copiis ad Galeſum flumen (quinque millia ab urbe abeſt) poſuit caſtra. Ex iis ſtativis regreſſus ad inſpiciendum opus (quod aliquantum opinione ejus celerius creverat) ſpem cepit, etiam arcem expugnari poſſe. Et eſt non altitudine, ut cætera tuta, ſed loco plano poſita, & ab urbe muro tantum ac foſſa diviſa. Quum jam machinationum omni genere & operibus oppugnaretur, miſſum à Metaponto præſidium Romanis fecit animum, ut nocte ex improviſo opera hoſtium

nius, ſed ſupini editores, qui tot ſtigmata ab errante ejus librario inuſſerunt Livio, hic ei parere recuſarunt.

b *Impedimentaque alia.*] Et hic omnes, ut Sigonius: *impeditaque alia opere jam cœpto.*

c *Plurimi in foſſam præcipitati occiſique ſunt.*] Put. *praecitavere.* Cui proximus, ſed tamen vitiatus Pal. unus: *ſe præcipitavere.* Nam Livii erat: *in foſſam præcipitavere.* Vt Petav. lib. 27. *Creditum vulgo eſt, in puteum apertum ex equo præcipitaſſe.*

d *Modicum præſidium, ut ſimul in faciendo muro.*] Aliquid latet: nam Put. Pet. Men. Voſ. *Præſidium ſimul interfaciendo.* At Pal. unus: *præſidium, ut munientes ab impetu Romanorum tuerentur, ſimul interfaciendo muro adjuvarent.* Scribe potius: *præſidium; ſimul, ut*

ſtium invaderent. Alia disjecerunt, alia igni corruperunt. iſque finis Annibali fuit ea parte arcem oppugnandi. Reliqua erat in obſidione ſpes, nec ea ſatis efficax; quia arcem tenentes, [e] quæ in peninſula poſita imminet faucibus portus, mare liberum habebant: urbs contra excluſa maritimis commeatibus. propiuſque inopiam erant obſidentes, quam obſeſſi. Annibal convocatis [f] principibus Tarentinorum, omnes præſentes difficultates expoſuit: *neque arcis tam munitæ expugnandæ viam cernere, neque in obſidione quicquam habere ſpei, donec mari potiantur hoſtes. Quodſi naves ſint, quibus commeatus invehi prohibeant,* [g] *extemplo aut abſceſſuros, aut dedituros ſe hoſtes.* Aſſentiebantur Tarentini; cæterum ei, qui conſilium afferret, opem quoque in eam rem afferendam eſſe, cenſebant. Punicas enim naves ex Sicilia accitas id poſſe facere; [h] ſuas, quæ ſinu exiguo intus incluſæ eſſent, quum clauſtra portus hoſtis haberet, ecquem ad modum inde in apertum mare evaſuras? *Evadent*, inquit Annibal. *Multa quæ impedita natura ſunt, conſilio expediuntur.* [k] *Vrbem in campo ſitam habetis. planæ & ſatis latæ viæ patent in omnes partes.* [1] *Via, quæ in portum per mediam urbem ad mare tranſmiſſa eſt, plauſtris tranſveham naves haud magna mole.*

ut in faciendo. Hoc eſt, reliquit aliquid copiarum, ſimul ut præſidio urbi eſſent, & munientes adjuvarent.

e *Quæ in peninſula.*] Put. & Pet. ſemper *pæneinſula.*

f *Principibus Tarentinis.*] Pluſculi: *principibus Tarentinorum.*

g *Extemplo aut abſceſſuros aut dedituros ſe hoſtes.*] Put. Pet. Voſſ. *arceſſuros.* Men. *accerſuros.* An, *arce ceſſuros.*

h *Suas, quæ ſinu exiguo intercluſæ eſſent.*] Put. *intus incluſæ ſunt.* Manus ſecunda fecit *incluſas.* Pet. melior & Voſſ. *intus incluſas eſſe.* Illud tamen vetuſtiſſimi libri veſtigiis propius videtur.

i *Hoſtis haberet, quemadmodum.*] Put. & Pet. *Haberet & quemadmodum.* Scribe: *Quum clauſtra portus hoſtis haberet, ecquem ad modum inde in apertum mare evaſuras?* Semper fere antiqui codices, *etquis*, pro *ecquis*, & utatur illo ſane qui malit.

k *Vrbem enim in campo ſitam habetis.*] Ignorant noſtri τὸ *enim.*

VARIORUM.

1 *Via qua in portum.*] Polybius: Ὁ δὲ συνεωρακὼς τὴν πλατεῖαν δι-διακεκοσμημένην οὖσαν, τὴν ὑπάρχουσαν μὲν ἐντὸς τοῦ διατειχίσματος, φέρουσαν δὲ παρὰ τὸ διατείχισμα ἐκ τοῦ λιμένος εἰς τὴν ἔξω θάλασσαν. Vnde apparet legendum, *ex portu.* Vett. libri, *in portu.* Sigonius.

mole. & mare noſtrum erit, quo nunc hoſtes potiuntur: & illinc mari, hinc terra circumſidebimus arcem. immo brevi, aut relictam ab hoſtibus, aut cum hoſtibus capiemus. Hæc oratio non ſpem modo effectus, ſed ingentem etiam ducis admirationem fecit. Contracta extemplo undique plauſtra junctaque inter ſe: & machinæ, ad ſubducendas naves admotæ, munitumque iter, quo faciliora plauſtra [2] minorque moles in tranſitu eſſet. Jumenta inde & homines contracti, & opus impigre cœptum: paucoſque poſt dies claſſis inſtructa ac parata circumvehitur arcem, [a] & ante os ipſum portus anchoras jacit. Hunc ſtatum rerum Annibal Tarenti reliquit; regreſſus ipſe in hiberna. Cæterum defectio Tarentinorum, utrum priore anno an hoc facta ſit, in diverſum auctores trahunt. plures propioreſque ætate memoriæ rerum, hoc anno tradunt factum. Romæ conſules prætoreſque uſque ante diem 12
quintum Calendas Majas Latinæ tenuerunt. eo die perpetrato ſacro in monte, in ſuas quiſque provincias proficiſcuntur. Religio deinde nova objecta eſt ex carminibus Marcianis. Vates hic Marcius illuſtris fuerat, [b] & quum conquiſitio priore anno ex ſenatuſconſulto talium librorum fieret, in [c] M. Atilii prætoris urbani, qui eam rem agebat, manus venerat. is protinus novo prætori Sullæ tradiderat. Ex hujus Marcii duobus carminibus, alterius

2 *Minorque moles in tranſitu.*] An non *mora?* Alioqui *moles* pro *molitio:* ſed ibi *molitio* nihili eſſet. *Tan. Faber.*

GRONOVII.

a *Et ante ipſum portum ancoras jacit.*] Scribe cum Put. & Pet. *& ante os ipſum portus ancoras jacit.* Cicero lib. 5. in Verr. *In ipſo aditu atque ore portus, ut primum ex alto ſinus ad urbem ab litore inflectitur.* Noſter lib. 28. *Speciem intuenti primo gemini portus in ora duo verſi præbuerit.*

b *Et quum inquiſitio priore.*] Put. Pet. *Et quum conquiſitio.* Iam probavimus, & juvat ex lib. 39. *Vaticinos libros conquirerent.*

c *M. Æmilii prætoris urbis.*] Scribe: *M. Atilii prætoris urbani.* Nam Put. & Pet. *urbem.* Nomen autem & hic & ſuperius c. 1. & 3. de ſententia Sigonii, quamvis nolentibus libris, ita concipiendum cenſemus. Clare enim auctor lib. 24. *M. Æmilius prætor, cujus peregrina ſors erat, juriſdictione M. Atilio collegæ prætori urbano mandata, Luceriam provinciam haberet.* Et ne quis putet ejus rei quidquam ex incidenti occaſione mutatum, lib. 25. ubi in ſequentem

alterius [d] poſt rem actam editi cum rato auctoritas eventu, alteri quoque, cujus nondum tempus venerat, afferebat fidem. Priore carmine Cannenſis prædicta clades in hæc ferme verba erat: *Amnem Trojugena Cannam Romane fuge: ne te alienigenæ cogant in campo Diomedis conſerere manus. Sed neque credes tu mihi; donec compleris ſanguine campum: multaque millia occiſa tua deferet amnis in pontum magnum ex terra frugifera. piſcibus atque avibus feriſque, quæ incolunt terras, iis fuat eſca caro tua. nam mihi ita Iupiter fatus eſt.* Et Diomedis Argivi campos, & Cannam flumen, qui militaverant in iis locis, juxta atque ipſam cladem agnoſcebant. Tum alterum carmen recitatum, non eo tantum obſcurius, quia incertiora futura præteritis ſunt, ſed perplexius etiam ſcripturæ genere. [1] *Hoſtem Romani ſi ex-*

rem annum ſortes prætorum recenſentur: *Fulvii Flacci, qua Luceria ſub Æmilio prætore fuiſſent, legiones eſſent.* At fuit qui objiceret Sigonio ex lib. 27, 35. *Ludos magnos facere dictatorem juſſit, quos M. Æmilius prætor urbis C. Flaminio, Cn. Servilio Coſſ. fecerat.* Ibi tam fuiſſe obliviosum Sigonium, ut qui hic Æmilium prætorem urbanum non fert, notaret hunc M. Æmilium fuiſſe cognomento Regillum, qui poſtea fuerit flamen Quirinalis. At non hæc Sigonii oblivio eſt, ſed reprehenſoris imperitia. M. Æmilius hic fuit prætor urbis Coſſ. C. Flaminio Cn. Servilio, ut patet ex lib. 22, 9. ubi dicitur inter alia ludos magnos votos, eoſque, quoniam Fabium dictatorem belli cura occupatura eſſet, M. Æmilium prætorem ex collegii pontificum ſententia curare juſſum. At ejus M. Æmilii Lepidi, de quo nunc agimus, ſors peregrina, & deinde, ut Luceriam provinciam haberet, fuit Coſſ. Q. Fabio Maximo Tib. Sempronio Graccho. Statim Put. Petav. aliique probiores: *manus venerant.* Rectius, & intellige de libris vel carminibus Marcianis.

d *Poſtea aucta declarato auctoritas eventu.*] Neque integrius Sigonianum: *poſt ea acta editi certo auctoritas eventu.* Omnes vulgares ſcripti: *poſtea eſt aucta, & curato.* Sed Put. *Poſtrameacta dediti cum rato.* A quo nihil vel minimum diſcrepant Pet. melior & duo optimi Florentiæ. Nihili ſit in hac parte Critices, qui non videat veram eſſe, fruſtra Sigonio repudiatam, Vallæ conjecturam: *alterius poſt rem actam editi cum rato auctoritas eventu.* Singulæ phraſes alibi Livio frequentes. Lib. 21. *Id ut tutius conſilium ante rem foret, ita acta re ad fidem pronius eſt.* Lib. 26. *Serum ad impediendam rem actam.* Sed τὸ *editum* in hujuſmodi religioſis amat. Lib. 21, 62. *Hoſtiaque majores, quibus editum eſt, diu cæſa.* Ita MSſ. & ſic reponere memineris: nam male vulgo publicatur, *edictum.* Lib. 22. *Quia ita ex fatalibus libris editum erat.* Lib. 40. *Ob ea decemviri juſſi adire libros, edidere, quibus diis & quot hoſtiis ſacrificaretur.*

VARIORUM.

1 *Hoſtem Romani.*] Hic totus locus tractatus iiſdem verbis à Macrobio lib. primo Saturnalium. Quo in loco legitur: *Hoſtem Romani ſi ex agro pellere vultis.* Sigonius

2 *Nam*

ſi expellere vultis, vomicamque, quæ gentium venit longe, Apollini vovendos cenſeo ludos: qui quotannis comiter Apollini fiant, quum populus dederit ex publico partem: privati uti conferant pro ſe, ſuiſque. Iis ludis faciendis præerit prætor is, qui jus populo plebeique dabit ſummum. Decemviri Græco ritu hoſtiis ſacra faciant. Hæc ſi recte faxitis, gaudebitis ſemper, fietque res veſtra melior. [2] *nam is Divus extinguet perduelles veſtros, qui veſtros campos paſcunt placide.* Ad id carmen explanandum, diem unum ſumpſerunt. poſtero die SC. factum eſt, ut decemviri libros, de ludis Apollini reque divina facienda, inſpicerent. Ea quum inſpecta relataque ad ſenatum eſſent, cenſuerunt Patres: *Apollini ludos vovendos faciendoſque: & quando ludi facti eſſent, duodecim millia æris prætori ad rem divinam & duas hoſtias majores dandas.* Alterum ſenatuſconſultum factum eſt, *Vt decemviri* [3] *ſacra Græco ritu* [a] *facerent, iiſque hoſtiis. Apollini bove aurato & capris duabus albis auratis, Latonæ bove fœmina aurata.* [4] Ludos prætor in circo maximo quum facturus eſſet, edixit, ut populus per eos ludos ſtipem Apollini, quantam commodum eſſet, conferret. Hæc eſt origo ludorum Apollinarium: victoriæ, non valetudinis ergo, ut plerique rentur, votorum. factoſque populus coronatus ſpectavit: matronæ ſupplicavere: vulgo apertis januis, [b] in propatulis epulati ſunt: celeberque dies omni cærimoniarum genere fuit. Quum Annibal circa Tarentum, 13
conſules ambo in Samnio eſſent, ſed circumſeſſuri Capuam viderentur (quod malum diuturnæ obſidionis eſſe ſolet)

2 *Nam is divus exſtinguet perduelles veſtros.*] Vnde malim ego, ut metus ſpondaicus ſit: *Namque ollus dius ſtinguet perduelles veſtros.* Voſſius lib. 3. de Analogia. p. 102.

3 *Sacra facerent, iiſque hoſtiis.*] Ex Macrobio legendum *hiſce hoſtiis.* Sigonius.

4 *Ludos prætor in Circo Maximo cum facturus eſſet.*] Prætor erat urbanus P. Cornelius Sulla, idemque Apollinares hos ludos, qui deinde ſolennes prætorum urbanorum fuerunt, primus fecit. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Facerent, iiſque hoſtiis.*] Lege: *hiſque hoſtiis.* nam & ſcripti quidam, *hiiſque.*

b *In propatulo.*] Put. & Petav. uterque: *in propatulis epulati ſunt.*

c *Qua*

ſolet) jam famem Campani ſentiebant; quia ſementem facere prohibuerant eos Romani exercitus. Itaque legatos ad Annibalem miſerunt, orantes, ut prius quam conſules in agros ſuos educerent legiones, viæque omnes hoſtium præſidiis inſiderentur, frumentum ex propinquis locis convehi juberet Capuam. Annibal, Hannonem ex Bruttiis cum exercitu in Campaniam tranſire, & dare operam, ut frumenti copia fieret Campanis, juſſit. Hanno ex Bruttiis profectus cum exercitu, vitabundus caſtra hoſtium, conſuleſque, qui in Samnio erant, quum Benevento jam appropinquaret, tria paſſuum millia ab ipſa urbe loco edito caſtra poſuit. inde ex ſociis circa populis, quo æſtate comportatum erat, devehi frumentum in caſtra juſſit; præſidiis datis, quæ commeatus eos proſequerentur. Capuam inde nuncium miſit, [c] qua die in caſtris ad accipiendum frumentum præſto eſſent, omni undique genere vehiculorum jumentorumque ex agris contracto. Id pro cætera ſocordia negligentiaque à Campanis actum. [d] paulo plus quadringenta vehicula miſſa, & pauca præterea jumenta: ob id caſtigatis ab Hannone, quod ne fames quidem, quæ mutas accenderet beſtias, curam eorum ſtimulare poſſet, alia prodita dies ad frumentum majore apparatu petendum. Ea omnia, ſicut acta erant, quum enunciata Beneventanis eſſent, legatos decem extemplo ad conſules (circa Bovianum caſtra Romanorum erant) miſerunt. Qui quum auditis quæ ad Capuam agerentur, inter ſe comparaſſent, ut alter in Campaniam exercitum duceret; Fulvius, [e] cui ea provincia obvenerat, profectus nocte Beneventum, mœnia eſt ingreſſus. Ex propinquo

c *Qua die ad accipiendum.*] Omnes ſcripti: *qua die in caſtris ad accipiendum.*

d *Paullo plus quadraginta vehicula miſſa.*] Ab Sigonio. Omnes veteres ſcriptique & editi: *quadringenta*: & haud putem nimium eſſe pro magnitudine urbis & frequentia incolarum: præſertim quum paullo poſt habeas *duo millia.*

e *Cui ea provincia evenerat.*] Meliores: *cui ea provincia obvenerat.*

f Pro-

pinquo cognoſcit Hannonem cum exercitus parte [f] pro-
fectum frumentatum: per quæſtorem Campanis datum
frumentum: duo millia plauſtrorum, inconditam iner-
memque aliam turbam, adveniſſe: per tumultum ac tre-
pidationem omnia agi, caſtrorumque formam, & mili-
tarem ordinem, immiſtis agreſtibus iis ex terris, ſubla-
tum. His ſatis compertis, conſul militibus edicit, ſigna
tantum armaque in proximam noctem expedirent: ca-
ſtra Punica oppugnanda eſſe. Quarta vigilia profecti,
ſarcinis omnibus impedimentiſque Beneventi relictis,
paulo ante lucem quum ad caſtra perveniſſent, tantum
pavoris injecerunt, ut ſi in plano caſtra poſita eſſent,
haud dubie primo impetu capi potuerint. altitudo loci,
& munimenta defenderunt: quæ nulla ex parte adiri,
niſi arduo ac difficili aſcenſu, poterant. Luce prima præ-
lium ingens accenſum eſt: nec vallum modo tutantur
Pœni, ſed ut quibus locus æquior eſſet, deturbant niten-
tes per ardua hoſtes. Vicit tamen omnia pertinax vir- 14
tus, & aliquot ſimul partibus ad vallum ac foſſas perven-
tum eſt; ſed cum multis vulneribus, ac militum pernicie.
Itaque convocatis tribunis militum, conſul abſiſtendum
temerario incepto, ait: *tutius ſibi videri, reduci eo die exer-
citum Beneventum: dein poſtero, caſtris ſe hoſtium jungi, ne
exire inde Campani, neve Hanno regredi poſſet. Id quo facilius
obtineatur, collegam quoque, [g] & exercitum ejus ſe acciturum,
totumque eo verſuros bellum.* hæc conſilia ducis, quum jam
receptui caneret, clamor militum aſpernantium tam
ſegne imperium disjecit. [h] Proxima portæ hoſtium erat
cohors

f *Profectum frumentatum, duo millia.*] Interpoſuimus nobile fragmentum ex Putean. Petav. duobus Flor. Barberino: *Hannonem cum exercitus parte profectum frumentatum: per quæſtorem Campanis datum frumentum: duo millia plauſtrorum, inconditam inermemque aliam turbam; adveniſſe.* An fuit: *ad duo millia?*

g *Et exercitum ejus ſe acciturum, totumque eo verſurum bellum.*] Put. & meliores cum editis ante Sigonium: *verſuros.* nempe ſe & collegam junctos.

h *Proxima porta hoſtium erat cohors Peligna.*] Put. *proxime portas.* Ita ſcribe: vel *portam.*

cohors Peligna: [i] cujus præfectus Vibius Accuæus arreptus vexillum trans vallum hoſtium trajecit. Execratus inde ſeque & cohortem, ſi ejus vexilli hoſtes potiti eſſent, princeps ipſe per foſſam vallumque in caſtra irrumpit. Jamque intra vallum Peligni pugnabant, quum altera parte Valerio Flacco tribuno militum tertiæ legionis exprobrante Romanis ignaviam, qui ſociis captorum caſtrorum concederent decus, T. Pedanius, princeps primus centurio, quum ſignifero ſignum ademiſſet; *Jam hoc ſignum, & hic centurio*, inquit, *intra vallum hoſtium erit. Sequantur, qui capi ſignum ab hoſte prohibituri ſunt.* [k] Manipulares ſui primum tranſcendentem foſſam, dein legio tota ſecuta eſt. Jam & conſul ad conſpectum tranſgredientium vallum mutato conſilio, [l] ab revocando ad incitandos hortandoſque verſus milites, oſtendere, in quanto diſcrimine ac periculo fortiſſima cohors ſociorum & civium legio eſſet. Itaque pro ſe quiſque omnes per æqua atque iniqua loca, quum undique tela conjicerentur, armaque & corpora hoſtes objicerent, pervadunt, irrumpuntque. multi vulnerati, etiam quos vires ſanguiſque desereret, ut intra vallum hoſtium caderent, nitebantur. Capta itaque momento temporis, velut in plano ſita, nec permunita caſtra. Cædes inde, non jam pugna erat, omnibus intra vallum permiſtis. ſupra ſex millia [m] hoſtium occiſa, ſupra ſeptem millia capitum,

i *Cujus præfectus Vibius ereptum vexillum trans hoſtium vallum trajecit.*] Put. *Vibius acauſarreptum.* Neque aliter Petav. melior ante lituram. Scribe: *Vibius Accuæus arreptum.* Sic & infra ſcribendum: *ante alios Accuæus Pelignus.* Nam Put. Pet. tres Flor. *Accæus:* alii *Acceus* vel *Accejus.* Oppidum eſt *Accua* nominatum Livio libro præcedenti. Inde *Accuæus.* Atque ita etiam reponendum apud Valerium lib. 3, 2. ubi idem *Vibius Acceus* vocatur. Forte etiam ſcribendum: *trans vallum jecit.* Sed & illud probum. Plautus Milite: *commeatus tranſtinet trans parietem.*

k *Manipulares ſui primum tranſſcendentem.*] Sic optimi ac fere omnes. Et audet Sigonius venditare, *tranſſcenderunt:* nec videt orationem ſic fieri ſolœcam. Etenim, *Manipulares ejus primum tranſſcenderunt*, dicendum fuerat.

l *Ab revocandis ad incitandos.*] Meliores: *ab revocando ad incitandos hortandoſque verſus milites.* Put. ſolemni errore: *ad revocando.* alii: *ad revocandos.*

m *Hoſtium cæſa, ſupra ſeptem millia capiuntur.*] Put. & Petav. *Hoſtium occiſa, ſupra ſeptem millia capitum.* Voſſ.

quoque

pitum, cum frumentatoribus Campanis, omnique plauſtrorum & jumentorum apparatu capta. & alia ingens præda fuit, quam Hanno populabundus paſſim quum iſſet, ex ſociorum populi Romani agris traxerat. Inde dejectis hoſtium caſtris, Beneventum reditum eſt, prædamque ibi ambo conſules (nam & Ap. Claudius eo poſt paucos dies venit) vendiderunt, diviſeruntque. & donati, quorum opera caſtra hoſtium capta erant: ante alios Accuæus Pelignus, & T. Pedanius princeps tertiæ legionis. Hanno ab Cominio Cerito, quo nunciata caſtrorum clades eſt, cum paucis frumentatoribus, quos forte ſecum habuerat, fugæ magis quam itineris modo in Bruttios rediit. Et Campani audita ſua pariter ſociorumque clade, legatos ad Annibalem miſerunt, qui nunciarent, duos conſules ad Beneventum eſſe; diei iter à Capua: tantum non ad portas & muros bellum eſſe. ni propere ſubveniat, celerius Capuam quam Arpos, in poteſtatem hoſtium venturam. Ne Tarentum quidem, non modo arcem, tanti debere eſſe, ut Capuam, quam Carthagini æquare ſit ſolitus, deſertam indefenſamque populo Romano tradat. Annibal, curæ ſibi fore rem Campanam pollicitus, in præſentia duo millia equitum cum legatis mittit; quo præſidio agros populationibus poſſent prohibere. Romanis interim, ſicut aliarum rerum, arcis Tarentinæ, præſidiique quod ibi obſideretur, cura eſſe. C. Servilius legatus ex auctoritate Patrum, à P. Cornelio prætore in Etruriam ad frumentum coëmendum miſſus, cum aliquot navibus onuſtis in portum Tarentinum inter hoſtium cuſtodias pervenit. Cujus adventu, qui ante in exigua ſpe, vocati ſæpe ad tranſitionem ab hoſtibus per colloquia erant; ultro ad tranſeundum hoſtes vocabant, ſolicitabantque. & erat ſatis vali-

dum

quoque *capitum.* Nempe mutanda diſtinctio, & vox *capta* ab ſequenti periodo retrahi atque huic annecti debet, hoc modo: *ſupra ſex millia hoſtium ceciſa, ſupra ſeptem millia capitum cum frumentatoribus Campanis omnique plauſtrorum & jumentorum apparatu capta. Et alia præda ingens fuit, quam &c.*

11 *Textus*

dum præſidium; traductis ad arcem Tarenti tuendam, qui Metaponti erant, militibus. Itaque Metapontini extemplo metu, quo tenebantur, liberati ad Annibalem defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. movit eos non Tarentinorum magis defectio, Metapontinorumque, quibus indidem ex Achaia oriundi etiam cognatione juncti erant, quam ira in Romanos propter obſides nuper interfectos. Eorum amici cognatique literas ac nuncios ad Hannonem Magonemque, qui in propinquo in Bruttiis erant, miſerunt, ſi exercitum ad mœnia admoviſſent, ſe in poteſtatem eorum urbem tradituros eſſe. M. Atinius Thuriis cum modico præſidio præerat. quem facile elici ad certamen temere ineundum rebantur poſſe; non militum, quos perpaucos habebat, fiducia, quam juventutis Thurinæ. eam ex induſtria centuriaverat, armaveratque ad tales caſus. Diviſis copiis inter ſe, duces Pœni quum agrum Thurinum ingreſſi eſſent, Hanno cum peditum agmine infeſtis ſignis ire ad urbem pergit. Mago cum equitatu, [n] tectus [1] collibus, ad tegendas inſidias oppoſitis, ſubſiſtit. Atinius peditum tantum agmine per exploratores comperto, in aciem copias educit, [o] & fraudis inteſtinæ, & hoſtium inſidiarum ignarus. Pedeſtre prælium fuit perſegne; paucis in prima acie pugnantibus Romanis; Thurinis exſpectantibus magis quam adjuvantibus eventum: & Carthaginienſium acies de induſtria pedem referebat, ut ad terga collis ab equite ſuo inſeſſi hoſtem incautum pertraheret. Quo ubi ventum eſt, coorti cum clamore equites, propere inconditam Thurinorum turbam, nec ſatis fido animo unde pugnabat ſtantem, extemplo in fugam averterunt. Romani, quanquam circum-

n *Tectus collibus ad inſidias tegendas.*] Non placet illud *tectus ad tegendas.* Sic tamen omnes libri. Forte *celandas.*

o *Et fraudis inteſtinæ & hoſtium inſidiarum ignarus.*] Emenda: *hoſtilium.*

VARIORUM.

1 *Collibus ad tegendas inſidias oppoſitis.*] Dicendum *appoſitis.* i. idoneis. *Tan. Faber.*

2 Quod

cumventos hinc pedes, hinc eques urgebat, tamen aliquamdiu pugnam traxere. poſtremo & ipſi terga vertunt, atque ad urbem fugiunt. Ibi proditores conglobati, quum popularium agmen patentibus portis accepiſſent: ubi Romanos fuſos ad urbem ferri viderunt, conclamant, inſtare Pœnum: [a] permiſtoſque & hoſtes urbem invaſuros, ni propere portas claudant. ita excluſos Romanos præbuere hoſti ad cædem. Atinius tamen cum paucis receptus. Seditio inde pauliſper tenuit; quum alii urbem tuendam, inde [b] alii cedendum fortunæ, & tradendam urbem victoribus cenſerent. cæterum, ut plerumque, fortuna & conſilia mala vicerunt: Atinio cum ſuis ad mare ac naves deducto, magis quia ipſi ob imperium in ſe mite ac juſtum conſultum volebant, quam reſpectu Romanorum, Carthaginienſes in urbem accipiunt. Conſules à Benevento in Campanum agrum legiones ducunt, non ad frumenta modo, quæ jam in hibernis erant, corrumpenda, ſed ad Capuam oppugnandam; nobilem ſe conſulatum tam opulentæ urbis excidio rati facturos: ſimul & ingens flagitium imperio dempturos, [2] quod urbi tam propinquæ tertium annum impunita defectio eſſet. Cæterum, ne Beneventum ſine præſidio eſſet, & ut ad ſubita belli, ſi Annibal, (quod facturum haud dubitabant) ad opem ferendam ſociis Capuam veniſſet, equites vim ſuſtinere poſſent, Ti. Gracchum ex Lucanis cum equitatu ac levi armatura Bene-

2 *Quod urbi tam propinquæ tertium annum imp.*] Capua defecit anno DXXXIIII. Ex quo apparet, cum *tertium annum* dixit, annos medios intelligere, extremos imperfectos non numerare. Alioquin *quintum* erat ſcribendum. *Sigonius*.

GRONOVII.

a *Permiſtoſque hoſtes urbem.*] Optimi: *Permiſtoſque & hoſtes urbem invaſuros.*

b *Alii urbem tuendam.*] Hæc verba ignorant omnes ſcripti: continenter vero exhibent: *tenuit; quum inde alii cedendum.* Videndum, an nihil deſit, quod prudens lector ex ſenſu non ſuppleat. Dicendo enim receptum eſſe Atinium, & ſeditionem ortam, quod alii fortunæ cedendum & Pœnis urbem dedendam cenſerent, ſatis indicat, alteram partem fuiſſe illorum, qui Atinium receperint, eoque manendum in fide ſtatuiſſe. Poſteriore loco τὸ *inde* ſignificat nunc tandem, poſt talem caſum.

c *Anguſ*

Beneventum venire jubent: legionibus ſtativiſque ad
16 obtinendas res in Lucanis aliquem præficeret. Graccho, priuſquam ex Lucanis moveret, ſacrificanti, triſte prodigium factum eſt. ad exta, ſacrificio perpetrato, [c] angues duo ex occulto allapſi, edêre jecur, conſpectique repente ex oculis abierunt: id quum aruſpicum monitu ſacrificium inſtauraretur, [d] atque intentius extares ollæ ſervarentur; [e] iterum ac tertium veniſſe tradunt, libatoque jocinore intactos angues abiiſſe. Quum aruſpices, ad imperatorem id pertinere prodigium, præmonuiſſent, & [f] ab occultis cavendum hominibus conſultiſque; nulla tamen providentia fatum imminens moveri potuit. [g] Flavius Lucanus fuit, caput partis ejus Lucanorum, quum pars ad Annibalem defeciſſet, quæ cum Romanis ſtabat. & jam anno in magiſtratu erat; ab eiſdem illis creatus prætor. Is mutata repente voluntate locum gratiæ apud Pœnum quærens, neque tranſire ipſe, neque trahere ad defectionem Lucanos ſatis habuit, niſi imperatoris & ejuſdem hoſpitis proditi capite ac ſanguine fœdus

c *Angues duo ex occulto allapſi edere jecur.*] Put. *adlapſi anaere jecur.* Petav. *anae rejetur.* Florent. *anere.* Pal. unus, Men. Voſſ. *enere.* Pet. alter, Barber. *lambere.* Pal. *ademere.* Videtur ſcribendum: *adedere*, vel *ambedere.* Valerius Maximus: *angues duo ex occulto prolapſi repente hoſtiæ, quam immolaverat, adeſo jocinore.*

d *Atque intentius exta reſerata ſervarentur.*] Put. *exta reſere ſervarentur.* Scribe cum Salmaſio: *atque intentius extares ollæ ſervarentur.* Varro lib. 4. de LL. *Hæ ſunt, quarum in ſacrificiis exta in olla, non in veru coquuntur.* Plautus Rudente: *aut aulam extarem.* Adi commentatores. Meminit & Arnobius *ollæ extorum*: ubi quamquam recordor *aulam auri* apud Plautum, dubitavi aliquando an reſcribendum eſſet, *ollam extarem.* Livius lib. 41. *Ipſam aquam effundi ex olla, ubi exta coquerentur, juſſiſſe.* Rubenius: *extat ſervaretur.* Quod cum non intelligerent librarii, exiſtimat eos primum, *exta reſervarentur*, dein cætera feciſſe. Gloſſarium: *extar, olla, ubi exta coquebantur.*

e *Iterum ac tertium veniſſe tradunt, libatoque jecinore.*] Gallici omnes & Voſſ. ſpernunt τὸ *veniſſe*, dein habent *jocinore.* Lege: *iterum ac tertio tradunt libato jocinore intactos angues abiiſſe.* Obſervavimus alibi non ſemel τὸ *que* in optimo ſupervacaneum.

f *Ab occultis cavendum hominibus conſiliiſque.*] Omnes: *conſultiſque.* Virg. 4. Æneid. *Dum conſulta petis, dum noſtro in limine pendes.* Noſter lib. 10. *nocte rediit, approbare collegam conſulta referens.* Salluſtius Iugurt. *colloquio diem, locum, tempus ipſe deligeret, conſulta ſeſe omnia cum illo integra habere.*

g *Flavius Lucanus fuit.*] Put. *Flavos Lucanis.* Et mox: *Flavos ad Romanum.* Denique: *Flavus is ſe adjungit.*

in 81

dus cum hoſtibus ſanxiſſet, ad Magonem, qui in Bruttiis præerat, clam in colloquium venit: fideque ab eo accepta, [h] ſi Romanum imperatorem ſibi tradidiſſet, liberos cum ſuis legibus venturos in amicitiam Lucanos; [i] deducit Pœnum, in locum pacis Gracchum adducturus. Magonem ibi pedites equiteſque armare, & capere eas latebras, ubi ingentem numerum occuleret, jubet. Loco ſatis inſpecto, atque undique explorato, dies compoſita gerendæ rei eſt. Flavius ad Romanum imperatorem venit: *Rem ſe*, ait, *magnam inchoaſſe, ad quam perficiendam* [k] *ipſius Gracchi opera opus eſſe.* [l] *omnium populorum prætoribus, qui ad Pœnum in illo communi Italiæ motu deſciſſent, perſuaſiſſe, ut redirent in amicitiam Romanorum. quando res quoque Romana, quæ prope exitium clade Cannenſi veniſſet, indies melior atque auctior fieret; Annibalis vis ſeneſceret, ac prope ad nihilum veniſſet. Veteri delicto haud implacabiles fore Romanos: nullam unquam gentem magis exorabilem promptioremque veniæ dandæ fuiſſe. quoties rebellioni etiam majorum ſuorum ignotum?* [m] *Hæc ab ſe*, ait, *dicta: cæterum ab ipſo Graccho eadem hæc audire malle eos, præſentiſque contingere dextram: id pignus fidei ſecum ferre.* [n] *Locum ſe conſciis dixiſſe à conſpectu amotum, haud procul à caſtris Romanis. Ibi paucis verbis tranſigi rem poſſe, ut omne nomen Lucanum in fide ac ſocietate Romana ſit.* Gracchus fraudem & ſermoni & rei abeſſe ratus, ac ſimili-

h *Si Romanum imperatorem ſibi tradidiſſet.*] Put. & Pet. duo Pall. *Si Romanum iis imperatorem tradidiſſet.* Similiter Pet. alter, Voſſ. Pal. tertius, *is*, Men. *his*. Intellige ex ſuperiori, *hoſtibus*.

i *Deducit Pœnum in locum pacis.*] Locus valde vexatus. Quid Laur. Valla & Sigonius conati ſint, poteſt apud illos videri. Put. *Deducit pœnum in locum paucis Gracchum adducturum mago ibi pedites equiteſque armareſet capere eos latebras ubi ingentem numerum occuleret.* Vox *jubet* nuſquam ne in aliis quidem membranis. Scribe: *deducit Pœnum, quo cum paucis Gracchum ait ducturum: Mago ubi pedites equiteſque armaſſet, caperet eas latebras, quæ ingentem numerum occulerent.*

k *Ipſius Gracchi opera opus eſſet.*] Optimi quique, *eſſe*. Eſt enim obliqua oratio. Vt & mox: *reliquum autem quid eſſe.* non *eſſet*, ut vulgo.

l *Omnium populorum prætoribus.*] Non mutandum hoc cum Lipſio diximus ad librum quintum.

m *Hæc ab ſe ait dicta.*] Omnes ſcripti αὐτὶ τοῦ *ait* habent *ſint*. Lege: *Hæc ab ſe ſane dicta.*

n *Locum ſe conſiliis edixiſſe.*] Omnes *conciliis*: optimi etiam *dixiſſe*. Scribe *locum ſe conſciis dixiſſe*. Debebat etiam-

num

ſimilitudine veri captus, cum lictoribus ac turma equitum è caſtris profectus, [o] duce hoſpite in inſidias præcipitatur. Hoſtes ſubito exorti: & nè dubia proditio eſſet, Flavius his ſe adjungit. tela undique in Gracchum atque equites conjiciuntur. Gracchus [p] ex equo deſilit. idem cæteros facere jubet: hortaturque, *Vt quod unum reliquum fortuna fecerit, [q] id cohoneſtent virtute. Reliquum autem quid eſſe, paucis à multitudine in valle ſilva ac montibus ſepta circumventis, præter mortem? id referre, [r] utrum præbentes corpora pecorum modo inulti trucidentur, [ſ] an toto animo à patiendo exſpectandoque eventu in impetum atque iram verſo, agentes audenteſque, perfuſi hoſtium cruore inter exſpirantium inimicorum cumulata armaque & corpora cadant. Lucanum proditorem ac transfugam omnes peterent. qui eam victimam præ ſe ad inferos miſiſſet; eum decus eximium egregiumque ſolatium ſuæ morti inventurum.* inter hæc dicta paludamento circum lævum brachium intorto (nam ne ſcuta quidem ſecum extulerant) in hoſtes impetum fecit. Major quam pro numero hominum editur pugna. jaculis maxime aperta corpora Romanorum, & quum undique ex altio-

num occulte res agi: itaque *concilio* non eſt hic locus. At *τὸ dicere* appoſitum. Cæſar lib. 1. Gall. 34. *Qui ab eo poſtularent, ut aliquem locum medium utriuſque colloquio diceret.* Sic ſcriptum invenimus in opt. membranis, ubi vulgo *deligeret.* Idem Cæſar lib. 5. *Omnibus hibernis Cæſaris oppugnandis hunc eſſe dictum diem.* Ibidem: *Equiteſque undique convocat; iis certam diem conveniendi dicit.*

o *Duce hoſpite in inſidias præcipitatus.*] Lego *præcipitatur.*

p *Ex equo deſiluit.*] Scripti, *deſilit.*

q *Id honeſtent virtute.*] Men. *id obſtent.* Voſſ. *id eo obſtent.* Pet. melior, *ideo honeſtent.* Put. denique: *id cohoneſtent virtute.*

r *Vtrum præſenti torpore pecorum modo inulti trucidentur.*] Quid quæſo eſt *præſens torpor?* *animos* potius *præſentes* dicimus. Neque apparet ullo tempore in re tam trepida fuiſſe defixos fortes viros. Putean. Petav. uterque, Men. Voſſ. duo Pall. *praeſentes corpora.* Emenda, ut plane eſt in uno Pal. *præbentes corpora.* Lib. 4. *Hic præbituri vos telis hoſtium eſtis, indefenſi, inulti?* Lib. 27. *Sitiſque & calor hiantes cædendos capiendoſque adfatim præbebat.* Lib. 28. *Quod ad fugam impedimento hoſtibus erat, id ad cædem eos velut vinctos præbebat.* Lib. 38. *Thracas præda ipſa impeditos oneribus, & pleroſque, ut ad rapiendum manus vacuas haberent, inermes ad cædem præbet.*

ſ *An toto animo à patiendo exſpectandoque eventu in impetum atque iram verſo.*] Vox *animo* non conſpicitur in Putean. Petav. Men. Voſſ. ſcribe: *An toti à patiendo exſpectandoque eventu in*

impetum

altioribus locis in cavam vallem conjectus eſſet, tranſfiguntur. Gracchum jam nudatum præſidio vivum capere Pœni nituntur. cæterum ille conſpicatus Lucanum hoſpitem inter hoſtes, adeò infeſtus confertos invaſit, ut parci ei ſine multorum pernicie non poſſet. Exanimem eum Mago extemplo ad Annibalem miſit, ponique cum captis ſimul faſcibus ante tribunal imperatoris juſſit. Hæc vera fama eſt. Gracchus in Lucanis ad campos, qui Veteres vocantur, periit. Sunt [1] qui in agro 17
Beneventano, prope Calorem fluvium, oſtendant à caſtris cum lictoribus ac tribus ſervis lavandi cauſſa progreſſum, quum forte inter ſalicta innata ripis laterent hoſtes, nudum atque inermem, ſaxiſque, quæ volvit amnis, propugnantem, interfectum. Sunt qui aruſpicum monitu quingentos paſſus à caſtris progreſſum, uti loco puro, ea quæ ante dicta prodigia ſunt, procuraret, ab inſidentibus forte locum duabus turmis Numidarum circumventum ſcribant. adeo nec locus nec ratio mortis in viro tam claro & inſigni conſtat. [t] Funeris quoque Gracchi varia eſt fama. Alii in caſtris Romanis ſepultum ab ſuis, alii ab Annibale (& ea vulgatior fama eſt) tradunt in veſtibulo Punicorum caſtrorum rogum extructum eſſe. armatum exercitum decurriſſe cum tripudiis Hiſpanorum, motibuſque armorum & corporum ſuæ cuique genti aſſuetis: ipſo Annibale omni rerum verborumque honore exſequias celebrante. Hæc tradunt qui in Lucanis rei geſtæ auctores ſunt. Si illis, qui ad Calorem fluvium interfectum memorant, credere velis, capitis tantum Gracchi hoſtes potiti ſunt. eo delato

impetum atque iram verſi, agentes. Horatius: *totus in illis.* Noſter: *plebs novarum rerum atque Annibalis tota eſſe.*

t *Funeris quoque Gracchi varia fama eſt.*] Amputant τὸ *eſt* Putean. Pall. Pett. Men. At Putean. etiam: *varia ſi fama.* Poſſis, *variavit.* ſed propius, *varia eſt fama.* num poſterius elementum *I* an *T* ſignet in antiquiſſimo codice, ambiguum eſt.

VARIORUM.

1 *Qui in agro Beneventano prope Calorem fluvium oſtendant.*] Forte, *contendant.* Alb. Rubenius.

lato ad Annibalem, miſſus ab eo confeſtim Carthalo, qui in caſtra Romana [2] ad Cnæum Cornelium quæſtorem deferret. is funus imperatoris in caſtris, celebran-
18 tibus cum exercitu Beneventanis, fecit. Conſules agrum Campanum ingreſſi, quum paſſim popularentur; eruptione oppidanorum & Magonis cum equitatu territi, ac trepidi ad ſigna milites palatos paſſim revocarunt: & vix dum inſtructa acie fuſi, ſupra mille & quingentos milites amiſerunt. Inde ingens ferocia ſuperbæ ſuopte ingenio genti crevit: [a] multiſque præliis laceſſebant Romanos: ſed intentiores ad cavendum conſules una pugna fecerat, incaute atque inconſulte inita. Reſtituit tamen his animos, & illis minuit audaciam, parva una res. ſed in bello nihil tam leve eſt, quod non magnæ interdum rei momentum faciat. T. Quintio Criſpino Badius Campanus hoſpes erat, perfamiliari hoſpitio junctus. creverat conſuetudo, quod æger Romæ apud Criſpinum Badius ante defectionem Campanam liberaliter comiterque curatus fuerat. [3] Tum Badius progreſſus ante ſtationes, quæ pro porta ſtabant, [b] vocari Criſpinum juſſit. quod ubi eſt Criſpino nunciatum; ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria [c] [4] etiam in

2 *Ad Cn. Cornelium quæſtorem.*] Ipſius Gracchi imperatoris. *Sigon.*

3 *Tum Badius progreſſus ante ſtationes.*] Hanc totam rem, aliis tamen verbis expreſſit Valerius cap. de *humanitate.*

4 *Etiam in diſcidio publicorum fœderum privati juris.*] Sic eſt, hoſpitalitas nullo bello plane pleneque interrumpitur; niſi quid incurrat, quod neglectum exiret in damnum dedecuſve publicum. Extra id, hoſpes hoſpiti adeſſe debet in omnibus per omnia: quod ipſum pluribus firmavimus, Diſcurſu ad Tacitum XLVII. & XLVIII. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Multiſque præliis laceſſebant Romanos.*] Præliis multis laceſſitos non intelligo, niſi qui ad manus jam venerunt: at Romani ad prælia, quæ refugiebant, ſollicitabantur. Scribe una litera expuncta: *multique præliis laceſſebant Romanos.* hoc eſt, identidem, ſæpe laceſſebant eos; multi erant in laceſſendis prælio Romanis. Salluſtius Iugurt. *Antea jam infeſtus nobilitati, tum vero multus atque ferox inſtare.* Et rurſus: *In operibus, in agmine, atque ad vigilias multus adeſſe.* Florus 4, 2. *Multus in eo prælio Cæſar fuit, mediuſque inter Imperatorem & Militem.* Nazarius Paneg. *Tu tamen, imperator, non intutior tempore quam Deo tectior, ſæviſſime hoſti multus inſtares.* Rubenius, *minutiſque.*

b *Evocari Criſpinum juſſit.*] Omnes mſſ. *vocari Criſpinum juſſit.*

c *Etiam in diſſidio publicorum.*] Put. Petav.

in diſcidio publicorum fœderum, privati juris; paullum à cæteris proceſſit. Poſtquam in conſpectum venere, *Provoco te*, inquit, *ad pugnam*, *Criſpine*, Badius: *conſcendamus equos*, *ſummotiſque aliis*, *uter bello melior ſit*, *decernamus*. Ad ea Criſpinus, *nec ſibi*, *nec illi*, ait, *hoſtes deeſſe*, *in quibus virtutem*

Petav. Voſſ. & quicquid vidimus & ſummæ & mediæ ſanctitatis codicum: *in diſcidio publicorum fœderum*. ne veteres libros deſiderent viri docti negantes *diſcidium* eſſe diſtractionem, & quidem corporis aut quaſi corporis, *diſſidium* vero diſſenſionem animorum. Neque enim ſi *diſſidere* Propertius alicubi pro longe ſitum eſſe dixit, ideo ſequitur *diſſidium* quoque de corporibus ſemotis dici, quum derivata non ſemper æque late quam primitiva porrigantur. Potuiſſent addere, ubi per hiatum *terra diſſediſſe* dicitur, & ex Silii lib. 7. de Minucio magiſtro equitum: *qui partitis diſſederat ante maniplis*: neque tamen illa nos movent. Faſtidium hoc eſt uſus: quale notavimus in *decernere* & *diſcrimen*. Vide lib. 3. Obſervat. 13. Multo minus obeſt Terentianum: *valeant*, *qui inter nos diſcidium volunt*. Non enim hi liticulam aut friguſculum quærebant inter Pamphilum & Glycerium; ſed ut ille hanc deſereret, aliam duceret; ut inter eos, verbis Plauti, *diſtractio*, *diſcidium*, *vaſtities veniret*. Itaque pro animo, quo erga eam erat quaſi jam ductam, illos qui adverſentur, divortium velle ait. Bello fœdus, ſi quod antea erat, rumpitur atque diſcinditur: ideo *diſcidium fœderum* dicimus, non *diſſidium*; neque enim & *diſſidere* fœdus poteſt dici. Vt apud Plautum in Milite a. 3, 1. *Neque per vinum unquam ex me oritur diſſidium in convivio*: male Lambinus & qui eum ſequuntur, *diſcidium*. Rixam enim ſignificat & contentionem, quæ eſt animorum diſſenſio verbis explicata. Sequitur enim: *ſi quis ibi odioſus eſt*, *abeo domum*. Si prius *diſcidium* dixiſſet, nunc adfirmaret, quod ſtatim ante negaverat: abeundo enim à ſodalicio illo *diſcidium* facit. Cicero in Lælio cap. 7. *Quæ enim domus tam ſtabilis*, *quæ tam firma civitas eſt*, *quæ non odiis atque diſſidiis funditus poſſit everti*? Perperam hic Gulielmius & Gruterus, *diſcidiis*. Amicitiæ enim & concordiæ non diverſum *diſcidium*, ſed *diſſidium*: quod *diſſenſiones & diſcordias* ante dixit Cicero. Philippus ad filios apud Livium lib. 40. *Quoties ego audientibus vobis deteſtatus exempla diſcordiarum fraternarum*, *horrendos eventus eorum retuli*, *quibus ſe ſtirpemque ſuam*, *domos*, *regna funditus evertiſſent*? Cicero ad Atticum lib. 4. epiſt. 1. *Te acerbiſſime diſcidium noſtrum tuliſſe*, quod nempe fiebat locorum ſeparatione, amicitia illæſa. Apud Trogum lib. 23. refertur *crudele diſcidium* Agathoclis & uxoris ejus integra concordia & pietate conjugali. In divortio autem etſi plerumque ſit animorum quoque diſſenſus, tamen is proprie non explicatur verbo *diſcidium*, ſed diſtractio tori, domus, familiæ. Tiberius Agrippinam coactus eſt demittere, quam tenerrime amabat: hoc *diſcidium* fuit abſque *diſſidio*. Idem poſtquam Iuliam duxiſſet, primum concorditer cum ea vixit, mox *diſſedit* (ait Suetonius) & aliquanto gravius, ut etiam perpetuo ſecubaret: *diſſidium* id fuit hactenus, etiam *diſcidium* lecti genialis, nondum *diſcidium* matrimonii. Tacitus 11. annal. 28. *Sed exſcidium procul abfuiſſe*. Pichena *diſſidium*, duplici errore: primum quod *diſſidium* putat eſſe idem quod *diſcidium*; dein quod divortium metuere putat, qui domus exſcidium & interitum verebantur. Sed omnium peſſime illi, quibuſcum Gulielmius *diſcidium* vult ſcribi, quoties agitur de amicitia quaſi diſcidenda; *diſſidium* autem, quoties tantum diſſidemus, hoc eſt, ut ait, locorum intercapidine ſejungimur. Nihil improbandum magis.

virtutem oſtendant: [d] *Se ab eo, etiam ſi in acie occurrat, declinaturum, ne hoſpitali cæde dextram violet.* converſuſque abibat. Enimvero ferocius tum Campanus, increpare mollitiem, ignaviamque, & ſe digna probra in inſontem jacere, hoſpitalem hoſtem appellans; *ſimulantemque parcere, cui ſciat parem ſe non eſſe. ſi parum publicis fœderibus ruptis dirempta ſimul & privata jura eſſe putet, Badium Campanum, T. Quintio Criſpino Romano* [e] *palam omnibus (duobus exercitibus audientibus) renunciare hoſpitium. Nihil ſibi cum eo conſociatum,* [f] *nihil fœderatum hoſti cum hoſte, cujus patriam ac penates publicos privatoſque oppugnatum veniſſet. Si vir eſſet, congrederetur.* Diu cunctantem Criſpinum perpulere turmales, ne impune inſultare Campanum pateretur. itaque tantum moratus, dum imperatores conſuleret, permitterentne ſibi extra ordinem in provocantem hoſtem pugnare; permiſſu eorum arma cepit, equumque conſcendit, & Badium nomine compellans, ad pugnam evocavit. Nulla mora à Campano facta eſt. [g] infeſtis equis concurrere, Criſpinus ſupra ſcutum ſiniſtrum humerum Badio haſta transfixit: ſuperque delapſum cum vulnere ex equo deſiluit, ut pedes jacentem conficeret. Badius, priuſquam opprimeretur, parma atque equo relicto, ad ſuos aufugit. Criſpinus, equum, [h] armaque capta, & cruentam cuſpidem inſignis ſpoliis oſtentans; cum

d *Se ab eo, etiam ſi in acie occurrat, declinaturum.*] Τὰ *ab eo*, nec in Gall. nec Voſſ. duobus Pall. habentur.

e *Palam omnibus, duobus exercitibus audientibus, renuntiare hoſpitium.*] Hic τὸ *omnibus* Put. & optimi quique refutant. Vereor ne & τὸ *audientibus* ſit inculcatum ab improvido correctore, & fuerit ab Livio: *palam duobus exercitibus renuntiare hoſpitium.* Vt lib. 6. *Creditori rem palam populo ſolvit.* Aurelius Victor Schoti, Nerone: *amictus nubentium virginum ſpecie, palam ſenatu, dote dicta in manum conveniret.* Immo maneat vetus lectio: *palam, duobus exercitibus audientibus, renuntiare.* Quod non multum abit ab illo Cæſaris lib. 1. de bello Gall. *Quos quum apud ſe in caſtris Arioviſtus conſpexiſſet, exercitu ſuo præſente clamavit.* Cicero contra competitores: *præſente po. Romano factum eſt.* Apud Feſtum: *Pube præſente eſt populo præſente.*

f *Nihil fœderatum hoſpiti cum hoſte.*] Meliores codd. omnes, *hoſti cum hoſte*, ut olim conjeceramus.

g *Infeſtis equis concurrere.*] Parum refert: ſed optimi, *concurrerunt.* Et mox, *deſiluit*, non *deſiliit*.

h *Armaque capta cruentam.*] Scripti: *armaque capta & cruentam.*

i *Vacua*

cum magna laude & gratulatione militum ad conſules eſt deductus, laudatuſque ibi magnifice, & donis donatus. Annibal ex agro Beneventano caſtra ad Capuam quum 19
moviſſet; tertio poſt die quam venit, copias in aciem eduxit: haudquaquam dubius, quod Campanis abſente ſe paucos ante dies ſecunda fuiſſet pugna; quin multo minus ſe ſuumque toties victorem exercitum ſuſtinere Romani poſſent. Cæterum, poſteaquam pugnari cœptum eſt, equitum maxime incurſu quum jaculis obrueretur, laborabat Romana acies: donec ſignum equitibus datum eſt, ut in hoſtem admitterent equos. ita equeſtre prælium erat, quum procul viſus Sempronianus exercitus, cui Cn. Cornelius quæſtor præerat, utrique parti parem metum præbuit, ne hoſtes novi adventarent. Velut ex compoſito utrimque ſignum receptui datum: reductique in caſtra prope æquo Marte diſceſſerunt. plures tamen ab Romanis primo incurſu equitum ceciderunt. Inde conſules, ut averterent Capua Annibalem, nocte quæ ſecuta eſt, diverſi, Fulvius in agrum Cumanum; Claudius in Lucanos, abierunt. Poſtero die, quum [i] vacua caſtra eſſe Romanorum nunciatum Annibali eſſet, & duobus agminibus diverſos abiiſſe; incertus primò utrum ſequeretur, Appium inſtitit ſequi. Ille circumducto hoſte qua voluit, alio itinere ad Capuam rediit. Annibali alia in his locis bene gerendæ rei fortuna oblata eſt. M. Centenius fuit cognomine Pœnula; inſignis inter primipili centuriones, [k] & magnitudine corporis & animo. is perfunctus militia, per P. Cornelium Sullam prætorem in ſenatum introductus, petit à Patribus, uti ſibi quinque millia militum darentur. Se peritum & hoſtis & regionum, brevi operæ pretium facturum. & quibus artibus ad id locorum noſtri & duces, & exercitus capti forent, iis adverſus inventorem uſurum.

[l] Id

i *Vacua caſtra Romanorum nuntiatum.*] Optimus: *caſtra eſſe Romanorum.*

k *Et magnitudine corporis & animi.*] Scripti, *animo.* Salluſtius Iugurt. *vultu corporis pariter atque animo varius.*

l *Id*

[l]Id non promiſſum magis ſtolide quam ſtolide creditum: tanquam eædem militares & imperatoriæ artes eſſent. data pro quinque octo millia militum; pars dimidia cives, pars ſocii & ipſe aliquantum voluntariorum itinere in agris concivit; ac prope duplicato exercitu in Lucanos pervenit; ubi Annibal, nequicquam ſecutus Claudium, ſubſtiterat. Haud dubia res eſt: quippe inter Annibalem ducem & centurionem, exercituſque, alterum vincendo veteranum, [m] alterum novum totum, & magna ex parte etiam tumultuarium ac ſemiermem. Ut conſpecta inter ſe agmina ſunt, & neutra pars detrectavit pugnam; extemplo inſtructæ acies. pugnatum tamen, ut in nulla pari re, [n] duas amplius horas; concitata, donec dux ſtetiſſet, Romana acie. Poſteaquam is non pro vetere fama ſolum, ſed etiam metu futuri dedecoris, ſi ſua temeritate contractæ cladi ſupereſſet, objectans ſe hoſtium telis cecidit; fuſa extemplo eſt Romana acies. [o] ſed adeo ne fugæ quidem iter patuit, omnibus viis ab equite inſeſſis, ut ex tanta multitudine vix mille evaſerint; [p] cæ-
20 teri paſſim, alii alia peſte abſumpti ſint. [q] Capua à conſulibus iterum ſumma vi obſideri cœpta eſt: quæque in eam rem opus erant, comportabantur parabanturque. Caſilinum, frumentum convectum: ad Vulturni oſtium, [1] ubi nunc urbs eſt, caſtellum communitum.

([a] ante

l *Id non promiſſum magis ſtolide quam ſtolide creditum.*] Alterum *ſtolide* vacare puto.

m *Alterum novum totum & magna ex parte.*] Put. & Pet. ignorant copulativam.

n *Duabus amplius horis concitata etiam.*] Put. & Pet. *ut in nulla pari re duas amplius horas concitata &, donec dux ſtetiſſet, Romanam aciem.* Recte igitur Valla, fruſtra obnitente Sigonio; niſi quod particulam, ſuppoſito *etiam*, mutare non fuit neceſſe. Pall. duo, Flor. Voſſ. Barber. Men. non diſſentiunt, præter quam quod nonnullis excidit *donec*.

o *Sed adeo ne fugæ quidem iter patuit.*] Puto hoc bene conjectum ex Put. & Pet. lectione: *ſed adſeneruae quidem iter patuit.*

p *Cæteri paſſim alii alia peſte abſumpti ſunt.*] Scripti, *ſint.*

q *Capua à Coſſ. interim ſumma vi obſideri.*] Put. Pet. uterque, Voſſ. Men. *iterum.* Vere. Infra c. 22. *Annibal magnifice reſpondit, & antea ſolviſſe obſidionem, & nunc adventum ſuum conſules non laturos.*

VARIORUM.

1 *Vbi nunc urbs eſt.*] Non eſt, quod deſiderari quidquam putet Glareanus.

Vultur-

([a] ante Fabius Maximus munierat) præſidium impoſitum, ut & mare proximum, & flumen in poteſtate eſſent. In ea duo maritima caſtella frumentum, quod ex Sardinia nuper miſſum erat, [b] quodque M. Junius prætor ex Etruria coëmerat, ab Oſtia convectum eſt, [c] ut exercitui per hiemem copia eſſet. Cæterum ſuper eam cladem, quæ in Lucanis accepta erat, volonum quoque exercitus; qui vivo Graccho ſumma fide ſtipendia fecerat (velut exauctoratus morte ducis) [d] ab ſignis diſceſſit. Annibal non Capuam neglectam, neque in tanto diſcrimine deſertos volebat ſocios: ſed proſpero ex temeritate unius Romani ducis ſucceſſu, in alterius ducis exercituſque opprimendi occaſionem imminebat. Cn. Fulvium prætorem Appuli legati nunciabant, primo dum urbes quaſdam Appulorum, quæ ad Annibalem deſciviſſent, oppugnaret, intentius rem egiſſe: poſtea nimio ſucceſſu & ipſum & milites præda impletos in tantam licentiam ſocordiamque effuſos, ut nulla diſciplina militiæ eſſet. [e] Quum ſæpe alias, tum paucis diebus ante expertus, qualis ſub inſcio duce exercitus eſſet, in Apuliam caſtra movit. Circa Herdoniam Romanæ legiones & prætor 21

Fulvius

Vulturnum enim oppidum intelligit, quod ad ipſius Vulturni fluminis oſtium fuit, ut Strabo lib. 5. tradit. Duo autem maritima caſtella hoc loco nominat: Vulturnum, quod in ore fluminis, & Caſilinũ quod ad flumen Vulturnum fuit. Quod autem inquit, ante à Fabio Maximo communitum fuiſſe, *κατ' σεσωπώμενον* intelligendum eſt. Non enim ſupra Vulturnum, ſed Puteolos communitos eſſe à Fabio ſcripſit libro 24. Tria autem caſtella fuiſſe hoc bello communita, Vulturnum, Caſilinum, Puteolos, ipſe paullo poſt tradit, cap. 22. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Ante Fabius Maximus munierat.*] Sane Puteolos intelligit: ſed ut alterius nomen non expreſſit, ita hoc quoque aliunde requiri voluiſſe videtur. Lego: *alterum Fabius Maximus.* Mitius hoc certe quam inſerere *Puteolos* cum Cluverio lib. 1. cap. 2. Habes utraque cap. 22.

b *Quodque Mutius prætor.*] *Mutinius* exhibent libri: quod cur dubitem debere eſſe *M. Iunius*, ut Glareano & Sigonio viſum?

c *Vbi exercitui per hiemem copia eſſet.*] Scripti: *ut.*

d *Ab ſignis deceſſit.*] Meliores: *diſceſſit.* Cæſar lib. 5. de Gall. *neque ab ſignis diſcedere auderent.* Et iterum: *quod fieri neceſſe erat, ut vulgo milites ab ſignis diſcederent.* Lib. 1. de civ. *ordines ſervare neque ab ſignis diſcedere.*

e *Hannibal quum ſæpe alias.*] Deeſt optimis nomen à fronte: & facile intelligitur è præcedentibus.

f *Qui*

Fulvius erant. quo ubi allatum eſt, hoſtes adventare, prope eſt factum, ut injuſſu prætoris ſignis convulſis in aciem exirent. nec res ulla magis tenuit, quam ſpes haud dubia, ſuo arbitrio, ubi vellent, acturos. Nocte inſequenti Annibal, quum tumultuatum in caſtris, & pleroſque ferociter ſignum ut daret inſtitiſſe duci ad arma vocantes ſciret; haud dubius proſperæ pugnæ occaſiodem dari; tria millia expeditorum militum in villis circa, vepribuſque & ſilvis diſponit; [f] qui ſigno dato ſimul omnes è latebris exiſterent: & Magonem, ac duo ferme millia equitum, qua fugam inclinaturam credebat, omnia itinera inſidere jubet. his nocte præparatis, prima luce in aciem copias educit. Nec Fulvius eſt cunctatus; non tam ſua ulla ſpe, quam militum impetu fortuito tractus. itaque eadem temeritate, qua proceſſum in aciem eſt, inſtruitur ipſa acies ad libidinem militum forte procurrentium, conſiſtentiumque quo loco ipſorum tuliſſet animus: deinde per libidinem aut metum deſerentium locum. [g] prima legio, & ſiniſtra ala in primo inſtructæ, & in longitudinem porrecta acies. clamantibus tribunis, nihil introrſus roboris ac virium eſſe, & quacumque impetum [h] feciſſent, hoſtes perrupturos; nil, quod ſalutare eſſet, non modo ad animum, ſed ne ad aures quidem admittebant. [i] Et Annibal haudquaquam ſimilis dux, neque ſimili exercitu, neque ita inſtructo aderat. ergo ne clamorem quidem atque impetum primum eorum Romani ſuſtinuere. Dux ſtultitia & temeritate Centenio par,

f *Qui ſigno dato ſimul omnes è latebris exſilirent.*] Put. Per. Men. Pal. Voſſ. *exiſterent*. Rectius. Cicero 4. in Verr. *qua Ditem patrem ferunt repente cum curru exſtitiſſe*. Auctor de bello Africo: *latent enim in inſidiis cum equis inter convalles, & ſubito exſiſtunt*. Ibidem: *agmini ejus extremo ſe offerunt, atque ex collibus primis exſiſtunt*. Noſter lib. 39. *Si exiſtat hodie ab inferis Lycurgus*.

g *Prima legio & ſiniſtra ala primo inſtructa.*] Optimi, *in primo*: de quo dictum ad lib. 10.

h *Feciſſent hoſtes, perrupturos.*] Scripti: *quacumque impetum feciſſet hoſtis; perrupturos*. Simillimam mutationem numeri reſtituimus ex libris ſcriptis lib. 7, 35.

i *Et Hannibal quidem haudquaquam ſimili exercitu.*] Mirifice variant hic libri, quia ſcriptores eorum audaciam ſumpſerunt non intellectam lectionem

par, animo nequaquam comparandus, ubi rem inclinatam ac trepidantes ſuos vidit, equo arrepto cum ducentis ferme equitibus effugit: cætera à fronte pulſa, [k] à tergo atque alis circumventa acies, eo uſque eſt cæſa, ut ex duodeviginti millibus hominum, duo millia haud amplius evaſerint. caſtris hoſtes potiti ſunt. Hæ clades ſu- 22
per aliam alia Romam quum eſſent nunciatæ, ingens quidem & luctus & pavor civitatem cepit. ſed tamen quia conſules, ubi ſumma rerum eſſet, [l] ad id locorum proſpere rem gererent, minus his cladibus commovebantur. [m] Legatos ad conſules mittunt C. Lætorium, M. Metilium, qui nunciarent, ut reliquias duorum exercituum cum cura colligerent: darentque operam, ne per metum ac deſperationem hoſti ſe dederent, (id quod poſt Cannenſem accidiſſet cladem) & ut deſertores de exercitu volonum conquirerent. Idem negotii P. Cornelio datum. cui & delectus mandatus erat. iſque per fora conciliabulaque edixit, ut conquiſitio volonum fieret, iique ad ſigna reducerentur. Hæc omnia intentiſſima cura acta. Ap. Claudius conſul, D. Junio ad oſtium Vulturni, M. Aurelio Cotta Puteolis præpoſito, qui ut quæque naves ex Etruria ac Sardinia acceſſiſſent, extemplo in caſtra mitterent frumentum: ipſe ad Capuam regreſſus, [n] Q. Fulvium collegam invenit, Caſilino omnia importantem, molientemque ad oppugnandam Capuam. [o] Tum ambo conſules circumſederunt urbem,

ctionem veterem interpolandi. Put. *haudquaquam ſimilis dua neque ſimili exercitu.* Significat: *Et Hannibal quidem haudquaquam ſimilis dux neque ſimili exercitu.*

k *A tergo atque alis.*] Put. Pet. Men. *A fronte pulſa, in tergo atque alis circumventa.*

l *Ad id locorum proſpere gererent.*] Put. & Pet. *proſperem gererent.* Forte: *proſpere rem gererent.*

m *Legatos ad coſſ. mittunt, qui nuntiarent.*] Suſpecta mihi τὰ *qui nuntiarent*, propter ea quæ notavi ad lib. 8, 22.

n *Q. Fulvium collegam invenit, Caſilino omnia importantem.*] Omnes Gallicani & Voſſ. *Inde portantem molientem ad opp.*

o *Tum ambo conſules circumſederunt urbem.*] Optimis excit τὸ *conſules*: nec videbitur opus præcedentia recte conſideranti.

bem, & Claudium Neronem prætorem, [r] ab Sueſſula ex Claudianis caſtris exciverunt. Is quoque modico ibi [p] præſidio ad tenendum locum relicto, [q] cæteris omnibus copiis ad Capuam deſcendit. [r] ita tria prætoria circa Capuam erecta, tres & exercitus diverſis partibus opus aggreſſi, foſſa, valloque circumdare urbem parant: & caſtella excitant modicis intervallis. multiſque ſimul locis cum prohibentibus opera Campanis eo eventu pugnant, ut poſtremo portis muroque ſe contineret Campanus. Prius tamen quam hæc continuarentur opera, legati ad Annibalem miſſi: qui quererentur, deſertam ab eo Capuam, ac prope redditam Romanis: obteſtarenturque ut tunc ſaltem opem non circumſeſſis modo, ſed etiam circumvallatis, ferret. Conſulibus literæ à Pub. Cornelio prætore miſſæ, *Vt, priuſquam clauderent Capuam operibus, poteſtatem Campanis faceret, ut qui eorum vellent, exirent ab Capua, ſuaſque res ſecum auferrent. Liberos fore ſuaque omnia habituros, qui ante Idus Martias exiſſent. poſt eam diem quique exiſſent, quique ibi manſiſſent, hoſtium futuros numero.* ea pronunciata Campanis, atque ita ſpreta, ut ultro dicerent contumelias, minarenturque. Annibal ab Herdonia Tarentum duxerat legiones; ſpe, aut vi, aut dolo, arcis Tarentinæ potiundæ. Quod ubi parum proceſſit, ad Brunduſium flectit iter: prodi id oppidum ratus. ibi quoque quum fruſtra tereret tempus, legati Campani ad eum venerunt; querentes ſimul, orantesque.

p *Præſidio ad tuendum.*] Put. aliique haud ſpernendi libri, *ad tenendum locum.*

q *Cum cæteris omnibus copiis ad Capuam deſcendit.*] Meliores omittunt præpoſitionem *cum.* Vt lib. 5. *Profectus ingentibus peditum equitumque copiis in Tricaſtinos venit.* Eodemque: *Quid reſtat, niſi ut jam novis copiis veniant.* Lib. 16. *Etruſci contra omnibus copiis.* Lib. 27. *Advenit Livius omnibus copiis.* Et hoc libro infra: *quod tanto minoribus ſpe atque opinione omnium copiis veniſſet.* Et hoc libro infra: *Marcellus omnibus copiis urbem ingreſſus.*

r *Ita tria prætoria circa Capuam erecta, tres exercitus.*] Put. Pet. haud ocioſe, ut puto: *tres & exercitus.*

VARIORUM.

r *Ab Sueſſula ex Claudianis caſtris.*] Claudiana caſtra ſupra Sueſſulam à M. Claudio Marcello communita intelligis, de quibus ſupra. *Sigon.*

Gro-

que. quibus Annibal magnifice reſpondit, & antea ſolviſſe obſidionem, & nunc adventum ſuum conſules non laturos. Cum hac ſpe dimiſſi legati, vix regredi Capuam, jam duplici foſſa valloque cinctam potuerunt.
Quum maxime Capua circumvalleretur, [a] Syracuſarum 23
oppugnatio ad finem venit: præterquam vi ac virtute ducis exercituſque, inteſtina etiam proditione adjuta. Namque Marcellus initio veris incertus, utrum Agrigentum ad Himilconem & Hippocratem verteret bellum, an obſidione Syracuſas premeret; quamquam nec vi capi videbat poſſe inexpugnabilem terreſtri ac maritimo ſitu urbem, [b] nec fame, quam prope liberi ab Carthagine commeatus alerent; tamen ne quid inexpertum relinqueret, transfugas Syracuſanos (erant autem apud Romanos aliqui nobiliſſimi viri, inter defectionem ab Romanis, quia ab novis conſiliis abhorrebant, pulſi) colloquiis ſuæ partis tentare hominum animos juſſit: & fidem dare, ſi traditæ forent Syracuſæ, liberos eos ac ſuis legibus victuros eſſe. Non erat colloquii copia: quia multorum animi ſuſpecti, omnium curam oculoſque converterant, ne quid falleret tale admiſſum. Servus unus exulum pro transfuga intromiſſus in urbem, conventis paucis, initium colloquendi de tali re fecit. [c] deinde in piſcatoria quidam navi, retibus operti, circumvectique ita ad caſtra Romana, collocutique cum transfugis: & idem ſæpius eodem modo alii atque alii. poſtremo ad octoginta facti: & quum jam compoſita omnia ad proditionem eſſent, indicio delato ad Epicydem per Attalum quendam, indignantem ſibi rem creditam non eſſe, [d] necati omnes cum cruciatu ſunt. Alia ſubinde

ſpes,

GRONOVII.

a *Syracuſarum quoque oppugnatio.*] Put. duo Petav. duoque Pall. conjunctionem inducunt.

b *Nec fame, quam prope liberi.*] Duo optimi: *nec fame umquam prope.* Scribe: *nec fame, ut quam prope.* Valet utpote.

c *Deinde in piſcatoria quidam*] Sigonius notat in ſuis non apparere τὸ *Inde.* Noſtri etiam: *dein piſcatoria.* Forte: *dein piſcatoria quidam navi, retibus operti, circumvecti uſque ad caſtra Romana.*

d *Necati omnes & cruciati ſunt.*]

Placebit

ſpes, poſtquam hæc vana evaſerat, excepit. [e] Damippus quidam Lacedæmonius miſſus ab Syracuſis ad Philippum regem, captus ab Romanis navibus erat. hujus utique redimendi & Epicydæ cura erat ingens: nec abnuit Marcellus, jam tum [f] Ætolorum, cujus gentis ſocii Lacedæmonii erant, amicitiam affectantibus Romanis. Ad colloquium de redemptione ejus miſſis, medius maxime atque utriſque opportunus locus, [1] ad portum Trogiliorum, propter turrim, quam vocant Galeagram, eſt viſus. quo quum ſæpius commearent, unus ex Romanis ex propinquo murum contemplatus, numerando lapides, æſtimandoque ipſe [g] ſecum qui in fronte paterent; ſimul altitudinem muri, quantum proxime conjectura poterat, permenſus, humilioremque aliquanto priſtina opinione ſua & cæterorum omnium ratus eſſe, & vel mediocribus ſcalis ſuperabilem; [h] ad Marcellum rem defert. Haud ſpernenda viſa. ſed, quum adiri locus, qui ob idipſum intentius cuſtodiebatur, non poſſet, occaſio quærebatur. quam obtulit transfuga, nuncians, diem [2] feſtum Dianæ

Placebit magiſtris ὕϛερον πρότερον. Sed ſcripti: *necati omnes concruciati ſunt.* Put. *omnes cum cruciati.* Ergo lege: *necati omnes cum cruciatu ſunt.*

e *Damaſippus quidam Lacedæmonius.*] Vt vult Sigonius, fac *Damippus.* Nam ita appellat Plutarchus, & omnes libri *Damnippus* aut *Damippus.* non *Damaſippus.*

f *Ætolorum, cujus gentis ſocii Lacedæmonii erant.*] Probiſſimi carent τῷ *gentis.* An, *quibus ſocii*, vel *queis ſocii?*

g *Secum qui in fronte.*] Scribendum conjicio: *æſtimandoque ipſe ſecum quid in fronte paterent.* Cæſar 6. de Gall. *Hujus Hercyniæ ſylvæ latitudo novem dierum iter expedito patet.* Lib. 7. *Foſſam pedum viginti directis lateribus duxit, ut ejus ſolum tantundem pateret, quantum ſummæ labra diſtabant.* Lib. 1. de Civil. *At tantum in latitudinem patebat, ut tres inſtructæ cohortes eum locum implerent.* Lucanus lib. 2. *Menſoque, hominis quid fata paterent.* Seneca: *Ætas bene diſponenti multum patet.*

h *Ad Marcellum rem refert. Haud ſpernenda res.*] Put. Pet. melior: *ad Marcellum rem* (ſic omnes alii quoque ſcripti) *defert. Haud ſpernenda viſa.* Vulgo *refert*, & repetitur τὸ *res* ex ſcholio manifeſto.

VARIORUM.

1 *Ad portam Trogilorum.*] Stephanus Τρώγιλος, χώρα ἐν Σικελίᾳ· τὸ ἐθνικὸν Τρωγίλιος. In ipſo maris litore fuit *Trogilus* vicus, à quo vicani dicebantur *Trogilii.* & ab his navium ſtatio *portus Trogiliorum*, non *Trogilorum* vel *Trogillorum.* Cluverius.

2 *Feſtum Dianæ per triduum.*] Ἀρτεμίσια Dianæ cum aliis celebrabant Syracuſani, vino multo & luſu. Plutarch. in Marcello: Ἑορτὴν Ἀρτέμιδι τοὺς Συρακουσίους ἄγοντας, καὶ πρὸς οἶνον

næ per triduum agi, & quia alia in obſidione deſint, vino largius epulas celebrari; & ab Epicyde præbito univerſæ plebei, & per tribus à principibus diviſo. Id ubi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum militum collocutus, electiſque per eos, ad rem tantam agendam audendamque, idoneis centurionibus militibuſque, & ſcalis in occulto comparatis, cæteris ſignum dari jubet, ut mature corpora curarent, quietique darent. nocte in expeditionem eundum eſſe. Inde ubi id temporis viſum, [a] quo de die epulatis jam vini ſatias principiumque ſomni eſſet; ſigni unius milites ferre ſcalas juſſit; & ad mille fere armati tenui agmine per ſilentium eo deducti. Ubi ſine ſtrepitu ac tumultu primi evaſerunt in murum, ſecuti ordine alii; quum priorum audacia dubiis etiam animum faceret. Jam mille armatorum ceperant partem, 24
[b] quum cæteræ admotæ, pluribuſque ſcalis in murum evadebant; ſigno ab Hexapylo dato: quo per ingentem ſolitudinem erat perventum, quia magna pars in turribus epulati, aut ſopiti vino erant, aut ſemigraves potabant. [c] paucos tamen eorum oppreſſos in cubilibus interfecerunt. Prope Hexapylon eſt portula magna vi refringi cœpta: & è muro ex compoſito tuba datum ſignum erat; & jam undique, non furtim, ſed vi aperta, gerebatur res; [3] quippe ad Epipolas, frequentem cuſtodiis locum, perventum

οἶνον θερμηθεὶς καὶ πολλὴν παραφυλάξας, ἔλαθεν. Ac panis ei offerebatur Λοχιά dictus. Heſychius: Λοχιά· ἄρτος τῇ Ἀρτέμιδι γινόμενος. Quæ ſacra ejus ordirentur; Λόμβαι dictæ. Vide Heſych. *Meurſ.* Græc. Fer. lib. 1.

3 *Quippe ad Epipolas freq. cuſtod. locum.*] Ἐπιπολαὶ apud Thucyd. lib. 6. locus præruptus urbi imminens. *Glareanus.*

GRONOVII.

a *Quo die epulatis jam vinoque ſatiatis.*] Suum cuique. Recte Lipſius, *de die.* hoc eſt, tempeſtivo convivio. *Vinoque ſauciatis* doctius quam verius. Scribendum enim ex Put. & Flor. optimo, *jam vini ſatias principiumque*, ut produxit ad Hiſt. Aug. Salmaſius. Lib. 23. *Cœperunt epulari de die.* id eſt, ante conſuetam frugalibus cœnæ horam.

b *Quum cæteræ admotæ.*] Lege: *quum cæteri admoti.* Lib. 26. *Quia ad prædictum tempus exercitum ad Syracuſas non admoviſſet.*

c *Paucos tamen eorum comprehenſos in cubilibus.*] Put. Petaviani, duo Pall. Men. *impreſſos* vel *inpreſſos.* Videntur velle *oppreſſos.* Sic infra: *tum inter tre-*

pidos

ventum erat: terrendique magis hoſtes erant, quam fallendi; ſicut territi ſunt. nam ſimul ac tubarum eſt auditus cantus, clamorque tenentium muros, partemque urbis; omnia teneri cuſtodes rati, alii per murum fugere, alii ſalire de muro, præcipitarique turba paventium. Magna pars tamen ignara tanti mali erat; & gravatis omnibus vino ſomnoque, & [d] in vaſtæ magnitudinis urbe, [1] partium ſenſu non ſatis pertinente in omnia. Sub luce Hexapylo effracto, Marcellus omnibus copiis urbem ingreſſus, excitavit convertitque omnes ad arma capienda, opemque, ſi quam poſſent, jam captæ prope urbi ferendam. [2] Epicydes, ab Inſula, quam ipſi Naſon vocant, citato profectus agmine; haud dubius quin paucos per negligentiam cuſtodum tranſgreſſos murum expulſurus foret; occurrentibus pavidis, tumultum augere eos, dictitans, & majora ac terribiliora vero afferre; poſtquam conſpexit omnia circa Epipolas armis completa, laceſſito tantum hoſte paucis miſſilibus retro in Achradinam agmen convertit: non tam vim, multitudinemque hoſtium metuens, quam ne qua inteſtina fraus per occaſionem oriretur, clauſaſque inter tumultum Achradinæ atque Inſulæ inveniret portas. Marcellus ut

mœnia

pidos ſomno paventeſque ad necopinatum tumultum, & inermes in cubilibus oppreſſos illa cædes edatur.

d *In vaſtæ magnitudinis urbe partium ſenſu non ſatis pertinente.*] Non bonus magiſter Latinitatis eſt ille alioqui magiſter optimus Valla, cum reponit *pertingente:* nec veteres codices habent *pertendente*, ut creditum Glareano, ſed *pertinente*. Et ſic auctor lib. 23. *Hi mores eaque caritas patriæ per omnes ordines velut tenore uno pertinebat.* Lib. 26. *Ad plures exemplum quam calamitas pertinebat.* Cæſar lib. 1. Gall. *Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur, pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni.* Cui frequens id verbum hoc uſu. Salluſtius Iugurt. c. 48. *Ex eo medio quaſi collis oriebatur in immenſum pertingens.* Certe poterat ſuſpicari jure Gruterus, *pertingens* eſſe ab commentatoribus, non tamen ut deleretur, ſed ut mulctaretur una litera. Fuerat enim Salluſtii: *in immenſum pertinens.*

VARIORUM.

1 *Partium ſenſu non ſatis pertinente.*] Sic vett. libri. At Valla mavult, *pertingente:* Glareanus, *pertendente.* Quaſi vero Cicero non ita dixerit de natura deorum: *venæ in omnes corporis partes pertinentes.* Sigonius.

2 *Epicydes ab inſula quam ipſi Naſon voc.*] Dores (cujus gentis & Syracuſani ſunt) Νᾶσον pro νῆσον, ut παγὰν pro πηγὴν dicunt. Inſula autem illa à cætera urbe muro ſeparabatur, quam poſt

Tyran-

mœnia ingreſſus, ex ſuperioribus locis urbem, omnium
ferme illa tempeſtate pulcherrimam, ſubjectam oculis
vidit, illacrimaſſe dicitur: partim gaudio tantæ perpe-
tratæ rei, partim vetuſta gloria urbis. [3] Atherienſium
claſſes demerſæ, & duo ingentes exercitus cum duobus
clariſſimis ducibus deleti, occurrebant: & tot bella cum
Carthaginienſibus tanto cum diſcrimine geſta, [a] tot tam
opulenti tyranni regeſque: præter cæteros Hiero, quum
recentiſſimæ memoriæ rex, tum ante omnia, quæ virtus
ei fortunaque ſua dederat, beneficiis in populum Roma-
num inſignis. ea quum univerſa occurrerent animo, ſub-
iretque cogitatio, jam illa momento horæ arſura omnia,
& ad cineres reditura: [b] priuſquam ſigna Achradinæ
admoveret, præmittit Syracuſanos, [c] qui intra præſidia
Romana, ut ante dictum eſt, fuerant, ut alloquio leni
perlicerent hoſtes ad dedendam urbem. Tenebant A- 25
chradinæ portas muroſque maxime transfugæ, quibus
nulla erat per conditiones veniæ ſpes: ii nec adire mu-
ros, nec alloqui quemquam paſſi. itaque Marcellus poſt-
quam id inceptum irritum fuit, [4] ad Euryalum ſigna re-
ferri juſſit. tumulus eſt in extrema parte urbis verſus à
mari, viæque imminens ferenti in agros, mediterranea-
que inſulæ, [d] percommode ſitus ad commeatus excipien-
dos. Præerat huic arci Philodemus Argivus, ab Epicy-
de

Tyrannorum cædem diruerant: in ea erant horrea publica, eratque in arcis modum ædificata. *Glarean.*

3 *Athenienſium claſſes demerſæ.*] Hanc hiſtoriam breviter tangit Iuſtinus lib. 4. Plutarchus in Alcibiade. *Sigon.*

4 *Ad Euryalum ſigna ref. juſſit.*] Εὐρύηλος eſt apud Thucydidem, quo loco aſcenditur ad Epipolas. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Tot ac tam opulenti tyranni regeſque.*] Copulativam non admittunt meliores. Sic lib. 21. *Inter tot tam efferatarum gentium arma.* Adde lib. 26, 13.

b *Priuſquam ſigna Acradinæ admoveret.*] Put. & Pet. *Achradinam.* quæ varia lectio notabilis eſt.

c *Qui inter præſidia.*] Vetuſtiores: *Syracuſanos, qui intra præſidia Romana fuerant.* Infra: *per domos eorum, qui intra præſidia Romana fuerant.* Neque aliter ſcribendum c. 31. Cicero in epiſt. ad Pompejum: *qui intra præſidia atque arma aliena veniſſent.* Cæſar lib. 7. Gall. *Quod intrare intra præſidia periculoſum exiſtimabat.*

d *Percommodus ad commeatus excipiendos.*] Put. Pet. Men. Voſſ. *Percommodeſtus ad.* Significant, quod clare unus è Pal. *percommode ſitus.*

de impoſitus, ad quem miſſus à Marcello Soſis, unus ex interfectoribus tyranni, quum longo ſermone habito dilatus per fruſtrationem eſſet; retulit Marcello, tempus eum ad deliberandum ſumpſiſſe. Quum is diem de die differret, dum Hippocrates atque Himilco admoverent caſtra legioneſque, haud dubius, ſi in arcem accepiſſet eos, deleri Romanum exercitum incluſum muris poſſe; Marcellus ut Euryalum neque tradi, neque capi vidit poſſe, [e] inter Neapolim & Tycham (nomina partium urbis, & inſtar urbium ſunt) poſuit caſtra: timens ne, ſi frequentia intraſſet loca, contineri ab diſcurſu miles avidus prædæ non poſſet. Legati eo ab Tycha & Neapoli, cum inſulis & velamentis venerunt; precantes ut à cædibus & ab incendiis parceretur. De quorum precibus quam poſtulatis magis conſilio habito; Marcellus ex omnium ſententia edixit militibus, ne quis liberum corpus violaret. cætera prædæ futura. [f] caſtraque tectis parietum pro muro ſepta, [1] portis regione platearum patentibus ſtationes præſidiaque diſpoſuit, ne quis in diſcurſu militum impetus in caſtra fieri poſſet. Inde ſigno dato milites diſcurrerunt: refractiſque foribus quum omnia terrore ac tumultu ſtreperent, à cædibus tamen temperatum eſt. rapinis nullus ante modus fuit, quam omnia diuturna felicitate cumulata bona egeſſere. [g] Inter hæc & Philodemus, quum ſpes auxilii nulla eſſet, fide

e *Inter Neapolim & Tycham (nomina partium urbis, & inſtar.*] Put. *nomine à partium.* Pet. *nomine apertium.* Scribe: *nomina ea partium.*

f *Caſtraque tectis parietum.*] Glareanus obſcuritati mederi ſe non poſſe fatetur. Cluverius: *caſtra pro tectis parietum muro ſepta.* Hoc dicit, caſtra Marcelli inter Neapolin ac Tychen poſita ædificiorum parietes pro muro aut vallo habuiſſe: ſive *tecta parietum* dixit pro parietibus ipſis ſtructis ad tegendas ædes; ſive ſcripſit, *caſtraque tectorum parietibus. Portis regione platearum patentibus*, eſt, quas aperuerat & fecerat in locis urbis, qua ea non claudebantur tectis, ſed qua patebant ac directæ erant viæ. Virgilius lib. 9. *fallitque timor regione viarum.* Lib. 11. *Nota fertur regione viarum.* Sed τὸ *regione* Livio eſt verſus.

g *Inter hæc Philodemus.*] Put. & alii; *Inter hæc & Philodemus.*

VARIORUM.

1 *Portis regione platearum patentib.*] Portæ, inquit, caſtrorum patentes par-

tem

fide accepta, ut inviolatus ad Epicydem rediret, [a] deducto præſidio tradidit tumulum Romanis. Averſis omnibus ad tumultum ex parte captæ urbis, Bomilcar noctem eam nactus, qua, propter vim tempeſtatis ſtare ad anchoram in ſalo Romana claſſis non poſſet, cum triginta quinque navibus ex portu Syracuſano profectus, libero mari vela in altum dedit; quinque & quinquaginta navibus Epicydæ & Syracuſanis relictis. edoctiſque Carthaginienſibus, in quanto res Syracuſana diſcrimine eſſet, cum centum navibus poſt paucos dies redit, multis (ut fama eſt) donis ex Hieronis gaza ab Epicyde donatus. Marcellus, Euryalo recepto, præſidioque addito; 26
una cura erat liber, ne qua ab tergo vis hoſtium in arcem accepta, incluſos impeditoſque mœnibus ſuos turbaret. [b] Achradinam inde, trinis caſtris per idonea diſpoſitis loca, [c] ſpe ad inopiam omnium rerum incluſos redacturum, circumſedit. Quum per aliquot dies quietæ ſtationes utrimque fuiſſent, repente adventus Hippocratis & Himilconis, ut ultro undique oppugnarentur Romani, fecit. nam & Hippocrates caſtris ad magnum portum communitis, ſignoque iis dato qui Achradinam tenebant, caſtra vetera Romanorum adortus eſt, quibus Criſpinus præerat; & Epicydes eruptionem in ſtationes Marcelli fecit. & claſſis Punica littori, quod inter urbem & caſtra Romana erat, appulſa eſt; ne quid præſidii Criſpino ſubmitti à Marcello poſſet. Tumultum tamen majorem hoſtes præbuerunt, quam certamen. nam & Criſpinus Hippocratem [d] non repulit tantum munimentis,

tem & regionem eam, quæ in plateas ferebat, ſpectabant. Sic paulo poſt: *Exponitque milites regione portæ, qua prope fontem Arethuſæ eſt.* forte dictum, pro *e regione*. Sigonius.

GRONOVII.

a *Reducto præſidio.*] *Deducto*, libri: & poſcit Latinitas.

b *Achradinam inde ternis caſtris.*] Meliores *trinis*, ut ante monitum.

c *Spe ad inopiam omnium rerum incluſos redacturum ſe.*] Pronomen abigunt Put. & omnes Gall. & Voſſ. Utrum ſubaudire mavis, an legere: *incluſos redactum iri?* Vide ad lib. 40, 42.

d *Non repulit tantum à munimentis.*] Præ vocabulo veniam dant omnes libri Gall. & Pall.

mentis, ſed inſecutus etiam eſt trepide fugientem: & Epicyden Marcellus in urbem compulit. ſatiſque jam etiam in poſterum videbatur proviſum, ne quid ab repentinis eorum excurſionibus periculi foret. [e] Acceſſit & peſtilentia, commune malum, quod facile utrorumque animos averteret à belli conſiliis. nam tempore autumni, & locis natura gravibus, multo tamen magis extra urbem, quam in urbe, intoleranda vis æſtus per utraque caſtra omnium ferme corpora movit. & primo temporis ac loci vitio & ægri erant, & moriebantur: poſtea curatio ipſa, & contactus ægrorum, vulgabat morbos: ut aut neglecti deſertique, qui incidiſſent, morerentur: aut aſſidentes curanteiſque, eadem vi morbi repletos ſecum traherent: quotidianaque funera [f] & mors ob oculos eſſet, & undique dies noctesque, ploratus audirentur. poſtremo ita aſſuetudine mali efferaverant animos; [g] ut non modo lacrimis juſtoque comploratu proſequerentur mortuos; ſed ne efferrent quidem, aut ſepelirent, jacerentque ſtrata exanima corpora in conſpectu [h] ſimilem mortem exſpectantium: mortuique ægros, ægri validos, cum metu, tum tabe ac peſtifero odore corporum conficerent. & [i] ut ferro potius morerentur, quidam invadebant ſoli hoſtium ſtationes. Multo tamen major vis peſtis Pœnorum caſtra quam Romana, (diu circumſedendo

e *Acceßit & peſtilentia.*] Put. Pet. Voſſ. *Acceſsit & ad peſtilentia.* Repone: *Acceſſerat & peſtilentia.*

f *Et mors ob omnium oculos eſſet.*] Put. Pet. ambo, Men. jubent deleri *omnium:* & cur non pareremus? Lib. 35. *Caudinaque cladis memoria non animis modo, ſed prope oculis obverſabatur.*

g *Vt non modo non lachrimis juſtoque comploratu.*] Negatio poſterior iiſdem, ut & Sigoniano ac Pall. priſcaque editione exſulat, integro ſenſu. Sic lib. 6. *Vt non modo ad tribunatum militum inter patricios petendum, ſed ne ad plebejos quidem magiſtratus capeſſendos ulli animus eſſet.* Lib. 39, 36. *Hoc ego crimen non modo à vobis, Romani, ſed ne apud vos quidem nobis objiciendum fuiſſe arbitror.* Sic vett. nam vulgati adhuc eodem mendo fuere polluti.

h *Similem quoque mortem exſpectantium.*] Gallici omnes & Voſſ. non habent *quoque.*

i *Vt ferro potius morerentur, ferro quidam invadebant.*] Alterutrum *ferro*, poſterius quidem Put. Voſſ. & ambo Petav. prius Men. ignotum. Et exſulet ſane: nam è Sigoniano non optimo eſt intruſum.

k. Cæde

ſedendo Syracuſas, [k] cœlo aquiſque adſuerant magis,)
affecerat. Ex hoſtium exercitu Siculi ut primum videre
ex gravitate loci vulgari morbos; in ſuas quiſque propinquas urbes dilapſi ſunt. at Carthaginienſes, quibus nuſquam receptus erat, cum ipſis ducibus Hippocrate atque
Himilcone, ad internecionem omnes perierunt. Marcellus, ut tanta vis ingruebat mali, [l] traduxerat in urbem
ſuos: infirmaque corpora tecta & umbræ recreaverant.
multi tamen ex Romano exercitu eadem peſte abſumti
ſunt. Deleto terreſtri Punico exercitu, Siculi, qui Hip- 27
pocratis milites fuerant, in haud magna oppida, cæterum & ſitu & munimentis tuta, (tria millia alterum ab
Syracuſis, [m] alterum quindecim abeſt) eo & commeatus
è civitatibus ſuis comportabant, & auxilia arceſſebant.
Interea Bomilcar iterum cum claſſe profectus Carthaginem, ita expoſita fortuna ſociorum, ut ſpem faceret,
non ipſis modo ſalutarem opem ferri poſſe, ſed Romanos quoque in capta quodammodo urbe capi; perpulit,
ut

k *Cæde aquiſque affecerat magis.*] Scribe, ut monuimus 4. Obſervat. 8. *Multo tamen vis major peſtis Pœnorum caſtra quam Romana (diu circumſedendo Syracuſas cœlo aquiſque adſuerant magis) adfecerat.*

l *Adduxerat in urbem ſuos.*] Put. Pet. melior, Pal. *traduxerat.*

m *Alterum quindecim ab oſtio, & commeatus.*] Iure ſuſpectum habent Glareanus & Sigonius. Quod enim illud κατ' ἐξοχὴν oſtium? Put. *abeſteo.* Pet. *ab oſteo.* Statim ante in eadem periodo: *haud in magna oppida*: carent iidem τῷ *in*, ut & Voſſianus. Scribe: *Siculi, qui Hippocratis milites fuerant, in haud magna oppida, cæterum & ſitu & munimentis tuta (tria millia alterum ab Syracuſis, alterum quindecim abeſt) eo & commeatus è civitatibus ſuis comportabant, & auxilia arceſſebant.* Illud *eo* ſuperfluum videtur: non eſt tamen & propter uſum Latinæ linguæ & propter interjecta verba parentheſi incluſa. Plautus Pſeudolo: *Tibicinam illam, tuus quam gnatus deperit, Eam circumducam lepide lenonem.* Cato apud Gellium: *Si ambo pares eſſent, illi, unde petitur, ei potius credendum eſſe.* Noſter lib. 1. *Qui regno ita potitus, urbem novam conditam vi & armis; jure eam legibuſque ac moribus de integro condere parat.* Eodemque de Lucretia: *cultrum, quem ſub veſte habebat, eum in corde defigit.* Lib. 26. *Lævinus Zacynthum (parva inſula eſt propinqua Ætoliæ; urbem unam eodem, quo ipſa eſt, nomine habet) eam præter arcem vi cepit.* Cæſar lib 3. de Gall. 20. *Multis præterea viris fortibus Toloſa, Carcaſſone, Narbone, quæ ſunt civitates Galliæ provinciæ finitimæ, ex his regionibus nominatim evocatis.* Quæ fruſtra duplici conjectura tentat Ciacconius. Suetonius Domitiano cap. 3. *Deinde uxorem ſuam Domitiam, &c. eandem Paridis hiſtrionis amore deperditã.* Torrentius τὸ *eandem* ab imperito aliquo, qui periodi longitudine offendebatur, inſer-

ut onerarias naves quam plurimas omni copia rerum onuſtas ſecum mitterent, claſſemque ſuam augerent. [n] igitur centum triginta navibus longis & ſeptingentis onerariis profectus à Carthagine, proſperos ſatis ventos ad trajiciendum in Siciliam habuit. ſed iidem venti ſuperare eum Pachynum prohibebant. Bomilcaris adventus, fama primo, dein præter ſpem mora, quum gaudium & metum invicem Romanis Syracuſaniſque præbuiſſet; Epicydes, metuens, ne, ſi pergerent iidem qui tum tenebant ab ortu ſolis flare per dies plures venti, claſſis punica Africam repeteret; tradita Achradina mercenariorum militum ducibus, ad Bomilcarem navigat; claſſem in ſtatione verſa in Africam habentem, atque timentem navale prælium; non tam quod impar viribus aut numero navium eſſet, (quippe etiam plures habebat) quam quod venti aptiores Romanæ quam ſuæ claſſi flarent; perpulit tandem, ut fortunam navalis certaminis experiri vellet. Et Marcellus, quum & Siculum [o] exercitum ex tota inſula conciri videret, & cum ingenti commeatu claſſem Punicam adventare, ne ſimul terra marique

riquę

inſertum putat: non ego. Arnobius lib. 5. *Partem illam corporis, per quam ſecus fœmineum & ſubolem prodere & nomen ſolet adquirere generi, eam longiore ab incuria liberat.* Vbi male Stewechius & Romani editores, *genericum*; male Behotius, *parte illa corporis*, offenſi repetitione pronominis. Valet igitur *eo* idem quod ea in oppida. Pariſſimum Plinii lib. 25, 27. *E margaritis, Magne, tam prodiga re, & fœminis reperta, quam habere gerereque te fas non ſit, hinc fieri vultus tuos.*

n *Igitur centum triginta navibus longis & ſeptuaginta onerariis.*] Put. ambo Petaviani, reg. Men. Voſſ. *Navibus longis*, DCC. *onerariis.* quod eſt *ſeptingentis.* Certe in hujuſmodi claſſibus poſteriorum numerus plerumque ſolet eſſe major. Apud Polybium lib. 1. Iunius conſul Lilybæum obſidentibus σιταρχίας παρακομίζειν ἔχων ἑκατὸν εἴκοσι σκάφη καὶ τὴν ἀγορὰν σχεδὸν ἐν ὀκτακοσίαις ναυσὶ φορτηγοῖς. Apud eundem quinto Ptolemæi claſſis Perigeni data habet καταφράκτους μὲν ναῦς τριάκοντα, φορτηγοὺς δὲ πλείους τῶν τετρακοσίων. Amilcar Divus, quum in Siciliam trajiceret, naves μακρὰς πλείους τῶν διχιλίων, καὶ χωρὶς πολλὰς ναῦς φορτίδας τὰς κομιζούσας τὴν ἀγορὰν ὑπὲρ τὰς τρισχιλίας habuiſſe dicitur Diodoro Siculo lib. 11. Quinquaginta longis, quadringentis onerariis in Africam trajecit Scipio, ut conſtat ex noſtri 29. & ducentis onerariis, triginta longis ad eundem contendit Octavius lib. 30. Hic ergo repone tuto, *ſeptingentis.*

o *Exercitum ab tota inſula conciri.*] Scripti, *ex tota.*

Qui

rique incluſus urbe hoſtium urgeretur, quanquam impar numero navium erat, prohibere aditu Syracuſarum Bomilcarem conſtituit. Duæ claſſes infeſtæ circa promontorium Pachynum ſtabant; ubi primum tranquillitas maris in altum evexiſſet, concurſuræ. Itaque cadente jam Euro, qui per dies aliquot ſævierat, prior Bomilcar movit: cujus prima claſſis petere altum viſa eſt, quo facilius ſuperaret promontorium. cæterum, poſtquam tendere ad ſe Romanas naves vidit; incertum qua ſubita territus re, Bomilcar vela in altum dedit, miſſiſque nunciis Heracleam, [p] qui onerarias retro in Africam repetere juberent, ipſe Siciliam prætervectus, Tarentum petit. Epicydes à tanta repente deſtitutus ſpe, ne in obſidionem magna ex parte captæ urbis rediret, Agrigentum navigat: exſpectaturus magis eventum, quam inde quicquam moturus. Quæ ubi in caſtra Siculorum ſunt nunciata, 28
Epicydem Syracuſis exceſſiſſe, à Carthaginienſibus relictam inſulam, & prope iterum Romanis traditam, legatos de conditionibus dedendæ urbis, explorata prius per colloquia voluntate eorum, qui obſidebantur, ad Marcellum mittunt. Quum haud ferme diſcreparet, quin quæ ubique regum fuiſſent, Romanorum eſſent; Siculis cætera cum libertate ac legibus ſuis ſervarentur; evocatis ad colloquium his [q] quibus ab Epicyde creditæ res erant, miſſos ſe ſimul ad Marcellum, ſimul ab eo ad exercitum Siculorum, ajunt, ut una omnium qui obſiderentur, quique extra obſidionem eſſent, fortuna eſſet; neve alteri propriè ſibi paciſcerentur quicquam. Recepti deinde ab iis, ut neceſſarios hoſpiteſque alloquerentur, expoſitis quæ pacta jam cum Marcello haberent,

oblata

p *Qui onerarias naves retro in Africam.*] Put. & Pet. melior delent τὸ *naves*: credimuſque facile illis inſiticium eſſe. Lib. 34, 50. *Et L. Quinctio fratri legato & præfecto claſſis ſcribit, ut onerarias ex omni Græciæ ora eodem contraheret.* Quum tamen vox *naves* toto illo capite non extet. Vt & lib. 35, 37. & *Thoas ducentos equites, onerarias leves ad triginta habebat.* Lib. 37. *Id erat horreum Romanis, eoque omnes ex Italia miſſæ oneraria dirigebant curſum.*

q *Quibus ab Epicyde credita res erat.*] Put. & Pet. *creditas res erant.*

x *Mul-*

oblata ſpe ſalutis perpulêre eos, ut ſecum præfectos Epicydis, Polyclitum, & Philiſtionem & Epicydem, cui Sidon cognomen erat; aggrederentur. interfectis iis, & [r] multitudine ad concionem vocata, & inopiam, qua ipſi inter ſe fremere occulte ſoliti erant, conqueſti, & quamquam tot mala urgerent, negarunt, *fortunam accuſandam eſſe, quod in ipſorum eſſet poteſtate, quamdiu ea paterentur. Romanis cauſſam oppugnandi Syracuſas fuiſſe caritatem Syracuſanorum, non odium: nam ut occupatas res ab ſatellitibus Annibalis, deinde Hieronymi, Hippocrate, atque Epicyde audierint, tum bellum moviſſe, & obſidere urbem cœpiſſe: ut crudeles tyrannos ejus, non ut ipſam urbem expugnarent. Hippocrate vero interempto, Epicyde intercluſo ab Syracuſis, & præfectis ejus occiſis, Carthaginienſibus omni poſſeſſione Siciliæ terra marique pulſis, quam ſupereſſe cauſſam Romanis, cur non perinde ac ſi Hiero ipſe viveret, unicus Romanæ amicitiæ cultor, incolumes Syracuſas eſſe velint? Itaque nec urbi nec hominibus aliud periculi, quam ab ſemetipſis eſſe, ſi occaſionem reconciliandi ſe Romano prætermiſiſſent. eam autem, qualis illo momento hora ſit, nullam deinde fore, [ſ] ſimul liberatos ab impotentibus tyrannis apparuiſſet.*

29 Omnium ingenti aſſenſu audita ea oratio eſt. Prætores tamen prius creari, quam legatos nominari, placuit. ex ipſorum deinde prætorum numero miſſi oratores ad Marcellum. quorum princeps, *Neque primo*, inquit, *Syracuſani à vobis defecimus, ſed Hieronymus; nequaquam tam in vos impius, quam in nos: nec poſtea pacem tyranni cæde compoſitam Syracuſanus quiſquam, ſed ſatellites regii Hippocrates atque Epicydes, oppreſſis nobis hinc metu, hinc fraude, turbaverunt. nec quiſquam dicere poteſt, aliquando nobis libertatis tempus fuiſſe, quod pacis vobiſcum non fuerit. Nunc certe cæde eorum*

qui

r *Multitudine ad concionem convocata.*] Parum intereſt, ſed ne videamur negligentiores Sigonio, quod ille protulit ex ſuo libro, *vocata*, id in omnibus noſtris tantum reperiri atteſtamur.

ſ *Si ſimul libertas ab impotentibus tyrannis apparuiſſet.*] Et Glareano malé tinnit hujus orationis cauda. Put. Pet. ambo, reg. Men. Voſſ. *liberatas.* Vnus Pal. *deinde fore, ſimul libertas ab impotentibus tyrannis aperuiſſet.* Quaſi velit ſubaudiri ex præcedenti membro *occaſionem.*

qui oppreſſas tenebant Syracuſas, quum primum arbitrii noſtri eſſe cœpimus, extemplo venimus ad tradenda arma: dedendos nos, urbem, mœnia: nullam recuſandam fortunam, quæ impoſita à vobis fuerit. Gloriam captæ nobiliſſimæ pulcherrimæque urbis Græcarum Dii tibi dederunt, Marcelle. quicquid unquam terra marique memorandum geſſimus, id tui triumphi titulo accedit. [t] *Famæ ne credi velis, quanta urbs à te capta ſit, quam poſteris quoque eam ſpectaculo eſſe. quo quiſquis terra, quiſquis mari venerit, nunc noſtra de Athenienſibus Carthaginienſibuſque tropæa, nunc tua de nobis oſtendat, incolumeſque Syracuſas familiæ veſtræ ſub clientela nominis Marcellorum, tutelaque habendas tradas. Ne plus apud vos Hieronymi quam Hieronis memoria momenti faciat. diutius ille multo amicus fuit, quam hic hoſtis: & illius etiam benefacta perſenſiſtis: hujus amentia ad perniciem tantum ipſius valuit.* Omnia & impetrabilia & tuta erant apud Romanos. inter ipſos plus belli ac periculi erat. Namque transfugæ tradi ſe Romanis rati, mercenariorum quoque militum auxilia in eundem compulere metum: arreptiſque armis prætores primum obtruncant, inde ad cædem Syracuſanorum diſcurrunt: quoſque fors obtulit, [v] irati interfecerunt, atque omnia quæ

ſionem. Ambigo utrum malim, *eam autem, qualis illo momento hora ſit, nullam deinde fore, ſimul liberatos ab impotentibus tyrannis apparuiſſet*; an, *quam libertas ab impotentibus tyrannis aperuiſſet.*

t *Famane credi malis quanta urbs.*] Quidquid eſt ſcriptorum; *credi velis.* Nempe *τὸ quam*, quod ſequitur, poſitum eſt pro *magis quam*, quod jam ante apud noſtrum notavimus: & ſi cui placeat, non intercedo: nunc tamen aliud mihi videtur. Mox Put. *quo quiſque terra quiſque mari venerit.* Alii Gall. *quiſquam.* Statim: *incolumeſque Syracuſas.* Aut nihil aut aliquid ejuſmodi, *Sed ſalvas incolumeſque Syracuſas*; deeſſe notat Sigonius: taxatque Glareanum & alios, qui vitioſum eſſe ſuſpicati ſunt dicendi genus, cum ſubaudiatur, *oramus.* Immo jure ſuſpicati ſunt, hoc ſi ſubauditur, neque convenit exemplum, quod adfert Sigonius. Tu ſcribe: *tradi.* Ita enim cohæret: *Famane credi velis, quanta urbs à te capta ſit, an poſteris quoque eam ſpectaculo eſſe, (quo quique terra quique mari venerint, nunc noſtra de Athenienſibus Carthaginienſibuſque tropæa, nunc tua de nobis oſtendant;) incolumeſque Syracuſas familiæ veſtræ ſub clientela nominis Marcellorum tutelaque habendas tradi?* Nectuntur *eſſe* & *tradi.* Quamquam & poteſt tolerari *tradas*; conjungendum enim: *an poſteris eam ſpectaculo eſſe velis, & tradas.*

v *Irati interfecerunt, atque omnia quæ in promptu erant, diripuere.*] Put. Pet. *interficere*, dein *diripuerunt.* Non diſpliceret: *interficere & diripere.* An mavis *interfecere?*

x Ex-

quæ in promptu erant, diripuere. tum ne ſine ducibus eſſent, ſex præfectos creavere, ut terni Achradinæ ac Naſo præeſſent. Sedato tandem tumultu [x] ex ſequentibus ſciſcitando mercenariis, quæ acta cum Romanis eſſent; dilucere id quod erat, cœpit; [y] aliam ſuam ac perfugarum cauſſam eſſe. In tempore legati à Marcello redierunt, falſa eos ſuſpicione incitatos memorantes: nec cauſſam expetendæ pœnæ eorum ullam Romanis eſſe. Erat ex tribus Achradinæ præfectis Hiſpanus, Mericus nomine. ad eum inter comites legatorum de induſtria unus ex Hiſpanorum auxiliaribus eſt miſſus: qui ſine arbitris Mericum nanctus, primum quo in ſtatu reliquiſſet Hiſpaniam, (& nuper inde venerat) exponit. *Omnia Romanis ibi obtineri armis. poſſe eum ſi operæ precium faciat, principem popularium eſſe: ſeu militare cum Romanis, ſeu in patriam reverti libeat. Contra, ſi malle obſideri pergat,* [z] *quam ſpem eſſe terra marique clauſo?* Motus his Mericus, quum legatos ad Marcellum mitti placuiſſet, fratrem inter eos mittit: qui per eundem illum Hiſpanum [a] ſecretus ab aliis ad Marcellum deductus quum fidem accepiſſet, compoſuiſſetque agendæ rei ordinem, Achradinam redit. Tum Mericus, ut ab ſuſpicione proditionis averteret omnium animos, negat, *ſibi placere legatos commeare, ultro citroque, neque recipiendum quemquam, neque mittendum: & quo intentius cuſtodiæ ſerventur,* [b] *opportuna loca dividenda præfectis eſſe, ut ſuæ quiſque partis tutandæ reus ſit.* Omnes

x *Exſequentibus ſciſcitando mercenariis.*] Vox ultima in Putean. Petav. utroque, Men. Voſſ. non reperitur, & commode intelligitur ex præcedentibus.

y *Aliam ſuam ac transfugarum.*] Put. Pet. ambo: *perfugarum.*

z *Quam ſpem eſſe terra marique clauſo.*] Sic omnes, ut Lipſii liber, non ſedem.

a *Secretus ab aliis.*] Put. & quidquid eſt aliorum, quod quidem vidimus: *qui per eundem illum Hiſpanum ſecretum ab aliis ad Marcellum deductus.* Utrum fuit *ſecretim?* in qua particularum terminatione delicias faciant antiqui: an potius *in ſecretum.*

b *Opportuna loca dividenda præfectis eſſe.*] Ignorant omnes libri noſtri τὸ *loca.* Et cur deeſſe nequeat, ut in aliis infinitis? Sic *plana* urbis, ſic *frequentia,* agmen dimitti *in æquum,* caſtra poſita *in plano,* dicuntur. Sunt autem *opportuna,* quæ ad injuriam obnoxia ſunt hoſti, eoque cuſtodiis indigent. Lib. 6. *Romanus cedentem hoſtem effuſe ſequendo; in locum iniquum pertractus, oppor-*

aſſenſi ſunt partibus dividundis : ipſi regio evenit ab
Arethuſa fonte uſque ad oſtium magni portus. id ut ſci-
rent Romani, fecit. Itaque Marcellus nocte 1 navim
onerariam cum armatis 2 remulco quadriremis trahi ad
Achradinam juſſit : exponitque milites regione portæ,
quæ prope fontem Arethuſam eſt. Hoc quum quarta
vigilia factum eſſet, expoſitoſque milites porta ut con-
venerat, recepiſſet Mericus; luce prima Marcellus omni-
bus copiis mœnia Achradinæ aggreditur : ita ut non eos
ſolum, qui Achradinam tenebant, in ſe converteret, ſed
ab Naſo etiam agmina armatorum concurrerent, relictis
ſtationibus ſuis, ad vim & impetum Romanorum arcen-
dum. In hoc tumultu actuariæ naves, inſtructæ jam an-
te, circumvectæque, ad Naſum armatos exponunt, qui
improviſo adorti ſemiplenas ſtationes, & adapertas fo-
res portæ, qua paulò ante excurrerant armati, haud ma-
gno certamine Naſum cepere, deſertam trepidatione &
fuga cuſtodum. neque ullis minus præſidii aut pertinaciæ
ad manendum quam transfugis fuit : quia ne ſuis quidem
ſatis credentes ſe, medio certamine effugerunt. Mar-
cellus ut captam eſſe Naſum didicit, & Achradinæ re-
gionem unam teneri, Mericumque cum præſidio ſuis
adjunctum, receptui cecinit : ne regiæ opes, quarum fa-
ma major quam res erat, diriperentur. Suppreſſo impe- 31
tu militum, & iis qui in Achradina erant transfugis, ſpa-
cium locuſque fugæ datus eſt : & Syracuſani tandem li-
beri

tunus huic eruptioni fuit. Lib. 7. *Perculſos pavore rata, ſimul opportuniores, quod intenticum maxime operi eſſent.* Lib. 8. *Alter ſubſiſteret ad præbendam opportunam conſilio urbem.* Lib. 24. *Præfectumque præſidii haud ſane opportunum inſidiantibus habebat.* Seneca 1. de ira 11. *Cadunt ob nullam rem aliam opportunos quam ob iracundiam.* Cui eandem vocem reſtituimus ex Mſſ. in libro de brevitate vitæ c. 17. *Quo altius ſurrexit, opportunius eſt in occaſum.* Vulgo ex interpretatione : *vergit pronius.* quod uni Pintiani libro debetur.

VARIORUM.

1 *Navim onerariam cum armatis remulco.*] Onerarias naves non conſueviſſe remis agi, indicat his idem auctor lib. 27. *Onerarias quoque, non eas ſolum, quæ remis agerentur.* Sigonius.

2 *Remulco quadriremis trahi.*] Remulco trahitur navis, quoties alteri alligata, non ſuis remis agitur. *Glarean.*

beri metu, portis Achradinæ apertis, oratores ad Marcellum mittunt: nihil petentes aliud, quam incolumitatem, ſibi, liberiſque ſuis. Marcellus conſilio advocato, & adhibitis etiam Syracuſanis, qui per ſeditiones pulſi ab domo inter præſidia Romana fuerant, reſpondit: *non plura per annos quinquaginta benefacta Hieronis quam paucis his annis maleficia eorum, qui Syracuſas tenuerint, erga populum Romanum eſſe; ſed pleraque eorum, quo debuerint, recidiſſe: fœderumque ruptorum ipſos ab ſe graviores multo, quam populus Romanus voluerit, pœnas exegiſſe. Se quidem tertium annum circumſedere Syracuſas: non ut populus Romanus ſervam civitatem haberet, ſed ne transfugarum duces captam & oppreſſam tenerent. Quid potuerint Syracuſani facere, exemplo vel eos Syracuſanorum eſſe qui intra præſidia Romana fuerint: vel Hiſpanum ducem Mericum, qui præſidium tradiderit, vel ipſorum Syracuſanorum poſtremo, ſerum quidem, ſed forte conſilium. Omnium ſibi laborum periculorumque, circa mœnia Syracuſana terra marique tam diu exhauſtorum, nequaquam* [a] *tantum fructum eſſe, quam capere Syracuſas potuiſſe.* Inde quæſtor cum præſidio ad Naſum, ad accipiendam pecuniam regiam, cuſtodiamque miſſus: urbs [b] diripienda militi data eſt; cuſtodibus diviſis per domos eorum, qui intra præſidia Romana fuerant. Quum multa iræ, multa avaritiæ, fœda exempla ederentur; Archimeden, memoriæ proditum eſt, in tanto tumultu, quantum capta urbs in diſcurſu diripientium militum ciere poterat, intentum formis, quas in pulvere deſcripſerat, ab ignaro milite quis eſſet, inter-

GRONOVII.

a *Tantum fructum eſſe quam capere.*] Obſcurum hoc. Optimi: *potuiſſet.* Vnde cogitabam: *quam ſi parcere Syracuſis potuiſſet.* Sed Alb. Rubenius ex vulgata hunc elicit ſenſum: nequaquam ex omnibus laboribus periculiſque mihi tantus fructus redit, quantum fructum Syracuſæ aut Syracuſani capere ipſi potuiſſent: ſi ſcilicet ipſi in tempore ſibi conſuluiſſent, feciſſentque, quod non feciſſe paullo ante exprobravit. Quo ſenſu tamen melius foret, *tantum fructum ſeſe quam.*

b *Diripiendaque urbs militi data eſt cuſtodibuſque.*] Neutra copulatio uſpiam conſpicitur in Gallicanis: etiam *τὸ urbs* Put. Pet. utroque, Men. reg. Voſſ. abeſt. Quæ tamen vox quum neceſſaria ſit, ſuſpicamur, quia loco alio poſita erat, à ſyllabis vicinis hauſtam, & fuiſſe olim:

cuſto-

terfectum. ægre id Marcellum tuliſſe, ſepulturæque cu-
ram habitam. [1] & propinquis etiam inquiſitis, honori
præſidioque nomen ac memoriam ejus fuiſſe. Hoc ma-
xime modo Syracuſæ captæ. in quibus prædæ tantum
fuit, quantum vix capta Carthagine tum fuiſſet, cum qua
viribus æquis certabatur. Paucis ante diebus quam Sy-
racuſæ caperentur, T. Otacilius cum quinqueremibus
octoginta Uticam ab Lilybæo tranſmiſit. & quum ante
lucem portum intraſſet, onerarias frumento onuſtas ce-
pit: egreſſuſque in terram, depopulatus eſt aliquantum
agri circa Uticam, prædamque omnis generis retro ad
naves egit. Lilybæum tertio die quam inde profectus
erat, cum centum triginta onerariis navibus frumento
prædaque onuſtis rediit: idque frumentum extemplo
Syracuſas miſit. quod ni tam in tempore ſubveniſſet, vi-
ctoribus victiſque pariter pernicioſa fames inſtabat. Ea- 32
dem æſtate in Hiſpania, cum biennio ferme nihil admo-
dum memorabile factum eſſet, [2] conſiliiſque magis quam
armis bellum gereretur, Romani imperatores egreſſi
hibernis copias conjunxerunt. ibi conſilium advocatum,
omniumque in unum congruerunt ſententiæ: quando
ad id locorum id modo actum eſſet, ut Aſdrubalem ten-
dentem in Italiam retinerent; tempus eſſe id jam agi, ut
bellum in Hiſpania finiretur; & ſatis ad id virium crede-
bant acceſſiſſe, [c] triginta millia Celtiberorum ea hieme
ad

cuſtodiendamque miſſus: urbs diripienda militi data eſt, cuſtodibus diviſis per domos. Sic omnino eſt in duobus Pall.

c *Triginta millia Celtiberorum ea hieme ad arma excitata.*] Plures & antiquiſſimus, *viginti.* Dein Pet. & Men. *excitati.* Vt lib. 44. *Vagi è fuga quinque millia hominum.* Sed quia Put. & Pet. melior: *excitatum*, puto ſcribendum eſſe, *excitorum.*

VARIORUM.

1 *Et propinquis etiam inquiſitis.*] Notabile. Etiam artificibus mechanicis, qui plus machinis ſuis adverſario ſuo nocuerunt, quam mille ac mille dexteræ, habetur honos urbe capta; ne dum ut ipſis damnum inferatur aut malum. Nihil igitur mirum, ſacras eſſe & quaſi inviolabiles inter bella literas & literarum amantes. Conſulatur Horat. lib. 2. Od. 7. verſ. 13. Od. 17. verſ. 28. *Gruterus.*

2 *Conſiliiſque magis quam armis bellum gereretur.*] Id non poſſunt niſi prudentes & experti Martem communem. nam calidi pectoris duces, uno menſe, uno certe anno, omnia ſtemunt redige-

ad arma excitata. Tres exercitus erant. Aſdrubal Giſgonis filius, & Mago conjunctis caſtris quinque ferme dierum iter ab Romanis aberant. Propior erat Amilcaris filius Aſdrubal; vetus in Hiſpania imperator. ad urbem nomine Anitorgin exercitum habebat. Eum volebant prius opprimi duces Romani: & ſpes erat ſatis ſuperque ad id virium eſſe. illa reſtabat cura, ne fuſo eo perculſi, alter Aſdrubal & Mago, in avios ſaltus monteſque recipientes ſeſe, bellum extraherent. Optimum igitur rati, diviſis bifariam copiis totius ſimul Hiſpaniæ amplecti bellum; ita inter ſe diviſerunt, ut P. Cornelius duas partes exercitus Romanorum ſociorumque adverſus Magonem duceret atque Aſdrubalem: Cn. Cornelius cum tertia parte veteris exercitus, Celtiberis adjunctis cum Aſdrubale Barcino, bellum gereret. Una profecti ambo duces exercituſque, Celtiberis prægredientibus, ad urbem Anitorgin in conſpectu hoſtium, dirimente amne, ponunt caſtra. Ibi Cn. Scipio, cum quibus ante dictum eſt, copiis ſubſtitit, & P. Scipio profe-
33 ctus ad deſtinatam belli partem. Aſdrubal poſtquam animadvertit exiguum Romanum exercitum in caſtris, & ſpem omnem in Celtiberorum auxiliis eſſe; [b] peritus omnis barbaricæ, & præcipue omnium earum gentium, in quibus per tot annos militabat, perfidiæ; [c] facili linguæ commercio, quum utraque caſtra plena Hiſpanorum eſſent, per occulta colloquia paciſcitur magna mercede cum Celtiberorum principibus, ut copias inde abducant. Nec atrox viſum facinus. non enim ut in Romanos verterent arma, agebatur. & merces, quanta vel pro bello

ve in ditionem ſuam. Minus recte. rectius monet Iaſonem Phineus apud Valer. Flaccum lib. 4. Argon. verſ. 621. *Sed te non animis, non ſolis viribus æquum Credere: ſæpe acri potior prudentia dextra.* Gruter.

GRONOVII.

a *Ita inter ſe diviſerunt, ut P. Cornelius.*] An & hic legendum: *ita inter ſe juſſerunt, Fabio exercitum tradi* &c.

b *Peritus omnis barbaricæ & præcipue omnium.*] Non eſt Livii τὸ *omnium.*

c *Facili linguæ commercio.*] Nec in Put. nec in ullo antiquiorum paullo codicum inveni *commercio.* Cogitandum.

d *Se*

bello ſatis eſſet, dabatur, ne bellum gererent: & quum quies ipſa, tum reditus domum fructuſque videndi ſuos ſuaque, grata vulgo erant. Itaque non ducibus facilius quam multitudini perſuaſum eſt: ſimul ne metus quidem ab Romanis erat, quippe tam paucis, [d] ſi vi retinerent. Id quidem cavendum ſemper Romanis ducibus erit, exemplaque hæc vere pro documentis habenda, [1] ne ita externis credant auxiliis, ut non plus ſui roboris, ſuarumque proprie virium in caſtris habeant. Signis repente ſublatis Celtiberi abeunt, nihil aliud, quærentibus cauſſam obteſtantibuſque ut manerent, Romanis reſpondentes, quam domeſtico ſe avocari bello. Scipio poſtquam ſocii nec precibus nec vi retineri poterant, nec ſe aut parem ſine illis hoſti eſſe, aut fratri rurſus conjungi vidit poſſe, nec ullum aliud ſalutare conſilium in promptu eſſe; retro quantum poſſet, cedere ſtatuit; in id omni cura intentus, necubi hoſti æquo ſe committeret loco: qui tranſgreſſus flumen prope veſtigiis abeuntium inſiſtebat. Per eoſdem dies P. Scipionem par terror, peri- 34
culum majus ab novo hoſte urgebat. [e] Maſiniſſa erat juvenis, eo tempore ſocius Carthaginienſium, quem deinde

d *Se ne retinerent.*] Put. & Pet. *ſibi retinerent.* Nec aliter tres Pall. Vallam quoque habuit ſollicitum hæc ῥῆσις. Aut enim vult: *quod per tam paucos ibi retinerentur:* aut, *quippe tam paucis ibi retineri.* Campanus: *ſibi ne timerent.* Vnde liquet hos eandem quam diximus ſcripturam in ſuis inveniſſe, quam facile explicamus. Lege: *ſimul ne metus quidem ab Romanis erat, quippe tam paucis, ſi vi retinerent.* hoc eſt, retinere vellent. de quo alibi. *Si* per vim eos tenere caſtris conarentur Romani, jam ante præceperant animis, nihil eam metuere, quippe qui numero eſſent multo ſuperiores. Lib. 21. *Hannibal, quia revocare aut vi retinere eos anceps erat, ne cæterorum etiam feroces animi irritarentur, ſupra ſeptem millia hominum domos remiſit.*

d *Maſaniſſa erat juvenis, qui eo tempere.*] Liber optimus, Voſſ. & alii ſcripti ſemper *Maſiniſſa.* Dein idem & Pet. melior pronomen *qui* neſciunt. Inde ſuſpicor & verbum alterum *erat*, immo & *quem*, quod ſequitur à mala manu eſſe; ſcribendum vero: *Maſiniſſa erat juvenis, eo tempore ſocius Carthaginienſium; deinde clarum potentemque Romana fecit amicitia.*

VARIORUM.

1 *Ne ita externis credant auxiliis, ut non plus ſui roboris &c.*] Idem cavendum & in civitatibus, & in regionibus; ne plures eis inducamus mercenarios, quam cives. Hinc habemus apud Iuſtin. lib. 4. cap. 6. in. *Claſſis ingens decernitur, creantur duces Nicias, Alcibiades,*

de clarum potentemque Romana fecit amicitia. is tum cum equitatu Numidarum & advenienti P. Scipioni occurrit, & deinde aſſidue dies noctesque infeſtus aderat, ut non vagos tantum, procul à caſtris lignatum pabulatumque progreſſos, exciperet, ſed ipſis obequitaret caſtris, invectuſque in medias ſæpe ſtationes, omnia ingenti tumultu turbaret. noctibus quoque ſæpe incurſu repentino in portis valloque trepidatum eſt: nec aut locus, aut tempus ullum vacuum à metu ac ſolicitudine erat Romanis: compulſiſque intra vallum, ademto rerum omnium uſu, quum prope juſta obſidio eſſet, futuramque arctiorem eam appareret, ſi ſe Indibilis, quem cum ſeptem millibus & quingentis Sueſſetanorum adventare fama erat, Pœnis conjunxiſſet; [a] dux cautus & providens Scipio, [2] victus neceſſitatibus temerarium capit conſilium, ut nocte Indibili obviam iret: & quocumque occurriſſet loco, prælium conſereret. Relicto igitur modico præſidio in caſtris, præpoſitoque T. Fonteio legato, media nocte profectus, cum obviis hoſtibus manus conſeruit. Agmina magis, quam acies pugnabant: ſuperior tamen, ut in tumultuaria pugna, Romanus erat. cæterum & equites Numidæ repente, quos feſelliſſe ſe dux ratus erat, ab lateribus circumfuſi, magnum terrorem intulere. Contracto adverſus Numidas certamine

Lamachus, tantiſque viribus Sicilia repetitur, ut ipſis terrori eſſent, in quorum auxilia mittebantur. Gruter.

2 *Victus neceſſitatibus temerarium conſ. capit.*] A temerariis omnino abſtinet dux prudens, niſi quando ultima ei ingruit neceſſitas. ea ſupervenienſte, quævis moliatur ac conetur oportet: ita quidem ut ne abſtineat à pugna. *Gruterus.*

GRONOVII.

a *Dux cautus & prudens Scipio.*] Omnes libri ſcripti: *providens.* Cur mutarunt? Seneca lib. 1. de ira 3. *Nulli niſi homini conceſſa providentia eſt, diligentia, cogitatio.* Sic etiam omnes ſcripti, ubi intruſerunt *prudentia.* Sic *providendũ & præcavendum* jungit Livius lib. 24. in oratione Fabii. Cicero ad Atticum 2, 1. *quod à me ita præcautum atque ita proviſum eſt.* Plinius lib. 9. ep. 13. *omnia ego ſemper ad Corellium retuli, quem prudentiſſimum ætatis noſtræ ſapientiſſimumque cognovi.* Pall. *pervidentiſſimum:* quod verbum neſcio an hactenus cœlo Latino notum, inquit Gruterus. Scribe: *providentiſſimum.* Sic & Tacitus *providentiam ſapientiamque* conjungit.

b *Inter*

tamine novo, tertius inſuper advenit hoſtis. duces Pœni
aſſecuti ab tergo jam pugnantes, ancepſque prælium
Romanos circumſteterat; incertos in quem potiſſimum
hoſtem, quamve in partem conferti eruptionem face-
rent. Pugnanti hortantique imperatori & offerenti ſe
ubi plurimus labor erat, latus dexterum lancea trajici-
tur: cuneuſque is hoſtium, qui in confertos circa ducem
impetum fecerat, ut exanimem labentemque ex equo
Scipionem vidit, alacres gaudio cum clamore per totam
aciem nunciantes diſcurrunt, imperatorem Romanum
cecidiſſe. Hæc pervagata paſſim vox, ut & hoſtes haud
dubie pro victoribus, & Romani pro victis eſſent, fecit.
Fuga confeſtim ex acie duce amiſſo fieri cœpta eſt. cæte-
rum ut ad erumpendum [b] inter Numidas, leviumque ar-
morum auxilia haud difficilis res erat: ita effugere tantum
equitum, æquantiumque equos velocitate peditum, vix
poterant: cæſique prope plures in fuga, quam in pugna
ſunt. nec ſuperfuiſſet quiſquam, ni præcipiti jam ad ve-
ſperum die nox interveniſſet. Haud ſegniter inde duces 35
Pœni fortuna uſi, confeſtim è prælio, vix neceſſaria
quiete data militibus, ad Aſdrubalem Amilcaris citatum
agmen rapiunt: [c] non dubia ſpe, quum juncti eſſent, de-
bellari poſſe. Quo ubi eſt ventum, inter exercitus du-
ceſque victoria recenti lætos gratulatio ingens facta, im-
peratore tanto cum omni exercitu deleto, & alteram pro
haud dubia parem victoriam exſpectantes. Ad Roma-
nos nondum quidem fama tantæ cladis pervenerat, [d] ſed
mœſtum quoddam ſilentium erat, & tacita divinatio:

b *Inter Numidas aliaque levium armatorum auxilia haud difficilis res erat.*] Præclare optimi: *inter Numidas leviumque armorum auxilia haud difficilis erat.* Nuſquam *τὸ res.* Scilicet adjectivum *difficilis* referendum eſt ad vocem *fuga* in membro præcedenti: & ſimul inducendum *τὸ erat.*

c *Non dubia ſpe quum copias conjunxiſſent.*] Verba *quum copias* in optimis nullum habent ſui veſtigium: etiam minoris dignitatis libri omnes fere *τὸ copias* ignorant. Adjectum eſt à malis conjectoribus. Debuerant enim dividere voces errore librarii conglutinatas: *non dubia ſpe, quum juncti eſſent, debellari poſſe.* Lib. 23. *Si Annibali vix per ſe ipſi toleranda Italia hoſti, Aſdrubal dux atque Hiſpanienſis exercitus eſſet junctus.*

d *Sed tamen mœſtum.*] Nulli calamo

qualis jam præſagientibus animis imminentis mali eſſe ſolet. Imperator ipſe præterquam quod ab ſociis ſe deſertum, hoſtium tantum auctas copias ſentiebat, conjectura etiam & ratione ad ſuſpicionem acceptæ cladis, quam ad ullam bonam ſpem pronior erat. *Quonam modo enim Aſdrubalem ac Magonem* [e] *niſi defunctos ſuo bello, ſine certamine adducere exercitum potuiſſe? Quomodo autem non obſtitiſſe,* [f] *aut ab tergo ſecutum fratrem? ut ſi prohibere, quo minus in unum coirent & duces, & exercitus hoſtium, non poſſet, ipſe certe cum fratre conjungeret copias.* His anxius curis, id modo eſſe ſalutare in præſens credebat; [g] cedere inde quantum poſſet: & inde una nocte, ignaris hoſtibus & ob id quietis, aliquantum emenſus eſt iter. Luce, ut ſenſerunt, profectos hoſtes, præmiſſis Numidis, quam poterant maxime citato agmine ſequi cœperunt: ante noctem aſſecuti Numidæ, nunc ab tergo, [h] nunc in latera incurſantes. Conſiſtere cœperunt, ac tutari agmen quantum poſſent: tamen tuto ut ſimul pugnarent procederentque, Scipio hortabatur, priuſquam pedeſtres co-
36 piæ aſſequerentur. Cæterum nunc agendo nunc ſuſtinendo agmen, quum aliquandiu haud multum procederetur, & nox jam inſtaret, revocat è prælio ſuos Scipio: & col-

exarati habent *tamen.* Incredibile eſt, quot ejuſmodi fulcra orationis, ut pu[t]bant, male conſiſtentis cohærentiſque partim librarii ſemidocti ſequioris ævi, partim primi editores ſtyli Liviani non ſatis gnari paſſim intruſerint.

e *Niſi defuncto fratre ſuo bello.*] Non bene habet: etſi Sigonius ita reponi curarit pro eo, quod ante erat: *niſi defuncto ſuo fratre bello.* Egregie excluſa voce *fratre.* Put. & Petav. melior: *niſi defunctos ſuo bello.* nempe Magonem & Aſdrubalem. Lib. 9. *Summum flagitium fore, ſi alterum exercitum utriuſque victoriæ compotem ſinerent fieri, nec ad ſe ſui belli vindicarent decus.* Lib. 27. *Et Annibalem ſuo proprio occupandum bello.* Lib. 37. *Abducti claſſem ab Epheſo, ab ſuo bello.* Dicuntur *defuncti ſuo bello*, qui ſuam partem in bello ex voto confecerunt: quod ab illis fieri non poterat, niſi fratre Publio exercituque ejus cæſo & profligato.

f *Aut ab tergo non ſecutum.*] Video in Voſſ. & tribus Pall. eſſe: *Quomodo aut non obſtitiſſe, aut ab tergo ſequutum fratrem?* deleta altera negativa & diſtinctione mutata. nam à præcedenti ſenſus pendet. Non memini tamen ſic fuiſſe quoque in Gallicis.

g *Cedere inde quantum poſſet: & inde.*] Alterum *inde* ſpurium.

h *Nunc in latera incurſantes.*] Ut notatum Sigonio, omnes habent, non *concurſantes.* Et illud frequentiſſimum noſtro.

Cir-

& collectos in tumulum quendam, non quidem ſatis tutum, (præſertim agmini perculſo) editiorem tamen, quam cætera circa erant, ſubducit. Ibi primo impedimentis, & equitatu in medium receptis, circumdati pedites haud difficulter impetus incurſantium Numidarum arcebant: dein poſtquam toto agmine tres imperatores cum tribus juſtis exercitibus aderant, apparebatque, parum armis ad tuendum locum ſine munimento valituros eſſe; [i] circumſpectare atque agitare dux cœpit, ſi quo modo poſſet vallum circum injicere. ſed erat adeo nudus tumulus & aſperi ſoli, ut nec virgulta vallo cædendo, nec terra ceſpiti faciendo, aut ducendæ foſſæ aliive ulli operi, apta inveniri poſſet: [k] nec natura quicquam ſatis arduum aut abſciſſum erat, quod hoſti aditum aſcenſumve difficilem præberet; omnia faſtigio leni ſubvexa. Ut tamen aliquam imaginem valli objicerent, clitellas illigatas oneribus, velut ſtruentes ad altitudinem ſolitam, circumdabant; cumulo ſarcinarum omnis generis objecto, ubi ad moliendum clitellæ defuerant. Punici exercitus poſtquam advenere, in tumulum quidem perfacile agmen erexere, munitionis vero facies nova primo eos velut miraculo quodam tenuit: quum duces undique vociferarentur, *Quid ſtarent? & non ludibrium illud vix fœminis puerisve morandis ſatis validum diſtraherent, diriperentque? Captum hoſtem teneri, latentem poſt ſarcinas.* Hæc contemptim duces increpabant. cæterum, neque tranſilire, neque moliri onera objecta, nec cædere ſtipatas clitellas, ipſiſque obrutas ſarcinis, facile erat. Tardatis diu [l] quum amolita objecta onera, armatis dediſſent viam, plu-

i *Circumſpectare atque cogitare dux cœpit.*] Hoc quidem à Sigonio, ſed libri optimi ſervant prius editum *agitare.*

k. *Nec ferme quidquam ſatis arduum aut abſciſſum.*] Put. Pet. melior, Men. *nec futura quidquam ſ. ar. aut abſciſſum.* Pet. alter: *nec natura quidquam ſatis arduum.* Videtur verum deprehendiſſe: Vult enim Livius, nec fuiſſe materiam munitioni, nec locum ita natum, ut quicquam in eo præſidii eſſet non manu facti.

l *Quum amolita objecta onera armatis dediſſent viam.*] Vix movendum videtur: tamen Put. Petav. melior, Men.

pluribuſque idem partibus fieret, capta jam undique caſtra erant: pauci ab multis, perculſique à victoribus paſſim cædebantur. Magna pars tamen militum, quum in propinquas refugiſſet ſilvas, in caſtra P. Scipionis, quibus T. Fonteius legatus præerat, perfugerunt. Cn. Scipionem alii in tumulo primo impetu hoſtium cæſum tradunt: alii cum paucis in propinquam caſtris turrim perfugiſſe. hanc igni circumdatam, atque ita exuſtis foribus, quas nulla moliri potuerunt vi, captam: omneſque intus cum ipſo imperatore occiſos. Anno ſeptimo poſtquam in Hiſpaniam venerat, Cn. Scipio, undetrigeſimo die poſt fratris mortem eſt interfectus. Luctus ex morte eorum, non Romæ major quam per totam Hiſpaniam fuit. Quin apud cives partem doloris & exercitus amiſſi, & alienata provincia, & publica trahebat clades. Hiſpaniæ ipſos lugebant deſiderabantque duces: [m] Cnæum tamen magis, quo diutius præfuerat iis, priorque & favorem occupaverat, & ſpecimen juſtitiæ [n] temperan-
37 tiæque Romanæ primus dederat. Quum deletus exercitus, amiſſæque Hiſpaniæ viderentur, vir unus res perditas reſtituit. Erat in exercitu L. Marcius Septimi filius, eques Romanus, impiger juvenis, animique & ingenii aliquanto quam pro fortuna, in qua erat natus, majoris. ad ſummam indolem [r] acceſſerat Cn. Scipionis diſciplina: ſub qua per tot annos omneis militiæ arteis edoctus fuerat. Hic & ex fuga collectis militibus, & qui-

amoliti, quod etiam alicubi editum video.

m *Cnaum tamen magis, quod diutius præfuerat iis.*] Optimi: *quo diutius:* recte. nam intelligitur præceſſiſſe *eo.* Ut inferius: *Ibi vero quo longius aberant, &c. neglecta magis omnia ac ſoluta invenere.* Lib. 22, 43. *Simul ut quo longius ab hoſte receſſiſſet, transfugia impeditiora levibus ingeniis eſſent.* Ubi propterea ſprevimus, quod eſt in optimis: *quod longius.* Lib. 26. *Et divinatio quædam futuri, quo minus timoris ratio reddi poterat oborti temere, majorem inferens metum.*

n *Temperantiaque Romanæ primus dederat.*] Put. *diderat.* quaſi vellet, *ediderat.*

VARIORUM.

r *Acceſſerat Cn. Scipionis diſciplina.*] Ita eſt, *Diſciplina vincit ipſum docta naturæ decus:* ſive ut alter inquit: *Diſciplina quæque duplat omne naturæ bonum.*

A bono

quibuſdam de præſidiis deductis, haud contemnendum exercitum fecerat, junxeratque cum T. Fontejo P. Scipionis legato. Sed tantum præſtitit eques Romanus auctoritate inter milites atque honore, ut caſtris citra Iberum communitis, quum ducem exercituum comitiis militaribus creari placuiſſet, ſubeuntes alii aliis in cuſtodiam valli ſtationeſque, donec per omnes ſuffragium iret, ad L. Marcium cuncti ſummam imperii detulerint. Omne inde tempus (exiguum id fuit) muniendis caſtris, convehendiſque commeatibus conſumptum: & omnia imperia milites, quum impigre, tum haudquaquam abjecto animo exſequebantur. Cæterum poſtquam Aſdrubalem Giſgonis venientem ad reliquias belli delendas tranſiſſe Iberum, & appropinquare allatum eſt, ſignumque pugnæ propoſitum ab novo duce milites viderunt; recordati quos paulo ante imperatores habuiſſent, quibuſque & ducibus & copiis freti [a] prodire ad pugnam ſoliti eſſent; flere omnes repente, & offenſare capita: & alii manus ad cœlum tendere, Deos incuſantes: alii ſtrati humi ſuum quiſque nominatim ducem implorare. neque ſedari lamentatio poterat; excitantibus centurionibus manipulares, [b] & ipſo mulcente & increpante Marcio, quid in muliebres & inutiles ſe projeciſſent fletus potius, quam ad tutandos ſemetipſos & rempubl. ſecum acuerent animos, & ne inultos imperatores ſuos jacere ſinerent. Quum ſubito clamor tubarumque ſonus (jam enim

A bono doctore diſcipulus vix erit malus. Et, *Quiſque talis æſtimatur, qualis ejus eſt comes.* Gruter.

GRONOVII.

a *Prodire ad pugnam ſoliti eſſent.*] Sic Aldina & Gallici, quantum memini, præter Put. At vero tres Pall. Andreaſque & ejus ſequaces: *prodire in campum ad pugnam.* Put. *prodire in pœnam.* Poſſes conjicere: *in Pœnum.*

b *Et ipſo minitante & increpante Martio.*] Non id erat tempus minarum. Scripti alii, *mulctante*, alii *mulcente.* Put. Per. & unus ex Pall. *mulcante.* Placebat: *& ipſo inculcante & increpante Martio, quid in muliebres & inutiles ſe projeciſſent fletus potius, quam ad tutandos ſemetipſos & rempublicam ſecum acuerent animos? &, ne inultos imperatores ſuos jacere ſinerent.* Hoc inculcabat, hoc dicendo frequenter iterabat. Quintilianus lib. 11. Inſtit. *Illa tranſ-*

enim prope vallum hoſtes erant) exauditur. inde verſo repente in iram luctu, [c] diſcurrere ad arma: ac velut accenſi rabie diſcurrunt ad portas, & in hoſtem negligenter atque incompoſite venientem incurrunt. Extemplo improviſa res pavorem incutit Pœnis: mirabundique unde tot hoſtes tam ſubito exorti prope deleto exercitu forent: unde tanta audacia, tanta fiducia ſui victis ac fugatis: quis imperator duobus Scipionibus cæſis exticiſſet: quis caſtris præeſſet; quis ſignum dediſſet pugnæ. [d] Ad hæc tot tam necopinata, primo omnium incerti, ſtupenteſque referunt pedem: dein valida impreſſione pulſi, terga vertunt. Et aut ſugientium cædes fœda fuiſſet, [e] aut temerarius periculoſuſque ſequentium impetus, ni Marcius propere receptui dediſſet ſignum, obſiſtenſque ad prima ſigna, quoſdam & ipſe retinens, concitatam repreſſiſſet aciem. inde in caſtra avidos adhuc cædiſque & ſanguinis reduxit. Carthaginienſes trepide primo ab hoſtium vallo acti, poſtquam neminem inſequi viderunt, metu ſubſtitiſſe rati, contemptim rurſus & ſedato gradu in caſtra abeunt. Par negligentia in caſtris cuſtodiendis fuit. nam etſi propinquus hoſtis erat, tamen reliquias eum eſſe duorum exercituum ante paucos dies deletorum, ſuccurrebat. Ob hoc quum omnia neglecta apud hoſtes eſſent, exploratis iis, Marcius ad conſilium, prima ſpecie temerarium magis quam audax, animum adjecit, ut ultro caſtra hoſtium oppugnaret: ſimul facilius

tranſcurrimus, congerimus; abundamus, feſtinamus: hac incitamus, inculcamus, inſigimus. Lucanus lib. 9. *Sic voce Catonis Inculcata viris juſti patientia martis.* Sed nunc potius videtur, *mulcente*, quod & Sigonius Rubeniuſque probant. Id enim merito præcedebat caſtigationem. Virgilius 1. Æn. *Et dictis mœrentia pectora mulcet.* Iuſtinus lib. 12. *Contra ille nunc caſtigare milites; nunc lenibus verbis monere.*

c *Diſcurrere ad arma, ac velut accenſi rabie diſcurrunt ad portas.*] Forte, *concurrunt ad portas.* nam ibi paullo ante diſperſi ad arma capienda. rurſus jungebantur.

d *Ad hæc tot jam necopinata.*] Scribe cum Sigonio: *Ad hæc tot tam necopinata.* Vt ſupra cap. 24. Viſe ad lib. 28, 28. 29, 21. 30, 30.

e *Aut temerarius.*] Put. Petaviani, Men. duo Pall. Voſſ. *Aut temerabilis periculoſuſque ſequentium impetus.*

f *Terror*

llius eſſe ratus, unius Aſdrubalis expugnari caſtra, quam
ſi ſe rurſus tres exercitus ac tres duces junxiſſent, ſua de-
fendi: ſimul aut ſi ſucceſſiſſet cœptis, recepturum ſe af-
flictas res: aut ſi pulſus eſſet, tamen ultro inferendo ar-
ma, contemptum ſui dempturum. Ne tamen ſubita res, 38
& nocturnus [f] terror, etiam non ſuæ fortunæ conſilium
perturbaret, alloquendos adhortandoſque ſibi milites
ratus, concione advocata ita diſſeruit: *Vel mea erga impe-
ratores noſtros vivos mortuoſque pietas, vel præſens omnium no-
ſtrum, milites, fortuna fidem cuivis facere poteſt, mihi hoc impe-
rium, ut amplum judicio veſtro, ita re ipſa grave ac ſollicitum
eſſe. Quo enim tempore, niſi metus mœrorem obſtupefaceret, vix
ita compos mei eſſem, ut alia ſolatia invenire ægro animo poſſem;
cogor veſtram omnium vicem (quod difficilimum in luctu eſt) unus
conſulere. & ne tum quidem, ubi quonam modo has reliquias duo-
rum exercituum patriæ conſervare poſſim, cogitandum eſt; [g] aver-
tere animum ab aſſiduo mœrore libet. Præſto eſt enim acerba me-
moria, & Scipiones me ambo dies nocteſque curis inſomniiſque
agitant: & excitant ſæpe ſomno, neu ſe, neu invictos per octo an-
nos in his terris milites ſuos, commilitones veſtros, neu rempubli-
cam patiar inultam, & ſuam diſciplinam ſuaque inſtituta ſequi
jubent. Et ut imperiis vivorum nemo obedientior me uno fuerit,
ita poſt mortem ſuam, quod quaque in re facturos illos fuiſſe ma-
xime cenſeam; id optimum ducere vos quoque velim, milites. non
lamentis lacrimiſque tanquam extinctos proſequi, ([h] vivunt vi-
gentque fama rerum geſtarum) ſed quotieſcunque occurret me-
moria illorum, velut ſi adhortanteis ſignumque dantes videatis
eos, ita prælia inire. Nec alia profecto ſpecies heſterno die oculis
animiſque veſtris oblata, memorabile illud edidit prælium: quo
docu-*

f *Terror etiam non ſuæ fortunæ.*] Lipſius è veteri, *& non ſuæ:* cum legeretur jam à Mogunt. *etiamnum ſuæ.* Sed veteres ſcripti & Andreas aliique editi: *etiam non ſuæ.* Put. quoque & Pet. *terrorem.* Vnde ſuſpicari queas: *& nocturnus terror metu jam non ſuæ.* ne iſta interponerent metum incepto, quod per ſe ſatis erat ambiguum, quia non hujus fortunæ Romanorum.

g *Avertere animum ab aſſiduo mœrore libet.*] Malim *licet:* ſignificat enim, quæ mox narrat, non hoc ſibi concedere.

h *Vivunt enim vigentque fama.*] Omnes ſcripti: *vivunt vigentque,* omiſ-
ſa

documentum dediſtis hoſtibus, non cum Scipionibus extinctum eſſe nomen Romanum: & cujus populi vis atque virtus non obruta ſit Cannenſi clade, ex omni profecto ſævitia fortunæ emerſuram eſſe. Nunc, qui tantum auſi eſtis ſponte veſtra, experiri libet, quantum audeatis duce veſtro auctore. non enim heſterno die quum ſignum receptui dedi, ſequentibus effuſe vobis turbatum hoſtem, frangere audaciam veſtram, ſed differre in majorem gloriam atque opportunitatem volui: [i] *ut poſtmodo præparati incautos, armati inermes, atque etiam ſopitos, per occaſionem aggredi poſſetis. Nec hujus occaſionis ſpem, milites, forte temere, ſed ex re ipſa conceptam habeo. A vobis quoque profecto ſi quis quærat, quonam modo pauci à multis, victi à victoribus caſtra tutati ſitis; nihil aliud reſpondeatis, quam idipſum timentes vos, omnia & operibus firmata habuiſſe, & ipſos paratos inſtructoſque fuiſſe. Et ita ſe res habet. ad id, quod, ne timeatur, fortuna facit, minime tuti ſunt homines: quia quod neglexeris, incautum atque apertum habeas. Nihil omnium nunc minus metuunt hoſtes, quam ne obſeſſi modo ipſi atque oppugnati, caſtra ſua ultro oppugnemus. Audeamus, quod credi non poteſt auſuros nos.* [k] *eo ipſo, quod difficilimum videtur, facilimum erit. Tertia vigilia noctis ſilenti agmine ducam vos. exploratum habeo, non vigiliarum ordinem, non ſtationes juſtas eſſe. Clamor in portis auditus, & primus impetus caſtra ceperit. tum inter torpidos ſomno, paventeiſque ad necopinatum tumultum, & inermes in cubilibus ſuis oppreſſos, illa cædes edatur, à qua vos heſterno die revocatos ægre ferebatis. Scio audax videri conſilium: ſed* [l] *in rebus aſperis & tenui ſpe, fortiſſima quæque conſilia tutiſſima ſunt. quia ſi in occaſionis momento, cujus prætervolat opportunitas, cunctatus paulum fueris, nequicquam mox* [m] *amiſſam quæras. Vnus exercitus in propin-*

quo

ſa conjunctione cauſſali: nec putem opus eſſe, ut conjiciamus cum Lipſio; *viventque.*

i *Vt poſtmodum præparati incautos.*] Optimi: *poſtmodo.*

k *Eo ipſo, quod difficillimum videtur, facillimum erit.*] Put. *facilius erat.* Scribe: *facilius erit.*

l *In rebus aſperis & tenuibus.*] Quod ſuſpicatus eſt Lipſius: *in rebus aſperis & tenui ſpe*, clare Put. refert.

m *Amiſſam quæraris.*] Put. *nequidquam mox amiſſam quæras*: ut monuit ex ſuo Sigonius. Sic noſter lib. 31. *Nequidquam poſtea, ſi tum ceſſaſſent, prætermiſſam occaſionem quæſituros.* Dicimur enim *quærere* omne, quod abeſt: ut præter alios notabamus ad illud Manilii:

quo eſt: duo haud procul abſunt. [n] *nunc aggredientibus aliqua ſpes eſt: & jam tentaſtis veſtras atque illorum vires. Si diem proferimus, & heſternæ* [o] *eruptionis ſama contemni deſierimus; periculum eſt, ne omnes duces omneſque copiæ conveniant. Tres deinde duces, tres exercitus ſuſtinebimus hoſtium: quos Cn. Scipio incolumi exercitu non ſuſtinuit? Vt dividendo copias periere duces noſtri, ita ſeparati ac diviſi opprimi poſſunt hoſtes. alia belli gerendi via nulla eſt. proinde nihil præter noctis proximæ opportunitatem exſpectemus. Ite, Diis bene juvantibus: corpora curate, ut integri vigenteſque eodem animo in caſtra hoſtium irrumpatis, quo veſtra tutati eſtis.* Læti & audiere ab novo duce novum conſilium, & quo audacius erat, magis placebat. reliquum diei expediendis armis, & curatione corporum conſumptum: & major pars noctis quieti data eſt. quarta vigilia movere. Erant ultra proxima caſtra 39
ſex millium intervallo diſtantes aliæ copiæ Pœnorum. Vallis cava intererat, condenſa arboribus. [p] in hujus ſilvæ medio ferme ſpatio cohors Romana arte Punica abditur, & equites. Ita medio itinere intercepto, cæteræ copiæ ſilenti agmine ad proximos hoſtes ductæ. & quum ſtatio nulla pro portis, neque in vallo cuſtodiæ eſſent; velut

nilii: *in ponto quærere pontum:* lib. 2. Obſervat. 11.

n *Nunc aggredientibus par aliqua opportunitas eſt.*] Vox ultimam præcedens deficit in omnibus calamo exaratis., ut indicavit Lipſius, qui elegantius quam verius corrigit: *pares aliqua eſtis.* Romani enim futuri erant illi aggredientes, non hoſtes. Sed alii quidem *par*, Put. Petav. uterque, Men. Voſſ. *per aliqua eſt.* Vnde ſtatim odorati ſumus legendum: *nunc aggredientibus ſpes aliqua eſt.* quod totidem literis extare in uno Pal. poſtea cognovi.

o *Eruptionis fama contenti.*] Meliores: *Et heſternæ eruptionis fama contemni deſierimus.* Nempe quia contemnebantur, prior eruptio illis ceſſerat feliciter: durante eo contemptu, negligentem hoſtem iterum poterant cum ſpe fortunæ adoriri. At ſimul emanaſſet fama tam fortis feliciſque audaciæ, ceſſante contemptu intentiores futuri erant hoſtes, & copias omnes contracturi. Cæſar lib. 5. *Caſtra communit, atque hac, etſi exigua erant per ſe, tamen anguſtiis viarum, quam maxime poteſt, contrahit, eo conſilio, ut in ſummam contemptionem hoſtibus veniat.* Genus loquendi eſt lib. 4. *Neminem ſe plebejum contempturum, ubi contemni deſiſſent.* Lib. 22. *Et contemnere plebem, ex quo contemni deſierint, cæpiſſe.*

p *In hujus ſilvæ medio ferme ſtadio cohors.*] Nihil hic opus *ſtadia* ſilvæ iſtius metiri. Put. & Pet. *ſtatio.* Scribe: *medio ferme ſpatio.*

velut in ſua caſtra, nullo uſquam obſiſtente, penetravere. Inde ſigna canunt, & tollitur clamor. [q] Pars ſemiſomnos hoſtes cædunt: [r] pars ignes caſis ſtramento arido tectis injiciunt: pars portas occupant, ut fugam intercludant. Hoſteis ſimul ignis, clamor, cædes, velut alienatos ſenſibus, nec audire, nec providere quicquam ſinunt. incidunt inermes inter catervas armatorum; alii ruunt ad portas, alii obſeptis itineribus ſuper vallum ſaliunt: & ut quiſque evaſerat, protinus ad caſtra altera fugiunt: ubi [ſ] ab cohorte & equitibus ex occulto procurrentibus circumventi, cæſique ad unum omnes ſunt. quamquam etiam, ſi quis ex ea cæde effugiſſet, [t] adeo raptim captis propioribus caſtris in altera tranſcurſum caſtra ab Romanis eſt, ut prævenire nuncius cladis non poſſet. Ibi verò quo longius ab hoſte aberant, & quia ſub lucem pabulatum, lignatum & prædatum quidam dilapſi fuerant, neglecta magis omnia ac ſoluta invenere: arma tantum in ſtationibus poſita: milites inermes, aut humi ſedentes accubanteſque, aut obambulantes ante vallum portaſque. Cum his tam ſecuris ſolutiſque Romani, calentes adhuc ab recenti pugna, feroceſque victoria, prælium ineunt. Itaque nequaquam reſiſti in portis potuit. intra portas concurſu ex totis caſtris ad primum [v] clamorem & tumultum facto, atrox prælium oritur: diuque tenuiſſet, ni cruenta ſcuta Romanorum viſa, indicium alterius cladis Pœnis, atque inde pavorem

q *Pars ſemiſopitos hoſtes cadunt.*] Put. Pet. uterque, Men. Voſſ. Pal. & vetuſta editio: *ſemiſomnos;* duo alii Pall. *ſemiſomnes*: nuſquam vulgatum. Cicero 7. famil. 1. *Spectarent communes mimos ſemiſomni.* Sic & lib. 30, 5. *In ipſis cubilibus ſemiſomnos hauſit flamma.* Omnes Gall. & Pall. non *ſemiſomnes.*

r *Pars ignis eſcas ſtramenta arida tectis.*] Recepimus dignam Lipſio emendationem: *pars ignes caſis ſtramento arido tectis*: quod ſuper rationem manifeſtam nullo apice diverſus eam Put. probaret. Sed & Pet. alter: *Pars ſigna eſcaſis ſtramento arido.*

ſ *A cohorte & equitibus ex occulto proruentibus.*] Optimi: *Ab cohorte & equitibus ex occulto procurrentibus.*

t *Adeo raptim captis.*] Put. & Pet. *raptiua.* Lege, *raptim à captis.*

v *Clamorem ex tumultu.*] Omnes fere: *ad primum clamorem & tumultum.*

x In

rem injeciſſent. Hic terror [x] in fugam avertit omnes: effuſique, qua iter eſt, niſi quos cædes oppreſſit, exuuntur caſtris. Ita nocte ac die bina caſtra hoſtium expugnata ductu L. Marcii. Ad triginta ſeptem millia hoſtium cæſa, auctor eſt Claudius, qui annales Acilianos ex Græco in Latinum ſermonem vertit: captos ad mille octingentos triginta: prædam ingentem partam. in ea fuiſſe clypeum argenteum pondo centum triginta octo, cum imagine Barcini Aſdrubalis. Valerius Antias una caſtra Magonis capta tradit, ſeptem millia cæſa hoſtium: altero prælio, eruptione pugnatum cum Aſdrubale: decem millia occiſa, quatuor millia trecentos triginta captos. Piſo quinque millia hominum, quum Mago cedentes noſtros effuſe ſequeretur, cæſa ex inſidiis ſcribit. Apud omnes magnum nomen Marcii ducis eſt. & veræ gloriæ ejus etiam miracula addunt: [1] flammam ei concionanti fuſam è capite ſine ipſius ſenſu, cum magno pavore circumſtantium militum. monumentumque victoriæ ejus de Pœnis, uſque ad incenſum Capitolium, fuiſſe in templo clypeum, Marcium appellatum; cum imagine Aſdrubalis. Quietæ deinde aliquamdiu in Hiſpania res fuere; utriſque, poſt tantas acceptas invicem illataſque clades, cunctantibus periculum ſummæ rerum facere.

Dum hæc in Hiſpania geruntur, Marcellus, captis Syra- 40
cuſis, quum cætera in Sicilia tanta fide atque integritate compoſuiſſet, ut non modo ſuam gloriam, ſed etiam majeſtatem populi Romani augeret; ornamenta urbis, ſigna tabulaſque, quibus abundabant Syracuſæ, Romam devexit. Hoſtium quidem illa ſpolia, & parta belli jure: cæte-

x *In fugam avertit.*] Sigon. Voſſ. & Pal. *vertit.* Idem mox: *Atque ita nocte ac die.*

VARIORUM.

1 *Flammam ei concionanti fuſam è capite.*] Sic & dormienti Servio Tullio in cunis caput arſiſſe auctor noſter lib. 1. cap. 39. p. Iulo quoque Virgilius vult lib. 2. Æneid. verſ. 684. vigilanti *flammam circum tempora paſci.* Etiam paſcenti gregem, flammam è capite effulſiſſe Salvidieno, quem ad conſulatum uſque evexit Auguſtus, meminit Dio Caſſius lib. 48. cap. 24. m. *Gruter.*

cæterum inde primum initium mirandi Græcarum artium opera, [a] licentiæque huic ſacra profanaque omnia vulgo ſpoliandi, factum eſt. quæ poſtremo in Romanos Deos, templum idipſum primum, quod à Marcello eximie ornatum eſt, vertit. Viſebantur enim ab externis ad portam Capenam dedicata à Marcello templa: propter excellentia ejus generis ornamenta, quorum perexigua pars comparet. Legationes omnium ferme civitatum Siciliæ ad eum conveniebant. Diſpar ut cauſſa earum, ita conditio erat. qui ante captas Syracuſas aut non deſciverant, aut redierant in amicitiam, ut ſocii fideles accepti, cultique: quos metus poſt captas Syracuſas dediderat, ut victi à victore leges acceperunt. Erant tamen haud parvæ reliquiæ belli circa Agrigentum Romanis: Epicydes & Hanno, duces reliqui prioris belli, & tertius novus ab Annibale in locum Hippocratis miſſus, [2] Libyphœnicum generis Hipponiates, (Mutinem populares vocabant) vir impiger, & ſub Annibale magiſtro omneis belli artes edoctus. Huic ab Epicyde & Hannone Numidæ dati auxiliares: cum quibus ita pervagatus eſt hoſtium agros, ita ſocios ad retinendos in fide

2 *Libyphœnicum generis Hipponiates, Mutinem p. v.*] *Hipponiates* non eſt proprium viri nomen ſed patriæ, id eſt ab *Hippone* urbe Libyæ. Cæterum Pedianus in Piſon. ex Varrone tradit, huic *Mutini*, quod in Sicilia cum equitatu ſuo tranſierat ad Romanos, civitatem datam ædeſque & pecuniam ex ærario. *Sigonius*.

GRONOVII.

a *Licentiaque hinc ſacra profanaque omnia vulgo ſpoliandi.*] Parvum vitium omnes editiones veteres & recentes deturpat. Scribe; *licentiaque huic.* id eſt, hujus temporis, quo iſta ſcribuntur. Lib. 1. *Summam pecunia neque ex unius tum urbis præda ſperandam, & nullius, ne horum quidem magnificentia operum, fundamenta non exſuperaturam.* Lib. 6. *Capitolium quoque ſaxo quadrato ſubſtructum eſt, opus vel in hac magnificentia urbis conſpiciendum.* Lib. 44. *Mos ut tum nondum hac effuſione inducta beſtiis omnium generum Circum complendi.* Sic Plauto in Curcul. a. 1. ſc. 2. *Vindemia hæc*, eſt vinum omne quod hoc anno natum eſt. quod haud ſcio an recte acceperint interpretes explicantes ex Lambino, hæc vini copia. tiro enim accipiet eam vini copiam, quam portabat ſecum Phædromus. Trinummo 2, 4, 83. *Cœna hac annona eſt ſine ſacris hæreditas.* Vbi male Lipſius probante Salmaſio: *hæc annon eſt.* At *hac annona*, eſt, ut hujus temporis ſe habet annona: quod miror affirmantem ſummum virum hic locum non habere.

Ferre-

fide animos eorum, [b] ferendumque in tempore cuique auxilium, adiit; ut brevi tempore totam Siciliam impleret nominis ſui: nec ſpes alia major apud faventes rebus Carthaginienſium eſſet. Itaque incluſi ad tempus mœnibus Agrigenti dux Pœnus Syracuſanuſque, non [1] conſilio Mutinis, quam fiducia magis, auſi egredi extra muros, ad Himeram amnem poſuerunt caſtra. Quod ubi perlatum ad Marcellum eſt, extemplo copias movit: & ab hoſte quatuor ferme millium intervallo conſedit; quid agerent pararentve exſpectaturus. Sed nullum neque locum neque tempus cunctationi conſiliove dedit Mutines, tranſgreſſus amnem, ac ſtationibus hoſtium cum ingenti terrore ac tumultu invectus. Poſtero die prope juſto prælio compulit hoſtem intra munimenta. inde revocatus, ſeditione Numidarum in caſtris facta, quum trecenti ferme eorum Heracleam Minoam conceſſiſſent, ad mitigandos revocandoſque eos profectus, magnopere monuiſſe duces dicitur, ne abſente ſe cum hoſte manus conſererent. Id ambo ægre paſſi duces, magis Hanno, jam ante anxius gloria ejus: Mutinem ſibi modum facere, [2] degenerem Afrum imperatori Carthaginienſi miſſo ab ſenatu populoque. Is perpulit cunctantem Epicyden, ut tranſgreſſi flumen in aciem exirent. nam ſi Mutinem opperirentur, & ſecunda pugnæ fortuna eveniſſet, haud dubie Mutinis gloriam fore.
Enimvero indignum ratus Marcellus ſe, qui Annibalem 41
ſub-

b *Ferendumque in tempore cuique auxilium, adiit.*] Put. Pet. Men. *ferendoque.* Petav. alter & quidem melior alias cum Voſſ. *ferendoſque.* Cenſeo fuiſſe: *itá ſocios ad retinendos in fide animos eorum, ferendo in tempore cuique auxilio adiit.* Vide ad 21, 5. & 23, 7. Lib. 21. *Continendis in fide ſociis maximum vinculum eſſe primos, qui eguiſſent ope, defenſos.*

VARIORUM.

1 *Non tam Mutinis conſilio, quam fiducia, &c.*] Vult dicere, eos non magis conſilio Mutinis exiſſe, quam ejus fiducia, quæ res illis tandem malè vertit. De Himera dubium quem fluvium dicat. Ego eum, quem Ptolomæus eo in loco ponit, ubi alii Gelam. *Eſt* etiam Himera quem Strabo ait per mediam fluere Siciliam, exonerarique in mare ad occiduam inſulæ partem. Meminit & Plin. lib. 3. cap. 8. *Glareanus.*

2 *Degenerem Afrum.*] Quia Libyphœnicum generis erat. *Sigon.*

 3 *Nuntio*

ſubnixum victoria Cannenſi ab Nola repuliſſet, his terra marique victis ab ſe hoſtibus cedere; arma propere capere milites, & efferri ſigna jubet. [a] Inſtruenti exercitum decem effuſis equis advolant ex hoſtium acie Numidæ, nunciantes, populares ſuos primum ea ſeditione motos: qua trecenti ex numero ſuo conceſſerint Heracleam. dein quod præfectum ſuum ab obtrectantibus ducibus gloriæ ejus ſub ipſam certaminis diem ablegatum videant, quieturos in pugna. Gens fallax promiſſi, fidem præſtitit. itaque & Romanis crevit animus, [b] [3] nuncio celeri per ordinem miſſo, deſtitutum ab equite hoſtem eſſe, quem maxime timuerant: & territi hoſtes, præterquam quod maxima parte virium ſuarum non juvabantur, timore etiam incuſſo, ne à ſuo & ipſi equite oppugnarentur. [c] Itaque haud magni certaminis fuit. primus clamor atque impetus rem decrevit. Numidæ quum in concurſu quieti ſtetiſſent in cornibus, ut terga dantes ſuos viderunt, fugæ tantum parumper comites facti, poſtquam omnes Agrigentum trepido agmine petentes viderunt, ipſi metu obſidionis paſſim in civitates proximas dilapſi. Multa millia hominum cæſa captaque, & octo elephanti. Hæc ultima in Sicilia Marcelli pugna fuit. victor inde Syracuſas rediit. Jam ferme in exitu annus erat. itaque ſenatus Romæ decrevit, ut P. Cornelius Prætor literas Capuam ad conſules mitteret; dum Annibal procul abeſſet, nec ulla magni diſcriminis res ad Capuam gereretur: alter eorum, ſi ita videretur, ad magiſtratus ſubrogandos Romam veniret. Literis acceptis,

3 *Nuntio celeri per ordinem miſſo.*] Lego, *ordines.* Tan. Faber.

GRONOVII.

a *Ad inſtruentem exercitum decem effuſis.*] Put. Pet. tres Pall. Voſſ. omiſſa præpoſitione; *Inſtruente exercitum.* Lege: *Inſtruenti exercitum,* Vt pendeat ab τῷ *nuntiantes.*

b *Nuntio celeri per ordinem miſſo.*] Sic quidem & ſcripti. Verius *ordines.*

c *Itaque haud magna vis certaminis fuit.*] Put. Pet. melior: *Itaque haud magni certaminis fuit.* Recte: nam intelligitur τὸ *res* ex proximo membro: *primus clamor atque impetus rem decrevit.* De qua ellipſi inferius. Lib. 16. *Nec magni certaminis rem fore.*

d *Sul-*

acceptis, inter ſe conſules comparârunt, ut Claudius comitia perficeret, Fulvius ad Capuam maneret. Conſules Claudius creavit, Cn. Fulvium Centumalum, & P. Sulpicium Servii filium Galbam, qui nullum antea curulem magiſtratum geſſiſſet. Prætores deinde creati, L. Cornelius Lentulus, M. Cornelius Cethegus, C. Sulpicius, C. Calpurnius Piſo. Piſoni juriſdictio urbana, d Sulpicio Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia evenit. Conſulibus prorogatum in annum imperium eſt.

d *Sulpicio Sicilia.*] Locus fractus, cui nihil à ſcriptis auxilii. Put. *Pupio Sicilia.* Pet. alter, *Piſoni juriſdictio urbana, Pupio urba Sicilia.* alter: *M. Sulpicio urbana Sicilia.* Voſſ. *urbana Suſpitio urbana Sicilia Cethego Apulia, Lentulo Sardinia evenit.* Et ſimilia monſtra alii.

VARIORUM.

1 *Sulpicio Gallia, Cethego Apulia.*] Emendo: *Sulpicio Apulia, Cethego Sicilia.* Hic eſt enim M. Cornelius Cethegus, de quo lib. 26. cap. 21. bis, & 26. & 28. Quibus ex locis ſatis probatur Siciliam Cornelio, non Apuliam obtigiſſe. Neque vero procedit quod Glareanus affert hunc eſſe P. Cornelium Lentulum, qui in Sicilia proprætore eſſet. Nam Sicilia per hæc tempora duplex provincia erat: una, quæ vetus provincia erat, quam P. Cornelius in prætura ſortitus fuerat, altera, qua regnum Hieronis patebat, quam poſt M. Marcellum hic M. Cornelius Cethegus obtinuit. Itaque libro ſequente de Sulpicio ubi loquitur, ita emendo: *C. Sulpicio, cui Apulia evenerat.* Sigonius. Livii verba mutila & corrupta eſſe cuilibet ſequentis libri hiſtoriam diligentius legenti conſtabit. Non enim M. Cethego Apulia, ſed Sicilia evenit. Apulia autem, eodem teſte, conſulum ſors fuit, non C. Sulpicii, vel alius prætoris. At in aliis exemplaribus Gallia Sulpicio attribuitur: non minus male. Livius enim P. Sempronio Galliam prorogari affirmat. Reſtat igitur peregrina ſors C. Sulpicio, licet ejus nulla fiat mentio in exemplaribus & Apulia ſuperabundet eo loco. Corrigendum: *Piſoni juriſdictio urbana, peregrina Sulpicio, Sicilia Cethego, Lentulo Sardinia evenit.* Pighius.

EPITOME
LIBRI XXVI.

Annibal ad tertium ab urbe Roma lapidem ſuper Anienem caſtra poſuit. ipſe vero cum duobus millibus equitum uſque ad ipſam Capenam portam, ut urbis ſitum exploraret, obequitavit. & quum per triduum in aciem utrimque exercitus omnis deſcendiſſet, certamen tempeſtas diremit; nam quum in caſtra rediiſſent, ſtatim ſerenitas erat. Capua capta eſt à Q. Fulvio, & Ap. Claudio Coſſ. Principes Campanorum, veneno ſibi conſciverunt mortem. Quum ſenatus Campanorum deligatus eſſet ad palos, ut ſecuri feriretur; literas à ſenatu miſſas Q. Fulvius conſul, quibus jubebatur parcere, antequam legeret, in ſinu poſuit, & lege agi juſſit, & ſupplicium peregit. Quum in comitiis apud populum quæreretur, cui mandaretur Hiſpaniarum imperium; nullo id volente ſuſcipere, P. Scipio, P. filius, qui in Hiſpania ceciderat, profeſſus eſt ſe iturum & ſuffragio populi conſenſuque omnium miſſus, Novam Carthaginem uno die expugnavit, quum ageret vigeſimum quartum annum; videreturque divina ſtirpe creatus; quoniam & ipſe poſteaquam togam acceperat, quotidie in Capitolio erat: & in cubiculo matris ejus anguis ſæpenumero videbatur. Res præterea in Sicilia geſtas continet. & amicitiam cum Ætolis junctam, bellumque geſtum adverſum Acarnanas, & Philippum Macedoniæ regem.

Cn.

Cn. Fulvius Centumalus,P.Sulpicius Galba con- I
ſules,quum idibus Martiis magiſtratum iniſſent, ſenatu in Capitolium vocato, de republica, de adminiſtratione belli, de provinciis exercitibuſque Patres conſuluerunt. [a] Q. Fulvio, Appio Claudio prioris anni conſulibus, prorogatum imperium eſt: atque exercitus,quos habebant,decreti. adjectumque, ne à Capua, quam obſidebant,abſcederent,priuſquam expugnaſſent. Ea tum cura maxime intentos habebat Romanos: [b] non ab ira tantum, quæ in nullam umquam civitatem juſtior fuit; quam quod urbs tam nobilis ac potens, ſicut defectione ſua traxerat aliquot populos, ita recepta inclinatura rurſus animos videbatur ad veteris imperii reſpectum. Et prætoribus prioris anni, M. Junio in Etruria, P. Sempronio in Gallia, cum binis legionibus, quas habuerant, prorogatum eſt imperium. prorogatum & M. Marcello,ut [c] proconſule in Sicilia reliquias belli perficeret eo exercitu, quem haberet. ſi ſupplemento opus eſſet, ſuppleret de legionibus, quibus P. Cornelius proprætor in Sicilia præeſſet. dum ne quem militem legeret ex eo numero, quibus ſenatus miſſionem reditumque in patriam negaſſet ante belli finem. C. Sulpicio, cui Sicilia evenerat, duæ legiones, quas P. Cornelius habuiſſet, decretæ: & ſupplementum de exercitu Cn. Fulvii, qui priore anno in Apulia fœde cæſus fugatuſque erat. Huic generi militum ſenatus eundem, quem Cannenſibus, finem

GRONOVII.

a *Q. Fulvio & Ap. Claudio prioris anni conſulibus.*] Auctore Put. & melioribus dele copulam. Eſt ea ratio elegantior collegas nominandi ſine particula interjecta.

b *Non tam ab ira.*] Fere omnes: *non ab ira tantum.* Vulgo: *non tam ob iram.* Dupliciter in parva re imperiti fuerunt vulgatæ architecti: primum quod ex tot Livii locis genus illud loquendi, annotatum Lipſio, non obſervaverunt, dein quod putarunt abſurde τῶ *tantum* reſpondere τὸ *quam* pro *quantum.* Poſterius vindicavimus & Statii epicedio in patrem: *nec enim mihi ſidera tantum Æquoraque & terras, quam vos debere parenti.*

c *Proconſul in Sicilia reliquias.*] Put. *Vt proconſule in Sicilia reliqua belli perficeret.*

finem ſtatuerat militiæ: additum etiam utrorumque ignominiæ eſt, ne in oppidis hibernarent, neve hiberna propius ullam urbem decem millibus paſſuum ædificarent. L. Cornelio in Sardinia duæ legiones datæ, quibus Q. Mucius præfuerat. ſupplementum, ſi opus eſſet, conſules ſcribere juſſi. T. Otacilio, & M. Valerio, [d] Siciliæ Græciæque ora, cum legionibus claſſibuſque quibus præerant, decretæ. Quinquaginta Græci cum legione una, centum Siculi cum duabus legionibus habebant naves. Tribus & viginti legionibus Romanis eo anno bellum terra marique eſt geſtum.
2 Principio ejus anni quum de literis L. Marcii referretur, res geſtæ magnificæ ſenatui viſæ: titulus honoris (quod imperio, non populi juſſu, non ex auctoritate Patrum dato, *Proprætor ſenatui*, ſcripſerat) magnam partem hominum offendebat. Rem mali exempli eſſe, imperatores legi ab exercitibus: & [1] ſolenne auſpicatorum comitiorum in caſtra & provincias, procul ab legibus magiſtratibuſque ad militarem temeritatem transferri. & quum quidam referendum ad ſenatum cenſerent; melius viſum differri eam conſultationem, donec proficiſcerentur equites, qui ab Marcio literas attulerant. Reſcribi de frumento & veſtimentis exercitus placuit: eam [e] utramque rem curæ fore ſenatui. adſcribi autem, *Proprætori L. Marcio*, non placuit: [f] ne idipſum, quod conſultationi reliquerant, pro præjudicato ferret. Dimiſſis equitibus, de nulla

d *Siciliæ Græciæque ora cum legionibus claſſibuſque, quibus praerant, decreta.*] Eſt à Glareano, quamvis ante illum omnes haberent *decretæ*: id quod Putean. etiam & noſtri ſervant ſcripti. Nec mutandum eſt: intelligitur enim *provinciæ*.

e *Vtramque rem eam curæ fore ſenatui.*] Tranſponunt voces Put. & Voſſ. tres Pall. *Eam utramque rem curæ fore.*

f *Ne id ipſum, quod conſultationi reliquerant, pro præjudicato ferrent.*] Put. Men. Voſſ. *ferret.* nempe ipſe L. Marcius. Vt *præmium ferre.* Cicero pro Quinctio: *ne per te* (Sex. Nævius) *ferat, quo minus, quæ exiſtimatio P. Quinctium uſque ad ſenectutem perduxit, eadem uſque ad rogum proſequatur.*

VARIORUM.

1 *Solenne auſpicatorum comitiorum.*] Id eſt, ſolenne inſtitutum, quo comitia auſpicato habebantur. Eſt enim ſubſtantivum, ut alias. *Sigon.*

nulla re prius conſules retulerunt, omniumque in unum ſententiæ congruebant; agendum cum tribunis plebis eſſe: primo quoque tempore ad plebem ferrent, quem cum imperio mitti placeret in Hiſpaniam ad eum exercitum, cui Cn. Scipio imperator præfuiſſet. Ea res cum tribunis acta, promulgataque eſt. Sed aliud certamen occupaverat animos. C. Sempronius Blæſus die dicta Cn. Fulvium ob exercitum in Apulia amiſſum in concionibus vexabat: [a] *multos imperatores temeritate atque inſcientia exercitum in locum præcipitem perduxiſſe* dictitans: *neminem, præter Cn. Fulvium, ante corrupiſſe omnibus vitiis legiones ſuas, quam proderet. itaque vere dici poſſe; prius eos periſſe, quam viderent hoſtem: nec ab Annibale, ſed ab imperatore ſuo victos eſſe. Neminem, quum ſuffragium ineat, ſatis cernere, cui imperium, cui exercitum permittat.* [b] *Quid interfuiſſe inter Ti. Sempronium? Quum ei ſervorum exercitus datus eſſet, brevi effeciſſe diſciplina atque imperio, ut nemo eorum generis ac ſanguinis ſui memor in acie eſſet, præſidio ſociis, hoſtibus terrori eſſent:* [c] *Cumas, Beneventum, aliaſque urbes eos velut è faucibus Annibalis ereptos populo Romano reſtituiſſe. Cn. Fulvium Quiritium Romanorum exercitum, honeſte genitos, liberaliter educatos, ſervilibus vitiis imbuiſſe. ergo effeciſſe, ut feroces & inquieti inter ſocios; ignavi, & imbelles inter hoſtes eſſent, nec impetum*

GRONOVII.

a *Multa imperatorem temeritate atque inſcitia.*] Pet. Men. Voſſ. Andreas & traduces ejus cum Aldina *imperatoris.* Put. *multo imperatores.* Nimirum ab his verbis initium concionis tribuniciæ procedit, ſcribendumque: *multos imperatores temeritate atque inſcitia exercitum in locum præcipitem perduxiſſe*, dictitans: *neminem, præter Cn. Fulvium, ante corrupiſſe omnibus vitiis legiones ſuas, quam proderet.* Vides vim comparationis. Andreas quoque Romæ dedit: *temeritate atque inſcientia.* ut reſtituimus quoque lib. 22, 25. Sed in proximis jam mutatum eſt. Quid dicam? utrum non ſatis in Put. me oculis uſum? an hoc ex illo formaſſe Andream. Immo in Mſ. invenit: nam & habet Voſſianus.

b *Quid interfuiſſe inter Tib. Sempronium.*] Ἔλλειψιν notandam monet Sigonius. Sed unus è Pal. *Quid interfuiſſe inter hunc & Ti. Sempronium?* Scribe: *Quid interfuiſſe hunc & Tib. Sempronium?* Ut, *Hoc pater ac dominus intereſt.*

c *Quum ad Beneventum aliaſque urbes eos velut è faucibus Annibalis ereptos reſtituiſſet.*] Put. *Cumas Beneventum.* Præclare. Scribe igitur: *hoſtibus terrori eſſent. Cumas, Beneventum aliaſque urbes eos, velut è faucibus Annibalis ereptas,*

petum modo Pœnorum, ſed ne clamorem quidem ſuſtinere poſſent. [d] *Nec hercule mirum eſſe, milites in acie non ſtetiſſe, quum primus omnium imperator fugeret. magis mirari ſe, aliquos ſtantes cecidiſſe, & non omnes comites Cn. Fulvii fuiſſe pavoris ac fugæ.* [1] *C. Flaminium, L. Paullum, L. Poſtumium, Cn. ac P. Scipiones cadere in acie maluiſſe,* [e] *quam deſerere circumventos exercitus. Cn. Fulvium prope unum nuncium deleti exercitus Romam rediſſe. Facinus indignum eſt, Cannenſem exercitum, quod ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne prius inde dimittatur, quam hoſtis ex Italia deceſſerit; & hoc idem in Cn. Fulvii legionibus nuper decretum: Cn. Fulvio fugam ex prælio, ipſius temeritate commiſſo, impunitam eſſe: & eum in ganea luſtriſque ubi juventam egerit, ſenectutem acturum:* [f] *milites, qui nihil aliud peccaverint, quam quod imperatoris ſimiles fuerint, relegatos prope in exilium, ignominioſam pati militiam. adeo imparem libertatem Romæ diti ac pauperi,*
3 *honorato atque inhonorato eſſe.* Reus ab ſe culpam in milites transferebat: *Eos ferociter pugnam poſcenteis productos in aciem: non eo quo voluerint, (quia ſerum diei fuerit) ſed poſtero die & tempore & loco æquo inſtructos, ſeu famam, ſeu vim hoſtium non ſuſtinuiſſe. Quum effuſe omnes fugerent, ſe quoque turba ablatum; ut Varronem Cannenſi pugna, ut multos alios imperatores.* [g] *Quî autem ſolum ſe reſtantem prodeſſe reipubli-*

ereptas, populo Romano reſtituiſſe. Cn. Fulvium Quiritium Romanorum exercitum &c. Viſe ſuperius lib. 23, 35.

d *Nec hercule mirum eſſe, milites in acie non ſtetiſſe.*] Put. Pet. Voſſ. ignorant τὸ *non ſtetiſſe.* Scribe: *Nec hercule mirum eſſe, milites fugere quum primus omnium imperator fugeret.* Vel *milites non ſtare.*

e *Quam deſerere circumventos hoſtibus ſuos exercitus.*] Idem ille unicæ auctoritatis liber repudiat τὸ *hoſtibus ſuos.* Et vero quid illis opus?

f *Milites qui nihil aliud peccaverint, quam quod.*] Suſpicor hic aliquid eſſe ſpurii, & Livium reliquiſſe: *milites qui nihil aliud quam imperatoris ſimiles fuerint.* Vide ad lib. 2, 26.

g *Quid autem ſolum ſe reſtantem prodeſſe reipublicæ potuiſſe.*] Optimi: *Qui autem.* Dein vox ultima ignoratur libris Gallicanis omnibus. Certum habeo ſcripſiſſe Livium: *Quî autem ſolum ſe reſtantem prodeſſe reipublicæ, niſi mors ſua remedio publicis cladibus futura eſſet, potuiſſe?* Vides orationem concinnam & rotundam, quum in vulgata nihil ingratius ad aures accidat repetitione verbi *potuiſſe.*

VARIORUM.

1 *C. Flaminium.*] Flaminius ad Traſimenum, Paulus ad Cannas, Poſtumius in Gallia, Scipiones in Hiſpania ceciderunt. *Sigonius.*

ta, niſi ſi mors ſua remedio publicis cladibus futura eſſet, potuiſſe? Non ſe inopia commeatus, non in loca iniqua incaute deductum, non agmine inexplorato euntem inſidiis circumventum. vi aperta, armis, acie victum: nec ſuorum animos, nec hoſtium, in poteſtate habuiſſe. ſuum cuique ingenium audaciam aut pavorem facere. Bis eſt accuſatus; [2] pecuniaque anquiſitum. tertio, teſtibus datis, quum præterquam quod omnibus probris onerabatur, jurati permulti dicerent, fugæ pavoriſque initium à prætore ortum: ab eo deſertos milites, quum haud vanum timorem ducis crederent, terga dediſſe; tanta ira accenſa eſt, ut capite anquirendum concio ſucclamaret. De eo quoque novum certamen ortum. nam quum tribunus bis pecunia anquiſiſſet, tertio capitis ſe anquirere diceret; [a] tribuni plebis appellati, collegæ, negarunt, ſe in mora eſſe, quo minus, quod ei more majorum permiſſum eſſet, ſeu legibus, ſeu moribus mallet, anquireret; [3] quoad vel capitis vel pecuniæ judicaſſet privato. Tum Sempronius [4] perduellionis ſe judicare Cn. Fulvio dixit, diemque comitiis ab C. Calpurnio prætore urbis petit. Inde alia ſpes ab reo tentata eſt: [b] ſi adeſſe in judicio Q. Fulvius frater poſſet; florens tum & fama rerum geſtarum, & propinqua ſpe Capuæ potiundæ. Id quum per literas miſerabiliter pro fratris

2 *Pecuniaque anquiſitum &c. cum trib. pleb. bis pec. anq. tertio capitis.*] *Anquirere pecunia & capite*, eſt id quod ſupra de Poſtumio Pyrgenſi dixit: *Multam dicere, & diem rei capitalis dicere:* id eſt, ad populum ferre de multa, vel de capite alterius, ut ea populus vel accipiat, vel antiquet. *Sigon.*

3 *Quoad vel capitis vel pecuniæ judicaſſet priv.*] *Iudicare capitis* vel *pecuniæ*, eſt diem rei capitalis & mulctam dicere; vel capitis, & pecuniæ anquirere. *Sigon.*

4 *Perduellionis.*] Genus judicii capitalis quod continetur judicio de majeſtate. Minuit enim majeſtatem populi Rom. qui exercitum ejus hoſtibus ſua culpa cædendum præbuit, & qui turpi fuga ſibi ſalutem peperit; ut poſt C. Cæpio contra Cimbros. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Tribuni plebis appellati quum collegæ negarent ſe in mora eſſe.*] Et hoc à correctoribus non nimis prudentibus: nam Pet. Men. Voſſ. Andreas: *appellati cum lege negarunt.* Put. *tribuni plebis appellati, conlegæ, negarunt, ſe in mora eſſe.* Ita legendum & diſtinguendum. Deinde incipienda periodus nova illic. *Tum Sempronius.*

b *Si adeſſe judicio.*] Put. *ſi adeſſe in judicio Q. Fulvius frater poſſet.*

c *Prinſ-*

ſratris capite ſcriptas petiſſet Fulvius, negaſſentque Patres, è republica eſſe, abſcedi à Capua; [c] priuſquam dies comitiorum aderat, Cn. Fulvius exulatum Tarquinios
4 abiit. id ei juſtum exilium eſſe, ſcivit plebs. Inter hæc vis omnis belli verſa in Capuam erat. obſidebatur tamen acrius quam oppugnabatur: nec aut famem tolerare ſervitia ac plebs poterant, aut mittere nuncios ad Annibalem per cuſtodias tam arctas. [d] Inventus eſt Numida, qui, acceptis literis evaſurum ſe profeſſus, ut promiſſum præſtaret, per media Romana caſtra nocte egreſſus, ſpem accendit Campanis, dum aliquid virium ſupereſſet, ab omni parte eruptionem tentandi. Cæterum in multis certaminibus [1] equeſtria prælia ferme proſpera faciebant: pedites ſuperabantur. ſed nequaquam tam lætum vincere, quam triſte vinci ulla parte erat, ab obſeſſo & prope expugnato hoſte. [2] Inita tandem ratio eſt, ut quod viribus deerat, arte æquaretur. ex omnibus legionibus electi ſunt juvenes maxime vigore ac levitate corporum veloces, eis parmæ breviores, quam equeſtres, & ſeptena jacula quaternos longa pedes data; præfixa ferro, quale [3] haſtis velitaribus ineſt. eos ſingulos in equos ſuos accipientes equites aſſuefecerunt, & vehi poſt ſeſe, & deſilire perniciter, ubi ſignum datum eſſet. Poſtquam aſſuetudine quotidiana ſatis intrepide viſum eſt fieri, in campum, qui medius inter caſtra murumque erat, adverſus inſtructos Campanorum equites proceſſerunt. [e] ubi

ad

c *Priuſquam dies comitiorum.*] Put. Pet. duo Pall. Voſſ. *poſtquam dies comitiorum.*

d *Inventus eſt tandem quidam Numida.*] Dele auctore Put. & Pet. *tandem quidam.* Pall. & Voſſ. *inventus eſt autem Numida quidam.*

e *Vbi ad conjectum teli.*] Put. & Voſſ. *proceſſerunt. Et ubi ad.*

VARIORUM.

1 *Equeſtria prælia ferme proſpera faciebant.*] De Campanis intelligendum eſt, qui prælio equeſtri ſuperiores erant. *Sigon.*

2 *Inita tandem ratio eſt, ut quod virib. deerat &c.*] De Romanis accipiendum, qui quomodo equeſtri prælio victores eſſe poſſent, rationem inierunt: concludit enim; *inde equitatu quoque ſuperior Romana acies fuit.* Frontinus lib. 4. cap. 7. *Sigon.*

3 *Haſtis velitaribus ineſt.*] *Haſtæ velitares* erant jaculatoriæ, id eſt, quibus eminus jaculabantur, proinde aliis leviores.

ad conjectum teli ventum eſt, ſigno dato velites deſiliunt. pedeſtris inde acies ex equitatu repente in hoſtium equites incurrit: jaculaque cum impetu alia ſuper alia emittunt. Quibus plurimis in equos viroſque paſſim conjectis permultos vulneraverunt. pavoris tamen plus ex re nova atque inopinata injectum eſt: & in perculſum hoſtem equites invecti, fugam ſtragemque eorum uſque ad portas fecerunt. Inde equitatu quoque [a] ſuperior Romana acies fuit. Inſtitutum, ut velites in legionibus eſſent. Auctorem peditum equiti immiſcendorum, centurionem Q. Navium ferunt: honorique id ei apud imperatorem fuiſſe. Quum in hoc ſtatu ad Capuam res eſſent, [b] Annibalem diverſum, Tarentinæ arcis potiundæ Capuæque retinendæ trahebant curæ. vicit tamen reſpectus Capuæ, in quam omnium ſociorum hoſtiumque converſos videbat animos: [c] documento futuræ, qualemcunque eventum defectio ab Romanis habuiſſet. Igitur magna parte impedimentorum relicta in Bruttiis, [d] & omni graviore armatu, cum delectis peditum equitumque quam poterat aptiſſimis, ad maturandum iter, in Campaniam contendit. ſecuti tamen tam raptim euntem tres & triginta elephanti. In valle occulta poſt Tifata montem imminentem Capuæ conſedit. Adveniens quum caſtellum Calatiam, [e] præſidio inde vi pulſo, cepiſſet;

viores. Vide Turneb. lib. 14. Adverſ. cap. 11.

GRONOVII.

a *Superior Romana acies.*] Put. *ſuperior Romana res fuit.* Sed ut dubitem, facit, quod idem liber paullo ante: *pedeſtris inde res.* ubi vulgari, *acies.*

b *Annibalem in diverſum Tarentinæ.*] Prævocabulum rejicit Put. & Voſſ. Plautus Mercatore: *praut quo pacto ego divorſus diſtrahor.*

c *Documento futura qualemcumque eventum defectio ab Romanis habuiſſet.*] Vereor ne tres voces, *defectio ab Romanis*, ab alieno ſint ingenio. Nam ſi ſenſum ames, qui retineat illas, dicendum fuiſſe apparet: *qualem eventum defectio ab Romanis haberet.*

d *Et omni graviore armatura.*] Put. Men. Voſſ. *& omni graviore armatu.* De quo ſuge dubitare. Lib. 37. *Inde Neocretes mille & eodem armatu Cares.* Ibidem: *humor toto fere gravi armatu nihil gladios aut pila hebetabat.* Lib. 42. *Achæi juventutis ſuæ Cretico maxime armatu ad mille dederunt.*

e *Præſidio inde vi pulſo.*] Tò *inde* Put. Pall. Voſſ. non habent.

f *Sed*

piſſet; in circumſedentes Capuam ſe vertit: præmiſſis ante nunciis Capuam, quo tempore caſtra Romana aggreſſurus eſſet, ut eodem & illi ad eruptionem parati, portis omnibus ſeſe effunderent. Res nec explorata Romanis, ingentem præbuit terrorem. nam alia parte ipſe adortus eſt; alia Campani, omnes pedites equiteſque, & cum iis Punicum præſidium, cui Boſtar & Hanno præerant, erupit. Romani ut in re trepida, ne ad unam concurrendo partem aliquid indefenſi relinquerent, ita inter ſe copias partiti ſunt. Appius Claudius Campanis, Fulvius Annibali eſt oppoſitus. Claudius Nero proprætor cum equitibus ſextæ legionis, via, quæ Sueſſulam fert; Cajus Fulvius Flaccus legatus cum ſociali equitatu conſtitit è regione Vulturni amnis. Prælium non ſolito modo clamore ac tumultu eſt cœptum, [f] ſed ad alium virorum, equorum, armorumque ſonum, diſpoſita in muris Campanorum imbellis multitudo tantum cum æris crepitu, qualis in defectu lunæ ſilenti nocte cieri ſolet, edidit clamorem, ut averteret etiam pugnantium animos. [g] Campanos facile à vallo Appius arcebat. Major vis ab altera parte Fulvium, Annibal & Pœni, urgebant. legio ibi ſexta loco ceſſit, qua pulſa, cohors Hiſpanorum cum tribus elephantis uſque ad vallum pervaſit: ruperatque mediam aciem Romanorum, & in ancipiti ſpe & periculo erat, utrum in caſtra perrumperet, [h] an intercluderetur à ſuis. Quem pavorem legionis, periculumque caſtrorum Fulvius ubi vidit, Q. Navium primoreſque alios centurionum hortatur, ut

f *Sed alium virorum.*] Put. & Voſſ. *ſed ad alium virorum, equorum, armorumque ſonum* &c. *multitudo tantum* &c. *edidit clamorem.* hoc eſt, præter alium ſonum. Lib. 23. *Ad naves viginti quinque, quibus P. Valerius Flaccus præfectus praerat, viginti paratas alias decernunt.*

g *Campanos facile in vallo*] Put. *à vallo.*

h *An intercluderetur.*] Put. Voſſ. Men. unuſque Pall. *utrum in caſtra perrumperet, an includeretur à ſuis.* Sic lib. 21, 58. *quum jam ſpiritum includeret, nec reciprocare animam ſineret.* Hæc omnium ſcriptorum lectio, & ita legit Iovianus Pontanus ea verba citans in Dialogo, qui inſcribitur Actius. Vulgo *intercluderet.* Similiter lib. 27, 29. *quam circumiere qui ab tergo includerent viam*

ut cohortem hoſtium ſub vallo pugnantem [i] *invadant ac trucident. in ſummo diſcrimine rem verti: aut viam dandam iis eſſe, & minore conatu, quam condenſam aciem irrupiſſent, in caſtra irrupturos: aut conficiendos ſub vallo eſſe. Nec magni certaminis rem fore: paucos eſſe, & ab ſuis interclusos;* [k] *& quæ dum paveat, Romanis interrupta acies videatur, eam ſi ſe utrimque in hoſtem vertat, ancipiti pugna medios circumventuram.* Navius ubi hæc imperatoris dicta accepit, ſecundi haſtati
ſignum ademptum ſignifero in hoſtes infert: jacturum
in medios eos minitans, ni ſe propere ſequantur milites
& partem capeſſant pugnæ. Ingens corpus erat, & arma
honeſtabant: & ſublatum alte ſignum converterat ad
ſpectaculum cives hoſteſque. cæterum poſtquam jam ad
ſigna pervenerat Hiſpanorum, tum undique in eum tragulæ
conjectæ, & prope tota in unum acies verſa: ſed
neque hoſtium multitudo, neque telorum vis arcere impetum
ejus viri potuerunt. Et M. Atilius legatus primi 6
principis ex eadem legione ſignum inferri in cohortem
Hiſpanorum coëgit. Et qui caſtris præerant, L. Porcius
Licinus, & T. Popilius [l] legati, pro vallo acriter propugnant:
elephantoſque tranſgredientes in ipſo vallo conficiunt.
quorum corporibus quum oppleta eſſet foſſa,
velut aggere aut ponte injecto, tranſitum hoſtibus dedit.
Ibi per ſtragem jacentium elephantorum, atrox edita
cædes. [m] Altera in parte caſtrorum jam impulſi erant
Campani, Punicumque præſidium, & ſub ipſa porta Capuæ,

viam. Sic etiam fere omnes Mſſ. pro *intercluderent.* Quæ tamen probare differo.

i *Invadant ac trucident.*] Duas poſteriores voces Put. Pet. Men. Voſſ. neſciunt.

k *Et qua dum paveat, Romanis interrupta acies videatur, etiam.*] Obſcuritatem hujus loci, de qua queritur Glareanus, tollit Lipſius, ſcribendo *pavent, & eam.* Hoc quidem plane Put. & alii codices: ſed omnes *paveat.* Itaque videtur fuiſſe: *& quæ, dum paveat, Romana interrupta acies videatur, eam.*

l *Legati pro vallo acriter pugnant.*] Put. *propugnant.* Vere & proprie, ut notatum alibi.

m *Altera in parte caſtrorum jam pulſi erant Campani.*] Put. *impulſi.* Vt *impulſa acies*, quæ retrocedit & fluctuat. Sic lib. 33. *& primo adeo acriter invaſerunt, ut anteſignanos impulerint.* Latinus Pacatus: *At ubi impulſa acies, fronſque laxata, & fiducia in pedes verſa eſt.*

n *Quæ*

puæ, [n] quæ Vulturnum fert, pugnabatur: [o] neque tam armati irrumpentibus Romanis reſiſtebant, quam quod porta baliſtis ſcorpionibuſque inſtructa, miſſilibus procul hoſtes arcebat. & ſuppreſſit impetum Romanorum vulnus imperatoris Appii Claudii: cui ſuos ante prima ſigna adhortanti, ſub lævo humero ſummum pectus gæſo ictum eſt. Magna tamen vis hoſtium ante portam eſt cæſa: cæteri trepidi in urbem compulſi. Et Annibal poſteaquam cohortis Hiſpanorum ſtragem vidit, ſummaque vi caſtra hoſtium defendi, omiſſa oppugnatione recipere ſigna, & [p] convertere agmen peditum, objecto à tergo equitatu, ne hoſtis inſtaret, cœpit. Legionum ardor ingens [q] ad hoſtem inſequendum fuit: ſed Flaccus receptui cani juſſit; ſatis ad utrumque profectum ratus, ut & Campani, quam haud multum in Annibale præſidii eſſet, & ipſe Annibal ſentiret. Cæſa eo die, qui hujus pugnæ auctores ſunt, octo millia hominum de Annibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt: ſignaque Carthaginienſibus quindecim adempta, duodeviginti Campanis. [r] Apud alios nequaquam tantam molem pugnæ invenio: pluſque pavoris quam certaminis fuiſſe. quum inopinato in caſtra Romana Numidæ Hiſpanique cum elephantis irrupiſſent: elephanti per media caſtra vadentes, ſtragem tabernaculorum ingenti ſonitu ac [ſ] fugam abrumpentium vincula jumentorum facerent. fraudem quoque ſuper tumultum adjectam, immiſſis ab Annibale, qui (habuit

n *Quæ ad Vulturnum fert.*] Gall. & Voſſ. *τὸ ad* ignorant. nam & oppidum hoc nomine eſt præcedenti libro memoratum.

o *Neque tam armati irrumpentibus reſiſtebant, quam quod porta.*] Put. *reſiſtabant*. Forte, *reſtabant*, de quo verbo ſuperius. Expunge autem *τὸ quod*: non eſt enim Livii, & alieno juxta loco inculcatum, ac fuerat lib. 28, 43. Vbi vide notas.

p *Convertere agmen retro peditum.*] Sigoniani libri *retro*. Put. Pall. Voſſ. melioreſque noſtri exeſſe jubent.

q *Ad inſequendum fuit: ſed Flaccus receptui.*] Put. excludit *τὸ ſed*.

r *Apud alios nequaquam tantam molem pugnæ invenio.*] Put. *inveni*: manus ſecunda inter verſus adſcripſerat R I, quod exſtat in duobus Pall. Voſſ. Menardi: *inveniri*. Præſtat ſequi vetuſtiſſimum.

ſ *Fuga abrumpentium vincula jumentorum facerent.*] Libet optimus &

Voſſ.

(habuit aliquot) gnari Latinæ linguæ juberent conſulum verbis, quoniam amiſſa caſtra eſſent, pro ſe quemque militum in proximos montes fugere. ſed eam celeriter cognitam fraudem, oppreſſamque magna cæde hoſtium: elephantos igni è caſtris exactos. Hoc ultimum (utcumque initum finitumque eſt) ante deditionem Capuæ prælium fuit. Medixtuticus, qui ſummus magiſtratus apud Campanos eſt, eo anno Seppius Leſius erat; loco obſcuro tenuique fortuna ortus. Matrem ejus quondam, pro pupillo eo procurantem familiare oſtentum, quum reſpondiſſet aruſpex, ſummum quod eſſet imperium Capuæ, perventurum ad eum puerum; nihil ad eam ſpem agnoſcentem, dixiſſe ferunt, *Næ tu perditas res Campanorum narras, ubi ſummus honos ad filium meum perveniet!* Ea ludificatio veri, & ipſa in verum vertit. nam quum fame ferroque urgerentur, nec ſpes ulla ſupereſſet, iis, qui nati in ſpem honorum erant, honores detrectantibus, Leſius querendo, deſertam ac proditam à primoribus Capuam, ſummum magiſtratum ultimus omnium Campanorum cepit. Cæterum Annibal, ut 7
nec hoſtes elici amplius ad pugnam vidit, nec per caſtra eorum perrumpi ad Capuam poſſe; ne ſuos quoque commeatus intercluderent novi conſules; abſcedere irrito incepto, & movere à Capua ſtatuit caſtra. Multa ſecum quo jam inde ire pergeret volventi, ſubiit animum impetus, caput ipſum belli Romam petendi: cujus rei ſemper cupitæ prætermiſſam occaſionem poſt Cannenſem pugnam, & alii vulgo fremebant, & ipſe non diſſimulabat, *necopinato pavore ac tumultu, non eſſe deſperandum aliquam partem urbis occupari poſſe. Eo ſi Roma in diſcrimine eſſet, Capuam extemplo omiſſuros, aut ambo imperatores Romanos,* [t] *aut alterum ex iis. & ſi diviſiſſent copias, utrumque infirmiorem factum, aut ſibi, aut Campanis bene gerendæ rei fortunam*

Voſſ. *fugam.* Recte: ait enim elephantos ſtragem tabernaculorum & fugam jumentorum feciſſe.

t *Aut alterum ex iis. qui ſi diviſiſſent copias.*] Voſſ. Gallic. Pall. omnes: *ex iis, & ſi diviſiſſent.*

nam daturos eſſe. Una ea cura angebat, ne ubi abſceſſiſſet, extemplo dederentur Campani. Numidam promptum ad omnia audenda donis perlicit, ut literis acceptis, ſpecie transfugæ caſtra Romana ingreſſus, altera parte Capuam clam pervadat. Literæ autem erant adhortatione plenæ. *Profectionem ſuam, quæ ſalutaris illis foret, abſtracturam ad defendendam Romam ab oppugnanda Capua duces atque exercitus Romanos. Ne deſponderent animos: tolerando paucos dies, totam ſoluturos obſidionem.* [v] Inde naves in flumine Vulturno comprehenſas ſubigi ad id, quod jam ante præſidii cauſſa fecerat, caſtellum, juſſit. Quarum ubi tantam copiam eſſe, ut una nocte trajici poſſet exercitus, allatum eſt, cibariis decem dierum præparatis, deductas nocte ad fluvium legiones ante lucem trajecit.

8 Id priuſquam fieret, ita futurum compertum ex transfugis, Fulvius Flaccus ſenatui Romam quum ſcripſiſſet, varie hominum animi pro cujuſque ingenio affecti ſunt. Ut in re tam trepida, ſenatu extemplo vocato, [1] P. Cornelius, cui Aſinæ cognomen erat, omnes duces exercituſque ex tota Italia, neque Capuæ, neque ullius alterius rei memor, ad urbis præſidium revocabat. Fabius Maximus abſcedi à Capua, terrerique & circumagi ad

nutu

v *Inde naves in flumine Vulturno comprehenſas duci ad id.*] Tenuit hoc viros doctos, quia, ut ait Sigonius in Mſſ. erat: *duci gladio quod jam.* Nec aliter Andreas atque Aldina. Illud quidem à Valla eſt, qui & citat: *duci gladio*: adhæretque ei Sigonius. Glareanus *duci Calatiam*, alii *Caſilinum* repoſuerunt. Sed viri οὐ τυχόντες, quibus ego libens aſſurgo, nulla vi ingenii aut doctrinæ abſque veteris optimique libri ope ad verum penetrare potuerunt. Sic autem unicus ille Put. *comprehenſas ubi gladio quod.* Hinc divinavimus: *comprehenſas ſubigi ad id, quod jam ante.* Odi profanum. initiatis conjecturam facile probabo. Virg. 1. Georg. *qui adverſo vix flumine lembum Remigiis ſubigit.* Idem lib. 6. Æneid. *Ipſe ratem conto ſubigit.* Sic *adigi naves* Tacito 2. annal. *dum adiguntur naves.* Et 2. hiſt. *Claſſem è Ponto Byzantium adigi juſſit.* Et 3. hiſt. *Lectiſſimas Liburnicarum omnemque militem Mucianus Byzantium adegerat.* Denique lib. 4 *Simul naves in adverſum amnem agebantur. Comprehenſas* autem, ut lib. 29. *Naves onerariæ comprehenſæ Lilybæum omnes traherentur.* Suetonius Tiberio: *vehiculis comprehenſis, commeatibus per municipia diſpoſitis.* Caligula: *comprehenſis ad deportandum meritoriis quoque vehiculis & piſtrinenſibus jumentis.*

VARIORUM.

1 *P. Cornelius cui Aſinæ cogn.*] Conſul hic fuerat an. DXXIX. *Sigon.*

2 *Ill*

nutus comminationeſque Annibalis, flagitioſum ducebat. *Qui ad Cannas victor, ire tamen ad urbem auſus non eſſet, eum à Capua repulſum ſpem potiundæ urbis Romæ cepiſſe?* Non *ad Romam obſidendam, ſed* [a] *ad Capuam liberandam obſidione,* [2] *ire. Romam cum eo exercitu, qui ad urbem eſſet, Jovem fœderum ruptorum ab Annibale teſtem, Deoſque alios, defenſuros eſſe.* Has diverſas ſententias media ſententia [3] P. Valerii Flacci vicit, qui utriuſque rei memor, imperatoribus, qui ad Capuam eſſent, ſcribendum cenſuit, *Quid ad urbem præſidii eſſet. quantas autem Annibal copias duceret, aut quanto exercitu ad Capuam obſidendam opus eſſet, ipſos ſcire. Si & Romam è ducibus alter, & exercitus pars mitti poſſet, ut ab reliquo & duce & exercitu Capua recte obſideretur; inter ſe compararent Claudius Fulviuſque, utri obſidenda Capua, utri ad prohibendam obſidione patriam, Romam veniundum eſſet.* Hoc ſenatuſconſulto Capuam perlato, Q. Fulvius proconſul, cui, collega ex vulnere ægro, eundum Romam erat; è tribus exercitibus milite electo, ad quindecim millia peditum, mille equites, Vulturnum traducit. inde quum Annibalem Latina via iturum ſatis comperiſſet, ipſe per Appiæ municipia, quæque propter eam viam ſunt, [4] Setiam, Coram, Lanuvium præmiſit, ut commeatus paratos & in urbibus haberent, & ex agris deviis in viam proferrent: præſidiaque in urbes contraherent, ut ſua cuique reſpublica in manu eſſet. Annibal quo die Vulturnum eſt 9
tranſgreſſus, haud procul à flumine caſtra poſuit. Poſtero die præter Cales in agrum Sidicinum pervenit. ibi diem unum populando moratus, [5] per Sueſſulam Allifanumque

2 *Ire Romam cum eo exercitu, qui ad urbem eſſet.*] Nil vidi corruptius. Lego: *Ire obviam cum eo exercitu* &c. *Tan. Faber.*

3 *P. Valerii Flacci.*] Conſul fuerat an. DXXIIII. *Sigon.*

4 *Setiam, Coram, Lanuvium præmiſit.*] Hæc oppida nunc *Municipia* dicuntur; at ſupra *Coloniæ* nominatæ ſunt. *Sigon.*

5 *Per Sueſſulam Allifanumque & Caſinatem agrum.*] Polybius per Samnitium agrum profectum eſſe Hannibalem ait. Allifæ autem & Caſinum Samnitium ſunt. At Sueſſula Campaniæ. Legendum puto: *per Sueſſulanum.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Ad Capuam liberandam obſidione.*] Put. & utique meliores: *ad Capuæ liberan-*

numque & Caſinatem agrum via Latina ducit. ſub Caſinum biduo ſtativa habita, & paſſim populationes factæ. Inde, præter Interamnam Aquinumque, in Fregellanum agrum ad Lirim fluvium ventum. ubi interciſum pontem à Fregellanis morandi itineris cauſſa invenit. Et Fulvium Vulturnus tenuerat amnis, navibus ab Annibale incenſis, rates ad trajiciendum exercitum in magna inopia materiæ ægre comparantem. trajecto ratibus exercitu, reliquum Fulvio expeditum iter, non per urbes modo, ſed circa viam expoſitis benigne commeatibus, erat: alacreſque milites alius alium, ut adderet gradum memor ad defendendam ire patriam, hortabantur. [b] Romam Fregellanus nuncius, diem noctemque itinere continuato, ingentem attulit terrorem, tumultuoſius, quam allatum erat, [c] curſus hominum affingentium vana auditis, totam urbem conciverat. ploratus mulierum non ex privatis ſolum domibus exaudiebatur: ſed undique matronæ in publicum effuſæ circa Deum delubra diſcurrunt, [d] crinibus paſſis aras verrentes, nixæ genibus, ſupinas manus ad cœlum ac Deos tendentes, orantesque, ut urbem Romam è manibus hoſtium eriperent: matreſ-

berandam obſidionem. Sic lib. 36. in Lamiæ obſeſſæ hiſtoria: *Haud dubius, quin, ſi prius Heraclea capta foret, Romanis ſe potius, quam ſibi dedituri eſſent, ſuamque gratiam conſul in obſidione liberanda facturus eſſet.* Diſtingue etiam: *ad Capuæ liberandam obſidionem ire. Romam cum eo exercitu, qui ad urbem eſſet, Iovem fœderum ruptorum ab Hannibale teſtem deoſque alios defenſures eſſe.*

b *Romam Fregellanus nuntius diem noctemque.*] Put. evidenter, *Fregellanus nuſtius.* Quid dicemus? erraviſſe librarium, an nomen eſſe humilis cujuſdam hominis Italici? *C. Muſtii* meminit Cicero lib. 1. in Verrem: recurrit idem nomen in Inſcriptionibus: inque iiſdem & nummis *Ruſtios* invenias. *L. Noſtium* lib. 13. fam. 46.

c *Curſus hominum adſingentium vana auditis totam urbem conciverat.*] Put. reg. Men. Voſſ. Andreas: *curſu.* Dein Put. Men. duo Pall. Voſſ. cum editione Campani: *totam urbem conciliat.* Vnus Pal. Andreas, *concitat.* Salmaſius: *conciuat.* quod eſt *concibat.* Lib. 5. *Matronarum, quas ex domo conciverat publicus pavor.* Lib. 2. *Curſus clamorque vocantium ad arma haud multum à pavore captæ urbis abeſſe.* Quid ſi *inconciliat.* id eſt, turbat, verbo Plautino. Moſtell. 3, 1. *Ne inconciliare quid nos porro poſtules.* Trinummo 1, 2. *Inconciliaſtin' eum, qui mandatus eſt tibi.*

d *Crinibus paſſis.*] Eſt Put. & non niſi optimorum. Plures, quidam etiam alias boni, ſed recentiores, *ſparſis.* Vnde de hac varia lectione frequenter etiam in poëtis aliiſque ſcriptoribus occurrenti, judicium facere licet.

VARIO-

matreſque Romanas & liberos parvos inviolatos ſervarent. Senatus magiſtratibus in foro præſto eſt, ſi quid conſulere velint. Alii accipiunt imperia, diſceduntque ad ſuas quiſque officiorum partes: alii offerunt ſe ſi quo uſus operæ ſit. præſidia in arce, in Capitolio, in muris, circa urbem, in monte etiam [a] Albano atque arce Æſulana ponuntur. Inter hunc tumultum Q. Fulvium proconſulem profectum cum exercitu à Capua affertur, cui ne minueretur imperium, ſi in urbem veniſſet [b], decernit ſenatus, ut Q. Fulvio par cum conſulibus imperium eſſet. Annibal infeſtius perpopulato agro Fregellano propter interciſos pontes, per Fruſinatem Ferentinatemque & Anagninum agrum in Labicanum venit. inde Algido Tuſculum petiit: nec receptus mœnibus, [c] infra Tuſculum dextrorſus Gabios deſcendit. [1] inde in Pupiniam exercitu demiſſo, octo millia paſſuum ab Roma poſuit caſtra. Quo propius hoſtis accedebat, eo major cædes fiebat fugientium; præcedentibus Numidis: pluresque omnium generum atque ætatum capiebantur. In hoc tumultu Fulvius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingreſſus, media urbe per Carinas Æſquilias contendit. inde egreſſus, inter Æſquilinam Collinamque portam poſuit caſtra. Ædiles plebis commeatum eo comportarunt. Conſules ſenatuſque in caſtra venerunt. [d] ibi de ſumma republica conſultatum. Placuit conſulibus circa portas Collinam Æſquilinamque ponere

VARIORUM.

1 *Inde in Pupiniam exercitu demiſſo.*] Meminit hujus agri Varro de Ling. Lat. Valer. Max. lib. 4. cap. 4. cum ait: *M' Atilium Regulum agellum in Pupinia* habuiſſe. Livius lib. 9. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Albano atque arce Tuſculana.*] Sic primus apud me Venetus anni 1498. Scripti & Andreas & Tarviſinus Lucas Portus: *arce eſulana.* Optimi: *arce Aeſulana.* Quod ſpernendum haud fuit. Erat enim jugis Tibur inter & Præneſte adſurgens Æſula, commemorata & Horatio 3, 28. *Ne ſemper udum Tibur & Æſulæ Declive contempleris arvum.*

b *Decrevit ſenatus, ut Q. Fulvio.*] Meliores, *decernit.*

c *Infra Tuſculum dextrorſum.*] Scripti, *dextrorſus.*

d *Ibi de ſumma reipublicæ conſultatum.*] Put. Pet. Voſſ. & meliores alii,

 de

ponere caſtra. C. Calpurnium prætorem urbanum Capitolio atque arci præeſſe: & ſenatum frequentem in foro contineri, ſi quid in tam ſubitis rebus conſulto opus eſſet. Inter hæc Annibal ad Anienem fluvium, tria millia paſſuum ab urbe caſtra admovit. ibi, ſtativis poſitis, ipſe cum duobus millibus equitum ad portam Collinam uſque ad Herculis templum eſt progreſſus: atque unde proxime

de ſumma republica. Sic Cicero lib. I. ad Atticum: *rogatus ego ſententiam multa dixi de ſumma republica.* Pro Plancio: *ut etiam ſumma reſpublica mihi domi fuerit gerenda, & urbs in urbe ſervanda.* Cælius ad Ciceronem epiſt. 14. *De ſumma republica ſæpe tibi ſcripſi.* Salluſtius ad Cæſarem: *quin accipe tu ea, quæ dicam de ſumma republica.* Sic in omnibus fuiſſe ſcriptis teſtis Carrio. Plautus Mercatore: *Nam ſi iſtuc jus eſt, ſenecta ætate ſcortari ſenes, Vbi loci res ſumma noſtra eſt publica?* Noſter lib. 42. *Cujus imperio conſilioque ſummam rempublicam tuendam permiſerunt.* Suetonius Iulio: *Marcellus edicto præfatus, de ſumma ſe republica acturum.* Neque ego ignoro, quæ habet Zinzerlingus cap. 48. Promulſidos. Sed certe nec genus illud loquendi, nec quæ de eo Cujacius 12. Obſervat. 32. reprehendenda ſunt. Quid enim dicet ad Virgilii illud: *Quo res ſumma loco, Panthu?* Sed neque illud corrigendum I. Catilin. 5. *Non eſt ſæpius in uno homine ſalus ſumma periclitanda reipublicæ.* Nam ſane quam eleganter dictum eſt: *ſumma ſalus reipublicæ*, pro univerſa, pro eo, quod maxime reipublicæ ſaluti ſit. In Cæcilium: *Nulla ſalus reipub. major eſt, quam eos, qui alterum accuſant, non minus de laude, de honore, de fama ſua pertimeſcere.* Lib. I. in Verr. *Neque enim ſalus ulla reip. major hoc tempore reperiri poteſt.* Talia ſunt lib. I. ad Att. *Me exiſtimes humanitate prohibitum, ne contra amici ſummam exiſtimationem miſerrimo ejus tempore venirem.* id eſt, ubi univerſa ejus exiſtimatio agebatur, in diſcrimen veniebat. Idem lib. I. de officiis: *adeo ſumma erat obſervatio in bello movendo.* id eſt, adeo omne genus intentionis obſervationiſque adhibebatur. Cæſar lib. I. de Civili bello: *Pompejus enim reſcripſerat, ſeſe rem in ſummum periculum deducturum non eſſe.* Auctor lib. 8. de Gall. *Exploratum haberet, ſub tempus æſtivorum nullum ſummum bellum poſſe conflari.* Denique vix eſt, ut non in omnibus, quos attingit hac occaſione, locis Ciceronis erraverit: & ſcribendum ſit iſtis, *ad ſummam rempublicam, de ſumma republica, ſumma reſpublica:* tantum abeſt ut in Eumenio corrigendum ſit. Quin apud eundem de reſtaurandis ſcholis cap. v. etiam legendum: *inter illas imperatorias diſpoſitiones longe majoribus ſummæ reipublicæ gubernandæ proviſionibus occupatas.* Vbi vulgo editur, *ſummis.* Hoc addam putare me in illa prima locutione, in pleriſque certe, dividendum τὸ *reſpublica*, non ponendum una voce; aut ſi cui id diſpliceat, quaſi diviſis vocibus accipi. Nam *res ſumma* eſt, in qua cardo cauſſæ vertitur, eaque & privatorum, mea, tua, amici, nempe quod maxime illorum refert, & publica, in qua nempe ſtatus imperii vel civitatis in diſcrimen venit. Cato lib. 7. Orig. *Multa me dehortata ſunt huc prodire, anni, ætas, vox, vires, ſenectus: verum enimvero, quum tantam rempublicam agier arbitrarer.* Plautus Truculento: *tibi mea conſilia ſumma ſemper credidi.* Et ſuperius: *Apud hunc mea hera conſilia ſumma loquitur libere.* Sic *ſummam rem cauſamque.* Cicero lib. I. in Verrem. Plinius eleganter lib. 18, 28. *In hoc temporis intervallo res ſumma vitium agitur, decretorio uvis ſidere illo, quod caniculam appellavimus.*

VARIO-

proxime poterat, mœnia ſitumque urbis obequitans contemplabatur. Id eum tam licenter atque ocioſe facere, Flacco indignum viſum eſt. itaque immiſit equites, ſubmoverique atque in caſtra redigi hoſtium equitatum juſſit. Quum commiſſum prælium eſſet, conſules transfugas Numidarum, qui tum in Aventino ad mille & ducentos erant, media urbe tranſire Æſquilias juſſerunt: nullos aptiores, inter convalles tectaque hortorum & ſepulchra aut cavas undique vias, ad pugnandum futuros rati. quos quum ex arce Capitolioque clivo publico in equis decurrentes quidam vidiſſent; captum Aventinum conclamaverunt. Ea res tantum tumultum ac fugam præbuit, ut niſi caſtra Punica extra urbem fuiſſent, effuſura ſe omnis pavida multitudo fuerit. tunc in domos atque in tecta refugiebant: vagoſque in viis ſuos pro hoſtibus lapidibus teliſque inceſſebant. Nec comprimi tumultus aperirique error poterat, refertis itineribus agreſtium turba pecorumque, quæ repentinus pavor in urbem compulerat. Equeſtre prælium ſecundum fuit, ſummotique hoſtes ſunt: & quia multis locis comprimendi tumultus erant, qui temere oriebantur; placuit, omnes qui dictatores, conſules, cenſoreſve fuiſſent, cum imperio eſſe, donec receſſiſſet à muris hoſtis. Et diei quod reliquum fuit, & nocte inſequenti, multi temere excitati tumultus ſunt, compreſſique. Poſtero die tranſ- 11
greſſus Anienem Annibal, in aciem omnes copias eduxit: nec Flaccus conſuleſque certamen detrectavere. Inſtructis utrimque exercitibus in ejus pugnæ caſum, in qua urbs Roma victori præmium eſſet; imber ingens grandine mixtus ita utramque aciem turbavit, ut vix armis retentis in caſtra ſeſe receperint: nullius rei minore quam hoſtium metu. Et poſtero die eodem loco acies inſtructas eadem tempeſtas diremit. ubi recepiſſent ſe in caſtra, mira ſerenitas cum tranquillitate oriebatur. [1] In religionem

VARIORUM.

1 *In religionem ea res.*] Id eſt, Pœni interpretati ſunt, id diis non placere, ut pro urbe Roma capienda confligeretur; vel

religionem ea res apud Pœnos verſa eſt: auditaque vox Annibalis fertur, *Potiundæ ſibi urbis Romæ, modo mentem non dari, modo fortunam.* [a] Minuêre etiam ſpem ejus & aliæ parva magnaque res. magna illa, quod quum ipſe ad mœnia urbis Romæ armatus ſederet, milites ſub vexillis in ſupplementum Hiſpaniæ profectos audivit: parva autem, quod per eos dies eum forte agrum, in quo ipſe caſtra haberet, veniſſe, nihil ob id deminuto precio, cognitum ex quodam captivo eſt. Id vero adeo ſuperbum atque indignum viſum, ejus ſoli, quod ipſe bello captum poſſideret haberetque, inventum Romæ emptorem; ut extemplo vocato præcone, tabernas argentarias, quæ circa forum Romanum tunc eſſent, juſſerit venire. His motus ad Tutiam fluvium caſtra retulit, ſex millia paſſuum ab urbe. inde ad lucum Feroniæ pergit ire; templum ea tempeſtate inclitum divitiis. [b] Capenates aliqui accolæ ejus erant; primitias frugum eo, donaque alia pro copia portantes, multo auro argentoque id exornatum habebant. His omnibus donis tum ſpoliatum templum. æris acervi, quum rudera milites religione inducti jacerent, poſt profectionem Annibalis magni inventi. Hujus populatio templi haud dubia inter ſcriptores eſt. [2] Cœlius, Romam euntem ab Ereto divertiſſe eo Annibalem tradit: iterque ejus ab Reate, Cutiliiſque, & ab Amiterno orditur ex Campania in Samnium: inde in Pelignos perveniſſe. præterque oppidum Sulmonem in Marru-

vel ut urbs Roma armis oppugnaretur. *Godelev.*

2 *Cœlius Romam euntem ab Ereto divert, eo Annibalem tradit: iterque &c.*] Senſus eſt: Cœlius orditur Annibalis iter à Reate, Cutiliis & Amiterno. Si quis autem quærat, quanam à Capua Amiternum idem venerit, reſpondet, altius iter ejus repetendo: Ex Campania in Samnium, inde in Pelignos, poſt in Marrucinos, poſtremo in Marſos, atque inde Amiternum, Foruloſque veniſſe. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Minuere etiam ſpem ejus & aliæ parva magnæque res.*] Put. *magnaque.* Scribe: ut erat in regio & inter verſus Voſſiani: *aliæ parva magnaque res.* Singulas enim mox enarrat.

b *Capenates aliqui accolæ ejus erant.*] Put. *alique accolæ.* Forſan: *aliique qui accolæ ejus erant.* etſi brevius hæc potuiſſent dici. Cluverius & alia molitur, miratus injuria lucum dici *templum.* Poſſes & cogitare. *Faliſcique accolæ, primitias frugum.*

c *Ita*

Marrucinos tranſiſſe: inde Albenſi agro in Marſos, hinc
Amiternum, Foruloſque vicum veniſſe. Neque ibi er-
ror eſt, quod tanti exercitus veſtigia intra tam brevis
ævi memoriam potuerint confundi. iſſe enim ea conſtat.
Tantum id intereſt; veneritne eo itinere ad urbem, an
ab urbe in Campaniam redierit. Cæterum non quan- 12
tum pertinaciæ ad premendam obſidione Capuam Ro-
manis fuit, tantum ad defendendam Annibali. namque
ex Lucanis in Bruttium agrum; ad fretum vero ac Rhe-
gium eo curſu contendit, ut prope repentino adventu
incautos oppreſſerit. Capua etſi nihil ſegnius obſeſſa
per eos dies fuerat, tamen adventum Flacci ſenſit. &
admiratio orta eſt, non ſimul regreſſum Annibalem.
Inde per colloquia intellexerunt, relictos ſe deſertoſ-
que, & ſpem Capuæ retinendæ deploratam apud Pœnos
eſſe. Acceſſit edictum proconſulis ex ſenatuſconſulto
propoſitum, vulgatumque apud hoſtes: ut qui civis
Campanus ante certam diem tranſiſſet, ſine fraude eſſet.
nec ulla facta eſt tranſitio; metu magis eos, quam fide
continente: quia majora in defectione deliquerant, quam
quibus ignoſci poſſet. Cæterum quemadmodum nemo
privato conſilio ad hoſtem tranſibat, [c] ita nihil ſalutare
in medium conſulebatur. Nobilitas rempublicam de-
ſeruerat, neque in ſenatum cogi poterat. in magiſtratu
autem erat, qui non ſibi honorem adjeciſſet, ſed indigni-
tate ſua vim ac jus magiſtratui, quem gerebat, dempſiſ-
ſet. Jam ne in foro quidem, aut publico loco, princi-
pum quiſquam apparebat: domibus incluſi patriæ occa-
ſum cum ſuo exitio indies exſpectabant. ſumma curæ
omnis in Boſtarem Hannonemque præfectos præſidii
Punici

c *Ita nihil ſalutare in medium conſulebatur.*] Put *conſtitebatur.* Men. *conſiſtebatur.* Pet. *conſiſtebat.* Reg. *conſtituebatur.* Rutilius Lupus lib. 1. *efflagitabat, ut ſenatus haberetur, & prout tempus poſtulabat, celeriter, quod opus eſſet, conſtitueretur.* Lib. 2. *Vobis quod æquiſſimum videatur, ut conſtituatis, permitto.* Buſlid. *conſciſcebatur.* Quod monebat Rubenius ferri poſſe, ut lib. 1. *Senatuſque po. R. Quiritium cenſuit, conſenſit, conſcivit.* Voſſ. *conſiſcebatur.*

Punici verſa erat; ſuo, non ſociorum periculo ſollicitos. Hi conſcriptis ad Annibalem literis, non libere modo, ſed etiam aſpere, quibus, *non Capuam ſolum traditam in manum hoſtibus, ſed ſe quoque & præſidium in omnes cruciatus proditos*, incuſabant: *abiiſſe eum in Bruttios, velut avertentem ſeſe, ne Capua in oculis ejus caperetur. at hercule Romanos ne oppugnatione quidem urbis Romæ abſtrahi ab Capua obſidenda potuiſſe. tanto conſtantiorem inimicum Romanum, quam amicum Pœnum eſſe. Si redeat Capuam, bellumque omne eo vertat; & ſe, & Campanos paratos eruptioni fore. Non cum Rheginis neque Tarentinis bellum geſturos tranſiſſe Alpes. ubi Romanæ legiones ſint, ibi & Carthaginienſium exercitus debere eſſe. Sic ad Cannas, ſic ad Traſimenum rem bene geſtam; coëundo, conferendo cum hoſte caſtra, fortunam tentando.* In hanc ſententiam literæ conſcriptæ Numidis propoſita mercede jam profeſſis operam, dantur. Hi ſpecie transfugarum [d] quum ad Flaccum in caſtra veniſſent, ut inde tempore capto abirent, famesque, quæ tam diu Capuæ erat, nulli non probabilem cauſſam tranſitionis faceret, mulier repente Campana in caſtra venit, ſcortum transfugarum unius: indicatque imperatori Romano, Numidas fraude compoſita tranſiſſe, literaſque ad Annibalem ferre. id unum ex iis, qui ſibi rem aperuiſſet, [1] arguere ſeſe paratam eſſe. Productus primo ſatis conſtanter ignorare ſe mulierem ſimulabat: paulatim deinde convictus veris, quum tormenta poſci & parari videret; faſſus id ita eſſe. literæque prolatæ: & additum etiam indicio, quod celabatur; & alios ſpecie transfugarum Numidas vagari in caſtris Romanis. hi ſupra ſeptuaginta comprehenſi, & cum

d *Quum ad Flaccum in caſtra veniſſent, ut inde tempore captato abirent.*] Put. *capto.* Virgilius 11. Æneidos: *Telum ex inſidiis cum tandem tempore capto Conjicit.* Lib. 3, 9. *Inſidiatum eum & tempore capto adortum rempublicam.* Vbi fruſtra hæret Glareanus. Lib. 33. *Tollere Brachyllam principem fautorum regis ſtatuerunt, & tempore ad eam rem capto, cum in publico epulatus.* Forſan & ita leg. lib. 35, 19. *Purgare ſeſe tempore capto.* Vbi editur *apto.*

VARIORUM.

1 *Arguere ſeſe paratam.*] Dele *ſeſe.* Tan. Faber.

cum transfugis novis mulctati virgis, manibuſque præ-
ciſis, Capuam rediguntur. Conſpectum tam triſte ſup-
plicium fregit animos Campanorum. Concurſus ad cu- 13
riam populi factus, coëgit Leſium ſenatum vocare: &
primoribus, qui jam diu publicis conſiliis aberant, pro
palam minabantur, niſi venirent in ſenatum, circa do-
mos eorum ituros ſe, & in publicum omnes vi extractu-
ros eſſe. Is timor frequentem ſenatum magiſtratui præ-
buit. Ibi quum cæteri de legatis mittendis ad impera-
tores Romanos agerent; Vibius Virius, qui defectionis
ab Romanis auctor fuerat, interrogatus ſententiam, ne-
gat, *eos qui de legatis, & de pace ac deditione loquantur, memi-*
niſſe, nec quid facturi fuerint, ſi Romanos in poteſtate habuiſſent:
nec quid ipſis patiendum ſit. Quid vos, inquit, *eam deditionem*
fore cenſetis, qua quondam, ut adverſus Samnites auxilium im-
petraremus, nos noſtraque omnia Romanis dedidimus? Jam è
memoria exceſſit, quo tempore, & in qua fortuna à populo Ro-
mano defecerimus? jam quemadmodum in defectione præſidium,
quod poterat emitti, [a] *per cruciatum & ad contumeliam, neca-*
rimus? quoties in obſidenteis, quam inimice eruperimus, caſtra
oppugnarimus? Annibalem vocaverimus ad opprimendos eos; hoc
quod recentiſſimum eſt, ad oppugnandam Romam hinc eum mi-
ſerimus? Age contra, quæ illi infeſte in nos fecerint, repetite: ut
ex eo quid ſperetis habeatis. Quum hoſtis alienigena in Italia
eſſet, & Annibal hoſtis, & cuncta bello arderent, omiſſis omnibus,
omiſſo ipſo Annibale, ambo conſules & duo conſulares exercitus
ad Capuam oppugnandam miſerunt. Alterum annum circum-
vallatos incluſoſque nos fame macerant; & ipſi nobiſcum [b] *ulti-*
ma pericula ac graviſſimos labores perpeſſi: circa vallum ac foſ-
ſas ſæpe trucidati, & prope ad extremum caſtris exuti. Sed
omitto hæc. vetus atque uſitata res eſt, in oppugnanda hoſtium
urbe labores ac pericula pati. illud iræ atque odii execrabilis in-
dicium

GRONOVII.

a *Per cruciatum & contumeliam necaverimus.*] Put. *necarimus.* Et mox: *Caſtra oppugnarimus.* Alludit Voſſ. qui, *necaremus, oppugnaremus.*

b *Vltima pericula graviſſimos labores.*] Put. *ac graviſſimos.*

c *Niſi*

dicium eſt. Annibal ingentibus copiis peditum equitumque, caſtra oppugnavit, & ex parte cepit: tanto periculo nihil moti ſunt ab obſidione. Profectus trans Vulturnum, peruſſit Calenum agrum: nihil tanta ſociorum clade avocati ſunt. Ad ipſam urbem Romam infeſta ſigna ferri juſſit. eam quoque tempeſtatem imminentem ſpreverunt. Tranſgreſſus Anienem, tria millia paſſuum ab urbe caſtra poſuit: poſtremo ad mœnia ipſa & ad portas acceſſit. Romam ſe adempturum eis, [c] niſi omitterent Capuam, oſtendit. non omiſerunt. Feras beſtias cæco impetu ac rabie concitatas, ſi ad cubilia & catulos earum ire pergas; ad opem ſuis ferendam avertas. Romanos Roma circumſeſſa, conjuges, liberi, quorum [d] ploratus hic quoque prope exaudiebantur, aræ, foci, Deûm delubra, ſepulchra majorum temerata ac violata, à Capua non averterunt. tanta aviditas ſupplicii expetendi, tanta ſanguinis noſtri hauriendi eſt ſitis. Nec injuria forſitan. nos quoque idem feciſſemus, ſi data fortuna eſſet. Itaque quando aliter Diis immortalibus viſum eſt, quum mortem ne recuſare quidem debeam; cruciatus contumeliaſque quas ſperat hoſtis, dum liber, dum mei potens ſum, effugere morte præterquam honeſta, etiam leni poſſum. Non videbo Ap. Claudium & Q. Fulvium, victoria inſolenti ſubnixos, neque vinctus per urbem Romam triumphi ſpectaculum trahar, ut deinde in carcere, aut ad palum deligatus, lacerato virgis tergo, cervicem ſecuri Romanæ ſubjiciam: nec dirui incendique patriam videbo: nec rapi ad ſtuprum matres Campanas, virgineſque, & ingenuos pueros. Albam, unde ipſi oriundi erant, à fundamentis proruerunt, [e] ne ſtirpis, ne memoria originum ſuarum extaret: nedum eos Capuæ parſuros credam, cui infeſtiores quam Carthagini ſunt. Itaque quibus veſtrûm ante fato cedere, [f] quam hæc tot tam acerba videant, in animo eſt; iis apud me hodie epulæ inſtructæ paratæque ſunt.

Satiatis

c *Niſi omitterent Capuam, oſtendit. & non omiſerunt.*] Put. ignorat copulativam.

d *Ploratus hinc quoque prope exaudiebantur.*] Libri meliores exigunt τὸ *quoque.*

e *Ne ſtirpis, ne memoria originum ſuarum exſtaret.*] Buſlid. & vett. editiones ab Romana ad Frobenianam, *ſtirps.*

f *Quam hæc tot & tam acerba.*] Optimi: *tot tam acerba.* Et alibi quoque maluiſſe Livium oſtendimus.

g *Hanc*

Satiatis vino ciboque poculum idem, quod mihi datum fuerit, circumferetur: ea potio corpus ab cruciatu, animum à contumeliis, oculos, aures, à videndis audiendiſque omnibus acerbis indigniſque, quæ manent victos, vindicabit. parati erunt, qui magno rogo in propatulo ædium accenſo corpora exanima injiciant. Hæc una via & honeſta & libera ad mortem. & ipſi virtutem mirabuntur hoſtes, & Annibal fortes ſocios ſciet abſe deſertos ac proditos eſſe. g Hanc orationem Virii plures au- 14
dierunt cum aſſenſu, [1] quam forti animo id quod probabant, exſequi potuerunt. Major pars ſenatus, multis ſæpe bellis expertam populi Romani clementiam haud diffidentes ſibi quoque placabilem fore, legatos ad dedendam Romanis Capuam decreverunt, miſeruntque. Vibium Virium ſeptem & viginti ferme ſenatores domum ſecuti ſunt, epulatique cum eo. &, quantum facere potuerant, alienatis mentibus vino ab imminentis ſenſu mali, venenum omnes ſumpſerunt: inde miſſo convivio, dextris inter ſe datis, ultimoque complexu, collacrimantes ſuum patriæque caſum, alii ut eodem rogo cremarentur, manſerunt: alii domos digreſſi ſunt. [2] Impletæ cibis vinoque venæ, minus efficacem in maturanda morte vim veneni fecerunt. itaque noctem totam plerique eorum, & diei inſequentis partem quum animam egiſſent; omnes tamen, priuſquam aperirentur hoſtibus portæ, exſpirarunt. Poſtero die porta Jovis, quæ adverſus caſtra Romana erat, juſſu proconſulis aperta eſt. ea intromiſſa

g *Hanc orationem viri plures audierunt.*] Scrib. *Virii.*

VARIORUM.

1 *Quam forti animo id quod probabant, exſequi pot.*] Maxima pars mortalium ſi non ore, at animo verſat illud Medeæ: *--- video meliora proboque, Deteriora ſequor.* Accidit id ipſum ſpe vitæ, *quæ plerumque magnos animos infringit,* inquit Tacit. lib. 5. Hiſt. cap. poſtremo: nedum ut talis conſtantia cadat in mollitiem Campanorum: *Animo per libidines corrupto, nihil ineſt honeſti,* pronuntiat idem ille lib. XI. Annal. cap. 37. *Gruter.*

2 *Impletæ cibis vinoque venæ.*] Id ratio ipſa dictat. quicquid enim vacuis venis immittitur, citius petit vitalia. Videatur de hac re Tacitus lib. 12. Annal. cap. 67. ubi Imp. Claudium Agrippina boleto inter epulas dato exſtinguit. *Gruter.*

GRO-

miſſa legio una & duæ alæ, cum C. Fulvio legato. Is quum omnium primum arma telaque quæ Capuæ erant, ad ſe conferenda curaſſet; cuſtodiis ad omnes portas diſpoſitis, ne quis exire aut emitti poſſet, præſidium Punicum comprehendit, Senatum Campanum ire in caſtra ad imperatores Romanos juſſit. quo quum veniſſent, extemplo his omnibus catenæ injectæ, juſſique ad quæſtores deferre quod auri argentique haberent. [a] auri pondo ſeptuaginta fuit; argenti tria millia pondo, & ducenta. ſenatores quinque & viginti Cales in cuſtodiam, duodetriginta Theanum miſſi: quorum de ſententia maxime deſcitum ab Romanis conſtabat. De ſupplicio Campani ſenatus haudquaquam inter Fulvium Claudiumque conveniebat. Facilis impetrandæ veniæ Claudius, [b] Fulvii durior ſententia erat. Itaque Appius Romam ad ſenatum arbitrium ejus rei totum rejiciebat: percunctandi etiam æquum eſſe poteſtatem fieri Patribus, num communicaſſent conſilia cum aliquibus ſociorum Latini [c] nominis municipiorum: & num ope eorum in bello forent, & municipiorum adjuti. *Id vero minime committendum eſſe*, Fulvius dicere, *ut ſollicitarentur criminibus dubiis ſociorum fidelium animi: & ſubjicerentur indicibus, queis neque quid facerent, neque quid dicerent, quicquam unquam penſi fuiſſet. itaque ſe eam quæſtionem oppreſſurum extincturumque.* Ab hoc ſermone quum digreſſi eſſent, & Appius quamvis ferociter loquentem collegam, non dubitaret tamen literas ſuper tanta re ab Roma exſpectaturum; Fulvius ne id ipſum impedimentum incepto foret, dimittens prætorium,

GRONOVII.

a *Auri pondo ſeptuaginta.*] Immaniter augent Put. regiuſque: *auri pondo ∞ ∞ ſeptuaginta fuit; argenti triginta millia pondo & ∞ ducenta.*

b *Fulvii durior ſententia erat.*] Put. reg. *Fulvio.*

c *Forent & municipiorum.*] Put. *in bello forent ad municipiorum.* Regius, Men. Voſſ. *forent & ad municipiorum.* Vnde ſuſpicor ante eandem vocem loco propinquo ſuperius excidiſſe particulam, ſcribendumque: *num communicaſſent conſilia cum aliquibus* (Put. & Voſſ. *aliquis*) *ſociorum Latini nominis & municipiorum: & num ope eorum in bello forent & municipiorum adjuti.*

torium, tribunis militum [d] ac præfectis ſociûm imperavit, uti duobus millibus equitum delectis denunciarent, ut ad tertiam buccinam præſto eſſent. Cum hoc equitatu nocte Theanum profectus, prima luce portam intravit, atque in forum perrexit: concurſuque ad primum equitum ingreſſum facto, magiſtratum Sidicinum citari juſſit: imperavitque, ut produceret Campanos, quos in cuſtodia haberet. Producti omnes, virgiſque cæſi, ac ſecuri percuſſi. Inde citato equo Cales percurrit: ubi quum in tribunali conſediſſet, productique Campani deligarentur ad palum, eques citus ab Roma venit, [e] literaſque à C. Calpurnio prætore Fulvio & ſenatuſconſultum tradidit. murmur à tribunali totam concionem pervaſit, differri rem integram àd Patres de Campanis. & Fulvius id ita eſſe ratus, acceptas literas neque reſolutas quum in gremio repoſuiſſet, præconi imperavit, ut [1] lictorem lege agere juberet. Ita de iis quoque qui Calibus erant, ſumptum ſupplicium. Tum literæ lectæ ſenatuſque conſultum, ſerum ad impediendam rem actam: quæ ſumma ope approperata erat, ne impediri poſſet. Conſurgentem jam Fulvium Taurea Jubellius Campanus per mediam vadens urbem turbamque, nomine inclamavit: [f] & quum mirabundus, quidnam ſeſe vellet, reſe-

d *Ac præfectis ſociorum.*] Put. & reg. *Tribunis militum ac præfectis ſocium.*

e *Literaſque à C. Calpurnio populoque Romano Fulvio quum tradidiſſet.*] Ita legebatur ante Sigonium, ſatis inepte: itaque repoſuit ille: *literaſque à C. Calpurnio prætore Fulvio quum tradidiſſet.* Sed Pet. Men. Voſſ. & Florentini aliquot: *à C. Calpurnio populoque Romano Fulvio contradit.* Alius Etruſcus: *literaſque à C. Calpurnio prætore Fulvio tradit.* Alius: *à* [illegible] *Calphurnio populo R. Fulvio eſt cum tradit.* Regius & Pal. *Calphurnio prætore Fulvio contradit.* Ita vitiarunt optimam ſcripturam antiquiſſimi Put. qui plane: *eques citus ab Roma venit, literaſque à C. Calpurnio prætore Fulvio & S. C. tradit. Murmur ab tribunali totam concionem pervaſit, differri rem integram ad Patres de Campanis.* Hæc pro captu ſuo in ſequioris ævi libris corruperunt notarii. Explicatur poſt paucos verſus: *Tum literæ lectæ ſenatuſque conſultum.*

f *Et quum mirabundus, quidnam ſeſe vellet, inquireret, reſidens.*] Tò *inquireret*, Put. & reg. non habent: ita autem concipiunt verba: *& quum mirabundus, quidnam ſeſe vellet, reſediſſet Flaccus.* Quod omnino Livii eſt, & Sigonius improvide mutavit.

VARIORUM.

1 *Lictorem lege agere juberet.*] Id eſt, ut ex officio ſuo ageret, & ſententiam in

reſediſſet Flaccus, *Me quoque*, inquit, *jube occidi, ut gloriari poſſis, multo fortiorem quam ipſe es, virum* [a] *abs te occiſum eſſe*. Quum Flaccus negaret, *profecto ſatis compotem mentis eſſe: modo prohiberi etiam ſe, ſi id vellet, Senatuſconſulto*, diceret; tum Jubellius, *Quandoquidem*, inquit, *capta patria propinquis amiciſque amiſſis, quum ipſe manu mea conjugem liberoſque interfecerim, ne quid indigni paterentur; mihi ne mortis quidem copia eadem eſt, quæ his civibus meis; petatur à virtute inviſæ hujus vitæ vindicta.* atque ita gladio, quem veſte texerat, per adverſum pectus transfixus, ante pe-
16 des imperatoris moribundus procubuit. Quia & quod ad ſupplicium attinet Campanorum, & pleraque alia, de Flacci unius ſententia acta erant; mortuum Appium Claudium ſub deditionem Capuæ quidam tradunt. hunc quoque ipſum Tauream neque ſua ſponte veniſſe Cales, neque ſua manu interfectum: ſed dum inter cæteros ad palum deligatur, quia parum inter ſtrepitus exaudiri poſſent quæ vociferabatur, ſilentium fieri Flaccum juſſiſſe: tum Tauream illa quæ ante memorata ſunt, dixiſſe, virum ſe fortiſſimum à nequaquam pari ad virtutem occidi. Sub hæc dicta, juſſu proconſulis præconem ita pronunciaſſe: *Lictor, viro forti adde virgas, & in eum primum lege age.* Lectum quoque ſenatuſconſultum, priuſquam ſecuri feriret, quidam auctores ſunt. ſed quia adſcriptum in ſenatuſconſulto fuerit, *ſi ei videretur, integram rem ad ſenatum rejiceret*, interpretatum eſſe, quid magis è republ. duceret, æſtimationem ſibi permiſſam. Capuam à Calibus reditum eſt, Atellaque & Calatia in deditionem acceptæ. ibi quoque in eos qui capita rerum erant, animadverſum. [b] Ita ad octoginta principes ſenatus interfecti: trecenti ferme nobiles Campani in carcerem conditi: alii per ſociorum Latini nominis urbes in cuſto-

dias

in damnatos exequeretur, *τῷ νόμῳ χρῆσθαι ἐκέλευσε. Godelev.*

GRONOVII.

a *Ab te occiſum.*] Scripti: *Abs te occiſum eſſe.*

b *Ita ad octoginta principes.*] Gallicani & Voſſ. *lxx.*

VARIO-

dias dati, variis caſibus interierunt: multitudo alia ci-
vium Campanorum venundata. De urbe agroque reli-
qua conſultatio fuit;[a] quibuſdam delendam cenſentibus,
prævalidam, propinquam, inimicam. Cæterum præ-
ſens utilitas vicit. nam propter agrum, quem omni ferti-
litate terræ ſatis conſtabat primum in Italia eſſe, urbs
ſervata eſt, ut eſſet aliqua aratorum ſedes. urbi frequen-
tandæ multitudo incolarum libertinorumque & inſtito-
rum opificumque retenta: ager omnis & tecta publica
populi Romani facta. Cæterum habitari tantum, tan-
quam urbem, Capuam, frequentarique placuit: corpus
nullum civitatis, nec ſenatus, nec plebis concilium, nec
magiſtratus eſſe. ſine conſilio publico, ſine imperio mul-
titudinem, nullius rei inter ſe ſociam, ad conſenſum in-
habilem fore. [1] præfectum ad jura reddenda ab Roma
quotannis miſſuros. Ita ad Capuam res compoſitæ con-
ſilio ab omni parte laudabili. ſevere & celeriter in maxi-
me noxios animadverſum: multitudo civium diſſipata in
nullam ſpem reditus: non ſævitum incendiis ruiniſque
in tecta innoxia, muroſque: & cum emolumento quæſi-
ta etiam apud ſocios lenitatis ſpecies incolumitate urbis
nobiliſſimæ opulentiſſimæque, cujus ruinis omnis Cam-
pania, omnes qui Campaniam circa accolunt, populi in-
gemuiſſent: confeſſio expreſſa hoſti, quanta vis in Ro-
manis ad expetendas pœnas ab infidelibus ſociis, &
quam nihil in Annibale auxilii ad receptos in fidem
tuendos eſſet. [b] Romani Patres perfuncti, quod ad Ca- 17
puam

VARIORUM.

1 *Præfectum ad jura reddenda ab Roma q. m.*] De Capuæ loquitur præ-ſectura. Fuiſſe autem Italica oppida alia coloniæs, alia municipia, alia præfecturas ſatis conſtat. Vide Feſtum de Præfecturis. *Sigonius.*

GRONOVII.

c *Quibuſdam delendum cenſentibus.*] In Put. eſt, *ſeſcentibus.* An fuit, *ſciſcentibus.* Neque enim plebis tantum eſt ſciſcere. Lib. 1. *Puro pioque duello quærendas cenſeo, itaque conſentio conſciſcoque.*

d *Romani proconſules perfuncti.*] Merito ſuſpectus Pighio locus; qui tamen fruſtra tentat: *Romæ proconſulibus perfunctis, & decernuntur.* Unus Pal. *prætores:* Alter, Put. omneſque Gallicani, Voſſ. *Romani patres perfuncti.* Ne du-

bita

puam attinebat, cura, Claudio Neroni ex iis duabus legionibus, quas ad Capuam habuerat, ſex millia peditum, & trecentos equites, quos ipſe legiſſet, & ſociûm Latini nominis peditum numerum parem, & octingentos equites decernunt. eum exercitum Puteolis in naves impoſitum Nero in Hiſpaniam tranſportavit. Quum Tarraconem navibus veniſſet, expoſitiſque ibi copiis, & navibus ſub ductis, ſocios quoque navales multitudinis augendæ cauſſa armaſſet; profectus ad Iberum flumen, exercitum ab T. Fonteio & L. Martio accepit. inde pergit ad hoſtes ire. Aſdrubal Amilcaris ad Lapides atros caſtra habebat in Auſetanis. is locus eſt inter oppida Illiturgim & Mentiſſam. c Hujus ſaltus fauces Nero occupavit. Aſdrubal ne in arcto res eſſet, caduceatorem miſit, qui promitteret, ſi inde miſſus foret, ſe omnem exercitum ex Hiſpania deportaturum. Quam rem quum læto animo Romanus accepiſſet, diem poſterum Aſdrubal colloquio petivit, ut Romani leges conſcriberent de tradendis arcibus urbium, dieque ſtatuenda, ad quam præſidia deducerentur, ſuaque omnia ſine fraude Pœni deportarent. Quod ubi impetravit, extemplo primis tenebris, atque inde tota nocte, quod graviſſimum exercitus erat, Aſdrubal quacumque poſſet, evadere è ſaltu juſſit.

bita ſic refingere: nam quod de illis effertur, ſenatus erat, non proconſulum videlicet. *Claudio Neroni ſex millia peditum & trecentos equites, & ſocium Latini nominis peditum numerum parem & octingentos equites*, in Hiſpaniam portandos, *decernunt.* Correctores deceperunt interpoſita verba; *perfuncti, quod ad Capuam attinebat, cura.* Quaſi non æque illa cura ad Patres quam ad proconſules pertinuiſſet, aut victa captaque Capua non æque ſenatus quam Appius & Fulvius ea cura eſſent liberati.

c *Hujus ſaltus fauces Nero occupavit. Aſdrubal ne in arcto res eſſet.*] Put. Pet. melior, optimus Etruſcus, Men. *Hujus ſaltus fauces Nero in arto res eſſet caduceatorem.* Media deſunt, & neſcio quid centonis ſimile habent ab librario paullo doctiore adſuti. Modeſtius alius in regio, ſed æque corrupte. *Nero obſederat. in arto res eſſet.* Voſſianus & Buſlid. *Hujus ſaltus fauces Nerone in arcto res eſſet.* Fractus omnino videtur locus. Vide an clementius ſit: *Hujus ſaltus fauces Nero quum arcte ſepſiſſet, caduceatorem miſit.* Nam Pœni nomen ſine ulla obſcuritate intelligitur ex membro præcedenti. Superius hoc libro: *per cuſtodias tam arctas.* Rubenius: *Nerone inſidente, cum in arcto res eſſet.*

juſſit. data ſedulo opera eſt, ne multi ea nocte exirent,
[d] ut ipſa paucitas, cum ad hoſtem ſilentio fallendum
aptior, tum ad evadendum per arctas ſemitas ac difficiles
eſſet. Ventum inſequenti die ad colloquium eſt: ſed lo-
quendo plura ſcribendoque, dedita opera, quæ in rem
non eſſent, die conſumpto, in poſterum dilatum eſt. Ad-
dita inſequens nox ſpacium dedit & alios emittendi: nec
poſtero die res finem invenit. ita aliquot dies diſceptan-
do palam de legibus, noctesque, emittendis clam è ca-
ſtris Carthaginienſibus, abſumptæ. & poſteaquam major
pars emiſſa exercitus erat, jam ne iis quidem quæ ultro
dicta erant, ſtabatur: minuſque ac minus (cum timore
ſimul fide decreſcente) conveniebat. Jam ferme pe-
deſtres omnes copiæ evaſerant è ſaltu: quum prima luce
denſa nebula ſaltum omnem [e] campoſque circa intexit.
quod ubi ſenſit Aſdrubal, mittit ad Neronem, qui in po-
ſterum diem colloquium differret. illum diem religio-
ſum Carthaginienſibus ad agendum [f] quicquam rei ſeriæ
eſſe. Ne tum quidem ſuſpecta fraus. quum data eſſet ve-
nia ejus diei, extemplo Aſdrubal cum equitatu elephan-
tiſque caſtris egreſſus, ſine ullo tumultu in tutum evaſit.
Hora ferme quarta [g] diſpulſa ſole nebula aperuit diem,
vacuaque hoſtium caſtra conſpexerunt Romani. Tum
demum Claudius Punicam fraudem agnoſcens, ut ſe
dolo captum ſenſit, proficiſcentem inſtitit ſequi, para-
tus confligere acie: ſed hoſtis detrectabat pugnam, levia
tamen prælia inter extremum Punicum agmen præcur-
ſoreſque Romanorum fiebant. Inter hæc Hiſpaniæ po- 18
puli, nec qui poſt cladem acceptam defecerant, redibant

d *Vt ipſa paucitas, tam ad hoſtem.*] Meliores: *cum ad hoſtem.*

e *Campoſque circa intexuit.*] Rectius ſcripti, *intexit.*

f *Quidquam rei feriatum.*] Iam probavimus; *illum diem religioſum Carthaginienſibus ad agendum quidquam rei ſeria eſſe.* Lib. 3. *Vetat quemquam privatæ quidquam rei agere.* Deſiderius Heraldus ad Arnobium de vitio ſuſpicabatur, eoque vocem, *feriatum,* ut interpretem τοῦ *religioſum* delebat. Sed libris ſcriptis erat opus.

g *Depulſa ſole nebula.*] Meliores; *diſpulſa.*

ad Romanos, nec ulli novi deficiebant. Et Romæ ſenatui populoque, poſt receptam Capuam, non Italiæ jam major quam Hiſpaniæ cura erat: & exercitum augeri & imperatorem mitti placebat. nec tamen quem mitterent, ſatis conſtabat: [h] quam illud, ubi duo ſummi imperatores intra dies triginta cecidiſſent, qui in locum duorum ſuccederet, extraordinaria cura deligendum eſſe. Quum alii alium nominarent; poſtremum eo decurſum eſt, ut populus proconſuli creando in Hiſpaniam comitia haberet: diemque comitiis conſules edixerunt. Primo exſpectaverant, ut qui ſe tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur. quæ ut deſtituta exſpectatio eſt; redintegratus luctus acceptæ cladis, deſideriumque imperatorum amiſſorum. Mœſta itaque civitas prope inops conſilii, comitiorum die tamen in campum deſcendit: atque in magiſtratus verſi circumſpectant ora principum, aliorum alios intuentium, fremuntque, adeò perditas res, deſperatumque de republica eſſe, ut nemo audeat in Hiſpaniam imperium accipere. [i] Quum ſubito P. Cornelius, Publii qui in Hiſpania ceciderat filius, quatuor & viginti ferme annos natus, profeſſus ſe petere, in ſuperiore unde conſpici poſſet loco conſtitit. In quem poſt-

h *Quoniam illuc, ubi duo ſummi.*] Omnes Gallicani, & Voſſianus, *quam illud*: & deinde: *deligendum eſſe*, non *deligendus eſſet*. Scilicet pendet infinita oratio à verbo *conſtabat*, & integra eſt ſcripta lectio: *nec tamen, quem mitterent ſatis conſtabat, quam illud, ubi duo ſummi imperatores intra dies triginta cecidiſſent, qui in locum duorum ſuccederet, extraordinaria cura deligendum eſſe.* Ait non tam certum fuiſſe, cui eam provinciam darent, quam erat certum non vulgari viro non vulgare munus injungendum eſſe. Subauditur *tam*, & alibi à Livio factum. Plautus Men. *Vt abſente hero rem heri diligenter Tutetur, quam ſi ipſe adſit.* Vel ſi mavis, pro *tamen* ſcribe *tam*.

i *Quum ſubito P. Cornelius, illius qui in Hiſpania ceciderat filius.*] Put. regiuſque ablegant *τὸ illius*. Suſpicor excidiſſe prænomen: *P. Cornelius Publii, qui in Hiſpania ceciderat filius.* quod, ut adſolet, unica litera notatum erat, eoque facilius omittebatur. Sic idem vulgatis vel editorum vel operarum incuria excidit ſtatim: *omnes non centuriæ modo, ſed etiam homines P. Scipioni imperium eſſe in Hiſpania juſſerunt.* Sic legend. ex Mſſ. nam recentiores vulgatæ omittunt *Publii*, omnes *in Hiſpaniam* mendoſe habent. Vt & paullo ante: *ut nemo audeat imperium in Hiſpaniam accipere.* Imperium populus Romanus imperatoribus ſuis non dabat in provincias, sed in exercitus in provinciis.

poſtquam omnium ora converſa ſunt, clamore ac favore
ominati extemplo ſunt felix fauſtumque imperium.
k juſſi deinde inire confuſum ſuffragium, ad unum omnes
non centuriæ modo, ſed etiam homines, 1 P. Scipioni
imperium eſſe in Hiſpania juſſerunt. Cæterum poſt rem
actam, ut jam reſederat impetus animorum ardorque, ſi-
lentium ſubito ortum & tacita cogitatio, quidnam egiſ-
ſent novi, quod favor plus valuiſſet, quam ratio; ætatis
maxime pœnitebat: quidam fortunam etiam domus
horrebant, nomenque, ex funeſtis duabus familiis in eas
provincias, ubi inter ſepulchra patris patruique res ge-
rendæ eſſent, proficiſcentis. Quam ubi ab re tanto im- 19
petu

k *Iuſſi deinde inire ſuffragium.*] Libri veteres omnes: *inire confiſum*, aut *confuſum ſuffragium.* Quod videtur ferri non poſſe, quia, priuſquam inirent ſuffragium, jubebantur diſcedere, ne confuſi eſſent. Aſconius in Cornelianam: *His peractis, cum id ſolum ſupereſt, ut populus ſuffragium ferat, jubet unumquemque is, qui fert legem, diſcedere. Quod verbum non hoc ſignificat, quod in communi conſuetudine eſt, ut de eo loco, ubi lex fertur, ſed in ſuam quiſque tribum diſcedat, in qua eſt ſuffragium laturus. populus enim confuſus, ut ſemper alias, ita & in concione.* Itaque Aldo primum omiſſum video: ſecutos Juntam & Frobenium. Vna vetus *confeſtim.* Sigonius quid ſit, jubet quæri. Senſu ſimile eſt apud Quintilianum decl. 12. *Vno quodam conſenſu, non ætatibus ſpectatu, non honoribus, pariter retulimus, probavimus, decrevimus, pedibus, manibus ivimus in ſententiam neceſſitatis, nec nos ordo officii moratus eſt.* Sic per *Saturam ædilem factum* dicit Lucilius lib. 1. ſatir. *Confuſum ſuffragium* putare poſſis eſſe comitiorum non centuriatorum. Cic. lib. 3 de legibus: *deſcriptus enim populus cenſu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad ſuffragium conſilii, quam fuſe in tribus convocatus.* Aut ſi in ipſis centuriatis genera hominum non ſatis diſcernerentur. Pro Muræna: *Confuſionem ſuffragiorum flagitaſti, prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, ſuffragiorum.* Sic legem C. Graccho promulgatam auctor eſt Salluſtius in poſteriore de republ. *ut ex confuſis quinque claſſibus ſorte centuriæ vocarentur, ut ita coæquata dignitate, pecunia, virtute anteire alius alium præpararet.* Sane proconſulum horum tributa erant comitia non centuriata. A qua lege ſolum excipit Scipionem Sigonius, de lege curiata: ac hic legit, *omnes non modo curiæ.* Sed lex curiata ferebatur de imperio magiſtratuum. Quid ſi & hujus tributa fuiſſe comitia dicamus? Cur ergo centurias hic & infra cap. 41 appellat? Nimirum ut *tribus* alibi pro centuriis, ita hic *centurias* pro tribubus poſuit. Sic infra *centuriam Veturiam* appellat, quod tamen tribus nomen eſt. Illud; *quidnam egiſſent novi, quod favor*: formandum eſſe: *quidnam egiſſent? num favor plus valuiſſet quam ratio? Ætatis maxime*: oſtendimus 4. Obſerv. 11.

VARIORUM.

1 *P. Scipioni imperium eſſe in Hiſpania juſſ.*] Egregie: non enim magiſtratus mandatus eſt Scipioni, cum pro Conſule miſſus eſt, ſed imperium, ut poſt etiam dicam. *Sigonius.*

petu acta ſollicitudinem curamque hominum animadvertit; advocata concione, ita de ætate ſua imperioque mandato & bello quod gerundum eſſet, magno, elatoque animo diſſeruit; [a] ut ardorem eum qui reſederat, excitaret rurſus, novaretque: & impleret homines certioris ſpei, quam quantam fides promiſſi humani, aut ratio ex fiducia rerum ſubjicere ſolet. Fuit enim Scipio, non veris tantum virtutibus mirabilis, ſed arte quoque quadam ab juventa in oſtentationem earum compoſitus: pleraque apud multitudinem, aut per nocturnas viſa ſpecies, [b] aut velut divinitus, mente monita, agens; ſive & ipſe capti quadam ſuperſtitione animi, ſive ut imperia conſiliaque velut ſorte oraculi miſſa, [c] ſine cunctatione aſſequeretur. Ad hoc jam inde ab initio præparans animos, ex quo togam virilem ſumpſit, nullo die prius ullam publicam privatamque rem egit, quam in Capitolium iret, ingreſſuſque ædem conſideret: [d] & plerumque tempus ſolus in ſecreto ibi tereret. [e] Hic mos, qui per omnem vitam ſervabatur, ſeu conſulto, ſeu temere, vulgatæ opinioni fidem apud quoſdam fecit, ſtirpis eum divinæ virum eſſe, retulitque famam, in Alexandro Magno prius vulgatam, & vanitate & fabula parem, [2] anguis immanis concubitu conceptum, & in cubiculo matris ejus perſæpe viſam prodigii ejus ſpeciem, interventuque hominum

2 *Anguis immanis.*] Quem ſuperſtitioſe antiquitas Genium Iovis fuiſſe putavit. Hanc hiſtoriam leges apud Gellium lib. 7. cap. 1. Valer. Max. lib. 1. cap. 3. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Vt ardorem eum, qui reſederat, excitaret rurſus innovaretque.*] Put. & reg. *novaretque.* Lib. 8. *Novato clamore ſigna inferuntur.* Vide ad Senecam 4. de benef. 27.

b *Aut velut divinitus mente monita agens.*] Optimi Gall. & Flor. *mentem monita.* Sed rectius in vulgata utrumque auferendi caſu accipies.

c *Sine cunctatione aſſequeretur.*] Pall. tres & Voſſ. *aſſequerentur.* Put. *eſſequerentur.* An voluit: *exſequerentur?* homines nempe, quibus imperaret aut conſilium daret. Sequitur: *ad hoc jam inde:* ut ſcripti, non *hac.*

d *Et plerumque tempus ſolus in ſecreto ibi tereret.*] Put. *& plerumque ſolus in ſecretu ibi tempus tereret.* Alludunt alii, qui fere, *ſecretum.*

e *Hic mos qui per omnem vitam ſervabatur.*] Pronomen *qui* omnibus ſcriptis exſulat. Dein Put. *ſervabat.* Petav. ſerva-

minum evolutam repente, atque ex oculis elapſam. [f] His miraculis numquam ab ipſo eluſa fides eſt: quin potius aucta arte quadam, nec abnuendi tale quicquam, nec palam affirmandi. Multa alia ejuſdem generis, alia vera, alia aſſimulata, admirationis humanæ in eo juvene exceſſerant modum: quibus freta tunc civitas, ætati haudquaquam maturæ tantam molem rerum, [1] tantumque imperium permiſit. Ad eas copias, quas ex vetere exercitu Hiſpania habebat, quæque à Puteolis cum Claudio Nerone trajectæ erant, [g] decem millia militum, & mille equites adduntur. & M. Junius Silanus proprætor adjutor ad res gerendas datus eſt. Ita cum triginta navium claſſe (omnes autem quinqueremes erant) oſtiis Tiberinis profectus præter oram Tuſci maris, Alpes atque Gallicum ſinum, & deinde Pyrenes circumvectus promontorium, Emporiis urbe Græca (oriundi & ipſi à Phocæa ſunt) copias expoſuit: inde ſequi navibus juſſis, Tarraconem pedibus profectus, conventum omnium ſociorum (etenim legationes ad famam adventus ejus ex omni ſe provincia effuderant) habuit. naves ibi ſubduci juſſit: remiſſis quatuor triremibus Maſſilienſium, quæ officii cauſſa ab domo proſecutæ fuerant. Reſponſa inde lega-

ſervabant. In margine unius Pal. *Hic mos per omnem vitam ſervatus.* Quæ forte vera lectio eſt.

f *His miraculis nunquam ab ipſo eluſa fides.*] Scribe: *Hujus miraculi.* Nec inficeta forent; *abnuentis*, & *adfirmantis.*

g *Decem millia peditum & mille equites adduntur.*] Put. & optimi: *decem millia militum & mille equites adduntur.* Novum viſum eſt correctoribus *milites* pro peditibus ſumi. Nunc id per occaſionem jam monuerunt docti. Plancus ad Ciceronem: *non miles ullus, non eques, non quidquam impedimentorum omitteretur.* Aſinius Pollio ad eundem: *Militem non modo legionarium, ſed ne auxiliarium quidem ullum quoquam miſi; & ſi quos equites decedentes nactus ſum, ſupplicio adfeci.* Lepidus eodem 10. famil. *Itaque ad me complures milites & equites ab eo tranſierunt.* Viſe etiam ad lib. 28. hujus operæ.

VARIORUM.

1 *Tantumque imperium permiſit.*] Notetur fructus pietatis. Quippe *Qui Deum ſæpe alloquuntur, ſunt ſupra damnum ac malum.* Hinc D. Chryſoſtomus Homilia de precatione 67. *David plura & gravia bella oratione profligavit. his telis duntaxat exercitum præmuniens, & efficiens, ut per quietem ac ſecuritatem ſui milites victoria potirentur. Nempe precatio telum eſt inſuperabile, tutumque præſidium; quod æque militem unum ac multa millia profligat.* Gruter.

legationibus ſuſpenſis varietate tot caſuum dare cœpit. ita elato ab ingenti virtutum ſuarum fiducia animo, ut nullum ferox verbum excideret: ingenſque omnibus quæ diceret, quum majeſtas ineſſet, tum fides.
20 Profectus ab Tarracone, & civitates ſociorum & hiberna exercitus adiit: collaudavitque milites, quod duabus tantis cladibus deinceps icti, provinciam obtinuiſſent: nec fructum ſecundarum rerum ſentire hoſtes paſſi, omni cis Iberum agro eos arcuiſſent, ſocioſque cum fide tutati eſſent. Martium ſecum habebat cum tanto honore, ut facile appareret [a] nihil minus, quam vereri, ne quis obſtaret gloriæ ſuæ. Succeſſit inde Neroni Silanus, & in hiberna novi milites deducti. Scipio omnibus quæ adeunda agendaque erant, mature aditis peractiſque, Tarraconem conceſſit. Nihilo minor fama apud hoſtes Scipionis erat, quam apud cives ſocioſque: & divinatio quædam futuri, quo minus ratio timoris reddi poterat oborti temere, [b] majorem inferens metum. In hiberna diverſi conceſſerant: Aſdrubal Giſgonis, uſque ad Oceanum & Gades: Mago in mediterranea maxime ſupra Caſtulonenſem ſaltum: Aſdrubal Amilcaris filius proximus Ibero, circa Saguntum hibernavit. Æſtatis ejus extremo, quo capta eſt Capua, & Scipio in Hiſpaniam venit, Punica claſſis ex Sicilia Tarentum accita, ad arcendos commeatus præſidii Romani, quod in arce Tarentina erat; clauſerat quidem omnes ad arcem à mari aditus; ſed aſſidendo diutius arctiorem annonam ſociis quam

GRONOVII.

a *Nihil minus eum vereri, quam ne quis obſtaret.*] Optimi libri: *nihil minus quam vereri, ne quis.* Multo brevius & elegantius. Intellige, nihil minus eum facere quam ut vereretur, vel nihil minus vereri quam hoc. Sic lib. 27. *Per aſpreta primum nihil aliud quam via impediti iere.*

b *Eo opportune majorem inferens metum.*] Hæc facile ſuſpecta habere poterat acre Lipſii ingenium. Nec tamen ejus medicina ſalubris. Legit in veteri ſuo: *eo oportet timere.* Itaque veriſſimum putat: *eo oborto timore.* Sed tamen *ratio timoris*, ſtatim *oborto timore*, rurſum *inferens metum*, cui non diſpliceat? Gallicani plures, Italicique & Pall. cum Voſſiano: *poterat oportet temere.* Put. & reg. *Oportet emere.* Scribe: *& divinatio quædam futuri, quo minus*

tum

quam hoſti faciebat. non enim tantum ſubvehi oppida-
nis per pacata littora apertoſque portus præſidio na-
vium Punicarum poterat, quantum frumenti claſſis ipſa
turba navali miſta ex omni genere hominum abſumebat:
ut arcis præſidium etiam ſine invecto ([c] quia pauci erant)
ex ante præparato ſuſtentari poſſet: Tarentinis claſſique
ne invectum quidem ſufficeret. Tandem majore gratia
quam venerat, claſſis [d] dimiſſa eſt. annona haud multum
laxaverat: quia remoto maritimo præſidio, ſubvehi fru-
mentum non poterat. Ejuſdem æſtatis exitu M. Mar- 21
cellus ex Sicilia provincia quum ad urbem veniſſet, à
C. Calpurnio Prætore ſenatus ei ad ædem Bellonæ datus
eſt. ibi quum de rebus à ſe geſtis diſſeruiſſet, queſtus le-
niter, non ſuam magis quam militum vicem, quod pro-
vincia confecta exercitum deportare non licuiſſet, po-
ſtulavit, ut triumphanti urbem inire liceret. id non im-
petravit. Quum multis verbis actum eſſet, *Utrum minus
conveniret, cujus nomine abſentis ob res proſpere ductu ejus geſtas,
ſupplicatio decreta foret, & Diis immortalibus habitus honos, ei
præſenti negare triumphum: an quem tradere exercitum ſuc-
ceſſori juſsiſſent, (quod niſi manente in provincia bello non decer-
neretur) eum quaſi debellato, triumphare: quum exercitus* [e] *te-
ſtis meriti atque immeriti triumphi abeſſet*; medium viſum, ut
ovans urbem iniret. Tribuni plebis ex auctoritate ſe-
natus [1] ad populum tulerunt, ut M. Marcello, quo die ur-
bem

ratio timoris reddi poterat oborti temere, majorem inferens metum. Divinatio, ait, futuri, civibus ſociiſque metum inferens, eo majorem, quo minus ratio ejus reddi poterat ex nulla apparente cauſſa exorti. Intelligitur *eo*, ut ſupra annotavimus. Rubenius: *poterat, eo forte temere.* Vide ad lib. 10.

c *Quia ibi pauci erant.*] Dele τὸ *ibi* auctoribus omnibus Gallicanis.

d *Dimiſſa eſt. Annona haud.*]. Suſpicor ab Livio profectum: *Tandem majore gratia, quam venerat, claſſis dimiſſa annonam haud multo laxaverat.*

e *Teſtis meriti atque immeriti triumphi.*] Forte: *aut immeriti.*

VARIORUM.

1 *Ad populum tulerunt, ut Marco Marcello &c.*] Marcellus ex S.C. ovans iniit, ex ſua ſententia ſine S. C. (quod fieri poſt C. Papirium Maſonem, qui primus id fecit, cœptum erat) triumphavit; quoniam vero ſine imperio triumphare non poterat, nec imperium niſi extra urbem pro conſule erat; propterea latum eſt ad populum, ut ei, quo die

bem ovans iniret, imperium eſſet. Pridie quam urbem iniret, [2] in monte Albano triumphavit. inde ovans multam præ ſe prædam in urbem intulit. Cum ſimulachro captarum Syracuſarum, catapultæ balliſtæque, & alia omnia inſtrumenta belli lata, & pacis diuturnæ regiæque opulentiæ ornamenta, [a] argenti æriſque fabrefacti vis, alia ſupellex, pretioſaque veſtis, & multa nobilia ſigna, quibus inter primas Græciæ urbes Syracuſæ ornatæ fuerant. Punicæ quoque victoriæ ſignum, octo ducti Elephanti. [b] Et non minimum fuit ſpectaculum cum coronis aureis præcedentes Soſis Syracuſanus, & Mericus Hiſpanus. quorum altero duce nocturno Syracuſas introitum erat: alter Naſum, quodque ibi præſidii erat, prodiderat. His ambobus civitas data, & [c] quingena jugera agri. Soſidi in agro Syracuſano, qui aut regius, aut hoſtium populi Romani fuiſſet, & ædes Syracuſis cujus vellet, eorum, in quos belli jure animadverſum eſſet: Merico, Hiſpaniſque, qui cum eo tranſierant, urbs agerque in Sicilia, ex iis, qui à populo Romano defeciſſent, juſſa dari. Id M. Cornelio mandatum, ut ubi ei videretur, urbem agrumque [d] eis aſſignaret. In eodem agro Belligeni, per quem illectus ad tranſitionem Mericus erat, quadringenta jugera agri decreta. Poſt profectionem ex Sicilia Marcelli, Punica claſſis, octo millia peditum,

die ovans urbem iniret, imperium eſſet. Idem autem de L. Æmilio Paullo ſcribit lib. 45. *Sigonius.*

2 *In monte Albano.*] Adverſante ſenatu Romano populum ſæpe triumphos decreviſſe legimus, cum res bello geſtæ dignæ viderentur. Item plures, cum Romæ honos negaretur, de ſua ſententia, ſed in Albano tantum monte, triumphos egiſſe. Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 6. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Argenti æriſque fabrefacta vaſa & alia ſuppellex.*] Omnes deficiuntur τῷ &. Put. *argenti æriſque fabre facti vis: alia ſuppellex.* Etiam regius habet, *fabre facti.*

b *Et non minimum fuere ſpectaculum.*] Tres Pal. Voſſ. Andreas, & ejus traduces: *Et non minimum fuit ſpectaculum.*

c *Quingenta jugera.*] Put. reg. *quingena.*

d *Eis aſſignaret. In eodem agro.*] Put. Men. optimus Etruſcorum, Barberinus, Voſſianus: *Id M. Cornelio mandatum, ut ubi ei videretur, urbem agrumque eis adſignaret in eodem agro Syracuſano, qui aut regius aut hoſtium populi Romani fuiſſet, & ædes Syracuſis,*

cujus

peditum, tria Numidarum equitum expoſuit. [e] Ad eos Murgantinæ deſciverunt terræ. ſecutæ defectionem earum Hybla & Macella ſunt, & ignobiliores quædam aliæ. Et Numidæ præfecto Mutine, vagi per totam Siciliam, ſociorum populi Romani agros urebant. Super hæc exercitus Romanus iratus, partim quod cum imperatore non devectus ex provincia eſſet, partim quod in oppidis hibernare vetiti erant, ſegni fungebantur militia: magiſque eis auctor ad ſeditionem, quam animus deerat. Inter has difficultates M. Cornelius prætor, & militum animos, nunc conſolando, nunc caſtigando, ſedavit, [f] & civitates omnes quæ defecerant in deditionem redegit: atque ex his Murgantiam Hiſpanis, quibus urbs agerque debebatur, [g] ex Senatuſconſulto attribuit.
Conſules quum ambo Apuliam provinciam haberent, 22
minuſque jam terroris à Pœnis & Annibale eſſet, ſortiri juſſi Apuliam Macedoniamque provincias. Sulpicio Macedonia evenit, iſque Lævino ſucceſſit. Fulvius Romam comitiorum cauſa arceſſitus, quum comitia conſulibus rogandis haberet, [h] prærogativa Veturia juniorum declaravit T. Manlium Torquatum, & T. Otacilium. Manlius

cujus vellet eorum, in quos belli jure animadverſum eſſet. In eodem agro Belligeni &c. Quæ à vulgatis abſunt, & videntur quidem ex ſuperioribus inculcata, eoque aliis librariis ſpreta fuiſſe: quia tamen in optimis tantum libris reperiebantur, monere de eo volui, ne ſi cui ſecus videretur, fidem noſtram accuſaret.

e *Ad eos Murgantinæ deſciverunt terræ.*] Quæ ſunt iſtæ *terræ Murgantinæ?* aut ubi ſic Livius? Sed magis arguunt veteres libri. Pal. unus ignorat *τὸ terræ*. Duo alii, Voſſ. Put. cæterique Gallicani: *Murgeniae terre ſecute:* nulla voce media. *Tò terre* corruptum videtur ex cauda verbi, cujus priorem partem, ultima ſyllaba vocis præcedentis abſorpſit, ſive id fuerit *defecere* ſive *deſcivere:* ita ut Livius ſcripſerit: *Ad eos Murgantini deſcivere: ſecutæ defectionem eorum Hybla & Macella.*

f *Et civitates omnes, quæ defecerant, in deditionem redegit.*] Scribe, quamvis ſilentibus ſcriptis: *in ditionem.*

g *Ex ſenatuſconſulto tribuit.*] Lego ex conſentientibus ſcriptis: *ex ſenatuſconſulto attribuit.*

h *Prærogativa centuria juniorum.*] Cum Mſſ. omnibus & Sigonio legimus: *prærogativa Veturia juniorum:* & mox: *redire in ſuffragium Veturiam juniorum juberet:* iterumque: *ut Veturiam ſeniorum citaret:* denique: *Citatis Veturiæ ſenioribus.* Nec moramur æmulum ejus Robortellum, à quo ſcrupulus injectus, editores, alia intentius quam quod agebant agentes, hactenus hic loci conſulere Livio non ſivit. Ad intelligendum autem Sigonium opus non eſt alio

Manlius qui præſens erat, gratulandi cauſſa quum turba coiret, nec dubius eſſet conſenſus populi, magna circumfuſus turba ad tribunal conſulis venit: petitque ut pauca ſua verba audiret, centuriamque, quæ tuliſſet ſuffragium, revocari juberet. Erectis omnibus exſpectatione quidnam poſtulaturus eſſet, oculorum valetudinem excuſavit. *Impudentem & gubernatorem & imperatorem eſſe, qui, quum alienis oculis ei omnia agenda ſint,* [i] *poſtulet ſibi aliorum capita ac fortunas committi. proinde ſi videretur, & redire in ſuffragium Veturiam juniorum juberet, & meminiſſet in conſulibus creandis belli, quod in* Italia *ſit, temporumque reipublicæ.* [k] *Vix dum requieſſe aures à ſtrepitu & tumultu hoſtili, quo paucos ante menſes aſſederint prope mœnia Romana.* Poſt hæc quum centuria frequens ſucclamaſſet, nihil ſe mutare ſententiæ; eoſdemque conſules dicturos eſſe; tum Torquatus. [l] *Neque ego veſtros,* inquit, *mores conſul ferre potero, neque vos imperium meum. Redite in ſuffragium, & cogitate bellum Punicum in Italia, & hoſtium ducem Annibalem eſſe.* Tum centuria & auctoritate mota viri, & admirantium circa fremitu, petit à conſule, ut Veturiam ſeniorum citaret. Velle ſeſe cum majoribus natu colloqui, & ex auctoritate eorum conſules dicere. Citatis Veturiæ ſenioribus, datum [1] ſecreto in Ovili cum his colloquendi tempus.

alio quam ipſo Sigonio, ubi rationem comitiorum explicat, lecto. Sed quod indignum eſt, pauci etiam ex illis, qui hæc valde ſcire & naſcentes adhuc didiciſſe videri volunt, eam ſtudiis patientiam præſtant, ut ultra phraſes & formulas ſtatim patentes (has quoque mediocriter) quidquam conſectentur, aut ipſum rerum rituumque antiquorum ordinem cognoſcere laborent. Quos non miror in aliis calumniari Criticen, quam ipſi & didicerunt nunquam & perperam exercent, tanquam ſubſicivum aliquid & ſubitarium faſtidioſe minimaque cum cura tangentes: etenim quam ipſi non niſi in nugis occupant, ſtulto amore atque admiratione ſui non niſi in nugis occupari à quoquam poſſe arbitrantur.

i *Poſtulet ſibi aliorum capita ac fortunas committi.*] Omnes ſcripti poſt τὸ *ſibi* inſerunt vocem *poſt.*

k *Vix dum requieſcere aures à ſtrepitu.*] Meliores: *requieſſe.* Amat hanc inflexionem Livius, ut in *ſiſſe, deſiſſe, decreſſa.* Sic alibi: *proin quieſſe erit melius.* Lib. 38. *Inſita genti tranquillitate quieſſe eos.* Lib. 42. *Quum Romani quieſſent.*

l *Neque veſtros, inquit.*] Omnes: *Neque ego veſtros, inquit, mores.*

VARIORUM.

1 *Secreto in Ovili.*] *Ovile* dicebatur

propter

tempus. Seniores de tribus conſulendum, dixerunt, eſſe, duobus jam plenis honorum, Q. Fabio, & M. Marcello, & ſi utique novum aliquem adverſus Pœnos conſulem creari vellent, M. Valerium Lævinum egregie adverſus Philippum regem terra marique res geſſiſſe. Ita de tribus conſultatione data, ſenioribus dimiſſis, juniores ſuffragium ineunt. M. Claudium Marcellum fulgentem tum Sicilia domita, & M. Valerium [a] abſenteis conſules dixerunt. auctoritatem prærogativæ omnes centuriæ ſecutæ ſunt. [b] Eludant nunc, antiqua mirantes. non equidem ſi qua ſit ſapientium civitas: quam docti fingunt magis quam norunt, aut principes graviores temperantioreſque à cupidine imperii, aut multitudinem melius moratam cenſeam fieri poſſe. Centuriam vero juniorum ſeniores conſulere voluiſſe, quibus imperium ſuffragio mandaret; vix ut veriſimile ſit, parentum quoque hoc ſeculo vilis leviſque apud liberos auctoritas fecit. Prætoria inde comitia habita. P. Manlius Volſo, 23
& L. Manlius Acidinus, & C. Lætorius, & L. Cincius Alimentus creati ſunt. Forte ita incidit, ut comitiis perfectis nunciaretur, T. Otacilium, quem T. Manlio, niſi interpellatus ordo comitiorum eſſet, collegam abſentem daturus fuiſſe videbatur populus: mortuum in Sicilia eſſe. Ludi Apollinares & priore anno fuerant, & eo anno ut fierent, referente Calpurnio Prætore, ſenatus

propter ſimilitudinem, quod undique cancellis clauſum eſſet, in quo loco cum eſſent, ſuffragium dicebant, ita, ut interim non liceret aliis in eo loco eſſe. Vide Gruchium lib. 1. de comitiis Rom. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Abſentem conſules dixerunt.*] Recte Sigonius: *abſentes conſules dixerunt*: confirmantque conſenſu ſcripti noſtri, quorum antiquiſſimi: *abſentis*.

b *Eludant nunc antiqua mirantes.*] Fruſtra vellicat Glareanus, quaſi, ſi mirarentur, non eluderent. Non enim quos mirari, eoſdem & eludere dicit Livius. Eant nunc; inquit, homines parum docti & ignorantiam rerum & morum veterum contemnendis iiſdem præſentibuſque præferendis velantes, & eludant rideantque illos, qui antiqua mirantur & præferunt, ut haud dubie optimus & doctiſſimus quiſque. Lib. 28. *Gloriam ejus eludere & meam verbis extollere velim.* Lib. 40: *Alii res geſtas,*

tus decrevit, ut in perpetuum voverentur. Eodem anno prodigia aliquot viſa nunciataque ſunt. In æde Concordiæ Victoria quæ in culmine erat, fulmine icta decuſſaque ad Victorias c [1] quæ in anteſixis erant, hæſit: neque inde procidit. Et Anagniæ & Fregellis nunciatum eſt, murum portaſque de cœlo tactas. & in foro Sudertano ſanguinis rivos per diem totum fluxiſſe, & Ereti lapidibus pluiſſe, & Reate mulam peperiſſe. Ea prodigia hoſtiis majoribus ſunt procurata, & obſecratio in unum diem populo indicta, & novendiale ſacrum. d Sacerdotes publici aliquot eo anno demortui ſunt, novique ſuffecti: in locum [2] M. Æmilii Numidæ decemviri ſacrorum, M. Æmilius Lepidus: in locum M. Pomponii Mathonis pontificis, C. Livius: in locum Sp. Carvilii maximi auguris, M. Servilius. T. Otacilius Craſſus pontifex quia exacto anno mortuus erat, ideo nominatio in locum ejus non eſt facta. C. Claudius flamen Dialis, quod exta perperam dederat, flaminio abiit. Per idem tempus

24 M. Valerius Lævinus, tentatis prius per ſecreta colloquia principum animis, e ad indictum ante ad idipſum concilium Ætolorum claſſe expedita venit. Ubi quum

Syra-

geſtas, alii ſpeciem urbis ipſius, alii ſingulos principes eluderent. Habent autem ſcripti *mirantes* non *admirantes.*

c *Quæ in ante fixæ erant.*] Lipſius: *in anteſixo erant.* Noſtri: *in anteſixi,* aut *in anteſixis erant.* idque ſumus ſequuti, & ante nos alii receperunt.

d *Sacerdotes publici aliquot.*] Non ſequimur Lipſianum: *Sacerdotes publici aliquanti.* Nec reprehendo locutionem: ſed Put. *Sacerdotes aliquot eo anno demortui ſunt.* 2 cæteri, quos vidimus *aliquot*, excepto Barberino & Voſſ. in quibus, *aliquanti.* Alteram quoque mutationem ſignificat regius exhibendo: *eodem mortui.*

e *Ad indictum ante ad ipſum id concilium.*] Noſtri: *ad indictum ante ad id ipſum concilium.*

VARIORUM.

1 *Qua in ante fixæ erant.*] Lego: *quæ in anteſixo erant.* Feſtus: *Anteſixa, quæ ex opere ſigulino tectis adſiguntur ſub ſtillicidio.* Livius lib. XXXIV. *Iam nimis multos audio Corinthi & Athenarum ornamenta laudantes & anteſixa fictilia Deorum Romanorum ridentes.* Lipſius.

2 *M. Æmilii Numidæ Decemviri.*] Emendo, *M' Æmilii.* Nam invenio in tabb. Capitolinis, ubi de tertiis ludis ſecularibus fit mentio, hujus Xviri, ut reor, fieri mentionem: LUDI. SECULARES. TERT. M'. ÆMILIO. M'. F. MAG. XVIR. M. LIVIO. M. F. M. N. SALINATORE. *Sigonius.*

GRO-

Syracuſas Capuamque captas, [a] in fidem in Sicilia Italiaque rerum ſecundarum, oſtentaſſet, adjeciſſetque, *jam inde à majoribus traditum morem Romanis colendi ſocios, ex quibus alios in civitatem atque æquum ſecum jus accepiſſent, alios in ea fortuna haberent, ut ſocii eſſe quam cives mallent; Ætolos eo in majore futuros honore, quod gentium transmarinarum in amicitiam primi veniſſent. Philippum eis & Macedonas graves accolas eſſe, quorum ſe vim ac ſpiritus & jam fregiſſe,* [b] *& eo redacturum eſſe, ut non his modo urbibus quas per vim ademiſſent Ætolis, excedant: ſed ipſam Macedoniam infeſtam habeant. Et Acarnanas, quos ægre ferrent Ætoli à corpore ſuo diremptos, reſtituturum ſe in antiquam formulam juriſque ac ditionis eorum.* Hæc dicta promiſſaque ab Romano imperatore, Scopas, qui tum prætor gentis erat, & Dorimachus princeps Ætolorum affirmaverunt auctoritate ſua; minore cum verecundia & majore cum fide vim majeſtatemque populi Romani extollentes. maxime tamen ſpes potiundæ movebat Acarnaniæ. Igitur conſcriptæ conditiones quibus in amicitiam ſocietatemque populi Romani venirent: additumque, *ut ſi placeret, vellentque, eodem jure amicitiæ Elei, Lacedæmoniique & Attalus &* [c] *Pleuratus & Scerdi-*

GRONOVII.

a *In fidem in Italiaque rerum ſecundarum ſucceſſum.*] Hæc mendoſa ſunt. Præterquam enim, quod *capere in fidem*, neſcio quam bene dicatur, *τὸ ſucceſſum* omnibus exſulat ſcriptis. Recte, ſed & una vox eliſa eſt ob ſimilis vicinitatem. Scribe: *in fidem in Sicilia Italiaque rerum ſecundarum oſtentaſſet.* Ait Lævinum, ut fidem faceret res ſecundas Romanis in Sicilia Italiaque eſſe, commemoraſſe Syracuſas Capuamque captas. Lib. 23. *Ad fidem tam lætarum rerum effundi in veſtibulo curiæ juſſit annulos aureos.* Lib. 38. *Vetera luxuriæ crimina Syracuſanorum hibernorum & Locris Pleminianum tumultum quum ad fidem præſentium criminum retuliſſent.* Lib. 27. *Multa ſecunda, in Italia Siciliaque geſta, quaſſatam remp. excepiſſe.* Lib. 30. *Liguribus campi uberes Italiæ in ſpem victoriæ oſtentantur.* Suetonius Nerone: *Atque in fidem majeſtatis adeo permulſiſſe malas.* Put. autem *Capuamque captam.* Quod ſi magis placet, non contra contendam. Solet enim Livius interdum poſteriori jungere, quod reſpondet duobus.

b *Et eo redactos eſſe, ut non his modo urbibus.*] Quos *redactos eſſe?* Omnes libri: *redactum eſſe.* Scribo: *quorum ſe vim ac ſpiritus & jam fregiſſe, & eo redacturum eſſe, ut non modo* &c. Se ipſe intelligit, deque ſe promittit Valerius Lævinus.

c *Pleuratus & Scerdilatus.*] Put. *Scerdiladus.* Polyb. Σκερδιλαιδος.

d *Hi*

Scerdilædus eſſent. (Aſiæ Attalus, [d] [1] hi Thracum & Illyriorum reges.) *Bellum ut extemplo Ætoli cum Philippo terra gererent. Navibus ne minus viginti quinqueremibus adjuvaret Romanus.* [e] *Vrbium Corcyræ tenus ab Ætolia incipienti ſolum tectaque, & muri cum agris Ætolorum: alia omnis præda populi Romani eſſet. Darentque operam Romani, ut Acarnaniam Ætoli haberent. Si Ætoli pacem cum Philippo facerent, fœderi adſcriberent. ita ratam eorum pacem, ſi Philippus arma ab Romanis ſociiſque, quique eorum ditionis eſſent, abſtinuiſſet. Item ſi populus Romanus fœdere jungeretur regi, ut caveret, ne jus ei belli inferendi Ætolis ſociiſque eorum eſſet.* Hæc convenerunt, conſcriptaque biennio poſt, Olympiæ ab Ætolis, in Capitolio ab Romanis, ut teſtata ſacratis monumentis eſſent, ſunt poſita. Moræ cauſſa fuerant retenti Romæ diutius legati Ætolorum. Nec tamen impedimento id rebus gerendis fuit. & Ætoli extemplo moverunt adverſus Philippum bellum, & Lævinus Zacynthum (parva inſula eſt propinqua Ætoliæ: urbem unam eodem quo ipſa eſt nomine habet) eam præter arcem vi cepit, & Oeniadas Naſumque Acarnanum, captas, Ætolis contribuit. Philippum quoque ſatis implicatum bello finitimo ratus, ne Italiam Pœnoſque & pacta cum Annibale poſſet reſpicere; Corcyram ipſe ſe recepit. Philippo Ætolorum defectio Pellæ hibernanti allata eſt. itaque quia primo vere moturus exercitum in Græciam erat, [f] Illyrios finitimaſ-

d *Hi Illyriorum reges.*] In primo invenio Gryphio. Cæterum omnes ſcripti & prius editi: *hi Thracum & Illyriorum reges.*

e *Vrbium Corcyra tenus.*] Scripti, *Corcyræ tenus.*

f *Illyrios finitimaſque eis urbes alieno metu quietas.*] Duo Pall. Voſſ. Buſlid. *alterno metu.* Alternus metus eſt Illyriorum à Macedonibus, ut Macedonum ab Illyriis. Qualem oſtendit Tacitus lib. 3. hiſt. *Sextilius Felix cum ala Tauriana & octo cohortibus ac Noricorum juventute &c. miſſus, nec his aut illis prælium tentantibus, fortuna partium alibi tranſacta.* Vocem habes lib. 23. *In hoc alterno pavore certamina aliquot contracta.* Statius 6. Theb. *Alternus paullum timor, & permixta furori Conſilia.* In Put. tamen erat *Saltergo.* unde Salmaſius olim & Rubenius *ab tergo.*

VARIORUM.

1 *Hi Thracum & Illyriorum reges.*] Vide hunc loquendi modum. Thracum *Pleuratus* erat, Illyriorum *Scerdiletus,* quem

timaſque ei urbes alterno metu quietas ut Macedonia haberet, expeditionem ſubitam in [a] Oricinorum atque Apolloniatium fines fecit: egreſſoſque Apolloniatas cum magno terrore atque pavore compulit intra muros. [b] Vaſtatis proximis Illyrici, in Pelagoniam eadem celeritate vertit iter: [c] inde Dardanorum urbem ſitam in Macedonia, tranſitum Dardanis facturam, cepit. His raptim actis, memor Ætolici junctique cum eo Romani belli, [d] per Pelagoniam, & Lyncum, & Bottiæam, in Theſſaliam deſcendit. Ad bellum ſecum adverſus Ætolos capeſſendum incitari poſſe homines credebat: & relicto ad fauces Theſſaliæ Perſeo cum quatuor millibus armatorum ad arcendos aditu Ætolos, ipſe priuſquam majoribus occuparetur rebus, in Macedoniam atque inde [2] in Thraciam exercitum ac Mædos eduxit. Incurrere ea gens in Macedoniam ſolita erat; ubi regem occupatum externo bello, ac ſine præſidio eſſe regnum ſenſiſſet. Ad Phragandas igitur vaſtare agros, & urbem Jamphorinam, caput arcemque Mædicæ, oppugnare cœpit. Scopas, ubi profectum in Thraciam regem occupatumque ibi bello audivit, armata omni juventute Ætolorum, bellum inferre Acarnaniæ parat. Adverſus quos Acarnanum gens & viribus impar, [e] & jam Oeniadas Naſumque amiſſas cernens, Romanaque inſuper arma

quem Polybius *Scerdilaïdum* vocat. *Glarean.*

2 *In Thraciam exercitum ac Medos.*] *Mædos* ſcribe ex undecimo libro Polybii, Μαίδους. Et Stephanus: Μαῖδοι ἔθνος Θρᾳκης πλησίον Μακεδονίας. Alii ſunt *Medi* Aſiani. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Oricinorum & Apolloniatum.*] Scripti, *Apolloniatium.*

b *Vaſtatis proximis Illyriis.*] Alii *Illyricis.* Optimi, *Illyrici.*

c *Inde Dardanorum urbem ſitam in Macedonia, tranſitum Dardanis.*] Put. aliique ſcripti & editi, *Macedoniam.* Lege cum doctiſſimo Rubenio: *inde Dardanorum urbem Sintiam, in Macedoniam tranſitum Dardanis facturam.* Stephanus: Σιντία, πόλις Μακεδονίας πρὸς τῇ Θρᾴκῃ.

d *Per Pelagoniam & Nymphaum & Boleam in Theſſaliam deſcendit.*] Scripti: *Per Pelagoniam & Lyncum & Bottiaam.* Non, ut Sigonius, *Bæotiam* aut *Beræam.* Vtriuſque urbis mentió apud Plinium, Stephanum alioſque Geographos.

e *Et jam mœnia Ocniadon Naxumque amiſſa cernens.*] Put. *& jam mœniadas naſſumque.* Abſque quo eſſet, ta-

men

arma ingruere, ira magis inſtruit quam conſilio bellum. Conjugibus liberiſque & ſenioribus ſupra ſexaginta annos in propinquam Epirum miſſis, ab quindecim ad ſexaginta annos conjurant, niſi victores, ſe non rediturus. Qui victus acie exceſſiſſet, eum ne quis urbe, tecto, menſa, lare reciperet; diram execrationem in populares, obteſtationem quam ſanctiſſimam potuerunt, adverſus hoſpites compoſuerunt. precatique ſimul Epirotas ſunt, ut qui ſuorum in acie cecidiſſent, eos uno tumulo contegerent, [f] adhiberentque humatis titulum: HIC SITI SUNT ACARNANES, QUI ADVERSUS VIM ATQUE INIURIAM ÆTOLORUM PRO PATRIA PUGNANTES, [g] MORTEM OCCUBUERUNT. Per hæc incitatis animis, caſtra in extremis finibus ſuis obviam hoſti poſuerunt. nunciis ad Philippum miſſis, quanto res in diſcrimine eſſet, omittere Philippum, id quod in manibus erat, coëgerunt bellum; Jamphorina per deditionem recepta, & proſpero alio ſucceſſu rerum. Ætolorum impetum tardaverat primo conjurationis fama Acarnanicæ: deinde auditus Philippi adventus, regredi etiam in intimos coëgit

men decuit editores aurem præbere Sigonio, qui rectiſſime: *& jam Oeniadas.* Sera eſt medicina, quam imputat nobis vir doctus: *& jam Oeniada Naxumque.* Nam quod allegat ille: *Oeniada Naxumque Acarnanum captas:* ibi quoque Mſſ. *Oloniadas*, & vere Sigonius atque ante eum Glareanus *Oeniadas* ſcribendum eſſe monuerunt. Et populi & urbs *Oeniadæ.* Diodorus Siculus lib. 8. Αἰτωλοὶ μὲν τοὺς Οἰνιάδας ἐκβεβληκότες ἐκ τῆς πατρίδος. Et mox: Οἰνιαδῶν παῖδες. Livius lib. 38. *Oeniadæ cum urbe agriſque Acarnanum ſunto.* Quum autem dicat Polybius Ἀκαρνάνων Οἰνιάδας καὶ Νῆσον, non tam miror in Livio primos editores expatraſſe nobis *Naxum* (Nam & *Vlyxem* & *Sextertium* & *Exquilias* fecerunt) quam ita Caſaubonum quoque vertiſſe, nec Sigonium, dum Polybium teſtem advocat, in Livio offenſum: præſertim quum libri omnes ſcripti & imprimis Put. *Naſſumque*, utrobique. Reponatur ergo *Naſum*, quam vocem & in Syracuſanorum hiſtoria legimus: nam & ibi *Naſus*, quæ Græcis aliis Νῆσος. Cæterum quemadmodum illic eſt: *Oeniadas Naſumque Acarnanum captas:* ita porro hic reficiendum puto: *& jam Oeniadas Naſumque amiſſas cernens.* Intelligitur enim *urbes.*

f *Adhiberentque humatis titulum.*] Put. *adliberentque.* Forte: *adſcriberentque.* Calpurnius decl. 28. *Te inferam majorum ſepulcris, & elogio, quod optaſti, nomen inſcribam.* Martialis: *Inſcripſit tumulo ſeptem celebrata virorum, Se feciſſe, Chloë.*

g *Mortem oppetierunt.*] Put. & regius: *mortem occubuerunt.*

h Vltra

git fines. Nec Philippus quamquam ne opprimerentur
Acarnanes, itineribus magnis ierat; [h] ultra Dium eſt
progreſſus. inde quum audiſſet reditum Ætolorum ex
Acarnania, & ipſe Pellam rediit. Lævinus veris princi- 26
pio à Corcyra profectus navibus; [i] ſuperato Leucate
promontorio, quum veniſſet Naupactum, Anticyram
inde ſe petiturum edixit, ut præſto ibi Scopas Ætolique
eſſent. Sita Anticyra eſt in Locride læva parte ſinum
Corinthiacum intrantibus. breve terra iter eo, brevis
navigatio ab Naupacto eſt. Tertio ferme poſt die utrim-
que oppugnari cœpta eſt. Gravior à mari oppugnatio
erat: quia & tormenta machinæque omnis generis in
navibus erant, & Romani inde oppugnabant. Itaque
intra paucos dies recepta urbs per deditionem, Ætolis
traditur. præda ex pacto Romanis ceſſit. Literæ Læ-
vino redditæ, conſulem eum abſentem declaratum, &
ſucceſſorem venire P. Sulpicium. cæterum diuturno ibi
morbo implicitus, ſerius ſpe omnium Romam venit.
M. Marcellus quum Idibus Martiis conſulatum iniſſet,
ſenatum eo die moris modo cauſſa, habuit: profeſſus,
*nihil ſe, abſente collega, neque de republica, neque de provinciis
acturum. Scire ſe, frequentes Siculos prope urbem in villis ob-
trectatorum ſuorum eſſe. quibus tantum abeſſe, ut per ſe non li-
ceat palam Romæ crimina edita fictaque ab inimicis vulgare; ut
ni ſimularent aliquem ſibi timorem abſente collega dicendi de con-
ſule eſſe, ipſe eis extemplo daturus ſenatum fuerit. Ubi quidem
collega veniſſet,* [k] *non paſſurum quicquam prius agi, quam ut
Siculi in ſenatum introducantur. Delectum prope à M. Cornelio
per totam Siciliam habitum, ut quamplurimi queſtum de ſe Ro-
mam venirent. eundem literis falſis urbem impleſſe, bellum in
Sicilia eſſe, ut ſuam laudem minuat.* Moderati animi glo-
riam eo die adeptus conſul, ſenatum dimiſit, ac prope
juſti-

h *Vltra clinen eſt progreſſus.*] Mſſ. *ultra Dium*. cujus urbis frequens mentio in hiſtoria belli Perſici.

i *Superato Leucate promontorio.*] Put. & alii: *Leucata promuntorio.*

k *Non paſſurum quidquam prius agi, quam Siculi in ſenatum introducantur.*] Put. Men. Voſſ. *quam ut Siculi.*

juſtitium omnium rerum futurum videbatur, donec alter conſul ad urbem veniſſet. Ocium, ut ſolet, excitavit plebis rumores: *belli diuturnitate, & vaſtatos agros circa urbem, qua infeſto agmine iſſet Annibal, & exhauſtam delectibus Italiam,* [l] *prope quotannis exercitus cæſos querebantur, & conſules bellicoſos ambo, viros acres nimis & feroces creatos: qui vel in pace tranquilla bellum excitare poſſent, nedum in*

27 *bello reſpirare civitatem forent paſſuri.* Interrupit hos ſermones nocte, quæ pridie Quinquatrus fuit, pluribus ſimul locis circa forum incendium ortum. eodem tempore ſeptem tabernæ, quæ poſtea quinque, & argentariæ, quæ nunc novæ appellantur, arſere. [1] Comprehenſa poſtea privata ædificia: neque enim tum baſilicæ erant: comprehenſæ lautumiæ, forumque piſcatorium, & atrium regium. Ædes Veſtæ vix defenſa eſt tredecim maxime ſervorum opera, qui in publicum redempti ac manumiſſi ſunt. nocte ac die continuatum incendium fuit. Nec ulli dubium erat, humana id fraude factum eſſe, quod pluribus ſimul locis, & iis diverſis, ignes coorti eſſent. Ita conſul ex auctoritate ſenatus pro concione edixit, qui, quorum opera id conflatum incendium, profiteretur, præmium fore, libero pecuniam, ſervo libertatem. Eo præmio inductus Campanorum Calaviorum ſervus ([m] Mannus ei nomen erat) indicavit, *dominos, & quinque præterea juvenes nobiles Campanos, quorum parentes à Q. Fulvio ſecuri percuſſi erant, id incendium feciſſe; vulgoque facturos alia,*

l *Et pro republica Cannis exercitus cæſos querebantur.*] Quid hic faciunt illæ *Cannæ?* Pall. Men. Pet. Voſſ. *pro re quod Cannenſis.* Put. *pro re quod annis.* Scribe: *prope quotannis exercitus cæſos querebantur.* Lib. 27. *Decimum annum delectibus & ſtipendiis exhauſtos eſſe. quotannis ferme clade magna pugnare.*

m *Mannus ei nomen erat.*] Forte: *Manio nomen erat.* Id enim in ſervilibus. Cato de re ruſt. *Cum divis volentibus, quod bene eveniat, mando tibi, Mani.* Dio in excerptis: Μάνιός τις, ὅτι μήτε ἐλευθερίας μήτ᾽ ἄλλου μηδενὸς, ὧν ἤλπισεν, ἔτυχε.

VARIORUM.

1 *Comprehenſa poſtea privata ædificia (neque n. t. baſil.*] Innuit, opinor, ſuo tempore in ordine poſt tabernas fuiſſe baſilicas, ubi olim privata ædificia, alioqui fruſtra fuerit hæc parentheſis. *Lautumias*

alia, ni comprehendantur. [a] Comprehenſi ipſi, familiæque eorum. & primo elevabatur index, indiciumque: pridie eum verberibus caſtigatum ab dominis diſceſſiſſe, per iram ac levitatem ex re fortuita crimen commentum. cæterum ut coram coarguebantur, & quæſtio ex miniſtris facinoris foro medio haberi cœpta eſt, faſſi omnes, atque in dominos ſervoſque conſcios animadverſum eſt. indici libertas data, & viginti millia æris. Conſuli Lævino Capuam prætereunti circumfuſa multitudo Campanorum eſt, obſecrantium cum lacrimis, ut ſibi Romam ad ſenatum ire liceret, oratum, ſi qua miſericordia tandem flecti poſſent, ne ſe ad ultimum perditum irent, nomenque Campanorum à Q. Flacco deleri ſinerent. Flaccus, *ſibi privatam ſimultatem cum Campanis, negare, ullam eſſe: publicas inimicitias & hoſtiles eſſe, & futuras,* [b] *quoad eo animo erga populum Romanum eſſe ſciret. nullam enim in terris gentem eſſe, nullum infeſtiorem populum nomini Romano. Ideo ſe mœnibus incluſos tenere eos: quia ſi qui evaſiſſent aliqua, velut feras beſtias per agros vagari, & laniare, & trucidare quodcumque obvium detur. Alios ad Annibalem transfugiſſe, alios ad Romam incendendam profectos. inventurum in ſemiuſto foro conſulem veſtigia ſceleris Campanorum.* [c] *Veſtæ ædem petitam, & æternos ignes, & conditum in penetrali fatale pignus imperii Romani. Se minime cenſere tutum eſſe, Campanis poteſtatem intrandi Romana mœnia fieri.* Lævinus, Campanos, jurejurando à Flacco adactos, quinto die quam ab ſenatu reſponſum

tumias autem ex Græco eſſe & maximè à Syracuſanis, qui eas inſtar carceris habent, fatetur Feſtus. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Comprehenſi, familiæque eorum.*] Put. plenius juſtiuſque: *Comprehenſi ipſi familiæque eorum.* Vide ad lib. 22, 26. Lib. 27. *Fabius vigilia prima, dato ſigno iis, qui in arce erant, ipſe circuito portu &c. occultus conſedit.*

b *Quoad eo animo in populum Romanum eſſe ſciret.*] Quod Sigonius adfert: *alieno animo à populo Romano:* nuſquam nos invenimus, & manus eſt audaciſſimi corruptoris. Omnes autem Gallicani & optimus Pal. *eo animo erga populum R.*

c *Veſtæ ædem perditam.*] Sic ab quinquaginta annis vulgo: alicubi, *Veſtæ ædem etiam.* Sed ſcripti omnes & olim vulgati: *Veſtæ ædem petitam.* Quod recte habet.

ſponſum accepiſſent, Capuam redituros; ſequi ſe Romam juſſit. Hac circumfuſus multitudine, [d] ſimul Siculis obviam egreſſis Ætoliſque Romam præivit: clariſſimarum urbium excidio celeberrimis viris victos bello accuſatores in urbem adducens. De republica tamen primum ac de provinciis ambo conſules ad ſenatum re-
28 tulere. Ibi Lævinus, [e] quo ſtatu Macedonia & Græcia, Ætoli, [1] Acarnanes Locrique eſſent, quaſque ibi res ipſe egiſſet terra marique, expoſuit. Philippum inferentem bellum Ætolis in Macedoniam retro ab ſe compulſum, ad intima penitus regni abiiſſe, legionemque inde deduci poſſe. claſſem ſatis eſſe ad arcendum Italia regem. Hæc de ſe, deque provincia cui præfuerat. Conſulum de provinciis communis relatio fuit. decrevere Patres, *Ut alteri conſulum Italia bellumque cum Annibale, provincia eſſet: alter claſſem, cui T. Otacilius præfuiſſet, Siciliamque provinciam cum L. Cincio prætore obtineret.* Exercitus eis duo decreti, quæ in Etruria Galliaque eſſent (eæ quatuor erant) legiones. [2] urbanæ duæ ſuperioris anni in Etruriam; duæ, quibus Sulpicius conſul præfuiſſet in Galliam mitterentur. Galliæ & legionibus præeſſet, quem conſul, cujus Italia provincia eſſet, præfeciſſet. In Etruriam C. Calpurnius poſt præturam, prorogato in annum imperio, miſſus; & Q. Fulvio Capua provincia decreta, prorogatumque in annum imperium. Exercitus civium ſociorumque minui juſſus, ut ex duabus legionibus una legio, quinque millia peditum, & trecenti equites eſſent: dimiſſis qui plurima ſtipendia haberent: & ſociorum ſeptem millia peditum,

d *Simul Siculis obviam egreſſis Siculiſque Romam prabuit.*] Hæc jam à Vallæ ævo doctorum ingenia torſerunt. Habes nunc expeditam lectionem: *ſimul Siculis obviam egreſſis Ætoliſque, Romam præivit.* Cujus rationem reddidimus 4. Obſervat. 16.

e *Quo in ſtatu Macedonia & Græcia.*] Non ſcripti tantum, ſed & editiones omnes antiquæ; *quo ſtatu.* Vide ad lib. 22, 22. Lib. 30. *Si per quinquennium reſp. eodem ſtatu fuiſſet.*

VARIORUM.

1 *Acarnanes Locrique.*] In Acarnania Oeniadæ, Naſus captæ; in Locride Anticyra fuerat. *Sigon.*

2 *Vrbanæ duæ ſuperioris anni.*] Aliæ hæ legiones ſunt à quatuor iis, quas ante nominavit. *Sigon.*

peditum, & trecenti equites relinquerentur: eadem ra-
tione ſtipendiorum habita in veteribus militibus dimit-
tendis. Cn. Fulvio Conſuli ſuperioris anni, nec de pro-
vincia Apulia, nec de exercitu quem habuerat, quicquam
mutatum. tantum in annum prorogatum imperium eſt.
P. Sulpicius collega ejus omnem exercitum, præter ſo-
cios navales, juſſus dimittere eſt. Item ex Sicilia exerci-
tus, cui M. Cornelius præeſſet, ubi conſul in provinciam
veniſſet, dimitti juſſus. L. Cincio Prætori ad obtinen-
dam Siciliam, Cannenſes milites dati; duarum inſtar le-
gionum. Totidem legiones in Sardiniam P. Manlio
Volſoni Prætori decretæ: quibus L. Cornelius in eadem
provincia priore anno præfuerat. Urbanas legiones ita
ſcribere conſules juſſi, ne quem militem facerent, qui in
exercitu M. Claudii, M. Valerii, Fulviique fuiſſent:
neve eo anno plures quam una & viginti Romanæ legio-
nes eſſent. His ſenatuſconſultis perfectis, [a] ſortiti pro- 29
vincias conſules. Sicilia & claſſis Marcello, Italia cum
bello adverſus Annibalem Lævino evênit. Quæ ſors,
velut iterum captis Syracuſis, ita exanimavit Siculos ex-
ſpectatione ſortis in conſulum conſpectu ſtantes, ut
comploratio eorum flebileſque voces, & extemplo ocu-
los hominum [b] converterent, & poſtmodo ſermones
præbuerint. Circumibant enim ſenatum cum veſte ſor-
dida, affirmantes, [c] *ſe non modo ſuam quiſque patriam, ſed to-
tam Siciliam relicturos, ſi eo Marcellus iterum cum imperio re-
diſſet. Nullo ſuo merito eum ante implacabilem in ſe fuiſſe: quid
iratum quod Romam de ſe queſtum veniſſe Siculos ſciat, factu-
rum? Obrui Ætnæ ignibus, aut mergi freto, ſatius illi inſulæ eſſe,
quam velut dedi noxæ inimico.* Hæ Siculorum [d] querelæ,
domos

GRONOVII.

a *Sortiti provincias conſules.*] Hæc adjungenda puto capiti ſequenti & ſcripſiſſe Livium: *His Sc. perfectis, ſortitis provincias Conſulibus, Sicilia & Claſſis Marcello*: Vide ad lib. 3, 22.

b *Converterent, & poſtmodum ſermones.*] Put. *Converterint, & poſtmodo ſermones.* Quam vocem & ſupra habet lib. 25, 38. infraque lib. 28, 29.

c *Se non modo ſuam quiſque patriam.*] An, *ſuam quemque patriam?*

d *Querelæ per domos primum nobi-*

lium

domos primum nobilium circumlatæ, celebratæque ſermonibus, quos partim miſericordia Siculorũ, partim invidia Marcelli excitabat, in ſenatum etiam pervenerunt. Poſtulatum à conſulibus eſt, ut de permutandis provinciis ſenatum conſulerent. Marcellus, *ſi jam auditi ab ſenatu Siculi eſſent, aliam forſitan futuram fuiſſe ſententiam ſuam*, dicere. *nunc ne quis timore frænari eos dicere poſſet, quo minus de eo libere querantur, in cujus poteſtate mox futuri ſint; ſi collegæ nihil interſit, mutare ſe provinciam paratum eſſe.* [e] *deprecari ſenatus præjudicium. nam quum extra ſortem* [f] *collegæ optionem dari provinciæ iniquum fuerit, quanto majorem injuriam, immo contumeliam eſſe, ſortem ſuam ad eum transferri?* Ita ſenatus, quum quid placeret, [g] magis oſtendiſſet, quam decreſſet, dimittitur. inter ipſos conſules permutatio provinciarum, [1] rapiente fato Marcellum ad Annibalem, facta eſt; ut ex quo primus adverſæ pugnæ gloriam ceperat, in ejus laudem poſtremus Romanorum imperatorum, proſperis tum maxime bellicis rebus, caderet.

30 Permutatis provinciis, Siculi in ſenatum introducti, multa de Hieronis regis fide perpetua erga populum Romanum verba fecerunt, [h] in gratiam publicam avertentes, *Hieronymum ac poſtea Hippocratem & Epicyden tyrannos,*

lium circumlatæ.] Ita quidem Sigonius, ſed pluribus certe & melioribus, ſi non omnibus, noſtris abeſt *τὸ per*. Et abſit ſane: nam multo elegantius, *domos circumlatæ*. Cæſar lib. 1. de civ. *Magni domum concurſus ad Afranium, magnæ gratulationes fiebant.*

e *Deprecari ſenatus præjudicium.*] Fruſtra hoc in pleriſque exemplaribus alio charactere expreſſerunt. Continuandum eſt cum reliqua oratione, & ne periodum quidem novam facit. Neque intellexit Sigonius, qui ſenſum ejus facit, precari, ne permutatio provinciæ ab ſenatu permiſſa ſibi in contumeliam vertat. Immo eſt, ſi non repugnet collega, ultro ſe provinciam cum eo commutaturum: ut verò decretum interponatur ſenatus, ut id faciat ſenatuſconſulto juſſus, id ſibi grave, idque deprecari.

f *Collegæ optionem dare.*] Scribe, *dari.*

g *Magis oſtendiſſet quam decreviſſet.*] Lege cum optimis, *decreſſet.*

h *In gratiam publicam avertentes.*] Minuas, cenſeo, capite poſtremam vocem, ſcribaſque, *vertentes.* Lib. 28. *Quum omnium ſecundorum adverſorumque cauſas in deos verterent.*

VARIORUM.

1 *Rapiente fato Marcellum ad Annib.*] Hoc ait, quia pòſt v. Conſulatu Marcellus ab Annibale interfectus eſt. *Sigon.*

Ita

tyrannos, quum ob alia, tum propter defectionem ab Romanis ad Annibalem, inviſos fuiſſe ſibi. ob eam cauſam & Hieronymum à principibus juventutis prope publico conſilio interfectum: & in Epicydis Hippocratiſque cædem ſeptuaginta nobiliſſimorum juvenum conjurationem factam: quos Marcelli mora deſtitutos, quia ad prædictum tempus exercitum ad Syracuſas non admoviſſet, indicio facto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam quoque Hippocratis atque Epicydis tyrannidem, Marcellum excitaſſe, Leontinis crudeliter direptis. Nunquam deinde principes Syracuſanorum deſiſſe ad Marcellum tranſire: pollicerique, ſe urbem, quum vellet, ei tradituros; ſed eum primo vi capere maluiſſe. dein quum id neque terra, neque mari, omnia expertus, potuiſſet, auctores traditarum Syracuſarum fabrum ærarium Soſin, & Mericum Hiſpanum, quam principes Syracuſanorum habere, toties id nequicquam ultro offerentes, præoptaſſe: quo ſcilicet juſtiore de cauſſa vetuſtiſſimos ſocios populi Romani trucidaret, ac diriperet. Si non Hieronymus ad Annibalem defeciſſet, ſed populus Syracuſanus & ſenatus, ſi portas Marcello Syracuſani publice, & non oppreſſi Syracuſanis, tyranni eorum Hippocrates & Epicydes, clauſiſſent, ſi Carthaginienſium animis bellum cum populo Romano geſſiſſent; quid ultra quam quod fecerit, niſi ut deleret Syracuſas, facere hoſtiliter Marcellum potuiſſe? Certe præter mœnia & tecta exhauſta urbis, [a] & refracta ac ſpoliata Deûm delubra, Diis ipſis ornamentiſque eorum ablatis, nihil relictum Syracuſis eſſe. Bona quoque multis adempta: [b] [2] ita ut ne nudo quidem ſolo reliquiis direptæ fortunæ, alere ſeſe ac ſuos poſſent. Orare ſe Patres Conſcriptos, ut, ſi nequeant omnia, ſaltem, quæ compareant cognoſcique poſſint, reſtitui dominis jubeant.

Talia

2 *Ita ut ne nudo quidem ſolo, reliquiis direptæ fortunæ.*] Lego: *Ita ut nec, nudo frugum ſolo, reliquiis &c.* Convenit cum illo: *Nihil reliqui, præter terram nudam ac vaſtam, habere.* Tan. Faber.

GRONOVII.

a *Et refracta deum delubra.*] Omnes ſcripti: *& refracta ac ſpoliata deum delubra.* quod occupavit Lipſius, & temere ſecuit Rhenanus.

b *Ita ut ne nudo quidem ſolo.*] Sic omnes libri. Et tamen ſenſus nullus. Conjiciebam: *ita ut ne nunc quidem ſalvi reliquiis direptæ fortunæ alere ſeſe ac ſuos poſſent.* Ii, qui effugerunt tempeſtatem belli, & ſalvi ſunt, ne nunc quidem, reſtituta pace, habent, unde ſe ac ſuos tueantur.

 c *Immo*

Talia conqueſtos quum [1] excedere templo, ut de poſtulatis eorum Patres conſuli poſſent, Lævinus juſſiſſet, [c] *Maneant immo*, inquit Marcellus, *ut coram his reſpondeam: quando ea conditione pro vobis*, Patres Conſcripti, *bella gerimus, ut victos armis accuſatores habeamus. Duæ captæ hoc anno urbes*

31 *Capua Fulvium reum, Marcellum Syracuſæ habeant.* Reductis in curiam legatis, tum conſul, *Non adeo majeſtatis*, inquit, *populi Romani imperiique hujus oblitus ſum*, Patres Conſcripti, *ut ſi de meo crimine ambigeretur, conſul dicturus cauſam, accuſantibus Græcis, fuerim, ſed non quid ego fecerim*, [d] *in diſquiſitionem venit, quam quid iſti pati debuerint. qui ſi non fuerunt hoſtes, nihil intereſt, nunc, an vivo Hierone Syracuſas violaverim.* [e] *Sin autem deſciverunt, legatos noſtros ferro atque armis petierunt, urbem ac mœnia clauſerunt*, [f] *exercituque Carthaginienſium adverſus nos tutati ſunt; quis paſſos eſſe hoſtilia, quum fecerint, indignatur? Tradentes urbem principes Syracuſanorum, averſatus ſum: Soſin, & Mericum Hiſpanum*, [g] *quibus tantum*

c *Immo maneant, inquit Marcellus.*] Omnibus noſtris abeſt τὸ *immo*. Secus placeret Rhenani: *Maneant immo*. quod indocte tranſpoſuerunt ſequuti editores, ut infra dicemus.

d *In diſquiſitionem venit, quem quidquid in hoſtibus feci, jus belli defendit.*] Rhenanus hic integra ſententia auctiorem Livium fecit, quam ego in illius gratiam Livii eſſe mallem quam credere poſſum. Put. antiquiſſimus & omnes Gallicani, Pall. Italici, Voſſ. *Venit, nam quidquid iſti pati debuerint.* Et ſane illud eſt additamentum temerarii hominis, qui utcunque defectam veterem ſcripturam juvare voluit. Potuit multo clementius debuitque: *ſed non quid ego fecerim, in diſquiſitionem venit, quam quid iſti pati debuerint.* In priori membro particula *tam* intelligitur, quá omiſſa (& gaudere hac ellipſi Livium ſæpius monuimus) opportunior corruptioni fuit quæ ei reſpondet particula, & incidit tandem in illum Alexandrum, qui audacter adeo nodum ſolvi difficilem ſecare eſt aggreſſus.

e *Sin autem deſciverunt, legatos noſtros.*] Non temere eſt, quod Put. & omnes Gallicani: *deſciverunt portas legatos noſtros.* An ea vox interpretatur τὸ *mœnia clauſerunt?* an fuit: *deſciverunt aperte.* Rubenius, *ad portus* vel *in portu legatos* ex lib. 24, 33.

f *Exercitumque Carthaginienſium.*] Put. *Exercituque Carthaginienſium adverſus nos tutati ſunt.* Certe enim magis Punicis armis adverſus Romanos defenſæ fuerunt Syracuſæ, quam ipſæ Punicum præſidium ſunt tutatæ.

g *Quibus tantam rem crederem.*] Omnes Gall. & Voſſ. ignorant τὸ *rem:* An *tantum?* Duo Pall. *Quibus tanta crederem.* Lib. 25. *Quod ab ſociis ſe deſertum hoſtium tantum auctas copias ſentiebat.* Lib. 43. *Senatus indignari, tantum conſulem auſum, ut ſuam provinciam relinqueret, in alienum tranſiret.*

VARIORUM.

1 *Excedere templo.*] Curiam intelligit. Nam ſenatus non niſi ſacrato haberi loco poterat. *Sigon.*

tantum crederem, potiores habui. Non eſtis extremi Syracuſanorum, quippe qui aliis humilitatem objiciatis. Quis eſt veſtrûm, qui ſe mihi portas aperturum, qui armatos milites meos in urbem accepturum promiſerit? Odiſtis, & execramini eos qui fecerunt, & ne hic quidem contumeliis in eos dicendis parcitis: tantum abeſt, & ut ipſi tale quicquam facturi fueritis. Ipſa humilitas eorum, Patres Conſcripti, *quam iſti objiciunt, maximo argumento eſt, me neminem, qui navatam operam reipublicæ noſtræ velit, averſatum eſſe.* Et *antequam obſiderem* Syracuſas, *nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo, tentavi pacem: & poſteaquam neque legatos violandi verecundia erat, nec mihi ipſi congreſſo ad portas cum principibus reſponſum dabatur, multis terra marique exhauſtis laboribus, tandem vi atque armis* Syracuſas *cepi. Quæ captis acciderint,* [a] *apud Annibalem & Carthaginienſes, victoſque juſtius, quam apud victoris populi ſenatum, quererentur.* Ego, Patres Conſcripti, *Syracuſas ſpoliatas ſi negaturus eſſem, numquam ſpoliis earum urbem* Romam *exornarem. quæ autem ſingulis victor aut ademi aut dedi; quum belli jure, tum ex cujuſque merito, ſatis ſcio me feciſſe. Ea vos rata habeatis,* Patres Conſcripti, *necne, magis reipublicæ intereſt, quam mea. Mea quippe fides exſoluta eſt: ad rempublicam pertinet, ne acta mea reſcindendo, alios in poſterum ſegniores duces faciatis. Et quoniam coram, & Siculorum, & mea verba audiſtis,* Patres Conſcripti; *ſimul templo excedemus, ut me abſente liberius conſuli ſenatus poſſit.* Ita dimiſſis Siculis, &
ipſe in Capitolium ad delectum diſceſſit. Conſul alter 32
de poſtulatis Siculorum ad Patres retulit. [b] Ibi quum diu de ſententiis certatum eſſet, & magna pars ſenatus, principe ejus ſententiæ T. Manlio Torquato, *cum tyrannis bellum gerendum fuiſſe*, cenſerent, *hoſtibus & Syracuſanorum*

GRONOVII.

a *Apud Annibalem & Carthaginienſes victoſque juſtius.*] Gallicani, Pall. immo omnes: *victos ſe juſtius:* etiam antiqua editio: *victos ſeſe juſtius.* Scribe eleganter: *apud Annibalem & Carthaginienſes, victos ſecum, juſtius quam apud victoris populi ſenatum quererentur:* nam & τὸ *Romani* Put. & Voſſianus ignorant.

b *Ibi quum diu de ſententiis certatum eſſet.*]

ſanorum & populi Romani: & urbem recipi, non capi: & receptam legibus antiquis & libertate ſtabiliri, non feſſam miſeranda ſervitute bello affligi. Inter tyrannorum & ducis Romani certamina, præmium victoris in medio poſitam urbem pulcherrimam ac nobiliſſimam periiſſe, horreum atque ærarium quondam populi Romani: cujus munificentia ac donis multis tempeſtatibus, hoc denique ipſo Punico bello adjuta ornataque reſpublica eſſet. Si ab inferis exiſtat [c] *rex Hiero, fidiſſimus imperii Romani cultor, quo ore aut Syracuſas, aut Romam ei oſtendi poſſe? quum, ubi ſemirutam ac ſpoliatam patriam reſpexiſſet, ingrediens Romam in veſtibulo urbis, prope in porta, ſpolia patriæ ſuæ viſurus ſit?* Hæc taliaque quum ad invidiam conſulis miſerationemque Siculorum dicerentur, mitius tamen decreverunt Patres cauſſa Marcelli. *Quæ is gerens bellum victorque egiſſet, rata habenda eſſe. in reliquum curæ ſenatui fore rem Syracuſanam, mandaturoſque conſuli Lævino,* [d] *quod ſine jactura reipublicæ fieri poſſet, fortunis ejus civitatis conſuleret.* Miſſis duobus ſenatoribus in Capitolium ad conſulem, uti rediret in curiam, & introductis Siculis, ſenatuſconſultum recitatum eſt. legatique benigne appellati, ac dimiſſi, ad genua ſe Marcelli conſulis projecerunt, obſecrantes, *ut quæ deplorandæ ac levandæ calamitatis cauſſa dixiſſent, veniam eis daret,*

eſſet.] Expunge præpoſitionem. Lib. 27, 13. *Quum diu certatum verbis eſſet.* Ita enim tranſponit Put. voces.

c *Rex Hiero fidiſſimus imperii Romani cultor.*] Put. *imperio Romano.*

d *Quoad ſine jactura.*] Idem, ſed & alii: *quod ſine jactura reipublicæ fieri poſſet.* non *quoad.* Bene: nam illud hoc ſenſu amant veterum optimi. Cicero in Verr. *Senator populi Romani, quod in vobis fuit, in veſtro oppido jacuit & pernoctavit in publico.* Pro domo: *ſacra Clodiæ gentis cur intereunt, quod in te fuit?* Hinc illuſtrabimus, quod in prima ad familiares Victorio, Manutio, omnibus editoribus difficile viſum eſt: *tibi decernit, ut regem deducas, quod commodo rem facere poſſis.* Sic ad Atticum: *Petitionis hujuſmodi ratio eſt, quod conjectura provideri poſſit.* Sed non id præcipuum eſt, quod impedivit viros doctos. *Tò rem* percepit Victorius, non Manutius: *τò commodo* Manutius; non Victorius. Neque hoc verbum requirit, ut adjungatur *reipublicæ:* cum ita generatim conceptum comprehendat, ſignificetque & reipublicæ & proconſulis Lentuli & provinciæ ejus & ipſius regis commodum. Ita Cicero in Bruto contrarium *incommodo*, non addito cujus: *etſi fortaſſe ego à te hujus voluntarius procurator petam, quod ipſe, cui debes, ſe incommodo exacturum negat.* Sic igitur ait, ut regem deducas, quatenus id vel eam rem commodo, omnium nempe quorum intereſt, facere poſſis.

Tam

*ret, & [e] in fidem, clientelamque ſe urbemque Syracuſas accipe-
ret.*[1] poſt hæc conſul clementer appellatos dimiſit. Cam- 33
panis deinde ſenatus datus eſt, quorum oratio miſerabi-
lior, cauſſa durior erat. neque enim meritas pœnas ne-
gare poterant, nec tyranni erant, in quos culpam con-
ferrent: ſed ſatis penſum pœnarum, tot veneno abſum-
ptis, tot ſecuri percuſſis ſenatoribus, credebant. [f] *Pau-
cos nobilium ſuperſtites eſſe, quos nec ſua conſcientia, ut quicquam
de ſe gravius conſulerent, impulerit, nec victoris ira capitis
damnaverit, eos libertatem ſibi ſuiſque, & bonorum aliquam par-
tem orare, cives Romanos, affinitatibus pleroſque & propinquis
jam cognationibus connubio vetuſto junctos.* Summotis deinde
è templo, pauliſper dubitatum, an arceſſendus à Capua
Q. Fulvius eſſet. ([g] mortuus enim poſt captam Claudius
conſul erat) ut coram imperatore qui res geſſiſſet, ſicut
inter Marcellum Siculoſque diſceptatum fuerat, diſce-
ptaretur: dein, [h] quum M. Atilium, C. Fulvium fratrem
Flacci, legatos ejus, ac Q. Minucium & L. Veturium
Philonem, item Claudii legatos, qui omnibus gerendis
rebus affuerant, in ſenatu viderent, nec Fulvium avocari
à Ca-

Tam prægnantis ſententiæ ſunt concepta eodem modo in omnibus vett. bonis libris verba.

c *In fidem & clientelam.*] Put. & fere omnes: *& in fidem clientelamque ſe urbemque.* Et, *appellatos dimiſit*, extrito τῷ *eos.*

f *Paucos nobilium ſuperſtites eſſe.*] Non tacendum in Put. & reg. legi: *ſuperior eſſe.* Vt & infra c. 35. non hi modo, ſed Gallicani omnes: *ne unde redimantur quidem, quidquam ſuperior eſſe.* vel, *ſuperius eſſe.* Numquid diviſo verbo duplicato uti voluit, ut eſſet: *ſuper iis eſſe?* Cornelius Nepos Alcib. *Contra Athenienſibus exhauſtis præter arma & naves nihil erat ſuper.* Voſſ. *nobilium ſuperiores eſſe.*

g *Mortuus enim poſt captam Claudius conſul erat.*] Rectius Sigonius: *Claudius proconſule.* etſi quibuſdam in libris ea vox tota deſit. Sic enim hoc capite: *qui ſe dediderunt in arbitrium ditionemque populi Romani Fulvio proconſule.*

h *Quum M. Atilium C. Fulvium fratrem Flacci legatos ejus.*] Gallicani ignorant *ejus*, dein *fratres* habent. Scribe: *Quum M. Atilium C. Fulvium fratris Flacci legatos, ac Q. Minucium.* Reſpicit autem τὸ *fratris* ſolum Fulvium, quaſi dictum eſſet: *hunc fratris Flacci.* Hanc notabilem ſermonis brevitatem ſuſtulerunt librarii & correctores, ego unice amplector.

VARIORUM.

1 *Poſt hæc conſul clementer appell.*] Plutarchus hoc ſic exprimit: *ἐπικλασθεὶς οὖν ὁ Μάρκελλος τούτοις τε διηλλάγη, καὶ τοῖς ἄλλοις Συρακουσίοις ἀεί τι πράττων ἀγαθὸν διετέλει. Sigon.*

à Capua, nec differri Campanos vellent; interrogatus ſententiam M. Atilius Regulus, cujus ex iis qui ad Capuam fuerant, maxima auctoritas erat, *In conſilio*, inquit, *arbitror me fuiſſe conſulibus Capua capta. quum quæreretur, ecquis Campanorum de republica noſtra bene meritus eſſet; duas mulieres compertum eſt, Veſtiam Oppiam Atellanam Capuæ habitantem, & Fauculam Cluviam, quæ quondam quæſtum corpore feciſſet; illam quotidie ſacrificaſſe pro ſalute & victoria populi Romani; hanc captivis egentibus alimenta clam ſuppeditaſſe. Cæterorum omnium Campanorum eundem erga nos animum, quem Carthaginienſium, fuiſſe:* [a] *ſecurique percuſſos à Q. Fulvio eſſe magis, quorum dignitas inter alios, quam quorum culpa eminebat.* [2] *Per ſenatum agi de Campanis, qui cives Romani ſunt, injuſſu populi non video poſſe. idque & apud majores noſtros in Satricanis factum eſt, quum defeciſſent: ut M. Antiſtius tribunus plebis prius rogationem ferret,* [b] *ſciretque plebs, uti ſenatui de Satricanis ſententiæ dicendæ jus eſſet. Itaque cenſeo cum tribunis plebis agendum eſſe, ut eorum unus pluresve rogationem ferant ad plebem, qua nobis ſtatuendi de Campanis jus fiat.* L. Atilius tribunus plebis, ex auctoritate ſenatus plebem in hæc verba rogavit: *Omnes Campani, Atellani, Calatini, Sabatini, qui ſe dediderunt in arbitrium ditionemque pop. Rom. Fulvio proconſule, quæque una ſecum dediderunt, agrum urbemque, divina, humanaque, utenſiliaque, ſive quid aliud dediderunt; de iis rebus quid fieri velitis, vos rogo, Quirites.* Plebes ſic juſſit, [c] *Quod ſenatus juratus maxima pars*
34 *cenſeat, qui aſſidetis, id volumus jubemuſque.* Ex hoc plebeiſcito

2 *Per ſenatum agi.*] Etſi enim ordinis ſenatorii poteſtas maxima eſſet, nihil tamen de civibus Romanis, injuſſu populi Romani decernere vel ſtatuere poterat. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Securique percuſſos fuiſſe magis.*] Voſſ. *viciſſe magis.* Put. *percuſſos eiſſe magis.* Lege: *perc. eſſe.*

b *Sciretque plebs uti ſenatui de Satricanis ſententiæ dicendæ jus eſſet.*] Forte: *ſciſceretque plebs.*

c *Quod ſenatus pars maxima.*] Libri omnes: *ſenatus juratus.* Et conſtat gravioribus in rebus ſenatum juratum decreviſſe: ſed commodius putat Lipſius: *ſenatus jurati.* In illo autem, *qui adſidetis*, vir tantus bonam copiam ejurat: quid, inquit, in hac ſolenni formula valeat, qui explicaverit, vir eſto. Ten-

tandum

ſcito ſenatus conſultus, *Oppia Cluviaque primum bona ac libertatem reſtituit. ſi qua alia præmia petere à ſenatu vellent, venire eas Romam.* Campanis in familias ſingulas decreta facta, quæ non operæ pretium eſt omnia enumerare. *Aliorum bona publicanda: ipſos liberoſque eorum & conjuges vendendas;* [1] *extra filias quæ enupſiſſent prius quam in populi Romani poteſtatem venirent. Alios in vincula condendos, ac de his poſterius conſulendum.* Aliorum Campanorum ſummam etiam cenſus diſtinxerunt, publicanda necne bona eſſent; *pecua captiva, præter equos, & mancipia, præter puberes virilis ſexus, & omnia quæ ſolo non continerentur, reſtituenda,* cen-

tandum eſt aliquid hac conditione propoſita. Libri omnes: *qui adſidens:* nam illud eſt Sigonii: & poteſt tolerari, ſed & commode ſit, *adſederint*, vel *adſidebunt.* Probum vero, *ſenatus juratus.* Nam in formula hac: *ſenatus juratus, maxima pars, qui adſederint:* perpetua eſt epexegeſis, & poſterius membrum explicat præcedens. Vt igitur oſtendant per hoc, *ſenatus juratus*, non intelligi præciſe omnes & ſingulos, ſed majorem ſenatorum partem, additur, *maxima pars.* Rurſum poterat fieri, ut in longum res per infrequentiam produceretur, ut per incidentia alia publicæ conſultationis negotia huic rei vacare pars maxima nequiret, & ideo neceſſe eſſet certos nec nimis magno numero hanc procurationem ſubituros ex ampliſſimo ordine deligi. Id ut liceat, neve de eo dubitetur, adjiciunt, ſe habituros hoc pro eo, quod à ſenatu, id eſt, parte maxima ſenatorum, ſit conſtitutum, quod viſum fuerit illis, *qui* ad hanc rem conſultandam *adſederint.* Iſtiuſmodi oppoſitionum plenus Livius. Lib. I. *Averſos boves, eximium quemque pulchritudine, caudis in ſpeluncam traxit.* Lib. 3. *Iuniores, id maxime quod Cæſonis ſodalium fuit, auxere iras in plebem.* Lib. 21. *Cum expeditis, acerrimo quoque viro.* Iam de parte maxima, firmant illa. Lib. 9. *Ne quis templum aramve injuſſu ſenatus aut tribunorum plebis partis majoris dedicaret.* Lib. 40. *Quantum Q. Petilio prætori majorique parti tribunorum plebis videretur.* Nonnunquam etiam certus numerus requirebatur. Vt lib. 38. *Prætor ſenatum conſuleret, ſi ei permiſſum eſſet, quum in ſenatu centum non minus eſſent.* Lib. 42. *Donaria dari, quanta ex pecunia decreſſet ſenatus, quum centum & quinquaginta non minus adeſſent.* Quod hic eſt *adeſſe*, illic eſt *adſidere.* Vt lib. I. quod maxime illuſtrat: *Inde ordine alii rogabantur: quandoque pars major eorum, qui aderant, in eam ſententiam ibat.* Ex quo poteſt & τὸ *eorum* intelligi in eo: *maxima pars qui adſederint.* Denique quia de ſenatu jurato apud Ciceronem exempla eſſe ait vir ſummus, addemus unum alterumque ex Livio. Lib. 30. *Patres igitur jurati (ita convenerat) cenſuerunt, uti Coſſ. provincias inter ſe compararent.* Lib. 42. *Vt juratus ſenatus decerneret, qui eam rem quæreret animadverteretque.* Scribe etiam cum optimis circa hæc ipſa: *Plebes ſic juſſit:* & ex hoc *plebeiſcito.* Ibidem Put. & Men. *Extra filias, quæ enupſiſſent:* ut Sigonius.

VARIORUM.

1 *Extra filias quæ enupſiſſent priuſque in Pop. Romani.*] Egregie, quaſi quæ à paterna domo in mariti tranſiſſent: ut enim *Innubere* eſt in mariti domum tranſire; ſic *Enubere* è patris domo exire. *Sigon.*

GRO-

cenſuerunt, *dominis. Campanos omnes, Atellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quam, qui eorum aut ipſi aut parentes eorum apud hoſtes eſſent, liberos eſſe*, juſſerunt: *ita ut nemo eorum civis Romanus, aut Latini nominis eſſet. neve quis eorum, qui Capuæ fuiſſent, dum portæ clauſæ eſſent, in urbe agrove Campano intra certam diem maneret. Locus, ubi habitarent, trans Tiberim, qui non contingeret Tiberim, daretur. qui nec Capuæ nec in urbe Campana, quæ à pop. Romano defeciſſet, per bellum fuiſſent, eos cis Lirim amnem Romam verſus; qui ad Romanos tranſiſſent prius, quam Annibal Capuam veniret, cis Vulturnum emovendos*, cenſuerunt. *ne quis eorum propius mare quindecim millibus paſſuum agrum ædificiumve haberet. Qui eorum trans Tiberim moti eſſent, ne ipſi poſterive eorum uſpiam pararent, haberentve, niſi in Veiente, aut Sutrino Nepeſinove agro: dum ne cui major, quam quinquaginta jugerum agri modus eſſet. Senatorum omnium, quique magiſtratus Capuæ, Atellæ, Calatiæ geſſiſſent, bona venire Capuæ*, juſſerunt. *libera corpora quæ venundari placuerat, Romam mitti, ac Romæ venire. Signa, ſtatuas æneas, quæ capta de hoſtibus dicerentur, quæ eorum ſacra ac profana eſſent, ad pontificum collegium* rejecerunt. Ob hæc decreta mœſtiores aliquanto quam Romam venerant, Campanos dimiſerunt. nec jam Q. Fulvii ſævitiam in ſeſe, ſed iniquitatem Deûm, atque execrabilem fortu-
35 nam ſuam incuſabant. Dimiſſis Siculis Campaniſque, delectus habitus. ſcripto deinde exercitu, de remigum ſupplemento agi cœptum. in quam rem quum neque hominum ſatis, nec, ex qua pararentur ſtipendiumque acciperent, pecuniæ quicquam ea tempeſtate in publico eſſet; edixerunt conſules, ut privati ex cenſu ordinibuſque, ſicut antea, remiges darent cum ſtipendio cibariiſque dierum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominum tantaque indignatio fuit, ut magis dux, quam materia ſeditioni deeſſet. *Secundum Siculos Campanoſque plebem Romanam perdendam, lacerandamque ſibi conſules ſumpſiſſe. per tot annos tributo exhauſtos, nil reliqui, præter terram nudam ac vaſtam, habere. Tecta hoſtes incendiſ-*

ſe, [a] *ſervos agricultores rempublicam abduxiſſe: nunc ad militiam parvo ære emendo, nunc remiges imperando. Si quid cui argenti æriſve fuerit, ſtipendio remigum, & tributis annuis ablatum. ſe ut dent quod non habeant, nulla vi, nullo imperio cogi poſſe. Bona ſua venderent: in corpora quæ reliqua eſſent, ſævirent. Ne unde redimantur quidem, quicquam ſupereſſe.* Hæc non in occulto, ſed propalam in foro atque oculis ipſorum conſulum ingens turba circumfuſi fremebant: nec eos ſedare conſules, nunc caſtigando, nunc conſolando poterant. [b] Spacium deinde his tridui ſe dare ad cogitandum dixerunt: quo ipſi ad rem inſpiciendam expediendamque uſi ſunt. Senatum poſtero die habuerunt de remigum ſupplemento: ubi [c] quum multa diſſeruiſſent, cur æqua plebis recuſatio eſſet, verterunt orationem eo, ut dicerent, *Privatis id, ſeu æquum ſeu iniquum onus injungendum eſſe. Nam unde, quum pecunia in ærario non eſſet, paraturos navales ſocios? Quomodo autem ſine claſſibus, aut Siciliam obtineri, aut Italia Philippum arceri poſſe, aut tuta*
Italiæ littora eſſe? Quum in hac difficultate rerum conſi- 36
lium hæreret, ac prope torpor quidam occupaſſet hominum mentes, tum Lævinus conſul, *Magiſtratus ſenatui, &* [d] *ſenatum populo, ſicut honore præſtent, ita ad omnia quæ dura*

GRONOVII.

a *Servos agricultores rempublicam abduxiſſe.*] Laborat hic Sigonius. Refert ex ſuo libro: *agricultores populi Romani:* legit autem: *prætores abduxiſſe.* Quaſi mirum ſit, qui abducti ſint in uſum reipublicæ juſſu illorum, qui reipubl. præſunt, eos *rempublicam abduxiſſe* dici. Male ergo & Cicero in Bruto, de Tib. Graccho: *propter turbulentiſſimum tribunatum, ad quem ex invidia fœderis Numantini bonis iratus acceſſerat, ab ipſa republica eſt interfectus.* Et lib. I. fam. 9. *Me univerſa reſpublica, duce ſenatu, comitante Italia, &c. omnibus deniqueſuis viribus reſuperaſſet.* Male Tacitus lib. I. ann. *Dabat & famæ, ut vocatus electuſque potius à republica videretur, quam per uxorium ambitum & ſenili adoptione irrepſiſſe.* Itaque abſit ut editum, ab optimis libris confirmatum, mutemus.

b *Spatium deinde his tribuere ſe dareque ad cogitandum.*] Put. *Spatium deinde iis tribui ſe dare ad cogitandum.* Optime, modo literam mutes, faciaſque *tridui*, quod anticipavit Sigonius. Voſſ. *tribuiſſe dareque.*

c *Quum multa diſſeruiſſent, cur æqua plebis recuſatio eſſet.*] Ita quidem mſſ. Sed placebat Salmaſio: *curæque plebis recuſatio eſſet.*

d *Et ſenatus populo, ſicut honore præſtet.*] Put. & Gallicani: *& ſenatum populo ſicut honore præſtent.* Recte: nam

atque aſpera eſſent, ſubeunda ducem debere eſſe. Si quid injungere inferiori velis, id prius in te ac tuos ſi ipſe juris ſtatueris, facilius omnes obedientes habeas. nec impenſa gravis eſt, quum ex ea plus quam pro virili parte ſibi quemque capere principum vident. [e] *Itaque claſſes habere atque ornare volumus populum Romanum? privatos ſine recuſatione remiges dare? nobiſmet ipſis primum imperemus. Aurum, argentum, æs ſignatum omne ſenatores craſtina die in publicum conferamus: ita ut annulos ſibi quiſque, & conjugi, & liberis, & filio bullam, & quibus uxor filiæve ſunt,* [f] *ſingulas uncias pondo auri relinquant; argenti, qui curuli ſella ſederunt, equi ornamenta & libras pondo, ut ſalinum patellamque Deorum cauſſa habere poſſint. cæteri ſenatores libram argenti tantum, æris ſignati quina in ſingulos patres familiæ relinquamus.* [1] *Cæterum omne aurum, argentum, æs ſignatum, ad triumviros menſarios extemplo deferamus; nullo ante ſenatuſconſulto facto: ut voluntaria collatio, & certamen adjuvandæ reipublicæ excitet ad æmulandum animos primum equeſtris ordinis, dein reliquæ plebis. hanc unam viam, multa inter nos collocuti, conſules invenimus. Ingredimini Diis bene juvantibus. Reſpublica incolumis & privatas res facile ſalvas præſtat. publica prodendo, tua nequicquam ſerves.* In hæc tanto animo conſenſum eſt, ut gratiæ ultro conſulibus agerentur. ſenatu inde miſſo, pro ſe quiſque aurum, argentum & æs in publicum conferunt: tanto certamine injecto, ut prima inter primos nomina ſua vellent in publicis tabulis eſſe;

τὸ *magiſtratus*, plurativo numero accipiendum, utrumque autem τὸ *magiſtratus* & τὸ *ſenatum* reſpondent orationi infinitivæ, *duces debere eſſe.* nam & ſic optimi. non *ducem.*

e *Itaque ut claſſem habeat, quam ornare volumus.*] Quis hæc ſana judicet? Sed & mſſ. vitii ea coarguunt: Alii: *itaque claſſes habeat quas ornare.* Alii: *itaque claſſem hanc quam ornare.* Put. & optimi: *Itaque claſſes habeatque ornare volumus P. R. privatos.* Scribe & diſtingue: *Itaque claſſes habere atque ornare volumus populum Romanum? privatos ſine recuſatione remiges dare? Nobiſmetipſi primum imperemus.*

f *Singulas uncias auri pondo.*] Scribendum: *ſingulas uncias pondo auri:* dictum fuit in commentario de pec. vet. 1, 6.

VARIORUM.

1 *Cæterum omne aurum, argentum.*] *Cæterum* nomen eſt, non adverbium. intelligit enim reliquum aurum argentumque in publicum conferendum, præter id, quod ſibi quiſque ex ſenatus auctoritate reliquerit. *Sigon.*

eſſe; ut [a] nec triumviri accipiundo, nec ſcribæ referundo ſufficerent. Hunc conſenſum ſenatus equeſter ordo eſt ſecutus: equeſtris ordinis plebs. [b] ita ſine edicto, ſine coërcitione magiſtratus, nec remige in ſupplementum, nec ſtipendio reſpublica eguit: paratiſque omnibus ad bellum, conſules in provincias profecti ſunt. Neque 37
aliud magis tempus belli fuit, quo Carthaginienſes Romanique pariter variis caſibus immiſtis, magis in ancipiti ſpe ac metu fuerint. Nam Romanis & in provinciis, hinc in Hiſpania adverſæ res, hinc proſperæ in Sicilia, luctum & lætitiam miſcuerant: & in Italia, quum Tarentum amiſſum damno & dolori, tum arx cum præſidio retenta præter ſpem gaudio fuit: & terrorem ſubitum pavoremque urbis Romæ obſeſſæ & oppugnatæ, Capua poſt dies paucos capta in lætitiam vertit. Tranſmarinæ quoque res quadam vice penſatæ. Philippus hoſtis tempore haud ſatis opportuno factus: Ætoli novi adſciti ſocii, Attaluſque Aſiæ rex, jam velut deſpondente fortuna Romanis imperium orientis. Carthaginienſes quoque Capuam amiſſam, & Tarentum captum æquabant: & ut ad mœnia urbis Romæ nullo prohibente ſe perveniſſe in gloria ponebant, ita pigebat irriti incepti: pudebatque adeo ſe ſpretos, ut ſedentibus ipſis ad Romana mœnia, alia porta exercitus Romanus in Hiſpaniam duceretur. Ipſæ quoque Hiſpaniæ quo propius ſpem venerant, tantis duobus ducibus exercitibuſque cæſis, debellatum ibi, ac pulſos inde Romanos eſſe; eo plus, ab L. Marcio tumultuario duce ad vanum & irritum victoriam redactam eſſe, indignationis præbebat. Ita æquante fortuna, ſuſpenſa omnia utrimque erant: integra ſpe, integro

GRONOVII.

a *Nec triumviri accipiendo nec ſcribæ referendo.*] Optimi libri *accipiundo* & *referundo.*

b *Ita ſine edicto, ſine cohortatione magiſtratus.*] Pal. unus: *coertione.* Alter: *coerctione.* Put. reg. Men. Voſſ. *coercitatione.* An verum eſt *coercitione?* eſt utique: nam cohortatio facta quidem illa fuerat, ſed profecerat omnino nihil. Et ſic noſter lib. 4. *Conſuli*

integro metu, velut illo tempore primum bellum incipe-
38 rent. Annibalem ante omnia angebat, quod Capua pertinacius oppugnata ab Romanis, quam defenſa ab ſe, multorum Italiæ populorum animos averterat: quos neque omnes tenere præſidiis, niſi vellet in multas parvaſque partes carpere exercitum, quod minime tum expediebat, poterat: nec deductis præſidiis ſpei liberam vel obnoxiam timori ſociorum relinquere fidem. Præceps in avaritiam & crudelitatem animus, ad ſpolianda, quæ tueri nequibat, ut vaſtata hoſti relinquerentur, inclinavit. Id fœdum conſilium, quum incepto, tum etiam exitu fuit. neque enim indigna patientium modo abalienabantur animi, ſed cæterorum etiam. quippe [1] ad plures exemplum, quam calamitas, pertinebat. Nec conſul Romanus tentandis urbibus, ſicunde ſpes aliqua ſe oſtendiſſet, deerat. Salapiæ principes erant, [c] Daſius & Blaſius: Daſius Annibali amicus, Blaſius quantum ex tuto poterat, rem Romanam fovebat: & per occultos nuncios ſpem proditionis fecerat Marcello, ſed ſine adjutore Daſio res tranſigi non poterat. Multum ac diu cunctatus, & tum quoque magis inopia conſilii potioris, quam ſpe effectus, Daſium appellabat. at ille quum ab re averſus, tum æmulo potentatus inimicus, rem Annibali aperit. Arceſſito utroque, Annibal quum pro tribunali quædam ageret, mox de Blaſio cogniturus, ſtarentque ſummoto populo accuſator & reus: Blaſius de proditione Daſium appellabat. Enimvero ille, velut in manifeſta re, exclamat, ſub oculis Annibalis ſecum de proditione agi. Annibali atque eis qui aderant, quo audacior res erat, minus ſimilis veri viſa eſt. æmulationem profecto

damnum aliamve coercitionem detrectantibus militiam inhibenti. Suetonius Auguſto: *Coercitionem in hiſtriones magiſtratibus in omni tempore & loco lege vetere permiſſam ademit.* Viſe libros juris.

c *Daſius & Blaſius.*] Put. ubique *Blattius.*

VARIORUM.

1 *Ad plures exemplum.*] Hoc ideo dicit, quia *Improbum factum videtur* quic-

fecto atque odium eſſe: & id crimen afferri, quod, quia teſtem habere non [a] potuiſſet, liberius fingenti ſit. Ita inde dimiſſi ſunt. [b] nec Blaſius ante abſtitit tamen tam audaci incepto, quam idem obtundendo, docendoque quam ea res ipſis patriæque ſalutaris eſſet, pervicit, ut [c] præſidium Punicum, (quingenti autem Numidæ erant) Salapiaque traderetur Marcello. Nec ſine cæde multa tradi potuit. longe fortiſſimi equitum toto Punico exercitu erant. Itaque quamquam improviſa res fuit, nec uſus equorum in urbe erat; tamen armis inter tumultum captis, & eruptionem tentaverunt; & quum evadere nequirent, pugnantes ad ultimum occubuerunt. nec plus quinquaginta ex his in poteſtatem hoſtium vivi venerunt. pluſque aliquanto damni hæc ala equitum amiſſa Annibali, quam Salapia fuit: nec deinde umquam Pœnus (quo longe plurimum valuerat) equitatu ſuperior fuit. Per idem tempus quum in arce Tarentina vix ino- 39
pia tolerabilis eſſet, ſpem omnem præſidium quod ibi erat Romanum, præfectuſque præſidii atque arcis M. Livius, in commeatibus ab Sicilia miſſis habebant. qui ut tuto prætervеherentur oram Italiæ, claſſis viginti ferme navium Rhegii ſtabat. Præerat claſſi commeatibuſque D. Quintius, obſcuro genere ortus; cæterum multis fortibus factis gloria militari illuſtris. Primo quinque naves, quarum maximæ duæ triremes à Marcello ei traditæ

quicquid exemplo caret: ut contra, *Improbè factum haud putatur, cujus exemplum viget*. Videſis Symmachum lib. 2. Epiſt. 36. lib. 3. Epiſt. 33. lib. 4. Epiſt. 8. Tacitum lib. 3. Annal. cap. 64. lib. 12. Annal. cap. 5. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Potuiſſet, liberius fingeretur ita deinde.*] Gallicani Voſſ. duo Pall. *Quia teſtem habere non poſſet, liberius fingentis ita inde.* Put. *fingentiſitia inde.* Repone: *liberius fingenti ſit. Ita inde dimiſſi ſunt.* Lib. 30. *Colloquium Annibalis in ſecreto habitum ac liberum fingenti, qua velit flecti.*

b *Nec Blaſius ante abſtitit tam audaci incepto.*] Put. *abſtitit tament audaci.* Significat: *abſtitit tamen tam audaci.*

c *Præſidium Punicum (hi autem Numidæ erant.)*] Put. & Voſſ. *Præſidium Punicum autem Numidæ.* Vt & reg. & Men. Palatinus unus: *Punicum id autem.* Nempe excidit numerus aut corruptus eſt: nam ſcriptum fuerat: I➔ *autem*, ſive *quingenti autem Numidæ erant.* Valerius Maximus lib. 3. 8.

ditæ erant, habuit: poſtea rem impigre ſæpe gerenti tres additæ quinqueremes: poſtremo ipſe à ſociis, Rheginiſque, & à Velia & à Pæſto, debitas ex fœdere exigendo, [d] claſſem viginti navium, ſicut ante dictum eſt, effecit. Huic ab Rhegio profectæ claſſi, Democrates cum pari claſſe navium Tarentinarum numero, quindecim millia ferme ab urbe ad Sacriportum obvius fuit. Velis tum forte improvidus futuri certaminis Romanus veniebat. ſed circa Crotonem Sibarimque ſuppleverat remigio naves: inſtructamque & armatam egregie pro magnitudine navium claſſem habebat. & tum forte ſub idem fere tempus & venti vis omnis cecidit, & hoſtes in conſpectu fuere: ut ad componenda armamenta, expediendumque remigem ac militem ad imminens certamen ſatis temporis eſſet. Raro alias tantis animis juſtæ concurrerunt claſſes: quippe quum in majoris diſcrimen rei, quam ipſæ erant, pugnarent. [1] Tarentini, ut recuperata urbe ab Romanis poſt centeſimum prope annum, arcem etiam liberarent; [e] ſpe commeatus quoque hoſtibus, ſi navali prælio poſſeſſionem maris ademiſſent, interclufuros: Romani, ut, retenta poſſeſſione arcis, oſtenderent, non vi aut virtute, ſed proditione ac furto, Tarentum amiſſum. Itaque ex utraque parte ſigno dato quum roſtris concurriſſent, neque retro navem inhiberent, nec dirimi ab ſe hoſtem paterentur, quam quis indeptus navem erat, ferrea injecta manu; ita con-

Marcelloque Salapiam & quingentos Numidas qui in ea cuſtodia cauſſa erant, tradidit. Nec fugit hoc Sigonium.

d *Claſſem viginti navium.*] Voſſ. Gallic. & Pall. omnes: *triginta navium.*

e *Spem commeatus quoque hoſtibus, &c. interclufuri.*] Voſſ. & Put. omneſque Gall. *interclufuros.* Recte, ſed & *ſpe* legendum. *Spe* (i. ſpe ipſis facta vel innata, per intellectum verbi ſubſtantivi) *commeatus quoque hoſtibus, ſi navali prælio poſſeſſionem maris ademiſſent, interclufuros.* De intellectu τοῦ *ſe* cum alibi, tum ad lib. 40, 42.

VARIORUM.

1 *Tarentini, ut recuperata urbe ab Romanis poſt c.*] LXXX. anni numerantur à L. Papirio, Sp. Carvilio coſſ. quibus de Tarentinis debellatis triumphatum eſt anno ab urbe cond. CDLXXX. ad hunc annum, qui eſt DXL. *Sigon.*

GRO-

conſerebant ex propinquo pugnam, ut non miſſilibus tantum, ſed gladiis etiam [a] prope collato pede gereretur res. Proræ inter ſe junctæ hærebant, puppes alieno remigio circumagebantur. ita in arcto ſtipatæ erant naves, ut vix ullum telum in mari vanum intercideret. frontibus velut pedeſtris acies urgebant: perviæque naves pugnantibus erant. Inſignis tamen inter cæteras pugna fuit duarum, quæ primæ agminis concurrerant inter ſe. In Romana nave ipſe Quintius erat, in Tarentina Nico, cui Perconi fuit cognomen, non publico modo, ſed privato etiam odio inviſus atque infeſtus Romanis: quod ejus factionis erat, quæ Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quintium ſimul pugnantem hortantemque ſuos, incautum haſta transfigit. [b] ille atque præceps cum armis procidit ante proram. victor Tarentinus in turbatam duce amiſſo navem impigre tranſgreſſus, quum ſummoviſſet hoſtes, & prora jam Tarentinorum eſſet, puppim male conglobati tuerentur Romani; repente & alia à puppi triremis hoſtium apparuit. Ita in medio circumventa Romana navis capitur. hinc cæteris terror injectus, ut prætoriam navem captam videre: fugienteſque paſſim, aliæ in alto merſæ, aliæ in terram remis abreptæ, mox prædæ fuere Thurinis Metapontiniſque. ex onerariis, quæ cum commeatu ſequebantur, perpaucæ in poteſtatem hoſtium venere: aliæ ad incertos ventos hinc atque illinc obliqua transferentes vela, in altum evectæ ſunt. Nequaquam pari ſortuna per eos dies Tarenti res geſta.

GRONOVII.

a *Prope collato pede præliarentur.*] Pet. reg. Men. duo Pall. *Collato pede quereretur.* Tertius Pal, *gereretur.* Put. *quereretur res.* Vtrum, *collato pede gereretur res*, an, *collato pede cerneretur*, vel *certaretur.*

b *Ille ſimul atque præceps cum armis procidit ante proram.*] Gallicani, Palatini, Italici, quos conſuluimus, omnes, Voſſ. Andreas cum traducibus ſuis & Aldus ad Gryphium uſque τοῦ *ſimul* deficiuntur. Apud primum reperio Cutionem. Sic ergo diſtinguo: *Hic Quintium ſimul pugnantem hortantemque ſuos incautum haſta transfigit: ille atque præceps cum armis procidit ante proram. Victor Tarentinus in turbatam duce amiſſo navem impigre tranſgreſſus quum ſummoviſſet hoſtes* &c. Poſuit autem ut ſolent τὸ *atque* in re ſubita pro *continuo*

 vel

geſta, nam ad quatuor millia hominum frumentatum egreſſa, quum in agris paſſim vagarentur; Livius, qui arci præſidioque Romano præerat, intentus in omnes occaſiones gerendæ rei, C. Perſium, impigrum virum, cum duobus millibus armatorum ex arce emiſit. qui vage effuſos per agros palatoſque adortus, quum diu paſſim cecidiſſet, paucos ex multis trepida fuga incidentes ſemiapertis portarum foribus, [1] in urbem compulit, ne urbs eodem impetu caperetur. Ita æquatæ res ad Tarentum; Romanis victoribus terra, Tarentinis mari. frumenti ſpes, quæ in oculis fuerat, utroſque fruſtrata pariter.

40 Per idem tempus Lævinus Conſul jam magna parte anni circumacta, in Sicilia veteribus noviſque ſociis exſpectatus, quum veniſſet, primum ac potiſſimum omnium ratus, [c] Syracuſis nova pace inconditas componere res. Agrigentum inde, (quod belli reliquum erat, tenebaturque à Carthaginienſium valido præſidio) [d] duxit legiones. & affuit fortuna incepto. Hanno erat imperator Carthaginienſium, ſed [e] omnem in Mutine Numidiſque ſpem repoſitam habebat. Per totam Siciliam vagus prædas agebat ex ſociis Romanorum: neque intercludi ab Agrigento vi aut arte ulla, nec quin erumperet ubi vellet, prohiberi poterat. Hæc ejus gloria quia jam imperatoris quoque famæ officiebat, poſtremo in invidiam vertit: ut ne bene geſtæ quidem res jam Hannoni

vel *ſtatim*. Plautus Epidico: *Quum ad portum venio, atque ego illam illic video præſtolarier, Et cum ea tibicinæ ibant quatuor*. Bacchidibus: *Dum circumſpecto, atque ego lembum conſpicor*. Virg. 1. Georg. *Si brachia forte remiſit, Atque illum præceps prono rapit alveus amni*.

c *Syracuſanis nova pace.*] Put. *Syracuſus*. Lege: *Syracuſis* vel, *Syracuſanas*.

d *Duxit legiones. aſſuit fortuna.*] Put. Voſſ. & omnes Gall. *Duxit legiones. & adfuit fortuna incepto*.

e *Omnem in Mutine Numidiſque ſpem repoſitam habebat.*] Immo *habebant*. Nimirum Carthaginienſes; non Hanno, qui ſi ſpem in eo repoſitam habuiſſet, non irritaſſet hominem ablata præfectura.

VARIORUM.

1 *In urbem compulit, ne urbs eodem impetu.*] Non videtur hæc collocatio Livii eſſe, ſed lego: *ſemiapertis, ne urbs eodem impetu caperetur, portarum foribus, in urbem compulit*. Tan. Faber.

GRO-

noni propter auctorem ſatis lætæ eſſent. propter quæ poſtremo præfecturam ejus filio ſuo dedit, ratus, cum imperio auctoritatem quoque ei inter Numidas ereptum. quod longe aliter evenit. Nam veterem favorem ejus ſua inſuper invidia auxit. neque ille indignitatem injuriæ tulit: confeſtimque ad Lævinum occultos nuncios miſit de tradendo Agrigento. Per quos ut eſt facta fides, compoſituſque rei gerendæ modus, portam ad mare ferentem Numidæ quum occupaſſent, pulſis inde cuſtodibus, aut cæſis, Romanos ad idipſum miſſos in urbem acceperunt. & quum agmine jam in media urbis ac forum magno tumultu iretur, ratus Hanno non aliud quam tumultum ac ſeceſſionem (id quod & ante acciderat) Numidarum eſſe, ad comprimendam ſeditionem proceſſit. atque ille, quum ei multitudo major, quam Numidarum procul viſa, & clamor Romanus haudquaquam ignotus ad aures accidiſſet; prius quam ad ictum teli veniret, capeſſit fugam. per averſam portam emiſſus, aſſumpto comite Epicyde, cum paucis ad mare pervenit: nactique opportune parvum navigium, relicta hoſtibus Sicilia (de qua per tot annos certatum erat) in Africam trajecerunt. alia multitudo Pœnorum, Siculorumque ne tentato quidem certamine, quum cæci in fugam ruerent, clauſique exitus eſſent, circa portas cæſa. Oppido recepto Lævinus, qui capita rerum Agrigenti erant, virgis cæſos ſecuri percuſſit: cæteros prædamque vendidit. omnem pecuniam Romam miſit. Fama Agrigentinorum cladis, Siciliam quum pervaſiſſet, omnia repente ad Romanos inclinaverunt. Prodita brevi ſunt viginti oppida: ſex vi capta: voluntaria deditione in fidem venerunt ad quadraginta. quarum civitatium principibus [a] quum pro cujuſque merito conſul pretia pœnaſque exſolviſſet,

GRONOVII.

a *Quum pro cujuſque merito conſul premia.*] Put. regiuſque: *pretia pœnaſque.* Cujus alterum eſt interpretatio. Plautus Captivis: *pro benefactis ejus uti ei pretium poſſim reddere.* Livius lib. 5. *Quum & recte & perperam facto pretium*

ſolviſſet, coëgiſſetque Siculos poſitis tandem armis, ad
agrum colendum animos convertere, ut eſſet non inco-
larum modo alimentis frugifera inſula, ſed urbis Romæ,
atque Italiæ (id quod multis ſæpe tempeſtatibus fecerat)
annonam levaret; ab Agathyrna inconditam multitudi-
nem ſecum in Italiam tranſvexit. quatuor millia homi-
num erant miſti ex omni colluvione exules, obærati, ca-
pitalia auſi plerique; & quum in civitatibus ſuis ac ſub le-
gibus vixerant, & poſtquam eos ex variis cauſſis fortuna
ſimilis conglobaverat, Agathyrnæ per latrocinia ac ra-
pinam tolerantes vitam. hos neque relinquere Lævinus
in inſula, tum primum nova pace coaleſcente, velut ma-
teriam novandis rebus, ſatis tutum ratus eſt: & Rheginis
uſui futuri erant ad populandum Bruttium agrum; aſſue-
tam latrociniis quærentibus manum. Et quod ad Sici-
41 liam attinet, eo anno debellatum eſt. In Hiſpania prin-
cipio veris P. Scipio navibus deductis, evocatiſque edi-
cto Tarraconem ſociorum auxiliis, claſſem onerariaſque
oſtium inde Iberi fluminis petere jubet. Eodem legio-
nes ex hibernis convenire quum juſſiſſet, ipſe cum quin-
que millibus ſociorum ab Tarracone profectus ad exer-
citum eſt. quo quum veniſſet, alloquendos maxime ve-
teres milites, qui tantis ſuperfuerant cladibus, ratus,
concione advocata ita diſſeruit: *Nemo ante me novus im-
perator militibus ſuis, prius quam opera eorum uſus eſſet, gratias
agere jure ac merito potuit. Me vobis, priuſquam provinciam
aut caſtra viderem, obligavit fortuna: primum, quod ea pietate
erga patrem patruumque meum vivos mortuoſque fuiſtis: deinde,
quod amiſſam tanta clade provinciæ poſſeſſionem, integram, &
populo Romano, & ſucceſſori mihi, virtute veſtra obtinuiſtis. Sed
quum jam benignitate Deûm id paremus atque agamus, non ut
ipſi maneamus in Hiſpania, ſed ne Pœni maneant, nec ut pro
ripa Iberi ſtantes arceamus tranſitum hoſtis, ſed ut ultro tranſea-*

mus,

tium deberetur. Lib.30. *Ne vobis quidem Sicilia atque Sardinia ſatis digna pretia ſunt pro tot claſſibus.* Lib. 34. *Pretia militiæ caſura in pace ægre ferebant.* Neque inſolens Tacito.

b Quippe

mus, transferamuſque bellum; vereor ne cui veſtrum majus id, audaciuſque conſilium, quam aut pro memoria cladium nuper acceptarum aut pro ætate mea videatur. Adverſæ pugnæ in Hiſpania, nullius in animo, quam meo, minus obliterari poſſunt. [b] Quippe cui pater & patruus intra triginta dierum ſpacium, ut aliud ſuper aliud cumularetur familiæ noſtræ funus, interfecti ſunt. Sed ut familiaris pœne orbitas ac ſolitudo frangit animum; ita publica quum fortuna tum virtus, deſperare de ſumma rerum prohibet; [c] ea fato quodam data nobis ſors eſt, ut magnis omnibus bellis victi vicerimus. Vetera omitto, Porſenam, Gallos, Samnites: à Punicis bellis incipiam. Quot claſſes, quot duces, quot exercitus priore bello amiſſi ſunt? Jam quid hoc de bello memorem? Omnibus aut ipſe affui cladibus: aut quibus afui, maxime unus omnium eas ſenſi. Trebia, Traſimenus, Cannæ, quid aliud ſunt, quam monumenta occiſorum exercituum, conſulumque Romanorum? Adde defectionem Italiæ, Siciliæ, majoris partis Sardiniæ. Adde ultimum terrorem ac pavorem, caſtra Punica inter Anienem & mœnia Romana poſita: & viſum prope in portis victorem Annibalem. In hac ruina rerum ſtetit una integra atque immobilis virtus populi Romani. Hæc, omnia ſtrata humi erexit ac ſuſtulit. Vos omnium primi, milites, poſt Cannenſem cladem vadenti Aſdrubali ad Alpes Italiamque, qui ſi ſe cum fratre conjunxiſſet, nullum jam nomen eſſet populi Romani, ductu auſpicioque patris mei obſtitiſtis. & hæ ſecundæ res illas adverſas ſuſtinuerunt. Nunc, benignitate Deûm, omnia ſecunda, proſpera, indies lætiora ac meliora in Italia Siciliaque geruntur. In Sicilia, Syracuſæ Agrigentumque captum. pulſi tota inſula hoſtes, [d] receptaque provincia in ditione populi Romani eſt. In Italia

b *Quippe cui pater & patruus* &c. *interfecti ſunt.*] Scio, ſic quoque interdum veteres: ſed hic malo, *interfecti ſint.*

c *Eo fato quo donata nobis ſors eſt, ut magnis.*] Reg. Pet. Pal. Voſſ. aliquot Florentini: *eo fato* (vel *facto*) *quo damnata.* Put. *ea fato quodam nata.* Scribe: *ea fato quodam data nobis ſors eſt.* Sic lib. 31. *Data fato etiam quodam Furiæ genti Gallica bella.* Lib. 30. *Si hoc ita fato datum erat.* Lib. 22. *Nobis quoniam prima animi ingeniique negata ſors eſt.* Seneca 4. beneſ. 41. *Fatoque quodam datum eſt, ut aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere.*

d *Receptaque provincia in ditionem populi Romani eſt.*] Put. & Gallic. omnes, cum Voſſiano, *ditione.* Intelligendum, receptam per Marcellum cæ-

teroſque

Italia Arpi recepti, Capua capta. Iter omne ab urbe Roma trepida fuga emenſus Annibal, in extremum angulum agri Bruttii compulſus; nihil jam majus precatur Deos, quam ut incolumi cedere atque abire ex hoſtium terra liceat. Quid igitur minus conveniat, milites, quam quum aliæ ſuper alias clades cumularentur, ac Dii p. ope ipſi cum Annibale ſtarent, vos hic cum parentibus meis ([e] æquentur enim etiam honore nominis) ſuſtinuiſſe labantem fortunam populi Romani: nunc eoſdem, quia illic omnia ſecunda lætaque ſunt, animis deficere? Nuper quoque quæ acciderunt, utinam tam ſine meo luctu, quam veſtro, tranſiſſent! Nunc Dii immortales imperii Romani præſides, qui centuriis omnibus, ut mihi imperium juberent dari, fuere auctores; iidem auguriis auſpiciiſque & [1] per nocturnos etiam viſus omnia læta ac proſpera portendunt. Animus quoque meus, maximus mihi ad hoc tempus vates, præſagit, noſtram Hiſpaniam eſſe: brevi extorre hinc omne Punicum nomen, maria terraſque fœda fuga impleturum. Quod mens ſua ſponte divinat, idem ſubjicit ratio haud fallax. Vexati ab iis ſocii, noſtram fidem per legatos implorant. tres duces diſcrepantes, prope ut defecerint alii ab aliis, trifariam exercitum in diverſiſſimas regiones diſtraxere. Eadem in illos ingruit fortuna, quæ nuper nos afflixit. nam & deſeruntur ab ſociis, ut prius ab Celtiberis nos: & diduxere exercitus; quæ patri, patruoque meo cauſſa exitii fuit. Nec diſcordia inteſtina coire eos in unum ſinet, neque ſinguli nobis reſiſtere poterunt. Vos modo, milites, favete nomini Scipionum, ſoboli imperatorum veſtrorum, velut acciſis recreſcenti ſtirpibus. Agite milites veteres, novum exercitum, novumque ducem traducite Iberum, traducite in terras cum multis fortibus factis ſæpe à vobis peragratas. Brevi faciam, ut quemadmodum nunc noſcitatis in me patris patruique ſimilitudinem oris vultuſque, & lineamenta

teróſque provinciam, nunc, dum hæc loquitur, pacatam eſſe in ditione populi Romani.

e *Æquentur enim ipſi etiam honore nominis.*] Optimi delent τὸ *ipſi*: & *labantem fortunam*: non *labentem*.

VARIORUM.

1 *Per nocturnos etiam viſus omnia læta &c.*] Polybius eum ſe à Neptuno in quiete monitum, ut urbem eam invaderet, dixiſſe ait. *Sigon.*

2 *Quo-*

menta corporis; ita ingenii, fidei, virtutiſque exemplum, expreſſam ad effigiem vobis reddam, ut revixiſſe, aut renatum ſibi quiſque Scipionem imperatorem dicat. Hac oratione accen- 42
ſis militum animis, relicto ad præſidium regionis ejus M. Silano cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, cæteras omnes copias (erant autem viginti quinque millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberum trajecit. Ibi quibuſdam ſuadentibus, ut [2] quoniam in tres tam diverſas regiones diſceſſiſſent Punici exercitus, proximum aggrederetur; periculum eſſe ratus, ne eo facto in unum omnes contraheret, nec par eſſet unus tot exercitibus, Carthaginem Novam interim oppugnare ſtatuit: urbem quum ipſam opulentam ſuis opibus, tum hoſtium omni bellico apparatu plenam. ibi arma, ibi pecunia, ibi totius Hiſpaniæ obſides erant. Sitam præterea quum opportune ad trajiciendum in Africam, tum ſuper portum ſatis amplum quantævis claſſi, & neſcio an unum in Hiſpaniæ ora, qua noſtro adjacet mari. Nemo omnium quo iretur ſciebat, præter C. Lælium. Is claſſe circummiſſus, ita moderari curſum navium juſſus erat, [a] ut eodem tempore exercitus oſten-

2 *Quoniam in treis tam diverſas regiones diſc.*] Aſdrubal Giſgonis ad Gades: Mago ſupra Caſtulonenſem ſaltum: Aſdrubal Amilcaris proximus Ibero circa Saguntum. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Et eodem tempore Scipio ab terra.*] Ab Rhenano eſt hæc lectio. A Put. regio, meliore Petav. Voſſ. hic deficimur, in quibus nonnulla deerant. Illi enim: *meo luctu quem armaverat cum terra marique inſtrui oppugnationem videret.* Duo Pall. Andreas & Tarviſina: *meo luctu quam veſtro tranſiſſent. Sed quoniam vos inſtructos & ordinatos.* Media in prima video Veneta Bartholomæi de Zanis anno 1498. Haud ſcio numquid ex Campano. Editiones & alter Petav. *Vt eodem tempore exercitus oſtenderet, & claſſis portum intraret.* Palatinus: *oſtenderetur.* Aut hoc verum eſt, aut excidit pronomen: *exercitus ſe oſtenderet.* Nam illa, *Scipio ab terra,* ſarcinatricem manum olent. *Exercitum* alibi quoque opponit *claſſi*, ut ille κατ' ἐξοχὴν ſit terreſtris exercitus, illæ copiæ navales. Lib. ſequenti: *Ea externa auxilia quum ſingulis Romanis legionibus adjunxiſſet, duorum ſpeciem exercituum ſervavit, &c. claſſe quoque ſeptuaginta navium partita, ut omni ambitu litorum præſidia ora maritima eſſent.* Lib. 29. *Vbi omnes legatique & tribuni claſſem eam, exercitum, ducemque verbis extollentes effecerunt.* Lib. 32. *Sine veſtro labore & periculo qui vos in libertatem vindicarent, cum magnis claſſibus exercitibuſque mare trajecerunt.*

b *His*

oſtenderetur, & claſſis portum intraret. Septimo die ab Ibero Carthaginem ventum eſt. ſimul terra marique caſtra ab regione urbis, qua in Septentrionem verſa eſt, poſita: [b] his ab tergo (nam frons natura tuta erat) vallum objectum. Cæterum ſita Carthago ſic eſt: Sinus eſt maris media fere Hiſpaniæ ora, maxime Africo vento oppoſitus, & quingentos paſſus introrſus retractus, paululo plus paſſuum in latitudinem patens. hujus in oſtio ſinus parva inſula objecta ab alto, portum ab omnibus ventis præterquam Africo, tutum facit. ab intimo ſinu peninſula excurrit, tumulus is ipſe, in quo condita urbs eſt; ab ortu ſolis & à meridie cincta mari: ab occaſu ſtagnum claudit, paulum & ad ſeptentrionem fuſum; incertæ altitudinis utcumque exæſtuat aut deficit mare. Continenti urbem jugum ducentos fere & quinquaginta paſſus patens conjungit. unde quum tam parvi operis munitio eſſet, non objecit vallum imperator Romanus: ſeu fiduciam hoſti ſuperbe oſtentans, ſive ut ſubeunti
43 ſæpe ad mœnia urbis recurſus pateret. Cætera, quæ munienda erant, quum perfeciſſet, naves etiam in portu, velut maritimam quoque oſtentans obſidionem, inſtruxit: circumvectuſque claſſem, cum monuiſſet præfectos navium, ut vigilias nocturnas intenti ſervarent: omnia ubique primo obſeſſum hoſtem conari; regreſſus in caſtra, ut conſilii ſui rationem, quod ab urbe potiſſimum oppugnanda bellum orſus eſſet, militibus oſtenderet, & ſpem potiundæ cohortando faceret; concione advocata ita diſſeruit: *Ad urbem unam oppugnandum, ſi quis vos adductos credit; is magis operis veſtri, quam emolumenti rationem exactam, milites, habet. Oppugnabitis enim vere mœnia unius urbis,*

b *His ab tergo (nam frons natura tuta erat) vallum objectum.*] Et hoc Rhenano debetur. Sed libri noſtri τῷ *frons* carent, deinde habent, ut & Sigonii: *erant, nullum vallum objectum.* Fortaſſis: *hic ab tergo (alia natura tuta erant) duplum vallum objectum.* Frons obverſa hoſti, quia Polybius: κατὰ ἢ τὴν πρὸς τὴν πόλιν ὐδὲν· αὐτὴ γὰρ ἡ τόπȣ φύσις ἱκανὴν ἀσφάλειαν αὐτῷ παρεσκεύαζε. Latera alluente mari. *Duplum vallum:* nam Polybius:

τὸ

urbis, ſed in una urbe univerſam ceperitis Hiſpaniam. Hic ſunt obſides omnium nobilium regum populorumque: qui ſimul in poteſtate veſtra erunt, extemplo omnia, [c] *quæ nunc ſub Carthaginienſibus ſunt, in ditionem tradent. Hic pecunia omnis hoſtium, ſine qua neque illi gerere bellum poſſunt: quippe qui mercenarios exercitus alunt: & quæ nobis maximo uſui ad conciliandos animos barbarorum erit. Hic tormenta, arma, armamenta, & omnis apparatus belli eſt;* [d] *qui ſimul & vos inſtruet, & hoſtes nudabit. Potiemur præterea quum pulcherrima opulentiſſimaque urbe, tum opportuniſſima portu egregio: unde terra marique, quæ belli uſus poſcunt, ſuppeditentur. quæ quum magna ipſi habebimus, tum dempſerimus hoſtibus multo majora. Hæc illis arx, hoc horreum, ærarium, armamentarium, hoc omnium rerum receptaculum eſt.* [e] *Hinc rectus in Africam curſus eſt; hæc una inter Pyrenæum & Gades ſtatio:* [f] *hinc omni Hiſpaniæ imminet Africa. Sed quoniam vos inſtructos & ordinatos cognoſco; ad Carthaginem novam oppugnandam totis viribus & bono animo tranſeamus.* Quumque omnes una voce, hoc faciendum, ſucclamarent, eos Carthaginem duxit. tum terra marique eam oppugnari jubet. Contra Mago Pœno- 44
rum dux, quum terra marique inſtrui oppugnationem videret, & ipſe copias ita diſponit: Oppidanorum duo millia ab ea parte, qua caſtra Romana erant, opponit: quingentis militibus arcem inſedit: quingentos tumulo urbis

καὶ περιβάλλεται κατὰ μὲν τὴν ἐκτὸς ἐπιφάνειαν τῆς στρατοπεδείας τάφρον καὶ χάρακα διπλοῦν ἐκ θαλάττης εἰς θάλατταν. Vel, *hic ab tergo (nam natura tuta erant alia) vallum objectum.*

c *Quæ nunc ſub Carthaginienſibus ſunt, in deditionem tradent.*] Pet. & olim editi omnes: *in ditionem.*

d *Qui ſimul & vos inſtruet & hoſtes nudabit.*] Pet. τὸ & prius ignorat. Putoque eſſe additum ab aliquo, qui τοῦ *ſimul* eam vim eſſe neſciebat. Sic lib. 27. *Prædatum ſimul ſpeculatumque.* hoc eſt, & prædatum & ſpeculatum. Lib. 28. *Trepidationem ſimul militum ac nautarum nequicquam armaque & naves expedientium.* Et rurſus: *in provincia ſimul virtute tanta & felicitate perdomita.* Lib. 41. *Lycios ſub Rhodiorum ſimul imperio & tutela eſſe.*

e *Huc rectus ex Africa.*] Malo Pet. *Hinc rectus in Africam curſus eſt.* Tacite ſpem ſuis militibus facit, in Africam ſe transfretaturum.

f *Hinc omnis Hiſpania imminet Africa.*] Scriptus: *hinc omni Hiſpaniæ imminet Africa.* Vult enim ex hac urbe tamquam ex arce imminere & inſtare toti Hiſpaniæ, cui jugum partim impoſuerat, partim minabatur, Africam.

urbis in orientem verſo imponit: multitudinem aliam, [g] quo clamor, quo ſubita vocaſſet res, intentam ad omnia occurrere jubet. Patefacta deinde porta, eos quos in via ferente ad caſtra hoſtium inſtruxerat, mittit. Romani, duce ipſo præcipiente, parumper ceſſere, ut propiores ſubſidiis in certamine ipſo ſubmittendis eſſent. Et primo haud impari ſtetere acie: ſubſidia deinde identidem ſummiſſa; è caſtris non averterunt ſolum in fugam hoſtes, ſed adeo effuſis inſtiterunt, ut niſi receptui ceciniſſet, permiſti fugientibus irrupturi fuiſſe in urbem viderentur. Trepidatio vero non in prælio major, quam tota urbe fuit. [h] multæ ſtationes pavore atque fuga deſertæ ſunt: relictique muri, quum, qua cuique erat proximum, deſiluiſſent. [i] Quod ubi egreſſus Scipio in tumulum, quem Mercurii vocant, animadvertit, multis partibus nudata defenſoribus mœnia eſſe; omnes è caſtris excitos ire ad oppugnandam urbem, & ferre ſcalas, jubet. ipſe trium præ ſe juvenum validorum ſcutis

g *Quo clamor, quo ſubita vis advocaſſet, reſiſtentem.*] Pet. reg. Men. Voſſ. *Quos ubi avocaſſet reſiſtentem.* Put. *quo ſubi avocaſſet reſintentam.* Scribe: *multitudinem aliam, quò clamor, quo ſubita vocaſſet res, intentam ad omnia occurrere jubet.* Quæ lectio integra eſt in uno Pal. niſi quod ibi, *avocaſſet.* Lib. 24. *Vt quocumque vocaſſet defectionis ab Romanis ſpes, admoveret exercitum.* Lib. 28 *Carthaginienſes quamquam feſſos labore & vulneribus nox imberque ad neceſſariam quietem vocabat.* Auctor de bello Hiſpan. *Hæc res neceſſario vocabat, ut ad dimicandum deſcenderet.*

h *Multa ſtationes pavore atque loca deſerta ſunt.*] Put. *Atque oga deſertae ſunt.* Inde fecerunt vulgatum, quum debuiſſent mea ſententia: *multæ ſtationes pavore atque fuga deſertæ ſunt.* Sic noſter lib. 10. *Errorque utilis Romanis oblatus fugæ formidiniſque Samnites implevit.* Lib. 22. *Vtraque non tam clade infamis quam pavore & fuga.* Lib. 25. *Cannenſem vero quiſquam exercitum fugæ aut pavoris inſimulare poteſt.* Lib. 26. *Non omnes comites Cn. Fulvii fuiſſe pavoris ac fugæ.* Sic Cicero pro L. Manilia cap. 9. *Hunc in illo timore ac fuga Tigranes rex Armenius excepit.* Vbi hærent Hotomannus, Gulielmius, Gruterus, *terrore, tempore, ex fuga*, ſubjicientes. At Salluſtius Iugurt. *Quo fuga atque formido latius creſceret.* Cicero pro domo: *cædes, incendia, rapinæ, ſcelerum impunitas, fuga, formido.*

i *Quod ubi verſus Scipio in tumulum, quem Mercurium Teutatem appellant, advertit.*] Peccarunt hic eruditione nimia cum ſuo *Teutate* correctores. Voſſ. *Quod obereſus.* Reg. Pet. Pal. *Quod obverſus.* Alter Pal. *Quod ubi erectus.* Pro verbis autem illis: *Mercurium Teutatem appellant:* duo Pall. reg. ſimpliciter: *Mercurium vocant.* Pet. *Mercurium dicunt.* Voſſ. *Quem exercitum cantat advertit.* Princeps omnium Put. *Quod obuevceſſus Scipio:* deinde: *Mercurium*

tis oppoſitis (ingens enim jam vis omnis generis telorum è muris volabat) ad urbem ſuccedit, hortatur, imperat quæ in rem ſunt: quodque plurimum ad accendendos militum animos intererat, teſtis ſpectatorque virtutis atque ignaviæ cujuſque adeſt. Itaque in vulnera ac tela ruunt, neque illos muri, neque ſuperſtantes armati arcere queunt, quin certatim aſcendant. Et ab navibus eodem tempore ea quæ mari alluitur, pars urbis oppugnari cœpta eſt. Cæterum [k] tumultus inde major quam vis, adhiberi poterat. dum applicant, dum partim exponunt ſcalas militeſque, dum qua cuique proximum eſt, in terram evadere properant; ipſa feſtinatione & certamine alii alios impediunt. Inter hæc repleverat 45
jam Pœnus armatis muros, [l] & vis magna ex ingenti copia congeſta telorum ſuppeditabat. Sed neque viri, nec tela, nec quicquam aliud æque quam mœnia ipſa ſeſe defendebant. raræ enim ſcalæ altitudini æquari poterant: & quo quæque altiores, eo infirmiores erant. Itaque quum ſummus quiſque evadere non poſſet, ſubirent tamen alii, onere ipſo frangebantur. quidam ſtantibus ſcalis, quum altitudo caliginem oculis offudiſſet, ad terram delati ſunt. Et quum paſſim homines, ſcalæque ruerent, & ipſo ſucceſſu audacia atque alacritas hoſtium creſceret, ſignum receptui datum eſt; quod ſpem non præſentis modo ab tanto certamine ac labore quietis obſeſſis, ſed etiam in poſterum dedit; ſcalis & corona capi urbem non poſſe. opera & difficilia eſſe, & tempus datura ad ferendam opem imperatoribus ſuis. Vix prior tumultus conti-

curium cantati (ſic plane & unus è Pal.) *advertit.* Salmaſius: *Quod ubi egreſſus Scipio in tumulum, quem Mercurium vocant, animadvertit.* Recte: niſi quod *Mercurii* cum Rubenio malo.

k *Tumultus inde major quam vis videri poterat.*] Regius, Petav. duo Pall. *Vis haberi poterat.* Put. & Men. *Vis hiberi poterat.* Scribe: *quam vis adhiberi poterat.* Lib. 36. *Vbi in diverſum ſententiæ tendebant, aliis vim adhibendam & non differendam cenſentibus.*

l *Et vis magna & ingens copia congeſta telorum.*] Put. *Et ingenti conia.* Men. & Voſſ. *Et ingenti copia.* Scribe cum regio: *& vis magna, ex ingenti copia congeſta, telorum ſuppeditabat.* Dicit magnam vim telorum jactam è

conticuerat, quum Scipio ab defeſſis jam vulneratiſque recentes integroſque alios accipere ſcalas jubet; & vi majore aggredi urbem. Ipſe, ut ei nunciatum eſt, æſtum decedere; quod per piſcatores Tarraconenſes, nunc levibus cymbis, nunc, ubi eæ [m] ſiderent, vadis pervagatos ſtagnum, compertum habebat, facilem pedibus ad murum tranſitum dari; [n] eo ſecum armatos duxit. Medium ferme diei erat: & ad id quod ſua ſponte cedente in mare æſtu trahebatur aqua, acer etiam Septentrio ortus inclinatum ſtagnum eodem quo æſtus ferebat: & adeo nudaverat vada, ut alibi umbilico tenus aqua eſſet, alibi genua vix ſuperaret. Hoc cura ac ratione compertum, in prodigium ac Deos vertens Scipio, qui ad tranſitum Romanis [o] mare verterent, & ſtagno auferrent, viaſque ante numquam initas humano veſtigio aperirent; Neptunum jubebat ducem itineris ſequi, ac medio ſtagno evadere

46 ad mœnia. Ab terra ingens labor ſuccedentibus erat: nec altitudine tantum mœnium impediebantur, [p] ſed quod euntes ad ancipites utrimque ictus, ſubjectos habebant Romanos; ut latera infeſtiora ſubeuntibus, quam adverſa corpora, eſſent. [q] At parte in alia quingentis & per

muris; quippe & ingentem copiam antea in ejuſmodi occaſionem fuiſſe congeſtam.

m *Sederent, vadis pervagatos per ſtagnum.*] Lege ex ſcriptis: *nunc ubi eæ ſiderent, vadis pervagatos ſtagnum.* nam præpoſitionem *per* ignorant. Pedo Albinovanus apud M. Senecam: *jam ſidere limo Navigia.*

n *Eo armatos duxit.*] Put. *eo ſeu marmatos.* Scribe: *eo ſecum armatos duxit.*

o *Mare verterent, & ſigna auferrent.*] Quæ *ſigna?* Alii, *ſtagna*, alii, *ſtagnum*: ſed optimi: *ſtagno.*

p *Sed quod euntes ad ancipites.*] Vide an rectius ſit: *ſed & tuentes ad ancipites utrimque ictus ſubjectos habebant Romanos.* Hoc eſt, ſed etiam eo, quod qui ea ab omnibus partibus tuebantur, neutrum latus tectum patiebantur eſſe Romanis, verum ad ancipites utrimque ictus habebant illos ſubjectos & patentes. Lib. 30. *Viam, qua irruerent in ancipitia tela, belluis darent.* Et iterum: *in eos ancipites ad ictum utrimque conjiciebant haſtas.* Nam τὸ *Pani*, quomodo in vulgata intelligere poſſit Sigonius, haud video.

q *At parte in alia quietus, & per ſtagnum facilis tranſitus.*] Equidem dudum illud *quietus* mihi diſplicebat, & magis, poſtquam in Put. & regio inveni pro eo, *quingentis:* quæ veriſſima emendatio eſt. Scipio tribus locis aggreſſus eſt urbem, ab terra ipſe terreſtri cum milite, à mari Lælius claſſe: tertium locum incuſtoditum, quia ſtagno naturaliter muniebatur, miſſos quingentos homines, quum maris æſtus deceſſiſſet, præter exſpectationem invadere

per ſtagnum facilis tranſitus, & in murum aſcenſus inde fuit. nam neque opere munitus erat, ut ubi ipſius loci ac ſtagni præſidio ſatis creditum foret; nec ulla armatorum ſtatio, aut cuſtodia oppoſita; intentis omnibus [r] ad opem eo ferendam, unde periculum oſtendebatur. Ubi urbem ſine certamine intravere, pergunt inde quanto maximo curſu poterant, ad eam portam, circa quam omne contractum certamen erat. in quod adeò intenti omnium [ſ] non animi ſolum fuere, ſed etiam oculi aureſque pugnantium ſpectantiumque, & adhortantium pugnantes; ut nemo ante ab tergo ſenſerit captam urbem, quam tela in averſos inciderunt, & utrimque ancipitem hoſtem habebant. tunc turbatis defenſoribus metu, & mœnia capta, & porta intus foriſque [t] pariter refringi cœpta: & mox [v] cædendo confractis, ne iter impediretur, foribus, armati impetum fecerunt. Magna multitudo & muros tranſcendebat, ſed hi paſſim ad cædem oppidanorum verſi. illa, quæ portam ingreſſa erat, juſta acies, cum ducibus, cum ordinibus, media urbe in forum proceſſit. Inde quum duobus itineribus fugientes videret hoſtes, alios ad tumulum in orientem verſum, qui tenebatur quingentorum militum præſidio, alios in arcem, in quam & ipſe Mago cum omnibus fere armatis, qui muris

vadere juſſit: eaque parte primum urbs eſt capta. Polybius: ὁ δὲ Πόπλιος προσδοκῶν ἤδη τὸν τῆς ἀναπώτεως καιρὸν, κατὰ μὲν τὴν λίμνην, ἡτοίμασε πεντακοσίους ἄνδρας μετὰ κλιμάκων. Hinc Livius: *At parte in alia quingentis & per ſtagnum facilis tranſitus & in muros aſcenſus inde fuit.*

r *Ad opem eo ferendam, unde periculum oſtendebatur.*] Tò *eo* adjectum ab Rhenano non comparet in veteribus libris, & poteſt videri inſertum Borbetomagenſi ab illorum uno, qui ubicumque eſt *quam* nudum, illic adpoſuerunt *tam*, & ubi *quantum*, ibi *tantum*. Quid quum Cato ait: *ſi melior eſt Gellius Turio, potius oportet credi unde petitur.* Quum Terentius: *cauſſam dicere prius unde petebatur.* an adjiciendum eſt *ei* & *eum*? Tamen Put. & reg. *Ad opem offerendam.*

ſ *Non animi ſolum fuerant.*] Omnes *fuere.*

t *Pariter refringi cœpit.*] Sic Rhenanus, ſed omnes noſtri, *refringi cœpta.* Vtrovis modo alibi Livius, ſed antiquiſſimos & plures ſequimur.

v *Cadendo confractis ne iter.*] Put. *Cadendo confectis ac diſtractis, ne iter impediretur, foribus.* Vt & reg. Men. Voſſ. duoque Pall. Tertius: *confectis ac diſtrictis.* Petav. *confractis ac diſtractis.* Quod & Sigonianus habuit. Bene Put. niſi malis, *diffractis.*

muris pulſi fuerant, refugerat; partim copiarum ad tumulum expugnandum mittit : [x] partim ipſe ad arcem ducit. & tumulus primo impetu eſt captus, & Mago arcem conatus defendere, quum omnia hoſtium plena videret, neque ſpem ullam eſſe; ſe arcemque & præſidium dedidit. Quoad dedita arx eſt, & cædes tota urbe paſſim factæ: nec ulli puberum, qui obvius fuit, parcebatur. tum ſigno dato cædibus finis factus. ad prædam victores verſi,
47 quæ ingens omnis generis fuit. [y] Liberorum capitum virile ſecus ad decem millia capta. inde qui cives Novæ Carthaginis erant, dimiſit: urbemque, & ſua omnia, quæ reliqua eis bellum fecerat, reſtituit. Opifices ad duo

x *Mittit : ipſe ad arcem.*] Put. & omnes alii: *partim copiarum ad tumulum expugnandum mittit, partim ipſe ad arcem ducit.* Quum *partem* utrobique vulgo legeretur, alterum idem Rhenanus induxit.

y *Liberorum capitum virilis ſexus ad decem millia.*] Put. clare: *virile ſecus.* Regius: *virile ſexus.* Menar. *virilis ſecus.* Non potui contemnere venerandi codicis ſcripturam. Chariſius ex Salluſtio citat *virile ſecus.* Varro citante Gellio lib. 3, 10. *Quarta hebdomade, quod ejus* (feminis) *virile ſecus futurum eſt, caput & ſpinam, quæ eſt in dorſo, informatur.* Ita lego cum Lipſio, non *fœtus.* Auſonius: *Iuno, Ceres & Veſta, ſecus muliebre, ſorores.* At perperam apud eundem Scaliger: *Corrumpit totum qui puerile ſecus.* Neque enim ſexus diſtinguit ætates, ut ſit alius puerilis, alius virilis ſexus. Recte vero: *puerile decus.* Livius lib. 8. *Mihi legiones peditumque pugna curæ erunt: penes te ſit equeſtre decus.* Invenit tamen vir ſummus, cui errorem ſuum probaret. Siſenna lib. 4. hiſtor. *Tum in muro virile ac muliebre ſecus populi multitudine omni collocata.* Sempronius Aſellius apud Gellium lib. 4, 13. *Eum quem virile ſecus tum in eo tempore habebat produci juſſit.* Sic mſ. regius: non *virilis*, neque *virilem ſexus.* Salluſtius lib. 2. hiſtor. *At Metellus in ulteriorem Hiſpaniam regreſſus, magna gloria concurrentium undique virile & muliebre ſecus, per vias & tecta omnium viſebatur.* Tacitus 4. annal. *Adfluxere avidi talium imperitante Tiberio procul voluptatibus habiti, virile ac muliebre ſecus omnis ætas.* Idem in quarto hiſtor. *Multitudinem obſeſſorum omnis ætas virile ac muliebre ſecus, ſexcenta millia fuiſſe accepimus.* Neque enim dubito ſic ſcripſiſſe quoque Tacitum. Rurſus Auſonius: *Nota Caledoniis nuribus muliebre ſecus ſtrix.* Ammian. Marcellinus lib. 29. *Ad raptus & latrocinia gentes aptiſſimæ prædas hominum virile ac muliebre ſecus agebant & pecorum.* Hæc repetii non vocis cauſſa: illam vero ſatis jactatam non ignoramus: ſed ut proprietatem uſumque hujus locutionis, *virile* aut *muliebre ſecus*, non forſan & illis nimis notum, qui primo adſpectu putidum putabant tot exempla nos adſcripſiſſe, conſideremus. Licet enim ex illis deprehendere nuſquam poni iſta, niſi pro eo quod dicimus vulgo, *virilis* & *muliebris ſexus*, non nominandi ſed gignendi caſu. Quod arcanum hujus formulæ ſi pervidiſſet illuſtris Scaliger, non miſere diſcerpſiſſet locum Salluſtii hoc modo. *At Metellus in ulteriorem Hiſpaniam regreſſus. Magna gloria concurrentium. Vndique virile ac muliebre ſecus*

duo millia hominum erant, eos publicos fore populi Romani edixit; cum ſpe propinqua libertatis, ſi ad miniſteria belli enixe operam navaſſent. Cæteram multitudinem incolarum juvenum, ac validorum ſervorum, in claſſem ad ſupplementum remigum dedit. & auxerat navibus octo captivis claſſem. Extra hanc multitudinem Hiſpanorum obſides erant: quorum perinde, ac ſi ſociorum liberi eſſent, cura habita. Captus & apparatus ingens belli; catapultæ maximæ formæ centum viginti, minores ducentæ, octoginta & una: balliſtæ majores viginti tres, minores quinquaginta duæ: ſcorpionum majorum minorumque, & armorum telorumque, ingens numerus: ſigna militaria ſeptuaginta quatuor. Et auri argentique relata ad imperatorem magna vis: pateræ aureæ fuerunt CCLXXVI. libras ferme omnes pondo: argenti

ſecus p. v. & t. o. viſebatur. Vix, ſi exigas ad veterum rationem, Latinum eſt. Neque Ammiani locus bene diſtinguitur in accuratis doctorum virorum editionibus. Etiam Palmerius non modo in eo errat, quod *τὸ ſecus* & ſexum & ſeculum ait notare, ſed etiam quod Salluſtium dicere potuiſſe exiſtimat, *diverſas gentes miſcuiſſe connubiis ſecus.* Nemini antiquorum tale genus loquendi in mentem veniſſe certum habeo. Sed liceat abſque invidia fateri, non vidi recentiorum, qui inter notandum aliquid ea de formula hoc, quod volo, obſervarit. Significat Caſaubonus nonnihil olim ænigma mihi ponere viſus ad Suetonii in Auguſto cap. 44. *Athletarum vero ſpectaculo muliebrem ſexum omnem adeo ſubmovit.* Turnebus annotavit ex v. c. *Muliebre ſexus omne:* quod etiam in uno Caſaubonus: ſed in duobus, quorum unum vocat optimum, *muliebre ſecus:* quæ vox, inquit, huic loco non convenit. Neque enim video ullam rationem, quare non conveniat, niſi quod animadvertit vir ſummus optimos ſcriptores non dicere ſimpliciter *virile ſecus*, ut *ſummovit virile ſecus*, aut *virile ſecus viſebatur:* ſed ita uti, ut ſemper alteri ſubſtantivo vel expreſſo vel intellecto adhæreat, ſic poſitum quaſi virilis ſexus in ſecundo caſu, aut *virili ſexu*, ut ex Pacuvio Feſtus, *partum virili ſexu.* Sic *decem millia capitum virile ſecus*, ſic *homines virile ſecus*, *concurrentes virile ſecus*, ubi intelligis homines, *multitudo populi virile ac muliebre ſecus*, *omnis ætas virile ac muliebre ſecus. Iuno & Ceres muliebre ſecus*, nempe numina, *ſtrix muliebre ſecus* nempe monſtrum. Atque hanc elegantiam libens Suetonio redderem, ſi perſuadere poſſem, quod mihi perſuaſi, legendum eſſe: *Athletarum vero ſpectaculo muliebre ſecus omnes adeo ſummovit.* Neque putes abire ab hoc uſu Plautum Rudente a. 1. ſ. 2. *Virile ſecus nunquam ullum habui.* Etenim & hic intelliges, quaſi expreſſum eſſet, *virilis ſexus ullum natum* vel *genitum;* non *virilem ſexum ullum.* Arnobius tamen, *ponere ſecus virile, ſecus fæmineum ſubolem* prodit, & Ammianus *virile ac muliebre ſecus trucidare*, *virile & muliebre ſecus indefenſum.* Hæc ſunt excuſanda ex ſeculi genio; non illa.

genti facti, ſignatique decem & octo millia & CCC pondo: vaſorum argenteorum magnus numerus. Hæc omnia C. Flaminio quæſtori appenſa adnumerataque ſunt. tritici [z] quadraginta millia modium, hordei ducenta ſeptuaginta. Naves onerariæ CXIII. in portu expugnatæ, captæque: quædam cum ſuis oneribus, frumento, armis, ære præterea, ferroque, & linteis, & ſparto, & navali alia materia ad claſſem ædificandam: ut minimum omnium, inter tantas opes belli captas, Carthago
48 ipſa fuerit. Eo die Scipio C. Lælio cum ſociis navalibus urbem cuſtodire juſſo, ipſe in caſtra legiones reduxit: feſſoſque milites omnibus uno die belli operibus (quippe qui & in acie dimicaſſent, & in capienda urbe tantum laboris periculique adiſſent, & capta, cum iis qui in arcem confugerant, iniquo etiam loco pugnaſſent) curare corpora juſſit. Poſtero die militibus navalibuſque ſociis convocatis, primum Diis immortalibus [a] laudeſque & grates egit, qui ſe non urbis ſolum opulentiſſimæ omnium in Hiſpania uno die compotem feciſſent, ſed ante eo congeſſiſſent omnis pœne Africæ atque Hiſpaniæ opes: ut neque hoſtibus quicquam relinqueretur, & ſibi ac ſuis omnia ſupereſſent. Militum deinde virtutem collaudavit, quod eos non eruptio hoſtium, non altitudo mœnium, non inexplorata ſtagni vada, non caſtellum in alto tumulo ſitum, non munitiſſima arx deterruiſſet, quo minus tranſcenderent omnia, perrumperentque. Itaque quamquam omnibus omnia deberet, præcipuum tamen muralis coronæ decus ejus eſſe, qui primus murum aſcendiſſet. pr[illegible]teretur, qui ſe dignum eo duceret dono. Duo profeſſi ſunt, Q. Trebellius centurio

z *Quadraginta millia modiorum.*] Put. reg. *Tritici quadringenta millia modium.*

a *Laudes gratiaſque egit.*] Meliores libri: *laudes grateſque egit.* Vel, *laudeſque & grates egit.* Sic lib. 27. *Diis immortalibus, ut in tali re, laudes grateſque ago.* Suetonius Tito extremo; *tantas mortuo gratias egit laudeſque, quantas congeſſit ne vivo quidem unquam atque præſenti.* Pro quo male ſubjecerunt Torrentius & Caſaubonus *gratias egit laudeſque congeſſit.* Quare? quia ſic habet Eutropius. At exquiſitiore ſermone

turio legionis quartæ, & Sex. Digitius ſocius navalis. nec ipſi tam inter ſe acriter contendebant, quam ſtudia excitaverant uterque ſui corporis hominum. Sociis, C. Lælius præfectus claſſis; legionariis, M. Sempronius Tuditanus aderat. Ea contentio quum prope ſeditionem veniret, Scipio [1] tres recuperatores quum ſe daturum pronunciaſſet, qui cognita cauſſa teſtibuſque auditis judicarent, uter prior in oppidum tranſcendiſſet; C. Lælio, & M. Sempronio advocatis partis utriuſque, P. Cornelium Caudinum de medio adjecit: eoſque tres recuperatores conſidere, & cauſſam cognoſcere juſſit. Quum res eo majore ageretur certamine, [b] quod amoti tantæ dignitatis non tam advocati quam moderatores ſtudiorum fuerant; C. Lælius, relicto conſilio, ad tribunal ad Scipionem accedit, eumque docet, *rem ſine modo ac modeſtia agi: ac prope eſſe, ut manus inter ſe conſerant. Cæterum etiamſi vis abſit, nihilominus deteſtabili exemplo rem agi: quippe ubi fraude ac perjurio decus petatur virtutis. Stare hinc legionarios milites, hinc claſſicos, per omnes Deos paratos jurare magis quæ velint, quam quæ ſciant vera eſſe: & obſtringere perjurio non ſe ſolum, ſuumque caput, ſed ſigna militaria & aquilas, ſacramentique religionem. Hæc ſe ad eum de ſententia P. Cornelii, & M. Sempronii deferre.* Scipio collaudato Lælio,

[a] ad

mone Suetonius. Plautus Trinummo 4, 1. *Salſipotenti laudes ago & grates, gratiaſque habeo.*

b *Quod admoti tanta dignitatis.*] Duo Pall. & Voſſ. *quodam uti.* Put. Andreas & alii veteres: *quod amoti.* Recte: nam prius adfuerant certantibus, ſed ita eleganter, ut potius regerent temperarentque ſtudia utrimque faventium, quam accenderent: nunc ab illis abſtracti & judices dati multitudinem effrenatiorem reliquerant. Cicero lib. 3. de legib. *Vis populi multo ſævior, multoque vehementior: quæ ducem quod habet, interdum lenior eſt, quam ſi nullum haberet: dux enim ſuo periculo progredi cogitur: populi impetus periculi rationem ſui non habet.*

VARIORUM.

1 *Tres recuperatores.*] *Recuperatores*, ut ait Feſtus, primum dicti ſunt, qui inter populum Romanum & civitates peregrinas de rebus privatis reddendis recipiendiſque cognoſcebant. ea enim *recuperatio* dicebatur. Poſtea verò etiam judices à prætore poſt judicium conſtitutum dati, ita appellari cœpti ſunt, ut lib. 43. ubi eorum quoque mentio fit, annotavimus. Vide Gellium lib. 20. cap. 1. *Godelev.*

[a] ad concionem advocavit, pronunciavitque, *Se ſatis compertum habere, Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter in murum eſcendiſſe: ſeque eos ambos virtutis cauſſa coronis muralibus donare.* tum reliquos, [b] prout cuique meritum virtuſque erat, donavit. ante omnes C. Lælium præfectum claſſis, & omni genere laudis ſibimetipſi æquavit, & corona aurea ac triginta bubus donavit.
49 Tum obſides civitatum Hiſpaniæ vocari juſſit: quorum quantus numerus fuerit, piget ſcribere. quippe quum alibi trecentos ferme, alibi ſeptingentos viginti quinque fuiſſe inveniam. Æque & alia inter auctores diſcrepant. Præſidium Punicum, alius decem, alius ſeptem, alius haud plus quam duûm millium fuiſſe ſcribit. Capta alibi decem millia capitum, alibi [c] ſupra quinque & viginti invenias. Scorpiones majores minoreſque ad ſexaginta captos ſcripſerim, ſi auctorem Græcum ſequar Silenum: ſi Valerium Antiatem, majorum ſcorpionum ſex millia, [d] minorum tredecim: adeo nullus mentiendi modus eſt. Ne de ducibus quidem convenit. plerique Lælium præfuiſſe claſſi, ſunt qui M. Junium Silanum dicant. Armen præfuiſſe Punico præſidio, deditumque Romanis, Antias Valerius; Magonem alii ſcriptores tradunt. Non de numero navium captarum, non [e] de pondere auri atque argenti, & redactæ pecuniæ, convenit. Si [f] aliquibus aſſentiri neceſſe eſt; media ſimillima veris ſunt. Cæterum Scipio, vocatis obſidibus, primum univerſos bonum

GRONOVII.

a *Ad concionem vocavit.*] Omnes quoque libri: *ad concionem advocavit.* Sic lib. 3. *Propoſitis decem tabulis populum ad concionem advocaverunt*. Lib. 4. *Confeſtim ad concionem advocavit.* Lib. 7. *Conſul claſſico ad concionem convocat.* Lib. 8. *Haud multo poſt dictator advenit, claſſicoque extemplo ad concionem advocavit.* Male igitur mutavit Rhenanus.

b *Prout cujuſque meritum.*] Put. reg. Men. Voſſ. *Prout cuique meritum aut virtus erat.*

c *Supra quinque & viginti invenio.*] Put. reg. Men. Voſſ. *invenias.*

d *Minorum tredecim.*] Put. & Men. *decem tria millia.* videtur formatum à librario ex notis numerorum, in quibus præponitur x, & ſequitur III. Voſſ. *x tria millia.*

e *De pondere auri & argenti & redacta pecunia.*] Omnes, *redacta pecunia,* quod mutavit Rhenanus.

f *Aliquibus adſentiri neceſſe eſt, media*

num animum habere juſſit. *Veniſſe eos in populi Romani poteſtatem, qui beneficio quam metu obligare homines malit: exteraſque gentes fide ac ſocietate junctas habere, g quam triſti ſubjectas ſervitio.* Deinde acceptis nominibus civitatum, recenſuit captivos; quot cujuſque populi eſſent: & nuncios domum miſit, ut ad ſuos quiſque recipiendos veniret. Si quarum forte civitatum legati aderant, eis præſentibus ſuos reſtituit: cæterorum curam benigne tuendorum C. Flaminio quæſtori attribuit. Inter hæc è media turba obſidum mulier magno natu, Mandonii uxor, qui frater Indibilis Ilergetum reguli erat, flens ad pedes imperatoris procubuit, obteſtarique cœpit: ut curam cultumque fœminarum impenſius cuſtodibus commendaret. quum Scipio, h nihil profecto defuturum, diceret; tum rurſus mulier, *Haud magni iſta facimus*, inquit. *quid enim huic fortunæ non ſatis eſt?* i *Alia me cura, ætatem harum intuentem (nam ipſa jam extra periculum injuriæ muliebris ſum) ſtimulat.* Ætate & forma florentes circa erant Indibilis

dia ſimillima veri.] Rurſum omnes; quod ſuſtulit Rhenanus: *ſi aliquibus adſentiri neceſſe eſt, media ſimillima veris ſunt.*

g *Quum triſti ſubjectas.*] Beatus: *quam à triſti ſubjectas ſervitio.* Nec reperitur præpoſitio in ullis noſtris, & ſi reperta fuiſſet, expunxiſſemus: eſt enim illud ineptiſſimum atque haud Latinum. Non vacare particulam probat tamen ille Livii benefactor exemplo illius lib. 27. *Scipio avidior etiam certaminis erat, quam à ſpe, quam ſucceſſus rerum augebat.* Quid ſimile? hic *A*, ut alibi *Ab* ſignificat cauſſam impellentem. Sic lib. 24. *Ardore militum uſus eſt ab ira inter conditiones pacis interfectæ ſtationis.* Sic in principio lib. 26. *Non tantum ab ira.* Et paſſim. Nihil tale poteſt hic intelligi: modus explicatur, non cauſſa.

h *Nihil profecto defuturum iis.*] Omnes Gall. Pall. Voſſ. *Quum Scipio nihil defuturum profecto diceret:* omiſſo pronomine.

i *Alia me angit cura.*] Miror unde τὸ *angit* provenerit in libro Beati: nam à nobis in Gallicanis, Palatinis, Italicis, Voſſiano fruſtra ea vox quæſita eſt: contra ne unus quidem eſt, qui non habeat deinceps *ſtimulat*, qui quidem alicujus ætatis ſit. Vnus Flor. recentiſſimus: *ſimul ac.* Sed ponamus Put. ſcripturam: *aliam cura aetatem harum intuentem* &c. *muliebris cum ſtimulat aetate ac forma* &c. *Indibilis filiaeque nobilitate pari.* Ergo ſcribendum: *Alia me cura ætatem harum intuentem (nam ipſa jam extra periculum injuriæ muliebris ſum) ſtimulat. Ætate ac forma florentes circa erant Indibilis filiæ, aliaque nobilitate pari, quæ omnes eum pro parente colebant.* Hanc veram vexatiſſimi hujus loci lectionem puto, quæ & proxime ad veteris ſcripturæ apices accedit. Complures libros, præter quibus uſi perpetuis ſumus Gallicos & Palatinos, Florentiæ Venetiiſque de his verbis conſuluimus: ſed aut nihil aut ita parum, ut nihil referat, ab illa princi-

bilis filiæ, aliæque nobilitate pari, quæ omnes eam pro parente colebant. Tum Scipio, *Meæ, populique Romani diſciplinæ cauſſa facerem*, inquit, *ne quid, quod ſanctum uſquam eſſet, apud nos violaretur. nunc ut id curem impenſius, veſtra quoque virtus dignitaſque facit:* [1] *quæ ne in malis quidem* [2] *oblitæ decoris matronalis eſtis.* Spectatæ deinde integritatis viro tradidit eas, tuerique haud ſecus verecunde ac modeſte, quam hoſpitum conjuges ac matres juſſit.

50 Captiva deinde à militibus adducitur ad eum adulta virgo; adeo eximia forma, ut quacunque incedebat, converteret omnium oculos. Scipio percunctatus patriam parenteſque; inter cætera accepit, [k] deſponſam eam principi Celtiberorũ [l] adoleſcenti: Allucio nomen erat. Extemplo igitur parentibus ſponſoque ab domo accitis, quum interim audiret deperire eum ſponſæ amore; ubi primum

pis libri formula differunt. Ante Rhenanum obſita correctorum pannis erant omnia: *Alia mihi cura ætatem harum intuenti* &c. *animum ſtimulat. Stabant ætate & forma florentes circa eam Indibilis filiæ eæque nobilitate pari.* Sic Aldina. Andreas, in cæteris par, *animum ſtimulabant ætate.* Rhenanus ita curavit, ut tamen de ſuo, aut certe de audaculi librarii ſui centone aliquid adſueret. Verbum ſubſtantivum deſiderabatur: id appoſuerunt, quum lateret in τῷ *eam.* Eſt enim *circa erant*, idem quod *adſtabant:* & gaudet Livius his præpoſitionibus, *circa, contra*, ſine expreſſo caſu uſurpatis. De quo jam dudum, ætatem, in his ipſis notis. Ex illo autem *filiaeque nobilitate pari*, eduximus nullo coactu, *filiæ aliaque nobilitate pari:* nempe puellæ. Nam illud *eæque*, quod vult Rhenanus, prorſus ineptum videtur mihi: quis enim dubitaret Indibilis filias æque nobiles fuiſſe? Præterea exigit noſtrum Polybius: καὶ θεωρῶν ὑπὸ τὴν ὄψιν τὴν ἀκμὴν τῶν Ἀνδοβάλου θυγατέρων καὶ πλειόνων τῶν ἄλλων δυναστῶν. Atque ita Livius lib. 44. *M. Popillius conſularis & alii pari nobilitate adoleſcentes.*

k *Deſponſatam eam principi Celtiberorum adoleſcenti.*] Optimi cum Rhenano: *deſponſam.* Plautus Ciſtellaria: *Si illam uxorem mihi duxero unquam, quam deſpondit pater.* Et notum eſt.

l *Adoleſcenti cui Allucio.*] Iidem: *adoleſcenti: Aluccio nomen erat.* De quo & alibi & ad primum librum.

VARIORUM.

1 *Quæ ne in malis quidem oblitæ eſtis decoris mat.*] Rariſſimum enim, ut ibi ſervetur pudor ac reverentia, ubi mala ſunt extrema. Tunc certè quis impunè peccat imputaturus neceſſitati quodlibet facinus. Ita interpretor illud Claudiani lib. 2. in Eutrop. verſ. 596. *Iam jam flecte animum, ſuprema pericula ſemper Dant veniam culpæ.* Eſtque iſtud adeo ſolenne, ut vitio vertatur, ſi conſtitutus in extremis adhuc velit meminiſſe verecundiæ, rei ſibi maximè noxiæ. Iaſon Argonautis apud Valer. Flaccum lib. 5. verſ. 324. --- *rebus ſemper pudor abſit in arctis.* Gruter.

2 *Oblitæ.*] Tacitè innuit, generoſis animis, ut omnia auferantur, non auferri etiam virtutes. Præclare Accius,

Telepho

primum venit, accuratiore eum ſermone quam parentes alloquitur. *Juvenis, inquit, juvenem appello:* [a] *quo minor ſit inter nos hujus ſermonis verecundia. Ego, quum ſponſa tua capta* [b] *à militibus noſtris ad me ducta eſſet, audiremque eam tibi cordi eſſe, & forma faceret fidem; quia ipſe, ſi frui liceret ludo ætatis, (præſertim recto & legitimo amore) & non reſpublica animum noſtrum occupaſſet, veniam mihi dari ſponſam impenſius amanti vellem: tuo, cujus poſſum, amori faveo. Fuit ſponſa tua apud me eâdem, qua apud ſoceros tuos parenteſque ſuos verecundia: ſervata tibi eſt, ut inviolatum & dignum me teque dari tibi donum poſſet. Hanc mercedem unam pro eo munere paciſcor; amicus populo Romano ſis: & ſi me virum bonum credis eſſe, quales patrem patruumque meum jam ante hæ gentes norant, ſcias multos noſtri ſimiles in civitate Romana eſſe: nec ullum in terris populum hodie dici poſſe, quem minus tibi hoſtem tuiſque eſſe velis, aut amicum malis.* [c] Adoleſcens, ſimul pudore & gaudio perfuſus, dextram Scipionis tenens, Deos omnes invocare ad gratiam illi pro ſe referendã; quoniam ſibi nequaquam ſatis facultatis [d] pro ſuo animo atq; illius erga ſe merito, eſſet. Parentes inde cognatique virginis appellati. qui quoniam gratis ſibi redderetur virgo; ad quam redimendam ſatis magnum attuliſſent auri pondus; orare Scipionem, ut id ab ſe donum acciperet, cœperunt:

Telepho apud Nonium: *Nam ſi à me regnum fortuna atque opes, Eripere quivit; at virtutem nequibit.* Gruter.

GRONOVII.

a *Quo minus ſit inter nos hujus ſermonis verecundia.*] Rhenani eſt. Noſtri omnes, ut ante illum: *minor.*

b *A militibus noſtris ad me deducta eſſet.*] Mſſ. *ad me ducta eſſet.* Et ſane quia verbum *deducere* nequiter hac in re fere uſurpabatur, ut notum eſt ex Ciceronis *Tertia deducta*, non putem voluiſſe Livium, ut ambiguo verbo ſanctiſſimus Scipio uteretur. Malim autem: *adducta eſſet.*

c *Quum adoleſcens ſimul* &c. *deos omnes invocaret.*] Graviſſimus hic error Rhenani: omnes ſcripti ſervant olim editam lectionem, voce *perculſus* tantum & unica particula mutata: *Adoleſcens ſimul pudore & gaudio perfuſus, dextram Scipionis tenens, deos omnes invocare ad gratiam illi pro ſe referendam.* Vt monuimus ad lib. 6, 27.

d *Pro ſuo animo atque illius erga ſe merito eſſet.*] Sane bellum videtur vulgatum, quod idem Rhenanus dedit: noſtri tamen omnes, perinde ut veteres editiones, voce *merito* deſtituuntur. Vtrum ergo dicemus τὸ *animo* ad utrumque ſufficere? an τὸ *merito* latere in τοῖς *erga ſe*, ut ſcripſerit: *atque illius merito eſſet.*

e *Haud*

perunt: [e] haud minorem ejus rei apud ſe gratiam futuram eſſe, affirmantes, quam redditæ inviolatæ foret virginis. Scipio, quando tanto opere peterent, accepturum ſe pollicitus, poni ante pedes juſſit: vocatoque ad ſe Allucio, *Super dotem*, inquit, *quam accepturus à ſocero es, hæc tibi à me dotalia dona accedent*, aurumque tollere, ac ſibi habere juſſit. His lætus donis honoribuſque dimiſſus domum, [f] implevit populares laudibus meritis Scipionis: Veniſſe Diis ſimillimum juvenem; vincentem omnia, quum armis, tum benignitate ac beneficiis. Itaque delectu clientium habito, cum delectis mille & quadringentis equitibus [g] intra paucos dies ad Scipionem
51 revertit. Scipio retentum ſecum Lælium, dum captivos obſideſque & prædam ex conſilio ejus diſponeret; ſatis omnibus compoſitis, data quinquereme, [h] captiviſque Magone, & quindecim fere ſenatoribus, qui ſimul cum eo capti erant, in navem impoſitis, nuncium victoriæ Romam mittit. ipſe paucos dies, quibus morari Carthagine ſtatuerat, exercendis navalibus pedeſtribuſque copiis abſumpſit. Primo die legiones in armis quatuor millium ſpacio decurrerunt: ſecundo die arma curare & tergere ante tentoria juſſit: [i] tertio die rudibus inter ſe in

e *Haud minorem ejus rei apud ſe gratiam fore.*] Put. & cæteri: *gratiam futuram eſſe.*

f *Implevit populares laudibus & meritis Scipionis.*] Deleta copula iidem Gallicani & Voſſ. *Implevit populares laudibus meritis Scipionis.* Lib. 4. *Laudibuſque haud immeritis onerarent.* Lib. 7. *Conſul claſſico ad concionem convocat, orſuſque meritas Decii laudes.* Etſi duo Pall. illic: *merita Decii laudeſque.* Quod non probo. Eodem libro: *ſimul audientium laudes meritas tollit animos.* Lib. 10. *Subſcripſit orationi ejus Conſul cum meritis P. Decii laudibus*: & eodem libro: *Fabius collegæ funus omni honore laudibuſque meritis celebrat.*

g *Intra paucos dies ad Scipionem rediit.*] Put. *revertit.* Regius: *revertitur.*

h *Captivis cum Magone & quindecim fere ſenatoribus.*] Omnes noſtri abolent *τὸ cum*, quod Rhenanus addidit. Put. *Data quinquereme, captiviſque, Magone & quindecim fere ſenatoribus, qui ſimul cum eo capti erant, in nave ut impoſitis.* Lege: *in navem impoſitis.* ut eſt in uno Pal. cætera recte.

i *Tertia die ſudibus inter ſe.*] Put. reg. Men. duo Pall. *rudibus.* Optime: Notum ex Suetonio: *Mirmillonem rudibus ſecum batuentem.* Polybius: ξυλίναις ἐσκυλωμέναις μετ' ἐπισφαιρῶν μαχαίραις. Notatumque Lipſio, cui fruſtra repugnat Ioſ. Caſtalio.

k *Quinto*

in modum juſtæ pugnæ concurrerunt: [l] præpilatiſque miſſilibus jaculati ſunt: quarto die quies data: [k] quinto iterum in armis decurſum eſt. Hunc ordinem laboris, quietiſque, quoad Carthagine morati ſunt, ſervarunt. [l] Remigium claſſicique milites tranquillo in altum evecti, agilitatem navium ſimulacris navalis pugnæ experiebantur. Hæc extra urbem terra marique, corpora ſimul, animoſque ad bellum acuebant. urbs ipſa ſtrepebat apparatu belli, fabris omnium generum in publica officina incluſis, dux cuncta pari cura obibat. nunc in claſſe ac navali erat: nunc cum legionibus decurrebat: nunc operibus aſpiciendis tempus dabat, quæque in officinis, quæque in armamentario ac navalibus fabrorum multitudo plurima in ſingulos dies certamine ingenti faciebat. His ita inchoatis, [m] refectiſque qua quaſſi erant muris, diſpoſitiſque præſidiis ad cuſtodiam urbis; Tarraconem eſt profectus, à multis legationibus protinus in via aditus. quas partim dato reſponſo ex itinere dimiſit, partim

k *Quinto die iterum in armis concurſum eſt.*] Omnes noſtri, ut & veteres editiones: *decurſum.* Verbum proprium in hac re. Lib. 23. *Ibi quia ocioſa ſtativa erant, crebro decurrere milites cogebat.* Lib. 29. *Terreſtrem navalemque exercitum non inſtructos modo, ſed hos decurrentes, claſſem in portu ſimulacrum, & ipſam edentem navalis pugnæ oſtendit.* Lib. 44. *Horum inductio in parte ſimulacrum decurrentis exercitus erat.* Seneca ep. 18. *Miles in media pace decurrit ſine ullo hoſte.*

l *Remigio claßici milites tranquillo.*] Præclara emendatio Rhenani: *Remigium claßicique milites*, ſperni à nobis haudquaquam debuit, quum præſertim ita plane Put. Alii corrupte, ſed ut alludant: *Remigium clauſi civeſque milites* aut, *Remigium claßis cives militeſque.* Horatius: *Cærite cera Digni, remigium vitioſum Ithacenſis Vlyſſei.* Ovidius in epiſt. Hypſipyles: *Remigiumque dedi, quo me fugiturus abires.* Tacitus lib. 14. Hiſtor. *Quod paucas naves in litore remigiumque in iis amiſerat, tanquam durante bello.* Livius ſupra: *circa Crotonem Sybarimque ſuppleverat remigio naves.*

m *Refectiſque, quos quaſſaverat, muris.*] Rhenanus: *quæ quaſſata erant muri*: nullis noſtris ſecundis. Put. *qua quaſſaverant muris.* Scribe: *refectiſque, qua quaßi erant, muris.* Nam & lib. 25, 3. idem liber: *in veteres quaſſaſque naves.*

VARIORUM.

1 *Præpilatiſque miſſilibus.*] *Præpilatas* invenimus haſtas dici, quæ ferreas habent cuſpides, quaſi *præferratas*: quamquam & *præpilatum* ſit quoque quod ferro utique caret, ſed in mucronem tamen eſt acutum, ut locuſtarum cornua, prout Cælius annotat lib. 21. cap. 16. Atque in hac quidem ſignificatione *præpilata miſſilia* accipienda eſſe videntur. *Godelev.* Immo quorum mucro pila obtectus eſt, ne noceat.

GRO-

partim diſtulit Tarraconem, quo omnibus novis veteribuſque ſociis edixerat conventum. Et cuncti fere, qui cis Iberum incolunt populi, [a] multique etiam ulterioris provinciæ convenerunt. Carthaginienſium duces, primo ex induſtria famam captæ Carthaginis compreſſerunt: deinde ut clarior res erat, quam ut tegi ac diſſimulari poſſet, elevabant verbis. *Necopinato adventu ac prope furto unius diei urbem unam Hiſpaniæ interceptam. cujus rei tam parvæ præmio, elatum inſolentem juvenem, immodico gaudio ſpeciem magnæ victoriæ impoſuiſſe. At ubi appropinquare tres duces, tres victores hoſtium exercitus audiſſet, occurſuram ei extemplo domeſticorum funerum memoriam.* Hæc in vulgus jactabant; haudquaquam ipſi ignari, quantum ſibi ad omnia virium Carthagine amiſſa deceſſiſſet.

GRONOVII.

a *Multique etiam ulterioris Hiſpaniæ convenerunt.*] Put. & omnes Gall. *Vlterioris provinciæ convenerunt.* Aut eo reſpicit Livius, quod Publius Cnæuſque pater & patruus Africani eam provinciam fecerunt, aut utitur phraſi ſuo tempori convenientiore.

EPITOME
LIBRI XXVII.

Cn. Fulvius Proconſul cum exercitu ab Annibale ad Herdoneam cæſus eſt. Meliore eventu à Claudio Marcello conſule adverſus eundem ad Numiſtronem pugnatum eſt. inde Annibal noctu receſſit. Marcellus inſecutus eſt, & ſubinde cedentem preſſit, donec confligeret. priore pugna Annibal ſuperior fuit, Marcellus inſequenti. Fabius Maximus pater conſul Tarentinos per proditionem recepit. In Hiſpania ad Betulam Scipio cum Aſdrubale Amilcaris conflixit & vicit. inter alia captum puerum regalem eximiæ formæ ad avunculum Maſaniſſam cum donis dimiſit. Claudius Marcellus, T. Quintius Criſpinus conſules ſpeculandi cauſſa egreſſi è caſtris, inſidiis ab Annibale cir-

circumventi ſunt. Marcellus occiſus fuit, Criſpinus fugit. Res præterea à P. Sulpicio Prætore adverſus Philippum & Achæos geſtas continet. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt: cenſa ſunt civium capita centum triginta ſeptem millia centum & octo: ex quo numero apparuit quantum hominum tot præliorum adverſa fortuna populo Romano abſtuliſſet. Aſdrubal, qui cum exercitu novo tranſcenderat Alpes, ut ſe Annibali conjungeret, cum millibus hominum quinquaginta ſex cæſus eſt, M. Livii conſulis ductu; ſed non minore opera Claudii Neronis conſulis, qui quum Annibali oppoſitus eſſet, relictis caſtris, ita ut hoſtem falleret, electa manu profectus, Aſdrubalem circumvenit.

Hic ſtatus rerum Hiſpaniæ erat. In Italia conſul Marcellus, Salapia per proditionem recepta, Maroneam & Meles de Samnitibus vi cepit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ præſidii cauſſa relicta erant, oppreſſa. [a] Præda (& aliquantum ejus fuit) militi conceſſa. tritici quoque ducenta quadraginta millia modium, & centum decem millia hordei inventa. Cæterum nequaquam inde [b] tantum gaudium fuit, quanta clades intra paucos dies accepta eſt haud procul ab Herdonea urbe. Caſtra ibi [1] Cn. Fulvius proconſul habebat, ſpe recipiundæ Herdoneæ, quæ poſt Cannenſem cladem ab Romanis defecerat, nec loco ſatis tuto poſita, nec præſidiis firmata. Negligentiam inſitam ingenio ducis augebat ſpes ea, quod labare iis adverſus 1

GRONOVII.

a *Præda aliquantum militi fuit conceſſum.*] Miror Sigonium potuiſſe probare Rhenani conjecturam, qua nihil abruptius jejuniuſque: *Præda aliquantum, uſui militum conceſſa.* Quis ita Livium loquutum credat? immo quis ita loquentem hodie ferat? Nihil melius veterum librorum ſcriptura, modo diſtinctionem addas: *Præda (& aliquantum ejus fuit) militi conceſſa.* Sic plane Rhenani liber, ſic Put. omneſque Gallicani. Flor. Pall. niſi quod quibuſdam non optimis copulativa deeſt. Eo genere compoſitionis infra: *Iis omnibus (& multi erant) adempti equi.*

b *Tantum gaudii fuit*] Omnes ut & Rhenani codex: *inde tantum gaudium fuit, quanta clades.*

VARIORUM.

1 *Cn. Fulvius Proconſul.*] Cn. Fulvius Centumalus. Nam Cn. Fulvium Flaccum prætorem biennio ante in iiſdem locis devicerat. *Sigonius.*

verſus Pœnum [a] fidem ſenſerat, poſtquam Salapia amiſſa exceſſiſſe his locis Annibalem in Bruttios auditum eſt. Ab Herdonea ea omnia per occultos nuncios delata Annibali, ſimul curam ſociæ retinendæ urbis, & ſpem fecere incautum hoſtem aggrediendi. exercitu expedito, ita ut famam prope præveniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit, & quo plus terroris hoſti objiceret, acie inſtructa acceſſit. Par audacia Romanus, conſilio & viribus impar, copiis raptim eductis conflixit. [b] [2] quinta legio & ſiniſtra ala acriter pugnam inierunt. Cæterum Annibal ſigno equitibus dato, ut, quum pedeſtres acies occupaſſent præſenti certamine oculos animoſque, circumvecti, pars caſtra hoſtium, [c] pars terga trepidantium invaderent; [d] ipſe in Fulvii ſimilitudinem nominis, quod

2 *Quinta legio, & ſexta alacriter.*] Vet. lib. *Quinta legio & ſiniſtra ala acriter pugnam inierunt.* Recte. Nam paulo poſt ait: *Prima legio, & dextera ala.* Item: *Prima legioni tertia, dexteræ alæ ſiniſtra ſubit.* Item multo poſt, *Initium prima legio, & dextera ala prælium inibant.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Fidem ſenſerat. Poſtquam Salapia.*] Diſtinguo: *augebat ſpes ea, quod labare iis adverſus Pœnum fidem ſenſerat, poſtquam Salapia amiſſa exceſſiſſe his locis Annibalem in Bruttios auditum eſt. Ab Herdonea ea omnia* &c. Hæc enim occaſio fuit Herdoneatibus vacillandi, quod Annibal receſſiſſet.

b *Quinta legio & ſiniſtra ala acriter pugnam inierunt.*] Rhenanus: *& ſexta alacriter.* Non ſubſerviunt noſtri: ſed qui differunt à vulgato, habent: *ſiniſtra alacriter.*

c *Pars terga pugnantium invaderent.*] Reg. & Voſſ. *terga oppugnantium.* Put. *terga oppidantium.* Scribe: *pars terga trepidantium invaderent.* Secretiore ſignificatu *trepidare*, eſt ſatagere, commovere ſe, negotium capeſſere. Noſter infra hoc libro: *Vigiles velut ad vocem illorum excitati, tumultuari, trepidare, moliri portam.* Lib. 28. *Mille paſſuum aberant, quum ab hoſte conſpecti ſunt trepidarique repente cœptum.* Lib. 34. *Dum trepidant acie inſtruenda, conſul jam paratis ordinatiſque omnibus incompoſitos aggreditur.* Lib. 10. *Intermiſſi hoſtibus (quod facile erat in nocturna trepidatione) cognoſcunt infrequentia armatis ſigna egreſſa.* Lib. 23. *Dum in ſua quiſque miniſteria diſcurſu trepidat ad prima ſigna, ſucceditque ad muros acies.* Salluſtius Iugurt. 67. *Romani milites improviſo metu, incerti ignarique, quid potiſſimum facerent, trepidare ad arcem oppidi, ubi ſigna & ſcuta erant.* Hæc vera lectio eſt: nam quod optimus Gruterus inducit: *trepidare arcem oppidi*: ignoſcat mihi, ſi negem illud Latinum eſſe. Ipſe Salluſtius ſupra: *arma capere alii, alii ſe abdere, pars territos confirmare, trepidare omnibus locis.* Neque accipio aliter, quicquid comminiſcantur viri docti, apud Maronem: *Dum trepidant alæ.* Vbi opportune allegat Servius ex Catone: *ſedere non poteſt in equo trepidante.*

d *Ipſe Cn. Fulvii ſimilitudinem nominis &c. increpans.*] Put. & omnes Gallici,

quod Cn. Fulvium prætorem biennio ante in iiſdem de-
vicerat locis, increpans, ſimilem eventum pugnæ fore,
affirmabat. Neque ea ſpes vana fuit. nam quum comi-
nus acie & peditum certamine multi cecidiſſent Roma-
norum, ſtarent tamen ordines ſignaque; equeſtris à ter-
go tumultus, ſimul à caſtris clamor hoſtilis auditus, ſex-
tam ante legionem, quæ in ſecunda acie poſita, prior ab
Numidis turbata eſt; quintam deinde, atque eos qui ad
prima ſigna erant, avertit. Pars in fugam effuſi, pars in
medio cæſi: ubi & ipſe Cn. Fulvius [e] cum undecim tri-
bunis militum cecidit. Romanorum ſociorumque quot
cæſa in eo prælio millia ſint, quis pro certo affirmet?
quum tredecim millia alibi, alibi haud plus quam ſeptem
inveniam. Caſtris prædaque victor potitur. Herdo-
neam, quia & defecturam fuiſſe ad Romanos comperit,
nec manſuram in fide, ſi inde abſceſſiſſet; multitudine
omni Metapontum ac Thurios traducta, incendit, occi-
ditque principes, qui cum Fulvio colloquia occulta ha-
buiſſe comperti ſunt. Romani, qui ex tanta clade evaſe-
rant, diverſis itineribus [f] ſemermes ad Marcellum con-
ſulem in Samnium perfugerunt. Marcellus nihil admo- 2
dum tanta clade territus, literas Romam ad Senatum de
duce & exercitu ad Herdoneam amiſſo ſcribit. cæterum,
*eundem ſe, qui poſt Cannenſem pugnam ferocem victoria Anniba-
lem contudiſſet; ire adverſus eum, brevem illi lætitiam qua ex-
ſultet facturum.* Et Romæ quidem quum luctus ingens ex
præterito, tum timor in futurum erat. Conſul ex Samnio
in Lucanos tranſgreſſus, ad Numiſtronem in conſpectu
Anni-

Gallici, optimus Pal. Voſſ. *ipſe in Fulvii.* Duo alii Pall. non minus habent præpoſitionem, ſed ſtatim inde paullum ſunt vitiati: alter enim: *ipſe in conſiliis Fulvii:* alter: *ipſe in Cn. Fulvii.* Quod ultimum probarem, niſi me illorum & antiquitas & bonitas permoveret. Phraſis eadem, quæ apud Salluſtium ad Cæſarem: *illa, quæ paullo ante hoc bellum in Cn. Pompejum victoriamque Sullanam increpabantur.* Lib. 1. noſter: *Hac Aricinus in regem Romanum increpans, ex concilio abiit.* Tacitus lib. 5. ann. *Cum in Blæſum multa falſaque incuſavisset.*

e *Cum duodecim tribunis.*] Omnes noſtri: *cum undecim tribunis militum cecidit:* quod firmat auctoritate Plutarchi Sigonius.

f *Semiermes ad Marcellum conſulem*

Annibalis loco plano, quum Pœnus collem teneret, poſuit caſtra. [g] Addidit & aliam fidentis ſpeciem, quod prior in aciem eduxit. nec detrectavit Annibal, ut ſigna portis efferri vidit. Ita tamen aciem inſtruxerunt, ut Pœnus dextrum cornu in collem erigeret, Romani ſiniſtrum ad oppidum applicarent. Ab hora tertia quum ad noctem pugnam extendiſſent, feſſæque pugnando primæ acies eſſent, ab Romanis prima legio & dextera ala, ab Annibale Hiſpani milites [h] & funditor Balearis, elephanti quoque, commiſſo jam certamine, in prælium acti. Diu pugna neutro inclinata ſtetit. Primæ legioni tertia, dexteræ alæ ſiniſtra ſubiit, & apud hoſtes integri à feſſis pugnam accepere. Novum atque atrox prælium ex tam ſegni repente exarſit: recentibus animis corporibuſque: ſed nox incerta victoria diremit pugnantes. Poſtero die [i] Romani ab ſole orto, in multum diei ſtetere in acie: ubi nemo hoſtium adverſus prodiit; ſpolia per ocium legêre, & congeſtos in unum locum cremavêre ſuos. Nocte inſequenti Annibal ſilentio movit caſtra, & in Apuliam abiit: Marcellus ubi lux fugam hoſtium aperuit, ſauciis cum præſidio modico Numiſtrone relictis, præpoſitoque his L. Furio Purpureone tribuno militum, veſtigiis inſtitit ſequi. Ad Venuſiam adeptus eum eſt. Ibi per dies aliquot quum ab ſtationibus procurſaretur; miſta equitum peditumque tumultuoſa magis prælia quam magna, & ferme omnia Romanis ſecunda fuerunt. Inde per Apuliam ducti exercitus, ſine ullo memorando certamine; quum Annibal nocte ſigna moveret, locum inſidiis quærens: Marcellus, niſi certa
3 luce, & explorato ante, non ſequeretur. Capuæ interim

Flaccus

in Samnium confugerunt.] Meliores: *ſemermes & perfugerunt.*

g *Addit & aliam fidentis ſpeciem.*] Noſtri: *Addidit & aliam.*

h *Et funditores Baleares, elephanti quoque.*] Elegantius Put. reg. *& funditor Balearis.* Voſſianus: *milites effunditur Balearis.*

i *Romani ab ſole orto in multum diem.*] Noſtri omnes, quod delevit Rhenanus, *in multum diei.*

k Ne

Flaccus dum bonis principum vendendis, agro, qui publicatus fuerat, locando (locavit autem omnem frumento) tempus terit; [k] ne deeſſet materia in Campanos ſæviendi, novum in occulto gliſcens per indicium protractum eſt facinus. milites ædificiis emotos, ſimul ut cum agro tecta urbis fruenda locarentur, ſimul metuens, ne ſuum quoque exercitum, ſicut Annibalis, nimia urbis amœnitas emolliret; in portis muriſque ſibimet ipſos tecta militariter coëgerat ædificare. erant autem pleraque ex cratibus aut tabulis facta, alia arundine texta; ſtramento intecta omnia, velut de induſtria, alimentis ignis. Hæc noctis una [l] hora ut omnia incenderent centum ſeptuaginta Campani, principibus fratribus Bloſiis, conjuraverant. indicio ejus rei ex familia Bloſiorum facto, portis repente juſſu proconſulis clauſis, quum ad arma ſigno dato milites concurriſſent; comprehenſi omnes qui in noxa erant, & quæſtione acriter habita, damnati necatique: indicibus libertas, & æris dena millia data. Nucerinos, & Acerranos querentes, ubi habitarent non eſſe, Acerris ex parte incenſis, Nuceria deleta, Romam Fulvius ad ſenatum miſit. Acerranis permiſſum, ut ædificarent quæ incenſa erant: Nucerini Atellam, quia id maluerant (Atellanis Calatiam migrare juſſis) traducti. Inter multas magnaſque res, quæ nunc ſecundæ, [m] nunc adverſæ occupabant cogitationes hominum,

k *Ne deeſſet materia in Campanos ſæviendi.*] Perperam Rhenanus, *Capuanos.* Et mox: *centum ſeptuaginta Capuani.* Nam libri omnes *Campanos* & *Campani.* Neque unquam aliter cives urbis Capuæ appellat Livius. Sic lib. 23. *ſenatum populumque Campanum.* non *Capuanum.* Et ibidem Decius Magius: *Habetis libertatem, Campani.* Quin & Capuam vocat noſter *urbem Campanam*, lib. 26.

l *Hora ut omnia incenderent.*] Put. reg. Men. Pal. unus, Voſſianus hic nos deſtituunt. Habent enim continenter; *tumultuoſa magis prælia quia id maluerant:* mediis præteritis. Cæterum Pet. ſecundus & duo Pall. *Hac noctis una hora omnia incendere.* Et videtur quale Catonis apud Plinium lib. 29. 1. *Juraverunt inter ſe barbaros necare omnes medicina.*

m *Nunc adverſa occupabant cogitationes hominum.*] Nonnemo codicum, *caecultabant:* verbum vetuſtum, ſed nec Livii, nec huc congruens: ex eo Lipſius, *ſollicitabant*; Pontanus, *occultabant*: quod extat in Put. reg. Pal. uno: ſed ex eo fieri omnino debuit *occupabant.*

 nihil

minum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius, & P. Aquilius, in Etruriam legati ad frumentum coëmendum quod Tarentum portaretur, profecti: & mille milites de exercitu urbano, [2] par numerus Romanorum ſociorumque, eodem in præſidium cum
4 frumento miſſi ſunt. Jam æſtas in exitu erat, comitiorumque conſularium inſtabat tempus. ſed litteræ Marcelli negantis è republica eſſe, veſtigium abſcedi ab Annibale, cui cedenti, certamenque abnuenti gravius ipſe inſtaret; curam injecerant, ne aut conſulem tum maxime res agentem à bello avocarent, aut in annum conſules deeſſent. Optimum viſum eſt, quamquam extra Italiam eſſet, Valerium potius conſulem ex Sicilia revocari. Ad eum literæ juſſu ſenatus ab L. Manlio prætore urbis miſſæ, cum literis conſulis M. Marcelli: ut ex iis noſceret, quæ cauſſa Patribus eum potius quam collegam revocandi ex provincia eſſet. Eo fere tempore legati ab rege Syphace Romam venerunt; quæ is proſpera prælia rex cum Carthaginienſibus feciſſet, memorantes. *Regem nec inimiciorem ulli populo quam Carthaginienſi, nec amiciorem quam Romano, affirmabant eſſe. miſiſſe eum antea legatos in Hiſpaniam ad Cn. & P. Cornelios, imperatores Romanos. nunc ab ipſo velut fonte petere Romanorum amicitiam voluiſſe.* Senatus non legatis modo benigne reſpondit, ſed & ipſe legatos cum donis ad regem miſit, L. Genucium, P. Pætelium, P. Popilium. Dona tulere, togam, & tunicam purpuream, ſellam eburneam, [n] pateram ex quinque

pondo

nihil enim hic, cur quiſquam cogitationes occultaret. Lib. 4. *Hac contentio, quum tantum belli in manibus eſſet, occupaverat cogitationes hominum.* Lib. 5. *Inter delectum tributumque & occupatos animos majorum rerum curis.* Lib. 22. *Poſtquam omnium animos oculoſque occupaverat certamen.* Lib. 26. *Sed aliud certamen occupaverat animos.*

n *Pateram auream ex quinque pondo factam.*] Scribendum: *pateram ex quinque pondo auri factam:* diximus in lib. de pec. vet. contra Rhenanum & Lipſium. Lib. 44. *Pamphylii legati coronam auream ex viginti millibus Philippeûm factam in curiam attulerunt.*

VARIORUM.

1 *Par numerus Romanorum ſociorumque.*] Multi de hoc loco dubitarunt, quomodo poſt urbanum exercitum

ſub.

pondo auri factam. Protenus & alios [a] Africæ regulos juſſi adire, iis quoque quæ darentur, portata, togæ prætextæ, & ternûm pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatramque reges M. Atilius & Manius Acilius legati, ad commemorandam renovandamque amicitiam miſſi, dona tulere: Regi togam, & tunicam purpuream cum ſella eburnea: Reginæ, pallam pictam cum amiculo purpureo. Multa æſtate, qua hæc facta ſunt, ex propinquis urbibus agriſque nunciata ſunt prodigia; Tuſculi agnum cum ubere lactenti natum: Jovis ædis culmen fulmine ictum, ac prope omni tecto nudatum. Iiſdem ferme diebus, [b] Anagniæ terram ante portam ictam, diem ac noctem ſine ullo ignis alimento arſiſſe. & aves, ad compitum Anagninum, in luco Dianæ nidos in arboribus reliquiſſe. Tarracinæ in mari haud procul portu angues magnitudinis miræ, [c] laſcivientium piſcium modo exultaſſe. Tarquiniis porcum cum ore humano genitum. Et in agro Capenate, ad lucum Feroniæ, quatuor ſigna ſanguine multo diem ac noctem ſudaſſe. Hæc prodigia hoſtiis majoribus procurata decreto pontificum: & ſupplicatio diem unum Romæ ad omnia pulvinaria, alterum, in Capenate agro ad Feroniæ lucum, indicta. M. Valerius conſul literis excitus, pro- 5
vincia exercituque mandato Cincio prætori, M. Valerio Meſſala præfecto claſſis, cum parte navium in Africam, prædatum ſimul ſpeculatumque, quæ populus Carthaginienſis ageret pararetque, miſſo; ipſe decem navibus Romam profectus quum proſpere perveniſſet, ſenatum extemplo

ſubjungat *Romanorum*, quaſi Romani non eſſent de urbano exercitu; ſed intelligendum de exercitu urbano mille miſſos, quorum quingenti erant Romani, quingenti ſocii. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Africæ regulos juſſit adire.*] Scribe: *Protenus & alios Africæ regulos juſſi adire.* Imperat ſenſus, nam intelligendum legati; & conſentiunt ſcripti.

b *Anagniæ terram ante portam ictam.*] Putean. reg. *Anagniæ ternam.* Men. *thermam.* Voſſ. *termam.* Rubenius conjicit *Hermam.* Hermæ enim ſive Mercurii προπύλαιοι ante portas ſtatui ſolebant.

c *Laſcivientium piſcium more.*] Put. reg. Pal. unus: *laſcivientium piſcium*

extemplo habuit. ibi de ſuis rebus geſtis commemoravit. [1] *Quum annos prope ſexaginta in Sicilia terra marique ſæpe magnis cladibus bellatum eſſet, ſe eam provinciam confeciſſe. neminem Carthaginienſem in Sicilia eſſe: neminem Siculum, qui metu inde fugati afuerint, non eſſe: omnes in urbes agroſque ſuos reductos, arare, ſerere: deſertam recoli tandem terram, frugiferam ipſis cultoribus, populoque Romano* [d] *pace ac bello fidiſſimum annonæ ſubſidium.* Exin Mutine, & ſi quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in ſenatum introductis; honores omnibus, [e] ad exſolvendam fidem conſulis habiti. Mutines etiam civis Romanus factus; rogatione ab tribuno plebis ex auctoritate Patrum ad plebem lata. Dum hæc Romæ geruntur, M. Valerius Meſſala quinquaginta navibus quum ante lucem ad Africam acceſſiſſet, improviſo [f] in agrum Uticenſem excenſionem fecit: eumque late depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naves rediit, atque in Siciliam tranſmiſit: tertiodecimo die, quam profectus inde erat, Lilybæum revectus. Ex captivis,

quæ-

modo exſultaſſe. quamquam ad ſenſum nihil interſit. Infra: *ita pecorum modo incompoſitos paſſim campo ſe fudiſſe.* Horatius: *apis Matinæ More modoque.* Sic & Sigonianus.

d *Pace ac bello fideliſſimum annonæ ſubſidium.*] Sic neſcio quis in noviſſimas editiones retulit, quum ſcripti editique omnes ſuperiores: *fidiſſimum.*

e *Ad exſolvendam fidem conſulis habiti.*] Sic quidem Rhenanus: ut intelligas, inquit, iſtis habitum honorem à ſenatu, quo liberarent fidem conſulis Valerii, qui fidem illis ſuam obſtrinxerat, futurum, ut, ſi Romam venirent, honoribus adficerentur. Cui ſententiæ ut non repugno, ita quia codex antiquiſſimus omneſque Gall. & optimus Pall. & Voſſ. ſervant prius vulgatam: *ad exſolvendam fidem à conſule habiti:* cogitandum propono, an non eadem hic reperiatur. Nempe *fides à conſule* idem eſt quod fides conſulis ſeu fides à conſule data, quod verbum intelligitur. Cujuſmodi ſunt apud Plaut. *foris à ſene, quemque à milite, ab illo nuntius:* apud Lucretium, *fulgor ab auro*, & ſimilia. Cicero lib. 2. de natura deor. *Illud vero ab Ariſtotele animadverſum, à quo pleraque quis poteſt non mirari.* Hoc eſt, cujus pleraque. Neque enim obſcuritatem debemus interpretari, quod nobis inſolentius videtur, quum delicias veteres ſermonis Latini parum recordamur.

f *In agrum Uticenſem excurſionem fecit.*] Putean. *eſcenſionem.* cæteri, *aſcenſionem.* Voluerunt nempe, quod præcepit Lipſius: *exſcenſionem.*

VARIORUM.

1 *Prope annos lx. in Sicilia.*] Ab Ap. Claudio conſule, qui primus bellum in Siciliam tranſtulit, ad hunc numerantur anni LV. *Sigonius.*

GRO-

quæſtione habita, hæc comperta: conſulique Lævino omnia ordine perſcripta, [a] ut ſciret quo in ſtatu res Africæ eſſent. *Quinque millia Numidarum cum Maſiniſſa Galæ filio acerrimo juvene Carthagine eſſe: & alios per totam Africam milites mercede conduci, qui in Hiſpaniam ad Aſdrubalem trajicerentur: ut is quam maximo exercitu primo quoque tempore in Italiam tranſgreſſus, jungeret ſe Annibali. in eo poſitam victoriam credere Carthaginienſes. Claſſem præterea ingentem apparari ad Siciliam repetendam, eamque ſe credere brevi trajecturam.* Hæc recitata à conſule, ita movere ſenatum, ut non exſpectanda comitia [b] conſuli cenſerent, ſed dictatorem comitiorum habendorum cauſſa dici, & extemplo in provinciam redeundum. Illa diſceptatio tenebat, quod conſul in Sicilia ſe M. Valerium Meſſalam, qui tum claſſi præeſſet, dictatorem dicturum eſſe aiebat: Patres extra Romanum agrum ([c] eum autem in Italia terminari) negabant dictatorem dici poſſe. M. Lucretius tribunus plebis, quum de ea re conſuleret, ita decrevit ſenatus, *Vt conſul prius quam ab urbe diſcederet, populum rogaret, quem dictatorem dici placeret: eumque quem populus juſſiſſet, dictatorem diceret. Si conſul noluiſſet, prætor urbanus populum rogaret: ſi ne is quidem vellet, tum tribuni ad plebem ferrent.* Quum conſul ſe populum rogaturum negaſſet, quod ſuæ poteſtatis eſſet, prætoremque vetuiſſet rogare; tribuni plebis rogarunt, plebeſque ſcivit, ut Q. Fulvius, qui tum ad Capuam erat, dictator diceretur. ſed quo die id plebis concilium futurum erat, conſul clam nocte in Siciliam abiit. deſtitutique Patres [d] literas ad M. Claudium mittendas cenſuerunt, ut deſertæ à collega reipublicæ

GRONOVII.

a *Vt ſciret quo ordine vel in quo ſtatu.*] Put. reg. duo Pall. *Vt ſciret quo in ſtatu res Africæ eſſent:* reciſis quæ recidenda ſuo ex libro monuerat Rhenanus.

b *Conſulis cenſeret, ſed dictatore &c. dicto.*] Omnes Gallicani duoque Pall. & Voſſ. *Vt non exſpectanda comitia conſuli cenſerent, ſed dictatorem comitiorum habendorum cauſſa dici, & extemplo in provinciam redeundum.* Quæ poſteriora ſine cauſſa mutavit Rhenanus.

c *Eum autem in Italia terminari.*] Videtur abolendum τὸ *IN.*

d *Literas ad Marcellum.*] Omnes: *deſti-*

blicæ ſubveniret, diceretque, [e] quem populus juſſiſſet, dictatorem. Ita à Marcello conſule Q. Fulvius dictator dictus, & ex eodem plebiſcito & ab Q. Fulvio dictatore P. Licinius Craſſus Pontifex maximus magiſter equitum
6 dictus. Dictator poſteaquam Romam venit, Cn. Sempronium Blæſum legatum, quem ad Capuam habuerat, in Etruriam provinciam ad exercitum miſit; in locum C. Calpurnii prætoris: quem, ut Capuæ exercituique ſuo præeſſet, literis excivit. Ipſe comitia in quem diem primum potuit, edixit: quæ certamine inter tribunos dictatoremque injecto, [f] perfici non potuerant. [1] Galeria juniorum, quæ ſorte prærogativa erat, Q. Fulvium & Q. Fabium conſules dixerat. [g] [2] eodemque jure vocatæ inclinaſſent, ni tribuni plebis [h] C. & L. Arennii ſe interpoſuiſſent: [3] qui neque [4] magiſtratum continuari ſatis

eſtitutique Patres literas ad M. Claudium mittendas cenſuerunt. Quid opus uit mutare?

e *Quem populus juſſiſſet dictatorem diceret.*] Gallicani: *quem populus vidiſſet, diceret dictatorem.*

f *Perfici non potuerant.*] Lege, *poterant*, vel *potuerunt*.

g *Eodemque jure vocatæ reliquæ inclinaſſent.*] Abjurant omnes τὸ *reliquæ*, ut & Rhenani & Sigonii libri. Aſconius in Divinationem: *Prærogativæ ſunt tribus, quæ primæ ſuffragium ferunt ante jure vocatas. Mos enim fuerat, quo facilius in comitiis concordia populi firmaretur, bina omnino de iiſdem candidatis comitia fieri, quorum primæ tribus Prærogativæ dicebantur, quod primæ rogarentur, quos vellent conſules fieri: ſecundæ, Iure vocatæ, quod in his ſequente populo, ut ſæpe contingit, prærogativarum voluntatem jure omnia complerentur.* Vide 4 Obſerv. 1.

h *C. & L. Arennii ſe interpoſuiſſent.*] Dixi de hoc loco lib. 4. Obſerv. cap. 1. Voſſianus: *niſi tr. pl. & L. Arriani interpoſuiſſent. L. Arennium* præfectum ſociorum infra cap. 18. habes.

VARIORUM.

1 *Galeria juniorum.*] *Galeria* hic nomen tribus eſt, ex qua erat juniorum centuria, quæ fuit prærogativa, ut annotat Grucchius lib. de comitiis Rom. lib. 2. Meminit ejus & Plin. lib. 7. cap. 49. *Godelev.*

Galeria juniorum, quæ ſorte.] Vet. liber, *Quæ ſorte.* Quanquam, *ſorte*, probatur, ut libr. XXIV. *Eo die cum ſors prærogativæ ante Iuniorum exiſſet.* & Cicero Philip. 2. *Sortitio prærogativæ. Galeria* autem nomen eſt centuriæ, ut *Veturia*, de qua ſupra. *Sigonius.*

2 *Eodemque jure vocatæ inclinaſſent.*] Legendum omnino eſt: eodemque (εἰς τὸ αὐτὸ) *ceteræ vocatæ inclinaſſent.* Nil attinet, quod quidam putant ad τὸ *prærogativa ſorte* &c. nam neceſſario opus illa voce eſt *ceteræ*. Tan. Faber.

3 *Qui neque magiſtratum continuari ſatis civile eſſe.*] Proconſulatum Q. Fulvii æquat conſulatui: alioqui quomodo ei continuaretur imperium, qui hoc anno fuit coſ. Niſi de dictatura hoc intelligendum. *Glarean.*

4 *Magiſtratum continuari.*] Ex dictatore conſulem fieri. *Sigon.*

GRO-

ſatis civile eſſe aiebant: & multo fœdioris exempli, eum ipſum creari qui comitia haberet. Itaque ſi ſuum nomen dictator acciperet, ſe comitiis interceſſuros: ſi aliorum præterquam ipſius, ratio haberetur, comitiis ſe moram non facere. Dictator cauſſam comitiorum auctoritate ſenatus plebiſcito, exempliſque tutabatur. nam, Cn. Servilio conſule, [a] quum C. Flaminius alter conſul ad Traſimenum cecidiſſet; ex auctoritate Patrum ad plebem latum, plebemque ſciviſſe, ut quoad bellum in Italia eſſet, ex iis qui conſules fuiſſent, quos & quoties vellet, reficiendi conſules populo jus eſſet. [b] exemplumque eam in rem ſe habere; vetus L. Poſtumii Megelli, qui interrex iis comitiis quæ ipſe habuiſſet, conſul cum C. Junio Bubulco creatus eſſet; recens Q. Fabii, qui ſibi continuari conſulatum, niſi id bono publico fieret, profecto numquam ſiſſet. His orationibus quum diu certatum eſſet, poſtremo ita inter dictatorem ac tribunos convenit, ut eo quod cenſuiſſet ſenatus, ſtaretur. Patribus id tempus reipublicæ viſum eſt, ut per veteres, & expertos, bellique peritos imperatores reſpublica gereretur. itaque moram fieri comitiis non placere. Concedentibus tribunis, comitia habita. [c] Declarati conſules Q. Fabius Maximus quintum, Q. Fulvius Flaccus quartum. Prætores inde creati, L. Veturius Philo, T. Quintius Criſpinus, C. Hoſtilius Tubulus, C. Aurunculeius. Magiſtratibus in annum creatis, Q. Fulvius dictatura ſe abdicavit. Extremo æſtatis hujus, claſſis Punica navium quadraginta cum præfecto Amilcare in Sardiniam trajecta;

GRONOVII.

a *Quum Flaminius alter.*] Scribendum: *quum C. Flaminius alter conſul ad Traſimenum cecidiſſet.* nam aut præponunt literam prænominis indicem (Put. *G.*) aut habent, *quum eo Flaminius.*

b *Exemplaque ea in re ſe habere.*] Noſtri conſenſu: *exemplumque eam in rem ſe habere*: contra Rhenanum. Dein Put. *niſi id bono publico fieret, profecto nunquam ſiſſet.* Alludunt alii, *quaſiſſet, ſciſſet*, referendo. Et delectatur ea contractione Livius.

c *Declarati conſules Q. Fabius Maximus quintum, Q. Fabius Flaccus quartum.*] Neutrum ex numeralibus comparet in ullo Gallicanorum, qui tamen utrumque ſervant inferius.

jecta; Olbienſem primo, dein poſtquam ibi P. Manlius Vulſo prætor cum exercitu apparuit, circumacta inde ad alterum inſulæ latus, Caralitanum agrum vaſtavit: & cum præda omnis generis in Africam rediit. Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot ſuffectique. [d] C. Servilius Pontifex factus in locum T. Otacilii Craſſi. Tib. Sempronius Tib. F. Longus augur factus in locum T. Otacilii Craſſi. Decemvir item ſacris faciundis in locum Tib. Sempronii C. F. Longi, Tib. Sempronius Tib. F. Longus ſuffectus. M. Marcius rex ſacrorum mortuus eſt: & M. Æmilius Papus maximus curio. neque in eorum locum ſacerdotes eo anno ſuffecti. Et cenſores hic annus habuit L. Veturium Philonem, & P. Licinium Craſſum, pontificem maximum. Craſſus Licinius nec conſul, nec prætor ante fuerat, quam cenſor eſt factus. ex ædilitate gradum ad cenſuram fecit. Sed hi cenſores neque ſenatum legerunt, nec quicquam publicæ rei egerunt: mors diremit L. Veturii. inde & Licinius cenſura ſe abdicavit. Ædiles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus, ludos Romanos diem unum inſtaurarunt. Ædiles plebis Q. Catius, & L. Porcius Licinus ex multaticio argento ſigna ænea ad Cereris dedere: [e] & ludos pro temporis ejus copia magnifici apparatus fece-

d *C. Servilius pontifex factus in locum T. Otacilii Craßi.*] Poſt hæc verba inſerunt Put. Petav. reg. *Tiberius Sempronius Tib. F. Longus augur factus in locum T. Otacilii Craßi.* Et fuiſſe tale quid in Pal. etiam ſuſpicor inde, quod excerptor vitioſiſſimam eorum ſcripturam hic arguit, adeo ut piguerit enotare. Ita enim defungitur interdum; quod ἄλλοις ejus ἐσθλοῖς cōdonabimus. Sunt autem iſta haud dubiè Livii verba, quæ intelliges, ſi cogitaveris duo Sacerdotia habuiſſe T. Otacilium Craſſum, pontificatum & augurium; duo etiam acceſiſſe Tiberium Sempronium Tib. F. Longum, augurium nempe & decemviratum. Sic lib. 29. in fine: *in M. Pomponii Mathonis auguris & decemviri locum creati, decemvir M. Aurelius Cotta, augur Tib. Sempronius Gracchus.* Lib. 30. de Q. Fabio Maximo Cunctatore: *Augur in locum ejus inauguratus Q. Fabius Maximus filius: in ejuſdem locum pontifex (nam duo ſacerdotia habebat) Ser. Sulpitius Galba.* Lib. 40. *Exitu anni & C. Servilius Geminus pontifex maximus deceßit; idem decemvir ſacrorum fuit: pontifex in locum ejus a collegio cooptatus eſt Q. Fulvius Flaccus, creato ante pontifice maximo M. Æmilio Lepido, quum multi clari viri petiſſent; & decemvir ſacrorum Q. Marcius Philippus in ejuſdem locum eſt cooptatus.*

e *Et ludos pro temporis ejus copia magni-*

ſecerunt. Exitu anni hujus, die quarta & trigeſima quam 7
ab Tarracone profectus erat, C. Lælius legatus Scipionis Romam venit. iſque cum agmine captivorum ingreſſus urbem, magnum concurſum hominum fecit. Poſtero die in ſenatum introductus, captam Carthaginem, caput Hiſpaniæ, uno die, receptaſque aliquot urbes, quæ defeciſſent, novaſque in ſocietatem aſcitas, expoſuit. Ex captivis comperta [f] his fere congruentia, quæ in literis fuerant M. Valerii Meſſalæ. Maxime movit Patres Aſdrubalis tranſitus in Italiam; [g] vix Annibali atque ejus armis ſubſiſtentem. [h] Productus in concionem Lælius eadem ediſſeruit. Senatus ob res feliciter à P. Scipione geſtas, ſupplicationem in unum diem decrevit. C. Lælium primo quoque tempore cum quibus venerat navibus, redire in Hiſpaniam juſſit. Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli, multis auctoribus: haud neſcius, quoſdam eſſe, qui anno inſequenti captam tradiderint.

magnifici apparatus.] Sic Gallicani omnes & duo Pall. & Voſſianus. Quod male mutatum ivit Rhenanus. Suetonius Iulio: *Ædilis præter comitium ac forum baſilicaſque etiam Capitolium ornavit, porticibus ad tempus exſtructis: in quibus abundante rerum copia pars apparatus exponeretur.*

f *His fere congruentia quæ in literis.*] Put. *quaequae in literis.*

g *Vix Annibali atque ejus armis obſiſtentem.*] Put. omnes Gall. duo Pall. Voſſ. Andreas atque Aldina: *ejus armis ſubſiſtentem.* Idem verbum eodem fere ſenſu tamen optimi mutant lib. 22, 60. *ſed ſubſiſtere ac retinere conati ſunt.* Optimi enim: *obſiſtere.* Sed & citra illum ſenſum remotiorem eodem libro, cap. 12. *modo repente in aliquo flexu viæ, ſi excipere degreſſum in æquum poſſet, occultus ſubſiſtebat.* Pariter Put. Gallicique meliores, & tres Pall. *obſiſtebat.* De quibus arbitretur lector. Sed illic *ſubſiſtere* eſt ſuſtinere. Brutus ad Ciceronem lib. 11. fam. 10. *Non ſi Varronis theſauros haberem, ſubſiſtere ſumtui poſſem.* Vt ex Florent. optimis Victorius. Cæſar lib. 5. de Gall. *Prope omnes naves adflictas atque in litore ejectas eſſe; quod neque anchoræ funeſque ſubſiſterent, neque nautæ gubernatoreſque vim tempeſtatis pati poſſent.* Tibullus ad Meſſalam: *Pro te vel ſolus denſis ſubſiſtere turmis.* Ita enim Mſſ. probantque recte editores. Sed fruſtra advocatur hic è noſtro *ſubſiſtere feris*: nam *feras* ubique legitur, & denuo aliud eſt, tactumque in Obſervationibus. Claudianus libro 2. in Eutropium: *Nec tantis unum ſubſiſtere poſſe periculis.*

h *Productus in concionem Lælius eadem diſſeruit.*] Plures libri: *ea demum diſſeruit.* Put. clare: *eadem ac diſſeruit.* Scribe: *eadem ediſſeruit.* Sic lib. 5, 4. *Quam hoc non utile ſolum, ſed etiam neceſſarium fuerit, poſtea ediſſeram.* Vbi male ſuſtulit Rhenanus. Lib. 34. *Senatus extra urbem Quintio ad res geſtas ediſſerendas datus eſt.* Lib. 41. *Quum agi, non quemadmodum agantur, ediſſeri oportet.*

i *Sed*

diderint. [i] Quod mihi minus ſimile veri viſum eſt, annum integrum Scipionem nihil gerundo in Hiſpania conſumpſiſſe. Q. Fabio Maximo quintum, Q. Fulvio Flacco quartum conſulibus, Idibus Martiis, quo die magiſtratum inierunt, Italia ambobus provincia decreta; regionibus tamen partitum imperium: Fabius ad Tarentum, Fulvius in Lucanis ac Bruttiis rem gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperium. Prætores ſortiti provincias: C. Hoſtilius Tubulus urbanam: [k] L. Veturius Philo peregrinam cum Gallia: T. Quintius Criſpinus Capuam: C. Aurunculeius Sardiniam. Exercitus ita per provincias diviſi. Fulvio duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Lævinus haberet: Q. Fabio, quibus in Etruria C. Calpurnius præfuiſſet. Exercitus urbanus ut in Etruriam ſuccederet: C. Calpurnius eidem præeſſet provinciæ: Capuam, exercitumque, quem Q. Fulvius habuiſſet, T. Quintius obtineret. [l] C. Hoſtilius ab C. Lætorio proprætore provinciam exer-

i *Sed mihi minus ſimile.*] Omnes noſtri, duo Pall. Voſſ. & editiones veteres: *Quod mihi minus ſimile veri viſum eſt, annum integrum Scipionem nihil gerundo* (ſic optimi) *in Hiſpania conſumſiſſe.* Mutavit Rhenanus. Hoc meis auribus multo accidit elegantius, qui *τὸ quod* hoc modo παρέλκον perſæpe apud noſtrum politoſque alios ſcriptores obſervavi. Lib. 6. *Novus hoſtis veteri adjunctus commovit animos militis Romani. Quod ubi aciem jam inſtruenti Camillo centuriones renuntiaverunt, turbatas militum mentes eſſe, ſegniter arma capta* &c. *inſilit in equum.* Lib. 29 *Quod ubi Scipioni relatum eſt, æſtiva ſub tectis equitem agere, Sint, inquit, vel plures, dum talem ducem habeant.* Varro lib. 1. de re ruſtica 15. *Alii ulmos, ut in Cruſtumino: quod ubi id pote, ut ibi.* Salluſtius Iugurt. in oratione Atherbalis: *Quod utinam illum, cujus impio facinore in has miſerias projectus ſum, eadem ſic ſimulantem videam* Ita namque ſcribendum: non, *hæc ſimulantem.* Cicero Philippica 10. *Quod qui ab illo abducit exercitum, & reſpectum pulcherrimum, & præſidium firmiſſimum adimit reipublicæ.* Alterum liquet nobis à mala manu eſſe.

k *L. Veturius Philo urbanam, C. Hoſtilius Tubulus.*] Omnes ſcripti & editi, *C. Hoſtilius Tubulus urbanam, L. Veturius Philo peregrinam cum Gallia.* Mutavit Gruterus in majuſcula editione Francofurtenſi: credo, quia mox C. Hoſtilius à C. Lætorio provinciam exercitumque Arimini accepiſſe dicitur. Sed hoc potius ex illo corrigendum rectè vidit Pighius: nam & cap. 10. habes: *T. Veturio prætori, qui Galliam provinciam ſortitus erat.* & cap. 20. *Prorogatum & L. Veturio Philoni eſt, ut proprætor Galliam eandem provinciam cum iiſdem duabus legionibus obtineret, quibus prætor obtinuiſſet.*

l *C. Hoſtilius ab C. Lætorio.*] Scribe: *L. Veturius ab C. Lætorio*, uti jam dictum.

m Qui

exercitumque, [m] qui tum jam Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quibus conſul bene rem geſſerat, legiones decretæ: M. Valerio cum L. Cincio ([n] his quoque eſt enim prorogatum in Sicilia imperium) Cannenſis exercitus datus: eumque ſupplere ex militibus, qui ex legionibus Cn. Fulvii ſupereſſent, juſſi. Conquiſitos eos, conſules in Siciliam miſerunt: additaque eadem militiæ ignominia, ſub qua Cannenſes militabant: quique ex prætoris Cn. Fulvii exercitu ob ſimilis iram fugæ miſſi eo ab ſenatu fuerant. C. Aurunculeio eædem in Sardinia legiones, quibus P. Manlius Vulſo eam provinciam obtinuerat, decretæ. P. Sulpicio eadem legione, eademque claſſe Macedoniam obtinere juſſo, prorogatum in annum imperium. triginta quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium conſulem mitti juſſæ: [o] cætera claſſe prædatum in Africam, aut ipſum M. Valerium Lævinum trajicere; aut mittere, ſeu L. Cincium, ſeu M. Valerium Meſſallam. Nec de Hiſpania quicquam mutatum, niſi quod non in annum Scipioni Silanoque, ſed donec revocati ab ſenatu forent, prorogatum imperium eſt. Ita provinciæ [p] exercituumque in eum locum partita imperia. Inter majorum rerum curas comi- 8
tia

m *Qui tum jam Arimini erat.*] Valde ſalivam movet, quod è vetere exemplari Rhenanus: *provinciam exercitumque (Arimini erat) acciperet.* Ex fine vocis præcedentis, *tumque*, repetita, *qui tum*, videntur. Et particula *jam* pluſculis ſcriptis abeſt.

n *His quoque eſt in annum.*] Secundas Rhenano faciunt noſtri in illo: *his quoque eſt enim prorogatum in Sicilia imperium.*

o *Cæteraclaſſe placere prædatum* &c. *ſeu M. Valerium Meſſalam vellet.*] Omnes abigunt *τὸ placere*, quod adjectum eſt ab illis, qui non videbant ſenſum pendere à verbo *juſſa*: idque hic intelligendum, quaſi ſcriberetur: *cætera claſſe juſſum eſt aut trajicere aut mittere.* Deinde in fine verbum *vellet* Put. reg. Men. Voſſ. juſtiſſime expungunt. & quis non videt ſuperfluum eſſe?

p *Exercituſque in eum annum.*] Scribe: *Ita provinciæ exercituumque in eum locum partita imperia.* Put. Men. *exercitumque.* Voſſianus: *exercituque:* manus ſecunda addidit ſupra *VM.* At Cœlius Curio ſubjecit, *in eum annum ſ*quum illud habeant Put. Petaviani, Florent. tres Pall. Voſſ. Andreas, & omnes veteres editi uſque ad Frobenium. Sed meminiſſe debuerat *locum* bonis auctoribus interdum ſignificare tempus. Plautus Captivis: *Philocrates, ut adhuc locorum feci, faciam ſedulo, Ut potiſſimum, quod in rem recte conducat tuam, Id petam.* Lib. 25. *Et quibus artibus*

tia [1] maximi curionis, quum in locum M. Æmilii ſacerdos crearetur, vetus excitaverunt certamen; patriciis negantibus [2] C. Mamilii Vituli, qui unus ex plebe petebat, habendam rationem eſſe: quia nemo ante eum, niſi ex Patribus, id ſacerdotium habuiſſet. Tribuni appellati, ad ſenatum rejecerunt. q Senatus populi poteſtatem fecit. Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Mamilius Vitulus. Et flaminem dialem invitum inaugurari coëgit [3] P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccum. Decemvir ſacris faciundis creatus in locum Q. Mucii Scævolæ demortui, C. Lætorius. Cauſſam inaugurari coacti flaminis libens reticuiſſem, ni ex mala fama in bonam vertiſſet. Ob adoleſcentiam negligentem luxurioſamque C. Flaccus flamen captus à P. Licinio pontifice maximo erat; L. Flacco fratri germano, cognatiſque aliis ob eadem vitia inviſus. Is, ut animum ejus cura ſacrorum & cærimoniarum cepit, ita repente exuit antiquos mores,

artibus ad id locorum noſtri & duces & exercitus capti eſſent, iis adverſus inventorem uſurum. Eodem libro: *ſed tamen, quia conſules ubi ſumma rerum eſſet, ad id locorum, proſpere rem gererent, minus his cladibus commovebatur.* Iterum eodem libro: *quando ad id locorum id modo actum eſſet, ut Aſdrubalem tendentem in Italiam retinerent.* Salluſtius Iugurtha de Mario: *tamen is ad id locorum talis vir (nam poſtea ambitione præceps datus eſt) conſulatum appetere non audebat.* Item: *neque poſt id locorum Iugurthæ dies aut nox ulla quieta fuit.* Vir doctiſſimus & præclare meritus nuſquam infelicius fuit verſatus, quam in brevitate Salluſtiana intelligenda atque æſtimanda. Quare judicium ejus de verbis ſuperfluis, tanquam humanum aliquid paſſi, attendi non debet. Sic perfrequens illud, *interea loci.*

q *Senatus populo poteſtatem fecit.*] Latinius Put. Gall. & Voſſ. *populi.* eam nempe Curionis maximi creandi ſeu è patribus ſeu è plebe. Salluſtius Iug. *cum Pœni aliam conditionem, tantummodo æquam, peterent, Græci optionem Carthaginienſium faciunt.*

VARIORUM.

1 *Maximi curionis.*] Curiones erant qui curiis præſidebant à Romulo inſtituti, curiarumque ſuffragiis creati, de quibus lib. 2. in Numa Dionyſius. His qui præſidebat *curio maximus* dictus, cujus auctoritate cæteri curiones regebantur. Hic curiatis comitiis ſemper creatus eſt. *Godelev.*

2 *C. Manilii Attelii.*] Hunc eundem lib. 41. ubi de morte ejus agit, *C. Attelium Æmilium* nominat. Eſt autem utrobique legendum *C. Mamilius Vitulus.* Nam alibi etiam pro *Mamilio*, *Æmilius*, & *Manilius* eſt vitioſe. *Mamilii* autem plebeii ſunt, ex quibus *Q. Mamilius Vitulus* conſul fuit anno CDXCI. in tabulis Capitol. Veteres lib. hoc habent varietatis, quod *Attelius* habent. *Sigonius.*

3 *L. Licinius.*] Nemo hoc anno Licinius prætor fuit, at ſequenti duo

B Li-

mores, ut nemo tota juventute haberetur prior, nec probatior primoribus Patrum, ſuis pariter alieniſque, eſſet. Hujus famæ conſenſu elatus ad juſtam fiduciam ſui, rem intermiſſam per multos annos [a] ob indignitatem flaminum priorum repetivit, ut in ſenatum introiret. Ingreſſum eum curiam quum L. Licinius prætor inde eduxiſſet, tribunos plebis appellavit flamen. Vetuſtum jus ſacerdotii repetebat: datum id cum toga prætexta, [b] & ſella curuli & flaminio eſſe. Prætor, non exoletis vetuſtate annalium exemplis ſtare jus, ſed recentiſſimæ cujuſque conſuetudinis uſu volebat: nec patrum, nec avorum memoria Dialem quemquam id jus uſurpaſſe. Tribuni, rem inertia flaminum obliteratam, ipſis, non ſacerdotio damno fuiſſe, quum æquum cenſuiſſent, [c] ne ipſo quidem contra tendente prætore, magno aſſenſu Patrum plebiſque, flaminem in ſenatum introduxerunt: omnibus ita exiſtimantibus, magis ſanctitate vitæ, quam ſacerdotii jure, rem eam flaminem obtinuiſſe. Conſules prius quam in provincias irent, duas urbanas legiones in ſupplementum, quantum opus erat cæteris exercitibus, militum ſcripſerunt. Urbanum veterem exercitum Fulvius conſul C. Fulvio Flacco legato (frater hic conſulis erat) in Etruriam dedit ducendum: & legiones, quæ in Etruria erant, Romam deducendas. Et Fabius conſul reliquias exercitus Fulviani conquiſitas ([d] fuere autem ad

P. Licinii, Varus & Craſſus, ille urbanus, hic peregrinus: urbanum autem intelligit. Itaque *P.* ſcribendum, non *L.* *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Ob dignitatem flaminum priorum repetivit,*] Incivilem vero flaminum dignitatem, ſi labes ei imponebatur veniendo in ſenatum. Sed vitium eſt recentiorum editionum. Priſcæ omnes cum Mſſ. *ob indignitatem.* Nam & infra: *rem inertia flaminum obliteratam.*

b *Et ſella curuli & flaminio Prætor.*] Put. & Voſſ. *Datum id cum toga prætexta & ſella curuli & flaminio eſſe.* ubi tamen poſterius &, delendum.

c *Ne ipſo quidem contra tendente prætore.*] Put. *praetura,* quod vide an Livio attribuere poſſis: neque enim id facies ſine auctore. Ego in eam ſententiam inclino, ut librarii erratum putem.

d *Fuerunt autem ad tria millia trecenti triginta ſex.*] Put. *fuere autem ad ∞. ∞. ∞. ∞. trecenti ſex.* Etiam cæteri: *fuere.*

e *Claſſis*

ad tria millia trecenti triginta ſex) Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconſulem juſſit: atque ab eo duas legiones, & triginta quinqueremes accipere. Nihil hæ eductæ ex inſula legiones minuerunt nec viribus nec ſpecie ejus provinciæ præſidium. nam quum præter egregie ſuppletas duas veteres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumque magnam vim haberet, Siculos quoque qui in exercitu Epicydis aut Pœnorum fuerant, belli peritos viros, milites ſcripſit. Ea externa auxilia quum ſingulis Romanis legionibus adjunxiſſet, duorum ſpeciem exercituum ſervavit: altero L. Cincium partem inſulæ, qua regnum Hieronis fuerat, tueri juſſit: altero ipſe cæteram inſulam tuebatur; diviſam quondam Romani Punicique imperii finibus: [e] claſſe quoque navium ſeptuaginta partita, ut omni ambitu littorum præſidia oræ maritimæ eſſent. Ipſe cum Mutinis equitatu provinciam peragrabat; ut viſeret agros, cultaque ab incultis notaret: & perinde dominos laudaret caſtigaretque. Ita tantum ea cura frumenti provênit, ut & Romam mitteret, & Catanam conveheret. unde exercitui, qui ad Tarentum æſtiva
9 acturus eſſet, poſſet præberi. Cæterum tranſportati [f] milites in Siciliam (& erant major pars Latini nominis, ſociorumque) prope magni motus cauſſa fuêre: adeo ex parvis ſæpe magnarum momenta rerum pendent. Fremitus enim inter Latinos, ſocioſque in conciliis ortus: *Decimum annum delectibus & ſtipendiis exhauſtos eſſe. quot-*

annis

e *Claſſis quoque navium ſeptuaginta parata.*] Put. *claſſe quoque* LXX. *partit aut omni.* Scribe & diſtingue: *altero L. Cincium partem inſulæ, qua regnum Hieronis fuerat, tueri juſſit; altero ipſe cæteram inſulam tuebatur, diviſam quondam Romani Puniciqne imperii finibus; claſſe quoque navium ſeptuaginta partita, ut omni ambitu littorum præſidia oræ maritimæ eſſent.* Ait dimidiam partem claſſis ſibi ſumſiſſe, dimidiam L. Cincio tradidiſſe. Poſſet & illud, *ſeptuaginta navium*, omnino omitti, quum vox altera non extet in optimo codice, altera notis ſignata ſit. Voſſianus etiam: *Claſſes quoque* LXX *par ut* ſuperimpoſita voci, quæ præcedit ultimam, virgula: dein *præſidia*, non *præſidio*.

f *Milites in Siciliam (& erat major pars.*] Put. *& erant major pars.*

annis ferme clade magna pugnare. Alios in acie occidi, alios morbo abſumi: magis perire ſibi civem, qui ab Romano miles lectus ſit, quam qui à Pœno captus. quippe ab hoſte gratis remitti in patriam; ab Romanis extra Italiam in exilium verius, quam in militiam ablegari. Octavum jam ibi annum ſeneſcere Cannenſem militem, moriturum antequam Italia hoſtis (quippe nunc quum maxime florens viribus) excedat. Si veteres milites non redeant in patriam, novi legantur, brevi neminem ſuperfuturum. Itaque quod propediem res ipſa negatura ſit, prius quam ad ultimam ſolitudinem atque egeſtatem perveniant, negandum populo Romano eſſe. Si conſentientes in hoc ſocios videant Romani, profecto de pace cum Carthaginienſibus jungenda cogitaturos. aliter numquam, vivo Annibale, ſine bello Italiam fore. Hæc acta in conciliis. Triginta tum coloniæ pop. Rom. erant. ex iis duodecim, quum omnium legationes Romæ eſſent, negaverunt conſulibus eſſe, unde milites pecuniamq; darent. Eæ fuere Ardea, Nepete, g Sutrium, Alba, Carſeoli, Cora, Sueſſa, Circeji, Setia, Cales, Narnia, Interamna. Nova re conſules icti, quum abſterrere eos à tam deteſtabili conſilio vellent, caſtigando increpandoque plus quam leniter agendo profecturos rati, *eos auſos eſſe conſulibus dicere*, ajebant, *quod conſules in ſenatu ut pronunciarent, in animum inducere non poſſent. non enim detrectationem eam munerum militiæ, ſed apertam defectionem à populo Romano eſſe. Redirent itaque propere in colonias, & tamquam integra re locuti magis quam auſi tantum nefas, cum ſuis conſulerent. admonerent, non Campanos, neque Tarentinos eos eſſe, ſed Romanos: inde oriundos, inde in colonias atque in agrum bello captum ſtirpis augendæ cauſſa miſſos: quæ liberi parentibus deberent, ea illos Romanis debere, ſi ulla pietas, ſi memoria antiquæ patriæ eſſet. Conſulerent igitur de integro. nam tum quidem quæ temere agitaſſent, ea prodendi imperii Romani, tradendæ*

Annibali

g *Sutrium, Circeji, Alba.*] Put. *Sutrium Alba Carſeoli Coſueſſa Cereiſetia cates.* ordinem vult tranſponi: *Sutrium, Alba, Carſeoli, Cora, Sueſſa, Circeji, Setia, Cales.* Voſſianus, *Nepetes. utulmalta. carſeolico. ſueſa. tercis & iacates.*

h *Quum*

Annibali victoriæ eſſe. [h] Quum alternis hæc conſules diu jactaſſent, nihil moti legati, neque ſe quod domum renunciarent, habere dixerunt, neque ſenatum ſuum quid novi conſuleret, ubi nec miles qui legeretur, nec pecunia, quæ daretur in ſtipendium, eſſet. Quum obſtinatos eos viderent conſules, rem ad ſenatum detulerunt. ubi tantus pavor animis omnium eſt injectus, ut magna pars, actum de imperio diceret. idem alias colonias facturas; idem ſocios conſenſiſſe omnes, ad prodendam Annibali
10 urbem Romanam. Conſules hortari & conſolari ſenatum, & dicere, *Alias colonias in fide atque officio priſtino fore, eas quoque ipſas* [i] *quæ officio deceſſiſſent, ſi legati circa eas colonias mittantur, qui caſtigent, qui non precentur, verecundiam imperii habituras eſſe.* Permiſſum ab ſenatu iis quum eſſet, [k] agerent, facerentque, ut è republica ducerent; pertentatis prius aliarum coloniarum animis, citaverunt legatos: quæſiveruntque ab iis, ecquid milites ex formula paratos haberent? [l] Pro duodeviginti coloniis M. Sextilius Fregellanus reſpondit: *& milites ex formula paratos eſſe: & ſi pluribus opus eſſet, plures daturos: & quicquid aliud imperaret velletque populus Romanus, enixe facturos. ad id ſibi neque opes deeſſe, animum etiam ſupereſſe.* Conſules, ſibi parum videri, præfati, pro merito eorum, ſua voce collaudari

h *Quum alternis hæc conſules diu jactaſſent.*] Put. reg. Men. Voſſ. *dimaſtuſſent.* Pet. omittit *diu.* Sigonii liber: *demonſtraſſent.*

i *Quæ ab officio deceſſerint.*] Miratur Rhenanus cur hic libuerit caſtigatori ſupponere *deceſſiſſent.* Ego miror cur libuerit caſtigatori codicis Borbetomagenſis ſupponere *deceſſerint*, quum Put. omneſque Gall. cum potiore Pal. & Voſſ. *deceſſiſſent.* Sed nec illud ſilendum τὸ *ab* non modo in ſcriptis, ſed ne in editis quidem mihi apparuiſſe ante exemplar Modii. Et paſſim video hæc duo verba, *decedere* ac *diſcedere* confundi, quum veteres *decedere re aliqua* vel *de re* dixerint, *diſcedere ab re.* Livius lib. 34. *Potuiſſe ſe extra id periculum eſſe, ſi decedere fide, ſi conjurare cum ceteris maluiſſent.* Sic *decedere jure ſuo, præſidio.* Lib. 8. *Qua ſtultitia & temeritate de officio deceſſum.* Cicero 1. act. in Verr. *de officio ac dignitate decedis.* At Cæſar 1. Gall. *Cur hunc tam temere quiſquam ab officio diſceſſurum putaret.* Sic Ciceronis 1. fam. 9. *Cum à vobis, mea ſalutis auctoribus, diſceſſerim.* Et noſtri, *diſcedere ab ſignis.*

k *Agerent facerentque, ut è republica ducerent.*] Put. reg. Men. Voſſ. ignorant τὸ *facerent.* An fuit olim: *agerent quæ è republica ducerent.*

l *Pro duodeviginti coloniis.*] Cluverius legit, *undeviginti* lib. 2. Ital. ant. quot

laudari eos, niſi univerſi [m] Patres iis in curia gratias egiſſent, ſequi in ſenatum juſſerunt. Senatus quam poterat honoratiſſimo decreto allocutus eos, mandat conſulibus, ut ad populum quoque eos producerent. & inter multa alia præclara, quæ ipſis majoribuſque ſuis præſtitiſſent, recens etiam meritum eorum in rempublicam commemorarent. Ne nunc quidem poſt tot ſecula ſileantur, fraudenturve laude ſua, Signini fuere, & Norbani, Saticulanique, & Brunduſini, & Fregellani, & Lucerini, & Venuſini, & Adriani, & Firmani, & Ariminenſes: & ab altero mari; Pontiani, & Pæſtani, & Coſani: & mediterranei; Beneventani, & Æſernini, & Spoletani, & Placentini, & Cremonenſes. Harum coloniarum ſubſidio tum imperium populi Romani ſtetit: iiſque gratiæ, & in ſenatu, & ad populum actæ. Duodecim aliarum coloniarum quæ detrectaverunt imperium, mentionem fieri Patres vetuerunt, neque illos dimitti, neque retineri, neque appellari à conſulibus: ea tacita caſtigatio maxime ex dignitate populi Romani viſa eſt. Cætera expedientibus, quæ ad bellum opus erant, conſulibus; aurum viceſimarium, quod [n] in [1] ſanctiore ærario ad ultimos caſus ſervabatur, promi placuit. Prompta ad quatuor millia pondo auri. inde quingena pondo data conſulibus, & M. Marcello, & P. Sulpicio proconſulibus,

quot videlicet mox vulgo enumerantur. Sed Livius paullo ante *triginta* tum fuiſſe colonias populi Ro. dixit, ex quibus duodecim recuſaviſſe delectum: ſupereſſe igitur oportet octodecim. Abolendi vero *Nalani*, quos & optimi & omnes Mſſ. ignorant. Idem occaſione Buſlid. deprehendit nobiliſſimus Alb. Rubenius. Nec legit aliter Sigonius cum lib. 2. de jure Italiæ cap. 5. tum hic coloniis Ro. enumerandis: ut mirer de vitio editionum tacuiſſe, quod jam ab Andrea uſque continuatum eſt, præterquam in Gryphio.

m *Patres in Curia* &c. *in ſenatum juſſerunt.*] Put. & alii: *Patres iis in curia gratias egiſſent, ſequi in ſenatum eos juſſerunt.* Quod tamen Livii vix videtur.

n *In ſanctiore ærario ad ultimos caſus ſervabatur.*] Perperam Rhenanus mutat. Sic enim omnes.

VARIORUM.

1 *Sanctiore ærario.*] *Sanctius ærarium* in intima parte ærarii erat. Erat autem *ærarium* in æde Saturni conſtitutum. Vbi non tantum pecuniæ publicæ, ſed etiam leges & ſenatuſconſulta & acta omnia diligentiſſimè ſervabantur. *Godelev.*

bus, & T. Veturio prætori, qui Galliam provinciam ſortitus erat; additumque Fabio Conſuli centum pondo auri præcipuum, quod in arcem Tarentinam portaretur. [a] cætero uſi ſunt ad veſtimenta præſenti pecunia locanda exercitui, qui in Hiſpania bellum ſecunda ſua fama
11 ducisque gerebat. Prodigia quoque, prius quam ab urbe Conſules proficiſcerentur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cœlo erant, ſignum Jovis, arborque templo propinqua, & Oſtiæ lacus, & Capuæ murus, Fortunæque ædes, & Sinueſſæ murus portaque. Hæc de cœlo tacta. Cruentam etiam fluxiſſe aquam Albanam, quidam auctores erant; & [b] Romæ intus cellam ædis Fortis Fortunæ de capite ſignum, quod in corona erat, in manus ſponte ſua prolapſum. Et Priverni ſatis conſtabat bovem locutum, volturiumque frequenti foro in tabernam devolaſſe, & Sinueſſæ natum ambiguo inter marem ac fœminam ſexu infantem: quos androgynos vulgus (ut pleraque faciliore ad duplicanda verba Græco ſermone) appellat. & lacte pluiſſe, & cum elephanti capite puerum natum. Ea prodigia hoſtiis majoribus procurata, & ſupplicatio circa omnia pulvinaria, & obſecratio in unum diem indicta: & decretum, ut C. Hoſtilius prætor ludos Apollinis, ſicut his annis voti factique erant, voveret, faceretque. Per eos dies & cenſoribus creandis Q. Fulvius conſul comitia habuit. Creati cenſores, ambo, qui nondum conſules fuerant, M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus. Hi cenſores, ut agrum Campanum fruendum locarent, ex auctoritate Patrum [c] latum in plebem eſt, plebeſque ſcivit.

[d] Sena-

GRONOVII.

a *Cætero auro uſi ſunt ad veſtimenta.*] Put. Gall. Voſſ. expellunt *auro*. Iure, ut puto.

b *Romæ intra cellam.*] Quod ſuſpicatur Lipſius, *intus cellam*, perſpicue Put. omnes Gallicani, unus Pal. & Voſſ. exhibent: duo alii Pall. *intus in cellam.* Sic Plautus Milite: *Continuo vide, ſitne iſta hæc voſtra intus domum.* Præterea Put. reg. Pal. *volturiumque*, ut idem ex ſuo notaverat.

c *Latum ad plebem.*] Omnes Gall. Voſſ. *Ex auctoritate Patrum latum in plebem eſt, plebeſque ſcivit.*

d *Sena-*

[d] Senatus lectionem contentio inter cenſores de principe legendo, tenuit. Sempronii lectio erat, cæterum Cornelius morem traditum à patribus ſequendum aiebat, ut qui primus cenſor ex iis qui viverent, fuiſſet, eum principem legerent: is T. Manlius Torquatus erat. Sempronius, cui Dii ſortem legendi dediſſent, ei jus liberum eòſdem dediſſe Deos. Se id ſuo arbitrio facturum: lecturumque Q. Fabium Maximum, quem tum principem Romanæ civitatis eſſe [e] vel Annibale judice victurus eſſet. Quum diu certatum eſſet verbis, concedente collega, lectus à Sempronio princeps in ſenatu Q. Fabius Maximus Conſul: inde alius lectus ſenatus, octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat; infamis auctor deſerendæ Italiæ poſt Cannenſem cladem. In equeſtribus quoque notis eadem ſervata cauſſa. ſed erant perpauci, quos ea infamia attingeret. Illis omnibus (& multi erant) adempti equi, qui Cannenſium legionum equites in Sicilia erant. addiderunt acerbitati etiam tempus, ne præterita ſtipendia procederent iis, qui equo publico meruerant, ſed dena ſtipendia equis privatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquiſiverunt, qui equo merere deberent: atque ex iis, qui principio ejus belli ſeptemdecim annos nati fuerant, neque militaverant, omnes ærarios fecerunt. Locaverunt inde reficienda quæ circa forum incendio conſumpta erant, ſeptem tabernas, macellum, atrium regium. Tranſactis 12
omnibus, quæ Romæ agenda erant, conſules ad bellum profecti: prior Fulvius prægreſſus Capuam. poſt paucos dies conſecutus Fabius, qui & collegam coram obteſtatus, & per literas Marcellum, ut quam acerrimo bello deti-

d *Senatus lectionem contentio inter cenſores.*] Put. Men. *legionem.* Vt lib. 9, 29. codex perantiquus Thuanæus: *Ob infamem atque invidioſam ſenatus legionem.* Quod tamen Livio adſignare nondum audeo.

e *Vel Annibale judice dicturus eſſet.*] Scribe cum Put. *victurus.* Horatius: *Deprendi miſerum eſt. Fabio vel judice vincam.* Plautus Moſtell. *Cape, obſecro hercle te, cum eo una judicem. Tam facile vinces, quam pirum vulpes comeſt.*

detineret Annibalem, dum ipſe Tarentum oppugnaret: [f] ea urbe adempta hoſti jam undique pulſo, nec ubi conſiſteret, nec quid fidum reſpiceret habenti, [g] ne remorandi quidem cauſſam in Italia fore. Rhegium etiam nuncium mittit ad præfectum præſidii, quod ab Lævino Conſule adverſus Bruttios ibi locatum erat, octo millia hominum: pars maxima ab Agathyrna (ſicut antea dictum eſt) ex Sicilia [h] traducta, rapto vivere hominum aſſuetorum. additi erant Bruttiorum indidem perfugæ, & audacia & audendi omnia neceſſitatibus pares. Hanc manum ad Bruttium primum agrum depopulandum duci juſſit, inde ad Cauloniam urbem oppugnandam. Imperata non impigre ſolum, ſed etiam avide exſecuti, direptis fugatiſque cultoribus agri, ſumma vi urbem oppugnabant. [i] Marcellus conſulis literis excitus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem Romanum tam parem Annibali quam ſe eſſe; ubi primum in agris pabuli copia fuit, ex hibernis profectus, ad Canuſium Annibali occurrit. Sollicitabat ad defectionem Canuſinos Pœnus. cæterum ut appropinquare Marcellum audivit; caſtra inde movit. Aperta erat regio ſine ullis ad inſidias latebris: itaque in loca ſaltuoſa cedere inde cœpit. Marcellus veſtigiis inſtabat, caſtraque caſtris conferebat: & opere perfecto, extemplo in aciem legiones educebat. Annibal turmatim per equites peditumque jaculatores levia certamina ferens, caſum univerſæ pugnæ non

Cicero pro Cluentio: *vince deinde virum bonum fuiſſe Oppianicum.* Matius ad Ciceronem lib. 11. fam. 28. *perinde ac ſi jam vicerint obitum ejus reipublicæ fuiſſe utilem.* & ſic jam ediderunt Curio Gryphiuſque.

f *Ea urbe adempta hoſti undique pulſo.*] Put. & Gall. *hoſti jam undique pulſo.*

g *Ne morandi quidem.*] Plures, Voſſ. & Pall. *ne remorandi quidem cauſſam in Italia fore.*

h *Traducta & rapto.*] Omnes Gall. & Voſſ. *ex Sicilia traducta, rapto vivere hominum adſuetorum:* eliſa copulativa. Videtur & abundare τὸ *hominum* poſt *octo millia:* & forte ſcripſit Livius: *locatum erat octo millium (pars maxima ab Agathyrna, ſicut antea dictum eſt, ex Sicilia traducta.) rapto vivere hominum adſuetorum.*

i *Marcellus conſulis literis excitatus.*] Vt Sigonius, omnes *excitus.* Infra: *Fama ejus rei Philippum ab ludis excivit.*

k Dum

non neceſſarium ducebat. tractus eſt tamen ad id quod vitabat certamen. Nocte prægreſſum eum aſſequitur locis planis ac patentibus Marcellus. caſtra inde ponentem, pugnando undique in munitores, operibus prohibet. Ita ſigna collata, pugnatumque totis copiis: & quum jam nox inſtaret, Marte æquo diſceſſum eſt. caſtra exiguo diſtantia ſpatio, raptim ante noctem permunita. Poſtero die luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. nec Annibal detrectavit certamen; multis verbis adhortatus milites, *ut memores Traſimeni Cannarumque, contunderent ferociam hoſtis. urgere atque inſtare eum. non iter quietos facere, non caſtra ponere pati, non reſpirare aut circumſpicere. quotidie ſimul orientem ſolem & Romanam aciem in campis videndam eſſe. Si uno prælio haud incruentus abeat, quietius deinde tranquilliuſque eum bellaturum.* His irritati adhortationibus, ſimulque tædio ferociæ hoſtium quotidie inſtantium laceſſentiumque, acriter prælium ineunt. Pugnatum amplius duabus horis eſt. cedere inde ab Romanis [1] dextra ala, & extraordinarii cœpere. Quod ubi Marcellus vidit, duodeviceſimam legionem in primam aciem inducit. [k] Dum alii trepidi cedunt, alii ſegniter ſubeunt, turbata tota acies eſt: dein prorſus fuſa; & vincente pudorē metu, terga dabant. [l] Cecidere in pugna fugaq; ad duo millia & ſeptingenti civium, ſociorumq; [m] in his

k *Dum alii trepide cedunt, alii ſegniter ſubeunt.*] Omnes, *trepidi*, quod mutavit Rhenanus.

l *Cecidereque in pugna fugaque.*] Put. Regiuſque: *Cecidere in pugnaque ad duo millia.* Deeſt etiam τὸ *fuga* in Voſſiano. Scribe: *Cecidere in pugna quaſi ad duo millia & ſeptingenti civium ſociorumque.* Terentius Heautont. *quaſi talenta ad quindecim coëgi.*

m *In his quatuor Romani centuriones fuere.*] Vox ultima deſit in omnibus Gall. Pall. Voſſ. Et ita lib. 10. *Caſa ad ſex millia hominum: duo millia & quingenti capti: in eis tribuni militum quatuor.* Lib. 22. *Quadraginta quinque millia peditum, duo millia ſeptingenti equites & tanta prope civium ſociorumque pars cæſi dicuntur: in his ambo conſulum quæſtores.* Cornelius Nepos Miltiade: *Domi autem creati decem prætores, qui exercitui præeſſent: in eis Miltiades.* Alcibiade: *Amatus eſt à multis more Græcorum: in eis à Socrate.* Et rurſus: *quarum expugnaverant complures: in his Byzantium.*

VARIORUM.

1 *Dextra ala & extraordinarii.*] Plutarchus τοῦ δεξιοῦ πονοῦντος. Qui ſint *extraordinarii* docet Polybius lib. VI.

his quatuor Romani centuriones, [a] duo tribuni militum, M. Licinius & M. Fulvius. Signa militaria quatuor de ala prima, quæ fugit: duo de legione quæ cedentibus ſo-
13 ciis ſucceſſerat, amiſſa. Marcellus, poſtquam in caſtra reditum eſt, concionem adeo ſævam atque acerbam apud milites habuit, ut prælio per diem totam infeliciter tolerato, triſtior iis irati ducis oratio eſſet. *Diis immortalibus ut in tali re laudes grateſque*, inquit, *ago, quod victor hoſtis cum tanto pavore incidentibus vobis in vallum portaſque, non ipſa caſtra eſt aggreſſus. deſeruiſſetis profecto eodem terrore caſtra, quo omiſiſtis pugnam. Qui pavor hic, qui terror, quæ repente, [b] qui, & cum quibus pugnaretis, oblivio animos cepit? nempe [c] iidem ſunt hi hoſtes, quos vincendo & victos ſequendo priorem æſtatem abſumpſiſtis: quibus dies nocteſque fugientibus per hos dies inſtitiſtis: [d] quos levibus præliis fatigaſtis, quos heſterno die nec iter facere, nec caſtra ponere paſſi eſtis. Omitto ea quibus gloriari poteſtis: cujus & ipſius pudere ac pœnitere [e] vos oportet, referam. nempe æquis manibus heſterna die diremiſtis pugnam. [f] Quid hæc nox, quid hæc dies attulit? veſtræ his copiæ imminutæ ſunt an illorum auctæ? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui videor, nec cum Romanis militibus. corpora tantum atque arma eadem ſunt. An ſi eoſdem animos habuiſſetis, terga veſtra vidiſſet hoſtis? ſigna alicui manipulo, aut cohorti abſtu-*

Præfecti primum ex omnibus ſociis aptiſſimos eligunt ad proprium uſum conſulum, tam equites, quam pedites, quos vocant Extraordinarios Id valet interpretatum, Electi. Sigonius.

GRONOVII.

a *Duo tribuni militum, L. Licinius & M. Fulvius.*] Put. *& M. Helvius.* Alludunt cæteri. Reg. Pal. Men. Voſſ. *Elvius.* Pet. *Elevus.* Pal. alter: *Elivius.* Tertius: *Clivius.*

b *Qui & cum quibus pugnaretis, oblivio animos invaſit.*] Omnes Gall. Pall. Voſſ. *animos cepit.*

c *Iidem ſunt ii hoſtes.*] Put. & Voſſ. *nempe iidem ſunt hi hoſtes.*

d *Levibus præliis fugaſtis.*] Cum Sigonio Put. reg. Voſſ. *quos levibus præliis fatigaſtis.*

e *Vos oportet, nempe.*] Omnes Gall. Florent. Barber. Voſſ. *cujus & ipſius pudere ac pænitere vos oportet, referam.* Nec credimus Rhenano, non opus eſſe verbo, *referam*, aut cohærere alioqui, quæ ſequuntur.

f *Quid hac nox, quid hac dies abſtulit.*] Omnes: *attulit.* Noſter lib. 45. *quum quid veſper ferat, incertum ſit.* Virgilius: *volvenda dies en attulit ultro.*

g Non

abſtuliſſet? [g] *Adhuc cæſis Romanis legionibus gloriabatur. vos illi hodierno die primum fugati exercitus dediſtis decus.* Clamor inde ortus, ut veniam ejus diei daret; ubi vellet deinde experiretur militum ſuorum animos. *Ego vero experiar,* inquit, *milites: & vos craſtina die in aciem educam, ut victores potius quam victi veniam impetretis, quam petitis.* Cohortibus, quæ ſigna amiſerant, hordeum dari juſſit: centurioneſque manipulorum, quorum ſigna amiſſa fuerant, [h] diſtrictis gladiis diſcinctos deſtituit: & ut poſtero die omnes [i] pedites equiteſque armati adeſſent, edixit. Ita concio dimiſſa, fatentium, jure ac merito ſeſe increpitos. neque illo die virum quemquam in acie Romana fuiſſe, præter unum ducem, cui aut morte ſatisfaciendum, aut egregia victoria eſſet. Poſtero die armati ornatique ad edictum aderant. Imperator eos collaudat: pronunciatque, *à quibus orta pridie fuga eſſet, cohorteſque, quæ ſigna amiſiſſent, ſe in primam aciem inducturum. edicere jam ſeſe, omnibus pugnandum ac vincendum eſſe: & adnitendum ſingulis univerſiſque, ne prius heſternæ fugæ quam hodiernæ victoriæ fama Romam perveniat.* [k] Inde cibo corpora firmare juſſi, ut ſi longior

g *Non adhuc cæſis Romanis legionibus.*] Iam dudum hoc mirabar. Quid factum ergo ad Trebiam, ad Traſimenum, ad Cannas, ut parva taceam? Omnino delenda eſt particula negativa, quod & faciunt Put. melioreſque Gallic. & Pall. duo, & Voſſianus. Cecidit antehac aliquot locis legiones Romanas Hannibal, nunquam fugavit fuditque integras: hoc nunc primum fecit.

h *Diſtrictis gladiis diſcinctos deſtituit.*] Omnes & Gallic & Pall.& Voſſ. *diſtrictis gladiis diſcinctos deſtitui juſſit.* niſi quod quidam *deſtrictis*, quod verius. At inſanum in modum Romanus: *diſtrictis gladiis cinctu deſtituit.* Sed tamen quid *deſtrictis gladiis*, quærit Glareanus. Quid, niſi evaginatis, nudatis? ut major eſſet labor in tenendo. Cicero in competitores; *duas uno tempore conantur in rempublicam ſicas deſtringere.* Cæſar 7. Gall. *gladiis deſtrictis portas aperuerunt.* Lib. 1. Civ. *conſumptis omnibus telis, gladiis deſtrictis, impetum adverſus montem in cohortes faciunt.* Et iterum: *ſiniſtras ſagis involvunt, gladioſque deſtringunt.* Sic & apud Tacitum & ubique legendum: nam *diſtrictis* foret impeditis. Adde Suetonium in Octavio cap. 24. Videtur autem τὸ *juſſit* ſupplementum indocti correctoris, & Livium ſcripſiſſe: *Cohortibus, quæ ſigna deſeruerant, hordeum dari juſſit, centurioneſque manipulorum, quorum ſigna amiſſa fuerant, deſtrictis gladiis diſcinctos deſtitui.*

i *Pedites equiteſque armati.*] Lege cum ſcriptis: *Omnes equites, pedites, armati adeſſent.*

k *Inde cibo corpora firmare juſſit, ut ſi longior.*] Put. reg. Voſſ. *juſſi.*

 l *Signa*

longior eſſet pugna, viribus ſufficerent. Ubi omnia dicta factaque ſunt, quibus excitarentur animi militum, in
14 aciem procedunt. Quod ubi Annibali nunciatum eſt: [1] *Cum eo nimirum*, inquit, *hoſte res eſt, qui nec bonam nec malam ferre fortunam poteſt. Seu vicit, ferociter inſtat victis: ſeu victus eſt, inſtaurat cum victoribus certamen.* [1] Signa inde canere juſſit, copias educit. Pugnatum utrimque aliquanto quam pridie acrius eſt: Pœnis ad obtinendum heſternum decus adnitentibus: Romanis ad demendam ignominiam. Siniſtra ala ab Romanis, & cohortes, quæ amiſerant ſigna, in prima acie pugnabant, & legio viceſima ab dextro cornu inſtructa. L. Cornelius Lentulus, & C. Claudius Nero legati, cornibus præerant: Marcellus mediam aciem, hortator teſtiſque præſens, firmabat. Ab Annibale Hiſpani primam obtinebant frontem, & id roboris in omni exercitu erat. Quum anceps diu pugna eſſet; Annibal elephantos in primam aciem induci juſſit: ſi quem injicere ea res tumultum ac pavorem poſſet. Et primo turbarunt ſigna, ordineſque, & partim occulcatis, partim diſſipatis terrore qui circa erant, nudaverant una parte aciem. latiuſque fuga manaſſet, ni C. Decimius Flavus tribunus militum, ſigno arrepto primi haſtati manipulum ejus ſigni ſe ſequi juſſiſſet. duxit ubi maxime tumultum conglobatæ belluæ faciebant: pilaque in eas conjici juſſit. Hæſere omnia tela haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu, & tam conferta turba. ſed ut non omnes vulnerati ſunt; ita in quorum tergis infixa ſtetere pila, ([2] ut eſt genus anceps) in fugam verſi etiam integros avertere. Tum jam non

1 *Signa inde canere juſsit, & copias educit.*] Copulativam adjecit Rhenanus, arcent omnes Gall. & unus Pal. Voſſianuſque.

VARIORUM.

1 *Cum eo nimirum, inquit, hoſte.*] Put. ὁ ἡρακλεις, εἶπε, τί χρήσεται τὶς ἀνθρώπῳ; μήτε τὴν χείρονα τύχην, μήτε τὴν βελτίονα φέρειν εἰδότι. μόνος γὰρ οὗτος οὔτε νικῶν δίδωσιν ἀνάπαυσιν, οὔτε λαμβάνει νικώμενος. *Sigonius.*

2 *Vt eſt genus anceps.*] Quod elephanti tam in ſuos, quam in hoſtes ruant. *Sigonius.*

GRO-

non unus manipulus, ſed pro ſe quiſque miles, qui modo aſſequi agmen fugientium elephantorum poterat, pila conjicere. eo magis ruere in ſuos belluæ: tantoque majorem ſtragem edere, quam inter hoſtes ediderant, quanto acrius pavor [a] conſternatam agit, quam inſidentis magiſtri imperio regitur. In perturbatam tranſcurſu belluarum aciem ſigna inferunt Romani pedites: & haud magno certamine diſſipatos, trepidanteſque avertunt. Tum in fugientes equitatum immittit Marcellus, nec ante finis ſequendi eſt factus, quam in caſtra paventes compulſi ſunt. Nam ſuper alia, quæ terrorem trepidationemque facerent, [b] elephanti quoque duo in ipſa porta corruerant, coactique erant milites per foſſam vallumque ruere in caſtra. ibi maxima hoſtium cædes facta: cæſa ad octo millia hominum, quinque elephanti. Nec Romanis incruenta victoria fuit. mille ferme, & ſeptingenti de duabus legionibus, & ſociorum ſupra mille & trecentos occiſi: vulnerati permulti civium, ſociorumque. Annibal nocte proxima caſtra movit. Cupientem inſequi Marcellum prohibuit multitudo ſauciorum.
[c] Speculatores, qui proſequerentur agmen miſſi, poſte- 15
ro die retulerunt, Bruttios Annibalem petere. Iiſdem ferè diebus & ad Q. Fulvium Conſulem Hirpini & Lucani, & Volſcentes, traditis præſidiis Annibalis, quæ in urbibus habebant, dediderunt ſeſe, clementerque à conſule cum verborum tantum caſtigatione, ob errorem præteritum, accepti. Et Bruttiis ſimilis ſpes veniæ facta eſt: quum ab iis Vibius & Pactius fratres, longe nobiliſſimi gentis ejus, eandem, quæ data Lucanis erat, conditionem deditionis petentes veniſſent. Q. Fabius conſul

GRONOVII.

a *Conſternatus agit, quam &c. reguntur.*] Vt Rhenanus, Put. reg. Men. Pall. Voſſ. *quanto acrius pavor conſternatam agit, quam inſidentis magiſtri imperio regitur.* Videlicet quæque bellua.

b *Elephanti forte duo in ipſa porta corruerant.*] Put. *elephantique duo.* Reg. *elephanti quoque duo.*

c *Speculatores ſequerentur agmen.*] Omnes

conſul oppidum in Salentinis [1] Manduriam vi cepit. ibi ad quatuor millia hominum capta; & cæteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentum profectus, in ipſis faucibus portus poſuit caſtra. naves, quas Livius tutandis commeatibus habuerat, partim machinationibus onerat, apparatuque mœnium oppugnandorum; partim tormentis & ſaxis, omnique miſſilium telorum genere inſtruit: onerarias quoque, non eas ſolum, quæ remis agerentur; ut alii machinas ſcalaſque ad muros ferrent, alii procul ex navibus vulnerarent mœnium propugnatores. Eæ naves ab aperto mari, ut urbem aggrederentur, inſtructæ paratæque ſunt. Et erat liberum mare, claſſe Punica, quum Philippus oppugnare Ætolos pararet, Corcyram tranſmiſſa. [d] In Bruttiis interim Caulonis oppugnatores, ſub adventum Annibalis, ne opprimerentur, in tumulum à præſenti impetu [e] tutum, ad cætera inopem, ſe recepere. Fabium Tarentum obſidentem leve dictu momentum ad rem ingentem potiundam adjuvit. Præſidium Bruttiorum datum ab Annibale Tarentini habebant. ejus præſidii præfectus deperibat amore mulierculæ, cujus frater in exercitu Fabii conſulis erat. Is certior literis ſororis factus de nova conſuetudine advenæ locupletis, atque inter populares tam honorati, ſpem nactus per ſororem quolibet impelli amantem poſſe; quid ſperaret, ad conſulem detulit. quæ quum haud vana cogi-

Omnes Gall. Pall. Voſſ. *proſequerentur*, fruſtra novante Rhenano.

d *In Bruttiis interim Cauloniæ impugnatores.*] Cur diſplicuit novitiis, quod habent Put. ommes immo edd. antiquiores: *oppugnatores*. Pro *Cauloniæ* Put. & Voſſ. *Cautones*. Pet. *cautiores*. Forte fuit: *Caulonis*. Vt & ſupra, quum in iiſdem Put. & Voſſ. ſit cap. 11. *Cautoneam*, fortaſſe ſcribendum *Caulonem*. Nam & ſic vocat Plinius 3, 10. *veſtigia oppidi Caulonis*. Virgilius: *Caulòniſque arces*.

e *Tutum, ad cætera inopem conceſſere.*] Omnes Gall. & duo Pall. & Voſſ. *in tumulum à præſenti impetu tutum ſe recepere*. Sic & Andreas, Tarviſ. Venetæ. *Ad cætera inopem* primus vel Aſcenſius addidit, vel Becharius. *Conceſſere* Rhenano debetur.

VARIORUM.

1 *Manduriam.*] Stephanus *Mandurium* vocat: *Μανδύριον πόλις Ἰαπυγίας. ὁ πολίτης Μανδυρῖνος.* *Sigonius.*

cogitatio viſa eſſet, pro [a] perfuga juſſus Tarentum tranſire, ac per ſororem præfecto conciliatus, primo occulte animum ejus tentando, dein ſatis explorata levitate, blandiciis muliebribus perpulit eum ad proditionem cuſtodiæ loci, cui præpoſitus erat. Ubi & ratio agendæ rei, & tempus convênit, miles nocte per intervalla ſtationum clam ex urbe emiſſus, ea quæ acta erant, [b] quæque, ut agerentur, convenerat, ad conſulem refert. Fabius vigilia prima, dato ſigno iis qui in arce erant, quique cuſtodiam portus habebant, ipſe circuito portu ab regione urbis in orientem verſa occultus conſedit. Canere inde tubæ [c] ſimul ab arce, ſimul à portu & ab navibus, quæ aperto mari appulſæ erant; clamorque undique cum ingenti tumultu, unde minimum periculi erat, de induſtria ortus. Conſul interim ſilentio continebat ſuos. Igitur Democrates, qui præfectus antea claſſis fuerat, [d] forte illo loco præpoſitus, poſtquam quieta omnia circa ſe vidit, alias partes eo tumultu perſonare, ut captæ urbis interdum excitaretur clamor; veritus ne inter cunctationem ſuam conſul aliquam vim faceret, ac ſigna inferret;

GRONOVII.

a *Perfuga juſſus Tarentum tranſire.*] Eſt ab Rhenano, quum legeretur: *pro transfuga.* Sed Put. *proterfuga.* Debuit ergo ſcribi: *pro perfuga.* Cæſar lib. 3. de bello Gallico: *qui ubi pro perfuga ad eos venit, timorem Romanorum proponit.* Cornelius Nepos Datame: *ſuo juſſu Mithrobarzanem profectum pro profuga.*

b *Quæque ut agerentur, convenerant.*] Gallici, *convenerat.* Vix tamen moveo vulgatum. Cicero prima agrar. *Superiore parte legis quemadmodum Pompejum oppugnarent, à me indicati ſunt.* Nos diceremus: *indicatum eſt.* Secunda agr. *Quæ nobis deſignatis timebatis, ea ne accidere poſſent, conſilio meo ac ratione proviſa ſunt.* Salluſtius Iug. c. 49. *quæ ab imperatore decuerint, omnia ſuis proviſa.* Vbi fruſtra Fulvius, *debuerint.* Terentius Phormione 1, 4. *Quæ ſi non aſtu providentur, me aut herum peſſum dabunt.* Seneca epiſt. 14. *Tria præſtanda ſunt, ut vitentur.*

c *Simul ab arce & à portu & à navibus.*] Put. *Canere inde tubæ ſimul ab arce, ſimul à portu & ab navibus, quæ ab aperto mari adpulſæ erant.* Hæc antiquiſſima ſcriptura eſt in particulis nonnihil differens ab olim vulgata, eamque optimus quiſque aliorum Mſſ. ſequitur. At Beatus tollit alterum *ſimul.* Quaſi non hic uſus & duplicatio particulæ noſtro frequentiſſima. Lib. 7. *ſimul audientium laudes meritas tollit animos, ſimul cæteros ad æmulandas virtutes acuit.* Lib. 9. *quantis nunquam alias ante ſimul copiis ſimul animis dimicarunt.*

d *Forte illi loco præpoſitus.*] Et hoc à Rhe-

ſerret; præſidium ad arcem, unde maxime terribilis accidebat ſonus, traducit. Fabius, quum ex temporis ſpacio & ex ſilentio ipſo (quod ubi paulo ante ſtrepebant excitantes vocanteſque ad arma, inde nulla accidebat vox) deductas cuſtodias ſenſiſſet; ferri ſcalas ad eam partem muri, qua Bruttiorum cohortem præſidium agitare proditionis conciliator nunciaverat, jubet. Ea primum eſt captus murus; adjuvantibus recipientibuſque Bruttiis: & tranſcenſum in urbem eſt. [e] inde & proxima refracta porta, ut frequenti agmine ſigna inferrentur. Tum clamore ſublato, ſub ortum ferme lucis, nullo obvio armato in forum perveniunt: omneſque undique, qui ad
16 arcem portumque pugnabant, in ſe converterunt. Prælium in aditu fori majore impetu, quam perſeverantia commiſſum eſt. non animo, non armis, non arte belli, non vigore aut viribus corporis, par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantum conjectis, prius pœne quam conſererent manus, terga dederunt, dilapſique per nota urbis itinera in ſuas amicorumque domos. Duo ex ducibus Nico & Democrates, fortiter pugnantes ceciderunt. Philomenus qui proditionis ad Annibalem auctor fuerat; quum citato equo ex prælio avectus eſſet; [f] vagus paulo poſt equus errans per urbem cognitus: corpus nuſquam inventum eſt. creditum vulgo eſt, in puteum apertum ex equo præcipitaſſe. Cartalonem autem præfectum Punici

Rhenano: ſed optimi cum vulgatis olim: *illo loco.* Intellige præſidio vel propugnatoribus, qui erant illo loco.

e *Deinde proxima refracta porta.*] Putean. *inde ex proxima.* Reliqui omnes correcto librarii errore: *& tranſcenſum in urbem eſt. inde & proxima refracta porta.* Vt viſebatur ante Rhenanum.

f *Vacuus paullo poſt equus erranſque per urbem.*] Scribe cum omnibus Gall. duobuſque Pall. Florent. quatuor, Barber. & Voſſ. *vagus paullo poſt equus errans per urbem.* Aſyndeti genus frequentatum noſtro. Lib. 3. *In quos palatos prædam agentes Poſtumius aliquot locis impetum dedit, ii vagi diſſipato agmine fugientes in Quintium victorem cum ſaucio conſule revertentem incidere.* Lib. 7. *multos populatores hoſtium vagos palantes oppreſſit.* Lib. 10. *dimittit equites, qui vagos prædatores in agris palantes excipiant.* Lib. hoc 27. *Matronæ in preces verſæ per omnia delubra vagæ, ſupplicüs votiſque fatigare Deos.* Similiter hic: *ſine diſcrimine armatos, inermes, cadunt*: ſcripti, non *inermeſque.*

g Tri-

Punici præſidii, cum commemoratione paterni hoſpitii poſitis armis venientem ad conſulem, miles obvius obtruncat. Alii alios paſſim ſine diſcrimine armatos, inermes, cædunt; Carthaginienſes Tarentinoſque pariter. Bruttii quoque multi paſſim interfecti, ſeu per errorem, ſeu vetere in eos inſito odio: ſeu ad proditionis famam (ut vi potius atque armis captum Tarentum videretur) extinguendam. Tum ab cæde ad diripiendam urbem diſcurſum. [g] millia triginta ſervilium capitum dicuntur capti: ingens argenti vis facti ſignatique: auri octoginta ſeptem millia pondo: ſigna tabulæque propent Syracuſarum [h] ornamenta æquaverint. Sed majore animo generis ejus præda abſtinuit Fabius quam Marcellus: qui interroganti ſcribæ, [i] quid fieri ſignis vellet (ingentis magnitudinis Dii ſunt, ſuo quiſque habitu in modum pugnantium formati) *Deos iratos Tarentinis relinqui* juſſit. Murus inde, qui urbem ab arce dirimebat, dirutus eſt ac disjectus. Dum hæc Tarenti aguntur, Annibal iis, qui Cauloniam obſidebant, in deditionem acceptis; audita oppugnatione Tarenti, dies noctesque curſim agmine acto quum feſtinans ad opem ferendam, captam urbem audiſſet; *Et Romani*, inquit, *ſuum Annibalem habent. eadem, qua ceperamus, arte, Tarentum amiſimus.* Ne tamen fugientis modo convertiſſe agmen videretur; [k] quo conſtituerat loco, quinque millia ferme ab urbe poſuit caſtra. ibi

paucos

g *Triginta millia ſervilium.*] Meliores: *Millia triginta ſervilium capitum dicuntur capti: argenti vis ingens facti ſignatique.*

h *Ornamenta æquarent.*] Iidem: *ut Syracuſarum ornamenta æquaverint.*

i *Quid fieri de ſignis vellet.*] Put. Voſſ. Pal. unus, clarioreſque alii: *quid fieri ſignis vellet*: vel, *quid fieri vellet ſignis*, omiſſa præpoſitione, ut decuit elegantiorem. Sic Plautus Moſtellaria, *Quid eo argento eſt factum?* Milite: *Quid illa faciemus fidicina?* Cicero: *ſi nos premet eadem fortuna, quid puero miſero fiet?* Noſter lib. 33. *quidnam ſe futurum eſſet, profectis in Italiam Romanis?* Itaque videtur ſcribendum lib. 45, 39. *Quid deinde tam opima præda, tam opulentæ victoriæ ſpoliis fiet?* Nepos Ageſilao: *quæreretur ab eo, quid his fieri vellet.* Quæque multa, ὅσα κόνις, congeſſerunt alii.

k *Quo conſtiterat loco, quinque millia.*] Put. reg. Men. Voſſ. *quo conſtituerat loco.* Intellige agmen, & explica ibi modicam quietem cepiſſe, dum properat ad liberandum obſidione Tarentum, ibidemque nuntium captæ urbis accepiſſe.

paucos moratus dies, Metapontum ſeſe recepit. inde duos Metapontinos cum literis principum ejus civitatis ad Fabium Tarentum mittit: fidem ab conſule accepturos, [l] impunita iis priora fore, ſi Metapontum ei cum præſidio Punico prodidiſſent. Fabius vera, quæ afferrent, eſſe ratus, diem qua acceſſurus eſſet Metapontum, conſtituit: literaſque ad principes dedit, quæ ad Annibalem delatæ ſunt. Enimvero lætus ſucceſſu fraudis, ſi ne Fabius quidem [m] dolo invictus fuiſſet, haud procul Metaponto inſidias ponit. Fabio auſpicanti, prius quam egrederetur ab Tarento, aves ſemel atque iterum non addixerunt. hoſtia quoque cæſa conſulenti Deos, aruſpex, cavendum à fraude hoſtili, & ab inſidiis, prædixit. Metapontini, poſtquam ad conſtitutam non venerat diem, remiſſi ut cunctantem [n] hortarentur, repente comprehenſi, metu gravioris quæſtionis detegunt inſi-
17 dias. Æſtatis ejus principio, qua hæc agebantur, P. Scipio in Hiſpania quum hiemem totam reconciliandis barbarorum animis, partim donis, partim emiſſione obſidum captivorumque abſumpſiſſet; Edeſco ad eum, clarus inter duces Hiſpanos, venit. Erant conjux liberique ejus

piſſe. Salluſtius Iugurthino c. 49. *dein brevi cognitis inſidiis, paulliſper agmen conſtituit.* Vbi non decuit viros ſane quam doctos Rivium, Ciacconium, Gruterum malle *conſtitit*, itaque edidiſſe Colerum: quum & Mſſ. ſit illa lectio, & orationis contextus alterum non patiatur. Ecce enim filum perpetuum omiſſis quæ parentheſi interjiciuntur: *primo dubius Metellus, quidnam inſolita facies oſtenderet, dein brevi cognitis inſidiis paulliſper agmen conſtituit.* hoc eſt, ſuſtinet à procedendo imperator, ſtare ac morari jubet. Quin & omnia fere verba, quæ ſequuntur ad finem uſque capitis, agentia ſunt, & reſpiciunt vocem *Metellus*. Noſter lib. 38. *conſtituit agmen, & expedire tela animoſque equitibus juſſis* &c. Sic quod Plautus *ſtatuere navem*, nempe omiſſa remigatione, id Cæſar *conſtituere*. Lib. 4. de bello Gall. *quod naves propter magnitudinem, niſi in alto, conſtitui non poterant.* Eodemque: *circiter millia paſſuum novem ab eo loco progreſſus, aperto & plano litore naves conſtituit.* Eſt & *conſtituere* aliter idem quod ſtatuere, nempe ſiſtere alicubi. Livius lib. 9. *Vbi cum conſtituiſſet Romanos, ſemitamque anguſtam & arduam, erectam ex oppido in arcem, oſtendiſſet.*

l *Impunita priora fore.*] Omnes Gall. Pall. Voſſ. *impunita iis priora fore*: vel, *his*.

m *Dolo invictus eſſet.*] Put. Men. Voſſ. *ſi ne Fabius quidem dolo invictus fuiſſet.*

n *Hortarentur, repente.*] *Remiſſi ut cunctantem hortarentur, ac repente comprehenſi*, Put. reg. Men. Voſſ.

ejus apud Romanos. ſed præter eam cauſſam etiam, velut fortuita inclinatio animorum, quæ Hiſpaniam omnem averterat ad Romanum à Punico imperio, traxit eum. Eadem cauſſa Indibili Mandonioque fuit, haud dubie omnis Hiſpaniæ principibus, cum omni popularium manu relicto Aſdrubale, ſecedendi in imminentes caſtris ejus tumulos, unde per continentia juga tutus receptus ad Romanos eſſet. Aſdrubal quum hoſtium res tacitis augeſcere incrementis cerneret, ſuas imminui, ac fore, ut, niſi audendo aliquid moveret, ° qua cœpiſſent, fluerent; dimicare quam primum ſtatuit. Scipio avidior etiam certaminis erat; cum à ſpe, quam ſucceſſus rerum augebat;

o *Qua cœpiſſent, ruerent.*] Quidquid iraſcatur Rhenanus Venetis & Colonienſibus, Put. & omnes Gall. & Voſſ. membranæ: *qua cœpiſſent, fluerent.* Et defendit hoc pro ſuo ipſe Livius lib. 7. *Campanos quidem haud dubie magis nimio luxu fluentibus rebus mollitiaque ſua quam vi hoſtium victos eſſe.* Defendit Livium Virgilius: *Ex illo fluere & retro ſublapſa referri Spes Danaum.* Vnde capienda vera vis dicti Plautini Captivis a. 3. ſc. 1. *eſt illic mihi una ſpes cœnatica: ſi ea decolabit, redibo huc ad ſenem, ad cœnam aſperam.* Ita ſcribendum, non *decollabit*: quod quum ineptiſſimum ſit, tamen omnes receperunt: alterum, etſi nonnemini in mentem venerit, reſpuerunt. *Decollare* eſt de collo deponere apud Cæcilium citante Nonio: hinc petunt Turnebus, Scaliger, Caſaubonus, præclara nomina; eſt deinde cervices præcidere, quod an Plauti ævo ſic uſurpatum ſit, vehementer addubito: hinc Andreas Schottus ad Aurelium Victorem. Et quæ tamen elegantia eſt, ſpem inſtar crumenæ de collo deponi, ſpei cervices præcidi? Quid durius utrovis? Ego vero teneo: *ſi ea decolabit.* hoc eſt, defluxerit, dilabetur. *Decolare*, ut *percolare*, eſt per colum tranſmittere: natura ſua ποιητικὸν, ideo intelligit τὸ *ſe*: & *decolare ſe*, vel *decolare* intellecto *ſe* eſt, de colo defluere, tranſmitti, deliquere, delinquere, deficere. Quo magis enim liquidum tranſmittitur & decidit, eo magis deficit in colo, ibique ſe conſumit. Sic Caſina a. 2. ſ. 4. *etiam ſpecula in ſortitu eſt mihi. Si ſors autem decolaſsit.* Quod interpretatur ipſe infra eodem actu ſc. 6. *utinam tua quidem iſta in ſortiendo ſors delicuerit.* Hac differentia, quod hic propria, illic tranſlata phraſis, eaque non tam ipſas ſortes quam effectum earum adverſarum & ſperantem deſtituentium explicet. Varro lib. 1. de re ruſtica 2. *Duo imprimis ſpectaſſe videntur Italici homines colendo, poſſentne fructus pro impenſa ac labore redire, & utrum ſaluber locus eſſet, annon. quorum ſi alterutrum decolat, & nihilominus vult colere, mente eſt captus.* Id eſt, deficit, deliquio eſt, non conſtat. Neque abſterrent me ab hac ſententia verba Diomedis lib. 1. *Hoc verbum apud veteres decipio ſignificat, ut apud Plautum, una eſt, decollavit. item Lucilius 12. quibus fructibus me decollavi victus? quæ ſignificatio apud Feneſtellam aliter invenitur in libro Epitomarum ſecundo: quemadmodum Cæſar à piratis captus ſit, utque eos ipſe poſtea ceperit & decollaverit. Veteres autem ſecuri cæſos dicebant.* Nam quod ipſe apud Plautum & Lucilium legit *decollare*, errat, ut cæteri. Lucilii vero

augebat; tum quod prius, quam jungerentur hoſtium exercitus, cum uno dimicare duce exercituque, quam ſimul cum univerſis, malebat. Cæterum, etiam ſi cum pluribus pariter dimicandum foret, arte quadam copias auxerat. nam quum videret nullum eſſe navium uſum, quia vacua omnis Hiſpaniæ ora claſſibus Punicis erat, ſubductis navibus Tarracone, navales ſocios terreſtribus copiis addidit. & armorum affatim erat captorum Carthagine: & quæ poſt captam eam fecerat, tanto opificum numero incluſo. p Cum iis copiis Scipio veris principio ab Tarracone egreſſus (jam enim & Lælius redierat ab Roma, ſine quo nihil majoris rei motum volebat) ducere ad hoſtem pergit. Per omnia pacata eunti, ut cujuſque populi fines tranſiret, proſequentibus excipientibuſque ſociis, Indibilis & Mandonius cum ſuis copiis occurrerunt. Indibilis pro utroque locutus, haudquaquam ut barbarus ſtolide incauteque, ſed potius cum verecunda gravitate: propiorque *excuſanti tranſitionem ut neceſſa-*

verba firmant, quod dixi, natura ſua id verbum tranſitivum eſſe. *Quibus fructibus victus me decolavi*, eſt, me ipſe fraudavi, quos imprudens mihi ſubtraxi, ut liquidum colo vel incerniculo ſe ſubtrahit. Recte autem Diomedes veteres ignoraſſe *decollo*, quod habet Feneſtella. Hunc enim & M. Senecam primos habemus, qui ſic utantur: & exiſtimo verbum cum re inventum, nempe triumviralibus bellis: etſi enim in Cæſaris rebus uſurpet, tamen Cæſaris ævo, ut ait Lucanus lib. 8. *nondum artis erat caput enſe rotare.* Illud autem alterum loquendi genus non aliunde deducendum, quam quod *fluere* dicantur, quæ ſublabuntur, non conſtant, & *fluxa*, quæ facile dilabuntur, quæ ſtatum & firmitudinem non habent. Plautus iiſdem Captivis: *cave fidem fluxam geras.* Noſter lib. 28. *fide præfectorum principumque, quæ fluxa & vana apud Orcum fuerat.* Salluſtius: *divitiarum & formæ gloria fluxa & fragilis eſt.* Lucretius: *minui rem quamque videmus, Et quaſi longinquo fluere omnia cernimus ævo.* Ovidius: *nihil eſt toto quod perſtet in orbe, Cuncta fluunt.* Noſter lib. 41. *rediit confuſo vultu, & expoſuit Patribus conſcriptis, bovis ſeſcenaris, quem immolaviſſet, jecur defluxiſſe.* Quod verbum ſtatim ita explicatur: *vidiſſe ceteram integram extorum partem, jecur omne enarrabiliter abſumptum. Diſtabuiſſe in coquendo*, dicit Feſtus in *Monſtrum.* Potuiſſet cum Plauto dicere: *decolaſſe* vel *delicuiſſe.* Idem Trinummo: *illico res foras labitur, liquitur.* Potuiſſet dicere *decolat.* Seneca de brev. vitæ: *ubi vita per luxum ac negligentiam defluit.* Idem epiſt. 22. *Non enim apud nos pars ejus ulla ſubſedit: tranſmiſſa eſt & effluxit.*

p *Cum iis Scipio.*] Omnes Gall. Pall. Voſſ. *Cum iis copiis Scipio veris principio.* quæ minuit rurſum Rhenanus.

q *Quam*

neceſſariam, [q] *quam glorianti ea velut ad primam occaſionem rapta.* [r] *Scire enim ſe, transfugæ nomen execrabile veteribus ſociis, novis ſuſpectum eſſe. neque eum ſe reprehendere morem hominum, ſi tamen anceps odium cauſſa, non nomen, faciat. Merita inde ſua in duces Carthaginienſes* commemoravit, *avaritiam contra eorum, ſuperbiamque, & omnis generis injurias in ſe atque populares. Itaque corpus dumtaxat ſuum ad id tempus apud eos fuiſſe: animum jam pridem ibi eſſe, ubi jus ac fas crederet coli. ad Deos quoque confugere ſupplices, qui nequeant hominum vim atque injurias pati. Se id Scipionem orare, ut tranſitio ſibi nec fraudi apud eum, nec honori ſit. quales* [ſ] *ex hac die experiundo cognorit, perinde operæ eorum precium faceret.* Ita prorſus reſpondet facturum Romanus: nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint ſocietatem ratam, ubi nec divini quicquam nec humani ſanctum eſſet. [t] Productæ deinde in conſpectum iis conjuges liberique, lacrimantibus gaudio redduntur, atque eo die in hoſpitium abducti. Poſtero die fœdere accepta fides, dimiſſique ad copias adducendas. [v] Iiſdem deinde in caſtris tendebant, donec ducibus iis ad hoſtem perventum eſt. Proximus 18
Carthaginienſium exercitus Aſdrubalis prope urbem [x] Bæcu-

q *Quam glorianti ea velut ad primam occaſionem rapta.*] Put. & omnes Gall. Voſſianuſque: *velut primam occaſionem raptam.* Pall. amplius: *eam velut primam occaſionem raptam.* Hoc verum eſt: & eadem elegantia, qua ſuperius lib. 23, 28. *ſi Hannibali Haſdrubal dux atque Hiſpanienſis exercitus eſſet junctus, illum Romani finem imperii fore.* ut ibi reſtituimus.

r *Scire enim ſe transfugæ.*] Quaſi ſumpſiſſet ab Thucydide, apud quem lib. 3. Mitylenæorum legatus: Τὸ μὲν καθεστὼς τοῖς Ἕλλησι νόμιμον, ὦ ἄνδρες Λακεδαιμόνιοι καὶ ξύμμαχοι, ἴσμεν. τοὺς γὰρ ἀφισταμένους ἐν τοῖς πολέμοις καὶ ξυμμαχίαν τὴν πρὶν ἀπολείποντας οἱ δεξάμενοι, καθ' ὅσον μὲν ὠφελοῦνται ἐν ἡδονῇ ἔχουσι· νομίζοντες δὲ εἶναι προδότας τῶν πρότερον φίλων, χείρους ἡγοῦνται· καὶ οὐκ ἄδικος αὕτη ἡ ἀξίωσίς ἐστιν &c.

ſ *Ex eo die experiundo cognoverit.*] Put. Pet. *quales ex hac die experiundo cognorit, perinde operæ eorum pretium faceret.* Τὸ *hac* & *faceret*, etiam omnes alii. Poſterius ſuſtulit Rhenanus.

t *Productæ deinde in conſpectum ejus conjuges liberique.*] Put. *in conſpectum is.* Reg. Men. Voſſ. *his.* Pal. *iis*, nempe Mandonio & Indibili.

v *Iiſdem deinde in caſtris tendebant.*] Omnes ignorant τὸ *in*. Deinde Put. *caſtris tenebant.* Manus ſecunda ſuperius D adjecerat. Equidem illud Livii eſſe judico. Lib. 28. *lævâ Celtiberos, novum exercitum ſupra novem millia hominum, dextra Punica tenere.* Valerius Flaccus lib. 1. Argonaut. v. 353. *Hinc lævo Telamon pelago tenet.* Ita

[1] Bæculam erat. pro caſtris equitum ſtationes habebat. In eas velites anteſignanique, & qui primi agminis erant, advenientes ex itinere, priuſquam caſtris locum caperent, adeo contemptim impetum fecerunt, ut facile appareret, quid utrique parti animorum eſſet. In caſtra trepida fuga compulſi equites ſunt: ſignaque Romana portis prope ipſis illata. Atque illo quidem die irritatis tantum ad certamen animis caſtra Romani poſuerunt. [x] Nocte Aſdrubal in tumulum copias recipit; plano campo in ſummo patentem: fluvius ab tergo ante circaque velut ripa præceps oram ejus omnem cingebat. Suberat & altera inferior ſummiſſa faſtigio planities. eam quoque altera crepido haud facilior in aſcenſum ambibat. In hunc inferiorem campum poſtero die Aſdrubal, poſtquam ſtantem pro caſtris hoſtium aciem vidit; equites Numidas, leviumque armorum Baleares, & Afros demiſit. Scipio circumvectus ordines ſignaque, oſtendebat hoſtem: *prædamnata ſpe æquo dimicandi campo, captantem tumulos, loci fiducia,* [y] *non virtutis armorumque ſtare in conſpectu. ſed altiora mœnia habuiſſe* Carthaginem, *quæ tranſcendiſſet miles Romanus. Nec tumulos, nec arcem, nec mare quidem armis obſtitiſſe ſuis. ad id fore altitudines,* [z] *quas cepiſſent hoſtes, ut per præcipitia & prærupta ſalientes fugerent. eam quoque ſe illis fugam clauſurum.* Cohorteſque duas, alteram tenere fauces vallis, per quam deferretur amnis, jubet: alteram viam inſidere, quæ ab urbe per tumuli obliqua in

namque ſcriptus Oxonienſis. Vulgo: *lævum pelagus.* Et diximus aliquid in eandem rem ad lib. 24, 3.

x *Noctu Aſdrubal in tumulum copias recepit.*] Put. & omnes Gall. Voſſ. *recipit.*

y *Non virtutis aut armorum ſtare.*] Iidem: *non virtutis armorumque.* mutatum Rhenano.

z *Quas cepiſſent, hoſtibus.*] Et hoc Rhenani. Noſtri omnes: *ad id fore altitudines, quas cepiſſent hoſtes, ut per præcipitia & prærupta ſalientes fugerent.*

VARIORUM.

1 *Bæculam.*] Polyb. *Bæcula* nominat. ἐσχάτοις δὲ τῷ Καςαλῶνι, καὶ τοῖς περὶ Βαίκυλα τόποις. Livius paulo poſt: *Paucis poſt prælium factum ad Bæculam diebus, cum Scipio rediens Tarraconem ſaltu Caſtulonenſi jam exceſſiſſet.* Stephan. item Βαίκυλα πόλις Ἰβηρίας.

in agros ferret. ipſe expeditos, qui pridie ſtationes hoſtium pepulerant, ad levem armaturam [2] infimo ſtantem ſupercilio ducit. [a] Per aſpreta primo, nihil aliud quam via impediti iere. deinde ut ſub ictum venerunt telorum, primo omnis generis vis ingens effuſa eſt in eos: ipſi contra, ſaxa, quæ locus ſtrata paſſim, omnia ferme miſſilia, præbet, ingerere. non milites ſolum, ſed etiam turba calonum immiſta armatis. Cæterum quamquam aſcenſus difficilis erat, & prope obruebantur telis ſaxiſque, aſſuetudine tamen ſuccedendi muros, & pertinacia animi, ſubierunt primi. Qui, ſimul cepere aliquid æqui loci, ubi firmo conſiſterent gradu, levem & concurſatorem hoſtem, atque intervallo tutum, quum procul miſſilibus pugna eluditur, inſtabilem eundem ad cominus conſerendas manus, expulerunt loco: [b] & cum cæde magna in aciem altiori ſuperſtantem tumulo impegere. Inde Scipio juſſis adverſus mediam evadere aciem victoribus, cæteras copias cum Lælio dividit; atque eum parte dextra tumuli circumire, donec mollioris aſcenſus viam inveniret, jubet. ipſe ab læva, circuitu haud magno, in tranſverſos hoſtes incurrit. Inde primo turbata acies eſt, dum ad circumſonantem undique clamorem flectere cornua & obvertere ordines volunt. Hoc tumultu & Lælius ſubiit, & dum pedem referunt, ne ab tergo vulnerarentur, laxata prima acies, locuſque ad evadendum & mediis datus eſt: qui per tam iniquum locum, ſtantibus integris ordinibus, elephantiſque ante ſigna locatis, nunquam evaſiſſent. Quum ab omni parte cædes fierent, Scipio, qui lævo cornu in dextrum incurrerat, maxime

xime

ειας, τὸ ἐθνικὸν Βαικυλδεύς. Item Ptolemæus. *Sigon.*

2 *Infimo ſtantem ſupercilio.*] *Supercilium* hic vocatur, elatior pars collis, quod emineat. Sic Virgil. 1. Georg. *Ecce ſupercilio clivoſi tramitis undam.* Victorius lib. 22. Var. lect. cap. 14. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Per aſpreta primo nihil.*] Scripti: *per aſpera primo nihil aliud quam via impediti iere. deinde ut ſub ictum venerunt telorum.* Quidam & *prima.* Nonnulli recentiores tamen *factum.*

b *Et cade magna.*] Omnes: *& cum*

cade

xime in nuda hoſtium latera pugnabat. Et jam ne fugæ quidem patebat locus. nam & ſtationes utrimque Romanæ dextra lævaque inſederant vias: & portam caſtrorum ducis principumque fuga clauſerat; addita trepidatione elephantorum, quos territos æque atque hoſtes timebant. Cæſa igitur ad octo millia hominum.

19 Aſdrubal jam antequam dimicaret, pecunia rapta, elephantiſque præmiſſis, quam plurimos poterat de fuga excipiens; præter Tagum flumen ad Pyrenæum tendit. Scipio caſtris hoſtium potitus, quum præter libera capita omnem prædam militibus conceſſiſſet; in recenſendis captivis decem millia peditum, duo millia equitum invenit. ex iis Hiſpanos ſine precio omnes domum dimiſit. Afros vendere quæſtorem juſſit. Circumfuſa inde multitudo Hiſpanorum & ante deditorum, & pridie captorum, regem eum ingenti conſenſu appellavit. Tum Scipio, ſilentio per præconem facto, *ſibi maximum nomen imperatoris eſſe* dixit, *quo ſe milites ſui appellaſſent. regium nomen alibi magnum*, [c] *Romæ intolerabile eſſe. Regalem animum in ſe eſſe. ſi id in hominis ingenio ampliſſimum ducerent, tacite judicarent; vocis uſurpatione abſtinerent.* Senſere etiam barbari magnitudinem animi; cujus miraculo nominis alii mortales ſtuperent, id ex tam alto faſtigio aſpernantis. Dona inde regulis principibuſque Hiſpanorum diviſa, & ex magna copia captorum equorum trecentos, quos vellet, eligere Indibilem juſſit. Quum Afros venderet juſſu imperatoris quæſtor, puerum adultum inter eos forma inſigni, quum audiſſet regii generis eſſe, ad Scipionem miſit. quem quum percunctaretur Scipio, *quis, & cuiâs, & cur id ætatis in caſtris fuiſſet*; [d] *Numidam eſſe*, ait, *Maſivam populares*

eade magna in aciem altiori ſuperſtantem.

c *Romæ intolerandum eſſe.*] Iterum omnes Gall. & Pall nolente Rhenano: *intolerabile eſſe.* Neque ignoro apud Ciceronem 3. de offic. *nihil quod homini accidere poſſit, intolerandum putare:* neque infra in noſtro, *intoleranda libidine;* ſed quæ ſit antiquiſſima lectio agitur.

d *Numidam ſe lacrimans eſſe ait.*] Put. Voſſ. Pal. unus aliique meliores: *Numidam*

populares vocare: orbum à patre factum [e] *apud maternum avum Galam regem Numidarum educatum: cum avunculo Maſiniſſa, qui nuper cum equitatu ſubſidio Carthaginienſibus veniſſet, in Hiſpaniam trajeciſſe. Prohibitum propter ætatem à Maſiniſſa, numquam ante prælium iniiſſe.* [f] *Eo die, quo pugnatum cum Romanis eſſet, inſcio avunculo clam armis equoque ſumpto in aciem exiſſe: ibi prolapſo equo effuſum in præceps, captum ab Romanis eſſe.* Scipio quum aſſervari Numidam juſſiſſet, quæ pro tribunali agenda erant, peragit. inde quum ſe in prætorium recepiſſet, vocatum eum interrogat, velletne ad Maſiniſſam reverti? quum effuſis gaudio lacrimis, cupere vero, diceret; tum puero annulum aureum, tunicam lato clavo cum Hiſpano ſagulo, & aurea fibula equumque ornatum donat, juſſiſque proſequi quoad vel-
let equitibus dimiſit. De bello inde conſilium habitum. 20
& [g] auctoribus quibuſdam, ut confeſtim Aſdrubalem
perſequeretur; anceps id ratus, ne Mago atque Aſdrubal cum eo jungerent copias, præſidio tantum ad inſidendum Pyrenæum miſſo, ipſe reliquum æſtatis recipiendis in fidem Hiſpaniæ populis abſumpſit. Paucis poſt prælium factum ad Bæculam diebus, quum Scipio rediens jam Tarraconem ſaltu Caſtulonenſi exceſſiſſet; Aſdrubal Giſgonis filius & Mago imperatores ex ulteriore Hiſpania ad Aſdrubalem venere; ſerum poſt male geſtam rem auxilium; conſilio in cætera exſequenda belli haud parum opportuni. Ibi conferentibus, quid in cujuſque provinciæ regione animorum Hiſpanis eſſet, unus Aſdrubal Giſgonis, ultimam Hiſpaniæ oram, quæ ad

Numidam eſſe, ait, Maßivam populares vocare. Alii: *Numidam ſe eſſe ait.* Nuſpiam *lacrimans*, ab Sigonio inſertum.

e *Apud maternum avum Galam regem Numidarum educatum.*] Put. & Voſſ. *eductum.* Vt & lib. 21. c. 43. *in prætorio patris clariſsimi imperatoris prope natum, certe eductum.*

f *Eo die ſe, quo pugnatum cum Romanis eſſet.*] Omnes Gall. & duo Pall. & Voſſ. deſecant *τὸ ſe.* Et melius abeſſe judicamus.

g *Auctoribus quibuſdam, ut confeſtim Aſdrubalem perſequeretur.*] Pet. *proſequeretur.* Melior Pet. Put. reg. Men. Voſſ. *conſequeretur.* Sed abolevit Rhenanus.

ad Oceanum & Gades vergit, ignaram adhuc Romanorum eſſe, eoque Carthaginienſibus ſatis fidam cenſebat. Inter Aſdrubalem alterum & Magonem conſtabat, *beneficiis Scipionis occupatos omnium animos publice privatimque eſſe:* [h] *nec tranſitionibus finem ante fore, quam omnes Hiſpani milites aut in ultima Hiſpania amoti, aut traducti in Galliam forent. Itaque etiamſi ſenatus Carthaginienſium non cenſuiſſet, eundum tamen Aſdrubali fuiſſe in Italiam, ubi* [i] *belli caput rerumque ſumma eſſet: ſimul ut Hiſpanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hiſpania abduceret. exercitum ejus cum tranſitionibus, tum adverſo prælio imminutum,* [k] *Hiſpanis repleri militibus. Et Magonem, Aſdrubali Giſgonis filio tradito exercitu, ipſum cum grandi pecunia ad conducenda mercede auxilia in Baleares trajicere. Aſdrubalem Giſgonis cum exercitu penitus in Luſitaniam abire: nec cum Romanis manus conſerere. Maſiniſſæ ex omni equitatu quod roboris eſſet, tria millia equitum expleri: eumque vagum per citeriorem Hiſpaniam ſociis opem ferre, hoſtium oppida atque agros populari.* his decretis, ad exſequenda quæ ſtatuerant, duces digreſſi. Hæc eo anno in Hiſpania acta. Romæ fama Scipionis indies creſcere. [l] Fabio Tarentum captum aſtu magis quam virtute, gloriæ tamen eſſe. Fulvii ſeneſcere fama. Marcellus etiam adverſo rumore eſſe, ſuper quam quod primo male pugnaverat, quia vagante per Italiam Annibale, media æſtate [1] Venuſiam in tecta milites abduxiſſet. Inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is jam à prima pugna, quæ adverſa fuerat, aſſiduis concionibus infamem inviſumque plebei Claudium fecerat, & jam

[a] de

h *Nec tranſitionis finem antę fore.*] Conſtanter omnes Gall. Pall. Voſſ. ut & priſcæ editiones: *tranſitionibus.*

i *Belli caput & rerum.*] Gall. *ubi belli caput rerumque ſumma.*

k *Hiſpania repleri.*] Scripti & vett. edd. *Hiſpanis repleri militibus.*

l *Fabio Tarentum captum aſtu magis quam virtute.*] Men. & Pal. *captum ingenio magis quam virtute.* quæ Andreæ Aldinæque eſt, & omnium ante Rhenanum. Regius, aliique meliores: *captum magis*, omiſſa voce *aſtu*. Put. *captumagis quam.* Scribe: *Fabio Tarentum captum aſtu quam virtute.* Et intellige *magis.*

VARIORUM.

1 *Venuſiam.*] Plutar. *Sinueſſam* edit pro Venuſia. *Sigonius.*

[a] de imperio abrogando ejus agebat: quum tamen neceſſarii Claudii obtinuerunt, ut relicto Venuſiæ legato, Marcellus Romam rediret [b] ad purganda ea, quæ inimici decernerent: nec de imperio ejus abrogando abſente ipſo ageretur. Forte ſub idem tempus & Marcellus ad deprecandam ignominiam, & Q. Fulvius conſul comitiorum cauſa Romam venit. Actum de imperio Marcelli 21 in circo Flaminio eſt, ingenti concurſu plebiſque & omnium ordinum. [c] Accuſavitque tribunus plebis, non Marcellum modo, ſed omnem nobilitatem. *Fraude eorum & cunctatione fieri, ut Annibal decimum jam annum Italiam provinciam habeat: diutius ibi quam Carthagine vixerit.*

Habere

GRONOVII.

a *De imperio abrogando ejus ageretur.*] Ipſe poſitus pronominis oſtendit hic quoque *ei* ſcriptum ab Livio fuiſſe: non modo mox, ubi vidit monuitque Sigonius ſcribendum: *de imperio ei abrogando:* etſi *ejus* omnes libri.

b *Ad purganda ea, quæ inimici objicerent.*] Put. reg. Pet. melior, Men. Pal. Voſſ. Andreas: *quæ inimici decernerent.* Non temere eſt, neque auſim improbare. Significat ſententias in ſenatu iniquas, quibus lacerabatur abſens Marcellus. Aſconius in orationem Ciceronis de toga candida, ad illa verba: *Nec ſe jam tum reſpexit, quum graviſſimis veſtris decretis abſens notatus eſt. Catilina ex prætura Africam provinciam obtinuit, quam quum graviter vexaſſet, legati Afri in ſenatu jam tum abſente illo queſti ſunt, multæque graves ſententiæ in ſenatu de eo dictæ ſunt.* Noſter lib. 29. *non Pleminius modo, ſed etiam Scipio principum orationibus lacerari.* Eſt autem ſententiæ *decernere* etiam ſine effectu. Cicero lib. 1. familiar. 1. *Hortenſii & Luculli & mea ſententia tibi decernit, ut regem reducas.* Lib. 3. de legib. ex *Craſſi ſententia, quam eſt ſecutus ſenatus, cum decreviſſet* &c. Noſter lib. 30 *E tribus una de pace legatos ad Scipionem decernebat, altera Annibalem revocabat, tertia reparandum exercitum Syphacemque orandum, ne bello abſiſteret, cenſebat: hæc ſententia vicit.* Appulejus Apolog *Quoniam, ut res eſt, majus piaculum decernis, ſpeculum philoſopho quam Cereris mundum profana videre.* Neque offendat quemquam illa ἀκυρολογία: *ad purganda quæ decernerent:* quum non quæ decernerentur, ſed crimina, ob quæ decernerentur, eſſent purganda. Nam ejuſmodi eſt illud Ciceronis 1. ad Att. 13. *Vereor, ne hoc, quod infectum eſt, ſerpat longius.* Videlicet locus macula inquinatus non ipſe ſerpit, ſed macula vicina corripiendo. Suetonius Veſpaſiano: *ruderibus purgandis manus primus admovit.* At locus purgabatur proprie, ruderibus ſeu reliquiis prioris delubri in paludes avectis, ut in eadem re Tacitus. Martialis lib. 4. *Quotidianam refice nauſeam nummis.* Neque enim nauſea reficitur, ſed is qui à nauſea curatur. Tale eſt Catulli: *Inuſta tibi turpiter flagella conſcribillent.* Vbi Scaliger: *inurere notam,* recta Latinitas patitur: concedam etiam *inurere plagam* & *urere flagris:* & *inurere flagra,* ne infimæ quidem vetuſtatis ſcriptores unquam dixerunt. Nos tamen illum falli putamus: immo hoc genus optimis ſcriptoribus uſurpatum ad Statium in Diatribe & Elencho demonſtravimus.

c *Accuſavit tribunus plebis.*] Omnes Gall. & Pall. *Accuſavitque.* Et ſic maneat, licet aliter placitum Beato.

Habere fructum imperii prorogati Marcello populum Romanum; bis cæſum exercitum ejus, æſtiva Venuſiæ ſub tectis agere. Hanc tribuni orationem ita obruit Marcellus commemoratione rerum ſuarum, ut non rogatio ſolum de imperio ejus abrogando antiquaretur, ſed poſtero die conſulem eum ingenti conſenſu centuriæ omnes crearent. Additur collega T. Quintius Criſpinus, qui tum prætor erat. Poſtero die prætores creati [d] P. Licinius Craſſus Dives, pontifex maximus, P. Licinius Varus, Sex. Julius Cæſar, [e] Q. Claudius Flamen. Comitiorum ipſorum diebus ſollicita civitas de Etruriæ defectione fuit. Principium ejus rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius ſcripſerat, qui eam provinciam proprætor obtinebat. Itaque confeſtim eo miſſus Marcellus conſul deſignatus, qui rem inſpiceret; ac, ſi digna videretur, exercitu accito bellum ex Apulia in Etruriam transferret. Eo metu compreſſi Etruſci quieverunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate ac legibus ſuis, reſponſum ab ſenatu eſt, ut redirent quum Fabius conſul Romam veniſſet. Ludi & Romani & plebeii eo anno in ſingulos dies inſtaurati. Ædiles curules fuere L. Cornelius Caudinus, & Servius Sulpicius Galba: plebeii, C. Servilius, & Q. Cæcilius Metellus. Servilium negabant jure aut tribunum plebis fuiſſe, aut ædilem eſſe; quod patrem ejus, quem triumvirum agrarium occiſum à Boiis circa Mutinam eſſe, opinio per decem annos fuerat, vivere,
22 atque in hoſtium poteſtate eſſe ſatis conſtabat. Undecimo

cimo

d *P. Licinius Craſſus Dives.*] Put. reg. Men. Pal. Voſſ. *P. Licinius Craſſus diverſo pontifex.* Alter Pal. *P. Licinius Craſſus Druſo.* Tertius controverſum vocabulum omnino omittit. Sed hæc ludibria librariorum ſunt.

e *Q. Claudius Flamen.*] Sine cognomine, *Q. Claudius*, omnes Gall. Pall. Voſſ. tenent, omiſſo τοῦ *Flamen.* Sequenti tamen capite etiam libri noſtri: *Q. Claudio Flamini*, aut *Flaminio.* Sigonius vult eſſe *Flamininus*, quia flaminem Dialem fuiſſe ſuſpicatur. Sed Quintii non patiuntur ſuum hoc proprium cognomen cum Claudiis communicari. Neque hæc ratio eſt conveniens, quod quis flamen fuerit, ideo dici *Flamininum.* Sed hoc poteſt colligi, qui *Flamen* dictus fuit, eum poſteros relinquere *Flamininos*, ut *Corvus* reliquit *Corvinos.* Retineo igitur cum libris: *Flamini*: etenim ſi *Sacerdotes*

quidam

cimo anno Punici belli conſulatum inierunt M. Marcellus quintum (ut numeretur conſulatus, quem vitio creatus non geſſit) & T. Quintius Criſpinus. Utrique conſulum Italia decreta provincia eſt, & duo conſulum prioris anni exercitus: tertius tum erat Venuſiæ, cui M. Marcellus præfuerat. ita ut ex tribus eligerent duos quos vellent: tertius ei traderetur, cui Tarentum & Salentina provincia eveniſſet. Cæteræ provinciæ ita diviſæ prætoribus. P. Licinio Varo urbana, P. Licinio Craſſo pontifici maximo peregrina, & quo ſenatus cenſuiſſet: Sex. Julio Cæſari Sicilia, Q. Claudio Flamini Tarentum. Prorogatum imperium in annum eſt Q. Fulvio Flacco, ut provinciam Capuam, quæ T. Quintii prætoris fuerat, cum una legione obtineret. prorogatum & C. Hoſtilio Tubulo eſt, ut proprætor in Etruriam ad ſuas legiones ſuccederet C. Calpurnio. Prorogatum & L. Veturio Philoni eſt, ut proprætor Galliam eandem provinciam cum iiſdem duabus legionibus obtineret, quibus prætor obtinuiſſet. Quod in L. Veturio, idem in C. Aurunculeio decretum ab ſenatu, latumque de prorogando imperio ad populum eſt, qui prætor Sardiniam provinciam cum duabus legionibus obtinuerat. [f] additæ ei ad præſidium provinciæ, quinquaginta longæ naves, quas P. Scipio ex Hiſpania miſiſſet. Et P. Scipioni, & M. Silano ſuæ Hiſpaniæ, ſuique exercitus in annum decreti. Scipio, ex octoginta navibus, quas ſecum ex Italia adductas aut captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniam tranſmittere juſſus. quia fama erat, magnum navalem apparatum eo anno Carthagine eſſe: ducentis navibus omnem oram Italiæ, Siciliæque ac Sardiniæ impleturos. Et in Sicilia ita diviſa res eſt. Sex. Cæſari

quidam proprio nomine dicti, cur non etiam *Flamines?* Buſlid. Andreas & Aldina *Flaminium* appellant.

f *Additæ ei ad præſidium.*] Omnes Gall. & Voſſ. *additum*; deinde nuſquam τὸ *longæ*. Scribe: *Additum ei & præſidium provinciæ quinquaginta naves.* Hæ κατ' ἐπεξήγησιν dicuntur ipſæ *præſidium*, quod illi provinciæ additum eſt.

g Ei

Cæſari exercitus Cannenſis eſt datus. M. Valerius Lævinus ([g] ei quoque enim prorogatum imperium eſt) claſſem quæ ad Siciliam erat navium ſeptuaginta obtineret. Adderet eo triginta naves, quæ ad Tarentum priore anno fuerant. cum ea centum navium claſſe, ſi videretur ei, prædatum in Africam trajiceret. Et P. Sulpicio, ut eadem claſſe Macedoniam Græciamque provinciam haberet, prorogatum in annum imperium eſt. De duabus, quæ ad urbem Romam fuerant, legionibus, nihil mutatum. Supplementum, [h] quo opus eſſet, ſcriberent conſules, permiſſum. Una & viginti legionibus eo anno defenſum imperium Romanum eſt. Et [i] P. Licinio Varo prætori urbis negotium datum, *ut naves longas triginta veteres reficeret, quæ Oſtiæ erant, & viginti novas naves* [k] *ſociis navalibus impleret: ut quinquaginta navium claſſe oram maris vicinam urbi Romanæ tueri poſſet.* C. Calpurnius vetitus ab Arretio movere exercitum niſi cum ſucceſſor veniſſet. Idem & Tubulo imperatum, ut inde præcipue caveret,

23 ne qua [l] nova conſilia caperentur. Prætores in provincias profecti. Conſules religio tenebat, quod prodigiis aliquot nunciatis, non facile litabant. [m] Et ex Campania nunciata erant, Capuæ duas ædes, Fortunæ, & Martis, & ſepulchra aliquot de cœlo tacta. Cumis (adeo minimis etiam rebus prava religio inſerit Deos) mures in æde Jovis aurum roſiſſe. Caſini examen apum ingens in foro conſediſſe. Et Oſtiæ murum portamque de cœlo tactam. Cære vulturium [n] volaſſe in ædem Jovis. Vulſiniis ſanguine lacum manaſſe. Horum prodigiorum cauſſa

g *Ei quoque enim. in annum prorogatum imperium eſt.*] Et hic τὸ *in annum* cancellant omnes Gall. duo Pall. Voſſ.

h *Quo opus eſſent, ut ſcriberent, conſulibus permiſſum*] Put. reg. Men. Voſſ. *ſupplementum, quo opus eſſet, ſcriberent conſules, permiſſum.*

i *P. Licinio Varo prætori urbis.*] Putean. *praetori urbem.* Pet. *urbano.*

k *Sociis navalibus compleret.*] Omnes Gall. unus Pal. Voſſ. Andreas & Aldina: *impleret.*

l *Nova conſilia orirentur.*] Put. reg. Voſſ. Men. duo Pall. *neque nova conſilia caperentur.*

m *Et ex Campania nuntiata erant.*] Sic omnes Gall. Pal. unus, Voſſ. & Sigonianus. Vulgo deeſt copulativa.

n *Volaſſe in ædem Iovis.*] Optimi: *Cære vulturium volaſſe in æde Iovis.*

o *Peſti-*

cauſſa diem unum ſupplicatio fuit. Per dies aliquot hoſtiæ majores ſine litatione cæſæ, diuque non impetrata pax Deûm, in capita conſulum, republica incolumi, exitiabilis prodigiorum eventus vertit. Ludi Apollinares Q. Fulvio, Ap. Claudio conſulibus à P. Cornelio Sulla prætore urbis primum facti erant. inde omnes deinceps prætores urbani fecerant: ſed in unum annum vovebant, dieque incerta faciebant. Eo anno [o] peſtilentia gravis incidit in urbem agroſque: quæ tamen magis in longos morbos quam in perniciales evaſit. Ejus peſtilentiæ cauſſa, & ſupplicatum per compita tota urbe eſt, & P. Licinius, Varus prætor urbis legem ferre ad populum juſſus, ut hi ludi in perpetuum in ſtatam diem voverentur. [p] Itaque ipſe primus ita vovit, fecitque [r] ante diem III. Non. Quintil. is dies deinde ſolennis ſervatus. De Ar- 24
retinis, & fama indies gravior, & cura creſcere Patribus. Itaque C. Hoſtilio ſcriptum eſt, ne differret [q] obſides ab Arretinis accipere: & cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cum imperio miſſus. qui ut advenit, extemplo Hoſtilius legionem unam, quæ ante urbem caſtra habebat, ſigna in urbem ferre juſſit, præſidiaque locis idoneis diſpoſuit, tum in foro citatis ſenatoribus obſides

o *Peſtilentia gravis incidit in urbem.*] Nihil mutant omnes noſtri, niſi quod Put. Pet. Men. & Pal. unus: *in perniciabiles.* Regius *exitiabiles.* Rhenanus: *incidit per urbem agroſque:* &, *magis in longas quam interniciales morbos evaſit.* Curtius lib. 7. *nix plurimorum oculis præcipue perniciabilis fuit.* Alterum habet Lucretius: *nunquam ſine perniciali Diſcidio potis eſt ſejungi.*

p *Itaque ipſe primus ita vovit.*] Optimi: *Is ipſe primus.* relegato τοῦ *Itaque,* longe magis ad meum guſtum. Voſſianus quoque: *Ipſe primus.*

q *Obſides ab Arretinis accipere: cui traderet.*] Sic Rhenanus. At noſtri omnes Gall. Voſſ. Pall. *accipere: & cui traderet.*

VARIORUM.

r *Ad III Nonas Quinctiles.*] Scribe ex omnium librorum Veterum auctoritate, *ante diem tertium Nonas Quintiles*, cujus locutionis vim non intelligens Rhenanus, mutavit & depravavit. Eſt autem *ante diem tertium Nonas* idem atque III *Nonas*, id eſt, tertio die ante Nonas. Integram hanc fuiſſe Latinam dicendi formam indicat etiam Plutarchus in Numa, qui ſcribit Romam conditam πρὸ δέκα μιᾶς καλανδῶν μαΐων, id eſt, *ante diem undecimum Kalendas Maias.* & in Poplicola pugnatum cum Tarquiniis eſſe πρὸ μιᾶς καλανδῶν μαρτίου, id eſt, *ante unum Kalendas Martii*, id eſt, *pridie K. Mart.*

obſides imperavit. Quum ſenatus biduum ad conſiderandum peteret tempus, aut ipſos extemplo dare, aut ſe poſtero die ſenatorum omnes liberos ſumpturum, edixit. inde portas [a] cuſtodire juſſi tribuni militum, præfectique ſociûm & centuriones, ne quis nocte urbe exiret. Id ſegnius, negligentiuſque factum. ſeptem principes ſenatus, prius quam cuſtodiæ in portis locarentur, ante noctem cum liberis evaſerunt. Poſtero die luce prima quum ſenatus in forum citari cœptus eſſet, deſiderati, bonaque eorum venierunt. à cæteris ſenatoribus centum viginti obſides, liberi ipſorum accepti, traditique C. Terentio Romam deducendi. Is omnia ſuſpectiora, quam ante fuerat, in ſenatu fecit. Itaque tamquam imminente Etruſco tumultu, legionem alteram ex urbanis

K. Mart. & Dionyſius libro ſexto creatos ait tribunos plebis *πεμπ́τῃ πρὸ τῶ εἰδῶν δεκεμβρίων*, quod poſt Livius lib. XXXIIII ait *ante diem quartum Idus Decembres*. Itaque tum dicimus *Ad* III. *ad* IIII. puto mendoſe dici, dividendaſque literas eſſe, ita, *A. D.* id eſt, *ante diem*. Sigonius.

GRONOVII.

a *Cuſtodire juſſit tribunos militum præfectoſque ſocium & centuriones.*] Ab Rhenano eſt hæc lectio, ut conſuleret ſyntaxi: nam *jubeo tibi facere*, ſolœcum cenſent omnes docti. Vulgata olim, quam ſervant omnes Mſſ. Gall. & Pall. ab nobis conſulti, excepto ſolo antiquiſſimo: *cuſtodire juſſit tribunis militum præfectiſque ſocium & centurionibus*. Videtur etiam ita loqui Curtius lib. 5, 6. *Tandem ſuis rex corporibus & cultu fœminarum abſtinere juſſit.* Acidalius *ſuos:* ſed & ſic remanet nodus in illo, *abſtinere corporibus*, ut vidit Freinshemius. Scribe, *abſtineri:* & *ſua corpora* intellige ſui juris, libera. Sic Marcellus capta parte Syracuſarum, *edixit militibus, ne quis liberum corpus violaret, cætera prædæ futura*, lib. 25. Plautus Perſa a. 4. ſ. 3. *Ita ancilla mea quæ fuit hodie, ſua nunc eſt.* Videbatur & Tacitus lib. 12. cap. 11. ſed correxit è Mſ. Pichena. An Iulius Paullus juriſconſultus? Certe ei attribuitur in l. 26. de adq. vel omitt. hæredit. *Si ego & ſervus meus vel filius heres inſtitutus ſit, ſi juſſero filio vel ſervo adire, ſtatim & ex mea inſtitutione me heredem eſſe Pomponius ſcribit.* Dubito: mallem tamen, *filium vel ſervum adire.* Quum & apud Iuſtinianum ϖ. 1. Inſt. de fidei-com. hæred. *Iuſſit conſulibus auctoritatem ſuam interponere:* librariorum puto, quum debuiſſent *conſules*. Nam apud Naſonem lib. 8. v. 752. *famuloſque jubet ſuccidere ſacrum Robur:* *ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων, ὦ φιλότης*, qui *famuliſque* cum uno malis. At potuiſſet eximius Rhenanus mitius quoque curare Livium ſuppoſito, *juſſis* pro *juſſit*, nulla labe vel ſententiæ vel orationis. Sed in antiquiſſimo omnium plane ac perſpicue: *tribuni militum præfectique ſocium & centuriones.* Vnica litera præter hæc ſuperflua eſt, qua inducta habe germanum: *Inde portas cuſtodire juſſi tribuni militum præfectique ſocium, & centuriones, ne quis nocte urbe exiret.*

b *Si,*

urbanis Arretium ducere juſſus ipſe C. Terentius, eamque habere in præſidio urbis. C. Hoſtilium cum cætero exercitu placet totam provinciam peragrare, & cavere, ne qua occaſio novare cupientibus res daretur. C. Terentius ut Arretium cum legione venit, claves portarum quum magiſtratus popoſciſſet, negantibus iis comparere; fraude amotas magis ratus, quam negligentia intercidiſſe; ipſe alias claves omnibus portis impoſuit: cavitque cum cura, ut omnia in poteſtate ſua eſſent. Hoſtilium intentius monuit, ut in eo ſpem non moturos quicquam Etruſcos poneret, [b] ſi, ne quid moveri poſſit, caviſſet. De Tarentinis inde magna contentione in ſenatu actum coram Fabio; defendente ipſo quos ceperat armis, aliis infenſis, & pleriſque æquantibus eos Campanorum noxæ, pœnæque. Senatuſconſultum in ſententiam Manii Acilii factum eſt, ut oppidum præſidio cuſtodiretur: Tarentinique omnes intra mœnia continerentur: res integra poſtea referretur, quum tranquillior ſtatus Italiæ eſſet. Et de M. Livio præfecto arcis Tarentinæ haud minore certamine actum eſt; [c] aliis ſenatuſconſulto notantibus præfectum, quod ejus ſocordia Tarentum

b *Si, ne quid movere poſſent, præcaviſſet.*] Omnes Gall. & Pal. unus: *ſi, ne quid moveri poſſet, caviſſet.* Quod cur ſpernerem, cauſſæ nihil erat. Sic ſupra *placit totam.* non *placuit.*

c *Aliis ſententiis notantibus præfectum.*] Optimus Rhenanus multum moliendo nihil emolitur, ſed vitioſo deceptus codice, qui pro *ſententiis* habebat *ſociis*, ut & fuit in uno ex Pall. vitium vitio mutat: *aliis ocii notantibus præfectum.* Præclare vero Sigonius: *aliis ſenatuſconſulto notantibus præfectum.* id eſt, notandum cenſentibus. Atque ea ſcriptura partim notis evidentibus, partim integra, comparet in Put. Pet. meliore, reg. Men. Pal. uno, Florentino optimo, Voſſ. Barberino. Quid autem cunctati ſunt editores credere Sigoniano codici in optima lectione, qui mendas ejus omnes pœne adoptarunt? Equidem quorum ſtomachus hac obvia vulgatam concoquere, eorum dentes vel ſilicem comeſſe poſſunt. Cicero lib. 7. ad Atticum ep. 9. *aut addita cauſſa, ſi forte tribunus plebis ſenatum impediens aut populum incitans, notatus aut S. C. circumſcriptus aut ſublatus aut expulſus ſit.* Philippica 3. *Si igitur Cæſar hoſtis, cur conſul nihil refert ad ſenatum? ſin ille à ſenatu notandus non fuit, quid poteſt dicere* &c. In Piſonem: *Quæ eſt igitur pœna? quod ſupplicium? id, mea ſententia, quod accidere nemini poteſt, niſi nocenti: ſuſcepta fraus, impedita & oppreſſa mens, bonorum odium, nota juſta ſenatus, amiſſio dignitatis.* De provinciis conſular. *Itaque hanc ejus temeritatem ſenatus ſupplicatione negata notavit.* Adverſus competito-

res;

rentum proditum hoſti eſſet: aliis præmia decernentibus, quod per quinquennium arcem tutatus eſſet, maximeque unius ejus opera receptum Tarentum foret: mediis ad cenſores, non ad ſenatum [d] notionem de eo pertinere dicentibus. cujus ſententiæ & Fabius fuit. adjecit tamen,

res: *nec ſe jam tum reſpexit, quum graviſſimis veſtris decretis abſens notatus eſt.* Familiarium lib. 12. ep. 25. *Factum de te eſt ſenatusconſultum honorificum. Poſtulabatur, ut etiam illi notarentur: ſed Panſa clementior.* Noſter lib. 25. de fraude publicanorum: *Ea fraus indicata M. Æmilio prætori priori anno fuerat, ac per eum ad ſenatum delata, nec tamen ullo ſenatusconſulto notata.* Emporius rhetor in demonſtrativæ materiæ præcepto: *Intendetur & quæſturam cruentam & præturam habuiſſe turbulentam, adeo ut ſenatusconſultis notaretur.* Hoc ſic effert Cicero in orat. de haruſpicum reſponſis: *etiam ſua concio riſit hominem, quomodo ipſe gloriari ſolet, ducentis confixum ſenatusconſultis.* Tacitus 3. annal. *exempla majorum, qui juventutis inreverentiam gravibus decretis notaviſſent.* Plinius lib. 2. epiſt. 12. *præterea quid publice minus aut congruens aut decorum, quam notatum à ſenatu in ſenatu ſedere? ipſiſque illis, à quibus ſit notatus, æquari?*

d *Notationem de eo pertinere dicentibus.*] Antiqua lectio *notionem.* Arbitror ſcribendum: *cognitionem.* Hoc enim magis placeret quam *notationem.* Sic infeliciter Beatus. Et obliti erant poſteriores *notionem* Cenſoribus æque fuiſſe ac notas: immo ante illas. Cicero de provinciis conſularibus: *cenſorium judicium ac notionem & illud morum ſeveriſſimum magiſterium non eſſe nefariis legibus de civitate ſublatum.* ſequente in Piſonem: *Centum prope annos legem Æliam & Fuſiam tenueramus: quadringentos judicium notionemque cenſoriam.* Pro Sextio: *ut cenſoria notio & graviſſimum judicium ſanctiſſimi magiſtratus de republica tolleretur.* Pro Cluentio: *ad notiones auctoritatemque cenſoriam exemplum illos à conſuetudine militari transtuliſſe.* Lib. 3. de officiis: *indicant notiones animadverſioneſque cenſorum, qui nulla de re deligentius, quam de jurejurando, judicabant.* Quorum pleriſque in locis *notationem* & *notationes* habent corrupti codices: ſed illud recte à viris doctis ſubſtitutum exiſtimo & ſimul obſervandam prudentiam principis oratorum. Quia enim & *noſcere* & *notare* eſt cenſorum, promtiſſimaque confuſio horum vocabulorum, *notio* & *notatio* vitandæ ambiguitatis cauſſa, etſi *notas* cenſorum & notatos ab cenſoribus crebro diceret, tamen quum rem explicare vellet, verbo abſtinuit, & potius *ſubſcriptionem cenſoriam ſubſcriptioneſque* quam *notationem notationeſque* dixit. Vt imprimis patet ex illa pro Cluentio. At ubi dubiæ lectionis periculum nullum eſt, non refugit eodem uti, in eadem oratione: *etenim paucis poſtea menſibus alia vehemens erat in judiciis ex notatione tabularum invidia verſata.* Gellius lib. 17, 18. *in cujus hiſtoria notiones cenſorias fieri atque exerceri videmus.* Vbi fruſtra locum corruptum in omnibus exemplaribus, quod *cenſoria notio* nuſquam dicatur præfati, *notationes* ſupponunt Ranchinus 1. Var. 5. & Gonſalius ad Petronium. Quod autem *cognitionem* maluit Rhenanus quam *notionem,* næ ille in libris juris parum fuit verſatus. Vnum addam Vlpianum in l. 5. D. de re judicata: *Ait prætor: cujus de ea re juriſdictio eſt. Melius ſcripſiſſet: cujus de ea re notio eſt. etenim notionis nomen etiam ad eos pertineret, qui juriſdictionem non habent, ſed habent de quavis alia cauſſa notionem.* Aliud eſt *cognitio,* neque ad cenſores pertinet. Eandem *cognitionem* pro *notione* perperam impingit Ciceroni ad Atticum lib. 11. epiſt.

tamen, fateri ſe, opera Livii Tarentum receptum, (quod amici ejus vulgo in ſenatu jactaſſent) [e] neque enim recipiundum fuiſſe, niſi amiſſum foret. Conſulum alter T. Quintius Criſpinus ad exercitum, quem Q. Fulvius Flaccus habuerat, cum ſupplemento in Lucanos eſt profectus. Marcellum aliæ atque aliæ objectæ animo religiones tenebant. in quibus [1] quod quum bello Gallico ad Claſtidium ædem Honori & Virtuti voviſſet, dedicatio ejus à pontificibus impediebatur: quod negabant [f] unam cellam amplius quam uni Deo rite dedicari. quia ſi de cœlo tacta, aut prodigii aliquid in ea factum eſſet, difficilis procuratio foret: quod utri Deo divina res fieret, ſciri non poſſet. neque enim duobus, niſi certis Deis, rite una hoſtia fieri. ita addita Virtutis ædes approperato opere: neque tamen ab ipſo ædes eæ dedicatæ ſunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno Venuſiæ reliquerat, cum ſupplemento proficiſcitur. Locros in Bruttiis Criſpinus oppugnare conatus, quia magnam famam [g] attuliſſe Fabio Tarentum rebatur, omne genus tormentorum, machinarumque ex Sicilia arceſſierat: & naves indidem accitæ erant, quæ vergentem ad mare partem urbis oppugnarent. Ea omiſſa oppugnatio eſt, quia Lacinium Annibal admoverat copias: & collegam eduxiſſe jam à Venuſia exercitum fama erat, cui conjungi volebat. Itaque in Apuliam ex Bruttiis reditum, & inter Venuſiam [2] Bantiamque, minus trium millium paſſuum

epiſt. 20. Fulvius Vrſinus. Quam probavimus lectionem, habent Put. reg. Men. Pal. Pet. melior, quatuor Flor. Voſſ. Barberinus.

e *Neque enim recipiendum fuiſſe.*] Optimi: *neque enim recipiundum fuiſſe.*

f *Vnam cellam amplius quam uni Deo rite dedicari.*] Ab Rhenano eſt, cui modo Pal. unus & recentior Pet. ſubſcribunt. Sed Put. reg. Men. duo Pal. Voſſ. perinde ut vett. edd. *unam cellam duobus recte dedicari.*

g *Attuliſſe Fabio ferebatur.*] Put. *quia magnam famam attuliſſe Fabio Tarentum rebatur.* nempe Criſpinus ipſe.

VARIORUM.

1 *Quod cum bello Gallico ad Claſtidium &c.*] De bello Gallico, & prælio à Marcello ad Claſtidium in primo ejus conſulatu commiſſo ſcribit Polyb. lib. 1. & Plutarchus in Marcello. *Sigonius.*

2 *Brutiamque.*] Ver. lib. *Bauriamque.* Ego, *Bantiam.* ſic enim Plutarchus.

ſuum intervallo, conſules binis caſtris conſederant. In eandem regionem & Annibal rediit; averſo ab Locris bello. Ibi conſules ambo ingenio [a] feroces prope quotidie milites in aciem excire; haud dubia ſpe, ſi duobus exercitibus conſularibus junctis commiſiſſet ſeſe hoſtis,
26 debellari poſſe. Annibal quia cum Marcello bis priore anno congreſſus vicerat, victuſque erat, ut cum eodem ſi dimicandum foret, nec ſpem nec metum ex vano haberet; ita duobus conſulibus haudquaquam ſeſe parem futurum credebat. itaque totus in ſuas artes verſus, inſidiis locum quærebat. Levia tamen prælia inter bina caſtra vario eventu fiebant: quibus quum extrahi æſtatem poſſe conſules crederent, nihilominus oppugnari Locros poſſe rati, L. Cincio, ut ex Sicilia Locros cum claſſe trajiceret, ſcribunt. Et ut ab terra quoque oppugnari mœnia poſſent, ab Tarento partem exercitus, qui in præſidio erat, duci eo juſſerunt. Ea ita futura per quoſdam Thurinos comperta Annibali quum eſſent, mittit ad inſidendam ab Tarento viam. ibi [b] ſub tumulo [3] Peteliæ tria millia equitum, peditum duo in occulto locata: in quæ inexplorato euntes Romani quum incidiſſent, ad duo millia armatorum cæſa, [c] & mille ducenti ferme vivi capti.

chus: *μεταξὺ Βαντίας πόλεως, καὶ Βενουσίας*. & Stephanus, *Βαντία πόλις Ιταλίας. τὸ ἐθνικὸν Βαντιανός*. *Sigonius*.

3 *Petellia.*] Vet. lib. *Petelia.* Stephanus: Πετηλία *πόλις* Ιταλική, *τὸ ἐθνικὸν* Πετηλινός. Plutarch. *τὸν περὶ* Πετηναὰν *λόφον* ait, pro Πετηλίαν. Sigonius.

GRONOVII.

a *Feroces prope quotidie milites in aciem excire.*] Non eſt ſanum tum ob ipſam phraſin, tum quod meliores ſcripti longe aliter. Put. *quotidie in aciebeare.* omiſſo *τοῦ milites*, quod nec ulli alii paullo vetuſtiores agnoſcunt. Regius: *cotidie in acta re.* Men. *cottidie in mactecare.* Voſſ. *cotidie in acte heare.* Nihil venit propius ſub acumen ſtili, quam, *quotidie in aciem exire.* Nam *τὸ M* Put. habet mutatum in *H*, literam vero *X* in *A*, frequentiſſimo more, de quo lib. 4. Obſer. Lib. 23. *nec ſine levibus præliis, nec ut in aciem exirent.* Lib. 25. *ut injuſſu prætoris in aciem exirent.* Lib. 35. *Conſul in aciem exibat, hoſtes pugnam detrectabant.*

b *Sub tumulo Petellia equitum duo, peditum tria millia in occulto.*] Put. *Petelia* ∞ ∞ ∞ *equitum peditum duo in occulto.* Scribe igitur: *Petelia tria millia equitum, peditum duo in occulto locata.*

c *Et mille ducenti ferme vivi capti.*]

Put.

capti. alii diſſipati fuga per agros ſaltuſque Tarentum
rediêre. Tumulus erat ſilveſtris inter Punica & Romana
caſtra, ab neutris primò occupatus: quia Romani qualis
pars ejus, quæ [d] vergeret ad hoſtium caſtra, eſſet, igno-
rabant, Annibal inſidiis, quam caſtris aptiorem eum cre-
diderat. itaque nocte ad id miſſas aliquot Numidarum
turmas medio in ſaltu condiderat, quorum interdiu ne-
mo ab ſtatione movebatur, ne aut arma, aut ipſi procul
conſpicerentur. [e] Fremebant vulgo in caſtris Romanis,
occupandum eum tumulum eſſe, & caſtello firmandum:
ne, ſi occupatus ab Annibale foret, velut in cervicibus
haberent hoſtem. Movit ea res Marcellum, & collegæ,
quin imus, inquit, *ipſi cum equitibus paucis exploratum? Sub-
jecta res* [f] *oculis noſtris certius dabit conſilium.* [g] Adſentiente
Criſpino, cum equitibus ducentis & viginti, ex quibus
quadraginta Fregellani, cæteri Etruſci erant, profici-
ſcuntur. [h] Secuti M. Marcellus conſulis filius, & A. Man-
lius, tribuni militum: ſimul & duo præfecti ſociûm, L. A-
rennius, & M. Aulius. Immolaſſe eo die quidam memo-
riæ prodidere conſulem Marcellum, & prima hoſtia cæ-
ſa, jecur ſine capite inventum, in ſecunda omnia com-
paruiſſe, quæ aſſolent. Auctum etiam viſum in capite:
nec id ſane aruſpici placuiſſe; quod ſecundum trunca &
turpia exta, nimis læta apparuiſſent. Cæterum conſu- 27
lem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum
Annibale, ut numquam ſatis caſtra caſtris collata duce-
ret. tum quoque vallo egrediens ſignum dedit, ut ad lo-
cum miles eſſet paratus: ſi collis, in quem ſpeculatum
irent,

Put. *cæſa mille & D. ferme.* quaſi vellet, *quingenti.*

d *Vergeret in hoſtium caſtra.*] Voſſ. & omnes Gall. *vergeret ad hoſtium caſtra.*

e *Fremebant vulgo in caſtris Romanis.*] Non moverim: tamen Put. *Romani.*

f *Oculis certius dabit.*] Omnes Gall. Voſſ. & Pal. unus: *ſubjecta res oculis noſtris.*

g *Adſentiente Criſpino.*] Iidem accedente & Pal. altero: *conſentiente Criſpino.* Quæ mutavit parvo operæ pretio Rhenanus.

h *Secuti M. Marcellus conſulis.*] Put. Gall. Voſſ. unuſque Pal. *Secuti M. Marcellum trib. mil. Coſ. filius & A. Manlius,*

irent, placuiſſet, vaſa colligerent, ac ſequerentur. Exiguum campi ante caſtra erat: inde in collem aperta undique & conſpecta ferebat via. Numidis ſpeculator nequaquam in ſpem tantæ rei poſitus; ſed ſi quos vagos pabuli aut lignorum cauſſa longius à caſtris progreſſos poſſent excipere, ſignum dat ut pariter [i] ab ſuis quiſque latebris exorirentur. Non ante apparuere, quibus obviis ab jugo ipſo conſurgendum erat, quam circumiere qui à tergo includerent viam. Tum undique omnes exorti, & clamore ſublato impetum fecêre. Quum in ea valle conſules eſſent, [k] ut neque evadere poſſent in jugum occupatum ab hoſte, nec receptum ab tergo circumventi haberent; extrahi tamen diutius certamen potuiſſet, ni cœpta ab Etruſcis fuga pavorem cæteris injeciſſet. Non tamen omiſere pugnam deſerti ab Etruſcis Fregellani, donec integri conſules hortando, ipſique ex parte pugnando rem ſuſtinebant. Sed poſtquam vulneratos ambo conſules, Marcellum etiam transfixum lancea prolabentem ex equo moribundum vidêre, tum & ipſi (perpauci autem ſupererant) cum Criſpino conſule duobus jaculis icto, & Marcello adoleſcente, ſaucio & ipſo, effugerunt. [l] Interfectus A. Manlius tribunus militum, & ex duobus præfectis ſociûm M. Aulius occiſus, L. Arennius captus. & lictores conſulum quinque vivi in hoſtium pote-

lius, ſimul & duo præfecti. Vbi explicabis *tribuni militum.*

i *Ab ſuis quiſque latebris exorirentur.*] Put. Pal. Voſſ. *ab utriſque lateribus exorerentur.*

k *Vt neque evaderent.*] Omnes Gall. & duo Pall. *neque evadere poſſent in jugum.* Lege etiam: *eſſent, ut neque evadere poſſent in jugum.*

l *Interfectus A. Manlius tribunus militum.*] Non tam plane ſubventum eſt his quam Rhenanus & Sigonius putant. Nam Put. & quidquid eſt meliorum: *Interfecti*: ut erat olim vulgo, quo Glareanus offendebatur. Suſpicor τὸ *occiſus* eſſe adjectum ab homine ſemidocto, & ita ſcripſiſſe Livium: *Interfecti A. Manlius tribunus militum & ex duobus præfectis ſocium Manius Aullius, L. Arennius captus.* Hoc ipſi Rhenano facile probatum fuiſſet, ſi in mentem veniſſet: neque enim erat ille compendiorum dicendi, quæ apud Livium reperiuntur, ignarus. Turbant aliquid libri in nomine prioris præfecti. nam Put. melior Pet. duo Flor. optimi: *Manius Auxilius.* Credemuſne jam tum id nomen viri fuiſſe, ut Auſonii ævo fuit? ſane *Obſidius* apud Florum eſt, *Tympanus* apud Livium lib. 34. & *Corculi*

poteſtatem venerunt: cæteri aut interfecti, aut cum conſule effugerunt. equites tres & quadraginta, aut in prælio aut in fuga ceciderunt, duodeviginti vivi capti. Tumultuatum & in caſtris fuerat, ut conſulibus irent ſubſidio: quum conſulem, & filium alterius conſulis ſaucios, exiguaſque infelicis expeditionis reliquias, ad caſtra venientes cernunt. Mors Marcelli quum alioqui miſerabilis fuit; tum quod nec pro ætate, (major jam enim ſexaginta annis erat) neque pro veteris prudentia ducis, tam improvide ſe collegamque, & prope totam rempublicam in præceps dederat. Multos circa unam rem ambitus fecerim, ſi quæ de Marcelli morte variant auctores, omnia exſequi velim. Ut omittam alios, [1] L. Cælius triplicem rei geſtæ ordinem edit: unam traditam fama: alteram [m] ſcriptam laudatione filii, qui rei geſtæ interfuerit: tertiam, quam ipſe pro inquiſita ac ſibi comperta affert. Cæterum ita fama variat, ut tamen plerique, loci ſpeculandi cauſſa caſtris egreſſum; omnes, inſidiis circumventum, tradant. Annibal magnum terrorem hoſtibus mor- 28
te conſulis unius, vulnere alterius, injectum eſſe ratus, ne cui deeſſet occaſioni, caſtra in tumulum, in quo pugnatum erat, extemplo transfert. ibi inventum Marcelli corpus ſepelit. Criſpinus & morte collegæ, & ſuo vulnere territus, ſilentio inſequentis noctis profectus, [n] quos proximos nanctus eſt montes, in iis loco alto & tuto undique caſtra poſuit. Ibi duo duces ſagaciter moti ſunt;

culi ſatis antiqui: recentius nomen *Deſiderius*. Sed ſupra Put. *M. Aullius*. Pet. melior: *M. Aullius*. Verum eſſe utrobique puto *Manius Aullius*.

m *Scripta laudatione filii, qui rei geſtæ interfuerit.*] Put. *alteram ſcribtam laudatione filii, qui rei geſtæ intervenerit.* Sane *ſcriptam* omnes alii libri Gallicani, Pall. Voſſ. & videtur parum caute mutaſſe Rhenanus.

n *Quos proximos nactus eſt montes.*] Put. Reg. Pall. Voſſ. *quoſquos proxumos nanctus.* Plautus Pœnulo: *quiqui tamen Et bene & benigne facitis.* Cicero 16. ad Attic. 11. *veteranos quiqui Caſilini & Calatiæ ſunt, perduxit ad ſuam ſententiam.*

VARIORUM.

1 *L. Cœlius.*] Vet. lib. Alii *C. Lælius*, alii *Lælius Cœlius.* Aut igitur *L. Lælius* Antipater eſt, cujus ſæpe meminit, aut *C. Lælius*, quem hiſtorias ſcripſiſſe tradere videtur Polybius lib. x. *Sigonius.*

ſunt; alter ad inferendam, alter ad cavendam fraudem. [a] Annulo Marcelli ſimul cum corpore Annibal potitus erat. ejus ſigni errore [b] ne qui dolus necteretur à Pœno, metuens Criſpinus, circa civitates proximas miſerat nuncios: occiſum collegam eſſe, annuloque ejus hoſtem potitum, ne quibus literis crederent nomine Marcelli compoſitis. Paulò ante hic nuncius conſulis Salapiam venerat, quum literæ ab Annibale allatæ ſunt; Marcelli nomine compoſitæ: ſe nocte, quæ diem illum ſecutura eſſet, Salapiam venturum. [c] parati milites eſſent, qui in præſidio erant, ſi quò opera eorum opus eſſet. [d] Senſere Salapitani fraudem: & ab ira, non defectionis modo, ſed etiam equitum interfectorum, rati occaſionem ſupplicii peti, remiſſo retro nuncio, ([e] perfuga autem Romanus erat) ut ſine arbitro milites quæ vellent, agerent, oppidanos per muros urbiſque opportuna loca in ſtationibus diſponunt: cuſtodias, vigiliaſque in eam noctem intentius inſtruunt. [f] circa portam, qua venturum hoſtem rebantur, quod roboris in præſidio erat, opponunt. Annibal quarta vigilia ferme ad urbem acceſſit. Primi agminis erant perfugæ Romanorum, & arma Romana habebant, ii, ubi ad portam eſt ventum, Latine omnes loquentes excitant vigiles: aperirique portam jubent. conſulem adeſſe. Vigiles velut ad vocem eorum excitati, tumultuari, trepidare, [g] moliri portam. cataracta dejecta clauſa erat.

GRONOVII.

a *Annulo Marcelli ſimul.*] Put. Voſſ. Men. *Anulu Marcelli.*

b *Ne qui dolus necteretur.*] Omnes, *ne cui*, quod mutavit Rhenanus. Virgilius: *aut fraus innexa clienti.*

c *Parati milites eſſent, qui in præſidio erant.*] Non temere eſt Put. Pet. meliore, regio, Men. Voſſ. abeſſe vocem *parati.* Fortaſſis fuit: *venturum: vigiles eſſent, qui in præſidio erant.*

d *Senſere Salapiani,*] Put. & Voſſ. *Salapitani.* Sic à Maſſilia *Maſſilitanum* vinum apud Martialem, è Lilybæo *Lilybætani*, à Tauromenio *Taurometani.*

e *Perfuga autem Romanus erat.*] Ignorant Put. & cæteri τὸ *erat.* Men. & Voſſ. etiam *perfugam.* Licet conjicere: *remiſſo retro nuntio (perfugam norant Romanum) ut ſine.*

f *Circa portam, qua venturum hoſtem rebantur.*] Put. Men. Voſſ. *hoſtem quaerebantur.* Forte: *verebantur.*

g *Moliri. Porta cataracta dejecta clau-*

ſa

erat. eam partim vectibus levant: partim funibus ſubducunt, in tantum altitudinis, ut ſubire recti poſſent. Vixdum ſatis patebat iter, quum perfugæ certatim ruunt per portam: & quum ſexcenti ferme intraſſent, remiſſo fune, quo ſuſpenſa erat, cataracta magno ſonitu cecidit. Salapitani, alii perfugas negligenter ex itinere ſuſpenſa humeris, ut inter pacatos, gerentes arma, invadunt: alii [h] è turri ejus portæ muriſque ſaxis, ſudibus, pilis, abſterrent hoſtem. Ita inde Annibal ſuamet ipſe fraude captus abiit: profectuſque ad Locrorum ſolvendam obſidionem, quam Cincius ſumma vi, operibus tormentorumque omni genere ex Sicilia advecto, oppugnabat. Magoni jam haud ferme fidenti, retenturum defenſurumque ſe urbem, prima ſpes morte nunciata Marcelli affulſit. Secutus inde nuncius, Annibalem Numidarum equitatu præmiſſo, ipſum quantum accelerare poſſet, cum peditum agmine ſequi. Itaque ubi primum Numidas edito è ſpeculis ſigno adventare ſenſit, & ipſe patefacta repente porta ferox in hoſtes erumpit. Et primò, magis quia improviſo id fecerat, quam quod par viribus eſſet, anceps certamen erat. deinde ut ſupervenere Numidæ, tantus pavor Romanis eſt injectus, ut paſſim ad mare ac naves fugerent; relictis operibus machiniſque, quibus muros quatiebant. Ita adventu Annibalis ſoluta Locrorum obſidio eſt. Criſpinus poſtquam in Bruttios profe- 29
ctum Annibalem ſenſit, exercitum cui collega præfuerat, [i] M. Marcellum tribunum militum Venuſiam abducere juſſit. ipſe cum legionibus ſuis Capuam profectus, vix lecticæ agitationem præ gravitate vulnerum patiens; Romam literas de morte collegæ ſcripſit, quantoque ipſe in

ſa erat.] Scribe cum Put. reg. & Andrea: *tumultuari*; *trepidare*, *moliri portam. cataracta dejecta clauſa erat.* De brevitate ſermonis ſæpius jam monitum.

h *E turribus portæ.*] Eſt à Rhenano: ſed optimos non habet aſſeclas, qui retinent: *è turri ejus portæ.*

i *M. Marcellum tribunum militum Venuſiam adducere juſſit.*] Put. & meliores: *abducere*, ut recte Rhenanus. Sic Plautus: *abducere domum.* Noſter

lib.

in diſcrimine eſſet. *Se comitiorum cauſſa non poſſe Romam venire: quia nec viæ laborem paſſurus videretur, & de Tarento ſollicitus eſſet, ne ex Bruttiis Annibal eo converteret agmen. Legatos opus eſſe ad ſe mitti, viros prudentes; cum quibus, quæ vellet, de republica loqueretur.* Hæ literæ recitatæ, [k] magnum & luctum morte alterius conſulis, & metum de altero fecerunt. Itaque & Q. Fabium filium [l] ad exercitum Venuſiam miſerunt: & ad conſulem tres legati miſſi, Sext. Julius Cæſar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimentus, quum paucis ante diebus ex Sicilia rediſſet. Hi nunciare conſuli juſſi, ut ſi ad comitia ipſe Romam venire non poſſet; dictatorem in agro Romano diceret comitiorum cauſſa. Si conſul Tarentum profectus eſſet, Q. Claudium prætorem placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua plurimas ſociorum urbes tueri poſſet. Eadem æſtate M. Valerius cum claſſe centum navium ex Sicilia [m] in Africam tranſmiſit: & ad Clupeam urbem exſcenſione facta, agrum late nullo ferme obvio armato vaſtabat. inde ad naves raptim prædatores recepti, quia repente fama accidit, claſſem Punicam adventare. octoginta erant & tres naves. Cum iis haud procul Clupea proſpere pugnat Romanus, decem & octo navibus captis, fugatis aliis, cum magna terreſtri navalique præda, Lilybæum rediit. Eadem æſtate & Philippus implorantibus Achæis auxilium tulit, quos & Machanidas tyrannus Lacedæmoniorum finitimo bello urebat: & Ætoli navibus per fretum, quod Naupactum & Patras interfluit (Rhion incolæ vocant) exercitu trajecto,

lib. 1, 26. *Ita exercitus inde domos abducti.* Vbi male ſuppoſuerunt *adducti.* Et hoc libro infra c. 46. *ab ſui quiſque ordinis hominibus in tentoria abducti:* Rhenani liber, Put. reg. Vulgo etiam *adducti.* Sed hæc duo verba in ſe invicem ſæpe corrupta, quid hoc in uſu differant, alias dicemus.

k *Et magnum luctum alterius.*] Rectius uberiuſque Put. reg. Pall. tres: *Hæ literæ recitatæ magnum & luctum morte alterius conſulis & metum de altero fecerunt.*

l *Ad exercitum Venuſianum miſerunt.*] Meliores: *Venuſiam.* Quod non debuit tollere Rhenanus.

m *In Africam tranſmiſit.*] Put. tramiſit.

Pra-

jecto, depopulati erant. Attalum quoque regem Aſiæ, quia Ætoli ſummum gentis ſuæ magiſtratum ad eum [n] proximo concilio detulerant, fama erat in Europam trajecturum. Ob hæc Philippo in Græciam deſcendenti ad Lamiam urbem, [o] Ætoli duce Pyrrhia, qui prætor in eum annum cum abſente Attalo creatus erat, occurrerunt. Habebant & ab Attalo auxilia ſecum: & mille ferme ex Romana claſſe à P. Sulpicio miſſos. Adverſus hunc ducem atque has copias Philippus bis proſpero eventu pugnavit: [p] mille admodum hoſtium utraque pugna occidit. Inde quum Ætoli metu compulſi Lamiæ urbis mœnibus tenerent ſeſe, Philippus ad Phalara exercitum reduxit. in Maliaco ſinu is locus eſt; quondam frequenter habitatus propter egregium portum, tutaſque circa ſtationes, & aliam opportunitatem maritimam, terreſtremque. Eo legati ab rege Ægypti Ptolemæo, Rhodiiſque, & Athenienſibus & Chiis venerunt, ad dirimendum inter Philippum atque Ætolos bellum. Adhibitus [q] ab Ætolis & ex finitimis pacificator Amynander rex Athamanum. Omnium autem non tanta pro Ætolis cura erat; [r] ferocioribus quam pro ingeniis Græcorum

n *Proximo concilio detulerunt.*] Put. & Voſſ. *magiſtratum ad eum proximo anno concilio detulerunt.*

o *Ætoli duce Phyſia.*] Sane *Phyſsiæ* meminit Polybius lib. 5. eumque ſive Eleum ſive Ætolum in illorum quadam clade (erant autem Ætoli permixti) captum ab Lyco Pharæenſi Achæorum duce ſcribit. Sed Put. & reg. *duce Pyrrhia:* eoque alludunt omnes alii, quorum varietates operæ non eſt exponere. Hujus autem Pyrrhiæ non una eſt apud Polybium mentio.

p *Multos admodum hoſtium utraque pugna occidit.*] Pluſculi libri non habent *multos.* Put. autem: ∞ *admodum.* quod eſt: *mille admodum.* Et ſane τὸ *admodum,* pro *fere* ſcilicet poſitum, certum numerum deſignari requirebat.

q *Ab Ætolis ex finitimis.*] Put. reg. Men. Pall. Voſſ. *Adhibitus ab Ætolis & ex finitimis.*

r *Ferocioris quam pro ingeniis Græcorum gentis.*] Servant quidem fere libri; recte tamen puto ſubſtitutum, *ferocioribus,* idque unus habuit Pal. quum præſertim hoc genere mendi frequenter labaret antiquiſſimus codex. Pro Ætolis, inquit, qui ferociores erant quam pro ingeniis gentis alicujus Græcorum, atque ob id aliis parum amati. Poſſes alioqui: *ferociori gente.* Quæ ſequuntur, ſic habentur in omnibus libris, & haud ſcio an Livius iſta ſit gratificatus Romanis. Cæterum ſi legeris orationem Lyciſci Acarnanis, & legatorum Ptolomæi apud Polybium lib. 9. & 11. ſcies majorem metum fuiſſe de Romanis,

corum gentis: quam ne Philippus regnumque ejus, grave libertati futurum, rebus Græciæ immiſceretur. De pace dilata conſultatio eſt in concilium Achæorum; concilioque ei & locus, & dies certa indicta. interim triginta dierum induciæ impetratæ. Profectus inde rex per Theſſaliam Bœotiamque, Chalcidem Eubœæ venit, ut Attalum, quem claſſe Eubœam petiturum audierat, portubus & littorum appulſu arceret. Inde præſidio relicto adverſus Attalum, ſi forte interim trajeciſſet, profectus ipſe cum paucis equitum leviſque armaturæ, Argos venit. Ibi curatione Heræorum Nemeorumque ſuffragiis populi ad eum delata, quia ſe Macedonum reges ex ea civitate oriundos referunt: Heræis peractis, ab ipſo ludicro extemplo [1] Rhium profectus eſt, ad indictum multo ante ſociorum concilium. Ibi de Ætolico finiendo bello actum, ne cauſſa aut Romanis, aut Attalo intrandi Græciam eſſet. Sed ea omnia vixdum induciarum tempore circumacto, Ætoli turbavere: poſtquam & Attalum Æginam veniſſe, & Romanam claſſem ſtare ad Naupactum audivere. Vocati enim in concilium Achæorum, [f] in quo eædem legationes erant, quæ ad Phalara egerant de pace; primum queſti ſunt quædam parva contra fidem conventionis tempore induciarum facta: poſtremò negarunt dirimi bellum poſſe, niſi Meſſeniis Achæi

nis, quam de Philippo. Et dicit hoc ipſe Livius paullo poſt: *ne cauſa aut Romanis aut Attalo intrandi Græciam eſſet.*

[f] *In quo eadem legationes erant quæ ad Phaleram.*] Put. & omnes Gall. *in quo & eadem legationes erant, quæ ad Phalera egerant de pace.* Solus Put. etiam *Phalara.* Sic & ſuperius: *Philippus à Phalera exercitum reduxit.* Vbi igitur lege: *ad Phalara.* Nam Polybius etiam: καταπλεύσαντας ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὰ Φάλαρα τοῦ κόλπου τοῦ Μηλιέως. Sic Strabo lib. 9. ἔνθεν δ' εἰς Φάλαρα εἴκοσι· Φαλαίρων δ' ἀπὸ θαλάσσης ὑπέρκειται &c.

VARIORUM.

1 *Rhion profectus eſt.*] Stephanus: Ῥίον πόλις Μεσσήνης ἢ Ἀχαΐας καὶ ἄλλη Αἰτωλίας, Achaïcum oppidum intelligit, ubi concilium agebatur Achæorum. *Sigon.*

Achæi Pylum redderent, [a] Romanis reſtitueretur Atintania, Scerdilædo & Pleurato Ardyæi. Enimverò indignum ratus Philippus, victos victori ſibi ultro conditiones ferre: *ne antea quidem ſe aut de pace audiſſe, aut inducias pepigiſſe*, dixit, *ſpem ullam habentem quieturos Ætolos; ſed ut omnes ſocios teſtes haberet, ſe pacis, illos belli cauſſam quæſiſſe.* ita infecta pace concilium dimiſit; quatuor millibus armatorum

GRONOVII.

a *Sationis reſtitueretur Athamanis, Scerdileto & Pleurato Parthini.*] Sic emendaſſe quoſdam ait Glareanus: idque primus, ni fallor, in contextum immiſit Cælius Secundus Curio. Andreas & Aldina: *redderent, Romanis reſtitueretur Athamanis, Cardileo & Pleurato Archide.* Vtrum ſit corruptius, rationem non facile ineo. Scripti fere omnes memoratu digni pro *Sationis* habent *Romanis*, pro *Parthini* reddunt *Archide.* Sed Puteani codicis lectio meretur integra repræſentari: *niſi Meſſenis Achai Pylum redderent, Romanis reſtitueretur at in tanta Scerdiledo & Pleurato Archidaei enim vero indignum.* Etiam Florentinus optimus & Men. *atintantas.* Scribendum haud dubie: *niſi Meſſeniis Achai Pylum redderent, Romanis reſtitueretur Atintania, Scerdilado & Pleurato Ardyai.* Controverſiam Achæorum & Meſſeniorum de Pylo Polybius quoque notat in excerptis: διὰ τὸ κατὰ πρόσωπον Ἠλείους μὲν ἀμφισβητεῖν τοῖς Ἀχαιοῖς ὑπὲρ τῆς Τριφυλίας, Μεσσηνίους δ' ὑπὲρ τοῦ Πύλου, συμμάχους τότε Ῥωμαίων ὑπάρχοντας. De Atintania vero & Ardyæis idem lib. 2. Ῥωμαῖοι δὲ καὶ τοὺς Ἐπιδαμνίους παραλαβόντες εἰς τὴν πίστιν, προῆγον εἰς τοὺς εἴσω τόπους τῆς Ἰλλυρίδος, ἅμα καταστρεφόμενοι τοὺς Ἀρδυαίους· συμμιξάντων δὲ πρεσβευτῶν αὐτοῖς καὶ πλειόνων, οἱ παρὰ τῶν Παρθινῶν ἧκον ἐπιτρέποντες τὰ καθ' αὐτούς, δεξάμενοι τούτους εἰς τὴν φιλίαν· παραπλησίως δὲ καὶ τοὺς παρὰ τῶν Ἀτιντάνων προσελθόντας. Ex his igitur Romani Atintanas quidem obtinuerunt. ipſi, Scerdilaidæ vero aut Scerdilædo ac Pleurato regulis attribuerunt Ardyæos. Quum interim bello Punico diſtinerentur, Philippus bellam occaſionem ratus, prætextu ceſſionis ab Demetrio Phario ſibi factæ, Illyricum invaſit, & hos populos ſubegit. Et ab illo nunc repoſcuntur. Cæterum quos Polybius & Livius hic *Ardyaos* vocant, poſterior ætas Οὐαρδαίους, Βαρδαίους, *Vardaos* & *Bardaos* vocavit. Suntque ex hac natione ſervi illi Mariani apud Plutarchum, οὓς Βαρδιαίους καλοῦσιν. Vbi vir eruditus ad Florum Μαριαίους reponendum ſuſpicatur. Non enim meminerat eorum, quæ habentur in Gloſſis Latinogræcis: *Bardai*, Ἰλλυριοὶ δοῦλοι, οἱ καὶ ἀγωνισάμενοι ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας, κατὰ Κίννου καὶ Μαρίου στρατευσάμενοι· καὶ ἐν τούτῳ τυραννησάμενοι (ita legendum, non τυραννῆσαι) κατὰ τῶν δεσποτῶν· τούτους Σερτώριος δόλῳ περικυκλώσας ἀναιρεῖ. Quod confirmat in Sertorio Plutarchus. Cæterum ne cuiquam laudem ſuam invideamus, prior Plutarchum vindicavit Scriverius ad Martialis lib. 4. ep. 4. *Laſſi bardaicus quod evocati.* Non eſt autem corrupte apud Strabonem & Appianum Ἀρδυαῖοι ἀντὶ τοῦ Οὐαρδαῖοι, ut putavit vir doctus. Strabo lib. 7. clare: εἶθ' ὁ Νάρων ποταμὸς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Δαουάριζοι καὶ Ἀρδυαῖοι καὶ Πληραῖοι &c. Οὐαρδαίους δ' οἱ ὕστερον ἐκάλεσαν τοὺς Ἀρδυαίους. Hæc vera lectio eſt: non Οὐαραλίους, quod etiam Caſaubonum ambiguum reddidit. Sequentem periodum incipere: *Enimvero indignum ratus Philippus*: uti quidem Put. Pet. Men. Flor. quinque, Barber. tres Pall. non

matorum relictis ad præſidium Achæorum, & quinque longis navibus acceptis. quas ſi adjeciſſet miſſæ nuper ad ſe claſſi Carthaginienſium, & ex Bithynia ab rege Pruſia venientibus navibus, ſtatuerat navali prælio laceſſere Romanos; jam diu in ea regione potentes maris. ipſe ab eo concilio Argos regreſſus: jam enim Nemeorum appetebat tempus, quæ celebrari
31 volebat præſentia ſua. Occupato rege apparatu ludorum, & per dies feſtos licentius quam inter belli tempora remittente animum, P. Sulpicius ab Naupacto profectus, claſſem appulit inter Sicyonem & Corinthum, agrumque nobiliſſimæ fertilitatis effuſe vaſtavit. Fama ejus rei Philippum ab ludis excivit: raptimque cum equitatu profectus, juſſis ſubſequi peditibus, palatos paſſim per agros, graveſque præda (ut qui nihil tale metuerent) [b] adortus Romanos, compulit in naves. Claſſis Romana haudquaquam læta præda Naupactum rediit. [c] Philippus quoque ludorum, qui reliqui erant, celebritatem, quantæcumque, de Romanis tamen, victoriæ partæ fama auxerat: lætitiaque ingenti celebrati feſti dies. eo magis etiam, quod populariter dempto capitis inſigni, purpura atque alio regio habitu, æquaverat cæteris ſe in ſpeciem: quo nihil gratius eſt civitatibus liberis. Præbuiſſetque haud dubiam eo facto ſpem libertatis, niſi omnia intoleranda

non magis hic novum eſt, quam apud Terentium: *Enimvero Dave.* Lib. 26. in Daſii & Batti lite: *Enimvero ille, velut in manifeſta re, exclamat.* Lib. 38. *Enimvero, inquit conſul, ferri jam ludificatio iſta non poteſt.* Lib. 40. *Enimvero ſe, Philippus dicere, auditurum, vocarique extemplo Demetrium juſſit.*

b *Adortus Romanos compulit ad naves.*] Omnes Gall. & Voſſ. *in naves*, ut erat ante Rhenanum.

c *Philippus quoque ludorum,* &c. *celebritate* &c. *tum victoriæ partæ famam.*] Rhenanus pro *tum* reponit *tanquam*, quod ſenſu caret: ſed operarum eſſe peccatum ſuſpicor ex interpretatione, & voluiſſe eum *tamen*, ut habent omnes Gall. Pall. & Voſſ. Necdum tamen ſanus eſt locus, quem talem reliquerat Livius: *Philippo quoque ludorum, qui reliqui erant, celebritatem quantæcumque, de Romanis tamen, victoriæ partæ fama auxerat.* Ex his τὸ *Philippo* & *fama* ſic plane exſtant in Put. Petav. & Pal. melioribus: *celebritatem* in Men. duobus Pall. & Voſſ. in quo *Philippum.* Senſus hic eſt: fama victoriæ, non quidem magnæ, tamen quod de Romanis parta erat, ſatis claræ celebritatem dierum, qui ludis ſupererant, auxerat Philippo, tamquam præſidenti illis, in illius honorem. Vel potius, Fama quoque partæ

randa libidine fœda ac deformia effeciſſet. vagabatur enim cum uno aut altero comite per maritimas domos dies noctesque: & [d] ſubmittendo ſe in privatum faſtigium, [e] quo minus conſpectus, eo ſolutior erat: & libertatem quum aliis vanam oſtendiſſet, totam in ſuam licentiam verterat. Neque enim omnia emebat aut eblandiebatur, ſed vim etiam flagitiis adhibebat: periculoſumque & viris & parentibus erat, moram incommoda ſeveritate libidini regiæ feciſſe. uni etiam principi Achæorum Arato adempta uxor nomine Polycratia, ac ſpe regiarum nuptiarum in Macedoniam aſportata fuerat. Per hæc flagitia [1] ſolenni Nemeorum peracto, pauciſque additis diebus, Dymas eſt profectus ad præſidium Ætolorum, quod ab Eleis accitum acceptumque in urbem erat, ejiciendum. Cycliadas (penes eum ſumma imperii erat) Achæique ad Dymas regi occurrere: & Eleorum accenſi odio, quod à cæteris Achæis diſſentirent: & infenſi Ætolis, quos Romanum quoque adverſus ſe moviſſe bellum credebant. Profecti ab Dymis conjuncto exercitu tranſeunt Lariſſum amnem, qui Eleum agrum ab Dymeo dirimit. Primum diem, quo 32
fines hoſtium ingreſſi ſunt, populando abſumpſerunt. Poſtero die acie inſtructa ad urbem acceſſerunt; præmiſſis equitibus, qui obequitando portis promptum ad excurſiones genus laceſſerent Ætolorum. Ignorabant Sulpicium cum quindecim navibus ab Naupacto Cyllenen

nen

partæ Philippo victoriæ, quantæcumque, de Romanis tamen, celebritatem ludorum, qui reliqui erant, auxerat.

d *Submittendo ſe in privatum faſtigium.*] Cenſeo deleas pronomen. Hoc enim dicit, *ſubmittendo faſtigium* ſuum vel regium *in privatum.*

e *Quominus ſuſpectus, eo ſolutior erat.*] Et hoc ab novitiis corruptoribus: nam libri omnes ſcripti & editi veteres: *quo minus conſpectus:* nec legit Rhenanus aliter. Sic alibi, *conſpectum maxime tumulum*, & *locus conſpectus undique.* Illud eſt igitur: quo minus oculis denotabatur, quum privato habitu graſſaretur multis ignotus, inviſus.

VARIORUM.

1 *Solenni Nemeorum.*] Sunt *ludi Nemei*, à Nemea ſilva, in Archemori honorem inſtituti: in quibus, equorum curſu, ſimul diſco, cæſtu & palæſtra dimicare, victoreſque apio coronare ſolebant. Lege Alexand. ab Alex. lib. 5. cap. 8. Cælium Rhodigin. lib. 13. cap. 1. *Godelev.*

2 *Tria*

nen trajeciſſe: & expoſitis in terram quatuor millibus armatorum, ſilentio noctis, ne conſpici agmen poſſet, intraſſe Elim. Itaque improviſa res ingentem injecit terrorem; poſtquam inter Ætolos Eleoſque Romana ſigna atque arma cognovere. Et primò recipere ſuos voluerat rex: dein, contracto jam inter Ætolos[2] & Trallos (Illyriorum id eſt genus) certamine, quum urgeri videret ſuos, & ipſe rex cum equitatu in cohortem Romanam incurrit. Ibi equus pilo trajectus, quum prolapſum per caput regem effudiſſet, atrox pugna utrimque accenſa eſt: & ab Romanis impetu in regem facto, & protegentibus regiis. inſignis & ipſius pugna fuit, quum pedes inter equites coactus eſſet prælium inire. deinde quum jam impar certamen eſſet, caderentque circa eum multi & vulnerarentur, raptus ab ſuis atque alteri equo injectus, fugit. Eo die caſtra quinque millia paſſuum ab urbe Eleorum poſuit. poſtero ad caſtellum (Pyrgum vocant)[a] copias omnes eduxit: quo agreſtium multitudinem cum pecoribus metu populationum compulſam audierat. eam inconditam inermemque multitudinem primo ſtatim terrore adveniens cepit: compenſaveratque ea præda, quod ignominiæ ad Elim acceptum fuerat. Dividenti prædam captivoſque (fuerant autem[b] quatuor millia hominum, pecoris omnis generis ad millia viginti) nuncius ex Macedonia venit: Eropum quendam, corrupto

2 *Triballos.*] Vet. lib. *Trallos.* Recte. *Tralli* enim ſunt populi Illyrii, auctore Stephano, de quibus Livius etiam lib. XXXVII. *Sigonius.*

GRONOVII,

a *Omnes copias ad propinquum Eleorum caſtellum.*] Put. reg. & fere duo Pall. Menardique: *Poſtero die caſtellum Phyrcum vocant copias omnes eduxit.* Nonnulli: *ad caſtellum.* Duo alia verba non conſpiciuntur. Et certe inſiticia ſunt: nam ſcripſerat Livius: *Eo die caſtra quinque millia paſſuum ab urbe Eleorum* (Put. *Eliorum*) *poſuit. poſtero ad caſtellum (Pyrgum vocant) copias omnes eduxit.* Vide plenam neceſſariis omnibus partibus orationem.

b *Quatuor millia hominum, pecorumque omnis generis ad viginti millia.*] Quia Rhenanus invenerat in ſuo, *peditum hominum*, ſuſpicabatur, *deditorum hominum.* Nihil tale in noſtris, ſed Put. & Voſſ. *fuerant autem* ∞ ∞ ∞ ∞ *hominum, pecoris omnis generis ad millia viginti.* Et habent pariter *pecoris*, omnes Gall. unuſque Pal.

c *Omiſſo*

rupto arcis præſidiique præfecto, Lychnidum cepiſſe. tenere & [1] Daſſaretiorum quoſdam vicos, & Dardanos etiam concire. [c] Omiſſo igitur Achaico atque Ætolico bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armatorum, [d] cum Menippo & Polyphanta ducibus ad præſidium ſociorum, profectus ab Dymis per Achaiam Bœotiamque & Bebœidem, deci-
mis caſtris Demetriadem in Theſſaliam pervenit. Ibi 33
alii majorem afferentes tumultum nuncii occurrunt: Dardanos in Macedoniam effuſos, Oreſtidem jam tenere, ac deſcendiſſe [2] in Ægeſtæum campum, famamque inter barbaros celebrem eſſe, Philippum occiſum. Expeditione ea, qua cum populatoribus agri ad Sicyonem pugnavit; in arborem illatus impetu equi ad eminentem ramum, [e] cornu alterum galeæ præfregit. id inventum ab Ætolo quodam, perlatumque in Ætoliam ad Scerdilædum, cui notum erat inſigne galeæ; famam interfecti regis vulgavit. [f] Poſt profectionem ex Achaia regis, Sulpicius Æginam claſſe profectus, cum Attalo ſeſe conjunxit. Achæi cum Ætolis Eleiſque, haud procul Meſſene proſperam pugnam fecerunt. Attalus rex, & P. Sulpicius Æginæ hibernarunt. Exitu hujus anni T. Quintius Criſpinus conſul, dictatore comitiorum ludorumque faciendorum cauſſa dicto T. Manlio Torquato, ex vulnere moritur. [g] alii Tarenti, alii in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo ante bello acciderat; duo con-

c *Omiſſo igitur Achaico atque Ætolico bello.*] Put. regius, Voſſ. reſecant: *atque Æolica.*

d *Cum Menippo & Polyphante ducibus.*] Men. *Polyphanio.* Put. Voſſ. Pall. *Polyphania.* Scribe: *Polyphanta.* Sic enim appellatur Polybio. Alius Pal. *Polyfanta.*

e *Cornu alterum galea perfregit.*] Put. *praſtegit.* Scribe: *præfregit.* Lib. [illegible] *Si quam haſtam incidiſſent aut præfregiſſent.*

f *Profectionem ex Achaia Philippi.*] Voſſ. & omnes Gall. *Poſt profectionem ex Achaia regis.*

g *Alii Tarenti, alii in Campania mortuum tradunt.*] Duo prima verba in omnibus Gall. & Voſſ. deſiderantur.

VARIORUM.

1 *Daſſaretiorum.*] *Daſſaritiorum* ex Stephano. Δασσαρῆται ἔθνος Ἰλλυρίας, λέγονται καὶ Δασσαρήτιοι. Sigonius.

2 *In Argeſtæum campum.*] Suſpicor Æge-

conſules ſine memorando prælio interfecti, velut orbam rempl. reliquerant. Dictator Manlius magiſtrum equitum [a] Cn. Servilium (tum ædilis curulis erat) dixit. Senatus, quo die primum eſt habitus, ludos magnos facere dictatorem juſſit, quos [3] M. Æmilius prætor urbis, C. Flaminio, Cn. Servilio, conſulibus, fecerat: & in quinquennium voverat. Tum dictator & ludos fecit, [b] & in inſequens luſtrum vovit. Cæterum, quum duo conſulares exercitus tam prope hoſtem ſine ducibus eſſent, omnibus aliis omiſſis, una præcipua cura Patres populumque inceſſit, conſules primo quoque tempore creandi: [c] & ut eos potiſſimum crearent, quorum virtus ſatis tuta à fraude Punica eſſet; *cum toto eo bello damnoſa, præpropera ac fervida ingenia imperatorum fuiſſe: tum eo ipſo anno conſules nimia cupiditate conſerendi cum hoſte manum, in necopinatam fraudem lapſos eſſe. cæterum Deos immortales* [d] *miſeritos nominis Romani, pepercisse innoxiis exercitibus: te-*
34 *meritatem conſulum ipſorum capitibus damnaſſe.* Quum circumſpicerent Patres, quoſnam conſules facerent, longe ante alios eminebat C. Claudius Nero. Ei collega quærebatur. & virum quidem eum egregium ducebant: ſed promptiorem acrioremque, quam tempora belli poſtularent, aut hoſtis Annibal: temperandum acre ejus ingenium moderato & prudenti viro adjuncto collega cen-

Ægeſtaum campum eſſe Theſprotium, qui affinis eſt Oreſtidi. Nam Stephanus, *Αἰγεσταῖοι, οἱ Θεσπρωτοὶ ἀπὸ τινὸς Αἰγέστου στρατηγοῦ.* Nam qui ſit *Argeſtaus* campus, quærit merito Glareanus. *Sigonius.*

3 *M. Æmilius præt. urbis C. Flaminio.*] M. Æmilium Regillum, qui poſt fuit flamen Quirinalis, fuiſſe puto. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Servilium qui tum.*] Vt Rhenanus, noſtri quoque meliores: *magiſtrum equitum Cn. Servilium (tum ædilis curulis erat) dixit.*

b *Et in ſequens luſtrum.*] Scripti: *& in inſequens luſtrum vovit.*

c *Et ut potiſſimum crearent.*] Voſſ. & Men. *creandi ut eos potiſſimum crearent.* Put. & reg. *creandi ut eos crearent potiſſimum.* Scribe: *conſules creandi, & eos potiſſimum, quorum virtus.* deleto τῷ *crearent.*

d *Miſertos nominis Romani.*] Put. *deos immortales miſeritos nominis Romani.* Vt & inferius: *ſordidati rei non miſeritos candidam togam invito offerre.* Et lib. 22, 55. *ſi quid dii immortales miſerti*

cenſebant. M. Livius erat multis ante annis [1] ex conſulatu populi judicio damnatus. quam ignominiam adeò ægre tulerat, [e] ut & rus migraret: & per multos annos & urbe, & omni cœtu careret hominum. octavo ferme poſt damnationem anno M. Claudius Marcellus, & M. Valerius Lævinus conſules reduxerant eum in urbem: ſed erat veſte obſoleta, capilloque & barba promiſſa: præferens in vultu habituque inſignem memoriam ignominiæ acceptæ. L. Veturius & P. Licinius [f] cenſores, eum tonderi, & ſqualorem deponere, & in ſenatum venire, fungique aliis publicis muneribus coëgerunt. ſed tum quoque aut verbo aſſentiebatur, aut pedibus in ſententiam ibat, donec cognati hominis eum cauſſa M. Livii Macati, [g] quum fama ejus ageretur, ſtantem coëgit in ſenatu ſententiam dicere. Tum ex tanto intervallo auditus convertit ora hominum in ſe, cauſſamque ſermonibus præbuit, *indigno injuriam à populo factam, magnoque id damno fuiſſe, quod tam gravi bello nec opera, nec conſilio talis viri uſa reſpublica eſſet. C. Neroni neque Q. Fabium, neque M. Valerium Lævinum dari collegas poſſe, quia duos* [2] *patricios creari non liceret. eandem cauſſam in T. Manlio eſſe, præterquam quod recuſaſſet delatum conſulatum, recuſaturuſque eſſet. Egregium par conſulum fore, ſi M. Livium C. Claudio collegam adjunxiſſent.* Nec populus mentionem ejus rei ortam à Patribus eſt aſpernatus. Unus eam rem in civitate,

eriti imperii reliquum Romano nomini fecerint.

e *Vt & rus migrarit & per multos.*] Omnes noſtri *migraret;* item *careret*, nolente Rhenano.

f *Cenſores eum tondere & ſqualorem deponere.*] Sic &, ſi vera eſt vulgata, Quintilianus: *At lavamus & tondemus & convivimus.* Tamen antiquiſſimus omnium & alii Gallici Voſſianuſque: *tonderi.*

g *Quum de fama ejus ageretur.*] Optimi ignorant præpoſitionem *de*. Vtique multo Latinius. Lib. 45. *militum magis in hoc univerſique populi Romani fama agitur.* Cicero 1. in Verr. *cumque Dolabella cum ſuis præfectis pugnaret in conſilio, Verres fortunas agi ſuas diceret.*

VARIORUM.

1 *Ex conſulatu pop. judicio damnatus.*] Quod prædam Illyricam malignè diviſiſſet *Sigon.*

2 *Patricios.*] Per hæc tempora nunquam duo patricii conſules comparati, duo vero plebeii in collegio Gracchi & Marcelli comparati ſunt. *Sigonius.*

 3 *Olym-*

tate, is cui deferebatur honos, abnuebat: levitatem civitatis accuſans. *Sordidati rei non miſeritos, candidam togam invito offerre: eodem honores pœnaſque congeri. Si bonum virum ducerent, quid ita pro malo ac noxio damnaſſent? ſi noxium comperiſſent, quid ita male credito priore conſulatu, alterum crederent?* Hæc taliaque arguentem & querentem, caſtigabant Patres; *& M. Furium* memorantes *revocatum de exilio,* [a] *patriam pulſam ſede ſua reſtituiſſe. Vt parentum ſævitiam, ſic patriæ, patiendo ac ferendo leniendam eſſe.* adnixi omnes, cum C. Claudio M. Livium conſulem fecerunt.

35 Poſt diem tertium ejus diei prætorum comitia habita. Prætores creati L. Porcius Licinus, C. Mamilius, A. & C. Hoſtilii Catones. Comitiis perfectis, ludiſque factis, dictator & magiſter equitum magiſtratu abierunt. C. Terentius Varro in Etruriam proprætor miſſus, ut ex ea provincia C. Hoſtilius Tarentum ad eum exercitum iret, quem [b] T. Quinctius conſul habuerat. & L. Manlius trans mare legatus iret, viſeretque quæ res ibi gererentur: ſimul, quod [3] Olympiæ ludicrum ea æſtate futurum erat, quod maximo cœtu Græciæ celebraretur: ut ſi tuto per hoſtem poſſet, adiret id concilium: ut qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini cives relegati ab Annibale eſſent, domos redirent: ſcirentque, ſua omnia, quæ ante bellum habuiſſent, reddere populum Romanum. Quia periculoſiſſimus annus imminere videbatur, neque conſules in republica erant; in conſules deſignatos omnes

3 *Olympiæ ludicrum.*] Quatuor in Græcia certamina fuerunt, *agonas* appellant, *Nemea, Pythia, Iſthmia, Olympia;* quæ & qualia fuerint tradit Lactant. Placidus in princip. 9. Thebaïd. apud Statium. & Vide Cæl. Rhodigin. cap. 38. lib. 7. antiq. lect. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Patria pulſum ſede ſua.*] Bene Rhenanus, ſi editores naſum habuiſſent: *patriam pulſam ſede ſua reſtituiſſe.* Sic ſolus Puteani, optimus ille & antiquiſſimus. Suetonius Octav. 28. *Ita mihi ſalvam ac ſoſpitem rempublicam ſiſtere in ſede ſua liceat.*

b *Quinctius conſul habuerat & L.*] Hæc verba nullo in ſcripto mihi obvia fuerunt. An brevius dixit Livius: *ut ex ea provincia C. Hoſtilius Tarentum ad eum exercitum, T. Manlius trans mare legatus iret.* Certe *eum exercitum* facile intelligo, qui illic erat.

VARIO-

omnes verſi; quam primum eos ſortiri provincias, & præſciſcere quam quiſque eorum provinciam, quem hoſtem haberet, volebant. De reconciliatione etiam gratiæ eorum in ſenatu actum eſt; principio facto à Q. Fabio Maximo. Inimicitiæ autem nobiles inter eos erant, & acerbiores eas, indignioreſque Livio ſua calamitas fecerat, quod ſpretum ſe in ea fortuna credebat. itaque is magis implacabilis erat: &, nihil opus eſſe reconciliatione, aiebat. acrius & intentius omnia geſturos; timentes ne creſcendi ex ſe inimico collegæ poteſtas fieret. Vicit tamen auctoritas ſenatus, ut poſitis ſimultatibus, communi animo conſilioque adminiſtrarent rempublicam. Provinciæ iis non permiſtæ regionibus, ſicut ſuperioribus annis, ſed diverſæ extremis Italiæ finibus; alteri adverſus Annibalem Bruttii, Lucani; alteri Gallia adverſus Aſdrubalem (quem jam Alpibus appropinquare fama erat) decreta. Exercitum ex duobus, qui in Gallia, quique in Etruria eſſent, addito urbano, eligeret quem mallet, qui Galliam eſſet ſortitus. Cui Bruttii provincia eveniſſet, novis legionibus urbanis ſcriptis, utrius mallet conſulum prioris anni exercitum ſumeret. Relictum à conſule exercitum, Q. Fulvius proconſul acciperet: eique in annum imperium eſſet. & C. Hoſtilio, cui pro Etruria Tarentum mutaverant provinciam, pro Tarento Capuam mutaverunt. legio una data, cui Fulvius proximo anno præfuerat. De Aſdrubalis adventu in Italiam cura indies creſcebat. Maſſilienſium 36
primum legati nunciaverant; eum in Galliam tranſgreſſum: erectoſque adventu ejus, quia magnum pondus auri attuliſſe diceretur, ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos. miſſi deinde cum iis legati ab Roma Sex. Antiſtius & M. Retius ad rem inſpiciendam, retulerant, miſiſſe ſe cum Maſſilienſibus ducibus, qui per hoſpites eorum principes Gallorum omnia explorata referrent. Pro comperto habere, Aſdrubalem ingenti jam coacto exercitu proximo vere Alpes trajecturum:

nec tum eum quicquam aliud morari, niſi quod clauſæ hieme Alpes eſſent. In locum M. Marcelli [1] P. Ælius Pætus augur creatus, inauguratuſque. & Cn. Cornelius Dolabella rex ſacrorum inauguratus eſt in locum M. Marcii, qui biennio ante mortuus erat. Hoc eodem anno & luſtrum conditum eſt à cenſoribus P. Sempronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego. Cenſa civium capita centum triginta ſeptem millia, centum & octo. minor aliquanto numerus quam qui ante bellum fuerat. Eo anno primum, ex quo Annibal in Italiam veniſſet, comitium tectum eſſe, memoriæ proditum eſt, & ludos Romanos ſemel inſtauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, & C. Servilio. & plebeiis ludis biduum inſtauratum ab Q. Mamilio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. & tria ſigna ad Cereris eidem dederunt: & Jovis epulum fuit ludorum cauſſa. Conſulatum inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Livius iterum. qui, quia jam deſignati provincias ſortiti erant, prætores ſortiri juſſerunt. [a] C. Hoſtilio urbana evenit: addita & peregrina, ut tres in provincias exire poſſent. A. Hoſtilio Sardinia, C. Mamilio Sicilia, L. Porcio Gallia evenit. Summa legionum trium & viginti; ita per provincias diviſa, [b] ut binæ conſulûm eſſent, quatuor Hiſpania haberet:

VARIORUM.

1 *L. Aquilius Pætus.*] Vet. lib. *Præfectus Aquilius Pætus.* mendoſe certe, ſed ita ut ex obſervatione diuturna ejuſmodi mendorum veſtigia veritatis elicias: ſæpe enim eſt, *præfectus* pro *Publio*, in manuſcriptis. Itaque legendum puto *P. Ælius Pætus*. Primum enim cognomen *Pæti* non erat *Aquilliorum*, ſed *Æliorum*; deinde hic eſt *Ælius Pætus*, qui nunc fit augur, & anno DLXXIX. augur apud eundem Livium moritur. lib. XLII. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *C. Hoſtilio urbana juriſdictio evenit.*] Put. reg. Men. Voſſ. carent voce *juriſdictio*. Bene: intelligitur enim *ſors*, vel *provincia*. Lib. 28. *Prætores exinde ſortiti ſunt: M. Cæcilius Metellus urbanam, Q. Mamilius peregrinam, C. Servilius Siciliam, Tib. Claudius Sardiniam.* Lib. 29. *Prætoribus M. Marcio urbana, L. Scribonio Liboni peregrina & eidem Gallia.* Lib. 33. *Prætores deinde provincias ſortiti C. Fabricius urbanam, C. Atinius peregrinam, C. Manlius Vulſo Siciliam.* Lib. 39. *Prætores provincias ſortiti ſunt, T. Manius urbanam, M. Licinius Lucullus inter cives & peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam.*

b *Ut binæ conſulum eſſent.*] Pighius contra omnes libros: *ut binæ cuique* con-

beret: tres prætores binas, in Sicilia, in Sardinia & Gallia; duas C. Terentius in Etruria, duas Q. Fulvius in Bruttiis; duas Q. Claudius circa Tarentum & Salentinos; unam C. Hoſtilius Tubulus Capuæ. Duæ urbanæ ut ſcriberentur. primis quatuor legionibus populus tribunos creavit. in cæteras conſules miſerunt. Priuſquam 37
conſules proficiſcerentur, novendiale ſacrum fuit: quia Veiis de cœlo lapidaverat. Sub unius prodigii (ut fit) mentionem, alia quoque nunciata, Minturnis ædem Jovis, & lucum Maricæ; [c] item Atellæ mutum, & portam de cœlo tacta. Minturnenſes, terribilius quod eſſet, adjiciebant, ſanguinis rivum in porta fluxiſſe. & Capuæ lupus nocte portam ingreſſus, vigilem laniaverat. Hæc procurata hoſtiis majoribus prodigia, & ſupplicatio diem unum fuit ex decreto pontificum. inde iterum novendiale inſtauratum, quod [1] in Armiluſtro lapidibus viſum pluere. Liberatas religione mentes turbavit rurſus nunciatum, Fruſinone infantem natum eſſe quadrimo parem: nec magnitudine tam mirandum, quam quod is quoque, ut Sinueſſæ biennio ante, incertus mas an fœmina eſſet, natus erat. Id vero aruſpices ex Etruria acciti fœdum ac turpe prodigium dicere. extorrem agro Romano procul terræ contactu alto mergendum. Vivum in arcam condidere,

conſulum eſſent; &, *tres prætores quiſque binas:* nam ut vulgatum ſonat, cuilibet, inquit, conſulum una tantum legio fuiſſet, & prætoribus ſimul binæ tantum, quod abſurdum, & adverſus ſummam legionum Livio expreſſam Mirum non intellexiſſe vim numeralium ἐπιμεριζομένων, ſive diſpertitivorum, ut vocant Grammatici. Lib. 28. *tribunis ſeptem quina nomina principum ſeditionis edita ſunt.* Hoc eſt, ſingulis vel cuique quinque: nam univerſa erant triginta quinque. Lib. 30. *& veſtimenta bina legatis, ſingula comitibus Numidisque.* Lib. 31. *Conſules binas legiones ſcribere juſsi.* id eſt, quiſque duas. At poſtea: *Conſules duas urbanas legiones ſcribere juſsi:* notabili differentia, perinde ut hoc loco.

c *Item Atellæ murum & portam de cœlo tactam.*] Put. reg. Men. *tacta.*

VARIORUM.

1 *In Armiluſtro.*] *Armiluſtrum*, ut Feſtus ait, feſtum erat, in quo res divinas armati faciebant, ac dum ſacrificabant, tubis canebant. Hunc verò luſtrandi morem Servium regem primo inſtituiſſe ferunt, & *Armiluſtrum* nuncupaſſe. In hoc illud maximè obſervabant, ut ii qui hoſtias ducerent, fauſtis nominibus appellati eligerentur. Ex hac enim re certa omina proſperi vel ſi-

didere, provectumque in mare projecerunt. Decrevere item pontifices, ut virgines ter novenæ per urbem euntes carmen canerent. Id quum in Jovis Statoris æde diſcerent conditum [2] ab Livio poëta carmen, tacta de cœlo ædes in Aventino Junonis Reginæ. prodigiumque id ad matronas pertinere aruſpices quum reſpondiſſent, donoque Divam placandam eſſe; ædilium curulium edicto in Capitolium convocatæ, quibus in urbe Romana, intraque decimum lapidem ab urbe, domicilia eſſent, ipſæ inter ſe quinque & viginti delegerunt, ad quas ex dotibus ſtipem conferrent. Inde donum pelvis aurea facta, lataque in Aventinum, pureque & caſte à matronis ſacrificatum. Confeſtim ad aliud ſacrificium eidem Divæ ab decemviris edicta dies: cujus ordo talis fuit: ab æde Apollinis boves fœminæ albæ duæ porta Carmentali in urbem ductæ. poſt eas duo ſigna cupreſſea Junonis reginæ portabantur: tum ſeptem & viginti virgines longam indutæ veſtem, carmen in Junonem reginam canentes ibant: illa tempeſtate forſitan laudabile rudibus ingeniis; nunc abhorrens & inconditum, ſi referatur: Virginum ordinem ſequebantur decemviri coronati laurea, prætextatique. A porta Jugario vico in forum venere, in foro pompa conſtitit; & per manus reſte data, virgines ſonum vocis pulſu pedum modulantes inceſſerunt, inde vico Tuſco, Velabroque, per Boarium forum, [a] in clivum Publicium, atque ædem Junonis reginæ perrectum. ibi duæ hoſtiæ ab decemviris immolatæ, & ſimu-

lacra

niſtri eventus veteres captabant. *Godelev.*

2 *Ab Livio Poëta.*] Livius Andronicus, *Livius* à Livio Salinatore, ut ait Euſebius, appellatus. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *In clivum publicum.*] Non alii modo codices, ſed præcipue Put. *in clivum Publicium.* Quod quum à Rhenano correctum eſſet, mutavit Sigonius. Varro lib. 4. D. L. L. *Clivus Publicius ab ædilibus plebei Publicieis, qui eum publice ædificaverunt. Simili de cauſſa Publicius vicus & Coſconius vicus, quod ab heis viocureis dicuntur ædificati.* Feſtus: *Publicius clivus appellatur, quem duo fratres L. & M. Publicii Malleoli ædiles curules pecuariis con-*

demnatis

ſacra cupreſſea in ædem illata. Diis ritè placatis delectum conſules habebant acrius intentiuſque, quam prioribus annis quiſquam meminerat habitum. nam & belli terror duplicatus novi hoſtis in Italiam adventu: & minus juventutis erat, unde ſcriberent milites. Itaque colonos etiam maritimos, [1] qui ſacroſanctam vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant. quibus recuſantibus, edixere in diem certam, ut quo quiſque jure vacationem haberet, ad ſenatum deferret. Ea die hi populi ad ſenatum venerunt: Oſtienſis, Alſienſis, [b] Antias, Anxuras, Minturnenſis, Sinueſſanus, & ab ſupero mari Senenſis. Quum vacationes ſuas quiſque populus recitaret; nullius, quum in Italia hoſtis eſſet, præter Antiatem Oſtienſemque, vacatio obſervata eſt, & earum coloniarum juniores jurejurando adacti, [2] ſupra dies triginta non pernoctaturos ſe eſſe extra mœnia coloniæ ſuæ, donec hoſtis in Italia eſſet. Quum omnes cenſerent, primo quoque tempore conſulibus eundum ad bellum (nam & Aſdrubali occurrendum eſſe deſcendenti ab Alpibus, ne Gallos Ciſalpinos, neve Etruriam erectam in ſpem rerum novarum ſollicitaret: & Annibalem ſuo proprio 38

demnatis ex pecunia, quam ceperant, munierunt, ut in Aventinum vehiculis Velia veniri poſſet. Ita enim ſcribendum; aut certe: *vehicula Velia venire poſſent.* Eorundem Publiciorum fratrum ædilium meminit Tacitus annali ſecundo: *ædem Floræ Lucio & Marco Publiciis ædilibus conſtitutam.* Sic lib. 30, 26. optimus codex una cum regio: *incendio ingenti, quo clivus Publicius ad ſolum exuſtus eſt.* Neque aliter legi velim lib. 26, 10. *quos cum ex arce Capitolioque clivo publico in equis decurrentes quidam vidiſſent. Clivo*, inquam, *Publicio*, etſi omnes illic libri corrupti.

b *Antias, Anxuras, Minturnenſis.*] Put. *Anxurnas.* Palatinorum alter: *Anſurnas*: alter: *Auſurnas.* Forte: *Anxurnus.* Vt apud Statium Tiburtino Manlii à Tiburi *Tiburnus.*

VARIORUM.

1 *Qui ſacroſanctam vacationem dicebantur habere.*] Sacroſanctum, auctore Feſto, dicitur illud, quod jurejurando interpoſito inſtitutum eſt, ut ſi quis violaſſet, morte pœnas penderet; vel quod ſine inexpiabili ſcelere violare nemini prorſus liceret. Sic Cato ait Ædiles, ſic Tribunos ſacroſanctos eſſe. quod affirmarunt & Liv. lib. 3. & 9. & & Plin. lib. 7. Itaque Coloniarum maritimarum ſacroſanctas dixit Livius vacationes, hoc eſt, jurejurando firmatas, ita ut inviti dare milites cogi non poſſent. *Marcell. Donat.*

2 *Supra dies triginta.*] Vet. lib. non habent vocem *dies*, & pro, *triginta*, habent, *quadraginta*, ſenſu multo præſtantiore. Iuniores cujuſque coloniæ

 ultra

proprio occupandum bello, ne emergere ex Bruttiis atque obviam fratri ire poſſet) Livius cunctabatur, parum fidens ſuarum provinciarum exercitibus: collegam ex duobus conſularibus egregiis exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius Tarenti præeſſet, electionem habere. intuleratque mentionem de volonibus revocandis ad ſigna. Senatus liberam poteſtatem conſulibus fecit, & ſupplendi unde vellent, & eligendi de omnibus exercitibus quos vellent, permutandique: & ex provinciis, quos è republica cenſerent eſſe, traducendi. Ea omnia cum ſumma concordia conſulum acta. Volones in undeviceſimam & viceſimam legiones ſcripti. Magni roboris auxilia ex Hiſpania quoque [a] à P. Scipione M. Livio miſſa, quidam ad id bellum auctores ſunt: octo millia Hiſpanorum Gallorumque, [b] & duo millia de legione militum: equitum ad mille octingentos, miſtos Numidas Hiſpanoſque. M. Lucretium has copias [c] navibus adduxiſſe: & ſagittariorum, funditorumque [d] ad quatuor millia,

ultra quadraginta non pernoctaturos extra mœnia coloniæ ſuæ. Eadem ſententia eſt lib. 26. *Neve uno tempore quinque ſenatores ab urbe Roma abeſſent.* Sigonius.

GRONOVII.

a *A P. Scipione Livio.*] Put. Men. *auxilia ex Hiſpania quoque à P. Scipione M. Livio miſſa.*

b *Et duo millia de legionibus militum, equitum ad mille octingentos.*] Rhenanus: *ad duo millia de legione militum, equitum mille octingentos.* Nuſquam in noſtris illud *octingentos.* Sed Put. *& duo millia de legione militum, equitum mille mixtos.* Nec Pall. tres aliter, niſi quod unus & Voſſ. *equitum decem.* quæ varietas ex notis numeri orta eſt, dum ∞ in *x* migrat. Scribe: *& duo millia de legione militum, equitum mille, mixtos Numidas Hiſpanoſque.* Habebat ſane plus una legione Scipio: ſed & uni legioni detracta ea duo millia poteſt intelligi, & *legio* in genere poteſt explicari de civibus Romanis delectu ſcriptis. Nam *legionem* pro exercitu delectu civium conſcripto dicit Plautus Epidico a. 1. ſc. 1. *quia cotidie ipſe ad me ab legione epiſtolas mittebat.* Ibidemque: *Is ſibi nunc alteram ab legione adduxit animi cauſſa.* Et a. 2. ſc. 2. *A legione omnes remiſſi ſunt domum Thebis.* Moſtellaria a. 1. ſc. 2. *Ad legionem quom itant, adminiculum iis danunt.* Livius lib. 41. *Ti. Sempronii Gracchi coſ. imperio legio exercituſque po. Romani Sardiniam ſubegit.*

c *Navibus advexiſſe.*] Omnes: *M. Lucretium has copias navibus adduxiſſe:* non *advexiſſe*, ut Rhenanus: quamquam ſcio hæc duo verba calamis librariorum ſæpe confundi.

d *Ad quatuor millia ex Sicilia C. Manlium.*] Optimi: *funditorumque ad* ∞ ∞ ∞ *ex Sicilia C. Mamilium miſiſſe.*

e *Litera*

millia, ex Sicilia C. Mamilium miſiſſe. Auxerunt Romæ tumultum [e] literæ ex Gallia allatæ ab L. Porcio prætore: 39 *Aſdrubalem moviſſe ex hibernis, & jam Alpes tranſire: octo millia Ligurum conſcripta, armataque, [f] conjunctura ſe tranſgreſſo in Italiam eſſe, niſi mitteretur in Ligures qui eos bello occuparet. ſe cum invalido exercitu, quoad tutum putaret, progreſſurum.* Hæ literæ conſules, raptim confecto delectu, maturius quam conſtituerant, exire in provincias coëgerunt: ea mente, ut uterque hoſtem in ſua provincia contineret, neque conjungi, aut conferre in unum vires pateretur. Plurimum in eam rem adjuvit opinio Annibalis: quod etſi ea æſtate tranſiturum in Italiam fratrem crediderat, recordando quæ ipſe in tranſitu nunc Rhodani, nunc Alpium, cum hominibus locisque pugnando per quinque menſes exhauſiſſet, haudquaquam tam facilem maturumque tranſitum exſpectabat. ea tardius movendi ex hibernis cauſſa fuit. Cæterum Aſdrubali, & ſua & aliorum ſpe omnia celeriora atque expeditiora fuere. non enim receperunt modo Arverni eum, [g] deincepſque aliæ Gallicæ atque Alpinæ gentes; ſed etiam ſecutæ ſunt ad bellum. & quum per munita pleraque tranſitu fratris, quæ antea invia fuerant, ducebat; tum etiam duodecim annorum aſſuetudine perviis Alpibus factis, inter mitiora jam hominum tranſibat ingenia. [h] Inviſitati namque antea alienigenis, nec videre ipſi advenam in ſua terra aſſueti, omni generi humano inſociabiles erant.

e *Literæ ex Gallia miſſæ ab L. Porcio prætore.*] Omnes Gall. *literæ ex Gallia allatæ a L.* Cur mutarunt? veriti nempe ne ipſe prætor attuliſſe eas crederetur.

f *Conjuncturaque ſe tranſgreſſo.*] Omnes iidem cum Pall. *octo millia Ligurum conſcripta armataque conjunctura ſe tranſgreſſo in Italiam eſſe:* reciſa altera copulativa.

g *Deincepſque aliæ Gallicæ atque Alpinæ.*] Rhenanus auctore libro ſuo delet τὸ *aliæ*, neque eſt illud in quibuſdam noſtris. Si virtutem particulæ noris, ſuperfluum potius quam neceſſarium videbitur. Cicero: *quos video deinceps tribunos plebis per triennium fore.* Cæſar lib. 3. de Gall. *reliquis deinceps diebus Cæſar ſilvas cædere inſtituit.* Noſter lib. 45. *trium regum bellis deinceps omnibus functum officiis.*

h *Inuſitati namque antea.*] Quod monuit Lipſius, *inviſitati namque antea alienigenis:* clare habet Put. & optimi.

erant. & primo ignari quo Pœnus pergeret, ſuas rupes ſuaque caſtella, & pecorum hominumque prædam peti crediderant: fama deinde Punici belli, quo duodecimum annum Italia urebatur, ſatis edocuerat, viam tantum Alpes eſſe: duas prævalidas urbes, magno inter ſe maris terrarumque ſpatio diſcretas, de imperio & opibus, certare. hæ cauſſæ aperuerant Alpes Aſdrubali. Cæterum quod celeritate itineris profectum erat, id mora ad Placentiam, dum fruſtra obſidet magis, quam oppugnat, corrupit. Crediderat campeſtris oppidi facilem expugnationem eſſe: & nobilitas coloniæ induxerat eum, magnum ſe excidio ejus urbis [i] terrorem cæteris ratum injecturum. Non ipſum ſolum ea oppugnatio impediit: ſed Annibalem poſt famam tranſitus ejus tanto ſpe ſua celeriorem, jam moventem ex hibernis, continuerat. quippe reputantem non ſolum quam lenta urbium oppugnatio eſſet: ſed etiam quam ipſe fruſtra eandem illam coloniam ab Trebia victor regreſſus tentaſſet. Conſules diverſis itineribus profecti ab urbe, velut in duo pariter bella, diſtenderant curas hominum: ſimul recordantium, quas primus adventus Annibalis intuliſſet clades: ſimul quum illa angeret cura, *quos tam propitios urbi atque imperio fore Deos, ut eodem tempore utrobique reſpublica proſpere gereretur.* [k] *adhuc adverſa ſecundis penſando, rem ad id tempus extractam eſſe. quum in Italia ad Traſimenum & Cannas* [l] *præcipitaſſet Romana res, proſpera bella in Hiſpania prolapſam eam erexiſſe. poſtea quum in Hiſpania alia ſuper aliam clades, duobus egregiis ducibus amiſſis, duos exercitus ex parte* [m] *deleſſet, multa ſecunda in Italia Siciliaque geſta quaſſatam rempublicam excepiſſe: & ipſum intervallum loci, quod in ultimis*

i *Terrorem cæteris injecturum.*] Put. & omnes Gall. Voſſianuſque: *magnum ſe exſcidio ejus urbis terrorem cæteris ratum injecturum.*

k *Adverſa ſecundis penſando.*] Auctiores una voce optimi: *adhuc adverſa ſecundis penſando.*

l *Præcipitaſſet Romana reſpublica.*] Put. reg. Men. unus Pal. *ad Traſymenum & Cannas præcipitaſſet Romana res.* Alii duo Pall. Voſſ. *Romanas res.*

m *Deleſſet, ſecunda in Italia.*] Omnes Gall. Voſſ. duoque Pall. cum Sigoniano: *deleſſet multa ſecunda.* Omnes immo & Editio-

nis terrarum oris alterum bellum gereretur, ſpatium dediſſe ad reſpirandum. Nunc duo bella in Italiam accepta, duos celeberrimi nominis duces circumſtare urbem Romam, & unum in locum totam periculi molem, omne onus incubuiſſe. qui eorum prior viciſſet, intra paucos dies caſtra cum altero juncturum. terrebat & proximus annus lugubris duorum conſulum funeribus. His anxii curis homines, digredientes in provincias conſules proſecuti ſunt. Memoriæ proditum eſt, [n] plenum adhuc iræ in cives M. Livium ad bellum proficiſcentem, monenti Q. Fabio, ne priuſquam genus hoſtium cognoſſet, temere manum conſereret, reſpondiſſe, Ubi primum hoſtium agmen conſpexiſſet, pugnaturum. Quum quæreretur, quæ cauſſa feſtinandi eſſet; *Aut ex hoſte egregiam gloriam,* inquit, *aut ex civibus victis gaudium, meritum certè, etſi non honeſtum, capiam.* Priuſquam Claudius conſul in provinciam perveniret, per extremum finem agri Larinatis ducentem in Salentinos exercitum, Annibalem cum expeditis cohortibus adortus C. Hoſtilius Tubulus, incompoſito agmini terribilem tumultum intulit. ad quatuor millia hominum occidit, novem ſigna militaria cepit. Moverat ex hibernis ad famam hoſtis Q. Claudius, qui per urbes agri Salentini caſtra diſpoſita habebat. Itaque ne cum duobus exercitibus ſimul confligeret Annibal, nocte caſtra ex agro Tarentino movit, atque in Bruttios conceſſit. Claudius in Salentinos agmen convertit. Hoſtilius Capuam petens, obvius ad Venuſiam fit conſuli Claudio. Ibi ex utroque exercitu electa peditum quadraginta millia, duo millia & quingenti equites, quibus conſul adverſus Annibalem res gereret: reliquas

editiones priſcæ, quas commemorare ſoleo, uſque ad Gryphium, qui primus omittit. Sed quis credat Livium ſcripſiſſe, *multa ſecunda geſta?* Tu vero lege: *duos exercitus ex parte deleſſet multa, ſecundas in Italia Siciliaque res conquaſſatam rempublicam excepiſſe.* Quæſitæ videtur elegantiæ illud *ex parte multa.* Sic & lib. 31, 1. Cicero in Vatinium: *neque labefactatam rempublicam neque conquaſſatam civitatem.* Lib. 4. fam. ep. 5. *omnes provinciæ conquaſſatæ ſunt.*

n *Plenum adhuc ira.*] Omnes Gall. & Pall. *plenum adhuc ira in cives*, vel *iræ.*

o *Gru-*

reliquas copias Hoſtilius Capuam ducere juſſus, ut
41 Q. Fulvio proconſuli traderet. Annibal undique contracto exercitu, quem in hibernis, aut in præſidiis agri Bruttii habuerat, in Lucanos ad Grumentum venit; ſpe recipiendi oppida, quæ per metum ad Romanos defeciſſent. eodem à Venuſia conſul Romanus exploratis itineribus contendit, & mille fere & quingentos paſſus caſtra ab hoſte locat. [o] Grumenti mœnibus prope injunctum videbatur Pœnorum vallum. [p] quingenti paſſus erant inter caſtra Punica ac Romana. Interjacebat campus, colles imminebant nudi, ſiniſtro lateri Carthaginienſium, dextro Romanorum; neutris ſuſpecti: quod nihil ſilvæ neque ad inſidias latebrarum habebant. In medio campo ab ſtationibus procurſantes, certamina, haud ſatis digna dictu, ſerebant. Id modo Romanum quærere apparebat, ne abire hoſtem pateretur. [q] Annibal inde evadere cupiens, totis viribus in aciem deſcendebat. Tum conſul ingenio hoſtis uſus, quo minus in tam apertis collibus timeri inſidiæ poterant; [r] quinque cohortes additis quinque manipulis, nocte jugum ſuperare & in averſis vallibus conſidere jubet. tempus exſurgendi ex inſidiis, & aggrediendi hoſtem, Ti. Claudium Aſellum tribunum militum, & P. Claudium præfectum

ſociûm

o *Grumenti mœnibus prope junctum.*] Put. reg. Men. *injunctum.* Vt præcepimus monere ad lib. 4.

p *Quingenti paſſus erant inter caſtra Punica ac Romana*] Omnis Gallicorum & Palatinorum manus cum Voſſiano: *quingenti paſſus intererant caſtra Punica ac Romana.* Sic etiam Andreas & omnes uſque ad Aſcenſium: hujus à margine acceptum Magontiaci primum, tum Aldus, reliqui, expreſſerunt alterum. Aliquid latet. Neque ſatis conſentiunt caſtra Romana mille quingentos paſſus ab hoſte locata, & quingentos tantum paſſus interfuiſſe inter caſtra Punica ac Romana. Scribe: *Grumenti mœnibus prope injunctum videbatur Pœnorum vallum. Quingenti paſſus intererant.* Prius accipe ex opinione Romanorum hoſtis caſtra contemplantium: poſterius id quod revera erat. Sequitur: *Caſtra Punica ac Romana inter jacebat campus.*

q *Annibal inde evadere cupiens.*] Non eſt in Put. reg. Men. Voſſ. *τὸ evadere.* quod ſenſus tamen neceſſarium reddere videtur. Put. *Annibale inde cupiens.* Alii tres: *Annibalem inde cupiens.* An ſimpliciter; *Annibal evadere cupiens?* Vel *eludere?*

r *Quinque cohortes additis quinque manipulis.*] Omnes rurſum & Gallicani

& Pa-

ſociûm edocet, quos cum iis mittebat. [s] Ipſe luce prima
copias omnes peditum equitumque in aciem eduxit.
Paulo poſt & ab Annibale ſignum pugnæ propoſitum
eſt: clamorque in caſtris ad arma diſcurrentium eſt ſub-
latus. inde eques, pedeſque certatim portis ruere, ac pa-
lati per campum properare ad hoſtes. Quos ubi effuſos
conſul videt, tribuno militum tertiæ legionis C. Aurun-
culeio imperat, ut equites legionis quanto maximo im-
petu poſſit, in hoſtem emittat. ita pecorum modo, in-
compoſitos toto paſſim campo ſe fudiſſe, [t] ut ſterni ob-
terique, priuſquam inſtruantur, poſſint. Nondum An- 42
nibal è caſtris exierat, quum pugnantium clamorem au-
divit. itaque excitus tumultu raptim ad hoſtem copias
agit. [1] Jam primos occupaverat equeſtris terror. pedi-
tum etiam prima legio; & dextra ala prælium inibant. in-
compoſiti hoſtes ut quemque aut pediti, aut equiti caſus
obtulit, ita conſerunt manus. creſcit pugna ſubſidiis, &
procurrentium ad certamen numero augetur; pugnan-
teſque ([v] quod niſi in vetere exercitu, & duci veteri haud
facile eſt) inter tumultum ac terrorem inſtruxiſſet An-
nibal;

& Palatini cum Voſſiano, *cohortibus.* Scribe: *quinque cohortibus additos quinque manipulos.*

[s] *Ipſe luce prima copias omnes.*] Putean. integre: *ipſis luce prima.* Vide an potuerit Livius dicere: *ipſus luce prima.*

[t] *Vt ſterni opprimique, priuſquam.*] Vetus ſcriptura apud Rhenanum: *ſterni operique:* ergo non dubitat *opprimique* ſcribendum. Et paſſi ſunt editores? Noſtri immo omnes, ut olim editum. Put. *ſterni opterique*, (ut *opſoleta*, *opſidio*, *opſtitiſſe* idem codex) cæteri & Gall. & Pall. & Voſſ. *ſterni obterique.* Quod uſitatiſſimum Livio eſt. Lib. 7. *adeo præcipiti turba obtriti plures quam ferro necati.* Lib. 9. *armis viriſque ad obterendum C. Marcium conſulem concurrunt.* Lib. 10. *impetu equorum ac vehiculorum raptorum per agmen obtriti anteſignani.* Auctor ultimi de bello Gallico: *complures hoſtium magno noſtrorum impetu vulnerantur & partim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur.*

[v] *Quod niſi in veteri exercitu & duce veteri haud facile eſt.*] Put. reg. Men. *in vetere exercitu & duci veteri.* Nempe *τῷ duci veteri* non reguntur à præpoſitione, ſed à verbo atque adjectivo *facile.*

VARIORUM.

[1] *Iam primos occupaverit equeſtris terror.*] Primos Pœnorum intelligimus à Romano equitatu tertiæ legionis territos; deinde etiam legionem ſucceſſiſſe, quæ plus terroris attulerit. *Glarean.*

GRO-

nibal; ni cohortium [a] ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus, metum, ne intercluderentur à caſtris, injeciſſet. Inde pavor incuſſus: & fuga paſſim fieri cœpta eſt. minorque cædes fuit, quia propinquitas caſtrorum breviorem fugam perculſis fecit. [b] Equites enim in tergo hærebant: in tranſverſa latera invaſerant cohortes, ſecundis collibus via nuda ac facili decurrentes. tamen ſupra octo millia hominum occiſa: ſupra ſeptingentos capti: ſigna militaria novem adempta: elephanti etiam, quorum nullus uſus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat, quatuor occiſi, duo capti. Circa quingentos victores [c] Romanorum ſociorumque ceciderunt. poſtero die Pœnus quievit. Romanus in aciem copiis eductis, poſteaquam neminem ſigna contra efferre vidit; ſpolia legi cæſorum hoſtium, & ſuorum corpora collata in unum ſepeliri juſſit. inde inſequentibus continuis diebus aliquot ita inſtitit portis, ut prope inferre ſigna videretur: donec Annibal tertia vigilia crebris ignibus tabernaculiſque, quæ pars caſtrorum ad hoſtes vergebat, & Numidis paucis, qui in vallo portiſque ſe oſtenderent, relictis, profectus Apuliam petere intendit. Ubi illuxit, ſucceſſit vallo Romana acies. & Numidæ ex compoſito pauliſper in portis ſe valloque oſtentavere: [d] fruſtratique aliquandiu hoſtes, citatis equis agmen ſuorum

GRONOVII.

a *Ac manipulorum decurrentium.*] Put. Voſſ. & alii, *decurſum.* Scribe: *ni ad cohortium ac manipulorum decurſum per colles clamor ab tergo auditus metum, ne intercluderentur caſtris, feciſſet.* Nam & ſic illi, non *à caſtris.*

b *Equites enim in tergo hærebant.*] Omnes: *Equites enim tergo inhærebant.*

c *Romanorum ſociorumque ducenti ceciderunt.*] Apud primum reperio Frobenium, nam olim ab Andrea ad Aldum: *Et circa Romanorum ſociorumque ductores ceciderunt.* Iuntas Aldo proximus dedit: *Et trecenti circa Romanorum ſociorumque.* Rhenanus: *Et tres Romanorum ſociorumque ductores ceciderunt.* Conjectura, ne quid ſecius dicam, perſpicue inepta. Mſſ. magna pars: *duo capti. Circa Romanorum ſociorumque victores ceciderunt.* Solus Put. ſincere. *Circa D. Romanorum ſociorumque victores ceciderunt.* hoc eſt, quingentos. Hic eſt, credo locus, quem quoto ex libro eſſet, non recordari ſe confeſſus tentat Muretus 16, 8. Variar. lectionum. Scribit autem pro *victores*, quod ſuſpicabatur olim fuiſſe *VICTI, ſexcenti.*

d *Fruſtratique aliquamdiu hoſtem.*] Puſt. *hoſtis*, cæteri, *hoſtes.*

e Au-

ſuorum aſſequuntur. Conſul ubi ſilentium in caſtris, &
ne paucos quidem qui prima luce obambulaverant, parte
ulla cernebat; duobus equitibus ſpeculatum in caſtra
præmiſſis poſtquam ſatis tuta omnia eſſe exploratum
eſt, inferri ſigna juſſit. tantumque ibi moratus, dum mi-
lites ad prædam diſcurrunt, receptui deinde cecinit,
multoque ante noctem copias reduxit. Poſtero die pri-
ma luce profectus, magnis itineribus famam & veſtigia
agminis ſequens, haud procul Venuſia hoſtem aſſequi-
tur. Ibi quoque tumultuaria pugna fuit. ſupra duo millia
Pœnorum cæſa. Inde nocturnis, montaniſque itineri-
bus Pœnus, ne locum pugnandi daret, Metapontum pe-
tiit. Hanno inde (is enim præſidio ejus loci præfuerat)
in Bruttios cum paucis ad exercitum novum comparan-
dum miſſus. Annibal copiis ejus ad ſuas additis, Venu-
ſiam retro, quibus venerat itineribus, repetit: atque inde
Canuſium procedit. Nunquam Nero veſtigiis hoſtis ab-
ſtiterat: & Q. Fulvium, quum Metapontum ipſe profi-
ciſceretur, in Lucanos, ne regio ea ſine præſidio eſſet,
arceſſierat. Inter hæc ab Aſdrubale, poſtquam à Pla- 43
centiæ obſidione abſceſſit, quatuor Galli equites, duo
Numidæ cum literis ad Annibalem miſſi, quum per me-
dios hoſtes totam ferme longitudinem Italiæ emenſi eſ-
ſent, dum Metapontum cedentem Annibalem ſequun-
tur, incertis itineribus Tarentum delati, à vagis per
agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium propræ-
torem deducuntur. Eum primo incertis implicantes
reſponſis, ut metus tormentorum admotus fateri vera
coëgit, edocuerunt; literas ſe ab Aſdrubale ad Anniba-
lem ferre. Cum iis literis, ſicut erant, ſignatis, L. Vir-
ginio tribuno militum ducendi ad Claudium conſulem
traduntur. duæ ſimul turmæ Samnitium præſidii cauſſa
miſſæ. qui ubi ad conſulem pervenerunt, literæque lectæ
per interpretem ſunt, & ex captivis percunctatio facta;
tum Claudius non id tempus eſſe reipublicæ ratus, quo
conſiliis ordinariis provinciæ ſuæ quiſque finibus per
exer-

exercitus ſuos cum hoſte deſtinato ab ſenatu, bellum gereret: [e] Audendum ac novandum aliquid improviſum, inopinatum, quod cœptum non minorem apud cives, quam hoſteis, terrorem faceret; perpetratum in magnam lætitiam ex magno metu verteret; literis Aſdrubalis Romam ad ſenatum miſſis, ſimul & ipſe Patres conſcriptos [f] quid pararet, edocet, ut quum in Umbria ſe occurſurum Aſdrubal fratri ſcribat; legionem à Capua Romam arceſſant: delectum Romæ habeant: exercitum urbanum ad Narniam hoſti opponant. Hæc ſenatui ſcripta. Præmiſſi autem per agrum Larinatem, Marrucinum, Frentanum, Prætutianum, qua exercitum ducturus erat, ut omnes ex agris urbibuſque commeatus paratos militi ad veſcendum in viam deferrent, equos jumentaque alia producerent, ut vehiculorum feſſis copia eſſet. Ipſe de toto exercitu civium ſociorumque quod roboris erat, delegit, ſex millia peditum, mille equites: pronuntiat, occupare ſe in Lucanis proximam urbem Punicumque in ea præſidium velle, ut ad iter parati omnes eſſent. Profectus nocte, [1] flexit in Picenum. Et conſul quidem quantis maximis poterat itineribus, ad collegam ducebat; relicto Q. Catio legato, qui caſtris præeſſet.
44 Romæ haud minus terroris ac tumultus erat, quam fuerat [2] biennio ante, quum caſtra Punica objecta Romanis mœnibus portiſque fuerant. neque ſatis conſtabat animis, tam audax iter conſulis laudarent vituperarentne. Apparebat (quo nihil iniquius eſt) ex eventu famam habiturum. *Caſtra prope Annibalem hoſtem relicta ſine duce cum exercitu, cui detractum foret omne quod roboris, quod floris fuerit: & conſulem*

e *Audendum ac novandum aliquid.*] Media duo verba nullis in Gallic. non in uno Pal. non in Voſſiano conſpicuæ ſunt.

f *Quid paret, edocet.*] Omnes: *ſimul & ipſe Patres Conſcriptos, quid pararet, edocet.* quod mutaverat Rhenanus.

VARIORUM.

1 *Flexit in Picenum.*] Id eſt, ut in Picenum tenderet. *Sigon.*

2 *Biennio ante.*] *Quadriennio* legendum eſſet, niſi extremos annos omiſſos eſſe intelligeremus. id enim factum eſt anno DXXXIX. *Sigonius.*

Ge-

ſulem in Lucanos oſtendiſſe iter, quum Picenum & Galliam pe-
teret: caſtra relinquentem nulla alia re tutiora, quam errore
hoſtis, qui ducem inde atque exercitus partem abſſe ignoraret.
Quid futurum, ſi id palam fiat? & aut inſequi Neronem cum
ſex millibus armatorum profectum, Annibal toto exercitu velit,
aut caſtra invadere, præda relicta, ſine viribus, ſine imperio, ſine
auſpicio? Veteres ejus belli clades, duo conſules proximo anno in-
terfecti terrebant. [a] *& ea omnia accidiſſe, quum unus imperator,*
unus exercitus hoſtium in Italia eſſet: nunc duo bella Punica facta,
duos ingentes exercitus, duos prope Annibales in Italia eſſe. quip-
pe & Aſdrubalem, patre eodem Amilcare genitum, æque impi-
grum ducem, per tot in Hiſpania annos Romano exercitum bello,
[3] *gemina victoria inſignem, duobus exercitibus cum clariſſimis*
ducibus deletis. nam itineris quidem celeritate ex Hiſpania &
concitatis ad arma Gallicis gentibus, multo magis quam Anniba-
lem ipſum gloriari poſſe. quippe in iis locis hunc coëgiſſe exerci-
tum, quibus ille majorem partem militum fame, ac frigore, quæ
miſerrima mortis genera ſunt, amiſiſſet. Adjiciebant etiam
periti rerum Hiſpaniæ, [b] *haud cum ignoto duce C. Nerone*
congreſſurum: ſed quem in ſaltu impedito deprehenſus forte, haud
ſecus quam puerum, conſcribendis fallacibus conditionibus pacis
fruſtratus eluſiſſet. Omnia majora etiam vero, præſidia
hoſtium, minora ſua, metu interprete ſemper in dete-
riora inclinato, ducebant. Nero poſtquam jam tantum 45
intervalli ab hoſte fecerat, ut detegi conſilium ſatis tu-
tum eſſet, paucis milites alloquitur. *Negat ullius conſilium*
imperatoris in ſpeciem audacius reipſa tutius fuiſſe, quam ſuum.
Ad certam eos ſe victoriam ducere. quippe ad quod bellum collega
non ante, quam ad ſatietatem ipſius peditum atque equitum datæ
ab ſenatu copiæ fuiſſent, majores, inſtructioreſque quam ſi adver-
ſus ipſum Annibalem iret, profectus ſit; eo ipſos quantumcunque
virium

3 *Gemina victoria inſignem.*] P. & Cn. Corneliis interfectis in Hiſpania. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Et eo omnia accidiſſe.*] Repone ex optimis: *& ea omnia.*

b *Haud cum ignoto duce.*] Put. *haud cum ignoto cum duce C. Nerone.* Dele prius *cum*, aut ſcribe: *haud jam ignoto cum duce.*

virium momentum addiderint, rem omnem inclinaturos. Auditum modo in acie ([c] *nam ne ante audiretur, daturum operam*) *alterum conſulem, & alterum exercitum adveniſſe, haud dubiam victoriam facturum. Famam bellum conficere, & parva momenta in ſpem metumque impellere animos.* [d] *Gloriæ quidem ex re bene geſta partæ fructum prope omnem ipſos laturos. Semper quod poſtremum adjectum ſit, id rem totam videri traxiſſe. Cernere ipſos, quo concurſu, qua admiratione, quo favore hominum iter ſuum celebretur.* Et, hercule, per inſtructa omnia ordinibus virorum mulierumque undique ex agris effuſorum, inter vota ac preces & laudes ibant: illos præſidia Reipublicæ, vindices urbis Romanæ imperiique appellabant: in illorum armis dextriſque ſuam liberorumque ſuorum ſalutem ac libertatem repoſitam eſſe. Deos omnes Deaſque precabantur, ut illis fauſtum iter felixque pugna, matura ex hoſtibus victoria eſſet: damnarenturque ipſi votorum, quæ pro iis ſuſcepiſſent. Ut quemadmodum nunc ſolliciti proſequerentur eos, ita paucos poſt dies læti ovantibus victoria obviam irent. Invitare inde pro ſe quiſque, & offerre & fatigare precibus, ut quæ ipſis jumentiſque uſui eſſent, ab ſe potiſſimum ſumerent. benigne omnia cumulata dare. Modeſtia certare milites, ne quid ultra uſum neceſſarium ſumerent: nihil morari, [e] nec ab ſignis abſiſtere cibum capientes: diem ac noctem ire: vix quod ſatis ad naturale deſiderium corporum eſſet, quieti dare. Et ad collegam præmiſſi erant, qui nuntiarent adventum, percunctarenturque, clam an palam, interdiu an noctu, venire ſeſe vellet,

c *Nam ne ante audiatur, daturum operam.*] Sic jubet Rhenanus. At Put. omneſque Gall. & Voſſ. *audiretur*.

d *Gloria quidem ex re bene geſta partæ.*] Scripti *partes, pares, partem*: quod poſtremum editiones ab Andrea ad Moguntinos. Aldus primum *parte*, Juntas *partæ*. Sed videtur legendum *ſperatæ*.

e *Nec ab ſignis abſiſtere cibum capientes.*] Put. reg. Men. Pal. optimi Florent. Barberin. Voſſ. *nec ab ſignis nec ſubſiſtere.* In aliis etiam *ſubſiſtere*, ſed deeſt *nec*. An fuit: *nec ab ſignis abſiſtere, nec ſubſiſtere cibum capientes, diem ac noctem ire.* Duo enim ſunt diverſa, excedere ex ordinibus & ſubſiſtere: utrumque autem de illis negatum mirificam

let, iiſdem an aliis conſidere caſtris. Nocte clam ingredi melius viſum eſt. 1 Teſſera per caſtra ab Livio conſu- 46
le data erat, ut tribunum tribunus, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet. neque enim dilatari caſtra opus eſſe, ne hoſtis adventum alterius conſulis ſentiret: & coartatio plurium in anguſto tendentium facilior futura erat, quod Claudianus exercitus nihil ferme, præter arma, ſecum in expeditionem tulerat. Cæterum in ipſo itinere auctum voluntariis agmen erat; offerentibus ſeſe ultro; & veteribus militibus perfunctis jam militia; & juvenibus, quos certatim nomina dantes, ſi quorum corporis ſpecies, roburque virium aptum militiæ videbatur, conſcripſerat. Ad Senam caſtra alterius conſulis erant: & quingentos inde ferme paſſus Aſdrubal aberat. Itaque quum jam appropinquaret, tectus montibus ſubſtitit Nero: ne ante noctem, caſtra ingrederetur. Silentio ingreſſi, ab ſui quiſque ordinis hominibus in tentoria abducti, cum ſumma omnium lætitia hoſpitaliter excipiuntur. Poſtero die conſilium habitum, cui & L. Porcius Licinus prætor affuit. Caſtra juncta conſulum caſtris habebat: & ante adventum eorum, per loca alta ducendo exercitum, quum modo inſideret anguſtos ſaltus, ut tranſitum clauderet, modo ab latere aut ab tergo carperet agmen, ludificatus hoſtem omnibus artibus belli fuerat. is tum in conſilio aderat. f Multorum eo inclinant ſententiæ, ut, dum feſſum via ac vigiliis reficeret militem Nero; ſimul & ad

ficam diligentiam prodit. Cæſar lib. 5. de bello Gall. *ſic uti ab ſignis legionibuſque non abſiſterent.* Plinius lib. 2. cap. 8. *ab ſole nunquam abſiſtens.*

f *Multorum eo inclinabant ſententia.*] Omnes Gall. Pall. & Voſſ. *inclinant.*

VARIORUM.

1 *Teſſera per caſtra ab Livio conſule data.*] Sic lib. 7. *Vigiliis deinde diſpoſitis, cæteris omnibus teſſeram dari jubet, ubi ſecundæ vigiliæ buccina ſignum datum eſſet, armati cum ſilentio convenirent.* Polybius item de teſſera, quam ξυλήφιον & σύνθημα vocat, lib. 6. agit, id eſt, de ſigno nocturnis excubiis dando. Nam Livius his locis pro quocunque ſigno accipere *teſſeram* videtur. *Sigonius.*

& ad noſcendum hoſtem paucos ſibi ſumeret dies, [a] tempus pugnæ differretur. Nero non ſuadere modo, ſed ſumma ope orare inſtitit, *ne conſilium ſuum, quod tutum celeritas feciſſet, temerarium morando facerent. Errore (qui non diuturnus futurus eſſet) velut torpentem Annibalem, nec caſtra ſua ſine duce relicta aggredi, nec ad ſequendum ſe iter intendiſſe.* [b] *antequam ſe moveat, deleri exercitum Aſdrubalis poſſe, redireque in Apuliam. Qui prolatando ſpacium hoſti det, eum & illa caſtra prodere Annibali, & aperire in Galliam iter; ut per ocium ubi velit, Aſdrubali conjungatur. Extemplo ſignum dandum, & exeundum in aciem: abutendumque errore hoſtium abſentium, præſentiumque. dum neque illi ſciant cum paucioribus, nec hi cum pluribus & validioribus rem eſſe.* Conſilio dimiſſo, ſignum pugnæ proponitur, confeſtimque in aciem pro-
47 cedunt. Jam hoſtes ante caſtra inſtructi ſtabant. moram pugnæ attulit, quod [c] Aſdrubal provectus ante ſigna cum paucis equitibus, ſcuta vetera hoſtium notavit, quæ ante non viderat, & ſtrigoſiores equos. [d] multitudo quoque major ſolita viſa eſt. Suſpicatus enim, id quod erat, receptui propere cecinit, ac miſit ad flumen, unde aquabantur: ubi & excipi aliqui poſſent, & notari oculis, ſi qui forte aduſtioris coloris, ut ex recenti via, eſſent; ſimul circumvehi procul caſtra jubet, ſpecularique, num auctum aliqua parte ſit vallum: & ut attendant, ſemel biſne ſignum canat in caſtris. Ea quum ordine omnia relata eſſent; caſtra nihil aucta errorem faciebant. Bina erant,

GRONOVII.

a *Tempus pugnandi differretur.*] Gall. & Voſſ. *tempus pugnæ differretur.* illud ab Rhenano.

b *Antequam ſe moveat, delere exercitum Aſdrubalis poſſe redireque in Apuliam.*] Prius, ni fallor, fuit *deleri*, ſed ſubjecit illud Rhenanus, jubetque ſubaudiri *ſe*. Atqui verba ſunt indigna Nerone conſule, ut ubi alterius conſulis, ubi prætoris tantum momentum futurum erat, ibi is ſibi attribuat in conſilio totam gloriam, & dicat, *ſe poſſe delere.* Certe ſanus hic locus non eſt. Put. reg. Men. Voſſ. conſenſu: *delerique in Apuliam.* Mediorum nulla veſtigia. Mitius conciliaremus: *antequam ſe moveat, debellari poſſe redirique in Apuliam.*

c *Aſdrubal profectus ante ſigna.*] Melius Put. & Gall. *provectus.*

d *Multitudo quoque major ſolito viſa eſt.*] Scripti: *ſolitâ.* Statimque: *Suſpicatus enim id quod erat.* Præterea: *ſi quid forte aduſtioris coloris, ut ex recenti via, eſſent.*

erant, ſicut ante adventum conſulis alterius fuerant: una M. Livii, altera L. Porcii: neutris quicquam quo latius tenderetur, ad munimenta adjectum. Illud veterem ducem aſſuetumque Romano hoſti movit; quod ſemel in prætoriis caſtris ſignum, bis in conſularibus referebant ceciniſſe. duos profecto conſules eſſe, & quonam modo alter ab Annibale abſceſſiſſet, cura angebat. Minime id quod erat, ſuſpicari poterat, tantæ rei fruſtratione Annibalem eluſum: ut ubi dux, ubi exercitus eſſet, cum quo caſtra collata haberet, ignoraret. Profecto haud mediocri clade abſterritum inſequi non auſum. magnopere vereri, ne perditis rebus ſerum ipſe auxilium veniſſet: Romaniſque eadem jam fortuna in Italia, quæ in Hiſpania eſſet. interdum, literas ſuas ad eum non perveniſſe, credere: interceptiſque iis, conſulem ad ſeſe opprimendum acceleraſſe. His anxius curis, extinctis ignibus, vigilia prima dato ſigno, ut taciti vaſa colligerent, ſigna ferri juſſit. In trepidatione & nocturno tumultu [e] duces, parum intente aſſervati, alter [f] in deſtinatis jam inde ante animo latebris ſubſedit, alter per vada nota Metaurum flumen tranavit: ita deſertum à ducibus agmen, primo per agros palatur; feſſique aliquot ſomno ac vigiliis ſternunt corpora paſſim, atque infrequentia relinquunt ſigna. Aſdrubal, [g] dum lux viam oſtenderet, ripa

e *Duces parum intente aſſervati.*] Eſt ab Rhenano. Vulgo olim: *parum intente iter aſſervare*. Put. *parum inte adſervat*. Reg. Pet. Men. *parum iter adſervant*. Pal. *parum iter adſeverant*, & *aſſervati*. Valde tamen probabiliter Rhenanus. Bini duces itineris, quum minus diligenter adſervarentur, aufugere: alter abſcondit ſe in deſtinatis olim latebris; alter Metaurum natatu tranſiit. ita deſtitutum ab ducibus agmen in regione ignota. Vegetius lib. 3, 6. *Præterea debet ſub periculo eligendarum viarum, duces idoneos ſcienteſque percipere, eoſque cuſtodia mancipare, addita pœna oſtentatione vel præmii. Erunt enim utiles, cum intelligent nec fugiendi ſibi copiam ſupereſſe, & fidei præmium, perfidiæ parata ſupplicia.* Hæc de ſententia Alb. Rubenii. Legendum autem apud Vegetium ex Mſſ. *ſub periculo eligentium, viarum duces*. id eſt, pro quorum fide caveant, qui eos elegerunt.

f *In deſtinatis jam inde ante.*] Noſtri omnes reſpuunt *τὸ inde*, ut & Rhenani.

g *Dum lux viam oſtenderet, ripa fluminis ſigna ferri jubet.*] Put. reg. Men. Voſſ. *lux jam oſtendentis ſigni.* Nuſquam ripa fluminis, & videtur ex ſequen-

ripa fluminis ſigna ferrì jubet. & per tortuoſi amnis ſinus
h flexuſque errorem volvens haud multum proceſſit; ubi prima lux tranſitum opportunum oſtendiſſet, tranſiturus. ſed quum, quantum mare abſcedebat, tanto altioribus coërcentibus amnem ripis, non inveniret vada; diem terendo, ſpatium dedit ad inſequendum ſeſe hoſti.
48 Nero primum cum omni equitatu advenit. Porcius deinde aſſecutus cum levi armatura. Qui quum feſſum agmen carperent ab omni parte incurſarentque, & jam omiſſo itinere, quod fugæ ſimile erat, caſtrametari Pœnus in tumulo ſuper fluminis ripam vellet; advenit Livius peditum omnibus copiis, non itineris modo, ſed ad conſerendum extemplo prælium inſtructis, armatiſque. Sed ubi omnes copias conjunxerunt, directaque acies eſt; Claudius

qrentibus effictum. Nam junior Petav. *oſtenderet in ipſa fluminis ripa ſigna.* Conjicio: *oſtenderet, ſtatim ſigna ferre jubet.* hoc eſt, imperat, ut quod teneant iter, id pergant exſequi. Nonius explicat *perſeveranter & æqualiter.* Vt in illo Plauti: *Nec recedit loco, quin ſtatim rem gerat* Ennius Ajace: *qui rem cum Achivis geſſerunt ſtatim.* Vel, *dum lux vadum oſtenderet, ſigna ferri jubet.*

h *Quum errore volvens haud multum proceſſiſſet* &c. *tranſiturus erat.*] Hic primo nihili eſt illud, *errore volvens,* ut recte advertit Rhenanus. Sed quod ille ariolatus *obiens,* pro *volvens,* incaſſum ei applaudit Glareanus. Legendum enim unica litera adjecta cum Put. *errorem volvens.* Id quid ſit, ponit ante oculos Latinus Pacatus in Panegyrico Theodoſio dicto: *quin ipſos via implicabat errores, & nunc dexter, nunc lævus, nunc veſtigiis ſuis obvius incertum iter ancipiti ambage texebat.* Lucanus de Pompejo fugiente: *incerta fugæ veſtigia turbat Implicitaſque errore vias.* Sic Sophocles Ajace Lorario, βάσιν κυκλῶν. Sed & recte de verbo, *proceſſiſſet,* dubitat Rhenanus: nam in ſcriptis prorſus eſt *proceſſit:* denique in fine periodi τὸ *erat* nemo retinet Gallicanorum. Hinc fortaſſis haud vane divino, in illis, *ſinus flexuſque quum errorem volvens,* τὸ *quum* ex particula præcedente natum Livii non eſſe, qui ſcripſerat: *& per tortuoſi amnis ſinus flexuſque errorem volvens haud multum proceſſit, ubi prima lux tranſitum oſtendiſſet, tranſiturus. Sed quum quantum mare abſcedebat, tanto altioribus coërcentibus amnem ripis.* Sic enim omnes Gall. & Pall. non, *quantum à mari abſcedebat.* Dictum ut illud apud Valerium Flaccum lib. 5. v. 61. *heu quantum Phaſis, quantum Æa receſſit.* Ita namque legendum, non *Æta,* vel inde licet colligere, quod iidem inferius eodem libro conjunguntur: *Barbarus in patriis ſectatur montibus Æam Phaſis amore furens.* Et Strabo lib. 1. expeditionem Argonauticam vocat Τὸν Ἰάσονος πλοῦν τὸν εἰς Αἶαν, de Homero: τοὺς Κόλχους εἰδὼς καὶ τὸν Ἰάσονος πλοῦν τὸν εἰς Αἶαν. Quam vocem etiam reſtituendam lib. 1. legendumque v. 742. *variis ſtupet Æa deorum Prodigiis, quatiuntque truces oracula Colchos,* non *Acta,* non *Æta,* ut olim volui, facile accedo, accredoque Nicolao Heinſio meo. Porro de verbo *recedere* vide ad Statium cap. 40. ubi quem locum Silii

Claudius dextro in cornu, Livius ab ſiniſtro pugnam inſtruit: media acies prætori tuenda datur. Aſdrubal omiſſa munitione caſtrorum, poſtquam pugnandum vidit, [i] in prima acie ante ſigna elephantos conlocat. circa eos lævo in cornu adverſus Claudium Gallos opponit; haud tantum eis fidens, quantum ab hoſte timeri eos credebat. ipſe dextrum cornu adverſus M. Livium ſibi, atque Hiſpanis (& ibi maxime in vetere milite ſpem habebat) ſumpſit. Ligures in medio poſt elephantos poſiti; ſed longior quam latior acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea frons, quam Hiſpani tenebant, cum ſiniſtro Romanorum cornu concurrit. dextra omnis acies extra prælium eminens ceſſabat. collis oppoſitus arcebat, ne aut à fronte, aut ab latere aggrederentur. Inter Livium, Aſdrubalemque ingens contractum certamen erat, atroxque cædes utrimque edebatur. ibi duces ambo, ibi pars major peditum equitumque Romanorum: ibi Hiſpani, vetus miles peritusque Romanæ pugnæ, & Ligures; durum in armis genus. eodem verſi elephanti, qui primo impetu turbaverant anteſignanos, & jam ſigna moverant loco: deinde, creſcente certamine & clamore, impotentius jam regi, & inter duas acies verſari, velut incerti quorum eſſent; haud diſſimiliter navibus ſine gubernaculo vagis. Claudius, *Quid ergo præcipiti curſu tam longum iter emenſi ſumus?* clamitans militibus, quum in adverſum collem fruſtra ſigna erigere conatus eſſet; poſtquam ea regione penetrari ad hoſtem non videbat poſſe; cohortes aliquot ſubductas è dextro cornu, ubi ſtationem magis ſegnem quam pugnam futuram cernebat, poſt aciem circumducit. & non hoſtibus modo, ſed etiam ſuis inopinantibus in ſiniſtrum hoſtium latus

de ingenio correximus, eum ſic, ut volueramus, in Oxonienſi codice manu exarato conceptum invenimus.

i *In prima acie ante ſigna elephantos locat.*] Ab Rhenano eſt. Put. *conlocat* cæteri omnes ut priores editiones: *collocat.*

latus incurrit: tantaque celeritas fuit, [k] ut quum oſtendiſſent ſe ab latere, mox in terga jam pugnarent. [l] Ita ex omnibus partibus ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidantur Hiſpani Ligureſque: & ad Gallos jam cædes pervenerat. Ibi minimum certaminis fuit. nam & pars magna ab ſignis aberant, nocte dilapſi, ſtratique ſomno paſſim per agros: & qui aderant, itinere ac vigiliis feſſi, intolerantiſſima laboris corpora, [m] vix arma humeris geſtabant. Et jam diei medium erat, ſitiſque & calor hiantes, cædendos capiendoſque affatim præbebat.
49 Elephanti plures ab ipſis rectoribus quam ab hoſte interfecti. fabrile ſcalprum cum malleo habebant, id, ubi ſævire belluæ ac ruere in ſuos cœperant, [n] magiſter inter aures poſitum, ipſo in articulo quo jungitur capiti cervix, quanto maximo poterat, ictu adigebat. Ea celerrima via mortis in tantæ molis bellua inventa erat, [o] ubi regendi ſpem viciſſet. primuſque id Aſdrubal inſtituerat, dux quum ſæpe alias memorabilis, tum illa præcipue pugna. Ille pugnantes hortando, pariterque obeundo pericula, ſuſtinuit: ille feſſos, abnuenteſque tædio & labore, nunc precando, nunc caſtigando, accendit: ille fugientes revocavit, omiſſamque pugnam aliquot locis reſtituit. poſtremo, quum [p] haud dubie fortuna hoſtium eſſet,

k *Quum oſtendiſſent ſe in latere.*] Put. & alii: *ab latere.*

l *Ita ut omnibus partibus.*] Longe magis placet: *ita ex omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo trucidantur Hiſpani*: quod & libri ſervant ſcripti præ ignavo illo, *Ita ut trucidarentur*, quod idem Rhenanus ingeſſit: præſertim quum proxime præcedat: *ut quum oſtendiſſent* &c.

m *Vix arma humeris gerebant.*] Put. reg. Men. Voſſ. *geſtabant.* Solus Men. *portabant.* Rhenano reddam ſua verba: & quid opus fuit illud mutare?

n *Magiſter inter aures poſitum, ipſa in compage qua.*] Omnes Gall. & duo Pall. *ipſo in articulo, quo jungitur capiti cervix.* Seneca de providentia cap. 6. *& cum articulus ille, qui caput collumque committit, inciſus eſt, tanta illa moles corruit.*

o *Vbi regendi ſpem vi viciſſet.*] Sic editiones pleræque, ſed ſcripti abigunt τὸ *vi.* Put. *regendis per viciſſent.* Men. & Pal. *regendis perviciſſent.* Lege igitur cum Rhenano: *ubi regendi ſpem viciſſent.* Vt referatur ad *elephanti.*

p *Haud dubia fortuna.*] Omnes: *poſtremo quum haud dubie fortuna hoſtium eſſet, ne ſupereſſet tanto exercitui.* Neque enim quiſquam noſtrorum obſequitur Rhenano volenti, *ſuperſtes eſſet.*

eſſet, ne ſupereſſet tanto exercitui ſuum nomen ſecuto, concitato equo ſe in cohortem Romanam immiſit. Ibi ut patre Amilcare & Annibale fratre dignum erat, pugnans cecidit. Numquam eo bello, una acie tantum hoſtium interfectum eſt, redditaque æqua Cannenſi clades, vel ducis vel exercitus interitu videbatur. [q] Quinquaginta ſex millia hoſtium occiſa: capta quinque millia & quadringenti: præda alia magna tum omnis generis, tum auri etiam argentique. Civium etiam Romanorum, qui capti apud hoſtes erant, [r] ſupra quatuor millia capitum recepta. id ſolatii fuit pro amiſſis eo prælio militibus. Nam haudquaquam incruenta victoria fuit: octo ferme millia Romanorum, ſociorumque occiſa. Adeoque etiam victores ſanguinis [ſ] cædiſque ceperat ſatias, ut poſtero die, quum eſſet nunciatum Livio conſuli, Gallos Ciſalpinos, Ligureſque, qui ante prælio non affuiſſent, aut inter cædem effugiſſent, uno agmine abire ſine certo duce, ſine ſignis, ſine ordine ullo aut imperio: poſſe, ſi una equitum ala mittatur, [t] omnes deleri; *Superſint*, inquit, *aliqui nuncii, & hoſtium cladis, & noſtræ virtutis.*

Nero ea nocte, quæ ſecuta eſt pugnam, citatiore quam 50
inde venerat agmine, die ſexto ad ſtativa ſua atque ad hoſtem pervenit. Iter ejus frequentia minore, quia [v] nemo præceſſerat nuncius, lætitia vero tanta, vix ut com-

q *Quinquaginta ſex millia.*] Hic immane quantum à ſe invicem divortunt Livius & Polybius. Octo millia Romanorum, quinquaginta ſex de exercitu Aſdrubalis facit Livius. At Polybius: ἀπέθανον δὲ τῶν μὲν Καρχηδονίων κατὰ τὴν μάχην σὺν τοῖς Κελτοῖς οὐκ ἐλάττους μυρίων. Τῶν δὲ Ῥωμαίων περὶ διχιλίους.

r *Supra quatuor millia capitum recepta.*] Put. *ſupra* ∞ ∞ ∞ *capitum.* Petav *tria millia.* Eundem numerum ſubindicant Men. & Voſſ. qui male intellectis notis habet xxx.

ſ *Cædiſque ceperat ſatietas.*] Valde cupio adſentiri Rhenano, ubi in Spirenſi ait eſſe: *cædiſque ceperat ſatias:* quum & alibi apud noſtrum exſtirpaverint eam vocem imperiti; ſed nemo Gall. nemo Pall. non Voſſ. ei ſubſervit.

t *Omnes deleri, Superſint, inquit, aliqui nuntii.*] Put. *Omnes delerique ſuperſint.* Voſſianus: *deleri qui ſuperſint.* Scribe: *omnes deleri, Quin ſuperſint, inquit.* Vt ſupra: *Quin imus, inquit, ipſi cum equitibus paucis exploratum?*

v *Nemo enim præceſſerat.*] Nihil intereſt, ſed ſic Rhenanus nolente Put. cæteriſque omnibus. tenent enim: *quia nemo præceſſerat.* Sic & ſtatim: *vix ut*

 com-

compotes mentium præ gaudio eſſent, celebratum eſt. Nam Romæ neuter animi habitus ſatis dici enarrarique poteſt: nec quo incerta exſpectatione eventus civitas fuerit, nec quo victoriæ famam acceperit. Numquam per omnes dies, ex quo Claudium conſulem profectum fama attulit, ab orto ſole ad occidentem, aut ſenator quiſquam à curia atque à magiſtratibus abſceſſit, aut populus è foro. Matronæ, quia nihil in ipſis opis erat, in preces obteſtationeſque verſæ; per omnia delubra vagæ x ſuppliciis votiſque fatigare Deos. tam ſollicitæ ac ſuſpenſæ civitati, fama incerta primo accidit: duos Narnienſes equites in caſtra, quæ in faucibus Umbriæ oppoſita erant, veniſſe ex prælio nunciantes, cæſos hoſtes. Et primo magis auribus quam animis id acceptum erat, ut majus lætiuſque, quam quod mente capere, aut ſatis credere poſſent: & ipſa celeritas fidem impediebat, quod biduo ante pugnatum dicebatur. Literæ deinde ab L. Manlio Acidino miſſæ ex caſtris afferuntur de Narnienſium equitum adventu. Eæ literæ per forum ad tribunal Prætoris latæ, ſenatum curia exciverunt: tantoque certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concurſum eſt, ut adire nuncius y non poſſet, trahereturque à percunctantibus, vociferantibuſque, ut in Roſtris, priuſquam in ſenatu, literæ recitarentur. tandem ſummoti, & coërciti à magiſtratibus: z diſpenſarique læticia inter impo-

compotes mentium præ gaudio eſſent. Et, *ſatis dici enarrarique poteſt.*

x *Suppliciis votiſque fatigavere.*] Et hoc Rhenani. Sed omnes: *ſuppliciis votiſque fatigare deos.* Reviſe ad lib. 6.

y *Non poſſet præ cunctantibus.*] Hoc eadem fortuna ſubjecit Beatus, quum legeretur: *ut adire nuntius non poſſet, trahereturque à percunctantibus vociferantibuſque:* id quod mordicus tenent omnes ſcripti, quorum ratio haberi debet. Negari non poteſt virum illum, cujus laudibus nihil detractum volo, (etenim plurima egregie reſtituit apud noſtrum) ſæpe nihil penſi habuiſſe, quid quo mutaret, dummodo aliquid mutaret.

z *Diſpenſarique lætitia inter impotentes ejus animos potuit.*] Hic vero Beatus longe infeliciſſimus. quia ab calami errore in libro ſuo invenit, *diſſertarique,* nobis obtrudit: *vixque ſervari.* quum illud ſine ulla mendi ſuſpicione habeant omnes alicujus fidei libri, & ſit phraſis elegantiſſima pro modum accipere, ordine & ſine tumultu atque effu-

ſione

impotentes ejus animos potuit. In ſenatu primum, deinde in concione literæ recitatæ ſunt: & pro cujuſque ingenio aliis jam certum gaudium, aliis nulla ante futura fides erat, [a] quam legatos, conſulumve literas audiſſent.
Ipſos deinde [b] appropinquare legatos allatum eſt. tum 51
enimvero omnis ætas currere obvii; primus quiſque oculis auribuſque haurire tantum gaudium cupientes. ad Mulvium uſque pontem continens agmen pervênit. Legati erant, L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus. circumfuſi omnis generis hominum frequentia in forum pervenerunt; quum alii ipſos, alii comites eorum, [c] quæ acta eſſent, percunctarentur, & ut quiſque audierat, exercitum hoſtium imperatoremque occiſum, legiones Romanas incolumes, ſalvos conſules eſſe; extemplo aliis porro impertiebant gaudium ſuum. Quum ægre in curiam perventum eſſet; multo ægrius ſummota turba, ne Patribus miſceretur, literæ in ſenatu recitatæ ſunt. [d] [1] inde producti in concionem legati. L. Veturius literis recitatis, ipſe planius omnia, quæ acta erant, expoſuit; cum ingenti aſſenſu, poſtremo etiam clamore univerſæ concionis, quum vix gaudium animis

ſione haberi. Plinius panegyr. *Quæ ſingula quantum tibi gratiæ diſpenſata addidiſſent? at tu ſimul omnia profudiſti.* Iuſtinus lib. 8. *quoniam omnibus bellis par eſſe non poterat, diſpenſanda ratus.* Silius lib. 9. *Dum Libys incenſo diſpenſat milite vires.* Apud quem etiam *indiſpenſatus niſus* ſine modo & temperamento vires effundentis. Tamen ille ſe effert, & imputat nobis ingratum laborem ſuum.

a *Quam legatos conſulum vel literas audiſſent.*] Repone cum optimis: *legatos conſulumve literas.*

b *Appropinquare legatos allatum, tum enimvero.*] Vera lectio optimorum codd. *allatum eſt. Tum enimvero omnis ætas currere obvii.* Non *obviam*, quod ſuggerit Rhenanus.

c *Quæ acta ſint.*] Et hoc Rhenani: ſed ſcriptorum: *alii comites eorum, quæ acta eſſent, percunctarentur.*

d *Introducti in concionem legati.*] Rhenanus: *inde traducti.* Verus Sigonius: *inde producti.*

VARIORUM.

1 *Inde traducti.*] Vet. lib. *Introducti in concionem.* Hinc ego, *Inde producti.* Eſt enim hæc conſuetudo Latini ſermonis, ut cum non omnibus pateret aditus vel in ſenatum vel in concionem, à magiſtratibus tamen, quorum id jus erat, in curiam quidam *introduci*, ad populum vero (ſic enim loquebantur) *produci* poſſent. Sic lib. VII. *Legati introducti in ſenatum maxime in hanc*

animis caperent. Diſcurſum inde, ab aliis circa templa Deûm, ut grates agerent; ab aliis domos, ut conjugibus liberiſque tam lætum nuncium impertirent. Senatus, quod M. Livius, & C. Claudius conſules, incolumi exercitu, ducem hoſtium legioneſque occidiſſent, ſupplicationem in triduum decrevit. [a] eam ſupplicationem C. Hoſtilius prætor pro concione edixit; celebrataque à viris fœminiſque eſt. Omnia templa per totum triduum æqualem turbam habuere: quum matronæ ampliſſima veſte cum liberis, perinde ac ſi debellatum foret, omni ſolutæ metu, Deis immortalibus grates agerent. Statum quoque civitatis ea victoria movit: ut jam inde haud ſecus quam in pace, res inter ſe contrahere, [b] vendendo, emendo, mutuum dando, argentum creditum ſolvendo, auderent. C. Claudius conſul quum in caſtra rediſſet, caput Aſdrubalis, quod ſervatum cum cura attulerat, projici ante hoſtium ſtationes, captivoſque Afros vinctos, ut erant, oſtendi, duos etiam ex iis ſolutos ire ad Annibalem, & expromere quæ acta eſſent, juſſit. Annibal tanto ſimul publico familiarique ictus luctu; *agnoſcere ſe fortunam Carthaginis*, fertur dixiſſe: caſtriſque inde motis, ut omnia auxilia, quæ diffuſa latius tueri non poterat, in extremum Italiæ angulum Bruttios, contraheret; & Metapontinos, civitatem univerſam, excitos ſedibus ſuis, & Lucanorum, qui ſuæ ditionis erant, in Bruttium agrum traduxit.

hanc ſententiam locuti ſunt, & lib. XXVIII. *Tum Saguntinorum legatos in ſenatum introduxit.* & paulo poſt: *Legationes deinde cætera in ſenatum introducta.* Ac hoc libro: *mandat conſulibus, ut eos quoque ad populum producerent.* Item: *productus in concionem Lælius eadem diſſeruit.* Et lib. XLI. *Eum cum in ſenatu fatigaſſent interrogationibus, in concionem quoque produxerunt.* Cicero poſt reditum ad Quirites: *Deinde omnes, qui veſtris maxime beneficiis, honoribuſque ſunt ornati, producti ad vos ab eodem.* Et ad Att. lib. I. *Q. Fuſius in concionem produxit Pompeium.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Eam ſupplicationem C. Hoſtilius prætor pro concione eduxit.*] Put. reg. Men. Voſſ. non habent, *pro concione.*

b *Vendendo, emendo, mutuum dando.*] Tria poſteriora verba in iiſdem deſiderantur.

EPITOME
LIBRI XXVIII.

Res in Hiſpania proſpere geſtæ à Silàno Scipionis legato, & ab L. Scipione fratre adverſus Pœnos, à Sulpicio Proconſule, & ab Attalo Rege Aſiæ, adverſus Philippum regem Macedonum, pro Ætolis, referuntur. Quum M. Livio, & Claudio Neroni conſulibus triumphus decretus eſſet: Livius, qui in provincia ſua rem geſſerat, quadrigis invectus eſt: Nero qui in collegæ provinciam, ut victoriam ejus adjuvaret, venerat, equo eſt ſecutus. & in hoc habitu plus gloriæ reverentiæque habuit. nam & plus in bello, quam collega, fecerat. Ignis in æde Veſtæ negligentia virginis, quæ non cuſtodierat, extinctus eſt: virgo cæſa eſt flagro. P. Scipio in Hiſpania cum Pœnis debellavit, decimoquinto anno ejus belli, anno quinto poſtquam ierat: excluſiſque in totum poſſeſſione ejus hoſtibus, Hiſpaniam recepit. & à Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum, duobus navigiis tranſvectus, fœdus junxit. Aſdrubal Giſgonis, ibi cum eo in eodem lecto accubuit. Munus gladiatorium in honorem patris patruique Carthagine Nova dedit: non ex gladiatoribus, ſed ex iis qui aut in honorem ducis, aut ex provocatione in certamen deſcendebant: in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt. Quum Aſtapa urbs ab Romanis oppugnaretur, oppidani liberos & conjuges rogo extructo occiderunt, & ſe inſuper præcipitaverunt. Ipſe Scipio, dum gravi morbo implicitus eſſet, ſeditionem in parte exercitus motam, confirmatus diſcuſſit: rebellanteſque Hiſpaniæ populos coëgit in deditionem venire. Et amicitia facta eſt cum Maſiniſſa rege Numidarum, qui illi auxilium, ſi in Africam trajeciſſet, pollicebatur: cum Gaditanis quoque poſt diſceſſum inde Magonis, cui ex Carthagine ſcriptum erat, ut in Italiam trajiceret. Romam reverſus, conſulque creatus. Africam provinciam petenti, contradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data eſt: permiſſumque ut in Africam trajiceret, ſi ex republ. eſſe cen-

cenſeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari inſula, ubi hiemarat, in Italiam trajecit.

1 Quum tranſitu Aſdrubalis, [a] quantum in Italiam [1] declinaverat belli, tantum levatæ Hiſpaniæ viderentur; renatum ibi ſubito par priori bellum eſt. [b] Hiſpanias ea tempeſtate ſic habebant Romani, Pœnique. Aſdrubal Giſgonis filius ad Oceanum penitus, Gadeſque conceſſerat. Noſtri maris ora, omniſque ferme Hiſpania, qua in orientem vergit, Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Novus imperator Hanno in locum Barcini Aſdrubalis novo cum exercitu ex Africa tranſgreſſus, Magonique junctus; quum in Celtiberia, quæ media inter duo maria eſt, brevi magnum hominum numerum armaſſet; Scipio adverſus eum [c] M. Silanum cum decem haud plus millibus militum, equitibus quingentis, miſit. Silanus quantis maxi-

mis

VARIORUM.

1 *Declinaverat belli.*] Tranſlatio à lance ſumpta. nam quo graviori pondere lanx altera premitur, eo magis contraria levari videtur. Quod idem de Italia quoque & Hiſpania intelligendum eſt. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Quantum in Italiam inclinaverat belli.*] Andreas, Tarv. Venetæ, Bechar. Ald. Iunt. Frob. Saver. *quantum in Italia declinaverat.* Rhenanus inventum in ſcripto *inclinaverat* vel *indaverat*, reddidit *inundaverat:* unde Gryphius & Curio: *quantum in Italiam inundaverat.* Sigonius tuetur, *inclinaverat:* quod nobis quoque in membranis obvium fuit. Sed veterem editionem propugnant Put. reg. Men. Pal. Voſſ. cui una litera eſt addenda, ut ſit: *quantum in Italiam declinaverat belli:* quemadmodum apud Aſcenſium, Moguntinos, Cervicornum jamptidem lectum eſt. Lib 30. *quod ſolliciti erant, omni belli mole in unum ducem inclinata, quo evaſura eſſet res.*

b *Et Hiſpanias ea tempeſtate ſic habebant Romani Pœnique.*]Dele ab initio copulativam, quæ in nullo Gall. neque Voſſ. aut in optimo Pal. reperitur.

c *M. Silanum cum decem millibus peditum, equitibus quingentis miſit.*]Put. *cum decemiliauoplus millibus militum, equitibus.* Regius, Voſſ & Pall. unus, *cum decem millibus ſeu plus militum.* Men. *cum X milia ſeu plus militum.* Etiam *ſeu plus* uterque Petavianus, ſed *militum* melior. Palatinus alter, *cum X milibus militum, quingentis equitibus.* Scribe reſecta una litera pauciſque apicibus mutatis ex optimo: *M. Silanum cum decem haud plus millibus militum equitibus quingentis miſit.* Vides quam nullo coactu ex *liauo* fecerimus *haud.* Vel, *decem amplius*, ut capite ſequenti: *duo haud amplius millia peditum.* Cæterum & hic novum viſum eſt corru-

ptoribus

mis potuit itineribus, (impediebant autem & aſperitates viarum, & anguſtiæ ſaltibus crebris, ut pleraque Hiſpaniæ ſunt, incluſæ) tamen non ſolum nuncios, ſed etiam famam adventus ſui prægreſſus, ducibus indidem ex Celtiberia transfugis ad hoſtem pervênit. Eiſdem auctoribus compertum eſt, quum decem circiter millia ab hoſte abeſſent, bina caſtra circa viam, qua irent, eſſe: læva Celtiberos, novum exercitum ſupra novem millia hominum, dextra Punica tenere caſtra. hæc ſtationibus, vigiliis, omni juſta militari cuſtodia tuta & firma eſſe: illa altera ſoluta neglectaque, ut barbarorum & tironum, & minus timentium quod in ſua terra eſſent. Ea prius aggredienda ratus Silanus, ſigna quam maxime ad lævam jubebat ferri, necunde ab ſtationibus Punicis conſpiceretur. ipſe præmiſſis ſpeculatoribus, citato
agmine ad hoſtem pergit. Tria millia ferme aberat, 2
quum haud dum quiſquam hoſtium ſenſerat. confragoſa loca, & obſita virgultis tenebant colles. [d] Ibi in cava valle, atque ob id occulta, conſidere militem, & cibum capere jubet. interim ſpeculatores, transfugarum dicta affirmantes, venerunt. Tum ſarcinis in medium conjectis arma Romani capiunt: acieque juſta in pugnam vadunt. Mille paſſuum aberant, quum ab hoſte conſpecti

ptoribus equites non eſſe *milites*, atque hos ab illis ſeparari. Cæſar lib. 5. de bello Gall. *idoneam tempeſtatem nactus, milites, equites, conſcendere naves jubet.* Ibidem: *tripartito milites equiteſque in expeditionem miſit.* Lib. 6. *hos ſubſequuti calones equiteſque eodem impetu militum virtute ſervantur.* Lib. 7. *parſque ibi, quum anguſto exitu portarum ſe ipſi premerent, à militibus, pars jam egreſſa portis ab equitibus eſt interfecta.* Lib. 2. de Civili: *Equites perpauci ex prælio ſe recipiunt, milites ad unum omnes interficiuntur.* Lib. 3. *quum ipſi numero militum equitumque præſtarent.* Noſter libro præcedenti c. 38. *octo millia Hiſpanorum Gallorumque & duo millia de legione militum, equitum mille.* Sic ὁπλίτας ἱππεῦσιν opponunt Græci. Plutarchus in Ageſilao: καὶ συνέβαινε τῷ Ἀγησιλάῳ ταχὺ πολλοὺς καὶ πολεμικοὺς ἔχειν ἱππεῖς ἀντὶ ψιλῶν ὁπλιτῶν. Neque aliter *exercitum* equitatui opponunt. Cæſar lib. 2. *exercitum equitatumque caſtris continuit.* Lib. 7. *exercitus equitatuſque, equitibus Romanis adminiſtrantibus, quos ei negotio præfecerat, celeriter tranſmittitur.* Noſter lib. 30. *pars exercitus cum omni equitatu.* Lib. 40. in tabula M. Æmilii Regilli, *exercitu omni, equitatu elephantiſque.*

d *Ibi in cava valle, atque ob id occulta, conſidere.*] Malim: *atque ob id occultum conſidere militem.*

e *Qua-*

ſpecti ſunt, trepidarique repente cœptum. Mago ex caſtris, citato equo ad primum clamorem & tumultum advehitur. Erant autem in Celtiberorum exercitu [e] quatuor millia ſcutatorum & ducenti equites; hanc juſtam legionem (& id ferme roboris erat) in prima acie locat: cæteros, levem armaturam, in ſubſidiis poſuit. Quum ita inſtructos educeret caſtris, vixdum in egreſſos valle Romani pila conjecerunt. Subſidunt Hiſpani adverſus emiſſa tela ab hoſte, [f] inde admittenda ipſi conſurgunt: quæ quum Romani conferti, ut ſolent, denſatis excepiſſent ſcutis; tum pes cum pede collatus, & gladiis geri res cœpta eſt. Cæterum aſperitas locorum, & Celtiberis, quibus in prælio concurſare mos eſt, velocitatem inutilem faciebat: & haud iniqua eadem erat Romanis ſtabili pugnæ aſſuetis; niſi quod anguſtiæ & internata virgulta ordines dirimebant: & ſinguli binique, velut cum paribus, conſerere pugnam cogebantur. Quod ad fugam impedimento hoſtibus erat, id ad cædem eos, velut vinctos, præbebat. Et jam ferme omnibus ſcutatis Celtiberorum interfectis, levis armatura, & Carthaginienſes, qui ex alteris caſtris ſubſidio venerant, perculſi cædebantur. duo haud amplius millia peditum, & equitatus omnis, vix inito prælio, cum Magone effugerunt. Hanno alter imperator cum eis, qui poſtremi jam profligato prælio advenerant, vivus capitur. Magonem fugientem equitatus ferme omnis, & quod veterum peditum erat ſecuti, decimo die in Gaditanam provinciam ad Aſdrubalem pervenerunt. Celtiberi novus miles, in proximas dilapſi ſilvas, inde domos diffugerunt. Peropportuna victoria, nequaquam tantum jam conflatum bellum, [g] quanta futuri materia belli (ſi licuiſſet eis, Celtiberorum gente excita, & alios ad arma ſollicitare populos)

e *Quatuor millia ſcutatorum.*] Put. *ſcutata &*. Voſſ. *ſcuta &*. Lege: *ſcutati & ducenti equites.*

f *Inde ad remittenda ipſi conſurgunt.*] Ab Sigonio eſt. Put. Pet. reg. Men. Pal. *ad mittenda.*

g *Quanta futuri materia belli oppreſſerat.*] Crimen ridiculum editorum,

qui

pulos) oppreſſa erat. Itaque collaudato benigne Silano,
Scipio ſpem debellandi, [h] ſi nihil eam ipſe cunctando
moratus eſſet, nactus, ad id, quod reliquum belli erat, in
ultimam Hiſpaniam adverſus Aſdrubalem pergit. [i] Pœ-
nus quum caſtra tum forte ad ſociorum animos in Bætica
continendos in fide haberet, ſignis repente ſublatis, fugæ
magis, quam itineris modo, penitus ad Oceanum & Ga-
deis ducit. Cæterum quoad continuiſſet exercitum,
[k] propoſitum bello ſe fore ratus, antequam freto Gades
trajiceret, exercitum omnem paſſim in civitates dimiſit,
ut & muris ſe ipſi & armis muros tutarentur. Scipio ubi 3
animadvertit, diſſipatum paſſim bellum, & circumferre
ad ſingulas urbes arma, diutini magis quam magni eſſe
operis, retro vertit iter; ne tamen hoſtibus eam relinque-
ret regionem, L. Scipionem fratrem cum decem milli-
bus peditum, & mille equitum, ad oppugnandam [l] opu-
lentiſſimam in iis locis urbem, Oringin barbari appella-
bant, mittit. [m] Sita in Meleſſum finibus eſt Hiſpanæ
gentis. ager frugifer. argentum etiam incolæ fodiunt. ea
arx fuit Aſdrubali ad excurſiones circa in mediterraneos
populos faciendas. Scipio caſtris prope urbem poſitis,
prius quam circumvallaret urbem, miſit ad portas, qui
ex

qui non animadverterunt nec ſenſum nec Grammaticen ferre, ut *oppreſſerat* ſine *caſu* accuſandi ponatur. Repone ex Put. Men. trib. Pall. *oppreſſa erat*. Vetus editio: *oppreſſum erat*: quod putat Glareanus referri poſſe ad *conflatum bellum*. Idem alterius lectionis, quam nos dedimus, meminit, tamen vir bonus jubet judicare lectorem, num oratio hiet, cui deeſſe aliquid propemodum ſibi perſuaſerit.

h *Si nihil etiam ipſe.*] Firmant noſtri, quod Sigonius: *ſi nihil eam ipſe cunctando moraturus eſſet.*

i *Pœnus quum caſtra ſua.*] Mirum, ni aliena habuerit. Noſtri: *Pœnus quum caſtra tum forte ad ſociorum.* non, *ſua.* quod mutavit Rhenanus. Scribe: *Pœnus qui caſtra tum forte.*

k *Propoſitum bello ſe fore.*] Fraudi Rhenano fuit, quod in codicem mutilum incidit. Itaque merito tuetur hæc Sigonius noſtris etiam omnibus adfirmata. Reſtat, ut genus loquendi explicemus. *Propoſitum* intellige inſtar ſcopi, quem non deſinat petere Scipio Cæterum Put. Voſſ. *in civitates diviſit*, non *dimiſit*.

l *Opulentiſſimam in iis locis urbem, quam Oringin.*] Put. reg. Pal. jubent exigi τὸ *quam*, more Livii: *urbem, Oringin barbari appellabant, mittit.*

m *Sita in Meleſſum finibus eſt.*] Libri ſcripti, *Meſſeſſum*, *Meſeſſum*, *Maeſſeſſum*. Put. *Maſſeſſum*. Vnde Rubenius conjicit *Maſſienſium*. nam *Maſſia* Stephano χώρα ἀποκειμένη τοῖς Ταρτησίοις. Polybius in ſecundo fœdere Romano-

ex propinquo alloquio animos tentarent, ſuaderentque, ut amicitiam potius quam vim experirentur Romanorum. Ubi nihil pacati reſpondebatur, foſſa duplicique vallo circumdata urbe, in tres partes exercitum dividit: ut una ſemper pars, quietis interim duabus, oppugnaret. Prima pars cum adorta oppugnare eſt, atrox ſane & anceps prælium fuit: non ſubire, non ſcalas ferre ad muros præ incidentibus telis facile erat. & jam qui erexerant ad murum ſcalas, alii furcis ad idipſum factis detrudebantur, in alios [1] lupi ſuperne ferrei injecti, ut in periculo eſſent, ne ſuſpenſi in murum extraherentur. quod ubi animadvertit Scipio, nimia paucitate ſuorum exæquatum certamen eſſe, & jam eo ſuperare hoſtem, quod ex muro pugnaret; duabus ſimul partibus, prima recepta, urbem eſt aggreſſus. Quæ res tantum pavoris injecit feſſis jam cum primis pugnando, ut & oppidani mœnia repentina fuga deſererent: & Punicum præſidium metu, ne prodita urbs eſſet, [n] relictis ſtationibus in unum ſe colligeret. Timor inde oppidanos inceſſit, ne, ſi hoſtis urbem intraſſet, ſine diſcrimine, Pœnus an Hiſpanus eſſet, obvii paſſim cæderentur. itaque patefacta repente porta, frequentes ex oppido ſeſe ejecerunt; ſcuta præ ſe tenentes ne tela procul conjicerentur; dextras nudas oſtentantes, ut gladios abjeciſſe appareret. id utrum parum ex intervallo ſit conſpectum, an dolus aliquis ſuſpectus fuerit, incompertum eſt. Impetus hoſtilis in transfugas factus: [o] nec ſecus, quam adverſa

manorum & Pœnorum: Τοῦ Καλοῦ ἀκρωτηρίου, Μασίας, Ταρσηΐου, μὴ λῄζεσθ' ἐπέκεινα Ῥωμαίους. Forte, Μαστίας, Ταρσηΐου. Sed & *Hiſpanæ gentis.* non *Hiſpaniæ.*

n *Relictis ſtationibus in unum locum ſe colligeret.*] Τὸ *locum*, invitis noſtris adlevit Rhenanus, oblitus illud Maronæum: *Compulerantque greges Corydon & Thyrſis in unum.* Lib. 4. *quæ ſi in unum conveniant, vix deorum opibus, quin obruatur Romana res, ſiſti poſſe.* Lib. 32. *dimiſitque ſuos per omnia juga valleſque qui palatos in unum colligerent.*

o *Nec ſecus quam adverſa acies cæſi.*] Omnes: *cæſa.*

VARIORUM.

1 *Lupi ſupernè injecti.*] *Lupos* ferrulas manubriatas agreſtium uſibus accom-

verſa acies, cæſi. Eademque porta ſigna infeſta in ur-
bem illata: & aliis partibus ſecuribus dolabriſque cæde-
bantur & refringebantur portæ, & ut quiſque intraverat
eques, ad forum occupandum (ita enim præceptum erat)
citato equo pergebat. Additum erat & triariorum equi-
ti præſidium. legionarii cæteras partes pervadunt: dire-
ptione & cæde obviorum, [a] niſi qui armis ſe tuebantur,
abſtinuerunt. Carthaginienſes omnes in cuſtodiam dati
ſunt: oppidanorum quoque trecenti ferme, qui clauſe-
rant portas. cæteris traditum oppidum, ſuæ redditæ res.
Cecidere in urbis ejus oppugnatione hoſtium duo millia
ferme, [b] Romanorum haud plus nonaginta. Læta & 4
ipſis, qui rem geſſere, urbis ejus expugnatio fuit: & im-
peratori cæteroque exercitui ſpecioſum adventum ſuum,
ingentem turbam captivorum præ ſe agentes, fecerunt.
Scipio collaudato fratre, quum quanto poterat verbo-
rum

commodas interpretatur Cælius lib. 21. cap. 24. lect. antiq. Turneb. lib. 11. cap. 28. adverſ. *Lupus* (inquit) *ferreum eſt inſtrumentum uncum, ſimile dentium lupinorum.* Godelev.

GRONOVII.

a *Niſi qui armis ſe tuebantur.*] Ita Rhenanus reſecta voce *abſtinuerunt*, quæ in fine reperiebatur antea, viſaque eſt nobis in Put. Men. reg. Voſſ. extititque in optimo Pall. Etiam Petav. *abſtinebant*. Sane non erat tempus illud, quo quiſquam armis adverſus Romanam vim tutus eſſet, urbe foſſa duplicique vallo cincta, hoſtibus per muros & portas effractas admiſſis. Multum ſe fatigat & Modius: veriſimile eſſe ait imperatum fuiſſe militibus, uti reliquas urbis partes pervaderent, iis tamen parcerent, qui arma poſuiſſent: itaque conjectat *abſtinentes*. Niſi quod, infit, dum cogito primo impetu obvia quæque cædi proſternique ſolere in captis urbibus à furente milite, æquior ſum Beato, in verbis Livianis nihilo ſecius hæſitans interim. Quid opus tot verba perdere? Non veriſimile eſt, ſed verum, quod ille divinat imperatum militibus, atque eodem pertinet, quod præcedenti membro: *ita enim præceptum erat.* Vetus hæc diſciplina Scipionum, clementia potius quam crudelitate componere victos. Itaque ſalva ſit vetus lectio diſtinctione appoſita: *legionarii cæteram partem urbis pervadunt; direptione & cæde obviorum, niſi qui armis ſe tuebantur, abſtinuerunt.* Cæterum codex optimus Put. regius, Men. præcipuuſque ex Pall. habent: *cæterum partis pervadunt*. Nec ſane mihi admodum placet, ſolo foro appellato, totam aliam urbem dici, *cæteram partem*. Scribe: *cæteras partes pervadunt:* ut eſt in Buſlid. Voſſ. omnibus antiquis editt. uſque ad Frobenium. In Curione primo vulgatum reperio. Lib. 44. *Lacus ſternendos lapide detergendaſque, qua opus eſſet, cloacas, in Aventino & aliis partibus, qua nondum erant, faciendas locaverunt*. Niſi malis, *cætera urbis*.

b *Romanorum haud plus nonaginta.*] Put. aliique meliores: *haud amplius xc.*

rum honore; Carthagini ab ſe captæ, captam ab eo Oringin æquaſſet, quia & hiems inſtabat, ut nec tentare Gades, nec disjectum paſſim per provinciam exercitum Aſdrubalis conſectari poſſet; [c] in citeriorem Hiſpaniam omnes ſuas copias reduxit: dimiſſiſque in hiberna legionibus, L. Scipione fratre Romam miſſo, & Hannone hoſtium imperatore, cæteriſque nobilibus captivis, ipſe Tarraconem conceſſit. Eodem anno [d] claſſis Romana cum M. Valerio Lævino proconſule ex Sicilia in Africam tranſmiſſa in Uticenſi Carthaginienſique agro late populationes fecit. extremis finibus Carthaginienſium circa ipſa mœnia Uticæ, prædæ actæ ſunt. Repetentibus Siciliam claſſis Punica (ſeptuaginta erant longæ naves) occurrit. decem & ſeptem naves ex iis captæ ſunt, quatuor in alto merſæ. cætera fuſa ac fugata claſſis. Terra marique victor Romanus cum magna omnis generis præda Lilybæum repetit. Toto inde mari pulſis hoſtium navibus, magni commeatus frumenti Romam ſubvecti.

5 Principio æſtatis ejus, qua hæc ſunt geſta, P. Sulpicius proconſul, & Attalus rex quum Æginæ (ſicut ante dictum eſt) hibernaſſent, Lemnum inde claſſe juncta, Romanæ quinque & viginti quinqueremes, regiæ quinque & triginta, tranſmiſerunt. Et Philippus, ut, ſeu terra ſeu mari obviam eundum hoſti foret, paratus ad omnes conatus eſſet, ipſe Demetriadem ad mare deſcendit: Lariſſam diem ad conveniendum exercitui edixit. Undique ab ſociis legationes Demetriadem ad famam regis convenerunt. Suſtulerant enim animos Ætoli, quum ab Romana ſocietate, tum poſt Attali adventum: finitimoſque depopulabantur. nec Acarnanes ſolum

c *In citeriorem Hiſpaniam recipit exercitum.*] Sic Rhenanus, & cantat: Nos repoſuimus veterem ſequentes lectionem. Immo unius maculoſi codicis vitioſam ſcripturam. Etenim Put. & omnes Gall. duoque Pall. *in citeriorem Hiſpaniam omnis* (vel *omnes*) *ſuas copias reduxit.*

d *Claſſis Romana cum M. Valerio Lævino proconſule.*] Sic omnes. Ex improbo ſuo *τὸ cum* delet Sigonius. Quid eſt autem, *claſſis tranſmiſſa proconſule?* Cur Latine loqui Livium non patitur?

VARIO-

ſolum Bœotique, & qui Eubœam incolunt, in magno metu erant: ſed Achæi quoque; quod ſuper Ætolicum bellum Machanidas etiam Lacedæmonius tyrannus [a] haud procul Argivorum fine poſitis caſtris terrebat. hi omnes ſuis quiſque urbibus, quæ pericula terra marique portenderentur, memorantes, auxilia regem orabant. [b] Nec ex regno quidem ipſius tranquillæ nunciabantur res. & [c] Scerdilædum, Pleuratumque motos eſſe, [1] & Thracum maxime Mædos, ſi quod longinquum bellum regem occupaſſet, proxima Macedoniæ incurſuros. [d] Bœoti quidem & interiores Græciæ populi, Thermopylarum ſaltum, ubi anguſtæ fauces coartant iter, foſſa valloque intercludi ab Ætolis nunciabant, ne tranſitum ad ſociorum urbes tuendas Philippo darent. Vel ſegnem ducem tot excitare tumultus circumfuſi poterant. Legationes dimittit: pollicitus, [e] prout tempus ac res ſe daret, omnibus laturum auxilium. in præſentia, [f] quæ maxime

VARIORUM.

1 *Et Thracum maxime Medos.*] *Mædos.* Polybius: ἐπὶ δὲ τοὺς προσορῦντας τῇ Μακεδονίᾳ Θρᾷκας, καὶ μάλιστα τοὺς Μαίδους. Sigonius.

GRONOVII.

a *Haud procul Argivorum fine.*] *Argeorum* Rhenani ab ineptiente librario vel correctore eſt.

b *Nec ex regno quidem ipſius tranquillæ nuntiabantur res.*] Mſſ. *ipſi ut tranquillæ.* Lege: *ipſi ſat tranquillæ.*

c *Scediletum Pleuratumque.*] Optimus: *Scerdilædum Pleuratumque motos eſſe.*

d *Bœoti quidem ipſi & interiores Græciæ populi.*] Τὸ *ipſi* omnes ſcripti ignorant. Malim etiam, *interioris.*

e *Prout tempus ac res ſe daret.*] Put. Flor. *tempus ac reſideret.* Inde nihil potuit fieri commodius, *quam res ſe daret.* quod clare conſpicitur in Men. Voſſ. & uno Pal. Neque tamen abſurdum Rhenani: *tempus ac res ſineret,* quamvis id locum hic habere neget Modius. Sed non debuiſſet Beatus alteram phraſin negare Latinam. Plautus Bacchidibus: *An neſciebas, quam ejuſmodi homini raro tempus ſe daret.* Virgilius: *Multa adeo melius gelida ſe nocte dedere.* Seneca epiſt. 79. *Omnibus præterea feliciter hic locus ſe dedit.* Reſtituimus & Statio.

f *Quæ maxime urgebant res, pararent, tum præſidium.*] Iam ex primis editoribus hæc integra non eſſe ſuſpicati ſunt nonnulli: itaque aſteriſcum appoſuerunt. Id reprehendit Rhenanus & cauſſam ait ſe non videre. At Glareanus, quæ ſit ea urbs, non explicari, eoque recte locum aſteriſco in quibuſdam libris notari. Digitum ad fontem, quo ipſe tamen pervenire non potuit, intendit nobis Sigonius monens ex Stephano Πεπάρηθον eſſe νῆσον μίαν τῶν Κυκλάδων ὁμώνυμον ἔχουσαν πόλιν, & ex Polybio nomen hic ejus deſide-

maxime urgebat res, [1] Peparethum præſidium urbi mittit, unde allatum erat, Attalum ab Lemno claſſe tranſmiſſa omnem circa urbem agrum depopulatum. [g] Polyphantam cum modica manu in Bœotiam, Menippum item quendam ex regiis ducibus cum mille peltatis (pelta cetræ haud diſſimilis eſt) Chalcidem mittit. additi [2] quingenti Agrianum; ut omnes inſulæ partes tueri poſſent. ipſe Scotuſſam eſt profectus: eodemque ab Lariſſa Macedonum copias traduci juſſit. Eo nunciatum eſt, concilium Ætolis Heracleam indictum, regemque Attalum, ad conſultandum de ſumma belli, venturum. Hunc conventum ut turbaret ſubito adventu, magnis itineribus Heracleam duxit. & concilio quidem dimiſſo jam venit: [h] ſegetibus tamen, quæ prope maturitatem erant,

ſiderati. Verba Polybii: Προσπεσόντος δ' αὐτῷ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τοὺς περὶ τὸν Ἄτταλον διάραντας καὶ προσορμίσαντας τῇ Πεπαρήθῳ, κατεσχηκέναι τὴν χώραν, τούτοις μὲν ἐξαπέστειλε τοὺς παραφυλάξοντας τὴν πόλιν. Ergo Sigonius: *Tum Peparethum præſidium urbi mittit.* Sed nondum ſanitas reddita Livio. Put. reg. Men. *urgebat reſpiararentlium præſidium.* Ultima varietas aliter habetur in duobus poſterioribus; nam Men. & Pal. & Voſſ. *limnum.* Reg. Petav. & Pal. alter: *Lemnum.* Cæterum facile eſt ex iſtis veſtigiis verum elicere: *in præſentia, quæ maxime urgebat res, Peparethum præſidium urbi mittit, unde allatum erat.* Quod Polybius κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, id Livius *in præſentia*: nec de rebus parandis aliis, quæ tum maxime urgerent, ulla ſignificatio.

g *Polyphantum cum modica.*] Scribe: *Polyphantam cum modica manu.* Ut & libro præcedente cap. 34. *cum Menippo & Polyphanta.* Nam Polybius vocat Πολυφάντας, & optimus codex: *Polyphantam.*

h *Segetibus tamen, quæ jam prope maturitatem erant.*] Put. Men. Voſſ. neſciunt τὸ *jam.*

VARIORUM.

1 *Tum præſidium urbi mittit.*] Deeſt hic non urbis nomen, ſed inſulæ, in qua urbs erat. Fuit autem *Peparethus*, ut ex Polybio intelligi poteſt, cujus hæc verba ſunt: καὶ προσορμήσαντας τῇ Πεπαρήθῳ, κατεσχηκέναι τὴν χώραν, τούτοις μὲν ἐξαπέστειλε τοὺς παραφυλάξοντας τὴν πόλιν. Eſt autem urbs in inſula eodem nomine, ut ait Stephanus: Πεπάρηθος νῆσος μία τῶν Κυκλάδων ὁμώνυμον ἔχουσα πόλιν. Sigon.

2 *Quingenti Ænianum.*] Si Polybium ſequamur, quem neſcio cur non maxime ſequamur, *Agrianum* pro *Ænianum* eſt reſtituendum. Is enim de hac re ita: εἰς δὲ Χαλκίδα καὶ τὴν ἄλλην Εὔβοιαν Μένιππον ἔχοντα πελταστὰς χιλίους, Ἀγριᾶνας πεντακοσίους. De quibus Stephanus: Ἀγριαι ἀρσενικῶς ἔθνος Παιονίας μεταξὺ Αἵμου καὶ Ῥοδόπης. λέγονται καὶ Ἀγριαῖοι καὶ Ἀγριεῖς καὶ Ἀγριᾶνες. *Agrianum* horum meminit poſt etiam ſæpe lib. XLIIII. *Sigonius.*

1 In

erant, maxime [3] in ſinu Æniano evaſtatis, Scotuſſam copias reducit. Ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriadem ſeſe recipit. Inde ut ad omnes hoſtium motus poſſet [a] occurrere, in Phocidem, atque Eubœam, & Peparethum mittit, qui loca alta eligerent, unde editi ignes apparerent. [b] ipſe in [4] Tiſæo (mons eſt in altitudinem ingentem cacuminis editi) ſpeculam poſuit: ut ignibus procul ſublatis ſignum, ubi quid molirentur hoſtes, momento temporis acciperet. Romanus imperator, & Attalus rex à Peparetho Nicæam trajecerunt. inde claſſem in Eubœam ad urbem Oreum tranſmittunt: quæ ab Demetriaco ſinu Chalcidem & Euripum petenti, ad lævam prima urbium Eubœæ poſita eſt. Ita inter Attalum ac Sulpicium convenit, ut Romani à mari, regii à terra oppugnarent. Quatriduo poſtquam 6
appulſa claſſis eſt, urbem aggreſſi ſunt. id tempus occultis cum Platore, qui à Philippo præpoſitus urbi erat, colloquiis abſumptum eſt. Duas arces urbs habet, unam imminentem mari, [c] altera urbis media eſt. cuniculo inde via ad mare ducit, quam à mari turris quinque tabulatorum, egregium propugnaculum, claudebat. Ibi primo atrociſſimum contractum eſt certamen, & turre inſtructa omni

3 *In ſinu Æniano.*] Qui ſit ſinus Ænianus, ut multa alia, quærit Glareanus. is eſt autem de quo Polyb. lib. XI. his verbis. *τὸν δὲ σῖτον φθείρας, καὶ παρελόμενος τὸν περὶ τὸν Αἰνειαν κόλπον καθεικότων, ἐπανῆλθε.* Et Steph. *Αἰνία πόλις Περραιβῶν, καὶ Αἰνιάδες οἱ οἰκοῦντες, καὶ τὸ κτητικὸν Αἰνιακὸς κόλπος.* Sigonius.

4 *Ciſſæo.*] Quod Glareanus quærit *Ciſſæum* montem, imperite facit: etenim nullus eſt. *Tiſæum* autem invenio apud Polyb. lib. XI. ubi de hac re loquitur. *καὶ παρήγγειλε διασαφεῖν αὐτῷ πάντα τὰ γιγνόμενα διὰ τῶν πυρσῶν ἐπὶ τὸ Τίσαιον. τοῦτο δέ ἐστι τῆς Θετταλίας ὄρος.* Veteres etiam Liviani libri habent *Thiſæo*, non *Ciſſæo*. Sigonius.

GRONOVII.

a *Occurrere, etiam in Phocidem.*] Omnes Gall. & Voſſ. ut ſpurium arguunt *τὸ etiam.*

b *Ipſe in Ciſſæo.*] Put. Men. Voſſ. *in Tiſæo*, ut voluit Sigonius.

c *Altera urbis medio eſt.*] Reg. *altera in urbis medio eſt.* Put. *altera urbis media eſt.* Ita ſcribe. Silius Italicus lib. I. v. 307. *Concidit exacti medius per viſcera teli.* Sic enim Colon. Oxon. & Marſi editio: ubi male vulgo: *injecto telo.* Sed quid eſt *medius teli?* inquit Barthius 7. adverſ. 15. Dicam. *Medius teli exacti per viſcera eſt*, qui ſic perfoſſus, ut æqua pars teli & à fronte & ab tergo extet ac promineat; media in viſceribus abſcondatur: qui mediam

omni genere telorum, & tormentis machiniſque ad oppugnandam eam ex navibus expoſitis. Quum omnium animos oculoſque id certamen avertiſſet, porta maritimæ arcis Plator Romanos accepit, momentoque arx occupata eſt. Oppidani pulſi inde in mediam urbem ad alteram tendere arcem. Et ibi poſiti erant, qui fores portæ objicerent. ita excluſi in medio cæduntur capiunturque. Macedonum præſidium conglobatum ſub arcis muro ſtetit; nec fuga effuſe petita, nec pertinaciter prælio inito. Eos Plator venia à Sulpicio impetrata in naves impoſitos ad [1] Demetrium Phthiotidis expoſuit: ipſe ad Attalum ſe recepit. Sulpicius tam facili ad Oreum ſucceſſu elatus, Chalcidem inde protinus victrici claſſe petit. ubi haudquaquam ad ſpem eventus reſpondit. Ex patenti utrimque coactum in anguſtias mare, ſpeciem intuenti primo gemini portus in ora duo verſi præbuerit: ſed haud facile alia infeſtior claſſi ſtatio eſt. nam & venti ab utriuſque terræ præaltis montibus, [d] ſubiti ac procelloſi ſe dejiciunt, & fretum ipſum Euripi non ſepties die, ſicut fama fert, temporibus ſtatis reciprocat: ſed temere in modum venti, nunc huc nunc illuc verſo mari, velut monte præcipiti devolutus torrens rapitur. ita nec nocte nec die quies navibus datur. Quum claſſem tam infeſta ſtatio accepit, tum & oppidum alia parte clauſum mari, alia ab terra egregie munitum, præſidioque valido firmatum, & præcipue fide præfectorum principumque,

quæ

partem teli corpore tenet, hinc mucrone, inde capulo prominente.

d *Subiti ac procelloſi decidunt.*] Omnes, ut ante Rhenanum: *& venti ab utriuſque terræ præaltis montibus ſubiti ac procelloſi dejiciunt.* Poſſes cogitare illa: *venti ponunt, mutant, vertunt.* Aut ſi hoc diſplicet, mitius certe fuerat: *procelloſi ſe dejiciunt:* aut *dejiciuntur*, quam *decidunt*, quod ex ſola opinione Rhenani receperunt editores. Sic infra cap. 15. *niſi ex vehementi ſole tanta vis aquæ dejeciſſet.* ita enim omnes libri, præter ſolum Putean. qui confirmat Sigonii conjecturam: *ni ſe ex vehementi ſole tanta vis aquæ dejeciſſet.* Vulgo: *dejecta eſſet.*

VARIORUM.

1 *Demetrium Phthiotidis.*] Sic veteres libri & recte. nam duo fuerunt oppida hoc nomine, ut Stephanus: *Δημήτριον τόπος Θεσσαλίας χείμαρος περὶ τὸν Ἀμφρυσον. ἔστι καὶ πόλις Αἰολίδος.* Sigonius.

2 *Pha-*

quæ fluxa & vana apud Oreum fuerat, [a] ſtabile atque inexpugnabile fuit. Id prudenter, ut in temere ſuſcepta re, Romanus fecit, quod circumſpectis difficultatibus, ne fruſtra tempus tereret, celeriter abſtitit incepto, claſſemque inde ad Cynum Locridis ([b] emporium id eſt Opuntiorum urbis mille paſſuum à mari ſitæ) trajecit. Philippum & ignes ab Oreo editi monuerant, ſed ſerius 7
Platoris fraude è ſpecula elati: & impari maritimis viribus, haud facilis erat in inſulam claſſi acceſſus. ita res per cunctationem omiſſa. Ad Chalcidis auxilium ubi ſignum accepit, impigre eſt motus. nam & ipſa Chalcis, quanquam ejuſdem inſulæ urbs eſt, tamen adeo arcto interſcinditur freto, [c] ut ponte continenti jungatur, terraque aditum faciliorem quam mari habeat. [d] Igitur Philippus dejecto præſidio, fuſiſque Ætolis, qui ſaltum Thermopylarum inſidebant, quum ab Demetriade Scotuſſam, inde de tertia vigilia profectus, trepidos hoſtes Heracleam compuliſſet, ipſe uno die [2] Phocidis Elatiam millia amplius ſexaginta contendit. Eodem ferme die ab Attalo rege Opuntiorum urbs capta diripiebatur. conceſſerat eam prædam regi Sulpicius, quia Oreum paucos ante dies ab Romano milite, expertibus regiis, direptum fuerat.

2 *Phocidis Elatiam.*] Rectè addidit *Phocidis.* Nam ait Stephanus: Ἐλάτεια πόλις Φωκίδος, καὶ Θετταλίας καὶ Θεσπρωτίας. Sigon.

GRONOVII.

a *Stabile atque inexpugnabile fuit.*] Non abeunt ſcripti: induco tamen animum fuiſſe Livii: *præſidioque valido firmatum, præcipue fide præfectorum principumque, quæ fluxa & vana apud Oreum fuerat, ſtabili inexpugnabile fuit.*

b *Emporium id eſt Opuntiorum.*] Put. *id eſt orbis & pontiorum mille.* Scribe & diſtingue: *claſſemque inde ad Cynum Locridis (emporium id eſt urbis Opuntiorum mille paſſuum a mari ſitæ) trajecit.* Strabo lib. 9. Ἀπέχει δὲ θαλάσσης περὶ πεντεκαίδεκα σταδίους· τοῦ δ' ἐπινείου καὶ ἑξήκοντα. Κῦνος δ' ἐστὶ τὸ ἐπίνειον, ἄκρα περικαπίζουσα τὸν Ὀπούντιον κόλπον.

c *Ut ponte continenti jungatur, terra aditum faciliorem.*] Contra Rhenanum omnes Gall. Voſſ. & Pal. *terraque.* Nec ſane elegans hic aſyndeton. Sic & mox: *dejecto præſidio fuſiſque Ætolis.* Nihil impedit copulativa, quin intelligamus ipſos Ætolos fuiſſe hoc præſidium.

d *Igitur Philippus.*] Glareano neſcio quid deſideratur in ſermonis connexione, præſertim quum dicat *Igitur:* idque jubet conſiderare lectorem, ſi forte nactus fuerit meliorem codicem. At ſic omnes etiam optimi codices: neque hilum deſideratur: ſed interponi-

fuerat. Cum [e] Romana claſſis Oreum ſe recepiſſet, Attalus ignarus adventus Philippi, pecuniis à principibus exigendis terebat tempus. adeoque improviſa res fuit, ut niſi Cretenſium quidam forte pabulatum ab urbe longius progreſſi, agmen hoſtium procul conſpexiſſent, opprimi potuerit. Attalus inermis atque incompoſitus, curſu effuſo mare ac naves petit. & molientibus ab terra naves [f] Philippus ſupervenit, tumultumque etiam ex terra nauticis præbuit. inde Opuntem rediit, Deos hominesque accuſans, quod tantæ rei fortunam ex oculis prope raptam amiſiſſet. Opuntii quoque ab eadem ira increpiti, quod quum trahere obſidionem in adventum ſuum potuiſſent, viſo ſtatim hoſte prope in voluntariam deditionem conceſſiſſent. Compoſitis circa Opuntem rebus, [g] Toronem eſt profectus. Et Attalus primo Oreum

tur *igitur*, quia narrationem expeditionis Philippicæ interruperat deſcriptione ſitus Chalcidos.

e *Romana claßis Oreum ſeſe receperat & Attalus.*] Sic Andreas & omnes uſque ad Magontiacenſes, & retulit Rhenanus pro eo, quod ex Aldo inoleverat: *cum Romana claßis eo ſe recepiſſet:* non enim velle ait dicere Livium, quomodo ſit captum Oreum, quod ante expoſuit, ſed quid interim Romani & Rex Attalus facerent. Quaſi hoc non intelligatur ex priſca lectione: quaſi ex ea colligatur, quomodo captum ſit Oreum. Erat & vulgo, *Attalus igitur ignarus:* & ſic etiam quidam codices: ſed amabis cum optimis. *Quum Romana claßis eo ſe recepiſſet, Attalus ignarus adventus Philippi. Eo* autem quid vult, niſi Cynum Locridis, ut dixit extremo cap. 6. à Chalcide. Et vides, quid fecerint Romani, nempe fuiſſe in ſtatione apud Opuntiorum emporium Cynum, ut faverent Attalo Opuntem capienti: quid Attalus, nempe Opuntem diripuiſſe, & à locupletibus pecunias exegiſſe.

f *Philippus advenit, metumque.*] Omnes: *molientibus ab terra naves Philippus ſupervenit, tumultumque etiam ex terra nauticis præbuit.* Qua phraſi & lib. 10. *tumultumque prælio ipſo terribiliorem intermiſti agmini præbebant.* Lib. 25. *tumultum tamen majorem hoſtes præbuerunt, quam certamen.* Lib. 26. Ea res *tantum tumultum ac fugam præbuit.* Et ſic editiones priſcæ. *Advenit* in primo invenio Gryphio, *metum* dedit Rhenanus.

g *Toronem eſt profectus.*] Facile accedo Sigonio & Glareano *Thronium* corrigentibus. Id enim hic locorum ad Boagrium amnem, non longe ab Opunte. At *Torone* ad Toronæum ſinum inter Derrhin & Canaſtrum promuntoria. Quod ſequitur autem in omnibus ſcriptis habetur: *Et Attalus primo Oreum eſt profectus.* Vnde ſuſpicor illud ſubjeciſſe, qui non ferrent eadem verba tam cito reperi, revera autem & *ſe recepit* & *eſt profectus* eſſe additamenta infelicium correctorum: quum Livius rotunde ſcripſiſſet ac breviter: *Et Attalus primo Oreum, inde (quum fama accidiſſet, Pruſiam Bithyniæ regem in fines regni ſui tranſgreſſum) emiſſis rebus* atque

Oreum ſe recepit. inde quum fama accidiſſet, Pruſiam Bithyniæ regem in fines regni ſui tranſgreſſum, [h] omiſſis Romanis rebus, atque Ætolico bello, in Aſiam trajecit. Et Sulpicius Æginam claſſem recipit, unde initio veris profectus erat. Haud majore certamine [i] quam Opuntem Attalus ceperat, Philippus Toronem cepit. Incolebant urbem eam profugi ab Thebis Phthioticis. urbe ſua capta à Philippo, quum in fidem Ætolorum [k] perfugiſſent, ſedem eis Ætoli eam dederant, urbis vaſtatæ ac deſertæ priore ejuſdem Philippi bello. Tum ab Torone, ſicut paulo ante dictum eſt, recepta profectus, [l] [1] Tritonon, & Drymas, Doridis parva atque ignobilia oppida cepit. inde Elatiam, juſſis ibi ſe opperiri Ptolemæi Rhodiorumque legatis, venit. Ubi quum de finiendo Ætolico bello ageretur (affuerant enim legati nuper Heracleæ concilio Romanorum Ætolorumque) nuncius affertur, Machanidam, Olympiorum ſolenne ludicrum parantes Eleos, aggredi ſtatuiſſe. Prævertendum id

atque Ætolico bello, in Aſiam trajecit: Sulpicius Æginam claſſem recepit, unde initio veris profectus erat.

h *Omiſſis Romanis rebus.*] *Tò rebus* adjecit Rhenanus, quod in prioribus editis deerat. At in optimo Gallicisque omnibus & Voſſiano inviſum *τὸ Romanis.* Idque eleganter ego dictum accipio pro ſepoſitis, quæ in manu erant. Vt Plauto: *Ego relictis rebus Epidicum operam quærendo dabo.* Vt Terentio: *Herus me relictis rebus juſſit Pamphilum hodie obſervare.* Non aliter Iuſtinus 13. *Perdicca alienatis rebus Aridæum & Alexandri Magni filium de ſumma belli in conſilium adhibet.* τ' ἄλλα μεθεὶς· ἅπαντα μεθεὶς· τ' ἄλλα πάντα ἀφεὶς.

i *Quum Opuntem Attalus ceperat, Philippus Toronem cepit.*] Verbum *ceperat* in nullis melioribus libris ſalvum eſt. Put. *decertae.* Regius *decertat.* Men. & Pal *decertans.* Quid velint non aſſequor.

k *Perveniſſent &c. vaſtæ ac deſertæ priore quidem.*] Rurſus noſtri: *quum in fidem Ætolorum perfugiſſent, ſedem eis Ætoli eam dederant urbis vaſtatæ ac deſertæ priore ejuſdem Philippi bello.* Quæ mutavit Rhenanus, & præterea vult, *in finem.*

l *Tritonon & Drymas.*] Herodotus lib. 7. Ἔδῃεν πάντα, καὶ κατὰ μὲν ἔκαυσαν Δρύμον πόλιν, κατὰ δὲ Χαράδραν καὶ Ἔρωχον καὶ Τεθρώνιον &c. καὶ Ἐλάτειαν. Pauſanias lib. 10 Καὶ Νέωνα καὶ Τεθρώνιον καὶ Δρυμαίαν· αἱ δὲ ἄλλαι πλήν γε δὴ Ἐλατείας. Liber optimus: *Vthronon & Drumias Dori parva.*

VARIORUM.

1 *Tritonon & Drymas Doridis parva.*] De his ſic Stephanus: Τρίτων, πολίχνιον Μακεδονίας. Δρυμία πόλις Φωκίδος. Sigon.

ratus, legatis cum benigno reſponſo dimiſſis; ſe neque cauſſam ejus belli fuiſſe; nec moram (ſi modo æqua & honeſta conditione liceat) paci facturum; cum expedito agmine profectus [a] per Bœotiam, Megara, atque inde Corinthum deſcendit. unde commeatibus ſumptis, Phliunta Pheneumque petit. Et jam cum [2] Heræam veniſſet, audito, Machanidam fama adventus ſui territum refugiſſe Lacedæmonem, Ægium ſe ad concilium Achæorum recepit: ſimul claſſem Punicam, ut mari quoque aliquid poſſet, accitam, ibi ratus ſe inventurum. Paucis ante diebus [b] in Phoceas trajecerant Pœni: inde portus Acarnanum petierant, quum ab Oreo profectum Attalum Romanoſque audiſſent; veriti ne ad ſe iretur, & intra Rhium (fauces eæ ſunt Corinthii ſinus) oppri-
8 merentur. Philippus mœrebat quidem & angebatur, quum ad omnia ipſe raptim iſſet, nulli tamen ſe rei in tempore occurriſſe, & rapientem omnia ex oculis eluſiſſe celeritatem ſuam fortunam. [c] In concilio autem diſſimulans ægritudinem, elato animo diſſeruit: *teſtatus Deos homineſque*, [d] *ſe nullo loco, nec tempore defuiſſe, quin ubi hoſtium arma concrepuiſſent, eo quanta maxima poſſet* [e] *celeritate*

2 *Eream.*] Vet. lib. *Heræam.* & recte. Stephanus: Ἡραῖα ἐςὶ ϗ πόλις Ἀρκαδίας, κεῖται δὲ κατὰ Μεσσήνην περὶ Πελοπόννησον. Sigonius.

GRONOVII.

a *Per Bœotiam, Megaram atque inde Corinthum deſcendit.*] Put. & alii boni: *Megara.*

b *In Phoceas trajecerant Pœni.*] Liber optimus & reg. *in deuaces.* Men. *indeuacas.* Voſſ. *in denacas.* Neque aliter probiſſimus quiſque. *Phocaa* hinc longe, & *Phocaa*, non *Phocaa.* *Phocæ* ſunt illæ quidem in Græcia, ſed & hinc remotæ, quippe in Oetæo ſinu. Scribe: *Paucis diebus ante in Echinades trajecerant Pœni.* Fuerant nimirum in ſtatione apud Ægium ex condicto exſpectantes Philippum: ſed audito diſceſſiſſe Romanos & Attalum ab Oreo Eubœæ, veriti, *ne ad ſe iretur* (ſic enim omnes, non *in ſe*) & intra Corinthiaci ſinus anguſtias coërciti caperentur, tranſmiſerant ex illis clauſtris in Echinades, inde in Acarnanum portus.

c *In concilio tamen.*] Iidem: *In concilio autem diſſimulans.*

d *Se nulli loco nec tempori defuiſſe.*] Omnes Gall. cum Pal. *nullo loco.* Scribe: *nullo loco nec tempore defuiſſe.* nempe rei gerendæ aut occaſioni.

e *Celeritate contenderet.*] Ab Sigonio eſt. quicquid nobis uſui fuit librorum: *eo quanta maxima poſſet, celeritate tenderet.* Tacitus annali primo: *legatos audita conſternatione ad Germanicum tendentes.* Idem quarto hiſtoriarum: *Adrumeto ad legionem tendit.*

f Sic

tate tenderet: ſed vix rationem iniri poſſe, utrum ab ſe audacius, an fugacius ab hoſtibus geratur bellum. Sic ab Opunte Attalum, ſic Sulpicium à Chalcide, [f] *ſic eis ipſis diebus Machanidam è manibus ſuis elapſum. Sed non ſemper felicem eſſe fugam: nec pro difficili id bellum habendum, in quo, ſi modo* [g] *congreſſus cum hoſtibus ſis, viceris. Quod primum eſſet, confeſſionem ſe hoſtium habere,* [h] *nequaquam pares eſſe ſibi: brevi & victoriam haud dubiam habiturum, nec meliore eventu eos ſecum quam ſpe pugnaturos.* Læti regem ſocii audierunt. Reddidit inde Achæis Heræam & [1] Triphyliam. [i] Alipheram autem Megalopolitis, quod ſuorum fuiſſe finium ſatis probabant, reſtituit. inde navibus acceptis ab Achæis (erant autem tres quadriremes, & biremes totidem) Anticyram trajecit. inde quinqueremibus ſeptem, & lembis viginti amplius, quos ut adjungeret Carthaginienſium claſſi, miſerat in Corinthium ſinum, profectus ad [2] Erythras Ætolorum, quæ prope Eupalium ſunt, exſcenſionem fecit. Haud fefellit Ætolos: nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis caſtellis [3] Potidaniæ ac Apolloniæ fuit, in ſilvas monteſque refugit. Pecora, quæ inter feſtinationem abigi nequiverant, ſunt direpta & in naves compulſa. Cum his cæteraque præda, Nicia prætore Achæorum Ægium miſſo, quum Corinthum petiſ-

f *Sic ipſis diebus.*] Omnes: *ſic eis ipſis diebus Machanidam.*

g *Congreſſo cum hoſte.*] Putean. Pet. Pal. Men. *congreſſus cum hoſtibus ſis*, ſecus atque Rhenanus.

h *Nequaquam pares eſſe eos.*] Put. *nequaquam pareſes ibi.* Pet. & Pal. *pares eſſe ſibi.* Reg. *patere ſe ſibi.* Men. *par eſſe ſibi.* Certe nuſquam deeſt *ſibi*, quo deleto gaudet Rhenanus. Puto autem ſecundam lectionem veram eſſe.

i *Alipheram autem Megalopolitis, quod ſuorum jus eſſe finium.*] Omnes Gall. & veteres editiones: *quod ſuorum fuiſſe finium.* Lib. 40. *culta ea loca ſuorum finium eſſe.* Lib. 44. *Finium is ager Caſſandrenſium erat.* Vide & ad lib. 32, 5. Sed τὸ *quod* moleſtum eſt. Aut igitur pro eo *quam* vel *qui* legendum, aut pro ſupervacuo cancellandum eſt, hoc modo: *Alipheram autem Megalopolitis (ſuorum fuiſſe finium ſatis probabant) reſtituit.*

VARIORUM.

1 *Triphyliam. Alipheram.*] Stephanus: Τριφυλία ἡ Ἤλις: Ἀλιφειρα πόλις Ἀρκαδίας. Sigonius.

2 *Erythras.*] Stephanus: Ερυθραὶ πόλις Ἰώνων, καὶ Λιβύης καὶ Λοκρίδος, ἣν Εὐπάλιον Αρτεμίδωρος φησί. *Sigonius.*

3 *Potidaniæ.*] Stephanus: Ποτιδανία πόλις Αἰτωλίας. *Sigonius.*

4 *Ipſe*

petiſſet, pedeſtres inde copias per Bœotiam terra duci juſſit. [4] ipſe à Cenchreis præter terram Atticam ſuper Sunium navigans, inter medias prope hoſtium claſſes, Chalcidem pervenit. inde, collaudata fide ac virtute, quod neque timor, neque ſpes flexiſſent eorum animos; hortatuſque [a] in poſterum, ut eadem conſtantia permanerent in ſocietate, ſi ſuam quam Oritanorum atque Opuntiorum fortunam mallent; [5] ab Chalcide Oreum navigat, principumque iis, qui fugere capta urbe, quam ſe Romanis tradere, maluerant, ſumma rerum & cuſtodia urbis permiſſa: ipſe Demetriadem ab Eubœa, unde primo ad opem ferendam ſociis profectus erat, trajecit. Caſſandreæ deinde centum navium longarum carinis poſitis, contractaque [b] ad effectum ejus operis multitudine fabrorum navalium, quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus ſociis latum ab ſe auxilium, retro in regnum conceſſit, ut
9 Dardanis bellum inferret. Extremo æſtatis ejus, qua hæc in Græcia ſunt geſta, quum [6] Q. Fabius Maximus pater

4 *Ipſe à Cenchreis.*] Stephanus: Κεγχρειαὶ πόλις Τρωάδος. δευτέρα πόλις καὶ ἐπίνειον Κορίνθου. Hoc loco Cenchreas, quæ ad Corinthum ſunt, intelligit. *Sigon.*

5 *Ab Chalcide Oreum navigat &c.*] Cuſtodiam Orei concedit Philippus principibus urbis, quod ab Attalo & Romanis paulo ante expugnatum, relictum deinde fuiſſe Philippi in Eubœam adventu intelligendum eſt. *Sigon.*

6 *Q. Fabius Maximus prætor.*] Duo Quinti Fabii Maximi per hoc tempus celebres fuerunt, pater & filius, uterque conſularis. Quorum neuter hoc anno præturam geſſit. Itaque quoniam vox *prætor* non habet locum, *pater* legendum eſt. Sic enim ipſi inter ſe diſtinguuntur, ut alter pater, alter filius nominetur. In Epitoma prioris libri: *Fabius Maximus pater conſul Tarentinos per proditionem recepit.* Livius libro priore: *Q. Fabium filium ad exercitum Venuſianum miſerunt.* Sigonius.

GRONOVII.

a *In poſterum ut eadem &c. Oritanorum atque.*] Hæc verba cum mediis Livii eſſe ſoli credimus Andreæ primo editori. Mihi quidem nullis in ſcriptis occurrerunt: ſed tantummodo: *hortatuſque oppugnatiorum fortunam mallent.* Numquid igitur fuit: *dehortatuſque, ne Opuntiorum fortunam mallent.* id eſt, ne cito ſeſe dederent. Nam & hos ſolos objurgaſſe ſupra dicitur: *Opuntii quoque ab eadem ira increpiti, quod cum trahere obſidionem in adventum ſuum potuiſſent, viſo ſtatim hoſte propre in voluntariam deditionem conceſſiſſent.*

b *Ad effectum ejus operis & multitudine.*]Copulativa eſt erratum operarum in novitiis: nam & Mſſ. & priores editiones eam non agnoſcunt.

pater [c] legatus ab M. Livio conſule Romam ad ſenatum nunciaſſet, conſulem ſatis præſidii Galliæ provinciæ credere L. Porcium cum ſuis legionibus eſſe: decedere ſe inde, ac deduci exercitum conſularem poſſe; Patres non M. Livium tantum redire ad urbem, ſed collegam quoque ejus C. Claudium juſſerunt. Id modo in decreto interfuit, [d] quod M. Livii exercitum reduci, Neronis legiones Annibali oppoſitas manere in provincia juſſerunt. Inter conſules ita per literas convenit, ut, [e] quemadmodum uno animo rempublicam geſſiſſent; ita, quamquam ex diverſis regionibus convenirent, uno tempore ad urbem accederent. Præneſte qui prior veniſſet, collegam ibi opperiri juſſus. Forte ita evenit, ut eodem die ambo Præneſte venirent. inde præmiſſo edicto, ut triduo poſt frequens ſenatus ad ædem Bellonæ adeſſet, omni multitudine obviam effuſa, ad urbem acceſſere. Non ſalutabant modo univerſi circumfuſi, [f] ſed contingere pro ſe quiſque victrices dextras conſulum cupientes; alii gratulabantur, alii gratias agebant, quod eorum opera incolumis reſpublica eſſet. In ſenatu quum more omnium imperatorum, expoſitis rebus ab ſe geſtis, poſtulaſſent, ut [g] pro republica fortiter feliciterque adminiſtrata, & Diis immortalibus haberetur honos, & ipſis triumphantibus urbem inire liceret; Se vero ea quæ poſtularent, decernere Patres, merito Deorum primum, dein

c *Legatus ab M. Livio conſule Romam ad ſenatum miſſus.*] Put. & meliores excludunt τὸ *miſſus*. Nec nobis ea voce expuncta deeſſe quidquam videtur. Vt apud Plautum frequenter: *ab aliquo nuntius, quemque à milite*. Livius lib. 33. de Annibale: *percontantibus legatum ſe Tyrum dici juſſit.*

d *Quod M. Livii exercitum reduci.*] Put. *Livite*. Scribo: *quod M. Livii & exercitum*. Non ipſum modo venire, ſed & exercitum ejus reduci.

e *Quemadmodum uno animo rem geſſiſſent.*] Omnes Gall. Pall. Voſſ. *rempublicam*: defendimuſque olim contra Sigonium.

f *Sed contingere pro ſe quiſque victrices dextras.*] Spernunt Put. & antiquiores τὸ *contingere*. Voſſ. *ſed perſpicere quiſque*. An fuit: *ſed pro ſe quiſque victrices dextras conſulum capientes*. Vel *tangentes*, aut *rapientes*.

g *Pro republica fortiter feliciterque adminiſtrata.*] Sic Put. reg. Men. Pal. Voſſ. non *fideliterque*. quod urget Rhenanus. Sic lib. 2. de Fabiorum exercitu: *ire fortes, ire felices jubent*. Lib. 31. *quum in ſenatu res ab ſe per multos annos forti-*

dein ſecundum Deos, conſulum, reſponderunt; & ſupplicatione amborum nomine, & triumpho [h] utrique decreto, inter ipſos, ne quum bellum communi animo geſſiſſent, triumphum ſepararent, ita convenit: *ut* [i] *quoniam & in provincia M. Livii res geſta eſſet, & eo die, quo pugnatum foret, ejus forte auſpicium fuiſſet; & exercitus Livianus deductus Romam veniſſet, Neronis de provincia deduci non potuiſſet; ut M. Livium quadrigis urbem ineuntem milites ſequerentur:*

fortiter feliciterque geſtas expoſuiſſet. Imperatorum eorumve, quorum auſpiciis aut ductu res geritur, virtus & felicitas eſt; ſociorum, legatorum, militum virtus & fides: itaque illorum *fortis & felix*, horum *fortis & fidelis* opera. Hinc illa formula tam frequens: *bene & feliciter geſta republica.* Noſter lib. 41. *C. Claudius gloriaretur, ſua virtute ac felicitate neminem jam cis Alpes hoſtem populi Romani.* At ecce alteram formulam. Lib. 23. de L. Bantio: *ut nemo inde ſociorum rem Romanam fortius ac fidelius juverit.* Lib. 24. de Hiſpanis transfugis: *operaque eorum forti ac fideli perſæpe reſpublica uſa eſt.* Vt & iterum priore libro de aliis ejus generis: *eorum forti fidelique opera in eo bello uſi ſunt ſæpe Romani.* Lib. 31. ad legatos Ptolomæi: *regnique ejus opes ſcire ſubſidia firma ac fidelia ſuæ reipublicæ eſſe.* Lib. 37. de Maſiniſſa: *In Africa adverſus Syphacem & Carthaginienſes fideliter atque impigre vobiſcum ſtetit.* Lib. 40. de Thurro regulo Hiſpano: *Secutus eſt inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam adjuvit.* Lib. 45. iterum de Maſiniſſa: *populum Romanum ab eo bello Punico forti fidelique opera adjutum.* Et hujus libri hoc ipſo capite: *quam forti fidelique duorum præcipue legatorum opera uſi eſſent.* Quod fruſtra jubet adeſſe correctioni ſuæ Rhenanus. Agricola ad milites apud Tacitum: *ex quo virtute & auſpiciis imperii Romani, fide atque opera veſtra Britanniam viciſtis.* Vides contra morem & decorem Livianum τὸ *fideliter* hic intruſum, quod poſt optimum Beatum, ut multa alia, ſecuti editores tranſierunt. Adde Fabrum Semeſt. 1, 19.

h *Vtrique decreto. Inter ipſos*] Mutavimus diſtinctionem: *Et ſupplicatione amborum nomine & triumpho utrique decreto, inter ipſos, ne quum* &c. *ita convenit.* Vt plane Barberinus. Atque apparet ſupervacuum eſſe conatum Sigonii, qui valde probat ex ſuo libro: *& ſupplicationem amborum nomine & triumphum utrique decreverunt.* Quod nos in nullis invenimus, & manum correctoris audacis manifeſtiſſime prodit.

i *Quoniam in provincia* &c. *fuiſſet, exercitus.*] Quas particulas delet Rhenanus, eas Put. & omnes melioris notæ libri tenent, hoc modo: *ut quoniam & in provincia M. Livii res geſta eſſet, & eo die, quo pugnatum foret, ejus forte auſpicium fuiſſet, & exercitus Livianus deductus Romam veniſſet, Neronis de provincia deduci non potuiſſet; ut M. Livium quadrigis* &c. Si uſquam nexas arenas fecit Rhenanus, hic fecit. Sed & duplicatum *Vt* ferre non potuit. Cur igitur Plautus Bacchidibus: *ſibi qui caveat, aliquem ut hominem reperiam, Ab iſtoc milite, ut ubi meritum ſibi ſit, ſe ut revehat domum.* Noſter lib. 22, 11. *ut quibus oppida caſtellaque immunita eſſent, ut hi commigrarent in loca tuta.* Sic enim legendum eſt veſtigiis vett. libb. quod eadem de cauſſa vulgo vitiatum. Lib. 36, 3. *ut quos L. Quintius milites conſcripſiſſet, & quos ſociis nominique Latino imperaſſet, quos ſecum in provinciam ire oporteret, & tribuni mi-*

litum

rentur: [1] *C. Claudius equo ſine militibus inveheretur.* Ita conſociatus triumphus, quum utrique, tum magis ei, qui quantum merito anteibat, tantum honore collegæ ceſſerat, gloriam auxit: *illum equitem* aiebant *ſex dierum ſpatio tranſcurriſſe longitudinem Italiæ: & eo die cum Aſdrubale in Gallia ſignis collatis pugnaſſe, quo eum caſtra adverſus ſeſe in Apulia poſita habere Annibal credidiſſet. Ita unum conſulem pro utraque parte Italiæ adverſus duos duces, duos imperatores, hinc conſilium ſuum, hinc corpus oppoſuiſſe. Nomen Neronis ſatis fuiſſe ad continendum caſtris Annibalem: Aſdrubalem vero, qua alia re, quam adventu ejus obrutum atque exſtinctum eſſe? Itaque iret alter conſul ſublimis curru multijugis, ſi vellet, equis. Uno equo per urbem verum triumphum vehi: Neronemque, etiamſi pedes incedat; vel parta eo bello, vel ſpreta eo triumpho gloria, memorabilem fore.* Hi ſermones ſpectantium Neronem uſque in Capitolium proſecuti ſunt. [k] Pecuniæ in ærarium tulerunt ſeſtertium tricies octoginta millia æris, militibus M. Livius quinquagenos ſenos aſſes diviſit. tantundem C. Claudius abſentibus militibus ſuis eſt pollicitus, quum ad exercitum rediſſet. Notatum ea die plura carmina militaribus jocis in C. Claudium, quam in conſulem ſuum jactata. Equites L. Veturium, & Q. Cæcilium legatos magnis tuliſſe laudibus: hortatoſque eſſe plebem, ut eos conſules in proximum annum crearent. adjeciſſe equitum prærogativæ auctoritatem conſules; poſtero

litum legionis primæ & tertiæ, ut hi omnes Brunduſium Idibus Majis convenirent. Sic ibi quoque legendum. Et ſuper hæc alibi ſic Livium reſtituemus: nam hæc revera antiqua formula eſt, non quam ſomniavit Rhenanus.

k *Pecuniæ in ærarium tulerunt ſeſtertium tricies.*] Hæc forent centum viginti ſex talenta, minus quatuor millibus nummum: noſtra pecunia 75800. ſcutati. At Polybius ait *πλείω τῶν τριακοσίων ταλάντων.* quod eſſet plus ſeptuagies bis. An excidit litera *L*, cum notatum foret *LXXX*, quod eſt *octogies?* ea enim trecenta triginta tria talenta, viginti minæ.

VARIORUM.

1 *C. Claudius equo.*] Elegantiſſimum animi moderationis in Nerone exemplum; ut qui licet Livii Salinatoris in Haſdrubale opprimendo particeps gloriæ fuerit, tamen triumphantem equo ſequi, quam triumpho (quem Senatus ei æque decreverat) uti maluerit. Vide Val. Max. lib. 4. cap. 1. Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 17. *Godelev.*

poſtero die in concione, quam forti fidelique duorum præcipue legatorum opera uſi eſſent, commemorantes.

10 Quum comitiorum tempus appeteret, & per dictatorem comitia haberi placuiſſet, C. Claudius conſul M. Livium collegam dictatorem dixit: Livius Quintum Cæcilium magiſtrum equitum. à M. Livio dictatore creati conſules L. Veturius, Quintus Cæcilius. is ipſe, qui tum erat magiſter equitum. Inde prætorum comitia habita. creati C. Servilius, M. Cæcilius Metellus, Ti. Claudius Aſellus, Quintus Mamilius Turinus, qui tum ædilis plebis erat. Comitiis perfectis, dictator magiſtratu abdicato, dimiſſoque exercitu, in Etruriam provinciam ex ſenatuſconſulto eſt profectus, ad quæſtiones habendas, qui Etruſcorum Umbrorumve populi defectionis ab Romanis ad Aſdrubalem ſub adventum ejus conſilia agitaſſent, quique eum auxiliis, aut commeatu, aut ope aliqua juviſſent. Hæc eo anno domi militiæque geſta. Ludi Romani ter toti inſtaurati ab ædilibus curulibus, Cn. Servilio Cæpione, Ser. Cornelio Lentulo. Item ludi plebeii ſemel toti inſtaurati ab ædilibus plebis Manio Pomponio Mathone, & Quinto Mamilio Turino. Tertiodecimo anno Punici belli, L. Veturio Philone, & Quinto Cæcilio Metello conſulibus, Bruttii ambobus, ut cum Annibale bellum gererent, provincia decreta. Prætores exinde ſortiti ſunt: M. Cæcilius Metellus urbanam, Q. Mamilius peregrinam, C. Servilius Siciliam, Ti. Claudius Sardiniam. Exercitus ita diviſi: conſulum alteri, quem C. Claudius prioris anni conſul; alteri, quem Q. Claudius proprætor (eæ binæ legiones erant) habuiſſet exercitum: in Etruria duas volonum legiones à C. Terentio proprætore M. Livius proconſul, cui prorogatum in annum imperium erat, acciperet. & Q. Mamilio, ut collegæ juriſdictione tradita, Galliam cum exercitu, cui L. Porcius proprætor præfuerat, obtineret, decretum eſt: juſſuſque populari agros Gallorum, qui ad Pœnos ſub adventum Aſdrubalis defeciſſent.

C. Ser-

C. Servilio cum Cannenſibus duabus legionibus, ſicut
C. Mamilius tenuerat, Sicilia tuenda data. Ex Sardinia
vetus exercitus, cui A. Hoſtilius præfuerat, deportatus.
novam legionem, quam Ti. Claudius trajiceret ſecum,
conſules conſcripſerunt. Q. Claudio, ut Tarentum,
C. Hoſtilio Tubulo, ut Capuam provinciam haberet,
prorógatum in annum imperium eſt. M. Valerius pro-
conſul, qui tuendæ circa Siciliam maritimæ oræ præfue-
rat, [a] triginta navibus C. Servilio præbitis, cum cætera
omni claſſe redire ad urbem juſſus. In civitate tanto di- 11
ſcrimine belli ſollicita, quum omnium ſecundorum ad-
verſorumque cauſas in Deos verterent, multa prodigia
nunciabantur; Tarracinæ Jovis ædem, Satrici Matris
Matutæ de cœlo tactam. Satricanos haud minus terre-
bant in ædem Jovis [b] foribus ipſis duo prolapſi angues.
Ab Antio nunciatum eſt, cruentas ſpicas metentibus vi-
ſas eſſe. Cære porcus biceps, & agnus mas idemque fœ-
mina natus erat. Et Albæ duo ſoles viſos referebant:
& nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro Ro-
mano locutus, & ara Neptuni multo ſudore manaſſe in
circo Flaminio dicebatur: & ædes Cereris, Salutis,
Quirini de Cœlo tactæ. Prodigia conſules hoſtiis ma-
joribus procurare juſſi, [c] & ſupplicationem unum diem
habere. Ea ex ſenatuſconſulto facta. Plus omnibus aut
nuntiatis peregre, aut viſis domi prodigiis, terruit ani-
mos hominum, [d] ignis in æde Veſtæ extinctus. cæſaque
flagro eſt Veſtalis, cujus cuſtodia noctis ejus fuerat, juſſu
P. Li-

GRONOVII.

a *Triginta navibus C. Servilio traditis.*] Reg. *relictis.* Put. Men. Voſſ. *præditis.* Scribe: *præbitis.* Neque hoc magis mirum quam lib. 35. *aditum in Græciam Romanis nullos alios quam Ætolos dediſſe, & ad vincendum vires eoſdem præbuiſſe: deinde quantas peditum equitumque copias præbituri Antiocho ad bellum eſſent.* Lib. 45. *A. Babius unus eſt damnatus, quod milites Romanos præbuiſſet ad miniſterium cædis.*

b *Foribus ipſis duo prolapſi angues.*] Omnes Gall. Voſſ. & melior Pal. *perlapſi.*

c *Et ſupplicationem una die habere.*] Iidem prorſus: *unum diem.* Lib 25. *Horum prodigiorum cauſa diem unum ſupplicatio fuit.* Lib. 27. *& ſupplicatio diem unum fuit ex decreto pontificum.*

d *Ignis in æde Veſtæ extinctus. ob*

P. Licinii pontificis. Id quamquam nihil portendentibus Deis, cæterum negligentia humana acciderat, tamen & hoſtiis majoribus procurari, & ſupplicationem ad Veſtæ haberi placuit. Priuſquam proficiſcerentur [e] conſules ad bellum moniti ab ſenatu ſunt, *ut in agros reducendæ plebis curam haberent. Deûm benignitate ſummotum bellum ab urbe Roma & Latio eſſe, & poſſe ſine metu in agris habitari. Minime convenire, Siciliæ, quam Italiæ colendæ majorem curam eſſe.* Sed res haudquaquam erat populo facilis; & liberis cultoribus bello abſumptis, & inopia ſervitiorum, & pecore direpto, villiſque dirutis aut incenſis. magna tamen pars auctoritate conſulum compulſa in agros remigravit. Moverant autem hujuſce rei mentionem Placentinorum & Cremonenſium legati, querentes, agrum ſuum ab accolis Gallis incurſari, ac vaſtari: magnamque partem colonorum ſuorum dilapſam eſſe: & infrequentes ſe urbes, agrum vaſtum ac deſertum habere. Mamilio prætori mandatum, ut colonias ab hoſte tueretur. Conſules ex ſenatuſconſulto edixerunt, ut qui cives Cremonenſes atque Placentini eſſent, ante certam diem in colonias reverterentur. principio deinde veris & ipſi ad bellum profecti ſunt. Q. Cæcilius conſul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio proprætore accepit, noviſque militibus, quos ipſe conſcripſerat, ſupplevit. In Conſentinum agrum conſules exercitum duxerunt, paſſimque depopulati, quum agmen jam grave præda eſſet, in ſaltu anguſto, à Bruttiis jaculatoribuſque Numidis turbati ſunt, ita ut non præda tantum,

quam cauſſam cæſa.] Dele centonem trium vocum, quem à mala manu adſutum coarguunt Put. reg. Men. Voſſ. exhibendo: *terruit animos hominum ignis in æde Veſtæ exſtinctus. Cæſaque flagro eſt Veſtalis.* Itaque & bene delevit Rhenanus *τὸ Virgo.* Sed & verbum *eſt* ſupervacaneum videtur, ſcribendumque: *ignis in æde Veſtæ exſtinctus cæſaque flagro Veſtalis.* Sed & pro *cujus* nonnulli codices *viſa.* An fuit: *cuja cuſtodiæ nocte ejus fuerat.* Neque enim Livius vereri debuit frequentatum etiam Ciceroni.

e *Conſules ad bellum, moniti ab ſenatu ſunt.*] Sic omnes Gall. & Voſſianus; non *admoniti*, ut Rhenanus.

f In-

tum, ſed armati quoque in periculo fuerint. major tamen tumultus, quam pugna fuit: & præmiſſa præda, [f] incolumes & legiones in loca tuta evaſere. Inde in Lucanos profecti. ea ſine certamine tota gens in ditionem populi Romani rediit. Cum Annibale nihil eo anno rei geſtum 12
eſt. nam neque ipſe ſe obtulit in tam recenti vulnere publico privatoque, neque laceſſierunt quietum Romani. tantam ineſſe vim, etſi omnia alia circa eum ruerent, in uno illo duce cenſebant. Ac neſcio [g] an mirabilior adverſis quam ſecundis rebus fuerit. quippe qui, quum & in hoſtium terra per annos tredecim, tam procul ab domo, varia fortuna bellum gereret exercitu non ſuo civili, ſed miſto ex colluvione omnium gentium, quibus non lex, non mos, non lingua communis; alius habitus, alia veſtis, alia arma, alii ritus, alia ſacra, alii prope dii eſſent; ita quodam uno vinculo copulaverit eos, ut nulla nec inter ipſos, nec adverſus ducem ſeditio extiterit; quum & pecunia ſæpe in ſtipendium, & commeatus in hoſtium agro deeſſent: quorum inopia, priore Punico bello multa infanda inter duces militeſque commiſſa fuerant. Poſt Aſdrubalis verò exercitum cum duce, in quibus ſpes omnis repoſita victoriæ fuerat, deletum, cedendoque in angulum Bruttium cætera Italia conceſſum; cui non videatur mirabile, nullum motum in caſtris factum? nam ad cætera id quoque acceſſerat, ut ne alendi quidem exercitus,

f *Incolumes legiones in loca tuta evaſere.*] Put. & Gall. omnes unuſque Pal. & Voſſ. *incolumes & legiones.* Deinde Pet. reg. duo Pall. *in loca culta.* Men. *in loca occulta.* Voſſ. *in loca tulta.* Put. *in loca ulta.* Scribendum forte: *in loca alta.*

g *An mirabilior fuerit adverſis.*] Put. reg. Men. Pal. Voſſ. *An mirabilior adverſis quam ſecundis rebus tulerit.* Pet. alterque Pal. *An mirabilior adverſis quam ſecundis rebus fuerit:* ut & editiones ab Andrea uſque ad Frobenium. Tranſpoſitum video primo in Gryphio. Sed aliud quid latet: nam ſcripti omnes: *quippe & in hoſtium:* τὸ *qui quum* excluſiſſima: & inferius, *ita quodam uno:* non *quodammodo uno*, non *quondam uno.* Videor mihi propemodum adſequi, quid ſignificent, nempe profectum ab auctore: *Ac neſcio an mirabiliori adverſas quam ſecundas res tulerit virtute: & in hoſtium terra per annos tredecim cum procul ab domo, varia fortuna bellum gereret exercitu non ſuo civili, ſed miſto ex colluvione gentium &c. ita quo-*

citus, niſi ex Bruttio agro ſpes eſſet; qui ut omnis coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui erat: tum magnam partem juventutis abſtractam à cultu agrorum bellum occupaverat, & [h] mos vitio etiam inſitus genti per latrocinia militiam exercendi. nec ab domo quicquam mittebatur, de Hiſpania [i] retinenda ſollicitis, tamquam omnia proſpera in Italia eſſent. In Hiſpania res quadam ex parte eandem fortunam, quadam longe diſparem habebant: eandem, quod prælio victi Carthaginienſes duce amiſſo in ultimam Hiſpaniæ oram uſque ad Oceanum compulſi erant: diſparem autem, quod Hiſpania, non quam Italia modo, ſed quam ulla pars terrarum bello reparando aptior erat, locorum hominumque ingeniis. itaque ergo [1] prima Romanis inita provinciarum, quæ quidem continentis ſint, poſtrema omnium, noſtra demum ætate, ductu auſpicioque Auguſti Cæſaris, perdomita eſt. Ibi tum [k] Aſdrubal Giſgonis, maximus clariſſi-

nam uno vinculo copulaverit eos. In his poſtremis intelliges ex ſuperioribus: *& neſcio, ita quonam uno vinculo?*

h *Mos vitio etiam inſitus genti inter latrocinia.*] Omnes: *per latrocinia.* Optimus & Voſſ. *par l.* Suſpecta mihi hic etiam vitii vox *vitio*, vereorque, ne ſcripſerit auctor: *& mos ultro etiam inſitus genti.* id eſt, per ſe, ſua natura. libro ſequenti: *latrociniis magis quam juſto bello in Bruttiis gerebantur res, non ſocietate magis Punica, quam ſuopte ingenio congruentibus in eum morem.*

i *Retinenda ſollicitis, tanquam omnia proſpera in Italia eſſent. In Hiſpania.*] Horum verborum omnium nec volam nec veſtigium ullum in optima & aliis fide dignis membranis deprehendimus. Nec video, quare neceſſe fuerit cauſſam aut hic addi, aut hanc excogitari, quum una perpetua paſſim inculcetur, invidia Barcinæ factionis. Quid deſiderabis, ſi legas: *nec ab domo quicquam mittebatur. Hiſpaniæ res quadam ex parte eandem fortunam, quadam longe diſparem habebant.* Vacat enim τὸ *de* ut ſæpe alibi.

k *Aſdrubal Giſgonis filius maximus clariſſimuſque.*] Put. relegat vocem *filius*, & nos cum eo. Sic enim noſter lib. 25. *ad Aſdrubalem Amilcaris citatum agmen rapiunt.* Eodemque: *Aſdrubalem Giſgonis venientem ad reliquias belli delendas.* Lib. 26. *Aſdrubal Amilcaris ad lapides atros caſtra habebat.* Lib. 27, 22. idem *Aſdrubal Giſgonis*, bis exſtat, & in epitome libri ejuſdem. Servius ad illud in primo Georg. *claramque Lycaonis Arcton.* Subaudi, *filiam*, ut, *Deiphobe Glauci.* Adde eundem ad primæ Æneidos, *Ajacis Oilei.* Cæterum idem Put. omneſque Gallici & Voſſ. ignorant *clariſſimus*, habentque modo: *maximuſque.* Quid velint, haud ſcio: niſi forte & particulam deleri, ſcribique: *Aſdrubal Giſgonis maximus eo bello.*

VARIORUM.

1 *Prima Romanis inita provinciar. quæ quidem continentis ſint.*] Hoc ait propter

tiſſimuſque eo bello ſecundum Barcinos dux, regreſſus ab Gadibus, rebellandi ſpem adjuvante Magone Amilcaris filio, delectibus per ulteriorem Hiſpaniam habitis, ad quinquaginta millia peditum, & quatuor millia & quingentos equites armavit. De equeſtribus copiis ferme inter auctores convenit: [2] peditum ſeptuaginta millia quidam adducta ad Silpiam urbem ſcribunt. Ibi ſuper campos patentes duo duces Pœni ea mente, ne detrectarent certamen, conſederunt. Scipio, quum ad eum fama 13
tanti comparati exercitus perlata eſſet, neque Romanis legionibus tantæ ſe parem fore multitudini ratus, ut non in ſpeciem ſaltem opponerentur barbarorum auxilia; neque in iis tamen tantum virium ponendum, ut mutando fidem, quæ cladis cauſſa fuiſſet patri patruoque, magnum momentum facerent; præmiſſo Silano ad Colcam duodetriginta oppidis regnantem, ut equites pediteſque ab eo, quos ſe per hiemem conſcripturum pollicitus erat, acciperet; ipſe ab Tarracone profectus, protinus ab ſociis, qui accolunt viam, modica contrahendo auxilia, Caſtulonem pervenit. Eo adducta ab Silano auxilia, tria millia peditum & quingenti equites. [a] inde ad Bæculam urbem progreſſus omni exercitu civium, ſociorum; peditum equitumque quinque & quadraginta millibus. Caſtra ponenteis eos Mago & Maſaniſſa cum omni

propter Sardiniam & Siciliam, quæ primæ provinciæ fuerunt, Velleio auctore, & cæteris, ſed non ſunt in continente. *Sigon.*

2 *Peditum LXX. millia.*] Intelligit Polybium, qui ſic ait lib. XI. πλῆθος δὲ πεζῶν μὲν εἶχον εἰς ἑπτὰ μυριάδας, ἱππεῖς δὲ τετρακισχιλίους. Sigonius.

GRONOVII.

a *Inde ad Betulam urbem proceſſum cum omni exercitu.*] Put. clare: *ad Baeculam.* Et ita ſcribendum, nam Polybius Βαίκυλαν vocat. Lib. 10. de Aſdrubale altero: ἐτύγχανε μὲν Ἀσδρούβαν ἐν τοῖς περὶ Κασταλῶνα τόποις περὶ Βαίκυλαν πόλιν. Sic ergo in eadem hiſtoriæ parte refinge apud noſtrum libro præcedenti c. 18. *Proximus Carthaginienſium exercitus prope urbem Baculam erat.* In hac ipſa autem lib. 11. ἐγγίους δὲ τῷ Κασταλῶνι καὶ τοῖς περὶ Βαίκυλα τόποις. Cætera vulgata eſt Rhenani. nam Put. *progreſſus omni exercitu civium, ſociorum.* ſublata præpoſitione. Sic Cæſar 2. de bello Gall. *Cæſar equitatu præmiſſo ſequebatur omnibus copiis.* Et ibidem: *ſubito omnibus copiis provolaverunt.* Et

omni equitatu aggreſſi ſunt. turbaſſentque munientes, ni abditi poſt tumulum, [b] opportune ad id poſitum, ab Scipione equites, improviſo in effuſos incurriſſent. Hi promptiſſimum quemque, & proxime vallum, atque in ipſos munitores primum invectum, vixdum prælio inito fuderunt: cum cæteris, qui ſub ſignis atque ordine agminis inceſſerant, longior & diu ambigua pugna fuit. ſed quum ab ſtationibus primum expeditæ cohortes, deinde ex opere deducti milites, atque arma capere juſſi plures [c] & integri feſſis, magnumque jam agmen armatorum à caſtris in prælium rueret, terga haud dubie vertunt Pœni Numidæque. Et primo turmatim abibant; nihil propter pavorem feſtinationemve confuſis ordinibus: dein, poſtquam acrius ultimis incidebat Romanus, neque ſuſtineri impetus poterat; nihil jam ordinum memores, paſſim qua cuique proximum fuit, in fugam effunduntur. Et quamquam eo prælio, aliquantum & Romanis aucti & diminuti hoſtibus animi erant, [d] tamen numquam per aliquot inſequentes dies ab excurſionibus equitum leviſque

jam de hoc loquendi genere monuimus. *Progreſſus* omnes alii libri. Sed potius utrumque ejice, ac ſcribe: *Inde ad Bæculam urbem, exercitu omni civium, ſociorum, peditum equitumque quinque & quadraginta millibus, caſtra ponentes eos.* Puta Scipionem & Silanum.

b *Opportune ad id poſiti.*] Omnes ſcripti, *poſitum.* Scribe: *ni abditi poſt tumulum opportuno ad id poſitu ab Scipione equites.* Niſi malis, *opportune oppoſitum.*

c *Et uſque integri feſſis ſubirent.*] Omnes Gall. & Pall. cum Voſſ. abolent τὸ *uſque* ab Rhenano profectum. Sed nec *ſubirent.* Put. reg. Men. Voſſ. aut ullus ſinceriorum admittunt: quod mirabar initio, nunc certum habeo fullonum & ſarcinatorum eſſe. Sermo Livii purus hic fuit: *ſed quum ab ſtationibus primum expeditæ cohortes, deinde ex opere deducti milites, atque arma capere juſſi plures & integri feſſis, magnumque jam agmen armatorum à caſtris in prælium rueret, terga haud dubie vertunt Pœni Numidæque.* In quo *rueret* pertinet ad integranda omnia priora membra: ut & expeditas cohortes ruiſſe, dein ex opere deductos milites ruiſſe, tum arma capere juſſos integros quoque plures his, qui ſive opere ſive prælio feſſi eſſent, ruiſſe, immenſum denique agmen ruiſſe à caſtris in prælium intelligamus. Fuit & difficultas in hoc, quod non viderent τὸ *feſſis* eſſe caſum obſequentem comparativo *plures*: nam *arma capere juſſi plures & integri feſſis* eſt juſſi in hoſtem exire & pugnam capeſſere etiam integri plures his, qui erant feſſi partim opere munitionis, partim præliando. omnes mox: *Et primo turmatim*: non *primum.*

d *Tamen nunquam per aliquot inſequentes dies ab excurſionibus equitum leviſque armaturæ ceſſatum eſt.*] Put. tamen

viſque armaturæ ceſſatum eſt. Ubi ſatis tentatæ per hæc 14
levia certamina vires ſunt; prior Aſdrubal in aciem copias eduxit: deinde & Romani proceſſere. ſed utraque acies pro vallo ſtetit inſtructa: & quum ab neutris pugna cœpta eſſet, jam die ad occaſum inclinante, à Pœno prius, deinde ab Romano in caſtra copiæ reductæ. Hoc idem per dies aliquot factum. prior ſemper Pœnus copias caſtris educebat. prior feſſis ſtandò ſignum receptui dabat. ab neutra parte procurſum, telumve miſſum, aut vox ulla orta. mediam aciem hinc Romani, illinc Carthaginienſes miſti Afris: cornua ſocii tenebant: erant autem utrimque Hiſpani pro cornibus. ante Punicam aciem [e] elephanti caſtellorum procul ſpeciem præbebant. Jam hoc in utriſque caſtris ſermonis erat, ita, ut inſtructi ſtetiſſent, pugnaturos. [f] medias acies Romanum Pœnumque, quos inter belli cauſa eſſet, pari robore animorum armorumque concurſuros. [g] Scipio ubi hæc obſtinatè credita animadvertit, omnia de induſtria in eum diem, quo pugnaturus erat, mutavit. Teſſeram veſperi per caſtra dedit, ut ante lucem [h] viri equique curati & pranſi eſſent: armatus eques frenatos, inſtratoſque teneret

men aliquotiens ſequentis dies ab. Nec aliter Men. & purgatiſſimus Pall. Voſſianuſque, niſi quod *ſequentes*, nec regius, niſi quod *ſequentibus diebus*. Fortaſſe: *tamen aliquotiens ſequentibus diebus excurſ. eq. l. q. ar. certatum eſt.*

e *Elephanti caſtellorum procul ſpeciem præbebant.*] Put. *ſpeciem ui præbebant.* Pet. reg. Voſſ. Men. Pal. unus: *ſpeciem viſu præbebant.* Vti lectum & vulgo fuit ante Rhenanum. Optimus codex voluit: *elephanti caſtellorum procul ſpeciem ſex præbebant.*

f *Medias acies Romanum Pœnumque, quos inter* &c. *concurſuras.*] Omnes Gall. & Pall. cum Voſſ. *concurſuros.* ut ad illa proximiora, *Romanum Pœnumque*, non ad *medias acies* referatur.

g *Scipio ubi hæc obſtinate credita animadvertit.*] Put. *animoadvertit.* Videlicet pro *animom*, ſeu *animum advertit.* De quo ad librum 24. Auctor de bello Africano: *& animum etiam advertebat, frumento ſe in Africa niſi importatitio uti non poſſe.*

h *Viri equique pranſi.*] Put. reg. & Pal. melior: *ut ante lucem viri equique curati & pranſi eſſent.* Cæteri omnes: *curate pranſi.* Non eſt dubitandum de ſinceritate illius lectionis, quam & ſignificabat ſcriptura ante Rhenanum; *equique cum raptim pranſi.* Cato de re ruſt. cap. 104. *Boves uti valeant & curati bene ſient.* Mox: *ita boves & corpore curatiores erunt.* Gellius 4, 20. *Et, cur, inquiunt, ita eſt, ut tu ſis quam equus curatior? quoniam, inquit, ego me curo, equum Statius nihili ſervus.* Ita legendum. Statim Putean. *frenatos inſtratoſque teneret equos.*

teneret equos. Vixdum ſatis certa luce, equitatum omnem cum levi armatura in ſtationes Punicas immiſit: inde confeſtim ipſe cum gravi agmine legionum procedit: [i] præter opinionem deſtinatam ſociorum hoſtiumque, Romano milite cornibus firmatis, ſociis in mediam aciem acceptis. Aſdrubal clamore equitum excitatus, ut ex tabernaculo proſiluit, tumultumque ante vallum, & trepidationem ſuorum, & procul ſigna legionum fulgentia, plenoſque hoſtium campos vidit; equitatum omnem [k] extemplo in equites emittit. ipſe cum peditum agmine caſtris egreditur. nec ex ordine ſolito quicquam acie inſtruenda mutat. Equitum jam diu anceps pugna erat: [l] nec ipſa per ſe decerni poterat, quia pulſis (quod propè invicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat. ſed ubi jam haud plus quingentos paſſus acies inter ſeſe aberant, ſigno receptui dato, Scipio, patefactiſque ordinibus, equitatum omnem levemque armaturam in medium acceptam diviſamque in partes duas, in ſubſidiis poſt cornua locat. Inde ubi incipiendæ jam pugnæ tempus erat, Hiſpanos (ea media acies fuit) preſſo gradu incedere jubet. ipſe è dextro cornu (ibi namque præerat) nuncium ad Silanum & Marcium mittit, ut cornu extenderent [m] in ſiniſtra parte, quemadmodum ſe tendentem à dextra vidiſſent: & cum expeditis peditum equitumque prius pugnam conſcrerent cum hoſte, quam coire inter ſe mediæ acies poſſent. Ita diductis cornibus cum ternis

i *Præter opinionem deſtinatam ſociorum hoſtiumque.*] Poteſt utcumque ſe tueri: malim tamen: *præter opinione deſtinatum.* Id eſt, præter id, quod opinione utrorumque deſtinabatur vel præſumebatur. De hoc uſu participiorum habes ad lib. 3, 20. Lib. 29. *quem ſpe deſtinaverit Annibalem ex Italia detracturum.* Lib. 33. *animis autem Zeuxippum auctorem deſtinabant cædis.* Lib. 39. *ſimul & ſpe haud dubia regnum ei poſt mortem patris deſtinabant.*

k *Extemplo in equites immittit.*] Omnes Gall. duo Pall. Voſſ. *emittit.* Vide ſupra ad 10, 5.

l *Nec ipſa per ſe decerni poterat.*] Hæc uni codici, hac parte mutilo, nimium credulus imprudenter delet Rhenanus. Habent noſtri omnes nullo apice minus. Adde quæ ad lib: 7, 9.

m *In ſiniſtra parte, quemadmodum ſe tendentem à dextra.*] Omnes Gall. & Pall. cum Voſſ. *in ſiniſtram partem, &c. ad dextram:* contra ſententiam Rhenani.

ternis peditum cohortibus, terniſque equitum turmis, ad hoc velitibus, citato gradu in hoſtem ducebant: ſequentibus in obliquum aliis. Sinus in medio erat, quia ſegnius Hiſpanorum ſigna incedebant, & jam conflixerant cornua: quum, quod roboris in acie hoſtium erat, Pœni veterani, Afrique nondum ad teli conjectum veniſſent, neque in cornua, ut adjuvarent pugnantes, diſcurrere auderent; ne aperirent mediam aciem venienti ex adverſo hoſti. Cornua ancipiti prælio urgebantur: eques, [n] leviſque armatura, & velites, circumductis alis in latera incurrebant; cohortes à fronte urgebant, ut abrumperent cornua à cætera acie. Et tum ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum quod turba Balearium tyronumque Hiſpanorum, Romano Latinoque militi objecta erat, & procedente jam die vires etiam deficere Aſdrubalis exercitum cœperant, oppreſſos matutino tumultu, coactoſque priuſquam cibo corpora firmarent, raptim in aciem exire. Ad id ſedulò diem extraxerat Scipio, ut ſera pugna eſſet. nam ab ſeptima demum hora peditum ſigna cornibus concurrerunt. ad medias acies aliquanto ſerius pervenit pugna: ita ut prius æſtus à meridiano ſole, laborque ſtandi ſub armis, & ſimul fames ſitiſque corpora afficeret, quam manus cum hoſte conſererent. Itaque ſteterunt ſcutis innixi. nam ſuper cætera elephanti etiam, tumultuoſo genere pugnæ equitum velitumque & levis armaturæ conſternati, è cornibus in mediam aciem ſeſe intulerant. Feſſi igitur corporibus animiſque retulêre pedem: ordines tamen ſervantes, haud ſecus, quam ſi imperio ducis cederet integra acies. Sed [o] quum eo ipſo acrius, ubi inclinatam ſenſere rem,

nani. Polybius: τῷ μὲν δεξιῷ τὰς σημείας καὶ τὰς ἴλας ἐπιστρέφειν ἐπὶ δόρυ· τῷ δ' εὐωνύμῳ τ' ἐναντία· καὶ λαβὼν αὐτὸς μὲν ἀπὸ τῶν δεξιῶν.

n *Leviſque armatura & velites.*] Neſciunt τὸ & ſcripti: & alii quidem *armatura*; optimi *leviſque armatura velites* per epexegeſin. Nam & alibi modo eoſdem, modo diverſos facit.

o *Quum eo ipſo acrius, ubi inclinatam ſenſere, victores.*] Poſſes referre ad *aciem*, qua in voce præcedens membrum

rem, victores ſe undique inveherent: nec facile impetus ſuſtineri poſſet; quamquam retinebat, obſiſtebatque cedentibus Aſdrubal, *ab tergo eſſe colleis tutumque receptum, ſi modicè ſe reciperent*, clamitans; tamen vincente verecundiam metu (quum proximus quiſque hoſtem cederet) terga extemplo data, atque in fugam ſeſe omnes effuderunt. Ac primo conſiſtere ſigna in radicibus collium, ac revocare in ordines militem cœperant; cunctantibus in adverſum collem erigere aciem Romanis. deinde ut inferri impigre ſigna viderunt, integrata fuga, in caſtra pavidi compelluntur. Nec procul vallo Romanus aberat: cepiſſetque tanto impetu caſtra; ni ſe ex vehementi ſole, qualis inter graves imbre nubes effulget, [p] tanta vis aquæ dejeciſſet, ut vix in caſtra ſua receperint ſe victores: quoſdam etiam religio ceperit, ulterius quicquam eo die conandi. Carthaginienſes, quamquam feſſos labore ac vulneribus, nox imberque ad neceſſariam quietem vocabat; tamen quia metus & periculum ceſſandi non dabat tempus prima luce oppugnaturis hoſtibus caſtra, ſaxis undique circa ex propinquis vallibus congeſtis augent vallum; munimento ſeſe, quando in armis parum præſidii foret, defenſuri. Sed tranſitio ſociorum, fuga ut tutior mora videretur, fecit. Principium defectionis ab Attane regulo Turdetanorum factum eſt. is cum magna popularium manu transfugit. inde duo munita oppida cum præſidiis tradita à præfectis Romano. Et ne latius, inclinatis ſemel ad defectionem animis ſerperet res,
16 ſilentio proximæ noctis Aſdrubal caſtra movet. Scipio, ut prima luce qui in ſtationibus erant, retulerunt, profectos hoſtes; præmiſſo equitatu ſigna ferri jubet. adeoque citato agmine ducti ſunt, ut ſi via recta veſtigia ſequentes iſſent, haud dubiè aſſecuturi fuerint. ducibus eſt creditum,

brum terminatur. Sed optimi: *ubi inclinatam ſenſere rem, victores.*

p *Tanta vis aquæ dejecta eſſet.*] Omnes: *dejeciſſet.* Optimus quoque ut Sigonius: *ni ſe ex v.* ſtatim omnes item Gall. & Pall. *ut vix in caſtra ſua receperint ſe victores*, Rhenani ingratiis.

ditum, brevius aliud eſſe iter ad Bætim fluvium, ut tranſeuntes aggrederentur. Aſdrubal, clauſo tranſitu fluminis ad Oceanum flectit. & jam inde fugientium modo effuſi abibant; idque aliquantum ab legionibus Romanis intervalli fecit. Eques, leviſque armatura, nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat morabaturque: ſed quum ad crebros tumultus ſigna conſiſterent, & nunc equeſtria, nunc cum velitibus auxiliiſque peditum prælia conſererent, ſupervenerunt legiones. Inde non jam pugna, ſed trucidatio velut pecorum fieri; donec ipſe dux fugæ auctor, [q] in proximos colles cum ſex millibus ferme ſemiermium evaſit. cæteri cæſi captique: caſtra tumultuaria raptim Pœni tumulo editiſſimo communierunt: atque inde, [r] cum hoſtis nequicquam ſubire iniquo aſcenſu conatus eſſet, haud difficulter ſeſe tutati ſunt. Sed obſidio in loco nudo atque inopi vix in paucos dies tolerabilis erat. itaque tranſitiones ad hoſtes fiebant. Poſtremo ipſe dux navibus acceptis, ([ſ] nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu, Gadeis perfugit. Scipio fuga ducis hoſtium audita, decem millia peditum, mille equites relinquit Silano ad caſtrorum obſidionem. ipſe cum cæteris copiis, ſeptuageſimis caſtris, protinus cauſſis regulorum civitatumque cognoſcendis, ut præmia ad veram meritorum æſtimationem tribui poſſent, Tarraconem rediit. Poſt profectionem ejus Maſaniſſa cum Silano clam congreſſus, ut ad nova conſilia gentem quoque ſuam obedientem haberet, cum paucis popularibus in Africam trajecit; non tam evidenti eo tempore ſubitæ mutationis cauſſa, quam documento poſt id tempus conſtantiſſimæ ad ultimam ſenectam fidei,

q *In proximos colles cum ſeptem millibus.*] Omnes Gall. & Pall. cum Voſſ. *ſex millibus.*

r *Quum hoſtes conati eſſent.*] Put. & optimus quiſque: *cum hoſtis nequidquam ſubire iniquo aſcenſu conatus eſſet:* nolente Rhenano. Sed mox, ut ille voluit, neque impetravit ab editoribus: *itaque tranſitiones ad hoſtem fiebant.*

ſ *Nec procul inde aberat mare.*] Put, non agnoſcit *το inde.*

fidei, ne tum quidem eum ſine probabili cauſſa feciſſe. Mago inde remiſſis ab Aſdrubale navibus Gades petit. Cæteri deſerti ab ducibus, [t] pars tranſitione, pars fuga diſſipati per proximas civitates ſunt. nulla manus numero aut viribus inſignis. Hoc maxime modo ductu atque auſpicio P. Scipionis pulſi Hiſpania Carthaginienſes ſunt; [1] tertiodecimo anno poſt bellum initum, quinto poſtquam P. Scipio provinciam & exercitum accepit. Haud multo poſt Silanus, debellatum referens, Tarra-
17 conem ad Scipionem rediit. L. Scipio cum multis nobilibus captivis nuncius receptæ Hiſpaniæ Romam eſt miſſus. & quum cæteri lætitia gloriaque ingenti eam rem vulgò ferrent, unus qui geſſerat, inexplebilis virtutis veræque laudis, parvum inſtar eorum, quæ ſpe ac magnitudine animi concepiſſet, receptas Hiſpanias ducebat. jam Africam, magnamque Carthaginem, & in ſuum decus [v] nomenque velut conſummatam ejus belli gloriam ſpectabat. Itaque [x] præmoliendas ibi ratus jam res, conciliandoſque regum gentiumque animos, Syphacem primum regem ſtatuit tentare. Maſæſylorum is rex erat. Maſæſyli gens affinis Mauris, in [y] regionem Hiſpaniæ, maxime qua ſita Nova Carthago eſt, ſpectant.

Fœdus

t *Pars tranſitione, pars fuga.*] Put. reg. Men. Pall. Voſſ. carent poſteriore *pars*. Vide ad lib. 5, 37. Lib. 43. *quum ſine intermiſſione interdiu noctuque alii ſuccedentes, pars ſcalas muris, ignem portis inferrent.*

v *Nomenque velut conſummatum.*] Sic quidem omnes libri. Vide tamen an legendum ſit: *& in decus nomenque olim conſummandi ejus belli gloriam ſpectabat.*

x *Præmoliendas ibi ratus jam res.*] Putean. & quivis optimi: *Itaque præmolienda ſibi ratus jam reconciliandoſque.* Scribe: *Itaque præmoliendam ſibi ratus jam rem conciliandoſque.*

y *Regionem Hiſpaniæ, maxime qua ſita eſt Nova Carthago, ſpectant.*] Omnes Gall. unus Pal. *in regionem.* Sic lib. 4. *aliis frons in Etruriam ſpectans obſtruebatur.* Plinius lib. 18, 33. *In hunc Italiæ palmites ſpectent.* Et iterum: *Quum æſtate paſces, in occidentem ſpecta ante meridiem, poſt meridiem in orientem.* Capite ſequenti: *In hunc Aſiæ, Græciæ, Hiſpaniæ, maritimæ Italiæ, Campaniæ, Apuliæ, arbuſta vineæque ſpectent.*

VARIORUM.

1 *Tertiodecimo anno.*] In Vet. lib. [illegible] *quarto decimo*, non *tertio decimo*, ut emendavit Glareanus. Legendum eſt tamen, *duodecimo.* Forma autem eſt loquendi, qua primus annus non comprehenditur, ut cum ait, *quinto anno*

poſt-

Fœdus ea tempeſtate regi cum Carthaginienſibus erat, quod haud gravius ei ſanctiuſque, quam vulgo barbaris, quibus ex fortuna pendet fides, ratus fore; oratorem ad eum C. Lælium cum donis mittit. Quibus barbarus lætus, & quia res tum proſperæ ubique Romanis, Pœnis in Italia adverſæ, in Hiſpania nullæ jam erant; [a] amicitiam ſe Romanorum accipere annuit. firmandæ ejus fidem nec dare, nec accipere, niſi cum ipſo coram duce Romano. Ita Lælius. in id modo fide ab rege accepta; tutum adventum fore, ad Scipionem rediit. Magnum in omnia momentum Syphax affectanti res Africæ erat; opulentiſſimus ejus terræ rex, bello jam expertus ipſos Carthaginienſes; finibus etiam regni aptè ad Hiſpaniam, quod freto exiguo dirimuntur, poſitis. Dignam itaque rem Scipio ratus, quæ, quoniam non aliter poſſet, magno periculo peteretur; L. Marcio Tarracone, M. Silano Carthagine Nova, quo pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat, ad præſidium Hiſpaniæ relictis; ipſe cum C. Lælio duabus quinqueremibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimum remis, [b] interdum & leni adjuvante vento, in Africam trajecit. Forte ita incidit, ut eo ipſo tempore Aſdrubal pulſus Hiſpania ſeptem triremibus portum invectus, anchoris poſitis terræ applicaret naves; quum conſpectæ duæ quinqueremes haud cuiquam dubio, quin hoſtium eſſent, opprimique à pluribus priuſquam portum intrarent, poſſent, nihil aliud quam tumultum ac trepidationem ſimul militum ac nautarum nequicquam armaque & naves expedientium, fecerunt. percuſſa enim ex alto vela paulo acriori vento, prius in portum intulerunt quinqueremes, quam Pœni

poſtquam Scipio imperium accepit. Etenim revera hic eſt Punici belli annus decimus & tertius, & imperii Scipionis ſextus. At cum dicis poſt initum bellum, poſt acceptam provinciam, annum primum excipit. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Amicitiam ſe Romani accipere.*] Gall. omnes & Voſſ. *Romanorum.*

b *Interdum & leni juvante vento.*] Sic Rhenanus: at noſtri: *adjuvante.*

c *Nec*

Pœni anchoras molirentur. [c] nec ultra tumultum ciere quiſquam in regio portu audebat. Itaque prior in terram Aſdrubal, mox Scipio & Lælius egreſſi, ad regem
18 pergunt. Magnificumque id Syphaci (nec erat aliter) viſum, duorum opulentiſſimorum ea tempeſtate duces populorum, uno die ſuam pacem amicitiamque petenteis veniſſe. Utrumque in hoſpitium invitat; & quoniam fors eos ſub uno tecto eſſe, [d] atque ad eoſdem penátes voluiſſet; contrahere in colloquium dirimendarum ſimultatum cauſſa eſt conatus; Scipione abnuente, aut privatim ſibi ullum cum Pœno odium eſſe, quod colloquendo finiret: aut de republica ſe quicquam cum hoſte agere injuſſu ſenatus poſſe. [e] Illud magno opere tendente rege, ne alter hoſpitum excluſus menſa videretur, ut in animum induceret ad eaſdem venire epulas; haud abnuit. Cœnatumque ſimul apud regem eſt: eodem etiam lecto Scipio atque Aſdrubal (quia ita cordi erat regi) accubuerunt. Tanta autem inerat comitas Scipioni, atque ad omnia naturalis ingenii dexteritas, ut non Syphacem modo, barbarum inſuetumque moribus Romanis, ſed hoſtem etiam infeſtiſſimum, facunde alloquendo ſibi conciliarit, *mirabilioremque ſibi eum congreſſo coram viſum præ ſe ferebat, quam bello rebus geſtis. Nec dubitare, quin Syphax, [f] regnumque ejus jam in Romanorum eſſet poteſtate. eam artem illi viro ad conciliandos animos eſſe. Itaque [g] non quomodo*

do

c *Nec ultra tumultum agere quis quicquam.*] Eſt à Beato, cum vulgo eſſet, *edere quiſquam.* Put. *nec ultra tumultum ciere quiſquam.* Alii omnes libri plus aut minus vitiati. Fortaſſe malis: *nec vim facere aut tumultum ciere quiſquam in regio portu audebat.*

d *Atque ad eoſdem penates eſſe voluiſſet.*] Quod Sigonius magna confidentia hic reponit: *atque in eodem penate:* etſi duobus ſummis viris perſuaſerit, nec nos in ullo invenimus & præ vulgato recipiendum non eſſe certiſſima ratione in 4. Obſervat. 6. evicimus. Duo recentiſſimi: *in eoſdem penates:* cæteri omnes, ut antehac publicatum.

e *Illud magnopere contendente rege.*] Put. *Illud magno opere tendente rege.* In poſteriorem mutationem cæteri omnes Gall. & Pall. tum Voſſ. codexque Rhenani, quem tamen hic ille ſpernit, conſentiunt.

f *Regnumque ejus in Romana.*] Omnes Gall. *regnumque ejus jam in Romanorum eſſet poteſtate.*

g *Non quomodo Hiſpania amiſſa ſit.*] Iidem: *non quomodo Hiſpania amiſſæ ſint.* Vt & editiones vetuſtiores. Cur

ergo

do Hiſpaniæ amiſſæ ſint, quærendum magis Carthaginienſibus eſſe, quam quo modo Africam retineant, cogitandum. Non peregrinabundum, neque circa amœnas oras vagantem tantum ducem Romanum, relicta provincia novæ ditionis, [h] *relictis exercitibus, duabus navibus in Africam trajeciſſe, & commiſiſſe ſeſe in hoſtilem terram, in poteſtatem regiam, in fidem inexpertam:* [i] *ſed potiundæ Africæ ſpem affectantem. Hoc eum jam pridem volutare in animo, hoc palam fremere quod non quemadmodum Annibal in Italia, ſic Scipio in Africa bellum gereret.* Scipio fœdere icto cum Syphace, profectus ex Africa, dubiiſque & plerumque ſævis in alto jactatus ventis, die quarto Novæ Carthaginis portum tenuit. Hiſpaniæ ſicut à 19
bello Punico quietæ erant, ita quaſdam civitates, propter conſcientiam culpæ, metu magis quam fide quietas eſſe apparebat: quarum maxime inſignes & magnitudine & noxa, Illiturgi & Caſtulo erant. [k] Caſtulo cum proſperis rebus ſocii fuiſſent, poſt cæſos cum exercitibus Scipiones, defecerant ad Pœnos. Illiturgitani prodendis, qui ex illa clade ad eos perfugerant, interficiendiſque, [l] ſcelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo

ergo numerum mutarunt? niſi Hiſpaniam citeriorem & ulteriorem eandem eſſe crediderunt.

h *Relictis exercitibus, duabus navibus in Africam trajeciſſe & commiſiſſe ſeſe in hoſtilem terram, in poteſtatem regiam.*] Put. Men. Reg. Voſſ. & præſtantior Pall. *relictis exercitibus duobus, in Africam trajeciſſe ſeſe, in hoſtilem terram regiam, in fidem inexpertam.* Sic, inquam, reſectis mediis illi quinque, niſi quod regius hoc uno differens: *duabus quinqueremibus. Exercitibus duobus*, nempe altero ſub L. Marcio Tarracone, altero ſub M. Iunio Silano Carthagine Nova. *Trajeciſſe ſeſe* accipe, ut ſit quod eſt, trajiciendo mare veniſſe & commiſiſſe ſeſe *in hoſtilem terram, regiam infidam, inexpertam.* Ita videtur ſufficere, quod eſt in ſcriptis, ut centonibus opus non ſit. *Regiam* dicit aulam barbari regis, cui non temere te credas, niſi fidei & incolumitatis quædam pignora habeas.

i *Sed potiundæ Africæ ſpem adfectantem.*] Omnium vett. librorum auctoritate confirmatum eſt, nec mutandum cum Rhenano, *pretia ſectantem.* Habet eandem figuram loquendi Ovidius lib. 5. metam. ubi Venus de Proſerpina: *nam ſpes adfectat eaſdem.*

k *Caſtulonenſes quum proſperis rebus ſocii fuiſſent.*] Dictum lib. 2. de pec. vet. cap. 4. ſcribendum eſſe: *Caſtulo quum proſperis.* Nec aliter codex Rhenani.

l *Scelus etiam defectioni addiderant.*] Salvum hoc integrumque in omnibus libris: ut &: *merito magis quam utiliter ſævitum foret:* & eſt utrumque expeditiſſimo ſenſu. Quæcumque hic molitur Rhenanus, ea

mo adventu, quum dubiæ Hiſpaniæ eſſent, merito magis quam utiliter ſævitum foret; nunc jam tranquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ videbatur veniſſe, accitum ab Tarracone L. Marcium cum tertia parte copiarum ad Caſtulonem oppugnandum mittit: ipſe cum cætero exercitu [m] quintis ferme ad Illiturgin caſtris pervenit. Clauſæ erant portæ, omniaque inſtructa & parata ad oppugnationem arcendam: adeo conſcientia, quid ſe meritos ſcirent, pro indicto eis bello fuerat. Hinc exhortari milites Scipio orſus eſt. [n] *Ipſos claudendo portas indicaſſe Hiſpanos, quid ut timerent, meriti eſſent. itaque multo infeſtioribus animis cum iis, quam cum Carthaginienſibus, bellum gerendum eſſe. Quippe cum illis prope ſine ira de imperio & gloria certari;* [o] *ab iis perfidiæ & crudelitatis & ſceleris pœnas expetendas eſſe. Veniſſe tempus, quo & nefandam commilitonum necem, & in ſemetipſos, ſi eodem fuga delati forent, inſtructam fraudem ulciſcerentur: & in omne tempus gravi documento ſancirent, ne quis unquam Romanum civem, militemve in ulla fortuna opportunum injuriæ duceret.* [p] Ab hac cohortatione ducis incitati, ſcalas electis per manipulos viris dividunt: partitoque exercitu, ita ut parti alteri Lælius præeſſet legatus, duobus ſimul locis ancipiti terrore urbem aggrediuntur. Non dux unus, aut plures principes oppidanos, ſed ſuus ipſorum ex conſcientia culpæ metus ad defendendam impigre urbem hortatur. & meminerant,

& ad-

omnia non ſunt nauci: & lenti videbimur multis, qui temeritatem tantam pruriginemque innovandi non acerbe increpemus. Sed hominem fuiſſe cogitamus, ſed multa egregie reſtituiſſe, de quibus, quia jam ſunt recepta, nihil iteramus; ſed tot bonis libri ſui abreptum ad vitia ejuſdem luſcitioſum fuiſſe; ſed eo vixiſſe tempore, quo nondum fulgebat lux tanta literarum. Et melius eſt mixta malis bona accepiſſe nos, quia ſubnaſcitur alius plerumque, qui aliquando ea cautius diſcernat, quam utriſque caruiſſe.

m *Quintis fere ad Illiturgi.*] Put. & Voſſ. *Illiturgin.*

n *Ipſos claudendo portas.*] Put. ſane quoque *claudendos portas.* Inclino tamen magis in *claudendis portis*, quod vulgabatur ante Rhenanum: & in multis habetur ſcriptis. Atque ita ſæpe loquutum Livium olim adnotatum eſt.

o *Ab iis perfidiæ & crudelitatis.*] Malim *ab his:* uti & Voſſianus.

p *Ab hac exhortatione.*] Putean. & omnes Gall. unuſque Pal. cum Voſſ. *cohortatione.*

q An

& admonebant alii alios *ſupplicium ex ſe, non victoriam peti. Vbi quiſque mortem oppeteret, id referre, utrum in pugna & in acie, ubi Mars communis & victum ſæpe erigeret, & affligeret victorem;* [q] *an poſtmodo cremata & diruta urbe, ante ora captarum conjugum liberorumque, inter verbera & vincula, omnia fœda atque indigna paſſi exſpirarent.* Igitur non militaris modo ætas, aut viri tantum, [r] ſed fœminæ puerique ſupra animi corporiſque vires adſunt: propugnantibus tela miniſtrant, ſaxa in muros munientibus gerunt. [ſ] Non libertas ſolum agebatur, quæ virorum fortium tantum pectora acuit; [t] ſed ultima omnium ſupplicia, & fœda mors ob oculos erat. Accendebantur animi & certamine laboris ac periculi, atque ipſo inter ſe conſpectu. Itaque tanto ardore certamen initum eſt, ut domitor ille totius Hiſpaniæ exercitus ab unius oppidi juventute ſæpe repulſus à muris, haud ſatis decoro prælio trepidarit. Id ubi vidit Scipio, [v] veritus ne vanis conatibus ſuorum, hoſtibus creſceret animus, & ſegnior miles fieret; ſibimet [x] conandum ac partem periculi capeſſendam eſſe ratus; increpita ignavia militum, ferri ſcalas jubet: ſeipſum, ſi cæteri cunctentur, eſcenſurum minatur. Jam ſubierat haud

q *An poſtmodum cremata & diruta urbe.*] Put. *poſtmodo.*

r *Sed fœminæ quoque puerique.*] Omnes Gall. & Pall. ejiciunt *quoque.* quibus non repugnamus.

ſ *Non libertas ſolum agebatur.*] Sic omnes ſine ulla varietate: niſi quod duo Pall. *ſola.* Sed quis unquam dixit, *libertas agitur*, & non potius, *libertatis negotium agitur*, vociferatur Rhenanus: itaque ſubſtituit: *non libertas ſola lædebatur.* Sed norint illud tirones ex Livii ſeptimo, quum legati Campani urbem & populum divina humanaque Romanis dedidiſſent: *tum jam fides agi viſa, deditos non prodi.* Quæque diximus ad illud lib. 27, 36. *donec cognati hominis cauſſa M. Livii Macati, quum fama ejus ageretur, ſtantem coëgit in ſenatu ſententiam dicere.* Cicero Lælio: *ut minus juſtæ amicorum voluntates adjuvandæ ſint, in quibus eorum aut caput agatur aut fama.*

t *Sed ultima omnibus ſupplicia & fœda mors ob oculos erat.*] Gallici omnes optimuſque Pal. & Voſſ. *omnium.* Cujus ſenſus eſt, non tantum ſuam quemque, ſed aliorum etiam, primo propinquorum, dein amicorum & civium, vicem miſeratum, & futuram calamitatem animo præcepiſſe.

v *Veritus ne vanis conatibus ſuorum hoſtibus creſceret animus.*] Sic Put. & omnes Gall. optimuſque Pall. & Voſſ. ſecus atque voluit Rhenanus, omiſſo interim τῷ *tot.*

x *Conandum ad partem periculi*] Non dubito quin verius Rhenanus: *ſibimet conandum ac partem periculi capeſſendam eſſe ratus.*

haud mediocri periculo mœnia, quum clamor undique
ab ſollicitis vicem imperatoris militibus ſublatus: ſca-
læque multis ſimul partibus erigi cœptæ. Et ex altera
parte [y] Lælius inſtat. Tum victa oppidanorum vis, de-
jectiſque propugnatoribus occupantur muri. arx etiam
ab ea parte, qua inexpugnabilis videbatur, inter tumul-
20 tum capta eſt. Transfugæ Afri, qui tum inter auxilia
Romana erant; [z] & oppidanis in ea tuenda, unde pericu-
lum videbatur, verſis, & Romanis ſubeuntibus qua adire
poterant; conſpexerunt editiſſimam urbis partem, [a] quia
rupe præalta tegebatur, neque opere ullo munitam; &
ab defenſoribus vacuam. levium corporum homines, &
multa exercitatione pernicium, clavos ſecum ferreos
portantes, qua per inæqualiter eminentia rupis poterant,
ſcandunt. ſicubi [b] nimis arduum & leve ſaxum occurre-
bat, clavos per modica intervalla figentes, quum velut
gradus feciſſent; primi inſequentes extrahentes manu,
poſtremi [c] ſublevantes eos, qui præirent; in ſummum
evadunt. inde decurrunt cum clamore in urbem jam ca-
ptam ab Romanis. Tum vero apparuit, ab ira & ab
odio urbem oppugnatam eſſe. nemo capiendi vivos,
nemo patentibus ad direptionem omnibus, prædæ me-
mor eſt. Trucidant inermes juxta atque armatos, fœ-
minas pariter ac viros: uſque ad infantium cædem ira
crudelis pervenit. Ignem deinde tectis injiciunt, ac di-
ruunt quæ incendio abſumi nequeant: adeo veſtigia quo-
que urbis exſtinguere, ac delere memoriam hoſtium ſe-
dis cordi eſt. Caſtulonem inde Scipio exercitum ducit.
quam

y *Lælius inſtitit.*] Omnes Mſſ. alii manifeſte ſic habent, alii leviter corrupti eodem tendunt: *Et ex altera parte Lælius inſtat. Tum victa oppidanorum vis, dejectiſque propugnatoribus occupantur muri* ut fuit ante Rhenanum.

z *Et oppidanis in ea tuenda unde periculum videbatur, verſis.*] Put. *in ea tatuenda.* Fortaſſe: *in ea tantum tuenda.*

a *Quia rupe praalta tegebatur.*] Omnes Gall. Voſſ. duoque Pall. *qua rupe praalta.*

b *Nimis arduum & leve ſaxum.*] Vir doctus, qui ad Curtium corrigit *læve*, non meminerat, *levis* producta priore ſyllaba dici à λεῖος.

c *Sublevantes eos, qui pra ſe irent.*] Put. reg. Men. Voſſ. Andreas atque Aldina *qui præirent.*

d *Ter-*

quam urbem non Hiſpani modo convenæ, ſed Punici
etiam exercitus è diſſipata paſſim fuga reliquiæ tutaban-
tur. ſed adventum Scipionis prævenerat fama cladis Il-
liturgitanorum, [d] terrorque inde ac deſperatio invaſe-
rat; & in diverſis cauſſis, quum ſibi quiſque conſultum
ſine alterius reſpectu vellet, primo tacita ſuſpicio, dein-
de aperta diſcordia ſeceſſionem inter Carthaginienſes
atque Hiſpanos fecit. His Cerdubellus propalam dedi-
tionis auctor. Himilco Punicis auxiliaribus præerat:
quos urbemque clam fide accepta Cerdubellus Romano
prodit. Mitior ea victoria fuit. nec tantundem noxæ ad-
miſſum erat, & aliquantum iræ lenierat voluntaria dedi-
tio. [e] Marcius inde in barbaros, ſi qui nondum perdo- 21
miti erant, ſub jus, ditionemque redigendos: Scipio
Carthaginem, ad vota ſolvenda Diis, munuſque gladia-
torium, quod mortis cauſa patris patruique paraverat,
edendum rediit. Gladiatorium ſpectaculum fuit non ex
eo

d *Terrorque inde & deſperatio invaſerat omnes.*] Vox ultima adjecta eſt in Sigoniano codice ab iis, qui mirabantur verbum, *invaſerat*, intranſitive poni. Nam nec in Voſſ. nec in ullo Gall. aut Pall. apparet. Salluſtius ad Cæſarem: *nam, ubi cupido divitiarum invaſit, neque diſciplina, neque artes bonæ, neque ingenium ullum ſatis pollet.* Livius lib. 33. *& primo adeo acriter invaſerunt, ut anteſignanos impulerint.* Talis eſt in principio Inſt. de Libertinis: *ſed poſtquam ſervitus invaſit.* Vbi male addiderant *ingenuitatem.*

e *Marcius inde in barbaros* &c. *redigendos miſſus.*] Lipſianus codex deficitur *Marcii* nomine, deinde habet: *redigendos legatis miſſu, Scipio Carthaginem.* Eam puram putam Livii & ſcripturam & hiſtoriam dominus ejus exiſtimat. In priore Pal. unum & Men. & Voſſ. ex noſtris habet adſentientes, in poſteriori ne illos quidem. Voſſ. ſane *miſſos*, & ad marginem recentiori manu, *legatis miſſu.* At Put. & quidquid eſt aliorum ignorant ultimam vocem *miſſus.* Eamque abeſſe debere & elegantius ſubaudiri cenſeo. Sic Cicero lib. 7. ad Attic. ep. 5. *Ego in Tuſculanum nihil ſane hoc tempore. devium eſt τοῖς ἀπαντῶσιν, & habet alia δύσχρηστα. ſed de Formiano Tarracinam pridie Kal Januar inde Pomptinam ſummam: inde Albanum Pompeji: ita ad urbem tertio Nonas natali meo.* Aut ita diſtingue: *Marcius inde in barbaros, ſi qui nondum perdomiti erant, ſub jus ditionemque redigendos: Scipio Carthaginem ad vota ſolvenda diis* &c. *rediit.* Nam ex ultimo hoc verbo ad finem præcedentis membri referendum *τὸ iit.* Lipſius objicit vulgatæ, quod inferius: *interim nihilominus res per legatos gerebantur.* Atqui quo minus eæ res & per Marcium dignatione principem & per quos ei legatos Scipio adjunxerat, geſtæ intelligantur, nihil vetat, neque abſurdum eum ſolum nominari. Nam quod ſequitur, totum geſſit Marcius, donec Aſtapenſi illa obſidione finita rediiſſet, deinde cum Lælio ad Gades proficiſci juſſus.

eo genere hominum, ex quo laniſtis comparare mos eſt, f ſervorum delectu ac liberorum, qui venalem ſanguinem habent. Voluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit, nam alii miſſi ab regulis ſunt ad ſpecimen inſitæ genti virtutis oſtendendum: alii ipſi profeſſi, ſe pugnaturos in gratiam ducis: alios æmulatio & certamen, ut provocarent, provocatique haud abnuerent, traxit. quidam quas diſceptando controverſias finire nequierant, aut noluerant, g pacto inter ſe, ut victorem res ſequeretur, ferro decreverunt. Neque obſcuri generis homines, ſed clari illuſtreſque, Corbis & Orſua patrueles fratres, de principatu civitatis, quam Ibem vocabant, ambigentes, ferro ſe certaturos profeſſi ſunt. Corbis major erat ætate. Orſuæ pater princeps proxime fuerat; à fratre majore poſt mortem ejus principatu accepto.

Quum

f *Servorum delectu ac liberorum qui venalem.*] Satis commodi ſenſus hæc eſt lectio. Neque enim niſi delecti & corpore roboreque præſtantes ad hanc ſervitii patientiam idonei. Sed Rhenanus refert ex ſuo: *ſervorum de cauſa ab liberorum*: unde conjicit: *ſervorum cenſu haud liberorum.* Fulvius Vrſinus: *ſervorum de cataſta aut liberorum.* Quæ quanti ſint, facile vident, qui oculos habent. Ex Pall. duo, prope ut Rhenani liber, optimus cum Putean. omnibuſque Gallicis & Voſſiano tria hæc verba, *delectu ac liberorum*, nullo veſtigio agnoſcunt. Quicquid dicant conjectores veterum librorum ignari, aut vulgatarum lectionum, ſenſum modo habentium (nempe quas homines illis ſimiles, tantummodo ut ſenſum facerent, ſunt fabricati) patroni, non temere eſt, quod vetuſtiſſimæ atque his proximæ membranæ hunc centonem Livio abjudicant. Neque profecto opus illo eſſe cenſebis, ſi videas reſtitutis duobus literis, quas pares vicinæ abſorpſerant, omnia eſſe plana atque integra: *Servorum quive venalem ſanguinem habent.* Eliſa illa particula ad facinus audendum fartores noſtros induxit. *Servorum* putabant minus commode conjungi cum præcedentibus: id velut atomum Democriti hamo inſtruxerunt, appoſueruntque τὰ *delectu*. [illegible] provecti ulterius, quia ſervorum tantum mentio fiebat, meminiſſent autem deſperatos quoſdam etiam liberos in ludum ſe addixiſſe, non putarunt aliter conſtare orationem quam ſi adderetur præterea *ac liberorum.* Sed τὰ ſervorum æque pendet à τῷ *genere* atque *hominum*: *liberorum* autem mentione nulla opus, quum ſe vendere in ludum aut venalem ſanguinem habere, niſi qui liber ſit, neminem poſſe ſatis intelligatur. Perinde eſt ergo ac ſi expreſſum eſſet: *ex eo genere hominum, ex quo laniſtis comparare mos eſt, ſervorum puta eorumque qui venalem ſanguinem habent.* Iulius Firmicus lib. 8. Aſtron. hos vocat, *qui ſe ob aliena gratia voluptatem nundinati ſanguinis jactura ad mortis ſpectaculum vendunt.*

g *Pacto inter ſe, ut victorem res ſequeretur.*] An *pacti.* Vt lib. 37. *tum portas aperuerunt, pacti ne quid hoſtile paterentur.* Lib. 38. *Ambravienſes prius pacti, ut Ætolorum auxiliares ſine fraude emitterent, aperuerunt portas.*

h Præ-

Quum verbis diſceptare Scipio vellet, ac ſedare iras; negatum id ambo dicere communibus cognatis: nec alium deorum hominumve, quam Martem ſe judicem habituros eſſe. Robore major, minor flore ætatis ferox, mortem in certamine, quam ut alter alterius imperio ſubjiceretur, [h] præoptantes, quod ab tanta rabie dirimi nequirent, inſigne ſpectaculum exercitui præbuêre, documentumque, quantum cupiditas imperii malum inter mortales eſſet. Major uſu armorum & aſtu facile ſtolidas vires minoris ſuperavit. Huic gladiatorum ſpectaculo ludi funebres additi pro copia, & provinciali & caſtrenſi apparatu. Res interim nihilominus ab legatis 22
gerebantur. Marcius ſuperato [1] Bæte amni, [i] quem incolæ Certim appellant, duas opulentas civitates ſine certamine in deditionem accipit. [k] Aſtapa urbs erat, Carthaginienſium ſemper partis: neque id tam dignum ira erat, quam quod, extra neceſſitates belli, præcipuum, in Romanos gerebant odium. nec urbem, aut ſitu aut munimento tantum habebant, quæ ferociores iis animos faceret: ſed ingenia incolarum latrocinio læta, ut excurſiones in finitimum agrum ſociorum populi Romani facerent, impulerant, & vagos milites Romanos, [l] lixaſque & mercatores exciperent. magnum etiam comitatum, quia paucis parum tutum fuerat, tranſgredientem fines poſitis inſidiis circumventum [m] iniquo loco interfecerunt. Ad hanc urbem oppugnandam quum admotus

h *Præoptantes, quod ab tanta rabie.*] Putean. Voſſ. & meliores: *cum dirimi ab tanta rabie nequirent.*

i *Quem incolæ Cirtium appellant.*] Put. omnes Gall. & optimus Pal. *Certim*, ut voluit Lipſius. Etiam *Certima* Celtiberorum oppidum Graccho deditum memoratur noſtro lib. 40.

k *Aſtapa urbs erat Carthaginienſium.*] Verbum *erat* melioris notæ membranis omnibus procul.

l *Lixaſque aut mercatores.*] Scripti: *lixaſque & mercatores.*

m *Iniquo loco interfecerant.*] Memb. *interfecerunt.*

VARIORUM.

1 *Bæte amni, quem incolæ Circium.*] Vet. lib. habent, *Circem* appellant. Corrupte autem Stephanus, apud quem ita legitur: Βαῖτις ποταμὸς κατ' Ἰβηρίαν. ὃς Πέρκης λέγεται ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων. Suſpicor autem eſſe legendum ὥσπερ Κίρκης. Fecerunt enim errorem librario ſyllabæ illæ finitimæ

tus exercitus eſſet, oppidani conſcientia ſcelerum, quia nec deditio tuta ad tam infeſtos videbatur, nec ſpes mœnibus aut armis tuendæ ſalutis erat; facinus in ſe ac ſuos fœdum ac ferum conſciſcunt. Locum in foro deſtinant, quo precioſiſſima rerum ſuarum congererent. ſuper eum cumulum conjuges ac liberos conſidere quum juſſiſſent, ligna circa extruunt, faſceſque virgultorum conjiciunt. Quinquaginta deinde armatis juvenibus præcipiunt, *ut donec incertus eventus pugnæ eſſet, præſidium eo loco fortunarum ſuarum, corporumque, quæ cariora fortunis eſſent, ſervarent. Si rem inclinatam viderent, atque in eo jam eſſe ut urbs caperetur; ſcirent, omnes, quos euntes in prælium cernerent, mortem in ipſa pugna obituros. Illos ſe per Deos ſuperos inferoſque orare, ut memores libertatis, quæ illo die aut morte honeſta, aut ſervitute infami finienda eſſet, nihil relinquerent, in quod ſævire iratus hoſtis poſſet. Ferrum ignemque in manibus eſſe. Amicæ ac fideles potius ea, [a] quæ peritura eſſent, abſumerent manus, quam inſultarent ſuperbo ludibrio hoſtes.* His adhortationibus execratio dira adjecta, ſi quem à propoſito ſpes mollitiave animi flexiſſet. inde concitato agmine [b] patentibus portis ingenti tumultu erumpunt. Neque erat ulla ſatis firma ſtatio oppoſita; quia nil minus quam ut egredi mœnibus auderent, timeri poterat. perpaucæ equitum turmæ, leviſque armatura repente è caſtris ad idipſum emiſſa occurrit. Acrior impetu atque animis, quam compoſitior ordine ullo pugna fuit. Itaque pulſus [c] eques, qui primus hoſti ſe obtulerat, terrorem intulit levi armaturæ, pugnatumque ſub ipſo vallo foret, ni robur legionum, perexiguo ad inſtruendum dato tempore, aciem direxiſſet. Ibi quoque trepidatum parum per circa ſigna eſt,

quum

πιρ & κιρ. Itaque ſine dubio *Circen*, non *Circium* legendum arbitror. Euſtathius in Dionyſium *Ταρτησὸν* vocatum eſſe tradit. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Quæ perituræ forent.*] Omnes, *eſſent.*

b *Patentibus portis cum ingenti tumultu.*] Scripti neſciunt præpoſitionem.

c *Eques, qui primus hoſti ſe obtulerat.*] Sic fere omnes. -Vnus *primo.* Nullus *primum*, ut Rhenanus. Viſe obſervationes.

d. *Diu*

quum cæci furore in vulnera ac ferrum vecordi audacia ruerent. [d] dein vetus miles adverſus temerarios impetus pertinax, cæde primorum inſequentes ſuppreſſit. conatus paulo poſt ultra inferre pedem, ut neminem cedere, atque obſtinatos mori in veſtigio quemque ſuo vidit; patefacta acie (quod ut facere poſſet, multitudo armatorum facile ſuppeditabat) cornua hoſtium amplexus, in orbem pugnantes ad unum omnes occidit. Atque hæc tamen 23 hoſtium iratorum, ac tum maxime [e] dimicantium jure belli in armatos repugnanteſque edebantur. fœdior alia in urbe trucidatio erat; quum turbam fœminarum puerorumque imbellem inermemque, cives ſui cæderent, & in ſuccenſum rogum ſemianima pleraque injicerent corpora, rivique ſanguinis flammam orientem reſtinguerent: poſtremo ipſi cæde miſeranda ſuorum fatigati, cum armis medio ſe incendio injecerunt. Jam cædi perpetratæ victores Romani ſupervenerunt. ac primo conſpectu tam fœdæ rei mirabundi, parumper obſtupuerunt. dein quum aurum argentumque cumulo rerum aliarum interfulgens, aviditate ingenii humani, rapere ex igne vellent, correpti alii flamma ſunt, alii ambuſti afflatu vaporis: quum receptus primis, [f] urgente ingenti turba, non eſſet. Ita Aſtapa, ſine præda militum, ferro ignique abſumpta eſt. Marcius cæteris ejus regionis metu in deditionem acceptis, victorem exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit. Per eos ipſos dies perfugæ à Gadibus

d *Diu vetus miles adverſus temerarios impetus pertinax.*] Put. Men. *de invectis.* Scribe: *dein vetus.* ut erat in duobus Pall. & Aldina. Tertius & Andreas: *deinde vetus.* Lib. 37. *Pauſiſtratus primo, ut in re necopinata, turbatus parumper, deinde vetus miles celeriter collecto animo.*

e *Dimicantium jure belli in armatos repugnanteſque.*] Put. reg. Men. Voſſ. *dimicantium pugnantiſque edebantur.* vel *pugnanteſque.* cætera nuſquam. Vna particula *que* in cauſſa fuit, cur tot verba infulcirent. Mitius poterant: *Atque hæc tamen hoſtium iratorum ac tum maxime dimicantium pugna viſque edebat.* Nam illud *jus belli* non magis hic ab Livio profectum puto quam ſuperius lib. 26, 30.

f *Vrgenti ab tergo ingenti turba, non eſſet.*] Quod Rhenanus immiſit *ab tergo*, nec Gall nec Pall. quiſque, nec Voſſianus confirmat.

bus venerunt, pollicentes, urbem, Punicumque præſi-
dium, [g] quod in ea urbe eſſet, & imperatorem præſidii
cum claſſe prodituros eſſe. Mago ibi ex fuga ſubſtiterat,
navibuſque in Oceano collectis, aliquantum auxiliorum
& [h] trans fretum ex Africa ora; & ex proximis Hiſpaniæ
locis per Hannonem præfectum coëgerat. Fide accepta
dataque perfugis, & Marcius eo cum expeditis cohorti-
bus, & Lælius cum ſeptem triremibus, & quinqueremi
una eſt miſſus, ut terra marique communi conſilio rem
24 gererent. Scipio ipſe gravi morbo implicitus, graviore
tamen fama, quum ad id quiſque quod audierat ([i] inſita
hominum libidine alendi de induſtria rumores) adjiceret
aliquid; provinciam omnem ac maxime longinqua ejus
turbavit: apparuitque, quantam excitatura molem vera
fuiſſet clades, quum vanus rumor tantas procellas exci-
viſſet. non ſocii in fide, non exercitus in officio manſit.
Mandonius & Indibilis, quibus (quia regnum ſibi Hiſpa-
niæ, pulſis inde Carthaginienſibus, deſtinârant animis)
nihil pro ſpe contigerat, concitatis popularibus (Laceta-
ni autem erant) & [k] juventute Celtiberorum excita,
agrum Sueſſitanum Sedetanumque ſociorum populi Ro-
mani hoſtiliter depopulati ſunt. Civilis alius furor in ca-
ſtris ad Sucronem ortus. Octo ibi millia militum erant;
præſidium gentibus, quæ cis Iberum incolunt, impoſi-
tum. Motæ autem eorum mentes ſunt; [l] non tum pri-
mum

g *Quod in ea eſſet.*] Voſſianus & omnes Gall. *urbem Punicumque præſidium quod in ea urbe eſſet:* etſi non male *τὸ urbe* cancellet Rhenanus.

h *Trans fretum Africæ oræ.*] Omnes iidem: *aliquantum auxiliorum & trans fretum ex Africa ora;* ſecus atque idem Rhenanus.

i *Inſita hominibus libidine.*] Put. reg. Men. Voſſ. *inſita hominum libidine.* Quamquam alterum frequentius etiam noſtro, non hic tamen vett. librorum ſpernenda auctoritas. Sic lib. 38. *dum in fide Romanæ ſocietatis manſiſſet, inſita gentis tranquillitate quieſſe eos.* Iuſtinus lib. 5, 3. *qui cum inſita genti ſuperbia crudeliter in plebem conſuleret.* Notat Bongarſius in quibuſdam libris fuiſſe *gentis.* quod non temere rejiciam.

k *Iuventute Celtiberorum excitata.*] Omnes Gall. duo Pall. Voſſ. *excita*, ut Sigonius. Lib. 4. *plebs ad expugnandam ſecum Ardeam Volſcos excivere.* Lib. 22. *Celtiberi nuntio miſſo à Scipione exciti.* Lib. 30. *& omnem juventutem adfirmat exciturum ex regno.*

l *Non tum, quum primum de vita*

impe-

mum quum de vita imperatoris dubii rumores allati ſunt; ſed jam ante, [l] licentia ex diuturno, ut fit, ocio collecta, & nonnihil, quod in hoſtico laxius rapto ſuetis vivere, arctiores in pace res erant. [m] Ac primo ſermones tantum occulti ſerebantur, ſi bellum in provincia eſſet, quid ſeſe inter pacatos facere: ſi debellatum jam & confecta provincia eſſet, cur in Italiam non revehi? Flagitatum quoque ſtipendium procacius, quam ex more & modeſtia militari, erat: & ab cuſtodibus probra in circumeuntes vigilias tribunos jacta: & noctu quidam prædatum in agrum circa pacatum ierant: poſtremo interdiu, ac propalam ſine commeatu ab ſignis abibant. omnia libidine ac licentia militum, nihil inſtituto ac diſciplina militiæ, aut imperio eorum qui præerant, gerebatur. forma tamen Romanorum caſtrorum [n] conſtabat una ex ſpe, quod tribunos contagione furoris haud expertes ſeditionis defectioniſque rati fore, [o] & jura reddere in principiis ſinebant, & ſignum ab eis petebant, & in ſtationes [p] ac vigilias in ordinem ibant: & ut vim imperii abſtulerant,

imperatoris dubii rumores allati ſunt.] Omnes Gall. *non tum primum, quum de vita.* Deinde Put. reg. Men. ignorant vocem *rumores.* Regius inter hos: *dubii allati ſunt nuntii.* Puto hanc vocem in antiquiſſimo codice corruptam eſſe in verbum ſubſtantivum, una mutata, duabus omiſſis literis: hinc ex ſenſu adjeciſſe recentiores, alios *rumores*, alios *nuntii*; cum olim fuiſſet: *Motæ autem mentes eorum non tum primum; quum de vita imperatoris dubii allati nuntii: ſed jam ante.* Quamvis & liceat: *dubie allatumſt.* pro *allatum eſt:* quippe iſto modo ſæpiſſime in optimo libro verbum ſubſtantivum cohæret: non quod ita Livium feciſſe putem, ſed compendium exſtitiſſe puto librariorum. Ex eo facile fuit, *allati ſunt*, formare.

m *Ac primo ſermones tantum occulti ſerebantur.*] Put. reg. Men. Voſſ. *Ac primores tantum occulti.* vel *primones.* ſed illud in Put. Scribe: *Ac primo rumores tantum occulti ſerebantur.*

n *Conſtabat una ex ſpe.*] Freinshemius: *Forma tamen Romanorum caſtrorum conſtabat una ea ſpecie.* Melius: *una ex parte.*

o *Et jura reddere.*] Conſenſu Put. reg. Men Voſſ. *ut jura reddere in principiis ſinebant.* Quaſi ſignificent ſpeciem tantum juriſdictionis & imaginem tribunis conceſſiſſe. Sed hoc forte argutum nimis. Lege: *ut jura redderent.*

p *Ac vigilias ordine ibant.*] Omnes Gall. & Voſſ. *in ſtationem ac vigilias in ordinem ibant.*

VARIORUM.

1 *Licentia ex diutino ocio, ut fit coll.*] Huic licentiæ maxime occurrendum eſſe prudenti imperatori ait Polyb. lib. 11. ubi de hac re agit. *Sigon.*

GRO-

rant, ita ſpeciem dicto parentium [a] ultro ſibi imperantes ſervabant. Erupit deinde ſeditio, poſtquam reprehendere atque improbare tribunos ea, quæ fierent, & conari obviam ire, & propalam abnuere, furoris eorum ſe futuros ſocios, ſenſerunt. Fugatis itaque ex principiis, ac paulo poſt è caſtris tribunis, ad principes ſeditionis, gregarios milites, C. Albium Calenum, & Atrium Umbrum, delatum omnium conſenſu imperium eſt. qui nequaquam tribuniciis contenti ornamentis, inſignia etiam ſummi imperii, faſces ſecureſque attrectare auſi: [b] neque venit in mentem, ſuis tergis, ſuiſque cervicibus virgas illas ſecureſque imminere, quas ad metum aliorum præferrent. Mors Scipionis falſo credita occæcabat animos: [c] ſub cujus vulgatam mox famam non dubitabant totam Hiſpaniam arſuram bello. in eo tumultu & ſociis pecunias imperari, & diripi propinquas urbes poſſe. & turbatis rebus, quum omnia omnes auderent, minus inſignia fore quæ ipſi feciſſent. Quum alios ſubinde recentes nuncios, non mortis modo, ſed etiam funeris exſpectarent, neque ſuperveniret quiſquam, evaneſceretque temere ortus rumor; tum primi auctores requiri cœpti. [d] & ſubtrahente ſe quoque, ut credidiſſe potius temere, quam

GRONOVII.

a *Vltro ipſi imperantes ſervabant.*] Put. *ultro ſi im imperantes* Reg. Men. Voſſ. *ſi imperantes.* Nempe ſcribendum: *ultro ſibimet imperantes.*

b *Neque iis venit in mentem, ſuis tergis, ſuis cervicibus.*] Omnes Gall. & Voſſ. *ſuiſque cervicibus:* dein relegant τὸ *iis.* Quis credat in his minutiis eſſe aliquid elegantiæ? Eſt tamen: nam ſic Cicero 9 famil. 15. *Et quidem, cum venit in mentem, ponor ad ſcribendum.* Nempe illis, & ab illis ſenatuſconſultorum conditoribus. Livius lib. 6. *an jam memoria exiſſe, quum tribunos militum* &c. Lib. 23. *Veniat in mentem, ut trepidos quondam majores veſtros* &c. *defenderimus.* Lib. 6. in orat. Virrii: *Iam è memoria exceſſit, quo tempore & in qua fortuna à Po. Romano defecerimus.* Lib. 31. *quum in mentem venit, tres & LX. annos æque multa occupaſſe volumina mihi.*

c *Sub cujus vulgatam jam famam.*] Gall. duoque Pall. & Voſſ. *ſub cujus vulgatam mox famam.*

d *Et ſubtrahentes ſe quoque, ut credidiſſe.*] Sic omnis vetus lectio meliorum librorum, quam vere ait Rhenanus hactenus non intellectam. Sed tamen haudquaquam ipſe ſententiam Livii eſt adſecutus ſupponendo: *& ſubiraſcentes quoque.* In pari fiducia par fortuna Lipſii, increpantis licet Rhenanum & præfati: ἢ δεῖ σιωπᾷν, ἢ λέγειν ἀμείνονα.

quam finxiſſe rem talem videri poſſet; deſtituti duces, jam ſua ipſi inſignia, & pro vana imagine imperii quod gererent, veram juſtamque [e] mox in ſe verſuram poteſtatem horrebant. [f] Stupenti ita ſeditioni, quum vivere primo, mox etiam valere Scipionem, certi auctores afferrent, tribuni militum ſeptem, ab ipſo Scipione miſſi ſupervenerunt. Ad quorum primum adventum exaſperati animi; mox, ipſis placido ſermone permulcentibus notos, cum quibus congreſſi erant, leniti ſunt. circumeuntes enim tentoria primo, deinde in principiis prætorioque, ubi ſermones inter ſe ſerentium circulos vidiſſent, alloquebantur: percunctantes magis, quæ cauſſa iræ conſternationiſque ſubitæ foret, quam factum accuſantes. Vulgo ſtipendium non datum ad diem jactabatur: & quum eodem tempore, quo ſcelus Illiturgitanum extitiſſet, poſt duorum imperatorum duorumque exercituum ſtragem, ſua virtute defenſum nomen Romanum, ac retenta provincia eſſet; Illiturgitanos pœnam noxæ meritam

γρα. Ille ergo: *& ſubornant eos quoque.* vel, *& ſubdiderant:* facili ſententia, & audebo dicere, inquit, Livii germana. Habeamus ſane ſententiam (nec habemus) utrum tandem recipiemus in contextum? Hoc ipſum nos ambiguos facit, quod duplex conjectura eſt. Vide ut unica litera ſuperflua tantorum virorum fruſtrata ſit ingenium, ne στοιχειακῶν, quæ in ſyllaba tenet aliquamdiu pendentes animi homines reſtituendæ & explicandæ antiquitatis ſtudioſos, jure apud male Criticos in odium & faſtidium venire putes. Scribendum eſt: *tum primi auctores requiri cœpti, & ſubtrahente ſe quoque, ut credidiſſe potius temere quam finxiſſe rem talem videri poſſet; deſtituti duces jam ſua ipſi inſignia* &c. nam ita quoque, non *poſſent* optimi codices. Quum ſubtraheret ſe quiſque & auctorem fuiſſe negaret, ut potius acceſſiſſe numero temere credentium, quam ipſe eum rumorem vulgaſſe aut ementitus eſſe videretur, tum Calenus & Vmber expaveſcere. Cicero ad Q. fratrem: *quo me libentius à curia & ab omni parte reipublica ſubtraho.* Sic conjeceram dudum, & ſcriptum poſtea in Put. duobuſque Florent. inveni.

e *Mox in ſe verſuram poteſtatem exhorrebant.*] Omnes Gall. & Pall. cum Voſſiano: *horrebant.* Interpretare autem *verſuram* παθητικῶς pro *verſum iri.*

f *Stupenti ita ſeditioni quum vivere primo.*] Hæc parum integra ſcripti codices arguunt. Primum omnes Gall. Voſſ. & Pal. unus: *Stupente ita ſeditione.* Deinde Put. *ſeptem à qui ab ipſo Scipione ſunt.* Pal. Men. Voſſ. *ſeptem qui ab ipſo Scipione ſunt miſſi.* Reg. *ſeptem miſſi ab ipſo Scipione.* Denique τὸ *miſſi ſupervenerunt* prorſus abolent Put. Pet. reg. poſteriorem vocem etiam Men. Pal. Voſſ. Non ſatis me expedio: conjicere tamen in re trepera licet. *Stupente ita ſeditione, quidam vivere primo,*

mox

meritam habere; ſuis factis gratiam qui exſolvat non eſſe. Talia querentes æqua orare, ſeque ea relaturos ad imperatorem, reſpondebant. lætari, quod nihil triſtius, nec inſanabilius eſſet: & P. Scipionem, [g] Deûm benignitate, & Rempublicam, eſſe gratiæ referendæ. Scipionem bellis aſſuetum, ad ſeditionum procellas rudem, ſollicitum habebat res, nē aut exercitus peccando, aut ipſe puniendo, modum excederet. in præſentia ut cœpiſſet, leniter agi placuit, & [h] miſſi circa ſtipendiarias civitates exactores, ſtipendii ſpem propinquam fecere. Edictum ſubinde propoſitum, ut ad ſtipendium petendum convenirent Carthaginem; ſeu carptim partes, ſeu univerſi mallent. Tranquillam ſeditionem jam per ſe langueſcentem, repentina quies rebellantium Hiſpanorum fecit. redierant enim in fines omiſſo incepto Mandonius & Indibilis; poſtquam vivere Scipionem, allatum eſt. nec jam erat aut civis, aut externus, cum quo furorem ſuum conſociarent. [i] Omnia circumſpectantes conſilia, nihil reliqui habebant, [k] præter non tutiſſimum à malis

mox etiam valere Scipionem certi auctores adferunt, tribuni militum ſeptem miſſi ab ipſo Scipione. Vel, *ſeptem ad hoc ab ipſo miſſi.*

g *Deûm benignitate, & rempublicam.*] Sigonio ſcribendum videtur: *P. Scipionem Deûm benignitate, & populum Romanum eſſe gratiæ referendæ.* Sed omnes Gall. duoque Pall. & Voſſ. *reipublicæ.* Vera eſt ſcriptura vetus. Quidni enim *benignitas reipublicæ* laudetur, ubi ſenatus, ubi populus, illi qui rempublicam tractant, benigni ſunt? Seneca de benef. 5, 17. *ipſa reſpublica quam ingrata in optimos ac devotiſſimos ſibi fuerit, quamque non minus ſæpe peccaverit, quam in ipſam peccatum eſt. Camillum in exilium miſit: Scipionem dimiſit.* Secus vulgatam non moveremus. Vide ad lib. 26, 35.

h *Miſſis circa ſtipendiarias civitates exactoribus ſtipendii ſpem propinquam facere.*] Omnes Gall. *miſſi & fecere.* Non dubito *exactoribus* factum pro *exactoris*, ut habuit ſcriptura vetuſtior, & reliquiſſe Livium: *leniter agi placuit: & miſſi circa ſtipendiarias civitates exactores ſtipendii ſpem propinquam fecere.*

i *Omnia circumſpectantes conſilia.*] Dele τὸ *conſilia*, etſi teneant omnes libri. Iuſtinus lib. 14. *Omnia igitur circumſpicienti optimum viſum eſt ad Argyraſpides decurrere.*

k *Præter vulgatiſſimum à malis conſiliis receptum.*] Antea legebatur: *præter unum tutiſſimum.* Vbi ſunt ſcripti, quos jactant editores? nam Put. Pet. Men. tres Pall. duo Flor. Barbetin. Voſſ. *præter non tutiſſimum à malis conſiliis receptum.* Veriſſime: neque eſt ſane tutus admodum receptus permittere ſe alienæ vel iræ vel clementiæ. Qui enim ſcias, majoremne doloris

ille

malis conſiliis receptum, ut imperatoris vel juſtæ iræ, vel non deſperandæ clementiæ ſeſe committerent. etiam hoſtibus eum ignoviſſe, cum quibus ferro dimicaſſet. Suam ſeditionem ſine vulnere, ſine ſanguine fuiſſe: nec ipſam atrocem, nec atroci pœna dignam: ut ingenia humana ſunt ad ſuam cuique levandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, ſingulæne cohortes, an univerſi ad ſtipendium petendum irent. [l] inclinavit ſententia, quod tutius cenſebant, univerſos ire. Per eoſdem 26
dies, quibus hæc illi conſultabant, [m] conſilium de iis Carthagini erat: certabantque ſententiis, utrum in auctores tantum ſeditionis (erant autem hi numero haud pluſquam quinque & triginta) animadverteretur, an plurium ſupplicio vindicanda tam fœdi exempli defectio magis quam ſeditio eſſet. Vicit ſententia lenior, ut unde orta culpa eſſet, ibi pœna conſiſteret. ad multitudinem caſtigationem ſatis eſſe. Conſilio dimiſſo, ut id actum videretur, expeditio adverſus Mandonium Indibilemque edicitur exercitui, qui Carthagine erat, & cibaria dierum aliquot parare jubentur. tribunis ſeptem, qui & antea Sucronem ad leniendam ſeditionem ierant, obviam exer-

ille vindicandi an gratiæ quærendæ cupiditatem habeat? Cicero fam. 9, 1. *ut nullam allevationem quiſquam non ſtultiſſimus ſperare debeat.* Epiſt. 9. *meas tamen preces apud eum non minimum auctoritatis habituras puto.* Agrar. 2. *Romam in montibus poſitam & convallibus, non optimis viis, anguſtiſſimis ſemitis.* Auctor ad Herenn. 4. *at huic quidem pater (nolo nimium dicere) non tenuiſſimum patrimonium reliquit.*

l *Inclinavit eo ſententia, quod tutius.*] Put. reg. Petr. Men. duo Pall. Voſſ. arcent τὸ *eo.* Veriſſime; nam & vitiat ſcitum loquendi genus. Lib. 32. *fluctuatus animo eſt, utrum protinus in regnum ſe reciperet, an reverti in Theſſaliam poſſet. Inclinavit ſententia, ſuum in Theſſaliam agmen demittere.* Vicit pondere ea ſententia, eundum eſſe univerſis, quod videbatur tutius. Tacitus lib. 1. hiſtor. *octo Batavorum cohortes, tum diſcordia temporum à legione digreſſæ, prout inclinaſſent, grande momentum, ſociæ aut adverſæ.*

m *Conſilium de iis Carthagine erat.*] Omnes Gall. *Carthagini.* Notatum dudum eruditis in Plauti Caſina: *At ego ajo hoc fieri in Græcia & Carthagini.* Noſter lib. 31. *magnam partem eorum palam Carthagini obverſari dici.* Servius ad quartum Æneidos, *Tyria Carthagine qui nunc Exſpectat: Carthagine pro Carthagini, & pro adverbio in loco, de loco poſuit.* Quod ſi cogitaſſent viri docti, non negaſſent, puto, *Carthaginienſis* analogia carere. Eſt enim id conceptum quaſi ab *Carthagini*, non *Carthagine;* notum

exercitui miſſis, quina nomina principum ſeditionis edita ſunt. ut eos per idoneos homines, benigno vultu ac ſermone in hoſpitium invitatos, ſopitoſque vino vincirent. Haud procul jam Carthagine aberant, quum ex obviis auditum, poſtero die omnem exercitum cum M. Silano in Lacetanos proficiſci; [n] non metu modo omni, qui tacitus inſidebat animis, liberavit eos, ſed lætitiam ingentem fecit: quod magis habituri ſolum imperatorem, quam ipſi futuri in poteſtate ejus eſſent. Sub occaſum ſolis urbem ingreſſi ſunt, exercitumque alterum parantem omnia ad iter viderunt, excepti ſermonibus de induſtria compoſitis: lætum opportunumque adventum eorum imperatori eſſe, quod ſub ipſam profectionem alterius exercitus veniſſent; corpora curant. A tribunis ſine ullo tumultu auctores ſeditionis [o] per idoneos homines perducti in hoſpitia, comprehenſi ac vincti ſunt. Vigilia quarta impedimenta [p] exercitus, cujus ſimulabatur iter, proficiſci cœpere. ſub lucem ſigna mota, & ad portam retentum agmen: cuſtodeſque circa omnes portas miſſi, ne quis urbe egrederetur. Vocati deinde ad concionem qui pridie venerant, ferociter in forum ad tribunal imperatoris, ut ultro territuri ſucclamationibus, concurrunt. Simul & imperator in tribunal eſcendit: & reducti armati à portis inermi ſe concioni

notum autem *I* longum in hujuſmodi ἐθνικῶν formatione non ſemper elidi. Sic Latinus, Latini, *Latinienſis.* Cicero de Haruſpicum reſponſis: *Quod in agro Latinienſi auditus eſt ſtrepitus cum fremitu.* Aventinus, Aventini, *Aventinienſis.* Valerius Maximus lib. 7, 3. *quiſquis eam Aventinienſi Dianæ immolaſſet.* Sic Carthagini *Carthaginienſis.* Neque vero, qui *Carthaginienſium*, ſcribunt, id tantum faciunt Ennii auctoritate ſuffulti, ut ait vir doctus ad Curtium, ſed imprimis Columnæ Roſtratæ bello Punico primo à Duellio conſule ſtructæ, ſed antiquiſſimorum codicum, inter quos inſignis ille Puteaneus, & quiſquis vetuſtior, ſed Priſciani, qui plures lapides integrioreſque libros oculis uſurpavit, & ejuſdem analogiæ aliud exemplum dat in voce *Crotonienſis.* Quod confirmant codices Liviani lib. 29, 36. & lib. 22. extremo.

n *Non metu modo omni, qui tacitus incidebat animis.*] Put. reg. Men. Voſſ. *τὸ modo* ignorant: dein omnes Gall. & Pall. *inſidebat.*

o *Per idoneos homines inducti in hoſpitia.*] Omnes: *perducti.*

p *Exercitus, cui ſimulabatur iter.*] Sic Rhenanus: at noſtri omnes, *cujus.*

q *Apud*

ni ab tergo circumfuderunt. tum omnis ferocia concidit, ut poſtea fatebantur. nihil æque eos terruit, quam præter ſpem robur & color imperatoris; quem affectum viſuros crediderant: vultuſque, qualem ne in acie quidem aiebant meminiſſe. Sedit tacitus pauliſper, donec nunciatum eſt, deductos in forum auctores ſeditionis, &
parata jam omnia eſſe. Tum ſilentio per præconem fa- 27
cto, ita cœpit: *Nunquam mihi defuturam orationem, qua exercitum meum alloquerer, credidi. non quod verba unquam potius quam res exercuerim; ſed quia prope à pueritia in caſtris habitus, aſſueveram militaribus ingeniis.* [q] *Ad vos quemadmodum loquar, nec conſilium, nec oratio ſuppeditat:* [r] *quos ne quo nomine quidem appellare debeam, ſcio. Cives?* [s] *qui à patria veſtra deſciſtis: an milites? qui imperium auſpiciumque abnuiſtis, ſacramenti religionem rupiſtis. Hoſtes? corpora, ora, veſtitum, habitum civium agnoſco: facta, dicta, conſilia, animos hoſtium video. Quid enim vos, niſi quod Illergetes & Lacetani, aut optaſtis aliud, aut ſperaſtis? Et illi tamen Mandonium, atque Indibilem, regiæ nobilitatis viros, duces furoris ſecuti ſunt: vos auſpicium & imperium ad Umbrum Atrium, & Calenum Albium, detuliſtis. Negate vos id omnes feciſſe, aut factum voluiſſe, milites: paucorum eum furorem atque* [t] *amentiam eſſe. Libenter credam negantibus. nec enim ea ſunt commiſſa, quæ vulgata in omnem exercitum ſine piaculis ingentibus expiari poſſunt. Invitus ea, tanquam vulnera attingo. ſed niſi tacta tractataque ſanari non poſſunt. Equidem pulſis Hiſpania Carthaginienſibus, nullum locum in tota provincia, nullos homines credebam eſſe, ubi vita inviſa eſſet mea. ſic me non ſolum adverſus ſocios geſſeram, ſed etiam adverſus hoſtes.* [v] *In caſtris en meis (quantum me opinio fefellit?) fama mortis meæ non accepta ſolum,*

q *Apud vos quemadmodum loquor.*] Put. Men. *ad vos.*

r *Quos nec quo nomine quidem.*] Scripti, *ne quo*, ut & Sigonius.

ſ *Qui à patria veſtra deſciviſtis.*] Illi *deſciſtis.*

t *Amentiam eſſe. Libenter credam.*] Malim diſtinguere: *paucorum eum furorem atque amentiam eſſe libenter credam negantibus.* ſcilicet de vobis omnibus.

v *In caſtris meis (en quantum me opinio.*]

lum, ſed etiam exſpectata eſt. Non quod ego vulgari facinus per omnes velim (equidem ſi totum exercitum meum mortem mihi optaſſe crederem; hic ſtatim ante oculos veſtros morerer: nec me vita juvaret, inviſa civibus & militibus meis) ſed multitudo omnis, ſicut natura maris, per ſe immobilis eſt, [a] *venti & auræ cient, ita aut tranquillum, aut procellæ in vobis ſunt: & cauſſa atque origo omnis furoris penes auctores eſt; vos contagione inſaniſtis.* [b] *Qui mihi ne hodie quidem ſcire videmini, quo amentiæ progreſſi ſitis: quid facinoris in me, quid in patriam, parenteſque ac*

opinio.] Omnes Gall. & Pall. ſincerior: *In caſtris en meis (quantum me opinio fefellit?)* cur tranſpoſuerunt? Alius quoque Pal. *In caſtris & meis.* nempe eodem digitum intendens. Hic iterum impegit Rhenanus, dum quid ſit *exſpectare mortem alicujus*, tamquam rem deſiderabilem, non cogitat. Ex libro adfert *ſpectata*, & corrigit, *ſperata.* Terentius Adelphis: *Sineres nunc facere, dum per ætatem licet, potius quam ubi te exſpectatum ejeciſſet foras.* Et eadem fabula: *Illum, ut vivat, optant, meam autem mortem exſpectant.* Noſter lib. 4. *Et deſtituta ſenectus aliis exſpectantibus ſuam mortem, aliis ne exſpectantibus quidem.* Cicero in paradoxis: *ſi teſtamenta amicorum exſpectas; aut ne exſpectas quidem, at ipſe ſupponis.* Rutilius Lupus de figuris ſententiarum: *Filius reſpondiſſet, non eſſe opus ſæpe eadem oratione moneri, nec ſe patris mortem exſpectare.*

a *Vt venti & auræ cient: ita aut tranquillum aut procellæ in vobis ſunt: & cauſſa atque origo.*] Sic edebatur olim: ſic omnis ſcripta lectio, nulla differentia, niſi in levibus & memoratu indignis. Vti quod Put. *eſt & venti.* Pet. *ſed & venti.* Eam ſic, ut Medea Peliam, recoxit Rhenanus: *immobilis eſt, ut venti, ut auræ cient, aut tranquilli aut procelloſi: & cauſſa in nobis atque origo omnis furoris penes auctores eſt.* Miram licentiam, quum ipſe fateatur ſcriptum codicem ſuum tantum in hoc à vulgato divertere, quod τὸ *ita* non habeat. Nempe & hic una vacans ſyllaba primo ipſum decepit, poſtea omnes, qui crediderunt tam ſpecioſæ pollicitationi. Scribe τὸ *ut* deleto: *Sed multitudo omnis, ſicut natura maris per ſe immobilis eſt; venti & auræ cient: ita aut tranquillum aut procellæ in vobis ſunt.* Sermo quidem elegantiſſimus eſt, & ſcita brevitate. Omnis, inquit, multitudo eſt ſicut natura maris; hæc per ſe eſt immobilis, venti & auræ id commovent turbulentumque reddunt, &c. Scilicet quid eſſet *tranquillum* non meminerant. Atqui Tertullianus vocat *mare de tranquillo probum.* Terentius Phorm. *qui te ad ſcopulum è tranquillo inferat.* Noſter lib. 24. *non tranquillo navigamus, ſed jam aliquot procellis ſubmerſi pæne ſumus.* Lib. 38. *Inſita gentis tranquillitate quieſſe eos: poſteaquam flare ab Aſia Thoas & Dicaarchus cæpiſſent, tum illam tempeſtatem coortam, quæ ad Antiochum eos, ſicut in ſcopulum, intuliſſet.* Cicero pro Cluentio: *Ex quo intelligi potuit, id, quod ſæpe dictum eſt: ut mare quod ſua natura tranquillum ſit, ventorum vi agitari atque turbari, ſic & populum Romanum ſua ſponte eſſe placatum, hominum ſeditioſorum vocibus, ut violentiſſimis tempeſtatibus, concitari.* Herodotus lib. 7. Τάδε καὶ ἀμφότερα περιήκοντα ἀνθρώπων κακῶν ὁμιλίη σφάλλουσι. Καθάπερ τὴν πάντων χρησιμωτάτην ἀνθρώποισι θάλασσαν πνεύματά φασι ἀνέμων ἐμπίπτοντα, οὐ περιορᾶν φύσι τῇ ἑωυτῆς χρῆσθαι.

b *Quin mihi ne hodie quidem.*] Omnes Gall. & Voſſ. *Qui mihi ne hodie quidem.*

ac liberos veſtros, quid in Deos, ſacramenti teſtes, quid [c] *adverſus auſpicia, ſub quibus militatis, quid adverſus morem militiæ diſciplinamque majorum, quid adverſus ſummi imperii majeſtatem auſi ſitis. De me ipſo taceo. temere potius, quam avide* [d] *crediderítis. denique ego ſim, cujus imperii tædere exercitum, minime mirandum ſit. patria quid de vobis meruerat, quam cum Mandonio & Indibili conſociando conſilia prodebatis? Quid populus Romanus, quum imperium ablatum ab tribunis ſuffragio populi creatis, ad homines privatos detuliſtis? quum, eo ipſo non contenti, ſi pro tribunis illos haberetis, faſces imperatoris veſtri ad eos, quibus ſervus, cui imperarent, nunquam fuerat, Romanus exercitus detuliſtis. In prætorio tetenderunt Albius & Atrius: claſſicum apud eos cecinit: ſignum ab iis petitum eſt: ſederunt* [e] *in tribunali P. Scipionis: lictor apparuit:* [f] *ſubmoto inceſſerunt: faſces cum ſecuribus prælati ſunt. Lapides pluere,* [g] *& fulmina jaci de cœlo, & inſuetos fœtus animalia edere, vos portenta*

c *Adverſus auſpicia ſub quibus militaſtis.*] Optimi: *militatis.*

d *Credideritis. Is denique ego.*] Omnes dicti: *avide credideritis: denique ego ſim.* Ut & duo Pall. & Voſſ. omiſſo τῷ *is*. Et abſit ſane.

e *In tribunali proconſulis Scipionis.*] Quod malit Sigonius, Put. & omnes cum Voſſ. Gall. *ſederunt in tribunali P. Scipionis.*

f *Summovente eo inceſſerunt.*] Iidem & unus Pal. duo Flor. cum Barberino: *lictor apparuit: ſummoto inceſſerunt: faſces cum ſecuribus prælati ſunt.* Alludunt duo reliqui Pall. & duo alii Flor. *ſummoti inceſſerunt.* Iam ante diximus *incedere ſemoto*, notabili ſermone, eſſe incedere præeuntibus lictoribus, qui turbam obviam ſummoverent. Lapis apud Gruterum: *Lucum. deæ. Diæ. ſummoto. adſcenderunt.* Præterivit hoc Lipſius 1. elector. 23. ubi lictorum munus illuſtrat. Vbi tamen & M. Senecam minus recte corrigere videtur in controverſia, Sacerdos proſtituta: *Procedente hac lictor ſummoveri videbitur: huic prætor via cedet: ſummum imperium conſules cedent tibi.* Reponit ille: *ſummovere jubebitur.* At ego lictorem non hic intelligo virginis, ſed prætoris aut conſulis, ſcribendumque exiſtimo: *lictor ſummovere vetabitur.* Hic eſt locus, qui ob oculos erat Salmaſio ſcribenti Euchariſt. parte priori cap. 1. *Submoto incedere magiſtratum* dicebant veteres, qui per turbam à lictoribus ſubmotam incederet. quam loquutionem olim Livio & Plinio reſtituimus. *Per dimotum incedere* dixit Lactantius. Quod viri & rei cauſſa libentiſſime adjeci. Plinii, credo, verba ſunt lib. 8. cap. 46. de Api bove: *Cætero ſecretus, cum prorupit in cœtus, incedit ſummoto, grexque puerorum comitatur carmen honori ejus canentium.* Non enim, *ſummotu lictorum*, aut *ſummoto ſtrepitu lictorum.* Lactantii lib. 6, 1. *ſtipati familiarum gregibus, per dimotum populum ſemper incedant.*

g *Et fulmina jaci de cœlo, & inſuetos fœtus animalia edere.*] Non fuit portentum fulmina cadere de cœlo: unde enim alioqui caderent? ſed loca fulminibus tangi, aut ea cadere, ut fortaſſe

portenta eſſe putatis: hoc eſt portentum, quod nullis hoſtiis, nullis ſupplicationibus ſine ſanguine eorum, qui tantum facinus auſi
28 *ſunt, expiari poſſit. Atque ego (quanquam nullum ſcelus rationem habet) tamen ut in re nefaria, quæ mens, quod conſilium veſtrum fuerit, ſcire velim. Rhegium quondam in præſidium miſſa legio, interfectis per ſcelus principibus civitatis, urbem opulentam per decem annos tenuit. propter quod facinus tota legio, millia hominum quatuor, in foro Romæ ſecuri percuſſa ſunt. Sed illi primum, non Atrium Umbrum ſemilixam, nominis etiam abominandi ducem, ſed Decium Jubellium tribunum militum ſecuti ſunt. [h] nec cum Pyrrho, nec cum Samnitibus aut Lucanis, hoſtibus populi Romani, ſe conjunxerunt. vos cum Mandonio & Indibili conſilia communicaſtis, & arma conſociaturi fuiſtis. Illi, ſicut Campani Capuam [i] Tuſcis veteribus cultoribus ademptam, Mamertini in Sicilia Meſſanen, ſic [k] Rhegium habituri perpetuam ſedem erant: nec populum Romanum, nec ſocios populi Romani ultro laceſſituri bello. Sucronemne vos domicilium habituri eratis? ubi ſi vos decedens confecta provincia imperator relinquerem, Deûm hominumque fidem implorare debebatis, quod non rediretis ad conjuges liberoſque veſtros. Sed horum quoque memoriam, [l] ſicut patriæ meique ejeceritis ex animis veſtris. Viam conſilii ſcelerati, ſed non ad ultimum dementis, exequi volo. Mene vivo, & cætero incolumi exercitu, cum quo ego*

taſſe hic legendum, *ſereno*. Sic lib. 31. *Priverni ſereno per diem totum rubrum ſolem fuiſſe*. Lib. 37. *Nurſiæ ſereno ſatis conſtabat nimbum ortum*. Dein Put. & Men. *animalis*. Pet. Pal. *animales*. Num *animantes*. Lucretius: *eadem cœlum, mare, terras, flumina, ſolem Conſtituunt: eadem fruges, arbuſta, animantis*. Cicero 2. de nat. deor. *Animantium vero quanta varietas eſt? quanta vis, ut in ſuo quæque genere permaneant? quarum aliæ coriis tectæ ſunt, aliæ villis veſtitæ, aliæ ſpinis hirſutæ.*

h *Nec cum Pyrrho nec Samnitibus.*] Omnes Gall. meliorque Pal. & Voſſ. *nec cum Pyrrho nec cum Samnitibus aut Lucanis hoſtibus populi Romani ſe conjunxerunt.*

i *Tuſcis veteribus cultoribus.*] Sic omnes: neque eſt vox poſtrema inſitiva, ut Rhenanus velit. Lib. 10. *Thuriæ redditæ veteri cultori.*

k *Rhegium habituri perpetuam ſedem erant.*] Sic quoque omnes: non *ſpem*.

l *Sicut patriæ meique, ejeceratis animo.*] Put. Men. Voſſ. *ejeceritis*. Et rectius puto: eſt enim non ſimplex adfirmatio Scipionis, ſed occupatio, quam rhetores vocant. Sit ita, horum quoque ſitis obliti: quæ autem via? quis exitus erat conſilii?

m *Majo-*

ego die uno Carthaginem cepi, cum quo[1] *quatuor imperatores, quatuor exercitus Carthaginienſium fudi, fugavi, Hiſpania expuli, vos octo millia hominum,* [m] *minoris certe omnes pretii, quam Albius & Atrius ſunt, quibus vos ſubjeciſtis, Hiſpaniam provinciam populo Romano erepturi eratis? Amolior & amoveo nomen meum. nihil ultra facile creditam mortem meam à vobis violatus ſim. Quid? ſi ego morerer, mecum exſpiratura reſpublica, mecum caſurum imperium populi Romani erat? ne iſtuc* [n] *Jupiter Optimus Maximus ſirit; urbem auſpicato Diis auctoribus in æternum conditam, fragili huic & mortali corpori æqualem eſſe. Flaminio, Paullo, Graccho, Poſtumio Albino, M. Marcello, T. Quintio Criſpino, C. Fulvio, Scipionibus meis,* [o] *tot tam claris imperatoribus uno bello abſumptis, ſuperſtes eſt populus Romanus, eritque mille aliis nunc ferro, nunc morbo morientibus. meo unius funere elata populi Romani eſſet Reſpublica? Vos ipſi hic in Hiſpania, patre & patruo meo, duobus imperatoribus interfectis, Septimum Martium ducem vobis adverſus exultantes recenti victoria Pœnos delegiſtis. & ſic loquor, tanquam ſine duce Hiſpaniæ futuræ fuerint. M. Silanus, eodem jure, eodem imperio mecum in provinciam miſſus, L. Scipio frater meus, C. Lælius, legati, vindices majeſtatis imperii deeſſent? Utrum exercitus exercitui, an duces ducibus, an dignitas, an cauſſa comparari*

m *Majoris certe omnes.*] Vt Rhenani liber, omnes Gall. & Pall. præter unum & alterum: *minoris certe omnes pretii, quam Albius & Atrius ſunt, quibus vos ſubjeciſtis.* Sane *minoris* genuinum puto, non *majoris.* Deprimit enim eos in comparatione cum reliquo exercitu, quicum ſe Novam Carthaginem *die uno* (ſic enim Put. Men.) cepiſſe, quicum quatuor imperatores, quatuor exercitus hoſtium fudiſſe, fugaſſe, Hiſpania expuliſſe dixerat. Minoris autem pretii erant ſuo ipſorum judicio, quippe qui Calenum & Vmbrum, tamquam præſtantiores, ſibi præpoſuerant. Qui vero illi? ſemilixæ, ut antea eos vocaverat. Nullo igitur genere cum cætero exercitu comparabiles evincit, quod voluerat.

n *Iupiter optimus maximus ſiverit.*] Put. *ne iſtuc Iupiter optimus maximus ſirit.* ut editum ad librum I.

o *Tot tam claris imperatoribus.*] Omnes Gall. duo Pall. Voſſ. *tot tam præclaris.* Cicero ſecunda agraria: *in tam illuſtri imperio & tam præclara populi Romani diſciplina.*

VARIORUM.

1 *Quatuor Imperatores.*] Aſdrubales duos, Amilcaris & Giſgonis filios, Magonem Amilcaris, & Annonem, qui Aſdrubali in Italiam profecto ſuffectus erat. *Sigon.*

rari poterat? quibus ſi omnibus ſuperiores eſſetis, [a] arma cum Pœnis contra patriam, contra cives veſtros ferretis? Africam
29 *Italiæ, Carthaginem urbi Romæ imperare velletis? Quam ob noxam patriæ? Coriolanum quondam damnatio injuſta, miſerum & indignum exilium, [b] ut iret ad oppugnandam patriam, impulit: revocavit tamen à publico parricidio privata pietas. Vos qui dolor, quæ ira incitavit? Stipendiumne diebus paucis imperatore ægro ſerius numeratum, ſatis digna cauſſa fuit, cur patriæ indiceretis bellum? cur ad Illergetes deſciſceretis à populo Romano? cur nihil divinarum humanarumve rerum inviolatum vobis eſſet? Inſaniſtis profecto milites: nec major in corpus meum vis morbi, quam in veſtras mentes invaſit. Horret animus referre, quid crediderint homines, quid ſperaverint, quid optaverint. Auferat omnia irrita oblivio, ſi poteſt: ſi non, utcumque ſilentium tegat. Non negaverim, triſtem atrocemque vobis viſam orationem; quanto creditis facta veſtra atrociora eſſe, quam dicta mea? & me ea quæ feciſtis, pati æquum cenſetis: vos ne dici quidem omnia æquo animo ferretis? Sed ne ea quidem ipſa ultra exprobrabuntur. utinam tam facile vos obliviſcamini eorum, quam ego obliviſcar. Itaque quod ad vos univerſos attinet, ſi erroris pœnitet, ſatis ſuperque pœnarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Umber, & cæteri nefariæ ſeditionis auctores, ſanguine luent quod admiſerunt. Vobis ſupplicii eorum ſpectaculum non modo non acerbum, ſed lætum etiam, ſi ſana mens rediit, debet eſſe.*

GRONOVII.

a *Arma tamen Pœnis contra patriam.*] Sic Sigonius. Put. & Pet. antiquior: *arma conpinxit patriam.* Men. *compunxit.* Pal. Voſſ. *compinxit.* Alter Pet. duo Pall. & regius, ut prius vulgo: *arma contra patriam.* Scribe: *quibus ſi omnibus ſuperiores eſſetis, arma impia in patriam, contra cives veſtros, ferretis?* Particula *tamen* eſt ex illis auxiliaribus additamentis hominum Liviani ſtili minus peritorum, qualia multa ejecimus.

b *Vt iret ad oppugnandam patriam.*] Put. *ut irata ad oppugnandam.* Scribe: *ut ab ira ad oppugnandam patriam.* quam formulam auctoribus Rhenano & Lipſio jam ſæpius Livio reddidimus. Vocem autem *ira* requiri ex ſequentibus patet: *vos qui dolor, quæ ira invitavit?* Vbi Put. *qui doloracuitae ira incit.* Cæteri Gall. unuſque Pal. *qui dolore vitæ ira.* Scribe: *qui dolor aut quæ ira incitavit?* Niſi malis: *exſilium ruere ad oppugnandum.* Cicero 7. ad Attic. ep. 4. de Cæſare: *Quod ſi ruere cœperit, næ ego multa timeo, quæ non audeo ſcribere.*

eſſe. de nullis enim quam de vobis [c] *infeſtius, aut inimicius conſuluerunt.* Vix finem dicendi fecerat, quum ex præparato ſimul omnium rerum terror oculis auribuſque eſt offuſus. Exercitus, qui corona concionem circumdederat, gladiis ad ſcuta concrepuit. præconis audita vox citantis nomina damnatorum in conſilio. Nudi in medium protrahebantur. & ſimul omnis apparatus ſupplicii expromebatur. deligati ad palum, virgiſque cæſi, & ſecuri percuſſi, adeo torpentibus metu, qui aderant, ut non modo ferocior vox adverſus atrocitatem pœnæ, ſed ne gemitus quidem exaudiretur. Tracti inde de medio omnes, purgatoque loco, citati milites nominatim apud tribunos militum, in verba P. Scipionis jurarunt, ſtipendiumque ad nomen ſingulis perſolutum. Hunc finem exitumque ſeditio militum cœpta apud Sucronem habuit. Per idem tempus ad Bætim fluvium [d] Hanno præfectus Magonis, miſſus à Gadibus, cum parva manu Afrorum, mercede Hiſpanos ſollicitando, ad quatuor millia juvenum armavit. caſtris deinde exutus ab L. Marcio, maxima parte militum inter tumultum captorum caſtrorum, quibuſdam etiam in fuga amiſſis, palatos, perſequente

c *Infeſtius aut iniquius conſuluerunt.*] Put. *inicius.* Scribe: *inimicius.* quod & habent alii antiqui libri, & male Sigonius mutavit. Cicero lib. 3. in Verr. *Quis hunc audet dicere, aratoribus infeſtum, aut inimicum fuiſſe?* Et rurſus: *Iſte cives Romanos? at nullis inimicior aut infeſtior fuit.* Sic lib. 35. *neque Boji neque Hiſpani tam inimice infeſti erant Romanis, quam Ætolorum gens.* Sæpius duas has voces confuſas reperies, & alibi in Livio obſervavimus.

d *Hanno præfectus à Magone miſſus à Gadibus.*] Omnes Gall. Voſſ. unuſque Pal. *præfectus Magonis.* Et ita ſcribendum. Lib. 25. *Ut ſecum præfectos Epicydis, Polycletum & Philiſtionem & Epicydem aggrederentur.* Valerius Maximus lib. 3, 2. *Cnæique Pompeji præfectus juſſu ejus, ſummo ſtudio & magno militum numero, ad id capiendum niteretur.* Hoc admitto à Lipſio pro *mitteretur*: ſed non quod idem miratur illum *præfectum Pompeji*, vultque *Pompejus præſens* aut *profectus*, duabus præterea vocibus deletis, cent. 3. ad Belg. ep. 24. Cicero lib. 6. ad Atticum ep. 1. *Quid dicam de illius præfectis, comitibus, legatis?* Et rurſum: *Fuerat enim præfectus Appio.* Sed plura ſunt illic in hanc rem, quam ut huc transferri poſſint. Lib. 2. de orat. *teſtis in Piſonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixiſſet datam.* Et mox: *Scævola Septimulejo illi Anagnino, roganti, ut ſe in Aſiam præfectum duceret.* Divinatione: *Ab hac præfectus Antonii quidam Symphoniacos pueros abducebat.* Vide Manucium ad lib. 2. famil. 17.

ſequente equite, cum paucis ipſe effugit. [e] Dum hæc ad Bætim fluvium geruntur, Lælius interim freto in Oceanum evectus, ad Carteiam claſſe acceſſit. Urbs ea in ora Oceani ſita eſt, ubi primum è faucibus anguſtis panditur mare. [f] Gades ſine certamine proditione recipiendi, ultro qui eam rem pollicerentur, in caſtra Romana venientibus, ſpes, ſicut ante dictum eſt, fuerat. [g] ſed patefacta immatura proditio eſt, comprehenſoſque omnes, Mago Adherbali prætori Carthaginem devehendos tradit. Adherbal conjuratis in quinqueremem impoſitis, præmiſſaque ea, quia tardior quam triremis erat, ipſe cum octo triremibus modico intervallo ſequitur. Jam fretum intrabat quinqueremis, quum Lælius & ipſe in quinqueremi è portu Carteiæ ſequentibus ſeptem triremibus evectus, in Adherbalem ac triremes invehitur, quinqueremem ſatis credens deprehenſam rapido in freto in adverſum æſtum reciprocari non poſſe. Pœnus in re ſubita parumper incertus trepidavit, utrum quinqueremem ſequeretur, an in hoſtes roſtra converteret. Ipſa cunctatio facultatem detrectandæ pugnæ ademit. jam enim ſub ictu teli erant, & undique inſtabant hoſtes. æſtus quoque arbitrium moderandi naves ademerat. neque erat navali pugna ſimilis: quippe ubi nihil voluntarium, nihil artis aut conſilii eſſet. Una natura freti, æſtuſque totius certaminis potens, ſuis alienis navibus nequicquam remigio in contrarium tendentes invehebat, ut fugientem videres retro vertice intortam victricibus illatam: & ſequentem, ſi in contrarium tractum incidiſſet maris, fugientis modo ſeſe avertentem. Jam in ipſa pugna hæc quum infeſto roſtro peteret hoſtium navem, obliqua ipſa ictum alterius roſtri accipiebat:

e *Quum hac ad Bætim fluvium.*] Omnes Gall. Voſſ. *Dum hæc ad Bætim.*

f *Gades ſine certamine proditione recipiendi.*] Sic Rhenanus, quum in ſcripto eſſet: *per ditionem recipiendi.* Sigonius: *per proditionem.* Noſtri omnes Gall. & Pall. *per deditionem.*

g *Sed patefacta immatura proditio eſt.*] Iterum Gall. Voſſ. princepſque Pall. exſtirpant particulam *ſed.*

bat: illa quum tranſverſa objiceretur hoſti, repente in-
torta in proram circumagebatur. Quum inter triremes
fortuna regente anceps prælium miſceretur, quinquere-
mis Romana; ſeu pondere tenacior ſeu pluribus remo-
rum ordinibus ſcindentibus vortices, quum facilius re-
geretur, duas triremes ſuppreſſit, [h] unius prælata impetu
lateris alterius remos deterſit. cæteraſque, [i] quas indepta
eſſet, mulcaſſet, ni cum reliquis quinque navibus Ad-
herbal velis in Africam tranſmiſiſſet. Lælius victor 31
Carteiam revectus, auditis quæ acta Gadibus erant; pa-
tefactam proditionem, conjuratoſque miſſos Carthagi-
nem; [k] ſpem ad irritum redactam, qua veniſſent: nunciis
ad L. Marcium miſſis, niſi terere fruſtra tempus ſedendo
ad Gades vellent, redeundum ad imperatorem eſſe; aſ-
ſentiente Marcio, paucos poſt dies ambo Carthaginem
rediere: Ad quorum diſceſſum non reſpiravit modo
Mago; quum terra marique ancipiti metu urgeretur; ſed
etiam audita rebellione Illergetum, ſpem recuperandæ
Hiſpaniæ nanctus, nuncios Carthaginem mittit ad ſena-
tum: qui ſimul ſeditionem civilem in caſtris Romanis,
ſimul defectionem ſociorum in majus verbis extollen-
tes, hortarentur, ut auxilia mitterent, quibus traditum à
patribus

h *Vnius prælata impetu lateris alterius remos deterſit.*] Monuit me homo eruditiſſimus ſe hæc non intelligere, niſi forte *prælata* ſint ligna quædam in navi à latere projecta, quæ Polybio lib. 16. in deſcriptione alterius pugnæ navalis vocantur *πυεγȣ̃χοι*. Sed *prælata* eſt prætervecta, de quo ad lib. 29, 32. & dicitur Romana quinqueremis hoſtilis triremis, dum proxime illam impetu tranſit, confregiſſe, quotquot ab illo latere habebat, remos.

i *Quas indepta eſſet, mulctaſſet.*] Put. Voſſ. alii: *mulcaſſet.* Reddendum hoc verbum Ammiano Marcellino lib. 14. *Rectoremque ut ſibi judicio imperiali addictum calcibus inceſſens & pugnis commulcans, ſemineçem laniatu miſerando diſcerpſit.* Vulgo ubique: *conculcans.* Sed ne in Ammiano quidem fero, *conculcare pugnis.* Iſidorus in Gloſſis: *commulcat, conculcat, collidit.* Idem: *mulcat, pugnis vel calcibus cædit.* Appulejus: *indidem ſeſe multinodis commulcat ictibus.* Idem verbum in Livio lib. 29, 9. ubi & Lipſius reponendum monuit, agnoſcit optimus liber: *legatis prius indignum in modum mulcatis.* Nec dubito, quin reficiendum ſit lib. 3, 11. *qui obvius fuerat, mulcatus nudatuſque abibat.*

k *Spe in irritum redacta, qua veniſſent*] Et hoc eſt ab Rhenano ex vitiato codice. Put. Voſſ. Pall. omnes Gallicique: *ſpem ad irritum redactam, qua veniſſent.* quo ego non tantum non offendor,

patribus imperium Hiſpaniæ repeti poſſet. Mandonius & Indibilis in fines regreſſi, pauliſper, dum, quidnam de ſeditione ſtatueretur, ſcirent, ſuſpenſi quieverunt; ſi civium errori ignoſceretur, non diffidentes ſibi quoque ignoſci poſſe; poſtquam vulgata eſt atrocitas ſupplicii, ſuam quoque noxam pari pœna æſtimatam rati, vocatis rurſus ad arma popularibus, contractiſque, quæ ante habuerant, auxiliis, in Sedetanum agrum, ubi principio defectionis ſtativa habuerant, cum viginti millibus peditum, duobus millibus equitum quingentis, tranſcenderunt.
32 Scipio cum fide ſolvendi pariter omnibus noxiis innoxiiſque ſtipendii, tum vultu ac ſermone in omnes placato, facile reconciliatis militum animis, priuſquam caſtra ab Carthagine moveret, concione advocata, multis verbis in perfidiam rebellantium regulorum invectus, *nequaquam eodem animo ſe ire profeſſus eſt ad vindicandum id ſcelus, quo civilem errorem nuper ſanaverit. Tum ſe haud ſecus quam viſcera ſecantem ſua, cum gemitu & lacrimis triginta hominum capitibus expiaſſe octo millium ſeu imprudentiam, ſeu noxam: nunc læto & erecto animo ad cædem Illergetum ire. Non enim eos, neque natos in eadem terra, nec ulla ſecum ſocietate junctos eſſe.* [1] *eam, quæ ſola fuerit, fidei, atque amicitiæ ipſos per ſcelus rupiſſe. In exercitu ſuo ſe, præterquam quod omnes cives, aut ſocios, Latinique nominis videat, etiam eo moveri; quod nemo fere ſit miles, qui non aut à patruo ſuo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam provinciam venerit,*

dot, ſed nec melius quidquam dici poſſe arbitror. Phraſin inferius illuſtrabimus.

1 *Eam, quæ ſola fuerit, fidem atque amicitiam.*] Put. & cæteri Gallicani Voſſianuſque: *fidei atque amicitiae.* Egregie. Varii ſunt tituli & formæ ſocietatum inter homines: eſt civitas, eſt conſanguinitas, affinitas, ſacrorum vel publicorum vel familiarium communitas, collegium, eſt etiam fœdus. Cicero in primo de officiis: *Gradus autem plures ſunt ſocietatis hominum, ut enim ab illa diſcedatur infinitate, propior eſt ejuſdem gentis, nationis, linguæ, qua maxime homines conjunguntur: interius etiam eſt ejuſdem eſſe civitatis. Arctior vero colligatio eſt ſocietatis propinquorum: ab illa enim immenſa ſocietate generis humani in exiguum anguſtumque concluditur.* Et quæ ſequuntur prope divina. Mallem vero in citatis verbis nihil movere viros doctos: ita variatio illa magis decere videtur Tullium,

rit, aut à patre conſule, aut à ſe ſit ex Italia advectus. Scipionum nomini auſpiciiſque omnes aſſuetos, quos ſecum in patriam ad meritum triumphum deducere velit: quos conſulatum petenti, velut ſi omnium communis agatur honos, affuturos ſperet. m *Quod ad expeditionem attineat, quæ inſtet, immemorem eſſe rerum ſuarum geſtarum, qui id bellum ducat. Magonis hercule ſibi, qui extra orbem terrarum in circumfuſam Oceano inſulam cum paucis perfugerit navibus majorem curam eſſe, quam Illergetum. quippe illic & ducem Carthaginienſem, & quantumcunque Punicum præſidium eſſe: hic latrones, latronumque duces. quibus ut ad populandos finitimorum agros, tectaque urenda, & rapienda pecora aliqua vis ſit; ita in acie ac ſignis collatis nullam eſſe. magis velocitate ad fugam, quam armis fretos, pugnaturos eſſe. Itaque non quod ullum inde periculum, aut ſemen majoris belli videat, ideo ſe priuſquam provincia decedat, opprimendos Illergetes duxiſſe: ſed primum, ne impunita tam ſcelerata defectio eſſet: deinde, ne quis in provincia ſimul virtute tanta & felicitate perdomita relictus hoſtis dici poſſet. Proinde Deis bene juvantibus ſequerentur, non tam ad bellum gerendum (neque enim cum pari hoſte certamen eſſe) quam ad expetendas ab hominibus ſceleſtis pœnas.* Ab hac oratione dimiſſos, ad iter 33
ſe comparare in diem poſterum jubet, profectuſque decimis caſtris pervenit ad Iberum flumen. Inde ſuperato amni, die quarto in conſpectu hoſtium poſuit caſtra. n Campus ante montibus circa ſeptus erat. in eam vallem Scipio quum pecora rapta o pleraque ex hoſtium agris,

lium, quam ut omnia adjectiva ad unum ſubſtantivum referantur. Nam vox quidem, *infinitas*, habetur & 5. Tuſcul. de Democrito: *ille infinitatem omnem peragrabatur, ut nulla in extremitate conſiſteret.* Sic igitur ait Scipio, ex propioribus illis & præter immenſam illam ſocietatem generis humani nullam Romanis eſſe cum Hiſpanis, niſi quam hi ipſi ruperint, fidei & amicitiæ.

m *Quod ad expeditionem eam attineat.*] Put. reg. Men. Voſſ. inducto τῷ *eam*, nec nos id deſideramus, ut libuit Rhenano.

n *Campus autem montibus circumſeptus erat.*] Put. & Voſſ. *Campus ante montibus circa ſeptus erat.* Priorem mutationem Gall. omnes alii, poſteriorem reg. & Men. utramque duo Pall. ſtabiliunt. *Ante* intellige à fronte caſtrorum. Lib. 27. *Aſdrubal in tumulum copias recepit, plano campo in ſummo patentem: fluvius ab tergo, ante circaque velut ripa præceps oram ejus omnem cingebat.*

o *Pleraque ex ipſorum hoſtium agris.*] Gallici omnes & Voſſ. abjiciunt *ipſorum*.

p *Deinde*

agris, propelli ad irritandam feritatem barbarorum juſſiſſet, velites ſubſidio miſit. à quibus ubi per procurſationem commiſſa pugna eſſet, Lælium cum equitatu impetum ex occulto facere jubet. Mons opportune prominens equitum inſidias texit: nec ulla mora pugnæ facta eſt. Hiſpani in conſpecta procul pecora, velites in Hiſpanos præda occupatos incurrere. Primo miſſilibus territavere: [p] deinde emiſſis levibus telis, quæ irritare magis quam decernere pugnam poterant, gladios nudant & collato [q] pede res cœpta geri eſt: ancepſque pedeſtre certamen erat, niſi equites ſuperveniſſent. neque ex adverſo tantum illati obvios obtrivere, ſed circumvecti etiam quidam per infima clivi, ab tergo ſe, ut pleroſque intercluderent, objecere: majorque cædes fuit, quam quantam edere levia per excurſiones prælia ſolent. Ira magis accenſa adverſo prælio barbaris eſt, quam imminuti animi. itaque ne perculſi viderentur, prima luce poſtero die in aciem proceſſere. Non capiebat omnes copias anguſta, ſicut ante dictum eſt, vallis: [r] duæ ferme peditum partes, omnis equitatus in aciem deſcendit. [ſ] quod reliquum peditum erat, obliquo conſtituerunt colle. Scipio pro ſe eſſe loci anguſtias ratus; & quod in arcto pugna Romano aptior quam Hiſpano militi futura videbatur; & quod in eum locum detracta hoſtium acies eſſet, qui non omnem multitudinem eorum caperet: novo etiam conſilio adjecit animum: equitem nec ſe poſſe circumdare cornibus in tam anguſto ſpatio: & hoſti, quem cum pedite eduxiſſet, inutilem fore.

p *Deinde miſſis levibus telis.*] Iidem & Pal. unus, *deinde emiſſis*, ut Sigonius contra Rhenanum.

q *Pede res cœpta geri eſt ancepſque.*] Nihil horum verborum in Put. reg. Men. Voſſ. ſed continenter *collato pedeſtre.* Vide ut iſti Livium pannis ornarint non ſuis. Scribendum erat: *gladios nudant & collato pede acre certamen erat, niſi equites ſuperveniſſent.*

r *Duæ ferme peditum partes & omnis equitatus.*] Spernunt copulativam ſcripti.

ſ *Quod reliquum peditum erat, obliquo conſtiterunt.*] Put. Reg. Men. Pall. Voſſ. invito Rhenano: *conſtituerunt.* nempe barbari, qui nominativus non longe præcedit. *Conſtituerunt* autem eſt locaverunt, poſuerunt, ut alibi noſter, Cæſar, Salluſtius. Levia ſunt, ſed à Put.

aver-

fore. Itaque imperat Lælio, ut per colles quam occultiſſimo itinere circumducat equites, ſegregetque, quantum poſſit, equeſtrem à pedeſtri pugna. Ipſe omnia ſigna peditum in hoſtes vertit: quatuor cohortes in fronte ſtatuit, quia latius pandere aciem non poterat. Moram pugnandi nullam fecit, ut ipſo certamine averteret ab conſpectu tranſeuntium per colles equitum. neque ante circumductos ſenſere, quam tumultum equeſtris pugnæ ab tergo accepere. [t] Ita duo diverſa prælia erant: duæ peditum acies, duo equitatus per longitudinem campi (quia miſceri ex genere utroque prælium anguſtiæ non patiebantur) pugnabant. Hiſpanorum, quum neque pedes equiti, nec eques pediti auxilio eſſet; pedes fiducia equitis temere commiſſus campo cæderetur, eques circumventus nec peditem à fronte (jam enim ſtratæ pedeſtres copiæ erant) nec ab tergo equitem ſuſtineret; & ipſi quum diu in orbem ſeſe ſtantibus equis defendiſſent, ad unum omnes cæſi ſunt: nec quiſquam peditum equitumve ſuperfuit, qui in valle pugnaverunt. Tertia pars, quæ in colle ad ſpectaculum magis tutum quam ad partem pugnæ capeſſendam ſteterat, & locum & tempus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli ipſi fugerunt, priuſquam tota circumveniretur acies, inter tumultum elapſi. Caſtra eadem die Hiſpanorum præter cæteram 34
prædam cum tribus ferme millibus hominum capiuntur. Romani ſociique ad mille ducentos eo prælio ceciderunt: vulnerata amplius tria millia hominum. minus cruenta victoria fuiſſet, ſi patentiore campo, & ad fugam capeſſendam facili foret pugnatum. Indibilis abjectis belli conſiliis, nihil tutius afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus, [1] Mandonium fratrem ad eum mittit:

averteret ab conſpectu tranſeuntium per colles equitum. neque ante circumductos.

t *Ita duo diverſa prælia erant.*] Libri optimi ejurant *τὸ diverſa.*

VARIORUM.

1 *Mandonium fratrem ad eum mittit.*] Hic habemus, ut videtur, hos duos regulos, quorum toties mentio

mittit: qui advolutus genibus *fatalem rabiem temporis ejus* accuſat, *quum velut contagione quadam peſtifera, non Illergetes modo & Lacetani, ſed caſtra quoque Romana inſanierint. Suam quidem & fratris, & reliquorum popularium eam conditionem eſſe; ut aut, ſi ita videatur, reddant ſpiritum P. Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut ſervati bis uni debitam vitam pro eo in perpetuum devoveant. Antea in cauſſa ſua fiduciam ſibi fuiſſe, nondum experta clementia ejus: nunc contra, nullam in cauſſa, omnem in miſericordia victoris ſpem repoſitam habere.* Mos vetuſtus erat Romanis, cum quo nec fœdere nec æquis legibus jungerentur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti, quam omnia divina humanaque dedidiſſet: obſides accepti, arma adempta, præſidia urbibus impoſita forent. Scipio multis invectus in præſentem Mandonium, abſentemque Indibilem verbis, [a] *illos quidem merito periſſe ipſorum maleficio*, ait: *victuros ſuo atque populi Romani beneficio. Cæterum, ſe neque arma iis adempturum (quippe ea pignora timentium rebellionem eſſe) ſed libera arma relinquere, ſolutoſque metu animos. Neque ſe in obſides innoxios, ſed in ipſos, ſi defecerint, ſæviturum: nec ab inermi, ſed ab armato hoſte pœnas expetiturum. Utramque fortunam expertis permittere ſeſe, utrum propitios, an iratos habere Romanos mallent.* Ita dimiſſus Mandonius; pecunia tantummodo imperata, [b] ex qua ſtipendium militi præſtari poſſet. ipſe Marcio

tio facta eſt, fratres fuiſſe. Niſi quis putet alium Mandonium eſſe Indibilis fratrem juniorem quempiam: nam alioqui cur non ipſe Indibilis iret deprecatum apud victorem hoſtem, cum Mandonius in eadem eſſet culpa? Quamquam & ea quoque ſubit cauſa, quod Indibilis adverſus Scipionis parentem pugnaverat, unde odii adhuc favilla timeri poterat. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Illos quidem merito perituros fuiſſe.*] Omnis vetus lectio: *periſſe ipſorum.* Dixerat Rhenanus: Fortaſſis etiam legi poſſet: *perituros fuiſſe.* Id continuo neſcio quis in contextum, & prope ſeculum per libros regnare paſſi ſunt editores. Exſpecto, ut quum apud comicos legitur: *Perii, occidi, nullus ſum:* veniat, qui fortaſſis etiam legi poſſe cenſeat: *peribo, occidam, nullus ero.* Quomodo autem hic ferat, quod apud Ciceronem ſecundo de divinatione dicitur, *avem incluſam cavea, & fame enectam in offam pultu invadere?* Quomodo apud Petronium: *aque laſſus ac moriens Aſcyltos?*

b *Ex qua ſtipendium militi præſtari poſſet.*]

Marcio in ulteriorem Hiſpaniam præmiſſo, Silano Tarraconem remiſſo, paucos moratus dies, dum imperatam pecuniam Illergetes pernumerarent, cum expeditis Marcium jam appropinquantem Oceano aſſequitur.
Inchoata res jam ante de Maſaniſſa aliis atque aliis de 35
cauſſis dilata erat, quod Numida cum ipſo utique congredi Scipione volebat, atque ejus dextra fidem ſancire. ea tum itineris tam longi ac tam devii cauſſa Scipioni fuit. Maſaniſſa quum Gadibus eſſet certior adventare eum à Marcio factus, cauſſando corrumpi equos incluſos in inſula, penuriamque omnium rerum & facere cæteris, & ipſos ſentire, ad hoc equitem marceſcere deſidia; Magonem perpulit, ut ſe trajicere in continentem ad depopulandos proximos Hiſpanos agros pateretur. Tranſgreſſus, tres principes Numidarum præmittit, ad tempus locumque colloquio ſtatuendum: duos pro obſidibus retineri à Scipione jubet. remiſſo tertio, qui, quo juſſus erat, adduceret Maſaniſſam; cum paucis in colloquium venerunt. Ceperat jam ante Numidam ex fama rerum geſtarum admiratio viri: ſubſtitueratque animo ſpeciem quoque corporis amplam ac magnificam. cæterum major præſentis veneratio cepit; & præterquam quod ſuapte natura multa majeſtas inerat, adornabat promiſſa cæſaries habituſque corporis, non cultus munditiis, [c] ſed virilis vere ac militaris, & ætas in medio virium robore, quod plenius nitidiuſque ex morbo velut renovatus flos juventæ faciebat. Prope attonitus ipſo congreſſu Numida, *gratias de fratris filio remiſſo agit. Ex eo tempore affirmat, eam ſe quæſiſſe occaſionem, quam tandem oblatam Deûm immortalium beneficio non omiſerit. Cupere ſe illi populoque*

poſſet.] Put. reg. Men. Pal. Voſſ. *ex qua præſidium militi.* Forte legendum: *ex qua reſiduum militi præſtari poſſet.* Nemo non intelligit ſtipendium ſubaudiri: & *reſiduas pecunias* alibi noſter: notaque ſunt *reſidua* juriſconſultorum.

c *Sed virilis ac vere militaris.*] Put. reg. duo Pall. *ſed virilis vere ac militaris.* Statim Put. & Men. carent τῷ *erat.* Et ſine eo integra oratio eſt: *adornabat promiſſa cæſaries, habituſque corporis non cultus munditiis, ſed virilis vere ac mili-*

populoque Romano operam navare. ita, ut nemo unus externus magis enixe adjuverit rem Romanam. Id ſe, etiamſi jampridem vellet, minus præſtare in Hiſpania, terra aliena atque ignota potuiſſe: in qua autem genitus educatuſque in ſpem paterni regni eſſet, facile præſtaturum. Siquidem eundem Scipionem ducem in Africam mittant Romani, ſatis ſperare perbrevis ævi Carthaginem eſſe. Lætus eum Scipio vidit audivitque; quum caput rerum in omni hoſtium equitatu Maſaniſſam fuiſſe ſciret, & ipſe juvenis ſpecimen animi præ ſe ferret. Fide data acceptaque, profectus retro Tarraconem eſt. Maſaniſſa permiſſu Romanorum ne ſine cauſſa trajeciſſe in continentem videretur; populatus proximos agros, Gades rediit.

36 Magoni deſperatis in Hiſpania rebus, in quarum ſpem ſeditio primum militaris, deinde defectio Indibilis animos ejus ſuſtulerant, paranti trajicere in Africam, nunciatum ab Carthagine eſt, jubere ſenatum, ut claſſem quam Gadibus haberet, in Italiam trajiceret: d conducta ibi Gallorum ac Ligurum quanta maxima poſſet juventute, conjungeret ſe Annibali: neu ſeneſcere bellum maximo impetu, majore fortuna cœptum ſineret. Ad eam rem & à Carthagine pecunia Magoni advecta eſt: & ipſe quantam potuit, à Gaditanis exegit: non ærario modo eorum, ſed etiam templis ſpoliatis & privatim omnibus coactis aurum argentumque in publicum conferre. Quum prætervheretur Hiſpaniæ oram, haud procul Carthagine Nova expoſitis in terram militibus, proximos depopulatus agros, inde ad urbem claſſem appulit. ibi quum interdiu milites in navibus tenuiſſet, nocte in littus expoſitos ad partem eam muri, qua capta Carthago ab Romanis fuerat, ducit: nec præſidio ſatis valido urbem teneri ratus, & aliquos oppidanorum ad ſpem novandi res aliquid moturos. Cæterum nuncii

ex

militaris, & ætas in medio virium robore.

d *Conductaque ibi Gallorum ac Ligurum.*] Copulativa prior in Gallicanis omnibus & Voſſ. deſideratur.

Effuſi

ex agris trepidi, ſimul populationem agreſtiumque fugam & hoſtium adventum attulerant: & viſa interdiu claſſis erat, nec ſine cauſſa electam ante urbem ſtationem apparebat. itaque inſtructi armatique, intra portam, ad ſtagnum ac mare verſam, continebantur. [e] Ubi effuſi hoſtes, miſta inter milites navalis turba, ad muros tumultu majore quam vi ſubierunt, patefacta repente porta, Romani cum clamore erumpunt: turbatoſque hoſtes, & ad primum incurſum conjectumque telorum averſos, uſque ad littus cum multa cæde perſequuntur. nec niſi naves littori appulſæ trepidos accepiſſent, ſuperfuiſſet [f] pugnæ aut fugæ quiſquam. In ipſis quoque trepidatum navibus eſt, dum ne hoſtes cum ſuis ſimul irrumperent, trahunt ſcalas oraſque, & anchoras, ne in moliendo mora eſſet, præcidunt. multique adnantes navibus, [g] incerto præ tenebris quid aut peterent aut vitarent, fœde interierunt. Poſtero die quum claſſis inde retro ad Oceanum, unde venerat, fugiſſet, ad octingentos homines [h] cæſi inter murum littuſque, & ad duo millia armorum inventa.
Mago quum Gadeis repetiſſet, [i] [1] exclu- 37
ſus inde ad Cimbim (haud procul à Gadibus is locus abeſt) claſſe appulſa, mittendis legatis, querendoque quod portæ ſibi ſocio atque amico clauſæ forent, purgantibus iis, multitudinis concurſu factum, infeſtæ ob direpta quædam abs conſcendentibus naves militibus, ad colloquium Suffetes eorum, qui ſummus Pœnis eſt magi-

e *Effuſi hoſtes, miſta inter milites navali turba.*] Omnes, *mixta inter milites navalis turba.* Recte per epexegeſin.

f *Pugna ac fuga quiſquam.*] Put. Men. Voſſ. *pugna aut fuga.*

g *Incerti præ tenebris.*] Sic male Sigonius, Put. clare, *incerto*, ut edebatur. Alii, *incertos.*

h *Cæſi: inter murum littuſque ad duo.*] Omnes: *cæſi inter murum littuſque, & ad duo millia.*

i *Excluſus inde ad Cimbin.*] Mſſ. fere, *Cimbros.* Lipſius *Ambros*, ut Voſſianus. Put. *Cimbios.*

VARIORUM.

1 *Excluſus inde ad Cimbim.*] Liber optimus *Cimbios.* Lege: *Cuneos.* Pomponius Mela l. 3. c. 1. *Ana proximum, quia lata ſede procurrens, paulatim ſe ac ſua latera faſtigat, Cuneus ager dicitur.* Alii *Cyneſios* & *Cynetes* appellant. *Iſ. Voſſius.*

magiſtratus, cum quæſtore elicuit, laceratoſque verberibus cruci affigi juſſit: inde navibus ad Pityuſam inſulam, centum millia ferme à continenti (Pœni tum eam incolebant) [a] trajecit: itaque claſſis bona cum pace accepta eſt, nec commeatus modo benigne præbiti, ſed in ſupplementum claſſis juventus armaque data. quorum fiducia Pœnus in Baleares inſulas (quinquaginta inde millia abſunt) tranſmiſit. Duæ ſunt Baleares, major altera atque opulentior armis viriſque: & portum habet, [b] ubi commode hibernaturum ſe (& jam extremum autumni erat) credebat. cæterum haud ſecus quam ſi Romani eam inſulam incolerent, hoſtiliter claſſi occurſum eſt. Fundis ut nunc plurimum, ita tunc ſolo eo telo utebantur. nec quiſquam alterius gentis unus tantum ea arte, quantum [c] inter alios omnes Baleares excellunt. itaque tanta vis lapidum creberrimæ grandinis modo in propinquantem jam terræ claſſem effuſa eſt, ut intrare portum non auſi, averterent in altum naves. In minorem inde Balearium inſulam trajecerunt, fertilem agro; [d] viris, armiſque haud æque validam. Itaque egreſſi navibus, ſupra portum loco munito caſtra locant: ac ſine certamine urbe agroque potiti, duobus millibus auxiliarium inde conſcriptis, miſſiſque Carthaginem ad hibernandum, naves ſubduxerunt. Poſt Magonis ab Oceani
38 ora diſceſſum, Gaditani Romanis deduntur. Hæc in Hiſpania P. Scipionis ductu auſpicioque geſta. Ipſe L. Lentulo & L. Manlio Acidino provincia tradita, decem navibus Romam rediit. & ſenatu extra urbem dato

in

GRONOVII.

a *Trajecit: itaque claßis bona cum pace accepta eſt.*] Arguunt farcinatorum manum ſcripti. Put. *incolebant precititaque accepta eſt.* Nihil medii. Manus ſecunda priori T ſupraſcripſerat P. & τοῖς QV τὸ T. inde Men. & reg. *precipitate.* Scribe: *incolebant) trajecit, ibique acceptus eſt.*

b *Vbi commode hibernaturum ſe cenſebat.*] Omnes Gall. duoque Pall. & Voſſ. *credebat*, quod arcuit Rhenanus.

c *Inter alios omnes Baleares excellunt.*] Forte, *alias.* Vt intelligas, gentes.

d *Viris armiſque haud æque.*] Put. reg. Men. Voſſ. Pal. unus: *viris, armis, haud æque validam:* omiſſa copulativa.

e *Victo-*

in æde Bellonæ, quas res in Hiſpania geſſiſſet, diſſeruit: quoties ſignis collatis dimicaſſet, quot oppida ex hoſtibus vi cepiſſet, quas gentes in ditionem populi Romani redegiſſet. adverſus quatuor ſe imperatores, quatuor [e] victores exercitus in Hiſpaniam iſſe: neminem Carthaginienſem in iis terris reliquiſſe. Ob has res geſtas magis tentata eſt triumphi ſpes, quam petita pertinaciter: quia neminem ad eam diem triumphaſſe, [1] qui ſine magiſtratu res geſſiſſet, conſtabat. Senatu miſſo, urbem eſt

e *Victores exercitus in Hiſpaniam iviſſe.*] Put. reg. Men. Pal. *iſſe.* Alii alludentes *eſſe.*

VARIORUM.

1 *Qui ſine magiſtratu res geſſiſſet.*] Eſt intelligendum magiſtratus omnes cum poteſtate fuiſſe. cum imperio vero non niſi eos, quibus nominatim mandatum eſſet imperium. Auctore enim Feſto, *cum poteſtate eſſe dicebatur ille, qui alicui negotio præfectus eſſet; cum imperio, cui nominatim delatum imperium eſſet.* Mandabatur autem imperium his duntaxat magiſtratibus, cum uſus Reip. poſtulabat: dictatori, conſuli, prætori. Erat autem imperium rei militaris adminiſtrandæ facultas. Neque vero eodem tempore mandabatur magiſtratus & imperium, neque iiſdem comitiis. nam magiſtratus primum, deinde provincia cum imperio deferebatur, & magiſtratus quidem, ut conſulatus, ac prætura centuriatis comitiis, imperium vero curiatis. Inſtitutum eſt etiam, ut conſulibus & prætoribus poſtquam magiſtratu abiiſſent, prorogaretur, ſi tempora reip. poſcerent, imperium. iique pro conſulibus & pro prætoribus rem gererent. Qui primus pro Coſ. rem geſſerit prorogato ex conſulatu imperio, Q. Publicius Philo fuit, qui idem etiam primus pro Coſ. triumphavit. Adde quod imperium etiam privatis extra ordinem mandatum eſt, quibus autem mandatum erat, ii pariter pro Coſ. & pro pr. rem geſſerunt. Primus cui mandatum eſt hoc modo, T. Quinctius fuit. P. Scipio in Hiſpaniam privatus cum imperio miſſus eſt atque alii quidam poſt eum, donec eo prætores cum imperio mitti cœpti ſunt. Item Octavius de quo II. Philipp. Cicero. Ex his intelligi poteſt proconſules aut proprætores, vel ſi cum prorogato ex magiſtratu vel ſi cum extraordinario eſſent imperio, ſine magiſtratu fuiſſe: quod item ex Cicerone lib. II. de Div. confirmatur. Quia vero hactenus triumphus non erat decretus iis, qui privati extra ordinem rem geſſiſſent, propterea P. Scipioni ex Hiſpania non eſt decretus. Primus L. Lentulus ex his, ut ovans urbem iniret, obtinuit, poſt Pompeius etiam de Mithridate triumphavit. Eadem ratione quæſtori aliquando imperium datum teſtis Salluſt. in Catil. Poſtremo inſtitutum eſt etiam, ut quotannis conſulares & prætoriæ provinciæ decernerentur, in quas conſules aut prætores poſt magiſtratum accepto imperio mitterentur, iidemque pariter *proconſules* & *proprætores* dicerentur. Factum eſt autem, ut aut proxime poſtquam *magiſtratu* abiiſſent, aut aliquot annis interpoſitis in provincias irent. Si ſtatim ibant, ut P. Lentulus in Ciliciam, tum ordinario imperio utebantur; ſi ſpacio annorum interpoſito, ut in eandem Cicero, extraordinario. Ne autem mendum eſſe librorum quis putet, animadvertere oportet, *prætorem* ſæpe pro proprætore poni,

eſt ingreſſus, argentique præ ſe in ærarium tulit [a] quatuordecim millia pondo CCCXLII. & ſignati argenti magnum numerum. Comitia inde creandis conſulibus habuit L. Veturius Philo: centuriæque omnes ingenti favore P. Scipionem conſulem dixerunt. collega additur ei P. Licinius Craſſus pontifex maximus. Cæterum comitia majore, quam ulla per id bellum celebrata frequentia, proditum memoriæ eſt. Convenerant undique non ſuffragandi modo, ſed etiam ſpectandi cauſſa P. Scipionis. concurrebantque & domum frequentes, & in Capitolium ad immolantem eum, quum centum bobus votis in Hiſpania Jovi ſacrificaret: [b] ſpondebantque animis, ſicut C. Lutatius ſuperius bellum Punicum finiſſet, ita id quod inſtaret, P. Cornelium finiturum. atque ut Hiſpania omni Pœnos expuliſſet, ſic Italia pulſurum eſſe: Africamque ei, perinde ac debellatum in Italia foret, provinciam deſtinabant. Prætoria inde comitia habita. creati duo, qui tum ædiles plebis erant, Sp. Lucretius & Cn. Octavius, & ex privatis, Cn. Servilius Cæpio, & L. Æmilius Papus. Quartodecimo anno Punici belli P. Cornelius Scipio & P. Licinius Craſſus [c] ut conſulatum inierunt, nominatæ conſulibus provinciæ ſunt, Sicilia

ni, ut C. Verres Siciliæ prætor, id eſt, cum prætorio imperio, poſtquam prætor urbanus fuerat: item *pratorem* pro proconſule, ut C. Cæſar Galliæ prætor, P. Rupilius Siciliæ, in quas provincias ex conſulatu miſſi ſunt. Item *conſulem* pro proconſule, ut cum ait Livius, P. Scipionem conſulem in Africa bellum geſſiſſe, & alia ejuſmodi: cum tamen Scipio in Africam poſt conſulatum venerit prorogato conſulari imperio. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Quatuordecim millia pondo CCCXLII.*] Put. *decem quatuor:* dein, *trecentum quadraginta duo.*

b *Deſpondebantque animis, ſicut C. Lutatius.*] Ab Rhenano eſt, nec ignoro quod lib. 4. habetur: *plebem ſecum trahere, haud dubium conſulatum ſpe ac favore deſpondentem.* Cicero ad Caſſium: *exigua eſt ſpes reipublicæ: ſed quæcunque eſt, ea deſpondetur anno conſulatus tui.* Tamen quia plures & imprimis Put. *ſpondebantque*, veterem lectionem reſtitui. Iuſtinus lib. 7. *propter ingenium ipſius, quod magnum ſpondebat virum.*

c *Vt conſulatum inierunt, nominatæ.*] Non paruimus Rhenano delemi particulam *Vt* mutantique diſtinctionem: nam omnes Gall. noſtri unuſque Pal. ſtant pro particula tenenda.

cilia Scipioni extra ſortem, concedente collega, quia cura ſacrorum pontificem maximum in Italia retinebat; Bruttii Craſſo. Tum prætoriæ provinciæ in ſortem conjectæ. urbana Cn. Servilio obtigit: Ariminum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucretio: Sicilia L. Æmilio: Cn. Octavio Sardinia. Senatus in Capitolio habitus. ita referente P. Scipione, ſenatuſconſultum factum eſt, ut quos ludos inter ſeditionem militarem in Hiſpania voviſſet, ex ea pecunia, quam ipſe in ærarium detuliſſet, faceret. Tum Saguntinorum legatos in ſenatum intro- 39
duxit. Ex eis maximus natu: *Etſi nihil ultra malorum eſt, Patres conſcripti, quam quod paſſi ſumus, ut ad ultimum fidem vobis præſtaremus; tamen ea veſtra merita, imperatorumque veſtrorum erga nos fuerunt, ut nos cladium noſtrarum non pœniteat. Bellum propter nos ſuſcepiſtis: ſuſceptum quartum decimum annum tam pertinaciter geritis, ut ſæpe ad ultimum diſcrimen & ipſi veneritis, & populum Carthaginienſem adduxeritis. Quum in Italia tam atrox bellum & Annibalem hoſtem haberetis,* [1] *conſules cum exercitu in Hiſpaniam, velut ad colligendas reliquias naufragii noſtri miſiſtis. P. & Cn. Cornelii, ex quo in provinciam venerunt, nullo tempore deſtiterunt, quæ nobis ſecunda, quæque adverſa hoſtibus noſtris eſſent, facere. Jam omnium primum oppidum nobis reſtituerunt: per omnem Hiſpaniam cives noſtros venundatos, dimiſſis qui conquirerent, ex ſervitute in libertatem reſtituerunt. Quum jam prope eſſet, ut optabilem ex miſerrima fortunam haberemus; P. & Cn. Cornelii imperatores veſtri* [d] *luctuoſius nobis prope quam vobis perierunt. Tum vero ad hoc retracti ex diſtantibus locis in ſedem antiquam videbamur, ut iterum periremus, & alterum excidium patriæ videremus. nec ad perniciem noſtram Carthaginienſi utique*

d *Luctuoſius prope nobis quam vobis perierunt.*] Put. reg. Men. *luctuoſius quoque nobis quam.*

VARIORUM.

1 *Conſules cum exercitu in Hiſpaniam.*] Quoniam capto Sagunto nemo conſul in Hiſpaniam miſſus eſt. Qui autem miſſi ſunt, pro conſulibus miſſi ſunt. propterea videndum eſt, an conſules accipiat, pro iis, qui cum conſulari imperio ſunt. *Sigonius.*

que aut duce aut exercitu opus eſſe: [a] *ab Turdulis nos veterrimis hoſtibus, qui prioris quoque excidii cauſſa nobis fuerant, exſtingui poſſe. quum ex inſperato repente miſiſtis nobis P. hunc Scipionem: quem, fortunatiſſimi omnium Saguntinorum videmur, quia conſulem declaratum* [b] *videmus, ac vidiſſe nos civibus noſtris renunciaturi ſumus, ſpem omnem ſalutemque noſtram. qui quum plurimas hoſtium veſtrorum cepiſſet in Hiſpania urbes, ubique* [c] *ex captivorum numero excretos Saguntinos in patriam remiſit. poſtremo Turdetaniam, adeo infeſtam nobis, ut illa gente incolumi ſtare Saguntum non poſſet, ita bello afflixit, ut non modo nobis, (abſit verbo invidia)* [d] *ne poſteris quidem timenda noſtris eſſet. Deletam urbem cernimus eorum, quorum in gratiam Saguntum deleverat Annibal. vectigal ex agro eorum capimus, quod nobis* [e] *non fructu jucundius eſt, quam ultione. Ob hæc, quibus majora neque ſperare, neque optare ab Diis immortalibus poteramus, gratias actum nos decem legatos Saguntinus ſenatus populuſque ad vos miſit: ſimul gratulatum, quod* [f] *ita res hos annos*

GRONOVII.

a *Ab Turdetanis veterrimis hoſtibus.*] Put. reg. Men. Voſſ. *ab Turoiliſnos veterr.* Scribe: *ab Turdulis nos veterrimis hoſtibus, qui prioris quoque excidii cauſſa nobis fuerant, extingui poſſe.* Nam & ſic hi populi appellantur. Varro lib. 1. de re ruſt. 10. *Non omnis apta natio ad pecuariam, quod neque Baſculus neque Turdulus idonei; Galli appoſitiſſimi.*

b *Vidimus, ac vidiſſe nos civibus noſtris renuntiaturi ſumus, ſpem, opem, ſalutem, noſtram.*] Optimi cum Andrea Aldinaque: *videmus:* dein omnes Gall. duoque Pall. & Voſſ. *ſpem omnem ſalutemque noſtram.*

c *Ex captorum numero excerptos Saguntinos.*] Omnes Gall. Barberin.elioreſque Flor. & Pal. cum Sigoniano: *excretos Saguntinos.* Quid veriti ſunt admittere? Noſter lib. 9. *omnem forenſem turbam excretam in quatuor tribus conjecit.* Virgilius 1. Georg. *Multi etiam excretos prohibent à matribus hædos.* Gratius Cynegetico: *jamque inde excernere parvos.* Columella: *excreta tritici, & furfures à farina modice excreti.* Curtius lib. 10. *Ceterum priuſquam excerneret, quos erat retenturus, edixit, ut omnes milites æs alienum profiterentur.* Ita Modius ex Mſſ. & vellem non id faſtidiſſet poſtrema editio.

d *Sed ne poſteris quidem.*] Omnes Gall. Voſſ. optimuſque è Pall. *ut non modo nobis, (abſit verbo invidia) ne poſteris quidem noſtris timenda eſſet:* reſecto τῷ *ſed,* quod mihi quoque eleganter abeſſe videtur. Sic in Statio lib. 6. Thebaidos: *ſolis abjecit in arvis Non regem dominumve, alienos impia partus.* Senſus enim eſt: abjecit in deſertis locis, non dico, regem, vel dominum, ſed vel alienos partus: & hoc ſatis impium eſt. Martialis lib. 7. ep. 51. *Major me tanta reverentia turbat, & aures Non auditoris, judicis eſſe puto.*

e *Non fructu jucundius.*] Omnes Gall. & Voſſ. *quod nobis non tam fructu jucundius eſt quam ultione.* Lege: *non jam fructu.*

f *Ita res per hos annos in Italia atque*

Hiſpa-

annos in Hiſpania atque Italia geſſiſtis, ut Hiſpaniam non Ibero amne tenus, ſed [g] *qua terrarum ultimas finit Oceanus, domitam armis habeatis: Italiæ, niſi quatenus vallum caſtrorum cingit, nihil reliqueritis Pœno. Jovi Optimo Maximo, præſidi Capitolinæ arcis, non grates tantum ob hæc agere juſſi ſumus, ſed donum hoc etiam, ſi vos permitteretis, coronam auream in Capitolium victoriæ ergo ferre. Id uti permittatis, quæſumus. utique,* [h] *ſi vobis ita videtur, quæ nobis imperatores veſtri commoda tribuerunt, ea rata atque perpetua auctoritate veſtra faciatis.* Senatus legatis Saguntinis reſpondit, *Et dirutum & reſtitutum Saguntum fidei ſocialis utrimque ſervatæ documentum omnibus gentibus fore. Suos imperatores, rectè & ordine, & ex voluntate ſenatus feciſſe, quod Saguntum reſtituerint, civeſque Saguntinos ſervitio exemerint: quæque alia eis benigne fecerint, ea ſenatum ita voluiſſe fieri. donum permittere ut in Capitolio ponerent.* [l] Locus inde lautiaque legatis præberi juſſa, & [i] muneris ergo in ſingulos dari ne minus dena millia æris. Legationes [k] deinde cæteræ in ſenatum introductæ,

Hiſpania.] Iidem omnes: *quod ita res bos annos in Hiſpania atque Italia geſſiſtis.* Certe τὸ *per* quod è vulgata excludunt, gratius eſt ſubintellectum quam adſcriptum hic quidem. Lib. 10, 21. *juſtitium remittitur, quod fuerat dies decem & octo.* Sic Mſſ. nam vulgo ab Sigonio eſt: *per dies.*

g *Qua terrarum ultimus finis Oceanus.*] Verba Rhenani: Hic ſe exercuit ſciolus aliquis. Livius ſcripſit, quemadmodum atteſtatur archetypon Spirenſe: *qua terrarum ultimus finis Oceanus.* Subauditur, *eſt.* Deinde: ô caſtigatorem! Sigonius producit è ſuo, *ultima finis.* ut Virgilius: *Hæc finis Priami fatorum.* Abſit, ut tantos viros tam indigno nomine traducam: ſed profecto hac parte iſtorum, quos vocat Rhenanus, ſciolorum magis quam bonorum caſtigatorum operam ediderunt. Put. omneſque Gallici, optimus Pal. duoque Flor. cum Barberino & Voſſ. obtinent, quod ſuſtulit Beatus: *qua terrarum ultimas finit Oceanus.* Omnes autem omnino *finit.* Pudet pigetque huic rei tot verba impendi. Lib. 27. *& ipſum intervallum loci, quod in ultimis terrarum oris alterum bellum gereretur, ſpatium dediſſe ad reſpirandum.*

h *Si vobis ita videtur.*] Put & omnes Gall. *utique ſi vobis ita videretur.* quod flagitat Latinitas, non ſecus ac, *ſi vos permitteretis*, quod præceſſit.

i *Muneris ergo in ſingulos dari ne minus.*] Quatuor verba: *ergo in ſingulos dari:* expellit Men. & Voſſ. tria, *ergo in ſingulos*, Put. regiuſque: neque his certe opus eſt ad ſenſum integrandum, nam *dena* diſpertitivum eſt, ut ſupra annotatum eſt.

k *Deinde cæteræ in ſenatum introductæ auditaque.*] Omnes Gallicani & Voſſ. abjurant, *in ſenatum introductæ.* Et videntur ex alio loco ſumptum interpoſuiſſe, quum ſenſus conſtet, modo deleas particulam *que* ſæpe in optimo libro ſupervacuam.

VARIORUM.

l *Locus inde lautiaque.*] Quæ legatis

ductæ, auditæque. Et petentibus Saguntinis, ut quatenus tuto poſſent, Italiam ſpectatum irent: duces dati, literæque per oppida miſſæ, ut Hiſpanos comiter acciperent. Tum de republica, de exercitibus ſcribendis, de provinciis, relatum. Quum Africam novam provinciam extra ſortem P. Scipioni deſtinari, homines fama ferrent, & ipſe nulla jam modica gloria contentus; non ad gerendum modo bellum, ſed ad finiendum diceret ſe conſulem declaratum eſſe, [a] *neque aliter id fieri poſſe, quam ſi ipſe in Africam exercitum tranſportaſſet, & acturum ſe id per populum aperte ferret, ſi ſenatus adverſaretur*, [b] id conſilium haudquaquam primoribus Patrum cum placeret, cæterique per metum aut ambitionem muſſarent; Q. Fabius Maximus rogatus ſententiam; *Scio*, inquit, *multis veſtrûm videri, Patres conſcripti, rem actam hodierno die agi, & fruſtra habiturum orationem, qui tamquam de integra re, de Africa provincia, ſententiam dixerit. Ego autem primum illud ignoro, quemadmodum jam certa provincia Africa conſulis viri fortis ac ſtrenui ſit, quam nec ſenatus cenſuit in hunc annum provinciam eſſe, nec populus juſſit. deinde, ſi eſt, conſulem peccare arbitror, qui de re tranſacta ſimulando ſe referre, ſenatum ludibrio habet:* [c] *non ſenatorem modo, qui de quo conſulitur, ſuo loco dicit ſententiam. Atque ego certum habeo, diſſentienti mihi ab iſta feſtinatione in Africam trajiciendi, duarum rerum* [d] *ſubeundam opinio-*

hoſpitii gratia dabantur, *lautia* dicebantur, auctore Feſto. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Neque aliter finiri id poſſe.*] Et hoc eſt Beati. Omnes autem Gall. duo Pall. Voſſ. *neque aliter id fieri poſſe.* Lib. 37. *omnes liberari urbes. id aliter fieri non poſſe, quam ut cis Taurum montem poſſeſſione Aſia Antiochus cedat.*

b *Idque conſilium haudquaquam primoribus Patrum placeret.*] Put. reg. & Voſſ. *id conſilium haudquaquam Patrum cum placeret.* Nec diſſentiunt cæteri Gallici optimuſque Pall. & Voſſ. niſi quod oggerunt, *complaceret.* Illam lectionem judico eſſe ſinceram. Etſi enim pendeat oratio ab illo: *Quum Africam novam provinciam:* tamen id tanto ante præceſſit, ut non ineleganter illud *quum* repetatur. Et confirmant, quæ ſuperius de particulæ *ut* iteratione diximus.

c *Non ſenatorem, qui de quo.*] Scripti & editiones antiquæ: *non ſenatorem modo.*

d *Subeundam opinionem.*] Rhenano de doctulo, ut loquitur, *opinionem* pro *opinatione* ſupponente fidem abrogant libri noſtri.

VARIO-

opinionem eſſe; unius, inſitæ ingenio meo cunctationis; quam metum pigritiamque homines adoleſcentes ſane appellent: [a] dum ne pœniteat, adhuc aliorum ſpecioſiora primo adſpectu conſilia ſemper viſa, mea uſu meliora. alterius, obtrectationis atque invidiæ adverſus creſcentem indies gloriam fortiſſimi conſulis. A qua ſuſpicione, ſi me neque vita acta & mores mei, [1] neque dictatura cum quinque conſulatibus, tantumque gloriæ belli domique partæ vindicat, ut propius faſtidium ejus ſim, quam deſiderium; ætas ſaltem liberet. quæ enim mihi æmulatio cum eo eſſe poteſt, qui ne filio quidem meo æqualis ſit? Me dictatorem, quum vigerem adhuc viribus & in curſu maximarum rerum eſſem, recuſantem nemo aut in ſenatu, aut ad populum audivit, quo minus inſectanti me magiſtro equitum, quod fando numquam ante auditum erat, imperium mecum æquaretur. Rebus quam verbis aſſequi malui, ut qui aliorum judicio mihi comparatus erat, ſua mox confeſſione me ſibi præferret: nedum ego perfunctus honoribus certamina mihi atque æmulationes, cum adoleſcente florentiſſimo proponam. Videlicet ut mihi jam vivendo, non ſolum rebus gerendis feſſo, ſi huic negata fuerit, Africa provincia decernatur. cum ea gloria, quæ parta eſt, vivendum atque moriendum eſt. Vincere ego prohibui Annibalem, ut à vobis, quorum vigent nunc vires, etiam vinci poſſet. Illud te mihi ignoſcere, P. Corneli, æquum erit, ſi 41
quum in me ipſo nunquam pluris famam hominum, quam rempublicam fecerim; [b] ne tuam quidem gloriam bono publico præponam.

VARIORUM.

1 *Dictatura cum quinque conſulatib.*] Alteram dictaturam forte omittit, quod ea ſe abdicarat vitio creatus. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Dum me non pœniteat adhuc aliorum.*] Particulam negandi omittunt Put. reg. Men. Voſſ. Nempe tres ſignificant, quod habet plane regius: *dum ne pœniteat, adhuc aliorum.* Sic omiſſo pronomine perſonam demonſtrante lib. 23, 12. *Quid eſt, Hanno? etiam nunc pœnitet belli ſuſcepti adverſus Romanos?* Vbi male & contra optimos libros Sigonius: *etiam nunc te pœnitet.* Omnes vero: *ætas ſaltem liberet.* quod diſplicebat Rhenano, non nobis.

b *Ne tuam quidem gloriam bono publico præponam.*] Tres voces poſteriores abſunt à Put. reg. Men. Voſſ. Vide an ſine illis pati poſſis: *Illud te mihi ignoſcere, P. Corneli, æquum erit, ſi cum in me ipſo nunquam pluris famam hominum quam rempublicam fecerim, ne tuam quidem gloriam.* Vt per *ἀποσιώπησιν* intelligat, *pluris quam rempublicam faciam.* Vel lege: *ne tua quidem in gloria.* Scilicet, *pluris faciam hominum famam quam rempublicam.* Incredibile

ponam. quamquam ſi aut bellum nullum in Italia, aut is hoſtis eſſet, ex quo victo nihil gloriæ quæreretur; qui te in Italia retineret, etſi id bono publico faceret, ſimul cum bello materiam [c] *gloriæ tuæ iſſe ereptum videri poſſet. Quum vero Annibal hoſtis incolumi exercitu* [d] *quartumdecimum annum Italiam obſideat, pœnitebit te, P. Corneli, gloriæ tuæ, ſi hoſtem eum, qui tot funerum, tot cladium nobis cauſa fuit, tu conſul Italia expuleris, & ſicut penes C. Lutatium prioris Punici perpetrati belli titulus fuit, ita penes te hujus fuerit? Niſi aut Amilcar Annibali dux eſt præferendus, aut illud bellum huic, aut victoria illa major clariorque, quam hac (modo contingat ut te conſule vincamus) futura eſt. Ab Drepano atque Eryce detraxiſſe Amilcarem, quam Italia expuliſſe Pœnos atque Annibalem, malis? Ne tu quidem, etſi magis partam, quam ſperatam gloriam amplecteris, Hiſpania potius quam Italia bello liberata gloriatus fueris. Nondum is eſt Annibal, quem non magis timuiſſe videatur, quam contempſiſſe, qui aliud bellum maluerit. Quin igitur ad hoc accingeris, nec per iſtos circuitus, ut quum in Africam trajeceris; ſecuturum te illuc Annibalem ſperes, potius quam recto hinc itinere, ubi Annibal eſt, eo bellum intendis? Egregiam iſtam palmam belli Punici patrati petis? Hoc* [e] *& natura prius eſt, tua quum defenderis, aliena ire oppugnatum. Pax ante in Italia quam bellum in Africa ſit: & nobis prius decedat timor, quam ultro aliis inferatur. Si utrumque tuo ductu auſpicioque fieri poteſt; Annibale hic victo, illic Carthaginem expugna. ſi alterutra victoria novis conſulibus relinquenda eſt; prior quum major clariorque, tum*

cauſa

eſt, quantum ejuſmodi, ut videbatur, lacunarum ſuppleverit in Livio ante ducentos circiter annos præpoſtera doctorum ſedulitas, quum rediret è ſitu primum in manus hominum. Oſtendimus in nonnullis, quid modeſtior emendandi ratio valeat; ut in omnibus præſtemus idem, poſci à nobis non debet.

c *Gloria tuæ ire ereptum.*] Omnes Gall. & Voſſ. *materiam gloria tuæ iſſe ereptum videri poſſet:* ut non multis ante verſibus quoque reſtituimus.

d *Decimum quartum annum Italiam obſident.*] Omnes non numeris, ſed vocabulis integris, *quartum decimum*: omnes *obſideat.* At Sigonius profert ex ſuo *poſſideat.* Et accinit ſibi, Præclare. Quod mihi longe ſecus videtur. Cicero in Rullum: *Vt vero totam Italiam præſidiis ſuis obſidere & oppugnare cogitet.*

e *Et natura prius eſt, tua quam defenderis.*] Omnes Gall. & Pall. cum vett. edd. *petis? Hoc & natura prius eſt.*

f *Et*

*cauſa etiam inſequentis fuerit. Nam nunc quidem, præterquam
quod & in Italia & in Africa duos diverſos exercitus alere æra-
rium non poteſt; præterquam quod unde claſſes tueamur, unde
commeatibus præbendis ſufficiamus, nihil reliqui eſt; periculi
tandem, quantum adeatur, quem fallit? P. Licinius in Italia,
P. Scipio bellum in Africa geret. Quid, ſi (quod omnes Dii omen
avertant, & dicere etiam reformidat animus, ſed quæ accide-
runt, accidere poſſunt)* [f] *& victor Annibal ire ad urbem pergat;
tum demum te conſulem ex Africa, ſicut Q. Fulvium à Capua,
arceſſemus? Quid? quod* [g] *in Africa quoque Mars communis
belli erit. Domus tibi tua, pater patruuſque, intra triginta dies
cum exercitibus cæſi, documento ſint; ubi per aliquot annos ma-
ximis rebus terra marique gerendis ampliſſimum nomen apud
exteras gentes populi Romani veſtræque familiæ fecerant. Dies
me deficiat, ſi reges, imperatoreſque, temere in hoſtium terras
tranſgreſſos cum maximis cladibus ſuis exercituumque ſuorum,
numerare velim. Athenienſes, prudentiſſima civitas,* [1] *bello
domi relicto,* [2] *auctore æque impigro ac nobili juvene, magnâ claſſe
in Siciliam tranſmiſſa, una pugna navali florentem rempublicam
ſuam in perpetuum afflixerunt. Externa & nimis antiqua repe-* 42
*to. Africa eadem iſta, & M. Atilius inſigne utriuſque fortunæ
exemplum, nobis documento ſint. Næ tibi, P. Corneli, quum ex
alto Africam conſpexeris,* [3] *ludus & jocus fuiſſe Hiſpaniæ tuæ
vide-*

f *Et victor Hannibal.*] Non faciunt ſecundas Rhenano Gallici noſtri copulativam tollenti.

g *In Africa quoque Mars communis pars belli erit.*] Auctoribus & Gall. & Pall. omnibus & Voſſ. demeſſuimus importunam illam *partem*, quam neque vetuſtiores habent editiones. Potuiſſet ipſe ſermo Livio frequens hoc docere editores. Lib. 5. *Sergio martem communem belli fortunamque accuſante.* Lib. 7. *quicquid hinc aut illinc communis mars belli aufert.* Lib. 10. *quamquam communis adhuc mars belli erat.* Lib. 30. *Vim fortunæ martemque belli communem propone animo.* Lib. 37. *quum communis mars & incertus belli eventus eſſet.* Lib. 42. *qui belli caſus, quam incertus fortunæ eventus communiſque mars belli ſit.* Cicero ad Torquatum: *quum omnis belli mars communis, & quum ſemper incerti exitus præliorum ſint.*

VARIORUM.

1 *Bello domi relicto auctore æque impigro.*] Videtur loqui de ea clade quam Athenienſes apud Syracuſas paſſi ſunt perſequente eam Thucydide lib. 7. *Glarean.*

2 *Auctore æque impigro ac nob.*] Alcibiadem intelligit. *Sigon.*

3 *Ludus & jocus Hiſpaniæ tuæ.*] Ludum jocumque intellexit rem abjectam ac

videbuntur. Quid enim ſimile? [a] *pacato mari præter oram Italiæ Galliæque vectus, Emporias in urbem ſociorum claſſem appuliſti: expoſitos milites, per tutiſſima omnia, ad ſocios & amicos populi Romani, Tarraconem duxiſti: ab Tarracone deinde iter per præſidia Romana: circa Iberum exercitus patris patruique tui, poſt amiſſos imperatores* [b] *ferociores & calamitate ipſa: dux tumultuarius quidem ille L. Marcius, & militari ſuffragio ad tempus lectus, cæterum ſi nobilitas ac juſti honores adornarent, claris imperatoribus qualibet arte belli par: oppugnata per ſummum ocium Carthago, nullo trium Punicorum exercituum ſocios defendente. Cætera, neque ea elevo, nullo tamen modo Africo bello comparanda; ubi non portus ullus claſſi noſtræ apertus, non ager pacatus, non civitas ſocia, non rex amicus, non conſiſtendi uſquam locus, non procedendi. Quacumque circumſpexeris, hoſtilia omnia atque infeſta. An Syphaci Numidiſque credis? ſatis ſit ſemel creditum. Non ſemper temeritas eſt felix: & fraus fidem in parvis ſibi præſtruit, ut quum operæ precium ſit, cum mercede magna fallat. Non hoſtes patrem patruumque tuum armis prius, quam Celtiberi ſocii fraude circumvenerunt: nec tibi ipſi à Magone & Aſdrubale hoſtium ducibus, quantum ab Indibili & Mandonio in fidem acceptis, periculi fuit. Numidis tu credere potes, defectionem militum tuorum expertus? Et Syphax & Maſaniſſa ſe, quam Carthaginienſes, malunt potentiſſimos in Africa eſſe: Carthaginienſes, quam quemquam alium. Nunc illos æmulatio inter ſeſe, & omnes cauſſæ certaminum acuunt,*

ac parvi pretii, quæ merito contemni ludibrioque haberi poſſit. De quo loquendi modo Pet. Victorius lib. 6. Var. lect. cap. 19. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Pacato mari præter oram Italiæ Galliæque vectus Emporias.*] Placet, *præter oram*: nihilo minus Put. Pet. Men. Voſſ. *per oram.* Deinde optimus: *vectus in urbem ſociorum claſſem Emporis adpuliſti.* Lib. 21. *Pyrenæoſque montes circumvectos Emporiis appuliſſet claſſem.* Firmant tamen vulgatum, quæ lib. 5. *ut multo major pars Vejos in hoſtium urbem fugerent.* Taciti 4. annal. *Capreas ſe in inſulam abdidit.*

b *Feroces calamitate ipſa facti: & dux.*] Put. omneſque Gall. & Voſſ. reſecant *facti.* Horatius: *Deliberata morte ferocior.* Deinde iidem cum duobus Pall. *ferociores & calamitate ipſa: dux, tumultuarius quidem ille.* Cur ſpernamus? Statim cum Sigoniano omnes: *& militari ſuffragio ad tempus lectus.* non *electus.*

acuunt, quia procul externus metus eſt. [c] *Oſtende illis Romana arma, & exercitum alienigenam; jam velut ad commune reſtinguendum incendium concurrent. Aliter iidem illi Carthaginienſes Hiſpaniam defenderunt: aliter mœnia patriæ, templa Deûm, aras, focos, defendent; quum euntes in prælium pavida proſequetur conjunx, & parvi liberi occurſabunt. Quid porro? Si ſatis confiſi Carthaginienſes conſenſu Africæ, fide ſociorum regum, mœnibus ſuis, quum tuo exercituſque tui præſidio nudatam Italiam viderint, ipſi ultro novum exercitum in Italiam aut ex Africa miſerint, aut Magonem, quem à Balearibus claſſe tranſmiſſa jam præter oram Ligurum Alpinorum vectari conſtat, Annibali ſe conjungere juſſerint? Nempe in eodem terrore erimus, in quo nuper fuimus, quum Aſdrubal in Italiam tranſcendit: quem tu, qui non ſolum Carthaginem, ſed omnem Africam exercitu tuo es clauſurus, è manibus tuis in Italiam emiſiſti. Victum à te dices: eo quidem minus vellem & id tua, non reipublicæ ſolum cauſſa, iter datum victo in Italiam eſſe. Patere nos omnia quæ proſpera* [d] *tibi ac reipublicæ in imperio evenere, tuo conſilio aſſignare? adverſa* [e] *caſibus incertis belli & fortunæ delegare. Quo melior fortiorque es, eo magis talem præſidem ſibi patria atque univerſa Italia retinet. Non potes ne ipſe quidem diſſimulare, ubi Annibal ſit, ibi caput atque arcem hujus belli eſſe. quippe qui præ te feras, eam tibi cauſſam trajiciendi in Africam eſſe, ut*

c *Oſtende illis Romana arma.*] Gallici, Palatini, Voſſianus arcent *τὸ illis*. Et ſatis intelligitur ex præcedenti periodo.

d *Tibi ac reipublicæ in imperio evenere.*] Omnes meliores ſcripti cum editis: *tibi ac P. R. imperio:* quod non debuit mutare Rhenanus. Lib. 4. *Niſi hæc armata cohors ſiſtat impetum hoſtium actum de imperio eſt.* Plinius lib. 10. cap. 18. *exitium imperio portendi, ſi dimitteretur; at ſi exanimaretur, prætori.* Gellius 4, 18. *Annibalem Pœnum imperio noſtro inimiciſſimum.*

e *Caſibus incertis belli & fortunæ legare.*] Rhenanus ex volumine antiquo profert *relegare*, & conjectat: *adverſa caſibus incertis belli* (ſubaudi, adſignare) *& ad fortunam relegare.* Sigonius ex ſuo libro propinat *allegare.* Miror quum emendandum contextum ſuſcepiſſent, doctos viros adeo parum Livianæ phraſi cognoſcendæ ſtuduiſſe. Omnes noſtri libri nos deſtituunt: nam Gall. Voſſ. Pall. optimus, ut vulgo: ſecundus, *relegare*, tertius, *religare.* Neque tamen veriti ſumus ſtatim reponere: *adverſa caſibus incertis belli & fortunæ delegare.* Qua fiducia, inquis? Dicet Livius. Lib. 5. *ipſum dictatorem fugere invidiam ex eo criminaque eo delegaſſe ad ſenatum.* Ibidem: *diſceptatio anceps ſenatui viſa delegata ad pontifices eſſet.* Lib. 6. *Has inanium rerum inanes ipſas volventes cogi-*

ut Annibalem eo trahas. Sive igitur hic, ſive illic, cum Annibale eſt tibi futura res. Utrum ergo tandem firmior eris in Africa ſolus, an hic tuo collegæque exercitu conjuncto? ne Claudius quidem & Livius Conſules tam recenti exemplo, quantum id interſit, documento ſunt? Quid? Annibalem, utrum tandem extremus angulus agri Bruttii fruſtra jam diu poſcentem ab domo auxilia, an propinqua Carthago & tota ſocia Africa potentiorem armis viriſque faciet? Quod iſtud conſilium eſt, ibi malle decernere, ubi tuæ dimidio minores copiæ ſint, hoſtium multo majores, quam ubi duobus exercitibus adverſus unum tot præliis & tam diuturna & gravi militia feſſum, pugnandum ſit? Quam compar conſilium tuum parentis tui conſilio ſit, reputa. Ille conſul profectus in Hiſpaniam, ut Annibali ab Alpibus deſcendenti occurreret, in Italiam ex provincia rediit: tu, quum Annibal in Italia ſit, relinquere Italiam paras; non quia reipublicæ id utile, [f] ſed quia tibi amplum & glorioſum cenſes eſſe: ſicut quum provincia & exercitu relicto, ſine lege, ſine ſenatuſconſulto, duabus navibus populi Romani imperator fortunam publicam & majeſtatem imperii, quæ tum in tuo capite periclitabantur, commiſiſti. Ego P. Cornelium, Patres conſcripti, reipublicæ nobiſque, non ſibi ipſi privatim creatum conſulem exiſtimo: exercituſque ad cuſtodiam urbis atque Italiæ ſcriptos eſſe, non quos regio more

43 *per ſuperbiam conſules, quo terrarum velint, trajiciant.* Cum oratione ad tempus parata Fabius, tum auctoritate & inveterata

cogitationes fortunæ loci delegaverant ſpes ſuas. Lib. 7. *vulgus aliud armatorum, velut delegata primoribus pugna, eventum ſuum in aliena virtute ponit.* Lib. 9. *obſidione delegata in curam collegæ, vacuus per agros cuncta infeſta commeatibus hoſtium fecerat.* Lib. 10. *ut omnis rei bene aut ſecus geſtæ decus dedecuſque ad L. Volumnium ſit delegatum.* Ibidem: *Samnitibus Galliſque delegata pugna, inter ipſum certamen Etruſci Umbrique juſſi caſtra Romana oppugnare.* Et ſæpius. Auctor libri octavi de bello Gallico: *cauſſam peccati facillime mortuis delegari.* Putidi ſumus tamen tot loca deſcribendo: quid illi ex tot locis, quid Livium deceret, non obſervando? Senſus in contrarium pares Tacito lib. 14. ann. *nullum prælio finem exſpectarent, niſi ſuccederetur Suetonio, cujus adverſa pravitati ipſius, proſpera ad fortunam reipublicæ referebat.*

f *Sed quia id amplum & glorioſum cenſes eſſe.*] Novitiorum commentum, quum Mſſ. & veteres editiones: *ſed quia tibi amplum & glorioſum.* Hoc quoque Ciceronis, Livii & optimorum eſt. Lib. 5. *ſibi amplum quoque eſſe, urbem ab ſe captam frequentari.* Lib. 8. *Eſt quidem nobis hoc per ſe haud nimis amplum.*

veterata prudentiæ fama magnam partem ſenatus, & ſeniores maxime moviſſet, pluresque conſilium ſenis quam animum adoleſcentis ferocem laudarent; Scipio ita locutus fertur: *Et ipſe Q. Fabius principio orationis, P. C. commemoravit, in ſententia ſua poſſe obtrectationem ſuſpectam eſſe. Cujus ego rei non tam ipſe auſim tantum virum inſimulare, g quam ea ſuſpicio, vitio orationis an rei, haud ſane purgata eſt. Sic enim honores ſuos & famam rerum geſtarum extulit verbis, ad extinguendum invidiæ crimen, tamquam mihi ab infimo quoque periculum ſit, ne mecum æmuletur: & non ab eo, qui, quia ſuper cæteros excellat, h quo me quoque niti non diſſimulo, me ſibi æquari nolit. ſic ſenem ſe i perfunctum honoribus, & me infra ætatem filii etiam ſui poſuit; tanquam non longius quam quantum vitæ humanæ ſpacium eſt, cupiditas gloriæ extendatur, maximaque pars ejus in memoriam ac poſteritatem promineat. Maximo cuique id accidere animo certum habeo, ut ſe non cum præſentibus modo, ſed k cum omnis ævi claris viris comparent. Equidem haud diſſimulo, me tuas, Q. Fabi, laudes non aſſequi ſolum velle, ſed (bona venia tua dixerim!) ſi poſſim, etiam exſuperare. Illud nec tibi in me, l neu mihi in minores natu animi ſit, ut nolimus quem-*

plum. Lib. 25. *mihi hoc imperium ut amplum judicio veſtro, itare ipſa grave ac ſollicitum.* Lib. 30. *tibi ampla & ſpecioſa danti eſt pax.*

g *Quam quod ea ſuſpicio, vitio orationis an rei.*] In Gemonias particulam *quod*, omnibus Gall. pariter & Pall. & Voſſ. ignoratam, & ſenſui obſtantem. Vbi mens Glareani, quum aliquid deſiderari opinaretur, & pro hac ſententia gratiam ſibi deberi dictaret? Vbi Sigonii, quum defectum ſic ſuppleri putaret? Neutri equidem hic aliam gratiam debemus, quam qualem Fabius M. Livio Tarenti præfecto ferebat expenſam. An deeſſet aliquid ſi dixiſſet: *Magis ille criminis hujus reum ſe facit, quam ego illum accuſare audeam?* Atqui hoc ipſum, ut nihil melius, veteri lectione exprimitur. Aliter hodie Latine balbutimus, aliter Livius loquebatur.

Similiter inculcata eſt hæc particula lib. 26. cap. 6. Et Ciceroni poſt reditum in Senatu cap. 6. *profecto egeſtate & improbitate coactus piraticam ipſe feciſſet: ac minore quidem reipublicæ cum detrimento, quum intra mœnia nefarius hoſtis prædoque verſatus eſt.* Vulgo: *quam quod intra mœnia.*

h *Quo me quoque niti non diſſimulo.*] Put. Per. Men. Voſſ. carent τοῖς *quo me.* Lege: *quia ſuper cæteros excellat, quo & me niti non diſſimulo.*

i *Perfunctum honoribus, & me infra ætatem filii ſui.*] Ab Sigonio eſt *honoribus.* Omnes Gallici, Voſſ. Pal. *ſenem ſe perfunctum & me infra ætatem filii etiam ſui.*

k *Cum omnis ævi claris viris comparet.*] Optimi: *comparent.*

l *Nec mihi in minores.*] Put. Pal. Voſſ. Men. *neu mihi in minoribus natu animi*

quemquam noſtri ſimilem evadere civem. id enim non eorum modo, quibus inviderimus, ſed reipublicæ, & penè omnis generis humani detrimentum ſit. Commemoravit, quantum eſſem periculi aditurus, ſi in Africam trajicerem: ut meam quoque, non ſolum reipublicæ & exercitus vicem, videretur ſollicitus. Unde hæc repente de me cura exorta? quum pater patruuſque meus interfecti, quum duo exercitus eorum prope occidione occiſi eſſent, quum amiſſæ Hiſpaniæ, quum quatuor exercitus Pœnorum, quatuor duces omnia metu armiſque tenerent, quum quæſitus ad id bellum imperator nemo ſe oſtenderet, præter me, nemo profiteri nomen auſus eſſet, quum mihi quatuor & viginti annos nato detuliſſet imperium populus Romanus; quid ita tum nemo ætatem meam, vim hoſtium, difficultatem belli, patris patruique recentem cladem commemorabat? Utrum major aliqua nunc in Africa calamitas accepta eſt, quam tunc in Hiſpania erat? An majores nunc ſunt exercitus in Africa, duces plures melioreſque, quam tunc in Hiſpania fuerunt? An ætas mea tunc maturior bello gerendo fuit, quam nunc eſt? An cum Carthaginienſi hoſte in Hiſpania, quam in Africa bellum geri aptius eſt? Facile eſt poſt fuſos fugatoſque quatuor exercitus Punicos, poſt tot urbes vi captas, aut metu ſubactas in ditionem, poſt perdomita omnia uſque ad Oceanum, tot regulos, tot ſævas gentes, poſt receptam totam Hiſpaniam, ita ut veſtigium nullum belli reliquum ſit, elevare meas res geſtas: tam, Hercule, quam ſi victor ex Africa redierim, ea ipſa elevare, quæ nunc retinendi mei cauſſa, ut terribilia eadem videantur, verbis extolluntur. Negat aditum eſſe in Africam, negat ullos patere portus. M. Atilium captum in Africa commemorat; tamquam M. Atilius primo acceſſu ad Africam offenderit. neque recordatur, illi ipſi tam infelici imperatori patuiſſe tamen portus Africæ, & res egregias primo anno geſſiſſe: & quantum ad Carthaginienſes duces attinet, invictum ad ultimum permanſiſſe. m *Nihil igitur me iſto tu exemplo terrueris: ſi hoc bello, non priore, ſi nuper, non annis ante quadraginta, iſta*

clades

animi ſit. Vide noſtras ad 4. Senecæ nat. quæſt. præfationem notas.

m *Nihil igitur me iſto exemplo terrueris.*] Put. *me iſtota exemplo.* Lege: *me iſto tu exemplo.*

n *Quo-*

*clades accepta foret; qui ego minus in Africam Regulo capto,
quam Scipionibus occiſis in Hiſpaniam, trajicerem. Nec felicius
[1] Xanthippum Lacedæmonium Carthagini, quam me patriæ meæ
ſinerem natum eſſe. creſceretque mihi ex eo ipſo fiducia, quod
poſſit in hominis unius virtute, tantum momenti eſſe. At etiam
Athenienſes audiendi ſunt, temere in Siciliam, omiſſo domi
bello, tranſgreſſi. Cur ergo, [n] quoniam Græcas fabulas enarrare
vacat, non Agathoclem potius Syracuſanum regem, quum diu
Sicilia Punico bello ureretur, tranſgreſſum in hanc eandem Afri-
cam, avertiſſe eo bellum unde venerat, refers? Sed quid, ultro* 44
*metum inferre hoſti, & ab ſe remoto periculo alium in diſcrimen
adducere, quale ſit, veteribus externiſque exemplis admonere
opus eſt? [o] Majus præſentiuſve ullum exemplum eſſe quam Anni-
bal poteſt? multum intereſt, alienos populere fines, [p] an tuos uri,
exſcindi, videas. plus animi eſt inferenti periculum, quam pro-
pulſanti. Ad hoc major ignotarum rerum eſt terror: bona ma-
laque hoſtium ex propinquo ingreſſus fines aſpicias. Non ſpera-
verat Annibal fore, ut tot in Italia populi ad ſe deficerent, quot
defecerunt poſt Cannenſem cladem; quanto minus quicquam in
Africa Carthaginienſibus firmum ac ſtabile eſt, infidis ſociis, gra-
vibus ac ſuperbis dominis: [q] Ad hoc nos etiam deſerti ab ſociis, vi-
ribus noſtris, milite Romano, ſtetimus. [r] Carthaginienſi nihil ci-
vilis roboris eſt. mercede paratos milites habent, Afros, Numi-
daſque; leviſſima fidei mutandæ ingenia. Hic modo nihil moræ
ſit. una & trajeciſſe me audietis, & ardere bello Africam, &
molientem hinc Annibalem, & obſideri Carthaginem. lætiores,
& frequentiores ex Africa exſpectate nuncios, quam ex Hiſpa-
nia*

n *Quoniam Græcas fabulas narrare vacat.*] Scripti: *enarrare.*

o *Majus præſentiuſve ullum exemplum eſſe quam Hannibal poteſt.*] Horum omnium verborum ne apicem quidem unum in Put. reg. Men. Voſſiano reperi.

p *An tuas uri exſcindique videas.*] Put. delet copulativam. Recte.

q *Ad hac nos etiam deſerti ab ſociis.*] Scripti: *ad hoc.*

r *Carthagine nihil civilis roboris eſt.*] Omnes omnino: *Carthaginienſi.* Cur mutemus? An abſurdum eſt intelligi *populo?* Rhenanus de conjectura, *Carthagine.* Nec male, niſi potius *Carthagini.*

VARIORUM.

1 *Xanthippum.*] Quo duce Regulus primo Punico bello captus eſt. *Sigon.*

nia accipiebatis. Has mihi ſpes ſubjicit fortuna populi Romani, Dii fœderis ab hoſte violati teſtes, Syphax & Maſaniſſa reges: quorum ego fidei ita innitar, [a] *ut bene tutus à perfidia ſim. Multa quæ nunc ex intervallo non apparent, bellum aperiet. & id eſt viri & ducis, non deeſſe fortunæ præbenti ſe, & oblata caſu flectere ad conſilium. Habebo, Q. Fabi,* [b] *parem, quem das, Annibalem; ſed illum potius ego traham, quam ille me retineat. In ſua terra cogam pugnare eum, &* [c] *Carthago potius præmium victoriæ erit, quam ſemiruta Bruttiorum caſtella. Ne quid interim, dum trajicio,* [d] *dum expono exercitum in Africa, dum caſtra ad Carthaginem promoveo, reſpublica hic detrimenti capiat; quod tu, Q. Fabi, quum victor tota Italia volitaret Annibal, potuiſti præſtare; hoc vide ne contumelioſum ſit, concuſſo jam & penè fracto Annibale, negare, poſſe P. Licinium conſulem virum fortiſſimum præſtare, qui ne à ſacris abſit pontifex maximus, ideo in ſortem tam longinquæ provinciæ non venit. Si, Hercule, nihilo maturius hoc, quo ego cenſeo, modo perficeretur bellum; tamen ad dignitatem populi Romani, famamque apud reges genteſque externas pertinebat; non ad defendendam modo Italiam, ſed ad inferenda etiam Africæ arma, videri nobis animum eſſe: nec hoc credi vulgarique, quod Annibal auſus ſit, neminem ducem Romanorum audere: & priore Punico bello, tum quum de Sicilia certaretur, toties Africam noſtris exercitibus & claſſibus oppugnatam, nunc quum de Italia certatur, Africam pacatam eſſe.*

Re-

GRONOVII.

a *Vt veriturus perfidiam ſim.*] Et hæc Rhenani divinatio eſt. Put. *quorum ego fidei ita perfidia ita innitar, ut bene tutus à perfidia ſim.* Duabus ſupervacuis vocibus, *ita perfidia*, reſectis, nihil hic video, quo offendat, aut cur neſcio quos ſemidoctos accuſem. Omnes alii Gall. Pall. Florentini aut prorſus ita, aut omiſſis quæ delenda dixi, de cætero nulla obſervanda differentia. Poſſis tamen legere: *quorum ego fidei ita provide innitar, ut bene tutus à perfidia ſim.*

b *Parem quidem Hannibalem.*] Egregie Put. reg. tres Pall. Voſſ. *Habebo, Q. Fabi, parem, quem das, Annibalem.* Adverſarium intellige. Plautus Perſa: *Cedo parem.* quamquam ibi ſit, qui certet amando. Lucanus de gladiatoribus: *odere pares.* Noſter lib. 22. *par magis in adverſandum quam collega.*

c *Carthago potius præmium.*] Vt Lipſius: *& Carthago præmium victoriæ erit, quam ſemiruta Bruttiorum caſtella:* omiſſo τῷ *potius*, Put. reg. Men. Voſſ.

d *Dum expono exercitum in Africam.*] Put. *Africa.*

Vexata

Requieſcat aliquando [e] *vexata tam diu Italia: uratur, evaſteturque invicem Africa. Caſtra Romana potius Carthaginis portis immineant, quam nos iterum vallum hoſtium ex mœnibus noſtris videamus. Africa ſit reliqui belli ſedes: illuc terror fugaque, populatio agrorum, defectio ſociorum, cæteræ belli clades, quæ in nos per quatuordecim annos ingruerunt, vertantur. Quæ ad rempublicam pertinent, & bellum quod inſtat, & provincias de quibus agitur, dixiſſe ſatis eſt. Illa longa oratio, nec ad vos pertinens ſit, ſi quemadmodum Q. Fabius meas res geſtas in Hiſpania elevavit, ſic & ego contra gloriam ejus eludere, & meam verbis extollere velim. Neutrum faciam, Patres conſcripti. &,* [f] *ſi ulla alia re, modeſtia certe & temperando linguæ adoleſcens ſenem vicero. Ita & vixi & res geſſi, ut tacitus ea opinione, quam veſtra ſponte conceptam animis haberetis, facile contentus eſſem.* Minus æquis animis auditus eſt Scipio, quia vulga- 45
tum erat, ſi apud Senatum non obtinuiſſet, ut provincia Africa ſibi decerneretur, ad populum extemplo laturum. itaque Q. Fulvius, qui conſul quater & cenſor fuerat, poſtulavit à conſule, ut palam in ſenatu diceret, *permitteretne Patribus, ut de provinciis decernerent? ſtaturuſque eo eſſet quod cenſuiſſent, an ad populum laturus?* Quum Scipio reſpondiſſet, ſe quod è republica eſſet, facturum; tum Fulvius, *Non ego ignarus quid reſponſurus facturuſve eſſes, quæſivi, quippe quum præ te feras tentare magis, quam conſulere ſenatum, & ni provinciam tibi quam volueris, extemplo decernamus, paratam rogationem habeas. Itaque à vobis, Tribuni plebis, poſtulo,*

e *Vexata diu Italia: uratur populeturque.*] Put. cum omnibus cæteris Gall. Pall. Flor. melioribus, Barberino, Voſſiano: *Requieſcat aliquando vexata tam diu Italia: uratur evaſteturque in vicem Africa.* Rhenanus ſubſtituit ex ſuo *populeturque*: quod verbum interdum paſſive accipi ſero nos docet. Lib. 32. *quæ ſpoliaſſet evaſtaſſetque, pro incorruptis reſtitui.*

f *Si nulla alia re, modeſtia certe & temperamento.*] Omnes Gall. & Voſſ. *neutrum faciam P.C. & ſi ulla alia re, modeſtia certe & temperando linguæ aduleſcens ſenem vicero.* Solus Pet. *nulla.* Pall. quoque habent *temperando.* Vtraque emendatio veriſſima. Sperabat enim multis aliis quoque, vel potius omnibus rebus, ſeſe ſuperaturum gloriam Fabii: tam mares gerebat ſpiritus Scipio, non ex invidia aut vanitate, ſed ex vera conſcientia verarum inſitarum ſibi virtutum, & eorum, quæ jam geſſerat, reſpectu. id quod tota hæc oratio clamat. Ergo, *ſi ulla*: nam alterum eſt magis deſperantis aut deſperationem præ ſe feren-

poſtulo, inquit, *ut ſententiam mihi ideo non dicenti*, [g] *quod etſi in meam ſententiam diſcedatur, non ſit ratum habiturus conſul, auxilio ſitis.* Inde altercatio orta, quum conſul negaret, æquum eſſe tribunos intercedere, quo minus [h] ſuo quiſque loco ſenator rogatus ſententiam diceret; Tribuni ita decreverunt, *Si conſul ſenatui de provinciis permittit, ſtari eo* [i] *quod ſenatus cenſuerit, placet; nec de ea re ferri ad populum patiemur: ſi non permittit, qui de ea re ſententiam recuſabit dicere, auxilio erimus.* Conſul diem ad colloquendum cum collega petiit. Poſtero die permiſſum ſenatui eſt. Provinciæ ita decretæ: alteri conſuli Sicilia, & triginta roſtratæ naves, quas C. Servilius ſuperiore anno habuiſſet: permiſſumque ut in Africam, ſi id è republica eſſe cenſeret, trajiceret. alteri Bruttii, & bellum cum Annibale, cum eo exercitu, [k] quem L. Veturius, aut Q. Cæcilius: hi & ſorti-

ferentis. Iam *temperando linguæ* magis eſſe Latinum, quam *temperamento linguæ*, quis velit diffiteri?

g *Quod ſi in meam ſententiam diſcedatur.*] Omnes Gall. *quod eſt in meam.* Scribe: *quod etſi in meam ſententiam.*

h *Suo quiſque loco ſenator rogatus.*] Gallici omnes, Voſſianuſque relegant τὸ *ſenator*. Recte. nam in ſenatum veniebant plures, pluresque ſententiam dicebant quam ſenatores. Vide illud lib. 36. *Qui ſenatores eſſent, quibuſque in ſenatu ſententiam dicere liceret.*

i *Quod ſenatus cenſuerit, placet: nec de ea referre.*] Omnes Gall. & Voſſ. *cenſuerit ferri, placet.* extra unum Men. in quo, *quod ſenatus cenſuerit fieri, placet.* Atque ita puto ſcribendum, etſi plane vox hæc abeſſe poſſit. Deinde ſidem cum priſcis editionibus, *nec de ea re ferri ad populum patiemur.*

k *Habuit: & ut L. Veturius & Q. Cæcilius ſortirentur.*] Et hic ſectione indigent vulgati libri. Olim legebatur: *quem L. Veturius aut Q. Cæcilius, ſortirentur inter ſe*: excluſis mediis. De quo Glareanum non fruſtra dubitaſſe & nos facile confitemur. Sigonius promittit operam germanæ ſententiæ & ſinceræ ſimul lectionis reſtituendæ. Prodit ex ſcripto: *Cæcilius habuit.* Optime, inquit: verum ad locum ſanandum non ſatis: repetenda ſcilicet duo nomina, quæ librario parum diligenti cauſſam dederint errandi: ita nihil perfectius poſſe fingi, quam: *quem L. Veturius aut Q. Cæcilius habuit: & ut L. Veturius & Q. Cæcilius ſortirentur, aut inter ſe compararent.* Idque ex illo germanum auctoris eſſe creditum eſt. Laudamus conatum: cæterum deſtituit effectus ejus fiduciam. Quod optimum cenſet *habuit*, id nos ſcimus eſſe librarii audacioris: nam auctor id verbum ex proximo voluit ſubaudiri: *quas C. Servilius ſuperiore anno habuiſſet.* & quidem eadem inclinatione. Deinde unica cynoſura noſtra Put. codex ſic exhibet: *Q. Cæcilius ui & ſortirentur.* In quo unica repoſita litera veram habebis lectionem: *hi & ſortirentur.* En totam: *alteri conſuli Sicilia & triginta roſtrata naves, quas C. Servilius ſuperiore anno habuiſſet: permiſſumque ut in Africam, ſi id è republica eſſe cenſeret, trajiceret. alteri Brutii & bellum cum Annibale cum*

eo

ſortirentur inter ſe, compararentve uter in Bruttiis duabus legionibus, quas conſul reliquiſſet, rem gereret: [l] imperiumque in annum prorogaretur, cui ea provincia eveniſſet. [1] & [m] cæteris præter conſules prætoreſque, qui exercitibus provinciiſque præfuturi erant, prorogata imperia. [n] Q. Cæcilio ſorte evenit, ut cum conſule in Bruttiis adverſus Annibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis, magna frequentia & favore ſpectantium, celebrati. Legati Delphos ad donum ex præda Aſdrubalis portandum miſſi, M. Pomponius Matho, & Q. Catius; tulerunt coronam auream CC pondo, & ſimulacra ſpoliorum, ex mille pondo argenti facta. Scipio, quum ut delectum haberet, neque impetraſſet, neque magnopere tetendiſſet; ut voluntarios ducere ſibi milites liceret, tenuit: & quia impenſæ negaverat reipublicæ futuram claſſem, [o] ut quæ ab ſociis darentur ad novas fabricandas naves, acciperet. Etruriæ primum populi pro ſuis quiſque facultatibus conſulem adjuturos polliciti. Cærites frumentum ſociis navalibus commeatumque omnis

eo exercitu, quem L. Veturius & Q. Cæcilius. hi & ſortirentur inter ſe compararentve. De his poſtremis noſce, quæ diximus ad lib. 42, 4.

l *Imperiumque in annum ei prorogaretur.*] Gall. Pall. Voſſ. ignorant τὸ *ei*. Recte.

m *Cæteris prætoribus conſulibuſque qui.*] Pighius: *cæteris proprætoribus proconſulibuſque.* deinde *præfuerant.* Sed Gallici omnes unuſque Pall. & Voſſ. *& cæteris præter conſules prætoreſque, qui exercitibus provinciiſque præfuturi erant, prorogata imperia:* ut Sigonius, cui obtemperaſſe editores oportuit.

n *Q. Cæcilio ſorte evenit.*] Optimus: *ſorti.* Vt Virgilius: *cecidit cuſtodia ſorti.*

o *Vt quæ à ſociis.*] Male Sigonius, *ſi quæ:* certum enim, non dubium erat datum iri. Mſſ. *ni quæ*, vel *ut in quæ*, deinde omnes, *ab ſociis.* Lege: *uti quæ ab ſociis.* Male idem ordinat periodos: quaſi novæ ſententiæ principium ſit, *Et quia impenſæ*, cui altera pars jungatur, *Etruriæ primum.* Immo, iſtud cohæret præcedenti membro, ſententia autem finitur cum τῷ *acciperet.* Hoc enim dicit, duo tenuiſſe Scipionem, ut voluntarios ducere, utque ab ſociis accipere, quæ darentur, liceret. Nimirum non vidit τὸ *acciperet*, ſignificare *accipere liceret.*

VARIORUM.

1 *Et cæteris præter conſules prætoreſque exercitib. prov.*] Senſus eſt: paulo ante locutus eſt de provinciis exercitibuſque tam prætoribus, quam conſulibus hujus anni decretis, nunc ait: præter conſules & prætores eos, qui provinciis præfuturi erant, ceteris quoque prorogata imperia. *Sigon.*

omnis generis, Populonienſes ferrum, Tarquinienſes lintea in vela, [a] Volaterrani interamenta navium & frumentum, [b] Arretini triginta millia ſcutorum, galeas totidem, pila, gæſa, haſtas longas, millium quinquaginta ſummam pari cujuſque generis numero expleturos, [1] ſecures,

GRONOVII.

a *Volaterrani armamenta navium & frumentum.*] Put. omneſque Gallici, omnes Flor. (ad ſex aut ſeptem hoc loco inſpeximus) duo Pall. Barberinus, Voſſ. *Volaterrani interamenta navium.* Poteſt videri *interamentum*, ut & *interamen*, ab *interare* deduci. Gloſſarium: *Interata* ἐξεντερισθέντα. Ejus compoſitum *exenterare*. Et *interior* oſtendit fuiſſe aliquando *interus*, ut *ſuperior*, *ſuperus*, *ſuperare*. unde *ſuperamenta materiarum* l. 55. π. 4. D. de leg. 3. Etiam veteres dixiſſe *interatim* pro *interim* teſtis eſt Feſtus. Sic *interamen* ἐντερόνεια. Ariſtophanes Iππεῦσιν. Ἐς τὰς τριήρεις ἐντερόνειαν· ubi Scholiaſtes: Τὰ ἐγκοίλια, τὰ ἀπὸ τῆς τρόπιδος ἀνερχόμενα ξύλα, ἐντερόνεια καλεῖται. Pollux lib. 2. cap. 4. Ἐντερόνεια, τὰ καλούμενα ἐγκοίλια τῶν νεῶν. Vix tamen putem *interare* veteres uſurpaſſe: quum & *externare* quam *exterare* maluerint, & *exenterare* potius dixerunt à Græco ἔντερα quam *exinterare*. Tertius Pal. diſerte exhibet: *inceramenta navium:* quod etiam atque etiam vide an non præſtet. Naves cera piceque oblini & oblitas olim fuiſſe notum eſt. Hinc Iulius Pollux inter τὰ τῶν ναυπηγῶν ponit πίσσαν & κηρόν. Plinius lib. 16, 11. *Zopiſſam*, ait vocari deraſam navibus maritimis *picem cum cera.* Vegetius lib. 5. de re militari cap. 14. *ardentes ſagittæ per baliſtas in hoſticarum navium alveos infiguntur, inunctaſque cera & pice & reſina tabulas tot fomentis ignium repente ſuccendunt.* Eam mixturam piceis cum cera una voce κηρὸν dicunt Græci. Arrianus in periplo Ponti Euxini: ἀλλὰ καὶ οἱ ἧλοι καὶ ὁ κηρὸς ἀπεξύσθη ὡς μηδενὸς ἄλλου, ξύλων δεῖσθαι ναυπηγησίμων εἰς τὴν καινοσκευήν. Et Latini *ceram.* Vegetius lib. 5, 7. *Colore Veneto cera etiam, qua ungere ſolent naves, inficitur.* Valerius Flaccus lib. 1. Argonaut. *tenues ſubiere latentia ceræ Lumina.* Et iterum: *fiſſaque fluctu Vel pice vel molli conducere vulnera cera.* Ita enim legimus cum ſcripto Oxonienſi. non *concludere*, ut vulgo. Carrionis etiam codex habuit *conducere.* Quod verbum, infit ille, neſcio an ſatis huic loco conveniat. Convenit utique, quum proprie cera dicatur *induci.* eleganter igitur & coëuntes inducta cera rimæ dicuntur *conduci.* Ovid. undecimo metam. *ſpoliataque tegmine ceræ Rima patet.* Lucianus in dialogo Charontis & Mercurii: καὶ κηρὸν, ὡς ἐπιπλάσαι τοῦ σκαφιδίου τὰ ἀνεῳγότα. Hinc & *ceratæ naves.* Ovidius in epiſtola Oenones: *ſectaque trabes & claſſe parata Cærula ceratas accipit unda rates.* Idem lib. 14. met. *fert ecce avidas in pinea Turnus Texta faces, ignesque timent, quibus unda pepercit. Iamque picem & ceras alimentaque cætera flammæ Mulciber urebat.* Hunc igitur κηρὸν Livius vocat *inceramenta*, quippe quo incerantur naves. Neque enim ignotum illud Iuvenalis: *genua incerare deorum.* Servant hodieque verbum utrumque in vernacula ſua Itali. Sed & verba *cerare* & *ceratura* ſunt apud Columellam lib. 12, 50. Vtrum vero malit, arbitretur ipſe lector.

b *Aretini triginta millia ſcutorum.*] Put. *Arretini* ∞ ∞ ∞ *ſcutorum.* id eſt, *tria millia.* etiam regius *III.*

c *Vmbria*

[1] ſecures, rutra, falces, alveolos, molas quantum in qua-
draginta longas naves opus eſſet, tritici centum & vi-
ginti millia modiûm, & in viaticum decurionibus remi-
gibuſque collaturos. Peruſini, Cluſini, Ruſellani abie-
tem in fabricandas naves, & frumenti magnum nume-
rum. abiete ex publicis ſilvis eſt uſus. [c] Umbriæ populi
& præter hos Nurſini, & Reatini, & Amiternini, Sabi-
nuſque omnis ager, milites polliciti. Marſi, Peligni,
Marrucinique, multi voluntarii, nomina in claſſem de-
derunt. Camertes quum æquo fœdere cum Romanis
eſſent, cohortem armatam ſexcentorum hominum mi-
ſerunt. Triginta navium carinæ, viginti quinqueremes,
decem quadriremes quum eſſent poſitæ; ipſe ita inſtitit
operi, ut die quadrageſimo quinto, quam ex ſilvis de-
tracta materia erat, naves inſtructæ armatæque in aquam
deductæ ſint. Profectus in Siciliam eſt triginta navibus 46
longis; voluntariorum ſeptem ferme millibus in naves
impoſitis. Et P. Licinius in Bruttios ad duos exercitus
conſulares venit. ex eis eum ſibi ſumpſit, quem L. Ve-
turius conſul habuerat. [d] Metello, ut quibus præfuiſſet
legionibus, iis præeſſet (facilius cum aſſuetis imperio
rem geſturum ratus) permiſit. Et prætores diverſi in
provincias profecti. Et quia pecunia ad bellum deerat,
agri Campani regionem, à foſſa Græca ad mare verſam,
vendere

c *Umbriæ populi Nurſinique &c.*] Voſſ. & omnes Gall. *Umbriæ populi & præter hos Nurſini & Reatini & Amiternini.* Hic iterum de nihilo vaticinatur Rhenanus, quæ piget referre.

d *Metello quibus præfuiſſet legionibus iis præeſſet.*] Put. reg. duo Pall. *Metello, ut quibus.* Tertius: *Metello autem, ut quibus.* Dein tria poſtrema verba nullo in Gall. conſpiciuntur, unde ſuſpicor eſſe ſpuria, & ſcribendum: *Metello quibus præfuiſſet, (facilius cum adſuetis imperio rem geſturum ratus) permiſit.* Permiſit ei milites, quibus præfuiſſet. Semper illi adjecerunt ſcripturæ veteri, quum potius ex ea tolli aliquid deberet: ut hic particula *Ut.*

VARIORUM.

1 *Secures, rutra, falces, alveolos, molas, quantum in quadraginta longas naves opus eſſet, &c.*] *Rutra*, inſtrumentum fuiſſe cenſeo ferreum, ad eruendam terram, quum opus eſſet, quale nos *batillum*, ſeu *palam* vocamus. *Alveolos* expono vaſa in uſum nauticum ad aquam aliaque hujuſmodi adſervandam, in navibus, adferendam vel ejiciendam. *Molas* hic conjicio fuiſſe na-

vendere quæſtores juſſi; indicio quoque permiſſo, qui ager civis Campani fuiſſet, ut is publicus populi Romani eſſet. indici præmium conſtitutum, quantæ pecuniæ ager indicatus eſſet, pars decima. Et Cn. Servilio Prætori urbis negotium datum, ut Campani cives, ubi cuique [a] ex ſenatuſconſulto liceret habitare, ibi habitarent: animadverteretque in eos, qui alibi habitarent. Eadem æſtate Mago Amilcaris filius, ex minore Balearium inſula, ubi hibernarat, juventute lecta in claſſem impoſita, in Italiam triginta ferme roſtratis navibus & multis onerariis, duodecim millia peditum, duo ferme equitum trajecit: Genuamque, nullis præſidiis maritimam oram tutantibus, repentino adventu cepit. inde ad oram Ligurum Alpinorum, ſi quos ibi motus facere poſſet, claſſem appulit. Ingauni (Ligurum ea gens eſt) bellum ea tempeſtate gerebant cum Epanteriis montanis. Igitur Pœnus, Savone oppido Alpino præda depoſita, & decem longis navibus in ſtatione ad præſidium relictis, cæteris Carthaginem miſſis ad tuendam maritimam oram; quia fama erat, Scipionem trajecturum eſſe; ipſe ſocietate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, compoſita, [b] montanos inſtituit oppugnare. Et creſcebat exercitus indies; ad famam nominis ejus Gallis undique confluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretii, ne fruſtra Aſdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent lætati, ſi

par

vales machinas, ad ſaxa magna, cujuſmodi molaria, jacienda in hoſtiles naves, &c. *Marcell. Donat.*

GRONOVII.

a *Ex SC. liceret, habitarent.*] Sic brevius Rhenanus, & placeret, niſi quod immutavit ille, *ut Campani cives, ubi cuique ex ſenatuſconſulto liceret habitare, ibi habitarent:* quaſi de compacto omnes Gallicani & Voſſ. quorum fides apud me paullo major, quam illius, qui Rhenanum circumduxit.

b *Montanos inſtitit oppugnare.*] Et ſic Beatus. At omnes noſtri, *inſtituit.* Haud ignoro lib. 24. legi: *Fabius ab Sueſſula profectus Arpos primum inſtitit oppugnare.* Et apud Curtium lib. 9. *rurſus aliam partem ſecare inſtitit.* Et hujuſmodi permulta. Sed quum utrumque bonum ſit, prævalere debet, vetuſtiorum atque integriorum librorum auctoritate quod eſt fultum. Noſter lib. 29. *Conſules delectum habere inſtituerunt.* Cæſar lib 7. de bello Gall. *Ille oppidum Biturigum poſitum in via Noviodunum oppugnare inſtituerat.* Idem

lib.

par aliud inde bellum, duce tantum mutato, [c] oriretur, curam ingentem accenderunt Patribus. Itaque & M. Livium Proconſulem ex Etruria volonum exercitum admovere Ariminum juſſerunt, & Cn. Servilio prætori negotium datum, ut ſi è republica cenſeret eſſe, [d] urbanas legiones, cui imperio videretur dato, ex urbe duci juberet. M. Valerius Lævinus Aretium eas legiones duxit. [e] Eiſdem diebus naves onerarias Pœnorum ad octoginta, circa Sardiniam, ab Cn. Octavio, qui provinciæ præerat, captas, Cælius frumento miſſo ad Annibalem commeatuque onuſtas, Valerius prædam Etruſcam Ligurumque montanorum captivos, Carthaginem per-

lib. 3. de bello Gall. in fine: *qui longe alia ratione, ac reliqui Galli, bellum agere inſtituerunt.* Sic præſtantes in Andibus membranæ. Vulgo olim: *bellum gerere cœperunt.* Doctiſſimorum virorum editio: *gerere inſtituerunt.* Nempe unum deerat. Rurſus Cæſar lib. 5. *delectum habere inſtituit.* Et, *facere pontem inſtituit.* Lib. 7. *directiſque operibus, quæ facere inſtituerat.*

c *Oriretur, curam ingentem accenderunt.*] Vt liber Rhenani, Put. & omnes Gall. Voſſianuſque: *oreretur, curam ingentem accendit Patribus.* Itaque ut reſpondeat oratio ſuperior, de conjectura ille: *Ea res literis cognita.* Sed nuſquam τὸ *res* invenimus. Senſus tamen hujuſmodi quid requirit, niſi τὸ *Ea* velis referre ad *fama* ex illis, quæ præcedunt: *Et creſcebat exercitus indies ad famam nominis ejus Gallis undique confluentibus.* Non enim ferent, opinor, ſi auſim: *Eo literis cognito &c. cura ingens accendi Patribus.*

d *Duas urbanas legiones, cui imperio videretur dato.*] Nulli habent τὸ *duas.* Præterea etſi nihil in his verbis mutent, commodius tamen erit: *legiones, imperio, cui videretur, dato, ex urbe.* Aut ſaltem ſic intelligendum alterum.

e *Eiſdem diebus naves onerariæ Pœnorum.*] Hic, *onerarias.* Men. deinde, *praerat captas*, Put. reg. Men. Voſſ. Præterea inferius, ubi vulgo: *Carthaginem portantes captas tradit:* omnis manus veterum: *Carthaginem perportantes tradit:* expuncto τῷ *captas.* Neque habent priſcæ editiones ante Rhenanum, qui, ut fatetur ipſe, illud inſeruit. Ego vero his omnibus perpenſis deleto ſupervacuo pronomine, *Eas*, ita ſcribendum & utramque periodum connectendam exiſtimo: *Eiſdem diebus naves onerarias Pœnorum ad octoginta circa Sardiniam ab Cn. Octavio, qui provinciæ praerat, captas, Cælius frumento miſſo ad Annibalem commeatuque onuſtas, Valerius prædam Etruſcam Ligurumque montanorum captivos Carthaginem perportantes, tradit.* En rotundiſſimam & prorſus Livianam periodum! Quum librarius hæſitans, *captæ* acciperet an *captas*, utramque lectionem breviter poſuiſſet, ut adſolet fieri in ſanctioribus codicibus: *captaeas:* fecit aliquis exinde: *captae eas.* Sic lib. 29, 7. *omnibus ad oppugnationib. emparatis* optimus liber, pro, *oppugnationem paratis.* Ne quid tamen diſſimulem, ille antiquiſſimus omnium: *porportantes.* itaque poſſis ſuſpicari, per errorem librarii primam vocis ſyllabam repetitam eſſe. Sed reg. Pet. Pal. Men. Voſſ. *perportantes.* Neque video cur

perportantes, tradit. [f] in Bruttiis nihil ferme anno eo memorabile geſtum eſt. Peſtilentia inceſſerat pari clade in Romanos Pœnoſque: niſi quod Punicum exercitum ſuper morbum etiam fames affecit. Propter Junonis Laciniæ templum æſtatem Annibal egit. ibique aram condidit, dedicavitque, cum ingenti rerum ab ſe geſtarum titulo; Punicis Græciſque literis inſculpto.

perportantes, perinde ut *perferentes*, dici non poſſit. Sic & *perpopulari* amat: ſic *perpacata loca*, ſic *percuratum vulnus*.

f *In Bruttiis nihil ferme anno eo memorabile geſtum eſt.*] Verbum ſubſtantivum (ut ſæpe alias, ubi facile intelligitur, non exprimitur) exulat Put. omnibuſque Gallicanis, & Voſſ.

EPITOME

LIBRI XXIX.

Ex Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione miſſus, ingentem prædam reportavit: & mandata Maſaniſſæ Scipioni exponit, conquerentis quod nondum exercitum in Africam trajeciſſet. Bellum in Hiſpania finitum, victore Romano, quod Indibilis excitaverat, ipſe in acie occiſus. Mandonius expoſcentibus Romanis à ſuis deditus eſt. Magoni, qui in Gallia & in Liguribus erat, ex Africa & militum ampla manus miſſa, & pecuniæ, quibus auxilia conduceret: præceptumque, ut ſe Annibali jungeret. Scipio à Syracuſis in Bruttios trajecit, & Locros, pulſo Punico præſidio, fugatoque Annibale, recepit. Pax cum Philippo facta eſt. Idæa mater deportata eſt Romam à Peſſinunte oppido Phrygiæ; carmine in libris Sibyllinis invento, pelli Italia alienigenam hoſtem poſſe, ſi mater Idæa deportata Romam eſſet. *tradita autem eſt Romanis per Attalum regem Aſiæ. Lapis erat, quem matrem Deûm incolæ dicebant. Excepit P. Scipio Naſica Cn. filius, ejus, qui in Hiſpania perierat, vir optimus à ſenatu judicatus, adoleſcens nondum quæſtorius: quoniam ita reſponſum habebat:* ut numen id ab

optimo

optimo viro reciperetur, conſecraretúrque. *Locrenſes legatos Romam miſerunt, qui de impotentia Q. Pleminii legati quererentur, quod pecuniam Proſerpinæ abſtulerat, & liberos eorum ac conjuges ſtupraverat. Pleminius in catenis Romam perductus, in carcere mortuus eſt. Quum falſus rumor de P. Scipione proconſule, qui in Sicilia erat, in urbem perlatus eſſet, tamquam is luxuriaretur; miſsis ob hoc legatis à ſenatu, qui explorarent an ea vera eſſent; purgatus infamia Scipio in Africam trajecit, ſenatus permiſſu. Syphax accepta in matrimonium filia Aſdrubalis Giſgonis, amicitiæ, quam cum Scipione ipſe junxerat, renunciavit. Maſaniſſa, rex Maſſyliorum, dum pro Carthagirienſibus in Hiſpania militat, amiſſo patre Gala, de regno exciderat. quo per bellum ſæpe repetito, aliquot præliis à Syphace rege Numidarum victus, in totum privatus eſt: & cum ducentis equitibus exul Scipioni ſe junxit: & cum eo primo ſtatim bello Hannonem Amilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio, adventu Aſdrubalis & Syphacis, qui prope cum centum millibus armatorum venerant, ab obſidione Vticæ depulſus, hiberna communivit. Sempronius conſul in agro Crotonienſi proſpere adverſus Annibalem pugnavit. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. cenſa ſunt civium capita ducenta quindecim millia. Inter cenſores, Marcum Livium, & Claudium Neronem, notabilis diſcordia fuit. nam & Claudius Livio collegæ equum ademit, quod à populo damnatus actuſque in exilium fuerat, & Livius Claudio, quod falſum in ſe teſtimonium dixiſſet, & quod minime bona fide ſecum in gratiam rediſſet. Idem omnes tribus, extra unam, ærarias reliquit, quod & innocentem ſe damnaſſent, & poſtea conſulem cenſoremque feciſſent.*

1 Scipio poſteaquam in Siciliam venit, voluntarios milites ordinavit, centuriavitque: [a] ex iis trecentos juvenes, florentes ætate & virium robore, inermes circa ſe habebat; ignorantes quem ad uſum neque centuriati, neque armati ſervarentur. Tum ex totius Siciliæ juniorum numero, principes genere & fortuna trecentos equites, qui ſecum in Africam trajicerent, legit: diemque iis, qua equis armiſque inſtructi atque ornati adeſſent, edixit. Gravis ea militia, procul domo, terra marique multos labores magna pericula allatura videbatur: neque ipſos modo, ſed parentes cognatoſque eorum ea cura angebat. Ubi dies, quæ dicta erat, advenit, arma equoſque oſtenderunt. tum Scipio, renunciari ſibi dixit, quoſdam equites Siculorum tamquam gravem & duram horrere eam militiam. Si qui ita animati eſſent, malle [b] eos ſibi jam tum fateri, quam poſtmodo querentes, ſegnes atque inutiles milites reipublicæ eſſe. Exprom erent quid ſentirent, cum bona venia ſe auditurum. Ubi ex his unus auſus eſt dicere, ſe prorſus

ſus

GRONOVII.

a *Ex iis trecentos juvenes.*] Et Glareanus hic nodum quærit in ſcirpo & Sigonius fruſtra ſubtilis. Neque enim *ex iis* eſt præter eos, ut τὸ *iis* referatur ad *centuriatos*. Sed *ex iis*, puta *voluntariis*, habebat trecentos inermes, quos non centuriavit: quos ſtupidus ſit oportet, qui dubitet an fuerint alii præter centuriatos. Hoc ergo non exprimitur, neque opus eſt, ut communis ſermo hominum paullo conſideratius loquentium prodit. Neque vero auſus eſt quiſpiam ſupponere pro *inſignes*, *inermes*, ut ariolatur Rhenanus: ſed omnes Gall. Pall. Florent. Voſſ. Barberinus: *ex iis trecentos juvenes, florentes ætate & virium robore, inermes circa ſe habebat.* Ergo veterem lectionem repoſuimus: nam alterum, *inſignes*, deprehendimus tantum in duobus recentiſſimæ manus: *robore inſignes inermes.* Quod adjectum ab illis, qui non videbant τὸ *robore* æque pendere ab τῷ *florentes.* Narrat idem paullo aliter Valerius Maximus lib. 7, 3. Videtur autem Scipio id conſilii cepiſſe ab Ageſilao Lacedæmoniorum rege, in cujus vita Plutarchus: Ἀναχωρήσας εἰς Ἔφεσον ἱππικὴν συνῆγε, τοῖς εὐπόροις προειπών, εἰ μὴ βούλονται στρατεύεσθαι, παρασχεῖν ἕκαστον ἵππον ἀνθ' ἑαυτοῦ καὶ ἄνδρα. Πολλοὶ δὲ ἦσαν οὗτοι, καὶ συνέβαινε τῷ Ἀγησιλάῳ ταχὺ πολλοὺς καὶ πολεμικοὺς ἔχειν ἱππεῖς ἀντὶ ψιλῶν ὁπλιτῶν.

b *Eos ſibi jam tunc fateri, quam poſtmodum.*] Scripti, *malle eos ſe jam tum fateri, quam poſtmodo querentes.*

c Virum

ſus, ſi ſibi [c] utrum velit, liberum eſſet, nolle militare, tum Scipio ei, *Quoniam igitur, adoleſcens, quid ſentires, non diſsimulaſti, vicarium tibi expediam, cui tu arma equumque & cætera inſtrumenta militiæ, tradas, & tecum hinc extemplo domum ducas, exerceas:* [d] *docendum cures equo armiſque.* Læto conditionem accipienti, unum ex trecentis, quos inermes habebat, tradit, ubi hoc modo exauctoratum equitem cum gratia imperatoris cæteri viderunt; ſe quiſque excuſare, & vicarium accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites ſubſtituti, ſine publica impenſa. Docendorum atque exercendorum curam Siculi habuerunt: quia edictum imperatoris erat, ipſum militaturum, qui ita non feciſſet. Egregiam hanc alam equitum evaſiſſe ferunt, multiſque præliis rempublicam adjuviſſe. Legiones inde quum inſpiceret, plurimorum ſtipendiorum ex iis milites delegit; maxime qui ſub duce Marcello militaverant: quos quum optima diſciplina inſtitutos credebat, tum etiam ab longa Syracuſarum obſidione peritiſſimos eſſe urbium oppugnandarum. nihil enim parvum, ſed Carthaginis jam excidia agitabat animo. Inde exercitum per oppida diſpertit: frumentum Siculorum civitatibus imperat: ex Italia advecto parcit: veteres naves reficit, & cum iis C. Lælium in Africam prædatum mittit. novas Panormi ſubducit, quia ex viridi materia raptim factæ erant, ut in ſicco hibernarent. Præparatis omnibus ad bellum, Syracuſas nondum ex magnis belli motibus ſatis tranquillas, venit. Græci res, à quibuſdam Italici generis, eadem vi, qua per bellum ceperant, retinentibus, conceſſas ſibi ab ſenatu repetebant. Omnium primum ratus, tueri publicam fidem, partim edicto, partim

c *Vtrum vellet* &c. *Quando igitur.*] Scripti: *utrum velit, liberum* &c. *Quoniam igitur adoleſcens.* Leve hoc: conſenſum tamen omnium Gall. & Voſſ. ſpernere non debuimus.

d *Docendum cures equo tradito.*] Omnes iidem cum Pall. ut Lipſius: *docendum cures equo armiſque.* Cicero ad Pætum: *Socratem fidibus docuit nobiliſſimus fidicen.* Catone majore: *Diſcebant enim fidibus antiqui.*

e *Eoque*

tim judiciis etiam in pertinaces ad obtinendam injuriam redditis, ſuas res Syracuſanis reſtituit. Non ipſis tantum ea res, ſed omnibus Siciliæ populis grata fuit: [e] eoque enixius bellum adjuverunt. Eadem æſtate in Hiſpania coortum ingens bellum conciente Illergete Indibili: nulla alia de cauſſa, quam per admirationem Scipionis contemptu imperatorum aliorum orto. *Eum ſupereſſe unum ducem Romanis, cæteris ab Annibale interfectis, rebatur. eo* [f] *nec in Hiſpania cæſis Scipionibus alium, quem mitterent, habuiſſe: & poſteaquam in Italia gravius bellum urgeret, adverſus Annibalem eum arceſſitum. præterquam quod nomina tantum ducum in Hiſpania Romani haberent, exercitum quoque inde veterem deductum.* Trepida omnia, [g] *ut inconditam turbam tironum, eſſe. numquam talem occaſionem liberandæ Hiſpaniæ fore. Servitum ad eam diem aut Carthaginienſibus aut Romanis: nec invicem his aut illis, ſed interdum utriſque ſimul. Pulſos ab Romanis Carthaginienſes; ab Hiſpanis, ſi conſentirent, pelli Romanos poſſe. ut ab omni externo imperio ſoluta in perpetuum Hiſpania in patrios rediret mores rituſque.* Hæc aliaque dicendo,

e *Eoque enixius bellum adjuverunt.*] Put. reg. Men. Voſſ. duo Pall. cum Sigoniano: *eoque enixius ad bellum adjuverunt.* Cicero pro Quinctio: *ut omnes intelligant, non ad mendacium obtinendum, ſed ad verum probandum auctoritatem adjuvare.* Pro Archia cap. 7. *qui profecto, ſi nihil ad percipiendam colendamque virtutem literis adjuvarentur, nunquam ſe ad earum ſtudium contuliſſent.* Vbi *adjuvarentur*, eſt adjuti fuiſſent: niſi malis legere *adjuvaremur.*

f *Nec in Hiſpaniam, cæſis Scipionibus.*] Omnes, *in Hiſpania.* Conjungenda enim hæc cum *cæſis Scipionibus*, non cum τῷ *mitterent.* ad quod intelligitur *eodem* vel *in eam.*

g *Et inconditam turbam tironum.*] Omnes: *trepida omnia, ut inconditam turbam tironum, eſſe.* Olim erat: *& inconditam inde turbam.* quam particulam ſuſtulit Rhenanus, nec agnoſcunt eam noſtri. Poſſet legi; *ut incondita in turba tironum.* Syphax de Numidis in militiam adſcriptis lib. 24. *omnia velut forte congregata turba, vaſta & temeraria eſſe.* Sed nihil opus mutare veterem lectionem. Illic comparatio mera eſt cum turba forte congregata: hic rei, ut ſe habet atque ſemper habere ſe ſolet, explicatio. Vſus particulæ ſingularis, nec Livio infrequens. Lib. 24, 45. *fama per totam urbem vulgata tumultum, ut principe amiſſo, fecit.* Sic Put. & Petav. melior. Idque ſignificant alii, in quibus, *ut pro principe*, vel *pro ut principe* Lib. 25, 20. *Annibal non Capuam neglectam, neque ut tanto diſcrimine, deſertos volebat ſocios.* Ita conſenſu omnes & Gall. & Pall. non *in tanto*, quod editur. Hoc lib. 29, 51. *ſi quis arceat, ut quod maxime opus ſit, acie dimicaturum.* Sic Put. reg. Men. Pal. optimus. lib. 36, 41. *Annibal unus cujus ut maxima apud regem*

dicendo, non populares modo, ſed Auſetanos quoque vicinam gentem concitat, & alios finitimos ſibi atque illis populos. itaque intra paucos dies triginta millia peditum, quatuor fermè equitum in Sedetanum agrum, quo edictum erat, convenerunt. Romani quoque imperato- 2
res, L. Lentulus & L. Manlius Acidinus, [h] ne gliſceret, prima negligendo, bellum junctis & ipſi exercitibus per agrum Auſetanum, hoſtico, tamquam pacato, clementer ductis militibus, ad ſedem hoſtium pervenere. trium millium ſpatio procul à caſtris eorum poſuerunt caſtra. [i] Primo per legatos nequicquam tentatum, ut diſcederetur ab armis, dein quum in pabulatores Romanos impetus repente ab equitibus Hiſpanis factus eſſet, ſummiſſo ab ſtatione Romana equitatu, prælium equeſtre fuit; haud ſane memorando in partem ullam eventu. Sole oriente poſtero die armati inſtructique omnes mille ferme paſſus procul à caſtris Romanis aciem oſtendêre. Medii Auſetani erant: cornua dextrum Illergetes, lævum ignobiles tenebant Hiſpani populi. Inter cornua & mediam aciem intervalla patentia ſatis latè fecerant; qua equitatum, ubi tempus eſſet, emitterent. Et Romani more ſuo exercitum quum inſtruxiſſent, id modo hoſtium imitati ſunt, ut inter legiones & ipſi patentes equiti relinquerent vias. Cæterum Lentulus ei parti uſum equitis fore ratus, quæ prior [k] in dehiſcentem intervallis hoſtium aciem equites emiſiſſet; Ser. Cornelio tribuno militum imperat, equites per patentes in hoſtium acie vias [l] permittere equos jubeat: ipſe cœpta parum proſpere

re

gem auctoritas erat. Sic Mſſ. & vett. ed. Vulgo deeſt. Denique hoc capite omnes Gall. *Hæc aliaque dicendo.*

h *Ne gliſceret prima negligendo.*] Omnes *primo neglegendo*, quod correxit Rhenanus. An fuit, *principio negligendo*. Hoc eſt, dum negligitur principium. Vt lib. 1. *ne quid divini juris negligendo patrios ritus peregrinoſque adſciſcendo turbaretur.*

i *Primo per legatos nequidquam eſt tentatum.*] Verbum *eſt* ignorant omnes Gall. Iidem mox: *dein cum in pabulatores Romanos.*

k *In dehiſcentem intervallis hoſtium aciem equites immiſiſſet.*] Omnes Gall. Voſſ. & duo Pall. *emiſiſſet.* nempe ex ſua acie. Vt paullo ante: *qua equitatum, ubi tempus eſſet, emitterent.*

l *Permittere equos jubeat.*] Errat Rhe-

re pedeſtri pugna, tantum moratus, dum cedenti duodecimæ legioni, [m] quæ in lævo cornu adverſus Illergetes locata erat, tertiam decimam legionem ex ſubſidiis in primam aciem firmamentum ducit. Poſtcaquam æquata ibi pugna eſt, ad L. Manlium inter prima ſigna hortantem, ac ſubſidia quibus res poſtulabat locis inducentem, venit. indicat tuta ab lævo cornu eſſe: [n] jam miſſum ab ſe Cornelium Servium procella equeſtri hoſtes circumfuſurum. Vix hæc dicta dederat, quum Romani equites in medios invecti hoſtes, ſimul pedeſtres acies turbarunt, ſimul equitibus Hiſpanorum viam immittendi equos clauſerunt. Itaque omiſſa pugna equeſtri, [1] ad pedeſtrem Hiſpani deſcenderunt. Romani imperatores, ut turbatos hoſtium ordines & trepidationem pavoremque, & fluctuantia viderunt ſigna, hortantur, orant, milites, [o] *ut perculſos invadant, non reſtitui aciem patiantur.* non ſuſtinuiſſent tam infeſtum impetum barbari, ni regulus ipſe Indibilis, cum equitibus ad pedes degreſſus, ante prima ſigna peditum ſe objeciſſet. Ibi aliquandiu atrox pugna ſtetit. tandem poſtquam ii, qui circa regem, ſemi-

Rhenanus, cum ſupponit *immittere.* Nam eodem ſignificatu eſt, quo apud Gratium notavimus 2. Obſervat. 13. lib. 9. *Infeſta cuſpide ita permiſit equum, ut uno ictu exanimem equo præcipitaret.* Lib. 30. *Primo barbari ſegnius permittere equos, deinde ſtare ac prope turbari.*

m *Quæ in lævo cornu adverſus Illergetes locata erat.*] Hæc Rhenani codici lectio debetur: nam antea habebatur una voce auctius: *locata prona erat:* quod nos in uno tantum ex Flor. valde recenti invenimus. Nam alter etiam non nimis annoſus: *loca prona erat.* Duo optimi cum Barberino, duobus Pall. Petav. regio, Menar. Voſſ. *adverſus Illergetes prona erat.* Put. omnium princeps: *adverſus Illergetes roga erat.* Manus ſecunda adjecerat interlineares à principio *P* & ſupra *G* virgula transfixam *N*, unde cæteri illi *prona.* Buſlid. *proga erat.* & ſupra prius *A* ſuperpoſitum *N.* unde Rubenius, *pugnaverat.*

n *Iam miſſum ab ſe Ser. Cornelium.*] Put. Voſſ. alii: *Cornelium Servium.* Neque inſolens illud Livio, prænomina poſtponere interdum.

o *Vt perculſos invadant, neu reſtitui.*] Put. reg. Men. Voſſ. neſciunt τὸ *invadant.* Fortaſſe: *orant milites, inſtent perculſis, neu reſtitui aciem patiantur.* Non longe enim: *& quia perculſis acriter inſtiterant.*

VARIORUM.

1 *Ad pedeſtrem Hiſpani.*] Vet. lib. *Ad pedes Hiſpani deſcenderunt.* Videtur autem vacare vox, *Equites:* nam priore verſu poſita eſt, & poſteriore repetita, *Equitibus ad pedes degreſſi.* Sigonius.

ſeminecem reſtantem, deinde pilo terræ affixum, pugnabant, obruti telis occubuerunt, tum, fuga paſſim cœpta, plures cæſi, quia equos conſcendendi equitibus ſpatium non fuerat, & quia perculſis acriter inſtiterunt Romani. nec ante abſceſſum eſt, quam caſtris quoque exuerunt hoſtem. [a] Tredecim millia Hiſpanorum cæſa eo die, octingenti ferme capti. Romanorum ſociorumque paulo amplius ducenti, maxime in lævo cornu ceciderunt. Pulſi caſtris Hiſpani aut qui ex prælio effugerant, ſparſi primo per agros, deinde in ſuas quiſque civitates redierunt. Tum à Mandonio evocati in concilium, conqueſtique ibi clades ſuas, increpitis auctoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda, deditionemque faciendam cenſuerunt. Quibus, culpam [b] in auctorem belli, Indibilem cæteroſque principes, quorum plerique in acie cecidiſſent, conferentibus, tradentibuſque arma & dedentibus ſeſe, reſponſum eſt: *In deditionem ita accipi eos, ſi Mandonium [c] cæteroſque belli concitores tradidiſſent vivos: ſin minus; exercitus ſe in agrum Illergetum Auſetanorumque, & deinceps aliorum populorum ducturos.* Hæc dicta legatis, renunciataque in concilium. Ibi Mandonius, cæterique principes [d] comprehenſi & traditi ad ſupplicium. Hiſpaniæ populis reddita pax: ſtipendium ejus anni duplex, & [e] frumentum ſex menſium imperatum, ſagaque & togæ exercitui, & obſides ab triginta ferme populis accepti. Ita Hiſpaniæ rebellantis tumultu haud magno motu

GRONOVII.

a *Tredecim millia Hiſpanorum.*] Put. omneſque Gall. cum opt. Pal. & Voſſ. *Decem tria millia Hiſpanorum.*

b *In auctores belli Indibilem cæteroſque.*] Omnes Gall. & Voſſ. *auctorem.*

c *Cæteroſque belli concitatores.*] Pariter omnes Gall. cum duobus Pall. *belli concitores*, ut diximus.

d *Comprehenſi, traditi ad ſupplicium. Hiſpanis.*] Omnes: *comprehenſi & traditi ad ſupplicium. Hiſpaniæ populis reddita pax.*

e *Frumentum ſex menſium.*] Put. *& frumentum ſex menſum imperatum.* Vt & infra cap. 5. *duorum menſum.* non *menſium.* Et iſto modo non ſemel Ovidius, notante etiam Priſciano. Sic in contrarium idem vetuſtiſſimus liber habet *principium*, *ſupplicium*, *civitatium*, de quibus etiam Priſcianus lib. 7.

motu intra paucos dies concito & compreſſo, in Africam omnis terror verſus. C. Lælius nocte ad Hipponem Regium cum acceſſiſſet, luce prima ad populandum agrum, ſub ſignis milites ſocioſque navales duxit. Omnibus, pacis modo incurioſe agentibus, magna clades illata: nunciique trepidi Carthaginem terrore ingenti complevere, claſſem Romanam, Scipionemque imperatorem (& fama fuerat jam in Siciliam tranſgreſſum) adveniſſe. Nec quot naves vidiſſent, nec quanta manus agros popularetur, ſatis gnari, omnia in majus metu augente, accipiebant. itaque primo terror pavorque, deinde mœſtitia animos inceſſit: *tantum fortunam mutaſſe, ut qui modo ipſi exercitum ante mœnia Romana habuiſſent victores,* [f] *ſtratiſque tot hoſtium exercitibus, omnes Italiæ populos aut vi aut voluntate in deditionem accepiſſent;* [g] *ii, verſo Marte, Africæ populationes & obſidionem Carthaginis viſuri forent: nequaquam pari ad patienda ea robore, ac Romani fuiſſent. Illis Romanam plebem, illis Latium juventutem præbuiſſe; majorem ſemper frequentioremque pro tot cæſis exercitibus ſuboleſcentem. Cæterum ſuam plebem, imbellem in urbe, imbellem in agris eſſe. mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnem auram ſpei mobili atque infida. Jam reges, Syphacem poſt colloquium cum Scipione alienatum: Maſaniſſam aperta defectione, infeſtiſſimum hoſtem. nihil uſquam ſpei, nihil auxilii eſſe. Nec Magonem ex Gallia movere tumultus quicquam, nec conjungere ſeſe Annibali: & An-*
4 *nibalem ipſum jam & fama ſeneſcere, & viribus.* In hæc deflenda prolapſos ab recenti nuncio animos, rurſus terror inſtans revocavit ad conſultandum, quonam modo obviam præſentibus periculis iretur. Delectus raptim in urbe agriſque haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum

f *Stratis tot hoſtium exercitibus.*] Omnes: *ſtratiſque tot hoſtium* (ſic & Put.) aut, *totque ſtratis.*

g *Ii verſo Marte Africæ populationes.*] Placeret conjectura Rhenani: *ii verſa ſorte Africæ populationes,* ſi parum juvarent ſcripti. Sed illi tenent omnes vulgatum. Lib. 31. *verſaque momento temporis fortuna pugnæ eſt, terga dantibus, qui modo ſequuti erant.* Sub finem Put. *nec conjungere ſeſe Annibali.*

h *Sum-*

ſtrorum auxilia, munire urbem, frumentum convehere, tela, arma parare, inſtruere naves, ac mittere ad Hipponem adverſus Romanam claſſem. Jam hæc agentibus nuncius tandem venit, Lælium, non Scipionem, copiaſque, quantæ ad incurſiones agrorum ſatis ſint, tranſvectas, [h] ſummæ belli molem adhuc in Sicilia eſſe. Ita reſpiratum, mittique ad Syphacem legationes, alioſque regulos, firmandæ ſocietatis cauſſa, cœptæ. Ad Philippum quoque miſſi, qui ducenta argenti talenta pollicerentur, ut in Siciliam aut Italiam trajiceret. [i] Miſſi ad duos imperatores in Italiam, ut omni terrore Scipionem retinerent: ad Magonem non legati modo, ſed vigintiquinque naves longæ, ſex millia peditum, octingenti equites, ſeptem elephanti, [k] ad hoc magna pecunia ad conducenda auxilia, quibus fretus propius urbem Romanam exercitum admoveret, conjungeretque ſe Annibali. Hæc Carthagine [l] parabant agitabantque; ad Lælium prædas ingentes ex agro inermi ac nudo præſidiis agentem, Maſiniſſa fama Romanæ claſſis excitus, cum equitibus paucis venit. *Is ſegniter rem agi ab Scipione queſtus,* [m] *quod tum non jam exercitum in Africam trajeciſſet, perculſis Carthaginienſibus, Syphace impedito finitimis bellis,* [n] *quem incertum hærere; ſi ſpatium ad ſua ut velit componenda detur, nihil ſincera fide cum Romanis acturum. Hortaretur, ac ſtimularet Scipionem ne ceſſaret, ſe, quamquam regno pulſus eſſet, cum haud*

h *Summam belli molem adhuc in Sicilia eſſe.*] Liber optimus omnium: *ſummae belli molum.* Scribe: *ſumma belli molem adhuc in Sicilia eſſe.*

i *Miſſi & ad ſuos imperatores.*] Haud dubie *ad duos*, ut quidam ſcripti: Annibalem nimirum & Magonem.

k *Adhæc magna pecunia.*] Meliores: *Ad hoc*, ut ex ſuo Rhenanus.

l *Parabant agitabantque, quum ad Lælium.*] Particulam *quum* adjecit Rhenanus, in Put. reg. Men. Voſſ. & optimo quoque deficientem. Nec ſi diſtinctionem mutes, ea opus eſt.

m *Quod non jam exercitum.*] Omnes Gall. *quod tum non jam exercitum.*

n *Quem certum haberet ſi ſpatium*] Omnes & hi & alii: *quem incertum habere.* Emenda: *Syphace impedito finitimis bellis, quem incertum hærere; ſi ſpatium ad ſua, ut velit, componenda detur, nihil ſincera fide cum Romanis acturum.* Senſus apparet, nunc etiam ambiguum eſſe, & conceptas inimicitias diſſimulare. Videtur ortum mendum ex antiquiſſimo codice in quo & lib. 30; 10. *onerariam habentem*, pro *hærentem*, legitur.

haud contemnendis copiis aſſuturum peditum equitumque. nec ipſi Lælio morandum in Africa eſſe. claſſem credere profectam à Carthagine, cum qua abſente Scipione non ſatis tutum eſſet contrahi certamen. Ab hoc ſermone dimiſſo Maſiniſſa, Lælius poſtero die naves præda onuſtas ab Hippone ſolvit, revectuſque in Siciliam, mandata Maſaniſſæ Scipioni expoſuit. Eiſdem ferme diebus naves, quæ ab Carthagine ad Magonem miſſæ erant; inter Albingaunos, Ligures Genuamque acceſſerunt. In iis locis tum forte Mago tenebat claſſem: qui legatorum auditis verbis, jubentium exercitus quam maximos comparare; extemplo Gallorū & Ligurum (namque utriuſque gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit. *& miſſum ſe ad eos vindicandos in libertatem* ait: *&, ut ipſi cernant, mitti ſibi ab domo præſidia: ſed quantis viribus,* [o] *quanto exercitu id bellum geratur, in eorum poteſtate eſſe. Duos exercitus Romanos, unum in Gallia, alterum in Etruria eſſe. ſatis ſcire, Sp. Lucretium ſe cum M. Livio juncturum. multa millia ipſis etiam armanda eſſe, ut duobus ducibus, duobus exercitibus Romanis reſiſtatur.* Galli, *ſummam ad id ſuam voluntatem eſſe*, dicere: *ſed quum una caſtra Romana intra fines, altera in finitima terra Etruria prope in conſpectu habeant, ſi palam ſiat auxiliis adjutum ab ſeſe Pœnum, extemplo infeſtos utrimque exercitus in agrum ſuum incurſuros. ea ab Gallis deſideraret, quibus occulte adjuvari poſſet. Liguribus, quod procul agro urbibuſque eorum caſtra Romana ſint, libera conſilia eſſe. illos armare juventutem, & capeſſere pro parte bellum, æquum eſſe.* Ligures haud abnuere: tempus modo duorum menſium petere ad delectus habendos. Interim Mago milites, Gallis dimiſſis, clam per agros eorum mercede conducere. commeatus quoque omnis generis [p] occulte ad eum à Gallicis populis mittebantur. M. Livius exercitum volonum ex Etruria in Galliam traducit: junctuſque Lucretio, ſi ſe Mago ex Liguribus propius

o *Quanto exercitu id bellum gereretur.*] Omnes Gall. duo Pall. vetuſtæque edd. *geratur.*

p *Occulte ad eum à Gallicis populis mittebantur.*] Put. reg. Men. Voſſ. *Gallis.* Mallem tamen, *à Galliæ populis.*

q Et

propius urbem moveat, obviam ire parat; ſi Pœnus ſub
angulo Alpium quietus ſe contineat, q & ipſe in eadem
regione circa Ariminum Italiæ præſidio futurus. Poſt 6
reditum ex Africa C. Lælii, & Scipione ſtimulato Ma-
ſaniſſæ adhortationibus, & militibus prædam ex hoſtium
terra cernentibus tota claſſe efferri, accenſis ad trajicien-
dum quam primum, intervenit majori minor cogitatio,
Locros urbem recipiendi, quæ ſub defectionem Italiæ
deſciverat & ipſa ad Pœnos. r Spes autem affectandæ
ejus rei ex minima re affulſit: latrociniis magis quam
juſto bello in Bruttiis gerebantur res; principio ab Nu-
midis facto, & Bruttiis, non ſocietate magis Punica,
quam ſuopte ingenio congruentibus in eum morem.
ſ Poſtremo Romani quoque jam contagione quadam
rapto gaudentes, quantum per duces licebat, excurſio-
nes

q *Et ipſe in eadem ſtatione circa.*] Omnes iidem: *regione.*

r *Spes autem adfectandæ ejus rei ex minima re affulſit.*] Quo magis conſidero, eo minus placet illa *res* tam prope *minimam rem*, & mox *gerebantur res.* Hoc tamen prædico: ſervant ita omnes libri, neque adverſus pertinacem contendam. Nimis tamen ſuſpicor primum illud *rei* inſiticium eſſe. Dixerat Livius: *intervenit majori minor cogitatio, Locros urbem recipiendi.* Subjungit: *ſpes autem adfectandæ ejus ex minima re adfulſit.* nempe urbis. Quæ ſequuntur, Rhenani & Sigonii libri vexant, atque illis hi imprudenter manum & aures præbent. Prior, *quia latrociniis:* alter: *quod latrocinii magis more:* quorum utrumque haud dubie à mala manu. Noſtri omnes tum Gall tam Pall. ſed & Voſſ. & *quod* & *quia* ignorant, neque injuria: ſed omnes quoque *latrociniis*, ut editur. Deinde iſte truncus: *principio Numidis, non ſocietate magis Punica, quam ſuopte ingenio promtis in eum morem.* Qua labe etiam unus è Pall. fœdatus. Duo reliqui, omnes Gall. Voſſ. Florent. Barberinus, ut ante Rhenanum publicatum erat: *principio ab Numidis facto & Bruttiis, non ſocietate magis Punica, quam ſuopte ingenio congruentibus in eum morem.* Nuſquam *promptis*, niſi in uno non ſummi pretii: id quod tamen ceu unicam gemmam ex Beati mangonio, cæteris ſpretis, editores receperunt. Nobis potior auctoritas tot codicum, & meminimus illorum: lib. 3. *omnes eæ res in unum congruentes haud dubiam damnationem Volſcii faciebant.* Lib. 25. *conſilium advocatum, omniumque in unum congruerunt ſententia.* Lib. 26. *de nulla re prius coſſ. retulerunt, omniumque in unum ſententiæ congruebant.* Quodque apud Senecam lib. 6. natur. quæſt. cap. 1. *& propoſiti operis contextus exigit, & ipſe in hoc tempus congruens caſus.* Totum igitur locum ita ſcribimus: *Spes autem adfectandæ ejus ex minima re adfulſit. Latrociniis magis quam juſto bello in Bruttiis gerebantur res; principio ab Numidis facto, & Bruttiis non ſocietate magis Punica, quam ſuopte ingenio congruentibus in eum morem.*

ſ *Poſtremo Romani quoque milites.*] Vocem ultimam Put. reg. Men. duo Pall. Voſſ. jubent aboleri. Sed & quidam, *excurſiones in hoſtium facere*, ſine τῷ *agros.* Forte, in hoſticum.

nes in hoſtium agros facere. [t] Ab iis egreſſi quidam urbem Locrenſes circumventi, Rhegiumque abſtracti fuerant. in eo captivorum numero fabri quidam fuere, aſſueti forte apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum facere. Ii cogniti ab Locrenſium [v] principibus, qui pulſi ab adverſa factione, quæ Annibali Locros tradiderat, Rhegium ſe contulerant: quum cætera percunctantibus ([x] ut mos eſt qui diu abſunt) quæ domi agerentur, expoſuiſſent; ſpem fecerunt, ſi redempti ac remiſſi forent, arcem ſe iis tradituros. ibi ſe habitare, fidemque ſibi rerum omnium inter Carthaginienſes eſſe. Itaque ut [y] qui ſimul deſiderio patriæ angerentur, ſimul cupiditate inimicos ulciſcendi arderent, redemtis extemplo iis remiſſiſque, quum ordinem agendæ rei compoſuiſſent, ſignaque quæ procul edita obſervarent; ipſi ad Scipionem Syracuſas profecti, apud quem pars exulum erat, referentes ibi promiſſa captivorum, quum ſpem ab effectu haud abhorrentem conſuli feciſſent; tribuni militum cum iis M. Sergius & P. Matienus miſſi, juſſique ab Rhegio

t *Ab iis egreſſi quidam urbe.*] Omnes Gall. cum Put. & Voſſ. *urbem.* Vt alibi, *excedere urbem.* Lib. 22. *cuſtodes præterea ad portas ponant, qui prohibeant quemquam egredi urbem.* Et ſic defenditur apud Tacitum lib. 11. annal. 28. *dum hiſtrio cubiculum principis exſultat.*

v *Principibus, qui exſulabant.*] Put. Pet. melior, reg. duo Flor. optimi clare: *ii cogniti ab Locrenſium principibus, qui pulſi ab adverſa factione, quæ Annibali Locros tradiderat, Rhegium ſe contulerant, quum cætera.* Men. Pal. optimus, Barberinus, Voſſ. eodem modo, niſi quod, *principibus pulſis*, omiſſo pronomine. Petav. alter, duo Pall. duo alii Flor. & Andreæ editiones: *principibus qui exſulabant Rhegii pulſi ab adverſa factione, quæ An. Lo. trad. Rhegium ſe contulerant.* Ita ſine dubio invenit Rhenanus in ſuo codice (nam quomodo lectum ibi fuerit, ſilet) maleque judicavit abeſſe debere, *Rhegium ſe contulerant:* cum revera ſubjectum ſit, *exulabant Rhegii.* Itaque reſtituimus veterem lectionem firmiſſimis tibicinibus ſuffultam. Phraſin quid opus illuſtrare, qua nihil vulgarius? Tamen ne hoc ipſo ſpernatur, quod nimis eſt vulgaris, eſt etiam Livii. Lib. 6. *qui ædificandi Romæ pigritia, occupatis ibi vacuis tectis Vejos ſe contulerant.* Lib. 22. *quo ſe Annibal poſt prælium contulerit.* Lib. 23. *cum paucis Romanis Latinique nominis, quos eodem audita Cannenſis clades contulerat.*

x *Vt mos eſt iis qui diu abſunt.*] Omnes Gall. & Pall. ut & editiones Andreæ abolent τὸ *iis*, habentque tantum: *ut mos eſt qui diu abſunt.* Id quod multo tenerius ſe mihi commendat.

y *Qui ſimul deſiderio patriæ agerentur.*] Omnes Gall. & Ital. & Voſſ. *angerentur.*

z Scalas

Rhegio tria millia militum Locros ducere. & Q. Pleminio proprætori ſcriptum, ut rei agendæ adeſſet. Profecti ab Rhegio, [z] ſcalas ad editam altitudinem arcis fabricatas portantes, media ferme nocte ex eo loco, unde convenerat, ſignum dedere proditoribus arcis. qui parati intentique, & ipſi ſcalas ad idipſum factas cum demiſiſſent, pluribuſque ſimul locis ſcandentes accepiſſent, priuſquam clamor oriretur, in vigiles Pœnorum, ut in nullo tali metu ſopitos, impetus eſt factus. quorum gemitus primo morientium exauditus; deinde ſubita conſternatio ex ſomno, & tumultus, quum cauſſa ignoraretur, poſtremo certior res, aliis excitantibus alios. jamque ad arma pro ſe quiſque vocabat: hoſtes in arce eſſe, & cædi vigiles. oppreſſique forent Romani, nequaquam numero pares, ni clamor ab iis, qui extra arcem erant, ſublatus, [a] incertum unde accidiſſet (omnia vana augente nocturno tumultu) feciſſet. Itaque velut plena jam hoſtium arce territi Pœni, omiſſo certamine, in alteram arcem (duæ ſunt haud multum inter ſe diſtantes) confugiunt. Oppidani urbem habebant; victoribus præmium in medio poſitam. Ex arcibus duabus præliis quotidie levibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Amilcar Punico præſidio præerat: [b] & arceſſentes ex propinquis

locis

z *Scalas ad editam altitudinem arcis fabricatas.*] Recte hoc acceptum ab Rhenano: nam & ſic noſtri meliores. Put. *ad deditam*, litera una ſupervacua. Vulgo prius: *ad dictam.* Sigonius è libro ſuo notat, *ad edictam.*

a *Incertus unde accidiſſet (omnia vana augente nocturno tumultu) feciſſet.*] Omnes Gall. Pall. Voſſ. *incertum.* Neque aliter priſcæ editiones. Illud Sigonii eſt: neutrum plana ſententia. Poteſt enim τὸ *facere* conjungi vel τῷ *incertus*, vel τῷ *vana.* Si prius placet, lege, *incertos.* Lib. 41. *clamor in portis audiebatur, & concurſatio in obſcuro incidentium aliorum in alios incertum fecerat, an hoſtis intra vallum eſſet.* Tacitus lib. 4. ann. *hoſtiſque clamore turbido, modo per vaſtum ſilentium, incertos obſeſſores effecerat.* Sin, *incertum unde, accidiſſet, & omnia vana, augente nocturno tumultu, feciſſet.* Vel, *incertum unde accidens, omnia.* Lib. 30. *territi equi vanum equeſtre auxilium fecerunt.* Quamquam & poſſis: *augens nocturnus tumultus.* Ni tumultus nocturnus, omnia vana multiplicans, feciſſet incertum Pœnis, clamor ab iis qui extra arcem erant, unde accidiſſet: utrum ab his ipſis, an vero tantus jam arcem occupaſſet numerus.

b *Et arceſſentes ex propinquis.*] Put.

locis ſubſidia, copias augebant. Ipſe poſtremò veniebat Annibal. nec ſuſtinuiſſent Romani, niſi Locrenſium multitudo exacerbata ſuperbia atque avaritia Pœnorum, ad
7 Romanos inclinaſſet. Scipioni ut nunciatum eſt, in majore diſcrimine Locris rem verti, ipſumque Annibalem adventare; ne præſidium etiam periclitaretur haud facili inde receptu; & ipſe à Meſſana, L. Scipione fratre in præſidio ibi relicto, quum primum æſtu fretum inclinatum eſt, [c] naves mari ſecundo miſit; Et Annibal à Butroto amni (haud procul is ab urbe Locris abeſt) nuncio præmiſſo, ut ſui luce prima ſumma vi prælium cum Romanis ac Locrenſibus consererent, dum ipſe, averſis omnibus in eum tumultum, ab tergo urbem incautam aggrederetur; ubi luce cœptam invenit pugnam, ipſe nec in arcem ſe includere, turba locum arctum impediturus, voluit: neque ſcalas, quibus ſcanderent muros, attulerat. ſarcinis in acervum conjectis, quum haud procul muris ad terrorem hoſtium aciem oſtendiſſet, cum equitibus Numidis circumequitabat urbem, dum ſcalæ, quæque alia ad oppugnandum opus erant, parantur; ad viſendum qua maxime parte aggrederetur. [d] progreſſus ad murum, ſcorpione icto, qui proximus eum forte ſteterat, territus inde tam periculoſo caſu, receptui canere quum juſſiſſet, caſtra procul ab ictu teli communit. Claſſis Romana à Meſſana Locros aliquot horis [e] die ſupe-

præſidio præerat arceſſentes ex propinquis: deleta copulativa, quam & cæteri omnes Gall. ſpernunt. Scribe: *Q. Pleminius Romano, Amilcar Punico præſidio præerant: arceſſentes ex propinquis locis ſubſidia copias augebant.*

c *Naves mari ſecundo tranſmiſit.*] Videtur aliquid latere: nam Put. *nalles mari ſecundo miſit.* Et poſterius hoc *miſit*, non *tranſmiſit*, habent omnes Gall. Palatinique & Voſſ. & editiones ante Sigonium.

d *Progreſſus ad murum, ſcorpione ictus.*] Progreſſus dicitur Annibal, *ictus* qui prope illum ſtabat: quomodo igitur cohæret oratio, ni ſcribas cum Put. omnibuſque Gall. *progreſſus ad murum, ſcorpione icto, qui proximus eum forte ſteterat, territus.* Annibal nempe, quum alter ſcorpione ictus eſſet. Fortaſſis etiam olim fuit: *ſteterat, abſterritus inde tam periculoſo caſu.* Certe vocula *inde* id requitere videtur.

e *Multa die ſuperante acceſſit.*] Cur mutarunt, quod eſt in Put. Pet. Men. optimo Pal. *à Meſſana aliquot horis die ſuperante*

ſuperante acceſſit: [f] expoſiti omnes è navibus, & ante occaſum ſolis, urbem ingreſſi ſunt. Poſtero die cœpta ex arce à Pœnis pugna: & Annibal jam ſcalis, aliiſque omnibus ad oppugnationem paratis, ſubibat muros. quum repente in eum nihil minus quam tale quicquam timentem, patefacta porta erumpunt Romani. ad ducentos improvidos cum invaſiſſent, occidunt. cæteros Annibal, ut conſulem adeſſe ſenſit, in caſtra recipit: nuncioque miſſo ad eos, qui in arce erant; ut ſibimetipſis conſulerent, nocte motis caſtris abiit. Et qui in arce erant, igni injecto tectis, quæ tenebant, ut vis tumultus hoſtem moraretur, agmen ſuorum, fugæ ſimili curſu, ante noctem aſſecuti ſunt. Scipio ut & arcem relictam g ab hoſtibus & vacua vidit caſtra, vocatos ad concionem Locrenſes, graviter ob defectionem incuſavit: de auctoribus ſupplicium ſumſit, bonaque eorum alterius factionis principibus, ob egregiam fidem adverſus Romanos, conceſſit. publice nec dare, nec eripere ſe quicquam Locrenſibus, dixit, *Romam mitterent legatos: quam ſenatus æquum cenſuiſſet, eam fortunam habituros. Illud ſatis ſcire, etſi male de populo Romano meriti eſſent, in meliore ſtatu ſub iratis Romanis futuros, quam ſub amicis Carthaginienſibus fuerint.* Ipſe Q. Pleminio legato præſidioque quod arcem ceperat, ad tuendam urbem relicto, cum quibus venerat copiis, Meſſanam trajecit. [g] Ita ſuperbe & crudeliter habiti Locrenſes à Carthaginienſibus poſt defectionem ab Romanis fuerant; ut modicas injurias [h] non æquo modo animo

ſuperante acceſſit. Sane Put. & Voſſ. *diei.* ubi poſſet explicari *ſuperante horis*, ut erat apud antiquos *abſente nobis:* ſed ego Livii cauſſa illud malo. Salluſtius Iugurth. 97. *Marium jam in hiberna proficiſcentem vix decima parte die reliqua invadunt.* Hæc ſcriptura in ſummæ fidei & reverendæ vetuſtatis libro inventa Gellio, ut notat lib. 9, 14. probatur omnino & nobis: ſed quod ille τὸ *die* patrio caſu accipiendum putat, & plerîſquè viris doctis perſuaſit, id nihil verius judico, quam quod apud Virgilium vult: *Munera laticiamque dii.* Nam Salluſtium ita explico: *die vix quod ad decimam partem reliqua:* ut Livius, *die, quod ad aliquot horas, ſuperante.*

f *Expoſitis omnes navibus.*] Scripti: *expoſiti omnes è navibus.*

g *Ita ſuperbe crudeliterque habiti.*] Scripti: *Ita ſuperbe & crudeliter.*

h *Non æquo modo animo pati, ſed prope libenti videri poſſent.*] Rhenani liber, Put.

animo pati, ſed prope ſubenti poſſent. verum enimvero tantum Pleminius Amilcarem præſidii præfectum, tantum præſidiarii milites Rom. Pœnos ſcelere atque avaritia ſuperaverunt, ut non armis, ſed vitiis videretur certari. nihil omnium, quæ inopi inviſas opes potentioris faciunt, prætermiſſum in oppidanos eſt ab duce aut à militibus: in corpora ipſorum, in liberos, in conjuges infandæ contumeliæ editæ. [i] Nam avaritia ne ſacrorum quidem ſpoliatione abſtinuit: nec alia modo templa violata, ſed Proſerpinæ etiam, intacti omni ætate, theſauri; præterquam quod à Pyrrho, qui cum magno piaculo ſacrilegii ſui manubias retulit, ſpoliati dicebantur. Ergo ſicut ante regiæ naves laceratæ naufragiis, nihil in terram integri, præter ſacram pecuniam Deæ, [k] quam aſportabant, extulerant: tum quoque alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis ea violatione templi furorem objecit, atque inter ſe ducem in ducem, militem in militem rabie hoſtili vertit. Summæ rei Ple-
9
minius præerat: militum pars ſub eo, [l] quam ipſe ab Rhegio abduxerat, pars ſub tribunis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminii miles fugiens, ſequentibus quorum erat, obvius forte Sergio & Matieno tribunis militum fuit. cui quum juſſu tribunorum ademptum poculum eſſet; jurgium inde & clamor, pugna poſtremo orta inter Pleminii milites, tribunorumque; ut ſuis quiſque opportunus advenerat, multitudine ſimul ac tumultu creſcente. Victi Pleminii milites, quum ad Pleminium [m] cruorem ac vulnera oſtentantes non ſine voci-

Put. omneſque Gall. & Pall. inducunt τὸ *videri*: itaque relegavimus.

i *Iam avaritia ne ſacrorum,*] Put. reg. Men. Voſſ. Pal. *Nam avaritia.* Quod injuria mutavit Rhenanus. Eſt enim quale Ovidii lib. 6. metam. v. 273. *Nam pater Amphion.* Et lib. 8. v. 530. *Nam de matre manus.*

k *Quam aſportaverant extulerunt.*] Scripti noſtri: *quam aſportabat extulerat.* Scribe: *quam aſportabant, extulerant.* Vt fere Sigonius.

l *Quam ipſe ab Rhegio adduxerat.*] Vt Rhenanus, Put. Men. optimus Pal. Voſſ. *abduxerat.*

m *Cruorem & vulnera.*] Gall. *cruorem ac vulnera.*

n Domo

vociferatione atque indignatione concurriſſent, probra in eum ipſum jactata in jurgiis referentes; accenſus ira, n domo ſeſe proripuit, vocatoſque tribunos nudari, ac virgas expediri jubet. Dum ſpoliandis iis (repugnabant enim, o militemque implorabant) tempus teritur, repente milites feroces recenti victoria, ex omnibus locis, velut adverſus hoſtes ad arma conclamatum eſſet, concurrerunt. & quum violata jam virgis corpora tribunorum vidiſſent, tum verò in multo impotentiorem ſubito rabiem accenſi, ſine reſpectu, non majeſtatis modo, ſed etiam humanitatis, in legatum, impetum, lictoribus prius indignum in modum mulcatis, faciunt. tum ipſum, ab ſuis interceptum & ſecluſum, hoſtiliter lacerant, & prope exſanguem, naſo auribuſque mutilatis, relinquunt. His Meſſanam nunciatis, Scipio poſt paucos dies Locros hexeri advectus, quum cauſſam Pleminii & tribunorum audiſſet, Pleminio noxa liberato, relictoque in ejuſdem loci præſidio, tribunis ſontibus judicatis, & in vincula conjectis, ut Romam ad ſenatum mitterentur, Meſſanam atque inde Syracuſas redit. Pleminius impotens iræ, neglectam ab Scipione & nimis leviter latam ſuam injuriam, ratus; nec quemquam æſtimare alium eam litem poſſe, niſi qui atrocitatem ejus patiendo ſenſiſſet; tribunos attrahi ad ſe juſſit; laceratoſque omnibus, quæ pati corpus ullum poteſt, ſuppliciis interfecit: nec ſatiatus vivorum pœna, inſepultos projecit. Simili crudelitate & in Locrenſium principes eſt uſus, quos ad conquerendas injurias p ad P. Scipionem profectos audivit. & quæ

n *Domo ſe proripuit.*] Omnes, *ſeſe.*

o *Militumque fidem implorabant.*] Ab Rhenano eſt, eique conſentit Pal. unus. Turba codicum, ut ante vulgati: *militumque implorabant auxilium.* At præſtantiſſimus Put. utramvis vocem pro ſpuria habet, tantumque exhibet: *militumque implorabant tempus* Scribe. *Dum ſpoliandis iis (repugnabant enim militemque implorabant) tempus teritur, repente milites feroces.* nam & τὸ *frequentes*, vulgo hic interpoſitum, ſcripti ignorant. Cicero lib. 5. in Verrem. *qui eum non ſolum cognoſcerent, ſed etiam lacrimantes ac te implorantes defenderent.* Propertius: *Hanc miſer implorat navita Leucothoën.*

p *Ad Scipionem profectos audivit.*] Omnes Gall. & Voſſ. *ad P. Scipionem.*

q *Quum*

quæ antea per libidinem atque avaritiam fœda exempla in ſocios ediderat; tunc ab ira multiplicia edere: infamiæ atque invidiæ non ſibi modo, ſed etiam imperatori eſſe.

10 Jam comitiorum appetebat tempus, [q] quum P. Licinii conſulis literæ Romam allatæ, *ſe, exercitumque ſuum* [r] *gravi morbo adfectari: nec ſiſti potuiſſe, ni eadem vis mali, aut gravior etiam, in hoſtes ingruiſſet. Itaque quoniam ipſe venire ad comitia non poſſet, ſi ita Patribus videretur, ſe Q. Cæcilium Metellum dictatorem comitiorum cauſſa dicturum: exercitum Q. Cæcilii dimitti, è republica eſſe. Nam neque uſum ejus ullum in præſentia eſſe, quum Annibal jam in hiberna ſuos receperit:* [ſ] *& tanta inceſſerit in ea caſtra vis morbi, ut niſi mature dimittantur, nemo omnium ſuperfuturus videatur.* ea conſuli à Patribus facienda, ut è republica fideque ſua duceret, permiſſa. [t] Civitatem eo tempore repens religio invaſerat, invento carmine in libris Sibyllinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum, inſpectis. [v] *Quandoque hoſtis alienigena terræ Italiæ bellum intuliſſet, eum pelli Italia vincique poſſe, ſi mater* [x] *Idæa à Peſſinunte Romam advecta foret.* Id carmen ab decemviris inventum eo magis Patres movit, quod & legati, qui donum Delphos portaverant, referebant: & [y] ſacri-

q *Quùm à P. Licinio Coſ. literæ Romam allatæ ſunt.*] Præpoſitio *à* una cum verbo ſubſtantivo nunquam fuerant in Put. Men. Particulam quoque duo Pall. neſciunt, ex quibus alter, *Licinii conſulis.* Scribe: *quum P. Licinii conſulis literæ Romam allatæ: ſe exercitumque ſuum.*

r *Gravi morbo afflictari, nec ſubſiſti potuiſſe.*] Put. reg. Men. optimus Pal. tres Flor. *gravi morbo adfectari, nec ſiſti potuiſſe, ni eadem vis.* Poſteriorem mutationem ſervant omnes alii codices tantum non peſſimi: jamque confirmavimus contra Rhenanum. At ſi diſplicet *adfectari*, poſſis ſubjicere *adtentari.* Appulejus in diſertiſſima apologia: *an quod verius eſt, ex crapula heluco attentatur?* Cicero 10. ad Attic. 17. *Valetudinem tuam jam confirmatam eſſe, & à veteri morbo & à novis tentationibus, gaudeo.*

ſ *Et tantam inceſſiſſe.*] Omnes Gall. Pall. Voſſ. *& tanta inceſſerit in ea caſtra vis morbi, ut niſi.* Neque ſecus Andreæ atque Aldina editiones. Vulgatum, *tantam inceſſiſſe vim*, ab illis ortum, qui putabant altero membro periodum carere, in quo certe ſunt falſi.

t *Civitatem eo tempore recens.*] Placet, quod habent nonnulli ſcripti ac Andreas Aldinaque: *Civitatem eo tempore repens religio invaſerat.* Put. tamen *recens*, alii *ingens*, quale mendum & alibi ſuſtulimus.

v *Quandocumque hoſtis.*] Omnes Gall. Pall. Voſſ. cum Andrea: *Quandoque hoſtis alienigena.*

x *Idæa Peſſinunte Romam advecta eſſet.*]

[y] ſacrificantes ipſos Pythio Apollini litaviſſe, & reſpon-
ſum oraculo editum, majorem multo victoriam, quam
cujus ex ſpoliis dona portarent, adeſſe populo Romano.
In ejuſdem ſpei ſummam conferebant P. Scipionis velut
præſagientem animum de fine belli, quod depopoſciſſet
provinciam Africam. Itaque quo maturius [z] fatis, omi-
nibus oraculiſque portendentis ſeſe victoriæ compotes
fierent, id cogitare, quæ ratio tranſportandæ Romam
Deæ eſſet. Nullas dum in Aſia civitates ſocias habebat 11
populus Romanus: tamen memores, Æſculapium quo-
que ex Græcia quondam, haud dum ullo fœdere ſociata,
valetudinis populi cauſſa arceſſitum, & jam cum Attalo
rege propter commune adverſus Philippum bellum cœ-
ptam amicitiam eſſe; facturum eum quæ poſſit, populi
Romani cauſſa; legatos ad eum decernunt, M. Valerium
Lævinum, qui bis conſul fuerat, ac res in Græcia geſſe-
rat, M. Cæcilium Metellum prætorium, Ser. Sulpicium
Galbam ædilitium, duos quæſtorios, C. Tremellium
Flaccum, & M. Valerium Faltonem. His quinque naves
quinqueremes, ut ex dignitate populi Romani adirent
eas terras, ad quas concilianda majeſtas nomini Roma-
no eſſet, decernunt. Legati Aſiam petentes protinus
[a] Delphos quum eſcendiſſent, oraculum adierunt, con-
ſulentes, ad quod negotium domo miſſi eſſent, perficien-
di ejus, quam ſibi ſpem populoque Romano portende-
ret. Reſponſum eſſe ferunt, *Per Attalum regem compotes*
ejus

eſſet.] Optimi: *ſi mater Idæa à Peſſinunte Romam advecta foret.*

y *Sacrificantibus ipſis Pythio Apollini omnia lata exta fuiſſe.*] Put. omneſque Gall. optimus Pal. tres meliores Florent. cum Barberino & Voſſ. *& ſacrificantibus ipſis Pythio Apollini laeta fuiſſe.* duabus vocibus omiſſis. Nempe ſcripſerat Livius: *& ſacrificantes ipſos Pythio Apollini litaviſſe.*

z *Fatis omnibus oraculiſque.*] Mirifice tumultuatur Rhenanus, neque ullum tamen noſtris è codd. antiquis habet molitioni ſuæ ſecundum. Omnes omnino, ut redire juſſit in Livium Sigonius, laudante Modio: qui tamen non viderunt *ominibus* pro *omnibus* eſſe ſcribendum. Vide Obſervat. 4, 15.

a *Delphos quum exſcendiſſent.*] Men. duo Pall. editt. Andreæ atque Aldina: *deſcendiſſent.* Clare autem Putean. & Pal. unus: *quum eſcendiſſent.* Situs ipſe templi firmat hanc lectionem. Lib. 42. *Satis conſtabat, Eumenem, ut ſacrificaret Apollini, Delphos aſcenſurum.* Et mox: *Aſcendentibus templum à Cirrha,*

b *Hoſpitio*

ejus fore quod peterent. quum Romam Deam devexiſſent, tum curarent, ut eam qui vir optimus Romæ eſſet, [b] *hoſpitio exciperet.* Pergamum ad regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Peſſinuntem in Phrygiam deduxit: ſacrumque iis lapidem, quem matrem Deûm incolæ eſſe dicebant, tradidit, ac deportare Romam juſſit. Præmiſſus ab legatis M. Valerius Falto, nunciavit, Deam apportari. quærendum virum optimum in civitate eſſe, qui eam rite hoſpitio exciperet. Q. Cæcilius Metellus dictator ab conſule in Bruttiis comitiorum cauſſa dictus, exercituſque ejus dimiſſus: magiſter equitum L. Veturius Philo. Comitia per dictatorem habita. Conſules facti M. Cornelius Cethegus, P. Sempron. Tuditanus abſens, quum provinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, Ti. Claudius Nero, M. Marcius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. [c] Comitiis peractis, dictator ſeſe magiſtratu abdicavit. Ludi Romani ter, plebeii ſepties inſtaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelii Lentuli. Lucius Hiſpaniam provinciam habebat: abſens creatus, abſens eum honorem geſſit. [d] Ti. Claudius Aſellus, & M. Junius Pennus plebeii ædiles fuerunt. Ædem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicavit, ſeptimodecimo anno poſtquam à patre ejus primo conſulatu vota in Gallia ad Clastidium fuerat. Et flamen Martialis eo anno eſt mortuus

12 M. Æmilius Regillus. Neglectæ eo biennio res in Græcia erant. itaque Philippus Ætolos, [e] deſertos ab Romanis, cui uni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus

b *Hoſpitio acciperet.*] Omnes Gall. uno tantum excepto: *ut eam qui vir optimus Romæ eſſet, hoſpitio exciperet.*

c *Comitiis perfectis Dictator.*] Iidem omnes ſine exceptione & Voſſ. *Comitiis peractis dictator ſeſe magiſtratu abdicavit.* Atque hic illis ſe aggregat etiam Andreas. Epit. lib. 47. *Conſules anno quingenteſimo nonageſimo octavo ab urbe condita magiſtratum peractis comitiis inſequentiſque anni conſulibus creatis inierunt.*

d *T. Claudius Aſellus.*] Scripti omnes mutant cognomen ædilis plebei faciuntque: *Aſilus.* Sed & in Claudiis *Tiberios* potius quam *Titos* invenies.

e *Deſertos ab Romanis, cui uni fidebant auxilio.*] Non diſpliceret, ſi locupletes haberet auctores. Cæterum ſic inter noſtros unicus tantum Pal. Put.

& cæ-

bus ad petendam & paciſcendam ſubegit pacem. quod niſi omni vi perficere maturaſſet, bellantem eum cum Ætolis P. Sempronius proconſul, ſucceſſor imperii miſſus Sulpicio, cum decem millibus peditum, & mille equitibus, & triginta quinque roſtratis navibus (haud parvum momentum ad opem ferendam ſociis) oppreſſiſſet. Vix dum pace facta nuncius regi venit, Romanos Dyrrhachium veniſſe: Parthinoſque & propinquas alias gentes motas eſſe ad ſpem novandi res: Dimallumque oppugnari. [f] Eo ſe verterant Romani ab Ætolorum, quo miſſi erant, auxilio: irati, quod ſine auctoritate ſua adverſus fœdus cum rege pacem feciſſent. Ea quum audiſſet Philippus, ne qui motus major in finitimis gentibus populiſque oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit: quo Sempronius ſe receperat, miſſo Lætorio legato cum parte copiarum, & quindecim navibus in Ætoliam, & ad viſendas res, pacemque ſi poſſet, turbandam. [g] Philippus agros Apolloniatium vaſtavit, & ad urbem admotis

& cæteri omnes tum Gall. tum Pall. *ad Romano.* quod mutavit Rhenanus.

f *Eo ſe averterant Romani ab Ætolorum, quo miſſi erant, auxilio.*] Immane vitium objecerunt hic Livio fartores, & quidem ita tecte, ut abſque veteribus libris non poſſit deprehendi. Hæc omnia, *Romani ab Ætolorum quo miſſi erant*, nullum habent veſtigium ſui in Put. Pet. meliore, reg. Men. Voſſ. ſed ibi ſolummodo: *eos verterant auxilio irati.* Scribe: *Dimallumque oppugnari. eo ſe verterant auxilia, irati quod ſine auctoritate ſua.* Vides integrum & optimum ſenſum extrito illo arceſſito ferrumine correctorum. *Auxilia* nihil aliud ſunt, quam Romani imperatore P. Sulpicio proconſule in auxilium Ætolis miſſi. Itaque τὸ *irati* ad ſenſum retulit, non ad vocem. Offendit hoc bonos viros: *auxilia irati*: quaſi potius ſit pinguiſſimum centonem inſui, quam unam vocem, *Romani* nimirum, qui appellantur *auxilia*, intelligi. Complura figuratæ ſyntaxeos hujus exempla jam nobis occurrerunt. Sic apud Comicum: *ſcelus qui me perdidit.* Auctor de bello Africo. *Cæſar alteram alam mittit, qui ſatagentibus celeriter occurrerent.* Tacitus lib. 1. hiſtor. *Germanica vexilla diu nutavere, invalidis adhuc corporibus, & placatis animis, quod eas à Nerone Alexandriam præmiſſos, atque inde rurſus longa navigatione agros impenſiore cura Galba refovebat.* Noſter lib. 38. *uti quæ ſervitia tyranni liberaſſent (ea ingens multitudo erat) ante diem certum abirent. qui ibi manſiſſent, eos prehendendi, vendendi, abducendi Achais jus eſſet.* Cicero lib. 1. fam. *Primum illa Furia muliebrium religionum, qui non pluris feceras Bonam deam quam tres ſorores, impunitatem eſt illorum ſententiis aſſecutus.* Ita recte Victorius, quicquid repugnet Manucius. Habebat autem reg. codex diſerte *auxilia.* Secus poſſet fieri, *auxiliarii*: ſed pejus foret.

h *Philippus agros Apolloniatum vaſtavit.*] Iterum meliores: *Apolloniatium.*

admotis copiis, poteſtatem pugnæ Romano fecit. quem poſteaquam quietum muros tantummodo tueri vidit, nec ſatis fidens viribus ut urbem oppugnaret, & cum Romanis quoque, ſicut cum Ætolis, cupiens pacem, ſi poſſet, ſin minus, inducias facere; nihil ultra irritatis novo certamine odiis, in regnum ſe recepit. Per idem tempus tædio diutini belli Epirotæ, tentata prius Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum miſere; ſatis confidere conventuram eam affirmantes, ſi ad colloquium cum P. Sempronio imperatore Romano veniſſet. Facile impetratum ([a] neque enim ne ipſius quidem regis abhorrebat animus) ut in Epirum tranſiret. [1] Phœnice urbs eſt Epiri: ibi prius collocutus rex cum Eropo, & Darda, & Philippo Epirotarum prætoribus, poſtea cum P. Sempronio congreditur. Affuit colloquio & Amynander Athamanum rex, & magiſtratus alii Epirotarum, & Acarnanum. Primus Philippus prætor verba fecit, & petiit ſimul ab rege, & ab imperatore Romano, ut finem belli facerent, darentque eam Epirotis veniam. P. Sempronius conditiones pacis dixit, [2] ut Parthini, & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium, Romanorum eſſent. [3] [b] Atintania, ſi miſſis Romam legatis ab

VARIORUM.

1 *Phœnice urbs.*] Polybius lib. 2. πολὺ γὰρ ἡ Φοινίκη διέφερε τῶν κατὰ τὴν Ηπειρων πόλεων. Sigonius.

2 *Vt Parthini & Dimallum.*] Glareanus negat ſe uſquam legiſſe hanc vocem *Dimallum*. Id autem oppidum eſt in Illyrio, teſte Polyb. lib. 3. Δημήτριος εἰς τὴν Δίμαλον ἀξιόχρεω φρουρὰν εἰσέπεμψεν. Sigon.

3 *Atintanas.*] Glareanus videndum monet, quid ſibi velit vox, *Atintanas*. Huic ego quæſtioni reſpondeo, Atintanas Macedoniæ populos eſſe illos quidem, præſertim auctore Stephano. Ἀτιντανία μοῖρα Μακεδονίας, οἱ οἰκήτορες καὶ Ἀτιντᾶνες, καὶ Ἀτιντάνιοι. Sigonius.

GRONOVII.

a *Neque enim nec ipſius quidem regis.*] Omnes Gall. & Voſſ. *ne ipſius*. Lib. 28. *quos ne quo nomine quidem appellare debeam ſcio*. Lib. 31. *neque enim ne regis quidem primum conſilium reprehendendum foret.*

b *Atintanas miſſis Romam legatis ab ſenatu impetraſſe.*] Hoc exercuit mirifice Glareanum & Sigonium. Ego vero magis miror, ex qua pannucea libri, non enim libro, hauſerit propinatam nobis, quam ſenſum habere optimum & perfectiſſimum cenſet, lectionem Sigonius: *Romanorum eſſent, addito quod miſſis Romam legatis ab ſenatu impetraſſent, ut Macedoni accederent.* Primo vide Latinitatem. Dixit autem

ab ſenatu impetraſſet, Macedoni accederet. c In eas
conditiones quum pax conveniret, ab rege fœderi ad-
ſcripti, Pruſia Bithyniæ rex, Achæi, Bœoti, Theſſali,
Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Ilienſes, Attalus rex,
Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elei,
Meſſenii, Athenienſes. Hæc conſcripta conſignataque
ſunt, & in duos menſes induciæ factæ, donec Romam
mitterentur legati, ut populus in has conditiones pacem
juberet. juſſeruntque omnes tribus: quia verſo in Afri-
cam bello, omnibus aliis in præſentia levari bellis vole-
bant. P. Sempronius pace facta, ad conſulatum Romam
deceſſit. M. Cornelio, P. Sempronio conſulibus (quin- 13
tuſdecimus is annus Punici belli erat) provinciæ, Corne-
lio Etruria cum vetere exercitu, Sempronio Bruttii, ut
novas ſcriberet legiones, decretæ. Prætoribus, M. Mar-
cio urbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem
Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, Ti. Claudio Ne-
roni Sardinia evenit. P. Scipioni cum eo exercitu, cum
ea claſſe, quam habebat, prorogatum in annum imperium
eſt. item P. Licinio, ut Bruttios cum duabus legionibus
obtineret; quoad eum in provincia cum imperio morari
conſuli è republica viſum eſſet. Et M. Livio, & Sp. Lu-
cretio, cum binis legionibus, quibus adverſus Magonem
Galliæ

addito quod, idem eſſe quod illi dicunt, *dato quod*, & pro *quamvis*. Scilicet hujuſmodi ſermone perſuaderet nobis Carolinam conſolationem Tullianam eſſe. Ne illi quidem, qui vulgo ſic loquuntur, concedent, *addito quod*, idem eſſe quod illi dicunt, *dato quod*, vel *poſito quod*, aut ut Latini *fac* vel *finge ſic eſſe*. Galli uſurpant, *joinct que*: hoc ad verbum eſſet *addito quod*. Deinde qui impetraſſent? qui accederent? Romanine, an Parthini & Dimallum Bargulumque & Eugenium? Hi certe, inquiet. Sed ſi ab ſenatu impetrarant, ut Macedonis eſſent, qua fronte Sulpicius eos jubet eſſe Romanorum? Vbi, quando impetratum? quid intervenit, cur ſenatus donum ratum non eſſet? Sed non merentur illa refutari. Duo Florentini proletarii aut capite cenſi: *adjuncto ſi*, *adjuncta ſi*. Sed tres claſſici, duo Pall. tres Gall. Barberin. Voſſ. proque omnibus Put. *Atintania ſi miſſis*. dein: *impetraſſet Macedonia cederet*. Vnde facilis reſtitutio: *ut Parthini & Dimallum & Bargulum & Eugenium Romanorum eſſent; Atintania, ſi miſſis Romam legatis ab ſenatu impetraſſet, Macedoni accederet*. Gens Illyria eſt, cujus nomen jam ante reddidimus noſtro. Meminit & lib. 44.

c *In eas conditiones quum pax convenisset.*] Gall. & Voſſ. *conveniret*.

Galliæ præſidio fuiſſent, prorogatum imperium eſt. Et Cn. Octavio, ut cum Sardiniam, legionemque Ti. Claudio tradidiſſet, ipſe navibus longis quadraginta maritimam oram, quibus finibus ſenatus cenſuiſſet, tutaretur. M. Pomponio prætori in Sicilia Cannenſis exercitus duæ legiones decretæ. T. Quintius Tarentum, C. Hoſtilius Tubulus Capuam, proprætores, ſicut priore anno, cum vetere uterque præſidio obtinerent. De Hiſpaniæ imperio, quos in eam provinciam duos proconſules mitti placeret, latum ad populum eſt. Omnes tribus eoſdem L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum proconſules, ſicut priore anno tenuiſſent, obtinere eas provincias juſſerunt. Conſules delectum habere inſtituerunt, & [d] ad novas ſcribendas in Bruttios legiones, & cæterorum (ita enim juſſi ab ſenatu erant) exercituum
14 ſupplementum. Quamquam nondum aperte Africa provincia decreta erat ([e] occultantibus id, credo, Patribus, ne reſciſcerent Carthaginienſes) tamen in eam ſpem erecta civitas erat, in Africa eo anno debellatum iri; finemque bello Punico adeſſe. [f] Impleverat ea res ſuperſtitionum animos: pronique & ad nuncianda, & ad credenda prodigia erant, eo plura vulgabantur. [g] *Duos ſoles viſos:*

d *Ad novas ſcribendas in Bruttios legiones & cæterorum.*] Omnes Gall. duo Pall. Voſſ. *& in cæterorum (ita enim juſſi ab ſenatu erant) exercituum ſupplementum.* Quod ſincerum arbitror. Subaudiendum enim: *ſcribendos aliquos milites:* vel, *delectum habere inſtituerunt.*

e *Occultantibus id, credo, Patribus, ne præſcirent Carthaginienſes.*] Put. reg. Men. unus Pal. *ne præſcriberent.* Duo alii Pal. *ne præſciſcerent*, ut vulgo legebatur ante Sigonium. Quod placet Rubenio, quando & lib. 27. *quamprimum eos ſortiri provincias, & præſciſcere quam quiſque eorum provinciam, quem hoſtem haberet, volebant.* Niſi utrobique verbo, *reſciſcere*, uſus eſt. Lib. 24. tamen: *Ea quum ad ſe quoque viri præſciſſet, in ſacrarium ad penates confugit.*

f *Impleverat ea res ſuperſtitione.*] Put. reg. Men. duo Pall. Voſſ. *ſuperſtitionum animos.* non *ſuperſtitione.* Plautus: *omnes angulos furum implevisti: me implevit flagitii & formidinis: impleantur meæ fores elogiorum.* Noſter lib. 35. *quem adveniens extemplo ſpei implevit.* Lib. 36. *Leucadem venit, implevitque ſpei ſocios.*

g *Duos ſoles viſos & nocte interluxiſſe.*] Corrigunt viri docti: *internoctu luxiſſe:* & eam vocem quam analogia evidenti, tam neceſſariam putant, ut non dubitent, quin eloquenda Romanis fuerit. Præiverat illis Lipſius, qui

viſos: & nocte interluxiſſe: & facem Setiæ [h] *ab ortu Solis ad occidentem porrigi viſam. Tarracinæ portam, Anagninæ & portam & multis locis murum, de cœlo tactum. In æde Junonis Soſpitæ Lanuvii cum horrendo fragore ſtrepitum editum.* Eorum procurandorum cauſſa diem unum ſupplicatio fuit: & novendiale ſacrum, quod de cœlo lapidatum eſſet, factum. Eo acceſſit conſultatio de matre Idæa accipienda. quam præterquam quod M. Valerius, unus ex legatis, prægreſſus, actutum in Italia fore nunciaverat; recens nuncius aderat, Tarracinæ jam eſſe. Haud parvæ rei judicium ſenatum tenebat, qui vir optimus in civitate eſſet. [i] Veram certè victoriam ejus rei ſibi quiſque mallet, quam ulla imperia, honoreſve ſuffragio ſeu Patrum, ſeu plebis delatos. P. Scipionem, Cn. filium, ejus qui in Hiſpania ceciderat, adoleſcentem [1] nondum quæſtorium,

Gellii 3, 2. *ſacra Romana, quæ inter noctem fiunt*, libens legerit, *internoctu fiunt*. Sed neceſſariam non eſſe oſtendunt veteres, quum toties τῷ *interdiu* adverſum ponunt *noctu* vel *nocte*. Noſter lib. 27. *interdiu an noctu venire ſeſe vellet*. Lib. 8. *neque diſcernatur, interdiu nocte, æquo iniquo loco, juſſu injuſſu imperatoris pugnent*. Lib. hoc 29. *Nocte profectus Vermina, Syphax interdiu*. Lib. 30. *nocte an interdiu opportuniores inſidianti eſſent*. Et apud Comicos ex vetuſtiſſimorum ſermone eodem modo, *nox*. Etſi autem iidem dixerint *diu* & *die*, ut *noctu* & *nocte*, pari ſignificatione (cui rei quoque uſus faſtidium intervenit, ut priora diſtinguerent ſignificatione, ſecus atque in poſterioribus fecerunt) tamen *interdiu* non videtur compoſitum ex *inter* & *diu*, neque formatum ex *interdius* ita, ut hoc nominativi, illud ablativi caſus ſit, ut ſuſpicatur vir inſignis. Dictum enim cenſeo *interdius*, ex quo exſtitit reſecto uno elemento *interdiu*, qua forma *nudiuſtertius*, *nudiuſquartus*, & reliqua: nam ut *nudiuſtertius* dicitur, pro *nunc diuſt* (vel *dies eſt*) *tertius*; ita *interdius* quaſi *interim* vel *interea dum diuſt*, vel *dies eſt*: & neutrum poteſt declinari: neque enim nomen unum eſt, ſed inſtar orationis ex pluribus partibus conſtantis, quæ cum ſæpiſſime conjungerentur, cohæſerunt ſibi & in unam vocem coaluerunt. Eſt autem eleganter uſurpatum *interluxiſſe*, ſenſuque idem quod inter tenebras luxiſſe: indicatque non diu duraſſe lucem illam, ſed mox rediiſſe noctis habitum conſuetum fulgore illo interruptum.

h *Ab ortu ſolis in occidentem*] Omnes ſcripti: *ob ortu ſolis ad occidentem.*

i *Veram certe victoriam ejus rei.*] Hoc ex mutilo codice fruſtra tentat Rhenanus: nam vulgata in omnibus libris noſtris ſalva eſt.

VARIORUM.

1 *Nondum quæſtorium.*] *Fuit vir* eloquentia primus, juris ſcientia conſultiſſimus, ingenio ſapientiſſimus. Eum *Corculum* ob morum excellentiam dictum Cicero teſtatur in Bruto. *Godelev.*

rium, [a] judicaverunt in tota civitate virum bonorum optimum eſſe. id quibus virtutibus inducti [b] ita judicarint, [c] ſicut proditum à proximis memoriæ temporum illorum ſcriptoribus, libens poſteris traderem; ita meas opiniones, conjectando rem vetuſtate obrutam, non interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis [d] Oſtiam ire juſſus obviam Deæ. iſque eam de nave accipere, & in terram elatam tradere ferendam matronis. Poſtquam navis [e] ad oſtium amnis Tiberini acceſſiſſet, ſicut erat juſſus, in ſalum nave evectus, ab ſacerdotibus Deam accepit, extulitque in terram. Matronæ primores civitatis, inter quas unius [1] Claudiæ Quintæ inſigne eſt nomen, accepere: cui dubia (ut traditur) antea fama, clariorem ad poſteros tam religioſo miniſterio pudicitiam fecit. Eæ per manus ſuccedentes deinceps aliæ aliis; omni

1 *Claudia Quintia.*] Legendum *Quinta* ex Orat. Cic. de aruſp. reſponſ. Eſt autem *Quinta* prænomen, ut in lapide perantiquo eſt apud Horatium Maleguttium in agro Regienſi. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Iudicaverunt in tota civitate virum optimum eſſe.*] Quis hic mendum latere ſuſpicetur? Tamen id calamo exarati oculis ſubjiciunt. Put. reg. Men. Voſſ. Barber. duo optimi Florentinorum: *virum bonum optimum eſſe.* Lapis vetus: *Honc. oinom. ploerumei. coſentiont. duonorum. optimom. fuiſſe. virom.* Vides hoc eſſe adumbratum ab Livio, ſcribendumque: *judicaverunt in tota civitate virum bonorum optimum eſſe.* Eadem forma Plautus Amphitruone, *viros primorum principes.* & Aulularia, *pauperum pauperrimus.*

b *Ita judicaverint.*] Put. *ita judicarint.*

c *Sicut proditum memoria à proximis temporum.*] Omnes noſtri contra Rhenanum: *ſicut traditum à proximis memoriæ temporum illorum ſcriptoribus libens poſteris traderem.* Senſus eſt, quemadmodum, ſi à ſcriptoribus, qui memoriæ illius ævi fuerunt proximi, quidquam huc ſpectans relictum eſſet, non pigrarer ipſe quoque referre. Similis excuſatio lib. 3. *Quem decreto ſermonem prætenderit, forſan aliquem verum auctores antiqui tradiderint. quia nuſquam ullum in tanta fœditate decreti veriſimilem invenio, id quod conſtat nudum videtur proponendum.* Et lib. 6. *quod quum ab antiquis tacitum prætermiſſumque ſit, cujus tandem rei ego, præter opinionem, quæ ſua cuique conjectanti eſſe poteſt, auctor ſim?* ubi & appellat *propiores temporibus harum rerum auctores.* Sed maxime *proximos memoriæ temporum* defendit ſibi Livius lib. 25. de defectione Tarentinorum: *plures propioreſque ætate memoriæ rerum hoc anno tradunt factum.*

d *Oſtiam obviam ire deæ juſſus.*] Omnes Gall. & Voſſ. tranſpoſitis vocibus: *P. Cornelius cum omnibus matronis Oſtiam ire juſſus obviam deæ, iſque eam.*

e *Ad oſtium Tiberini amnis acceſſiſſet.*] Omnes iidem, *acceſſit.*

f Pr

omni effuſa civitate obviam, thuribulis ante januas poſitis, qua præferebatur, atque incenſo thure, precantibus, ut volens propitiaque urbem Romanam iniret, in ædem Victoriæ, quæ eſt in palatio, pertulere Deam pridie idus Aprilis. iſque dies feſtus fuit. populus frequens dona Deæ in Palatium tulit, [1] lectiſterniumque & ludi fuere, [2] Megaleſia appellata. Quum de ſupplemento legionum, quæ in provinciis erant, ageretur; tempus eſſe, à quibuſdam ſenatoribus ſubjectum eſt, quæ dubiis in rebus utcumque tolerata eſſent, ea dempto jam tandem Deûm benignitate metu, non ultra pati. Erectis exſpectatione Patribus, ſubjecerunt: colonias Latinas duodecim, quæ Q. Fabio & Q. Fulvio conſulibus abnuiſſent milites dare, eas annum jam ferme ſextum vacationem militiæ, quaſi honoris & beneficii cauſſa habere: quum interim boni, obedienteſque ſocii [f] pro fide atque obſequio imperii Romani continuis omnium annorum delectibus exhauſti eſſent. Sub hanc vocem non memoria magis Patribus renovata rei prope jam obliteratæ, quam ira irritata eſt. itaque nihil prius referre conſules paſſi, decreverunt, *ut conſules magiſtratus, denoſque principes, Nepete, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carſeolis, Sora, Sueſſa, Setia, Circeis,*

f *Pro fide atque obſequio imperii Romani.*] Put. *inperii.* Quod factum eſſe conjiciebat Salmaſius ex *in P. R.* ut vera ſcriptura ſit: *pro fide atque obſequio in populum Romanum.*

VARIORUM.

1 *Lectiſterniumque & ludi fuere.*] Hos ludos per ſex dies, à pridie Nonas April. v. ad Idus fuiſſe, faſti veteres demonſtrant. Nam etſi Deam perlatam eſſe pridie Idus Aprilis in ædem Victoriæ Palatinæ, eumque diem feſtum fuiſſe cum lectiſternio & ludis, qui Megaleſia vocati ſunt, Livius dicat: poſtea tamen eos ludos in pridie Nonas rejectos eſſe, non eſt à vero alienum, cum præſertim etiam Ælii Spartiani teſtimonium accedat, qui cum IIX. Idus Aprilis ipſis Megalenſibus interemptum Caracallam narret, ſatis indicat, Megalenſium primum diem pridie idus Aprilis non fuiſſe, niſi ſi quis mendoſum eſſe Livii locum, & pro *pridie Idus* legendum *pridie Nonas* arbitretur. *Raſinus.*

2 *Megaleſia.*] Cicero de Aruſp: *Megalenſium ludorum tanta religio eſt, ut ex ultimis terris arceſſita in hac urbe conſederit. Qui uni ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo ipſo & appetita religio externa & Matris Magnæ nomine ſuſcepta declaretur.* Sigonius.

Circeis, *Narnia*, *Interamna*, (eæ namque coloniæ in ea cauſſa erant) *Romam excirent: iis imperarent, quantum quæque earum coloniarum militum plurimum dediſſet populo Romano, ex quo hoſtes in Italia eſſent, duplicatum ejus ſummæ numerum peditum daret, & equites centenos vicenos. ſi qua eum numerum equitum explere non poſſet, pro equite uno tres pedites liceret dare; pedites, equiteſque quam locupletiſſimi legerentur, mitterenturque, ubicunque extra Italiam ſupplemento opus eſſet. Si qui ex iis recuſarent, retineri ejus coloniæ magiſtratus, legatoſque placere: neque, ſi poſtularent, ſenatum dari, priuſquam imperata feciſſent.* [a] *ſtipendium præterea iis coloniis in millia æris, aſſes ſingulos, imperari, exigique quotannis: cenſumque in iis coloniis agi ex formula ab Romanis cenſoribus data. dari autem placere eandem, quam populo Romano: deferrique Romam ab juratis cenſoribus coloniarum, priuſquam magiſtratu abirent.* Ex hoc ſenatuſconſulto accitis Romam magiſtratibus, primoribuſque earum coloniarum, conſules quum [b] militem ſtipendiumque imperaſſent, alii aliis magis recuſare ac reclamare. *negare tantum militum effici poſſe: vix, ſi ſimplum ex formula imperetur, enixuros. Orare, atque obſecrare, ut ſibi ſenatum adire ac deprecari liceret. nihil ſe, quare perire merito deberent, admiſiſſe: ſed ſi pereundum etiam foret, neque ſuum delictum, neque iram populi Romani, ut plus militum darent, quam haberent, poſſe efficere.* Conſules obſtinati manere

GRONOVII.

a *Stipendium præterea iis coloniis tria millia æris aſſes ſingulos.*] Vt hæc lectio manere nullo modo poteſt, ita ſatis fero quod eſt in Put. reg. Per. Men. tribus Pall. Voſſ. *iis coloniis in millia æris aſſes ſingulos.* Intelligo autem, in ſingula millia. Sic lib. 22. *numero quoque peditum equitumque legiones auctas, millibus peditum & centenis equitibus in ſingulas adjectis.* Lib. 30. *legatis in ſingulos dona ne minus quinûm millium, comitibus eorum millium æris.* Lib. 37. *millia deinde talentum per duodecim annos.* Sic Curtius lib. 5, 5. *Iumenta, inquit, adſignari, quæ vos veherent, & ſingulis veſtrum millia denarium dari juſſi.* Sic Mſſ. Fruſtra repoſuerunt, *mille.* Lib. 39. *Vicenos quinos & ſemiſſes in millia æris quæſtores urbani, cum fide & cura ſolverunt.* Eodem libro: *& his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur.* Male ergo Glareanus *in mille æris.* Vide illum & interpretationem ejus expende. Lib. 31. *Coſſ. agrum æſtimaturos, & in jugera aſſes vectigales, teſtandi cauſſa publicum agrum eſſe, impoſituros.*

b *Milites ſtipendium imperaſſent.*] Meliores: *militem ſtipendiumque.*

ç Etiam

manere legatos Romæ jubent; magiſtratus ire domos ad
delectus habendos. niſi ſumma militum, quæ imperata
eſſet, Romam adducta, neminem iis ſenatum daturum.
Ita præciſa ſpe ſenatum adeundi deprecandique, delectus
in iis duodecim coloniis, per longam vacationem nume-
ro juniorum aucto, haud difficulter eſt perfectus. Altera 16
itidem res, prope æque longo neglecta ſilentio, relata à
M. Valerio Lævino eſt. qui privatis collatas pecunias,
ſe ac M. Claudio conſulibus, reddi tandem æquum eſſe
dixit, *nec mirari quemquam debere, in publica obligata fide
ſuam præcipuam curam eſſe. Nam præterquam quod aliquid
propriè ad conſulem ejus anni, quo collatæ pecuniæ eſſent, perti-
neret:* [c] *etiam ſe auctorem ita conferendi fuiſſe, inopi ærario, nec
plebe ad tributum ſufficiente.* Grata ea Patribus admonitio
fuit: juſſiſque referre conſulibus, decreverunt, *ut tribus
penſionibus ea pecunia ſolveretur: primam præſentem ii qui tum
eſſent, duas tertii & quinti conſules numerarent.* Omnes
deinde alias curas una occupavit, poſtquam Locrenſium
clades, [d] quæ ignoratæ ad eam diem fuerant, legatorum
adventu vulgatæ ſunt. nec tam Q. Pleminii ſcelus, quam
Scipionis in eo aut ambitio aut negligentia iras homi-
num irritavit. Decem legati Locrenſium, obſiti ſqual-
lore & ſordibus, in comitio ſedentibus conſulibus, vela-
menta ſupplicum, ramos oleæ (ut Græcis mos eſt) por-
rigentes, ante tribunal cum flebili vociferatione humi
procubuerunt. Quærentibus conſulibus Locrenſes ſe
dixerunt eſſe, *ea paſſos à Q. Pleminio legato, Romaniſque mili-
tibus, quæ pati ne Carthaginienſes quidem velit populus Roma-
nus.* [e] *Rogare, ut ſibi Patres adeundi, deplorandique ærumnas
ſuas poteſtatem facerent.* Senatu dato, maximus natu ex 17
iis;

[c] *Etiam ſe auctorem ita conferendi fuiſſe inopi ærario.*] Libri fere: *inopia* aut *inopiæ ærarii.* Editiones Moguntinæ, Andreæ, Aldina: *in inopia ærarii.* Put. ille optimus: *fuiſſe inopia aerariae nec plebe.* Scribe: *etiam ſe auctorem ita conferendi fuiſſe inopia ærarii, ac nec plebe.* id eſt, ob inopiam ærarii, & quod nec plebs ſufficeret tributo pendendo.

[d] *Quæ ignotæ ad eam diem fuerant.*] Idem liber optimus: *ignoratæ.*

[e] *Orare, ut ſibi Patres adeundi.*] Pa-

iis : [f] *Scio*, inquit, *quanti æſtimentur noſtræ apud vos querelæ, Patres Conſcripti, plurimum in eo momenti eſſe, ſi probe ſciatis, & quomodo proditi Locri Annibali ſint, & quomodo pulſo Annibalis præſidio, reſtituti in ditionem veſtram. quippe ſi & culpa defectionis procul à publico conſilio abſit, & reditum in veſtram ditionem appareat, non voluntate ſolum, ſed ope etiam ac virtute noſtra; magis indignemini, bonis ac fidelibus ſociis tam atroces atque indignas injurias ab legato veſtro militibuſque fieri. Sed ego cauſſam utriuſque defectionis noſtræ in aliud tempus differendam arbitror eſſe, duarum rerum gratia: unius, ut coram P. Scipione, [g] qui Locros recepit, omnium nobis rectè perperamque factorum teſtis, agatur: alterius, quod qualeſcumque ſumus, tamen hæc quæ paſſi ſumus, pati non debuimus. Non poſſumus diſſimulare, Patres Conſcripti, nos, quum præſidium Punicum in arce noſtra haberemus, [h] multa fœda, indigna, & à præfecto præſidii Amilcare, & ab Numidis Afriſque paſſos eſſe. Sed quid illa ſunt, collata cum iis, quæ hodie patimur? Cum bona venia, quæſo, audiatis, Patres conſcripti, id quod [i] invitus dicam. In diſcrimine eſt nunc humanum omne genus, utrum vos, an Carthaginienſes principes orbis terrarum videat. ſi ex iis, quæ Locrenſes aut ab illis paſſi ſumus, aut à veſtro præſidio nunc quum maxime patimur, æſtimandum Romanum ac Punicum imperium ſit; nemo non illos ſibi quam vos dominos præoptet. Et tamen videte, quemadmodum Locrenſes in vos animati ſint. [k] Quum à Carthaginienſibus injurias tanto minores acciperemus, ad veſtrum imperatorem*

rum intereſt: tamen omnes Gall. Andreas & Aldina: *rogare, uti ſibi Patres.*

f *Scio, inquit, quanti æſtimentur.*] Omnes Gall. unuſque Pal. ignorant, *inquit*, in altero Pal. & Voſſ. eſt, *ait*. Neutro contra veteres libros videmur indigere.

g *Qui Locros recepit, quique omnium nobis rectè perperamque factorum eſt teſtis.*] Neque in ullo Gall. aut Voſſ. eſt τὸ *quique*: uti neque in libro Rhenani. Quare pœne adſentior illi, deleto præterea verbo ſubſtantivo, quod intelligi Livius voluit, ſcribendum: *qui Locros recepit, omnium nobis rectè perperamque factorum teſtis.*

h *Multa fœda indigna.*] Noſtri omnes: *multa fœda & indigna & à præfecto præſidii Amilcare & ab Numidis:* partim contra Rhenanum, partim ex ſententia ejus.

i *Invitus eloquar.*] Gall. omnes cum uno Pal. & Voſſ. *quod invitus dicam.*

k *Quum à Carthaginienſibus injurias multo minores.*] Put. *manta*. Forte, *injurias tanto minores*. Sic infra idem liber cap. 30. *acma* pro *acta*.

l *Ad*

ratorem confugimus: quum à veſtro præſidio pluſquam hoſtilia patiamur, nuſquam alio quam ad vos querelas detulimus. Aut vos reſpicietis perditas res noſtras, Patres conſcripti, aut ne ab Diis quidem immortalibus quod precemur, quicquam ſupereſt. Q. Pleminius legatus miſſus eſt cum præſidio [l] *ad recipiendos à Carthaginienſibus Locros, & cum eodem ibi relictus eſt præſidio. In hoc legato veſtro (dant enim animum ad loquendum libere ultimæ miſeriæ) nec hominis quicquam eſt, Patres conſcripti, præter figuram & ſpeciem, neque Romani civis,* [m] *præter habitum veſtitumque & ſonum Latinæ linguæ. Peſtis, ac* [n] *bellua immanis, quales fretum quondam, quo ab Sicilia dividimur, ad perniciem navigantium circumſediſſe fabulæ ferunt. At ſi* [o] *ſcelus, libidinemque, & avaritiam ſolus ipſe exercere in ſocios veſtros ſatis haberet, unam profundam quidem voraginem tamen patientia noſtra expleremus. nunc omnes centuriones militeſque veſtros (adeo in promiſcuo licentiam atque improbitatem eſſe voluit) Pleminios fecit: omnes rapiunt, ſpoliant, verberant, vulnerant, occidunt:* [p] *conſtuprant matronas, virgines, ingenuos, raptos ex complexu parentum. Quotidie capitur urbs noſtra, quotidie diripitur: dies nocteſque omnia paſſim mulierum puerorumque, qui rapiuntur atque aſportantur, ploratibus ſonant.* [q] *Miretur qui ſciat, quomodo aut nos ad patiendum ſufficiamus, aut illos*

l *Ad recuperandos à Carthaginienſibus.*] Gall. Pall. Voſſ. *recipiendos.*

m *Præter habitum veſtitumque & ſonum.*] Sic omnes, invito Rhenano, qui τὸ *veſtitumque* deleverat invito Livio, ut & Modius ſenſit. Lib. 28. *quibus non lex, non mos, non lingua communis: alius habitus, alia veſtis.* Et rurſus: *corpora, ora, veſtitum, habitum civium agnoſco: facta, dicta, conſilia, animos hoſtium video.* Lib. 30. *quibus non lingua, non mores, non lex, non arma, non veſtitus habituſque, non cauſſa militandi eadem eſſet.* Lib. 37. *non enim ſonum modo linguæ veſtitumque & habitum, ſed ante omnia mores* &c. Cicero 4. in Verr. *eximia venuſtate, virginali habitu atque veſtitu.* Suetonius Octavio: *Etiam habitum veſtitumque priſtinum reducere ſtuduit.*

n *Bellua immanis, qualem fretum.*] Put. reg. Men. Voſſ. *qualis.* id eſt, *quales.* neque enim ſimplex aut una fuit.

o *Scelus libidinem & avaritiam.*] Omnes: *ſcelus libidinemque & avaritiam.* Vnde rurſus τὸ *que* ſubmoverat Rhenanus.

p *Conſtuprant matronas, virgines, ingenuos raptos.*] Sic idem Rhenanus, & ſatis concinne. Prius erat: *conſtuprant matronas, fiunt in virgines ingenuas raptus ex.* Scripti meliores cætera probantes ſatis reſtitutionem Beati, inſerunt poſt *matronas fuit* (ſic Put.) vel *fuint,* vel *fiunt* vel *fuerint.*

q *Meretur qui neſciat.*] Antiqua le-

 ctio,

qui faciunt, nondum tantarum injuriarum ſatietas ceperit. Ne-
que ego exſequi poſſum, nec vobis operæ eſt audire ſingula, quæ
paſſi ſumus. communiter omnia complectar. Nego domum ullam
Locris, nego quemquam hominem expertem injuriæ eſſe: nego
ullum genus ſceleris, libidinis, avaritiæ ſupereſſe, quod in ullo,
qui pati potuerit, prætermiſſum ſit. Vix ratio iniri poteſt; uter
caſus civitatis ſit deteſtabilior, quum hoſtes bello urbem cepere,
an quum exitiabilis tyrannus vi atque armis oppreſſit. Omnia,
quæ captæ urbes patiuntur, [r] *paſſi ſumus, & cum maxime pati-*
mur, Patres conſcripti: omnia quæ crudeliſſimi atque importu-
niſſimi tyranni ſcelera in oppreſſos cives edunt, Pleminius in nos,
18 *liberoſque noſtros, & conjuges, edidit. Unum eſt, de quo nomi-*
natim & [ſ] *nos queri religio infixa animis cogat, & vos audire &*
exſolvere rempublicam veſtram religione, ſi ita vobis videbitur,
velimus, Patres conſcripti. Vidimus enim cum quanta cærimo-
nia non veſtros ſolum colatis Deos, ſed etiam externos accipiatis.
Fanum eſt apud nos Proſerpinæ, de cujus ſanctitate templi credo
aliquam famam ad vos perveniſſe Pyrrhi bello: qui cum ex Sici-
lia rediens Locros claſſe præterveheretur, inter alia fœda, [t] *quæ*
propter fidem erga vos in civitatem noſtram facinora edidit, the-
ſauros quoque Proſerpinæ, intactos ad eam diem, ſpoliavit: atque
ita pecunia in naves impoſita, ipſe terra eſt profectus. Quid ergo
evenit, Patres conſcripti? Claſſis poſtero die fœdiſſima tempeſta-
te lacerata, omneſque naves, [v] *quæ ſacram pecuniam habuerunt,*
in littora noſtra ejecta ſunt. Qua tanta clade edoctus tandem
Deos eſſe ſuperbiſſimus rex, pecuniam omnem conquiſitam in
theſauros Proſerpinæ referri juſſit. nec tamen illi unquam poſtea
[x] *proſperi quicquam evenit: pulſuſque Italia, ignobili atque in-*
honeſta

ctio, *Miretur qui ſciat.* non illa, quæ eſt recens Beati.

r *Paſſi ſumus, & nunc quum maxime patimur.*] Non moverem niſi Voſſ. & omnes Gall. & Pall. unico ſolum excepto, deleta particula referrent: *paſſi ſumus & cum maxime patimur.*

ſ *Nos queri religio infixa animis cogat.*] Put. reg. Mer. *religio infixa animos.* Eſtne ſcriptorum mendum? an dictum ut lib. 22. *cæterum tacita cura animum incenſus.*

t *Quæ propter fidem noſtram erga vos.*] Putean. omneſque Gall. & Voſſ. abigunt prius *noſtram.*

v *Quæ ſacram pecuniam habebant.*] Omnes & Gall. & Pall. & Voſſ. *habuerunt.*

x *Proſpere quicquam evenit.*] Omnes Gall. & Voſſ. *proſperi.*

y *Quibus*

honeſta morte, temere nocte ingreſſus Argos, [1] occubuit. Hæc quum audiſſet legatus veſter, tribunique militum, & mille alia, quæ non augendæ religionis cauſſa, ſed præſentis Deæ numine ſæpe comperta nobis majoribuſque noſtris, referebantur; auſi ſunt nihilominus ſacrilegas admovere manus intactis illis theſauris: & nefanda præda ſeipſos, ac domos contaminare ſuas, & milites veſtros. y quibus per vos fidem veſtram P. C. priuſquam eorum ſcelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quicquam rei geſſeritis; ne quod piaculum commiſerunt, non ſuo ſolum ſanguine, ſed etiam publica clade luant. Quamquam ne nunc quidem P. C. aut in ducibus aut in militibus veſtris ceſſat ira Deæ. Aliquoties jam inter ſe ſignis collatis concurrunt. dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant: non acrius cum Carthaginienſibus, quam ipſi inter ſe ferro dimicaverunt. præbuiſſentque occaſionem furore ſuo Locros recipiendi Annibali, ni accitus à nobis Scipio intervenisset. At, Hercule, milites contactos ſacrilegio furor agitat: in ducibus ipſis puniendis nullum Deæ

y *Quibus per vos fidemque veſtram, P. C. priuſquam eorum ſcelus expietis, neque in Italia neque in Africa quicquam rem geſſeritis.*] Glareano & Sigonio hic veniam damus, quorum alter fruſtra dubitat, alter temere pronuntiat. Primo valde velim: *per vos fidem veſtram.* Vt apud Curtium: *per ego vos decora majorum:* &, *per ego vos deos patrios.* Sed de hac formula quæ curioſe obſervavimus, alibi commodius repetemus. Deinde Put. reg. Men. tres Florent. *P. conſcripti priuſquam eo geſſeritis.* Buſlid. *P. C. priuſquam cogo geſſeritu.* Voſſ. *P. C. priuſque eo go geſſeritis.* Omnia media deſunt, ſine ullo lacunæ veſtigio. Quid dicam niſi Victorinum Feltrienſem, aut ex hac nota correctorem ea excogitaſſe, cui in mentem veniebat expiari manus pretio licere in quantacumque culpa, *& omne nefas omnemque mali purgamina cauſſam tollere.* Nam meliores illis fuiſſe codices veriſimile non eſt. Sed erant qui aliter ſentirent, qui dicerent nimium faciles, *triſtia crimina piaculo aboleri* credentes. Qualem ſi finxit hunc Livius legatum, modeſtius equidem poterant, & minori veterum membranarum contemptu: *quibus per, vos, fidem veſtram, Patres conſcripti, ne quam rem geſſeritis; ne, quod piaculi commiſerunt, non ſuo ſolum ſanguine, ſed etiam publica clade luant.* Illius *priuſquam* prima ſyllaba ex repetitione ultimæ vocis præcedentis eſt: *Ptinequam*, cum neſcirent quid ſibi vellet, fecerunt *priuſquam.* Quot erunt tamen quibus ita curandum eſſe Livium perſuadebo? Vel duo, vel nemo. Facile tamen, credo, illis qui Puteanicum codicem tractarunt, qui poſſunt æſtimare, quanta illi reverentia debeatur, unde conſtat omnia prope, quæ nunc habentur ſcripta exemplaria, ſerius citius, ex ipſo aut apographis ejus, profecta eſſe.

VARIORUM.

1 *Occubuit.*] Ictu tegulæ proſtratus ab anicula Argivi cujuſdam matre, ut à periculo liberaret filium, quo cum congre-

Deæ numen apparuit? Immo ibi præſens maxime fuit. Virgis cæſi tribuni ab legato ſunt. Legatus deinde inſidiis tribunorum interceptus, præterquam quod toto corpore laceratus, naſo quoque auribuſque deciſis exſanguis eſt relictus: [a] *recreatus deinde legatus ex vulneribus, tribunos militum in vincula conjectos, dein verberatos,* [b] *ſervilibuſque omnibus ſuppliciis cruciatos trucidando occidit: mortuos deinde prohibuit ſepeliri. Has Dea pœnas à templi ſui ſpoliatoribus habet: nec ante deſinet omnibus eos agitare furiis, quam repoſita ſacra pecunia in theſauris fuerit. Majores quondam noſtri, gravi Crotonienſium bello, quia extra urbem templum eſt, transferre in urbem eam pecuniam voluerunt.* [c] *noctu audita ex delubro vox eſt,* abſtinerent manus: Deam ſua templa defenſuram. *Quia movendi inde theſauros incuſſa erat religio, muro circumdare templum voluerunt. ad aliquantum jam altitudinis excitata erant mœnia, quum ſubito collapſa ruina ſunt. Sed & nunc, & ſæpe alias Dea ſuam ſedem, ſuumque templum aut tutata eſt, aut à violatoribus gravia piacula exegit. noſtras injurias, nec poteſt, nec poſſit alius ulciſci, quam vos, Patres conſcripti. Ad vos, veſtramque fidem ſupplices confugimus. nihil noſtra intereſt, utrum ſub illo præſidio Locros eſſe ſinatis, an irato Annibali & Pœnis ad ſupplicium dedatis. Non poſtulamus, ut extemplo nobis, ut de abſente, ut indicta cauſſa credatis.*

grediebatur Pyrrhus. De hujus morte vide Oroſium, Iuſtinum lib. 25. in fine *Godelev.*

GRONOVII.

a *Recreatus deinde legatus ex vulneribus.*] Illum *legatum* hic libenter relegarim. Sufficit præcedenti membro appellatum eſſe.

b *Servilibuſque omnibus ſuppliciis trucidatos cruciando occidit.*] Sic Put. reg. Men. Pal. optimi Flor. Voſſ. Barberinus. Itaque legebatur ante Rhenanum, qui *trucidatos* expunxit. Acceſſit deinde Sigonius, & ne nihil ageret, ingeſſit: *ſuppliciis cruciatos occidit.* Vnus ex Pal. *ſuppliciis trucidatos trucidando occidit.* Nos levi mendo ſublato ſic adjuvamus veterem ſcripturam: *ſervilibuſque omnibus ſuppliciis cruciatos trucidando occidit.* Significat, non tortos ſolum, ſed omni ſævitiæ genere, quod pati corpus humanum poteſt, truncatis artubus diſcerptos tandem mortem inveniſſe. Liv. lib. 21. *ſed hæc patienda cenſeo potius, quam trucidari corpora noſtra.* In nobili fragmento de Cicerone, quod M. Seneca nobis ſervavit: *vix attollentes præ lacrimis oculos homines intueri trucidata ejus membra poterant.* Valerius Maximus lib. 9, 2. *L. Cæſaris conſularis & cenſorii corpus ignobili ſævitia trucidando.* Rhenano tamen debetur *verberatos*, quod cuſtodiunt antiquiſſimi codices.

c *Nocte audita ex delubro vox eſt.*] Put. *noctu.*

credatis. Veniat, coram ipſe audiat, ipſe diluat. Si quicquam ſceleris, quod homo in homines edere poteſt, in nos prætermiſit; non recuſamus, quin & nos, omnia eadem iterum, ſi pati poſſumus, patiamur, & ille omni divino humanoque liberetur ſcelere.
Hæc quum ab legatis dicta eſſent, quæſiſſetque ab iis 19
Q. Fabius, detuliſſentne eas querelas ad P. Scipionem; reſponderunt: *miſſos legatos eſſe, ſed eum belli apparatu occupatum eſſe: & in Africam aut jam trajeciſſe, aut intra paucos dies trajecturum. Et legati gratia quanta eſſet apud imperatorem, expertos eſſe: quum inter eum & tribunos cognita cauſſa, tribunos in vincula conjecerit: legatum æque ſontem, aut magis etiam, in ea poteſtate reliquerit.* Juſſis excedere è templo legatis, non Pleminius modo, ſed etiam Scipio principum orationibus lacerari. ante omnes [d] Q. Fabius, natum eum ad corrumpendam diſciplinam militarem, arguere. *Sic & in Hiſpania plus prope per ſeditionem militum, quam bello amiſſum. externo & regio more & indulgere licentiæ militum, & ſævire in eos.* [e] Sententiam deinde æque trucem orationi adjecit. *Pleminium legatum vinctum Romam deportari placere, & ex vinculis cauſſam dicere: ac ſi vera forent, quæ Locrenſes quererentur, in carcere necari, bonaque ejus publicari. P. Scipionem, [f] quod de provincia deceſſiſſet injuſſu ſenatus, revocari: agique cum tribunis plebis, ut de imperio ejus abrogando ferrent ad populum. Locrenſibus coram ſenatum reſpondere, Quas injurias ſibi [g] factas quererentur, eas neque ſenatum neque populum Romanum factas velle. Viros bonos, ſocioſque & amicos eos appellari: liberos, conjuges, quæque alia erepta eſſent, reſtitui: pecuniam, quanta ex theſauris Proſerpinæ ſublata eſſet, conquiri, duplamque pecuniam [h] in theſauros reponi: & ſacrum piaculare fieri, ita ut prius ad collegium pontificum*

d *Q. Fabius natum ad corrumpendam.*] Omnes Gall. duo Pall. Voſſ. *natum eum ad corr.*

e *Sententiam deinde trucem.*] Scripti, *deinde æque trucem.*

f *Quod de provincia deceſſerit.*] Noſtri, *deceſſiſſet.*

g *Factas quererentur, neque Senatum.*] Iidem omnes, *quererentur, eas neque.* Omnia hæc invito Rhenano.

h *In theſauris reponi.*] Put. duo Pal. & meliores alii: *duplamque pecuniam in*

cum referretur, quod ſacri theſauri [i] *moti, violati eſſent; quæ piacula quibus Diis, quibus hoſtiis, fieri placeret.* [k] *Milites qui Locris eſſent omnes in Siciliam tranſportari: quatuor cohortes ſociorum Latini nominis in præſidium Locros adduci.* Perrogari eo die ſententiæ accenſis ſtudiis pro Scipione & adverſus Scipionem non potuere. Præter Pleminii facinus, Locrenſiumque cladem, ipſius etiam imperatoris non Romanus modo, ſed ne militaris quidem cultus jactabatur, *cum pallio crepidiſque inambulare in gymnaſio,* [l] *libellis etiam palæſtræque operam dare: æque ſegniter molliterque cohortem totam Syracuſarum amœnitate frui: Carthaginem atque Annibalem excidiſſe de memoria: exercitum omnem licentia corruptum,* [m] *qualis Sucrone in Hiſpania fuerit, qualis nunc Locris, ſociis magis quam hoſti metuendum.* Hæc quanquam partim vera, partim miſta, eoque ſimilia veris jactabantur, vicit tamen Q. Metelli ſententia: qui de cæteris Maximo aſſenſus, de Scipionis cauſſa diſſenſit. *Qui enim convenire, quem modo civitas juvenem admodum,* [n] *unum recuperandæ Hiſpaniæ delegerit ducem, quem recepta ab hoſtibus Hiſpania ad imponendum Punico bello finem creaverit conſulem, ſpe deſtinaverit Annibalem ex Italia* [1] *detracturum, Africam ſub-*

in theſauros reponi. Vt & lib. 31, 13. Pal. & Barber. *pecuniaque ex bonis noxiorum in theſauros repoſita.*

i *Moti aperti violatique eſſent.*] Gall. & Pall. omnes cum Voſſiano: *theſauri moti, violati eſſent*: ſine τοῦ *aperti*, ſine copulativa.

k *Milites qui Locris eſſent.*] Optimus: *quiqui Locris eſſent.*

l *Libellis etiam palæſtræque.*] Olim, *libellis etiam eum.* Delevit pronomen Rhenanus. At debuit particulam delere. Sic enim Gall. & Pall. omnes Voſſianuſque: *libellis eum palæſtræque.* Sed & ſcribendum: *inambulantem.* Vide lib. 4. obſerv. 25.

m *Qualis Sucroni in Hiſpania* &c. *metuendus.*] Liber optimus: *exercitum omnem licentia corruptum, qualis Sucrone* (ſic omnes etiam alii Gall.) *in Hiſpania fuerit, qualis nunc Locris, ſociis magis quam hoſti metuendum.*

n *Vnum recuperandæ Hiſpaniæ delegerit ducem.*] Optimi: *delegarit*: & neſciunt τὸ *unum.* Non temere. Infra de Pleminio: *delegatum in Tullianum.* Lib. 39. *& cum eo conſule belli partem, quamcunque mihi delegavit, geſſi.* Suetonius Tiberio: *Data rurſus poteſtas tribunitia in quinquennium: delegatus pacandæ Germaniæ ſtatus.* Ibidemque: *quum interim manente officii titulo, etiam delegaret plurima.* Sed ſic forſan commodius foret: *cui modo civitas juveni admodum, recuperandæ Hiſpaniæ delegarit ducatum.*

VARIORUM.

1 *Retracturum.*] *Detracturum*, reſtitue, quod immutavit Rhenanus. Ita vero

ſubacturum; eum repente, tanquam Q. Pleminium, indicta cauſſa prope damnatum, ex provincia revocari? quum ea, quæ in ſe nefarie facta Locrenſes quererentur, ne præſente quidem Scipione facta dicerent, neque aliud quam patientia, aut pudor, quod legato pepercisſet, inſimulari poſſit? Sibi placere, M. Pomponium prætorem, [a] cui Sicilia provincia ſorte eveniſſet, triduo proximo in provinciam proficiſci: conſules, decem legatos, quos iis videretur, ex ſenatu legere, quos cum prætore mitterent, & duos [b] tribunos plebei, atque ædilem. cum eo conſilio prætorem cognoſcere, ſi ea quæ Locrenſes facta quererentur, juſſu aut voluntate P. Scipionis facta eſſent, ut eum de provincia decedere juberent. Si P. Scipio jam in Africam trajeciſſet, tribuni plebis, atque ædilis, cum duobus legatis, quos maxime prætor idoneos cenſuiſſet, in Africam proficiſcerentur: tribuni atque ædilis, qui reducerent inde Scipionem: legati, qui exercitui præeſſent, donec novus imperator ad eum exercitum veniſſet. Sin M. Pomponius & decem legati comperiſſent, neque juſſu, neque voluntate P. Scipionis ea facta eſſe; [c] ut ad exercitum Scipio maneret, bellumque ut propoſuiſſet, gereret. Hoc facto ſenatuſconſulto cum tribunis plebis actum eſt, [d] aut compararent inter ſe, aut ſorte legerent, qui duo cum prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis, quæ

vero loquitur paulo poſt: *Quod ad Annibalem detrahendum ex Italia ſe tranſire vulgaverat.* Et Cic. de provinciis: *At hi non modo illum inimicum ex Gallia ſententiis ſuis non detrahebant.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Cui Sicilia provincia ſorte eveniſſet.*] Put. & Voſſ. *ſorti veniſſet.* Plautus Caſina: *qui ſic mortuus equidem tamen ſorti ſum victus.*

b *Tribunos plebis atque ædilem. cum eo concilio.*] Put. Men. Voſſ. *tribunos plebei atque ædilem. cum eo conſilio.*

c *Ut in exercitu Scipio maneret.*] Ut Sigonius, Pet. reg. unus Pal. *ut ad exercitum Scipio maneret.* Put. Pet. melior, Men. vitioſe, ut tamen veram ſignificent: *ut de exercitum.*

d *Aut compararent inter ſe aut ſorte legerent.*] Ab Andrea uſque legebatur, *ut compararent.* Rhenanus fecit *aut:* hoc eſt, ſtigmati literam addit. Put. reg. Pet. Men. Voſſianus: *ut compararent qui duo cum prætore.* Quod mihi Crotone ſanius videtur, & quinque iſta verba adjeciſſe homines ſuo judicio plus ſatis doctos, quod crebro apud Livium iſta conjungi viderent. Sed non id neceſſarium. Vide infra ad lib. 42, 4. & 1. Obſerv. 10.

e *Ad collegium pontificum relatum.*] Put. reg. Men. Voſſ. *ad concilium pontificum.* Tum omnes Gall. Voſſ. *relatum & de expiandis.*

f Iiſque

quæ Locris in templo Proſerpinæ tacta, violata, elataque inde eſſent. Tribuni plebis cum prætore & decem legatis profecti, M. Claudius Marcellus, & M. Cincius Alimentus: [f] iis ædilis plebis datus, quem ſi aut in Sicilia prætori dicto audiens non eſſet Scipio, [g] aut jam in Africam trajeciſſet, [1] comprehendere tribuni juberent, ac jure ſacroſanctæ poteſtatis reducerent. Prius Locros
21 ire, quam Meſſanam conſilium erat. Cæterum duplex fama eſt, quod ad Pleminium attinet. alii, auditis quæ Romæ acta eſſent, in exilium Neapolim euntem, forte in Q. Metellum unum ex legatis incidiſſe, [h] & ab eo Rhegium vi retractum tradunt: alii, ab ipſo Scipione legatum cum triginta nobiliſſimis equitum miſſum, qui Q. Pleminium in catenas, & cum eo ſeditionis principes, conjicerent. Ii omnes, ſeu ante Scipionis, ſeu tum prætoris juſſu [i] traditi in cuſtodiam Rheginis. Prætor legatique Locros profecti, [k] primam, ſicuti mandatum erat,

f *Iiſque ædilis plebis datus eſt.*] Omnes: *Alimentus ædilis plebis datus:* reciſis *iiſque* & *eſt.* Conjunctionem & verbum abundare puto: nam τὸ *iis* abſcondit vocis præcedentis ultima ſyllaba. Scripſiſſe Livius videtur: *& M. Cincius Alimentus: iis ædilis plebis datus, quem ſi aut in Sicilia prætori dicto audiens non eſſet Scipio.* Niſi forte: *Alimentus: ædilis plebei additus.* Optimi quoque *prætori*, non *prætoris*, & magis Latinum eſt. Lib. 4. *placere conſules ſenatui dicto audientes eſſe.* Lib. 5. *ne plebs nobis dicto audiens atque obediens ſit.* Lib. 37. *& dicto audiens eſſe pontifici flamen juſſus.* Lib. 38. *Modo certe conſules Græciam atque Aſiam volebant: tamen perſeverantibus vobis Ligures provinciam decernere dicto audientes fuerunt.* Lib. 40. *dicto eſſe audientem pontifici duumvirum juberent.* Et alibi. Cælius ad Ciceronem: *omnes oportere ſenatui dicto audientes eſſe.*

g *Aut jam in Africam trajeciſſet, comprehendere.*] Put. *trajeciſſet & prendere.* Cæteri quoque Gall. & Pall. omnes cum Voſſ. omiſſa tamen copula, *prendere.* Simplex etiam quam compoſitum mavult Sigonius. Optimum tamen monſtrare puto: *trajeciſſet, adprendere tribuni juberent.*

h *Et ab eo Rhegium vi retractum; alii ab ipſo Scipione.*] Omnes Gall. & Pall. *& ab eo Rhegium vi retractum tradunt: alii ab ipſo Scipione.*

i *Traditi in cuſtodiam Rheginis ſunt.*] Put. reg. Men. Voſſ. *traditi in cuſtodiam Rheginis.* abſque verbo.

k *Primum ſicuti mandatum erat, religionis curam.*] Ab Sigonio eſt. Reſtitue ex omnibus noſtris, *primam.* & vide 1. Obſ. 7.

VARIORUM.

1 *Comprehendere.*] Vet. lib. *Prehendere.* Quæ vox propria hujus facti & ſolennis eſt. Capitonis verba hæc ſunt. *Cum morib. majorum trib. pl. prehenſionem haberent, vocationem non haberent,*

poſſe

erat, religionis curam habuere. omnem enim ſacram pecuniam, quæque apud Pleminium, quæque apud milites erat, conquiſitam, cum ea, quam ipſi ſecum attulerant, in theſauris repoſuerunt, ac piaculare ſacrum fecerunt. tum [a] vocatos ad concionem milites, prætor ſigna extra urbem efferre jubet, caſtraque in campo locat, cum gravi edicto, *Si quis miles aut in urbe reſtitiſſet, aut ſecum extuliſſet* [b] *quod ſuum non eſſet; Locrenſibus ſe permittere, ut* [c] *quod ſui quiſque cognoſceret, prehenderet.* [d] *ſi quid non compareret, repeteret. Ante omnia, libera corpora placere ſine mora Locrenſibus reſtitui. non levi defuncturum pœna, qui non reſtituiſſet.* Locrenſium deinde concionem habuit, atque *iis libertatem legeſque ſuas populum Romanum ſenatumque reſtituere* dixit. *Si qui Pleminium, aliumve quem accuſare vellet, Rhegium ſe ſequeretur. Si de Scipione publice queri vellent, ea quæ Locris nefarie in Deos hominesque facta eſſent, juſſu aut voluntate P. Scipionis facta eſſe, legatos mitterent Meſſanam; ibi ſe cum conſilio cogniturum.* Locrenſes prætori legatiſque, & [e] ſenatui ac populo Romano, gratias egere: *ſe ad Pleminium accuſandum ituros. Scipionem, quamquam parum injuriis civitatis*

poſſe igitur eos venire, & prehendi ſe jubere. Item Varro: *Prehenſionem trib. plebis habent.* Hæc ex Gellii lib. XIII. cap. XII. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Vocatos in concionem.*] Omnes: *ad concionem*, nolente Rhenano.

b *Quod ſuum non eſſet.*] Nihil horum in Put. Men. reg. Voſſ. Videtur ſcripſiſſe Livius: *ſi quis miles aut in urbe reſtitiſſet, aut non ſuum extuliſſet.*

c *Quod ſuum quiſque cognoſceret, prehenderet.*] Meliores: *quod ſui* (hoc omnes habent Gall. & Voſſ.) *quiſque cognoſſet, prenderet.* Sic & Livium alibi correximus. Cicero pro lege Manil. *Vos, Quirites, hoc ipſo in loco ſæpe cognoſtis.* Lib. 2. in Verr. *ſe de his Dionis incommodis pro hoſpitio, quod ſibi cum eo eſſet, cognoſſe.* Plautus Curcul. *quibus ſui nihil eſt, niſi lingua una, qui abjurant, ſi quid creditum eſt.* Cicero I. de offic. *quæ contemplantes expendere oportebit, quid quiſque habeat ſui.*

d *Si quid non compareret, repeteret. ante omnia.*] Non eſt in Put. reg. Men. Voſſ. duobus Pall. verbum *repeteret:* ſed in cæteris, *unde*, in uno ex Pall. *unum.* Put. *compararet unde ante.* Scribe: *ſi quid non compareret, vindicaret.* i.e. judicio peteret. Librarius quum ab dimidia parte priori verbi *compareret*, feſtinante oculo & manu tranſiiſſet ad poſteriorem partem dimidiam verbi *vindicaret*, animadverſum errorem corrigere noluit, ne litura deformaretur liber, omiſſam tamen partem priorem poſterioris vocis ibi ſtatim ſubjecit, VINDIC, quod cum non caperet, qui illum ſecutus eſt, VNDE ſubſtituit.

e *Senatui ac populo Romano gratias egere.*] Put. & Gall. *egerunt.*

tatis ſuæ doluerit, eum eſſe virum, quem amicum ſibi quam inimicum malint eſſe. pro certo ſe habere, neque juſſu, neque voluntate P. Scipionis [f] *tot tam nefanda commiſſa: aut Pleminio nimium, aut ſibi parum creditum. Natura inſitum quibuſdam eſſe, ut magis peccari nolint, quam ſatis animi ad vindicanda peccata habeant.* Et prætori & conſilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoſcendi. Pleminium, & [g] ad duo & triginta homines cum eo damnaverunt, atque in catenis Romam miſerunt: ipſi ad Scipionem profecti ſunt, ut ea quoque, quæ vulgata ſermonibus erant, de cultu ac deſidia imperatoris, ſolutaque militiæ diſciplina, comperta oculis perferrent Romam.

22 Venientibus eis Syracuſas, [h] Scipio res, non verba ad purgandum ſeſe paravit. exercitum omnem eo convenire, claſſem expediri juſſit, tanquam dimicandum eo die terra marique cum Carthaginienſibus eſſet. Quo die venerunt, [i] hoſpitio comiter acceptis, poſtero die terreſtrem navalemque exercitus non inſtructos modo, ſed hos decurrentes, claſſem in portu, ſimulacrum & ipſam edentem navalis pugnæ, oſtendit: tum circa armamentaria & horrea aliumque belli apparatum viſendum prætor legatique ducti. Tantaque [k] admiratio ſingularum univerſarumque rerum incuſſa, ut ſatis crederent, aut illo duce atque exercitu vinci Carthaginienſem populum, aut nullo alio poſſe: [l] juberentque, quod Dii bene verterent,

f *Tot jam nefanda.*] Scripti & vett. edd. *tot tam nefanda*, non *tot tamque*, ut Sigonius.

g *Ad duos & triginta homines.*] Put. & reg. *duo.*

h *Scipio res, non verba, ad purgandum ſe paravit.*] Put. Men. duo Pall. *ſeſe.*

i *Hoſpitio comiter accepti.*] Put. & meliores *acceptis.* Recte: non enim ſeparanda hæc particula periodi ab ſequentibus, & regitur τὸ *acceptis* à verbo *oſtendit.*

k *Admiratio ſingularum univerſarumque rerum.*] Omnes Gall. ignorant τὸ *univerſarum*: & meliores quidem, *ſingularumque*, alii & conjunctionem omittunt. Vides quæ cauſſa fuerit defectuum ſarcinatoribus, vocem illam inculcandi. At mitius fuerat: *ſingularum quoque rerum*: (intellige, non modò univerſarum) aut prorſus delere particulam ſæpe in optimo ſuperfluam. Sic inferius hoc ipſo capite Put. reg. Men. *quos provinciæ relinquerent quos præſidio.* Sed illud malo.

l *Iuberentque, quod dii bene verterent, trajiceret.*] Omnes *trajicere.* Quare & in

terent, trajicere, & ſpei conceptæ, quo die illum omnes centuriæ priorem conſulem dixiſſent, primo quoque tempore compotem populum Romanum facere: adeoque lætis inde animis profecti ſunt, tanquam victoriam, non belli magnificum apparatum nunciaturi Romam eſſent. Pleminius, quique in eadem cauſſa erant, poſtquam Romam eſt ventum, extemplo in carcerem conditi, ac primo producti ad populum ab tribunis, apud præoccupatos Locrenſium clade animos, nullum miſericordiæ locum habuerunt. poſtea, quum ſæpius producerentur, [m] jam ſeneſcente invidia, molliebantur iræ: & ipſa deformitas Pleminii, memoriaque abſentis Scipionis, [n] favorem ad vulgum conciliabat. Mortuus tamen prius in vinculis eſt, [o] quam judicium de eo populi perficeretur. Hunc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerum Romanarum refert, ludis votivis, quos Romæ Africanus iterum conſul faciebat, conatum per quoſdam quos precio corruperat, aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carceris fugiendique haberet occaſionem. patefacto dein ſcelere, delegatum in Tullianum ex SC. De Scipione nuſquam, niſi in ſenatu actum. ubi omnes legatique & tribuni, [p] claſſem eam, exercitum, ducemque verbis extollentes, effecerunt, ut ſenatus cenſeret, primo quoque tempore in Africam trajiciendum; Scipionique permitteretur, ut ex iis exercitibus, [q] qui in Sicilia eſſent, ipſe legeret, quos in Africam

& in eadem periodo, *facere*, legendum: ut diximus contra Rhenanum.

m *Iam ſeneſcente invidia molliebatur ira.*] Put. & Gall. meliores duoque Pall. & Voſſ. *molliebantur ira:* quod iterum male mutavit Rhenanus.

n *Favorem ad vulgum conciliabat.*] Sic egregie Rhenanus. Solus optimus ille Put. hanc lectionem commonſtrat: *Scipionis fatiorem ad vulgum:* & quidem à manu prima: nam ſecunda, *faciliorem*, expatraverat. Cæteri omnes prodigioſe corrupti. Voſſ. *facillionis.* Men. *faciliordis.* reg. *facile omnes.* Antea erat editum: *facilius eos ad vulgum.* Fortaſſis & *Pleminio* legendum.

o *Quam judicium de eo perficeretur.*] Scripti & olim editi: *quam judicium de eo populi perficeretur.* Quod Rhenanus unius mutili codicis auctoritate mutare non debuit.

p *Claſſem exercitum ducemque.*] Rurſum omnes nolente Rhenano: *claſſem eam.*

q *Qui in Sicilia eſſent, ipſe eligeret.*] Melius quam Beatus caſtigaverant alii,

cam ſecum trajiceret, quos provinciæ relinqueret præſidio.
23 Dum hæc apud Romanos geruntur, Carthaginienſes quoque quum ſpeculis per promontoria omnia poſitis, percunctantes paventeſque ad ſingulos nuncios ſollicitam hiemem egiſſent, haud parvum & ipſi tuendæ Africæ momentum adjecerunt ſocietate Syphacis regis, cujus maxime fiducia trajecturum in Africam Romanum crediderunt. Erat Aſdrubali Giſgonis filio, non hoſpitium modo cum rege, de quo ante dictum eſt, quum ex Hiſpania forte in idem tempus Scipio atque Aſdrubal convenerunt: ſed [b] mentio quoque inchoata affinitatis, ut rex duceret filiam Aſdrubalis. [c] Ad eam rem conſummandam, tempuſque nuptiis ſtatuendum ([d] jam enim & nubilis erat virgo) profectus Aſdrubal, ut accenſum cupiditate ([e] & ſunt ante omnes Numidæ barbaros effuſi in Venerem) ſenſit, virginem ab Carthagine arceſſit, maturatque nuptias: & inter aliam gratulationem, ut publicum quoque fœdus privato adjiceretur, ſocietas inter populum Carthaginienſem regemque, data ultro citroque fide, eoſdem amicos inimicoſque habituros, jurejurando affirmatur. Cæterum Aſdrubal, memor & cum Scipione initæ regi ſocietatis, & quam vana & mutabilia barbarorum ingenia eſſent; veritus, ne, ſi trajiceret in Africam Scipio, parvum vinculum eæ nuptiæ eſſent; dum accenſum recenti amore Numidam habet, perpellit, blandiciis quoque puellæ adhibitis, ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, *Ne prioribus ſuis promiſſis fretus in Africam trajiciat. Se & nuptiis, civis Carthaginienſis filiæ Aſdrubalis, quem viderit apud ſe in hoſpitio, & publico etiam fœdere cum populo Carthaginienſi junctum.*

ipſe legeret, quum in ſcriptis fere ſit *liceret* vel *diceret*.

b *Mentio inchoatæ adfinitatis.*] Scribe, *inchoata*, cum optimis, in quibus *incohata*.

c *Ad eam rem conſummandam.*] Sic omnes: non *confirmandam*, ut Rhenanus.

d *Iam enim nubilis erat virgo.*] Scripti & priſcæ editiones: *Iam enim & nubilis erat virgo*, ingratiis Beati.

e *Et ſunt ante omnes Numidæ barbaros effuſi in Venerem.*] Et ordo verborum

rum

junctum. [f] *Hortari primum, ut procul ab Africa, ſicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Carthaginienſibus gerant, ne ſibi intereſſe certaminibus eorum, armaque aut hæc, aut illa, abnuentem alteram ſocietatem, ſequi neceſſe ſit. Si non abſtineat Africa Scipio, & Carthagini exercitum admoveat, ſibi neceſſarium fore, & pro terra Africa, in qua & ipſe ſit genitus, & pro patria conjugis ſuæ, proque parente, ac penatibus, dimicare.* Cum 24 his mandatis ab rege legati ad Scipionem miſſi, Syracuſis eum convenerunt. Scipio quanquam magno momento rerum in Africa gerendarum, magnaque ſpe deſtitutus erat, legatis propere, priuſquam res vulgaretur, remiſſis in Africam, literas dat ad regem: quibus etiam atque etiam monet eum, Ne jura hoſpitii ſecum, neu cum populo Romano initæ ſocietatis, neu fas, fidem, dextras, Deos teſtes atque arbitros conventorum, fallat. Cæterum, quando neque celari adventus Numidarum poterat (vagati enim in urbe, obverſatique prætorio erant) &, ſi ſileretur quid petentes veniſſent, periculum erat, ne vera eo ipſo quod celarentur, ſua ſponte magis emanarent, [g] timorque in exercitu incederet, ne ſimul cum rege & Carthaginienſibus foret bellandum, [1] avertit à vero falſis præoccupando mentes hominum. Et vocatis ad concionem militibus, *Non ultra eſſe cunctandum* ait.

rum placet, & particula, quam mutat Sigonius, in hujuſmodi fere correctionibus ſemper infelix.

f *Hortari primum, ut procul ab Africa.*] Put. Voſſ. Buſlid. alii: *Optare primum.*

g *Timorque in exercitum incideret.*] Fortaſſe malis. Conſidera tamen Put. Pet. reg. Men. Voſſ. duumque Pall. ſcripturam: *timorque in exercitu incederet.* Verbum haud infrequens hoc modo Livio. Lib. 25. *tanta religio, & ea magna ex parte externa civitatem inceſſit.* Lib. 28. *Timor deinde oppidanos inceſſit ne ſi hoſtis urbem intraſſet.* Ibidem: *Peſtilentia inceſſerat, pari clade in Romanos Pœnoſque.* Hoc libro ſuperius: *& tanta inceſſit in caſtra vis morbi.* Lib. 36. *timor deinde inceſſit, ne quos per imminentia juga calles inveniret ad tranſitum Romanus.* Tacitus 2. hiſtor. *Sabinus ſuopte ingenio mitis, ubi formido inceſſiſſet, facilis mutatu.*

VARIORUM.

1 *Avertit à vero falſis præoccupando mentes hominum.*] Mendacii imperialis fructus egregius. unde plus ſemel decepit exercitum ſuum fictis fabulis Scipio. Videatur modo noſter libri iſtius capite 32. Nec alieni ab hac diſſimulatione Galli; de quibus Cæſar lib. 6. Belli Gall. cap. 20. *Gruterus.*

ait. *Inſtare, ut in Africam quamprimum trajiciat, ſocios reges. Maſaniſſam prius ipſum ad Lælium veniſſe, querentem, quod cunctando tempus tereretur. nunc Syphacem mittere legatos, idem admirantem, quæ tam diuturnæ moræ ſit cauſſa: poſtulantemque, ut aut trajiciatur tandem in Africam exercitus: aut ſi mutata conſilia ſint, certior fiat, ut & ipſe ſibi ac regno ſuo poſſit conſulere.* [a] *Itaque jam ſatis omnibus inſtructis apparatiſque, & re jam non ultra recipiente cunctationem, in animo ſibi eſſe, Lilybæum claſſe traducta, eodemque omnibus peditum equitumque copiis contractis, qua prima dies curſum navibus daret, Deis bene juvantibus, in Africam trajicere.* Literas ad M. Pomponium mittit, ut, ſi ei videretur, Lilybæum veniret: ut communiter conſulerent, quas legiones potiſſimum, & quantum militum numerum in Africam trajiceret. item circum oram omnem maritimam miſit, ut naves onerariæ comprehenſæ Lilybæum omnes traherentur. Quicquid militum naviumque in Sicilia erat, quum Lilybæum conveniſſent, & nec urbs multitudinem hominum, nec portus naves caperet, tantus omnibus ardor erat in Africam trajiciendi, ut non ad bellum duci viderentur, ſed ad certa victoriæ præmia. præcipue qui ſuperabant ex Cannenſi exercitu milites, illo, non alio duce credebant navata reipublicæ opera finire ſe militiam ignominioſam poſſe. Et Scipio minime id genus militum aſpernabatur: ut qui neque ad Cannas ignavia eorum cladem acceptam ſciret, neque ullos æque veteres milites in exercitu Romano eſſe, expertoſque non variis præliis modo, ſed urbibus etiam oppugnandis. Quinta & ſexta Cannenſes erant legiones. eas ſe trajecturum in Africam quum dixiſſet, ſingulos milites inſpexit; relictoſque, quos non idoneos

GRONOVII.

a *Itaque jam ſatis omnibus inſtructis apparatiſque.*] Et hic *apparatis* adjecerunt, ut conſulerent τὸ *que*, quod deſolatum ipſis videbatur: etenim optimus & poſt illum meliores: *inſtructiſque & re.* Emenda; *Itaque jam ſatis omnibus inſtructis; quin & re jam non ultra recipiente cunctationem, in animo ſibi eſſe.*

b Non

idoneos credebat, in locum eorum ſubjecit, quos ſecum ex Italia adduxerat; ſupplevitque ita eas legiones, ut ſingulæ ſena millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites: ſociorum item Latini nominis pedites equiteſque de exercitu Cannenſi legit. Quantum militum in Africam tranſportatum ſit, [b] non parvo numero inter auctores diſcrepat. Alibi decem millia peditum, duo millia & ducentos equites; [c] [1] alibi ſedecim millia peditum, mille & ſexcentos equites; alibi parte plus dimidia rem auctam, quinque & triginta millia peditum equitumque [d] in naves impoſita invenio. quidam non adjecere numerum: inter quos me ipſe in re dubia poni malim. Cœlius ut abſtinet numero, ita ad immenſum multitudinis ſpeciem auget. Volucres ad terram delapſas clamore militum ait, tantamque multitudinem conſcendiſſe naves, ut nemo mortalium aut in Italia aut in Sicilia relinqui videretur. Milites ut in naves ordine ac ſine tumultu conſcenderent, ipſe eam ſibi curam ſumpſit. nauticos C. Lælius, qui claſſis præfectus erat, in [e] navibus, ante conſcendere coactos, continuit. Commeatus imponendi M. Pomponio prætori cura data, quinque & quadraginta dierum cibaria: è quibus quindecim dierum cocta, impoſita. Ut omnes jam in navibus erant, ſcaphas circummiſit, [f] ut ex navibus, guberna-

nato-

b *Non parvo numero inter auctores diſcrepat.*] Sic integre ſcripti & argutatur incaſſum Rhenanus.

c *Quindecim millia peditum, mille & quingentos.*] Omnes Gall. & Pall. *ſedecim millia peditum, mille & ſexcentos equites:* ut ex Appiano Sigonius.

d *In naves impoſita invenio.*] Verbum *invenio* ignorant omnes Gall. & Voſſ. quod tamen requiri videtur: niſi pro *alibi* ter legas *alii.* Sic enim ἀπὸ κοινοῦ poſſet repeti, *adjecere numerum.*

e *Navibus ante conſcendere.*] Iidem optimuſque Pal. *in navibus, ante conſcendere coactos, continuit.* Olim legebatur: *in naves.* Rhenanus fecit, *navibus,* deleta præpoſitione.

f *Ut ex omnibus navibus gubernatoreſque.*] Meliores τὸ *omnibus* relegant.

VARIORUM.

1 *Alii xv. millia.*] Vet. lib. habent *xvi. millia.* Quod probo, quia Appianus in Libyco hunc numerum edit. πεζοὺς μὲν ἑξακισχιλίους ἐπὶ μυρίοις, ἱππέας δὲ χιλίους καὶ ἑξακοσίους. Itaque auctore eodem Appiano malim legere

natoreſque & magiſtri navium, & bini milites, in forum convenirent ad imperia accipienda. Poſteaquam convenerunt, primum ab iis quæſivit, ſi aquam hominibus, jumentiſque in totidem dies, quot frumentum, impoſuiſſent. [a] Ubi reſponderunt, aquam dierum quinque & quadraginta in navibus eſſe; tum edixit militibus, ut ſilentium quieti nautis ſine certamine ad miniſteria exſequenda bene obedientes præſtarent. cum viginti roſtratis ſe ac L. Scipionem [b] ab dextro cornu, lævum totidem roſtratas, & C. Lælium præfectum claſſis cum M. Porcio Catone (quæſtor tum is erat) onerariis futurum præſidio. Lumina in navibus ſingula roſtratæ, bina onerariæ haberent: in prætoria nave inſigne nocturnum trium luminum fore. Emporia ut peterent, gubernatoribus edixit. Fertiliſſimus ager, eoque abundans omnium copia rerum eſt regio, & imbelles (quod plerumque in ubere agro evenit) barbari ſunt: priuſque, quam Carthagine ſubveniretur, opprimi videbantur poſſe. Iis editis imperiis, redire ad naves juſſi: & poſtero die Diis
26 bene juvantibus ſigno dato ſolvere naves. Multæ claſſes Romanæ è Sicilia, atque ipſo illo portu profectæ erant. Cæterum non eo bello ſolum (nec id mirum; prædatum enim tantummodo [c] pleræque claſſes ierant) ſed ne priore quidem ulla profectio tanti ſpectaculi fuit. quanquam [d] ſi magnitudine claſſis æſtimaretur, & bini conſules cum binis exercitibus ante trajecerant: & prope totidem roſtratæ in illis claſſibus fuerant, quot onerariis

rariis

apud Livium *ſexcentos*, quam *quingentos*. Sigonius.

GRONOVII.

a *Vbi reſponſum eſt, aquam.*] Iidem: *reſponderunt.*

b *Ab lævo totidem roſtratis.*] Scripti: *ab dextro cornu, lævum totidem roſtratas & C. Lælium.* Longe quidem elegantius meo judicio. Vide ad lib. 22, 41.

c *Pleræque claſſes ierant.*] Pro ſpurio videtur delendum *τὸ claſſes:* etſi omnes habeant libri.

d *Si magnitudine claſſes æſtimaret & bini.*] Sic Rhenanus, cum legeretur, *claſſis æſtimaretur:* ut reg. & Petav. Sed Put. Men. Voſſ. *Claſſis æſtimaret ſed ſi bini.* Magis inclino in medium. Ipſa nimirum claſſis Scipionis.

§ *Fer-*

ſariis Scipio tum trajiciebat. nam [1] præter quinquaginta
longas naves, quadringentis ferme onerariis exercitum
tranſvexit. Sed & bellum bello, ſecundum priore ut
atrocius Romanis videretur, quum quod in Italia bella-
batur, tum ingentes ſtrages tot exercituum ſimul cæſis
ducibus effecerant. & Scipio dux partim factis fortibus,
partim ſuapte [e] fortuna quadam ingentis ad incrementa
gloriæ celebratus converterat animos: ſimul & mens
ipſa trajiciendi, nulli ante eo bello duci [f] tentata, quod
ad Annibalem detrahendum ex Italia, transferendum-
que & finiendum in Africa bellum, ſe tranſire vulgave-
rat. Concurrerat ad ſpectaculum in portum omnis tur-
ba; non habitantium modo Lilybæi, ſed legationum
omnium ex Sicilia: quæ & ad proſequendum Scipionem
officii cauſſa convenerant, & prætorem provinciæ
M. Pomponium ſecutæ fuerant. ad hoc legiones, quæ in
Sicilia relinquebantur, ad proſequendos commilitones
proceſſerant: nec claſſis modo proſpectantibus è terra,
ſed terra etiam omnis circa referta turba ſpectaculo na-
vigantibus erat. Ubi illuxit, Scipio è prætoria nave, ſi- 27
lentio per præconem facto, *Divi Divæque*, inquit, [g] *qui
maria terraſque colitis, vos precor quæſoque; uti quæ in meo im-
perio geſta ſunt, geruntur, poſtque gerentur, ea mihi, populo ple-*
bique

e *Fortuna quadam ingenti.*] Et hoc Beati. Antea *ingentis*, quod præfero. Intelligo enim Scipionem celebratum ad incrementa gloriæ partim fortibus factis, partim ſuapte quadam fortuna.

f *Tentata quod ad Annibalem de.*] Nulla horum omnium litera in Put. reg. Men. Voſſ. ſed tantummodo: *duci trahendum ex Sicilia.* Dein Put. *vulgaterat*: alii *vulgatum erat.* Suſpicor hic peſſime cum Livio actum, qui ſcripſerat: *Simul & mens ipſa trajiciendi nulli ante eo bello duci, trahendus Hannibal ex Italia transferendumque & finiendum in Africa bellum, vulgata erat.* Significat nullum antea ducem edidiſſe ac præ ſe tuliſſe eam mentem: hic quod præ ſe tulerit, tanto conſpectiorem ſuam profectionem reddidiſſe.

g *Qui maria terraſque colitis.*] Vellem reliquiſſet Rhenanus: *maria terraſque qui colitis*: vellem: *uti quæ in meo imperio.* Sic enim Mſſ. fidi, aut huc trahunt.

VARIORUM.

1 *Quadraginta longas naves.*] Vet. lib. *Præter L. longas naves.* probo. nam Appianus ita: καὶ ἐς Λιβύην ἀνήγετο ἐπὶ νεῶν μακρῶν μὲν δύο καὶ πεντήκοντα, φορτίδων δὲ τετρακοσίων. Et ipſe libro 30. *Scipio L. longas naves haberet, quas habuiſſet.* Sigonius.

bique Romanæ, ſociis nominique Latino, qui populi Romani, quique meam ſectam, imperium auſpiciumque terra, mari, amnibuſque ſequuntur, ª bene verruncent: eaque vos omnia bene juvetis: bonis auctibus auxitis: ſalvos incolumeſque victis perduellibus

GRONOVII.

a *Bene verruncent.*] Rhenanus hac correctione unica centum culpas facile redemit. Eſt autem ita plane in optimo illo Put. Alludit & Pal. unus, qui *verruntent.* Egregie fluctus in ſimpulo movet hic Sigonius. Reſtitat Rhenano: vulgatum olim, interpretis commentum, non fert, quod quo pertineat tertia hæc perſona, *bene vertant,* quum ad ſecundam oratio converſa ſit, non poſſit intelligi: ergo, *bene vertundo aque vos omnia bene juvetis,* pro priſca lectione, ſi diis placet, nobis impingit. Quid eſt fateri, pœne dixerim, turpitudinem ſuam, ſi hoc non eſt? ſcilicet non poteſt intelligi, qui dicit: *vos dii precor, ut hæc bene vertant.* Nec intelligitur quid velit Virgilius dicendo: *Hos illi, quod nec bene vertat, mittimus hædos.* Quoties ipſe Livius? Sed nos inſultare tanto viro nolumus: ſufficit tirones moneri, ut ab his erroribus ſibi caveant. *Bene verruncent*, divine Rhenanus: idque pro *vertere* uſurpaſſe veteres colligit ex verbo *averruncare*, quod *avertere* Nonius explicet. Sane *averruncare* non Nonii modo eſt, verum ipſius Livii. Lib. 8. *placuit averruncandæ deum ira victimas cadi.* Lib. 10. *Eo anno prodigia multa fuerunt, quorum averruncandorum cauſſa ſupplicationes in biduum ſenatus decrevit.* Cato de re ruſt. 142. *calamitates, intemperiaſque prohibeſſis, defendas averrunceſque.* Immo & Cicero lib. 9. ad Atticum Ep. 2. *Dii, inquis, averruncent.* Varro nequaquam pro doctiſſimo Romanorum: *A vertendo averruncare; ut deus, qui iis rebus præeſt, Averruncus.* Sed vir doctus, *Runco*, inquit, βοτανίζω. Hinc *erunco*, quaſi *exrunco*, mutata litera præpoſitionis in primam verbi, ut in *arrodo*, *effodio*, *efficio.* Inde *aberrunco* ut ſcribitur in Gloſſario, poſtea *averrunco*, B tranſeunte in V, ut in *aufero.* *Averrunco* igitur pro re ſignatiſſima vox à duplici præpoſitione eſt orta, ut *indeprenſus*, *ineffabilis.* Hoc ſi verum eſt, quid fiet noſtro *verrunco?* Quod tamen probum & antiquum non Livius modo, ſed alii quoque teſtantur. Feſtus: *verruncent, vertant.* Attius Decio apud Nonium: *Te ſancte venerans precibus, invicte, invoco, Portenta ut populo, patriæ verruncent bene.* Idem Bruto apud Ciceronem I. de divin. *Perpropinqua hæc bene verruncent populo.* Pacuvius Peribœa: *precor veniam, Petens, ut quæ egi, ago, axim, verruncent bene.* Vbi habes Livii formulam. In rus runcam & runcinam, pace docti viri ſane dixerim. *Verrunco* eſt ab ἐρύκω præpoſito V, ut in ἔαρ, ἦρ *ver*, ἑστία *Veſta*, ἑσπέρα *veſpera*, εἴδω *vid[illegible]* & innumeris talibus, emollito digammate Æolico: interjectoque N, ut in θησαυρὸς *thenſaurus*, σκαπτησύλη *ſcaptenſula*, γλυκὺς *lucun[illegible]* Ερύκω interdum eſt contineo & cohibeo, ne id, quod continetur, mali quid faciat vel patiatur. Homerus Ιλ. λ'. Ἵππους δ' αὖ κατ' ἠόσφιν ἐρυκέμεν. Item Ιλ. ω'. ποσσῆμαρ μέμονας κτερεϊζέμεν Ἕκτορα δῖον, Ὄφρα τέως αὐτός τε μένω καὶ λαὸν ἐρύκω. Quæ continentur hoc modo & ſervantur, ſalva manent & bonos habent eventus. Itaque *ſit bene verruncant*: nam hoc pronomen intelligitur, perinde ut quum *vertere* οὐδετέρως ponitur. Euſtathius: τὸ δὲ ἐρυκέμεν πρωτόθετον τὸ ἐρύειν, ὅ ἐστιν ἑλκύειν· ὡς γὰρ ἐπιπολὺ ἐρύονται ἵπποι, καὶ τὰ τοιαῦτα ἐν τῷ κωλύεσθαι· σαφέστερον δὲ εἰπεῖν, τὰ ὁπωσοῦν ἐρυόμενα ἤγουν ἑλκόμενα ζῶα ἐπέχονται τοῦ θέειν ἄνετα· ἴσως δὲ καὶ παρὰ τὸ

ἐρύω

libus victores, ſpoliis decoratos, [b] *præda onuſtos triumphanteſque, mecum domos reduces ſiſtatis: inimicorum hoſtiumque ulciſcendorum copiam faxitis. quæque populus Carthaginienſis in civitatem noſtram facere molitus eſt, ea ut mihi populoque Romano in civitatem Carthaginienſium exempla edendi facultatem detis.* Secundum eas preces, [c] cruda exta, cæſa victima, uti

ἐρύω τὸ φυλάσσω γίνεται τὸ ἐρύκω. Vt ab *ἐρύκω ἀπερύκω*, unde *ἀπερύκειν τοὺς λύκους ἀπὸ τοῦ οἴκου*, ut à *verto averto*, ſic à *verrunco* etiam *averrunco*, à quo deinceps *Averruncus*, ut à *promo promus*, *condo condus*, *carpo carpus*. Appulejus de Deo Socratis: *qui tibi queat tum in ſomniis, tum ſignis, tum etiam fortaſſe coram, cum uſus poſtulat, mala averruncare, bona proſperare.* Vt viri docti reſtituerunt ex Mſſ. & primus P. Pithæus: nam hic quoque inſulſerant *avertere*. Hæc quum olim ſcripſiſſemus, nuper apparuit edito doctiſſimo illo exſpectatiſſimoque Etymologico Gerhardi Iohannis Voſſii, ſancti ſenis & magni fautoris noſtri, eandem fuiſſe ſententiam.

b *Præda onuſtos.*] Sic lib. 3. *militaria ſigna prælata, ſecutus exercitus præda onuſtus.* Sic omnes ſcripti. Sigonius quaſi juraſſet ſe nihil hic allaturum boni, hæc verba (hoc equidem cum Rhenano) & *exempla edendi facultatem*, quæ in omnibus omnino noſtris & Gall. & Pall. integra comparent, & ipſo ſono produnt à magiſtello aut librario adjici non potuiſſe, peſſimo haud dubie uno alterove auctore delet. Terentius Eunucho 5, 7. *uterque in te exempla edent.* Cæſar lib. 1. Gall. *Obſides nobiliſſimi cujuſque liberos poſcere, & in eos omnia exempla cruciatus edere.* Noſter hoc libro: *quæ crudeliſſimi atque importuniſſimi tyranni ſcelera in oppreſſos cives edunt.* Vbi etiam vulgares ſcripti quid infuſcant, ſed non Put. *Lib.* 38. *omnia exempla belli edita in ſe, cædibus, incendiis, ruinis.* Quid porro utrique mentis fuiſſe dicam, quum *domo reducet*, nobis facerent pro *domos reduces*, quomodo omnes libri, & exigit flagitando raucus dudum, dudum ramicibus ruptis Priſcianus? Lib. 22. *tamen alius ab alio impleti rumoribus domos referunt, conſulem* &c. Lib. 3. *Cohortes in Latina Hernicaque remiſſa domos.* Certe nihil humani alienum à nobis putare debemus nos, quando præcipuis Livii ſoſpitatoribus contigit, ut tantis exemplis homines ſe fuiſſe demonſtrarent.

c *Cruda exta cæſa victima (uti mos) in mare porricit.*] Put. *cruda extram victimam.* Men. & Voſſ. *crudam extam victimam.* Et Pall. hic omnes corruptos (hoc tantum) notat excerptor. An *cruda exta victima.* Satis enim intelligitur cæſam fuiſſe. Omnes autem libri ſcripti, etiam Put. ut ex ſuo Rhenanus: *projecit.* qui & hoc movetur, quod ſequitur verbum præteriti temporis. Sed hoc perpetuum non eſt. Sic lib. 22. *ubi primum in ſicco potuit, caſtra locat: certumque per præmiſſos exploratores habuit.* Lib. 23. *Ibi hærentia inter obnata ripis ſalicta conſpiciuntur, nuntiatumque Annibali eſt.* Lib. 28. *Tum victa oppidanorum vis, dejectiſque propugnatoribus occupantur muri.* Neque enim *porricere* Livio vile fuiſſe puto, quod nec Virgilius ſprevit. Eſt autem ſignatum & proprium verbum, nec refugiunt in hujuſmodi formulis antiquitatem, velut obſoletam, puriſſimi quoque ſcriptores. Itaque in talibus reſpiciendum magis exiſtimo, quid ſignificent libri veteres, quam quid exhibeant. Nulli enim adeo ſunt correcti, ut nihil habeant mendoſum, & ideo ad collationem eorum vis aliqua judicii & doctrinæ requiritur, non tantum conferendi labor. Vix poteſt ullius libri antiqui major eſſe auctoritas,

uti mos, in mare [1] porricit, tubaque ſignum dedit proficiſcendi. Vento ſecundo vehementi ſatis profecti, [d] celeriter è conſpectu terræ ablati ſunt: & à meridie [e] nebula occepit, ita ut vix concurſus navium inter ſe vitarent. lenior ventus in alto factus. noctem inſequentem eadem caligo obtinuit: ſole orto eſt diſcuſſa, & addita vis vento. Jam terram cernebant. haud ita multo poſt gubernator Scipioni ait, non plus quinque millia paſſuum Africam abeſſe, Mercurii promontorium ſe cernere. ſi jubeat eo dirigi, jam in portu fore omnem claſſem. Scipio ut in conſpectu terra fuit, precatus Deos, uti bono reipublicæ ſuoque, Africam viderit; dare vela, & alium infra navibus acceſſum petere jubet. Vento eodem ferebantur. cæterum nebula ſub idem ferme tempus, quo pridie, exorta, conſpectum terræ ademit, [f] & ventus pre-

ritas, quam debet eſſe illius Puteanici. non tamen eum ſequar, quum lib. 23, 11. pro *oraculum* habet *cornaculum*, lib. 35, 31. pro *ſervam civitatem*, *reſervatam*. Lib. eodem c. 36. *clientelas* pro *clitellas*. Lib. 27, 32. *indutus latiarum tempore* pro *indutiarum tempore*. & eodem cap. 33. pro *antiquaretur*, *antequaereretur*. Lib. 28, 12. pro *vulnere voluntatere*, & eodem cap. 37. *ſuperſtes* pro *Sufetes*. Quare magnum periculum adiit vir doctiſſimus, qui non ita pridem in elegantiſſimo auctore pro *ſoliſtimo tripudio* unius librarii fide *ſolenniſſimum tripudium* dedit. Ego ſicubi hoc reperiſſem non antea emendatum, illud de conjectura reponere veritus non fuiſſem. Sed per me quidem ſententia quiſque ſua fruatur.

d *Celeriter conſpectu terræ.*] Omnes noſtri præter unum infimæ dignitatis cum Sigoniano: *celeriter è conſpectu terræ ablati ſunt*. Statimque Put. Men. Voſſ. *ita vix ut concurſus navium*.

e *Nebula occepit ita ut vix.*] Non placet ipſum genus loquendi. Mſſ. *nebule cepit ita vix ut concurſus*. Alii *nebula cepit*. Scribe: *& à meridie nebula exſtitit, vix ut concurſus navium inter ſe vitarent*. Plinius lib. 2. cap. 60. *Nebulas nec æſtate nec maximo frigore exſiſtere*. Sigonii *occurſus* nuſquam meminimus vidiſſe.

f *Et ventus premente nebula cecidit.*] Immo lege *vento*, inquit Sigonius: non enim ventus cecidit, ſed nebula premente vento. Sane & in Voſ. unoque Pal. *vento*: non tamen in optimo & pluribus aliis. Et *nebulam cadere* haud ſcio, quid hic ſit: *ventum cadere* ſæpe dixerunt veteres. Virgilius 1. Georg. *Quo ſigno caderent auſtri*. Ovidius lib. 8. *cadit eurus & humida ſurgunt Nubila*. Seneca Agamemnone: *cecidit in lucem furor*. Sed ait, ſubdit: *Ventus coortus nebula disjecta*. Atqui ideo coortus eſt disjecta, quia coeunte & conſtanti ceciderat.

VARIORUM.

1 *Porricit.*] Sacrificale verbum antiquum temere amovit Rhenanus. Quod feciſſe etiam quoſdam olim apud Virgilium tradit Macrobius lib. 5. ubi ait: *extaque ſalſos Porriciam in fluctus*. non *projiciam*. Sic hoc loco *porricit*, non *projecit*. Sigonius.

2 *Cum*

premente nebula cecidit. Nox deinde incertiora omnia fecit. itaque anchoras, ne aut inter ſe concurrerent naves, aut terræ inferrentur, jecere. Ubi illuxit, ventus idem coortus, nebula disjecta, aperuit omnia Africæ littora. Scipio quod eſſet proximum promontorium percunctatus, [2] quum Pulchri promontorium id vocari audiſſet; *Placet omen*, inquit, *huc dirigite naves*. Eo claſſis decurrit: copiæ omnes in terram expoſitæ ſunt. Proſperam navigationem ſine terrore ac tumultu fuiſſe, permultis Græcis Latiniſque auctoribus credidi: Cœlius unus, præterquam quod non merſas fluctibus naves, cæteros omnes cœleſtes maritimoſque terrores, poſtremo abreptam tempeſtate ab Africa claſſem ad inſulam Ægimurum, inde ægrè correctum curſum exponit. & prope obrutis navibus, injuſſu imperatoris ſcaphis haud ſecus quam naufragos milites ſine armis cum ingenti tumultu in terram evaſiſſe. Expoſitis copiis Romani caſtra in 28
proximis tumulis metantur. Jam non in maritimos modo agros conſpectu primum claſſis, dein tumultu egredientium in terram pavor terrorque pervenerat, ſed in ipſas urbes. neque enim hominum modo turba mulierum puerorumque agminibus immiſta, omnes paſſim compleverat vias, ſed pecora quoque præ ſe agreſtes agebant, ut relinqui ſubito Africam diceres. Urbibus vero ipſis majorem quam quem ſecum attulerant, terrorem inferebant. [a] præcipue Carthaginis prope ut captæ tumultus fuit. Nam poſt M. Atilium Regulum & L. Manlium conſules, annis prope quinquaginta, nullum Romanum exercitum viderant, præter prædatorias claſſes, quibus exſcenſiones in agros maritimos factæ erant: raptiſque quæ obvia fors fecerat, prius recurſum ſemper

2 *Cum Pulcri promontorium id vocari audiſſet.*] Polybius hujus promontorii meminit lib. 3. in fœderibus Romanorum & Pœnorum, & τῦ Καλῦ ἀκρωτήριον vocat. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Præcipue Carthagini prope ut captæ tumultus fuit.*] Omnes Gall. & Voſſ. *Carthaginis.*

b *Por-*

ſemper ad naves, quam clamor agreſtes conciret, fuerat, eo major tum fuga pavorque in urbe fuit. Et, Hercule, neque exercitus domi validus, neque dux quem opponerent, erat. Aſdrubal, Giſgonis filius, genere, fama, divitiis, regia tum etiam affinitate, longe primus civitatis erat: ſed eum ab illo ipſo Scipione aliquot præliis fuſum, pulſumque in Hiſpania meminerant: nec magis ducem duci parem, quam tumultuarium exercitum ſuum Romano exercitui eſſe. Itaque velut ſi urbem extemplo aggreſſurus Scipio foret, ita ad arma eſt conclamatum: [b] portæque raptim clauſæ, & armati in muris, vigiliæque & ſtationes diſpoſitæ, ac nocte inſequenti vigilatum eſt. [c] Poſtero die quingenti equites ſpeculatum ad mare turbandoſque egredientes ex navibus miſſi; in ſtationes Romanorum inciderunt. jam enim Scipio claſſe Uticam miſſa, ipſe haud ita multum progreſſus à mari, tumulos proximos ceperat, & equites in ſtationibus locis idoneis
29 poſuerat, & per agros miſerat prædatum. Ii cum Carthaginienſi equitatu prælium quum commiſiſſent, paucos in ipſo certamine, pleroſque fugientes perſecuti; in quibus præfectum quoque Hannonem, nobilem juvenem, occiderunt. Scipio non agros modo circa vaſtavit, ſed urbem etiam proximam Afrorum ſatis opulentam cepit. ubi præter cætera quæ extemplo in naves onerarias impoſita, miſſaque in Siciliam erant, octo millia liberorum capitum ſervorumque ſunt capta. [d] Lætiſſimus tamen Romanis in principio rerum gerendarum adventus Maſiniſſæ fuit. quem quidam cum ducentis haud amplius equitibus, plerique cum duûm millium equitatu tradunt veniſſe. Cæterum quum longe maximus omnium

b *Portæque raptim clauſæ.*] Put. Men. Voſſ. *partim.* An eæ, quæ ad hoſtem ſpectabant.

c *Poſtero die quingenti equites ſpeculatum.*] Put. ignorat τὸ *quingenti.* An fuit: *poſtero DC. equites.*

d *Lætiſſimus tamen Romanis adventus.*] Put. & Voſſ. *omnis.* Numquid *omnibus.* nam Romanos intelligi nemo ignorare poteſt. An potius: *Lætiſſimi tamen ominis.* Nam Ianus Naſoni, *Omina principiis, inquit, ineſſe ſolent.*

Ei

omnium ætatis ſuæ regum hic fuerit, plurimumque rem Romanam juverit: operæ precium videtur excedere paululum ad enarrandum, quam varia fortuna uſus ſit in amittendo recuperandoque paterno regno. [e] Militanti pro Carthaginienſibus in Hiſpania, pater ei moritur: Galæ nomen erat. Regnum [f] ad fratrem regis Oeſalcem, pergrandem natu (mos ita apud Numidas eſt) pervenit. haud multo poſt, Oeſalce quoque mortuo, major ex duobus filiis ejus Capuſa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. Cæterum quum magis [g] jure gentis quam auctoritate inter ſuos aut viribus obtineret regnum; extitit quidam, Mezetulus nomine, non alienus ſanguine regibus familiæ ſemper inimicæ, ac de imperio varia fortuna cum iis, qui tum obtinebant, certantis. Is concitatis popularibus, apud quos invidia regum magnæ auctoritatis erat, caſtris palam poſitis, deſcendere regem in aciem, ac dimicare de regno coëgit. in eo prælio

Et Statius lib. 8. *quique apicem torvæ Gradivus habebat Caſsidis, haud latum domino, ruit, omen.*

e *Militante eo pro Carthaginienſibus in Hiſpania pater ejus moritur.*] Sigonii liber: *pater ei moritur.* Neque aliter omnes Gall. & Pal. Voſſianuſque. Sed nondum ſic integritas loco parta eſt. Put. & Gall. cum Voſſ. amplius non agnoſcunt *τὸ eo.* Sed Put. reg. Voſſ. Men. *Militandi pro Carthagin.* Pet. *Militanti pro Cart.* Atque hæc auctoris manus: *Militanti pro Carthaginienſibus in Hiſpania pater ei moritur.* Vides elaboratum & rotundum ſermonem.

f *Ad fratrem regis Deſalcem.*] Nomen hoc ubique fecimus *Oeſalces*, non *Deſalces*: quod illo modo alicubi omnes, alicubi optimi Gall. id repræſentarent. Et idem prorſus videtur, quod libro 23. effertur *Iſulca*, ubi eſt præfecti Gætulorum. Apud Silium Italicum quoque *Iſalces* memoratur.

g *Iure gentis, auctoritate inter ſuas quam viribus.*] Quis crederet has ineptias vel ſomnianti excidiſſe Livio? Tamen id non ſolum credidit Rhenanus, ſed, ut ſecuturi jam crederent alii, effecit, mutata optimi & expediti ſenſus lectione, quam vetuſtiſſimi, immo omnes alicujus loci, ſcripti codices ſervant: *quum magis jure gentis quam auctoritate inter ſuos aut viribus obtineret regnum.* Tutiſſimum quidem eſt juſtis viribus opibuſque regiam potentiam niti: ſed tametſi abſint illæ, quamdiu auctoritas inter ſuos principi ſalva eſt, facile à ſceleratis molitionibus æmulos abſterret: quia quidquid factum de illo fuerit, vindices habere creditur. Patet in Arato, in Timoleonte, in Hierone, aliiſque tot illuſtribus viris, qui in liberis civitatibus, nullis invidioſis opibus accincti, auctoritate tantum valuerunt, ut prope dominarentur. Ergo vult puerum Livius, ſolo jure gentis legitimum regem, non viribus munitum, non auctoritate venerabilem fuiſſe, atque eo facilius rebellaſſe Mezetulum. Lib. 1. *Evander tum ea, profugus ex Peloponneſo, auctoritate magis quam imperio regebat loca.*

h *Quum*

prælio Capuſa cum multis principum cecidit, [1] gens Maſſyliorum omnis in ditionem imperiumque Mezetuli conceſſit. regio tamen nomine abſtinuit: contentuſque nomine modico tutoris, puerum Lacumacen, qui ſtirpis regiæ ſupererat, regem appellat. Carthaginienſem nobilem fœminam, ſororis filiam Annibalis, quæ proxime Oeſalci regi nupta fuerat, matrimonio ſibi jungit; ſpe Carthaginienſium ſocietatis: & cum Syphace hoſpitium vetuſtum legatis miſſis renovat; omnia ea auxilia præparans adverſus Maſiniſſam. Et Maſiniſſa, audita morte patrui, dein nece fratris patruelis, ex Hiſpania in Mauritaniam (Bocchar ea tempeſtate rex Maurorum erat) trajicit. ab eo ſupplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello non poterat, quatuor millia Maurorum impetravit. Cum iis, præmiſſo nuncio ad paternos ſuoſque amicos, quum ad fines regni perveniſſet, quingenti ferme Numidæ ad eum convenerunt. Igitur Mauris inde, ſicut convenerat, retro ad regem remiſſis, quamquam aliquanto minor ſpe multitudo, nec cum qua tantam rem aggredi ſatis auderet, conveniret; ratus agendo ac moliendo, vires quoque ad agendum aliquid collecturum, proficiſcenti ad Syphacem, Lacumaci regulo ad Thapſum occurrit. Trepidum agmen [h] quum in urbem refugiſſet, urbem Maſiniſſa primo impetu capit, & ex regiis alios tradentes ſe recepit, alios vim parantes occidit. pars maxima cum ipſo puero inter tumultum ad Syphacem, quo primum intenderant iter, pervenerunt. Fama hujus modicæ rei in principio rerum proſpere actæ, convertit ad Maſiniſſam Numidas. affluebantque undique ex agris viciſque veteres milites Galæ, [i] & invitabant

h *Quum in urbem refugiſſet, & urbem Maſiniſſa.*] Omnes Gall. duo Pall. *ἀσυνδέτως* contra quam Rhenanus.

i *Et incitabant juvenem.*] Sic idem. At Pur. reg. Men. Voſſ. *& invitabant:* vel *invitabantque.*

VARIORUM.

1 *Gens Maſaſylorum omnis.*] *Maſſyliorum* lege. Nam loquitur de populis, qui Maſiniſæ poſt paruerunt. Maſæſuli enim Syphaci obediebant. *Sigonius.*

GRO-

tabant juvenem ad recuperandum paternum regnum.
Numero militum aliquantum Mezetulus ſuperabat. nam
& ipſe eum exercitum, quo Capuſam vicerat, & ex re-
ceptis poſt cædem regis aliquot habebat: & puer Lacu-
maces ab Syphace auxilia ingentia [a] adduxerat, quinde-
cim millia peditum. Mezetulo decem millia equitum
erant. Quibuſcum Maſiniſſa, [b] nequaquam tantum pe-
ditum equitumve habens, acie conflixit. [c] vicit tamen &
veterum militum virtus, & prudentia inter Romana &
Punica arma exercitati ducis. Regulus cum tutore &
exigua Maſæſylorum manu in Carthaginienſium agrum
perfugit. Ita recuperato regno paterno Maſiniſſa, [d] quia
ſibi adverſus Syphacem haud paulo majorem reſtare di-
micationem cernebat, optimum ratus cum fratre patrue-
le gratiam reconciliare, miſſis qui & puero ſpem face-
rent, ſi in fidem Maſiniſſæ ſeſe permiſiſſet, [e] futurum in
eodem honore, quo apud Galam Oeſalces quondam
fuiſſet: & qui Mezetulo, præter impunitatem, ſua omnia
cum fide reſtitui ſponderent; ambo præoptantes exilio
modicam domi fortunam (omnia, ne id fieret, Carthagi-
nienſibus de induſtria agentibus) ad ſeſe perduxit. Aſ- 31
drubal tum forte quum hæc gerebantur, apud Syphacem
erat. qui Numidæ haud ſane multum ad ſe pertinere cre-
denti, utrum penes Lacumacen, an Maſiniſſam regnum
Maſſyliorum eſſet; *falli eum magnopere* ait, *ſi Maſiniſſam
eiſdem contentum fore, quibus patrem Galam, aut patruum ejus
Oeſal-*

GRONOVII.

a *Adduxerat, quindecim millia peditum. Mezetulo.*] Diſtingui jubet Buſlid. *auxilia ingentia adduxerat. Quindecim millia peditum Mezetulo, decem millia equitum erant.*

b *Nequaquam tantum peditum equitumve habens.*] Gallici, Voſſ. Buſlid. *habente acie conflixit.*

c *Vicit tamen & veterum militum virtus.*] Put. reg. Men. Voſſ. *τὸ militum* ſpernunt. An fuit, *veteranorum virtus?* Lib. 37. de Achæis Eumeni auxilio miſſis: *Veterani omnes & periti belli erant.*

d *Quia ſibi cum Syphace.*] Omnes Gall. & duo Pall. & Voſſ. *quia ſibi adverſus Syphacem haud paullo majorem.*

e *Futurum in eodem honore.*] Iidem: *futurum eum in eodem honore.* Quibus fraudi fuit defectus Rhenani codex.

Oeſalcem, credat. multo majorem indolem in eo animi ingeniique eſſe, quam in ullo gentis ejus umquam fuiſſet. Sæpe eum in Hiſpania raræ inter homines virtutis ſpecimen dediſſe ſociis pariter hoſtibuſque: & Syphacem & Carthaginienſes, niſi orientem illum ignem oppreßiſſent, ingenti mox incendio, cum jam nullam opem ferre poſſent, arſuros. Adhuc teneras & fragiles ejus vires eſſe, [f] vixdum coaleſcens foventis regnum. [g] Inſtando ſtimulandoque pervincit, ut exercitum ad fines Maſſyliorum admoveat: atque in agro, de quo ſæpe cum Gala non verbis modo diſceptatum, ſed etiam armis certatum fuerat, [h] tamquam haud dubie juris ſui, caſtra locet: ſi quis arceat, quod maxime opus ſit, acie dimicaturum: ſin per metum agro cedatur, [i] in medium regnum eundum. aut ſine certamine conceſſuros in ditionem ejus Maſſylios, aut nequaquam pares futuros armis. His vocibus incitatus Syphax, Maſiniſſæ bellum infert: & primo certamine Maſſylios fundit fugatque. Maſiniſſa cum paucis equitibus ex acie in montem (Balbum incolæ vocant) perfugit. familiæ aliquot cum mapalibus pecoribuſque ſuis (ea pecunia illis eſt) perſecuti ſunt regem: cætera Maſſyliorum multitudo in ditionem Syphacis conceſſit. Quem ceperant exules montem, herbidus aquoſuſque eſt: & quia pecori bonus alendo erat, hominum quoque, carne ac lacte veſcentium, abunde ſufficiebat alimentis. Inde nocturnis primo ac furtivis incurſionibus, deinde aperto latrocinio, infeſta omnia circa eſſe: [k] maxime uri Carthaginienſis ager, quia & plus prædæ quam inter Numidas, & latrocinium tutius erat.

f *Vix dum coaleſcere foventi regnum.*] Put. & duo Pall. & Buſlid. *coaleſcens foventis.* Reg. Men. *coaleſcent foventis.*

g *Inſtando ſtimulandoque pervicit.*] Put. & Voſſ. *pervincit.*

h *Tanquam haud dubie juris ſui, caſtra locet.*] Put. *haud dubii.* Reg. & Voſſ. *haud ubi.*

i *In medium regni eundum.*] Put. Voſſ. Men. *regnum*, ſecus quam Rhenanus.

k *Maxime uri Carthaginienſis ager.*] Scripti: *juris.* Andreas, *Carthaginienſium.* Quorum utrumque, ſed illud maxime, blanditur. Iuſtinus lib. 9. *Initio veris tres duces in Aſiam Perſarum juris præmittit.* Lib. 42. *juris Romanorum futuram Parthiam affirmans, ſi ejus regnum muneris eorum fuiſſet.*

l *Iuſto*

erat. jamque adeò licenter eludebant, ut ad mare deve-
ctam prædam venderent mercatoribus, appellentibus
naves in idipſum; pluresque, quam [l] juſto ſæpe in bello,
Carthaginienſium caderent, caperenturque. Deplora-
bant ea apud Syphacem Carthaginienſes, [m] infenſum-
que & ipſum ad reliquias belli perſequendas inſtigabant.
ſed vix regium videbatur, latronem vagum in montibus
conſectari. Bocchar ex præfectis regiis, vir acer & im- 32
piger ad id delectus. ei data quatuor millia peditum, duo
equitum: [n] præmiorumque ingentium ſpe oneratus, ſi
caput Maſiniſſæ retuliſſet, aut vivum (id vero inæſtima-
bile gaudium fore) cepiſſet; palatos incurioſeque agen-
tes improviſo adortus, pecorum hominumque ingenti
multitudine à præſidio armatorum excluſa, Maſiniſſam
ipſum cum paucis in verticem montis compellit. Inde,
prope ut jam debellato, nec præda modo pecorum ho-
minumque captorum miſſa ad regem, ſed copiis etiam,
ut aliquanto majoribus quam pro reliquiis belli, remiſ-
ſis, cum quingentis haud amplius peditibus ducentiſque
equitibus, degreſſum jugis Maſiniſſam perſecutus in val-
le arcta, [o] faucibus utrimque obſeſſis, incluſit. ibi ingens
cædes Maſſyliorum facta. Maſiniſſa cum quinquaginta
haud amplius equitibus per anfractus montis ignotos ſe-
quentibus ſe eripuit. Tenuit tamen veſtigia Bocchar:
adeptuſque eum patentibus prope Clupeam urbem
[p] campis, ita circumvenit, ut præter quatuor equites,
omnes ad unum interfecerit. cum iis ipſum quoque Ma-
ſiniſſam ſaucium prope è manibus inter tumultum ami-
ſit.

l *Juſto ſæpe in bello Carthaginienſium caderentur caperenturque.*] Bene *bello* Rhenanus, bene *Carthaginienſium*: ſed præterea Put. reg. Voſſ. Men. duo Pall. *caderent caperenturque.*

m *Infenſumque & ipſum.*] Omnes ſcripti *intenſum.* An *incenſum.*

n *Præmiorumque ingentium ſpe.*] Omnes noſtri, *ingenti.*

o *Faucibus utrimque obſeſſis incluſit.*] Put. à manu prima: *faucibus utrimque oppoſitus incluſit.* Manus poſterior *VS* mutat in *IS*, unde Buſlid. *oppoſitis.* Reg. Voſſ. Men. *oppoſitos.* Lib. 26. *nec ulla armatorum ſtatio aut cuſtodia oppoſita.* Forte, *obſeptis.*

p *Campis ita circumdedit.*] Omnes Gall. Pall. Voſſ. *circumvenit.* invito Rhenano: ut etiam: *omnes ad unum interficeret.*

ſit. In conſpectu erant [q] fugientes; ala equitum diſperſa toto campo, quibuſdam ut occurrerent per obliqua tendentibus, quinque hoſtes ſequebatur. amnis ingens fugientes accepit (neque enim cunctanter, ut quos major metus urgeret, immiſerant equos) [r] raptique gurgite, & in obliquum prælati. duobus in conſpectu hoſtium [ſ] in prærapidum gurgitem hauſtis, ipſe periiſſe creditus. at [t] duo reliqui equites cum eo inter virgulta ulterioris ripæ emerſerunt. Is finis Bocchari ſequendi fuit; nec ingredi

q *Fugientis ala equitum diſperſa lato campo.*] Prodigii autem inſtar eſt, quod pro, *quacunque hoſtis flectebat*, omnes Gall. Voſſ. Buſ. & Palatinorum optimus: *quinque hoſtes ſequebantur.* Nos facile id procuramus. Scribendum enim: *inter tumultum amiſit. In conſpectu* (Boccharis & cæterorum) *erant fugientes;* (Maſiniſſa & quatuor equites;) *ala equitum* (ducentorum) *diſperſa toto campo, quibuſdam* (perſequentium equitum) *ut*, (diverſa fuga petentibus) *ocurrerent, per obliqua tendentibus, quinque hoſtes* (Maſiniſſam & comites) *ſequebatur.* Eſt admodum notabilis caſus magni poſtea virtute ac fortuna regis: eo accuratius illum exſequitur narrando Livius. Lib. 27. *pecorum modo incompoſitos toto paſſim campo ſe fudiſſe.* Lib. 37. *dilapſi cæteri ſparſerant ſe toto paſſim campo.*

r *Raptique gurgite & in obliquum relati.*] Pet. Pal. *perlati.* Put. duo optimi Flor. Voſſ. Barber. melior Pal. *prælati.* Quod verum eſt. Ait, cum directo niſu tranare amnem cuperent, violentia gurgitis abreptos in obliquum fuiſſe aliquantum præter litus datos. Verbum domeſticum Livio. Lib. 2. *Cumanæ cohortes arte adverſus vim uſæ declinavere paullulum, effuſeque prælatos hoſtes converſis ſignis ab tergo adortæ ſunt.* Lib. 5. *ut effuſa fuga caſtra ſua, quæ propiora erant, prælati urbem peterent.* Lib. 6. *conſternatique & præter caſtra etiam ſua pavore prælati.* Lib. 7. *fuſique per campos & præter caſtra etiam ſua fuga prælati.* Lib. 38. *Fuga ad caſtra inclinavit: ſed pauci intra munimenta ſe recepere: pars major dextra lævaque prælati, qua quemque impetus tulit, fugerunt.* Tacitus annali ſexto: *Pharaſmanes Orodi vulnus per galeam adegit, nec iterare valuit prælatus equo.* Sic *prævehi.* Lucanus: *Aſiamque potentem prævehitur.* Tacitus de Rheno: *qua Germaniam prævehitur.* Cui reddendum id ex Vaticano codice puto lib. 2. hiſt. 2. *Igitur oram Achaiæ & Aſiæ ac læva maris prævectus Rhodum & Cyprum inſulas* &c. vulgo: *prætervectus.* ſic *prælabi, præfluere, prænavigare:* quod poſtremum in membranis invenimus epiſt. 51. Senecæ: *prænavigantes adulteras dinumeraret.* Eoque verbo utitur epiſt. 70.

ſ *In præruptum gurgitem.*] Omnes Pall. Flor. Barber. Voſſ. & Gall. *duobus in conſpectu hoſtium in prærapidum gurgitem hauſtis.*

t *Duo reliqui equites cum eo virgulta interioris ripæ tenuerunt.*] Sic quidem Rhenanus, qui deos bonos invocat ad impudentiam caſtigatorum improvidorum, hoc eſt, ſibi ipſe verum dicit. Quid eſt *interior ripa?* Certe aut citerior ſimpliciter, aut pars citerioris, quæ propius fluvium. Quid autem illo loco Maſiniſſæ infeſtius? Aut quid fuiſſet hoc aliud quam præſentem captivitatem amplecti, quæ crudeli & ignominioſa morte finitetur? Scilicet ripam interiorem ſcrutaturi non erant tanta cum ira, tanta cum ſpe perſequentes. Sed audacem illum correctorem librarium,

ingredi flumen auſo, nec habere credenti ſe jam quem
ſequeretur. Inde vanus auctor abſumpti Maſiniſſæ ad
regem redit; miſſique qui Carthaginem gaudium ingens
nunciarent: totaque Africa fama mortis Maſiniſſæ re-
pleta, varie animos affecit. Maſiniſſa in ſpelunca occul-
ta quum herbis curaret vulnus, duorum equitum latro-
cinio per dies aliquot vixit. ubi primum ducta cicatrix,
[v] patique poſſe viſa jactationem, audacia ingenti pergit
ire ad regnum repetendum, atque in ipſo itinere, haud
plus quadraginta equitibus collectis, quum in Maſſy-
lios palam jam quis eſſet ferens veniſſet, tantum motum
quum favore priſtino, tum gaudio inſperato, quod quem
periiſſe crediderant, incolumem cernebant, fecit, ut in-
tra paucos dies ſex millia peditum armatorum, quatuor
equitum, ad eum convenirent: atque non in poſſeſſione
modo paterni regni eſſet, ſed etiam ſocios Carthagi-
nienſium populos, Maſæſylorumque fines (id Syphacis
regnum erat) vaſtaret. [x] inde irritato ad bellum Sypha-
ce, inter Cirtham Hipponemque in jugis opportunorum
ad omnia montium conſedit. Majorem igitur eam rem 33
Syphax ratus, quam ut per præfectos ageret, cum filio
juvene (nomen Verminæ erat) parte exercitus [y] miſſa,
imperat, ut circumducto agmine, in ſe intentum hoſtem
ab tergo invadat. Nocte profectus Vermina, qui ex oc-

rium, & poſtea bonum Rhenanum decepit corrupta vox *relati*, ut crederent neminem tranaſſe. Nos cum veteribus edd. cum Gallicanis omnibus, optimis Florent. Barber. Buſlid. Voſſ. & duobus Pall. teneamus: *ipſe periiſſe creditus; at duo reliqui equites cum eo inter virgulta ulterioris ripæ emerſerunt.* Sic, inquam, omnes illi, niſi quod ex copulativa fecimus adverſativam: habent enim: *creditus ac duo.*

v *Patique poſſe viſus eſt jactationem.*] Et hoc ab Rhenano. Olim erat, *viſa eſt.* Put. reg. Voſſ. optimus Pal. *viſa* ſine verbo ſubſtantivo. Forte & deleta conjunctione ſcribendum: *ubi primum ducta cicatrix pati poſſe viſa jactationem.*

x *Irritato ad bellum.*] Omnes Gall. & Voſſ. *Inde irritato ad bellum Syphace.* quod denuo mutavit Beatus. Etiam cum optimis ſcribe: *in jugis opportunorum ad omnia montium.* non *opportuniorum.*

y. *Miſſa, illum circumducto agmine, in ſe intentum hoſtem ab tergo invadere jubet.*] Rurſum omnes Gall. & Pal. optimus invito Rhenano: *parte exercitus miſſa imperat, ut circumducto agmine in ſe intentum hoſtem ab tergo invadat. Nocte profectus.* Et quid opus mutare?

culto aggreſſurus erat: Syphax autem interdiu aperto itinere, ut qui ſignis collatis acie dimicaturus eſſet, movit caſtra. Ubi tempus viſum eſt, quo perveniſſe jam circummiſſi videri poterant, & ipſe leni clivo ferente ad hoſtem, quum multitudine fretus, tum præparatis ab tergo inſidiis, per adverſum montem erectam aciem ducit. Maſiniſſa fiducia maxime loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipſe dirigit ſuos. Atrox prælium & diu anceps fuit; loco & virtute militum Maſiniſſam, multitudine, quæ nimio major erat, Syphacem juvante. Ea multitudo diviſa, quum pars à fronte urgeret, pars à tergo ſe circumfudiſſet, victoriam haud dubiam Syphaci dedit: & ne effugium quidem patebat; hinc à fronte, hinc ab tergo incluſis. Itaque cæteri pedites equiteſque, cæſi aut capti. ducentos ferme equites Maſiniſſa circa ſe conglobatos, diviſoſque turmatim in tres partes, erumpere jubet; loco prædicto, in quem ex diſſipata convenirent fuga. Ipſe qua intenderat, inter media tela hoſtium evaſit. duæ turmæ hæſere: [z] altera metu dedita hoſti; pertinacior in repugnando telis obruta & confixa eſt. Verminam prope veſtigiis inſtantem, in alia atque alia flectendo itinera eludens, tædio & deſperatione tandem feſſum, abſiſtere ſequendo coëgit. [a] ipſe cum ſexaginta equitibus ad minorem Syrtim pervenit. Ibi cum conſcientia egregia ſæpe repetiti regni paterni, inter Punica emporia, gentemque [b] Garamantum, omne tempus, uſque ad C. Lælii;

z *Altera pertinacior in repugnando.*] Placet, confirmantque aliquot noſtri, quod idem Rhenanus: *duæ turmæ hæſere. altera metu dedita hoſti, pertinacior in repugnando telis obruta & confixa eſt.* deleta ſemel voce *altera*. Eſt autem par illi lib. 10, 29. *quibus pleriſque in ſcuta, verutis in corpora ipſa fixis, ſternitur cuneus.* Vbi inculcaverant iterum τὸ *pleriſque*. Repete quæ diximus ad lib. 3, 36.

a *Ipſe cum octoginta equitibus.*] Put. duo Pall. cæterique Gall. & Voſſ. *ſexaginta:* Andreas atque Aldina, *ſeptuaginta:* Rhenani codex unuſque Pal. *decem.*

b *Garamantum omne tempus uſque.*] Hæc in Put. reg. Men. Voſſ. melioribus Flor. nulla adfuerunt, qui non videbant indigere conjectura duo verba, *gentem* & *conſumſit.* Ex quibus illud ſuſpicor ſignificare verum Livii, *Syrtimque*, vel *Leptimque*, alterum *conſenuit.* Lib. 34. *Emporia vocant eam regionem.*

lii, claſſiſque Romanæ adventum in Africam conſumpſit. Hæc animum inclinant, ut cum modico potius, quàm cum magno præſidio equitum ad Scipionem quoque poſtea veniſſe Maſiniſſam credam: quippe illa regnantis multitudo, hæc paucitas exulis fortunæ conveniens eſt. Carthaginienſes ala equitum cum præfecto 34
amiſſa, [c] alio equitatu per novum delectum comparato, Hannonem Amilcaris filium præficiunt. Aſdrubalem ſubinde ac Syphacem per literas nunciosque, poſtremo etiam per legatos, arceſſunt: Aſdrubalem opem ferre prope circumſeſſæ patriæ jubent: Syphacem orant, [d] ut Carthagini, ut univerſæ Africæ ſubveniat. Ad Uticam tum caſtra Scipio, ferme mille paſſus ab urbe, habebat: tranſlata à mari, ubi paucos dies ſtativa conjuncta claſſi fuerant. Hanno nequaquam ſatis valido, non modo ad laceſſendum hoſtem, ſed ne ad tuendos quidem à populationibus agros, equitatu accepto, id omnium primum egit, ut per conquiſitionem numerum equitum augeret. nec aliarum gentium aſpernatus, maxime tamen Numidas (id longe primum equitum in Africa eſt genus) conducit. Jam ad quatuor millia equitum habebat, [e] quum [1] Saleram nomine urbem occupavit; quindecim ferme millia ab Romanis caſtris. Quod ubi Scipioni relatum eſt, [a] æſtiva ſub tectis agere equitatus; *Sint*, inquit, *vel plures*,

gionem. Ora eſt minoris Syrtis & agri uberis. Vna civitas ejus Leptis. Conſeneſcere eſt ſe cum tædio & ſenio ſuſtentare. Lib. 5. *qui mæſtior ibi fortuna publica quam ſua, quum diis hominibuſque accuſandus ſeneſceret.*

c *Alioque equitatu per novum.*] Dele copulativam volentibus Put. Voſſ. reg. Men. ipſoque ſenſu.

d *Vt Carthagini & univerſæ.*] Repone cum optimis: *ut Carthagini, ut univerſæ.*

e *Quum Saleram nomine urbem occupavit.*] Put. & Gall. *Salaeca.* Et inferius: *præſidio Salacæ impoſita.* Sed & omnes alii codices eodem tendunt. Videtur eſſe eadem quam *Λόχα* vocat Appianus.

VARIORUM.

1 *Saleram nomine urbem occup.*] Hanc urbem captam à Syphace tradit Appianus, non ab Annone. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Æſtiva ſub tectis agere equitatus.*] Legerant lib. 27. *exercitui, qui ad Tarentum æſtiva acturus eſſet:* &, *bis cæſum exercitum ejus æſtiva Venuſiæ ſub tectis agere.* Id igitur hic quoque opportunum puta-

plures, dum talem ducem habeant. eoque minus ceſſandum ratus, quo illi ſegnius rem agerent: Maſiniſſam cum equitatu præmiſſum portis obequitare, atque hoſtem ad pugnam elicere, jubet. ubi omnis multitudo ſe effudiſſet, graviorque jam in certamine eſſet, quam ut facile ſuſtineri poſſet; cedere paulatim: ſe [b] in tempore pugnæ obventurum. Tantum moratus, quantum ſatis temporis prægreſſo viſum ad eliciendos hoſtes, cum Romano equitatu ſecutus, tegentibus tumulis, [c] qui peropportune circa viæ flexus oppoſiti erant, occultus proceſſit. Maſiniſſa, ex compoſito, nunc terrentis, nunc timentis modo, aut ipſis obequitabat portis, aut cedendo, [d] cum timoris ſimulatio audaciam hoſti faceret, inſequentem temere eliciebat. Nondum omnes egreſſi erant, varieque dux fatigabatur: alios vino & ſomno graves arma capere, & frenare equos cogendo, aliis, ne ſparſi inconditi ſine ordine, ſine ſignis omnibus portis excurrerent, obſiſtendo. [e] Primo incaute ſe evehentes Maſiniſſa excipiebat: mox plures ſimul conferti porta effuſi, æquaverant

putarunt, & deeſſe verbum, quum manu exaratum vidiſſent: *æſtiva ſub tectis equitatus inquit ſit vel plures.* Sic enim in melioribus eſt membranis. Scribendum autem: *Quod ubi Scipioni relatum eſt, Æſtiva ſub tectis equitatus? (inquit) ſint ſane vel plures, dum talem ducem habeant.* Vides in interrogatione nihil deeſſe, niſi quod commode ſubaudiri poteſt & ſolet, ipſum nimirum *agit.* Quid audio? itane equites æſtiva ſub tectis? Præclarum ducem, & unicum auctorem diſciplinæ, qui hoc indulget.

b *In tempore pugnæ venturum.*] Put. & Gall. omnes cum Voſſ. optimo Pal. & Sigoniano: *ſe in tempore pugnæ obventurum.* Vtitur verbo, ut alibi τῷ *occurrere.* Lib. 10. *hoſtes non inventi, ſeptem millia quum abeſſent à Cominio, revocati ab ſuis neutri prælio occurrerunt.* Lib. 31. *Concilium Ætolorum ſtatuta die, quod Panætolium vocant, futurum erat. Huic ut occurrerent, & legati regis iter accelerarunt,* &c. *Athenienſium quoque legati ad id concilium occurrerunt.* Eodem libro: *qui non, cum exercitum ex Etruria tranſire in Galliam juſſiſſet, ipſe Arimini occurrerit.* Plautus Pſeudolo: *proin tu Pſeudolo Nunties, abduxiſſe alium prædam, qui occurrit prior Harpax.*

c *Qui opportune circa viæ flexus.*] Audiendus fuit Rhenanus. Put. enim & meliores plene: *peropportune.*

d *Cum timoris ſimulati ſpecie audaciam.*] Iam Rhenani codex τὸ *ſpecie* peregrinitatis arguerat. Ergo ille: *timore ſimulato.* Sed, ut Sigonius, Put. & Gall. duoque Pall. & Voſſ. *cum timoris ſimulatio audaciam hoſti faceret.* Continenter Put. reg. *inſequentem temere eliciebat.* non *ad inſequendum.*

e *Primo incaute ſe invehentes Maſiniſſa.*] Put. *incauteſeuehentis.* Reg. *incautos evehentes.* Men. & Voſſ. *incaute ſe-*

verant certamen: poſtremo jam omnis equitatus prælio quum adeſſet, [f] ſuſtineri ultra nequivêre. Non tamen effuſa fuga Maſiniſſa, ſed cedendo ſenſim, impetus eorum excipiebat: donec ad tumulos tegentes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites, & ipſi integris viribus, & recentibus equis, Hannoni Afriſque pugnando ac ſequendo feſſis ſe circumfundere: & Maſiniſſa flexis ſubito equis in pugnam rediit. Mille ferme qui primi agminis fuerant, ut quibus haud facilis receptus fuit, cum ipſo duce Hannone intercluſi atque interfecti ſunt. cæteros ducis præcipuè territos cæde, effuſe fugientes per tria millia paſſuum victores ſecuti, ad duo præterea millia equitum aut ceperunt, aut occiderunt. inter eos ſatis conſtabat, non minus ducentos Carthaginienſium equites fuiſſe; & divitiis quoſdam & genere illuſtres. Eodem forte quo hæc geſta ſunt die, naves quæ prædam in Siciliam vexerant, cum commeatu rediêre: velut ominatæ, ad prædam alteram repetendam ſeſe veniſſe. [1] Duos eodem nomine Carthaginienſium duces duobus equeſtribus præliis interfectos, non omnes auctores ſunt: veriti, credo, ne falleret bis relata eadem res. Cœlius quidem & Valerius, [g] captum etiam Hannonem tradunt. Scipio, præfectos equiteſque [h] prout cujuſque opera fuerat, ante omnes Maſiniſſam, inſignibus donis donat. & firmo præſidio Saleræ impoſito, ipſe cum cætero exercitu profectus, non agris modo quacumque incedebat populatis, ſed urbibus etiam quibuſdam viciſque expugnatis,

ſevientes. Voluerunt nempe, *incaute ſe evehentes.*

f *Suſtineri ultra nequivere.*] Put. & Pet. *nequiere.*

g *Captum Hannonem tradunt.*] Vt Sigonius omnes Gall. Voſſ. optimuſque Pal. Andreaſque & Aldina: *captum etiam Hannonem.*

h *Prout cujuſque opera fuerant & ante.*] Gall & Voſſ. *prout cujuſque opera fuerat, ante omnes Maſiniſſam:* poſteriore copulativa deleta. Nugax Rhenani codex: *quorum opera fuerunt:* unde prava conjectura ejuſdem: *quorum opera fuſi erant.*

VARIORUM.

1 *Duos eodem nomine.*] Hinc factum eſt, ut Appianus alterum horum Annonem, alterum Magonem vocet. *Sigonius.*

tis, late fuſo terrore belli, ſeptimo die quam profectus erat, magnam vim hominum, & pecoris, & omnis generis prædæ trahens, in caſtra redit: graveſque iterum [a] hoſtium ſpoliis naves dimittit. Inde, omiſſis expeditionibus parvis populationibuſque, ad oppugnandam Uticam omnes belli vires convertit: eam deinde ſi cepiſſet, ſedem ad cætera exſequenda habiturus. Simul & à claſſe navales ſocii, qua ex parte urbs mari alluitur, ſimul & terreſtris exercitus, ab imminente prope ipſis mœnibus tumulo, eſt admotus. Tormenta machinaſque & advexerat ſecum, & [b] ex Sicilia miſſa cum commeatibus erant: & nova in armamentario multis talium operum artificibus de induſtria incluſis, fiebant. Uticenſibus tanta undique mole circumſeſſis in Carthaginienſi populo; Carthaginienſibus in Aſdrubale ita, ſi is moviſſet Syphacem, ſpes omnis erat. ſed, deſiderio indigentium auxilii, tardius cuncta movebantur. [c] Aſdrubal intentiſſima conquiſitione quum ad triginta millia peditum, tria equitum confeciſſet; non tamen ante adventum Syphacis caſtra propius hoſtem movere eſt auſus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum, decem equitum, advenit: confeſtimque motis ab Carthagine caſtris, haud procul Utica, munitionibuſque Romanis, conſedit. Quorum adventus hoc tamen momenti fecit; ut Scipio, quum quadraginta ferme dies nequicquam omnia experiens obſediſſet Uticam, abſcederet inde irrito

rito

GRONOVII.

a *Hoſtium ſpoliis naves dimittit.*] Put. & Voſſ. *hoſtilibus.*

b *Ex Sicilia cum commeatu miſſa erant, & nova.*] Et hic Rhenani codex malam manum paſſus. Tu reſtitue ex Put. popularibuſque ejus & Voſſ. *& ex Sicilia miſſa cum commeatibus erant, & nova.* Etſi propius eſt *machinas*, tamen utrique junctim aptius reſpondent neutra.

c *Aſdrubal intenſiſſima inquiſitione quum &c. effeciſſet.*] Non ſuſtulit, ſed addidit vicium Rhenanus. Etenim Put. reg. Men. Voſſ. *confeciſſet.* Auctor lib. 8. de bello Gall. *Nocte inſequenti legati reſponſa ad ſuos referunt, obſides conficiunt.* quos nempe Cæſari daturos ſe promiſerant. Sed *inquiſitione* mendum eſt poſtremarum editionum: nam ſuperiores cum antiquis & Mſſ. *conquiſitione*, qua voce frequenter hac in re Livius utitur.

d *Uno*

rito incepto. jam enim hiems inſtabat. Caſtra hiberna
in promontorio, quod tenui jugo continenti adhærens
in aliquantum maris ſpatium extenditur, communit:
[d] uno vallo & navalium caſtra amplectitur. jugo medio
legionum caſtris impoſitis, [e] littus ad ſeptentrionem
verſum ſubductæ naves navaleſque ſocii tenebant: me-
ridianam vallem ad alterum littus devexam equitatus.
Hæc in Africa uſque ad extremum autumni geſta. Præ- 36
ter convectum undique ex populatis agris circa frumen-
tum, commeatuſque ex Sicilia atque Italia advectos,
Cn. Octavius proprætor ex Sardinia ab Ti. Claudio
prætore, cujus ea provincia erat, ingentem vim frumen-
ti advexit. [f] horreaque non ſolum, quæ jam facta erant,
repleta, ſed nova ædificata. Veſtimenta exercitui de-
erant. id mandatum Octavio, ut cum prætore ageret, ſi
quid ex ea provincia comparari ac mitti poſſet. ea quo-
que haud ſegniter curata res. Mille ducentæ togæ brevi
ſpatio, duodecim millia tunicarum miſſa. Æſtate ea, qua
hæc in Africa geſta ſunt, P. Sempronius conſul, cui
Bruttii provincia erat, in agro Crotonienſi cum Anni-
bale in ipſo itinere tumultuario prælio conflixit. agmi-
nibus magis quam acie pugnatum eſt. Romani pulſi, &
tumultu verius quam pugna [g] mille & ducenti de exer-
citu conſulis interfecti: in caſtra trepide reditum. Ne-
que oppugnare tamen ea hoſtes auſi. cæterum ſilentio
proximæ noctis profectus inde conſul, præmiſſo nuncio
ad P. Licinium proconſulem, ut ſuas legiones admove-
ret, copias conjunxit. ita duo duces, duo exercitus ad
Annibalem redierunt. nec mora dimicandi facta eſt:

quum

d *Vno vallo & navalia.*] Sic Rhenanus pro *navalium*, quod vindicant Put. reg. Men. Voſſianus. Verum videtur eſſe Petaviani: *& navalia & caſtra.*

e *Littus ad ſeptentrionem.*] Omnes Gall. & Pall. cum Voſſ. *latus ad ſeptentrionem verſum:* deinde: *meridianam vallem ad alterum latus,* vel *litus:* deſunt autem, *devexam equitatus.* Latet aliquid. An, *meridianam vallem auxilia & equitatus.*

f *Horreaque non ſolum ea quæ jam facta erant.*] Omnes Gall. & Voſſ. abolent *ea.*

g *Ad mille & ducentos* &c. *interfectis, in caſtra trepidi rediere.*] Scripti:

quum conſuli duplicatæ vires, [h] Pœno recens victoria animo eſſet. In primam aciem ſuas legiones Sempronius induxit: in ſubſidiis locatæ P. Licinii legiones. Conſul principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ vovit, ſi eo die hoſtes fudiſſet: compoſque ejus voti fuit. Fuſi ac fugati Pœni: ſupra quatuor millia armatorum cæſa: paulo minus trecenti [i] vivi capti. & equi quadraginta, & undecim militaria ſigna. Perculſus adverſo prælio Annibal, Crotonem exercitum abduxit. Eodem tempore M. Cornelius conſul, altera parte Italiæ, non tam armis, quam [k] judiciorum terrore Etruriam continet; totam ferme ad Magonem, ac per eum ad ſpem novandi res verſam. Eas [1] quæſtiones ex ſenatuſconſulto minime ambitioſe habuit. multique nobiles Etruſci, qui aut ipſi ierant, aut miſerant ad Magonem de populorum ſuorum defectione, [l] primo præſentes condemnati, poſtea, conſcientia ſibimetipſi exilium conſciſcentes, quum abſentes damnati eſſent, corporibus ſubtractis, bona tantum, quæ publicari poterant, pignoranda pœnæ

37 præbebant. Dum hæc conſules diverſis regionibus agunt, cenſores interim Romæ [m] M. Livius & C. Claudius

pti: *mille & ducenti de exercitu conſulis interfecti: in caſtra trepide reditum.*

h *Pœno recens victoria animos facetet.*] Elegantius Put. reg. Men. Voſſ. optimus Pal. *victoria animo eſſet.* Neque dubitem pro vero adſerere. Sic Plautus Mercatore: *Nec quid corde nunc conſilii capere poſſim, ſcio: tantus cum cura meo eſt error animo.*

i *Vivi capti equi quadraginta.*] Omnes: *vivi capti & equi.* Delevit copulativam Rhenanus.

k *Iudiciorum terrore Etruriam continuit.*] Scripti, *continet.*

l *Primo præſentes condemnati.*] Omnes etiam cum Aldina: *primo præſentes erant condemnati.* Andreas aliæque antiquiores: *primo erant præſentes cond.* Recentiſſimæ verbum ſubſtantivum omiſerunt. Forte ſcribendum: *præſentes ſunt condemnati.* Tum Put. *ſibimet ipſi exilium conſcientes.*

m *M. Livius & C. Claudius ſenatum recitarunt.*] Omnes Gall. *recitaverunt.*

VARIORUM.

1 *Quæſtiones minime ambitioſe habuit.*] Quod rarum eſt. fit enim fere illud D. Baſilii: *Hoc video multis judicibus nunc uſu venire, qui facilius maxima ſummis concedant, quam infimis & tenuibus minima.* Vnde M. Cato in Oratione de præda militibus dividunda, queritur apud Gell. lib. XI. noct. Atticar. cap. 18. *Fures privatorum furtorum in nervo atque in compedibus ætatem agunt: fures publici in auro atque purpura.* Adeo ut non ſine cauſa Anacharſis

dius ſenatum recitaverunt. Princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus. notati ſeptem: nemo tamen, qui ſella curuli ſediſſet. Sarta tecta acriter, & cum ſumma fide exegerunt. viam è foro Boario ad Veneris, & circa foros publicos, & ædem Matris magnæ in Palatio faciendam locaverunt. [2] vectigal etiam novum ex ſalaria annona ſtatuerunt. ſextante ſal & Romæ, & per totam Italiam erat. Romæ precio eodem, pluris in foris & conciliabulis, & alio alibi precio præbendum locaverunt. Id vectigal commentum alterum ex cenſoribus ſatis credebant, [3] populo iratum, quod iniquo judicio quondam damnatus eſſet: & in precio ſalis maxime oneratas tribus, quarum opera damnatus erat, credebant. inde Salinatori Livio inditum cognomen. Luſtrum conditum ſerius, quia per provincias dimiſerunt cenſores, ut civium Romanorum in exercitibus, quantus ubique eſſet, referretur numerus. Cenſa cum iis [a] ducenta decem quatuor millia hominum, condidit luſtrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarum (quod numquam antea factum erat) [b] deferentibus ipſarum coloniarum cenſoribus, cenſum acceperunt: ut quan-

charſis leges aranearum telis comparaverit. Nimirum *Grandis occupat triumphum culpa, parva carcerem.* Gruter.

2 *Vectigal novum ex ſalaria annona.*] *Salinarium vectigal* exploſis regibus ſublatum fuerat, quod primus inſtituerat Ancus Marcius Romanorum regum quartus, cujus rei meminit Plin. lib. 31. cap. 7. Cum itaque Livius in cenſura ſua hæc vectigalia reſtituiſſet, & quaſi ex ſalaria annona novum vectigal ſtatuiſſet, *Salinator* cognominatus eſt. Vide Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9.

3 *Populo iratum, quod iniquo judicio quondam damnatus.*] Notandum, magiſtratus ſæpe per ſpeciem juvandi publicum, ſuas vindicare injurias; quo nihil eſſe poteſt iniquius: ut ſubindicat noſter auctor lib. 42. cap. 2. *Injuria Conſulis, etiamſi juſta, non tamen in magiſtratu exercenda.* Eſſe autem animi verè degeneris, exemplo non uno probavimus ad lib. 2. Annal. Taciti cap. 42. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Ducenta & ſexaginta quinque millia.*] Sic Andreas, Iuntas & poſtea fecit Rhenanus, quum eſſet, *ducenta quindecim millia*, jam in Tarviſina. Sed hunc numerum ſervat epitome. Opportune adeſt Sigonianus, & ibi ſimiliter mutat. At Put. reg. Men. Voſſ. *ducenta decem quatuor millia.*

b *Deferentibus cenſoribus.*] Omnes Gall. cum Voſſiano: *deferentibus ipſarum coloniarum cenſoribus cenſum acceperunt.* non *receperunt.*

c Quia

quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis monumenta extarent. Equitum deinde cenſus agi cœptus eſt: & ambo forte cenſores equum publicum habebant. Quum ad tribum Polliam ventum eſt, in qua M. Livii nomen erat, & præco cunctaretur citare ipſum cenſorem; Cita, inquit Nero, M. Livium. & ſive ex reſidua & vetere ſimultate, ſive intempeſtiva jactatione ſeveritatis inflatus; Livium, [c] quia populi judicio eſſet damnatus, equum vendere juſſit. item M. Livius [d] quum ad tribum Narnienſem & nomen collegæ ventum eſt, vendere equum C. Claudium juſſit; duarum rerum cauſſa; unius, quod falſum adverſus ſe teſtimonium dixiſſet: alterius, quod non ſincera fide ſecum in gratiam rediſſet. [e] Itaque ibi fœdum certamen, inquinandi famam alterius cum ſuæ famæ damno, factum eſt. Exitu cenſuræ quum in leges juraſſet C. Claudius, & in ærarium eſcendiſſet, inter nomina eorum, quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Livius in ærarium venit, & præter Mæciam tribum, quæ ſe nec condemnaſſet, [f] neque condemnatum aut conſulem aut cenſorem feciſſet; populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit. quod & innocentem ſe condemnaſſent, & condemnatum conſulem & cenſorem feciſſent: neque infitiari poſſent, aut judicio ſemel, aut comitiis bis ab ſe peccatum eſſe. Inter quatuor & triginta tribus, & C. Claudium ærarium fore. quod ſi exemplum haberet bis eundem ærarium relinquendi, C. Clau-

c *Quia populi judicio eſſet condemnatus.*] Omnes, *damnatus.*

d *Quum ad tribum Arnienſem.*] Putabam recentiorum vicium eſſe: nunc video non aliter edidiſſe Sigonium, & ſic in libello de jure civium Romanorum appellare. At in notis ad lib. 6. Livii rectius monet idem *Narnienſem* ſcribendum: ut hic quoque ſcripti & editiones priſcæ præferunt.

e *Itaque ibi fœdum certamen.*] Put. reg. Men. Voſſ. optimus Pal. *Neque fœdum.* Duo alii Pal. *Neque ibi fœdum.* Fortaſſis: *Æque fœdum certamen inquinandi famam alterius cum ſua damno factum eſt exitu cenſuræ. Quum in leges juraſſet* &c.

f *Neque condemnatum conſulem.*] In primo repetio Gryphio. Priores & omnes Mſſ. *Neque condemnatum aut conſulem.*

g Cen-

C. Claudium nominatim ſe inter ærarios fuiſſe relictu-
rum. Pravum certamen notarum inter cenſores: caſti-
gatio inconſtantiæ populi [g] cenſoria & gravitate tem-
porum illorum digna. In invidia cenſores quum eſſent,
creſcendi ex his ratus eſſe occaſionem, Cn. Bæbius tri-
bunus plebis diem ad populum utrique dixit. Ea res
conſenſu Patrum diſcuſſa eſt, ne poſtea obnoxia popula-
ri auræ cenſura eſſet. Eadem æſtate in Bruttiis [h] Clam- 38
petia à conſule vi capta, Conſentia & Pandoſia, & igno-
biles aliæ civitates, voluntate in ditionem venerunt. Et
quum comitiorum jam appeteret tempus, Cornelium
potius ex Etruria, ubi nihil belli erat, Romam acciri pla-
cuit. Is conſules Cn. Servilium Cæpionem, & [1] C. Ser-
vilium Geminum creavit. Inde prætoria comitia habi-
ta. [2] creati Cn. Cornelius Lentulus, P. Quintilius Varus,
P. Ælius Pætus, P. Villius Tappulus. Hi duo quum ædi-
les plebis eſſent, prætores creati ſunt. Conſul comitiis
per-

g *Cenſoria gravitate temporum.*] Iterum ſcripti omnes ut & Sigonianus: *caſtigatio inconſtantiæ populi cenſoria & gravitate temporum illorum digna.* Quod duplicem admittit interpretationem. Vel caſtigatio cenſoria inconſtantiæ populi fuit, & digna temporum illorum gravitate. Vel caſtigatio inconſtantiæ populi fuit digna qua cenſoria qua temporum illorum gravitate.

h *Iam Petelia à conſule vi capta.*] Locus corruptus. Put. *in Bruttiis Clampetia, à conſule deuicaſta.* In Pall. Voſſ. Buſlid. *Clampetia coſa devicta.* Vnde Rubenius: *Clampetia, Coſa vi captæ.* Andreas quoque habet *devicta.* Suſpicabar: *Clampetia ad conſulem dedita.* nam & mox Put. regiuſque: *in ditionem venerunt.* non *deditionem.* Stephanus Λαμπετείαν vocat πόλιν Βρεττίας. Sequens liber & *Conſentiam* & *Clampetiam* ad C. Servilium demum conſulem defeciſſe narrat. Sed prudens lector intelligit facile, his Coſſ. inceptæ rei neſcio quid impedimenti interveniſſe, ut illi quidem non valde volentes aliqua neceſſitate adacti deditionem ſuam ad conſulem priorem miſerint, alii majore ſtudio denudare cœperint animos, res vero tota non niſi proximo anno perfecta ac rata fuerit. Lib. 27. *Iiſdem ferme diebus & ad Q. Fulvium Hirpini & Lucani & Volſcentes dediderunt ſeſe.*

VARIORUM.

1 *C. Servilium Cæpionem, & Cn.*] Veteres pleri que libri itemque Capitolinæ tabulæ edunt, *Cn. Servilium Cæpionem & C. Servilium.* Sine cognomine, *Gemini*, quod placet. Nam Servilii Gemini patricii fuerunt. Hic autem auctore Livio ædilis, & tribunus plebis fuit, & cognomine caruit: præterea plebeii conſulis locum obtinet, ſiquidem cum Cæpione patricio comparatus eſt. *Sigon.*

2 *Creati P. Cornelius Lentulus.*] Hic prætor fit hoc anno, biennio autem poſt conſul, quo in magiſtratu Cnæus vocatur. Quare & hic etiam *Cn. Cornelius* ſcribendum. *Sigon.*

GRO-

perfectis, ad exercitum in Etruriam rediit. Sacerdotes eo anno mortui, atque in locum eorum ſuffecti, Tib. Veturius Philo flamen Martialis; in locum M. Æmilii Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus inauguratuſque: & in M. Pomponii Mathonis auguris & decemviri locum creati, decemvir M. Aurelius Cotta, augur Tib. Sempronius Gracchus admodum adoleſcens; quod tunc perrarum in mandandis ſacerdotiis erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capitolio poſitæ ab ædilibus curulibus, C. Livio, & M. Servilio Gemino. Et ludi Romani biduum inſtaurati. Idem per biduum plebeii, ab ædilibus P. Ælio, P. Villio: & Jovis epulum fuit, ludorum cauſſa.

EPITOME
LIBRI XXX.

IN Africa Scipio Carthaginienſes, & eundem Syphacem Numidarum regem, Aſdrubalemque pluribus præliis vicit, adjuvante Maſiniſſa, binaque hoſtium caſtra expugnavit: in quibus quadraginta millia hominum ferro ignique conſumpta ſunt. Syphacem per C. Lælium & Maſiniſſam cepit. Maſiniſſa Sophonisbam uxorem Syphacis, filiam Aſdrubalis captam, ſtatim adamat, & nuptiis factis uxorem habuit: caſtigatuſque à Scipione, venenum ei miſit. quo hauſto illa deceſſit. Effectumque eſt multis Scipionis victoriis, ut Carthaginienſes in deſperationem acti, in auxilium publicæ ſalutis Annibalem ex Italia revocarent. iſque anno decimoſexto Italia diſcedens, in Africam trajecit, tentavitque per colloquium pacem cum Scipione componere: & quum de conditionibus pacis non conveniſſet, acie victus eſt. Pax Carthaginienſibus data eſt petentibus. Annibal Giſgonem, pacem diſſuadentem, manu ſua detraxit: excuſata deinde temeritate facti, ipſe pacem ſuaſit. Mago, qui bello in agro Inſubrium cum Romanis conflixerat, vulneratus,

neratus, dum in Africam per legatos revocatus reverteretur, ex vulnere mortuus eſt. Maſiniſſæ regnum reſtitutum eſt. Reverſus in urbem Scipio, ampliſſimum nobiliſſimumque egit triumphum, quem Q. Terentius Culleo ſenator pileatus ſecutus eſt. Scipio Africanus (incertum militari prius favore, an populari aurâ ita cognominatus) primus certe hic imperator victa à ſe nomine gentis nobilitatus eſt.

CN. Servilius Cæpio, & [a] [1] C. Servilius Geminus Conſules (ſextus decimus is annus belli Punici erat) quum de republica belloque & provinciis ad ſenatum retuliſſent, cenſuerunt Patres, ut conſules inter ſe compararent, ſortirenturve, uter Bruttios adverſus Annibalem, uter Etruriam ac Ligures provinciam haberet. cui Bruttii eveniſſent, exercitum à P. Sempronio Conſule acciperet. P. Sempronius (ei quoque enim proconſuli imperium in annum prorogabatur) P. Licinio ſuccederet: is Romam reverteretur, bello quoque bonus habitus ad cætera, quibus nemo ea tempeſtate inſtructior civis habebatur, congeſtis omnibus humanis à natura fortunaque bonis. Nobilis idem ac dives erat: forma viribuſque corporis excellebat. Facundiſſimus habebatur; ſeu cauſſa oranda, ſeu in ſenatu & ad populum ſuadendi ac diſſuadendi locus eſſet: juris pontificii peritiſſimus. Super hæc, bellicæ quoque laudes conſulatus compotem fecerant. Quod in Bruttiis provincia, idem in Etruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius novo conſuli tradere exercitum juſſus: ipſe I

GRONOVII.

a *C. Servilius Geminus.*] Libri optimi tantummodo, *Cn. Servilius conſul ſextus decimus*: vel *Cornelius Servilius conſul ſextus decimus.* Quæ mutila ſcriptura confirmatur Sigonii conjectura. Oſtendit enim inter nomen poſterioris & τὸ *Coſſ.* nullum aliud vocabulum interpoſitum fuiſſe, quum oculus librarii poſt redditum in membrana τὸ prius *Servilius*, tranſmiſſis mediis, erraret in poſterius, & inde ſequentia ſcribere pergeret.

VARIORUM.

1 *Cn. Servilius Geminus.*] Ob eas cauſas, quas dixi, lego, *Cn. Servilius Cæpio, & C. Servilius Conſules.* Sigon.

ipſe prorogato imperio [a] Galliam provinciam obtinere cum legionibus iis, quas prætor L. Scribonius priore anno habuiſſet. [b] Sortiti deinde provincias: Cæpioni Bruttii, Servilio Gemino Etruria evenit. Tum prætorum provinciæ in ſortem conjectæ. Juriſdictionem [c] urbanam Pætus Ælius, Sardiniam Cn. Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminum cum duabus legionibus ([d] ſub Lucretio Spurio eæ fuerant) Quintilius Varus eſt ſortitus. Et Lucretio prorogatum imperium, ut Genuam oppidum à Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni non temporis, ſed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium eſt: decretumque, ut ſupplicatio fieret: quod is in Africam provinciam trajeciſſet, ut ea res ſalutaris populo ipſique duci

2 atque exercitui eſſet. In Siciliam tria millia militum ſunt ſcripta. &, quia quod roboris ea provincia habuerat, in Africam tranſvectum fuerat, [e] ne qua claſſis ex Africa trajiceret, quadraginta navibus cuſtodiri placuerat Siciliæ maritimam oram. Tredecim novas naves Villius ſecum in Siciliam duxit: cæteræ in Sicilia veteres refectæ. Huic claſſi M. Pomponius prioris anni prætor prorogato imperio præpoſitus, novos milites ex Italia advectos in naves impoſuit. Parem navium numerum Cn. Octavio Prætori item prioris anni cum pari jure imperii ad tuendam Sardiniæ oram Patres decreverunt. Lentulus prætor duo millia militum dare in naves juſſus. Et Italiæ ora, quia incertum erat, quo miſſuri claſſem

GRONOVII.

a *Galliam provinciam obtineret.*] Sic quidem Rhenanus: ſed Put. omneſque Gall. cum vett. edd. *obtinere.*

b *Sortiti deinde provincias: Cæpioni.*] Scribo: *ſortitis deinde provincias, Cæpioni Bruttii.*

c *Urbanam P. Ælius.*] Meliores, *urbanam Paetus Aelius.*

d *Sub Spurio Lucretio ea fuerunt.*] Sic primus apud me Gryphius. Antea, ut ſcripti meliores, & editi omnes ad Frobenium uſque: *ſub Lucretio Spurio ea fuerant.* Et plura ejus generis Livio reſtituimus.

e *Ne qua claſſis ex Africa trajiceret.*] Reg. Men. Pall. Voſſ. *& quia antequam claſſis.* Put. *& quiantequa claſſis.* Forte: *in Siciliam tria millia militum ſunt ſcripta, quia quod roboris ea provincia habuerat, in Africam tranſvectum fuerat:*

claſſem Carthaginienſes forent (videbantur autem quicquid nudatum præſidiis eſſet petituri) M. Marcio Prætori prioris anni cum totidem navibus tuenda data eſt. tria millia militum in eam claſſem ex decreto Patrum conſules ſcripſerunt, & duas legiones urbanas ad incerta belli. Hiſpaniæ cum exercitibus imperioque veteribus imperatoribus, Lentulo & L. Manlio Acidino decretæ. Viginti omnino legionibus, & centum ſexaginta navibus longis [f] res Romana eo anno geſta. Prætores in provincias ire juſſi. [g] Conſulibus imperatum, priuſquam ab urbe proficiſcerentur, [1] ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum voviſſet, ſi eodem ſtatu reſpublica ſtaret. Et novas religiones excitabant in animis hominum prodigia ex pluribus locis nunciata. Aurum in Capitolio corvi non laceraſſe tantum roſtris crediti, ſed etiam ediſſe. [h] Mures Antii coronam auream arroſere. Circa Capuam omnem agrum locuſtarum vis ingens, ita ut unde adveniſſent, parum conſtaret, complevit. Equuleus Reate cum quinque pedibus natus. Anagniæ ſparſi primum ignes cœlo, dein fax ingens arſit. Fruſinone arcus ſolem tenui linea amplexus; circulum deinde ipſum major ſolis orbis extrinſecus incluſit. Arpini terra campeſtri agro in ingentem ſinum conſedit. Conſulum alteri primam hoſtiam immolanti, [i] caput jecinoris defuit. Ea prodigia

rat: & Punica ne qua claſsis. Quam clauſulam delet Rhenanus, ea in omnibus noſtris ſalva eſt.

f *Res Romana eo anno geſta.*] Placet ſcripſiſſe Livium: *reſpublica Romana eo anno geſta*: aut, *reſpublica eo anno geſta*. Vide ad lib. 6. cap. 6.

g *Conſulibus imperatum, ut priuſquam.*] Vt Sigonianus, optimi quique reſecant τὸ *VT*.

h *Mures Antii coronam auream arroſerunt.*] Et ſcripti & veteres editi, *adroſere*, vel, *arroſere*.

i *Caput jecinori defuit.*] Omnes Gall. & Voſſ. *jocineris*. Sic lib. 8. *Decio caput jocinoris à familiari parte caſum aruſpex dicitur oſtendiſſe.* Aliud eſt lib. 41. *quod caput jocinori defuiſſet.* Neque enim hic dativus ille perſonæ adhibitus.

VARIORUM.

1 *Ludos magnos facerent; quos T. Manlius Tor.*] Hi ludi voti erant anno ſecundo hujus belli, C. Flaminio, Cn. Servilio Coſſ. ſed in nullum annorum numerum. Anno undecimo hujus belli

 à T. Man-

gia majoribus hoſtiis procurata. editi à collegio pontificum Dii quibus ſacrificaretur.
3 Iis tranſactis, conſules prætoreſque in provincias profecti. omnibus tamen (velut eam ſortitis) Africæ cura erat. ſeu quia ibi ſummam rerum bellique verti cernebant: ſeu ut Scipioni gratificarentur, in quem tum omnis verſa civitas erat. Itaque non ex Sardinia tantum ([a] ſicut ante dictum eſt) ſed ex Sicilia quoque & Hiſpania veſtimenta, frumentumque, & arma etiam ex Sicilia, & omne genus commeatus eò portabantur. Nec Scipio ullo tempore hiemis belli opera remiſerat, quæ multa ſimul undique eum circumſtabant. Uticam obſidebat. caſtra in conſpectu Aſdrubalis erant. Carthaginienſes deduxérant naves. claſſem paratam inſtructamque ad commeatus intercipiendos habebant. Inter hæc, ne Syphacis quidem reconciliandi [b] curam ex animo miſerat: ſi forte eum ſatias [c] amoris in uxore ex multa copia cepiſſet. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginienſibus conditiones, ut Romani Africa, Pœni Italia excederent, quam ſi bellaretur, ſpes ulla deſciturum afferebatur. Hæc per nuncios magis equidem acta crediderim (& ita pars major auctores ſunt) quam ipſum Syphacem, ut Antias Valerius prodit, in caſtra Romana ad colloquium veniſſe. Primo eas conditiones imperator Romanus vix auribus admiſit. poſtea ut cauſa probabilis ſuis commeandi foret in caſtra hoſtium, mollius eadem illa abnuere, ac ſpem facere, ſæpius ultro citroque agitantibus rem conventuram.

à T. Manlio dictatore facti, iterumque voti in quinquennium. Hic annus ſextuſdecimus. Ipſe tamen Livius hoc poſtea libro anno ſequenti hos ludos factos ſcribit. Coſſ. juſſos quidem, ſed non feciſſe hoc anno videtur veriſimile. Nihil enim memoratu dignum hi duo geſſere. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Sicut ante dictum.*] Noſtri: *ſicut ante dictum eſt.*

b *Curam ex animo dimiſerat.*] Sic quidem Rhenanus ſe ſcripſiſſe ait. Sed ſcripti omnes: *ex animo miſerat.* Et exquiſitius videtur. Virgilius in ſexto: *mitte hanc de pectore curam.*

c *Amoris in uxorem ex multa copia eum.*] Sic Sigonius. At noſtri *in uxore.* Vt apud Ovidium lib. 4. *Veneriſque modum ſibi fecit in illa.* Deinde nuſquam τὸ *eum.* Lege: *ſi forte eum ſatias amoris in uxore ex multa copia cepiſſet.*

d Galo-

ram. Hibernacula Carthaginienſium, congeſta temere ex agris materia exædificata, lignea ferme tota erant. Numidæ præcipue arundine textis ſtoreaque pars maxima tectis, paſſim nullo ordine, quidam, ut ſine imperio occupatis locis, extra foſſam etiam vallumque habitabant. Hæc relata Scipioni ſpem fecerant, caſtra hoſtium per occaſionem incendendi. Cum legatis, quos 4
mitteret ad Syphacem, [d] calonum loco primos ordines ſpectatæ virtutis atque prudentiæ ſervili habitu mittebat; qui dum in colloquio legati eſſent, vagi per caſtra alius alia, aditus exituſque omnes, ſitum formamque & univerſorum caſtrorum, & partium, [e] qua Pœni, qua Numidæ haberent, quantum intervalli inter Aſdrubalis ac regia caſtra eſſet, ſpecularentur: moremque ſimul noſcerent ſtationum, vigiliarumque: nocte, an interdiu [f] opportuniores inſidianti eſſent. & inter crebra colloquia

d *Calonum loco primos ordinis ſpectatæ virtutis atque prudentiæ.*] Scribendum, *primos ordines.* Id eſt, primorum ordinum ductores centuriones. Et ita Put. Voſſianuſque. Noſter lib. 44. *Tum jam aperte primis ordinibus imperat, metarentur frontem caſtrorum.* Cæſar lib. 6. Gall. 7. *Labienus tribunis militum primiſque ordinibus coactis, quid ſui conſilii ſit, proponit.* Ita enim, ut hoc obiter moneam, ſcribendum ex membr. non, ut vulgo, *convocatis.* Virgilius: *non tempore tali Cogere concilium.* Auctor lib. 8. *copiis coactis.* Et *cogere ſenatum.* Frontinus Strateg. 1, 4. *ad primos tantum ordines relato conſilio.* Higinus de limit. *nam cum ſignis & aquila à primis ordinibus deducebantur.* Hos quinque fuiſſe in prima cohorte notat vir doctus ad Ammianum. Dicit quidem Vegetius *ordinarios* vocatos, qui in prælio primos ordines ducunt, & decem centurias primæ cohortis à *quinque ordinariis* regi ſolitos lib. 2. cap. 7. & 8. ſed nec definit eos hoc numero, & ita appellat, ut veterem militiam parum exacte cognoviſſe videatur, & omnino remittendi ſint alio tirones, qui noſſe volunt, qui fuerint *primi ordines.* Quinque illos deſignat *centurionem primi pili, primum haſtatum, principem, ſecundum haſtatum, triarium priorem.* Atqui *triarius prior* & *centurio primi pili* una eademque eſt perſona, non duo. Deinde *primum haſtatum* digniore loco ponit quam *principem*, & hos ambos cum *ſecundo haſtato* quam *triarium priorem*: quod minime fert antiqua ratio. Denique inter primos ordines nominat *ſecundum haſtatum*, qui nunquam inter illos fuit: niſi primum haſtatum poſteriorem intellexit: ſed is non dicebatur *ſecundus.* Primi ordines vetere militia erant ſex primorum ordinum centuriones: duo primipili, duo primi principes, duo primi haſtati. Vide Lipſium lib. 2. cap. 8.

e *Qua Pœni, qua Numidæ haberent.*] An, *tenderent.* In quibuſdam tamen: *quas Pœni, quas Numidæ haberent.*

f *Opportuniores inſidiantibus.*] Put. omneſque Gall. *inſidianti.* Voſſianus alludens, *inſidiandi.*

loquia alii atque alii de induſtria, quo pluribus omnia nota eſſent, mittebantur. Quum ſæpius agitata res certiorem ſpem pacis indies & Syphaci & Carthaginienſibus per eum faceret; legati Romani vetitos ſe [g] reverti ad imperatorem ajunt, niſi certum reſponſum detur. Proinde ſeu ipſi ſtaret jam ſententia, ſeu conſulendus Aſdrubal & Carthaginienſes eſſent, conſuleret. Tempus eſſe, aut pacem componi, aut bellum naviter geri. Dum conſulitur Aſdrubal ab Syphace, ab Aſdrubale Carthaginienſes; & ſpeculatores omnia viſendi, & Scipio [h] ad comparanda ea, quæ in rem erant, tempus habuit. & ex mentione ac ſpe pacis negligentia, ut fit, [i] apud Pœnos Numidamque orta cavendi, ne quid hoſtile interim paterentur. Tandem relatum reſponſum, quibuſdam (quia nimis cupere Romanus pacem videbatur) iniquis per occaſionem adjectis: quæ peropportune cupienti tollere inducias Scipioni cauſſam præbuere. ac nuncio regis, quum relaturum ſe ad conſilium dixiſſet, poſtero die reſpondit, *Se uno fruſtra tendente, nulli alii pacem placuiſſe. Renunciaret igitur, nullam aliam ſpem pacis, quam relictis Carthaginienſibus, Syphaci cum Romanis eſſe.* Ita tollit inducias, ut libera fide incepta exſequeretur: deductiſque navibus (& jam veris principium erat) machinas tormentaque, velut à mari aggreſſurus Uticam, imponit.

g *Reverti ab imperatore Romano.*] Ab Rhenano eſt: & explicat Glareanus: Legatis, inquit, Romanis licebat ad ſuum redire imperatorem, ſed ab imperatore ad Syphacem non redituros, id enimvero minabantur, ut tandem reſponſum elicerent. Scripti retinent vetus, *ad imperatorem*. Idque confirmat Polybius: Ἅμα δὲ τούτοις προσενετείλατο τοῖς πρεσβευταῖς, μὴ πρότερον ὡς αὐτὸν ἀπιέναι, πρὶν ἢ λαβεῖν ἀπόκρισιν ὑπὲρ τούτων. Non præciſe, ut Cadmum Agenor vetuit reverti non inventa Europa: ſed ut ibi exſpectarent, donec certum habuiſſent reſponſum, ſi habere poſſent. Sic dabat & otium officio, quod additum legatis erat, caſtra contemplandi: & ſpeciem cupidi pacis præbebat.

h *Ad comparanda quæ in rem opus erant.*] Sic Rhenanus deleto pronomine *Ea.* ſed id quidem retinent noſtri, neſciunt autem τὸ *opus*: ut ſit: *ad comparanda ea, quæ in rem erant.* Plautus Amphitr. prologo: *Quæ maxime in rem veſtram communem ſient.* Aulularia 2, 1. *quod in rem eſſe utrique arbitremur.* Et ſæpe alibi.

i *Apud Pœnos Numidaſque orta cavendi.*] Optimi: *Numidamque.*

His

ponit. Duo millia militum ad capiendum, quem antea tenuerat, tumulum ſuper Uticam mittit: ſimul ut ab eo quod parabat, in alterius rei curam converteret hoſtium animos: ſimul ne qua, quum ipſe ad Syphacem Aſdrubalemque profectus eſſet, eruptio ex urbe & impetus in caſtra ſua relicta cum levi præſidio fieret. [k] His præparatis, advocatoque conſilio, edicere exploratoribus juſſis, quæ comperta afferrent, Maſiniſſaque, cui omnia hoſtium nota erant; poſtremo quid ipſe pararet in proximam noctem, proponit. Tribunis edicit, ut ubi prætorio dimiſſo ſigna concinuiſſent, extemplo educerent caſtris legiones. Ita, ut imperaverat, ſigna ſub occaſum ſolis efferri ſunt cœpta. ad primam ferme vigiliam agmen explicaverunt: media nocte ([1] ſeptem enim millia itineris erant) modico gradu ad caſtra hoſtium perventum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio, Maſiniſſamque ac Numidas attribuit: & caſtra Syphacis invadere, igneſque conjicere jubet. Singulos deinde ſeparatim, Lælium ac Maſiniſſam ſeductos obteſtatur, *ut quantum nox providentiæ adimat, tantum diligentia expleant, curaque. Se Aſdrubalem Punicaque caſtra aggreſſurum. Ceterum non ante cœpturum, quam ignem in regis caſtris conſpexiſſet.* Neque ea res morata diu eſt. [l] nam ut proximis caſis

k *His præparatis convocatoque concilio & dicere.*] Meliores: *advocatoque conſilio edicere exploratoribus juſſis.* Veriſſime. *Edicere* eſt proloqui, indicare. Plautus Amphitr. *Tute edictas facta tua, ex me quæris, quid deliqueris.* Salluſtius Catilin. *juſſus à conſulibus, quæ ſciret, edicere.* Etiam Andreas & Aldina: *advocatoque.* Mox omnes & Gall. & Pall. *extemplo educerent caſtris legiones.*

l *Nam ut proximis caſtris injectus ignis hæſit.*] Put. Pal. Buſlid. *caſis.* quod verius, placetque etiam Rubenio. Lib. 25. *pars ignes caſis ſtramento arido tectis injiciunt.* Lib. 35. *ignem caſis ab omni parte caſtrorum injecit.* Sed & lege, *primis:* vel quia ſequitur, *proximaquæque.* Idque vult Polybius lib. 14. *ὡς οἱ προηγούμενοι τὸ πῦρ ἐνέβαλον κατανομηθὲν εἰς τὰς πρώτας σκηνάς, ταχέως ἀβοήθητον ἐποίει τὸ κακόν.*

VARIORUM.

1 *Septem millia.*] Vertit à Polybio, unde hic totus locus ſumptus eſt, *περὶ γὰρ ἑξήκοντα σταδίους ἀπεῖχον οἱ πολέμιοι.* Quod ait, *ad primam fere vigiliam*, Polybius, *ἄρτι ληγούσης τῆς πρώτης φυλακῆς.* Quod autem inquit, *media nocte*, Polybius, *περὶ τὴν τρίτην φυλακὴν λήγουσαν.* Sigonius.

 2 *Igni-*

caſis injectus ignis hæſit, extemplo proxima quæque, & deinceps continua amplexus, totis ſe paſſim diſſipavit caſtris. Et trepidatio quidem, [a] quanta neceſſe erat, in nocturno effuſo tam late incendio, orta eſt: cæterum fortuitum, non hoſtilem ac bellicum ignem rati eſſe, ſine armis ad reſtinguendum incendium effuſi, in armatos incidere hoſtes; maxime Numidas, ab Maſiniſſa notitia regiorum caſtrorum ad exitus itinerum idoneis locis diſpoſitos. Multos [b] in ipſis cubilibus ſemiſomnos hauſit flamma: multi in præcipiti fuga, ruentes ſuper
6 alios alii, in anguſtiis portarum obtriti ſunt. Relucentem flammam primo vigiles Carthaginienſium, deinde excitati alii nocturno tumultu quum conſpexiſſent, ab eodem errore credere & ipſi ſua ſponte incendium ortum. & clamor inter cædem & vulnera ſublatus, an ex trepidatione nocturna eſſet, confuſus, ſenſum veri adimebat. Igitur pro ſe quiſque inermes, ut quibus nihil hoſtile ſuſpectum eſſet, omnibus portis, qua cuique proximum erat, eo modo, quæ reſtinguendo igni forent, portantes, in agmen Romanum ruebant. Quibus cæſis omnibus, præterquam hoſtili odio, etiam ne quis nuncius effugeret, extemplo Scipio neglectas, ut in tali tumultu, portas invadit: [2] ignibuſque in proxima tecta conjectis, effuſa flamma primo veluti ſparſa pluribus locis reluxit: dein per continua ſerpens, uno repente omnia incendio hauſit. Ambuſti homines jumentaque; fœda primum fuga, dein ſtrage obruerant itinera portarum. Quos non oppreſſerat ignis, ferro abſumpti: [c] binaque caſtra

2 *Ignibuſque in proxima tecta conjectis.*] Tecta Aſdrubalis intelligendum, quæ ſibi incendenda Scipio ſumpſerat: non ante tamen, quam ignem in caſtris Syphacis conſpexiſſet. Hoc iiſdem propè verbis Polyb. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Quanta neceſſe erat.*] Forte, *quantam.* Statim omnes: *in armatos incidere.*

b *In ipſis cubilibus ſemiſomnes.*] Optimi *ſemiſomnos.* Cicero lib. 7. ep. 1. *ſpectarent communes mimos ſemiſomni.* Sed & in principio hujus membri nemo meliorum agnoſcit *τὸ Multos.* Vide an ſatis ſit: *In ipſis cubilibus ſemiſomnos hauſit flamma.* hoc eſt, qui in cubilibus marcebant, eos, ut erant, ſemiſomni, flamma hauſit.

c *Binaque caſtra die una deleta.*] Sic Sigo-

caſtra clade una deleta. Duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorum duo millia peditum, & quingenti equites ſemiermes; magna pars ſaucii, afflatique incendio, effugerunt. Cæſa aut hauſta flammis [d] quadraginta millia hominum ſunt, capta ſupra quinque millia: multi Carthaginienſium nobiles, undecim ſenatores, ſigna militaria centum ſeptuaginta quatuor, equi Numidici, ſupra duo millia ſeptingenti, elephanti ſex capti: octo flamma ferroque abſumpti, magnaque vis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano ſacrata incendit. Aſdru-
bal ex fuga cum paucis [1] Afrorum urbem proximam pe- 7
tierat: eoque omnes qui ſupererant, veſtigia ducis ſequentes, ſe contulerant. metu deinde, ne dederetur Scipioni, urbe exceſſit. Mox eodem patentibus portis Romani accepti: nec quicquam hoſtile, [e] quia voluntate conceſſerant in ditionem, factum. duæ ſubinde urbes captæ direptæque. ea præda, & quæ caſtris incenſis ex igne rapta erat, militi conceſſa eſt. Syphax octo millium ferme inde ſpatio [f] loco communito conſedit. Aſdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metum ex recenti clade mollius conſuleretur. quo tantus primo terror eſt allatus, ut omiſſa Utica Carthaginem crederent extemplo Scipionem obſeſſurum. Senatum itaque [2] Suffetes (quod velut conſulare imperium apud eos erat) vocaverunt.

Sigonius, quia Appianus: *ἐν ὀλίγῳ μέρει νυκτός.* Atqui ſi nocte, non utique *die.* Put. *caſtra de una.* Vnde puto rectius feciſſe alios: *clade una:* quod & totum extat in Petav. & habuit Rhenani liber.

d *Ad 40000. hominum: capti ſex.*] Put. Men. Voſſ. *cæſa aut hauſta flammis quadraginta millia hominum ſunt,* (quod ſequitur, eſt in omnibus Gallicis) *capta ſupra quinque millia.* In quibus & ſtatim: *ſigna militaria centum ſeptuaginta quatuor.*

e *Quia voluntate conceſſerant in deditionem.*] Put. reg. duo Pall. *in ditionem,* ut libro præcedenti.

f *Loco munito conſedit.*] Omnes Gall. & Voſſ. *loco communito conſedit:* repugnante Rhenano.

VARIORUM.

1 *Afrorum urbem.*] Polybius item nomen urbis non apponit, quod eſt tamen apud Appianum. *Ἀσδρούβας δὲ ὁ στρατηγὸς Καρχηδονίων ἐν μὲν τῇ νυκτομαχίᾳ μεθ' ἱππέων πεντακοσίων τετρωμένος εἰς Ἄνδαν κατέφυγεν.* Sigonius.

2 *Suffetes, quod velut.*] *Sufetes* legitur in veteribus lib. & apud Feſtum, qui ita ſcribit. *Sufes conſul, lingua Pœnorum.* Claudius: *Senatus cenſuit referentibus Sufetis.* Sigonius.

runt. [a] Ibi tribus dictis ſententiis, una, de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera, Annibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam revocabat: tertia, Romanæ in adverſis rebus conſtantiæ erat; reparandum exercitum, Syphacemque orandum, ne bello abſiſteret, cenſebat. Hæc ſententia, quia Aſdrubal præſens, Barcinæque omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in urbe agriſque haberi cœptus, & ad Syphacem legati miſſi; ſumma ope & ipſum reparantem bellum: quum uxor non jam ut ante blandiciis ſatis potentibus ad animum amantis, ſed precibus & miſericordia valuiſſet; plena lacrimarum obteſtans, ne patrem ſuum patriamque proderet: iiſdemque flammis Carthaginem, quibus caſtra conflagraſſent, abſumi ſineret. Spem quoque opportune oblatam afferebant legati: quatuor millia Celtiberorum [b] circa [1] urbem nomine Abbam, ab con-

GRONOVII.

a *Ibi tribus dictis ſententiis, una.*] Put. & omnes Gall. tres meliores Florent. Barberin. Voſſ. τὸ *dictis ſententiis* omnino non habent: dein pro *exitiali* illic eſt *exitiabili*, ut & in ſuperioribus editionibus: vicem τοῦ *exemplo* habent, *erat*, ingenti conſenſu. Etiam atque etiam vide an fuerit: *ibi è tribus, una de pace Legatos ad Scipionem decernebat; altera Hannibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam revocabat; tertia Romanæ in adverſis rebus conſtantiæ erat, reparandum exercitum Syphacemque orandum, ne bello abſiſteret, cenſebat. Hæc ſententia, quia Aſdrubal præſens* &c. Pluſcula adſcripſi verba, ut appareret, ſatis commode ad illa adjectiva, *tribus, una, altera, tertia*, ſubſtantivum *ſententia* ex ſequenti membro ſubaudiri: quod quia citerius ponendum fuiſſe judicabant Liviani moris ignari correctores, ſupplementum illud, *dictis ſententiis*, inſeruerunt. Ea ſcita brevitas ſermonis multis auctoribus nocuit, ut in Obſervat. lib. 4, 4. & ad Statium Thebaid. 1, 112. docuimus. Nunc ex Livio ſolo nonnihil exemplorum adpoſuiſſe ſufficiat. Lib. 25. extremo: *Itaque haud magni certaminis fuit: primus clamor atque impetus rem decrevit.* Lib. 32. *Haud procul urbe Mycenica vocatur. in eo loco ut congrederentur, convenit.* Perinde eſt ac ſi dixiſſet: *Haud procul urbe locus eſt qui Mycenica vocatur.* Lib. 33. *In SC. quo miſſi decem legati ab urbe erant, cetera Graciæ atque Aſiæ haud dubie liberabantur: de his tribus urbibus, quod tempora reipublicæ poſtulaſſent, id è republica fideque ſua facere, ſtatuere, juſſi erant.* Vbi vides ſenſu ex poſterioribus repeti τὸ *urbes.* Lib. 34. *Signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum. tetradrachmum vocant.* Lib. 42. *In liberis gentibus populiſque plebs utique omnis ferme, ut ſolet, deterioribus erat ob regem Macedonaſque inclinata: principum diverſa cerneres ſtudia.* Nam τὸ *deterioribus* ex ſequenti membro ſubaudit *ſtudiis.*

b *Circa urbem nomine Olbam.*] Scripti omnes *Obbam.* Videtur eſſe Polybii *Abba,* ut animadvertit Sigonius.

VARIORUM.

1 *Vrbem nomine Olbam.*] *Olbam* quærit

conquiſitoribus ſuis conducta in Hiſpania, egregiæ ju-
ventutis, ſibi occurriſſe: & Aſdrubalem propediem aſ-
fore cum manu haudquaquam contemnenda. [a] Igitur
non benigne modo legatis reſpondit, ſed oſtendit etiam
multitudinem Numidarum agreſtium, quibus per eoſ-
dem dies arma equoſque dediſſet, & omnem juventu-
tem affirmat exciturum ex regno. Scire incendio, non
prælio cladem acceptam. eum bello inferiorem eſſe, qui
armis vincatur. Hæc legatis reſponſa. Et poſt dies pau-
cos rurſus Aſdrubal & Syphax copias junxerunt. is
omnis exercitus fuit [b] triginta ferme millium armato-
rum. Scipionem, velut debellato jam, quod ad Sypha- 8
cem Carthaginienſeſque attineret, Uticæ oppugnandæ
intentum, jamque machinas admoventem muris, avertit
fama redintegrati belli: modiciſque præſidiis ad ſpeciem
modo obſidionis terra marique relictis, ipſe cum robore
exercitus ire ad hoſtes pergit. Primo in tumulo, quatuor
ferme millia [c] diſtante ab caſtris regiis, conſedit: poſte-
ro die cum equitatu in Magnos (ita vocant) campos, ſub-
jectos ei tumulo, degreſſus, [d] ſuccedendo ad ſtationes
hoſtium, laceſſendoque levibus præliis, diem abſumpſit:
& per inſequens biduum tumultuoſis hinc atque illinc
excurſionibus invicem, nihil dictu ſatis dignum fecerunt.
quarto die utrimque in aciem deſcenſum eſt. [1] Roma-
nus

quærit fruſtra in Africa Glareanus. Polybius eam *Abbam* edit, ita ſcribens: τῶν δὲ Κελτιβήρων αὐτοῖς ἀπαντησάντων περὶ τὴν Ἄββαν, οἵτινες ἐτύγχανον ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων ἐξενολογημένοι πλείους ὄντες τῶν τετρακισχιλίων. Vt autem Aſdrubal *Andam*, ſic Syphax *Abbam* poſt nocturnam cladem ſe contulerant Appiano & Polybio auctoribus. Circa autem Abbam occurrerunt, non circa eam conducta ſunt, ut interpretatur Glareanus. *Sigonius*.

GRONOVII.

a *Is non benigne modo.*] Put. omneſque Gall. Voſſ. *igitur non benigne modo legatis reſpondit.* Probe: nam ratio, cur ita reſponderit, ſtatim ante expoſita eſt.

b *Triginta ferme millium.*] Omnes Gall. & Voſſ. *millia*.

c *Diſtante ab caſtris regis conſedit.*] Omnes Gall. Voſſ. *regiis*.

d *Succedendo ad ſtationem hoſtium.*] Scripti, *ſtationes*.

VARIORUM.

1 *Romanus poſt princeps.*] Magnum mendum levi labore deleri poteſt, ſi legas: *Romanus principes poſt haſtatorum prima ſigna.* Hic enim erat inſtruendæ

nus principes poſt haſtatorum prima ſigna, in ſubſidiis triarios conſtituit: equitatum Italicum ab dextro cornu, ab lævo Numidas Maſiniſſamque oppoſuit. [a] Syphax Aſdrubalque Numidicis adverſus Italicum equitatum, Carthaginienſibus contra Maſiniſſam locatis; [b] Celtiberos in mediam aciem in adverſa ſigna legionum accepere. ita inſtructi concurrunt. Primo impetu ſimul utraque cornua, & Numidæ & Carthaginienſes pulſi. nam neque [c] Numidæ, maxima pars agreſtes, Romanum equitatum, neque Carthaginienſes, & ipſe novus miles, Maſiniſſam recenti ſuper cætera victoria terribilem, ſuſtinuere. Nudata [d] utrimque cornibus Celtiberum acies ſtabat: quod nec in fuga ſalus ulla oſtendebatur locis ignotis, neque ſpès veniæ ab Scipione erat; quem bene meritum de ſe & gente ſua, mercenariis armis in Africam oppugnatum veniſſent. Igitur circumfuſis undique hoſtibus, alii ſuper alios cadentes obſtinati moriebantur: omnibuſque in eos verſis, aliquantum ad fugam temporis

ſtruendæ aciei mos Romanus, ut haſtatis principes ſuccederent, ut ait lib. 8. *prima acies haſtati erant. robuſtior inde ætas, quibus principibus eſt nomen.* Quem morem hoc tempore ſervatum eſſe à Scipione ait Polybius, hoc modo: ὁ μὲν οὖν Πόπλιος ἀπλῶς κατὰ τὸ παρ' αὐτοῖς ἔθος ἔθηκε πρῶτον μὲν τὰς τῶν ἀστάτων σημαίας· ἐπὶ δὲ ταύταις τὰς τῶν πριγκίπων, τελευταίας δ' ἐπέστησε κατόπιν τὰς τῶν τριαρίων. Idem Livius paulo poſt, ubi de acie contra Annibalem inſtructa à Scipione ait: *Inſtruit deinde primos haſtatos, poſt eos principes, triariis poſtremam aciem clauſit.* Quibus verbis Græce ſic respondet Polyb. Πρῶτον μὲν τοὺς ἀστάτους καὶ τὰς τούτων σημαίας ἐν διαστήμασιν ἐπὶ τούτοις τοὺς πρίγκιπας τιθεὶς &c. Idem Livius lib. 37. *Haſtatorum prima ſigna, deinde principum erant: triarii poſtremos claudebant.* Item Suidas: ἀστάτοι πρότεροι τῶν πριγκίπων, εἶτα τριάριοι. Libro tamen 22. ait: *Nova pugna exorta eſt, non illa ordinata per principes, haſtatoſque ac triarios.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Syphax Aſdrubalque Numidis.*] Iidem: *Numidicis.*

b *Celtiberos in mediam aciem in adverſa ſigna legionum accepere.*] Delendum prius *in*, volente etiam Put. & Voſſ. aliiſque: *Celtiberi, media acies,* per epexegeſin. Vide ad lib. 22, 41. & 29, 25. Latet aliquid, niſi fuit: *Syphax Haſdrubalque Numidicos adverſus Italicum equitatum, Carthaginienſes contra Maſiniſſam locant: Celtiberos, mediam aciem, adverſa ſigna legionum accepere.* Sive *adverſam* vel *adverſos* malis.

c *Numidæ, maxima pars agreſtis.*] Put. reg. Voſſ. *Numidæ, maxima pars agreſtes.* Rectius etiam quidam: *neque Carthaginienſis.*

d *Utrimque cornibus Celtiberorum.*] Put. & reg. *Celtiberum.*

e Et

poris Syphax & Aſdrubal præceperunt. Fatigatos cæde
diutius, quam pugna, victores nox oppreſſit. Poſtero 9
die Scipio Lælium Maſiniſſamque, cum omni Romano
[e] & Numidico equitatu expeditiſque militum, ad perſe-
quendos Syphacem atque Aſdrubalem mittit. ipſe cum
robore exercitus, urbes [f] circa omnes, quæ Carthagi-
nienſium ditionis erant, partim ſpe, partim metu, partim
vi ſubegit. Carthagini quidem erat ingens terror, &
circumferentem arma Scipionem omnibus finitimis
raptim perdomitis, ipſam Carthaginem repente aggreſ-
ſurum credebant. Itaque & muri reficiebantur propu-
gnaculiſque armabantur: & pro ſe quiſque, quæ diutinæ
obſidioni tolerandæ ſunt, ex agris convehebat. Rara
mentio eſt pacis, frequentior legatorum ad Annibalem
arceſſendum mittendorum. pars maxima claſſem, quæ
ad commeatus excipiendos parata erat, mittere jubent
ad opprimendam ſtationem navium, ad Uticam incaute
agentem: forſitan etiam navalia caſtra relicta cum levi
præſidio oppreſſuros in hoc conſilium maxime incli-
nant: legatos tamen ad Annibalem mittendos cenſent.
quippe [g] claſſi ut feliciſſime gerantur res, parte aliqua
levari Uticæ obſidionem: Carthaginem ipſam qui tuean-
tur, neque imperatorem alium quam Annibalem, neque
exercitum alium quam Annibalis ſupereſſe. Deductæ
ergo poſtero die naves, ſimul & legati in Italiam pro-
fecti, raptimque omnia ſtimulante fortuna agebantur:
& in

e *Et Numidico equitatu expeditiſſimiſque militum.*] Put. & omnes *expeditiſque militum.* Vt ille, *nigræ lanarum.* Lib. 37. *inde cum præſto fuiſſent equites peditumque expediti.*

f *Circa omnes, quæ Carth. ditionis eſſent, partim vi.*] Put. reg. Petav. melior auctiores: *urbes circa, quæ omnes Carthaginienſium ditionis erant, partim ſpe, partim metu, partim vi ſubegit:* tranſpoſitis etiam vocibus. Alludit eodem Men. *partim ſperatim metu partim vi.* Buſlid. & Voſſ. *partim ſuperantē metu partim vi.* Illa haud dubie vera lectio eſt. Lib. 32. *Cur exceſſit faucibus Epiri aut vi aut metu aut voluntate?* Lib. 33. *Caſtellis aut metu aut voluntate ſine certamine in deditionem acceptis.* Lib. 34. *L. Quintius maritimæ oræ oppida partim voluntate, partim vi aut metu recepit.*

g *Claſſibus ut feliciſſime geratur.*] Omnes Gall. & Voſſ. *quippe claſſi ut feliciſſime gerantur res.* Sic lib. 4. 34.

Claſſi

& in quo quiſque ceſſaſſet, prodi ab ſe ſalutem omnium rebatur. Scipio gravem jam ſpoliis multarum urbium exercitum trahens, captivis aliaque præda in vetera caſtra ad Uticam miſſis, jam in Carthaginem intentus, occupat relictum fuga cuſtodum Tuneta: abeſt ab Carthagine [h] quindecim millia ferme paſſuum, locus quum operibus, tum ſuapte natura tutus, [i] & qui & ab Carthagine conſpici, & præbere ipſe proſpectum quum ad urbem, tum ad circumfuſum mare urbi poſſet. Inde quum maxime vallum Romani jacerent, conſpecta claſſis hoſtium eſt; Uticam Carthagine petens. Igitur, omiſſo opere, pronunciatum iter, ſignaque raptim ferri ſunt cœpta: ne naves in terram & obſidionem verſæ, ac minime navali prælio aptæ opprimerentur. Qui enim reſtitiſſent agili & nautico inſtrumento aptæ & armatæ claſſi, naves tormenta machinaſque portantes; & [k] aut in onerariarum uſum verſæ: aut ita pulſæ ad muros, ut, pro aggere ac pontibus, præbere aſcenſus poſſent? [l] Itaque Scipio, contra quam in navali certamine ſolet, roſtratis, quæ præ-

Claſſi quoque ad Fidenas pugnatum cum Vejentibus quidam in annales retulere. Vbi Sigonius.

h *Duodecim millia ferme paſſuum, locus.*] Recte ab Rhenani parentheſi & correctione, quam reſpuunt omnes Gall. & Pall. vindicavit Sigonius: qui quod *quindecim* millia paſſuum ex Polybio conficit, in eo habet omnes Gall. & Pall. ſuffragantes.

i *Et qui ab Carthagine.*] Gall. *& qui & ab Carthagine conſpici & præbere ipſe.*

k *Aut in onerariarum uſum verſa.*] Hanc clauſulam in omnibus Mſſ. Gall. Pall. & Italicis conſpicuam imprudenter defecti ſui codicis auctoritate delet Rhenanus. Quæ connectuntur hiſce, ita concipiunt Put. omnes Gall. tres Flor. Barberin. Voſſ. unus Pal. *aut ita pulſa ad muros.* Cur ſperneremus? Statim omnes Gall. *præbere aſcenſus poſſent.*

l *Scipio, poſtquam eo ventum eſt, ut in navali.*] Sic vulgo. at longe aliter ſcripti. Quatuor hæc verba: *eo ventum eſt ut*, aut certe tria, in omnibus bonis deſiderantur. Put. *Itaque Scipio poſtquam in navali certamine.* Barberin. Men. Voſſ. *poſtquam ut in navali.* Petavianus habet additamentum una cum ſimulacris veteris lectionis: *poſtquam eo ventum eſt corona quam ut in navali.* Ex hiſce non obeſæ naris homini facile ſubolet, ſcribendum: *Igitur Scipio, contra quam in navali certamine ſolet, roſtratis, quæ præſidio eſſe aliis poterant, in poſtremam aciem receptis.* Quæ & ipſa lectio Rhenani eſt, & integra quoque uno in Palatino viſebatur. Sed fallitur in ratione verborum optime reſtitutorum vir ingenioſus: nam quis, inquit, unquam ſic ad naumachiam inſtrui naves vidit, ut inter ſe colligentur. Ergo vapulat ab inſtauratore Faſtorum, qui è ſuis (jam novimus qualis ple-

præſidio aliis eſſe poterant, in poſtremam aciem receptis prope terram; onerariarum [1] quadruplicem ordinem pro muro adverſus hoſtem oppoſuit: easque ipſas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines poſſent, malis antenniſque de nave in navem trajectis, ac validis funibus velut uno inter ſe vinculo illigatis, [a] comprendit: tabulaſque ſuperinſtravit, [b] ut pervius in totum navium ordo eſſet: & ſub

plerumque notæ) refert: *poſtquam ut in navali.* hoc ſenſu. Scipionem roſtratas, ut in navali certamine ſolet, in poſtremam aciem recepiſſe, quæ præſidio aliis eſſe poſſent. Gravior hic & inexcuſabilis error: roſtratæ primam impreſſionem in hoſtes faciebant, erantque adeo ipſe mucro belli: tantum abeſt, ut in poſtremam aciem collocatæ, velut in terreſtri acie triarii, aliis & maxime onerariis ante inſtructis navibus præſidio eſſent. Thucydides lib. 7. in hoc fiduciam præcipuam Syracuſanorum ponit: *ἀντιπρώροις γὰρ ταῖς ἐμβολαῖς χρώμενοι, ἀναρρήξειν τὰ πρώραθεν αὐτοῖς, στερίφοις καὶ παχέσι πρὸς κοῖλα καὶ ἀσθενῆ παρέχοντες τοῖς ἐμβόλοις.* Auctor de bello Alexandrino: *naves adverſæ roſtris concurrunt adeo vehementer, ut navis Octavii una roſtro diſcuſſo ligno contineretur.* Et mox: *multa præterea capiuntur aut roſtris perforatæ merguntur.* In pugna navali Æmilii & Polyxenidæ maximum momentum ad victoriam fuiſſe teſtatur Livius lib. 37. quod metu ignis ex adverſis prælati regiæ naves, *ne prora concurrerent, quum declinaſſent, nec ferire roſtro hoſtem poterant, & obliquas ſe ipſæ ad ictus præbebant.* Hinc Philippus apud Polybium lib. 16. *δοὺς τὸ σύνθημα τοῖς ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ, καὶ παραγγείλας ἀντιπρώρους ποιεῖν τὰς ναῦς.* Hoc eſt ergo, quod contra navalis certaminis conſuetudinem fecit Scipio: quum neque numero navium ad conferendum in aperto mari certamen par eſſet Pœnis, neque ſatis haberet temporis ad eas, quæ aderant, inſtruendas & educendas; roſtratas, quæ aliis præſidio eſſe poterant, ſi juſtum prælium tentandum foret, quæ tegere alias & propugnaculum onerariarum eſſe deberent, in poſtremam aciem recepit; onerarias in fronte collocavit, commodo inter ipſas relicto intervallo, colligatas injectis trabibus ac velut ponte ſtratis, ſub quo ſpeculatoriæ procurrere atque infeſtare oppugnantem hoſtem poſſent. Itaque roſtratarum in prælio pœne nullus uſus fuit, niſi quod ſervatæ ſunt & fortaſſis inde longinqua tormentis tela miſſa. *Contra quam*, ut infra: *contra quam ſancitum legibus erat.* Sic *advorſum quam* Plauto Trinummo 1, 2. *Vtrum indicare me ei theſaurum æquum fuit, Advorſum quam ejus me obſecravit pater.*

VARIORUM.

1 *Quadruplicem ordinem.*] Hoc quid ſit, ex Polybio facilius intelligi poteſt, qui ait: *Συνωρμένους δὲ τὰς καταφράκτους νῆας περιέστησε πάντους τὰς φορτηγοὺς ἐπὶ τρεῖς, καὶ τέτταρα τὸ βάθος.* Tres enim aut quatuor ordines factos eſſe junctarum inter ſe onerariarum ſignificat. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Comprehendit, tabuliſque ſuperſtravit.*] Put. *inligatis comprendit, tabulaſque ſuperinſtravit.* Acceſſio τῆ IN eſt in omnibus Gall. duobus Pall.

b *Vt pervius in totum ordo navium eſſet.*] Ab Rhenano hoc eſt, quum antea ederetur: *ut pervium navium ordinem faceret:* inveniſſet autem in ſcripto: *ut pervium in totum ordinem eſſet.* Quod & noſtri quidam haud ſpernendi. Put. reg. *ut pervium ordine feciſſet.* Quas veterum librorum ſcripturas ego ſic

& ſub ipſis pontibus intervalla fecit, qua procurrere ſpeculatoriæ naves in hoſtem, ac tuto recipi poſſent. His raptim pro tempore inſtructis, mille ferme delecti propugnatores onerariis imponuntur: telorum maxime miſſilium, ut, quamvis longo certamine, ſufficerent, vis ingens congeritur. Ita parati atque intenti hoſtium adventum opperiebantur. Carthaginienſes, qui, ſi maturaſſent, omnia permiſta turba trepidantium [c] primo impetu oppreſſiſſent; perculſi terreſtribus cladibus, atque inde ne in mari quidem, ubi ipſi plus poterant, ſatis fidentes, die ſegni navigatione abſumpto, ſub occaſum ſolis [d] in portum (Ruſcinona Afri vocant) claſſe appulere. poſtero die ſub ortum ſolis inſtruxere ab alto naves, veluti ad juſtum prælium navale, & tamquam exituris contra Romanis. Quum diu ſtetiſſent, poſtquam nihil moveri ab hoſtibus viderunt, tum demum onerarias aggrediuntur. [e] Erat res minime certamini navali ſimilis, proxime ſpeciem muros oppugnantium navium. altitudine aliquantum onerariæ ſuperabant: ex roſtratis

Pœni

ſic enodandas exiſtimo: *ut pervii inter ſe ordines eſſent.* hoc eſt, ut ab uno ordine ad alium eſſet continens commeatus. Putabam aliquando legendum: *ut pervium inter ordines eſſet.* Voce accepta ut apud Feſtum in *Vici: ut in eo ædificio pervium ſit, quo itinere habitatores ad ſuam quiſque habitationem habeat acceſſum.* Tacitus lib. 3. hiſtor. *Et interjectus exercitus Rhætiam Iuliaſque alpes, ne pervia illa Germanicis exercitibus foret, obſepſerat.* Sed non poteſt hoc ferri: neque enim id nunc dicit Livius, ſed mox his verbis: *& ſub ipſis pontibus intervalla fecit.* Illud igitur omnino probamus.

c *Primo impetu deprehendiſſent.*] Quid vetat uti verbis Rhenani? Dii boni, quanta eſt temeritas mutantium ſtatim, quod non adſequumur. Scripſit Livius, *primo impetu oppreſſiſſent:* quod non intelligens aliquis ſuppoſuit, *deprehendiſſent.* Summo quidem jure poſſem, ſed nolo probrum dicere præſtanti viro: nimis credulus fuit uni libro, & quæcunque aliter, atque in vulgatis, illic eſſent, Livii eſſe, nihil librarii, putavit. Put. ille & omnes Gall. cum Voſſ. *oppreſſiſſent.* & nota eſt ſignificatio vocis pro ſupervenire, deprehendere. lib. 5. *redeuntes à populationibus graveſque præda Tarquinienſes oppreſſere.* Lib. 10. *improviſo oppreſſit nec animi ſatis ad reſiſtendum nec virium fuit.*

d *In portum, Ruſcinona Afri vocant, claſſem.*] Put. *Ruſucmona Afri vocant claſſe.* Vt lib. 8. *Eodem anno Alexandrum Epiri regem in Italiam claſſe appuliſſe conſtat.* Etſi hic quoque Voſſ. antiquior *claſſem.* Et ſic potius loquuntur. Locum alii codices *Ruſucinona* appellant.

e *Erat res minime certaminis.*] Put. Men. Voſſ. ignorant *τὸ res.* Fortaſſis: *Erat minime certamen navali ſimile.*

f *Primo*

Pœni vana pleraque (utpote ſupino jactu) tela in ſuperiorem locum mittebant: gravior ac pondere ipſo libratior, ſuperne ex onerariis ictus erat. Speculatoriæ naves ac levia ipſa navigia, quæ ſub conſtratis pontium per intervalla excurrebant, [f] primo ipſo tantum impetu ac magnitudine roſtratarum obruebantur: deinde & propugnatoribus quoque incommodæ erant, quod permiſtæ cum hoſtium navibus inhibere ſæpe tela cogebant; metu ne ambiguo ictu ſuis inciderent: poſtremo aſſeres ferreo unco præfixi ([g] harpagonas vocat miles) ex Punicis navibus injici in Romanas cœpti. Quos quum neque ipſos, neque catenas, quibus ſuſpenſi injiciebantur, incidere poſſent; ut quæque retro inhibita roſtrata onerariam hærentem unco traheret, ſcindi videres vincula, [h] quibus alia aliis innexa erat, ſeriemque aliam ſimul plurium navium trahi. Hoc maxime modo lacerati quidem omnes pontes, & vix tranſiliendi ſecundum ordinem navium ſpatium propugnatoribus datum eſt. Sex ferme onerariæ puppibus abſtractæ Carthaginem ſunt: major quam pro re lætitia, ſed eo gratior, quod inter aſſiduas clades ac lacrimas unum quantumcunque ex inſperato gaudium affulſerat; cum eo, ut appareret haud procul exitio fuiſſe Romanam claſſem, ni ceſſatum à præfectis ſuarum navium foret, & Scipio in tempore ſubveniſſet. Per eoſdem forte dies quum Lælius & Ma- 11
ſiniſſa quintodecimo ferme die in Numidiam perveniſſent; Maſſylii regnum paternum Maſiniſſæ læti, ut ad regem diu deſideratum, conceſſere. Syphax pulſis inde præfectis præſidiiſque ſuis, vetere ſe continebat regno; neutiquam quieturus. Stimulabant ægrum amore, uxor ſocerque: & ita viris equiſque abundabat, ut ſubjectæ

oculis

f *Primo ipſo tantum impetu.*] Scripti: *primo ipſa & alto impetu.* Forte: *primo ipſo adacta impetu.*

g *Harpagones vocant milites.*] Optimi: *vocat milex punicis.* Forte: *vocant ſ mitti ex Punicis navibus & injici in Romanas cœpti.*

h *Quibus aliis innexa erat & ſeriem.*] Scripti: *quibus alia aliis innexa erat; ſeriem aliam.* Nec incommodum aſyn-

ddd deton,

oculis regni per multos florentis annos vires, etiam minus barbaro atque impotenti animo ſpiritus poſſent facere. Igitur omnibus, qui bello apti erant, in unum coactis, equos, arma, tela dividit. equites in turmas, pedites in cohortes, ſicut quondam ab Romanis centurionibus didicerat, diſtribuit. Exercitu haud minore, quam quem prius habuerat, cæterum omni prope novo atque incondito, ire ad hoſtes pergit. Et caſtris in propinquo poſitis, primo pauci equites ex tuto ſpeculantes ab ſtationibus progredi: inde jaculis ſummoti recurrere ad ſuos: inde excurſiones invicem fieri, & quum pulſos indignatio accenderet, plures ſubire. quod irritamentum certaminum equeſtrium eſt, quum aut vincentibus ſpes, aut pulſis ira aggregat ſuos. Ita tum à paucis prælio accenſo, [i] omnem utrimque poſtremo equitatum certaminis ſtudium effudit. ac dum ſincerum equeſtre prælium erat, multitudo Maſæſylorum, ingentia agmina Syphace emittente, ſuſtineri vix poterat: deinde, ut pedes Romanus repentino per turmas ſuas viam dantes intercurſu ſtabilem aciem fecit, abſterruitque effuſe invehentem ſeſe hoſtem; primo barbari ſegnius permittere equos, deinde ſtare ac prope turbari novo genere pugnæ: poſtremo, non pediti ſolum cedere, ſed ne equitem quidem ſuſtinere, peditis præſidio audentem. Jam ſigna quoque legionum appropinquabant. tum vero Maſæſyli non modo primum impetum, ſed ne conſpectum quidem ſignorum atque armorum tulerunt: tantum ſeu memoria priorum cladium, ſeu præſens terror valuit.

12 Ibi Syphax, dum obequitat hoſtium turmis; ſi pudore, ſi periculo ſuo fugam ſiſtere poſſet; equo graviter icto effuſus

deton. Niſi malis: *ſeriemque ſimul plurium.*

i *Omnem utrimque poſtremo exercitum certaminu ſtudium effudit.*] Non hæc eſt germana lectio, ut ſentit Sigonius, non quam imperat Rhenanus: *omnes utrimque poſtremo equitum certaminis ſtudium effudit.* Sed quam habent omnes Gall. & duo Pall. & Voſſ. *omnem utrimque poſtremo equitatum certaminis ſtudium effudit.* Eamque confirmat quod continenter ſequitur: *Ac dum ſince-*

fuſus opprimitur, capiturque: & vivus (lætum ante omnes [k] Maſiniſſæ præbiturus ſpectaculum) ad Lælium pertrahitur. Cirtha caput regni Syphacis erat: [l] eo ſe ingens hominum contulit vis. Cædes in eo prælio minor quam victoria fuit, quia equeſtri tantummodo prælio certatum fuerat. non plus quinque millia occiſa, minus dimidium ejus hominum captum eſt; impetu in caſtra facto, quo perculſa rege amiſſo multitudo ſe contulerat. [m] Maſiniſſa *ſibi quidem*, dicere, *nihil eſſe in præſentia pulchrius, quam victorem, recuperatum tanto poſt intervalio patrium inviſere regnum: ſed tam ſecundis, quam adverſis rebus non dari ſpacium ad ceſſandum. Si ſe Lælius [n] cum equitatu vinctoque Syphace Cirtham præcedere ſinat; trepida omnia metu ſe oppreſſurum: Lælium cum peditibus ſubſequi modicis itineribus poſſe.* Aſſentiente Lælio prægreſſus Cirtham, evocari ad colloquium principes Cirthenſium jubet. ſed apud ignaros regis caſus, neque quæ acta eſſent promendo,

nec

ſincerum equeſtre prælium erat. Ita enim Put. reg. treſque optimi Florentini. De utroque egimus in Obſervationibus.

k *Maſiniſſæ præbiturus ſpectaculum, ad Lælium attrahitur.*] Vt Sigonius, Put. & meliores, *pertrahitur.* Lib. 40. *lembum armatum ad pertrahendam eam navim miſerunt.* Sic *perducere*, elegantius quam vulgus putet, Iuſtino lib. 12. *Interea unus ex amicis Darii Beſſus, vinctus perducitur, qui regem non ſolum prodiderat, verum & interfecerat.* Curtius lib. 3. in ſomnio Darii: *quod Alexandrum depoſita regia veſte in Perſico & vulgari habitu perductum eſſe vidiſſet.* Lib. 8. *quum Barzentes, defectionis Arachoſiis auctor vinctus, trigintaque elephanti, ſimul capti, perducuntur.* Tertullianus ad nationes: *Nam nocentes quidem perductos, ſi admiſſum negent, tormentis urgetis ad confeſſionem.* L. 1. Cod. Theod. de cuſtodia reorum: *reo exhibito, ſive accuſator exiſtat, ſive eum publicæ ſollicitudinis cura perduxerit.* Vbi male ſive Tribonianus, ſive librarii in Cod. Iuſtiniani, *produxerit.*

l *Eoque ſe ingens vis hominum ex fuga contulerat.*] Put. reg. Men. *Cirtha caput regni Syphacis erat: eoque ingens hominum contulit vis.* Optimus Pal. & Voſſ. *eoque ingens hominum vis contulit.* Scribe haud dubitanter: *eo ſe ingens hominum contulit vis.* Niſi malis: *eoque i. h. confugit vis.*

m *Maſiniſſa Lælio dicere, ſibi quidem.*] Nuſquam in Put. & omnibus Gall. duobuſque Pall. duobus item Flor. Barberin. & Voſſ. τὸ *Lælio*, nuſquam τὸ *receptum*: in quo impingit Sigonius, qui τὸ *recuperatum* putat eſſe interpretationem hujus, cum plane contra ſit. Cum illis igitur veteribus ita lege: *Maſiniſſa, ſibi quidem, dicere, nihil eſſe in præſentia pulchrius quam victorem recuperatum tanto poſt intervallo patrium inviſere regnum.* Hic & vocum ordo eſt in antiquis: ipſa autem res loquitur, non apud alium potius ullum quam Lælium iſta dicenda fuiſſe.

n *Cum equitatu victoque Syphace.*] Scribe: *vinctoque.* ſequitur enim (ut quidem omnes Gall. & Voſſ.) *quam rex vinctus in conſpectum datus eſſet.*

 o *Omnia*

nec minis, nec ſuadendo, ante valuit, quam rex vinctus in conſpectum datus eſt. Tum ad ſpectaculum tam fœdum comploratio orta: & partim pavore mœnia ſunt deſerta, partim repentino conſenſu gratiam apud victorem quærentium patefactæ portæ. Et Maſiniſſa præſidio circa portas opportunaque mœnium dimiſſo, ne cui fugæ pateret exitus, ad regiam occupandam citato vadit equo. Intranti veſtibulum in ipſo limine Sophoniſba uxor Syphacis, filia Aſdrubalis Pœni occurrit: & quum in medio agmine armatorum Maſiniſſam inſignem, quum armis tum cætero habitu, conſpexiſſet; regem eſſe (id quod erat) rata, genibus advoluta ejus: ᵒ *Omnia quidem,* inquit, *ut poſſes in nos, Dii tibi dederunt, virtuſque & felicitas tua. Sed ſi captivæ apud dominum vitæ neciſque ſuæ vocem ſupplicem mittere licet, ſi genua, ſi victricem attingere dextram, precor quæſoque per majeſtatem regiam, in qua paulo ante nos quoque fuimus, perque gentis Numidarum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit, per hujuſce regiæ Deos, qui te melioribus ominibus accipiant, quam Syphacem hinc miſerunt; hanc veniam ſupplici des; ut ipſe quodcumque fert animus, de captiva ſtatuas,* ᵖ *neque me in cujuſquam Romani ſuperbum ac crudele arbitrium venire ſinas. Si nihil aliud quam Syphacis uxor fuiſſem, tamen Numidæ atque in eadem mecum Africa geniti, quam alienigenæ & externi fidem experiri mallem. Quid Carthaginienſi ab Romano, quid filiæ Aſdrubalis timendum ſit, vides. Si nulla alia re potes, morte me ut vindices ab Romanorum arbitrio, oro obteſtorque.* Forma erat inſignis & florentiſſima ætas. itaque ᵍ quum modo dextram amplectens, in

o *Omnia quidem, inquit, ut poſſes in nos, dii tibi.*] Iidem: *omnia quidem ut poſſes in nobis, dii dederunt.* ſine τοῖς *inquit* & *tibi.* Illud *in nobis* approbavimus ad præfationem quarti Nat. Quæſt. Senecæ.

p *Neque me in cujuſquam Romani ſuperbum.*] Fruſtra pronomen exigit Rhenanus: revocant enim id Gall. omnes, Voſſianuſque. Vti & particulam in illo: *morte me ut vindices.*

q *Quum modo dextram amplectens.*] Sigonius: *cum diu dextram.* Noſtri, *domo.* Poteſt utcumque explicari vulgatum. Eſt tamen ſuſpicari: *quum modo genua, modo dextram amplectens.* induxerat enim dicentem: *ſi genua, ſi victricem attingere dextram.*

r Pro-

in id, ne cui Romano traderetur, fidem expoſceret,
[r] propiusque blandicias oratio eſſet, quam preces; non
in miſericordiam modo prolapſus eſt animus victoris,
ſed (ut eſt genus Numidarum in Venerem præceps)
amore captivæ victor captus, data dextera in id quod
petebatur obligandæ fidei, in regiam concedit. Inſtitit
deinde reputare ſecum ipſe, quemadmodum promiſſi fi-
dem præſtaret. quod quum expedire non poſſet; ab amo-
re temerarium atque impudens mutuatur conſilium. Nu-
ptias in eum ipſum diem repente parari jubet, ne quid
relinqueret integri aut Lælio, aut ipſi Scipioni conſu-
lendi velut in captivam, quæ Maſiniſſæ jam nupta foret.
Factis nuptiis, ſupervenit Lælius: & [ſ] adeo non diſſimu-
lavit improbare ſe factum, ut primo etiam cum Syphace
& cæteris captivis detractam eam toro geniali mittere
ad Scipionem conatus ſit. victus deinde precibus Maſi-
niſſæ orantis, ut arbitrium, utrius regum duorum fortu-
næ acceſſio Sophonisba eſſet, ad Scipionem rejiceret;
[t] miſſo Syphace & captivis, cæteras urbes Numidiæ,
quæ præſidiis regiis tenebantur, adjuvante Maſiniſſa re-
cepit. Syphacem in caſtra adduci, quum eſſet nuncia- 13
tum, omnis velut ad ſpectaculum triumphi multitudo
effuſa eſt. Præcedebat is vinctus, ſequebatur grex no-
bilium Numidarum. Tum quantum quiſque plurimum
poſſet, magnitudini Syphacis famæque gentis victoriam
ſuam augendo, addebat: *illum eſſe regem, cujus tantum ma-
jeſtati duo potentiſſimi in terris tribuerint populi, Romanus Car-
thaginienſiſque, ut Scipio imperator ſuus ad amicitiam ejus pe-
tendam, relicta provincia Hiſpania exercituque, duabus quinque-
remibus*

[r] *Propiusque jam blanditias oratio eſſet.*] Omnes Gall. Voſſ. optimus Pal. exſtirpant τὸ *jam*.

[ſ] *Adeo non diſſimulavit improbare factum.*] Put. *improeareſefactum.* Supra *E* primum adſcriptum eſt *V*, ſupra *S* vero *G*. Inde Reg. Men. Voſſ. *improbe à rege factum.* Pal. unus audentior: *improbe à rege factum dicere.* Vides ut paullatim eatur in pejus. Voluerat autem optimus ſimpliciter: *adeo non diſſimulavit improbare ſe factum.*

[t] *Miſſo Syphace & cæteris captivis.*] Omnes Gall. exciſa voce *cæteris*, quam adſutam eſſe monuimus olim ad lib. 3, 35.

remibus in Africam navigaverit: Aſdrubal, Pœnorum imperator, non ipſe modo ad eum in regnum venerit, ſed etiam filiam ei nuptum dederit. Habuiſſe eum tempore uno in poteſtate duos imperatores; Pœnum Romanumque. Sicut ab Diis immortalibus pars utraque hoſtiis mactandis pacem petiſſet, ita ab eo utrimque pariter amicitiam petitam. Jam tantas habuiſſe opes, ut Maſiniſſam regno pulſum eo redegerit; ut vita ejus, fama mortis, & latebris, ferarum modo in ſilvis rapto viventis, tegeretur. His ſermonibus circumſtantium celebratus rex, in prætorium ad Scipionem eſt perductus. Movit & Scipionem quum fortuna priſtina viri præſenti fortunæ collata; tum recordatio hoſpitii dextræque datæ, & fœderis publice ac privatim juncti. Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in alloquendo victore, nam quum Scipio, quid ſibi voluiſſet, quæreret, qui non ſocietatem ſolum abnuiſſet Romanam, ſed ultro bellum intuliſſet; tum ille, *peccaſſe quidem ſeſe, atque inſaniſſe fatebatur.* [v] *ſed non tum demum, quum arma adverſus populum Romanum cepiſſet; exitum ſui furoris fuiſſe, non principium. Tunc ſe inſaniſſe, tum hoſpitia privata & publica fœdera omnia ex animo ejeciſſe, quum Carthaginienſem matronam domum acceperit. Illis nuptialibus facibus regiam conflagraſſe ſuam; illam furiam peſtemque omnibus delinimentis animum ſuum avertiſſe atque alienaſſe:* [x] *nec conquieſſe, donec ipſa manibus ſuis nefaria ſibi arma adverſus hoſpitem atque amicum induerit. Perdito tamen atque afflicto ſibi hoc in miſeriis ſolatii eſſe, quod in omnium hominum inimiciſſimi ſibi domum ac penates eandem peſtem ac furiam tranſiſſe videat.*

v *Sed eum demum, quum arma.*] Omnes Gall. & Voſſ. *ſed non tum demum.* Ergo mutanda diſtinctio, & reponendum: *tum ille, peccaſſe quidem ſeſe atque inſaniſſe fatebatur; ſed non tum demum, quum arma adverſus populum Romanum cepiſſet: exitum eum ſui furoris fuiſſe, non principium. tunc ſe inſaniſſe, tum hoſpitia privata & publica fœdera omnia ex animo ejeciſſe, cum Carthaginienſem.* Sic enim etiam, & melius, ut puto, Put. & Voſſ.

x *Nec quieviſſe, donec ipſa.*] Put. reg. Men. optimus Pall. *nec conquieſcere donec.* Pet. *nec conquieſſe donec.* Hoc voluit Livius & ſignificant illi. Cicero 1. famil. 1. *niſi perfecta re de me non conquieſti.* Viſe ad lib. 26, 22. Optimi etiam: *nefaria ſibi arma &c. induceret.*

y Neque

deat. y *neque prudentiorem, neque conſtantiorem Maſiniſſam, quam Syphacem eſſe, etiam juventa incautiorem. certe ſtultius illum atque intemperantius eam quam ſe duxiſſe.* Hæc non 14
hoſtili modo odio, ſed [1] amoris etiam ſtimulis, amatam apud æmulum cernens, quum dixiſſet; non mediocri cura Scipionis animum pepulit. & fidem criminibus, z raptæ prope inter arma nuptiæ neque conſulto neque [illegible]o Lælio, faciebant: tamque præceps feſtinatio, a ut quo die captam hoſtem vidiſſet, eodem matrimonio junctam acciperet, b & ad penates hoſtis ſui nuptiale ſacrum conficeret. c eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quod ipſum in Hiſpania juvenem nullius forma pepulerat captivæ. Hæc ſecum volutanti Lælius ac Maſiniſſa ſupervenerunt; quos quum d pariter ambo & benigno vultu excepiſſet, & egregiis laudibus frequenti prætorio celebraſſet; e abductum in ſecretum Maſiniſſam ſic alloquitur: *Aliqua te exiſtimo, Maſiniſſa, intuentem in me bona, & principio in Hiſpania ad jungendam mecum amicitiam veniſſe, & poſtea in Africa teipſum, ſpeſque omnes tuas in fidem meam commiſiſſe. Atqui nulla earum virtus eſt, propter*

quas

y *Neque prudentiorem.*] Sic Put. ſic omnes Gall. duoque Pall. & Voſſ. ac præterea: *etiam juventa incautiorem. certe ſtultius illum atque intemperantius eam quam ſe duxiſſe.* Ceſſet igitur & Rhenani Sigoniique ſectio, quorum mutili codices mali auctores.

z *Facta prope inter arma nuptiæ.*] Put. Voſſ. reg. Men. Pal. *raptæ.* Præclare: nam *raptum* eleganter dicitur quidvis raptim factum: quod alibi non nullis veterum vindicatis locis oſtendimus.

a *Vt quo die captam reginam vidiſſet.*] Cui obſcurum poteſt eſſe vulgatam ex interpretatione natam, & ſcripſiſſe Livium: *quo die captam hoſtem vidiſſet.* Priſciani regula eſt. 5. *In is finita nomina ſi ad homines proprie ſolos pertinent, communia ſunt, & non faciunt ex ſe neutra: ut hic & hæc civis, hic & hæc hoſtis.* Statius in ſecundo Thebaidos: *Turbidus incertuſque oculis vigilantibus hoſtem Occupat amplexu.* Cum de uxore Helymi Gorge loquitur. Vbi corrige: *in quinto Thebaidos.*

b *Et apud penates hoſtis ſui.*] Scripti, *ad penates.*

c *Et eo fœdiora hæc videbantur.*] Dele auctoribus manu exaratis copulativam, & hinc incipe novam periodum: *Eo fœdiora.*

d *Pariter ambos & benigno.*] Put. *ambo.*

e *Adductum in ſecretum.*] Lege: *abductum:* ut Voſſ. Men. & priſcæ editiones.

VARIORUM.

1 *A novis etiam ſtimulis.*] Vet. lib. *Amoris etiam ſtimulis.* Egregie. oppoſuit enim hoſtili odio amoris ſtimulos. quam ζηλοτυπίαν Græci vocant.

quas appetendus tibi viſus ſim, quæ ego æque atque temperantia & continentia libidinum gloriatus fuerim. Hanc te quoque ad cæteras tuas eximias virtutes, Maſiniſſa, adjeciſſe velim, [a] *non eſt, non, (mihi crede) tantum ab hoſtibus armatis ætati noſtræ periculum, quantum ab circumfuſis undique voluptatibus. qui eas ſua temperantia frenavit ac domuit, næ* [b] *multo majus decus, majoremque victoriam ſibi peperit, quam nos Syphace victo habemus. Quæ me abſente ſtrenue ac fortiter feciſti,* [redacted] *commemoravi, & memini. cætera teipſum reputare tecum, quam, me dicente, erubeſcere malo. Syphax populi Romani auſpiciis victus captuſque eſt. Itaque ipſe, conjunx, regnum, ager, oppida, homines, qui incolunt, quicquid denique Syphacis fuit, præda populi Romani eſt: & regem, conjugemque ejus, etiamſi non civis Carthaginienſis eſſet, etiamſi non patrem ejus imperatorem hoſtium videremus, Romam oporteret mitti, ac ſenatus populique Romani de ea judicium atque arbitrium eſſe: quæ regem nobis ſocium alienaſſe,* [c] *atque in arma egiſſe præcipitem dicatur.*

Itaque ſic vertit hunc locum Appianus: *ταῦτα ὁ μὲν ἔλεγεν εἴτε ἀληθεύων, εἴτε ζηλοτυπούμενος, καὶ Μασανίσσην ἐς τὰ μέγιστα βλάπτων.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Nam non eſt, mihi crede, tantum ab hoſtibus armatis ætati noſtræ periculi.*] Put. & regius conjunctione incipiente hanc periodum omiſſa: *Non eſt, non, mihi crede, tantum ab hoſtibus armatis ætati* (Put. reg. Men. *ætatis*) *noſtræ periculum.* Hoc poſtremum tenent omnes. Sed illud primum multo efficacius vulgato. Varro lib. 3. de re ruſtica c. 2. *non tibi decoquet, non, ornithon.* Cicero 1. in Verr. *Quid judices? non crimina, non teſtes, non exiſtimationem populi Ro ſequentur? non. omnia in unius poteſtate ac moderatione vertentur.* Terentius Phorm. 2, 1. *non. non ſic futurum eſt. non poteſt.* Seneca lib. 3. de benef. c. 23. *Non eſt, mihi crede, non, dico, ſervilis animi, egregium factum fama ſceleris emiſſe.* Ita Mſſ. codices, quam vim adſeverandi non ceperunt viri docti. Idem lib. 3. de benefic. c. 21. *non eſt iſta admonitio, non; convitium eſt.* A. Gellius lib. 14. *Sed enim de viris optimis & graviſſimis ſi credendum hoc aut ſuſpicandum fuit, cauſſam equidem eſſe non arbitror, non, obtrectationis neque invidiæ, neque de gloria majore parienda certationis.* Sic quoque Mſſ. Vulgo unam negativam aboleverunt.

b *Multo majus decus.*] Rhenanus invenit in ſuo, *ut multo*, & inde finxit, *næ multo*: Sigonius, *is multo.* Hoc ne quem turbet, teſtor neque in Put. neque in ullo eorum, quos oculis uſurpavi, me illud *Ut* notaſſe.

c *Atque in arma coegiſſe præcipitem dicatur.*] Multo Latinius Put. & omnes Gal. *atque in arma egiſſe præcipitem.* Antonius apud Cic. Philip. 13. *eos, qui me præcipitem egerint.* Virgilius 5. Æneid. *Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto.* Lucanus lib. 2. *nullum furor egit in arma: Caſtra petunt magna victi mercede.*

d Cum

dicatur. Vince animum. cave deformes multa bona uno vitio, & tot meritorum gratiam majore culpâ, quam cauſſa culpæ eſt, corrumpas. Maſiniſſæ hæc audienti, non rubor ſolum ſuffuſus, ſed lacrymæ etiam obortæ: & quum, ſe quidem in poteſtate futurum imperatoris dixiſſet, oraſſetque eum, ut quantum res ſineret, fidei ſuæ temere obſtrictæ conſuleret, promiſiſſe enim, ſeſe in nullius poteſtatem [illegible]diturum, ex prætorio in tabernaculum ſuum confuſus conceſſit. Ibi arbitris remotis, [d] quum crebro ſuſpiritu, & gemitu, quod facile ab circumſtantibus tabernaculum exaudiri poſſet, aliquantum temporis conſumpſiſſet; ingenti ad poſtremum edito gemitu, [e] fidum è ſervis vocat, ſub cujus cuſtodia regio more ad incerta fortunæ venenum erat, & miſtum in poculo ferre ad Sophonisbam jubet, ac ſimul nunciare: *Maſiniſſam libenter primam ei fidem præſtaturum fuiſſe, quam vir uxori debuerit. Quoniam arbitrium ejus, qui poſſint, adimant, ſecundam fidem præſtare, ne viva in poteſtatem Romanorum veniat. Memor patris imperatoris, patriæque & duorum regum, quibus nupta fuiſſet: ſibi ipſa conſuleret.* Hunc nuncium ac ſimul venenum ferens, miniſter, quum ad Sophonisbam veniſſet, *Accipio*, inquit, *nuptiale munus; nec ingratum, ſi nihil majus vir uxori præſtare potuit. Hoc tamen nuncia; melius me morituram fuiſſe, ſi non in funere meo nupſiſſem.* [f] non locuta eſt fero-

d *Cum crebro ſuſpirio & gemitu.*] Sane optimus codex Putean. plane: *ſuſpiritu.* Et meliores quoſvis ſequaces habet: in quibus & Pal. unus. Plautus Mercatore: *Simul enicato ſuſpiritus.* A quo & mutuatus id Appuleius. Nam Ciceronem ad Atticum omitto, quia illic dubia lectio. reſtituenda eidem Appulejo ea vox lib. 8. Metamorp. *Hæc ille longos trahens ſuſpiritus & nonnunquam illacrymans, graviter adfectis ruſticis annunciabat.* Vulgo erat *longo ſpiritu.* Vide obſervat. in ſcript. Eccleſ. Videndum etiam, ne illa *& gemitu* inſiticia ſint, quia tam prope ſequitur, *ingenti ad poſtremum edito gemitu.*

e *Fido ex ſervis uno accito, ſub cujus cuſtodia.*] Eſt naſuti correctoris, qui fruſtra hiare orationem putavit. Put. reg. & alii meliores: *fidum è ſervis vocat, ſub cujus.* Seneca de brev. vitæ cap. 10. Fabianus, *non ex his cathedrariis philoſophis, ſed ex veris & antiquis.* Tacitus 4. ann. *percuſſorem Agerinum ex intimis Agrippinæ libertis.* Suetonius Octav. *Proculum ex acceptiſſimis libertis mori coëgit.* Statim, utcumque ſilentibus libris, lege: *& miſtum in poculo.* non *ei.*

f *Nec locuta eſt ferocius.*] Omnes Gall. & Voſſ. *Non locuta.*

ferocius, quam acceptum poculum nullo trepidationis ſigno dato impavide hauſit. Quod ubi nunciatum eſt Scipioni, [g] ne quid æger animi ferox juvenis gravius conſuleret, accitum eum extemplo nunc ſolatur; nunc, quod temeritatem temeritate alia luerit, triſtioremque rem quam neceſſe fuerit, fecerit, leniter caſtigat. Poſtero die, ut à præſenti motu averteret animum ejus, in tribunal eſcendit: & concionem advocari juſſit. Ibi Maſiniſſam primum regem appellatum, eximiiſque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, ſella curuli, & ſcipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. Addit verbis honorem, *Neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatu eſſe. quo unum omnium externorum dignum Maſiniſſam populus Romanus ducat.* Lælium deinde, & ipſum collaudatum, aurea corona donat. & alii militares viri, prout à quoque navata opera erat, donati. [h] His honoribus mollitus regis animus, erectuſque in ſpem propinquam, ſub-
16 lato Syphace, omnis Numidiæ potiundæ. Scipio C. Lælio cum Syphace aliiſque captivis Romam miſſo, cum quibus & Maſiniſſæ legati profecti ſunt, ipſe ad Tuneta rurſum caſtra refert; [i] & quæ munimenta inchoaverat, permunit. Carthaginienſes, non brevi ſolum, ſed prope vano gaudio, ab ſatis proſpera in præſens oppugnatione claſſis perfuſi, poſt famam capti Syphacis, in quo plus prope, quam in Aſdrubale atque exercitu ſuo ſpei repoſuerant, perculſi, jam nullo auctore belli ultra audito oratores ad pacem petendam mittunt triginta ſeniorum principes. id erat ſanctius apud illos conſilium, ma-

ximaque

g *Ne quid ager animo.*] Iidem cum duobus Pall. & Sigon. *ager animi.* Lib. 1. de Lucretia: *conſolantur ægram animi.* Lib. 2. *ægro animi eadem illa in ſomno obverſata ſpecies.* Sicubi Mſſ. annuerent, ſollicitarem & lib. 2, 3. *Ita jam ſua ſponte ægris animis legati ſuperveniunt.* Ne omnino adfirmem retinet me eodem libro cap. 42. *Acceſſere ad ægras jam omnium mentes prodigia cæleſtia.* Lib. 25. *ut aliqua ſolatia invenire ægro animo paſſem.*

h *Iis honoribus mollitus regis animus.*] Meliores: *His honoribus mollitur.* Forte, *erectus in.*

i *Et quæ munimenta inchoaverat, permuniit.*] Put. reg. Men. *permunit.*

k More

ximaque ad ipſum ſenatum regendum vis. Qui ubi in caſtra Romana & prætorium pervenerunt, [k] more adulantium (accepto, credo, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conveniens oratio tam humili adulationi fuit, non culpam purgantium, ſed transferentium initium culpæ [l] in Annibalem, impotentiæque ejus fautores. Veniam civitati petebant, civium temeritate bis jam ante everſæ, incolumi futuræ iterum hoſtium beneficio. *Imperium ex victis hoſtibus populum Romanum, non perniciem petere. Paratis obedienter ſervire, quæ vellet, imperaret.* Scipio, *& veniſſe ea ſpe in Africam ſe* ait, *& ſpem ſuam proſpero belli eventu auctam, victoriam ſe, non pacem, domum reportaturum eſſe; tamen quum victoriam prope in manibus habeat, pacem non abnuere; ut omnes gentes ſciant, populum Romanum & ſuſcipere juſte bella, & finire. Leges pacis ſe has dicere. Captivos & perfugas, & fugitivos reſtituant: exercitus ex Italia & Gallia deducant: Hiſpania abſtineant: inſulis omnibus, quæ inter Italiam & Africam ſunt, diſcedant:* [1] *naves longas, præter viginti, omnes tradant: tritici quingenta, hordei trecenta millia modiûm.* Pecuniæ ſummam quantam imperaverit, parum convenit. alibi quinque millia talentûm, alibi quinque millia pondo argenti, alibi duplex ſtipendium militibus imperatum invenio. *His conditionibus*, inquit, *placeatne pax, triduum ad conſultandum dabitur. Si placuerit, mecum inducias facite, Romam ad ſenatum mittite legatos.* Ita dimiſſi Carthaginienſes, nullas recuſandas conditiones pacis quum cenſuiſſent (quippe qui moram temporis quærerent, dum Annibal in Africam trajiceret) legatos alios ad Scipionem, ut inducias facerent, alios Romam ad pacem petendam mittunt;

k *More adorantium.*] Quidquid eſt membranarum: *more adulantium*, &, *tam humili adulationi:* quæ contra Sigonium pridem probavimus.

l *In Hannibalem impotentiaque ejus fautores.*] Non mutarem: ſed Put. *potentiaque ejus.* Pal. unus: *in Hannibalem, in patrem, potentiaque ejus fautores.* Voſſ. *impatientiaque.*

VARIORUM.

1 *Naves longas præter viginti.*] Puto legendum præter *triginta.* Polybius:

μηδὲ

mittunt; ducentes paucos in ſpeciem captivos, perfugaſque & fugitivos, quo impetrabilior pax eſſet.
17 Multis ante diebus Lælius, cum Syphace primoribuſque Numidarum captivis, Romam venit: quæque in Africa geſta eſſent, omnia expoſuit ordine Patribus; ingenti omnium & in præſens lætitia, & in futurum ſpe. Conſulti inde Patres, Regem in cuſtodiam Albam mittendum cenſuerunt: Lælium retinendum, donec legati Carthaginienſes venirent. Supplicatio in quatriduum decreta eſt. P. Ælius prætor ſenatu miſſo, & concione inde advocata, cum C. Lælio in Roſtra eſcendit. Ibi vero audientes, fuſos Carthaginienſium exercitus, devictum & captum ingentis nominis regem, Numidiam omnem egregia victoria peragratam; tacitum continere gaudium non poterant, quin clamoribus, quibuſque aliis multitudo ſolet, lætitiam immodicam ſignificarent. Itaque prætor extemplo edixit, *Uti æditui ædes ſacras omnes tota urbe aperirent, circumeundi,* [a] *ſalutandique Deos agendique grates per totum diem populo poteſtas fieret.* Poſtero die legatos Maſiniſſæ in ſenatum introduxit. *Gratulati primum ſenatui ſunt, quod P. Scipio proſpere res in Africa geſſiſſet: deinde gratias egerunt, quod Maſiniſſam non appellaſſet modo regem, ſed feciſſet; reſtituendo in paternum regnum: in quo poſt Syphacem ſublatum, ſi ita Patribus viſum eſſet, ſine metu & certamine eſſet regnaturus. Deinde, quod collaudatum pro concione, ampliſſimis decoraſſet donis: quibus ne indignus eſſet, & dediſſe operam Maſiniſſam, & porro daturum eſſe. Petere, ut regium nomen, cæteraque Scipionis beneficia & munera, ſenatus decreto confirmaret: & niſi moleſtum eſſet, illud quoque petere Maſiniſſam, ut Numidas captivos, qui Romæ in cuſtodia eſſent, remitterent. Id ſibi amplum apud populares futurum eſſe.* Ad ea reſponſum legatis: *Rerum geſtarum in Africa proſpere, communem ſibi*

cum

μηδὲ ναῦς ἔχειν μακρὰς πλείους τριάκοντα. Facilis autem eſt menda apud Livium ex *triginta* reddi *viginti*. ut ſæpe alias. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Salutandi deos agendique gratias.*] Optimi *grates.*

b *Regem*

cum rege gratulationem eſſe. Scipionem recte atque ordine videri feciſſe, quod eum [b] *regem appellaverit: & quicquid aliud fecerit, quod cordi foret Maſiniſſæ, ea Patres comprobare atque laudare.* Munera, quæ legati ferrent regi, decreverunt: ſagula purpurea duo cum fibulis aureis ſingulis, & lato clavo tunicis: & equos duo phaleratos: bina equeſtria arma cum loricis: & tabernacula, militaremque ſupellectilem, [c] [1] qualem præberi conſuli mos eſſet. Hæc regi prætor mittere juſſus. legatis in ſingulos dona ne minus quinûm millium, [d] comitibus eorum millium æris: & veſtimenta bina legatis, ſingula comitibus, Numidiſque; [e] qui ex cuſtodia emiſſi redderentur regi. [2] ad hoc [f] [3] ædes, libera loca, lautia legatis decreta. Eadem 18 æſtate,

b *Regem appellaſſet, & quicquid aliud feciſſet, quod honori.*] Omnes Gallici & Pal. optimus cum tribus Florent. & Barberino: *quod eum regem appellaverit, & quidquid aliud fecerit; quod cordi foret Maſiniſſæ.* Cur mutarunt veterem ſcripturam? An quia ſæpius de diis uſurpat Livius, *cordi eſſe*, ideo de homine non potuit? Immo & alibi de hominibus uſurpat, & præter illum alii optimi ſcriptores.

c *Qualem præberi conſuli mos eſt.*] Put. & reg. *mos eſſet.* Cicero lib. 5. ad Attic. ep. 18. *ſociis multo fidelioribus utimur, quam quiſquam uſus eſſet.* Nam & hic vulgarius diceremus: *uſus eſt.* Noſter lib. 37. *Tardius navigaverant regii adverſo tempore eteſiarum, quod velut ſtatum Favoniis ventis eſſet.*

d *Comitibus eorum millibus æris.*] Omnes Gall. *comitibus eorum millium æris.* nam & hoc pendet à τῷ *ne minus.* Voſſ. *mille æris.*

d *Qui ex cuſtodia miſſi.*] Put. Men. Voſſ. *emiſſi.*

f *Ædes, libera loca.*] Optimus *liberas*: alii omnes aut *liberas* aut *libera.*

VARIORUM.

1 *Qualem præberi conſuli mos eſt.*] Magiſtratus vaſis argenteis, inſtrui ſolitos, & anulis aureis publicè præbitis, auctor eſt Valer. Cic. in Sexta Verrina &c. *Godelev.*

2 *Ad hoc ædes liberæ, loca, & lautia legatis decreta.*] Ædes liberas interpretor, quæ nulli alii vel inquilino vel habitatori ſerviunt, quaſque, cui dabantur, & qui in eis collocabatur, ſolus cum ſua familia incoleret. Turnebus. At ego *ædes liberas* interpretor, ædes gratuitò legatis à Populo Rom. traditas: hoc eſt, quarum gratia nullam penſionem penderent legati. *Locum* interpretamur, ad ſpectandum in theatro, Suetonius Auguſt. 44. *Lautia*, interpretantur munera quæ à Pop. Rom. legatis vel Principibus externis dabantur. Ego, tantummodo munera ad quotidianum victum ſpectantia; qualia & noſtris temporibus Reſp. Veneta Principibus viris advenientibus exhibere conſuevit. *Lautia* enim quaſi lauta ſeu lautitia ſunt dicta. *Marcell Donat.*

3 *Ædes, libera loca.*] Vet. lib. *Ædes liberæ, loca, lautia.* Sic lib. 28. *Locus inde lautiaque legatis præberi juſſa.* Et lib. 43. *Senatus in formulam ſociorum eum referri juſſit, locum, lautia præberi.* Et lib. 45. *Conſulti patres ſtantibus in comitio legatis an locum, lautia ſenatumque darent.* Et lib. 33. *Macedones deducti extra urbem in villam publicam ibique locus & lautia præbita.* Sigonius.

4 *Vanum*

æſtate, qua hæc decreta Romæ, & in Africa geſta ſunt, P. Quintilius Varus prætor, & M. Cornelius proconſul, in agro Inſubrium Gallorum cum Magone Pœno [a] ſignis collatis pugnarunt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius ſuas in ſubſidiis tenuit, ipſe ad prima ſigna equo advectus: proque duobus cornibus prætor ac proconſul milites ad inferenda in hoſtes ſigna ſumma vi hortabantur. Poſteaquam nihil commovebant, tum Cornelio Quintilius: *Lentior, ut vides, fit pugna*, inquit: *& induratus præter ſpem reſiſtendo hoſtium timor: ac ne vertat in audaciam, periculum eſt. Equeſtrem procellam excitemus oportet, ſi turbare ac ſtatu movere volumus. Itaque vel tu, ad prima ſigna prælium ſuſtine, ego inducam in pugnam equites: vel ego hic in prima acie rem geram, tu quatuor legionum* [b] *equites in hoſtem emitte.* Utram vellet prætor muneris partem proconſule accipiente, Quintilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat, impigro juvene, ad equites pergit: juſſoſque eſcendere in equos, repente in hoſtem emittit. Tumultum equeſtrem auxit clamor ab legionibus additus: nec ſtetiſſet hoſtium acies, ni Mago ad primum equitum motum paratos elephantos extemplo in prælium induxiſſet. Ad quorum ſtridorem odoremque & adſpectum territi equi, [4] vanum equeſtre auxilium fecerunt. & ut permixtus, ubi cuſpide uti & cominus gladio poſſet, roboris majoris Romanus eques erat; ita in ablatum paventibus procul equis melius ex intervallo Numidæ jaculabantur. Simul & peditum legio duodecima, magna ex parte cæſa, pudore magis quam viribus tenebat locum: nec diutius tenuiſſet, [c] ni ex ſubſidiis tertiadecima legio in primam aciem inducta, [d] præ-

4 *Vanum equeſtre auxilium fecerunt.*] Nam cum lentior eſſet peditum pugna ad movendos hoſtes, equites in aciem erant inducti, quorum tamen auxilium ab elephantorum ſtridore & odore vanum factum eſſe ait. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Signis collatis pugnaverunt.*] Omnes Gall. *pugnarunt.*

b *Equites in hoſtem emittito.*] Put. Men. Voſſ. *emitte.*

c *Niſi ex ſubſidiis xiii. legio.*] Put. & Men.

[d] prælium dubium expetiſſet, [e] Magoque ex ſubſidiis Gallos integræ legioni oppoſuiſſet. Quibus haud magno certamine fuſis, haſtati legionis undecimæ conglobant ſeſe, atque elephantos jam etiam peditum aciem turbantes invadunt. in quos cum pila confertos conjeciſſent, nullo ferme fruſtra emiſſo, omnes retro in aciem ſuorum averterunt: quatuor gravati vulneribus corruerunt. Tum prima commota hoſtium acies; ſimul omnibus peditibus, [f] ut averſos videre elephantos, ad augendum pavorem ac tumultum effuſis. ſed donec ſtetit ante ſigna Mago, gradum ſenſim referentes ordines, tenorem pugnæ ſervabant; poſteaquam [g] femine transfixo cadentem, auferrique ex prælio prope exſanguem videre; [h] extemplo in fugam omnes verſi ad quinque millia hoſtium eo die cæſa, & [i] ſigna militaria duo & viginti capta. Nec Romanis incruenta victoria fuit: duo millia & trecenti de exercitu prætoris, pars multo maxima ex legione [k] duodecima amiſſi. inde & tribuni militum duo,

Men. *tertia decuma*. Alii, *tertia decima* fere expreſſis literis.

d *Prælium dubium excepiſſet.*] Gall. & Voſſ. *expetiſſet*. *Expetere prælium* eſt ſumere, capeſſere, ut *expetere pænas*. Noſter lib. 6. *Adeſte dii teſtes fœderis, expetite pœnas debitas ſimul vobis violatis, nobiſque per numen veſtrum deceptis.* Lib. 1. *jam Horatius cæſo hoſte victor ſecundam pugnam petebat.* Sic Plautus Moſtellaria 4, 1. *expetere conſilia* pro capere vel ſumere.

e *Magoque ex ſubſidiis Gallos integræ legioni oppoſuiſſet.*] Hæc res non fuit cauſſa, cur duodecima legio teneret locum. Itaque diſtingue & ſcribe: *expetiſſet. Mago quoque ex ſubſidiis Gallos integræ legioni oppoſuit.*

f *Vt averſos videre elephantos.*] Put. *odere*. Reg. Men. Voſſ. *odore*. Scribe, *egere*. Pedites intelligo Romanos.

g *Femore transfixo cadentem.*] Miſeret me docti viri, qui hoc pro *femine transfixo* ſupponit: præclaro argumento, quia *transfixum femur* alibi dicit Livius. Atqui idem lib. 22. *jacentes vivos ſucciſis feminibus poplitibuſque invenerunt.* Lucretius, *faſtigia ſurarum ac feminum pedibus fundata.* Cicero 4. Verr. *cujus in femine literulis minutis argenteis nomen Myronis erat inſcriptum.* Quintilianus, *à reo femina ſua ferro petita.* Suetonius Tito: *equo quadam acie ſub feminibus amiſſo.* Cæſar lib. 7. de bello Gall. *teretes ſtipites feminis craſſitudine.* Sic & legendum ex Modianis, Flor. & Dan. lib. 6. Curtii cap. 1. *donec haſta femina perfoſſa plurimo ſanguine effuſo deſtituere pugnantem.* Quod nollem denuo nuper interpellatum. Virgilius in decimo: *Eripit à femine.* Quare nos veterem lectionem Gall. omnibus & Voſſiano volentibus reſtituimus.

h *Extemplo in fugam omnes converſi.*] Omnes Gall. Pal. Voſſ. *verſi*.

i *Signa militaria duodeviginti.*] Omnes: *duo & viginti*. Vt & mox, *duo & viginti equites*.

k *Duodecima amiſſi. inde & tribuni.*]

duo, M. Coſconius, & M. Mænius: tertiædecimæ quoque legionis, quæ poſtremo prælio affuerat, Cn. Helvius tribunus militum in reſtituenda pugna cecidit, & duo & viginti ferme equites illuſtres obtriti ab elephantis cum centurionibus aliquot perierunt: & longius certamen fuiſſet, ni vulnere ducis conceſſa victoria eſſet.
19 Mago proximæ noctis ſilentio profectus, quantum pati viæ per vulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos pervenit. ibi eum legati ab Carthagine paucis ante diebus in ſinum Gallicum appulſis navibus adierunt, jubentes, primo quoque tempore in Africam trajicere. idem & fratrem ejus Annibalem (nam ad eum quoque iſſe legatos eadem jubentes) facturum. Non in eo eſſe Carthaginienſium res, ut Galliam atque Italiam armis obtineant. Mago, non imperio modo ſenatus periculoque patriæ motus, ſed metuens etiam, ne victor hoſtis moranti inſtaret, Ligureſque ipſi relinqui Italiam à Pœnis cernentes, ad eos quorum mox in poteſtate futuri eſſent, deficerent, ſimul ſperans leniorem in navigatione, quam in via jactationem vulneris, fore & curationi omnia commodiora, impoſitis copiis in naves profectus, vixdum ſuperata Sardinia, ex vulnere moritur: naves quoque aliquot Pœnorum disjectæ in alto à claſſe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terra marique in parte Italiæ, quæ jacet ad Alpes, geſta. Conſul C. Servilius, nulla memorabili re in provincia Etruria, [l] & Gallia (quoniam eo quoque proceſſerat) geſta, patre C. Servilio, & C. Lutatio patruo ex ſervitute poſt ſextumdecimum annum receptis, qui ad vicum Tanetum à Boiis capti fuerant; [m] hinc patre, hinc

Catulo

ni.] Put. reg. Men. Voſſ. *pars multo maxima ex legione duodecima amiſſi. inde tribuni.*

l *Et Gallia, nam eo quoque proceſſerat.*] Put. *& Gallia quò jam eo quoque.* Reg. & Men. *qua jam eo quoque.* Scribe: *in provincia Etruria & Gallia (quoniam eo quoque proceſſerat) geſta.*

m *Hinc patre, hinc patruo latera circumdantibus.*] Put. & Voſſ. *hinc patre hinc Catulo.* Quod cognomen C. Lutatii patrui. Deinde omnes Gall. & Voſſ.

ſatiſſi

Catulo lateri circumdatis, privato magis quam publico decore inſignis Romam rediit. Latum ad populum eſt, *ne C. Servilio fraudi eſſet, quod patre, qui ſella curuli ſediſſet, vivo, quum id ignoraret, tribunus plebis atque ædilis plebis fuiſſet,* [n] *contra quam ſanctum legibus erat.* Hac rogatione perlata, in provinciam rediit. Ad C. Servilium conſulem, qui in Bruttiis erat, Conſentia, Uffugum, Vergæ, Beſidiæ, Hetriculum, Sypheum, Argentanum, Clampetia, multique alii ignobiles populi, ſeneſcere Punicum bellum cernentes, defecere. Idem conſul cum Annibale in agro Crotonienſi acie conflixit. Obſcura ejus pugnæ fama eſt. Valerius Antias, quinque millia hoſtium cæſa ait. quæ tanta res eſt, ut aut impudenter ficta ſit, aut negligenter prætermiſſa. Nihil certe ultra rei in Italia ab Annibale geſtum. nam ad eum quoque legati ab Carthagine, vocantes in Africam, iis forte diebus, quibus ad Magonem, venerunt. Frendens gemenſque ac vix 20
lacrymis temperans, dicitur legatorum verba audiſſe. poſteaquam edita ſunt mandata: *Jam non perplexe,* inquit, *ſed palam revocant, qui, vetando ſupplementum & pecuniam mitti, jamgridem retrahebant. Vicit ergo Annibalem non populus Romanus toties cæſus fugatuſque, ſed ſenatus Carthagínienſis obtrectatione atque invidia. neque hac deformitate reditus mei tam P. Scipio exſultabit atque efferet ſeſe, quam Hanno, qui domum noſtram, quando alia re non potuit, ruina Carthaginis oppreſſit.* Jam hoc ipſum præſagiens animo, præparaverat ante naves. itaque inutili militum turba præſidii ſpecie in oppida Bruttii agri, quæ pauca magis metu, quam fide continebantur, dimiſſa, quod roboris in exercitu erat, in Africam tranſvexit: multis Italici generis (quia

lateri. In ultima voce differentia eſt. nam Pet. *circumdatus.* Reg. Men. Voſſ. *circumdantes.* Sed princeps omnium ille Put. *circumdatis.* Hunc ergo tutiſſimum ſequi: *hinc patre, hinc Catulo lateri circumdatis.* Curtius lib. 4. *In duo cornua diviſerat peditem, utrimque lateri equite circumdato.*

n *Contra quam ſancitum.*] Put. duo Pall. *contra quam ſanctum legibus erat.* Pal. tertius: *factum.*

(quia in Africam ſecuturos abnuentes conceſſerant in Junonis Laciniæ delubrum, inviolatum ad eam diem) in templo ipſo fœde interfectis. Raro quemquam alium patriam ° exilii cauſſa relinquentem, magis mœſtum abiſſe ferunt, quam Annibalem hoſtium terra excedentem. Reſpexiſſe ſæpe Italiæ littora, p & Deos homineſque accuſantem, in ſe quoque ac ſuum ipſius caput execratum, *Quod non cruentum ab Cannenſi victoria militem Romam duxiſſet. Scipionem ire ad Carthaginem auſum, qui conſul hoſtem in Italia Pœnum non vidiſſet. ſe centum millibus armatorum ad Traſimenum & Cannas cæſis, circa Caſilinum, Cumaſque & Nolam conſenuiſſe.* Hæc accuſans, querenſ-
21 que, ex diutina poſſeſſione Italiæ eſt detractus. Romam per eoſdem dies, & Magonem & Annibalem profectos allatum eſt. cujus duplicis gratulationis minuit lætitiam, & quod parum duces in retinendis iis (quum id mandatum ab ſenatu eſſet) aut animi, aut virium habuiſſe videbantur: & quod ſolliciti erant, omni belli mole in unum ducem exercitumque inclinata, quo evaſura eſſet res. Per eoſdem dies legati Saguntini venerunt, comprehenſos cum pecunia adducentes Carthaginienſes, qui ad conducenda auxilia in Hiſpaniam trajeciſſent. q ducentum & quinquaginta auri, octingenta pondo argenti in veſtibulo curiæ poſuerunt. Hominibus acceptis, & in carcerem conditis, auro argentoque reddito, gratiæ le-

gatis

o *Exilii cauſſa relinquentem magis mœſtum abiſſe ferunt, quam.*] Optimi deſecant τὸ *magis*. Pall. tres: *tam mœſtum*: duo: *linquentem.*

p *Et deos homineſque accuſantem: ſe quoque.*] Τὸ & à fronte ſupervacuum eſſe & cancellandum cenſeo. Dein elegantius ſcripti: *in ſe quoque ac ſuum ipſius caput exſecratum.* Firmat ipſe auctor lib. 10. *Hac exſecratus in ſe hoſteſque, qua confertiſſimam cernebat Gallorum aciem, concitat equum.* Lib. 39. *Exſecratus deinde in caput regnumque Pruſiæ. & hoſpitales deos violata ab eo fidei teſtes invocans.* Et eodem lib. *& in caput eorum deteſtari minas periculaque, qui id ſuaſiſſent.* Lib. 40. *execrationeſque in agminibus proficiſcentium in regem.* Neque aliter olim editi ab Andrea ad Magontiacenſes. Primum video omiſiſſe Frobenium. In fine omnes Gall. duo Pall. *circa Caſilinum Cumaſque & Nolam conſenuiſſe.*

q *Ducenta & quinquaginta auri.*] Omnes Gallici, Voſſ. & veteres editi uſque ad Moguntinos, qui mutarunt, expreſſe: *ducentum & quinquaginta auri.* Vide de pec. vet. 2, 7.

r *Tranſitus*

gatis actæ: atque inſuper munera data ac naves, quibus in Hiſpaniam reverterentur. Mentio deinde ab ſenioribus facta eſt; *Segnius homines bona quam mala ſentire.* r *Tranſitu in Italiam Annibalis, quantum terroris pavoriſque, ſeſe meminiſſe, quas deinde clades, quos luctus incidiſſe? Viſa caſtra hoſtium è muris urbis: quæ vota ſingulorum, univerſorumque fuiſſe? quoties in conciliis voces, manus ad cœlum porrigentium, auditas:* s *En unquam ille dies futurus eſſet, quo vacuam hoſtibus Italiam bona pace florentem viſuri eſſent? Dediſſe tandem id Deos* t *ſextodecimo demum anno:* v *nec eſſe qui Diis grates*

r *Tranſitus Hannibalis in Italiam quantum terroris pavoriſque injeciſſet, ſeſe meminiſſe.*] Varie interpolatus locus. Primo omnes Gall. præter unum: *tranſitu in Italiam Hannibalis.* Pal. unus, *tranſitum in Ital. Han.* Duo reliqui cum Andrea & eum ſecutis: *tranſitum Hannibalis in Italiam.* Aldina demum, *tranſitus.* Verbum *injeciſſet* omnibus deeſt ſcriptis. Put. Men. Voſſ. & duo Pall. *pavoriſque eſſe meminiſſe.* Reg. *pavoriſque ſeſe meminiſſe.* Ret. *pavoriſque eſſet meminiſſe.* Tertius Pal. *pavoriſque ſenſerint ſeſe meminiſſe.* Andreas, Tarviſ. Ven. Bechar. *pavoriſque eſſe ſe ſemper meminiſſe.* Aſcenſius: *injeciſſe ſe ſemper meminiſſe.* Mog. *injeciſſet ſe ſemper meminiſſe.* Gryphius recidit τὸ *ſemper.* Quæ additamenta cum τῷ *injeciſſet*, orta ſunt ab illis, qui morem Livii in obliquis ejuſmodi orationibus ſuſpendendi ſermonem per infinitivos non deprehenderant, nec bene diſtinguere poterant. Verum videtur: *tranſitu in Italiam Annibalis, quantum terroris pavoriſque, quas deinde clades, quos luctus incidiſſe?*

s *An unquam ille dies futurus eſſet.*] Egregie Put. & meliores: *En unquam.* Sic priſcæ editiones, ſic plures vulgatarum ante ultimas. Et bis jam reſtituimus Livio. Formula eſt παθητικὴν vehementer optantium per interrogationem. Vt apud Plautum Trinummo: *ô pater, En unquam adſpiciam te?* Virgilius: *En unquam patrios longo poſt tempore fines &c. videns mirabor?* Noſter lib. 9. *En unquam futurum, ut congredi armatis cum hoſte liceat?* Aut etiam indignantium. Terentius Phormione: *En unquam cuiquam contumelioſius Audiſtis factam injuriam?* Noſter lib. 4. *En unquam creditis fando auditum eſſe, Numam Pompilium, non modo non patricium, ſed ne civem quidem Romanum, ex Sabino agro accitum, populi juſſu, Patribus auctoribus, Romæ regnaſſe?* Lib. 10. *En unquam fando audiſtis, patricios primo eſſe factos, non de cœlo demiſſos.* Viderint quo jure pro ſimplici interrogatione eandem Plauto inſulſerint aliquot locis nuperi. Equidem rectius pleriſque puto retineri, *an unquam*, aut, *unquamne*, aut *num unquam*, quæ illi mutarunt. Valerius Maximus lib. 7. cap. 6. *En quam aliquis in acie hortaretur, ut pro ſalute conjugum ac liberorum fortiter dimicaret!* Sic legendum clamat ipſe locus. Pighius tamen, *Eamne unquam*: Lipſius, *En quem*: Colerus, *en unquam.*

t *Sextodecimo demum poſt anno.*] Put. Voſſ. alii: *ſexto decimo demum anno.* expulſo τῷ *poſt.* Cicero 10. fam. 23. *quem triduo, cum has dabam literas, exſpectabam.* Et alibi: *diebus octo quibus has dabam.* Lib. 15. ep. 14. *ut te, quem jam diu plurimi facio, tanto intervallo viderem.* Catullus: *Paucis ſi tibi dii favent, diebus.* Nec ſecus editi ante Gryphium.

v *Nec eſſe qui diis gratias agendas cenſeat.*] Optimus codex: *nec eſſe fuit*

grates agendas cenſeant. Adeo ne advenientem quidem gratiam homines benigne accipere; nedum ut præterita ſatis memores ſint. Conclamatum deinde ex omni parte curiæ eſt, uti referret P. Ælius prætor: decretumque, ut quinque dies circa omnia pulvinaria ſupplicaretur, victimæque majores immolarentur centum viginti. Jam dimiſſo Lælio, legatiſque Maſiniſſæ, quum Carthaginienſium legatos de pace ad ſenatum venientes Puteolis viſos, inde terra venturos allatum eſſet; revocari C. Lælium placuit, ut coram eo de pace ageretur. Q. Fulvius Gillo, legatus Scipionis, Carthaginienſes Romam adduxit: quibus vetitis ingredi urbem, hoſpitium in villa publica, ſenatus
22 ad ædem Bellonæ datus eſt. Orationem eandem ferme, quam apud Scipionem, habuerunt; culpam omnem belli à publico conſilio in Annibalem vertentes. *Eum injuſſu ſenatus non Alpes modo, ſed Iberum quoque tranſgreſſum: nec Romanis ſolum, ſed ante etiam Saguntinis, privato conſilio bellum intuliſſe. Senatui ac populo Carthaginienſi,* [x] *ſi quis vere æſtimet, fœdus ad eum diem inviolatum eſſe cum Romanis. Itaque nihil aliud ſibi mandatum eſſe uti peterent, quam ut in ea pace, quæ poſtremo cum conſule Lutatio facta eſſet, manere liceret.* Quum, [y] more tradito, Patribus poteſtatem interrogandi, ſi quis quid vellet, legatos prætor feciſſet; ſenioreſque qui fœderibus interfuerant, alia alii interrogarent, [z] nec meminiſſe per ætatem (etenim omnes ferme juvenes erant) dicerent legati; conclamatum ex omni parte curiæ eſt, Punica fraude electos, qui veterem pa-
23 cem repeterent, cujus ipſi non meminiſſent. Emotis deinde

qui deis grates agendas cenſeant. Reg. Men. Voſſ. *nec eſſe fuit qui dei ſacratas agendas cenſeant.* Vides veram eſſe antiquiſſimi ſcripturam, niſi quod *τὸ fuit*, quid ſibi velit, non exputo. Senſus abolet, & forte ex ſequentibus apicibus ortum eſt, quos cum male expreſſiſſet librarius, quod expreſſerat, delere noluit.

x *Si quis vera æſtimet. fœdus.*] Omnes Gall. optimus Pal. Voſſ. *vere.* lib. 3. *plus hercle aliquanto qui vere rem æſtimare velit.*

y *More tradito à patribus.*] Lege & diſtingue cum Freinshemio: *Quum, more tradito, Patribus.* Lib. 37. de legatis Ætolorum: *Cæterum & præſentes interrogationibus undique ſenatorum, confeſſionem magis noxæ quam reſponſa exprimentium, fatigati ſunt.*

z *Nec meminiſſe ſe per ætatem.*] Omnes

deinde curia legatis, ſententiæ interrogari cœptæ. M. Livius C. Servilium conſulem, qui propior eſſet, arceſſendum, ut coram eo de pace ageretur, cenſebat. quum [a] de re majore quam quanta ea eſſet, conſultatio incidere non poſſet; non videri ſibi abſente conſulum altero, ambobuſve, eam rem agi, ſatis ex dignitate populi Romani eſſe. Q. Metellus, qui triennio ante conſul, dictatorque fuerat, *Quum P. Scipio cædendo exercitus, agros populando, in eam neceſſitatem compuliſſet hoſtes, ut ſupplices pacem peterent; & nemo omnium verius exiſtimare poſſet, qua mente ea pax peteretur, quam is, qui ante portas Carthaginis bellum gereret; nullius alterius conſilio, quam Scipionis* [b] *accipiendam, abnuendamve pacem eſſe.* M. Valerius Lævinus, qui bis conſul fuerat, *Speculatores, non legatos veniſſe arguebat: jubendoſque eos Italia excedere, & cuſtodes cum iis uſque ad naves mittendos: Scipionique ſcribendum, ne bellum remitteret.* Lælius Fulviuſque adjecerunt: *Et Scipionem in eo poſitam habuiſſe ſpem pacis, ſi Annibal & Mago Italia non revocarentur.* [c] *Omnia ſimulaturos Carthaginienſes, duces eos exercituſque exſpectantes. deinde, quamvis recentium fœderum & Deorum omnium oblitos, bellum geſturos.* Eo magis in Lævini ſententiam diſceſſum. Legati pace infecta, ac prope
[d] ſine reſponſo, dimiſſi. Per eos dies C. Servilius con- 24
ſul haud dubius quin pacatæ Italiæ penes ſe gloria eſſet, velut pulſum ab ſe Annibalem perſequens, in Siciliam, inde in Africam tranſiturus, trajecit. Quod ubi Romæ vulgatum eſt, primo cenſuerunt Patres, ut prætor ſcriberet conſuli, Senatum æquum cenſere in Italiam reverti eum: deinde quum prætor, ſpreturum eum literas ſuas, diceret; dictator ad idipſum creatus P. Sulpicius, pro jure

Omnes Gall. & Voſſ. relegant τὸ *ſe.* Vide ſupra ad lib. 28, 24.

a *De re majore quam quanta eſſet.*] Put. reg. Men. *quam quanta ea eſſet.* Recte.

b *Accipiendam abnuendamque pacem eſſe.*] Put. *abnuendamve.*

c *Caterum omnia ſimulaturos.*] Put. reg. Men. Voſſ. carent τοῦ *caterum.*

d *Sine reſponſo dimiſſi.*] Put. *reſponſu.*

 e *Cir-*

jure majoris imperii conſulem in Italiam revocavit: reliquum anni, cum M. Servilio magiſtro equitum, [e] circumeundis Italiæ urbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noſcendiſque ſingularum cauſſis, conſumpſit. Per induciarum tempus, & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naves, cum commeatu & viginti roſtratarum præſidio, & ab hoſte & ab tempeſtatibus mari tuto, in Africam tranſmiſerunt. Cn. Octavio ducentis onerariis, triginta longis navibus ex Sicilia trajicienti, non eadem fortuna fuit. In conſpectum ferme Africæ proſpero curſu vectum, primo deſtituit ventus, deinde verſus in Africum turbavit, ac paſſim naves disjecit. ipſe cum roſtratis, per adverſos fluctus ingenti remigum labore enixus, Apollinis promontorium tenuit. [f] onerariæ pars maxima ad Ægimurum (inſula ea ſinum ab alto claudit, in quo ſita Carthago eſt, triginta ferme millia ab urbe) aliæ adverſus urbem ipſam ad Calidas Aquas delatæ ſunt. Omnia in conſpectu Carthaginis erant. itaque ex tota urbe in forum concurſum eſt. Magiſtratus Senatum vocare, populus in curiæ veſtibulo fremere, ne tanta ex oculis manibuſque amitteretur præda. Quum quidam pacis petitæ, alii induciarum (necdum enim dies exierat) fidem opponerent; [g] permiſto pene ſenatus populique concilio, conſenſum eſt, ut claſſe quinquaginta navium Aſdrubal Ægimurum trajiceret; inde per littora portuſque diſperſas Romanas naves colligeret. Deſertæ fuga nautarum, primum ab Ægimuro, dein ab Aquis onerariæ, Carthaginem puppibus tractæ

25 ſunt. Nondum reverterant ab Roma legati, neque ſciebatur quæ ſenatus Romani de bello, aut pace ſententia eſſet, necdum induciarum dies exierat; eo indigniorem injuriam

e *Circumeundis in Italia urbibus.*] Omnes Gall. optimus Pal. Andreas & Aldina: *circumeundis Italiæ urbibus.*

f *Onerariæ pars maxima ad Ægimurum inſulam.*] Put. Voſſ. alii: *inſula.* Muta diſtinctionem: *ad Ægimurum (inſula ea ſinum ab alto claudit.*

g *Poſtremo permiſto pæne ſenatus populique concilio.*] Omnes Gall. & Voſſ. expungi jubent τὸ *poſtremo.*

h *Spem*

injuriam ratus Scipio, ab iis qui petiiſſent pacem & inducias, & [h] ſpem pacis & fidem induciarum violatam eſſe; legatos Carthaginem, M. Bæbium, L. Sergium, L. Fabium, extemplo miſit. qui quum multitudinis concurſu prope violati eſſent, nec reditum tutiorem futurum cernerent; petierunt à magiſtratibus, quorum auxilio vis prohibita erat, ut naves mitterent, quæ ſe proſequerentur. Datæ triremes duæ, quum ad [1] Bagradam flumen perveniſſent, unde caſtra Romana conſpiciebantur, Carthaginem rediere. Claſſis Punica ad Uticam ſtationem habebat. ex ea tres quadriremes, ſeu clam miſſo à Carthagine nuncio uti fieret, ſeu Aſdrubale, qui claſſi præerat, ſine publica fraude auſo facinus, [2] quinqueremem Romanam ſuperantem promontorium ex alto repente aggreſſæ ſunt, ſed neque roſtro ferire celeritate ſubterlabentem poterant, neque tranſilire armati ex humilioribus in altiorem navem: & defendebatur egregie, quoad tela ſuppeditarunt. [i] quis deficientibus, quum jam nulla alia res eam, quam propinquitas terræ, multitudoque à caſtris in littus effuſa, tueri potuiſſet; concitatam remis quanto maximo impetu poterant, in terram quum immiſiſſent, navis tantum jactura facta, incolumes ipſi evaſerunt. Ita alio ſuper aliud ſcelere quum haud dubie induciæ ruptæ eſſent, Lælius Fulviuſque ab Roma cum legatis Carthaginienſibus ſupervenerunt. quibus Scipio, *Etſi non induciarum modo fides à Carthaginienſibus, ſed etiam* [k] *jus gentium in legatis violatum eſſet; tamen ſe nihil nec inſtitutis populi Romani nec ſuis moribus indignum in iis facturum eſſe,* quum

h *Spem pacis & fidem induciarum.*] Omnes Gall. duo Pall. *& ſpem pacis & fidem induciarum.*

i *Quibus deficientibus quum jam nulla.*] Put. *quis deficientibus.* Etiam Men. & Voſſ. *quid deficientibus:* alludentes ad veterem ſcripturam.

k *Ius Gentium in legatis ſuis violatum eſſet.*] Nemo Gall. agnoſcit *ſuis.*

VARIORUM.

1 *Bagradam.*] Polybii codex habet τὸν Μάκαραν ποταμόν. Quod autem Polybius ad Macram flumen, Appianus ad promontorium Apollinis eveniſſe ſcribit. Idem Polyb. libro primo hujus fluminis meminit. *Sigonius.*

2 *Quinqueremem Romanam ſuperan-*

 tem

quum dixiſſet, legatis dimiſſis bellum parabat. [a] Annibali jam terræ appropinquanti, juſſus è nauticis eſcendere in malum, ut ſpecularetur quam tenerent regionem, quum dixiſſet, ſepulchrum dirutum proram ſpectare, abominatus, prætervehi juſſo gubernatore, [3] ad Leptim
26 appulit claſſem, atque ibi copias expoſuit. Hæc eo anno in Africa geſta. Inſequentia excedunt in eum annum, quo [b] M. Servilius Geminus, qui tum magiſter equitum erat, & Tib. Claudius Nero, conſules facti ſunt. Cæterum exitu ſuperioris anni quum legati ſociarum urbium ex Græcia queſti eſſent, vaſtatos agros ab regiis præſidiis, [c] profectoſque in Macedoniam legatos ad res repetendas, non admiſſos ad Philippum regem: ſimul nunciaſſent,

tem promont.] Quia quærit Glareanus de promontorio hoc, & de quinquereme, propterea intelligendum eſt, Apollinis promontorium, auctore Appiano, fuiſſe, quod Polybius item non expreſſo nomine commemoravit. Quinqueremis vero, illa eſt, qua reverſos legatos eſſe Livius ait. *Sigon.*

3 *Ad Leptim appulit claſſem.*] Et parvam Leptim, & alteram, quæ Neapolis quoque dicitur, Ptolemæus tradidit: Plinius item libro 5. cap. 4. Ego hic de parva potius intelligo, quæ propior Adrumetum erat, quo paulo poſt veniſſe Hannibal dicitur, ad eam poſt adverſam illam pugnam rediiſſe. *Glareanus.*

GRONOVII.

a *Annibale jam terras appropinquante.*] Omnes Gall. & Voſſ. *Hannibali jam terræ appropinquanti:* ut regatur à verbo *dixiſſet*. Statim: *juſſus e nautis unus aſcendere in malum.* Put. & Pal. *eſcendere.* Sed idem optimus codex: *enuticus eſcendere.* Optimus Pal. *juſſus è nautico deſcendere.* Men. *juſſus nautico ſinu deſcendere.* Forte fuit: *juſſus è nauticis eſcendere in malum.* Sic lib. 28 *Philippus ſupervenit, tumultumque etiam ex terra nauticis præbuit.* Lib. 29. *Nauticos C. Lælius, qui claſſi præfectus erat, in navibus, ante conſcendere coactos, continuit.* Lib. 41. *nautici tabernacula detendunt.* Illud *unus* adjecit pat manus illi, quæ ſuperius c. 15. fecerat, *fido ex ſervis uno accito:* ubi ſcribendum eſſe docuimus: *fidum è ſervis vocat.* Noli dubitare, quin vera lectio ſit. *Hannibali jam terræ adpropinquanti juſſus è nauticis eſcendere in malum, ut ſpecularetur quam tenerent regionem, quum dixiſſet.* Tacitus lib. 2. ann. *juſſuſque, ſenioribus ſacerdotum patrium ſermonem interpretari, referebat.* Livius lib. 44. *Pantauchum miſit ex fidiſſimis amicis ad ea perficienda.* Talia ſunt lib. 5. *M. Cædicius de plebe nuntiavit tribunis.* Lib. 6. *poſſeſſionemque honoris uſurpati modo è plebe per paucos annos, recuperaſſe in perpetuum Patres viderentur.* id eſt, ab hominibus è plebe.

b *M. Servilius Geminus.*] Put. Men. cognomen hic relegant.

c *Miſſoſque in Macedoniam legatos.*] Omnes Gall. optimus Pal. *profectoque in Macedoniam legato.* Petav. Voſſ. cum uno Pal. vett. edit. *Profectoſque in Macedoniam legatos.* Nempe hoc ſignificant illi.

d *Cum*

ciaſſent, quatuor millia militum [d] cum Sopatro duce trajecta in Africam dici, ut eſſent Carthaginienſibus præſidio, & pecuniæ aliquantum una miſſum; legatos ad regem, qui hæc adverſus fœdus facta videri Patribus nunciarent; mittendos cenſuit ſenatus. Miſſi C. Terentius Varro, C. Mamilius, M. Aurelius. iis tres quinqueremes datæ. Annus inſignis incendio ingenti, quo clivus Publicius ad ſolum exuſtus eſt, & aquarum magnitudine, [e] ſed annonæ vilitas fuit: præterquam quod pace omnis Italia erat aperta, etiam quod magnam vim frumenti ex Hiſpania miſſam M. Valerius Falto, & M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis æris vicatim populo deſcripſerunt. Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis; ſiquidem verum eſt, augurem duos & ſexaginta annos fuiſſe, quod quidam auctores ſunt. Vir certe fuit dignus tanto cognomine, vel ſi novum ab eo inciperet. Superavit paternos honores, avitos æquavit. Pluribus victoriis, & majoribus præliis avus inſignis Rullus; ſed omnia æquare unus hoſtis Annibal poteſt. Cautior tamen quam promptior hic habitus fuit: & ſicut dubites, utrum ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello proprie, quod tum gerebatur, aptum erat; ſic nihil certius eſt, quam unum hominem nobis cunctando rem reſtituiſſe, ſicut Ennius ait. Augur in locum ejus inauguratus Q. Fabius Maximus, filius: in ejuſdem locum pontifex (nam duo ſacerdotia habuit) Ser. Sulpicius Galba. Ludi Romani diem unum, plebeii ter toti inſtaurati ab ædilibus, M. Sextio Sabino, & C. Tremellio Flacco. ii ambo prætores facti, & cum iis C. Livius Salinator, & C. Aurelius Cotta. Comitia ejus anni, utrum C. Servilius conſul

d *Cum Sopatro duce trajecta in Africam duci.*] Voſſ. *cum Sopatro trajecta in Africam duce.* Sed Put. *cum Sopatro duce trajecta in Africam dici.*

e *Et annonæ vilitate fuit.*] Put. *aquarum magnitudinem ſi annonæ vilitas fuit.* Sic & Men. Voſſ. optimus Pal. niſi quod hi, *ſed &c.* Diſtingue & ſcribe: *Annus inſignis incendio ingenti, quo clivus Publicius* (ſic enim Put. reg. non *publicus*) *ad ſolum exuſtus eſt, & aquarum magnitudine; ſed annonæ vilitas fuit.* Ratio elegantiſſima variandi orationem.

ſul habuerit,[f] an (quia eum res in Etruria tenuerint, quæ-
ſtiones ex ſenatusconſulto de conjurationibus princi-
pum habentem,) dictator ab eo dictus P. Sulpicius,[g] in-
27 certum ut ſit, diverſi auctores faciunt. Principio inſe-
quentis anni, M. Servilius, Tib. Claudius, ſenatu in Ca-
pitolium vocato, de provinciis retulerunt. Italiam at-
que Africam in ſortem conjici, Africam ambo cupien-
tes, volebant. cæterum M. Metello maxime annitente,
neque data, neque negata eſt Africa. Conſules juſſi cum
tribunis plebis agere, ut ſi iis videretur, populum roga-
rent, quem vellet in Africa bellum gerere. Omnes tri-
bus P. Scipionem juſſerunt. nihilominus conſules pro-
vinciam Africam (ita enim ſenatus decreverat) in ſortem
conjecerunt. Ti. Claudio Africa evenit, ut quinqua-
ginta navium claſſem, omnes quinqueremes, in Africam
trajiceret, parique imperio cum Scipione imperator eſ-
ſet. M. Servilius Etruriam ſortitus. in eadem provincia
& C. Servilio prorogatum imperium, [g] ſi conſulem ma-
nere ad urbem ſenatui placuiſſet. Prætores, M. Sextius
Galliam eſt ſortitus, ut duas legiones provinciamque
traderet ei P. Quintilius Varus; C. Livius Bruttios cum
duabus legionibus, quibus P. Sempronius proconſul
priore anno præfuerat; Cn. Tremellius Siciliam, ut ab
P. Villio Tappulo Prætore prioris anni provinciam &
duas legiones acciperet; [h] Villius proprætor viginti na-
vibus

f *An quia eum res in Etruria tenuerit, quæſtiones.*] Vocis *res* in antiquiſſimo codice unica tantum litera *S* extat. Ergo nec cæteri Gall. nec Pall. eam habent. Omnes vero, ut & editi ante Sigonium: *tenuerint*. Sed egregie idem *ex SC*. Denique Putean. reg. *incertum ut ſit diverſi*. Men. *incertum ſi duo auctores*. Put. & Voſſ. *incertum ut diverſi*. Andreas: *ſic incertum diverſi*. Puto legendum: *an, quia eum in Etruria tenuerint quæſtiones ex ſenatusconſulto de conjurationibus principum habenda, dictator ab eo dictus P. Sulpicius, incertum ut ſit, diverſi auctores faciunt.* Vix tamen eſt, ut non inculcatæ hæ duæ voces videantur.

g *Si conſulem remerari ad urbem.*] Put. reg. Men. Pal. opt. *ſicut manere*. Petav. & Pal. alter: *ſi conſulem manere*. Et hoc ſignificant illi. Andreas & Aldina: *ſi conſules manere*.

h *Villius proprætor cum viginti navibus.*] Omnes Gall. abjiciunt *τὸ cum*. Deinde: *ſi per quinquennium illud reſpublica*. Put. & reg. non agnoſcunt pronomen.

navibus longis, militibus mille, oram Siciliæ tutaretur: inde M. Pomponius, viginti navibus reliquis, mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ urbana evenit. cæteris ita, uti quiſque obtinebant provincias exercituſque, prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defenſum imperium eſt. Et ut placatis Diis omnia inciperent agerentque, ludos quos M. Claudio Marcello, T. Quintio Conſulibus, T. Manlius dictator, quaſque hoſtias majores voverat, ſi per quinquennium illud reſpublica eodem ſtatu fuiſſet, [i] ut eos ludos conſules, priuſquam ad bellum proficiſcerentur, facerent. Ludi in circo per quatriduum facti: hoſtiæque, quibus votæ erant Diis, cæſæ. Inter 28
hæc ſimul ſpes, ſimul cura indies creſcebat: [k] nec ſatis certum conſtare apud animum poterat, utrum gaudio dignum eſſet, Annibalem, poſt ſextum decimum annum, ex Italia diſcedentem, vacuam poſſeſſionem ejus reliquiſſe populo Romano, an magis metuendum, quod incolumi exercitu [l] in Africam tranſiſſet. *Locum, nimirum, non periculum mutatum, cujus tantæ dimicationis vatem, qui nuper deceſſiſſet, Q. Fabium haud fruſtra canere ſolitum; graviorem in ſua terra futurum hoſtem Annibalem, quam in aliena fuiſſet. nec Scipioni aut cum Syphace incondita barbariæ rege,* [m] *cui Statorius ſemilixa ducere exercitus ſolitus ſit, aut cum ſocero ejus Aſdrubale, fugaciſſimo duce, rem futuram, aut tumultuariis exercitibus, ex agreſtium ſemiermi turba ſubito collectis: ſed cum Annibale, prope nato in prætorio patris fortiſſimi*

i *Vt eos conſules, priuſquam ad bellum.*] Habent omnes repetitum: *ut eos ludos conſules, priuſquam ad bellum proficiſcerentur, facerent.* Quod homines non bellos ſuſtuliſſe credo.

k *Nec ſatis certum conſtare apud animos poterat.*] Omnes Gall. duo Pall. Andreas & Aldina: *conſtare apud animum poterat, utrum gaudio dignum eſſet.* Illud mutarunt, opinor, quia de pluribus agitur, hoc quia ſequitur, *magis metuendum:* utrumque mendoſe & ſine cauſſa.

l *In Africam trajeciſſet.*] Omnes Gall. & Voſſ. *tranſiſſet.*

m *Qui ſtatarios ſemilixas ducere exercitus ſolitus ſit.*] Ne glorietur Sigonius: quærenti Glareano aut nihil hic aut male reſpondit. Veram lectionem è fidiſſimis Codd. erutam nobis hic habes: *cui Statorius ſemilixa ducere exercitus ſolitus ſit.* Deque illa lib. 4. Obſervationum

mi ducis, alito atque educato inter arma; puero quondam milite, vix dum juvene imperatore: qui ſenex vincendo factus, Hiſpanias, Gallias, Italiam ab Alpibus ad fretum monumentis ingentium rerum compleſſet, [n] ducere exercitum æqualem ſtipendiis ſuis; duratum omnium rerum patientia, quas vix fides ſiat homines paſſos: perfuſum millies cruore Romano: exuvias [o] non militum tantum, ſed etiam imperatorum portantem. Multos occurſuros Scipioni in acie, qui prætores, [p] qui imperatores Romanos ſua manu occidiſſent, muralibus vallaribuſque inſignes coronis, pervagatos capta caſtra, captas urbes Romanas. Non eſſe hodie tot faſces magiſtratibus populi Romani, quot captos ex cæde imperatorum [q] præferre poſſet Annibal. Has formidines agitando animis, ipſi curas & metus augebant etiam, quod quum aſſueſſent per aliquot annos bellum ante oculos aliis atque aliis in Italiæ partibus lenta ſpe, in nullum propinquum debellandi finem gerere, erexerant omnium animos Scipio & Annibal, velut ad ſupremum certamen comparati duces. Ii quoque, quibus ingens erat in Scipione fiducia, & victoriæ ſpes, quo magis in propinquam eam imminebant animis, [r] eo curæ intentioris erant. Haud diſpar habitus animorum Carthaginienſibus erat. quos, modo, petiſſe pacem, intuentes Annibalem ac rerum geſtarum ejus magnitudinem, pœnitebat: modo, quum reſpicerent, bis ſeſe acie victos, Syphacem captum, pulſos Hiſpania, pulſos Italia, atque ea

tionum egimus. Ad aliquam tamen ejus lucem reſpice lib. 24, 48.

n *Ducere exercitum æqualem ſtipendiis ſuis.*] Omnino, *duceret.* nam *perfuſum*, quod ſequitur, non ad *Hannibalem*, ſed ad *exercitum* pertinet.

o *Non militum modo, ſed etiam.*] Parum intereſt, ſed omnes Gall. *exuvias non militum tantum, ſed etiam.*

p *Qui prætores, qui conſules.*] Put. reg. Men. duo Pall. Voſſ. editi ante Gryphium: *qui prætores, qui imperatores, qui conſules Romanos.* Vulgo duæ mediæ voces abſunt: nos eas ab interprete non eſſe judicavimus, quod præter conſules prætoreſque alio imperii nomine duces Romanos ab Annibale cæſos aliquos ex hiſtoria meminerамus.

q *Præ ſe ferre poſſet Hannibal.*] Put. Men. Voſſ. *præferre.*

r *Eo curæ intentioris erant.*] Sic nemo ſcriptorum: ſed, *eo curas intentiores*: ſine τῷ *erant.* Suſpicor Livium dediſſe: *Ii quoque, quibus ingens erat in Scipione fiducia, victoriæ ſpes, quo magis in propinquam eam imminebant animis, & curas intenderat.*

ſolam

ea omnia unius virtute & conſilio Scipionis facta; velut fatalem eum ducem in exitium ſuum natum, horrebant. [ſ] Jam Adrumetum venerat Annibal. unde ad reficien- 29
dum ex jactatione maritima militem, paucis diebus ſumptis, excitus pavidis nunciis, omnia circa Carthaginem obtineri armis, afferentium, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinque dierum iter ab Carthagine abeſt. inde præmiſſi ſpeculatores, quum excepti à cuſtodibus Romanis deducti ad Scipionem eſſent; traditos eos tribunis militum, juſſoſque omiſſo metu viſere omnia, per caſtra, qua vellent circumduci juſſit: [t] percunctatuſque, ſatin' per commodum omnia exploraſſent, datis qui proſequerentur, retro ad Annibalem dimiſit. Annibal nihil quidem eorum quæ nunciabantur (nam & Maſiniſſam cum ſex millibus peditum, quatuor equitum veniſſe, eo ipſo forte die, afferebant) læto animo audivit; maxime hoſtis fiducia, [v] quæ non de nihilo profecto concepta eſt, perculſus. Itaque, quamquam & ipſe cauſſa belli ejus erat, & [x] adventu ſuo turbaverat & pactas inducias, & ſpem fœderum; tamen, ſi integer, quam ſi victus peteret pacem, [y] æquiora impetrari poſſe ratus, nuncium

ſ *Iam Adrumetum pervenerat Annibal.*] Omnes Gall. Voſſ. optimus Pal. *Iam Adrumetum venerat Annibal.*

t *Percunctatuſque ſatin percommode.*] Put. reg. Men. Voſſ. Pal. unus: *ſatin per commodum omnia exploraſſent.* Et hæc gemmula nobis auctoribus reddita Livio eſt. Lib. 10. *donec vel ipſe, ſi per commodum reipublicæ poſſet, Romam veniſſet.* Lib. 22. *primo quoque tempore, quantum per commodum reipublicæ fieri poſſet, Romam veniret.* Lib. 31. *ipſe, ſi per commodum reipublicæ poſſet, ad comprimendum Gallicum tumultum proficiſceretur.* Lib. 37. *Mandatum eidem, ſi per commodum reipublicæ facere poſſet, ut ad comitia Romam rediret.* Sed quod proprie ad hunc locum lib. 42. *ubi conſul, cui provincia Macedonia obveniſſet, claſſem appellere tuto & copias per commodum exponere poſſet.* Vbi male Sigonius, *percommode.* Cæſar apud Ciceronem lib. 14. ad Att. ep. 1. *cum M. Cicero ſedeat, nec ſuo commodo me convenire poſſit.* Et ſequenti: *cum tam diu ſedens meum commodum exſpectet.*

v *Quæ non de nihilo profecto concepta eſt.*] Immo, *eſſet.* Eſt enim cogitatio Annibalis, non adfirmatio Livii.

x *Adventu ſuo pactus inducias.*] Omnes Gall. Pall. Voſſ. *turbaverat & pactas inducias & ſpem fœderum.*

y *Æquiorem impetrari poſſe ratus.*] Iidem omnes, uno ſolo Pal. excepto, nec non editi ante Gryphium: *æquiora impetrari poſſe ratus.*

nuncium ad Scipionem miſit, ut colloquendi ſecum poteſtatem faceret. Id utrum ſua ſponte fecerit, an publico conſilio; neutrum cur affirmem habeo. Valerius Antias, primo prælio victum eum à Scipione, quo duodecim millia armatorum [z] in acie ſunt cæſa, mille & ſeptingenti capti, legatum cum aliis decem legatis tradit in caſtra ad Scipionem veniſſe. Cæterum Scipio quum colloquium haud abnuiſſet, ambo ex compoſito duces caſtra protulerunt, ut coire ex propinquo poſſent. Scipio [a] haud procul Nadagara urbe, tum ad cætera loco opportuno, tum quod aquatio intra teli conjectum erat, conſedit. Annibal tumulum à quatuor millibus inde, tutum commodumque alioqui, niſi quod longinquæ aquationis erat, cepit. ibi in medio locus conſpectus undique, ne quid inſidiarum eſſet, delectus.

30 Summotis pari ſpatio armatis, cum ſingulis interpretibus congreſſi ſunt, non ſuæ modo ætatis maximi duces, ſed omnis ante ſe memoriæ, omnium gentium cuilibet regum imperatorumve pares. Paulisper alter alterius conſpectu, admiratione mutua prope attoniti conticuere. Tum Annibal prior, [1] *Si hoc ita fato datum erat, ut qui primus bellum intuli populo Romano, quique toties prope in manibus victoriam habui, is ultro ad pacem petendam venirem;* [b] *lætor te mihi ſorte potiſſimum datum, à quo peterem. Tibi quoque inter multa egregia non in ultimis laudum hoc fuerit, Annibalem,* [c] *cui tot de*

z *In acie ſunt cæſa.*] Lege *ſint.*

a *Haud procul urbe Nadagara.*] Put. Men. Buſlid. *Naraggara.* ut & Ptolomæo Antoninoque hanc urbem vocari ſubmonuit Rubenius. Polybio *Μάργαρον.* niſi corruptum vocabulum eſt.

b *Lætor te mihi potiſſimum datum.*] Sic primus Gryphius: priores cum ſcriptis: *Lætor te mihi ſorte potiſſimum datum.* Sic lib. 6. *Volſcos velut ſorte quadam prope in æternum exercendo Romano militi datos.* Et rurſum proprie: *adjutor ex tribunis ſorte L. Furius datus.* Lib. 37. *Ego tamen ſorte quadam nutriendæ Græciæ datus.*

c *Cui de tot Romanis.*] Omnes Gall. Voſſ. & veteres illæ: *cui tot de Romanis ducibus.*

VARIORUM.

1 *Si hoc ita fato datum.*] Hujus orationis magna pars eſt apud Polybium. Incipit autem apud eum Annibal ab ea ſententia: *Optimum fuerat eam patribus noſtris mentem datam ab diis eſſe.* Sigonius.

GRO-

de Romanis ducibus victoriam Dii dediſſent, tibi ceſſiſſe: teque [a] *huic bello, veſtris prius quam noſtris cladibus inſigni, finem impoſuiſſe.* [b] *Hoc quoque ludibrium caſus ediderit fortuna, ut cum patre tuo conſule ceperim arma, cum eodem primum Romano imperatore ſigna contulerim; ad filium ejus inermis ad pacem petendam veniam. Optimum quidem fuerat, eam patribus noſtris mentem datam ab diis eſſe, ut & vos Italiæ & nos Africæ imperio contenti eſſemus: neque enim ne vobis quidem Sicilia atque Sardinia ſatis digna precia ſunt pro tot claſſibus, tot exercitibus,* [c] *tot tam egregiis amiſſis ducibus. Sed, præterita magis reprehendi poſſunt, quam corrigi. Ita aliena appetivimus, ut de noſtris dimicaremus, nec in Italia ſolum vobis bellum,* [d] *nobis in Africa eſſet: ſed & vos in portis veſtris prope ac mœnibus ſigna*

GRONOVII.

a *Huic bello veſtra prius.*] Iidem & ſcripti & editi cum duobus Pall. *huic bello veſtris plus quam noſtris cladibus inſigni.* Sed hic *plus* librariorum errorem eſſe puto.

b *Hoc quoque ludibrium fortunæ caſus ediderit.*] Put. *Hoc quoque ludibrium caſus ediderit fortuna, ut cum patre.* Regius: *caſus ediderit & fortuna.* Pet. Men. Pal. Buslid. Voſſ. *caſus dederit an fortuna.* Editum ab Andrea ad Frobenium uſque video: *Fortuna an caſus ediderit.* In tot varietatibus tutiſſimum eſt ſequi codicem antiquiſſimum, in cujus ſcriptura nihil eſt incommodi, modo τὸ *caſus* accipias gignendi caſu. Senſus: hunc quoque ludicrum caſum quaſi jocata fortuna ediderit. Plancus ad Ciceronem 10. famil. 8. *cum in eum caſum me fortuna demiſiſſet.* Cicero lib. 4. Tuſcul. *quemcumque caſum fortuna invenerit.* Ad Atticum 8, 1. *quemcumque fors tulerit caſum.* Cæſar lib. 6. Gall. *quantum in bello fortuna poſſit, & quantos afferat caſus.* Salluſtius Iugurthino: *Siccenſes hortatur, uti cohortes ab tergo circumveniant: fortunam illis præclari facinoris caſum dare.* Iuſtinus lib. 27. *caſum tam indigna fortuna miſerantes.* Lib. ult. *per omnes caſus fortuna quadam ſervatus.* Petronius: *cum ſimilis nos caſus in eandem fortunam retuliſſet.* Florus lib. 2, 8. *quodam caſu, quaſi induſtria ſic adgubernante fortuna.* Fatentur minus placere viri docti, & acceſſiſſe aliquid aliunde ſuſpicantur: Ego vero, ſcripſiſſe Florum: *quadam caſum quaſi induſtria ſic adgubernante fortuna.* Vt intelligas, quadam quaſi induſtria fortunæ (ut *induſtria fatorum* alibi eidem) ſic regente & adgubernante caſum. Epitome lib. 18. *Quærente deinde fortuna, ut magnum utriuſque caſus exemplum in Regulo proderetur.* Glareanus quum legeret, ut in editionibus antiquis eſſe diximus, manifeſte putabat deſiderari, *incertum eſt*, vel *dubito.* Ei ſcrupulo nec recte occurrit Sigonius: neque enim is erat de formula, *Hoc ediderit*, ſed de hac locutione, *fortuna an caſus:* quæ tamen ſic quoque concepta ſatis & Latina.

c *Tot tamque egregiis amiſſis.*] Omnes ſcripti: *tot tam egregiis amiſſis ducibus:* abſque conjunctione, ut libro præcedenti c. 21.

d *Nobis in Africa eſt.*] Scripti, *eſſet.* Ergo muta diſtinctionem: *Ita aliena appetivimus, ut de noſtris dimicaremus, nec in Italia ſolum vobis bellum, nobis in Africa eſſet.*

e Fra-

ſigna armaque hoſtium vidiſtis; & nos ab Carthagine [e] *fremitum caſtrorum Romanorum exaudimus. Quod igitur nos maxime abominaremur, vos ante omnia optaretis; in meliore veſtra fortuna* [f] *de pace agitur: agimus ii, quorum & maxime intereſt pacem eſſe, & qui quodcumque egerimus, ratum civitates noſtræ habituræ ſint. animo tantum nobis opus eſt non abhorrente à quietis conſiliis.* [g] *Quod ad me attinet; jam ætas, ſenem in patriam revertentem unde puer profectus ſum, jam ſecundæ, jam adverſæ res, ita erudierunt, ut rationem ſequi quam fortunam malim. Tuam & adoleſcentiam, & perpetuam felicitatem ferociora utraque, quam quietis opus eſt conſiliis, metuo. Non temere incerta caſuum reputat, quem fortuna nunquam decepit. Quod ego fui ad Traſimenum, ad Cannas, id tu hodie es. Vix dum militari ætate imperio accepto omnia audaciſsime incipientem nuſquam feſellit fortuna. Patris & patrui* [h] *perſecutus mortem, ab calamitate veſtræ domus decus inſigne virtutis pietatiſque eximiæ cepiſti; amiſſas* [i] *Hiſpanias reciperaſti, quatuor inde Punicis exercitibus pulſis;* [k] *conſul creatus, quum cæteris ad tutandam Italiam parum animi eſſet, tranſgreſſus in Africam, duobus hic exercitibus cæſis, binis eadem hora* [l] *captis ſimul incenſiſque caſtris, Syphace potentiſsimo rege capto, tot urbibus regni ejus, tot noſtri imperii ereptis, me ſextumdecimum jam annum hærentem in poſſeſsione Italiæ detraxiſti.* [m] *Poteſt victoriam malle, quam pacem, animus.* [n] *Novi vobis ſpiritus magnos*

e *Fremitum caſtrorum Romanorum exaudivimus.*] Omnes: *exaudimus.*

f *De pace agitur: agimuſque ii.*] Omnes omiſſa copulativa, *agimus ii.*

g *Quod ad me attinet.*] Put. reg. Men. Voſſ. *Quod ad me attinebat.*

h *Perſecutus mortem & calamitate veſtræ domus.*] Vitium recentiſſimarum: nam ſuperiores & codex Peravii & duo Pall. *ex calamitate.* Reg. *at calamitatem.* Men. *& calamitatem.* Put. *ad calamitate.* Scribe: *Patris & patrui perſecutus mortem ab calamitate veſtræ domus decus inſigne virtutis pietatiſque eximiæ cepiſti.*

i *Hiſpanias recuperaſti.*] Put. *reciperaſti.*

k *Conſul creatus quum.*] His in verbis incomparabilis ille Puteanorum codex finitur, magno noſtro & *Livii* damno. Iam ad reliqua ſpiſſius & non ita bonis tibicinibus fulti ſecedemus.

l *Captis ſimul incenſiſque caſtris.*] Voſſ. *Captis ſu.. olim incenſiſque*, & ad marginem, *ſumma vi.*

m *Poteſt victoriam malle.*] Voſſ. duo Pal. Men. *Poteſt victoriam inquam malle.* Latet aliquid. Forte: *victoriam ambiguam.*

n *Novi vobis ſpiritus.*] Voſſ. tres Pall. te-

magnos magis quam utiles, & mihi talis aliquando fortuna affulſit. Quod ſi in ſecundis rebus, bonam quoque mentem darent Dii;[1] non ea ſolum quæ eveniſſent, ſed etiam ea, quæ evenire poſſent, reputaremus. Ut omnium obliviſcaris aliorum, ſatis ego documenti in omnes caſus ſum. Quem modo caſtris inter Anienem atque urbem veſtram poſitis, o ac jam prope ſcandentem mœnia Romæ videras;[2] hic cernis, duobus fortiſſimis viris fratribus clariſſimis imperatoribus orbatum, ante mœnia prope obſeſſæ patriæ, quibus terrui veſtram urbem, ea pro mea deprecantem. Maximæ cuique fortunæ minime credendum eſt. In bonis tuis rebus, noſtris dubiis, tibi ampla ac ſpecioſa danti eſt pax: nobis petentibus magis neceſſaria, quam honeſta. Melior tutiorque eſt certa pax, quam ſperata victoria. hæc in tua, illa in Deorum manu eſt. Ne tot annorum felicitatem, in unius horæ dederis diſcrimen. Cum tuas vires, tum vim fortunæ, Martemque belli communem, propone animo. Utrimque ferrum, corpora humana erunt.[3] nuſquam minus quam in bello eventus reſpondent. p Non tantum ad id

reg. Pet. Men. neſciunt τὸ *vobis*. Et ſatis intelligitur: ut in illo Silii: *Novi diis animos ſimiles & pectora magnis Nunquam anguſta malis.*

o *Ac jam prope ſcandentem mœnia Romæ videras.*] Sic lib. 3. *Æſquilias quidem ab hoſte prope captas, & ſcandentem in aggerem Volſcum hoſtem nemo ſubmovit.* At hic *Romæ* Gruteri, opinor, eſt: reliquum primus apud me Gryphius. Andreas & omnes ad Saveter. & Froben. *veſtram poſitis ſigna inferentem ad mœnia Romana videras.* Neque aliter Pet. reg. Men. Pal. Voſſ. niſi quod omnes damnant τὸ *videras*. Pal. alius: *poſitis ſigna inferentem ac prope ſcandentem mœnia Romana videras.* Ex tali aliquo videtur formatum, quod vulgatur. Sed tota illa lacinia ſuſpecta eſt, tamquam aſſuta ab aliquo, cui non placebat *ſigna ferri ad mœnia*. Retineo omnem membranarum ſcripturam. Nec opus τοῦ *videras*, quippe quod ſufficiat intelligi ex ſequentibus: *hic cernis*.

p *Non tantum gloriæ adjeceris.*] Quaſi ante oculos habuiſſet illud Ciceronis de provinc. conſular. *Si denique timeret caſum aliquem, qui illi tantum addere jam non poteſt, quantum auferre.*

VARIORUM.

1 *Non ea ſolum quæ eveniſſent ſed etiam ea quæ &c.*] Tirones iſti fidunt fortunæ tanquam columnæ, quæ ſubduci non poſſit aut ſubverti; nedum unde inopinato excuti nequeant, detrahive. Contra eſt: *Inſidet Fortuna ſphæræ: imo inſident qui eam colunt.* ita quidem, ut *Maxime Fortuna captet, quum benigna maxime eſt.* Gruter.

2 *Hic cernis duob. fortiſſ. viris fratrib.*] Tres fratres amiſerat Hannibal, Haſdrubalem, Magonem, Hannonemque. Quod autem hic duos duntaxat numeret, cum oratoriè ſua augere incommoda vellet, in cauſa fuiſſe puto, vel quod Hanno inter duces nominari non debuerit. *Glarean.*

3 *Nuſquam minus quam in bello eventus reſp.*] Hoc dicit, quod ferè *Mentis rudis nil quam ſecundos præfiguret exitus.*

id quod data pace jam habere potes, ſi prælio vincas, gloriæ adjeceris; quantum ademeris, ſi quid adverſi eveniat. Simul parta ac ſperata decora unius horæ fortuna evertere poteſt. Omnia in pace jungenda tuæ poteſtatis ſunt, P. Corneli: *tunc ea habenda fortuna erit, quam Dii dederint. Inter pauca felicitatis virtutiſque exempla M. Atilius quondam in hac eadem terra* [a] *fuiſſet, ſi victor pacem petentibus dediſſet patribus noſtris: ſed non ſtatuendo tandem felicitati modum,* [4] *nec cohibendo efferentem ſe fortunam, quanto altius elatus erat, eo fœdius corruit. Eſt quidem ejus, qui dat, non qui petit, conditiones dicere pacis: ſed forſitan non indigni ſimus,* [b] *qui nobiſmetipſis mulctam irrogemus. Non recuſamus, quin omnia, propter quæ bellum initum eſt, veſtra ſint; Sicilia, Sardinia, Hiſpania; quicquid inſularum toto inter Africam Italiamque continetur mari. Carthaginienſes, incluſi Africæ littoribus, vos (quando ita Diis placuit) externa etiam terra marique videamus regentes imperia. Haud negaverim, propter non nimis ſincere petitam aut exſpectatam nuper pacem, ſuſpectam eſſe vobis Punicam fidem. multum per quos petita ſit, ad fidem tuendæ pacis pertinet Scipio. Veſtri quoque (ut audio) Patres nonnihil etiam ob hoc, quia parum dignitatis*

tus. Non malè igitur Vercingetorix apud Cæſarem lib. 7. cap. 29. *Errare, ſi qui in bello omnes ſecundos rerum eventus exſpectent.* Quin contra, *Omnium bellorum exitus incerti ſunt*, teſte M. Tullio lib. 6. Epiſt. fam. 1. *Gruter.*

4 *Nec cohibendo efferentem ſe fortunam.*] Videntur in ea fuiſſe opinione pleræque gentes, fortunam felices aut curru ſuo, aut tergo recipere ſolitam: quam ſi non etiam altius latiuſve exſpatiantem, habenis modeſtiæ regerent, tandem excutiebantur. *Fortunam ergo tuam preſſis manibus tene, lubrica eſt, nec invita teneri poteſt. Impone felicitati tuæ frenos; facilius illam reges.* Gruter.

GRONOVII.

a *Fuiſſet, ſi victor pacem petentibus dediſſet patribus noſtris.*] Et ſic primus mecum Gryphius. Andreas & priores: *fuiſſe fertur, quaſi victor pacem petentibus patribus noſtris abnuit: ſed non ſtatuendo.* Voſſ. Pal. Men. *fuiſſe fertur, qui ſi victor pacem petentibus abnuit non ſtatuendo.* Quibus etiam detrahendum aliquid, nempe *fuiſſe fertur*: tantum abeſt, ut addendum quidquam exiſtimem, ut fuerit: *Inter pauca felicitatis virtutiſque exempla M. Atilius, quondam in hac eadem terra, quaſi victor, pacem petentibus abnuit: non ſtatuendo tandem.*

b *Qui nobiſmet ipſis mulctam irrogemus.*] Lege: *nobiſmet ipſi*, ut eſt in regio. Sumpſit hunc ſenſum ab Herodoto in Calliopa de Mantineenſibus: Μαθόντες δὲ ὅτι ὑστερήκασι τῆς συμβολῆς, συμφορὴν ἐποιεῦντο μεγάλην, ἄξιοί τε ἔφασαν εἶναι σφέας ζημιῶσαι.

c *Manu*

gnitatis in legatione erat, negaverunt pacem. Annibal peto pacem: qui neque peterem niſi utilem crederem: & propter eandem utilitatem tuebor eam, propter quam petii. & quemadmodum, quia à me bellum cœptum eſt, ne quem ejus pœniteret, quoad ipſi invidere Dei, praſtiti: ita annitar, ne quem pacis per me parta pœniteat. Adverſus hæc imperator Romanus in 31
hanc fere ſententiam reſpondit. *Non me fallebat, Annibal, adventus tui ſpe Carthaginienſes & præſentem induciarum fidem, & ſpem pacis turbaſſe. neque tu id ſane diſſimulas, qui de conditionibus ſuperioribus pacis omnia ſubtrahas, præter ea, quæ jampridem in noſtra poteſtate ſunt. Cæterum, ſicut tibi curæ eſt, ſentire cives tuos, quanto per te onere leventur: ſic mihi laborandum eſt, ne quæ tunc pepigerunt, hodie ſubtracta ex conditionibus pacis præmia perfidiæ habeant. Indigni, quibus eadem pateat conditio, ut etiam proſit vobis fraus, petitis. Neque patres noſtri priores de Sicilia, neque nos de Hiſpania fecimus bellum. & tunc Mamertinorum ſociorum periculum, & nunc Sagunti excidium nobis pia ac juſta induerunt arma. Vos laceſſiſſe, & tu ipſe fateris, & Dii teſtes ſunt: qui & illius belli exitum ſecundum jus faſque dederunt; & hujus dant & dabunt. Quod ad me attinet, & humanæ infirmitatis memini, & vim fortunæ reputo, & omnia quæcumque agimus, ſubjecta eſſe mille caſibus ſcio. Cæterum quemadmodum ſuperbe, & violenter me faterer facere, ſi priuſquam in Africam trajeciſſem, te tua voluntate cedentem Italia & impoſito in naves exercitu ipſum venientem ad pacem petendam aſpernarer: ſic nunc, quum prope* [c] *manu conſerta reſtitantem ac tergiverſantem in Africam attraxerim, nulla ſum tibi verecundia obſtrictus. Proinde ſi quid* [d] *ad ea, in*

quæ

c *Manu conſerta reſtitantem ac tergiverſantem.*] Gall. tres Pall. Voſſ. Buſlid. editique ante Moguntinum: *conſertum.* Vt videatur reſpicere illud antiqui fori, *ex jure manu conſertum. Attraxerim* autem, quod è ſuo profert Sigonius, non modo omnium ſcriptorum eſt, ſed & olim editorum ab Andrea uſque ad Frobenium. Gryphius primus inter meos *traduxerim.*

d *Ad ea, in quæ tum pax conv. vid. quæ ſunt, noſti, mulctæ.*] Gall. & Voſſ. τὸ *In* tollunt. Putes dictum, ut Terentii in Andria: *Vbi ea cauſa, quam ob rem hæc faciunt, erit adempta, deſinent.* Quale Virgilii: *ad muros, quam dicitur urbem.* Quale noſtri lib. 2. cap. 20 *ſuæ cohorti, quam delectam manum.* Vbi vide notas. Deinde, *quæ ſunt, noſti*, nuſquam. Scripſi autem:

 vide-

quæ tum pax conventura videbatur (quæ ſint, noſti:) mulcta navium cum commeatu per inducias expugnatarum, legatorumque violatorum adjicitur; eſt quod referam ad conſilium. Sin illa quoque gravia videntur, bellum parate, quoniam pacem pati non potuiſtis. Ita infecta pace, ex colloquio ad ſuos quum ſe recepiſſent; [e] fruſtra verba jactata renunciant. armis decernendum eſſe, habendamque eam fortunam, quam Dii

32 dediſſent. In caſtra ut eſt ventum, pronunciant ambo, *Arma expedirent milites, animoſque ad ſupremum certamen, non in unum diem, ſed in perpetuum, ſi felicitas adeſſet, victores.* [f] *Roma an Carthago jura gentibus darent, ante craſtinam noctem ſcituros. neque enim Africam, aut Italiam, ſed orbem terrarum victoriæ præmium fore; par periculum præmio, quibus adverſæ pugnæ fortuna fuiſſet.* nam neque Romanis effugium ullum patebat in alienam ignotaque terra: & Carthagini ſupremo auxilio effuſo adeſſe videbatur præſens excidium. Ad hoc diſcrimen procedunt poſtero die duorum opulentiſſimorum duo longe clariſſimi duces, duo fortiſſimi exercitus; multa ante parta decora, aut cumulaturi eo die aut everſuri. Anceps igitur ſpes & metus miſcebant animos: contemplantibuſque, modo ſuam, modo hoſtium aciem, quum oculis magis quam ratione penſarent vires, ſimul læta, ſimul triſtia obverſabantur. quæ ipſis ſua ſponte non ſuccurrebant, ea duces admonendo atque hortando ſubjiciunt. Pœnus, ſedecim annorum in terra Italia res geſtas, tot duces Romanos, tot exercitus occidione occiſos; & ſua cuique decora, ubi ad inſignem alicujus pugnæ memoria militem venerat, reſe-

videbantur, quaſi multas: aut, *quaſi multas:* aut *quaſi multa.* Lege: *Proinde, ſi quid ad ea, quæ tum pax conventura videbatur, quaſi mulcta navium cum commeatu per inducias expugnatarum legatorumque violatorum, adjicitur, eſt quod referam ad conſilium.*

e *Fruſtra verbis tentatam rem nuntiant.*] Reg. *verba pacata renunciant.* Pet. *verba peccata renunciant.* Men. & Voſſ. *verba precata renuntiant.* Pal. *verba peracta renunciant.* Duo alii cum olim editis ut regius. Scribe: *fruſtra verba jactata renuntiant, armis decernendum eſſe.* Vulgata Sigonii eſt. Vide ad lib. 38, 25.

f *Roma an Carthago jura gentibus daret.*] Gall. & Voſſ. *darent.*

g Adeo

referebat. Scipio, Hiſpanias, & recentia in Africa prælia, & confeſſionem hoſtium: quod neque non petere pacem propter metum, neque manere in ea præ inſita animis perfidia potuiſſent. [1] ad hoc, colloquium Annibalis in ſecreto habitum, ac liberum fingenti, qua velit flectit. *Ominatur, quibus quondam auſpiciis patres eorum pugnaverint ad Ægateis inſulas, ea illis exeuntibus in aciem portendiſſe Deos. adeſſe finem belli, ac laboris. In manibus eſſe prædam Carthaginis, reditum domum in patriam, ad parentes, liberos, conjuges, penateſque Deos.* [g] celſus hæc corpore, vultuque ita læto, ut viciſſe jam crederes, dicebat. Inſtruit deinde primos haſtatos; poſt eos principes: triariis poſtremam aciem clauſit. Non confertas autem cohortes 33 [h] ante ſua quamque ſigna inſtruebat, ſed manipulos aliquantum inter ſe diſtantes, ut eſſet ſpatium, quo elephanti hoſtium accepti nihil ordines turbarent. Lælium (cujus ante legati, eo anno quæſtoris extra ſortem ex Senatuſconſulto opera utebatur) cum Italico equitatu ab ſiniſtro cornu, Maſiniſſam Numidaſque ab dextro oppoſuit. vias patentes inter manipulos anteſignanorum velitibus (ea tunc levis armatura erat) complevit. dato præcepto ut, ad impetum elephantorum, aut poſt rectos refugerent ordines, aut in dextram lævamque diſcurſu applicantes ſe anteſignanis, viam, qua irruerent in ancipitia tela, belluis darent. Annibal ad terrorem primum elephantos (octoginta autem erant, quot nulla umquam

g *Adeo celſus hæc corpore vultuque ita læto.*] Ignorant particulam *adeo* ſcripti.

h *Ante ſua quemque ſigna.*] Reg. Men. Voſſ. *quamque*: ut referatur ad cohortes.

VARIORUM.

1 *Ad hoc colloquium Annibalis in ſecreto habitum, ac liberum fingenti.*] Scipio, inquit, ſuis militibus referebat Hiſpanias victas, & recentia in Africa prælia, & confeſſionem hoſtium pacem petentium, ad hoc colloquium Annibalis in ſecreto habitum; ac, quoniam liberum eſt fingenti, quocumque velit, oratione deduci; ominatur finem hujus belli adeſſe, quod quibus auſpiciis priore bello patres eorum pugnaverint ad Ægates inſulas, ea illis hoc tempore in aciem exeuntibus portenderint. Ex quo intelligi poteſt, verba illa, *liberum fingenti qua velit flecti*: item hæc, *quibus quondam auſpiciis*, uſque ad *portendiſſe deos*, duplici parentheſi eſſe includenda.

unquam in acie ante habuerat) inſtruxit : deinde auxilia Ligurum, Gallorumque, Balearibus, Mauriſque admiſtis; in ſecunda acie Carthaginienſes Afroſque, & Macedonum legionem; modico inde intervallo relicto ſubſidiariam aciem Italicorum militum (Bruttii plerique erant, vi ac neceſſitate plures quam ſua voluntate diſcedentem ex Italia ſecuti) inſtruxit. Equitatum etiam ipſum circumdedit cornibus : dextrum Carthaginienſes, ſiniſtrum Numidæ tenuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines; quibus non lingua, non mores, non lex, non arma, non veſtitus habituſque, non cauſſa militandi eadem eſſet. Auxiliaribus, & præſens, & multiplicata merces ex præda oſtentatur. *Galli proprio atque inſito in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi uberes Italiæ, deductis ex aſperrimis montibus, in ſpem victoriæ oſtentantur. Mauros Numidaſque impotenti Maſiniſſæ futuro dominatu terret. Aliis aliæ ſpes ac metus jactantur. Carthaginienſibus mœnia patriæ, Dii penates, ſepulchra majorum, liberi cum parentibus conjugeſque pavidæ, aut excidium ſervitiumque, aut imperium orbis terrarum; nihil aut in metum, aut in ſpem medium oſtentatur.* [a] Quum maxime hæc imperator apud Carthaginienſes, duces ſuarum gentium inter populares, plerique per interpretes inter immiſtos alienigenis, agerent, tubæ cornuaque ab Romanis cecinerunt : tantuſque clamor ortus, ut elephanti in ſuos, ſiniſtro maxime

Continent enim cauſam, & cur ominaretur, & cur victoriam ominaretur. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Apud Carthaginienſes duces ſuarum.*] Locus leviter corruptus literis, & diſtinctione prorſus enervatus. In Pet. reg. Men. Voſſ. eſt *inter immiſtos alienigenis.* Lib. 26. *Carthaginienſes Romanique pariter variis caſibus immiſti* Lib. 27 *turba calonum immiſta armatis.* Reliqua adjuti à Freinshemio ſic conſtituimus : *Quum maximè hæc imperator apud Carthaginienſes, duces ſuarum gentium inter populares, plerique per interpretes inter immiſtos alienigenis, agerent.* Intellige duces ſuarum gentium, Mauros Maurorum, Hiſpanos Hiſpanorum, Gallos Gallorum, Macedonas Macedonum: quæ cohortes, manipuli, legiones quum non ſinceræ omnino eſſent, ſed permixtæ varia nationum colluvie, nonnulli duces ex his quæ apud ſuos vernaculo ſermone pronuntiabant, per interpretes cæteris indicabant.

b In

me cornu, verterentur; Mauros ac Numidas. Addidit facile Maſiniſſa perculſis terrorem, nudavitque ab ea parte aciem equeſtri auxilio. Paucæ tamen beſtiarum intrepidæ in hoſtem actæ, inter velitum ordines cum multis ſuis vulneribus ingentem ſtragem edebant. reſilientes enim ad manipulos velites, quum viam elephantis ne obtererentur, feciſſent; [b] in eos ancipites ad ictum utrimque conjiciebant haſtas: nec pila ab anteſignanis ceſſabant; donec undique incidentibus telis exacti ex Romana acie, hi quoque in ſuo dextro cornu ipſos Carthaginienſium equites in fugam verterunt. Lælius, ut turbatos vidit hoſtes, addit perculſis terrorem. Utrim- 34
que equite nudata erat Punica acies; quum pedes concurrit,

b *In ancipites ad ictum utrimque conjiciebant haſtas.*] In prima hoc invenio Pariſia Saveterii 1529. Omnes priores ab Andrea ad Iuntam 1522, *in eas ancipites:* ut & nonnulli ſcripti: quaſi referri velint ad *beſtias.* Voſſianus, regius, & alii ignorant. Cæterum vir nobiliſſimus & eruditiſſimus hic *ancipites haſtas* dici cenſet, non quod in ſummo & imo cuſpidem haberent, ut haſtæ equeſtres, ſed quod propter levitatem, etiam retrorſum, dextrorſum, ſiniſtrorſum, nullo negotio poſſent conjici, quum pila aliaque graviora tela non ſine niſu & converſione totius corporis recte contorqueri poſſent. Ego ſi putarem ſic locutum Livium neutram interpretationem admitterem, ſed explicarem, ab utroque miſſas latere. Ut paullo ante: *viam, qua irruerent in ancipitia tela, belluis darent.* Et lib. 37. *armatos duobus agminibus ad promuntoria, quæ cornibus objectis ab alto portum faciunt; ducit, inde facile telis ancipitibus hoſtem ſummoturus.* Sed dixit potius *ancipites ad ictum* elephantos, id eſt, ab ambobus lateribus infeſtatos, anxios, & quo ſe verterent, neſcios. Virgilius in quinto: *At matres primo ancipites oculiſque malignis Ambiguæ.* *Anceps* utrimque ſeſe eodem modo habens, hinc & illinc capitatum, in utramque partem idem, ſive ob naturam rei, ſive ob ingenium loci, ſive ob effectum. Sic *anceps Ianus* Ovidio bifrons. *Ancipitia munimenta* noſtro 5, 1, in quibus hæſit Glareanus. *Anceps prælium* eodem libro & ſexto: *quum anceps hoſtis & à fronte & à tergo urgeret.* *Ancipiti malo* permotum dicit Salluſtius Ciceronem, quod & in urbe & extra portas erat. *Anceps odium* transfugarum Livius lib. 27, tam apud illos, quibus accedunt, quam apud illos, quos deferunt. *Ancipitem peſtem*, hinc incendium, hinc hoſtem lib. 35. Sic *ancipites arces* Claudiano vindicavimus, quæ tantum metus & periculi quantum præſidii præſtant. Ut noſter de elephantis lib. 37. *quam anceps eſſet auxilii genus.* Et *ancipitem fungum* in Satira legimus, quem verendum eſt ne noceat: atque adeo idem *cibus anceps* Plinii. Sic nunc hic Livius. *Velites*, qui compleverant intervalla inter manipulos, actis eodem elephantis locum dantes & *reſilientes ad manipulos, utrimque*, ab dextra ſcilicet lævave, *jaciebant haſtas.* quo, quæſo? *in ancipites ad ictum*, utrimque expoſitos & patentes ad telorum ictum elephantos.

currit, nec ſpe, nec viribus jam par. [c] ad hoc, dictu parva, ſed magni eadem in re gerenda momenti res; congruens clamor à Romanis eoque major & terribilior; diſſonæ illis, ut gentium multarum diſcrepantibus linguis, voces. pugna Romana ſtabilis, & ſuo & armorum pondere incumbentium in hoſtem: concurſatio & velocitas illinc major, quam vis. Igitur primo impetu extemplo movere loco hoſtium aciem Romani. [d] ala deinde & umbonibus pulſantes, in ſummotos gradu illato, aliquantum ſpacii, velut nullo reſiſtente, inceſſere, urgentibus & noviſſimis primos, ut ſemel motam aciem ſenſere; quod ipſum vim magnam ad pellendum hoſtem addebat. Apud hoſtes, auxiliares cedentes ſecunda acies Afri & Carthaginienſes adeo non ſuſtinebant, ut contra etiam, ne reſiſtentes pertinaciter primos cædendo ad ſe perveniret hoſtis, pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repente: & in ſuos verſi, partim refugere in ſecundam aciem, partim non recipientes cædere: uti paulò ante non adjuti, & tunc excluſi. Et prope duo jam permiſta prælia erant, quum Carthaginienſes ſimul cum hoſtibus, ſimul cum ſuis cogerentur conſerere manus. non tamen ita perculſos iratoſque in aciem accepere; ſed denſatis ordinibus, in cornua, vacuumque circa campum extra prælium ejecere, ne [e] pavidos fuga, vulneribuſque milites, in certam & integram aciem miſcerent. Cæterum tanta ſtrages hominum armorumque,

locum,

c. *Ad hoc dictu parva, ſed magni eadem in re gerenda momenti res.*] Reg. Men. Voſſ. & à manu prima Pet. tum tres Pall. τῷ *res* deficiuntur. Nec dubito quin ſit à ſarcinatoribus. Nam τὸ *parva*, refertur numero plurali ad omnia quæ ſequuntur, *clamor*, *voces*, *pugna ſtabilis*, *concurſatio & velocitas*. Prorſus eodem modo, ut lib. 24, 5. *Hunc tam ſuperbum apparatum habitumque convenientes ſequebantur, contemtus omnium hominum, ſuperbæ aures* &c. ubi pares correctores τὸ *mores*, quod nullis eſt in bonis codicibus, inſeruerunt. Nec ſilebo tamen eoſdem ſcriptos libros habere hic, *magna momenta*, ſi cui forte potius id placeat.

d *Alia deinde & umbonibus pulſantes.*] Parum refert: tamen regius: *umbone*. Men. Voſſ. Pal. *umboni*. Martialis lib. 3. ep. 46. *In turbam incideris; cunctos umbone repellet.*

e *Pavidos fuga vulneribuſque milites in certam.*] Voſſ. *pavido* &c. *milite in cæteram*. Men. quoque & Pal. *in cæteram*. Egregie regius: *ne pavido fuga*

vulne-

locum, in quo ſteterant paulo ante auxiliares, comple-
verat, ut prope difficilior tranſitus eſſet, quam per con-
fertos hoſtes fuerat. itaque qui primi erant haſtati, per
cumulos corporum armorumque, & tabem ſanguinis,
qua quiſque poterat, ſequentes hoſtem, & ſigna & ordi-
nes confuderunt. principum quoque ſigna [f] fluctuari cœ-
perant, vagam ante ſe cernendo aciem. Quod Scipio
ubi vidit, receptui propere canere haſtatis juſſit: & ſau-
ciis in poſtremam aciem ſubductis, principes triarioſ-
que in cornua inducit; quo tutior firmiorque media ha-
ſtatorum acies eſſet. Ita novum de integro prælium or-
tum eſt: quippe ad veros hoſtes perventum erat, & ar-
morum genere, & uſu militiæ, & fama rerum geſtarum,
& magnitudine vel ſpei vel periculi pares. Sed & nu-
mero Romanus ſuperior erat, & animo: quod jam equi-
tes, jam elephantos fuderat, jam prima acie pulſa, in ſe-
cundam pugnabat. In tempore Lælius ac Maſiniſſa pul- 35
ſos per aliquantum ſpacii ſecuti equites, revertentes in
averſam hoſtium aciem incurrêre. [g] Is demum equitum
impetus fudit hoſtem. multi circumventi in acie cæſi:
multi per patentem circa campum fuga ſparſi, tenente
omnia equitatu, paſſim interierunt. Carthaginienſium
ſociorumque cæſa eo die ſupra millia viginti: par ferme
numerus captus eſt, cum ſignis militaribus centum tri-
ginta tribus, elephantis undecim. Victores ad duo mil-
lia cecidêre. Annibal cum paucis equitibus inter tu-
multum elapſus, Adrumetum perfugit: omnia & in præ-
lio, & ante aciem, priuſquam excederet pugna, expertus.
& confeſſione etiam Scipionis, omniumque peritorum
militiæ, illam laudem adeptus, ſingulari arte aciem eo
die

vulneribuſque milite ſinceram & integram aciem miſcerent.

f *Fluctuare cœperant vagam ante ſe cernentes.*] Scripti: *fluctuari cœperant vagam ante ſe cernendo aciem.* Vide lib. 4. Obſer. cap. 6.

g *Is demum impetus perculit hoſtem.*] Apud primum invenio Gryphium. Andreas: *Is demum equitum impetus perculit hoſtem.* Et ſic omnes deinceps cum ultimis Moguntinis. Aldus, Iuntas, Savet. Frobenius: *Is demum equitum impetus fudit hoſtem.* Idque adſerunt ſcripti.

die inſtruxiſſe. *Elephantos in prima fronte: quorum fortuitus impetus atque intolerabilis vis, ſigna ſequi, & ſervare ordines (in quo plurimum ſpei ponerent) Romanos prohiberet. Deinde auxiliares ante Carthaginienſium aciem, ne homines miſti colluvione omnium gentium, quos non fides teneret, ſed merces, liberum receptum fugæ haberent: ſimul primum ardorem atque impetum hoſtium excipientes fatigarent; ac* [h] *ſi nihil aliud, vulneribus ſuis ferrum hoſtile hebetarent. Tum, ubi omnis ſpes eſſet, milites Carthaginienſes Afroſque: ut omnibus rebus aliis pares, eo quod integri cum feſſis ac ſauciis pugnarent, ſuperiores eſſent: Italicos intervallo quoque diremptos, incertos ſocii an hoſtes eſſent, in poſtremam aciem ſummotos.* Hoc edito velut ultimo virtutis opere, Annibal quum Adrumetum refugiſſet, accituſque indé Carthaginem ſexto ac trigeſimo poſt anno, quam puer inde profectus erat, rediſſet; faſſus in curia eſt, non prælio modo ſe, ſed bello victum, nec
36 ſpem ſalutis alibi quam in pace impetranda eſſe. Scipio confeſtim à prælio expugnatis hoſtium caſtris direptiſque, cum ingenti præda ad mare ac naves rediit; nuncio allato, P. Lentulum cum quinquaginta roſtratis, centum onerariis, omni genere commeatus, ad Uticam acceſſiſſe. Admovendum igitur undique terrorem perculſæ Carthagini ratus, miſſo Lælio Romam cum victoriæ nuncio, Cn. Octavium terreſtri itinere ducere legiones Carthaginem jubet: ipſe ad ſuam veterem nova Lentuli claſſe adjuncta: profectus ab Utica portum Carthaginis petit.

h *Si nihil aliud vulneribus ſuis ferrum hoſtile.*] Et ſic primus mihi Gryphius. Dedit autem etiam: *ſimul primum ardorem hoſtium excipientes fatigarent* &c. Sigonius addidit è ſcripto, *atque impetum.* Sed jam olim Andreas & omnes ad poſtremum Frobenium: *ſimul primum ardorem atque impetum hoſtium excipientes fatigarent ac ſi nihil aliud, alii miſſilibus, alii vulneribus ſuis ferrum hoſtium hebetarent.* A quo hoc uno differunt membranacei, quod ignorant, *fatigarent ac ſi nihil aliud.* Et exterantur ſane; quum nihil ſit incommodi priſca in ſcriptura. Dicit enim Livius auxiliares primos oppoſitos Romanis, ut alii primum ardorem impetumque hoſtium, miſſilibus excipientes, tardarent atque hebetarent; alii vulneribus ſuis ferrum eorundem obtunderent. Vides idem verbum commode ad utrumque genus referri. Iuſtinus lib. 6. *rei quoque publicæ vires hebetatæ ſunt.* Ioſephus lib. XIII. ϗ ὁ σίδηρος αὐτοῖς ἠμβλυώθη κλείνασι ϗ αἱ χεῖρες παρείθησαν.

petit. Haud procul aberat, quum velata infulis ramiſque oleæ Carthaginienſium occurrit navis. Decem legati erant principes civitatis, auctore Annibale miſſi ad petendam pacem. qui cum ad puppim prætoriæ navis acceſſiſſent, velamenta ſupplicum porrigentes, orantes, implorantesque fidem & miſericordiam Scipionis; nullum iis aliud reſponſum datum, quam [i] ut Tunetem venirent: eo ſe moturum caſtra. ipſe [k] ab contemplato ſitu Carthaginis, [l] non tam noſcendi in præſentia, quam deprimendi hoſtis cauſſa, Uticam, eodem & Octavio revocato, rediit. Inde procedentibus ad Tunetem nuncius allatus, Verminam Syphacis filium cum equitibus pluribus, quam peditibus, venire Carthaginienſibus auxilio. pars exercitus cum omni [m] equitatu Saturnalibus primis agmen aggreſſa, Numidas levi certamine fudit.

exitu

i *Vt Tunetem venirent.*] Scripti & hic & mox, *Tunetam.* Suſpicor *Tuneta*, ut alibi quoque.

k *Ab contemplato ſitu Carthaginis.*] Mſſ. *ad contemplandum ſitum.* Forte: *ab contemplando ſitu Carthaginis.* Sic enim malle [illegible] veteres quam *contemplando ſitum*, ſæpius diximus.

l *Non tam noſcendi in præſentia quam terrendi hoſtis cauſſa.*] Pet. reg. Men. *quam deprimendi hoſtis cauſſa.* Lib. 13. *æquari velle ſimulando ita ſe quiſque extollat, ut deprimat alium.* Lib. 37. *alios nimium deprimatis ex ſociis veſtris, alios præter modum extollatis.* Seneca de vita bea. cap. 22. *cum in hac unum genus virtutis ſit, non inclinari, nec deprimi.* Florus 4, 4. *ad deprimendum juvenem palam arma moliri.*

m *Equitatu miſſa, turmalibus primum.*] Antea legebatur, *primis*, leviori corruptione, quam lectionem ſervat unus ex Pal. & ſic ab Aſcenſio ſive Bechario editiones ad Sigonium, qui addidit vulneri vulnus ſcribendo: *primum.* Nam Pet. regius, Men. duo Pall. Barberin. optimi Florent. Voſſ. *Pars exercitus cum omni equitatu Saturnalibus primis agmen aggreſſa, Numidas levi certamine fudit.* Andreas, Tarviſ. duæ Venetæ voce auctiores: *equitatu miſſa Saturnalibus primis agmen.* Sed hæc aliunde, non ab Livio eſt. *Saturnalibus primis* nihil aliud eſt quam deſignatio temporis & diei, quo ea pugna pugnata. Sic auctor de bello Hiſpanienſi: *ita ipſis Liberalibus fuſi fugatique non ſuperfuiſſent, niſi in eum locum confugiſſent, ex quo erant egreſſi.* Cicero lib. 5. ad Attic. *Saturnalibus mane ſe mihi Pindeniſſæ dediderunt.* Plutarchus Pompeio: χειμῶνος δὲ τὴν στρατείαν ἐν τῇ χώρᾳ καταλαβόντος, καὶ τῆς Κρονικῆς ἑορτῆς τοῖς Ῥωμαίοις καθηκούσης. Saturnalia menſe Decembri erant pluſculorum dierum: ex his primus dicebatur *prima Saturnalia* vel *Kalendæ Saturnales* ut ex Livio & Statio obſervamus, alter, *ſecunda Saturnalia*, hunc ſequens *tertia Saturnalia.* Cicero lib. 13. ad Attic. epiſtola ultima: *cum ſecundis Saturnalibus ad Philippum veſperi veniſſet.* Lapis vetus: *in. Saturnalia. ſecunda. mag. annum. inſtituerunt.* Iterum Cicero: *Ille tertiis Saturnalibus apud Philippum ad horam ſeptimam.*

Lib.

exitu quoque fugæ intercluſo, à parte omni circumdatis equitibus, quindecim millia hominum cæſa, mille & ducenti vivi capti ſunt, & equi Numidici mille & quingenti: [n] ſigna militaria ſeptuaginta duo. Regulus ipſe inter tumultum cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco, caſtra poſita, legatique triginta Carthagine ad Scipionem venerunt. & illi quidem multo miſerabilius quam ante (quo magis cogebat fortuna) egerunt: ſed aliquanto minore cum miſericordia ab recenti memoria perfidiæ auditi ſunt. In conſilio, quamquam juſta ira omneis ad delendam ſtimulabat Carthaginem; tamen quum & quanta res eſſet, & quam longi temporis obſidio tam munitæ & validæ urbis, reputarent, & ipſum Scipionem exſpectatio ſucceſſoris, venturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam, ſollicitaret; ad pacem omnium animi verſi ſunt.

37 Poſtero die, revocatis legatis, & cum multa caſtigatione perfidiæ monitis, ut tot cladibus edocti, tandem Deos & jusjurandum eſſe crederent; conditiones pacis dictæ: *Ut liberi legibus ſuis viverent. quas urbes, quoſque agros, quibuſque finibus ante bellum tenuiſſent, tenerent, populandique finem*

Lib. 5. ad Atticum epiſt. 20. *mancipia venibant Saturnalibus tertiis*. Sic quia Quinquatruum plures erant dies, noſter lib. 44. *Legati ex Macedonia Quinquatribus ultimis venerunt*. In lapide veteri errat Gutherius, qui cum ſimplicem & veram ſententiam in promptu haberet, ad alia divertit, & *ſecunda Saturnalia* nobis facit eadem, quæ Matronalia incidentia in Kalendas Martias, lib. 3. de jure Pontif. 14. hoc eſt, in lapidem impingere quam eum interpretari mavult. Abutitur in eam rem verbis Martialis lib. 3. epig. 85. *Scis certe, puto, veſtra jam venire Saturnalia Martias Kalendas*. Atqui certum eſt Matronalia non niſi per κατάχρησιν vocati *Saturnalia matronarum*, quod ſicut Saturnalibus munera viris, ita matronis mittebantur Kalendis Martiis ſive Matronalibus. Quod ſi omnino alia Saturnalia Kalendis Martiis fuiſſent, *prima* utique hæc, aut potius *priora*, ſi Latine loqui volumus, non ſecunda dicenda fuiſſent. Vt *Vinalia priora*, *Vinalia altera* in veteri Kalendario notantur. Cæterum circa id tempus poſt tot annos finitum iri bellum Punicum ſecundum, ejus rei omen datum paullo poſt principium narratur lib. 22. *Poſtremo Decembri jam menſe ad ædem Saturni Romæ immolatum eſt, lectiſterniumque imperatum (lectum ſenatores ſtraverunt) & convivium publicum ac per urbem Saturnalia diem ac noctem clamata.*

n *Signa militaria ſeptuaginta duo.*] Scripti, *duo & LXX*, vel *duo & ſeptuaginta*.

Per-

nem eo die Romanus faceret. ° *Perfugas, fugitivoſque, & captivos omneis redderent Romanis,* [1] *&* [2] *naves roſtratas, præter decem triremes, traderent: elephantoſque, quos haberent domitos. neque domarent alios. Bellum neve in Africa, neve extra Africam, injuſſu populi Romani gererent. Maſiniſſæ res redderent, fœduſque cum eo facerent. Frumentum, ſtipendiumque auxiliis, donec ab Roma legati rediiſſent, præſtarent. Decem millia talentûm argenti deſcripta, penſionibus æquis, in annos quinquaginta ſolverent.* [3] *Obſides centum arbitratu Scipionis darent: ne minores quatuordecim annis, neu triginta majores. Inducias ita ſe daturum, ſi per priores inducias naves onerariæ captæ, quæque fuiſſent in navibus, reſtituerentur. Aliter nec inducias, nec ſpem pacis ullam eſſe.* Has conditiones legati cum domum ferre juſſi in concione ederent, & Giſgo ad diſſuadendam pacem proceſſiſſet, audireturque à multitudine, inquieta eadem & imbelli; indignatus Annibal, dici ea in tali tempore audirique; arreptum Giſgonem manu ſua ex ſuperiore loco detraxit. Quæ inſueta liberæ civitati ſpecies, quum fremitum populi moviſſet, perturbatus

° *Perfugas, fugitivoſque & captivos omneis & naves roſtratas.*] Pet. reg. Men. duo Pal. cum antiquis editis: *& captivos omneis redderent Romanis, & naves roſtratas, præter decem triremes, traderent.* Non eſt ocioſum, ſed verſum ex Polybio: τοὺς αἰχμαλώτους καὶ δραπέτας ἐκ παντὸς ἀποδοῦναι τοῦ χρόνου· τὰ μακρὰ πλοῖα παραδοῦναι πάντα πλὴν δέκα τριηρῶν. Lib. 43. *Captivos transfugaſque reddere Philippum Romanis, & naves omnes tectas tradere.* Lib. 38. *Servos ſeu fugitivos, ſeu bello captos, ſeu qui liber captus aut tranfuga erit, reddito Romanis ſociiſque. Elephantos tradito omnes neque alios parato. Tradito & naves longas.*

VARIORUM.

1 *Et naves roſtratas.*] Polybius: τὰ μακρὰ πλοῖα παραδοῦναι πάντα πλὴν δέκα τριηρῶν. Vertit hoc loco Livius naves longas *Roſtratas*, ut paulo poſt ait: *Naves longas, elephantos, perfugas, fugitivos, captivorum quatuor millia tradiderunt.* Sigonius.

2 *Naves longas, elephantos, perfugas, fugitivos, captiv. &c.*] Perſugam à fugitivo diſtingui, ex hoc loco patet. Perſuga enim dicitur, qui ad hoſtes confugit. Sed fugitivi ſervi qui à dominis Romanis confugerant ad Carthagínienſes. Et Caſſius ſcribit, *Fugitivum* eſſe, qui certo propoſito dominum relinquat. *Marcell.*

3 *Obſides centum.*] Mallem, *centum quinquaginta*, ut ait Appianus. δώσετε ἡμῖν αὐτίκα ὅμηρα πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν παῖδας, οὓς ἂν αὐτὸς ἐπιλέξωμαι. Cur malim hæc cauſa eſt, quia lib. 32. ita ſcribit: *Petentibus Carthaginienſibus, ut ſi jam videretur ſenatui, obſides ſibi redderentur, centum redditi obſides. de cæteris, ſi in fide permanerent, ſpes facta.* Quibus verbis ſatis oſtenditur

turbatus militaris vir urbana libertate, *Novem*, inquit, *annorum à vobis profectus*, [a] *poſt trigeſimum ſextum annum redii. Militares artes (quas me à puero fortuna nunc privata nunc publica docuit) probe videor ſcire. Urbis ac fori jura, leges, mores, vos me oportet doceatis.* Excuſata imprudentia, de pace multis verbis diſſeruit, quam nec iniqua, & neceſſaria eſſet. Id omnium maxime difficile erat, quod ex navibus per inducias captis, nihil, præter ipſas comparebat naves: neque inquiſitio erat facilis, [b] adverſantibus paci, qui arguerentur. Placuit naves reddi, & homines utique inquiri. *Cætera, quæ abeſſent, æſtimanda Scipioni permitti:* [c] *atque ita pecunia luere Carthaginienſes.* Sunt qui Annibalem ex acie ad mare perveniſſe, inde præparata nave ad regem Antiochum extemplo profectum tradant: poſtulantique ante omnia Scipioni, ut Annibal ſibi

tur plures quam *centum* eſſe traditos. Quanquam hoc loco Polyb. centum tantum & ipſe edit. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Poſt tricesſimum ſextum annum.*] Put. (nam ejus hæc quoque p[illegible] extat) Pet. reg. Men. Voſſ. *poſt ſextum & triceſimum.*

b *Quum adverſantes paci arguerentur.*] Glareanus cenſet dici *arguerentur* pro *vincerentur* vel *compeſcerentur*: videndum tamen, ut locus habeat; ſibi quidem ſuſpectum eſſe. Vir doctiſſimus participium poni pro infinitivo interpretatur: *adverſantes*, hoc eſt, adverſari. Sed recte Glareano ſuſpectus fuit locus: nam omnes ſcripti Gall. Pall. præter unum, Barberin. Voſſ. optimi Florentini deficiuntur conjunctione *quum*: habent autem: *adverſantibus paci qui arguerentur.* Quam ſcripturam, mutata diſtinctione, veram eſſe apparet. *Id omnium maxime difficile erat*, infit Livius, *quod ex navibus per inducias captis nihil præter ipſas comparebat naves: neque inquiſitio erat facilis, adverſantibus paci, qui arguerentur. Placuit naves reddi & homines utique inquiri.* Hoc morabatur inducias, quod conditionibus adjecerat Scipio: *naves per priores inducias captæ, quæque fuiſſent in navibus, reſtituerentur.* Nam eorum omnium nihil comparebat, præter vacuas naves: res varios poſſeſſores acceperant arcte tenentes complectenteſque prædam. Neque audebant quæſtionem inſtituere ob potentiam eorum & pertinaciam: nam ut eam eluderent raptores, tendendo contra pacem & incitando populum, totam rempublicam in majus diſcrimen daturos apparebat: hoc metu ſublato, facilius in cætera conſenſuros. Ergo hujus quoque mali medicinam invenerunt, ſtatuto ut redderentur ipſæ naves captique homines, res ex ærario præſtarentur. Men. codex habebat *pati*: quod poſſet alicui placere, ut intelligeretur *inquiſitionem.* Sed *adverſor pati* non videtur eſſe ſtili Liviani. Lib. 45. *bonaque eorum, qui interfecti eſſent, & exſulum, poſſidere, qui arguebant.*

c *Atque ita pecunia luere.*] Scripti *pecuniam.* Sed potius lege: *cætera quæ abeſſent, æſtimanda Scipioni permitti, ac publica pecunia luere Carthaginienſes.*

d Cum

ſibi traderetur; reſponſum eſſe, Annibalem in Africa
non eſſe. Poſteaquam redierunt ad Scipionem legati; 38
quæ publica in navibus fuerant, ex publicis deſcripta ra-
tionibus quæſtores, quæ privata profiteri domini juſſi;
pro ea ſumma pecuniæ viginti quinque millia pondo ar-
genti præſentia exacta: induciæque Carthaginienſibus
datæ in tres menſes. Additum, ne per induciarum tem-
pus alio uſquam quam Romam mitterent legatos: &
quicumque legati Carthaginem veniſſent, ne ante di-
mitterent eos, quam Romanum imperatorem, qui, &
quæ petentes veniſſent, certiorem facerent. Cum le-
gatis Carthaginienſibus Romam miſſi L. Veturius Phi-
lo, & M. Marcius Ralla, & L. Scipio imperatoris frater.
Poſt eos dies, commeatus ex Sicilia Sardiniaque tantam
vilitatem annonæ effecerunt, ut pro vectura frumentum
mercator nautis relinqueret. Romæ ad nuncium pri-
mum rebellionis Carthaginienſium trepidatum fuerat;
juſſuſque erat Tib. Claudius mature in Siciliam claſſem
ducere, atque inde in Africam trajicere, & alter conſul
M. Servilius ad urbem morari; donec quo ſtatu res in
Africa eſſent, ſciretur. Segniter omnia in comparanda
deducendaque claſſe pro Tib. Claudio conſule facta
erant; quod Patres de pace Scipionis potius arbitrium
eſſe, quibus legibus daretur, quam conſulis cenſuerant.
Prodigia quoque nunciata ſub ipſam famam rebellionis,
terrorem attulerant. Cumis Solis orbis minui viſus, &
pluit lapideo imbri. & in Veliterno agro terra ingenti-
bus cavernis conſedit, arboreſque in profundum hauſtæ.
Ariciæ forum, & circa tabernæ, Fruſinone murus ali-
quot locis, & porta, de cœlo tacta: & in palatio lapidi-
bus pluit. Id prodigium more patrio novendiali ſacro,
cætera hoſtiis majoribus expiata. inter quæ etiam aqua-
rum inſolita magnitudo in religionem verſa. nam ita
abundavit Tiberis, ut ludi Apollinares, circo inundato,
extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris pa-
rati ſint. Cæterum ludorum ipſo die, ſerenitate ſubita
orta,

orta, pompa duci cœpta ad portam Collinam, revocata deductaque in circum eſt; quum diſceſſiſſe inde aquam, nunciatum eſſet: lætitiamque populo & ludis celebrita-
39 tem addidit ſedes ſua ſolenni ſpectaculo reddita. Claudium Conſulem profectum tandem ab urbe inter portus Coſanum Lauretanumque atrox vis tempeſtatis adorta, in metum ingentem adduxit. Populonios inde quum perveniſſet, ſtetiſſetque ibi dum reliquum tempeſtatis exſæviret; Ilvam Inſulam, & ab Ilva Corſicam, à Corſica in Sardiniam trajecit. ibi ſuperantem Inſanos montes, multo & ſævior & infeſtioribus locis tempeſtas adorta, disjecit claſſem. Multæ quaſſatæ armamentiſque ſpoliatæ naves: quædam fractæ. Ita vexata ac lacerata claſſis Carales tenuit. ubi dum ſubductæ reficiuntur naves, hyems oppreſſit: circumactumque anni tempus; & nullo prorogante imperium, privatus Tib. Claudius claſſem Romam reduxit. M. Servilius, ne comitiorum cauſſa ad urbem revocaretur; dictatore dicto C. Servilio Gemino, in provinciam eſt profectus. Dictator magiſtrum equitum P. Ælium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempeſtates prohibuerunt. itaque[d] quum pridie Idus Martias veteres magiſtratus abirent, novi ſuffecti non eſſent; reſpublica ſine curulibus magiſtratibus erat. L. Manlius Torquatus pontifex, eo anno mortuus. in locum ejus ſuffectus C. Sulpicius Galba. Ab L. Licinio Lucullo, & Q. Fulvio ædilibus curulibus, [e][1] ludi Romani ter toti inſtaurati. Pecuniam ex ærario

ſcribæ

d *Cum præter Idus Martias veteres magiſtratus.*] Recte Sigonius: *pridie Idus.* Sed quid eſt *abire magiſtratus?* Immo, *magiſtratu* invitis vel omnibus codicibus. Lib. 2. *Vt dictator priuſquam ipſi redirent in urbem, magiſtratu abiret.* Lib. 5. *negare ſe ante Idus Decembres honore abituros eſſe.* Valerius Maximus lib. 1, 1. *flaminio abire juſſi ſunt, coactique etiam.* Nominativi, *magiſtratus curules*, ex proximo membro ad τὸ *veteres* & *novi*, ſenſu repetuntur.

e *Ludi Romani tertio inſtaurati.*] Qui poſt Frobenium Livio manus admoverunt, dederant occaſionem Sigonio corrigendi *ter toti*: ſed non aliter omnis manus editorum priorum ab Andrea uſque, nec ſecus ſcripti.

VARIORUM.

1 *Ludi Romani tertio.*] Vet. lib. aliquot: *ter toti inſtaurati.* optime. Sic enim loqui ſolitus eſt Livius, ut lib. 28.

Ludi

ſcribæ viatoreſque ædilitii clam egeſſiſſe per indicem comperti, damnati ſunt; non ſine infamia Luculli ædilis. P. Ælius Tubero, & L. Lætorius ædiles plebis vitio creati, magiſtratu ſe abdicarunt, quum ludos ludorumque cauſſa epulum Jovi feciſſent, & ſigna tria ex mulctaticio argento facta in Capitolio poſuiſſent. [a] Cerealia ludos dictator & magiſter equitum ex ſenatuſconſulto fecerunt. Legati ex Africa Romani ſimul Carthaginienſeſque quum veniſſent Romam, ſenatus ad ædem Bellonæ habitus eſt. ubi quum L. Veturius Philo, Pugnatum [b] cum Annibale eſſe ſuprema Carthaginienſibus pugna, finemque tandem lugubri bello impoſitum, ingenti lætitia Patrum expoſuiſſet; [2] adjecit, [c] Verminam etiam Syphacis filium, quæ parva bene geſtæ rei acceſſio erat, devictum. in concionem inde prodire juſſus, gaudiumque id populo impertire. [d] Tum patuere facta gratula-

Ludi Romani ter toti inſtaurati ab ædilibus curulibus. Item: *Ludi plebeii ſemel toti inſtaurati ab ædilibus plebis.* Item hoc libro: *Ludi Romani diem unum, plebeii ter toti inſtaurati ab ædilibus.* Et lib. 31. extremo, & lib. 33. primo. *Totique ter inſtaurati.* Sigonius.

2 *Adjecit Verminam etiam Syphacis filium.*] Id eſt, præter id, quod de victis bello Carthaginienſibus Lælius nunciaverat, adjecit etiam Verminam victum eſſe. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Cereales ludos dictator.*] Vide quomodo jactentur opera veterum. *Cerealia* præbuerunt Andreas, Tarvis. Veneti, Aſcenſius. Sed hic ad marginem *Cereales.* quod potius duxerunt Mogunt. Aldus, Iuntas, Frobenius. Mox Gryphius & Curio repetiverunt *Cerealia.* Ad quod notat quidem Sigonius in libro ſuo veteri eſſe *Cereales:* non tamen præfert, ut poſtea fecerunt. Ne procedat igitur hæc titubatio, monemus *Cerealia* niti & membranarum fide & ipſius Livii. Lib. 34. *Megaleſia, ludos ſcenicos C. Atilius Serranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt.* Lib. 3[illegible] *Ludi Taurilia per biduum facti religion[illegible] cauſa.* Vide ad lib. 1, 9.

b *Cum Hannibale eſſe ſuprema Carthaginienſibus pugna.*] Omnes ſcripti & editi ante Gryphium: *ſuprema cum Carthaginienſibus.* Lege: *pugnatum cum Hannibale eſſe ſuprema & Carthaginienſibus pugna.*

c *Verminam etiam Syphacis filium, quæ non parva bene geſta.*] Sic quidem Sigonius: ſed noſtri Pet. reg. Men. tres Pall. carent negativa. Et profecto, ſi vere æſtimare rem volumus, admodum parva & vix dictu digna acceſſio erat belli Punici ſive Annibalici Vermina cum tumultuario Numidarum exercitu cæſus. Neque Livius neque Romani tam erant jejuni, ut ex hac muſca facerent elephantum.

d *Tum patefacta gratulatione omnia.*] Scripti & quidquid editorum habeo ante Gryphium: *Tum patuere facta gratulatione omnia in urbe templa.* Cicero famil. 11. ep. 17. *tam recenti gratulatione,*

tulatione, omnia in urbe templa, ſupplicationeſque in triduum decretæ. Legatis Carthaginienſium & Philippi regis (nam ii quoque venerant) petentibus, ut ſenatus ſibi daretur, reſponſum juſſu Patrum ab dictatore eſt, conſules novos eis ſenatum daturos eſſe. Comitia inde habita. creati conſules Cn. Cornelius Lentulus, P. Ælius Pætus: Prætores, M. Junius Pennus, cui ſors urbana evenit. M. Valerius Falto Bruttios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Ælius Tubero Siciliam eſt ſortitus. ᵉ De provinciis conſulum nihil ante placebat agi, quam legati Philippi regis & Carthaginienſium auditi eſſent. belli finem alterius, principium alterius proſpiciebant animis. Cn. Lentulus conſul cupiditate flagrabat provinciæ Africæ; ſeu bellum foret, facilem victoriam, ſeu jam finiretur, finiti tanti belli ſe conſule gloriam petens. Negare itaque prius quicquam agi paſſurum, quam ſibi Africa decreta eſſet; concedente collega, moderato viro & prudenti. qui gloriæ ejus certamen cum Scipione, præterquam quod iniquum eſſet, etiam impar futurum cernebat. Q. Minucius Thermus & Manius Glabrio, tribuni plebis, *rem, p[illegible] nequicquam tentatam ab Ti. Claudio conſule, Cn. Cornelium tentare* ajebant. *Ex auctoritate Patrum latum ad populum eſſe, cujus vellent imperium in Africa eſſe. Omnes quinque & triginta tribus P. Scipioni id imperium decreſſe.* Multis contentionibus, & in ſenatu & ad populum acta res, poſtremo eo deducta eſt, ut Senatui permitterent. Patres igitur jurati (ita convenerat) cen-

tione, quam tuo nomine ad omnia deorum templa fecimus. Livius lib. 25. *inter exercitus duceſque victoria recenti latos gratulatio ingens facta.* Lib. 44. *majorem mihi, ſortito Macedoniam provinciam, gratulationem factam.* Niſi malis *faciendæ gratulationi*, ex Ciceronis loco, qui huc maxime pertinet.

e *De provinciis conſulum.*] His verbis pleraque manu, omnia typis deſcripta ante Gryphium exemplaria præponunt *Tum vero.* Poſſis ſuſpicari extitiſſe cn τῦ *Tubero.* Sed & aliquid confragoſum habet præcedens periodus. Itaque aſteriſco inſignivit Aldus, & non integram eſſe pronuntiavit Glareanus. Vide an fuerit Livio: *Creati conſules Cn. Cornelius Lentulus, P. Ælius Pætus; prætores M. Junius Pennus urbanam, M. Valerius Falto Bruttios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Ælius Tubero Siciliam ſortiti, fuere.*

f Præ-

cenſuerunt, Uti conſules provincias inter ſe compararent, ſortirenturve, uter Italiam, uter claſſem navium quinquaginta haberet. Cui claſſis obveniſſet, in Siciliam navigaret: ſi pax cum Carthaginienſibus componi nequiſſet, in Africam trajiceret. Conſul mari, Scipio eodem, quo adhuc, jure imperii, terra rem gereret. Si conditiones convenirent pacis, tribuni plebis populum rogarent, utrum conſulem, an P. Scipionem, juberent pacem dare: & quem, ſi deportandus exercitus victor ex Africa eſſet, deportare. Si pacem per P. Scipionem dari, atque ab eodem exercitum deportari juſſiſſent, ne conſul ex Sicilia in Africam trajiceret. Alter conſul, cui Italia eveniſſet, duas legiones à M. Sextio Prætore acciperet. P. Scipioni cum exercitibus, quos haberet, 41
in provincia Africa prorogatum imperium. [f] Prætori M. Valerio Faltoni duæ legiones in Bruttiis, quibus C. Livius priore anno præfuerat, decretæ. P. Ælius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio una M. Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus proprætore habuiſſet, decernitur. M. Servilio prioris anni conſuli, cum ſuis duabus item legionibus, [g] in Etruria prorogatum imperium eſt. Quod ad Hiſpanias attineret, aliquot jam annos ibi L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum eſſe. uti conſules cum tribunis agerent, ſi eis videretur, ut plebem rogarent, cui juberent in Hiſpania imperium eſſe. is ex duobus exercitibus in unam legionem conſcriberet Romanos milites, & in quindecim cohortes ſocios Latini nominis, quibus provinciam obtineret: veteres milites L. Cornelius, & L. Manlius in Italiam deportarent. Cornelio conſuli quinquaginta navium claſſis ex duabus claſſibus, Cn.

f *Prætori M. Valerio Faltoni.*] Plerique ſcripti: *Prætoribus*. Lege: *Prætorum*. Pertinet enim ad omnes, & eſt quaſi ſcripſiſſet, *Inter prætores*.

g *In Etruriam prorogatum imperium.*] Scribe: *in Etruria*, ut jam ſuperius alibi correctum. Et ita reg. Men. Voſſ. Andreæque & Aldina editiones. Sed & quidam codices: *prorogatum in annum imperium*.

Cn. Octavii, quæ in Africa eſſet, P. Villii, quæ Siciliæ oram tuebatur, decreta: ut quas naves vellet, deligeret. P. Scipio quinquaginta longas naves haberet, quas habuiſſet. quibus ſi Cn. Octavium, ſicut præfuiſſet, præeſſe vellet, Octavio proprætore in eum annum imperium eſſet: ſi Lælium præficeret, Octavius Romam decederet: reduceretque naves, quibus proconſuli uſus non eſſet. Et M. Fabio in Sardiniam decem longæ naves decretæ. Et conſules duas legiones urbanas ſcribere juſſi: ut quatuordecim legionibus eo anno, centum navibus longis

42 reſpubl. adminiſtraretur. Tum de legatis Philippi, & Carthaginienſium actum. Priores Macedonas introduci placuit. quorum varia oratio fuit: partim purgantium, quæ queſti erant miſſi ad regem à Roma legati de populatione ſociorum: partim, ultro accuſantium quidem & ſocios populi Romani, ſed multo infeſtius M. Aurelium. quem ex tribus ad ſe miſſis legatis delectu habito ſubſtitiſſe, & ſe bello laceſſiſſe contra fœdus, & ſæpe cum præfectis ſuis ſignis collatis pugnaſſe: partim, poſtulantium, ut Macedones, duxque eorum Sopater, qui apud Annibalem mercede militaſſent, captique in vinculis eſſent, ſibi reſtituerentur. Adverſus ea M. Furius, miſſus ad idipſum ab Aurelio ex Macedonia, diſſeruit, *Aurelium relictum, ne ſocii populi Romani feſſi populationibus atque injuria ad regem deficerent; finibus ſociorum non exceſſiſſe: dediſſe operam, ne impune in agros eorum tranſcenderent populatores. Sopatrum ex purpuratis & propinquis regis eſſe: eum cum quatuor millibus Macedonum, & pecunia miſſum nuper in Africam eſſe, Annibali Carthaginienſibuſque auxilio.* De his rebus interrogati Macedones, quum perplexe reſponderent, [h] ipſi ante reſponſum tulerunt, *Bellum quærere regem, & ſi pergat, propediem inventurum. Dupliciter ab eo fœdus violatum: & quod ſociis populi Romani injurias fecerit,*

h *Ipſi ante reſponſum tulerunt.*] Haud dubie corruptum: nec juvant libri. Fortaſſe: *cum perplexe reſponderent ipſi, anceps reſponſum tulerunt.*

rit, bello armiſque laceſſiverit: & quod hoſtes auxiliis & pecunia juverit. Et P. Scipionem recte atque ordine videri feciſſe & facere, quod eos, qui arma contra populum Romanum ferentes capti ſint, hoſtium numero in vinculis habeat. & M. Aurelium è republica facere, gratumque id ſenatui eſſe, quod ſocios populi Romani, quando jure fœderis non poſſet, armis tueatur. Cum hoc tam triſti reſponſo dimiſſis Macedonibus, legati Carthaginienſes vocati. quorum ætatibus dignitatibuſque conſpectis (nam longe primi civitatis erant) tum pro ſe quiſque dicere, vere de pace agi. Inſignis tamen inter cæteros Aſdrubal erat ([1] Hædum populares cognomine appellabant) pacis ſemper auctor, adverſuſque factioni Barcinæ. Eo tum plus illi auctoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem à republica transferenti. qui quum varia oratione uſus eſſet, nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo, ne impudenter certa negantibus difficilior venia eſſet, nunc monendo etiam Patres conſcriptos, ut [2] rebus ſecundis modeſte ac moderate uterentur; *Si ſe atque Hannonem audiſſent Carthaginienſes, & tempore uti voluiſſent, daturos fuiſſe pacis conditiones quas tunc peterent.* [3] *Raro ſimul hominibus bonam fortunam bonamque mentem dari. Populum Romanum eo invictum eſſe, quod in ſecundis rebus ſapere & conſulere meminerit. &, hercule, mirandum fuiſſe, ſi aliter facerent.* [4] *Ex inſolentia, quibus nova bona fortuna ſit, impotentes lætitiæ inſanire: Populo Romano*

VARIORUM.

1 *Hædum cognomine.*] Recte *Hædum.* Nam Appianus etiam ἔριφον appellatum ſcribit. *Sigonius.*

2 *Rebus ſecundis modeſtè ac moderatè uterentur.*] Monitio minimè contemnenda. *nam* (ut loquar Polybii ore lib. 5. cap. 33.) *etſi res magna eſt bella feliciter gerere, longè tamen majore opus eſt peritia rerum & cautione, ut ſucceſſu proſpero recte quis utatur. Idcirco plures multo invenias, qui victoriam ſint adepti, quam qui victoria ſciverunt uti.* Gruter.

3 *Raro bonam fortunam.*] Hanc ſententiam à Demoſthene mutuatam eſſe annotat Pet. Victorius lib. 25. cap. 3. ubi hoc videre eſt. *Godelev.*

4 *Ex inſolentia.*] Vnde proverbio dicitur, *Quæ repens venit, repenſque rurſum abit felicitas;* utpote non nacta hominem, qui eam æqua mente ferat. Profectò *Arduum valdè imperitis eſt onus felicitas.* Hinc *Fertur ad res inſolentes ſors cui inſolens favet.* Certe *Nemo non rebus ſecundis affluit ſuperbia.* qua inflatur, ut veſica vento, perforanda acus unius punctulo. *Gruter.*

 5. *Plus*

mano uſitata, ac prope jam obſoleta ex victoria gaudia eſſe, ac [5] *plus pœne parcendo victis, quam vincendo imperium auxiſſe.* Cæterorum miſerabilior oratio fuit, commemorantium, *Ex quantis opibus quo recidiſſent Carthaginienſium res. nihil eis qui modo orbem prope terrarum obtinuiſſent armis, ſupereſſe, præter Carthaginis mœnia. Iis incluſos, non terra, non mari quicquam ſui juris cernere. Urbem quoque ipſam, ac penates ita habituros, ſi non in ea quoque, quo nihil ulterius ſit, ſævire populus Romanus velit.* Quum flecti miſericordia Patres appareret, ſenatorum unum infeſtum perfidiæ Carthaginienſium ſucclamaſſe ferunt, *Per quos Deos fœdus icturi eſſent, quum eos, per quos ante ictum eſſet, fefelliſſent? Per eoſdem,* in-

43 quit Aſdrubal, *qui tam infeſti ſunt fœdera violantibus.* Inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus conſul, cui claſſis provincia erat, Senatuſconſulto interceſſit. Tum Man. Atilius & Q. Minucius tribuni plebis ad populum tulerunt, Vellent, juberentne ſenatum decernere, ut cum Carthaginienſibus pax fieret. & quem eam pacem dare, quemque ex Africa exercitus deportare juberent? De pace uti rogaſſent, omnes tribus juſſerunt: pacem dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare. Ex hac rogatione ſenatus decrevit, ut P. Scipio ex decem legatorum ſententia pacem cum populo Carthaginienſi, quibus legibus ei videretur, faceret. Gratias deinde Patribus egere Carthaginienſes, petieruntque, ut ſibi in urbem introire, & colloqui cum civibus ſuis liceret, qui capti in publica cuſtodia eſſent, eſſe in iis partim propinquos, amicoſque ſuos, nobiles homines; partim ad quos mandata à propinquis haberent. Quibus conventis quum rurſus peterent, ut ſibi quos vellent, ex iis redimendi poteſtas fieret; juſſi nomina edere. & quum

5 *Plus pœne parcendo victis, quam vincendo, &c.*] Verba columnis miliariis inſcribenda; vel potius cordibus Ducum militarium; quibus alioquin in ore: *Æquior vis jure; quidvis namque quod vult imperat.* Et omninò, *Non nocendo, ſed juvando firma fit potentia.* Quippe *Vincitur benignitate fraude vique interitus.* Quin denique, *Hoſtibus quicunque parcit victor eſt victoria.* Gruter.

GRO-

quum ducentos ferme ederent, Senatuſconſultum factum eſt, *Ut legati Romani ducentos ex captivis, quos Carthaginienſes vellent, ad P. Cornelium Scipionem in Africam deportarent: nunciarentque ei, ut, ſi pax conveniſſet, ſine precio eos Carthaginienſibus redderet.* Feciales quum in Africam ad fœdus feriendum ire juberentur; ipſis poſtulantibus, Senatuſconſultum in hæc verba factum eſt: *Ut privos lapides ſilices, privaſque verbenas ſecum ferrent: uti prætor Romanus his imperaret, ut fœdus ferirent, illi prætorem ſagmina poſcerent.* Herbæ id genus ex arce ſumptum dari fecialibus ſolet. Ita dimiſſi ab Roma Carthaginienſes, quum in Africa veniſſent ad Scipionem, quibus ante dictum eſt legibus, pacem fecerunt. Naves longas, elephantos, perfugas, fugitivos, captivorum quatuor millia tradiderunt. [1] inter quos Q. Terentius Culleo ſenator fuit. Naves provectas in altum incendi juſſit. quingentas fuiſſe omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt: quarum conſpectum repente incendium tam lugubre fuiſſe Pœnis, [a] quam ſi ipſa Carthago arderet. De perfugis gravius, quam de fugitivis conſultum, nominis Latini qui erant, ſecuri percuſſi. Romani in crucem ſublati. Annis ante quadraginta pax cum Carthagi- 44
nienſibus poſtremo facta erat, Q. Lutatio, A. Manlio conſulibus. bellum initum annis poſt tribus & viginti, P. Cornelio, Ti. Sempronio conſulibus. Finitum eſt, [2] ſeptimodecimo anno, Cn. Cornelio, P. Ælio Pæto conſulibus.

GRONOVII.

a *Quam ſi ipſa Carthago.*] Voſſ. & editiones priſcæ: *quam ſi tum ipſa Carthago arderet.*

VARIORUM.

1 *Inter quos Q. Terentius Culleo ſenator fuit.*] Plut. in Apophthegmatis, non ante legatos de pace ſe auditurum eſſe, Scipionem dixiſſe ait, quam Q. Terentium captivum dimiſiſſent. Dimiſſo eo pacis conditiones Scipionem dixiſſe: Terentium porro ſequutum currum Scipionis pileatum eſſe. *Sigon.*

2 *Octavo decimo anno.*] Antea legebatur, *decimo ſeptimo*, atque ita eſt in omnibus veteribus libris. Quod quia corruptum eſſe credidit, correxit Glareanus, & *decimo octavo* fecit. Eſt tamen ſciendum *ſeptimo decimo* recte habere: Nam cum Livius ſcribit, bellum finitum eſſe ſeptimo decimo anno poſt-

ſulibus. Sæpe poſtea ferunt Scipionem dixiſſe. Ti. Claudii primum cupiditatem, deinde Cn. Cornelii, fuiſſe in mora, quo minus [a] id bellum exitio Carthaginis finiret. [b] Carthaginienſibus quum prima collatio pecuniæ diutino bello exhauſtis difficilis videretur, mœſtitiaque & fletus in curia eſſet, ridentem Annibalem ferunt conſpectum. cujus quum Aſdrubal Hædus riſum increparet in publico fletu, quum ipſe lacrimarum cauſa eſſet; *Si quemadmodum oris habitus cernitur oculis*, inquit, *ſic & animus intus cerni poſſet, facile vobis appareret, non læti, ſed prope amentis malis cordis hunc, quem increpatis, riſum eſſe. qui tamen nequaquam adeo eſt intempeſtivus, quam veſtræ iſtæ abſurdæ atque abhorrentes lacrimæ ſunt. Tunc fleſſe decuit, quum adempta nobis arma, incenſæ naves, interdictum externis bellis. illo enim vulnere concidimus. Nec eſſe in vos odio veſtro conſultum ab Romanis credatis. Nulla magna civitas diu quieſcere poteſt. ſi foris hoſtem non habet, domi invenit. Ut prævalida corpora ab externis cauſis tuta videntur,* [3] *ſed ſuis ipſa viribus onerantur. Tantum nimirum ex publicis malis ſentimus, quantum ad privatas res pertinet: nec in eis quicquam acrius, quam pecuniæ damnum ſtimulat.* Itaque quum ſpolia victa Car-

quam cœptum eſt, octavum decimum intelligit: verum annum primum non numerat. Sic autem etiam alibi. *Annis ante 40. pax cum Carthaginienſibus facta eſt.* Item: *Tres & ſexaginta anni ſunt à primo Punico ad ſecundum bellum finitum.* neque enim alter extremorum annorum in hoc loquendi genere comprehenditur. At cum inquit hoc eodem libro: *Patre & patruo ex ſervitute poſt ſextumdecimum annum receptis.* Et paulo poſt, *Annibalem poſt ſextum decimum annum ex Italia deceſſiſſe*, ambos extremos annos numerat. Pater enim Servilii captus eſt anno 532. receptus anno 547. Annibal venit in Italiam anno 532. diſceſſit anno 547. *Sigonius.*

3 *Sed ſuis ipſa viribus onerantur.*] Notandum, *Grandius regnum omne ſemet viribus terit ſuis.* Obvium eſt Horatii dictum Epod. 16. verſ. 2. *Suis & ipſa Roma viribus ruit.* Neque ſecus Livius præfatione lib. primi: *Roma ab exiguis profecta initiis, eò crevit, ut jam magnitudine laboret ſua.* Ergò *Modicis rebus longius ævum eſt*, ut inquit Seneca Agamemn. verſ. 100. *Gruterus.*

GRONOVII.

a *Id bellum exitio Carthaginis.*] Membranacei duo: *quo minus id bellum exitium Carthaginis finiret.*

b *Carthaginienſibus quum prima collatio.*] Mſſ. *Carthagine* vel *Carthagini.* Et videtur utrumvis melius.

Carthagini detrahebantur, quum inermem jam ac nudam deſtitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis, nemo ingemuit: nunc quia tributum ex privato conferendum eſt, tanquam in publico funere comploratis. Quam vereor, ne propediem ſentiatis leviſſimo in malo vos hodie lacrimaſſe. Hæc Annibal apud Carthaginienſes. Scipio concione advocata, Maſiniſſam, ad regnum paternum Cirtha oppido, & cæteris urbibus agriſque, quæ ex regno Syphacis in populi Romani poteſtatem veniſſent, adjectis donavit. Cn. Octavium claſſem in Siciliam ductam Cn. Cornelio conſuli tradere juſſit. legatos Carthaginienſium Romam proficiſci, ut quæ ab ſe ex decem legatorum ſententia pacta eſſent, ea Patrum auctoritate populique juſſu confirmarentur.
45 Pace terra marique parta, exercitu in naves impoſito, in Siciliam Lilybæum trajecit. inde magna parte militum in navibus miſſa, ipſe per lætam pace non minus quam victoria Italiam, effuſis non urbibus modo ad habendos honores, ſed agreſtium etiam turba obſidente vias, Romam pervenit: triumphoque omnium clariſſimo urbem eſt invectus. Argenti tulit in ærarium pondo centum millia viginti tria. militibus ex præda quadragenos æris diviſit. Morte ſubtractus ſpectaculo magis hominum, quam triumphantis gloriæ, Syphax eſt; Tibure haud ita multo ante mortuus, quo ab Alba traductus fuerat. conſpecta mors tamen ejus fuit, quia publico funere eſt elatus. Hunc regem in triumpho ductum Polybius, haudquaquam ſpernendus auctor, tradit. Secutus Scipionem triumphantem eſt pileo capiti impoſito Q. Terentius Culleo: omnique deinde vita, ut dignum erat, libertatis auctorem coluit. Africanum cognomen militaris prius favor, an popularis aura celebraverit, an ſicuti Felicis Sullæ, Magnique Pompeii patrum memoria, cœptum ab aſſentatione familiari ſit, parum compertum habeo. Primus certe hic imperator nomine victæ ab ſe gentis eſt nobilitatus.

exemplo deinde hujus, nequaquam victoria pares, inſignes imaginum titulos, claraque cognomina familiæ fecere.

FINIS.

ADDENDA.

AD LIB. XXI.

Cap. 1. *Ut propius periculo fuerint.*] Muretus 19. Var. 17. è vetere ſcripto corrigit, *propius periculum.* Certum eſt Livium ſic gaudere loqui: & complura ejuſdem generis ei reſtituimus. Vide ad lib. 22, 40. Sed quia in nullo reperiebam, quibus ipſe uſus ſum, recipere cunctabar. At nunc didici hoc ipſum exſtare in optimo Florentino. Itaque cur ſuum auctori invideamus, cauſæ nihil eſt.

Stipendio etiam ſuperimpoſito.] Flor. *inſuper impoſito.* Sic & infra cap. 45. *tutandique pontis cauſa caſtellum ſuperimponunt.* Put. ac Flor. *inſuper imponunt.* Cap. 34 *jugo inſuper imminenti.*

Cap. 2. *Hoſpitiis regulorum.*] Libri omnes, quos antehac vidi, *auſpiciis.* Muretus teſtatur occurriſſe in veteribus ſibi, *aucupiis*, & eo delectatur. Sed prævaluit conjectura Turnebi 13. adv. 18. Et merito. nam & in Florentino *hoſpitiis* exaratum Gudiana obſervatione accepimus; & in ejuſdem Cl. doctiſſimique Marq. Gudii membranaceo codice his oculis legimus.

Cap. 3. *In paternas ſuccederet opes.*] Sic quidem omnes libri: ſed margo Florentini: al. *ſuccreſceret.* Nec contemnendum eſt. Sic enim lib. 10 *Et ſe gloria ſeniorum ſuccreviſſe, & ad ſuam gloriam conſurgentes alios latum aſpicere.*

Cap. 4. *Amilcarem viventem redditum ſibi.*] Advertit olim me in exemplaris cujuſdam margine editum *juvenem* pro *viventem.* Id præter exſpectationem cognoſco eſſe in Florentino. Admittatur igitur. Cur enim diceret *veteres milites*, niſi aliquid longioris memoriæ poſuiſſet de Hamilcare?

Cap. 5. *Stipendia præterita.*] Florent. *partiendo prædam ſtipendioque præterito cum fide exſolvendo.*

Adorirentur peditum agmen. In ripa elephantos ante.] Quæ ibi notavimus ſic refinge: Illud *peditum agmen* non hoſtium, ſed Hannibalis eſt, eoque revocandum ad periodum ſequentem. Sed & τὸ *ante* turbat. Sigonius pro eo facit *ad*, quia Polybius, τοῖς θηρίοις, οἷς εἶχε περὶ πεντήκοντα. Voſſianus, duo Pall. & plerique pro eo habent *autem*, dein *diſponit*, ut & libri Mureti. At Florentinus: *elephantos XL. autem erant diſponit.* Sic & Gudianus, niſi quod *diſpoſuit.* Lege igitur: *Peditum agmen in ripa & elephantos (quadraginta autem erant) diſponit.* Polybius de illorum opera: τὸ μὲν πλεῖστον αὐτῶν μέρος διεφθάρη περὶ τὰς ἐκβάσεις παραπορευομένων τῶν θηρίων παρὰ τὸ χεῖλος καὶ τοὺς ἐκβαίνοντας ἀεὶ προκαταλαβόντων.

Vel inermi equite.] Sigonius è ſcripto, *ab inermi.* Bene. ſic & Flor. Gud. Pal. unus.

Cap. 6. *Tunc delata ex integro.*] Flor. & Gud. *Tunc relata de integro.* Notiſſimum *referre ad ſenatum.* Τὸ *de integro* etiam Pal. & habes hujus libri capp. 8, 18, 21, 59.

Cap 7. *Periculi ac timoris.*] Sic quoque Flor. & Gudianus.

Cap. 8. *Obortum eſt bellum.*] Flor. & Gud. *coortum.* Mox Flor. auctior voce: *habuiſſe in armis ſatis creditur.* Idem cum Gudiano, quod miror: *ad omnia tuenda atque obeunda multifariam diſtineri.* Sed & uterque cum Men. Pet. Pal. *quaſſataque.*

Partis alterius conſciri ſolent.] Video eſſe-

offirmare codices in hoc tenendo, & incipio id ferre. *Bellum conſciverant* dixit 10, 18. & *qui bellum in his provinciis conſciviſſent* 41, 8. Brutus ad Ciceronem ep. 16. *poſtquam illud conſcivi facinus.*

Ne relicto à ſe loco hoſtem.] Flor. *ne in relictum à ſe locum hoſtem immitteret.* Statim idem cum Gud. Voſſ. Pet. *pugnabant.* Scribe: *Itaque quo acrius & conferti magis utrimque pugnabant.*

Haſtili oblongo.] Vix ullus ſic ſcriptus; inter editos primus Magontiacenſis. Pet. *haſtili alligato.* Men. *haſt. abligno.* Pal. *aſtili ligneo.* Aſcenſ. & Savet. *haſtili ligno.* Denique Flor. Voſ. Gud. duo Pal. *haſt. abligneo:* & ſic Romæ datum & Mediolani & Tarviſii & bis Venetiis, & haud ſcio ubi Becharius: ſic denique & Aldus expreſſit, *oblongo* ex Mag. ingerens in corrigendis. Fortaſſe volunt, quod Muretus è v. l. adſcripſit *haſtili ſligneo.*

Cap. 9. *Quum ergo diu anceps fuiſſet.*] Flor. ignorat τὸ *ergo*: nec pondus addit orationi.

Cap. 10. *Ac teſtes, monuiſſe.*] Voſſianus: *ac teſtiu. oratio Hannonis ſuadentis ſenatum. obteſtantiu ne Romanum cum Saguntino ſuſcitarent bellum. monuiſſe.* Vbi partem eſſe inſiticiam manifeſtum eſt. De reliquo ambigo, quia in Florent. legitur: *egit. per deos fœderum arbitros ac teſtes obteſtans, ne Romanum cum Saguntino ſuſcitarent bellum. monuiſſe, prædixiſſe ſe, ne Hamilcaris, &c.* Vix eſt, ut hoc non ſit Livii.

Sed Tarento tum in Italia.] Τὸ *tum* non eſt in Pal. uno nec Men. Gudianus: *volunt. tunc Tarento atque Italia:* ſed ita ut appareat & pro *tunc* & pro *atque* aliud primum fuiſſe, quod eraſum eſt. Talem oportet fuiſſe, ex quo Sigonius *Sed tunc Tarento atque Italia.* Flor. Voſſ. Petav. Pal. alter: *ſed Tarento, id eſt, Italia, non abſtinueramus ex fœdere.* Eodem tendit Pal. ter. ex quo annotatum, *idem.* Sine dubio recte & eleganter, *Tarento, id eſt, Italia.* Quod eam vim habet, ac ſi dicerem, *Italia.* Et hoc ideo, quia eam vocem ſignificat in fœdere expreſſam. Philiſtus ſcripſit fuiſſe inter Romanos & Pœnos συν-θήκας, καθ' ἃς ἔδει Καρχηδονίους ἀπέχεσθαι Ἰταλίας ἁπάσης. Adverſus quem etſi diſputet Polybius, tamen quaſi fuiſſent, ſive revera, ſive interpretando, hic loquitur Hanno. Hujuſmodi eſt Flori 4, 2. *De ſucceſſione Cæſaris ſenatus, id eſt, Pompejus, agitabat.*

Nec ſollicitare quieta.] Plenius Flor. *neque ille ſollicitare quieta civitatis ſtatum poſſit.* Statim vero: *Ego ita conſe*… ſine τοῦ *autem*, non modo Flor. ſed … Gud. Voſſ. tres Pall. Mureti libri.

Cap. 11. *Nunc ira in hoſtes ſtimulando.*] Etſi me deſerat antiqua manus, auſim tamen: *interim animos eorum, nunc ira in hoſtem ſtimulando, nunc ſpe præmiorum, accendit.*

Cap. 12. *Quem præfecerat Hannibal.*] Flor. *eum* ἀντὶ τοῦ *quem.* Scribe: *Maharbale Himilconis filio (eum præfecerat Hannibal:) ita impigre rem agente.*

Cap. 13. *Quum omnium poteſtas ei à vobis facta ſit.*] Τὰ *à vobis* exulant omnibus ſcriptis. Velim autem: *quum omnium poteſtas es facta erit.* Vel, *poteſtatem ei feceritis.*

Cap. 14. *Cognitum in ipſo eventu eſt.*] Flor. & Gud. præpoſitione carent.

Tamen ex pretio.] Flor. & Gud. *tamen & ex pretio.*

Cap. 16. *Tumultuatum magis quam belligeratum.*] Pulcre Flor. *& cum Gallis tumultuatum verius quam belligeratum.* præſertim quum τὸ *magis* proxime præcedat. Vide ad lib. 4, 33. Lib. 40. *ab Liguribus, latronibus verius quam hoſtibus juſtis Romanum exercitum obſideri.* Lib. 41. *pecora in fanis trucidant verius paſſim quam rite ſacrificant.*

Primum Amilcare, deinde Aſdrubale, nunc Annibale.] Horum omnium nec vola nec veſtigium in Flor. Voſſ. Gud. Men. membranis.

Cap. 17. *Sociorum quadraginta quatuor peditum.*] Quantis copiis primo Punici ſecundi belli anno Romani dimicarint, adhuc male traditum eſt. In ſociorum numero non conveniunt ſcripti cum editis. Florentinus: *ſociorum XL. peditum IIII. & CCCC. equites.* Vbi duo numeri ita ſunt pronuntiandi, ut addas *millia.* Petav. *ſociorum LIIII. milia peditum & quadringenti equites.*

Gudianus: *ſociorum quadraginta milia peditum quatuor milia & quingenti equites.* Vera eſt omnino Florentina lectio. Nam infra, ubi de Cornelii copiis agit, pro eo, quod editur, *equitibus mille ducentis*, Flor. Voſſ. Gud. Pet. *equitibus mille ſexcentis.* Editiones antiquæ ab Andrea uſque ad Moguntinos: *equitibus ſexcentis.* Aldus quoque, *equitibus mille ſexcentis:* ſed in corrigendis in[illegible]o ſcilicet, quem putabat, numero, *mille ducentis:* idque primus expreſſit Iuntas. Quod autem Manlius dicitur habuiſſe *quatuordecim millia ſociorum peditum*, Aldo debetur. Andreas: *duas legiones Romanas & quadringentos quinquaginta ſociorum peditum.* Retinuerunt Mediolanenſis ac Tarviſina. At duæ Venetæ, Aſcenſius, Moguntini, Saveterius: *duas legiones Romanas & quatuordecim millia & quadringentos quinquaginta ſociorum peditum.* Becharius: *quatuordecim millia & ſexcentos ſociorum peditum.* Hæc omnia ludibria ſunt laſcivientium ingeniorum. Florentinus: *duas legiones Romanas & CCLCC. ſociorum peditum.* Voſſianus: *& CCICC. ſoc. ped.* Gudianus: *& CCCCL. ſoc. ped.* En fontem illorum *quadringentorum quinquaginta.* Petav. *CCLX. ſociorum peditum.* Ea monſtra genuit ignoratio Latinorum numerorum. nam Flor. & Voſſianus ſignificabant *CCIↃↃ.* hoc eſt, *decem millia.* Iam collige numeros. Dictum eſt in univerſum fuiſſe ſociorum quadraginta millia peditum, equitum quatuor millia quadringentos. Ex his Sempronius habuit peditum 16000, Cornelius 14000; junctim 30000: adde decem millia Manlii: conficiuntur quadraginta millia. Equitum Sempronius habuit 1800, Cornelius 1600: qui ſunt 3400; adde Manlianos mille: exiſtunt quatuor millia quadringenti.

Cap. 18. *Vnus princeps, Vana, Romani, inquit.*] Sic primus Aſcenſius. Priores omnes *Veſtra.* quod & Aldus retinuit, ſed in erratis jubet pro eo ſubſtitui, *vana. Princeps* eſt à Mediolanenſi. Pro eo Andreas Romæ, Flor. Voſſ. Gud. duo Pall. *praceps.* Denique τὸ *inquit* arcent Flor. & Gudianus. Quibus auctoribus ſcribe: *tum ex Carthaginienſibus unus: Praceps veſtra Romani, & prior legatio fuit.* quid enim *praceps* aliud quam temeraria, inconſiderata?

Quarendum cenſeo.] A Moguntinis accepimus. Priores *cenſeam.* Quod quia ſanciunt Flor. Gud. Voſſ. tres Pall. revocandum judico.

Fœdus eſt à Lutatio conſule ictum.] Flor. *ac Lutatio.* Scribe, *à C. Lutatio.*

Cap. 19. *Quod fœdus Aſdrubalis.*] Senſum deprehendimus & verborum partem. Sed muta hoc modo, quæ ſequuntur τὲ particula negandi. In veterib. editis nihil opis. differunt tantum eo, quod habent *permutatum.* Aldus primus dedit *commutatum.* At præclare Florent. & Voſſ. *nam ſi verborum diſceptationis res eſſet, quid fœdus Haſdrubalis cum Lutatii priore fœdere, quod mutatum eſt, comparandum erat?* Sic illi omnibus partibus: interpunctionem nos addidimus. Si verbis contendere voluiſſent Romani, &c.

Cap. 20. *Adeo ſtolida impudenſque poſtulatio viſa eſt, cenſere.*] Videtur ſupervacaneum eſſe & exterendum τὸ *cenſere.*

Agris finibuſque Italia pelli.] Flor. *agro finibuſque in Italia pelli.*

Praoccupatos jam ab Annibale.] Flor. *praoccupatos jam ante ab Hannibale.* Habet & Gudianus litera auctum, *antea.* Lib. 40. *ad multo ante pracogitatum revoluta facinus.* Et, *legati jam ante pramediati in Macedonia, qua ab Roma renuntiarent.*

Cap. 21. *Et qua cuique ibi cara ſint.*] Flor. *ſunt.* Rectius: non eſt enim dubium, quin ſint. Sic & ſupra cap. 3. lego: *cujus regis genero hareditarii ſunt relicti exercitus noſtri.* non *ſint.*

Cap. 22. *Libyphœnices CCC.*] Confirmat conjecturam noſtram, quod in Flor. & Gud. plane eſt *CCCC.*

Cap. 23. *Ad oppidum Illiberim caſtra locat.*] Flor. *Iliberri.* Et mox: *propius Inliberri accederent.* Superpoſita tamen *L* literæ *N.* Mela *Eliberri.* Sic quod Priſcianus notat ex Trajani primo Dacicorum: *Inde Berzobim, deinde Aixi proceſſimus.* Noſter lib. 23. *Iliturgi*

turgi obſidione liberato ad Intibili oppugnandum Punici exercitus traducti.

Cap. 24. *Quos & ipſe gravari.*] Muretus *ipſos.* Placet. Scribe igitur: *quos & ipſos gravari militiam ſenſerat.*

Cap. 25. *Violati ſint, an in triumviros.*] Omnes ſcripti, omnes editi ante Frobenium: *violati ſint incertum an in triumviros.* Sed præceſſit: *Id quoque dubium eſt:* ergo alterum ſupervacaneum. Concedo: ſed non, quod illi voluerunt. Videtur enim ſcripſiſſe Livius: *Id quoque, legati ad expoſtulandum miſſi ad Bojos violati ſint, incertum, an in triumviros agrum metantes impetus ſit factus.* Hoc enim quoque ordine verborum Flor. Gud. tres Pal.

Quamquam acciſas res ſatis conſtabat.] Mediolani confictum. Andreas Romæ: *quamquam cecidiſſe ſatis conſtabat.* Men. *ad cladiſſe.* Voſſ. *accediſſe.* Flor. *adcecidiſſe.* Videtur excidiſſe numerus. Gud. *ad C. cecidiſſe.* Sed hoc parum pro illo, *multa cæde.* Forte: *ad D.* Mox pro *octingentis* iidem ſcripti *DCC.*

Et Brixianorum Gallorum.] Flor. & Gud. *& Brixianorum etiam Gallorum.*

Cap. 26. *Vlteriorem ripam amnis obtinebant.*] Flor. *amnis armis obtinebant.* Vtrum varia lectio eſt, an ſcribendum: *amnis armati obtinebant.*

Eos ipſos quorum ſedes tenuerant.] Quæ ad hæc verba ſcripſimus, ſic emenda. Profectum ab Sigonio, quum eſſet olim: *& eos ipſos, qui ipſas ſedes tenuerant.* Vt & ſcripti fere, niſi quod τὸ *ipſas* ignorant. Neutri tamen lectioni acquieſcere poteſt animus. In optimo libro erat hiatus ab ultimis cap. 21. ad poſtrema cap. 29. Pall. unus & Andeg. *& eorum ipſorum, quos ſedes tenuerant.* Placebatque, ut eſſet, quos eorum ipſorum, nempe Volcarum, non traxerat inſania popularium in ulteriorem ripam ad reſiſtendum Hannibali, ſed detinuerat οἶκος φίλος, οἶκος ἄριστος. Lib. 5. *Adeo nihil tenet ſolum patriæ? nec hæc terra, quam matrem appellamus?* Confirmat hæc & multo evidentiora reddit adjecta voce Florentinus, in quo eſt: *& eorum ipſorum quos ſedes ſuæ tenuerant.* Gudianus quoque: *& ipſorum eorum quos ſedes ſuæ tenuerant.* Lib. 23. *Neminem niſi equitem, atque eorum ipſorum primores id gerere inſigne.*

Quos inſtructos frenatoſque.] Scribe cum Flor. & Gud. *inſtratos.* Infra: *armatos deinde, inſtratiſque equis ſignum exſpectare.* Lib. 28. *armatus eques frenatos inſtratoſque teneret equos.*

Cap. 28. *Improviſa premebat acies.*] Tres codices *acie.* quod quid ſibi vellet haud intellexi, antequam monſtraret legendum Florentinus: *anceps terror circumſtabat, & è navibus tanta vi armatorum in terram evadente & ab tergo improviſa premente acie.* Et ſic prorſus & Gudianus, niſi quod *à tergo improviſa:* uterque autem *terra.*

Trangreſſi ſunt, ea extemplo.] Pronomen manavit è corrigendis Aldi. Mſſ. & priores editiones id ignorant, nec juvat orationem ſatis abſque eo perſpicuam.

Trepidationis aliquantum.] Sic & Gudianus. Flor. *trepidationi aliquantum.* Statim Voſſ. Men. Pal. *circumſpectibus.* Flor. Gud. & Pal. alter, *circumſpectantibus.*

Cap. 29. *Victi amplius ducentis ceciderunt.*] Flor. Voſſ. Mureti, *ducenti.* Et ſic paſſim Livius. Intelligitur enim *τὸ quam.*

Averterat à præſenti certamine.] Aldi donum, & ſecutus Frobenius. Iuntas, quod ab Andrea omnes, *avertit:* nec ſecus Flor. Voſ. Gud. Men. Pall.

Cap. 30. *Exercitibus invias.*] Non inepte quicumque Mediolani ſupplevit. nam Romæ: *pervias paucis eſſe exercitibus: eos ipſos.* Et ſic Fl. Voſ. Gud. Men. Pall. Numquid, *pervias paucis eſſe, non exercitibus?*

Cap. 31. *Minus obviam fore.*] Quod conjeceram dudum, Flor. unicus: *obvium.*

Qui jure minus, vi plus poterat.] Ad *fratrem* referre ſerum eſt, ad *cœtum* ineptum. Ergo ad juniores: & legatur invitis omnibus libris, *poterant.*

Quod erat ſenatus principumque ſententia futurum.] Voſſ. & Men. *quod ea.* Flor. & Gud. *quod ea ſenatus principum-*

que

que ſententia fuerat. de quo dubitare nefas.

Rerum omnium & veſtimentis.] Adde ad illa quæ notavimus. Sed plus hic infuſcati. Promiſcui libri, *copiaque rerum omnium veſtis*, ſine copulativa: quod mirabar priuſquam in Flor. & Gud. inveni: *copiaque omnium rerum, maxime veſtis.* Hoc quoque præclarum: nil tamen aliquid ſupereſt. Flor. Voſ. Men. *quod inf. fr. Alpes præparari.* Totum igitur accipe ex Gudiano: *Ob id meritum commeatu copiaque rerum omnium, maxime veſtis, eſt adjutus, quam infames frigoribus Alpes præparari cogebant.*

Nova ſemper vada novoſque gurgites faciens.] Tò *faciens* prodiit ex officina Mediolanenſi. Romæ ignoravit Andreas, & arguunt νοθείας omnes ſcripti. Livius verbum *volvens* ad hæc omnia ſufficere putavit: nam & *vada volvere ac gurgites* bene dicitur amnis, qui volvendo arenas facit vada hac, illac gurgites.

Cap. 32. *Quæ quidem incerta.*] Flor. Voſ. Gud. *quæ incerta.* Gudianus etiam & Andreas, *ſolet.* Forte: *quæ incerta in majus vero ferre ſolet.* Florent. quoque *præcepta.*

Animalia inanimaque omnia.] Et hoc Mediolanenſis eſt officinæ acceptum à Laur. Valla. Romani & ſcripti, *inanimaliaque.* Lege *inanimataque.* Statim quoque conſenſu ſcripti, *terrorem renovarunt.*

Viam per anguſtias facturus.] Sic quoque primi Mediolanenſes. Scripti & Romæ Andreas: *ut ex aperto atque interdiu vim per anguſtias facturus.* Quod quid neceſſe fuerit mutari, non video. Vide ad 32, 9.

Cap. 33. *Quoſdam & armatos. inde ruina.*] Peſſime hunc locum tractarat Sigonius. Intelligendum hunc tumultum accidiſſe maxime circa impedimenta. Ideo quam antea hominum ſtragem, & quos præcipites turba dejectos dixit, accipio lixas & calones. Pergit: *quoſdam & armatos, ſed ruina maxime modo jumenta cum oneribus.* Sic enim Florentinus à manu prima: etſi poſtea adſcripſerit aliquis *devolvebantur.* Vnum verbum *dejecit* ſufficit omnibus. Nihil politius. Ibidem Flor. & Gud. *vulnerati adeo conſternabantur*

Liberata itinera.] Flor. *liberatum.* Vt poſſis ſuſpicari fuiſſe, *liberatum iter.*

Vicoſque circumjectos.] Flor. *viculoſque circumjectos.*

Nec montanis primo perculſis nec loco.] Vitium alit τὸ *primo.* Deinde Flor. Gud. Voſſ. *loca.* Fortaſſe: *& quia nec montani prælio perculſi nec loca magnopere impediebant, aliquantum eo triduo via confecit.* Tò *prælio* vidit & Valla, ſed *loco* fecit pro *loca.*

Cap. 34. *Fraude, deinde inſidiis.*] Flor. *fraude & inſidiis.*

Et à tergo coorti cominus eminuſque petunt.] Elegantius Flor. *barbari à fronte, ab tergo coorti, cominus, eminus petunt.*

Dum cunctaretur Annibal.] Flor. *Dum cunctatur Hannibal.*

Cap. 35. *Sed etiam urbis Romæ.*] Flor. Gud. Voſ. *Romanæ.* quod paſſim Livio auctoritate vett. codd. reſtituimus.

Cap. 36. *Ipſis adminiculis prolapſi ſi iterum.*] Flor. Voſ. Mur. *prolapſis iterum.* Deinde Flor. Gud. Mur. *corruerent.* Forte: *& ſeu manibus in aſſurgendo ſeu genu ſe adjuviſſent, ipſis adminiculis prolapſis iterum corruebant.* id eſt, manibus genibuſque, quibus innitebantur, non firmatis in veſtigio, ſed, ut in lubrico, eluſis ac fluentibus.

Cap. 37. *Per quam via una eſſe poterat.*] Repone ex Flor. & Gud *ad rupem muniendam, per quam unam via eſſe poterat.*

Cap. 38. *Cum his ſcribit octoginta.*] Florent. quoque & Gud. *cum his LXXX.* ſine τοῦ *ſcribit.*

Cap. 39. *Vterque inter ſe nondum ſatis noti, ita jam imbutus uterque.*] Prius *uterque* non eſt in Fl. & Gudiano: & ſufficit alterum.

Annibal conatu tam audaci.] Nomen ducis Pœni non eſt in Fl. Voſ. Gud. ſed poteſt videri omiſſum, quia repetitur. At Flor. Gud. duo Pall. *& conatu.* Lege: *tranſgreſſo Hannibali: Hannibal*

& co-

& conatu tam audaci trajiciendarum Alpium & effectu.

Cap. 40. *Nos autem, qui ſecundum deos.*] Tolle τὸ *autem* Flor. Voſ. Gud. tribus Pall. volentibus.

Cap. 41. *Licuit mihi in Hiſpaniam.*] Nuſquam τὸ *mihi*, niſi apud Sigonium. Sed mirabar in Voſſiano etiam abeſſe τὸ *ire*: cum ex Flor. Gud. tribus Pall. animadverti vulgo id non poſitum ſuo loco. Sic enim illi dictant: *Licuit in Hiſpaniam provinciam meam, quo jam profectus eram, cum exercitu ire meo.* niſi quod Pal. unus *abire*, Gud. *ire eo.*

In radicibus Alpium obvius fui. Huic.] Flor. *in radicibus prope Alpium huic timendo hoſti obvius fui. Vtrum, cum declinarem certamen, improviſus incidiſſe videor; an occurrere in veſtigiis ejus?* Quod ſequitur, vix audeo fateri me malle: *laceſſere ad decernendum, an bellum trahere?*

Licuit, ſi voluiſſemus, ad Erycem.] Flor. Voſſ. Gud. Men. negant Livii eſſe τὸ *ſi voluiſſemus.*

Cap. 45. *Quinque millia paſſuum à Victumviis.*] Accepit Gruterus à Phil. Rubenio qui ſic conjecit ex cap. 57. hujus libri: ubi ſane membranæ omnes *victumuias.* At eædem omnes hic *uicotumulis.* Quid dicam? vereor ne utrumque vocabulum etiam ſit corruptum. Apud Strabonem notavi lib. 5. Ἐπεὶ καὶ ἐν Οὐερκέλλαις χρυσωρύχειον ἦν. κώμη δ' ἐστὶ πλησίον Ἰκτιμούλων· καὶ ταύτης τῆς κώμης· ἄμφω δ' εἰσὶ περὶ Πλακεντίαν. Nec minus in Plinio lib. 33. cap. 4. *Exſtat lex cenſoria Ictimulorum aurifodinæ, qua in Vercellenſi agro cavebatur, ne plus quinque millibus hominum in opere publicani haberent.* Quantum autem diſtant, *à vicotumulis* & *ab Ictimulis?* rurſus, *ad uictumuias* pergit oppugnandas, & *ad Ictimulos* pergit oppugnandos?

Cap. 46. *Exque propinquo copias.*] Muretus aſſignat l. v. *exque loco propinquo.* In noſtris nihil tale, ſed tantummodo, *ex quo propinquo.* Videtur autem Livii fuiſſe: *profectus, ad caſtra hoſtium ex propinquo copiaſque, quanta & cujus generis eſſent, ſpeculandas.* Aſcenſius primus edidit *ex colle propinquo ad copias.* Quod inde in corrigendis repetivit Aldus, & Iuntas Moguntinique expreſſerunt. Frobenius reddidit, quod nunc vulgatum eſt, invenit Valla, & ſecuti ſunt Mediolanenſes; nam Andreas, *ex loco propinquo*, quod Petrarcham excogitaſſe ait Valla.

Et prœlio ſe exſpediebant.] Put. & Flor. *& ad prœlium ſe expediebant.*

Sed & fama obtinuit.] Andreas Romæ: *ſecundum fama.* Mediolani primum datum video *ſervum fama obtinuit.* Id adamavere omnes & placuit etiam Grutero in editione prima. I. Lipſius cum notaſſet in ſcriptis, *ſed fama*, correxit: *quod & plures tradidere auctores & fama obtinuit.* Vt jamdudum & Iuntas edidit. Quod cum ſit veriſſimum & ſuaviſſimum, tamen in tam ſiniſtra judicia incidit, ut ante nos ſuam laudem locumque mereri non potuerit. Revocavit Frobenius, *ſervum:* hi poſtremi, *ſed & fama.* Fuit, qui dubitari nollet legitimam à ſe repertam lectionem, *ceu fama.* Muretus quoque è ſuis libris *ſeu fama.* Salmaſii me miſeret, qui ad Flori 2, 6. ex vetuſtiſſimo codice legendum ait: *ſed fama obtinuit ſervum.* Vide quid ſit feſtinare ac nimium memoriæ fidere. Non modo Put. (quem ille ſignificat vetuſtiſſimum codicem) ſed ne quidem ullus alicujus ætatis ſcriptorum codicum circa hæc verba τὸ *ſervum* habet. Put. Flor. Voſſ. Pet. duo Pal. ut Lipſiani: *auctores ſed fama obtinuit. Hoc primum.* In Gudiano prorſus ut voluit Lipſius, & edidit Iuntas.

Cap. 47. *Ea peritis amnis vix fidem fecerint.*] Sic omnino quoque Florentinus & Gudianus. Quæ ſequuntur, iidem lectiſſimi codices, ſic formari volunt: *neque equites armis equiſque ſalvis tantam vim fluminis ſuperaſſe veriſimile eſt, ut jam Hiſpanos omnes inflati travexerint utres: ſed multorum dierum circuitu Padi vada petenda fuerunt, qua exercitus gravis impedimentis traduci poſſet.* Habent *namque*, ut & Voſſianus; non *nam neque:* habent Put. Flor. Gud. *travexerint:* habent *ſed* omnes: Fl. *fuerint.* Gud. *fuerunt.* Andreas quoque, *namque equites*, &c. *non veriſimile eſt:*

eſt: tum, *ſed multorum*, &c. *fuerint*. Et ſic omnes ad Iuntam uſque. In primo Frobenio vulgatum video.

Cap. 49. *Rex Meſſana Æmilio.*] Scribendum: *rex M. Æmilio*: deleto τοῦ *Meſſana*, quod neſciunt Put. Flor. Gud.

Cap. 51. *Depopulatoque Vibonenſi agro.*] *uiuonienſi* Put. Voſ. Gud. ſequentibus etiam duobus locis Gud. altero Flor. *uiuonienſem*. Vt hoc malim propemodum, quemadmodum *Crotonienſes*.

Cap. 52. *Varia inde pugna ſequentes.*] Forte: *Varia inde pugna cedentes ſequenteſque.*

Cap. 54. *Vbi ad equites quoque tegendos.*] Puto verum eſſe, quod & Muretus è ſuis profert, *equiti quoque tegendo*. nam in Voſſ. & à manu prima Gud. unoque Pall. *ubi equites quoque tegendo ſatis* exſtat: in Flor. *ubi equites quoque tegendos*. Et idem puto in Put. eſſe, etſi notare prætermiſerim.

Cap. 56. *Cum jam in orbem utrimque pugnarent.*] Flor. Voſ. Gud. duo Pall. ignorant *utrimque*. Et certe incommodum eſt: nam *utrimque* ſignificat in partes duas: at *in orbem*, in partem omnem: quemadmodum hos fuiſſe circumventos jam docuit Livius.

Cap. 57. *Itaque cum præſidium Romanorum caſtrorum.*] Non τὸ *Romanorum* modo hic, ſed nec mox τὸ *Pani* agnoſcit Florentinus. Et deleatur utraque vox ut inſerta ab interprete. Voſſ. quoque, Gud. Pal. ſine τοῦ *Pœni*.

Cap. 59. *Pugna raro ulla magis ſæva & cum utriuſque.*] Laur. Vallæ commentum, & Mediolani primo receptum: nam Andreas: *Pugna raro magis ulla ea & cum utriuſque*. Quicum conſentiunt duo Pall. Tertius & Voſſ. *raro magis ulla cum utriuſque*. Gud. *raro magis ulla ea cum*. Sed Florent. *raro magis ulla ea utriuſque*. Vnde certum habeo ſcribendum: *Pugna raro magis dubia & utriuſque partis pernicie clarior fuiſſet*.

AD LIB. XXII.

Cap. 1. *Ipſorumque inter ſe fraude.*] Flor. Gud. Voſ. Mureti libri neſciunt particulam copulativam. Et certe ſupervacanea eſt.

Divi carminibus præfarentur.] Lege, *profarentur*. Vt Petronio reddidit Scioppius: *Cum Delio profante cæſi vertices*. Vlpianus l. 1. ϖ. 9. D. de ædil. edict. *ſi ſervus inter fanaticos caput jactaret, & aliqua profatus eſſet*. Auctor ſub nomine Meſſalæ de progenie Auguſti: *Is Helenus, Æneæ futura prædicens, monitus interpres deorum profatus fuerat*.

Cap. 3. *Satis metuens erat.*] Ocius dele τὸ *erat*. Non enim modo Put. Flor. Voſ. Gud. tres Pall. ſed & omnes veteres editi arguunt ante Frobenium. ſufficit præcedenti periodo poſitum eſſe.

Cap. 5. *Objectis ſcutis arcuere.*] Sic Sigonius, & omnes meliores codices, atque inter alios Florentinus: cujus perpetua collatio, quam Cl. Marquardo Gudio debeo, hic me deſtituit. Nam quod in opere noſtro eum & plures ex Sereniſſimi Magni ducis bibliotheca appellatos vides, ſcito id fieri, quia per anguſtias temporis de eximiis tantum quibuſdam locis ipſe præſens eos conſului.

Cap. 8. *Et quia & conſul.*] Muretus: *ſed quia & conſul.*

Cap. 11. *Quos in aliqua ſua fortuna.*] Muretus: *quos in publica fortuna ſua quoque aliqua*. Rectius nos: nec trajectione opus eſt. Nam illi maxime de republica ſolliciti ſunt, qui habent ipſi, quod ſalvum velint. *Publica prodendo tua nequicquam ſerves*, ut ipſe alibi loquitur. Hos ergo ſignificat, qui quum ipſi aliquem ſtatum & rem haberent, ne & ſua perderent, omnia ſtare cupiebant.

Cap. 12. *Haud procul Arpis.*] Ad initium ſequentis libri adduximus ex Polybio: ἀντεςρατοπέδευσε τοῖς Καρχηδονίοις περὶ τὰς Αἰκὰς καλουμένας. Ergo hic quoque legendum videtur: *haud procul Æcis*. Lapis antiquus Beneventi: *C. Octavio. C. F. Modeſto, &c. curat. reip. Aecanor. item*

honorato ad curam Kalendari. reip. Canuſinor.

Cap. 12. *Tacita cura animum incenſus.*] Muretus haud abſurde *inceſſit*. Vt lib. 25. *tanta religio civitatem inceſſit*. Et ſic diſtinguas: *cæterum tacita cura animum inceſſit, quod cum duce,* &c. *parem Hannibali quæſiſſent. Et prudentiam quidem.*

Cap. 15. *Itaque ipſe & delecti equitum.*] Livius ſolet dicere: *Itaque & ipſe & delecti.*

Cap. 18. *Extracta prope æſtate.*] Et ſic plurimi optimique codices. Cæſar lib. 5. Gall. *neque multum æſtatis ſupereſſet, atque id facile extrahi poſſe intelligeret.* Idem lib. 1. Civ. 32. *Latum ab decem tribunis plebis contradicentibus inimicis, Catone etiam acerrime repugnante, & priſtina conſuetudine dicendi mora dies extrahente.* Fulvio placeret *diem* pro *dies*. Id continuo receptum. Male: ſignificat enim Cæſar, non ſemel ea de re actum, quod ſatis etiam credibile eſt: itaque complures dies hoc modo extraxit vel exemit Cato. Valerius Maximus lib. 2, 10. *cum invito Cæſare conſule adverſus publicanos dicendo in curia diem extraheret.* Pontanus in Analectis: Non producere diem Cato dicẽdo voluit, ſed veluti fallere & quam citiſſime terminare. Atqui hoc, quod ille utcumque pronuntiat, eſt extrahere diem, nempe fallere, detinere, abſumere, decipere, ne quid ſerii, aut quod inſtitutum eſt, peragatur. Illum tamen abduxit codex, qui *abſtraheret*: cujus ſermonis exemplum ægre reperiet. Noſter lib. 28. *Quibus cum extrahi æſtatem poſſe conſules crederent, nihilominus oppugnari poſſe Locros rati.*

Iam nunc in urbe locatus.] Muretus *togatus.*

Id ſua ſponte apparebat.] Scribe: *Et ſua ſponte apparebat tuta celeribus conſiliis præpoſiturum, & quo id conſtantius perſeveraret.* Muretus: *Id ſua ſponte apparebat eum tuta*: dein, *& quo in his.* Nemo ſuccinit noſtrorum. Cicero pro Quinctio: *neque te ipſum id, quod turpiſſime ſuſcepiſſes, perſeverare & tranſigere potuiſſe.* Auctor de bello Africo: *eum equites jumenta ad inſequendum hoſtem perſeverandumque curſum tardiora haberent.* Fragmentum Corneliæ Gracchorum: *Ne ille ſirit Iupiter te ea perſeverare, nec tibi tantam dementiam venire in animum.*

Cap. 21. *Magnaque parte armis exuta.*] Ab Aldo ortum eſt. Priores ut & Voſ. Gud. Mur. Pall. *magna pars armis exuta.*

Cap. 24. *Iamque artibus Fabii pars exercitus.*] Muretus: *Iamque artibus Fabii par erat: jam ferme ſedendo.*

Cap. 25. *Sed Campanum Calenumque.*] Mediolani natum. Andreas, ut Put. Voſ. Pal. *Itaque Hercule non Samnium modo, quo jam tanquam trans Iberum agro Pœnis conceſſum ſit; & Campanum Calenumque & Falernum agros pervaſtatos eſſe.* Et, quod mirum, ſic etiam Sigonianus. Vide addenda lib. 3, 71.

Cap. 28. *Quæ apud hoſtes agerentur.*] Voſſ. Gud. Mureti *gerebantur.*

Cap. 32. *Adeoque inopia eſt coactus Annibal.*] Vix Latina oratio. Tentabam: *& ad id inopia eſt redactus Hannibal.*

Scire ſe Romani populi.] *Seſe* fecimus, quia ſic in optimis: aliis, *ſcire res eſſe*. Sed τὸ *Romani* vix in ſcriptis reperitur. Gudianus tamen, *ærarium po. r. bello.* Pall. unus. *po. Ro. ærarium.*

Atque imperio geratur.] Put. Voſ. Gud. *gerantur.* Vtrum *cernatur*? an potius ſcribendum; *id quum juxta,* &c. *geratur.* Alioqui duriuſcule ſubauditur τὸ *bellum.*

Cap. 38. *Quo die hoſtem vidiſſet.*] Diſtinguendum: *denuntiantis, bellum (arceſſitum in Italiam ab nobilibus, manſurumque in viſceribus reipublicæ, ſi plures Fabios imperatores haberet) ſe, quo die hoſtem vidiſſet, perfecturum.*

Cap. 39. *Si altera parte claudet reſpublica.*] Non poteſt tamen negari ſic Cæcilium dixiſſe in Epiclero: *An ubi vos ſitis, ibi conſilium claudeat?* teſte Priſciano. Non Salluſtium in oratione Macri: *neque enim ignorantia claudit res.* Et iterum alibi: *nihil ſocordia claudebat.* Sed & Cicero 5. Tuſcul. 8. *Beatam vitam, etiamſi ex aliqua parte clauderet, tamen multo majore parte obtinere*

nomen

nomen ſuum : ſi fides antiquiſſimo Fulvii, cui & Scioppius concedit, ſi quatuor codicibus Gruteri. Plinius, quem nos primi addimus, lib. 18, 33. *Nec contra ſeptentrionem paveris ſupra dictum : clodunt ita lippiuntve ab afflatu, & alvo cita pereunt.* Vbi Dalechampius: *clodunt*, i. oculos aperire nequeunt. Vnde hæc ſignificatio verbi? Gellius 1, 7. *At ſi, Explicuit, diceret, imperfecto & debili numero verborum ſonus clauderet.* Sic Lipſius de conjectura, L. Fruterius è membranis: quibus nos addimus ſuffragantes & regias Pariſiis, & quas domi ſub oculis habemus. Idem 13, 19. *ea judicii ſubtilitate, ut, ſi aliter dixeris mutaveriſque, & aliquid tamen auris habeas, ſentias ſuavitatem ſonitus claudere.* Sic edidit Stephanus, & in Mſſ. deprehendimus ipſi, ubi vulgo *dividere*. Appulejus in Floridis: *Quod utinam mihi pro amplitudine auditorii prolixa oratio ſuppeteret, ac non hic maxime clauderet, ubi me facundiſſimum cuperem.* Sic quidem primus Lipſius, ex codice tamen, neque repugnat Scioppius, & poſt Colvium omnes admiſerunt. Notat ibi Colvius verbum hoc à Lipſio quoque repoſitum Livio. Forſan hunc ipſum locum deſignat Auſonius in ludo Septem ſapientum: *Sed & memoria Rebus vetuſtis claudit.* Agnoverunt Vinetus, Lipſius, Scaliger. Symmachus lib. 1. ad Auſonium, quæ aliis 27, aliis 33. epiſtola: *Diu ſcribendi operam protuliſti, & vereor, ne forte in nos parentis claudat affectio.* Sic v. c. habere jam prioris Iureti, jam duarum Lectii oræ profeſſæ erant: in altera recepit Iuretus: addidit ſuorum auctoritatem Scioppius.

Nec his paucis jam victum ſuppeditat.] Cogitabam *victus :* quod inveni poſtea in Voſ. Gud. Mureti libris. Et ſæpe ſic Livius.

Cap. 40. *Ad mille & ſeptingentos caſi.*] Alii numeris: ſed integre Gudianus: *Ad mille & ſeptingenti caſi.*

Cap. 43. *Romanos equites locant.*] Ad illa, quæ ad locum Polybii diximus, adjice. Livius lib. 37. *Regii tam lata acie ne ex medio quidem cornua ſua circumſpicere poterant.* Diodorus Siculus lib. 20. Τοῦ δ' εὐωνύμου Βομίλκας ἡγούμενος βαθεῖαν ἐποίει τὴν φάλαγγα, κωλυόμενος ὑπὸ τοῦ τόπου παρεκτείνειν ἐπὶ πλεῖον. Polyænus lib 2. in Cleandrida: τὴν φάλαγγα συνήγαγεν εἰς βάθος. ἐπεὶ δὲ Λευκανοὶ καταφρονήσαντες ὡς ὀλίγων ἐπὶ μῆκος ἐξέτειναν τὰς τάξεις ὑπερφαλαγγῆσαι πειρώμενοι. Et lib. 4. in Antigono: καὶ τῆς ὑστεραίας τὸ μῆκος τῆς φάλαγγος διπλάσιον ἐκτείνας τοῦ χάρακος ἐξήγαγεν. οἱ δὲ πολέμιοι παρὰ τῶν κηρύκων ἀκούσαντες τὴν παρουσίαν τῶν συμμάχων, τὴν μὲν ἔκτασιν τοῦ μήκους τῆς φάλαγγος ὁρῶντες, τὸ δὲ βάθος εὐκαταφρόνητον ἔχοντος, μάχην συνάψαι φοβηθέντες ᾤχοντο. Ita legendum, non ἔχοντες. Caſaubonus deeſſe aliquot verba ſuſpicatur, & conjicit ἔχοντας, vel ἔχειν ἀγνοοῦντες. At omnia ſalva, ſi literam mutes: refertur enim τὸ ἔχοντος ad τὸ μήκους. Ὁρῶντες τὴν ἔκτασιν τοῦ μήκους τῆς φάλαγγος, τὸ δὲ βάθος εὐκαταφρόνητον ἔχοντος, eſt, videntes tam latam aciem phalangis, quæ tamen paucos & contemni faciles introrſus ordines haberet.

Cap. 56. *Ad decem millia militum ferme eſſe.*] Forte: *ad quattuordecim millia*, nam decem millia jam ante Canuſii erant, antequam Varro eo cum quatuor millibus venit.

Cap. 59. *Quum indigni, ut à vobis redimeremur, viſi ſumus.*] Melius *ſimus.* & ita Muretus.

Cap. 60. *Haberetis hodie viginti millia armatorum Canuſii fortia, fidelia.*] Fortaſſe: *fortium, fidelium.* Vel, *fortes, fideles.*

Ad Lib. XXIII.

Cap. 15. *Quem conſenſus attentata.*] Put. Pet. Voſ. *quem conſenſu attemptata.* Gud. *conſenſum.* Lege: *quem conſcientia tentata defectionis.*

Neç ea ſpes quemquam tenuit.] Voſ. Gud. Pal. Mureti: *nec ea ſpe quemquam tenuit.* nimirum ipſe Hannibal.

Cap. 26. *Tutus tenebat ſe, cui multum ac diu obteſtanti.*] Voſ. & Pal. *quo id multum.* Pal. alter, Gud. Mureti: *quoad multum.* Recte. Valet hic illa particula non *quamdiu*, ut cum Cicero ait, *quoad erit integrum*, ſed *tam diu donec*, ut ipſe Livius lib. 26. *Quoad dedita arx eſt, cædes tota urbe paſſim facta.* Vide Gellium lib. 7. cap. 21.

Cap. 29. *Omnibus copiis in campum deſcenſum eſt.*] Verbum *eſt* & poteſt commode abeſſe, quia paullo ante *propoſitum eſt*, nec inveniebatur in Gu. & Mureti libris.

Pro cornibus opponit.] Lib. 2. *Manlius conſul revectus in caſtra, ad omnes portas milite oppoſito, hoſtibus viam clauſerat.* Lib. 27. *Circa eos lævo in cornu adverſus Claudium Gallos opponit.*

Cap. 33. *Inter defectiones veterum ſociorum Valerius.*] Nomen prætoris vix invenias in ſcriptis. Igitur Muretus: *Prætor inter defectiones veterum ſociorum nova ſocietate.* Nam cum eſſet in primigeniis, *ſenatum p. q; r. PR. inter*, facile ob ſimilitudinem omiſſæ videntur duæ literæ.

Itinera cum cura demonſtrent.] Forte: *dat qui proſequantur; itinera cum cura demonſtrat, quæ loca, quoſque ſaltus aut Romanus aut hoſtes teneant.*

Cap. 34. *Pacatæ provinciæ præſidem.*] Mur. & Gud. *præſidium.* Lege: *exercitumque ibi ut ſatis firmum pacatæ provinciæ præſidio eſſe, ita parum bello.*

Cap. 47. *Minime ſis cantherium in foſſa.*] Κανθήλιον Græcis aſinus & clitellæ. Inde Latinis *cantherius*, equus caſtratus: & *cantherius* vel *cantherium*, adminiculum vel pedamentum vitium inſtar furcæ & patibuli humilioris. Columella 4, 12. Fodiebantur vineæ: in foſſa figebantur cantherii: quibus applicabantur & imponebantur teneræ vites. Igitur proprie *cantherium in foſſa* eſt, ubi cantheriata vitis eſt. Sed quia *cantherius* etiam genus equi eſt, via autem cava propter altiorem utrimque campum vel agrum inſtar foſſæ; illudens Taurea, poſtquam Claudius equum egerat in viam cavam, *en*, inquit, *cantherium in foſſa*: vel, *Hoc poſſis vere dicere cantherium in foſſa, quod ego me eſſe nolo.* Quod quidem dictum nullam aliam tum temporis vim habebat, quam ut invidiam ignavi turpiſque diſceſſus dicenti minueret, ut ſolebant ſolentque hodie homines rerum atrocium ac fœdarum urbanitate τὴν μοχθηρίαν ὑποκλέπτειν, ut Ariſtophanes, *ſubducere*, ut M. Seneca loquuntur: & deprehenſi pudorem ſuum ridiculo aliquo explicare, ut Fabius Quintilianus. Sic Livius Druſus *muriam turdorum* Marcii Philippi, cum collum ei torſiſſet, profluentem ſanguinem appellabat: ſic ſacrilegia Dionyſius & Alexander Zabinas apud Iuſtinum *facetis jocis circumſcribebant.* Nec vero hujus auctor Iubellius, ſed vetus proverbium ruſticum videtur fuiſſe: *Minime ſis cantherium in foſſa.* id eſt, ne ſinas alios de te creſcere, ut vitis creſcit ſtante & adminiculante cantherio. Et quadrat in omnes, qui ſuo damno alienas opes alunt: per quos augentur & extolluntur, qui ipſos, per quos creverunt, olim ſunt oppreſſuri. Sic *cantherium in foſſa* Pompejus fuit Cæſari, & Antonius Lepiduſque Octavio: & multi quotidie ſunt aliis. Et plura ſunt ejuſmodi proverbia vetuſtiſſimos Romanorum agricolas fuiſſe teſtantia. Vt, *ita fugias, ne præter caſam*: & *plauſtrum perculi*: &, *habeto cum porcis, cum fiſcina*: & verba *delirare, prævaricari*, ac ſimilia.

A D

AD LIB. XXIV.

Cap. 2. *Portum ac urbem mœnibus.*] Put. Voſſ. Gud. *maris urbem ac portum mœnibus validam.* Itaque verum puto, quod è lib. v. Muretus margini ſui codicis adſcripſerat: *ſi in ora maris urbem portu ac mœnibus validam tenuiſſent.*

Cap. 10. *Eo etiam plura nuntiabantur.*] Tò *etiam* deleri imperant Put. Voſſ. Gud. tres Pall. Mureti libri.

Cap. 25. *Is tanquam reos agebat.*] Video alicubi editum: *Is (tanquam reos agebat) ab anteacta.* Sed Gudianus & Mureti *ageret.* Placet igitur: *Is tanquam reos ageret, ab anteacta vita orſus.*

Cap. 28. *In concionem vocari placuit.*] Sic omnes noſtri. Muretus præpoſitionem delet. Sed dictum eſt, ut *vocare in ſenatum*, quod alibi Livio aſſeruimus. Iuſtinus lib. 16. *Demetrius cædem apud exercitum excuſaturus, in concionem vocat.* Frontinus Strateg. 4, 1. *ad concionem vocato exercitu, expoſuit, quam id neceſſarium & facile eſſet.* Melius forte ex veſtigiis ſcriptorum, *concione vocata, exercitui expoſuit*, inquit Pet. Scriverius. Immo pejus.

Cap. 34. *Pleraque alta & difficilia aditu.*] Put. Voſſ. Gud. *& difficilia aditus.* Lege: *pleraque alta & difficilis aditus.*

Cap. 38. *Nec praeoccupati peculii.*] Non peculium modo, ſed & caput horum periclitabatur. MSſ. *praeoccupatis peculium*, ut invenit etiam Valla, qui conjectat *praeoccupati præſidii*, aut *ſubſidii*, aut denique *ſpem ullam.* Hoc ſolum debebat mordicus tenere. Et ſic unus Palatinorum & Mureti libri: *Nec præoccupati ſpem ullam, nec occupantes periculi quicquam habebitis.*

Cap. 45. *Ad Hannibalem diſceſſiſſet.*] Voſſ. *diſceſſit.* Lege, ut in Mureti libris, *deſciſſet.*

Cap. 48. *Et operi aliiſque juſtis militaribus ita aſſuefecit.*] Fortaſſis, *opere.* Cæſar 1. Civil. *cum Luſitanis reliquiſque barbaris genere quodam pugnæ aſſuefacti.*

Cap. 49. *In Mauruſios ex acie Numidas.*] Sigonius *Numidis.* Muretus eam vocem inducit.

AD LIB. XXV.

Cap. 3. *Per vacuum ſummoto locum.*] Lib. 8. *quum ſummoto populo in conſpectu omnium rem ad cæteras retuliſſent.* Lib. 26. *ſtarentque ſummoto populo accuſator & reus.*

Cap. 10. *Tarentinos ſine armis convocare.*] Muretus è lib. vet. *convocari.*

Cap. 13. *Niſi arduo ac difficili aſcenſu.*] Gud. Voſſ. Mureti, *aditu* pro *aſcenſu.* An fuit, *qua nulla ex parte, niſi ardua ac difficili, adiri poterat.*

Cap. 15. *Ad obtinendas res in Lucanis aliquem præficeret.*] Conjiciebam, *præficere*, ut ſuſpenſa eſſet oratio ab τῷ *jubent.* Video nunc id è l. vet. notaſſe Muretum.

Cap. 17. *Tripudiis Hiſpanorum motibuſque armorum & corporum ſua cuique.*] Voſſ. *ſua quiſque genti aſſuetis.*

Cap. 18. *In diſcidio publicorum.*] Symmachus lib. 6. ep. 70. *domi corruptorum parietum diſcidia ſarciuntur.* Optime: nam *diſcidium* eſt diſceſſus: unde ei *concilium* facit contrarium Lucretius. In rimis diſcedit paries. Aut eſt divortium. At *diſſidium* nunquam pro diſceſſu ponitur, nunquam pro divortio, ſed pro diſcordia, diſſenſione, jurgio. Membranæ priſcæ alicujus dignationis ſatis obſervant diſcrimen.

Cap. 20. *Caſtellum communitum (ante Fabius.*] Fortaſſis: *ad Vulturni oſtium, ubi nunc urbs eſt, caſtello communito, quodque Fabius Maximus munierat, præſidium impoſitum, ut mare proximum & flumen in poteſtate eſſent. in ea duo maritima caſtella*, &c. Vulturnum nempe & Puteolos. Vulgo quoque, *ut & mare.* Exigunt copulativam Put. Voſſ. Gud.

Cap. 23. *Qui in fronte paterent, ſimul altitudinem.*] Vetus conjectura noſtra contra codices *quid* facit pro *qui.*

Sed & juvant codices Put. duo Pet. Men. Voſſ. Gud. Mureti, qui habent *ſinguli* ἀντὶ τοῦ *ſimul*. Scribe igitur: *æſtimandoque ipſe ſecum, quid in fronte paterent ſinguli, altitudinem muri, quantum proxime conjectum poterat, permenſus. Singuli* puta lapides. *Quid paterent*, ut Cæſar, &c.

Cap. 24. *Quam ceteræ admotæ pluribuſque.*] Lege cum Mureto: *quum ceteri admotis pluribus ſcalis in murum evadebant.*

Cap. 29. *Aliud periculi quam ab ſemetipſis.*] *Periculi* video in primo Frobenio; *Romana* eſt recentiſſimorum. Scripti & editi alii: *Itaque nec urbi nec hominibus aliud periculum, quam ab ſemetipſis eſſe, ſi occaſionem reconciliandi ſe Romanis prætermiſiſſent.*

Cap. 34. *Vt exanimem labentemque ex equo Scipionem vidit.*] Scribe auctoribus optimis: *exanimem labentem ex equo.* Lib. 27. *Marcellum etiam transfixum lancea prolabentem ex equo moribundum videre.*

Cap. 38 *Nunc, qui tantum auſi eſtis.*] Put. Voſ. Gud. Mur. *quia tantum.*

AD LIB. XXVI.

Cap. 6. *Qui (habuit aliquot) gnari Latinæ linguæ.*] Offenſus his quoque Glareanus. Voſſ. *Hannibale qui habuit aliquem gnarum L. lingua conſulum.* Gud. & Pall. unus: *immiſſis ab Hannibale aliquibus gnaris Latinæ linguæ, qui juberent conſulum verbis.* Prorſus ſuſpectum mihi non modo τὸ *habuit*, ſed etiam ſive τὸ *aliquot*, ſive τὸ *aliquibus.* Quis enim dubitet? Scribe: *immiſſis ab Hannibale gnaris Latinæ linguæ.*

Cap. 7. *Quo jam inde pergeret, volventi.*] Sic omnes libri. Probabile tamen eſt Mureti: *quonam inde pergeret.*

Cap. 14. *Duæ alæ cum C. Fulvio legato.*] Voſſ. Gud. Mureti: *cum C. Flaminio Fulvii legato.* Et ſane *C. Flaminium* Quæſtorem Scipionis proconſulis in Hiſpania habes cap. 49. Sed cap. 33. habes *M. Atilium* & *C. Fulvium* Flacci, ut Appii Q. Minucium & L. Veturium legatos. Itaque admittere nondum poſſum.

Cap. 17. *Levia tamen prælia inter extremos.*] Muretus, *Levia tantum.*

Cap. 24. *Ita ratam eorum pacem.*] Muretus, *ita ratam fore pacem.*

Cap. 46. *Sed quod euntes ad ancipites ictus.*] Sententia haud dubie Livii eſt quam conatu noſtro expreſſimus: de verbis etiamnum dubito. Poſſunt enim & ſic concipi: *ſed quod adeuntes, ancipites utrimque ictus, ſubjectos habebant.* Vt illa, *ancipites ictus*, ſint primi caſus. Sed ſic quoque moleſtum τὸ *ſubeuntibus* poſt *ſuccedentes* & *adeuntes.* Quid ſi τοῖ *quod euntes* celent vocabulum, quo ſignificaverat Livius mœnia habuiſſe partes aliquas obliquas & procurrentes, ut nunc municiones fiunt. Tentare liceat: *nec altitudine tantum mœnia impediebant, ſed & cuneis,* (vel *brachiis*) *ad ancipites utrimque ictus, ſubjectos habebant.* intellige ex ſuperiori *ſuccedentes.* Nam τὸ *Romanos* inſiticium puto.

Cap. 48. *Et acie dimicaſſent, & in capienda.*] Put. Voſ. Gud. tres Pal. Mureti: *& capienda urbe* ſine præpoſitione. Et facile fero.

AD LIB. XXVII.

Cap. 4. *Certamenque abnuenti gravius ipſe inſtaret.*] Sufficere videtur, quod eſt in Put. Voſſ. Mur. *gravis ipſe inſtaret.*

Cap. 11. *Annibale judice dicturus eſſet.*] In Gud. video *dicturum eſſe.* Vnde ſuſpiceris hoc quoque extuliſſe per infinitivum: *quem tum principem Romanæ civitatis eſſe vel Hannibale judice victurum eſſe.* Qualia paſſim Livio reſtituimus.

Cap. 13. *Quid hac dies attulit.*] In pleriſque libris: *nempe æquis manibus heſterno die diremiſtis pugnam. Quid hac*

hæc nox, quid hic dies attulit? Nec ſpernendum videtur.

Cap. 15. *Fabius quum ex temporis.*] Voſ. Gud. Mur. *Fabius quum & ex temporis ſpatio & ex ſilentio ipſo.* Sic immo & editiones omnes vetuſtæ ante Curionem.

Cap. 17. *Hoſtium res tacitis augeſcere.*] Curionis eſt. Priores omnes *tantis*: & ſic Men. Voſ. Gud. Mureti.

Cap. 18. *Infimo ſtantem ſupercilio.*] Mur. *in infimo.*

Cap. 20. *Ne Mago atque Aſdrubal.*] Mur. & Gudianus: *ne Mago atque alter Haſdrubal.*

Cap. 23. *Pax deum, in capita.*] Diſtingue: *Per dies aliquot majores hoſtiæ ſine litatione caſæ, diuque non impetrata pax deum. In capita conſulum, republica incolumi, exitiabiles prodigiorum eventus vertit.*

Cap. 26. *Caſa & mille ducenti.*] Lege ex melioribus: *ad duo millia armatorum caſa, mille & quingenti ferme vivi capti.*

Cap. 27. *Annulo Marcelli.*] *Annulis* etiam in Gud. video: & verum eſſe puto. *Annulos* dicebant etiam de uno annulo, ut *liberos* de uno filio vel filia, *hortos* de uno horto, & ſimilia.

Cap. 41. *Quod nihil ſilva neque ad inſidias.*] Cogitabam: *quod nihil neque ſilva neque ad inſidias latebrarum habebant.* Muretus: *quod nihil ſilva, nihil ad inſidias latebrarum habebant.*

AD LIB. XXVIII.

Cap. 5. *Maxime in ſinu Æniano.*] Locus hic notabilis. Strabo lib. 1. Αἰνειᾶνες οἱ νῦν Αἰτωλοῖς ὅμοροι, περὶ τὸ Δάτιον ᾤκουν, καὶ τὴν Ὄσσαν μετὰ Περραιβῶν. Et l. 9. Τοῖς δὲ Λοκροῖς τοῖς μὲν Ἑσπερίοις συνεχεῖς εἰσιν Αἰτωλοί· τοῖς δ᾽ Ἐπικνημιδίοις Αἰνειᾶνες οἱ τὴν Οἴτην ἔχοντες καὶ μέσοι Δωριεῖς. Vel potius Αἰνιᾶνες, nam clare Stephanus διὰ τοῦ I, ad diſcrimen ejus, quæ eſt Αἴνεια Θρᾴκης. Hinc autem intelligas licet, cur Stephanus vocet πόλιν Περραιβῶν. neque enim tum, quum hæc res agebantur, in Perrhœbis erant Ænianes, ſed ad Maliacum ſinum, & contributi Ætolis, eoque hoſtes Philippi. Deinde id vocabulum & apud Polybium & apud Livium mendoſe ſcribi, nec magis Græce dici Αἰνείας κόλπος quam Latine *Ænianus ſinus* cenſeo. Placet autem Polybium edidiſſe, τῶν περὶ τὸν Αἰνιᾶνα κόλπον· Livium vero, vel *in ſinu Æniane*, vel ut ſcripti *In ſinu Ænianum.* Nec *Ænienſium ſinum* cum magno interprete auſim: quorum etiam in indice video, quaſi unus populus eſſet, factiones poni narratas Polybio p. 1015. At hæ ſunt Æniorum in Cherſoneſo Thraciæ, quorum urbs Ænos. Iam quum hic pati potuerit Sigonius, *ſegetes evaſtatas in ſinu Ænianum*; quare ad lib. 37, 6. putavit in ſinum Maliacum non veniri niſi mari? Apparet enim ex utroque loco *ſinum Ænianum* & *ſinum Maliacum* dici Livio pro terris circa ſinum, quemadmodum etiam in mediis Alpibus lib. 21. *promunterium* ponit: exemplo Græcorum, quibus ῥίον & cacumen montis & ad mare promuntorium. Iuſtinus lib. 2. *Fruſtraque & Ponti ſinum & Aſiam edomitam eſſe dicit, ſi Græcorum non tam bellis quam rapinis pateant.* Denique hic & Sigonius à Turnebo vindicandus. Lib. 40, 4. legitur: *Archo Poridi cuidam longe principi gentis Ænianum nupſit.* Sigonius correxit *Æneatum*; Turnebus libens retineat alterum: quia de urbe *gentem* non dixiſſet, & gens *Ænianum* ſatis nota eſt. Prius frivolum eſt; poſterius non oſtendit ipſe. Si gentis Ænianum princeps erat Poris, quid habebat metuendum à Philippo, cui nulla eam in gentem juriſdictio? cur habitabat Theſſalonicæ? quid proficiſcebatur ad ſtatum ſacrificium Æneam? At ſi tu mihi Æneatem fuiſſe concedas, horum omnium liquida ratio eſt. Sic enim tradiderat Strabo lib. 7. ὅτι μετὰ τὸν Ἀξιὸν ποταμὸν ἡ Θεσσαλονίκη ἐστὶ πόλις, ἣ πρότερον Θέρμη ἐκαλεῖτο. κτίσμα δ᾽ ἐστὶ Κασσάνδρου· ὃς μετῴκισεν τὰ περιξ

πολίχνια εἰς αὐτὴν· οἷον Χαλάστραν, Αἰνείαν, Κισσὸν καί τινα ἄλλα. Ergo majores Poridis fuerunt Æneates, & ex vetere patria traductis pro ſuperſtitione antiqua manſere quædam ſolennia ſacra & ipſis & poſteris eorum ibi facienda, tanquam quæ loco mutari non poſſent: ut Romani deſtructa Alba, ſacra quædam ejus urbis intercidere non ſunt paſſi. Facit huc, quod lib. 45. Romani milites claſſici *omiſſa Theſſalonicæ oppugnatione Æniam inde petunt.* Et cap. 32. ſimul utraque urbs appellatur. Et in his librarios facile peccare oſtendit cum ſupplementum Bambergenſe lib. 33, 3. ubi membrana, *ab Heraclea Xynias progreſſus in confinio Æneatium Theſſalorumque:* Ubi ſubſtitutum eſt *Ænianum:* & nemo dubitat, quin recte. Et hoc ipſo capite 5. *quingenti Ænianum* fecerant; quidam *Anianum*, alii *Acarnanum*. Sed Polybius & ratio evincit legendum *Agrianum*, quod vidit Sigonius.

Cap. 9. *Cum Q. Fabius Maximus pater legatus.*] Libri melioris notæ: *Q. Fabius Maximus P. legatus.* Quod primi editores reddiderunt *Prætor.* Sed optimus *Maximi.* Gudianus integre: *cum Q. Fabius Maximi filius legatus.* Sed uter? Alterum circa hæc tempora jam fato functum volunt: alterum, quem augurem in patris mortui locum factum ſcribit Livius lib. 30. anno V. C. 550. idem ſeptem annis poſt lib. 33. mortuum tradit admodum adoleſcentem, priuſquam ullum magiſtratum caperet. Credibilius equidem eſt è filiis alterutrum, quam patrem extrema ætate eo munere functum: & cur moneret Fabius Livium, ne priuſquam genus hoſtium cognoſſet, temere manum confereret, ut eſt lib. 27. ſi ipſe cum eo exiturus erat? Aut igitur major poſt hanc demum legationem deceſſit: aut in minore vocabulum *adoleſcens* apud noſtrum haud ita anguſte capiendum, ut illum hoc tempore puerum fuiſſe neceſſe ſit.

Octoginta millia æris.] Muretus è l. v. DCCC. millia æris.

Cap. 10. *Bruttii ambobus, ut cum Annibale.*] Sigonius: *ambobus, & ut cum*: placetque Freinshemio ad Curtium. Et videtur confirmari lib. 26. *ut alteri conſulum Italia bellumque cum Hannibale provincia eſſet.* Et hoc libro inferius: *alteri Bruttii & bellum cum Hannibale.* Noſtri tamen omnes tenent vulgatam, & confirmat, quod lib. 30. *uter Bruttios adverſus Hannibalem, uter Etruriam ac Ligures provinciam haberet.*

Cap. 13. *Civium, ſociorum, peditum equitumque.*] Scribe: *Inde ad Baculam urbem progreſſos, omni exercitu civium, ſociorum, equitumque quinque & quadraginta millibus, caſtra ponentes eos Mago & Maſiniſſa cum omni equitatu aggreſſi[illegible].* Hoc eſt cum civium, ſociorum[illegible] milites vel pedites equiteſque habe[illegible] 45000. Nam τὸ *peditum* in b[illegible] notæ ſcriptis non habetur. Sol[illegible] [illegible]tem veteres ita loqui diximus ad [illegible]rin[illegible]ium hujus libri.

Cap. 15. *Et tum ab omni parte haudquaquam*] Veteres libri *cum.* Sed ſcribendum *jam.* Neque enim, quod ſequitur *tum* huic particulæ reſpondet, ſed inſequenti *Et.* Ponit enim hic Livius, quod dein duabus rationibus adfirmat. Non, inquit, erat jam par pugna. Quid ita? quia & impares compoſiti pugnantes, & Haſdrubalis exercitum jejunum deficiebant vires.

Integrata fuga, in caſtra pavidi.] Optimus & meliores *integra.* An *iterata fuga.*

Cap. 18. *Mirabiliorem que ſibi eum congreſſo.*] Put. Men. Gud. Voſſ. Mur. *ſibi eum virum congreſſo.* Videntur deleſſe, quia ſequitur, *illi viro.* Nec negem, alterutro loco ſupervacaneum eſſe; ſed utro, conſiderandum.

Cap. 23. *Cum ſeptem triremibus & quinqueremi una.*] Scribe: *cum ſeptem triremibus, quinqueremi una.* Nam copulativam abdicant omnes ſcripti.

Cap. 29. *Triſtem atrocemque vobis viſam orationem.*] *Viſam orationem meam,* quatuor egregii codices.

Infeſtius aut iniquius conſuluerunt.] Niſi malis *immitius*, ut in Pall. uno & libris Mureti.

Cap. 30. *Mercede Hiſpanos ſollicitando.*] Optimi quique *ſollicitandos.* Videntur velle: *Mercede Hiſpanis ſollicitandis.*

citandis. Vt infra, *claudendos portas*, pro *claudendis portis*.

Cap. 32. *Cum fide ſolvendi.*] Scripti, *fidei ſolvende*: deinde, *ſtipendium vultu*. Lege: *Scipio cum fide ſolvendo pariter omnibus noxiis innoxiiſque ſtipendio, tum vultu ac ſermone in omnes placato, facile reconciliatis militum animis*. Vt libro 21. *Ibi large partiendo prædam, ſtipendio præterito cum fide exſolvendo*.

Cap. 42. *Et res egregias primo anno geſſiſſe.*] Vix eſt ut à Livio ſit hoc tam abruptum: *illi patuiſſe & geſſiſſe*. Sed nec in editionibus eſt antiquis, quæ omnes ab Andrea ad Moguntinos: *& res geſtas ab eo egregias primo anno*: ut & ſcripti. Aldus mutavit primus & vulgatam introduxit. Ego ſi liceat in ipſa vetere induxerim τὸ *ab eo*, ut ſit: *neque recordatur illi ipſi tam infelici imperatori patuiſſe tamen portus Africæ, & res geſtas egregias primo anno*.

AD LIB. XXIX.

Vt *ſibimetipſis conſulerent.*] Conjeceram, *ſibimetipſi*. Id jam ſic ſcriptum invenio in membranis Gudianis.

Cap. 7. *Et Annibal à Butroto amni.*] Put. *Et Hannibal abuloto*. Scribe: *Et Hannibal ab Alece amni*. Hoc enim ei nomen eſt. Strabo lib. 6. τοῦ δ' Ἄληκος ποταμοῦ τοῦ διορίζοντος τὴν Ῥηγίνων ἀπὸ τῆς Λοκρίδος. Et facile inter ſe commutari has literas quid attinet addere?

Cap. 12. *Cum Eropo & Darda.*] *Atrepo* quidam. Sed Put. & Gud. *Aeropo*. Et hoc nomen eſt illis populis non inſolens, Ἀέροπος.

Cap. 14. *Sibi quiſque mallet.*] Gud. *malle*. ut non ſit ſententia aut judicium auctoris, ſed expoſitio habitus animorum inter proceres.

Cap. 32. *Cum quingentis haud amplius peditibus ducentiſque equitibus.*] Illos equites ducentos primus addidit Aldus. Hoc jure: nam & ſic ſcripti. Sed τὸ *quingentis* nec Put. nec ulla adeo membrana. Put. Men. Gud. *cum haud amplius peditibus mille ducentiſque equitibus*.

AD LIB. XXX.

Cap. 1. *Seu in ſenatu & ad populum.*] Put. & optimi quique ignorant copulativam. Scribe: *ſeu in ſenatu, ad populum, ſuadendi ac diſſuadendi locus eſſet*.

Bellicæ quoque laudes, &c. fecerant.] A Grutero eſt, forſan, quia ſic in duobus Pall. è quibus id enotatum video. Sed meliores ſervant, quod prius vulgabatur: *bellicæ quoque laudis conſulatus compotem fecerat*. Nec vult Livius conſulem factum, quod bellator eſſet, ſed conſulatum ei occaſionem dediſſe imperatoriæ virtutis oſtendendæ. Quemadmodum paullo ante: *is Romam reverteretur, bello quoque bonus habitus ad cætera*.

Cap. 6. *An ex nocturna trepidatione eſſet confuſus.*] Aut deeſt hic aliquid aut aliquid vitii eſt. Tentabam: *& clamor inter cædem & vulnera ſublatus, cum nocturna trepidatione confuſus, ſenſum veri adimebat*.

Veluti ſparſa pluribus locis reluxit.] Et optimi & plures, *ſparſo*, ut referatur ad ſequens *incendio*. Componit enim inter ſe *ſparſum pluribus locis* & *unum incendium*.

Et quæ caſtris incenſis ex igne.] Optimus & major pars: *caſtris excenſis*. Gudianus: *quæ caſtris ex incenſis & igne*.

Cap. 9. *Ex agris convehebat.*] Omnes ſcripti: *convehit*. Nec ſane aliter, quicquid eſt editorum ante Curionem. Et videtur feſtinationem trepidantium magis hoc exprimere, quam lentum illud *convehebat*.

Cap. 12. *Et vivus latum.*] Optimus & ei propinquiores *viſus*. Forte *vinctus*.

Cap. 20. *Iampridem retrahebant.*]

Suffi-

Sufficere videtur, quod eſt in optimo & melioribus: *jampridem trahebant.*

Cap. 26. *Incertum ut ſit, diverſi auctores faciunt.*] Sic lib. 22. *Caſilinum pro Caſino dux ut acciperet, fecit.* Plautus Amphitruone: *propterea quod me meus herus fecit ut vigilarem.*

FINIS.

INDEX

INDEX

RERUM ET VERBORUM,

Quæ in Tito Livio, aut ubi is deſideratur, in Flori Epitomis continentur, locupletiſſimus.

In hoc Indice prior quiſque numerus librum, poſterior caput denotat. Ad propria nomina quod attinet, memineris tibi, non è pronomine ſed ex nomine gentilitio unumquemque Latinum & Romanum, quærendum eſſe, Exempli gratia: *A. Virginium*, non in A, ſed in V. In gentiliciorum vero ſerie, non temporis, ſed prænominum habita eſt ratio; verbi cauſa, in *Valeriis*, non *Voleſo*, nec *Publio* primus datus eſt locus, à quibus cæteri ſunt orti: ſed ſecundum prænominum ſeriem præmiſſus eſt *Lucius Valerius*, & deinceps *M. Valerius*, *P. Valerius*, *Voleſus Valerius*, itidemque in aliis. A ſynonymis quoque ad ſynonyma & affinia tibi quandoque tranſeundum memineris, ut, (verbi cauſa) ſi quid in *Imagine* non invenias, id in *Statua* quæras: itidemque in aliis.

A.

Acarnanes. 28, 5. *ab Ætolis dirempti.* 26, 24. *arceſſunt Philippum adverſus Ætolos.* 26, 25

Accillæ, urbs. 24, 35

Accua, oppidum. 24, 20

Acerræ direptæ & incenſæ. 23, 17

Acerrani obſidentur ab Annibale. ibid.

Achæi ad Dymas Philippo occurrunt. 27, 34

Achæi cum Ætolis Eleiſque ad Meſſenem proſpere pugnant. 27, 34

Achæorum concilium Ægium indictum. 28, 7

Achradina. 24, 21. *à Marcello circumſiditur.* 25, 26. *capitur.* 31

M'. Acilius Glabrio, trib. plebis. 30, 40

Q. Acilius triumvir. 21, 25

Aciliani libri ex Græco in Latinum ſermonem verſi à Claudio. 25, 39

Acræ, oppidum. 24, 36

Ad arma conclamatio in re crepera. 29, 9

Addicunt, aut non addicunt aves in auſpiciis. 27, 18

Adherbalis cum Lælio navalis pugna. 28, 30

Adherbalis fuga. ibid.

Adoleſcens rex obnoxius adulatoribus. 24, 6

Adoleſcentes anno decimo-ſeptimo allecti in militiam. 22, 57

Adoleſcentia feracia ſibi ipſi exitioſa. 23, 40

Adorantium mos. 30, 16

Adrianus ager. 22, 9

Adriani laudantur ob ſervatam fidem à populo Romano. 27, 10

Æca

Æca Appulorum oppugnata. 24,20
Ædes Æſculapii. 28, 5. *vide* Æſculapii.
Ædes Concordiæ. 22,33
Ædes Fortis Fortunæ. 27,11
Ædes Fortunæ Capuæ. 27. 13,25
Ædes Fortunæ Primigeniæ à P. Sempronio vovetur. 29,36
Ædes Honoris & Virtutis vota bello Gallico. 27,25
Ædes Iovis Minturnis. 27,39
Ædis Iovis culmen fulmine ictum. 27, 4
Ædes Iovis Statoris. 25,39
Ædes Iunonis reginæ in Aventino de cælo tacta. 27,39
Ædes Libertatis. 24,16
Ædes Martis Capuæ. 27,25
Ædes Matris Magnæ in Palatio. 29, 37
Ædes Menti vota ab Atilio. 22,10
Ædes Spei fulmine icta. 21,62
Ædes Saturni. 22,1
Ædes Veneris Erycinæ. 22, 9. *dedicatur à Q. Fabio Maximo.* 23,30
Ædes Virtutis. 27,27. 29,11
Ædiles Curules ludos faciunt ſcenicos. 24,13.
Ædilitas Curulis. 27,6
Ægates inſulæ. 21. 10, 41. 22, 54. 23,13
Ægimurus inſula. 29,27. 30,24
Ægina inſula. 27. 32,35. 28,7
Ægium. 27,8. *Achæorum ibi concilium.* 28,7
P. Ælius tribunus militum. 29,38
P. Ælius prætor creatur. 30, 1. *magiſter equitum.* 30, 39. *Coſ. creatur.* 40
P. Ælius Tubero ædilis pleb. vitio creatus, magiſtratu ſe abdicat. 30,29
Q. Ælius Pætus. 25,35
L. Æmilius triumvir menſarius creatur. 23,21. *cenſor.* 23
L. Æmilius Paullus. 22,35
L. Æmilii Coſ. jamjam morituri ad Cn. Cornelium oratio. 22,49
M. Æmilius prætor. 21,51. 22, 9. *peregrinus.* 24, 44. *prætor urbis.* 25, 12. *ludos magnos facit.* 27,35
M. Æmilius Lepidus. 22,35
M. Æmilii Lepidi filii ludos funebres exhibent. 23,30
M. Æmilius Lepidus prætor creatur. 24, 43. *ſacrorum decemvir creatur.* 26, 23
M. Æmilius Numida decemvir ſacrorum mortuus. 26,23
M. Aemilius Papus, maximus Curio moritur. 27,6
M. Aemilius Regillus conſul creatur. 24,7. *moritur.* 29. 11,38
Aenea ſigna Deorum facta ex argento mulctaticio. 27,6
Aeneum ſignum matronæ Iunoni in Aventino dedicarunt. 21,62
Aequimælium. 24,47
Aerarium ſanctius. 27,12
Aerarium facere. 24. 18, 43. 27, 13. 29, 37
Aerea va[illegible]*ntur luna deficiente.* 26,5
Aeſculapius ex Græcia valetudinis cauſa arceſſitus. 29,11
Aeſculapii templum prope muros Ambraciæ. 28,5
Aeſtræus campus. 27,35
Aetatis majoris filius prælatus in regno ætate minori. 21,31
Aetnæ ignes. 26,29
Aetolorum cum pop. Rom. ſocietatis conditiones. 26,24. *cum Romanis fœdera in Capitolio poſita.* ibid.
Aetoli adverſus Philippum bellum movent. ibid. *ad Philippum legationes mittunt.* 29,30
Afri. 27, 20. *venduntur.* 21. *gens ad omnem auram ſpei mobilis & infida.* 29, 3
in Africa male geſta res à Servilio Gemino Coſ. 22,32
Africam præſidio firmat Annibal. 21,22
Africanum cognomen unde Scipioni. 30, 45
Africus ventus 26,42. 30,24
Agathyrna oppidum. 27,14. *colluviei hominum perfugium.* 26,40
Agathocles rex Syracuſanus tranſgreſſus in Africam. 28,43
Aggredienda non ſunt, quæ efficere nequeas. 24,19
Agnus biceps capite ſuillo, mas & fœmina. 28,11. *vide* Prodigia.
Agni mactandi in ſponſionibus militaribus ritus. 21,45
Agrigentum. 24,35. 25,23. *à Lævino oppugnatur.* 26,40. *proditur.* ibid.

Alba colonia pecuniam militeſque Romanus ſe daturam negat. 29,15
Albenſis ager. 26,13
C. Albius Calenus gregarius miles, princeps ſeditionis in caſtris P. Scipionis. 28,24. *virgis caſus ſecuri percutitur.* 29
Alcon Saguntinus de pace agit cum Annibale. 21,12
Allifanus ager. 22. 13,17
Allienſis clades. 25,6
Alpes. 21, 30. *nihil aliud ſunt, quam montium altitudines.* ibid. *inexſuperabiles.* 21,23. *quam difficiles tranſitu.* 35. *hieme clauſa.* 27,38
Alpinæ & Gallicæ gentes Aſdrubalem recipiunt. 27,41
Alſienſis populus. 27,40
Altum caſtrum. 24,41
Amicitia fœderaque renovata cum populis regibuſque. 27,14
Amilcar pater Annibalis. 21, 1. *Mars alter.* 10
Amilcar Bomilcaris filius. 24,19
Amilcar Giſgonis filius. 21,51
Amynander rex Athamanum. 27,23
Amiternini Vmbriæ populi. 28,45
Amore ſponſæ deperit Allucius. 26,50
Amuſitus princeps Lacatanorum ad Annibalem profugit. 21,61
Andranodorus Hieronymi regis Siciliæ tutor. 24, 5. *maritus filiæ Hieronis regis Demaratæ.* 22 *prætor creatur.* 23. *interficitur.* 24
Androgyni nati. 27, 13. *vide* Semimares.
Anguis ſpecie conſuetudinem cum nobilibus mulieribus habere creditur Iupiter. 26,19
Angues laſcivientium piſcium modo exultantes. 25. 1,4
Anitorgis urbs. 25,32
Annales citati. 21,25. 22,31. 23,6
Annales Aciliani. 25,39
Annalium exempla exoleta. 27,15
Annibal IX. annos natus hoſtem ſe pop. Rom. fore jurejurando adſtringit. 21,1. *ejus ingenium & natura.* 4. *vitia & virtutes.* ibid. *laudes.* 28, 12. *an mirabilior fuerit adverſis quàm ſecundis, incertum.* ibid. *princeps prælium inibat, ultimus confecto prælio excedebat.* 21,4. *triennio ſub Aſdrubale Imperatore meruit.* ibid. *Olcadum fines ingreditur.* 5. *ictus tragula cadit.* 7. *ejus copiæ centum quinquaginta millium.* 21. 8, 23 *Annibali quantæ copiæ fuerint in Italiam tranſgreſſo.* 21, 39. *legatos Romanos non admittit.* 21, 10. *ad Hiſpanos milites orationem habet.* 21. *valido præſidio Africam firmat.* ibid. *ſpectrum in quiete videt.* 22. *Rhodanum cum exercitu trajicit.* 28. *ſuos ad invadendam Italiam hortatur.* 21. 30, 35. *quanam tranſierit Alpes, ambigitur.* 38. *ſuos miro ſpectaculo ad pugnam ſtimulat.* 42. *ad ſuos milites concionem habet.* 43. *præmia ſuis pronuntiat.* 45. *equitatu Romanis melior.* 47. *locum inſidiis circumſpectat.* 53. *ſaucius pugna excedit.* 57. *Romanos adoritur.* 59. *in Ligures concedit.* ibid. *ex hibernis movet.* 22, 2. *altero oculo capitur.* ibid. *Italiæ agros devaſtat.* 9. *ex Arpis in Samnium tranſit.* 13. *non vim dictatoris Q. Fabii Max. ſed prudentiam timet.* 12. *ducem itineris virgis cæſum in crucem ſuſtulit.* 15. *duo millia boum accenſis cornibus in montes concitat.* 16. *ejus dolus ad augendam dictatoris invidiam.* 22, 3. *ad certamen prolicit magiſtrum equitum.* 28. *ejus de Quinti Fabii Max. virtute teſtimonium.* 30. *exercitus omnium rerum penuria laborat.* 40. *relictis caſtris fugam ſimulat.* 41. *ejus inſidiæ detectæ.* 41. *ad Cannas caſtra ponit.* 44. *aciem inſtruit.* 46. *ejus exercitus numerus ad Cannas.* ibid. *vincit Romanos clade magna.* 49. *vincere ſcit, ſed victoria uti neſcit.* 51. *veſci docuit corporibus humanis.* 23, 5. *Decium Magium comprehendi jubet.* 7. *apud Minios Celeres diverſatur.* 8. *Pacuvium Calavium ad cœnam vocari jubet.* ibid. *ejus in ſenatu Campano oratio.* 10. *quæ Annibali in ſupplementum miſſa ſint à Carthaginienſibus.* 13. *in agrum Nolanum traducit exercitum.* 14. *Nuceriam in deditionem accipit.* 15. *Nolam oppugnat.* 16. *Acerras obſidet.* 17. *diripit.* ibid. *Caſilinum oppugnat.* 18. *ejus exercitum Campanæ deliciæ enervaverunt.* ibid. *ex hibernis redit Caſilinum oppugnaturus.* 19. *ejus ad Philippum legati inter-*

intercipiuntur. 34. *Campanis opem laturus ad Hamas pervenit.* 36. *ab obſidione diſcedit.* 37. *cum exercitu Nolam oppugnaturus accedit.* 43. *Nolam oppugnat.* 44. *ejus equites CCLXXII, ad Marcellum transfugiunt.* 46. *Puteolos oppugnat.* 24, 12. *cum exercitu Tarentum proficiſcitur.* 25, 9. *ex inſidiis Tarentum ingreditur.* ibid. *benigne Tarentinos alloquitur.* 10. *ejus induſtria.* 11. *caſtra in Apuliam movet.* 21. *ab Herdonia Tarentum ducit legiones.* 22. *in Campaniam contendit.* 26, 5. *oppugnandæ Romæ conſilium capit.* 7. *octo millia paſſuum à Roma caſtra locat.* 9. *Cn. Fulvium cum exercitu fundit.* 27, 1. *in Apuliam abit.* 2 *de M. Marcello quale dederit judicium.* 16. *nocte caſtra movet.* ibid. *Metapontum ſe recipit.* 16. *Lacinium copias admovet.* 27. *Marcelli corpus ſepelit.* 30 *ad ſolvendam Locrorum obſidionem proficiſcitur.* ibid. *ex agro Tarentino in Bruttios concedit.* 42. *relictis caſtris Apuliam petit.* 44. *ejus literæ interceptæ.* 43

Annibales duo in Italia. 27, 44

Annibal viſo capite Aſdrubalis, ſe Carthaginis fortunam agnoſcere dicit. 27, 51. *omnia auxilia in extremum Italiæ angulum Brutios contrahit.* ibid.

Annibalis exercitus ex colluvione omnium gentium conſtat. 28, 12

Annibal ad Iunonis Laciniæ templum æſtatem agit. 28, 46. *aram ibi condit dedicatque cum ingenti rerum ab ſe geſtarum titulo, Punicis Græciſque literis inſculpto.* ibid. *Locros tendit ſuis auxilium laturus.* 29, 7. *ſcorpione ictus receptui canere jubet.* ibid. *nocte Locris diſcedit.* ibid. *Crotonem exercitum abducit.* 36. *ex Italia revocatur.* 30, 9. *in Africam trajicit.* 30. 25, 29. *ſuos ad pugnam inſtruit.* 32. *victus Adrumetum profugit.* 35. *Pœnis in curia flentibus ridet.* 44. *Carthaginienſes increpat.* ibid.

Anniverſarium Cereris ſacrum intermiſſum. 22, 55

T. Annius triumvir. 21, 25

Annonæ vilitas. 30, 38

Annuli occiſorum Rom. detracti ad Cannas modii menſuram excedunt. 23, 12

Annuli ſignatorii ducis ab hoſte capti in fraudem abuſus. 25, 16

Anticyra, oppidum Phocidis. 28, 8

Sext. Antiſtius legatus. 27, 38

Apennini montis frigus. 21, 58

Apum examinis prodigium. 21, 46. 24, 10. 27, 25.

Apollinis Zerinthii promontorium. 30, 24. *ejus ludi facti.* 27, 13

Apollinarium ludorum origo. 25, 12

Apollinares ludi in perpetuum voti 26, 23

Apollonia. 28, 8. *à Philippo oppugnatur.* 24, 40

Apollonides principum unus Syracuſarum ſalutarem habet orationem. 24, 28

Apolloniatum agri vaſtantur. 29, 12

Apoſphragma Aſdrubalis Hædi. 30, 42

Appia via. 22, 53. *vide* Claudius.

Aqua quadraginta quinque dierum in navibus impoſita, in Africam cum Scipione trajecturis. 29, 25

Aquæ calidæ loci nomen. 30, 24

Aquæ Sinueſſanæ. 22, 13

Aquarum inundatio. 30, 26

L. Aquilius Pætus augur in locum M. Marcelli. 27, 38

Aquinas ager. 26, 9

Aquitania Pyrenæis montibus ſubjecta. 21, 23

Ara, cujus cinerem nullus movet ventus. 24, 3

Ara Concordiæ. 24, 22

Ara Neptuni multo ſudore in circo Flaminio manaſſe dicitur. 28, 11

Aram Annibal ad templum Iunonis Laciniæ condit dedicatque. 28, 46

Arar & Rhodanus in unum confluunt. 21, 31

Aratus princeps Achæorum, cujus uxor Polycratia à Philippo in Macedoniam aſportatur. 27, 33

Arbacala Carteſorum urbs capta. 21, 5

Arborum præciſarum ruina obrutus exercitus Rom. 24, 24

Arcana regum per ſatellites eorum ferè produntur. 30, 5

Archimedes ſpectator cœli & ſiderum unicus. 24, 34. *machinator bellicorum tormentorum.* ibid. *varia magnitudinis tormenta in muris diſpoſuit.* ibid. *qua arte Romanas naves everterit* ibid.

mari-

maritimam oppugnationem Romanorum eluſit. ibid. Hieronis impenſis tormentis Syracuſas inſtruxit. ibid. intentus formis, quas in pulvere deſcripſerat, interficitur. 25, 31. Archimedis ſepulturæ cura habita à M. Marcello. ibid.
Arcis Tarentinæ ſitus. 25,11
Ardea. 21,7. 29,15
Ardea colonia milites pecuniamque ſe Romanis daturam negat. 27,15
cum Ardeatibus fœdus renovatur. ibid.
Ardoneæ. 23,20
L. Arennius capitur. 27,29
Arethuſa fons. 25,30
Aretium. 28,46
Aretini triginta millia ſcutorum Scipioni pollicentur. 28,45
Argentanum oppidum ad Romanos deficit. 30,19
Argentariæ Nova apud Romanos. 26,27
Argentum in Oringenſi agro Hiſpaniæ foditur. 26,3
Argentum in ærarium latum. 28, 38. 30, 45
Argenti ſpargendi aſtus. 22,42
ex Argento mulctaticio aneæ ſigna, aliaque ornamenta Diis facta. 30,39. vide Mulctaticio.
Ariminum. 22,46
Ariminum olim dicta Gallia provincia. 28, 38
Ariminenſes à populo Romano laudantur. 27,12
Ariſtomachus princeps plebis Crotone. 24,2. ad Hannibalem transfugit. 3
Arma prior inferens, injuriam feciſſe videtur. 30. 1,10
Arma ſacra templis dotracta in neceſſitate. 22,57. 24,21
Armes Punico præſidio præfuit in nova Carthagine. 26,49
in Armiluſtro pluvia lapidea. 26,39
Arnus fl. 22,2
Arpi civitas Apuliæ. 22,9. 24, 3. oppugnatur à Q. Fabio. 45. nocte capitur. 45
Artes bonæ, hoc eſt, virtutes. 24,4
Artes militares non eædem & imperatoriæ. 25,19
Arverni populi. 27,41
Aruſpices ex Etruria acciti. 27,39
Aſdrubal gener Amilcaris octo annos imperat. 21, 2. factionis Barcinæ. ibid. à barbaro quodam obtruncatur. ibid.
Aſdrubal tuendam ſuſcipit Hiſpaniam. 21, 22. claſſicos milites Rom. palantes intercipit. 61. fidelium Rom. ſociorum agros vaſtat. ibid. in Luſitaniam concedit. 22,21. jubetur in Italiam exercitum ducere. 23,27
Aſdrubalis fides Punica. 26,17
Aſdrubal in fugam vertitur. 27, 21. Alpes tranſire nuntiatur. 41. Placentiam obſidet. ibid. ejus mira ſolertia. 49. nocte caſtra movet. ibid. aciem inſtruit in C. Claudium & Livium Coſſ. 50. docuit fabrili ſcalpro elephantos occidere. 51. pugnans egregie cadit. ibid.
Aſdrubal Giſgonis filius tertius Carthanienſium dux in Hiſpania. 24,41
Aſdrubalis filiam Syphax ducit. 29, 13. ejuſdem & Syphacis ingentes copiæ adverſus Scipionem. 35. fuga. 30,6
Aſdrubal Hædus pacis auctor Carthaginienſibus. 30, 42. ejus acutum reſponſum. ibid. Annibalis riſum in publico fletu increpat. 44
Aſena urbs vi capitur à Romanis. 23,27
Atella in deditionem accepta. 26,16
Atellæ magiſtratus. 26,34
Atellani in Calatiam migrant. 27,3
Atellani populi à Romanis deficiunt. 22,61. liberi eſſe juſſi. 25,34
Athamanum rex Amynander. 27,23
Athanagia Ilergetum caput obſeſſa à Cn. Scipione & in deditionem recepta. 21,61
C. Atilius Serranus prætor vota ſuſcipere juſſus. 21,62
C. Atilius Serranus pontifex. 21,35
L. Atilius quæſtor in pugna ad Cannas cæſus. 22,49
L. Atilius. 24,1
M. Atilius Regulus Coſ. 23,26. triumvir menſarius creatur. 23, 23. Concordiæ ædem dedicat. ibid. cenſor creatur. 24, 11. ei à L. Metello trib. pl. dies dicitur. 43
M. Atilius prætor creatur. ibid.
M. Atilius legatus. 26, 33. ejus de Campanis ſententia. ibid.
C. Atinius Labeo, trib. pl. 28. 7,10. prætor. 18

M. Ati-

M. Atinius Thuriis praeſt. 25,15
Atrium Libertatis. 25,7
Atrium publicum in Capitolio tactum de cælo. 24,10
C. Atrius Vmber, ſeditionis princeps in Hiſpania, ad imperium evehitur. 28, 24. *deligatus ad palum virgiſque cæſus, ſecuri percutitur.* 29
Attalus rex Aſiæ. 26. 24,37. *Æginæ hibernat.* 27, 35. *à Peparetho Nicæam trajicit.* 28,5
Attanes Turdetanorum regulus à Pœnis ad Romanos tranſit. 27,15
Audacia conſilia cur maxime ſuccedant. 25, 38
Audendo agendoque crevit res Romana. 22, 14
Averni lacus. 24,11
Aufidus amnis. 22,44
Auguſti ductu auſpicioque Hiſpania perdomita. 28,12
M. Aurelius legatus ad Philippum. 30, 26
M. Aurelius Cotta. 23,30. 25,23
Aurinx, urbs Hiſpaniæ. 24,43
Aurum à ſociis oblatum non recipiunt Romani. 22,37. 30,21
Aurum Iovis à muribus roſum. 27,35
Aurum, argentum & as in publicum confertur. 26,36
Aurum viceſimarium ad ultimos caſus reſervatum, promitur ærario. 27,12
Aurea quadriga in Capitolio poſita. 29, 38
Aureus unus permutatur argenteis decem. 28,11
Aurea corona CC. pondo Delphos miſſa ex præda Aſdrubalis. 27,45
C. Aurunculejus Prætor creatur. 27, 6. *tribunus militum tertiæ legionis.* 43
Auſetani. 21, 23. *Romanis deduntur.* 21,61
Auſpicii neglecti malum. 22,9
Auſpiciorum religio. 27,18
Auxire bonis auctoribus. 29,27

B.

Badius Campanus T. Quintii Criſpini hoſpes Romæ. 25, 18. *Criſpinum evocari jubet.* ibid. *à T. Quintio interficitur.* ibid.

M. Bæbius legatus. 21. 6,18
Bæcula, urbs. 27,20. 28,13
Bætica. 28,2
Bætis fluvius. 28, 30. *ab accolis Circius appellatus.* 21
Bagrada fl. 30,25
Balbus mons. 24,31
Baleares inſulæ. 22,10. 23,34
Baleares inſulæ duæ, major & minor, quinquaginta millia paſſuum à Pityuſa abſunt. 27,37
Baleares funditores. 27, 2. *Romanis ab Hierone miſſi.* 22,37
Balneis incluſos Romanos Campani fervore & æſtu ſuffocant. 23,7
Bantia. 27,25
L. Bantius Nolanus juvenis acer. 23, 1[illegible]
Barbaris è fortuna pendet fides. 25, 33. 2[illegible],17. 29,23
Barcina factio. 21. 2,9. 30,42
Barcina familia. 23,13
Barcinorum in bello præſtantia. 28,12
Barguſii pop. Hiſpaniæ. 21. 19,23
Belligeni quinquaginta agri jugera decreta. 26,21
ad Bellonæ ædem ſenatus habitus. 26, 21, 28. 9,38. 30. 22,40
Belli jus multa perperam facta defendit. 26, 31
Bello nihil tam leve, quod non magna interdum rei momentum faciat. 25, 18
Bello bene geſtæ res, ſi volumus fortuna uti, pacem nobis æquiorem dabunt. 23, 12
Bellum Punicum ſecundum quàm memorabile. 21,1
de Bello Macedonico agitant Patres. 23, 38
Bellum cum Philippo Macedonum rege motum. 24,40
Bellorum impenſis fere indigna ſunt, quæ bellis petuntur. 30,30
Beneventanus ager depopulatur. 22,13
Beneventani à pop. Romano laudati. 27, 12
Beſidiæ opp. ad Romanos deficit. 30,19
Bigati quingenti & equus eximius ſtrenuo militi data honoris ergo. 23,15
Bithynia. 27,32
Blanda ex Lucanis capta. 24,20
Blaſius princeps Salapiæ. 26, 38. *de proditione*

ditione Daſium appellat. ibid.

Bloſii fratres principes conjurationis Campanorum. 27,13

Bocchar rex Maurorum. 29,30

Boji à Romanis deficiunt. 21,25

Bœbeïs palus. 27,32

Bomilcar Locros accedit. 23,41. *ejus claſſis fugit, ne cum Romanis pugnaret.* 25,27

Bos auratus Apollini mactatus. 25,12

Bos equuleum pariens. 23,3

Bos locutus. 27,13

Bos ſcalas ſcandens. 21,62

Boves albæ fœminæ in ſacrificio Iunonis. 27,49

Boves in muneribus militum. 26,48

Boves CCC. Iovi voti. 22,10

Boum cornibus faſces virgarum atque arida ſarmenta ab Annibale alligantur. 22,6

Boſtar præfectus Sagunti. 22,22

Boſtari, non ad cætera ingenia Punica callido, impoſitum. ibid.

Bottiæa. 26,25

Brancus Allobrogum regulus. 21,31

Brixia urbs, caput Canomanorum. 27,30

Brixiani Galli auxilio ſunt Romanis. 21,25

Brundiſini à populo Romano laudati. 27,10

Brunduſinus Daſius præfectus. 21,48

Bruttii, extremi in Italia. 27,53. *à Romanis deficiunt.* 22,61. *Crotonem præter arcem occupant.* 24,2

Bruttiorum ſemiruta caſtella. 28,44

Buſa, mulier Appula, Romanos Canuſii hoſpitio excipit. 22.52,54

Buſta Gallica. 22,14

Buthrotus fluvius haud procul ab urbe Locris. 29,7

C.

Cadavera ſubmerſa alligatis ſaxis aut amphoris. 23,15

Cæcilius Metellus ſpecioſiſſimum egit triumphum. Ep. 29. *Pont. Max.* ibid. *cum templum Veſtæ arderet, ex incendio ſacra rapuit.* ibid.

L. Cæcilius Metellus. 22,73

L. Cæcilius Metellus trib. pl. 25,43. *infamis auctor deſerendæ Italiæ poſt Cannenſem cladem.* 26,13

M. Cæcilius Denter legatus. 22,6

M. Cæcilius Metellus ædil. pl. 27,38

M. Cæcilius Metellus legatus in Aſiam ad Attalum miſſus. 29,11

Q. Cæcilius Metellus Pontifex creatur. 23,21

Q. Cæcilius Metellus ædilis curulis. 27,23. *legatus.* 28,53. *prætor creatur.* 28,10. *Coſ. à M. Livio creatur.* ibid. *dictator Comitiorum cauſa dictus.* 29,11

L. Cælius, auctor de morte M. Marcelli variat. 27,29

Cæmenta non calce durata, ſed luto. 21,11

Cærimoniarum neglectus Reip. noxius. 22,9

Caicus fluvius. 23,34. 24. 11,40

Calagurris oppidum. 29,21

Calamitas noſtra non ſemper nimis detegenda. 23,4

Calatia. 23,14. 26,43. *in deditionem accepta.* 26,16

Calatini populi. 26,33. *à Romanis deficiunt.* 22,61

Calatinus ager. 22,13

Calavius Campanorum magiſtratus ſummus, eripit morte Senatores reliquos arte pulcra. 23. 2,3. &c.

Calaviorum Campanorum ſervus Manus nomine. 26,27

Calendis Octobribus magiſtratus initus. 22,15. 23. 31,36. 26,9.

Cales colonia deducta. 29,15

Calenus ager. 22,13

Calidæ aquæ. 30,24

Callicula mons. 22. 15,16

Calonum loco ſpectatiſſimum quemque cum legatis ad Syphacem mittit Scipio. 30.4

Calor fluvius. 24,14. 25,17

Calpurnius Flamma. 22,60

C. Calpurnius legatus. 22,61

C. Calpurnius Piſo prætor creatur. 25,41

C. Calpurnius prætor urbanus. 26. 3, 10, 15, 21.

Calvam L. Poſtumii Coſ. Boji auro cælarunt, poculoque eo libarunt. 23.25

Campanorum legati de occupando Italiæ imperio cogitant. 23,6. *legatos ad Annibalem mittunt.* ibid. *eorum in Romanos crudelitas.* 7. *rem Cumanam ſuæ ditionis facere cogitant.* 35. *a Graccho opprimuntur.* ibid. *in equeſtribus præliis victores ſæpius quàm in pedeſtribus*

ſtribus victi. 26,4

Campanæ nobilitatis de republica ſua deſperatio. 26,12

Campanus ſenatus metu populi frequens cogitur. 26,13

Campani ſenatores quinque & viginti Cales, duodetriginta Theanum in cuſtodiam mittuntur. 26,14

de Campani Senatus ſupplicio inter Coſſ. non convenit. 26,28

Campanorum multitudo venundata. 26,16

Campani de Flacco & Marcello queruntur. 15

Campanis ſenatus datur. 33

Campanorum conjuratio indicata. 27,13

Campani agri regio à foſſa Græca ad mare verſa venditur. 28,46

Campanorum ſocordia. 25,13

Campana luxuria. 23,45

Campus Aſtræus. 28,35

Campus Diomedis. 25,12

Campi magni locus. 30,8

Campi veteres. 25,17

Camna fluvius. 25,12

Cannæ vicus. 22,43

Cannenſis cladis reliquiæ in Siciliam relegatæ. 25,5

Cannenſis cladis occaſione multi ſocii à Romanis deficiunt. 22,61

Canuſium perfugium militi exercitus Cannenſis. 22,50

L. Cantilius ſcriba pontificum cum Floronia ſtuprum fecit. 22, 57. *virgis caditur ad necem uſque.* ibid.

Capitalia auſi. 26,40

Capræ duæ albæ auratæ Apollini mactatæ. 25,12

Captivi ſub haſta venditi ſub corona. 21,51

Captivorum commutandorum inter Pœnos & Romanos ratio. 22,23

Capua 23,2. *ejus perditi mores.* 23, 4. *à Coſſ. obſidetur.* 25,20. *oppugnatur.* 22. *Romanis deditur.* 26. 14,16

Capuæ bona principum vendit Q. Fulvius Flaccus. 27,3

Capua, ſepulcrum & monimentum Campani populi. 28.29

Capuſa, filius Deſalcis, paternum imperium accipit. 29,9. *in prælio cum multis principum cadit.* ibid.

Caput hoſtium ducis à ſe occiſi purgant Boji, & calvam auro cælant, ex eaque bibunt. 23,25

Capitis obvolvendi in reis mos. 23,10

Capita hoſtium præcidenda, libertatis præmium volonibus militibus propoſita. 24,15

Carales. 23,40

Caralitanus ager à Pœnis vaſtatur. 27,6

Cardo, oppidum. 30,6

Carinæ locus in Urbe. 26,10

Carmen de Idææ matre in libris Sibyllinis repertum. 29,10

Carmen in Iunonem Reginam longam indutæ veſtem canunt XXVII. virgines. 27,37

Carmina militaribus jocis jactata in triumphantes. 28,9

Carmina Marciana. 25,12

Carmentalis porta. 24,46. 25,7. 28,39

Carpetani pop. 23,26

Carſeoli colonia. 27,11

Carteia, urbs opulenta. 21, 5. 28, 3. *in Oceani ora ſita.* 28, 30. *expugnatur.* 21, 5.

Carthaginienſibus bellum indicitur. 21,18

Carthaginienſium claſſis Heracleam appulit. 24,35

in Carthaginienſi ſenatu variæ ſententiæ. 30,7

Carthaginienſes claſſem Romanam oppugnant. 30, 10. *à Scipione pacem petunt.* 16. *variè afficiuntur ob Annibalis reditum.* 24. *pacis conditiones quas tulerint.* 37

Carthaginienſes legati in ſenatum vocati. 30, 42. *gratias Patribus agunt ob pacem factam.* 43

inter Carthaginienſes & Romanos quando poſtremo pax facta. 30,44

Carthaginienſes argentum in ſtipendium impoſitum Romam advehunt. 30.1,2. *obſides Romanis tradunt, qui Setiæ cuſtodiuntur.* 26

Carthago Nova. 21, 5. *ubi ſita.* 26,43. *à Scipione oppugnatur.* 26.34.44

Carthalo, nobilis Carthaginienſis. 22,58. *obtruncatur.* 28,18

Sp. Carvilius Maximus augur moritur. 26,23

Caſſandrea, urbs. 28,8

Caſilinum Falernum à Campano agro dividit. 22,15

Caſilini complura dolia frumento plena

in Vulturnum amnem à Romanis miſſa excipiunt. 23, 19. *omnium rerum inopes lora pelleſque & mures mandunt.* ibid. *Annibali deduntur.* ibid. *Campanis redduntur.* 20. *oppugnantur.* 24,19. *expugnantur.* ibid.
Caſinum oppidum. 22,13. 26,9
Caſinas ager. 26,9
Caſinatem in agrum ductus Annibal. 22, 13
Caſtrenſis tumultus ad Sucronem ortus. 28, 24
Caſtra Claudiana. 23,31
Caſtrum Altum, locus inſignis cæde magni Amilcaris. 24,41
Caſtrum Mutilum in Bojis. 21,2
Caſtulo, oppidum Hiſpaniæ 28, 13. *ad Pœnos deficit.* 24.41. 28,19. *à Scipione deditione accipitur.* 20
Caſtulonenſis ſaltus. 21,21. 26,20. 27,22
Catana. 27,10
Cataracta portarum. 28,30
Q. Catius ædilis pl. 27,6
Q. Catulus legatus ad donum ex præda Aſdrubalis portandam miſſus Delphos. 27,45
Caudinæ Furcæ, ſive Furculæ. 22,14
Caudinus Samnis devaſtatur. 24,20
Caulonia urbs. 27. 14. 18
Celeritas conſilii magni diſcriminis ſemper inimica. 21,32
Celeritas boni nuncii vix fidem invenit. 27, 52
Cella una amplius quam uni Deo rite dedicari non poteſt. 27,25
Celtiberiæ montes. 21,43
Celtiberi valido exercitu Carthaginienſium provinciam invadunt. 22, 21. *eorum juventus deſciſcit ad Romanos.* 49
Celtiberorum perfidia. 25,33
Celtiberis mos eſt in prælio concurſare. 27, 2
Cenomani in fide pop. Rom. manſerunt. 21, 55
Cenſa civium CXXXVII. millia, C. & VII. 28,38. *CCLXV. millia.* 29,37
Cenſor alter alterum notat. 29,37
Cenſores ad mores civium regendos, caſtigandaque vitia intenti. 24,18
inter Cenſores de principe legendo in ſenatu contentio. 27,13
Certis amnis, qui & Bætis dicitur. 28,22
Chalcis Eubœæ. 27,37
Chalcis Eubœæ inſ. urbs, à Romanis capta & direpta. 21,23
Chii. 27,32
L. Cincius Alimentus Prætor creatur. 26. 23, 28
L. Cincio Prætori Cannenſes milites dati. ibid. *ei in annum prorogatum imperium.* 27,7
M. Cincius Alimentus, trib. pl. ad Scipionem mittitur. 29,20
Circeji colonia milites pecuniamque ſe Romanis daturam negat. 27,9
Circeji colonia. 29,15
Cirtha mons. 29,33
Cirtha Syphacis regia. 30, 12. *Maſiniſſæ deditur.* ibid.
Civiſmarus Gallorum regulus in prælio cadit. 24,42
Civitas nulla magna diu quieſcere poteſt; ſi foris hoſtem non habeat, domi non invenit. 30,44
Civitas ſapientum fingitur magis à doctis quàm noſcitur. 26,22
Civitatis Romanæ jus, muneris maximi. 23, 5
Clamor in prælio. 25. 21,41
Clamoris alacritas ac convenientia in prælio, index ferè exitus felicis aut infelicis. 30,34
Clampetia, oppidum ad Romanos deficit. 30, 19
Claſſis Punica. 21, 22. *in Sardiniam trajicit.* 27,6
Claſtidium vicus. 29,11. *Annibali proditur.* 21,48
Claudia Quinta matrona pudicitia. 29, 4
Claudiana caſtra. 23. 31,39,48. 22,22
Claudius Aſellus. 23, 47. *ejus pugna cum Iubellio.* ibid.
Claudius hiſtoricus annales Acilianos ex Græco in Latinum ſermonem vertit. 25, 39
App. Claudius Pulcher. 22,53. *ei ſumma imperii defertur.* ibid. *Prætor creatur.* 23, 24
App. Claudius Pulcher Coſ. creatur. 25. 2, 3
App. Claudius vulneratur. 26,6. *mortuus ſub deditionem Capuæ.* 26,16
App. Claudius Coſ. mortuus. 26,33
C. Claudius Cento Dictator creatur. 25,2

C. Claudius flamen Dialis, quod exta perperam dederat, flaminio abiit. 26, 23
Claudius Nero. 24,17
C. Claudius Nero prætor. 25. 2, 3. *ab Sueſſula excitus.* 25,22. *in Hiſpaniam mittitur.* 26,17. *Aſdrubalem perſequitur.* ibid. *legatus.* 27,16. *Coſ. cum M. Livio creatur.* 27. 37,38. *Annibalem prope Venuſiam aſſequitur.* 44 *relicto Annibale ad Aſdrubalem properat.* 45. *ad milites orationem habet.* 47. *devicto Aſdrubale ſexto die ad Annibalem revertitur.* 52. *caput Aſdrubalis projici ante hoſtium ſtationes jubet.* 53. *duos Afros ad Annibalem mittit.* ibid. *ad urbem redire jubetur.* 28,9. *equo ſine militibus triumphat.* ibid. *in eum plura carmina quàm in Coſ. Livium jactata à militibus.* ibid.
C. Claudius cenſor. 29,37. *luſtrum condit.* ibid.
C. Claudius Appii F. Cento, interrex. 22,33
M. Claudius. 22,37
M. Claudius Marcellus Coſ. occiſo duce Gallorum Viridomaro, opima ſpolia retulit. Ep. 29. *abſens creatur.* 22,35
M. Claudius Marcellus Conſulatum idibus Martiis init. 26,26. *Hannonem & Epicydem fundit.* 25, 41. *victor Syracuſas redit.* ibid. *ei imperium prorogatum.* 26, 1. *reſponſio ejus adverſus Siculos.* 31. *provinciam ſuam permutat.* 29. *ei in annum prorogatum imperium.* 27, 7. *à C. Publ. Bibulo trib. pl. accuſatur.* 22. *omnium conſenſu Coſ. creatur.* 23. *undecimo anno belli Punici Conſulatum quintum init.* 24. *ejus cupiditas dimicandi cum Annibale.* 28. *lancea transfigitur.* 29. *ejus corpus ab Annibale ſepelitur.* 30
M. Marcellus, Coſ. F. trib. mil. 27,28. *vulneratur.* 29
M. Claudius Marcellus trib. pl. ad Scipionem mittitur. 29,20
P. Claudius, præfectus ſocium. 27,43
Q. Claudius trib. pl. legem iniquam adverſus ſenatum tulit. 21,63
Q. Claudius Flamen prætor creatur. 27. 23,40. *proprætor.* 45
Ti. Claudius ſenatu convocato de provinciis refert. 30,27
Ti. Claudius Aſellus trib. mil. 27,41. *prætor creatur.* 28,10
Ti. Claudius Nero prætor. 29, 11. *Coſ.* 30,26. *Prætor.* 36
Claves portarum urbis & arcis Ennenſes à præfecto Romano fruſtra repoſcunt. 24, 37
Clavibus portarum Arretii amiſſis Romani novas omnibus portis imponunt. 27,26
Clavorum in præcipitiis ſcandendis uſus. 28, 20
Clementiæ famam initio colligit Annibal. 21,48
Cleopatra regina palla picta cum amiculo purpureo à Romanis miſſa. 27,4
Cline oppidum. 26,25
Cliternum oppidum à P. Sempronio Tuditano expugnatum. 24,47
Clivus Publicius ad ſolum exuſtus. 30,26
Clodius Licinius rerum Romanarum ſcriptor. 29,12
Clupea, urbs. 27,31. 29,32
Cluſini. 27,46
Clypeus argenteus CXXXVIII. pondo, cum imagine Barcini Aſdrubalis captus. 25,39
Clypeus Martis. ibid.
Cœlius auctor. 21.38,46,47. 22,31. 26,11. 29. 25,27,35.
Cohors ſexcentorum. 28,45
Colcas regulus duodetriginta oppidorum. 28, 13
Collina porta. 26,10
Coloniarum nomina, quæ milites pecuniamque negant ſe Romanis daturas. 27, 9
Coloniarum nomina, quæ ſua omnia in populi Romani poteſtate eſſe dixerunt. 27, 12
in Colonias duodecim Latinas Senatuſconſultum, quæ milites dare abnuiſſent. 29,15
Coloni Romani Romanis, tanquam parentibus debent amorem liberorum. 27, 11
Columna aurea ſolida. 24 3
Columnæ Herculis. 21,43
Combulteria urbs ad Pœnos deficit. 23,39
Cominius Ceritus. 25,14
Comitium tectum ex quo Annibal in Italiam venit. 27,38
Comitia uni Conſuli rogando in locum L. Poſtumii indicta. 23,31

Com-

Communis utilitas ſocietatis maximum vinculum eſt. 25,7
Compulteria oppidum capitur. 24,20
Concilium ſanctius XXX. ſeniorum Carthagine. 30,16
Concordiæ ædes. 22,33. *dedicatur à M. & C. Atiliis.* 23,21
Conjuratio in bellum proficiſcentium non niſi victores ſe redituros. 26,25
Conjuratio in Hieronymum Siculorum regem indicatur. 24,5
Conſentia, oppidum in Bruttiis, ab Annibale in deditionem accipitur. 23,30. *capitur.* 29,38. *ad Romanos deficit.* 30,19
Conſentinus ager depopulatur. 28,2
Conſilium haud facile expeditur in malis ſicut ignotis ita ingentibus. 22,55
Conſilia fortiſſima in rebus aſperis & tenuibus tutiſſima. 25,38
Conſilia mala ferè prævalent. 25,15
Conſul ſolus ad dictatorem ſine lictoribus venit. 22,11
Corbis & Orſua patrueles fratres de principatu civitatis certant. 28,21
Corinthus in Achaja. 27,33
Corinthiacus ſinus. 26,16. 28,7
C. Cornelius quæſtor. 25,17
Cn. Cornelio Coſ. pax poſtremo cum Carthaginienſibus facta. 30,44
Cn. Cornelius Dolabella rex ſacrorum in locum M. Marcii creatur. 27,38
Cn. Cornelius Lentulus Coſ. creatur. 30,40
Cn. Cornelius Scipio frater adverſus Aſdrubalem in Hiſpaniam mittitur. 21, 12. *cum exercitu in Hiſpaniam proficiſcitur.* 60. *primus Romani nominis in Hiſpaniam venit.* 28, 32. *Aſdrubalem navali certamine adoritur.* 22, 19. *omnem agrum circa Carthaginem populatur.* 20. *proſpere pugnat adverſus Pœnorum exercitus.* 23,49. *ejus femur tragula configitur.* 24,42 *lecticula in aciem illatus confligit.* ibid.
Cn. Scipionis exercitus funditur. 25, 36. *de ejuſdem morte variæ auctorum ſententiæ.* ibid. *ex ejus morte luctus Romæ & in Hiſpania.* ibid.
L. Cornelius Caudinus ædilis curulis. 27,23
L. Cornelius Lentulus Pontifex maximus. 22, 10. *moritur.* 25, 2. *decemvir ſacrorum creatur.* ibid. *Prætor creatur.* 25,41. *legatus.* 27,16
Cornelius Lentulus ex Hiſpania redit. 30, 20. *ovans urbem init.* ibid. *Coſ. creatur.* 30,49
Cn. Cornelius Lentulus prætor creatur. 29,38
L. Cornelius Scipio frater P. Scipionis Oringin oppugnat. 28, 3. *nuntius receptæ Hiſpaniæ Romam à fratre mittitur.* 17. *Hannonem & cæteros captivos nobiles ſecum ducit.* 28,4
M. Cornelius prætor. 26. 23, 26. *conſul.* 29,13. *proconſul cum Magone pugnat.* 30,18
M. Cornelius Cethegus in Lentuli locum Pontifex Maximus ſuffectus. 25, 11. *comitia habet.* 25,5
M. Cornelius Cethegus Prætor. 25,41
M. Cornelius Cethegus Conſul. 29,11
P. Cornelius Aſina. 21,25
P. Cornelius Caluſſa pontifex max. creatur. 25,5
P. Cornelius Caudinus. 26,48
P. Cornelius Lentulus Prætor. 24,9
P. Cornelius Merenda. 22,35
P. Cornelius Scipio Coſ. 21, 6. *quibus verbis ſuos cohortatus ſit præliaturos contra Annibalem.* 40. *ad Trebiam fluvium proficiſcitur.* 48. *in Hiſpaniam venit.* 22, 32. *fratri conjungitur.* ibid. *duas partes exercitus adverſus Magonem ducit.* 25, 31. *lancea pugnans trajicitur.* 34. *P. Cornelii Scipionis mors tam Romæ, quàm in Hiſpania defleta.* 36
P. Cornelius Scipio, P. qui in Hiſpania occubuit, F. vera virtute mirabilis. 26, 19. *Alexandro Magno ex ſtirpe comparatur.* ibid. *concubitu immanis anguis conceptus.* ibid.
P. Cornelius Scipio jurat ſe Rempubl. non deſerturum. 22, 53. *admodum adoleſcens ſumma imperii obtinet.* ibid. *in Hiſpaniam mittitur.* 26, 18. *Tarraconem in hiberna concedit.* 20. *L. Martium in honore habet.* ibid. *quam apud milites orationem habuerit.* 41. *Carthaginem Novam oppugnat.* 42. *P. Scipionis ad milites oratio.* 43. *in obſides humanitas.* 49. *liberalitas.* 50. *ad Celtiberorum Principem oratio.* ibid *captivam virginem eximia formæ ſponſo reddit.* ibid. *Tarraconem* pro-

proficiſcitur, quo conventum ſociis edixerat. 51. *ſuos adhortatur.* 27, 20. *caſtris Aſdrubalis potitur.* 21. *rex ab Hiſpanis appellatus, regium nomen deprecatur.* ibid. *adverſus Aſdrubalem Giſgonis pergit.* 28, 2. *Aſdrubalem adoritur.* 14. *Carthaginienſes decimo tertio anno poſt bellum initum Hiſpania expellit.* 16. *ad Syphacem cum quinqueremibus duabus trajicit.* 37. *eodem lecto apud Syphacem cum Aſdrubale accumbens cœnat.* 18. *fœdus cum Syphace icit.* ibid. *quanta comitate & naturalis ingenii dexteritate fuerit.* ibid. *munus gladiatorium ex voluntariis hominibus in patris patruique honorem edit.* 21. *gravi morbo implicitus.* 24. *adverſus Mandonium & Indibilem copias ducit.* 33. *Romam redit.* 28. *centum bobus votis in Hiſpaniam Iovi ſacrificat.* ibid. *Coſ. creatur.* ibid *XIV. anno belli Punici conſulatum init.* ibid. *Africa ei provincia deſtinatur.* ibid. *P. Cornelii Scipionis oratio, qua Fabiana reſpondet.* 43. *inter P. Cornelium Scipionem & tribunos pl. altercatio.* 45. *P. Cornelii Scipionis ludi.* ibid. *in Siciliam proficiſcitur.* 46. *trecentos juvenes Romanos deligit, quos Siculorum totidem armis & equis ornat.* 29, 1. *Carthaginis excidia agitat animo.* 2. *à Q. Fabio in Senatu abſens accuſatur.* 19. *rebus, non verbis oſtendit ſe falſo fuiſſe accuſatum.* 22. *in Africam profecturus Deos precatur.* 27. *Maſiniſſam ampliſſimis donis decorat.* 30, 15. *cum Annibale in colloquium congreditur.* 30. *ad Annibalis orationem reſpondet.* 31. *ſuos ad pugnam inſtruit.* 31. *Pœnos adoritur.* 33. *Romam reverſus triumphat.* 45

P. Scipio Cn. F. Naſica in tota civitate vir optimus judicatus. 29, 14

P. Cornelius Sylla Prætor creatur. 25, 2

Cornus Sardiniæ caput. 23, 40. *à T. Manlio capitur.* ibid.

Corona aurea muralis. 23, 18

Corona urbem oppugnare aut capere. 23, 44. 24, 2

Coronatus populus ſpectat ludos Apollinares. 25, 12

Corpora prævalida ſuis ipſa viribus onerantur. 30, 44

Corſica inſula. 22, 31. 30, 39

Cortona urbs. 22, 4

Cortonienſes montes. ibid.

Corvus in pulvinario Iovis ſedens. 30, 62

Cervi aurum edentes. 30, 2

M. Coſconius tribunus militum. 25, 18

Coſſa Pœno tradita. 23, 1. *capitur.* 24, 20

Coſſani à pop. Rom. laudati. 27, 12

Coſſanus portus. 22, 11. 30, 39

Credi ſibi quiſque vult. 22, 22

Cremona. 21, 56

Cremonenſes. 30, 11. *à pop. Rom. laudantur.* 27, 15

Cremonis jugum. 21, 38

Crepida & pallium Græcorum vitio data Duci Romano. 29, 19

Crepitus armorum territandis hoſtibus. 26, 5

Croton urbs. 24, 3. *ejus ambitus,* ibid.

Croton Bruttiorum receptus. 24, 2

Crotoniatæ, qui Crotonienſes. 22, 61. *in Locros traducuntur.* 24, 5

Crotonienſium bellum. 29, 18

Cruci adfigunt transfugas ſuos Romani. 30, 45

Cultus & habitus arguit nationem. 23, 24

Cultus ſuperbioris invidia. 24, 5

Cumis turres fulminibus icta. 25, 7

Cumani municipes facti. 23, 31. *ſtationes Pœnorum fundunt, & eos in caſtra fugant.* 23, 37

Cunctatio Fabii carpitur. 22, 14

Cupiditas nimia confligendi nonnunquam noxia. 27, 19, 35

Cupreſſea ſimulacra Iunonis. 27, 40

Curia Hoſtilia. 22, 55

Curia magna ſolitudo. 23, 12

Curionis maximi comitia. 27, 8

Cutilii. 27, 11

Cycliadas, prætor Achæorum. 27, 33

Cythnus inſula. 22. 15, 45

D.

Damaſippus Lacedæmonius à Romanis capitur. 25, 23

Darda Epirotarum prætor. 29, 12

Dardani. 27, 39

Dardanorum urbs in Macedonia capta. 26, 25.

Daſius Altinius Arpinas transfuga. 24, 45

Daſius Salapiæ princeps, amicus Annibali. 26, 38

Daſſa-

Daſſaretiorum vici. 27,34
Decemviri majoribus hoſtiis Ardeæ in foro ſacrificant. 22,1
Decemviri libros Sibyllinos inſpicere coguntur. 21,62. 22. 9,36,57. 25,12
C. Decimius prætor. 30,3
C. Decimius Flavus tribunus militum. 27,16
Decuriatus. 22,38
Decurſio exercitus. 29,22
Deditis ultro nihil hoſtile illatum. 30,7
Defendenda prius noſtra, quam aliena oppugnanda. 28,41
Delphicum oraculum. 22, 57. 23, 11. 29,11
Demarata, Hieronis filia, Andranodorum ad tyrannidem retinendam ſtimulat. 24,22 *occiditur.* 25
Demetrias, oppidum Theſſaliæ. 27,34
Demetriacus ſinus. 28,5
Demetrium Phthiotidis. 28,6
Demetrius, Philippi filius, ductus in triumphum. 34,51
Demetrius Pharius à Philippo Macedonum rege depoſcitur. 22,33
Demiurgi, magiſtratus Achæorum. 23,22
Democrates, præfectus claſſis Tarentinæ. 26,39. 27,17
Deſalces Galæ regis frater. 29,29
Deſperatis rebus honeſta cedunt utilibus. 23,14
Deſultorum binos in bello trahentium equos dexteritas. 23,29
Dii non omnia eidem dedere. 22,51
Dii ſuarum injuriarum auctores. 29,18
Diali flamini licet intrare ſenatum. 27,8
Dianæ feſtum per triduum à Syracuſanis agitur. 25,23
Dici & exprobrari non indignandum, quæ ſcelerate fecimus. 28,29
Dictator comitiorum cauſa creatur. 25,2. *de Dictatore dicendo magna concertatio.* 27
Sex. Digitius, navalis ſocius. 26,48. *murali corona donatur.* ibid.
Dimallum oppidum oppugnatur. 29,12
Dinomenes prætor creatur. 24,23
Dionyſius Siciliæ tyrannus. 24,3
Dionyſii tyranni vox. 22
Dolabra refringendæ portæ. 28,3
Dolopia. 22,13
Dolopes liberi pronuntiantur. 23,24
Dorimachus princeps Ætolorum. 26,24.
Doridis oppida, Tritonon & Drymas, Philippus capit. 28,7
Druentia fl. 21,31. *omnium Gallicorum fluminum difficillimus tranſitu.* 32
Drymas, oppidum Doridis, Philippus capit. 27,7
Ducarius Inſuber C. Flaminium conſulem lancea transfigit. 22,6
Duumviri ſacris faciundis. 22,33
Dux temerarius ſuorum claſſi ſupereſſe non ſuſtinens. 25,19
Ducis boni diſciplina quantum conferat. 25,37
Duces magni aggredi non debent, quæ perficere nequeunt. 24,39
Duces non temere de eventu conſiliorum, aut ſuorum, aut hoſtium, pronunciare debent. 22,38
Duces ob rem male geſtam rei. 26. 2,3
Ducum acta reſcindendo, ſegniores fiunt alii in poſterum. 26,32
Dyrrachium. 29,12

E.

Edeſco inter duces Hiſpanos ad P. Scipionem venit. 27,17
Elatia Phocidis oppidum. 28,7
Elei. 24,24. *cum Achæis ad Meſſenem pugnant.* 27,35
Eleos, Olympiorum ludicrum ſolenne parantes, aggreditur Machanidas. 27,7
Eleus ager à Philippo vaſtatur. 27,33
Elephanti nullus uſus in repentina ac tumultuaria pugna. 27,44
Elephanti quonam modo Rhodanum trajecti. 21,28
Elephantos fabrili ſcalpro interimere docuit Aſdrubal, ſi quando ſævirent. 27,51
Elephantino capite puer natus. 27,13
Elis, oppidum. 27,34
Emporiæ, urbs. 28,42. 29,25
Emporiæ, Græca urbs, oriunda à Phocæa. 26,19
Emporiis appulit claſſem Cn. Scipio. 21,60
Ennæ oppidi ſitus. 24,37
Ennenſium principes cum Himilcone de proditione pacti. ibid. *cavea incluſi à Romanis cæduntur.* 39
Q. Ennii dictum de Q. Fabio Maximo. 30,26

Epanterii montani. 28,46
Epicydes, legatus Annibalis ad Hieronymum. 24, 6. *prætor creatur.* 32. *in Africam relicta Sicilia trajicit.* 26,40
Epicydes (cui Sidon cognomen) Epicydis præfectus, interficitur. 25,28
Epipolæ, locus Syracuſarum, frequens cuſtodiis. 25,24
Epirotæ de communi pace legatos ad Philippum mittunt. 29,12
Epulæ in propatulo facta januis apertis 25, 12
Epulæ permiſſæ militibus. 24,16
Epulum Iovis ludorum cauſa. 27.7,58
Equites Romani in equos ſuos velites ſingulos accipiunt. 26,4
Equites Libyphœnices. 21,22
Equites ærarii facti. 27,13
Equo uti nefas dictatori ſine permiſſu publico. 23,14
Equi, notæ cauſâ, adempti equitibus. 24,18
Equos binos trahentium, deſultorum mos. 23,29
Ereti lapidibus pluit. 28,23
Eropus Lychnidum capit. 27,32
Eropus Epirotarum prætor. 29,12
Erroris in nomine pernicies. 22,13
Errore ex alieno quæſtum facientes harioli. 25,1
Errore hoſtium utendum ad victoriam. 27,48
Erycina Venus. 22,9
Erythræ Ætolorum prope Eupalium ſunt. 28,8
Eryx mons. 21.10,41.28,41
Eſernini à populo Romano laudantur ob fidem. 28,12
Eubœenſes. 28,5
Eventus ſtultorum magiſter. 22,39
Eventus nuſquam minus quàm in bello reſpondent. 30,30
Eventus belli, æquus judex in ultione fœderis rupti. 21,10
Eventus inique conſilia probat, aut improbat. 27,46
Eugenium, oppidum. 29,12
Eupalium, urbs. 28,8
Euripus. 28,5
Euripus Chalcidicus non ſepties in die reciprocat, ſed venti in modum, nunc huc, nunc illuc, velut torrens, rapitur. 28,6
Europa. 27,36
Eurus ventus. 25,27
Euryalus, tumulus Syracuſis. 25,25
Examen apum in arbore prætorio imminente conſidet. 21,46
Examen apum in foro conſidet. 27,25
Exemplo nullo factum ferre reprehenditur. 26,2
Exercitus amiſſi reus quando factus ipſe dux. ibid.
Exercitus diductio ac diſtractio perniciosa. 27,46
Exercitus in oppidis hibernare vetitus. 26,21
Exercitus Annibalis ex colluvione omnium gentium, nullam tamen movit per annos ſeditionem. 28,12
Exercitus Romanus in Hiſpania. 28,13. *gladiis ad ſcuta concrepat.* 29
Exilium capitalis pœna Romanis. 26,3
Exta unda caſa in mare projicit Scipio. 29,27

F

L. Fabius legatus. 30,25
M. Fabius Buteo ædilis curulis. 30, 27
Q. Fabius legatus. 21,18
Q. Fabius Maximus prodictator à populo creatur. 22, 8. *ædem Veneri Erycinæ vovet.* 10
Q. Fabii Maximi dictatoris prudentiam non vim timet Annibal. 22, 12. *ejuſdem cunctatio.* ibid. *ejus cunctatio & in caſtris & in urbe infamis.* 15. *ſacrorum cauſa Romam vocatur.* 18. *inviolatum ab Annibale agrum ſuum vendit captivis redimendis.* 23. *in oratione minime popularis.* 25. *Minucio magiſtro eq. deprebenſo fert ſuppetias.* 29. *Pater a magiſtro eq. appellatur.* 30. *ejus ad L. Æmilium Coſ. oratio, ne rem prælio præcipitet.* 39. *Caſilinum oppugnat.* 24,19 *exacto ſemeſtri imperio dictatura ſe abdicat.* 21, 31. *ejus conſilium poſt cladem Cannenſem.* 55. *pontifex creatur,* 23, 21. *duumvir creatur.* 31. *ejus oratio de creandis Conſulibus tempore extremo præſtantiſſimis.* 24, 8. *IV. Coſ. creatur.* 9. *legatus filio ad Sueſſulam*

lam venit. 24,44. *experitur, an filius ſciat ſe conſulem eſſe.* ibid. *V. Coſ. creatur.* 22,6. *Senatus princeps.* 27 13. *Marcellum per literas monet, ne cum Annibale manum conſerat.* 14. *Manduria vi capta Tarentum obſidet.* 17. *Q. Fabio Maximo auſpicanti aves non addicunt.* 18. *ejus oratio, qua ſuadet, ne Scipioni Africa provincia extra ſortem mandetur.* 28,40. *moritur.* 30,26

Q. Fabius Maximus Coſ. F. conſul abſens creatur. 24, 43. *in Apuliam profectus.* 44. *Pontifex maximus in locum patris electus.* 30,26

Q. Fabius Maximus prætor, legatus ab M. Livio Coſ. Romam ad Senatum mittitur. 28,9

Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum miſſus. 21,57. *à Delphis Romam redit, reſponſumque ex ſcripto recitat.* 23,11

Q. Fabius Pictor hiſtoricus. 22,7

Fæſulæ, urbs in Hetruria. 22,3

Falſa veris permixta habentur ſimilia veris. 29,20

Fama omnia auget in majus. 21, 32. 27, 24

Famam alterius ſua fama damno ſuggillans, ſtultus. 29,37

Fames etiam multas beſtias accendit. 25, 13. *obſidionis diuturnæ malum.* 25,13

Fames ultimum humanorum ſuppliciorum. 23,19

Fata ſinenda ſunt in occulto. 21,22

Fatales libri. 22. 9,57

Faucula Cluvia pro ſalute & victoriâ populi Romani ſacrificavit. 26,33

Felicis Syllæ cognomen ab aſſentatione familiari cœptum. 30,45

Feræ latibula ſua & catulos tutantur. 26, 13

in Ferentinum agrum colonia Latina ducta. 25,9

Feronia Dea. 22,1

Feroniæ fanum ab Annibale ſpoliatur. 26, 11

ad Feroniæ lucum IV. ſigna ſanguine multo diem ac noctem ſudarunt. 27,4

Feſtinatio improvida & cæca. 22,39

Feſto die captæ Syracuſæ. 25,23

Feſtum Dianæ per triduum à Syracuſanis celebratum. 25,23

Fides habita ipſam plerumque obligat fidem. 22,22

Fidem cum fortuna facile mutant Barbari. 28,17

Fidem ſocialem uſque ad perniciem ſuam colunt Saguntini. 21,7

Fidei unicum vinculum parere melioribus. 22,13

Fiduciaria Corinthi traditio. 23,38

Filius, cujus pater in poteſtate hoſtium, tribunus plebis aut ædilis eſſe non poteſt. 27,23

Firmani à populo Romano laudantur. 27, 10

Flamen Martialis mortuus. 29,11

Flaminibus licebat ingredi ſenatum. 27,9

Flaminio Circo de imperio Marcelli actum. 27,23

C. Flaminius Cenſor conſulatum Arimini init. 21. 15, 57. *in provincia, non in urbe conſulatum inire ſtatuit.* 63. *bellum cum Diis immortalibus gerere viſus.* ibid. *paludatus ſine lictoribus in provinciam proficiſcitur.* ibid. *ipſo immolante vitulus jam ictus è manibus ſacrificantium profugit.* ibid. *in Hetruriam exercitum ducit.* ibid.

C. Flaminii conſulis ferocia & impietas. 22. 1, 2, 3. *ab equo, per caput devolvitur.* 22,3. *lancea transfigitur.* 6

C. Flaminius cenſor. 23,13

C. Flaminius quæſtor. 26,47

C. Flaminius conſul. 27,35

Flamma circa caput concionantis Martii. 25, 39

Flavii Lucani proditio adverſus Gracchum. 25,16

Floronia Veſtalis ſtupri comperta. 22,57

Fœderis rupti ultores Dii. 21,10

de Fœderum jure populi Rom. cum Carthaginienſibus. 21,19

T. Fontejus legatus. 25,34. 26,17

Formiana ſaxa. 22,16

Fornicata via. 22,36

Fortuna quem nunquam decepit, incerta caſuum temere non reputat. 30,30

Fortuna haud magni momenti eſt bona Imperatori. 22,25

Fortuna bona, bonaque mens raro hominibus datur. 30,42

Fortuna belli varia, Mars anceps. 21, 1

Fortunæ maxima minime credendum. 30,30
Fortuna magna poſſeſſione cedere quovis momento facile eſt: facere & parare eam arduum. 24,22
cum Fortuna fere mutabilem gerunt fidem Barbari. 28,17
Fortunæ ædes. 23,19. 24,47
Fortunæ ædes reficitur. 25,7. *de cœlo Capuæ tacta.* 27,25
Fortuna Primigenia. 29,36
Fortunæ in Algido ſupplicatio imperata. 21,62
Forum Boarium. 27,39. 29,37
Forum Piſcatorium. 26,27
Fori publici. 29,37
Foruli vicus. 26,11
Foſſa Græca. 28,46
Frater in regno ſuccedit apud Numidas, non filius. 29,29
Fratres de regni contentione diſſentientes 21,31. *monomachiâ certantes.* 28,21
Fraus fidem in parvis ſibi præſtruit, ut cum opera pretium ſit, cum mercede magna fallat. 28,42
Fregellas colonia deducta. Ep.29
Fregellis porta de cœlo tacta. 26,2
Fregellis lux nocte oborta. 28,11
Fregellani à populo Romano laudantur. 27,6
Frumentum quaternis æris populo vicatim deſcriptum. 30.4,26
Frumentum pro vectura nautis relictum. 30,38
Fruſinas ager. 26,9
Fruſinone infans natus quadrimo par. 27,39. *murus de cœlo tactus.* 30,28
Fuga non ſemper felix. 28,8
Fugientes conflictum ſe quodammodo impares fatentur. 28,8
Fulfula oppugnata. 24,20
Fulmen aureum pondo L. Iovi factum. 22,1
Fulmine exanimati aliquot homines in via Fornicata. 22,36
Fulmine tacta multa. 24,10. 25,7
Fulvius Flaccus legatus. 22,12
C. Fulvius, frater Flacci, legatus. 26,33. 27,10
Cn Fulvius quæſtor, interceptus ab Annibale. 21,59
Cn. Fulvius prætor. 25,20. *ejus exercitus ab Annibale fuſus.* ibid. *à C. Sempronio Blaſo accuſatur.* 26,2. *ſe defendit.* 3. *exulatum Tarquinios abit.* ibid.
Cn. Fulvius cum exercitu ab Annibale occiſus. 27,1
Cn. Fulvius Centumalus prætor creatur. 24,43. *Coſ. creatur.* 25,41
L. Fulvio Flacco C. Flaccus frater inviſus ob vitia. 27,8
L. Fulvius Maſſo decemvir ſacrorum. 25,2
M. Fulvius tribunus militum cæſus. 28,14
Q. Fulvius dictator à Marcello dicitur. 27,5. *dictatura ſe abdicat.* 6
Q. Fulvius ædilis curulis. 30,39
Q. Fulvius Flaccus pontifex creatur. 23,21. *prætor creatur.* 24. *conſul.* 30. *prætor refectus.* 24.9
Q. Fulvius Flaccus magiſter equitum. 25,2. *III. Coſ. creatur.* 5. *Pont.max. fieri cupit.* ibid. *Hannonis caſtra oppugnat.* 13
Q. Fulvius Cn. Fulvii frater. 26,3. *relicto Capua collega Appio Claudio Romam contendit.* 8. *ejus in puniendis Campanis ſenatoribus ſeveritas.* 15. *ei in annum prorogatum imperium.* 20
Q. Fulvius Gillo legatus Scipionis. 30,21
Fumi indicium. 21,27
M. Fundanius Fundulus ædilis plebis. 25,2
Funditores maximi Baleares. 28,37
Funus hoſtis celebrat Annibal. 25,17
Furius Bibaculus ad Cannas cæſus. 22,49
L. Furius Purpureo tribunus militum. 28,2
L. Furius Purpureo prætor. 28.4
M. Furius Philus prætor. 22,35
P. Furius Philus Conſularis viri F. 22,53
P. Furius Philus cenſor creatur. 24,11

G.

Gabiis murus ac porta de cœlo tacta. 24,10
Gades. 21,21. 27,22
Gadibus vota Herculi exolvit Annibal. 21,21
à Gaditanis Mago pecuniam exigit. 28,36
Gaditani portas Magoni claudunt. 28,37.

Romanis deduntur poſt Magonis ab Oceani ora diſceſſum. ibid.
Gaditana provincia. 28,2
Gala rex Numidiæ, Maſſylæ gentis. 24,48
Gala, Maſiniſſæ pater, moritur. 29,29
Galaſus fluvius quinque millia paſſuum à Tarento abeſt. 25,11
Galeagra turris. 25,23
Galeria, juniorum ſorte prærogativa. 27,6
Gallia provincia, olim Ariminum dicta. 28,38
Galli ingenio feroci & indomito. 21,21
Galli gens mollis. 21,2
Galli auri avidiſſimi. 21,20
Galli armati in concilium veniunt. ibid.
Gallorum armatura qualis. 22,46. *ſuper umbilicum nudi pugnant.* 22,46
Galli in agro Latino caſtra habent. 22,23
Galli arcem Albanam petunt. 22,24. *terga vertunt.* 26
Gallorum riſus de legatis Romanis. 21,20
Galli donis capti cum Pœno pacem ineunt. 21,24
Galli Alpium incolæ Annibalem oppugnant. 21,33. *ex inſidiis Annibalem adoriuntur.* 34
Gallis inviſus eſſe incipit Annibal. 22,1
Gallorum ſtratagema. 23,14
Galli Ciſalpini. 27,38
Galli Ligures. 21.38,58
Gallus & Galla in foro Boario vivi demiſſi. 22,57
Garamantum gens. 29,33
Gaudio nimio duæ matres exanimantur. 22,7
Gelo, filius Hieronis, ad Pœnos deficit. 23,30. *ejus modeſtia.* 24,5
Genio Deo caſa majores hoſtiæ. 21,62
Genua urbs. 21,32. 29,5. *à Magone capitur.* 28,46
L. Genucius legatus ad Syphacem. 27,4
Gerunium urbs. 22,18
Getuli milites. 23,18
Giſgo, legatus ad Philippum. 23,34
Gladiatorium munus. 30,50. *in foro exhibitum.* 22,30
Gladiatorium ſpectaculum ex voluntariis hominibus à P. Scipione editum. 28,21
Gladiis diſcingendorum militum nota. 25,11
Gloriæ cupiditas. 25,40. 28,41
Gnoſſii. 27,59
Græca fabula. 28,43
Græcarum artium opera, quando primum admirati Romani. 25,40
Græcus & Græca in foro Boario ſub terra vivi demiſſi. 22,57
Græci ſermonis ubertas. 27,13
Greges ſine cuſtode paſcentes & ultro ad ſtabula redeuntes. 24,3
Grumentum, oppidum Lucaniæ. 23,37. 27,41
Gubernatoris opera maxime neceſſaria in tempeſtatibus. 24,8
in Gymnaſio pallio crepidiſque inambulare vitio Romanis Imperatoribus datum. 29,19

H.

Hamæ tria millia paſſuum à Cumis abſunt. 23,35
Hamis ſtatum ſacrificium. ibid. *nocturnum ſacrum.* ibid.
Hamilcar. vide Amilcar.
Hampſicora, Sardiniæ princeps, defectionem molitur. 23. 32,40. *mortem ſibi conſciſcit.* ibid.
Hanno Bomilcaris F. 21,27. *ejus copiæ Rhodanum trajiciunt.* ibid.
Hanno alterius Barcinæ factionis princeps. 21,3
Hannonis graviſſima oratio, qua Annibalis victoriam elevat. 23,12. *ejuſdem in Senatu Carthaginienſi oratio adverſus Annibalem.* 21,10
Hanno adverſus Cn. Scipionem prodit & capitur. 21,60
Hanno capitur. 23,40
Hanno pulſus finibus Lucanis à Ti. Sempronio Longo. 23,36. *ejus cum Nolanis colloquium.* 43
Hanno ad defectionem ſollicitat Græcas in Bruttiis urbes. 24,1
inter Hannonem & Gracchum acris pugna. 24,15
Hannonis caſtra direpta. 25,14
Hanno in Bruttios cum Cominio Cerito redit. 25,14. *in Bruttios ad exercitum comparandum miſſus.* 27,44
Hanno novus Imperator in locum Barcini Aſdrubalis concedit. 28,1
Hanno in Africam trajicit, relicta Sicilia. 26,40

Hanno vivus capitur. 28,2. Romam mittitur. 4
Hanno à L. Martio in fugam vertitur. 28, 30
Hanno, Amilcaris filius, ad Saleram urbem caſtra ponit. 29,24. interficitur. ibid.
Hanno Carthaginienſis equitatus præfectus occiditur. 29,28
Harmonia, Gelonis filia, Themiſtio juncta. 23,24. occiditur. 25
Harpagones, aſſeres ferreo unco præfixi. 30,10
Hegas, præfectus equitum, cadit. 23,1
C. Helvius, tribunus militum, in reſtituenda pugna cadit. 30,18
Heraclea, filia Hieronis, cum duabus filiis interficitur. 24,26
Heraclea, urbs. 25,27
Heraclea, quæ Minoa vocatur. 24, 35. 25, 40
Heracleæ Ætolis concilium indictũ. 28,5
Heracleenſis ager. 24,20
Heraclitus, cui Scotino cognomen, legatus Macedonum regis Philippi, ad Annibalem. 23,39
Heræa, oppidum. 28,7
Herbeſus, oppidum. 24, 30. oppugnatur. ibid. à Marcello recipitur. 35
Herculis columnæ. 21,43
Herculi Gadibus votum ſolvit Annibal. 21, 21
Herdonea, urbs. 27,1. ab Annibale inceditur. ibid.
Herennius Baſſus ab Hannone ex Nola ad colloquium vocatur. 23,43. Hannoni reſpondet. 41
C. Herennius. 21,25
Heræorum ludorum curatio ad Philippum delata. 27,32
Hermandica Cartheiorum urbs. 21,5
Hermaphroditi nati expiatique. 27. 30,39
Hetriculum, oppidum Bruttiorum ad Romanos deficit. 30,19
Hetruſci deficiunt. 27,23
Hexapylon. 25,24
Hexapylo locum vicinum Leonta vocant. 24, 39
Hexapylo Theodotus ac Soſis obſcura nocte invecti. 24,21
Hibernare vetitus miles in oppidis. 26,1
Hibernacula Pœnorum in tres partes diviſa. 26,10
Hiemis nullo tempore belli opera intermittens Scipio. 25,3
Hiero, rex Syracuſanorum. 21, 49. claſſem Hoſtiam mittit. 22,17. C. Flaminii Coſ. mortem ægre fert. ibid. ejus in populum Romanum liberalitas. ibid. Hieronis mors Romanis damnoſa. 24,4. ejus teſtamentum publice recitatum. ibid. Hieronis regnum claſſe Punica vaſtatur. 22,56
Hieronymus, Hieronis nepos, Syracuſanorum rex, in Sicilia omnia turbat. 24, 4. ejus tyrannici mores. 5. deficit à Romanis ad Annibalem. 6. à conjuratis interficitur. 7
Himera, amnis Siciliam dividens. 24,6. 30, 40
Himilco, vir factionis Barcinæ, Hannonem increpat. 23, 12. Agrigentum ſe recipit. 24, 39. Syracuſanis ſuppetias fert. 25,26. peſte perit. ibid.
Hioſtus, filius Hampſicoræ. 23,40. in acie cadit. ibid.
Hippo Regius, oppidum Africæ. 29,3
Hippocrates, legatus Annibalis ad Hieronymum miſſus. 29,6 catenis vincitur. 31. ob Hippocratem ſeditio mota in Syracuſano exercitu. ibid. ejus dolus in fingendis falſis literis. ibid. Prætor creatur. 32 Murgantiam ſe recipit. 39. Syracuſanis ſuppetias fert. 25, 26. peſte perit. ibid.
Hirpini populi. 23, 1. à Romanis deficiunt. ibid. ex Hirpinis tria oppida recepta à Romanis. 23,37
Hirpini Q. Fulvio ſe dedunt. 27,17
Hiſpania bello reparando aptiſſima, poſtremaque omnium provinciarum perdomita. 28,12
Hiſpania multas turres habet, quibus pro ſpeculis & propugnaculis utuntur adverſus latrones. 22,19
Hiſpaniæ loca pleraque ſaltibus crebris incluſa. 28,11
Hiſpaniæ populi ad defectionem Carthaginienſium ſpectant. 22,22
Hiſpanorum inquieta avidaque in novas res ingenia. 22, 21. quali armatura utantur. 22, 46. ad concurſandum inter ſaxa rupeſque apti. 22,18. ſuppoſitis incubantes cetris Rhodanum tranſnatant. 21,27
Hiſpanorum exercitus adverſus Imperatores

tores Romanos. 29,2
Hiſpanorum tredecim millia caſa. ibid.
Homo unus multorum millium inſtar. 24, 34
Hominum ferocia mutatur cum tempore & loco. 27,17
Honeſta utilibus cedunt rebus extremis. 23, 14
Honoris & Virtutis adis dedicatio à Pontificibus impeditur. 27,27
Honore ſuo dignos minime fraudabant Romani. 27,12
Honorum diſtincti gradus. 22,26
Honoſca urbs capitur. 22,20
Hordeum pro tritico datum militibus ignominia loco. 27,15
Hoſpitalis fœderis contemptor Badius Campanus. 25,19
Hoſtilia curia. 22,55
C. Hoſtilius Tubulus prætor creatur. 27,6 ei prorogatum imperium. 27. 24, 38. proſpere cum Annibale pugnat. 42. ei prorogatum in annum imperium Capuæ. 28, 10. prætor ludos facit vovetque. 13. obſides Aretinis imperat. 26
L. Hoſtilius Mancinus cum CCCC. equitibus ad explorandum miſſus. 22, 15. cum equitibus occiditur. ibid.
Hoſtiis humanis ſacrificatum Romæ. 22, 57
in Hoſtico laxius vivunt milites, quàm in pacato. 28,14
Hoſtis contempti, aut neglecti, malum. 25, 39
Hoſtis provocandi & ad prælium eliciendi ratio. 22,3
Humani ingenii in vetita inclinatio. 21, 22
Humanis corporibus veſci milites ſuos docet Annibal. 23,5

I.

Iamphorina, urbs, caput arxque Mædicæ. 26,25
Ibera, urbs opulentiſſima. 23,28
Iberus fluvius. 26,17
Idæa mater. 29, 10. in ædem Victoriæ defertur. 29,14
Idibus Martiis magiſtratus initus. 23,30. 26,1. 27,7
Iecur ſine capite inventum. 27,28
in Ignem ſe ſuoſque præcipitant Saguntini. 21,14. 28,23
Ignes per cœlum ſparſi. 30,2
Ignium crebrorum per noctem in caſtris accendendorum aſtus. 22,41
Ilercaonenſium ager. 22,21
Ilienſes. 29,12
Illergetes populi. 21,61
Illiberis, oppidum. 21,23
Illiturgi oppidum à Pœnis obſidetur. 23, 49. liberatur obſidione. ibid. iterum oppugnatur à Carthaginienſibus. 24,41
Ilva, inſula. 30,39
Imber ingentibus procellis pugnam dirimit. 23, 44. pugnam inter Romanos & Annibalem dirimit. 26,11
Imber lapideus. 30, 38. vide in Prodigiis.
Imbris opportunitas in Arpis capiendis. 24, 26
Impedita multa natura, conſilio expediuntur. 25,11
Imperatori Imperator par opponendus. 29, 8
Imperator in prælio inſpector pugnantium multum eis addit animi. 24,44
Imperatoris exemplum milites ſequuntur. 26,2
Imperatoris vultus militi ſeditioſo terribilis. 28,26
Imperatorem ſe dici vult, non Regem, Scipio. 27,21
Imperatores ab exercitibus legi, res mali exempli. 26,2
Imperium nullum cuiquam deferri poterat populi injuſſu. 26,2
Imperium acerbum & avarum, intolerabile. 23,32
Imperii cupiditas quantum inter mortales malum. 28,21
Incendium ingens Romæ. 24, 47. ejus auctores comprehenſi. ibid.
Indibilis rex. 25, 34. ad Scipionem orationem habet. 28, 19. Sueſſitanum agrum depopulatur. 28, 24. propalam à Romanis deficit. 31. cum paucis fugit, reliquis caſis. 33. Mandonium fratrem ad Scipionem ſupplex mittit. 34. à P. Scipione qua clementia habitus. ibid. à Romanis deficit. 29
Indici libertas data & æris gravis viginti millia. 22,32
Indici libertas data & æs. 26,27. 27,3

Infan-

Infantes etiam caſi in hoſtilis urbis expugnatione. 28,20
Ingauni Ligures bellum gerunt cum Epanteriis montanis. 28,46
Ingenium ſuum cuique audaciam aut pavorem facit. 26,3
Ingenia fervida ac præpropera ſæpe damnoſa in bellis. 27,35
Inſani montes. 30,39
Inſubres. 21,25
Inſubres Galli. 30,18
Inſula Vulcani. 21.49,51
Interamna colonia Romana. 26,8. 27,11
Iocorum militarium carmina. 28,9
Ionium mare. 23,33
Iſalca, præfectus Getulorum. 23,18
Iſtri populi. 21,16
Iſtricus vicus. 24,10. *vide* Hiſtri.
Italiæ populi, qui ad Annibalem defecere. 22,61
Iudicum ordo Carthagine dominatur, quia perpetuus. 23 32
Iugarius vicus. 25,21. 27,39
Sext. Iulius Cæſar legatus. 27,31
Iuniores ab annis XVI. ad militiam armantur. 22,57
propter Iuniorum inopiam Romæ delectus ægre confectus. 25,5
D. Iunius præpoſitus ad oſtium Vulturni. 25,22
M. Iunius dictator. 22,57. *ejus de captivis redimendis ad P. C. oratio.* 59
M. Iunius Pennus ædilis plebis. 29,11. *prætor creatus.* 30,40
M. Iunius Sillanus prætor creatur. 25.2,3. *ei imperium prorogatur.* 26,1
M. Iunius Sillanus, proprætor, adjutor ad res gerendas P. C. Scipioni datur. 26,19. *à Scipione mittitur adverſus Magonem & Hannonem.* 28,1
Iuno Lacinia. 28,46
Iunoni reginæ ſacrificium à Decemviris factum. 27,29
Iuno Soſpita. 22,1. 29,14
Iupiter Latialis. 21,36
Iupiter Vicilinus. 24,44
Iovis Statoris ædes. 27,39
Iovis ædes Formiis de cœlo tacta. 24,44
Iovis ædes Minturnis de cælo tacta. 27,39
Iovi Capitolino aurea corona à Saguntinis donata. 28,39
Iovis epulum ludorum cauſa. 25,2. 27,38. 29,38
Iovem lapidem jurare. 21,45
Iurejurando quando primum milites à tribunis militum adacti. 22,38
Iurisjurandi religio ardore contentionis neglecta. 26,38
Iusjurandum militum diverſum à ſacramento. 22,38
Iuſtitio ſimile otium. 26,26
Iuvenis unius conſtantia multorum revocat deſperationem. 22,53
Iuvenes legati Carthaginienſium rejecti. 30,42
Iuventati lectiſternium indictum, 21,62

L.

Labicanus ager. 26,9
Lacetani populi. 21.60,61
Laciniæ Iunonis templum. 23,33
Latinum Annibal copias admovet. 27,27
Lacumaces, Deſalcis filius, appellatur rex. 29,29. *ingentia auxilia ab Syphace adducit.* 30
Lacus Averni. 24,12
Lacus Oſtiæ. 27,11
Lacus Traſimeni. 24,12
C. Lælius. 26,42. *corona aurea ac triginta bobus à P. Scipione donatur.* 26. 39,48
C. Lælius Syphacem & reliquos captivos Romam deportat. 30,15. *in Roſtra aſcendit concionaturus.* 17
M. Lælius Coſ. 22,35
Lætitia præſenti occupatus animus, nihil quo vanius fiat gaudium ſuum, auribus admittit. 23,13
C. Lætorius ædilis curulis. 23,30. *legatus.* 25,22. *prætor creatur.* 26,23. *flamen Dialis.* 27,8
L. Lætorius ædilis pl. vitio creatus ſe abdicat. 30,39
Lævini Conſulis oratio. 26,36
Lamia urbs. 27,31
Lanii filius evectus ad conſulatum. 22,26
Lanuvii ſtrepitus in æde Iunonis Soſpitæ ſine cauſa editus. 29,14
Lanuvium Iunoni donum pondo quadraginta portatum. 21,62
Lapides atri locus in Auſetanis. 26,17
Larinas ager. 22. 18,24. 27. 42,45
Lariſſæ dies exercitui ad conveniendum à Phi-

Philippo indicitur. 28,5
Lariſſus amnis. 27,33. *Eleum agrum ab Dymeo dirimit.* ibid.
Latialis Iupiter. 21,63. *vide* Iupiter.
Latina feriæ. 21,63. 22,1
Latina via. 22. 18,55
Latona fœmina bove aurata litatum. 25,12
Latomia, quæ & Lautumia. 26,27
Latus clavus tunicæ. 30,17
Laurea corona geſtata ſacrificantibus. 23,11
Laurentanus portus. 30,39
Lautia legatis præbita. 28,39
Lecti arati. 22,1. 29,14
Lecticula in aciem illatus Cn. Scipio confligit. 22,42
Lectiſternium per triduum. 22,10
Lectiſternium Cære imperatum. 21,62
Legati violati. 21,25. 30,25
Legati ex Balearibus inſulis & ultima Hiſpania pacem petentes ad C. Scipionem. 22,20
Legati Romani ad Macedonum regem Philippum. 22,33
Legati ab Syphace Romam veniunt. 27,4
Legatorum Saguntinorum in Senatu oratio. 28,39
Legati Carthaginienſium ad Aſdrubalem & Syphacem. 29,34
Legati Romam ad Philippum. 30,26
Legati Carthaginienſes Romam mittuntur. 30,38
Legati Romanorum Maſſiliæ benigne excipiuntur. 21,20. *Hiſpaniæ populos ad defectionem ſolicitant.* 19
Legatis ad ædem Bellonæ ſenatus habitus. 26,21. 28. 9,38. 30. 22,40
Legiones quaternûm millium & ducentorum peditum equitumque trecentorum. 28,28
Legiones ex ſex millibus peditum & amplius. 29,14
Legionibus ſexdecim imperium defenſum. 30,27
Legionibus duodeviginti bellum gerunt Romani. 24,11
Legionibus XXIII. terra marique bellum geſtum. 26,2
Legiones quinta & ſexta Cannenſes in Africam cum P. Scipione proficiſcuntur. 29,2
Legio undeviceſima. 27,40
Legio viceſima. 27. 16,40
Lemno Attalus claſſem tranſmittit. 28,5
C. Lentulus ædilis curulis. 29,11
L. Lentulo Hiſpania provincia à P. Scipione traditur. 28,38
L. Lentulus Imperator in Hiſpania. 29,3
Leon Hexapylo vicinus locus. 24,39
Leontini deficiunt à Syracuſanis. 24,29 *oppugnantur à M. Marcello.* 24,39
Leptis civitas. 30,25
Leucas promontorium. 26,26
Lex, ne quis ſenator, quive ſenatoris pater fuiſſet, maritimam navem, quæ plus quam trecentarum amphorarum eſſet, haberet. 21,63
Leges funebres. 24,7
Liberi fere lecti in milites, niſi ultima neceſſitate. 22,35
Libertatis ædes. 24,16
Libertatis cupiditas vel in mortem fuit. 28,22
Libertini in verba jurant militaturi. 22,11
Libido Philippi Macedonum regis. 27,33
Libri Sibyllini ex Senatuſconſulto per duumviros ſacrorum aditi. 21,26. 22,1. 25,12
Libri vaticini aut vaticinandi artem habentes ad prætorem delati. 25,1
Libui Galli. 21,38
A. Licinius Nerva prætor. 26,44
C. Licinius legatus. 21,18
L. Licinius prætor. 27,9
M. Licinius tribunus militum cæſus. 27,14
P. Licinius Craſſus pontifex max. juris pontificii periti ſſimus. 30, 1. *magiſter equitum dictus.* 27, 5. *cenſor creatur.* 8
P. Licinius Dives pontifex maximus prætor creatus. 27,23. *in Bruttios proficiſcitur.* 46
P. Licinius Varus ædilis curulis ludos Romanos in unum diem inſtaurat. 27, 6. *prætor creatur.* 21. *legem tulit, ut ludi Apollinares in perpetuum in ſtatum diem voveantur.* 23
Lictores conſulum quinque in poteſtatem hoſtium veniunt. 27,29
in Ligures legati Romanorum miſſi. 22,33

Ligurum DCCC. conſcribit Aſdrubal. 27, 41
Ligures Piſas circumſident. 25,3
Ligures Alpini. 28,42
Ligures Ingauni. 30,10
Lilybæum promontorium. 41,49. 28,5
Linterni arenæ. 24,16
Lintres temere ad vicinalem uſum parantur à Gallis. 21,27
Lipara, inſula. 21,49
Liris, flumen. 26 9,34
Literæ ac nuncii Aſdrubalis ad Annibalem intercepti. 26,45
Literarum adulterarum ſupponendarum aſtus. 24,31
Livius poëta carmen condit. 27,39
C. Livius pontifex creatur in M. Pomponii Mathonis locum. 26,23
C. Livius ædilis curulis quadrigas aureas in Capitolio poſuit. 29,38. *prætor creatur.* 30,20
M Livius legatus. 21,18
M Livius. 26,39
M. Livius Macatus. 27,36
M. Livius arcis Tarentinæ præfectus accuſatur. 27,27
M. Livius pro cognato, M. Livio Macato, cauſam dicit. 27, 36. *conſulatum recuſat.* ibid. *barbam tondere & ſqualorem deponere jubetur à cenſoribus.* ibid. *II Coſ. creatur.* 38. *ira in cives plenus ad bellum proficiſcitur.* 42. *ad urbem redire jubetur.* 28, 9. *quadrigis urbem intrat, militeſque ſequuntur.* ibid. *quinquagenos ſenos aſſes militibus ſuis dividit.* ibid. *dictator creatur.* 10. *ei in annum prorogatum imperium.* ibid. *Volonum exercitum in Galliam ex Etruria traducit.* 29, 5. *cenſor creatur.* 57. *quare Salinatoris cognomen invenerit.* 29,37
Inter M. Livium & C. Claudium cenſores ſimultas. ibid.
M. Livius, præter tribum Maciam, populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios relinquit. ibid.
Locis ſanctitate ac divitiis inſignibus etiam adficta miracula. 24,3
Locri, qui & Locrenſes. 22,61. 23,41 *oppugnantur.* 27,27
Locros urbem recipiendi ſpes Scipionem ab Africa adeunda revocat. 29,6
Locrorum arx à Romanis capitur. ibid.
Locrenſes ad Pœnos deficiunt. 23, 30. *in agris vagantes ab Amilcare intercipiuntur.* 24,1
Locrenſium legatorum in ſenatu oratio de Q. Pleminii crudelitate. 29,18
Locrenſibus libertas reſtituitur. 21
Locuſtarum vis ingens circa Capuam. 30, 2
Longunticam pervenit claſſis Romana. 22, 20
Lora comederunt Caſilini. 23,19
Luca urbs. 21,59
Lucani. 22,42. 27, 44. *ſecundò à Romanis deficiunt.* 22, 61. *Q. Fulvio ſeſe dedunt.* 27,17
Lucerini à populo Romano laudati. 27,10
L. Lucretius quæſtor interceptus ab Annibale. 21,59
M. Lucretius tribunus plebis. 27,5
Sp. Lucretius prætor creatur. 28,38 *prorogatur ei imperium, ut oppidum Genuam à Magone Pœno dirutum exædificaret.* 30,1
Luctus triginta diebus finitus. 22,56
Lucus Iunonis Luciniæ. 24,3
Lucus Iunonis Soſpitæ. 21,1
Ludibria oculorum auriumque credita pro veris. 24,34
Ludi in Circo facti. 30,27
Ludi Apollinares in perpetuum voventur. 26, 23
Ludi Apollinares peſtilentiæ avertendæ quando primum facti. 27,23
Ludi funebres à P. Scipione exhibiti. 28, 21
Ludi magni voti, æris trecentis triginta tribus millibus, trecentis triginta tribus, triente. 22,10
Ludi magni facti à Dictatore. 28,35
Ludi Megaleſia celebrati. 29,14
Ludi plebeji per biduum inſtaurati. 25,2
Ludi plebeji ter inſtaurati. 30,26
Ludi Romani in diem unum inſtaurati. 25,2. 30,26. *ſemel inſtaurati ab Ædilibus Curulibus Q. Metello & C. Servilio, ex quo Annibal in Italiam venit.* 27, 38
Ludi Romani per biduum inſtaurati. 29, 38. *per triduum inſtaurati.* 23, 30. *ter toti inſtaurati ab Ædilibus Curulibus.* 28,10. 29,11. 30,39
Ludorum licentia tempore belli regibus

bus pernicioſa. 27,33
Lunæ candor inter imbrem. 22,1
Lunæ defectu crepitus æris nocte ſilente editus. 26,5
Lunæ duæ interdiu ortæ. 22,1
Lupus intrat caſtra, laniatiſque obviis, ipſe intactus evadit. 21,46. vide Prodigia, ubi & alia de lupis plura.
Lupi ferrei in oppugnantes urbem injecti. 28,3
Luſitania. 27,22
Luſitaniæ montes. 21,43
Luſtrum ne perficeretur, prohibuit mors alterius Cenſoris. 24,43
C. Lutatius triumvir. 21,25. finem primo bello Punico impoſuit. 28,38. ex ſervitute poſt annum ſextum decimum liberatur, à Cn. Servilio. 30,19
Q. Lutatio conſule poſtrema pax data Carthaginienſibus. 30,44
Lycnidum oppidum capitur. 27,32

M.

Macedones legati in Senatum introducti. 30,42
de Macedonia provincia inter Conſules & tribunos pl. certamen. [illegible],28
Macedonia provincia T. Quintio evenit. ibid.
Machanidas Lacedæmonius tyrannus. 27,31. 28,5 Olympiorum ſolenne ludicrum parantes Eleos aggreditur. 7. Lacedæmonem fugit. ibid.
M. Manius tribunus militum. 30,18
Magella ad Numidas deficit. 26,21
Magiſtro equitum cum dictatore imperium æquatum. 22,26
Cn. Magius Atellanus. 24,19
Decii Magii Campani ſumma erga Romanos fides. 23,7. vinctus in Annibalis caſtra ducitur. 23,10
Magnus, Pompeji cognomen, ab aſſentatione cœptum. 30,45
Magni Campi, in Africa locus. 30,8
Mago, Amilcaris filius, res à fratre Annibale geſtas Carthaginienſibus exponit. 23,11. annulos aureos à digitis occiſorum Romanorum detractos in curiæ veſtibulo effundi jubet. 12. in fugam vertitur. 28,2. delectum in Hiſpania cum Aſdrubale Giſgonis filio habet. 12
Mago jubetur à Senatu Carthaginienſi claſſem, quam Gadibus haberet, in Italiam trajicere 28,36. à Gaditanis intra urbem non admittitur. 37. ex minore Balearium in Italiam trajicit. 46. Genuam capit. ibid. Gallos & Ligures in concilium vocat. 29,5. femore transfixo cadit. 30,18. in Liguriam profugit. 19. ex vulnere moritur. ibid.
Mago, legatus ad Philippum. 23,34
Mago, ex gente Barcina, cognatus Annibalis, capitur. 23,40
Mago, Pœnorum dux, Carthaginem Novam tuetur. 24,42. ſe, arcem & præſidium Scipioni dedit. 26,46. Romam mittitur cum quindecim captivis ſenatoribus. 27,53
Maharbal, Himilconis filius. 21,12. cum ala Numidarum ſociorum, populi Romani agros depopulatur. 21,45. ſuadet Annibali, ut quamprimum Romam adeat. 22,51
Majeſtatis contemptus furente milite. 29,9
Maliacus ſinus. 27,32
Malorum imminentium præſagia. 25,35
Malorum conſiliorum receptus non tutiſſimus. 28,25
Q. Mamilius Thurinus ædilis pl. ludos plebejos ſemel totos inſtaurat. 27,10
Mamertini in Sicilia. 28,25. 30,31
C. Mamilius Vitulus primus de plebe maximus Curio creatus. 27,8
Mandonius regulus. 22,21. propalam à Romanis deficit. 28,31. cum paucis fugit, reliquis cæſis. 33. ad P. Scipionem ſupplex venit. 34. qua clementia exceptus à P. Scipione. ibid. agrum Sueſſitanum Sedetanumque depopulatur. 24. ejus uxor ante pedes Scipionis procidens, obteſtatur, ut curam cultumque fœminarum impenſius cuſtodibus commendet. 26,49
Manduria, oppidum in Salentinis 27,17
A. Manilius tribunus militum. 27,28. interficitur. ibid.
Manilius ſcriba prætor factus. 23,19
Manipulatim. 23,42
C. Manlius prætor creatur. 27,37. legatus ad Philippum. 30,26
L. Manlius prætor in Galliam mittitur. 21,17. ejus exercitus cæditur à Bojis. 25. le-

25. *legatus captivorum Romanorum ad Cannas.* 22,61. *prætor urbis* 28,4
L. Manlius Acidinus prætor. 26,23. 27,52. 29,3. *ei Hiſpania provincia à P. Scipione traditur.* 28,38
L. Manlius Torquatus dictator dictus comitiorum ludorumque faciendorum cauſa. 27,35. *pontifex moritur.* 30,39
L. Manlius Volſo candidatus conſulatus. 22,35
P. Manlius Volſo prætor creatus. 26. 25,28
P. Manlius ædilis plebis. 27,38
T. Manlii Torquati oratio, qua ſuadet, ne redimantur captivi. 22,60
T. Manlius Torquatus pontifex maximus fieri petit. 25,5. *conſulatum recuſat, valetudinem oculorum excuſans.* 26,22
ex Manubiis duo fornices in foro Boario, ante Fortunæ & Matris Matutæ facti. 30,12.
Manus præciſæ ſpeculatori deprehenſo. 22,32. *transfugis victis.* 26,12
Manus propriæ ſignum in proditione vinculum maximum. 27,10
Marcellus Claudius prætor Romanus Nolam magnis itineribus pervenit. 23,14. *ſuos in Annibalem educit.* 16
M. Marcellus copias ſuas in aciem educit adverſus Annibalem. 23,44
M. Marcellus III. Coſ. abſens creatur. 24,9. *Syracuſas intuitus lachrimatur.* 25,24. *Achradinam circumſidet.* 26
M. Marcellus ex Sicilia provincia ad urbem venit. 26,12
M. Marcello triumphus negatur. ibid.
M. Marcellus ovans urbem init, & in Albano monte triumphat. ibid.
M. Marcellus ad Numiſtronem cum Annibale pugnam committit. 27,2. *cum Annibale æquo Marte pugnat.* 14
de Marcello Annibalis judicium 27,16. *de ejus morte auctorum diſſenſio.* 29
M. Marcellus Virtutis ædem dedicat. 29,11
Marcius vates illuſtris. 25,12. *ejus carmina.* ibid.
L. Marcius Septimi F. eques Romanus, impiger juvenis, res Hiſpaniæ perditas unus reſtituit. 25,37. *orationem habet ad milites.* 38
Marcio captus clypeus, cum imagine Aſdrubalis. 25,39
L. Marcio concionanti flamma fuſa è capite ſine ipſius ſenſu. 39. *Aſdrubalis caſtra noctu invadit.* 39
L. Marcii literæ multos offendunt, quod ſe proprætorem ſcripſerat. 26,2
M. Marcius rex ſacrorum moritur. 27,36
M. Marcius Ralla prætor creatur. 29,11. *legatus.* 30
Mare inferum. 23,38
Mare Ionium. 23,33
Mare ſuperum. 23,38
Mare quietum & turbidum imitatur populus prout duces nactus eſt. 28,27
Maricæ lucus de cœlo tactus. 27,39
Marius Alfius ſummus apud Campanos magiſtratus. 23,35. *occiditur.* ibid.
Marius Bloſius prætor Campanorum. 23,7
Marrucinus ager. 27,43
Marſi populi. 22,9. 26,11. 28,45
Martiis Idibus conſulatus initus. 26,26
Maſæſyli, gens affinis Mauris. 28,17
Maſiniſſa, regis Galæ filius. 24,49. *juvenis acerrimus.* 28,5. *ſocius Carthaginienſium.* 25,34
Maſiniſſæ & Scipionis colloquium. 28,35. *ejuſdem ad Scipionem oratio.* ibid.
Maſiniſſa & Scipio fide data acceptaque diſcedunt. ibid.
Maſiniſſa ad Scipionem accedit. 29,29. *varia fortuna in amittendo recuperandoque paterno regno uſus.* ibid. *Thapſum urbem capit.* 30. *vivus à Syphace in montem Balbum profugit.* 31. *cum ſolis quatuor equitibus aufugit.* 32. *in occulta ſpelunca vulnus curat.* ibid. *collecto exercitu Syphacis & Carthaginienſium ſociorum agros devaſtat.* 33. *Hannonem ad pugnam elicit.* 34. *regnum paternum recipit.* 30,11. *Sophoniſbam Syphacis uxorem ducit.* 12. *ob Sophoniſbæ nuptias à Scipione reprehenditur.* 14. *venenum in poculo ad Sophoniſbam mittit.* 15. *ampliſſimis donis à P. Scipione decoratur.* ibid. *ejus legati in Senatum Romanum introducti.* 17. *Cirta oppido, & cæteris oppidis agriſque ad regnum paternum adjectis à Scipione donatur.* 44
Maſſici montis juga. 22,14
Maſſilienſes legatos Romam mittunt, qui benigne accipiuntur. 21,20
Maſſiva puer adultus regius ad Scipionem

nem ductus. 27, 21. muneribus à Scipione donatus ad Maſiniſſam remittitur. ibid.
Maſſyla, gens Numidiæ. 24,49
Maſſylii in ditionem Mezetuli concedunt, 29,29. fugantur, 31. regnum paternum Maſiniſſæ concedunt. 30,11
Matalus regulus, dux itineris Annibali in Italia factus. 21,29
Mater Deûm, lapis quidam ſacer in Peſſinunte Phrygiæ. 29,11. quo honore à Romanis excepta. 14
Matris Magnæ ædes in Palatio facienda locatur. 29,37
Matres duæ receptis inſperato filiis gaudio exanimantur. 22,7
P. Matienus tribunus militum. 29,6. virgis cæditur. 8
Matronæ, per omnia delubra vagæ, ſupplicationibus votiſque fatigant Deos. 27, 50
Matuta mater. 25,7. ejus ædes Satrici de cœlo tacta. 28,11
Mauri accolæ Oceani. 21,22
Mauruſii extremi populi prope Oceanum adverſus Gades. 24,49
Medi populi. 28,5
Medixtuticia ſummus apud Campanos magiſtratus. 24,19. 26,7
Medici interdum plus quiete quam movendo atque agendo proficiunt. 22,18
Medii ſedere qui volunt inter bellantes, fiunt fere præda victoris. 27,21
Megaleſia. 29,14
Megalopolitis Aliphera reſtituitur. 28,8
Megara. 24,30. 28,7
Mela Samnitium oppidum. 24,20
Melas de Samnitibus vi capit Marcellus. 27, 1
Meleſſum urbs Hiſpaniæ opulentiſſima ſita, in finibus Oringis. 28,3
Melioribus parere, fidei vinculum unicum. 22,13
Meninx inſula vaſtata. 22,31
Menippus dux Philippi. 27,34. 28,5
Mens bona bonaque fortuna, raro ſimul hominibus dantur. 30,42
Mens Dea. 22,9
Menſarii triumviri. 23,22
Menti Deæ ædes dedicatur à T. Otacilio Craſſo. 23,31
Mentiſſa oppidum. 26,17
Mercenarium militem quando primum Romani habere cœperint. 24,49
Mercenario milite belligeratum Carthaginienſibus. 26,43
Mercenariorum militum locus in acie. 30,35
Mercurii tumulus prope Carthaginem Novam in Hiſpania. 26,44
Mericus Hiſpanus prodit Achradinam, Syracuſarum præſidium. 25,30
Merico civitas datur & quingenta jugera agri. 26,21
Meſſena urbs. 21,49. 27,41
Meſſis ante Kal. Iunias. 23,32
Metapontum. 27, 44,45
Metapontini populi. 22, 61. ad Annibalem deficiunt. 25,15
Metapontinorum dolus. 27,18
Metapontinus ager. 29,19
Metapontinum præſidium animum Romanis facit. 25,11
Metaurus fluvius. 27,9
M. Metelli tribuni pl. in dictatorem concio. 22,25
Q. Metellus ædilis curulis. 27,38
T. Metilius Croto legatus. 23,31
Metus omnia in majus auget. 29,3
Metus ſemper in deteriora interpres. 27, 44
Mezetulus Numida, regum ſuorum inimicus. 29, 29. Annibalis ſororis filiam matrimonio ſibi jungit. ibid.
Militares artes diverſæ ab imperatoriis. 25, 19
Milite ſuo, non mercenario, uti ſolitus Romanus. 22,37 28,44
in Milites culpam exercitus amiſſi rejiciens imperator. 26,3
Milites procul à domo meliores. 21,21
Milites jurejurando à tribunis militum adacti. 22,18
Milites icti fulmine. 22,1
Milvius pons. 27,53
Mincius amnis. 24,10
Minii Celeres hoſpites Annib. Capuæ 23,8
Minoa Heraclea. 24,35
Minores Pontifices. 22,57
Minturnis Iovis ædes de cœlo tacta. 27,39
apud Minturnenſes ſanguinis rivus fluxit. ibid.
M. Minucius Rufus magiſter equitum. 22,8. Fabii cunctationem incuſat. 12. ejuſdem oratio in Fabii cunctationem. 14. com-

14. communicatum ſibi imperium abrogat. 30
P. Minucius trib. militum. 25,5
Q. Minucius Claudii legatus. 26,33
Q. Minucius proſpere in Hiſpania pugnat. 30,40
Q. Minucius Rufus ex ædilitate prætor creatur. 30,4
Miracula fere adſicta locis inſignibus. 24,31
Miranda & prodigioſa quo magis creduntur, eo plura annunciantur. 24,10
Miſeni promontorium. 24,13
Miſeria ſua nimium ſi detegantur, nocet. 23,4
Miſeriæ ultimæ animum dant ad libere loquendum. 29,17
M. Mitilius legatus. 25,22
Mœnicaptus Gallorum regulus capitur. 24,42
Momenta rerum magnarum ſæpe pendent ex parvis. 27,11
Monomachia aliquot. 23,47. 24,8. 25,16
Mons Victoriæ. 24,41
Morbus ducis & ſuum exercitum & ſocios abalienat. 28,24
Mortis crudele exemplum. 24,26
Mortis contemptus in ſervo. 21,2
Mortis contemptus acerrimum incitamentum ad victoriam. 21,44
Mortis deprecatio miſerabilis. 24,26
Q. Mucius Scævola prætor creatus. 23,24
Q. Mucius æger. 23,34
Q. Mucius Scævola Decemvir ſacrorum mortuus. 27,8
ex Mulctatitio argento ſigna ænea ad Cereris data. 27,6
ex Mulctatitio argento ſigna tria in Capitolio poſita. 30,39
Mulier in virum converſa. 24,10
Mulierum Romanarum terror audito Annibalis ad urbem adventu. 24,9
Muliebris timor. 26,9
Muliebris amoris vis. 26,17
Multitudo aut ſervit humiliter, aut ſuperbe dominatur. 24,25
Munda, urbs Hiſpaniæ. 24,42
Municipia Appiæ. 26,8
Muralis aurea corona. 23,18
de Murali corona graviſſima contentio. 26,48
Mures Caſilini comeduntur. 23,19
Murgantia, urbs Samnitium, ad Numidas deficit. 26,21
Mutatio in contraria variè adficit corpora militum Annibalis. 21,39
Mutina. 21,25
Mutina colonia civium Romanorum deducta. 29,55
Mutines Hipponiates Annibalis ducum unus. 25,40. civitate Romana donatur. 27,5

N.

Nabis Lacedæmoniorum tyrannus. 29,12
Nadagara urbs. 30,29
Nævius Criſta vir impiger, militiæque peritus. 24,40
Narnia colonia. 29,15
Narnienſes equites hoſtes cæſos nuntiant. 27,53
Naſos inſula, quæ & Naſſus. 25.24, 39. à Romanis capitur. 31
Natura quæ impedita ſunt, multa conſilio expediuntur. 22,11
Navalis pugna inter Romanos & Tarentinos. 30,10
Navalis pugna inter Carthaginienſes & Romanos. 30,19
Navalis pugna propter æſtum maris incerta. 28,30
Navalis pugnæ ſimulacrum. [illegible]
Navalis rei cura apud Romanos. 27,14
Navis maritima Senatoris tantum amphorarum trecentarum. 21,63
Navis prætoria. 29,25
Naves actuariæ. 21,28
Naves Punicæ aliquot captæ, reliquæ fugatæ. 21,51
Naves captæ ex Punicis. 22,20
Q. Navius centurio auctor peditum equiti immiſcendorum. 26,4, ejus bellica virtus. 6
Naupactum Ætoliæ urbs. 26,30
Nautæ à Romanis dati pro cenſu. 24,11
Naxus inſula. 26,24
Neapolis conſpecta mœnia Annibalem ab ejus oppugnatione abſterrent. 23,1
Neapolis pars Syracuſarum. 25,25
Nebula denſa quanti in bello momenti. 22,4
Nemæorum ludorum curatio ad Philippum delata. 27,32

Nepet colonia. 29,15
Nepet colonia milites pecuniamque Romanis daturam ſe negat. 27,11
C. *Nero.* 25,2. *vide* Claudius.
Nicæa urbs. 28,5
Nico, fortiter Tarenti pugnans cadit. 27,16
Nico, cui Perconi cognomen, Romanis infeſtus atque inviſus. 26,39
Nola. 23,14. *oppugnatur ab Annibale.* 23,6
Nolani à populo Romano laudati, & cur. 27,12
Nolanus ſenatus, Romanorum, plebs eſt Annibalis. 23,39
Nolana plebs defectionis ad Annibalem cupida. 24,3
Nominis error quam periculoſus in bello. 22,13
Norbani à populo Romano laudati, & cur. 27,12
Notæ equeſtres cenſoriæ. 27,13
Nova Carthago. 28,17
Novendiale ſacrum edictum. 21,62. 26,23. 27.38,39. 30,38
Nox victoriam magis quam prælium dirimit. 21,59. 23,28. 25,34. 27,2
Nocte lux oborta. 28,11. [illegible],14
Nucerini Atellam migrant. 27,3
Nucibus Caſilini vivunt tempore obſidionis. 23,19
Numerii Decimi Samnitis adventu prælium reſtitutum. 22,24
Numidæ accolæ Oceani. 21,22. *gens ad pedeſtria bella rudis, equis tantum habilis.* 24,48
Numidæ ante omnes barbaros in Venerem effuſi. 29,23. 30,12
Numidæ populantur agros ſociorum populi Romani in Sicilia. 26,21
Numidarum transfugarum fraus detegitur. 26,12
Numidæ jaculatores. 28,11
ad Numiſtronem M. Marcellus caſtra ponit. 27,1
Nuncii boni celeritas vix invenit fidem. 27,52
Nuncios calamitatis ſuæ hoſtibus ſupereſſe permittit Livius. 27,51
Nuptiæ ferales Syphacis cum Sophonisba. 30,13
Nurſini Vmbriæ populi. 28,45
Nymphæum. 26,25

O.

Oblivione deleri quæ non poſſunt, ſilentio tegenda. 28,29
Obſecratio in unum diem populo indicta. 26,23
Obſidionis diuturnæ malum, fames. 25,13
Obſides è fuga retracti, occiſi. 25,7
Obſides in cauſa ſunt, ne deficiant, qui eos tradidere. 22,22
Occaſio omiſſa nequicquam quæritur. 25,38
Oceanus. 27,22
C. *Octavius prætor.* 28,38. *LXXX. onerarias Pœnorum naves capit.* 46
C. *Octavius proprætor ex Sardinia ingentem vim frumenti adfert.* 29,36
Oculorum valetudinis excuſatio in ſuſcipiendo conſulatu. 26,22
Oeniadæ, oppidum Acarnaniæ. 26,24
M. *Ogulnius legatus.* 27,3
Olba urbs. 30,7
Olcades gens ultra Iberum. 21,5
Olcadum fines. ibid.
Oleæ rami, ſupplicum velamenta. 29,6. 30,36
Olei congii in vicos ſingulos dati. 25,2
Olympia maximo cœtu Græciæ celebrantur. 27,37
Olympii Iovis templum. 24,21
Opifices Carthaginis novæ capti, populi Romani exercitui diſtributi ad operas. 26,47
Opima ſpolia. 23,47
Opimia Veſtalis ſtupri comperta. 22,57
Oppiæ & Cluviæ bona ac libertas reſtituuntur. 26,34
Opuns à Philippo recipitur. 28,7
Opuntii. 28,8
Opuntiorum emporium Cynus Locridis. 28,7
Opuntiorum urbs diripitur. 28,7
Ora, pro fune nautico. 28,36
Oratio pro militibus in Siciliam relegatis. 25,6
Oratio Samnitium ad Annibalem. 23,24
Oratio Saguntinorum legatorum. 28,39
Oratio Syracuſanorum oratorum ad Marcellum. 25,29
Oratio L. Æmilii Paulli ad Cn. Cornelium. 22,49
Oratio Alorci militis Annibalis. 21,13

Oratio Annibalis ad Hiſpanos milites. 21,21. *ejuſdem ad ſuos.* 43. *ad Scipionem.* 30,30
Oratio Marcelli gravis in milites. 27,15
Oratio P. Cornelii Scipionis ad milites. 21.40
Oratio P. Cornelii Scipionis Africani ad ſuos. 26,41. *ejuſdem oratio qua Fabianæ reſpondet.* 28,43
Oratio Q. Fabii Maximi ad L. Æmilium Coſ. 22,39. *de creandis conſulibus.* 24,8. *oratio ejuſdem, qua ſuadet, ne Scipioni Africa provincia extra ſortem mandetur.* 28,40
Oratio Hannonis graviſſima, qua Annibalis victoriam elevat. 23,12
Oratio Indibilis ad Scipionem. 28,19
Oratio M. Iunii dictatoris de captivis redimendis ad P. C. 22,59
Oratio Lævini Coſ. 26,36
Oratio T. Manlii Torquati, ſuadentis ne redimerentur captivi. 22,60
Oratio L. Martii ad milites. 25,38
Oratio M. Minucii Rufi, magiſtri equitum, qua Fabii cunctationem reprehendit. 22,14
Oratio C. Terentii Varronis ad legatos Campanos. 23,5
Oratio Vibii Virii. 26,13
Oretani populi Hiſpaniæ. 21,11. 30,7
Oreum prima urbium Eubœa. 28,5
Oricinorum expeditio. 26,25
Oricum urbs. 24,40
Orinx, oppidum Hiſpaniæ, in Meleſſum finibus ſitum oppugnatur. 28,3. *capitur.* ibid.
Orſua & Corbis fratres patrueles de principatu civitatis certant. 28,21
Oſtia. 23,38
Oſtiæ murus portaque de cœlo tacta. 27,23
Oſtium Hieronis claſſis appellitur. 22,37
Oſtia Rhodani. 21,26
T. Otacilius proprætor. 22,56. *creatus conſul.* 26,22
T. Otacilius Craſſus duumvir. 22,31. *Menti ædem dedicat.* 22,11
T. Otacilius Craſſus pontifex moritur. 26,23. 27,6
Otium ex labore efferata corpora varie movet. 21,29
Otriculum. 22,11
Ovile, ubi conveniebant centuriæ comitiis centuriatis. 26,22

P.

Pachynum promontorium. 24,35. 25,27. *Pachynum accedit claſſis Punica.* 24,27
Paccius, Vibii frater, Bruttiorum nobiliſſimus. 27,15
Pacuvius Calavius improbus homo, ſed non ad extremum perditus. 23,2. *ex Appii filia duos liberos habuit.* ibid. *filiam Livio Romam nuptum dedit.* ibid.
Padus fluvius. 21,32. *major ac violentior Rhodano.* 43
Pæſtum oppidum. 22,36
Pæſtani à populo Romano laudantur. 27,10
Palla picta cum amiculo purpureo à Romanis Cleopatræ miſſa. 27,4
Palmata tunica. 30,15
Paluſtris itineris difficultas. 22,2
Pandoſia Bruttiorum oppidum capitur. 29,38
Panormum, ſive Panormus, oppidum. 24,36. 29,1
C. Papirius Maſo. 21,25
C. Papirius C. F. Maſſo, pontifex, moritur. 25,2.
C. Papirius, Lucii F. Maſſo, decemvir ſacrorum, moritur. ibid.
Parentum ſævitia patiendo ac ferendo lenienda. 27,36
Pars major fere vincit meliorem. 21,3
Parthini. 29,12
Paſcua miranda. 24,3
Pateras aureas legati à Pæſto Romam adferunt. 22,36
Pateræ aureæ CCLXXVI. ad Imperatorem P. Scipionem relatæ ex Carthagine nova. 26,47
Pater de morte filii ſuſpectus. 23,30
Patre exiſtente in poteſtate hoſtium, filius magiſtratus eſſe nequit. 27,21
Patres de urbis cuſtodia conſultant. 22,55
Patriæ amor quantus in Perolla. 29,9
Patriæ caritas quanta in omnibus ordinibus Romæ. 24,49
Patriæ ſævitia quomodo civibus ferenda. 27,34
Patræ, urbs Achaiæ. 27,29

Pax

Pax à victis magis ſperanda, quàm victoribus. 23,12
Pax certa melior tutiorque eſt, quam ſperata victoria. 25,30
Peccari quidam magis nolunt, quàm peccata ulciſcantur. 29,21
Pecora hoſtibus objecta per inſidias. 28,33
Pecunia in ærarium lata. 28,9
Pecunia privata conducuntur, quæ ad exercitum Hiſpanienſem opus ſunt. 23,49
T. Pedanius, princeps, primus centurio, ſignifero ſignum adimit, & in hoſtes jacit. 25,14
Pelagonia. 26,25
Peligni populi. 22,9
Peligna cohors. 25,14
Pellæ Philippus hibernat. 26,25
Pelles detractas ſcutis comedunt Caſilini. 23,19
Pelta cetræ haud diſſimilis. 28,5
Peltati mille Chalcidem mittuntur. ib.
Pelvis aurea facta, lataque in [A]ventinum, ut Iunonem reginam [m]ulieres placarent. 27,37
Peninus mons. 21,38
Peparethus, oppidum. 28,5
Perduellionis reus Cn. Fulvius. 26,3
Perduelles pro hoſtibus. 25,12
Perfidia barbarica. 25,33. *Punica.* 22,6
Perfugæ à Gadibus ad Scipionem veniunt. 28,23
Perfugæ ut habendi. 24,45.
Perfugarum Romanor. ſupplicium. 24,20
Pergamum. 29,11
Periculum inferenti plus animi eſt quàm propulſanti. 28,44
Perolla, Calavii filius, de interficiendo Annibale conſilium capit. 23, 8. *ejus ad Patrem oratio.* 9
C. Perſius, vir impiger. 26,39
Peruſini abietes ad fabricandas naves Scipioni pollicentur. 28,45
Peruſina cohors. 23,17
Peſtilentia laboratum. 25,26. 27,25
Petellia, ſeu Petilia, urbs in Bruttiis. 27,28. *expugnatur.* 23,30. 29,38
Petellini. 22, 16. *ſoli ex Bruttiis manent in Romana amicitia.* 23,20
Phalara, ſeu Phalera, in Maliaco ſinu. 27,30
Phileas Tarentinus, vir inquieti animi. 25,7
Philippi flagitioſæ libidines. 27, 31. *legatos ad Annibalem mittit.* 23,33
inter Philippum Macedonum regem & Annibalem leges fœderis. ibid.
Philippus legationem alteram ad Annibalem mittit. 23, 39. *prope ſeminudus fugit.* 24, 40. *terram Macedoniam petit.* ibid. *ejus expeditiones.* 26, 25. *proſperè adverſus Ætolos pugnat.* 27, 32. *dempto inſigni capitis, ceteris in ſpeciem ſe æquat.* 31. *agrum Eleum depopulatur.* ibid. *in cohortem Romanam incurrit.* 32. *fugit.* ibid. *ab Ætolico bello revocatur ad domeſticas ſeditiones.* 35. *in Aſiam trajicit.* 28, 7. *Toronem capit.* ibid. *ad ſocios orationem habet.* 8. *Ereqm & Triphyliam Achæis reddit.* ibid.
Philippus, Epirotarum prætor, cum P. Sempronio congreditur. 29,12
Philodemus Argivus. 25, 25. *tradito Romanis Euryalo ad Epicidem redit.* ibid.
Philemenus princeps conjurationis Tarentinæ. 25, 8. *ad Annibalem deducitur.* ibid. *ſibilo cuſtodibus dat ſignum.* ibid. *vigilem venabulo trajicit.* 9. *ejus corpus nuſquam inventum.* 27,16
P. Furius Philus. 22,55
Phœnice, urbs Epiri. 29,12
Phragandæ. 26,25
Piaculare ſacrum. 29,19
Picenum. 27,43
ad Pileum ſervi vocati. 29,32
L. Pinarius, vir acer. 24,37. *ejus ad ſuos milites oratio.* 38
Pineo regi Illyriorum legati miſſi. 22,33
Piſæ. 21,39
ad Piſcinam publicam tribunalia poſita. 25,32
Piſo vetuſtior Annalium auctor. 25,39
Pityuſa inſula centum millia à continenti diſtans. 28,37
Placentia. 21. 25, 47. *ab Aſdrubale obſidetur.* 27,39
Placentini à populo Romano laudantur. 27, 10
Plator præpoſitus Oreo à Philippo, 28, 6. *Oreum Romanis tradit.* 7
Plebs novarum rerum avida. 23,14
Plebeji nobiles quidam, & plebeji verè plebeji. 22,34
Plebeji ludi. 29, 38. *in ſingulas dies inſtaurati.*

ſtaurati. 27, 23. per biduum inſtaurati. 25, 3. ſepties inſtaurati. 29, 11
Plebiſcitum. 25, 4
Q. Pleminius proprætor. 29, 6. ejus in Locrenſes crudelitas. 8. naſo auribuſque mutilatis prope exſanguis relinquitur. ibid. in catenis Romam mittitur. 21. in vinculis moritur. ibid.
Pleuratus, Illyriorum rex. 26, 24. 27, 30
Plutei obſidentium. 21, 61
Pluvia ſanguine mixta. 22, 1. lapidea. 23, 31. 26, 23. 30, 38
Pœni Romanos undique clauſos & imparatos invadunt. 22, 4. in fugam avertunt claſſem. 19
Pœnorum in bello Cannenſi cæſa octo millia. 22, 52
Pœnorum ſocii ad Romanos tranſierunt. 28, 15
Pœnorum duo millia & trecenti cæſi, unus tantum Romanorum amiſſus. 23, 16
Pœni victores Cn. Scipionem inſequuntur. 25, 35
Pœnorum & ſociorum occiſa quinquaginta ſex millia, capta quinque millia & quadringenti. 27, 41
Pœnorum naves onerariæ octoginta capiuntur. 28, 43
Pœnorum in jurando mos. 21, 1
Pœnorum tranſitus nulli jugo nomen indiderunt. 21, 38
Pœnitentia in delictis ſatis pœnarum duci leni. 28, 29
P. Pœtelius legatus ad Syphacem. 27, 4
Polycletus, præfectus Epicydis, interficitur Syracuſis. 25, 28
Polycratia, uxor Arati Achæorum principis, à Philippo in Macedoniam deportata. 27, 31
Polyænus Syracuſanus cives ad concordiam hortatur. 24, 22
Polyphantes, dux Philippi. 27, 32. 28, 5
L. Pomponius Vejentanus præfectus ſocium. 26. 1, 3
M. Pomponius prætor. 22, 7, 55. 23, 24
Man. Pomponius Matho prætor. 22, 35. magiſter equitum vitio creatus. 33. pontifex moritur. 26, 23
M. Pomponius Matho, ædilis plebis. 28, 10. legatus Delphos ad donum ex præda Aſdrubalis miſſus. 28, 45. prætor. 29, 11
Sext. Pomponius legatus. 21, 51
Pontes ex humanorum corporum ſtrue facti ab Annibale. 23, 5
Pontes interciſi ad remorandum Annibalem. 26, 9
Pontiani à populo Romano laudantur. 27, 10
Pontifex maximus intra annum centeſimum ac vigeſimum nemo, qui non ſediſſet ſella curuli. 25, 5
Pontifices minores. 22, 57
P. Popilius legatus ad Syphacem. 27, 4
T. Popilius legatus. 26, 6. elephantos in vallo conficit. ibid.
Populonii, qui & Populonienſes. 30, 39. ferrum Scipioni pollicentur. 28, 45
Populus omnis ærarius factus. 29, 37
penes Populum poteſtas omnium rerum. 27, 5
L. Porcius proprætor. 28, 10
L. Porcius Licinus legatus. 26, 6. elephantos conficit. ibid. ædilis plebis ſigna ænea ad Cereris templum ex mulctatitio argento dedicat. 27, 6. prætor. 27. 35, 47
Porcus biceps. 28, 11. cum ore humano. 27, 4
Porta Eſquilina. 26, 10. Collina. ibid. Jovis Capua. 26, 14
Portus Trogilorum. 25, 23
L. Poſtumius Albinus prætor abſens creatur. 22, 35
L. Poſtumius Megellus interrex. 27, 6
M. Poſtumii Pyrgenſis publicani fraus ſcelerata. 25, 3. rei capitalis dies dicitur. 4
Prælium anceps inter Pœnos & Marcelli exercitum. 18, 45
Prælium inter Neronem Coſ. & Annibalem. 27, 43
Prælium nocturnum Cannenſe. 22, 47
Præda partienda & ſtipendio cum fide exſolvendo milites ſibi maxime conciliat Annibal. 21, 5
Prædæ aviditate miſſa occaſio rei bene gerendæ. 21, 48
Præneſte. 22, 12. 28, 9
Præneſtini quingenti interfectis oppidanis Caſilinum occupant. 23, 17
Præneſtinis militibus ſenatus Romanus duplex ſtipendium & quinquennii militiæ vacationem decernit. 23, 20
Præſidio decedere apud Romanos capitale.

tale. 24,37
Præterita reprehendi magis quàm corrigi poſſunt. 30,30
Prætextati etiam aſſumpti ad militiam & juniores annis ſeptemdecim. 22,57
Prætores Romani comitia indicebant. 22,33
Prætores juri dicundo creati militare coacti. 23,32. *tribunalia ad piſcinam publicam ponunt.* 23,32.
Prætoria tria circa Capuam erecta. 25,22
Privi lapides. 30,43
Priva verbena. ibid.
Priverni bos locutus. 27,11. *vide* Prodigia.
Prodigium. 22,36. 24,16

PRODIGIA.

Ædis Iovis culmen fulmine ictum. 27,4
Ædes Matris Matutæ de cœlo tacta. 28,11
Ædes Spei fulmine icta. 21,62
Ædes in campo Vulcani icta de cœlo. 24,10
Agnus cum ubere lactenti Tuſculi natus. 27,4
Agnus mas, idemque fœmina natus. 28,11
Agnus biceps cum quinque pedibus in Aſculo natus. 27,17
Albæ duo ſoles viſi. 28,11
Albana aqua cruenta fluit. 27,11
in Albano monte lapidibus per biduum continenter pluit. 25,7
in Albano monte ſignum Iovis de cœlo tactum. 27,11
Amiterni fl. cruentum fluit. 24,44
Anagniæ murus portaque de cœlo tacta. 26,23. *terra ante portam icta, diem ac noctem ſine ullo ignis alimento arſit.* 27,4. *porta de cœlo tacta.* 29,14
Angues miræ magnitudinis prope Tarracinam in mari laſciviunt. 27,4
Angues duo Graccho ſacrificanti jecur edunt. 25,16
Apum examen Caſſini in foro viſum. 27,23
Aquæ ſanguine mixtæ Cære fluxerunt. 22,1
Arcus ſolem Fruſinone tenui linea amplexus. 30,2
Aricia lapidibus pluit. 22,36
Aricia Iovis ædes de cœlo tacta. 24,44. *forum de cœlo tactum.* 30,38
in Armiluſtro lapidibus pluit. 27,37
Arretii puer natus unimanus. 25,21
Atellæ murus de cœlo tactus. 27,37
in Aventino lapidibus pluit. 22,36
Aves in luco Dianæ nidos in arboribus reliquerunt. 27,4
Bos in foro Boario in tertiam contignationem ſua ſponte ſcandit. 21,62
Bos ad Sinueſſam equuleum peperit. 23,31
Bos locutus Priverni. 27,13. *in agro Romano.* 28,11
Bos in Sicilia locuta. 24,10
Cære ſortes extenuatæ. 21,62. *porcus biceps natus.* 28,11
Cœlum ardere viſum. 30,12
Cœlum Faleriis findi viſum. 22,1
de Cœlo tacti homines in via Fornicata. 22,1
Corvus in ædem Iunonis volat. 21,62
Corvi in Capitolio aurum edunt. 30,2
Corvi in æde Iunonis Soſpitæ nidum faciunt. 24,10
Fons in Iſtrico vico ſub terra tanta aquarum vi fluit, ut ſerias doliaque quæ in eo loco erant, provoluta, velut impetus torrentis tulerit. 24,10
Gallina in marem verſa. 22,1
Haſta Lanuvii ſe commovit. 21,62
Haſta Martis Præneſte ſua ſponte promota. 24,10
Herculis fons ſparſus cruentis maculis manavit. 22,1
Infans natus Fruſinone quadrimo par. 27,37
Infans natus ambiguo ſexu inter marem & fœminam. 27,11
Infans ſemeſtris in foro Olitorio triumphum clamat. 21,62
Infans in utero matris in Marrucinis clamat, Io triumphe. 24,10
Lac pluit. 27,11
Lanuvii in æde Iunonis Soſpitæ corvi nidum faciunt. 24,10
Lapidibus pluit per biduum in Albano monte. 25,7
Lapidibus pluit in Armiluſtro. 27,37

Lapidibus Ereti pluit. 26,23
Lapidibus Lanuvii pluit. 23,31
Lapidibus pluit in Palatio. 30,38
Lapidibus Romæ pluit. 22,36
Luna duæ interdiu Capenæ ortæ. 22,1
Lupus intrat caſtra, laniatiſque obviis ipſe intactus evadit. 21,46
Lupus gladium vigili in Gallia è vagina abſtulit. 21,62
Lupus nocte Capuæ portam ingreſſus vigilem laniat. 27,37
Lux nocte Fregellis oborta. 28,11
Martis ſignum in Appia via ad ſimulacra luporum ſudavit. 22,1
Mavors telum ſuum concutit, ſors Antii data. ibid.
Mula Reate peperit. 26,23
Mures Antii coronam arrodunt. 30,2
Murus portaque de cœlo Oſtiæ tacta. 27,25
Murus Sinueſſæ de cœlo tactus. 27,11
Nux de cœlo in Sabinis tacta. 24,10
Palma viridis in Apulia arſit. ibid.
in Piceno lapidibus pluit. 21,62
Porcus biceps Cære natus. 28,11
Porcus cum ore humano Tarquiniis natus. 27,4
Præneſte ardentes lapides cœlo ceciderunt. 22,1
Puer cum elephanti capite natus. 27,11
Sanguine Romæ in foro Boario pluit. 24,10
Saxum Reate viſum volitare. 25,7
Signa Lanuvii ad Iunonis Soſpitæ cruore manavere. 23,31
Signa quatuor ad lucum Feroniæ ſanguine ſudarunt. 27,4
Sol rubet ſolito magis ſanguineoque ſimilis. 25,7
Solis orbis minui viſus. 22,1
Soles duo Albæ viſi. 29,14
Sortes Cære attenuatæ. 21,62
Sors ſua ſponte extenuata, unaque excidit ita ſcripta, Mavors telum ſuum concutit. 22,1
Spicæ cruentæ Antii in agro metentibus in corbem cecidere. ibid.
in Sudertano foro ſanguinis rivi per totum diem fluxerunt. 26,23
Terra in Veliterno agro ingentibus cavernis conſedit. 30,38
Terra Anagniæ arſit. 27,4
Vigil à lupo Capuæ laniatur. 27,37
Prodigia quo magis creduntur, eo plura nuntiantur. 24,10
Prodigia quo ritu procurata fuerint. 24,10. & paſſim.
Prodigiorum religio impedit rem bene geri. 23,36
Proditori urbs agerque datus. 26,21
Proditionis ſeptuaginta damnati ſecuri percuſſi. 23,17
Promontorium Mercurii. 29,27. *Miſeni.* 24,13. *Pachyni.* 24,35
Proſerpina. 24,38
Proſerpinæ theſauri. 29,8
è Proſerpinæ templo ſacra pecunia à Q. Pleminio erepta reſtituitur. 29,21

PROVERBIA.

Amicitiæ immortales, inimicitiæ mortales eſſe debent. 20,46
Cantilium in foſſa. 23,47
Malum quodque notiſſimum maxime tolerabile eſt. 23,3
Ptolomæus Ægypti rex. 27,30
Ptolomæo regi toga & tunica purpurea cum ſella eburnea miſſa. 27,4
Publicanorum fraus in ementiendis naufragiis. 25,3
C. Publicius Bibulus trib. pl. 27,20
L. Publicius Bibulus. 22,53
Publicorum malorum tantum ſentimus, quantum ad res noſtras privatas pervenit. 30,44
Publica prodendo, tua nequicquam ſerves. 26,36
Puer rex, tutoribus malis utens, nec libertatem, nec dominationem modice ferre poteſt. 24,4
Puero rege, nomen quidem regis penes ipſum eſt, ſed rerum regimen penes tutores. ibid.
Pugna ad Trebiam. 21,15
Pugna nobilis ad Traſimenum. 22,7
Punica religio. 22,6
Punica claſſis in Sardiniam trajicit. 27,6. *fugatur.* 28,4
Punicum primum bellum finivit C. Lutatius. 28,8
Punici belli XIII. annus. 28,10
Punici belli XIV. annus. 28,38
Punici belli XV. annus. 29,13

Punici

Punici belli XVI. annus. 30,1

Punicum bellum ſecundum finitum anno octavo decimo, Cn. Cornelio & P. Ælio Pato Coſſ. 30,44

Pupillares pecuniæ in auxilium ærarii Romani collatæ. 24,18

Pupinia regio. 26,9

Cn. Pupius duumvir. 22,33

Puteolos oppugnat Annibal. 24,13

Pylus oppidum. 27,30

Pyrenes promontorium. 26,19

Pyrgus, Eleorum caſtellum. 27,32

Pyrrhi in redimendis captivis liberalitas. 22,59. *fœda mors ob ſpoliatam Proſerpinam.* 29,18

Pyrrhias dux & prætor Ætolorum. 27,30

Pythius Apollo. 23,11

Q.

Quadriga aurea in Capitolio ab ædilibus curulibus poſita. 29,38

Quadrigati nummi. 22,52

Quæſtores duo per inſidias intercepti. 21,59

Quæſtus omnibus Patribus viſus indecorus. 21,63

Quieti dabat Annibal id, quod gerendis rebus ſupererat, ſine diſcrimine noctium aut dierum. 21,4

Quinquatrus. 26,27

Quinqueviri muris turribuſque reficiendis. 25,7

Nonæ Quintiles ludis Apollinaribus ſolennis ſervatus dies. 27,23

Quintilius Varus. 30,1

P. Quintilius Varus prætor. 29,38. *cum Magone in agro Gallorum Inſubrium pugnat.* 30,18

Cæſo Quintius Flamininus duumvir. 22,33

P. Quintius obſcuro genere ortus. 26,39. *haſta à Nicone (cui Perconi cognomen) transfigitur.* ibid.

L. Quintius Flamininus augur. 25,2

T. Quintius Criſpinus. 24,39. *ejus duellum cum Badio Campano.* 25, 18. *Badium Campanum haſta transfigit.* ibid. *cum magna laude & gratulatione militum ad Coſ. deducitur.* ibid.

T. Quintius Criſpinus prætor creatur. 27,6

R.

Rara admirationi. 24,10

Ratibus trajiciendi fluminis ratio. 21,27

Reate. 25,11

Reate ingens ſaxum viſum volitare. 25,7. *mula peperit.* 26,23

Reatini Vmbriæ populi. 28,45

Recuperatores tres in judicio coronæ muralis. 26,48

Redemptio captivorum, res non nova. 22,58

Redemptionis captæ virginis pretium ſponſo in dotem additum. 26,15

Religionis externæ inductio perniciosa. 25,1

Religionis cura Romæ. 25,12

Religionis prava malum. 27,23

Religioſi animi, multa ſibi prodigia fingunt. 24,10

Remiges à privatis cum ſtipendio dari volunt Conſules. 26,35

Res ſecundæ negligentiam creant. 21,61

in Rebus ſecundis ſi dii quoque bonam mentem darent, non ea ſolum quæ eveniſſent, ſed ea etiam quæ evenire poſſent, reputaremus. 30,30

in Rebus aſperis & tenui ſpe fortiſſima quæque conſilia tutiſſima ſunt. 25,38

M. Retius legatus. 27,38

Rex ab Hiſpanis vocatus Scipio, nomen id reſpuit. 27,19

Rex ad privatum ſe faſtigium ſubmittens, ut ſolutius graſſetur. 27,31

Regis defuncti teſtamentum recitatum coram populo. 24 4

Regis mali typus. 24,5

Reges popularitate maxime amabiles. 27,31

Regum mos habere venenum ad incerta fortunæ. 30,15

Regia inſignia. ibid.

Regia libidini moram facere, periculoſum. 27,31

Regii nominis ac faſtus invidia apud Romanos. 24,5. 26,21

Regiorum miniſtrorum pericula. 24,5

Regnandi libido, malum quantum. 21,10. 28,21

Regnum ſuo rege deſtitutum invaditur ab hoſtibus vicinis. 26,25

Regni

Lapidibus Ereti pluit. 26,23
Lapidibus Lanuvii pluit. 23,31
Lapidibus pluit in Palatio. 30,38
Lapidibus Romæ pluit. 22,36
Lunæ duæ interdiu Capenæ ortæ. 22,1
Lupus intrat caſtra, laniatiſque obviis ipſe intactus evadit. 21,46
Lupus gladium vigili in Gallia è vagina abſtulit. 21,62
Lupus nocte Capuæ portam ingreſſus vigilem laniat. 27,37
Lux nocte Fregellis oborta. 28,11
Martis ſignum in Appia via ad ſimulacra luporum ſudavit. 22,1
Mavors telum ſuum concutit, ſors Antii data. ibid.
Mula Reate peperit. 26,23
Mures Antii coronam arrodunt. 30,2
Murus portaque de cælo Oſtiæ tacta. 27,25
Murus Sinueſſæ de cælo tactus. 27,11
Nux de cælo in Sabinis tacta. 24,10
Palma viridis in Apulia arſit. ibid.
in Piceno lapidibus pluit. 21,62
Porcus biceps Cære natus. 28,11
Porcus cum ore humano Tarquiniis natus. 27,4
Præneſte ardentes lapides cælo ceciderunt. 22,1
Puer cum elephanti capite natus. 27,11
Sanguine Roma in foro Boario pluit. 24,10
Saxum Reate viſum volitare. 25,7
Signa Lanuvii ad Iunonis Soſpitæ cruore manavere. 23,31
Signa quatuor ad lucum Feroniæ ſanguine ſudarunt. 27,4
Sol rubet ſolito magis ſanguineoque ſimilis. 25,7
Solis orbis minui viſus. 22,1
Soles duo Albæ viſi. 29,14
Sortes Cære attenuatæ. 21,62
Sors ſua ſponte extenuata, unaque excidit ita ſcripta, Mavors telum ſuum concutit. 22,1
Spicæ cruentæ Antii in agro metentibus in corbem cecidere. ibid.
in Sudertano foro ſanguinis rivi per totum diem fluxerunt. 26,23
Terra in Veliterno agro ingentibus cavernis conſedit. 30,38
Terra Anagniæ arſit. 27,4
Vigil à lupo Capuæ laniatur. 27,37
Prodigia quo magis creduntur, eo plura nuntiantur. 24,10
Prodigia quo ritu procurata fuerint. 24,10. & paſſim.
Prodigiorum religio impedit rem bene geri. 23,36
Proditori urbs agerque datus. 26,21
Proditionis ſeptuaginta damnati ſecuri percuſſi. 23,17
Promontorium Mercurii. 29,27. *Miſeni.* 24,13. *Pachyni.* 24,35
Proſerpina. 24,38
Proſerpinæ theſauri. 29,8
è Proſerpinæ templo ſacra pecunia à Q. Pleminio erepta reſtituitur. 29,21

PROVERBIA.

Amicitiæ immortales, inimicitiæ mortales eſſe debent. 20,46
Cantherium in foſſa. 23,47
Malum quodque notiſſimum maxime tolerabile eſt. 23,3
Ptolomæus Ægypti rex. 27,30
Ptolomæo regi toga & tunica purpurea cum ſella eburnea miſſa. 27,4
Publicanorum fraus in ementiendis naufragiis. 25,3
C. Publicius Bibulus trib. pl. 27,20
L. Publicius Bibulus. 22,53
Publicorum malorum tantum ſentimus, quantum ad res noſtras privatas pervenit. 30,44
Publica prodendo, tua nequicquam ſerves. 26,36
Puer rex, tutoribus malis utens, nec libertatem, nec dominationem modice ferre poteſt. 24,4
Puero rege, nomen quidem regis penes ipſum eſt, ſed rerum regimen penes tutores. ibid.
Pugna ad Trebiam. 21,15
Pugna nobilis ad Traſimenum. 22,7
Punica religio. 22,6
Punica claſſis in Sardiniam trajicit. 27,6. *fugatur.* 28,4
Punicum primum bellum finivit C. Lutatius. 28,8
Punici belli XIII. annus. 28,10
Punici belli XIV. annus. 28,38
Punici belli XV. annus. 29,13

Punici belli XVI. annus. 30,1

Punicum bellum ſecundum finitum anno octavo decimo, Cn. Cornelio & P. Ælio Pæto Coſſ. 30,44

Pupillares pecuniæ in auxilium ærarii Romani collatæ. 24,18

Pupinia regio. 26,9

Cn. Pupius duumvir. 22,33

Puteolos oppugnat Annibal. 24,13

Pylus oppidum. 27,30

Pyrenes promontorium. 26,19

Pyrgus, Eleorum caſtellum. 27,32

Pyrrhi in redimendis captivis liberalitas. 22,59. *fœda mors ob ſpoliatam Proſerpinam.* 29,18

Pyrrhias dux & prætor Ætolorum. 27,30

Pythius Apollo. 23,11

Q.

Quadrigæ aureæ in Capitolio ab ædilibus curulibus poſitæ. 29,38

Quadrigati nummi. 22,52

Quæſtores duo per inſidias intercepti. 21,59

Quæſtus omnibus Patribus viſus indecorus. 21,63

Quieti dabat Annibal id, quod gerendis rebus ſupererat, ſine diſcrimine noctium aut dierum. 21,4

Quinquatrus. 26,27

Quinqueviri muris turribuſque reficiendis. 25,7

Nonæ Quintiles ludis Apollinaribus ſolennis ſervatus dies. 27,23

Quintilius Varus. 30,1

P. Quintilius Varus prætor. 29,38. *cum Magone in agro Gallorum Inſubrium pugnat.* 30,18

Cæſo Quintius Flamininus duumvir. 22,33

P. Quintius obſcuro genere ortus. 26,39. *haſta à Nicone (cui Perconi cognomen) transfigitur.* ibid.

L. Quintius Flamininus augur. 25,2

T. Quintius Criſpinus. 24,39. *ejus duellum cum Badio Campano.* 25,18. *Badium Campanum haſta transfigit.* ibid. *cum magna laude & gratulatione militum ad Coſ. deducitur.* ibid.

T. Quintius Criſpinus prætor creatur. 27,6

R.

Rara admirationi. 24,16

Ratibus trajiciendi fluminis ratio. 21,27

Reate. 25,11

Reate ingens ſaxum viſum volitare. 25,7. *mula peperit.* 26,23

Reatini Vmbriæ populi. 28,45

Recuperatores tres in judicio coronæ muralis. 26,48

Redemptio captivorum, res non nova. 22,58

Redemptionis captæ virginis pretium ſponſo in dotem additum. 26,15

Religionis externæ inductio pernicioſa. 25,1

Religionis cura Romæ. 25,12

Religionis pravæ malum. 27,23

Religioſi animi, multa ſibi prodigia fingunt. 24,10

Remiges à privatis cum ſtipendio dari volunt Conſules. 26,35

Res ſecundæ negligentiam creant. 21,61

in Rebus ſecundis ſi dii quoque bonam mentem darent, non ea ſolum quæ eveniſſent, ſed ea etiam quæ evenire poſſent, reputaremus. 30,30

in Rebus aſperis & tenui ſpe fortiſſima quæque conſilia tutiſſima ſunt. 25,38

M. Retius legatus. 27,38

Rex ab Hiſpanis vocatus Scipio, nomen id reſpuit. 27,19

Rex ad privatum ſe faſtigium ſubmittens, ut ſolutius graſſetur. 27,31

Regis defuncti teſtamentum recitatum coram populo. 24,4

Regis mali typus. 24,5

Reges popularitate maxime amabiles. 27,31

Regum mos habere venenum ad incerta fortunæ. 30,15

Regia inſignia. ibid.

Regia libidini moram facere, periculoſum. 27,31

Regii nominis ac faſtus invidia apud Romanos. 24,5. 26,21

Regiorum miniſtrorum pericula. 24,5

Regnandi libido, malum quantum. 21,10. 28,21

Regnum ſuo rege deſtitutum invaditur ab hoſtibus vicinis. 26,25

Regni

Regni cupido. 21,10

Regni ambitione fratres diſcordes. 21,31

Rhegium oppidum. 24,1

Rhegium in præſidium miſſa legio. 28,28

Rhegini. 23,30

Rhion, fretum inter Naupactum & Patras. 27,29

Rhium fauces Corinthii ſinus. 28,7

Rhodanus omnium Galliæ fluviorum difficillimus tranſitu. 21,31

Rhodanus & Arar in unum confluunt. ibid.

Rhodii legatos ad Philippum mittunt. 27, 30

Roma caput orbis terrarum. 21,30

Romæ magnus terror audita clade ſuorum ad Traſimenum. 22,7

Romæ lapidibus pluit. 22,36

Romæ in foro Boario ſanguine pluit. 24, 10

Romani Punico bello preſſi aliarum rerum curam non poſuere. 22,33

Romanorum cæſorum in Cannenſi pugna numerus. 22,49

Romanorum ſtrages etiam hoſtibus miſerabilis. 22,51

Romani capta Tarento cæduntur. 25,9. *vincuntur navali certamine à Tarentinis.* 26,39

Romani & ſuum habent Annibalem. 28,18

Romani ſolliciti ob Annibalis adventum. 28, 42

Romani legati à Carthaginienſibus prope violati. 30,25

inter Romanos & Carthaginienſes poſtremo pacta pax. 30,43

Romanus populus invictus, quod in ſecundis rebus ſapere & conſulere meminerit. 30,24

Romanorum animus magnus in contemnenda pecunia. 22, 33, 36. 30, 21, 43. *avaritia falſo accuſata.* 24, 32. *clades.* 22. 7, 31. 23, 24. 25. 16, 19, 21, 34, 36. 26, 1. 27. 14, 29. *gratus animus.* 27, 10. 30. 15, 21. *integritas.* 30,25

Ruſcinon portus. 30,10

Ruſcinonem aliquot Galliæ populi adverſus Annibalem conveniunt. 21,24

Ruſellani, abietes Publio Scipioni in fabricandas naves pollicentur. 28,45

Rutra. 28,45

S.

Sabatini populi. 26, 33. *liberi eſſe jubentur.* ibid.

Sacerdotes raro fiebant juvenes aut adoleſcentes. 29,38

Sacerdotes nonnulli, ut Flamen Dialis, olim ingrediebantur ſenatum. 27,8

Sacramentum & jusjurandum militis differunt. 22,38

Sacramento dicunt etiam minores annis ſeptemdecim. 25,5

Sacrificia extraordinaria ex fatalibus libris facta. 22,57

Sacrum novendiale. 25,7. *ob imbrem factum.* 23,31

Sacrificium Iunoni reginæ à matronis factum. 27,37

Sacrificii prætextus dolos & inſidias tegens. 23,35. 24,12

Sacrificia externa & nova interdicta. 25, 1

Sacriportus. 26,39

Sacroſancta vacatio. 27,38

Sagmina fecialium. 30,45

Sagulum Hiſpanicum. 27,19

Saguntini legatos Romam mittunt. 21,6. *oppugnantur ab Annibale.* 7. *eorum urbs capitur.* 15. *à Romanis recipitur.* 24, 42

Saguntini dirutum murum reficiunt. 21, 7. *Pœnos à mœnibus ſuis exturbant.* 9. *aurum argentumque omne in ignem conjiciunt.* 14

Salapia. 24,10

Salapia & præſidium Punicum traduntur Marcello. 26,38

Salapia à Marcello recipitur. 27,1

Salapiæ principes Daſius & Blaſius. 26, 38

Salapitani fraudem Annibalis eludunt. 27, 28

Salaria annona. 29,37

Salentini. 27,38

Salentinorum ignobiles urbes ad Annibalem deficiunt. 25,1

Salentinus ager. 24,20

Salera urbs. 29, 34. *firmo præſidio munitur.* 35

Salinæ. 24,47

Salutis ædes de cœlo tacta. 28,2

Salyi. 21,26. *ubi conſederint.* 34

Sena-

Samnites cum Romanis fœdus renovant. 22,61
Samnites Caudini. 23,41
Samnitium legatorum ad Annibalem oratio. 23,42
Sanguis in porta manans. 27,37
Sanguinis pluvia, &c. vide Prodigia.
Sardinia. 22,31
in Sardiniam ſubſidia metu defectionis mittuntur. 23,34
Sardi populi. 21, 16. *clandeſtinam legationem ad Pœnos mittunt.* 23,32
Sardorum 3000. *à T. Manlio cæſa.* 23,40
Sarmenta arida boum cornibus præligantur & accenduntur. 22,17
Satellites armati Hieronymi Siciliæ regis. 24,5
Saticulani à populo Romano laudati. 27,12
Saticulanus ager. 23,14
Satrici Matutæ matris ædes de cœlo tacta. 28,11
Saturni ædes. 22,1
Savo, oppidum Alpinum. 28,46
Saxa Formiana. 22,16
Saxa infuſo aceto putreſiunt. 21,37
Saxum ingens viſum volitare. 25,7
Scævola, vide Mucius Scævola.
Scalæ mœnibus admotæ onere ſubeuntium fractæ. 26,45
Scalpro fabrili elephanti domiti ab Aſdrubale, ſi quando ſævirent. 27,49
P. Scantinius pontifex. 23,21
Scelerum rei in militiam accepti. 23,14
Scelus nullam rationem habet. 28,28
Scenica ars minime apud Græcos pudori. 24, 24
Scordiladus Illyriorum rex. 26, 24. 27. 30, 33
Scopas Ætolorum prætor. 26,24
Scorpionum in Carthagine nova expugnata repertorum numerus. 26,47
Scortum amatorem prodens. 26,12
Scotuſa, quæ & Scotuſſa. 28. 5,7
Scribæ viatoreſque ædilicii pecuniam ærarii furati, damnantur. 30,39
C. Scribonius prætor. 24,35
L. Scribonius legatus. 22,61
L. Scribonius Libo, triumvir menſarius. 23, 21
L. Scribonius Libo prætor. 29,11
Scuta duo ſanguinem ſudant. 22,1
Secundarum rerum moderatio difficilis. 30. 30,42
Sedetanus ager depopulatur. 28,24. 29,1
Seditionis auctores ſecuri percuſſi. 28,29
Segnius homines bona quam mala ſentiunt. 30,21
Semigermanæ gentes. 21,38
Semilixa. 30,8
Semimares in mare deportantur. 27, 11. *vide* Androgyni.
Sempronius Blæſus quæſtor amiſſus cum mille hominibus. 22,31
C. Sempronius Blæſus. 26, 2. *Cn. Fulvium amiſſi exercitus reum agit.* ibid.
Cn. Sempronius Blæſus legatus. 27,6
M. Sempronius Tuditanus. 26,48
P. Sempronius Coſ. 29,12. *cum Annibale tumultuario prælio confligit.* 36
P. Sempronii Tuditani trib. mil. oratio ad commilitones. 22,59
P. Sempronius Tuditanus prætor. 24,43. *ei prorogatum imperium.* 26, 1. *cenſor.* 27, 13. *luſtrum condit.* 27, 38. *abſens Coſ. creatus.* 29,11
Ti. Sempronius magiſter equitum. 22, 57
Ti. Sempronius Gracchus Coſ. creatur. 23, 24. *in Senatu patres conſolatur, eoſque adhortatur, ut de ſumma rerum deliberent.* 25. *ædilis curulis creatur.* 30. *II. Coſ. abſens creatur.* 24, 43. *Ti. Graccho ſacrificanti triſte prodigium factum.* 25, 16. *Ti. Gracchus cum ſuis in inſidias præcipitatur.* ibid. *de Ti. Gracchi morte & funere variæ auctorum ſententiæ.* 17
Ti. Sempronius Gracchus admodum adoleſcens augur creatus. 29,38
Ti. Sempronius Longus Coſ. 21, 6. *diſſentiente collega ad certamen milites parari jubet.* 53. *ad comitia Romam proficiſcitur.* 57
Ti. Sempronio Coſ. bellum initum poſt tres & viginti annos primi belli Punici. 30,44
Ti. Sempronius Longus proſpere cum Hannone ad Grumentum pugnat. 23, 37
Ti. Sempronius C. F. Longus in locum Ti. Sempronii Ti. F. Longi Decemvir ſacris faciundis ſuffectus. 27,6
Sena, urbs. 27,46

Senenſis

Senatores LXXX. ad Cannas occiſi. 22,49
Senatores XXVII. Campani venenum ſumunt. 26, 14. *cæteri ad palum deligati virgis cæſi ſecuri percutiuntur.* 15
Senatorum in curia allegandorum mos. 23, 12
Senatoribus malis Capuæ vix meliores ſubſtitui poſſunt. 23,3
Senatus & reliquorum ordinum liberalis erga rempublicam voluntas. 26,36
Senatus in Capitolio habitus. 28,38
Senatus princeps lectus Q. Fabius maximus Coſ. 27,11
Senatu moti indigni. ibid.
Senatu ſine, aut certe ſine rege reſpublica ſtare non poteſt. 23,3
Senatuſconſultum in externas religiones. 25,1
Senatuſconſultum de provinciarum ſortitione. 28, 45. *de rebus Campanis.* 26,33. *de rebus Syracuſanis.* ibid.
Senectutis contra muliebres blanditias infirmitas. 24,4
Senenſis populus. 27,38
Seppius Leſius Medixtuticus apud Campanos. 26,6
Septem & decem annis minores etiam militare coacti. 25,5
Septemvirale judicium. 29,45
Septuageſima caſtra. 28,16
Sepulcra de cælo tacta. 27,23
Sepulcrum dirutum in promontorio Africæ. 30,25
L. Sergius legatus. ibid.
Sermo nationem prodit. 23,34
Serpens miræ magnitudinis Annibali apparet. 21,22
C. Servilius triumvir. 21,25
C. Servilius legatus in Hetruriam ad frumentum coëmendum miſſus. 25,15
C. Servilius Pontifex factus in locum T. Otacilii Craſſi. 27,6
Cn. Servilius ædilis. 27,21. *à Manlio magiſter equitum dictus.* 27, 33. *prætor creatur.* 28,10. *prætor urbis.* 28,46
C. Servilius Caſca trib. pl. propinquus cognatuſque Poſtumio. 25,3
Cn. Servilius Coſ. 21, 57. *Idibus Martiis magiſtratum init.* 22,1. *ad Cannas occiditur.* 49
Cn. Servilius Coſ. 27,33
Cn. Servilius Cæpio in Papirii locum pontifex ſuffectus. 25,2
Cn. Servilius Cæpio ædilis curulis ludos Romanos inſtaurat. 28,18
Cn. Servilius Cæpio prætor. 28, 34. *Coſ. creatur.* 29,38
Cn. Servilius Geminus Coſ. Sardiniæ & Corſicæ oram circumvectus. 22,31
Cn. Servilius conſul creatur. 30,1
Cn. Servilius Coſ. cum patre Cn. Servilio & C. Lutatio patruo ex ſervitute receptis Romam redit. 30,19. *ei prorogatur imperium.* 27
M. Servilius Geminus magiſter equitum. 30. 24,27
Servi barbari ultio pro domino. 21,2
Servi indicium de incendenda Roma. 26, 27
Servi in militiam allecti Romæ. 22,57
Servorum octo millia armantur. ibid.
Servi viginti quinque in crucem acti, quod in Campo Martio conjuraſſent. 22, [illegible]
Servis libertatem promittit Gracchus, qui caput hoſtis è prælio retuliſſent. 24. 14, [illegible]
Servitia C. Lutatii & Cn. Servilii, ſexdecim annorum. 30,19
Setia. 26,8
Setia Colonia. 27,9. 29,15
Septemdecim annos nati, qui non militarant, ærarii facti. 27[illegible]
Sexdecim legionibus defenſum imperium Romanum. 30,27
M. Sextilius Fregellanus. 27,10
M. Sextius Sabinus, ædilis. 30,26
Sibaris. 26,39
Sibyllini libri ex SC. aditi. 21,62. 22,9
Sicilia tota ad Romanos inclinat. 26,40
Siciliæ fertilitas. ibid. *populo Rom. bello ac pace fidiſſimum annonæ ſubſidium.* 27,5
in Sicilia quid geſtum poſt Hieronymi cædem. 24,21
Siculi de M. Marcello queſtum veniunt Romam. 26, 26. *Siculorum comploratio.* 29. *eorum oratio in Marcellum.* 30. *Siculi legati ad Marcelli genua ſe projiciunt.* 33
Siculum bellum inter Carthaginienſes & Romanos. 24,36. 25,40
Sicilius defectionis Hirpinorum auctor ſecuri percuſſus. 23,37

Sicyon,

Sicyon, oppidum. 27,31
Signini a pop. Romano laudati. 27,12
Signum nulla vi ſignifer convellere poteſt. 22,3
Signa & ordines in prælio confunduntur. 30,34
Signa ut canerent in caſtris Romanis. 27,47
Signa tria ad Cereris ædem data. 27,38
Signa ænea ex mulctaticio ære ad Cereris ædem data ab ædilibus pl. 27,6
Signatum argentum. 24,47. 28,38
Silana urbs. 26,13
Silenus auctor Græcus. 26,49
Similem noſtri aliquem evadere, minime invidendum. 28,43
Similia. 22,8. 24,8. 26,13. 28,27
Simulacrum pugnæ terreſtris ac navalis editum a Scipione. 29,22
Simulacra Iunonis reginæ cupreſſea circumlata. 27,37
Sinueſſæ colonorum tecta exuſta. 22,14
Sinueſſanus populus ad ſenatum venit. 27,38
Sinueſſanæ aquæ. 22,13
Sitella ad ſortiendum. 25,3
Sitis ac calor hiantes affatim cædendos & capiendos præbet. 27,48
Societas nulla rata, ubi nec divini quicquam, nec humani ſanctum eſt. 27,10
Sopater, prætor Syracuſanorum. 24,23. ejus oratio de Andranodori & Themeſti cæde. 25
Sopater, dux Philippi regis, ſecum quatuor millia militum in Africam trajicit. 30,26
Sophoniſba, uxor Syphacis, filia Aſdrubalis. 30,12. ejus ad Maſiniſſam oratio. ibid. venenum a Maſiniſſa miſſum intrepide haurit. 15
Sora. 26,8. 27,9. 29,15
Sortes extenuatæ Cære. 21,62. 22,1
Soſis. 25,25. regio equo Syracuſas contendit. 24,21. ei civitas datur Romana. 26,21
Sparti ad rem nauticam uſus. 22,20
Spectrum per quietem Annibali viſum. 21,22
Speculator Carthaginienſis Romæ deprehenſus, præciſiſque manibus dimiſſus. 22,33
in Spem metumque parvis momentis impelli animos. 27,45
Spei templum. 24,47. reficitur. 25,7. fulmine ictum. 21,62
Spica cruenta metentibus viſa. 28,11
Spoleti ex muliere vir factus. 24,17
Spoletani a populo Romano laudantur. 27,10
Spolia Gallica detracta armandis Romanis. 23,14
Spolia vetera hoſtium templis porticibuſque detracta armando militi. 22,57
Spoliantur ab Annibale qui ſe ei dederant in fidem. 26,38
Stagnum cruentum viſum Mantuæ. 24,10
Stans cibum potumque capere juſſus miles ignominiæ cauſa. 24,16
Statorius ſemilixa, præfectus Syphacis. 30,28
M. Statilius præfectus. 22,42
Statius Compſam ſe pollicetur traditurum Annibali. 23,1
Statius Metius. 24,19
Q. Statorius inſtruit milites Syphacis regis. 24 48
Statua Manicii Præneſtinorum, qui Caſilinum defenderunt, præfecti loricata. 23,19
ad Statuam Ptolomæi confugit Magius. 23,10
Stenius hoſpes Annibalis Capuæ. 23,8
Sciſſis, oppidum expugnatur. 21,60
Strategema. 25,9
Strategema Annibalis de bobus, quorum cornubus ſarmenta præligaverat & incenderat. 22,17
Strategema Gallorum. 23,24
Stultorum magiſter eventus. 22,39
Stuprator Veſtalis virginis ad mortem uſque cæſus. 28,11
Succeſſori non traditur exercitus, niſi bello manente in provincia. 26,21
Sucro oppidum. 28. 26, 28,29
Sueſſa colonia. 27,9. 29,15
Sueſſetanus ager depopulatur. 27,24
Sueſſula. 23,69. 26,9
Suffetes. 30,7
Suffetes, ſummus eſt magiſtratus apud Pœnos. 28,37
Suffragii ferendi mos. 25,3
Sulmo oppidum. 26,11
C. Sulpicius prætor. 39,41
P. Sulpicio in annum prorogatum imperium. 27,7. P. Sulpicius proconſul. 10. Elin intrat. 32. Æginam claſſe pro-

profectus cum Attalo conjungitur. 33
P. Sulpicius Ser. F. Galba, Coſ. creatur, cum nullum antea magiſtratum curulem geſſiſſet. 25,41
Ser. Sulpicius Galba ædilis curulis. 27, 21. legatus ad Attalum. 29, 11. pontifex in locum Q. Fabii Maximi ſuffectus. 30,26
Supplicatio edicta. 22,10
Supplicationes ad omnia delubra. 24,11
Supplicatio unum diem circa omnia pulvinaria. 26,4
Supplicatio ad ædem Herculis indicta. 21,62
Supplicatio in unum diem decreta. 25,7. 27,11. 29,14
Supplicatio in unum diem ob prodigia. 27, 37
Supplicationes in quatriduum. 30,17
Supplicum inſignia infulæ, velamenta, rami oleæ, ſordida veſtis. 24,30. 25,25. 29, 16
Suppliciorum & ignominiarum fuga per voluntariam mortem. 26,14
P. Sura legatus. 22,31
Surrentini. 22,61
Sutrium colonia Romana. 29,15. milites pecuniamque ſe Romanis daturam negat. 27,11
Syphax rex Numidarum. 24,47. 28,17. à Maſiniſſa victus. 24, 49. in Mauruſios fugit. ibid. quibus donis à Romanis affectus. 27,4. Aſdrubalis filiam ducit. 29,23. ad P. Scipionem legatos mittit. 24. conſilio Aſdrubalis adverſus Maſiniſſam bellum ſuſcepit. 31. in Syphacis caſtra ignes conjiciunt Scipio & Maſiniſſa. 30,5. Syphax adverſus Maſiniſſam & Scipionem copias educit. 30, 11. Statorium ſemilixam præfectum habet. 28. ad Maſiniſſam orationem habet. 13. cum reliquis captivis ad Scipionem ducitur. 17. Tibure mortuus eſt. 45. publico funere elatus eſt. ibid.
Sypheum, Bruttiorum oppidum, ad Romanos deficit. 30,19
Syracuſæ. 25, 23. terra marique oppugnantur à Romanis. 24,33. nocte ſcalis admotis à Romanis capiuntur. 25,24. diripiendæ militi Romano datæ. 31
Syracuſarum captarum ingens præda. 25,40
Syracuſas M. Marcellus intuitus illacrymatur. 25,24
Syracuſani legatos mittunt ad rem confirmandam cum Romanis. 24,28
Syracuſanorum ſeditio. 24,32
Syracuſanorum oratorum ad Marcellum oratio. 25,29
Syrtis minor. 29,33

T.

Tabernæ argentariæ venduntur ab Annibale obſidente urbem. 26,11
Tabernæ ſeptem Romæ ardent. 26,27
Tabulatorum quinque turris. 28,6
Tagus fluvius. 21,5. 27,19
Talenta argenti ducenta Philippo pollicentur Carthaginienſes, ut infeſtet Romanos. 29,4
Tanetus vicus. 30,19
Thapſus urbs capitur. 29,30
Tarentum. 23,38. proditione captum à Fabio Conſule. 27,15
Tarentini à Romanis deficiunt. 22,61
Tarentini quinque nobiles ad Annibalem veniunt. 24,13
Tarentini quidam nobiles cum Annibale colloquuntur de prodendo Tarento. 25,8
Tarentini obſides occiduntur. 25,[illegible]
Tarentina arx ab Annibale oppugnatur. 25,9
Tarquiniis porcus ore humano genitus. 27,4
Tarquinienſes lintea in vela Scipioni pollicentur. 28,45
Tarracinæ Iovis ædes de cœlo tacta. 28, 11
Tarracone relictum præſidium à Cn. Scipione. 22,9
Tarraconenſis conventus. 26,19
Taurea Iubellius Campanus inclamat Q. Fulvium nomine. 26, 15. mortem ſibi conſciſcit. ibid.
Taurini populi Gallis proximi. 21,38
Teanum Sidicinum oppidum. 22,57
Tela excepta ſcutis denſatis. 27,2
Teleſia urbs capitur ab Annibale. 22,13. à Fabio. 24,20
Temenis porta Tarenti. 25,9
Tempeſtas, non tranquillitas, gubernatoris operam

operum requirit. 24,8
Templum Herculis. 26, 10. Iunonis Lucinæ. 23,33
Templi pecunia religioſa & veluti ſacroſancta. 29,18
Templis divitiis inſignibus etiam aliqua miracula aſſinguntur. 29.8,18
C. Terentius Varro ſordido loco natus. 22,26. ſuaſor legis de abrogando dictatore conſul creatur. 35. conciones multas ac feroces habet. 38. instructis copiis Annibalem adoritur. 45. vincitur. 49. C. Terentio Varroni redeunti à clade Cannenſi obviam itum ab omnibus ordinibus. 61. ejus ad legatos Campanos oratio. ibid.
C. Terentius Varro. 27, 24. in Etruriam proprætor mittitur. 36
C. Terentius Varro legatus ad Philippum. 30, 26
Q. Terentius legatus. 21,63
Q. Terentius Culleo ſenator, apud Carthaginienſes captivus, Romanis traditur. 30,43. pileo capiti impoſito Scipionem triumphantem ſecutus eſt. 45
Terra nocte ac die ardens. 27,4
Terra patria homines facit fidentiores. 27, 1.
Terror ignotarum rerum major. 28,44
Theba Phthiotica. 28,7
Themiſtus Gelonis filiam in matrimonium habet. 24, 24. interficitur. ibid.
Theodotus unus ex conjuratis Andranodoro torquendus traditur. 24, 5. nec tamen quicquam vulgat, ſed ſe potius ulciſcitur. ibid.
Theodotus & Soſis regiis equis Syracuſas contendunt. 24,21
Thermopylarum ſaltus. 28,7
Theſauri Proſerpinæ. 29,18
Theſſalia. 27,30
Theſſali. 29,12
Thraſo Hieronymi familiaris. 24,5. inter conjuratos nominatur. ibid. è medio inſons ſublatus. ibid.
Thurini in fidem populi Romani redeunt. 25,1. ad Annibalem deficiunt. 15
Thuribulorum uſus. 29,14
Tiberis inundatio. 24,9. 30,38
Tibur. 22,12
Ticinus flumen. 21,39
Ticinum Romani ponte jungunt. 21,45
Tifata, mons Capuæ imminens. 26,5
Timenda ſæpe veluti tuti, non timemus: & contra timemus non timenda. 25,38
Timoris ubi minus eſt, ibi & minus periculi. 22,5
Timoris ratio quo minus conſtat, eo magis augeſcit. 26,10
Tonitru ineunti magiſtratum ſuperveniens, vitio creatum arguebat. 23,31
Tormentorum mira tolerantia in Theodoto. 24,5
Torone, oppidum à Philippo capitur. 28,7
Tragula Annibal ictus. 21,7
Transfugæ & mercenarii milites obvium quemque Syracuſanorum interficiunt. 25,29
Transfugæ nomen ignominioſum. 23, 10. 27,15
Transfuga ſine magno uſu, non niſi vile & infame corpus. 25,16
Transfugæ verberati & ſecuri percuſſi. 24,30
Tranſtiberina habitatio adſignata rebellantibus. 26,34
Traſimenus lacus. 22, 4. ad Traſimenum lacum quot millia Romanorum cæſa. 7
T. Trebellius Pollio centurio legionis quartæ cum Sex. Digitio de murali corona diſceptat. 26, 48. murali corona donatus. ibid.
Trebia flumen. 21,48
C. Tremellius Flaccus ædilis. 30,26
Tralli, Illyriorum gens. 27,32
Tribunalia prætorum ad piſcinam publicam poſita. 23,32
Tribuni militum quinque à Pœnis interficiuntur. 21,59
Tribuni militum XXI. ad Cannas occiſi. 22, 49
Tributum duplex imperatum civibus Romanis. 23,31
Tricaſtini populi. 21,31
Tricorii populi. ibid.
Triphylia à Philippo Achæis reddita. 28, 8
Tritonon, oppidum Doridis, Philippus capit. 28,7
Triumviri bini creari juſſi, qui ætatem militarem legerent. 25, 5. uni ſacris conquirendis doniſque perſignandis, alteri reficiendis ædibus ſacris. 25,7
Triumviri menſarii. 24,18. 26,36

Triumviri menſarii ob argenti penuriam facti. 23,21
Trogilorum portus. 25,23
Trojugena. 25,12
Tullianus carcer. 29,22
Tumultus ingens Romæ ob conſpectos in urbe Numidas. 27,8
Tuneta P. Scipio occupat. 30. 9,16
Tunica purpurea cum ſella eburnea Ptolomæo regi miſſa à Romanis. 27,4
Turdetani. 21, 6. *ſub corona venditi.* 24, 42
Tutia fluvius. 26,11
Turris mobilis. 21,11
Turris quinque tabulatorum. 28,6
Tuſculi agnus cum ubere lactenti natus. 27,4
Tutores malorum conſiliorum auctores plectendi. 24,25
Tyrannis mordicus retinenda, dum vivis. 24, 22
Tycha. 24,1. *pars Syracuſarum.* 25,25
Tyranni ſtirps omnis deleta. 24,25
Tyronum exercitatio. 24,35

V.

Vacatio ſacroſancta. 27,38
Vaccæis motum bellum ab Annibale. 21,5
M. Valerius Falto legatus ad Attalum regem. 29,11
M. Valerius Falto ædilis curulis. 30,26
M. Valerius Lævinus prætor. 23, 24. *abſens conſul creatur.* 27,11
M. Valerius Coſ. in ſenatu res à ſe geſtas commemorat. 27,5
M. Valerius Lævinus. 28, 46. *legatus ad Attalum regem mittitur.* 29,11
P. Valerius Flaccus legatus ad Annibalem miſſus. 21,6. *legatus.* 23,16. *qualem ſententiam in ſenatu dixerit.* 26,8
Vates Marcius. 25,12
Vaticini libri damnati. 25, 1. *combuſti.* ibid.
Vectigal novum ex ſalaria annona. 29,37
Vejis de cœlo lapidatum. 27,37
Velia regio altiſſima, in urbe Roma. 26,39
Velites levis armaturæ milites. 30, 33. *eorum arma.* 35
Venationis prætextu proditi Tarentini. 25, 8
Venenum penes reges ad incerta fortunæ 30, 15
Venus Erycina. 22,9
Veneris Erycinæ ædes à Q. Fabio Max. vovetur. 22. 10. *dedicatur ab eodem.* 23. 30,31
Venuſia. 22,49. 27,2
Venuſini Romanos benigne excipiunt. 22, 54
Ver ſacrum vovetur. 22,9
Veragri incolæ Pœnini. 21,38
Verbena priva. 30,43
Vercellius defectionis Hirpinorum auctor ſecuri percuſſus. 22,37
Verga, oppidum ad Romanos deficit. 30, 19
Veritas nonnunquam laborat, ſed non extinguitur. 29,39
Vermina, Syphacis filius, deleto exercitu ſuo fugit. 30,36
Verruncare bene. 29,27
Verutum telum. 21,56
Veſtæ ignis extinctus. 28,11
Veſtales duæ ſtupri compertæ. 22,57
Veſtalis juſſu P. Licinii pontif. flagro cæſa. 28,11
Veſtia Oppia Atellana mulier de Romanis bene merita. 26,33
Veſtis luxurioſæ invidia. 24,5
Veſuvius mons. 23,39
Veteres campi. 25,17
L. Veturius legatus. 28,9
L. Veturius Philo dictator. 22, 33. *vitio creatus.* ibid. *legatus Claudii.* 26, 33. *cenſor creatur.* 27. 6, 34. *prætor creatur.* 27. 6, 10. *ei prorogatum imperium.* 22. *legatus pugnam cum Aſdrubale in ſenatu exponit.* 27, 51. *Coſ. à M. Livio creatur.* 28,10. *comitia conſularia habet.* 38. *magiſter equitum dicitur.* 29,11
Ti. Veturius Philo flamen Martialis. 29,38
Vſſugum oppidum ad Romanos deficit. 30, 19
Viam à foro Boario ad Veneris & circa foros publicos faciendam locant Cenſores. 29,37
Via Flaminia. 22,11
Fornicata. 22,36
Latina. 22,12
Vibius Pelignus donatur ob ſtrenuam in bello operam. 25,14

Vibius Virius ſenator Campanus, ejuſque oratio. 26,13. *cum XXVII. ſenatoribus ſumpſit venenum.* 14
Vibonenſis ager. 21,51
Vicani, habitatores vicorum. 28,30
Viceſimarium aurum. 27,10
Vicilini, in Iovis templo, in agro Compſano arma concrepant. 24,44
Victoriæ ſedes Capitolium, templum Iovis opt. max. 22,37
Victoria quid ſibi pararent à victis Romani. 30,14
Victoria aurea, pondo CCCXX. ab Hierone Senatui donata. 22,37.
Victoria, quæ in æde Concordiæ erat, fulmine icta. 26,23
Victoriæ mons. 24,41
Victores ſe redituros conjurant Acarnanes, aut in bello oppetituros. 26,25
Victores animos ſecunda re habent majores. 28,15
Viclumviæ emporium. 21,57
Vigiliæ quatuor diſtinctæ nox quæli. bet, hinc vigilia prima. 21,54. 27. 25,47. *tertia.* 25,38. 27,42. *quarta.* 21,48. 24,46. 25,9. 13, 30. 27. 28. 28,26
L. Villius Tappulus ædilis plebis. 25,2. *prætor.* 29,38
P. Villius legatus. 23,25
Vinum mentem à ſenſu mali alienat. 26,14
Vinum & nox flagitia accendunt. 29,8
Vino pleni venenum difficilius tranſmittunt. 26,14
Vino ſopitis vigilibus capiuntur Syracuſæ. 25,23
Vir cum viro congrediens in pugna. 22,14
Vir optimus Romæ judicatus Naſica. 29,14
L. Virginius trib. mil. 27,43
Virginem captivam pulcherrimam modeſtiſſime habet Scipio. 26,50
Virgines ter novenæ per urbem euntes carmen canunt. 27,37
Viribus quod deeſt, arte ſupplendum. 26,14
Virtutis ædis dedicatio cur à pontificibus impedita. 27,25. *ad portam Capenam à M. Marcello dedicatur.* 29,11
Vmbonibus pulſantur Numidæ. 30,34
Vmbria. 27,43
Vndeviceſima legio. 27,38
Vnius hominis virtus quantum habeat momenti. 28,43
Vocontii populi. 21,31
Volaterrani armamenta navium & frumentum Scipioni pollicentur. 28,45
Volcæ, gens valida Galliæ. 21,26
Volones in duas legiones conſcribuntur. 24,11
Volſcentes Q. Fulvio ſe dedunt. 27,15
Volſcianorum, pop. Hiſpaniæ, celebre ad legatos Romanos reſponſum. 21,19
Volucres ſupervolantes ad terram delapſæ clamore militum. 29,25
Voluntaria collatio Senatus Romani in neceſſitate publica. 26,36
Voluntarii milites Scipionis. 29,1
Voluptatum victoria maxima. 30,14
Voluptatibus fractus exercitus Annibalis. 23,19
Voti damnatur, voti ſui compos. 27,45
Voti non ritè facti malum. 22,9
Vox de nocte audita ex delubro Proſerpinæ. 29,18
Vrbs nulla incolumis eſſe poteſt, orbata publico conſilio. 22,2
Vrbium obſidio atque oppugnatio res lenta. 27,39
Vrbanæ duæ legiones ſcribi juſſæ. 24,44
Vtica. 25,31. 28,4
Vticenſis ager. 27,5. *à M. Valerio Lævino procoſ. vaſtatur.* 28,4
Vtilibus honeſta cedunt in deſperatione. 23,14
Vulcanus. 30,6
Vulcano ſpolia hoſtium vota Marcellus cremat. 23,46
Vulcani ædes de cœlo tacta. 24,10
Vulcani inſula. 21,49
Vulgus mobile & mutabile. 24,32
Vulgus optime moratum Romæ. 26,22
Vulſinius lacus ſanguine manat. 27,23
Vulturius in ædem Iovis volat. ibid.
Vulturnus fluvius. 22,14 26,5
Vulturni oſtium. 25. 20,22
Vxor ac liberi Altinii vivi comburuntur. 24,45
Vxoris multa copia ſatietatem facit amoris. 30,3
Vxores ſuas liberoſque cædunt viri, ne veniant in manus hoſtium. 28,23

X.

Xanthippus Lacedamoniorum dux. 28,43

Xenophanes princeps legationis Philippi, fœdus & amicitiam cum Annibale jungit. 23,33. *ejus mendacium.* ibid.

Z.

Zacynthus inſula. 21, 7. *propinqua Ætolia.* 26,24

Zama inſula quinque dierum itinere ab Carthagine abeſt. 30,29

Zoippus, Hieronis gener. 24,5

F I N I S.

INDEX AUCTORUM,

Qui in Notis GRONOVII emendantur & illuſtrantur.

Prior numerus librum, alter caput, *Ep.* Epitomen, *Ad.* Addenda deſignant.

Ammianus Marcellinus emendatus. 26,47. 28,30
Appuleius emendatus. 30,15
Arnobius defenſus. 25,27
Athenæus tentatus. 24,5
Auſonius emendatus. 26,47
Cæſar emendatus. 22, 25. 23, 27. 30, 4. *explicatus.* 25,27. Ad. 22, 18.
Catullus explicatus. 27,20
Cicero defenſus. 22, 39. 26,44. 27, 25. 28, 32. *emendatus.* 26, 10. 27, 7, 25. 28,43. 29,12. *illuſtratus.* 26,32
Claudianus defenſus. 22,20
Columella emendatus. 24,34
Curtius defenſus. 29, 15. *emendatus.* 27, 24
Florus emendatus. 30,30
Frontinus emendatus. 23,29
Gellius defenſus. 22,39. 27,25. *emendatus.* 26,47. 28,14. 30,14. Ad. 22, 39.
Gloſſa Latino-Græca emendata. 27,39
Iulius Paullus IC. tentatus. 27,24
Lucilius explicatus. 27,17
Martialis emendatus. 24,6
Ovidius emendatus. 21,46. 23,25
Petronius emendatus. Ad. 22. 1.
Plautus emendatus. 24,34. 25,40. 27,17
Plinius emendatus. 23,40. 24,34
Plinius junior emendatus. 25,34
Polyænus emendatus. Ad. 22, 43.
Polybius tentatus. 21,47. 22,45
Salluſtius defenſus. 26,10. 27,16. *emendatus.* 22, 60. 25,24. 26,47. 27,1,7,8, 15,16. *explicatus.* 29,7
Seneca defenſus. 25, 34. *emendatus.* 24,25. 25,30
Servius emendatus. 24,25
Silius Italicus emendatus. 23,19. 28,6
Statius emendatus. 26, 1. *explicatus.* 28,39
Strabo defenſus. 27,30
Suetonius emendatus. 26. 47,48. *defenſus.* 25,27. 30,18
Tacitus defenſus. 23,11. *emendatus.* 27,7 29,32
Tibullus emendatus. 27,7
Valerius Flaccus defenſus. 28, 45. *emendatus.* 22,5. 27,17,47
Valerius Maximus defenſus. 22, 25. Ad. 22, 18. *emendatus.* 23, 14. [illegible] 25,14. 28,30. 30,21
Vegetius emendatus. 27,47

FINIS.

INDEX
RERUM & VERBORUM MEMORABILIUM,

Quæ in iiſdem notis GRONOVII occurrunt.

Prior numerus librum, poſterior caput, *Ep.* Epitomen, *Ad.* Addenda deſignant.

A.

Ab aliquo nuntius. 28,9
Abhorrere alicujus. 22,13
Abducere domum. 27,29
Ab irai. e. *ob iram.* 24, 30. 26, 1
Abire magiſtratu. 30,39
Aboleri, pro *non coli, omitti.* 25,1
Abolere alicui magiſtratum. ibid.
Abſcedere mare dicitur iis, qui abſcedunt à mari. 27,47
Abſcindenda capite. 24,15
Abſiſtere ab ſignis. 27,45
Acceptum referre temeritati. 21,25
Accidens fama. 21,10
Acciperet, pro *accipere liceret.* 28,45
Accuæus Vibius. 25,14
Acerbitas cenſoria. 24,18
Acies ad Cannas, inordinata. 27,45
Acies impulſa. 26,6
A conſule fides. 27,5
Aculeo velut emiſſo torpere. 23,42
Ad, pro *præter.* 26,5
Ad aliquem reſtitui. 24,47. 29,38
Adducere navibus. 27,38
Adeſt opportunus, ferox. 22,32
Adſectare ſpem. 28,18
Adſectari morbo. 29,10
Adflati, icti. 24,32
Adſirmare promiſſa rebus. 22,[illegible]
Adſligere terra, ſolo. 24,34
Adhuc locorum. 27,7
Aditus rari. 24,5
Adjuvare ad bellum. 29,1
Adjuvarentur, pro *adjuti fuiſſent.* 29,1
Adminiculis prolapſis iterum corruere. Ad. 21,36.
Admodum, pro *fere.* 27,30
Ad pedes deſcendere. 21,46
Adſcribere titulis. 26,25
Adſpernatus aliarum gentium. 22,13
Adſuerat, pro, *adſueverat.* 24,24
Adventus Romam. 22,61
Adverſo ſenatu. 21,63
Advorſum quam. 30,10
Advocare ad concionem, in conſilium, &c. 23,32. 26,48
Adulari plebem. 23,4
Æca, non *Anca*, *Apulorum oppidum.* 23,1. 24,20. Ad. 22,12

Aëropus

Aëropus Macedo. Ad. 29, 12
Æger animi. 30,15
Æſar fluvius prope Crotona. 24,3
Æſtu ſuo aliquo trajicere. 23,42
Æſulana arx. 26,9
Ætas vix latura libertatem. 24,4
Ætas omnis obvii. 27,51
Agere agmen. 25,9
Agere laudes grateſque. 26,48
Agitur libertas. 28,19
Agitur fama. 27,34
Agminibus magis quam acie pugnare. 21,57
Ala & umbone pulſare. 30,34
Alex amnis. Ad. 22,7
Aliæ partis homines. 24,27
Alia evadere. 21,56
Aliunde ſtare, aliunde ſentire. 24,45
Alternus pavor. 26,25
Amplum eſſe alicui. 28,42
Ampſigura, Punicum mulieris nomen. 23,32
Anapus Siciliæ flumen. 24,36
Anceps Ianus. 30,33
Anceps cibus, odium, prælium, fungus, peſtis, &c. ibid.
Ancipitia munimenta. ibid.
Ancipites ictus. Ad. 26,46.
Ancipites ad ictum haſtæ. 30,33
Andranodorus Siculum nomen. 24,4
Anienſis juniorum. 24,7
Animantes fœtus edere. 28,27
Animum advertere, non *animadvertere.* 24,48. 26,14
Annuli, de uno annulo. Ad. 27, 27.
Ante præcautum. 21,32
Anxurnas, an, Anxurnus. 27,38
Arbor deglabrata. 25,7
Ardyæi. 27,30
Argentum ad veſcendum. 22,52
Arma capere juſſi plures & integri feſſis. 28,13
Armatus, pro *armatura.* 26,5
Articulus, quo jungitur capiti cervix. 27,49
Aſdrubal Giſgonis. 28,12
Aſſes in millia, jugera. 29,15
Aſſes ſinguli in millia æris. 29,15
At, pro *tum.* 24,37
Atilii & Æmilii prætorum nomina confuſa. 25,12
At illi, ſi. 24,38
Atintania. 27,30. 29,12
Atque, pro *continuo,* vel *ſtatim.* 26,39
Attentari morbo. 29,10
Auctor alicujus rei. 24,43
Auctor, in cujus ſententiam fit SC. 24,43
Auctoritate tenere regnum. 29,29
Audaciter. 22,25
Avellani. 23,19
Averruncare. 29,27
Averſis auribus loqui. 24,26
Averſis itineribus urbem petere. 22,7
Auſpicia ementita. 21,63
Auxilius, Obſidius nomina. 27,27
Aura favoris popularis. 22,26
Auxilia irati. 29,12

B.

Q. Bæbius Herennius, non *Bibius.* 22,34
Bæcula oppidum. 28,13
Bardæi, Ἰλλυριοὶ δοῦλοι. 27,30
Βάθος, πλάτος, πάχος *aciei.* 22,45
Beatior ſtatus. 24,28
Bonorum optimus. 29,14
Bottiæa Macedoniæ. 26,25
Brachium ducere, objicere. 22,52
Brevitas orationis elegans. 25,5
Βάσιν κυκλοῦν. 27,47

C.

Cadere dicuntur venti. 29,27
Caſulla cognomen. 25,5
Calles devia. 22,14
Capere impetum, conatus, &c. 22,5. *tempus.* 26,12
Capital eſſe. 24,37
Caput alicui rei eſſe. 23,10
Cantherium in foſſa. Ad. 23,47.
Caritati alicujus ſuccedere. 24,5
Carthagini, pro *Carthagine.* 28,26
Carthaginienſes, non *Carthaginenſes* ſcribendum. 28,26
Carthaginienſi, i. e. *Pœnis.* 28,44
Caſtulo, i. e. *Caſtulonenſes.* 28,19
Caſus fortunæ. 30,30
Caulo oppidum. 27,15
Cedere aliqua re alicui. 24,6
Celtiberi, media acies. 30,8
Celtiberum, pro, *Celtibererum.* 30,8
Centurio primi pili & triarius prior, una eadem.

eademque eſt perſona. 30,4
Cerare. 28,45
Cercurus, genus navis. 23,34
Cerealia, ludi. 30,39
Cerrinus Iubellius. 23,46
Certatum ſententiis. 26,32
Ciere tumultum. 28,18
Cinis in ara ſub dio immobilis vento. 24,13
Circa aliquem eſſe. 21,49
Circa eſſe, pro *adſtare.* 26,49
Circumdati lateri. 30,19
Circumduceret, pro *circumducendum eſſet.* 21,35
Circ. mire vigilias. 22,1
Circumvehi in arcem. 25,10
Clamare Saturnalia, triumphum. 22,1
Clampetia. 29,38
Claudere, pro, *claudicare.* Ad. 22,39.
Claudius proconſule. 26,33
Clivus Publicius. 27,37
Coërcitionem inhibere. 26,37
Cogere ordines, ſenatum, concilium. 30,4
Cognoſſe & *cognoſſes*, pro *cognoſcere* & *cognoſceres.* 22,3. 29,21
Coinquere. 25,7
Collegium prætorum. 22,10
Colligere in unum. 28,3
Committere rempublicam. 25,7
Commodo, ſimpliciter poſitum. 26,32
per *Commodum reipublicæ.* 30,29
Commulcare pugnu. 28,30
Comprehenſa naves. 26,7
Concire. 26,9
Concitor belli, non *concitator.* 23,41
Concurſus domum. 26,29
Conditionibus pacem facere. 23,7
Conduci eleganter dicuntur rimæ inducta cera. 28,45
Conferre ſe aliquo. 29,6
Conficere. 29,35
Confuſum ſuffragium. 26,18
Congruens in aliquid. 29,6
Conjunctus, i. e. *vicinus*, *propinquus.* 22,20
Conlucare. 25,7
Conquaſſata reſpublica. 27,40
Conquieſſe. 30,13
Conſciſcere bellum. Ad. 21. 8.
Conſerere pugnam. 21,8
Conſerta navis. 21,50
Conſpectus locus. 27,31
Conſtituere agmen. 27,16
Conſtituere, pro *ponere*, *locare.* 28,33
Conſulere, i. e. conſulto agere. 21,16
Conſules, regia poteſtas. 23,18
Conſulta, pro conſiliis. 25,16
Contra quam. 30,10
Conveſtare. 24,36
Convertere in ſe vires aliorum. 24,4
Copiis novis venire, ſine τῷ cum. 25,22. 28,13
Cornu lævum roſtratæ. 22,41
Creandi prætorum comitia. 24,23
Cretes. 24,31
Cuneo irrumpere. 25,3
Curati & pranſi. 28,14
Cuſtos ad limina. 22,19

D.

Damippus Lacedæmonius. 25,23
Dare litem ſecundum aliquem. 22,4
Daſius Altinius Arpinus. 24,45
Daſius Brunduſinus. 21,48
Dat ſe tempus. 28,5
Datum fato. 26,41
Decedere re aliqua vel *de re.* 27,10
Decernere. 27,20
Declinat bellum in Italiam. 28,1
Decolare ſe. 27,17
Decollare, quid? ibid.
Decurrere in armis. 26,51
Deducere præſidium. 25,15
Defendenda pace, pro *defendendo pacem.* 23,7
Deforme agmen. 24,48
Defuiſſe nullo loco. 28,8
Defuncti ſuo bello. 25,35
Deglabrare arbores. 25,7
Dejicere præſidium. 22,24
Dejicere, pro *demittere.* 23,47
Dejicere ſe dicuntur venti. 28,7
Deinceps. 27,39
Delegare partem belli. 29,20
Delegare adverſa caſibus incertis belli & fortunæ. 28,42
Deprimere hoſtem. 30,36
Deſiſſe contemni. 28,38
Deſponſa. 26,50
Deſtinare ſpe, opinione. 28,14
Deſtringere gladium, non *diſtringere.* 27,13
Detrahere ducem ad certamen. 22,13
Dicere diem, locum. 25,15

Dicto audiens. 22,25. 29,20
Die aliquot horis ſuperante. 29,7
Diebus paucis, pro, poſt paucos dies. 30,21
Diem unum ſupplicatio. 28,11,39
Dinomenes inter conjuratos. 24,7
Δίπλεθρον, triens ſtadii. 21,36
Diſcedere ab officio. 27,10
Diſcedere ab ſignis, non decedere. 25,20
Diſcidium & Diſſidium ut differant. 25,18. Ad. 25,18.
Disjecta urbs. 24,1
Diſpenſare lætitiam. 27,50
Diſpulſa nebula. 26,17
Ditio, ubi vulgo, deditio. 24,23
Diverſum diſtrahi. 26,5
Divortia aquarum. 21,30
Docere equo armiſque. 29,1
Domos circumlata. 26,29
Ducere tutela ſua. 21,41
Duumvir ædis dedicandæ juſſus. 23,30
Dux cum principibus capiuntur. 21,60. 22,21

E.

Ea conſultatio eſt i.e. id deliberatur. 24,30
Echinades. 28,7
Edere exemplum in aliquem. 29,27
Edicere, proloqui, indicare. 30,5
Edifferere. 27,7
Editum ex fatalibus libris. 25,12
Eductus pudice. 21,43. 24,4. 27,19
Efficere exercitum. 23,25
Egere ope. 21,52
Egredi urbem. 29,6
Ejici & dejici qui dicantur. 23,34
Ellipſis notabilis. 30,7
Ἔλωρος, urbs Siciliæ. 24,35
Eludere gloriam. 26,23
Ementiri falſa naufragia. 25,3. auſpicia. 21,63
Emittere equitatum in equites. 28,14
Emporias in urbem ſociorum. 28,42
E nauticis juſſus. 30,25
Enimvero. 27,30
Ἐντερόνεια, interamen. 28,45
En unquam. 24,14. 30,21
Enuntiare cœpta. 23,35
Eo, intellectum. 26,46
Epicydes. 24,6
Epulari de die. 25,23
Epulis infandis paſtis. 23,5
Equis, viris. 21,27
Equitum munus circumire vigilias. 22,1
Errorem volvere. 27,47
Ἐρύκειν. 29,27
Eruptio Mutinæ. 23,35
Eſcendere. 29,11
Eſt cura animo. 29,36
Eſſe aliquo ſtatu, non in aliquo. 22,21. 26,28
Evaſtare. 28,44
Evehi in ancoras. 22,19
Ex ante diem pridie. 23,31
Excedere urbem. 24,20
Excernere. 28,39
Excita multitudo. 28,24
Ex curſu refugere. 23,38
Exenterare. 28,45
Exercitus claſſis. 26,42
Exire in aciem. 27,25
Expediti militum. 30,9
Expetere prælium, pœnas, conſilia, &c. 30,18
Exprobratio cuiquam. 23,35
Ex quinque pondo patera. 27,4
Exſcenſionem facere. 27,5
Exſecrari in aliquem. 30,20
Exſiſtere è latebris. 25,21
Exſpectare mortem alicujus. 28,27
Extar, olla extaris. 25,16
Extrahere æſtatem. 22,18. Ad. 22,18

F.

Facere animos. 22,26
Facere fidem alicui alicujus rei. 21,47
Facere poteſtatem populi. 27,8
Facere ut ſit. Ad. 30,26
Faciles res, facile agere. 23,11
Faſtidire alicujus. 22,13
Fata quodam data ſors. 26,41
Femine transfixa. 30,18
Ferre præmium. 26,2
Ferre fraudem. 24,38
Ferre pro præjudicato. 26,2
Fert, adfert dies. 27,13
Fidei & amicitiæ ſocietas. 28,32
Finium alicujus eſſe. 28,8
Fides à conſule. 27,3
Firmatum valido præſidio. 21,57
Firmus ad bellum, ad dimicandum, &c. 23,25
Flaminini Quinctii, non Claudii. 27,21

Fluere quæ dicantur. 27,17
Fluxa fides. 27,17
Fœde perire. 21,40
Foris à ſene. 27,5
Fors conglobat. 22,5
Fortis & felix *dicitur opera Imperatorum; ſociorum, legatorum, militum,* fortis & fidelis. 28,9
Fraus, pro *pœna.* 24,38
Frauſus fraudem. 23,14
Fulgor ab auro. 27,5
Fungi militia. 24,21

G.

Genus militare. 24,32
Gerere quid ſeriæ rei. 23,7
Geronium oppidum. 22,39
Glarea. 21,31
Grates agere. 23,12. 26,48
Gravari militiam. 21,23

H.

Habere reſpectum. 21,44
Hac licentia, vindemia, annona. 25,40
Habitus veſtituſque. 29,17
Hannibal legatus alterius Hannibalis ad Hieronymum. 24,6
Haſtæ ancipites. 30,33
Hermæ, ſive Mercurii, προπύλαιοι *ante portas ſtatui ſolebant.* 27,4
Homines ad lecticam. 22,19
Hoſtis capta. 30,14
Hoſtis Romanus. 23,23

I.

Iacere ſermonem. 25,4
Iactans via. 21,48
Ictimuli. Ad. 21,45
Iis, pronomen omiſſum. 25,25. 23,23. 26,46
Iligneum haſtile. Ad. 21,8
Illiberi oppidum. Ad. 21,23
Illiturgis. 24,41. 28,19
Illum finem imperio fore. 23,28. 27,17
Imber cum procella. 22,30
Impedimenta, medium agmen. 22,41. 30,8
Implere animos ſuperſtitionum. 29,14
Implorare aliquem. 29,2
Imponere militem ad naves. 22,19
Impotens rerum ſuarum. 23,16
Impulſa acies. 26,6
In Antiate metentes. 21,1
Incolere alicubi. 21,31
Increpare in aliquid. 27,1
Indibilis Hiſpaniæ regulus. 22,21
Inexplorato ire. 22,4
Infeſtus aut inimicus. 28,29
In fidem rerum oſtentare. 26,24
Infinitas. 28,32
In his, eleganter. 27,12
In præſentia. 28,5
In primo. 25,21
In ſenatum vocare. 23,32
Incedere ſemoto. 28, 17. *per dimotum.* ibid.
Incenſus animum cura. 29,18
Inceramenta navium. 28,45
Inceſſit timor. 29,24
Inceſſit cura animum. Ad. 22, 12.
Inclinavit ſententia. 28,25
Inconciliare. 26,9
Incondita libertas. 24,24. *turba.* ibid.
Inculcare. 25,37
Incurſare. 25,35
Indelibatum. 22,39
Indiſpenſatus niſus. 27,50
Inerat lepos, cura, &c. 23,45
Indicente me. 22,39
Inficientes, ἀρνοῦσι. 22,39
Innotitia. 22,39
Inopia ærarii, i. e. *ob inopiam ærarii.* 29,16
Inſcientia. 22,25. 25,2
Inſita gentis tranquillitate. 28,24
Inſons culpa. 22,49
Inſtituit facere. 28,46
Inſtrati & frenati equi. Ad. 21, 26.
Inſuper impoſitus. Ad. 21, 1.
Intenta ob aliquid cura. 25,9
Interamentum, ut & *interamen*, ab *interare.* 28,45
Interare. 28,45
Interatim, pro *interim.* 28,45
Interdius. 29,14
Intereſt hoc pater ac dominus. 26,2
Interlucare. 25,7
Interlucere. 29,14
Internectu non bene ficta vox. 29,14
Interreges non erant, niſi patricii. 22,34
Inter ſe jubere. 23,32
Interus, antique. 28,45

Intra

Intra præſidia. 25,24
Intritus ab labore, pro *non trito.* 22,39
Introrſus porrecti ordines. 22,45
Intus ædibus. 24,10
Intus cellam. 27,11
Invadere, *intranſitive poſitum.* 28,20
Inviſitati. 27,39
In unum ſe colligere. 28,3
Inurere flagra. 27,20
Ipſum παρέλκει. 22,25. 26,27
Ipſus. 27,41
Ire in prælium. 21,4
Irrito incepto abire. 24,19
Is *pronomen ſubintellectum.* 22,15. 24,34
Is, ille, eo, παρέλκει. 28,27
Itinera averſa, devia. 27,7
Iubere alicui facere, ſolœcum. 27,24
Iudicatus pecunia, perduellionis, &c. 23,14
Iugis ducere. 22,18
Iuncta loca. 22,20
Iuratus ſenatus. 26,34
Iure dicundo ſors. 22,35
Iure vocatæ tribus. 27,6
Iuris Perſarum, Romanorum. 29,31
Iuſta militaria. 24,48
Iuſta arma. 22,48
Iuventas, dea. 21,62

K.

Κηρὸς quid? 28,45

L.

Labare fidem. 22,61
Labdaciſmus quid? 22,13
Late ruens murus. 21,11
ab Latere, pro *domeſticis, ſatellitibus.* 24,5
Lati agri. 23,46
Latiaris Iupiter. 21,63
Latius regnum. 24,49
Laudibus meritis implere. 26,50
Laxior locus negligentiæ. 24,8
Legio, pro, *lectio in ſcriptis.* 27,11
Legio, pro *exercitu delectu civium conſcripto.* 27,38
Leon locus prope Syracuſas. 24,39
Leontini & urbis populi nomen. 24,30
Levare religione animum. 21,62
Levium armorum auxilia. 22,37
Liberare obſidionem. 26,9
Libertas incondita. 24,24
Libertatem ſpernere modice qui dicantur. 24,25. *immodice qui?* ibid.
Liberum fingenti. 26,38
Liberum, pro, *liberorum.* 11,22
Liberum habere quid dicamur. 22,34
Licentia hac, pro *licentia huius temporis.* 25,40
Limitibus tranſverſis proficiſci. 22,12
Locus, pro *tempore.* 27,7
Locus vacuus ſummoto. 24,3
Longum & latum aciei. 22,45
Lucris meritis. 23,11
Luit Paulli mortem exercitus Cannenſis. 22,50
Luſtrare urbem, exercitum, &c. 25,7

M.

Magis intellectum 27,20
Magiſter equitum Imperator ſub Imperatore. 22,12
Magiſter equitum, conſularis poteſtas. 23,11
Magiſtri qui? 24,25. *eorum dignitas* Magiſterium, *non* Magiſtratus. ibid.
Manius ſervile nomen. 26,27
Manſio Lemni. 22,61
Mare fluminibus invectum. 22,5
Mare tremore terræ interdum exundat. 22,5
Marius Statilius, non *Manlius.* 22,42
Mars communis belli. 28,41
Maſiniſſa ſcripti Livii, non Maſaniſſa. 25,34
Maſſienſes in Africa. 27,3
Medius teli exacti per viſcera. 28,6
Megara πληθυντικῶς. 24,35. 28,7
Μῆκος, μέτωπον aciei. 22,45
Memorandis pugnis, pro *memorando pugnas.* 23,7
Mendacio ſpeciem terroris præbere. 24,30
Mercurii tumulus. 26,44
Miles ad naves. 22,19
Miles pro *pedite.* 26,19. 28,1
Miles ſtipendiorum legitimorum. 23,25
Militare genus. 24,32
Militia potior, honoratior. 24,21
Minime multi. 22,1[illegible]
Minutus vulnere. 21,52
Miſeriti Romani imperii Dii. 22,55. 27,33
Miſſa tormenta. 24,35

Mittere curam ex animo. 30,3
Mitti prætorium quando dicatur. 21, 54.
principia quando. ibid.
Modo laſcivientium piſcium. 27,4
Moliri fidem, pro *labefactare.* 24,46
Moliri portas. 23,18
Momentum ad aliquid. 21,44
Montes Ligurum & Salyum. 21,26
Monumenta Tarentinorum intra mœnia. 25,9
Mulcare, pugnis vel calcibus cædere. 28,30
Multa pars. 27,40
Multum diei. 27,2
Multus inſtare. 25,18
Munitum opere magno. 21,57

N.

Nam particula. 29,8
Narnienſis tribus, non *Arnienſis.* 29,37
Naſus, urbs, non *Naxus.* 26,25
Navis conſerta. 21,50
Navium ordo in pugna. 30,10
Nautici. 30,25
Nigræ lanarum. 30,9
Nihil videre cur. 25,7
Niſi, pro *ſed.* 24,20
Nobiles familiarum plebei. 22,35
Nominandi iſtorum copia. 24,23
Non eſt, non. 30,14
Non modo, pro, *non modo non.* 25,26
Non tutiſſimus receptus. 28,25
Notantibus, pro *notandum cenſentibus.* 27,25
Notare ſenatuſconſulto. ibid.
Notio cenſoria, non *notatio.* 27,25
Novatus clamor. 26,39
Nubes in monte ſedens. 22,30
Numeralium diſpertitivorum vis. 27,36
Nudiuſtertius, pro *nunc diuſt* (vel *dies eſt*) *tertius.* 29,14
Nullo, pro *nuſquam,* vel *nullo loco.* 22,53

O.

Obſecundando mollire. 23,15
Obſiſtere. 27,7
Obteri. 27,42
Obvenire in tempore pugnæ. 29,34
Obverſari. 24,23
Occulta fraus. 24,3[illegible]
Occupare cogitationes hominum. 27,3
Occurrere ad concilium. 23,24
Oeniadæ, urbs & populus. 26,25
Ollæ extares. 25,16
Onerariæ in claſſe plerumque plures bellicis. 25,27
Onerariæ ſine τῶ naves. 25,27
Opera merces libertatis. 24,14
Opponi pro cornibus. 23,29. 24,39
Opportuna, i. e. *expoſita injuriæ.* 25,30
Oppoſitus opportune tumulus. 28,13
Opprimere pro deprehendere. 30,10
Opus temporis, laboris, &c. 22,51
Ordines primi in vetere militia qui? 30,4
Ornare copias. 24,48
Os portus. 25,11
Os Punicum abhorrens Latinorum nominum. 22,13

P.

Paciſci mercede & mercedem. 24,49
Palam ſenatu, omnibus. 25,18
Par quæſtus, parem dare. 21,27. 28,44
Pars avidi certaminis. 23,44
Participii verbi ſubſtantivi defectus. 22,31
Partim copiarum. 26,48
Partiri curas. 21,21
Paſſi crines. 26,9
Patere tantum. 25,23
Patria i. e. *magiſtratus & ſenatus.* 25,6
Patriam pulſam ſede ſua reſtituere. 27,34
Patribus interrogandi poteſtatem facere. 30,22
Pavor & fuga. 26,4
Pax & concordia. 24,22
Pelliti Sardi. 23,40
Peparethus. 28,5
Per *intellectum.* 28,39
Pera Iunius. 23,14
Percolare. 27,17
Per commodum explorare. 30,29
Perducere. 30,12
Per ego vos. 29,17
Perficere bellum. 22,38
Periculo publico eſſe. 23,49. 27,47
Periſſe i. e. *perituros fuiſſe.* 28,34
Permittere equum. 29,2
Pernicialis & *Perniciabilis.* 27,23

Per-

Perportare. 28,46
Perſignare dona templorum. 25,27
Pertinere ad aliquid. 25,24
Pertrahere. 30,12
Pervium. 30,10
Phalara oppidum. 27,30
Philemenus Tarentinus. 25,8
Piaculum rupti fœderis. 21,10
Plenus iræ. 27,40
Πλέθρος *eſt centum pedum, ſeu ſexta pars ſtadii.* 21,36
Polyænus Siculus. 25,8
Polyphantes Macedo. 27,32. 28,5
Populi impetus interdum lenior ſub duce. 26,48
Porricere. 29,27
Portis regione platearum patentibus. 25,25
Poſt paullo. 22,60
Poſt modo. 25,28. 26,29
Potens rerum ſuarum. 23,16
Potio & cibus. 24,16
Præbere corpora ad cædem. 25,16
Præbere naves, milites. 28,10
Præbere tumultum. 28,7
Præceps legatio. Ad. 21, 17.
Præcipere iter. 22,41
Præcipitare οὐδετέρως. 25,11
Prædari agro. 22,3
Prædictum dictatoris. 23,19
Præferri. 29,32
Præfectus Magonis, Pompeii. 28,30
Præfluere. 29,32
Prælata, prætervecta. 28,30
Prænavigare. 29,32
Prænomen poſtpoſitum. 29,2
Præſente exercitu. 25,18
Præter opinione deſtinatum. 28,14
Prætores i. e. *Imperatores.* 21,3
Prætorium mitti quando dicatur. 21,54
Pretia pœnaque. 26,40
Principia quando mitti dicantur. 21,54
Principio negligendo, i. e. *dum negligitur principium.* 29,2
Privato ſe tenere. 23,7
Prius præcepta. 21,32
Proconſule i. e. *proconſul.* 26,33
Prodere cœpta. 23,35
Profari. Ad. 22, 1.
Pronomen demonſtrativum intellectum. 28,40
Propagare imperium, commeatum, &c. 23,25
Propatula. 25,12
Propemodo. 24,20
Pro perfuga tranſire. 27,15
Propius periculum. 22,40. 25, 14. Ad. 21, 1
Proponere emolumentum, ſpem, &c. 21, 45. *formidines, metum mortis.* ibid.
Propoſitum bello eſſe. 28,2
Propter, pro *prope.* 21,2
Providens dux. 25,34
Proviſa ſunt, pro, proviſum eſt. 27,15
Proximi memoria temporum. 29,14
Pube præſente. i. e. *populo præſente.* 25, 18
Purgare quæ decernuntur. 27,21
Pyrrhia Ætolus. 27,30

Q.

Quætere *dicimur omne quod abeſt.* 25,38
Quærere ignominiam alicui. 25,6
Quam, pro *magis quam.* 25,19
Quaſi ad duo millia. 27,12
Quaſſæ naves. 25,3
Qui adſederint. 26,34
Quid illo fiet. 27,16
Quieſſe, pro *quieviſſe.* 26,22
Qui, *pronomen ſubintellectum.* 22,19
Quique, pro *quiſque.* 24,15
Quiqui. 27,28
Quoad, pro *tam diu donec.* Ad. 23, 26.
Quod, inculcatum. 22, 53. 25,6. 28,43. 29, 6
Quod παρέλκον. 27,7
Quod, pro *quoad.* 26,32
Quod ſui quiſque cognoſſet. 29,21
Quo ſine τῷ *eo.* 25,36
Quodam uno. 28,12
Quum *repetitum.* 28,40

R.

R*aptum,* pro *quovis raptim facto.* 30, 14
Rebus omiſſis, relictis. 28,7
Recellere. 24,34
Reduces domos. 29,2
Regione platearum. 25,25
Relata, reſponſa. 24,48
in Reliquum, pro *in futurum.* 23,20
in Rem eſſe. 30,4

Remi-

Remigium pro remigibus. 26,51
Res fruenda oculis. 22,14
Reſervare. 25,6
Reſiduum præſtare. 28,34
Reſpectum habere. 21,44
Reſpublica dicitur feciſſe, quod magiſtratus, ſenatus, populus. 26,35. 28,25
Reſtitui ad patriam, ad Romanos. 24,47
Reticere alicui. 23,12
Retinerent, pro *retinere vellent.* 25,33
Reverſio domum. 22,61
Rigefacere. 21,55
Rudibus concurrere. 26,51

S.

Sacramento rogari, adigi, dicere. 24,8
Salapitani. [illegible]18
Salaſſi montani. 21,38
Sardi, latrunculi maſtrucati. 23,40
Satias. 27,49
Saturnalia prima, ſecunda, tertia. 30,36
Saxa glareoſa. 21,31
Scerdiladus Illyrius. 26,24. 18,5
Sciſcere. 26,16
Sciſſis, non *Sciſſum, oppidum.* 21,60
Scitu plebis. 25,7
Se intellectum. 26,39. 27,19
Secunda ira verba. 23,14
Secus virile. 26,47
Sed *intellectum.* 28,39
Semiſomnus. 25,39. 29,6
Senatorem creari, & in ſenatum legi perperam diſtinguit Manutius. 23,23
Senatuſconſulto notare. 27,25
Senatus pars maxima qui adſederint. 26,34
Sereno fulmen jaci. 28,27
Seriæ rei agendæ dies religioſus. 27,16
Seriæ rei quid gerere. 23,7
Servi ad remum. 22,19
Servitudo. 24,22
Servitus homini. 23,35
Si, at, particula. 24,37
Sidere. 26,45
Signa cruore manantia. 22,36
Simul duplicatum. 27,15
Simul, pro *&.* 26,43
Sinus Ænianum. Ad. 28,5. *Maliacus.* ibid.
Sincerum equeſtre prælium. 30,12
Sintia Macedoniæ. 26,26
Siſſe, pro *ſiviſſe.* 26,1[illegible]
Sitella allata vel delata. 25,3
Sorte datus. 30,30
Sortes attenuatæ. 21,62
Soſis. 24,5
Spe, i. e. *ſpe ipſis facta.* 26,39
Speciem præbere. 22,24
Spectare in regionem. 28,17
Spondere animis. 28,38
Spectare defectionem, arma, bellum, &c. 22,22
Statim, pro *perſeveranter, æqualiter.* 27,47
Statorius ſemilixa. 30,28
Statuere navem. 27,16
Stipendiorum legitimorum miles quis? 23,25
Subigere naves. 26,7
Sublucare. 25,7
Submovendis Patribus, pro *ſubmovendo Patres.* 23,7
Subſiſtere ſumptui, armis. 27,7
Subtrahere ſe. 28,25
Succedere caritati, magnitudini & gloriæ alicujus. 24,5
Succedit facinori. 24,19
Succreſcere in paternas opes. Ad. 21,2.
Suffragium confuſum. 26,18
Summa res. 26,10
Summa ſalus reipublicæ. ibid.
Summoto incedere, vel *agere, quando dicerentur Magiſtratus Romani.* 25,3
Summum, pro quo vulgus *ad ſummum.* 21,35
Sumptus ſuppeditari, i. e. *reſici impenſas.* 23,49
Super alicui eſſe. 26,33
Superamenta materiarum. 28,45
Superare, pro *ſupereſſe.* 22,49
Superimponere caſtellum. Ad. 21,1.
Suſpiritu crebro. 30,15

T.

Tabes nivis. 21,36
Tactum, cujus mentio facta. 23,22
Tam, *intellectum.* 26,31
Tamen ſine τοῦ etſi. 23,19
Tantum quam, pro *tantum quantum.* 26,1
Tantum auctus, auſus. 26,34
Tarento, id eſt, *Italia.* Ad. 21,10.
Tarteſſii. 23,26

Tecta

00079610

Digitized with financial assistance from

H T Parekh FOUNDATION

An Initiative by HDFC WITH YOU, RIGHT THROUGH

on 28 December, 2018